

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА
ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НАПрН УКРАЇНИ (м. ХАРКІВ)
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯНА КОХАНОВСЬКОГО (ПОЛЬЩА)
УНІВЕРСИТЕТ МИКОЛАСА РОМЕРІСА (ЛИТВА)
ГРУЗИНСЬКИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
УНІВЕРСИТЕТ АМІТІ В МУМБАЇ (ІНДІЯ)
УНІВЕРСИТЕТ ПОНДІЧЕРІ (ІНДІЯ)
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВЧИХ ПЕРЕДБАЧЕНЬ І ПРАВОВИХ ЕКСПЕРТИЗ (м. КИЇВ)
ТРЕТІЙ АПЕЛЯЦІЙНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД
ПІВДЕННЕ МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ (м. ОДЕСА)
ВГО «АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ»
ГО «УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПРЕДСТАВНИЦЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ»
ГО «МІЖНАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА ЛАБОРАТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ
ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВПО ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ
КОНСУЛЬТАЦІЙНИЙ ЦЕНТР З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВ І СВОБОД ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ

МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

*Матеріали VII Міжнародної
науково-практичної конференції*

(м. Дніпро, 17 березня 2023 року)

INTERNATIONAL AND NATIONAL SECURITY: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS

*Theses of the VII International
scientific-practical conference*

(Dnipro, March 17, 2023)

Дніпро
2023

УДК 34+35
М 58

*Рекомендовано до друку та до поширення
через мережу Інтернет Науковою радою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 8 від 20 квітня 2023 р.)*

М 58 Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 812 с.

ISBN 978-617-8035-11-2

DOI: 10.31733/17-03-2023

Збірник містить матеріали однойменної шостої міжнародної науково-практичної конференції. У заході взяли участь науковці, викладачі та здобувачі закладів вищої освіти та наукових установ, а також фахівці-практики правоохоронних органів. Тематика публікацій охоплює актуальні теоретико-прикладні проблеми міжнародної та національної безпеки.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та навчальному процесі закладів вищої освіти, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

The collection contains theses of the eponymous sixth international scientific-practical conference. The event was attended by scholars, lecturers and post-graduates of higher schools and scientific institutions, and also enforcement agencies practitioners. The topics of publications cover urgent theoretical and applied problems of international and national security.

The conference theses can be used in research work and educational process of universities, as well as in law-making and law-enforcement activities.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

д.ю.н., доц., Заслуж. юрист України **А. Є. Фоменко** (*голова*); д.ю.н., проф., Заслуж. юрист України **Л. Р. Наливайко** (*заст. гол.*); д.ю.н., проф., Заслуж. діяч науки і техн. України **О. С. Юнін**; д.ю.н., проф. **К.О. Чаплинський**; д.ю.н., проф. **А.О. Собакарь**; д.ю.н., проф. **В.О. Боняк**; д.ю.н., доц. **В.М. Савіщенко**.

*Факти, судження й висновки, викладені авторами публікацій,
не завжди підтверджуються та поділяються редакційною колегією.*

ISBN 978-617-8035-11-2

© ДДУВС, 2023
© Автори, 2023

З М І С Т

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Фоменко А. Є.

Воєнна агресія РФ як детермінант незаконного поводження зі зброєю,
бойовими припасами або вибуховими речовинами 25

Сокурєнко В. В.

Проекти правоохоронного спрямування МВС України в контексті
формування єдиного безпекового середовища держави 27

Юнін О. С.

Про моніторинг зовнішніх загроз національній безпеці України
та роль ЗВО МВС зі специфічними умовами навчання у протидії їм 30

Баранов С. О.

Повноваження Нацполіції України у сфері забезпечення національної безпеки 31

Іщенко І. В.

Щодо розуміння адміністративного договору у сфері превентивної
діяльності Національної поліції України 34

Якубовський В. І.

Аналіз розвитку процесу управління внутрішніми ризиками
в органі охорони державного кордону 37

Бакутін Є. І.

Правові принципи організації використання технічних засобів в Україні 39

Миронюк С. А.

Запровадження обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні:
перспективи нормативного регулювання та нові виклики для поліції 42

Санакоев Д. Б.

Щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення
у сфері боротьби з організованою злочинністю 44

Удренас Г. І., Геращенко О. С.

Підготовка поліцейських з надання домедичної допомоги в умовах
воєнного стану як аспект національної безпеки 47

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ, ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Наливайко Л. Р., Войтюк М. П.

Особливості науково-правової експертизи
нормативно-правових актів: загальні засади 49

Боняк В. О.

Верховенство права як один із принципів формування
державної політики у сферах національної безпеки і оборони 51

Наливайко Л. Р., Хирса А. В.

Конституційна скарга як засіб захисту прав і свобод особи 54

Вилков С. В. Адвокатура в реалізації права на безоплатну правову допомогу	55
Горбалінський В. В. Актуальні питання обрання способів захисту прав осіб в адміністративному судочинстві України	58
Загуменна Ю. О. Принципи та функції безпекового законодавства: теоретико-правовий аспект	59
Горбалінський В. В. Способи судового захисту прав осіб у сфері публічно-правових відносин в механізмі реалізації права на судовий захист	62
Ірха Ю. Б. Загрози верховенству права в умовах війни в Україні	64
Аксютіна А. В. Основні поняття та категорії національної безпеки	68
Долгорученко К. О. Колабораціонізм як внутрішня загроза національній безпеці України: теоретико-правовий аспект	69
Ковний Ю. Є. Протидія дискримінації ромів: європейські стандарти етнонаціональної політики	71
Кулініч О. О. Внутрішньо переміщена особа: до характеристики поняттєвого апарату	73
Лубенець І. Г. Проблема захисту прав дитини в умовах війни	75
Наливайко О. І., Черепанов М. М. Аналіз філософсько-правового розуміння «прав і свобод» людини в історії світової цивілізації	78
Орлова О. О., Страшко Д. О. Колабораціонізм в умовах окупації: ретроспективний аналіз проблеми	79
Наливайко О. І., Чорна О. В. Юридичні аксіоми в інтерпретаційній та правореалізаційній техніці	81
Сердюк І. А. Юридична природа стратегії національної безпеки України як правового акта	84
Талдикін О. В. Інформаційний суверенітет та його структура.....	86
Ткаченко І. Ю. Форми та засоби громадського контролю за діяльністю суддів	88
Карповський С. В. Законодавча діяльність держави як передумова національної безпеки	90
Лавренко Д. О. Регламентация прав та свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану	92
Лебедєва Ю. В. Право на аборт за Європейською конвенцією з прав людини	93
Смірнова І. О. Зміст організації і діяльності державного апарату: плюралізм наукових підходів	96

Терещенко О. О. Правові аспекти забезпечення національної безпеки в Україні	98
Матвійів Р. І. Доброчесність суддів у динамічному юридичному процесі	100
Філіпчук К. В. Глобалізаційні впливи на політичні права	101
Авдєєва А. В. «Дерево цілей» державної політики щодо захисту прав дітей в умовах децентралізації влади в Україні	103
Дашковська А. В. Рада національної безпеки і оборони як суб'єкт сектора безпеки і оборони України в умовах сьогодення	104
Арсенюк М. С. Роль політичної стабільності в гарантуванні національної безпеки в умовах глобалізації на прикладі Японії та Північної Кореї	107
Артамонова Д. О. Конституційний процес в Україні: основні аспекти та сучасні безпекові виклики	109
Вольтобрісов А. В. Поняття та види репатріації в Україну під час війни	111
Горобець В. В. Філософія зброї	112
Дашівець Т. М. Колабораціонізм в Україні	114
Заритова А. В. Конституційні обов'язки людини і громадянина України та їх реалізація	116
Кириченко В. М. Дотримання прав дитини у правоохоронній діяльності	117
Карюк А. А. Правові проблеми формування та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави	119
Кириченко В. М. Логічні форми мислення як засіб пізнання дійсності	120
Костицька С. В. Розвиток інституту судового захисту прав і свобод	122
Кращенко Д. Д. Правові проблеми формування та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави	123
Крижна А. Є. Удосконалення нормативно-правового регулювання сфери безпеки України в умовах воєнної агресії	124
Лаврієнко М. М., Олійник А. М. Мовне питання в Україні після початку повномасштабної агресії росії проти нашої держави	127
Молитва К. О. Концептуалізація поняття «філософія безпеки»: основні аспекти	128

Нарикова А. О. Верховенство права як основа системи європейських цінностей та правопорядку	130
Ярина Я. І. Гуманістичні цінності як підґрунтя демократичної держави	131

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ЧИННИКИ
АКТУАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Боровик О. В., Купрієнко Д. А., Боровик Л. В. Досвід розвитку національного та регіонального прикордонного безпекового середовища провідних держав світу та оцінка доцільності його використання в Україні	133
Камінська Н. В., Бойко В. І. Роль міжнародних організацій у миробудівництві та врегулюванні військових конфліктів	136
Богуславський В. В. Роль міжнародних організацій та міжнародних об'єднань у розбудові миру і мирному врегулюванні військових конфліктів	139
Гольдберг Н. О. Міжнародно-правові стандарти захисту неповнолітніх потерпілих	141
Єремєєва І. А. До питань міжнародних параметрів економічної безпеки поствоєнної України	143
Іваницький А. М. Роль МАГАТЕ у звільненні українських АЕС з-під військового контролю рф	146
Ковбаса В. М., Поліщук М. Р. Історія створення та становлення міжнародних документів щодо захисту прав людини	149
Левін О. Л. Європейський суд з прав людини як механізм захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні	150
Мельник В. І., Єременко С. А., Пруський А. В., Скоробагатько Т. М. Ефективність міжнародних організацій у врегулюванні військових конфліктів та забезпеченні миру	152
Мінакова Є. В., Ігнат'єв Д. П. Імплементация міжнародно-правових зобов'язань у національне законодавство України	155
Мозоль В. В. Діяльність Організації Об'єднаних Націй щодо врегулювання збройного конфлікту росії проти України	156
Орлова О. О. Особливості імплементації міжнародно-правових норм захисту прав людини в сучасній Україні	159
Постернак І. М., Постернак С. О., Постернак О. С. Рішення ЮНЕСКО допоможе захищати нашу Одесу	161
Рожнова В. В. Удосконалення системи органів правопорядку та законодавства України в світлі вимог Єврокомісії як один із чинників забезпечення національної безпеки	165

Самотуга А. В. Антиміграційний популізм як міжнародний небезпечний чинник	168
Степаненко К. В. Правове забезпечення притягнення до відповідальності фізичних осіб в міжнародному праві	172
Суходольська А. А., Костицька С. В. Питання переміщення капіталу у контексті чотирьох економічних свобод ЄС	174
Філяніна Л. А. Зовнішня безпекова політика України в міжнародних організаціях	175
Наливайко І. О. Особливості регулювання соціальних послуг в Україні та Європейському Союзі	177
Кіт Р. Д. Системне вивчення проблеми кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення у межах науки міжнародного права	180
Братішко Н. А. Сутність та еволюція міжнародної безпеки	182
Евтушенко Т. О. Актуальні проблеми впровадження міжнародних стандартів захисту прав людини	185
Ліневич А. М. Ліга Націй як перша історична спроба забезпечення міжнародного миру	187
Усова Д. Г. Досвід сучасних суспільних трансформацій Литви для процесу євроінтеграції України	190
Швець М. М. Відповідальність держав у міжнародному праві	192
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ. УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	
Курінний Є. В. Нагальні правові проблеми державної політики України в умовах активної фази військової агресії	194
Магась Г. А., Бінковський О. А., Корчев В. Б. Причини та передумови виникнення конфлікту у східному регіоні	197
Собакар А. О. Виклики та передумови забезпечення ефективності системи забезпечення національної безпеки України	200
Шведун В. О., Ігнат'єв О. М. Специфіка розробки та впровадження державної політики щодо забезпечення національної безпеки	202
Миронюк Р. В. Окремі питання підвищення ефективності заходів адміністративної відповідальності за порушення у сфері дорожньої інфраструктури в Україні	204
Потеряйко С. П., Белікова К. Г., Твердохліб О. С. Забезпечення функціонування правового механізму державного управління задля гарантування державної безпеки в умовах воєнного стану	206

Шатрава С. О., Погорілець О. В. Провадження у справах про адміністративне правопорушення: вирішення питання після його виконання та наслідки у випадку повідомлення про підозру особі у кримінальному провадженні за даним фактом	208
Добробог Л. М. Екологічна безпека України в умовах воєнного стану	212
Лихолат О. А., Вишнікіна О. В. Формування «коротких харчових ланцюгів» як складова національної безпеки	215
Девяткіна Н. М., Ковальов С. В. Правове регулювання фармації в Україні	217
Бідняк Г. С., Пакулова Т. В. До питання ефективності застосування джгутів різних типів в сучасних реаліях	219
Бойко О. А. Сили цивільного захисту як складова сектору безпеки і оборони України	222
Глуховець К. М. Поняття та зміст правотворчості у діяльності публічної адміністрації	225
Гнедик Є. С. Правове регулювання діяльності служби крові під час війни	227
Дрок І. С. Загрози національній безпеці в контексті збройного конфлікту на території України	230
Квасній Л. Г., Орлова О. М. Екологічна політика та вдосконалення правової системи екологічного управління	232
Лісниченко Л. В. Система забезпечення громадської безпеки: досвід Канади	234
Паламарчук І. В. Цілі забезпечення ідеї безперервності реалізації державної політики, що відноситься до сфери повноважень АРМА	236
Щербина Н. О. Шляхи підвищення рівня національної безпеки в контексті проблематики вживаності дефініції «зброя» в національному законодавстві	238
Савчук А. Д., Данець С. В. Експертне дослідження механізму ДТП за участю спецтранспорту	241
Шнурко Я. В. Трансформація принципів взаємодії Національної поліції із засобами масової інформації в Україні під час дії воєнного стану	243
Пісоцька К. О. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх під час воєнного стану в Україні: стратегії та виклики	245
Шиян А. Г. Деякі питання державної політики щодо пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб	247
Борисенко Т. В. Забезпечення публічного порядку в умовах надзвичайних ситуацій	251

Захарченко О. В. Деякі питання щодо профілактики правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку в умовах воєнного стану	253
Рижкова С. А. Особливості діяльності Державної міграційної служби щодо протидії вчиненню правопорушень іноземцями в умовах воєнного стану	254
Чоботько І. І. Управління у галузі національної безпеки	256
Шевяков М. О. Правосуб'єктність Національної поліції під час профілактики правопорушень у сфері громадського порядку і громадської безпеки	257
Юр'єв Д., Сердюк Є. Діловодство в системі МВС. Організація роботи з документами в структурних підрозділах органів Національної поліції	259
Волочій С. О. Окремі аспекти діяльності прокуратури під час дії воєнного стану в Україні	261
Гусєва І. М. Дослідження змісту адміністративної діяльності Національної поліції України як основи забезпечення внутрішньої безпеки	263
Демчук В. В. Стан дослідженості державного регулювання цивільним захистом в умовах реформування безпекової сфери	264
Желізняк С. М. Проблемні аспекти звільнення від адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану в Україні	267
Медяник І. С. Організаційно-правове забезпечення процесу реінтеграції тимчасово окупованих територій	269
Птухіна О. В. Дослідження стадій адміністративної процедури державного ринкового нагляду, що здійснюється Держлікслужбою України	271
Ткачук Р. С. Удосконалення механізмів державного регулювання реагування на надзвичайні ситуації в умовах децентралізації	273
Хвостовцов С. О. До питання визначення поняття обігу цивільної вогнепальної зброї у законодавстві України	276
Шевченко В. М. Виокремлення видів адміністративно-правових інструментів превентивної діяльності Національної поліції	278
Шевченко О. О. Деякі аспекти виконання рішення про застосування заходів дисциплінарного впливу щодо поліцейського	279
Вольтобрісов А. В. Особливості розгляду справ про адміністративні правопорушення в умовах воєнного стану	282
Кочкіна Д. Д. Статус медичного персоналу під час збройних конфліктів	283

Швець М. М. Адміністративно-правовий режим воєнного стану	285
Чурілова Т. А. Превентивна діяльність та безпекові ініціативи поліції у національному та міжнародному вимірах. Адміністративно-правове забезпечення публічної безпеки та порядку	287
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ДОКТРИН КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА	
Березняк В. С., Людвік В. Д. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність у формі публічного заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України	289
Гриченко О. А. Аналіз деяких законодавчих змін щодо кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці	291
Карчевський М. В. Протидія злочинності в Україні (2013-2022): аналіз статистичних даних	293
Лепський М. А. Людиновимірність у кримінологічному профайлінгу злочинця	295
Собко Г. М. Вогнепальна зброя як предмет кримінальних правопорушень, передбачених статтями 262–264, 410 КК України	298
Туляков В. О. Режими кримінально-правового регулювання: від синергії до емерджентності	299
Харченко В. Д. Майно як предмет суспільних відносин права власності та предмет кримінальних правопорушень проти власності	303
Бабанін С. В. Кваліфікація несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, вчиненого з метою пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення	305
Бобрішова Л. В. Національна безпека як об'єкт кримінально-правової охорони	307
Каторкін Р. А. Окремі питання щодо співвідношення категорій «воєнна безпека» та «обороздатність держави»	310
Косяченко К. Е. Значення неурядових організацій: механізм реалізації кримінологічної діяльності	312
Кришевич О. В. Державна зрада: питання кваліфікації під час воєнного часу та розмежування з колабораційною діяльністю	314
Косяченко К. Е. Кримінологічна діяльність неурядових організацій: визначення поняття «ефективність»	316

Лизогуб Я. Г. Про деякі хиби розділу I особливої частини КК України	318
Політова А. С. Аналіз окремих законодавчих ініціатив щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність	320
Резніченко Г. С. Напрямки удосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність	323
Хашев В. Г. Деякі питання кваліфікації нищення тваринного світу, що вчиняють російські військові в Україні	324
Шевченко С. І. Окремі питання кримінальної відповідальності за шпигунство	326
Борисенко Т. В. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 201 ² Кримінального кодексу України	328
Ткаченко П. І. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби як напрям забезпечення національної безпеки та обороноздатності	330
Малахов Г. Б. Тероризм як загроза національній безпеці України в умовах воєнного стану	333
Алієва К. М. Кримінально-правова охорона честі і гідності працівника правоохоронного органу	335
Савенко В. П. Окремі питання запобігання торгівлі дітьми в умовах війни кримінально-правовими засобами	336
Болгаренко В. М. Питання необхідної оборони: порівняльний аналіз законодавства України та Литовської Республіки	338
Вольтобрісов А. В. Кримінальна відповідальність за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда тоталітарних режимів за ст. 436-1 КК України в умовах війни	340
Дядічко В. І. Окремі питання кваліфікації сексуального насильства над дітьми, що вчиняють російські військові	342
Іванова М. А. Деякі актуальні проблеми дотримання прав засуджених в умовах воєнного стану	343
Ободець Є. А. Погане поводження з військовополоненими: кримінально-правова характеристика злочину	345
Петриченко К. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду в умовах воєнного стану: сучасний стан та генеза розвитку	347
Шемет У. Р. Воєнно-кримінальне право в практичному аспекті забезпечення національної безпеки	349

МІЖНАРОДНА І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА:
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ
АСПЕКТИ

Басиста І. В.

Злочини щодо дітей, скоєні російською армією
під час широкомасштабної війни, розв'язаної росією 24 лютого 2022 року,
та перспективи притягнення до відповідальності351

Дараган В. В., Постолов Т. О.

Щодо деяких проблем правового забезпечення взаємодії органів
досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції
під час протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності 355

Єфімов М. М.

Проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб
під час розслідування кримінальних правопорушень
проти моральності: напрями вдосконалення 358

Пиріг І. В.

Використання криміналістичних обліків у типових слідчих
ситуаціях розслідування кримінальних правопорушень 361

Плетенець В. М.

Криміналістичні аспекти дослідження особи злочинця в умовах воєнного стану 363

Чаплинський К. О.

Протидія кримінальним правопорушенням, вчинених відносно іноземців:
теоретико-прикладні проблеми розслідування 364

Юсупов В. В., Пілюков Ю. О.

Актуальні питання проведення огляду будівель і споруд,
які зазнали артилерійських обстрілів та бомбардувань,
під час розслідування воєнних злочинів 367

Тіщенко С. О.

Актуальні питання проведення огляду місця події під час розслідування
масових заворушень в умовах воєнного стану.....370

Бідняк Г. С., Вільхова Є. М.

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики
колабораційної діяльності: актуальні питання 372

Бойко О. П.

Кримінальне процесуальне законодавство
як засіб забезпечення безпеки держави 375

Воліков Т. А.

Способи вчинення крадіжок з приватних будинків 376

Гаркуша А. Г.

Деякі аспекти затримання в умовах воєнного стану 378

Герасимчук С. С.

Тактика проведення слідчого експерименту при розслідуванні
кримінальних правопорушень, пов'язаних з опором представникам
органам влади чи представникам громадськості, які виконують обов'язки
з охорони громадського порядку: проблемні аспекти 380

Кисельов А. О.

Використання кримінального аналізу у протидії оперативними
підрозділами національної поліції кримінальним правопорушенням
за допомогою негласних працівників 383

Козій В. В. Окремі аспекти доказування у кримінальних провадженнях про злочини щодо незаконного заволодіння криптовалютою	384
Крамаренко Ю. М. Окремі питання формування готовності співробітників оперативних та слідчих підрозділів до протидії організованій злочинності	387
Павлова Н. В. Алгоритмізація в методиці розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом шахрайства	390
Приловський В. В. Розслідування кримінальних правопорушень (злочинів) по гарячих слідах	391
Солдатенко О. А. Доручення як форма взаємодії оперативних підрозділів та органів досудового розслідування і дізнання у кримінальному провадженні	394
Тіщенко С. О. Теоретико-прикладні засади організації та планування у розслідуванні кримінальних правопорушень	395
Федченко В. М. Свідок як учасник кримінального провадження у справах про національну безпеку України	397
Фурман Я. В. Тактичні прийоми використання висновків експерта при проведенні слідчих (розшукових) дій	400
Черненко А. П. Про проблеми кримінальної процесуальної форми пояснення	401
Барабаш Г. В. Реалізація засади рівності перед судом і законом у кримінальному провадженні	405
Єлаєв Ю. Л. Теоретичне значення дефініції «злочин» у кримінальному провадженні: науково-юридичне дослідження сфер державної та національної безпеки України	406
Барабаш Г. В., Рак С. Ю. Проблемні питання процесуального законодавства при застосуванні захисником засобів захисту під час досудового слідства	409
Ісланкін С. М., Дімітрієва В. Актуальні проблеми судово-медичної експертизи трупа	412
Копилов Е. В. Щодо теоретичних аспектів прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами Національної поліції України в умовах воєнного стану	415
Ісланкін С. М., Іванченко А. О. Неповнолітні потерпілі як учасники кримінального процесу	417
Олексенко В. Г. Актуальні проблемні питання діяльності суду в умовах воєнного стану	420
Ісланкін С. М., Каліневич О. С. Проблеми реалізації права на захист у кримінальному провадженні	421

Шендрик Ю. В. Проблемні питання здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень за фактами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	423
Юр'єв Д. С., Скрипникова Р. С. Вплив бойової обстановки на розслідування злочинів, учинюваних військовослужбовцями	425
Бадалова Т. Г., Ткач Ю. О. Окремі проблемні питання під час здійснення екстрадиції в Україні в умовах воєнного стану щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми (на прикладі Дніпропетровської області)	427
Буковський Ю. Д. Функції Департаменту боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України у протидії кримінальним правопорушенням в сфері обігу наркотиків, що вчиняються з використанням мережі Інтернет	430
Гарашук Д. П. Типові слідчі ситуації початкового етапу досудового розслідування незаконного зайняття рибним добувним промислом	431
Демченко І. О. Особливості організації й проведення слідчих (розшукових) дій в умовах епідемії (пандемії)	433
Покраса К. В. Зміст підготовчого етапу огляду місця події, пов'язаного з пожежами, вчиненими шляхом підпалу	435
Гришко Ю. Ю. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування домашнього насильства	437
Степанов І. К. Щодо впливу професійної підготовки працівників національної поліції на інституційну спроможності оперативного супроводження кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері публічних закупівель	439
Клешня В. В. Щодо стану наукової розробленості проблем оперативно-розшукової протидії розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів	441
Шереметьєва Д. Г. Криміналістичні проблеми боротьби з організованою злочинністю	444
Кривопис О. Г. Особа злочинця, як елемент криміналістичної характеристики методики розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною	446
Вольтобрісов А. В. Робота та межі компетенції слідчого судді в умовах воєнного стану на території України	448
Дімітрієва В. О. Слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів у кримінальному процесі та забезпечення безпеки в державі	451
Коваль К. О. Документування та розслідування сексуальних злочинів на деокупованих територіях	454
Могильний О. С. Методи та прийоми розслідування злочинів Національною поліцією України	456

Попович А. О. Особливості організації та проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану	457
Слівінська Н. А. Принцип верховенства права як основоположний принцип у кримінальному процесі	459
Сятиня М. Б. Деякі питання розслідування шахрайств в умовах воєнного стану	462
Цепков В. Ю. Особливості діяльності слідчого в умовах воєнного стану	463
Швед А. С. Діяльність оперативних підрозділів Національної поліції в умовах воєнного стану	465
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА	
Гапєєва О. М., Бикова А. Л. Забезпечення національної економічної безпеки в умовах соціально-економічних загроз	467
Марценюк Л. В., Ващенко О. М. Залучення інвестицій у залізничну галузь як засіб забезпечення економічної безпеки України	469
Гапєєва О. М., Вігютін Є. Ю. Важливість визначення безпеки людини як базового компонента стратегій економічної безпеки	470
Іжевський П. Г. Формування системи інвестиційної безпеки на прикладі ЄС	472
Гапєєва О. М., Почтамцев О. М. Фінансова безпека в системі національної безпеки	475
Хамініч С. Ю. Роль фінансово-економічної безпеки в управлінні підприємством	477
Шведун В. О., Воробйов О. О. Державна податкова політика: проблеми та механізми модернізації	479
Бичкова Н. В., Коцюрубенко Г. М. Зовнішня міграція під час війни як фактор впливу на формування соціальної нерівності в Україні	481
Валуєва Л. В. Застосування міжнародних митних сервітутів	483
Гузенко О. П. Вплив принципів економічної безпеки на діяльність сучасного підприємства	485
Єфімов В. В. До питання кримінальних загроз в агропромисловому комплексі в умовах війни	487
Кадала В. В. Актуальні проблеми фінансової безпеки представників підприємницького сектору України	489

Калініченко З. Д. Проблеми зростання доданої вартості в обсягах українського експорту на європейський ринок	491
Карпенко Р. В., Зиковська К. А. Ринок банківських послуг в Україні: стан та перспективи розвитку	494
Коваленко-Марченкова Є.В., Бут К. А. Інноваційна діяльність як фактор національної економічної безпеки	496
Карпенко Р. В., Мостолюк Б. В. Стан та проблеми розвитку аграрного сектора України в умовах військових дій	499
Нестерцова-Собакарь О. В. Проблема безробіття та зайнятості населення як загроза національній безпеці країни	500
Сокол П. М., Гордійчук С. М. Маркетингові важелі забезпечення економічної безпеки підприємства	502
Чумак В. Д., Бражник Л. В. Фінансова криза та напрями її подолання	504
Новак О. Є. Продовольча безпека як складова економічної безпеки держави	506
Вознюк О. І. Особливості аудиторського звіту (висновку): матеріальний та процесуальний аспекти	509
Комочкіна С. І. Українська економіка в умовах воєнного стану	511
Опенько А. В. Релокація бізнесу під час війни в Україні	513
Перетяцько І. С. Фінансово-економічна безпека України	514
Садовий Р. О. Про окремі аспекти фінансової відповідальності	516
ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА – ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	
Кіндратець О. М. Інформаційна безпека як один з елементів національної безпеки	518
Опацький Р. М. ПВК «Редан»: новий виклик національній безпеці	519
Пядишев В. Г., Проценко О. О. Європейський підхід до питань боротьби з кіберзагрозами	521
Гірман А. П. Інформаційна безпека держави у сучасних умовах	524
Пядишев В. Г. Сучасні аспекти кіберзахисту критичних інфраструктур: зарубіжний досвід	526

Гребенюк А. М. Безпекові інформаційні загрози в умовах воєнного стану	529
Комих Н. Г. Актуальні аспекти кібербезпеки в Україні під час війни	530
Косиченко О. О. Проблеми безпеки, пов'язані з метаданими документів	532
Рибальченко Л. В. Інформаційна безпека України в сучасних умовах	535
Романюк Н. М. Інформаційні війни: ризики та виклики для національної безпеки	537
Сергієнко Т. І. Інформаційно-психологічна безпека як елемент національної безпеки України	539
Телійчук В. Г., Гунько К. О. Проблеми протидії шахрайству в мережі Інтернет як складової інформаційної безпеки в умовах воєнного стану.....	542
Бражник Д. С. Поняття та види інформаційно-телекомунікаційних систем та технологій, що використовуються під час вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом.....	545
Ромашко С. М. Конкуренція на ринку телекомунікаційних послуг як фактор інформаційної безпеки у військовий час	546
Гнедюк В. Л. Інформаційна безпека – елемент національної безпеки	549
Горун О. Ю. Інформаційна безпека – елемент національної безпеки розвиток критичного мислення як спосіб протидії пропаганді	551
Нікулін Є. С. Категоризація сучасних ІТ-викликів та загроз	554
Толошна Н. В. Вплив інформаційного простору на національну безпеку в умовах воєнного стану	555
Данилов Д. О., Іващенко Д. О. Аналіз методів захисту інформації	558
Данилов А. Д., Комарець К. А. Аналіз методів захисту криптовалюти від зловмисників	560
Карпенко О. М. Роль правового регулювання у забезпеченні інформаційної безпеки	562
Логінова М. В. Значення інформаційної безпеки цифрової економіки для трудового права	564
Мельник Р. М. Протидія російській дезінформації та пропаганді	565
Чалик В. Р. Використання сучасних цифрових технологій в адміністративному праві України	568
Власова В. С. Mediasariens: особливості морально-психологічного впливу ЗМІ на сучасника	571

Голубєва Д. В. Стратегії захисту: роль інформаційної безпеки у забезпеченні національної безпеки ...	572
Діденко О. В. Засоби вдосконалення діяльності поліції як складова інформаційної безпеки України	574
Дуняшенко О. О. Інформаційна безпека – елемент національної безпеки	575
Желновач І. О. Система управління інформаційною безпекою	578
Зейкан В. В. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки України	580
Зибіна А. С. Інформаційна безпека суспільства як складова національної безпеки	581
Лук'яненко О. А. Актуальні питання інтернет комунікації закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України	582
Медведєв В. Ю. Питання інформаційної безпеки при розробці, впровадженні і використанні компонентів інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів	585
Прокопчук Т. І. Інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози	586
Яковлєв В. І. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки	589
АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
Телійчук В. Г., Калашнік Є. О. Використання можливостей фінансового кримінального аналізу та форензик-аудиту у протидії шахрайству й корупції: міжнародний досвід та шляхи вдосконалення в Україні	590
Мулик О. Р. Щодо правового забезпечення запобігання корупції у санкційній політиці як складової частини національної безпеки і оборони України	593
Задоя В. Є. Характеристика сучасної корупційної злочинності в Україні	595
Яцина Ю. О. Інноваційні аналітико-статистичні технології як інструмент протидії корупції в державі	597
Вольгобрісов А. В. Відмінність подарунка посадовій особі від хабаря	599
Зейкан В. В. Вплив корупції на забезпечення національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану	601
Йогансен К. Д. Corruption as a threat to the economic security of Ukraine	603
Комарук О. В. Феномен корупції та шляхи його подолання	605

Слівінська Н. А. Корупційні ризики під час воєнного стану в Україні	607
Хирса А. В. Адміністративно правові засади протидії корупції	609
Хмурінський Н. О. Вплив корупції на забезпечення інформаційної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану	611

ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ В РІЗНИХ СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО
ЖИТТЯ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ганаба С. О. Природа гендерних стереотипів	613
Логвиненко Б. О. Гендерна сенсibiлізація в діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану	615
Скиба Е. К. Роль гендерних студій у системі сучасних філософських знань	617
Карпенко Р. В. Гендерна політика в академічній науці під час війни	618
Петрушин Д. В. Гендерні особливості фізичного виховання	619
Руфанова В. М. Вплив ратифікації Стамбульської конвенції на стан протидії гендерно зумовленому насильству в Україні	620
Шармар О. М. Згвалтування як форма гендерно зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту	622
Бабенко О. С.; Юніна М. П. Проблеми гендерної рівності для сектору національної безпеки України	624
Мельниченко І. Д. Погляд на сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом, крізь призму загроз національній безпеці України	625
Масоха В. О., Тінін Д. Г. Викорінення гендерних стереотипів на основі Стамбульської конвенції	627
Рагімлі З. Б. кизи Гендерна рівність: роль жінки у реформованих органах правопорядку	629
Сіверська З. Х., Юніна М. П. Проблеми забезпечення гендерної рівності в системі МВС України	630

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ
ЗАХИСТУ ПРАВ ФІЗИЧНИХ І ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Апанасенко К. І., Пальона А. В. Правова регламентація наказного провадження: зарубіжний досвід	632
Золотухіна Л. О., Сидоренко А. А. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності	634

Коваленко О. О., Андрєєва Ю. С. Окремі проблеми термінологічного узгодження визначення реалізації права на працю у фермерських господарствах та сільськогосподарських кооперативах: сучасний стан та перспективи	636
Золотухіна Л. О., Шакало Л. С. Особливості працевлаштування іноземних осіб в Україні	638
Резворович К. Р. Правові аспекти вітчизняного законодавства щодо укладення договору купівлі-продажу квартири із відступленням права вимоги у незавершеному будівництві	640
Ярошевська Т. В., Білик А. М. Актуальні проблеми спадкування за заповітом	643
Карпенко Р. В., Крістєвська Е. А. Особливості нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу земельної ділянки	645
Ярошевська Т. В., Герасименко К. О. Особисті немайнові відносини подружжя у міжнародному приватному праві	646
Кронда О. Ю., Ільченко І. П. Повоєнні зміни до земельного законодавства України	648
Ярошевська Т. В., Дроздов М. Є. Право на спадкування на об'єкти інтелектуальної власності	650
Поліщук М. Г. Характеристика змін в сфері позовного провадження: проблеми та шляхи вирішення	652
Ярошевська Т. В., Лагутіна В. М. Принципи спадкового права як визначальні засади подальшого оновлення спадкового законодавства України	654
Резникова М. О., Рустамова Г. З. кизи Спадкування за заповітом. виконання заповіту	656
Ярошевська Т. В., Максимов О. М. Реалізація територіальною громадою права на відумерлу спадщину	657
Тимченко Л. М., Грисенко С. О. Історичний розвиток франчайзингу	658
Ярошевська Т. В., Мельниченко В. Р. Особливості трудових відносин в міжнародному приватному праві	641
Тимченко Л. М., Дроздов М. Є. Суб'єкти господарських правовідносин	662
Чвалюк А. М. Відсутність правового врегулювання майнових прав дитини, яка досягла повноліття ...	664
Тимченко Л. М., Лещенко А. С. Третейські суди та їх правовий статус	666
Юнацький М. О., Ревикіна В. В. Правові способи реорганізації юридичних осіб в Україні та деяких країнах Європейського Союзу	667

Тимченко Л. М., Серга Д. О. Проблематика забезпечення добросовісної конкуренції	670
Юніна М. П. Правове регулювання договорів, що регулюють окремі особисті немайнові відносини між батьками та дітьми	671
Дубель М. В. Значення цифрової дистрибуції для реалізації сталого розвитку як запоруки глобальної безпеки	673
Логінова М. В., Волик М. М. Завдання і форми участі прокурора в цивільному судочинстві	676
Мігусова К. С. Окремі питання забезпечення доступу до правосуддя осіб, постраждалих від збройної агресії	678
Петешенкова М. Ю. Зловживання процесуальними правами в адміністративному та цивільному судочинстві: постановка проблеми та правові засади регулювання	680
Репалюк В. Я. Дисциплінарна відповідальність працівників: практика ЄС	682
Руденко В. В. Сутність особистих немайнових прав на об'єкти інтелектуальної власності у трудових відносинах	684
Козар А. В., Межевський І. М. Практичний досвід щодо розірвання шлюбу з іноземцем в Україні	686
Менчинська В. В., Кващук О. В. Факт постійного проживання зі спадкодавцем на час відкриття спадщини як підстава спадкування за законом	688
Яшан Ю. Б., Незеленнікова У. Д. Особливості цінних паперів як об'єктів цивільного права	690
Афанасьєв Д. С. Конституційні обмеження цивільних прав під час дії воєнного стану в Україні	691
Байрак К. С. Договір про надання детективних послуг	692
Безрідна Н. О. Розкриття поняття трудових спорів та порядку їх вирішення	694
Ворона Д. С. Правові засади припинення права власності	696
Голубєва А. Д. Касаційне провадження в цивільному судочинстві	697
Голубєва Д. В. Проблеми правового регулювання договору про надання детективних послуг	698
Гордієнко Д. М. Види процесуального представництва	700
Гусєва С. М. Цивільні процесуальні правовідносини	702
Давидова Є. П. Поняття особи злочинця з психічними розладами та число осіб з психічними розладами	704

Жук А. Д. Переважні права наймача на придбання майна у разі продажу його наймодавцем	706
Зарва К. О. Господарське право та господарський процес	708
Золотоноша І. О. Процедура застосування дисциплінарної відповідальності: порядок розгляду справ та основні принципи	710
Кізілова В. Л. Екологічне право. Охорона вод в Україні	712
Кравець І. І. Захист цивільних прав внутрішньо переміщених осіб в Україні	713
Крисько В. А. Право спільної власності подружжя	715
Кушнір С. С. Аграрне рейдерство: ймовірні шляхи протидії	717
Марцафей А. С. Приватно-правові відносини у контексті захисту прав людини	718
Кушнір С. С. Захист бізнесу, фізичних осіб та їх майна в умовах воєнного стану	720
Мороз А. О. Особливості касаційного оскарження в умовах воєнних дій на території України: проблеми та шляхи врегулювання	722
Новікова А. О. Характеристика змін порядку апеляційного оскарження: основні недоліки та способи їх подолання	725
Омельченко К. О. Право українських авторів на винагороду в межах єдиного цифрового ринку відповідно до уніфікованих актів ЄС	727
Поліщук М. Р. Особа, яка надає правову допомогу та сприяє розгляду і вирішенню справ у суді	729
Рак М. В. Послуги як об'єкт цивільних прав	731
Рибалко А. О. Пенсійне забезпечення за віком в Україні у порівнянні з Республікою Польща	732
Сайгаченко Д. С. Проблематика дослідження електронних доказів у цивільному судочинстві України	734
Самгородська С. В. Електронний правочин як різновид юридичних правочинів	736
Слівінська К. В. Цивільні процесуальні обов'язки сторін	738
Собильський Д. Г. Визначення меж та обмежень щодо права власності у цивільному праві України	740
Солдатенко А. В. Право спільної власності подружжя	741
Стрюкова В. В. Авторське право на переклад	743

Ткачова Ю. В. Цивільне право у системі правових галузей	745
Шамша Д. Д. Поділ майна при розірванні шлюбу	747
Школьник Н. Б. Цінні папери в Україні – облигації	748
Яровицький І. Р. Проблематика захисту прав інтелектуальної власності	749

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ
ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТОСТІ
СУСПІЛЬСТВА Й ДЕРЖАВИ

Царьова І. В. Лінгвістичний аспект формування безпекового середовища держави	751
Александров М. Є. Щодо правового забезпечення участі сил сектору безпеки і оборони України у заходах військово-патріотичного виховання	753
Рижков Е. В. Психолого-правові аспекти реінтеграції населення тимчасово окупованих територій Донбасу та Криму	755
Герашенко О. С., Конєв О. Ю., Психолого-педагогічна система формування компетентностей поліцейських як важливий аспект забезпечення національної безпеки	756
Недря К. М., Болгаренко В. М. Аналіз особистості відповідно до даних з соціальних мереж: психологічний аспект	758
Мислива О. О., Буланов Ю. О. Основи організації блокпостів у діяльності та підготовці поліцейських	760
Недря К. М., Мігченко К. В. Система психологічного забезпечення поліцейських: нормативно-правовий аспект	761
Пивоваров В. М. Мовна політика у сфері національної безпеки та вираження національної ідентичності	764
Покайчук В. Я., Бахчеван Є. Ф., Бойко О. І. Використання маркерної зброї у підготовці поліцейських	766
Серховець С. В., Стефанків Л. А. Актуальні питання підготовки фахівців кінологічних підрозділів у контексті забезпечення національної безпеки України	768
Суїма І. П. Правовий дискурс в аспекті перекладу	769
Шинкаренко І. О. Сімейне виховання в контексті безпеки держави	772
Дяченко О. О. Психологічне забезпечення роботи поліцейського як гарантія його особистої безпеки	775
Желізняк А. С. Нормативно-правова основа психологічного забезпечення поліцейських в Україні	776

Калашник А. С. Виклики та загрози національній безпеці України в гуманітарній сфері	778
Басараба І. Особливості функціонування фразеологізмів у прозі військового спрямування	780
Богдан О. С., Мігченко К. В. Особливості спілкування поліцейських з комбатантами	782
Лопасєва О. М. Використанням бойового мультимедійного стрілецького комплексу для підвищення якості вогневої підготовки курсантів	784
Галенко Ю. П. Лінгвістичний аспект формування безпекового середовища особистості суспільства й держави	785
Лопасєва О. М. Система підготовки поліцейських в Україні та закордонний досвід	787
Рогальський В. І. Професійна підготовка працівників Національної поліції як гарант забезпечення національної безпеки держави	790
Лопасєва О. М. Сучасний стан вдосконалення вогневої підготовки майбутніх правоохоронців	792
Чоботько М. А. Аналіз найбільш частого застосування прийомів затримання поліцією в роботі	793
Лопасєва О. М., Завальнюк К. А., Сташейко Р. В. Інтегрування елементів методу кругового тренування у методику проведення практичних занять з вогневої підготовки	795
Чоботько М. А. Морально-психологічне забезпечення сил оборони в період воєнного стану	796
Гончаренко А. Ю. Застосування вогнепальної зброї в умовах відсутності або обмеженого освітлення	797
Гунько К. О. Актуальні проблеми бойової мотивації силових підрозділів під час військових дій та окремі аспекти національної безпеки	799
Іваненко І. О. Комунікаційна компетенція працівника поліції в умовах воєнного стану	800
Лагун К. Д. Окремі аспекти психологічного портрету маніяків-вбивць рф в збройній агресії проти України	802
Лукомська А. А. Вплив феномену тривожності на національну безпеку держави	803
Селецька Л. Є. Нормативно-правове обґрунтування надання поліцейським первинної психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства	806
Чорна К. С. Рівень фізичної підготовки як ключова вимога до кандидата на службу в Національній поліції України	809

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

УДК 343.344
DOI: 10.31733/17-03-2023-25-27

Андрій ФОМЕНКО
ректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України

ВОЄННА АГРЕСІЯ РФ ЯК ДЕТЕРМІНАНТ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ АБО ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Щороку на території України (за виключенням тимчасово окупованих з 2014 р. АР Крим, м. Севастополя, окремих частин Донецької та Луганської областей) офіційно реєструються випадки вчинення суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із незаконним поведженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами [1, с. 824]. При цьому, саме ці злочини є найбільш поширеними серед кримінальних правопорушень проти громадської безпеки (їх частка щороку складає не менше 60 % серед загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, включених до розділу IX Особливої частини закону про кримінальну відповідальність), що свідчить про необхідність проведення суб'єктами протидії злочинності ефективної роботи із запобігання даним видам кримінальних правопорушень.

Проблемам запобігання кримінальним правопорушенням у виді незаконного поведження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами приділяли свою увагу ряд учених, серед яких доречно зазначити роботи М. Бажанова, О. Бандурки, В. Борисова, А. Вознюка, В. Грищука, О. Дудорова, І. Копотуна, О. Литвинова, І. Митрофанова, Ю. Орлова, М. Панова, Є. Письменського, В. Тація, В. Топчія, В. Тютюгіна, М. Фіалки, А. Фоменка, П. Фріса, М. Хавронюка, С. Харитонова, В. Шаблістого, О. Юніна, О. Ярмиша та ін.

Незважаючи на це, з початком широкомасштабної війни, яку російська федерація (далі – рф) підступно розпочала проти України, наразі постає нагальна потреба у дослідженні цього питання загалом та аналізу воєнної агресії рф проти України в якості детермінанта незаконного поведження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами зокрема.

Для підтвердження останньої тези розглянемо статистичні дані щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 263 КК України, у період з 2018 по 2022 рр. (включно). Так, у 2018 р. на території нашої держави зареєстровано 7466 злочинів за ст. 263 КК України [2], у 2019 – 6204 кримінальних правопорушень даного виду [3], у 2020 р. – 5116 випадок незаконного поведження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами [4], у 2021 зафіксовано 4067 злочинів, передбачених ст. 263 закону про кримінальну відповідальність [5] та у 2022 – 4735 випадки вчинення названого акту делінквентної поведінки [6].

Отже, незважаючи на наявність відповідної проблеми, до 2022 р. кількість випадків вчинення кримінального правопорушення у виді незаконного поведження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами щороку поступово зменшувалась (на 17-20 %), що свідчить про вжиття правоохоронними органами ефективних заходів із протидії злочинам, передбаченим ст. 263 КК України. Крім того, у 2021 р. спостерігався рекордний темп зменшення кількості актів делінквентної поведінки у виді незаконного поведження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (на 20 % порівняно з попереднім роком) за останні роки.

Викладене свідчить про те, що, російська воєнна агресія стала потужним детермінантом поширення кримінальних правопорушень у виді незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами та, як наслідок, кримінальних правопорушень, що вчиняються із застосуванням або використанням зброї.

Для того, щоб повністю уявити сьогоденний масштаб поширення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263 КК України, доречно навести інші статистичні дані. Зокрема, кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень у виді незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами перевищує кількість зареєстрованих злочинів та кримінальних проступків:

- проти волі, честі та гідності особи (1535 кримінальних правопорушень);
- проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (623 кримінальних правопорушення);
- проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (3031 злочин та кримінальний проступок);
- у сфері господарської діяльності (3414 суспільно небезпечних діяння даного виду);
- проти довкілля (4018 випадків вчинення цих кримінальних правопорушень);
- проти безпеки виробництва (719 злочинів та кримінальних проступків);
- проти громадського порядку та моральності (4042 випадки вчинення цих суспільно небезпечних діянь);
- у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (2624 кримінальних правопорушення);
- у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (3415 випадків вчинення даного суспільно небезпечного діяння);
- проти правосуддя (3636 злочинів та кримінальних проступків).

Наведені дані яскраво демонструють проблему поширення діяння у виді незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, а також негативний вплив війни на таку динаміку.

Окремо зауважимо, що через воєнну агресію з боку держави-терориста суттєво зростає рівень латентності кримінальних правопорушень у вигляді незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, адже значна кількість територій нашої держави тимчасово окупована державою-терористом, через що випадки вчинення даного діяння не фіксуються [7, с. 740].

Таким чином, до 2022 р. спостерігалось поступове зменшення кількості випадків незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Дану тенденцію можна пояснити різними факторами, серед яких основними є: 1) реформа правоохоронної системи (реформа правоохоронних органів, переорієнтація діяльності суб'єктів протидії злочинності на запобігання кримінальних правопорушень); 2) обмеження, введені державою через поширення коронавірусної хвороби (2020-2021 рр.).

Розгорнута державою-терористом у лютому 2022 р. війна стала тим детермінантом, що вплинув на зміну окресленої тенденції. Крім того прогнозуємо, що з деокупацією територій нашої держави від ворога негативна динаміка продовжить зростання, адже:

- зменшиться рівень латентності цих злочинів;
- зростатиме кількість випадків знахідки зброї з боку пересічних громадян (без сумніву, існуватиме відсоток людей, які всупереч нормам чинного законодавства України незаконно залишать зброю собі);
- далеко не всі громадяни, які отримали зброю на підставі положень наказу МВС України від 01.03.2022 № 170 «Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану», здадуть її у десятиденний строк після припинення або скасування дії воєнного стану в Україні (як того вимагає п. 5 ст. 1 названого документа [8]).

Отже, для відновлення позитивної динаміки поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 263 КК України, що існувала до 2022 р., важливо провести комплексне кримінологічне дослідження щодо запобігання даному виду злочинів в умовах широкомасштабної війни загальними та спеціальними суб'єктами протидії злочинності. Перспективним напрямком подальших наукових пошуків вважаємо аналіз питань профілактики незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або

вибуховими речовинами органами та підрозділами Національної поліції України в умовах воєнного стану.

1. Юнін О. С., Шевченко С. І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України. С. 823-846. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/322/8792/18393-1>.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2018 року. Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=205797.
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2019 року. Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=208205.
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2020 року. Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210855.
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021 року. Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215627.
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2022 року. Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262.
7. Шаблюстий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від призову на військову службу як акти посягання на воєнну безпеку України. С. 736-760. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/322/8789/18390-1>.
8. Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану: наказ МВС України від 01.03.2022 № 170. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0273-22#Text>.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-27-29

Валерій СОКУРЕНКО

ректор Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України

ПРОЄКТИ ПРАВООХОРОННОГО СПРЯМУВАННЯ МВС УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЕРЖАВИ

Військова агресія росії проти України суттєво змінила безпековий ландшафт нашої країни та сприяла корінній трансформації діяльності суб'єктів сектору безпеки та оборони країни, зокрема Міністерства внутрішніх справ.

Зараз основні зусилля МВС зосереджуються на забезпеченні безпечного середовища для існування та розвитку вільного суспільства через формування та реалізацію державної політики у сфері внутрішніх справ, зміцнення довіри до органів системи МВС з боку суспільства, розвитку України як безпечної європейської держави, в основі якої лежать інтереси її громадян.

Для досягнення задекларованих цілей у 2022 році міністром внутрішніх справ України Денисом Монастирським було представлено безпекові проекти, спрямовані на формування та розвиток безпекового середовища нашої країни. Ключовим серед зазначених ініціатив є проект «Безпечна країна». За словами керівництва МВС, ця ініціатива не містить проекти, які вже реалізуються, насамперед йдеться про те, щоб удосконалити безпекову ситуацію в Україні шляхом впровадження інноваційних підходів у зазначеній сфері суспільних відносин [1].

«Безпечна країна» – це автоматизована система забезпечення громадської безпеки, яка базується на моніторингу, прогнозуванні, запобіганні можливим загрозам і правопорушенням та оперативному реагуванні на них. Вона передбачатиме побудову багаторівневої системи управління безпекою України, підвищення загального рівня

громадської безпеки, правопорядку і безпеки середовища проживання та взаємодії міжвідомчих сил і служб. Система моніторингу дозволить слідкувати за безпекою не лише на автошляхах, у громадських місцях, але й на об'єктах соціальної інфраструктури, зокрема у закладах освіти.

Алгоритм у разі виявлення правопорушника або потенційно небезпечної особи за допомогою системи розпізнавання обличчя надсилає інформацію до центральної платформи, на якій оператор перевіряє її на співпадіння. Після цього платформа автоматично надсилає сповіщення уповноваженій особі. Також система здатна розпізнавати автомобільні номери понад 70 країн світу та порівнювати їх із наявними базами. При виявленні авто в розшуку платформа повідомляє оператора, який підтверджує дані та передає поліції.

Алгоритми системи «Безпечна країна» також здатні здійснювати моніторинг якості повітря. Датчики системи можуть відстежувати концентрацію в повітрі таких речовин, як діоксид азоту, оксид азоту, діоксид сірки, оксид вуглецю, бензол, метилмеркаптан, важкі метали, формальдегіди. Якщо від датчика надійде сигнал про перевищення одного з параметрів, то система сповістить про це оператора ситуційного центру.

Як зазначають розробники проекту, система «Безпечна країна» дозволить:

- зменшити час реагування відповідних служб на інциденти на 25-30 %;
- підвищити безпеку середовища проживання громадян;
- прискорити розкриття правопорушень;
- знизити криміногенну ситуацію на 35-40 %;
- покращити інвестиційну привабливість міст України;
- зменшити кількість потерпілих під час виникнення надзвичайних ситуацій на 8-10 % [2].

Органічною частиною проекту «Безпечна країна» є підсистема «Безпека публічних просторів». У її межах у всіх обласних центрах України пропонується:

- забезпечити встановлення на залізничних та автовокзалах металошукачів і сканувальних машин для багажу, а також забезпечити інтеграцію камер відеоспостережень до комплексу «Безпечна країна»;
- внести зміни до Державних будівельних норм щодо проектування, реконструкції і розширення ТЦ, ТРЦ (ТРК) у частині встановлення вимог до наявності таких засобів безпеки, як металошукачі, сканери, відеокамери з підключенням до цифрової платформи «Безпечна країна»;
- забезпечити цілодобове чергування на в'їздах до кожного з міст з населенням понад 200 тис. осіб сил для охорони громадського порядку (НПУ, НГУ), екстреної медичної допомоги та підрозділів пожежної безпеки;
- в містах з населенням понад 200 тис. осіб на вході до всіх ТРЦ забезпечити присутність поліції охорони ТРЦ.

Наступним проектом є запровадження єдиної системи екстрених викликів «112», ідея якої виникла ще у 2006-2007 роках. У 2012 році у зв'язку з проведенням Євро-2012 Верховна Рада України ухвалила Закон «Про систему екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112» [3], однак тривалий час його положення не були реалізовані належним чином.

Основна мета проекту – це повна зміна моделі здійснення екстрених комунікацій під час виникнення надзвичайних ситуацій або вчинення правопорушень. До сьогодні в Україні діє телекомунікаційна інфраструктура, яка дісталася нам у спадок з радянських часів, а екстрені номери 101, 102, 103 особливо не модернізувалися. Крім того, стара інфраструктура використовує комутацію екстрених викликів на наземному обладнанні за географічним принципом, що не повною мірою здатне забезпечити її стабільність. Наприклад, під час бойових дій у багатьох містах нашої країни наземна частина телекомунікаційної інфраструктури зазнавала значних пошкоджень, унаслідок чого комунікація екстрених служб із населенням була втрачена. Тому основне завдання на сьогодні – це зміна принципу маршрутизації екстрених викликів, що не залежатимуть від наземної комунікаційної інфраструктури. Диспетчер на місці визначатиме сили та засоби реагування за чіткою методикою, коли отримає узагальнену інформаційну картку події.

У вересні 2022 року був ухвалений Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112» [4]. Зокрема, цим нормативним актом передбачено, що на ділянках доріг, вулиць та на залізничних переїздах встановлюються відповідні дорожні

знаки з інформацією про найближчий заклад охорони здоров'я, який може забезпечити надання екстреної медичної допомоги або іншої медичної допомоги, напрямок руху та відстань до нього, а також про телефонний номер виклику екстреної медичної допомоги 103 та екстрену комунікацію за єдиним телефонним номером 112. Також визначено, що:

- до суб'єктів системи «112» належать служба 112, оперативно-диспетчерські служби та підрозділи екстреної допомоги населенню;
- служба 112 є точкою приймання безпекових викликів (PSAP);
- та структурним підрозділом установи, що належить до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України;
- служба 112 забезпечує доступ до єдиного телефонного номера 112 та телефонних номерів екстрених служб 101, 102, 103 та 104 всім особам, які перебувають на території України, в тому числі особам з інвалідністю та особам, які не володіють державною мовою, за допомогою голосових дзвінків та інших технічних засобів електронних комунікацій;
- оператори служби 112 здійснюють екстрені комунікації, обробляють їх, невідкладно передають інформацію про такі комунікації, їх аудіозаписи та інші дані (за наявності) відповідним оперативно-диспетчерським службам.

Також у поточному році було внесено зміни до постанови КМУ від 17 жовтня 2012 р. № 1031 «Про затвердження Порядку функціонування системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112». Приведено Порядок, зокрема Регламент проходження інформації у системі 112, у відповідність до термінології, визначеної в Законах України «Про систему екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112» та «Про електронні комунікації». Визначено Міністерство внутрішніх справ України відповідальним за створення системи 112.

Таким чином на сьогодні створено відповідні нормативні та організаційні підстави щодо подальшого розвитку екстреної допомоги населенню в умовах воєнного стану.

Як висновок зазначимо, що в умовах військової агресії МВС України ініціює дієві проекти правоохоронного спрямування, які здатні забезпечити захист прав і свобод громадян, протидію злочинам та іншим правопорушенням, а також зміцнити безпекове середовище держави.

1. Денис Монастирський презентував проекти МВС для формування безпекового середовища в Україні. Урядовий портал: офіційний сайт від 07.10.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-monastyrskiy-prezentuvav-proekty-mvs-dlia-formuvannia-bezpekovoho-seredovishcha-v-ukraini>.

2. Бондаренко І. МВС активно залучає територіальні громади до впровадження цифрового проекту «Безпечна країна». Портал МВС: офіційний сайт від 21.02.2022 р. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/mvs-aktivno-zaluchaie-teritorialni-gromadi-do-vprovadzennya-cifrovogo-projektu-bezpecna-krajina-igor-bondarenko>.

3. Про систему екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112: Закон України від 13.03.2012 р. № 4499-VI. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4499-17>.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112: Закон України від 07.09.2022 р. № 2581-IX. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2581-20>.

УДК 35.078

DOI: 10.31733/17-03-2023-30-31

Олександр ЮНІН

перший проректор Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

ПРО МОНІТОРИНГ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ ТА РОЛЬ ЗВО МВС ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ У ПРОТИДІІ ЇМ

З початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну кожен із нас відчув на собі жахіття війни, до якої ніхто та ніколи в принципі не може бути готовим. Крім безпосереднього російського військового вторгнення 24 лютого 2022й року, ще більше активізувалася інформаційна війна, метою якої, крім всього іншого, було намагання підірвати міжнародну підтримку України.

Через декілька тижнів від початку війни, як би в першу чергу психологічно не було важко, освітній процес у дистанційній формі продовжився в Україні. Заклади вищої освіти системи МВС (далі – ЗВО МВС) України змогли зберегти потенціал науково-педагогічних працівників (крім тих, які пішли добровольцями захищати державу або були мобілізовані до Лав Збройних Сил України). Всі здобувачі вищої освіти та працівники ЗВО МВС України одразу почали працювати на Перемогу. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ також не стояв осторонь – на території вишу знайшли тимчасовий прихисток сотні переселенців зі Сходу України, в тому числі територіальні підрозділи правоохоронних органів.

Науково-педагогічні працівники ЗВО МВС України, за дорученням керівництва МВС України, почали моніторинг зовнішніх загроз національній безпеці України, окремі результати такої діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ стали частиною формування державної політики у відповідній сфері.

Зокрема, у березні 2022 року нами актуалізовано увагу на створенні в основному телеграм каналів представниками росії, в яких спеціально обговорюється фейки про Україну

та створення на її території нових квазіреспублік типу «херсонська народна республіка».

З метою протидії цій загрозі пропонувалося активне залучення науково-педагогічних та інших працівників, здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України, до написання скарг на ці групи типу «пропаганда насильства», в результаті чого після п'яти і більше скарг цей телеграм канал блокується, проте на його місці одразу створюється декілька нових.

Пізніше нами було вказано на намагання у різних соціальних мережах «легалізувати» псевдореферендуми на тимчасово окупованих рашистами територіях, в тому числі із залученням здобувачів вищої освіти, які не змогли виїхати з цих територій.

З метою протидії цій загрозі пропонувалося активне залучення науково-педагогічних та інших працівників, здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України, до просвітницької роботи в інтернетпросторі, до розповсюдження алгоритму дій у випадках, коли тебе примусили до участі або в організації проведення таких псевдореферендумів з посиланням на положення кримінального законодавства щодо вчинення вказаних дій під фізичним або психічним примусом як обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння.

Не меншою загрозою також стало постійне тиражування у різних засобах масової інформації та соціальних мережах умисно викривленої або завідомо неправдивої інформації про діяльність сил оборони окупаційним військам та найманцям приватних воєнних компаній, про діяльність та рішення вищого політичного керівництва країни; поширення завідомо неправдивої інформації про мобілізацію в Україні, про наче б то протівне вручення повісток працівниками «військкоматів».

З метою протидії цим загрозам як інформаційно-психологічним спеціальним операціям окупантів пропонувалося активне залучення науково-педагогічних та інших працівників ЗВО МВС України до просвітницької роботи з широкими верствами населення щодо розповсюдження та роз'яснення інформації про військово-політичну ситуацію в країні,

ґрунтуючись виключно на оприлюднених Генеральним Штабом Збройних Сил України, іншими органами державної влади даних з обов'язковою вказівкою джерела отриманої інформації.

Керівництво Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ систематично організовує виступити науково-педагогічних працівників на теле-, радіо ефірах, під час яких вони в тому числі доводять інформацію правову основу мобілізації в Україні, про всі проблемні питання діяльності держави в умовах війни.

Маю надію, що діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ стане частинкою великої Перемоги над ворогом, а наші випускники стануть частиною потенціалу післявоєнної відбудови України.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-31-33

Сергій БАРАНОВ

професор кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук доцент

ПОВНОВАЖЕННЯ НАЦПОЛІЦІ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Важливою складовою побудови незалежної держави є діяльність влади з питань забезпечення національної безпеки. Національна безпека держави виступає однією з базових політичних цінностей, а її зміцнення – однією із стратегічних цілей України.

Сьогодні, за умови появи принципово нових загроз національній безпеці держави, значно зростає інституціональна роль правоохоронних органів, зокрема поліції, у реалізації державної стратегії подолання та запобігання таким загрозам та викликам.

Дослідженню стану діяльності правоохоронних органів у сфері забезпечення національної безпеки України були присвячені роботи вітчизняних дослідників: О. Бандурки, О. Бодрука, В. Горбуліна, І. Грицяка, Ю. Загуменної, Р. Калюжного, В. Ковбаси, В. Колесника, М. Корнієнка, О. Пересади, Г. Ситника, В. Смолянюка, О. Суходолі, В. Цимбалюка, О. Ярмиша та ін.

Розгляд окресленої теми слід розпочати з визначення змісту таких наукових категорій як: «безпека», «національна безпека», «поліція – суб'єкт національної безпеки». У сучасних словниках поняття «безпека» трактується як стан, коли немає небезпеки, тобто як стан, за якого ніщо не загрожує кому-небудь або чому-небудь [1, с. 84].

У монографічному дослідженні з проблем національної безпеки українські вчені О. Бодрук, О. Гончаренко, Е. Лисичин надають її визначення як «ступінь захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави» [2, с. 6].

На думку О. Пересади зміст категорії «безпека» визначає певний стан системи, досягнутий внаслідок своєчасного запобігання шкоди її розвитку (життєдіяльності) [3, с. 185].

Слід відзначити, що серед вчених має поширення тлумачення національної безпеки у вузькому його розумінні змісту – як безпека держави, без здійснення якої неможливо забезпечити як інші види безпеки (економічну, екологічну, інформаційну, військову, продовольчу та ін.) так і національну безпеку в цілому [4, с. 173-186].

Таким чином, поняття національної безпеки можна визначити як захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, публічного порядку, санітарно-епідеміологічного стану, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу, інформаційної сфери та державної таємниці від зовнішніх і внутрішніх загроз, від будь-яких протиправних посягань, що досягається застосуванням системи заходів політичного, економічного, організаційного, правового, військового, ідеологічного та іншого характеру, адекватних загрозам національним інтересам України.

Оскільки, забезпечення національної безпеки – уявляє собою нормативно упорядковану діяльність встановленого кола суб'єктів, які володіють реальними

можливостями (повноваженнями, ресурсами) захистити життя і здоров'я людини, інтереси особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в конкретно-історичних умовах розвитку держави і суспільства її забезпечення вимагає створення відповідного структурного механізму держави.

Оснoву такого механізму складає діяльність уповноважених державних органів – суб'єктів оборонної та правоохоронної діяльності. Нагадаємо, що до переліку суб'єктів сектору безпеки і оборони згідно з положеннями Закону «Про національну безпеку» входять: МО України, ЗС України, МВС, Нацгвардія, Нацполіція, Держприкордонслужба, Держміграцслужба, Держспецслужба транспорту, Держслужба, СБУ, Антитерористичний центр при СБУ, Служба судової охорони, Управління держохорони, Держслужба спецв'язку, Апарат РНБО, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [5].

У змісті норм Закону «Про національну безпеку», надається характеристика Національної поліції як суб'єкта забезпечення внутрішньої національної безпеки та складового елементу сектору безпеки і оборони, а у п. 4 ст. 18 були визначені її завдання: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [5].

Слід відзначити, що у сфері забезпечення національної безпеки Національна поліція виконує загальні та спеціальні завдання як захисного, так і правоохоронного спрямування, що потребує вжиття заходів, направлених на оптимізацію її діяльності для забезпечення ефективного виконання визначених державою повноважень.

Норми закону «Про Національну поліцію» наділяють підрозділи поліції особливими повноваженнями в окремих сферах правоохоронної діяльності, яка безпосередньо пов'язана з забезпеченням національної безпеки, так наприклад, у п. 24) ст. 23 зазначається, що поліція бере участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремій місцевості; п. 241) підрозділи поліції здійснюють у визначеному законом порядку протидію злочинним посяганням на об'єкти критичної інфраструктури, які загрожують безпеці громадян і порушують функціонування систем життєзабезпечення; захист об'єктів критичної інфраструктури, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань у кіберпросторі, заходи із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів проти об'єктів критичної інфраструктури; п. 26) поліція здійснює оперативно-розшукову діяльність відповідно до закону «Про оперативно – розшукову діяльність»; п. 34) підрозділи поліції здійснюють у взаємодії зі ЗС України, Нацгвардією, Держприкордонслужбою, Держспецслужбою транспорту, СБУ боротьбу з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями; п. 35) поліція сприяє Держприкордонслужбі у виявленні каналів незаконного перетинання державного кордону, переміщення зброї, боєприпасів, вибухових речовин та разом із відповідними правоохоронними органами ліквідує ці канали [6].

Ще однією сферою, яка віднесена законодавством до компетенції Національної поліції у галузі забезпечення національної безпеки є протидія терористичним актам та терористичній діяльності, ст. 13 Закону «Про боротьбу з тероризмом» визначає, що «за рішенням керівництва Антитерористичного центру при СБУ та за погодженням із керівництвом відповідних суб'єктів боротьби з тероризмом, до широкомасштабних, складних антитерористичних операцій у районі їх проведення залучаються та використовуються сили та засоби (особовий склад та спеціалісти окремих підрозділів, військових частин, зброя, бойова техніка, спеціальні і транспортні засоби, засоби зв'язку, інші матеріально-технічні засоби) Національної поліції» [7].

Національна поліція також віднесена до суб'єктів, які забезпечують інформаційну безпеку держави, що було закріплено у нормі п. 4) ст. 5 Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», де у перелік суб'єктів інформаційної безпеки держави були включені правоохоронні, розвідувальні і контррозвідувальні органи та суб'єкти оперативно-розшукової діяльності, а п. 2) ст. 8 надає повноваження Національній поліції, на здійснення захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави від кримінально протиправних посягань у кіберпросторі; проведення заходів із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів, підвищення поінформованості громадян

про безпеку в кіберпросторі [8].

Поширення небезпечних інфекційних захворювань у світі та в Україні викликає необхідність відповідного реагування на подібні загрози. Одним з заходів протидії є введення спеціальних адміністративно-правових режимів, спрямованих на забезпечення дотримання санітарно-епідеміологічного законодавства в умовах пандемії.

Діюче законодавство України покладає на підрозділи Національної поліції, у сфері захисту населення від інфекційних захворювань реалізацію наступних завдань: забезпечення публічної безпеки й порядку в умовах запровадження спеціальних адміністративних режимів, спрямованих на протидію небезпечним інфекційним захворюванням епідемічного або пандемічного характеру розповсюдження; охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави від негативних наслідків розповсюдження небезпечних інфекційних захворювань; протидія порушенням санітарно-епідеміологічних норм і правил адміністративно-правового та кримінально-правового змісту; надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій, викликаних розповсюдженням епідемії чи пандемії, потребують такої допомоги.

Аналізуючи повноваження поліції щодо забезпечення функціонування тимчасових просторових обмежувальних зон, слід зазначити, що норми закону «Про захист населення від інфекційних хвороб» [9] наділяють повноваженнями місцеві органи публічної влади встановлювати особливий режим в'їзду на територію карантину та виїзду з неї громадян і транспортних засобів, а в разі потреби - проводити санітарний огляд речей, багажу, транспортних засобів та вантажів в умовах карантину, а також створювати на в'їздах і виїздах з території карантину контрольно-пропускні пункти. Застосування вказаних режимних обмежень громадян на свободу пересування покладається на органи поліції.

Слід зазначити, що важливими юрисдикційними повноваженнями органів поліції у сфері захисту населення від інфекційних хвороб є притягнення до адміністративно-правової відповідальності осіб, винних у порушенні санітарно-епідеміологічних норм, а також протидія і припинення правопорушень у даній сфері [10, с. 216-223].

З огляду на викладене можна зробити висновок, що Національна поліція як носій відповідних владних повноважень, згідно із законодавством України, посідає важливе місце в механізмі забезпечення національної безпеки.

1. Ващенко Л. О., Єфімов О. М. Глумачний словник – мінімум української мови (2-ге вид.). К. : Довіра, 2000. 546 с.
2. Бодрук О. С., Гончаренко О. М., Лисицин Е. М., Горелов М. А. Національна безпека України: історія і сучасність: монографія. К. : ІСЕМВ, 1993. 576 с.
3. Пересада О. М. Роль Національної поліції України в забезпеченні інформаційної безпеки держави: теоретико-методологічні аспекти. Правовий часопис Донбасу. 2019. № 4 (69). С. 183-188.
4. Смолянук В. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. Основи національної безпеки. Політичні дослідження. 2021. № 1. С. 173-186.
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.12.2018 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
6. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379.
7. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003, № 25, ст.180.
8. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.07.1994 р. Відомості Верховної Ради України, 1994, № 31, ст. 286.
9. Пересада О. М. Роль Національної поліції України у здійсненні захисту населення від інфекційних хвороб. Правовий часопис Донбасу. 2020. № 3 (72). С. 216-223. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/25-peresada-1.pdf>.

Іван ЩЕНКО

начальник ГУНП у Вінницькій області,

кандидат юридичних наук

ЩОДО РОЗУМІННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ДОГОВОРУ У СФЕРІ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У сфері забезпечення публічної безпеки першочергове значення мають права і свободи людини і громадянина; верховенство права. З цією метою органи Національної поліції використовують відповідні адміністративно-правові інструменти у сфері реалізації превентивної функції держави. Пріоритетними є договірні (мирні) засоби забезпечення публічної безпеки і порядку, своєчасність і адекватність заходів захисту публічних (суспільних) інтересів реальним і потенційним загрозам. При цьому, вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення публічної безпеки і порядку обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз публічним інтересам [1, с. 35-36].

На початку вкажемо, що у відповідності до КАС України, адміністративний договір – спільний правовий акт суб'єктів владних повноважень або правовий акт за участю суб'єкта владних повноважень та іншої особи, що ґрунтується на їх волеузгодженні, має форму договору, угоди, протоколу, меморандуму тощо, визначає взаємні права та обов'язки його учасників у публічно-правовій сфері і укладається на підставі закону: а) для розмежування компетенції чи визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень; б) для делегування публічно-владних управлінських функцій; в) для перерозподілу або об'єднання бюджетних коштів у випадках, визначених законом; г) замість видання індивідуального акта; ґ) для врегулювання питань надання адміністративних послуг [2]. В контексті вказаного, законодавець розглядає адміністративний договір через призму правового акту, а також акцентує увагу, що однією стороною обов'язково повинен бути суб'єкт владних повноважень.

Слушною є наукова позиція авторів навчального посібника «Загальне адміністративне право», які звертають увагу, що з огляду на відсутність в Україні спеціального нормативного акта з питань адміністративно-договірної форми роботи публічної адміністрації можна сформулювати лише найбільш загальні юридичні передумови адміністративного договору: адміністративний договір є інструментом діяльності публічної адміністрації, спрямованим на регулювання конкретного випадку (ситуації), а відтак – ним не можуть встановлюватися норми права, тобто загальнообов'язкові правила поведінки у сфері публічного адміністрування; адміністративний договір може укладатися лише у межах компетенції відповідного суб'єкта публічної адміністрації; адміністративний договір може укладатися лише у тому випадку, коли нормативний акт не вимагає від суб'єкта публічної адміністрації діяти в іншій формі, наприклад шляхом видання адміністративного акта; адміністративний договір може з'явитися лише у добровільному порядку, тобто шляхом погодження волі його сторін; адміністративний договір має укладатися винятково у письмовій формі; у разі якщо адміністративний договір зачіпає інтереси третіх осіб, такі особи мають погоджувати його зміст [3, с. 296].

У свою чергу, Р. Мельник звертає увагу, що чимало органів публічної адміністрації укладають один з одним угоди, які насправді є адміністративними договорами. Поміляючись щодо сутності таких договірних відносин, останні можуть з часом стикнутися з низкою проблем, пов'язаних, наприклад, з необхідністю виконання взятих на себе обов'язків. Для них може стати великою несподіванкою бажання їх контрагента через адміністративний суд вимагати виконання того або іншого положення укладеної угоди [4, с. 251].

Слушною є наукова позиція О. Джафарової, яка досліджуючи місце адміністративних договорів в адміністративній діяльності правоохоронних органів, доводить, що останніми доцільно розуміти добровільну угоду двох чи більше суб'єктів адміністративного права, один з яких наділений власними або делегованими

повноваженням у правоохоронній сфері з приводу вирішення питань виконавчого та розпорядчого характеру щодо організації та здійснення охорони прав і свобод громадян, громадського порядку забезпечення громадської безпеки, попередження та припинення правопорушень, яка укладається у формі правового акта, що встановлює (припиняє, змінює) їх взаємні права, обов'язки та відповідальність [5, с. 110].

Всі вищезазначені вчені звертають увагу на реалізації адміністративних договорів в діяльності органів публічної адміністрації, які мають важливе значення у спільній, взаємозагладженій діяльності з метою досягнення загальної мети діяльності останніх

Безпосередньо переходячи до розгляду діяльності Національної поліції в частині реалізації адміністративно-правового інструменту, як адміністративний договір, варто вказати наступне. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», остання реалізує охоронну функцію. Як зазначають вчені, суть охоронної функції полягає у тому, що поліція має охороняти на договірних засадах майно громадян, колективне і державне майно, а також майно іноземних держав, міжнародних організацій, іноземних юридичних осіб і громадян, осіб без громадянства; забезпечувати захист фізичних осіб, охорону свідків, потерпілих та інших осіб за їх зверненням, якщо їх життя, здоров'я і майно перебувають у небезпеці у зв'язку з наданням ними допомоги правоохоронним органам у запобіганні та розкритті злочинів. Отже, охоронна функція передбачає реалізацію Національною поліцією комплексу заходів, спрямованих на забезпечення особистої безпеки людини та захищеності від протиправних посягань належних як індивідуальним, так і колективним суб'єктам цінностей [6, с. 32-33]. В той же час, реалізуючи охорону на договірних засадах органи поліції здійснюють превентивні та профілактичні заходи, що у свою чергу підсилює рівень безпеки в громадських місцях.

В. Фелик доречно звертає увагу, що запровадження практики укладення адміністративних договорів про взаємодію між територіальними органами поліції та громадою відповідного міста, села або селища матиме позитивний ефект, який буде виражатися в тому числі і в підвищенні результативності профілактичної діяльності. Звичайно, для цього необхідно розробити та прийняти спеціальний закон [7, с. 384].

В той же час доречно відмітити, що протягом останнього часу ГУНП у Вінницькій області підписано ряд меморандумів з органами публічної влади, інститутами громадянського суспільства спрямовані на забезпечення публічної безпеки та порядку, зниження злочинності в регіоні, а також підвищення рівня превентивної функції держави. Серед останніх меморандумів доцільно назвати:

– меморандум створення «Офісу поліцейського» щодо надання послуг в напрямку ювенальної превенції, створення безпеки в дитячому середовищі. Одним із пріоритетів напрямку роботи Національної поліції є протидія дитячій злочинності, профілактика негативних явищ в дитячому середовищі та вжиття заходів щодо профілактики вчинення кримінальних і адміністративних правопорушень дітьми. Поряд з цим, це продовження практики проведення в закладах освіти превентивних інформаційних заходів та роз'яснювальної роботи серед учнів для забезпечення дітей, вироблення нових методів з протидії булінгу та кібербулінгу, а також формування сучасних підходів для розвитку правової культури та виховання дітей на базі навчального закладу із залученням сучасних лідерів, які користуються повагою дітей [8];

– меморандум про співпрацю між відділом поліції № 4 Вінницького РУП ГУНП у Вінницькій області та філією «Липовецький райавтодор» дочірнього підприємства «Вінницький облавтодор відкритого акціонерного товариства «Державна акціонерна компанія «Автомобільні дороги України» щодо взаємодії у широкому діапазоні напрямів шляхом обміну актуальною інформацією, проведення спільних заходів, спрямованих на удосконалення форм і методів профілактики правопорушень, підвищення рівня дорожньо-транспортної дисципліни [9];

– меморандум щодо запровадження «Вихователь безпеки». Створення безпечного освітнього середовища залежить від багатьох складових – дотримання відповідних технічних, будівельних санітарних вимог, вимагає співпраці керівника закладу освіти, територіальних правоохоронних органів, учасників освітнього процесу: учнів, студентів, батьків, педагогічних працівників. Отже, в кожній територіальній громаді має бути спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі, який опікуватиметься широким спектром безпекових питань та комунікуватиме з правоохоронними органами, громадою, закладами освіти тощо [10];

– меморандум про співпрацю та партнерство з усіма головами територіальних

громад Вінницької області щодо реалізації проєкту «Поліцейський офіцер громади» [11]. Головне завдання поліцейського офіцера громади – орієнтуватися на потреби місцевого населення, підтримувати постійний контакт з мешканцями, щоденно забезпечувати порядок на своїй території, своєчасно реагувати на проблеми громади та запобігати вчиненню правопорушень [12].

Зазначені меморандуми становлять певний вид адміністративно-правових інструментів органів Національної поліції щодо реалізації превентивної функції держави.

Отже, адміністративний договір у сфері превентивної діяльності Національної поліції України становить собою певний вид правового акту, який укладається між органом Національної поліції з однієї сторони та суб'єктами публічної адміністрації з іншої, з метою реалізації превентивної функції держави спрямованої на забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина; запобігання або недопущення негативного безпосереднього впливу суспільних факторів протиправного характеру; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних та кримінальних проступків; вжиття заходів ювенальної превенції (індивідуальна профілактика з дітьми, виявлення фактів вчинення домашнього насильства та своєчасне реагування на них, тощо); посилення рівня публічної безпеки (посилення безпеки дорожнього руху та зменшення рівня дорожньо-транспортного травматизму, дотримання правил дозвільної системи); забезпечення безпекового середовища в країні.

1. Долинний А. В. Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 198 с.

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/go/2747-15>.

3. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навч. посібник. К. : Ваіте, 2014. 376 с.

4. Мельник Р. С. Система адміністративного права України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 417 с.

5. Джафарова О. В. Місце адміністративних договорів в адміністративній діяльності правоохоронних органів. Форум права. 2009. № 2. С. 108-111. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3181/>

6. Ластович Д. М. Адміністративно-правові засади надання поліцейських послуг в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 224 с.

7. Фелик В. І. Адміністративно-правове забезпечення профілактичної діяльності Національної поліції України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2017. 42 с.

8. Перший в Україні шкільний «Офіс поліцейського» відкрито у Вінниці. URL: <https://24.vn.ua/pershyj-v-ukrayini-shkilnyj-ofis-politsejskogo-vidkryut-u-vynnytsi/>

9. Поліція та райавтодор підписали меморандум про співпрацю щодо зниження аварійності на автошляхах. URL: <https://lyp.gov.ua/news/1619096224>.

10. На Вінниччині стартував пілотний проєкт «Вихователь безпеки». URL: <https://www.vinnitsa.info/news/na-vinnychchini-startuvav-pilotnyy-proyekt-vykhovatel-bezpeky-foto-i-video.html>.

11. На Вінниччині відкрили першу в області поліцейську станцію. URL: <http://vinnitsaok.com.ua/archives/963804>.

12. Поліцейський офіцер громади. URL: <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/reforma-policiyi/policejskij-oficer-gromadi>.

УДК 35.078
DOI: 10.31733/17-03-2023-37-39

Віктор ЯКУБОВСЬКИЙ
начальник кафедри прикордонної служби
факультету безпеки державного кордону
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ВНУТРІШНІМИ РИЗИКАМИ В ОРГАНІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Метою управління ризиками є уникнення, контроль або мінімізація наслідків їх впливу. Тому від розуміння сутності управління ризиками та вміння застосування прийомів впливу на ризики залежить ефективність діяльності з мінімізації реалізації їх наслідків.

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що в діючих нормативних документах та наукових працях розглянуті загальні положення з аналізу ризиків, що пов'язані із зовнішніми небезпеками та викликами у сфері забезпечення безпеки державного кордону, але досі не визначено єдиного підходу до методології побудови та розвитку системи управління внутрішніми ризиками в органах охорони державного кордону.

Зазначені недоліки можуть спричинити суттєві прорахунки в діяльності органів охорони державного кордону, ускладнити процес управління ними, та потребують проведення додаткових заходів щодо їх усунення, вказують на необхідність подальших досліджень, звертаючи особливу увагу на розробку науково-методичного апарату управління внутрішніми ризиками.

У сучасних умовах управлінське рішення передбачає оцінку й обґрунтоване врахування ризику. Тягар відповідальності за результати прийнятого рішення покладається на керівників, тому особа, яка приймає рішення, повинна володіти такими техніками оцінки ризиків, які будуть максимально наближеними до реалій сьогодення.

Оцінка ризиків передбачає: визначення ймовірності їх виникнення та масштабів негативних наслідків у випадку їх реалізації; розрахунок ступеню впливу ризиків на діяльність органу охорони державного кордону; встановлення рівня кожного ідентифікованого ризику. Тому саме від правильного розуміння даного етапу управління ризиками та вміння застосування прийомів впливу на ризики залежить ефективність діяльності органу охорони державного кордону.

Результати проведеного аналізу нормативно-правових документів [1] – [5] і методичних праць [6] – [9] вказують на існування невирішених питань стосовно управління ризиками в органі охорони державного кордону, а саме:

1. Окремі визначення стосовно категорій щодо управління ризиками не відповідають загальним теоретичним положенням ризик-менеджменту [10], [11] та потребують уточнення, а по окремим категоріям – визначення взагалі відсутні.

2. У зазначених нормативних документах та методичних працях вся робота з ризиками зводиться до їх аналізу. Разом з цим, сам по собі аналіз ризиків діяльності органів Державної прикордонної служби України не дає гарантій успішності, оскільки поряд з аналізом ризиків необхідно ефективно управління, що забезпечує реалізацію планів і програм діяльності. Нажаль, такий термін як «управління ризиками» відсутній, і, відповідно, механізм управління ризиками в органі охорони державного кордону взагалі не розглядається.

3. В діючих нормативних документах та наукових працях розглянуті питання з аналізу ризиків, що пов'язані із зовнішніми небезпеками та викликами у сфері забезпечення безпеки державного кордону, проте в нормативних документах не розглянуті питання аналізу ризиків, що пов'язані з внутрішнім середовищем органі охорони державного кордону, хоча дані ризики створюють великі проблеми і негативно впливають на результати їх діяльності.

Зазначені недоліки та проблемні питання дозволяють стверджувати про існування протиріччя в інформаційно-аналітичній діяльності органу охорони державного кордону –

між необхідністю прийняття обґрунтованого рішення в умовах невизначеності і ризику та відсутністю адекватного науково-методичного апарату управління внутрішніми ризиками. Існування цього протиріччя не дає змогу враховувати ступінь впливу різноманітних подій (факторів внутрішнього середовища) на діяльність органу охорони державного кордону, що наприкінці негативно впливає на його ефективність його діяльності.

Оцінювання ризику ґрунтується на розумінні рівня ризику, набутому під час аналізу загрози, вразливості, і слугує для прийняття рішень щодо подальших дій. Вибір методів оцінювання ризику можна провадити зі змінням ступенів глибини та докладності, а також з використанням одного чи кількох методів – від найпростіших до найскладніших [10].

Загалом треба, щоб метод відповідав таким вимогам:

– він має відповідати специфіки діяльності, бути обґрунтованим і придатним для ситуації, що склалася;

– він має забезпечувати отримання результатів у формі, яка забезпечує розуміння характеру ризику та способу його обробки;

– його застосування повинно забезпечувати можливість відстеження, відтворення та перевірки.

Обґрунтовуючи вибір методів, треба також враховувати їх відповідність і придатність. У разі поєднання результатів різних досліджень треба, щоб застосовувані методи та отримані вихідні дані можна було порівняти.

Після того, як прийнято рішення про провадження оцінювання ризику і визначено цілі та сферу застосування, треба вибрати методи, зважаючи на такі чинники [10]:

– цілі дослідження. Цілі оцінювання безпосередньо позначатимуться на виборі методів;

– потреби тих, хто приймає рішення. У деяких випадках потрібен високий рівень докладності для прийняття оптимального рішення, в інших випадках достатнім є загальне розуміння;

– рівень ризиків, потенційна величина наслідків;

– ступінь фахової компетентності. Простий, належно запроваджений метод, якщо він задовольняє цілі та сферу застосування оцінювання, може давати кращі результати, ніж складніша, але недостатньо опрацьована процедура);

– наявність інформації та даних. Для деяких методів потрібно більше інформації та даних, ніж для інших;

– потреба модифікувати чи актуалізувати загальне оцінювання ризику. Надалі загальне оцінювання може бути потрібно модифікувати чи актуалізувати і у зв'язку з цим деякі методи більш придатні до вдосконалення, ніж інші;

– будь-які регуляторні чи інші вимоги.

Крім того, на вибір підходу до оцінювання ризику впливають різноманітні чинники, наприклад, характер і ступінь невизначеності ситуації, наявність ресурсів, складність випадку застосування тощо.

Крім того, слід враховувати, що на вибір методу оцінювання ризику впливає низка чинників, а саме [10]:

– складність проблеми і методи, що потрібні для її аналізу;

– характер та ступінь невизначеності оцінювання з урахуванням обсягу наявної інформації й того, що потрібно для досягнення цілей;

– обсягу необхідних ресурсів з урахуванням часу та рівня фахової компетентності, потреб у даних або витрат;

– можливості методу щодо отримання кількісних вихідних даних.

Крім того, під час вибору методу слід враховувати, що оцінювання ризиків, які породжують наслідки, що пов'язані з безпекою державного кордону, має свої особливості, тому застосування засобів, напрацьованих іншими науками, не завжди видається можливим.

За своїм характером ризику, що пов'язані із внутрішнім середовищем органу охорони державного кордону прийматимуть комплексний характер, і здебільшого, потрібне загальне оцінювання ризиків у межах усієї системи. В інших випадках оцінювання окремого ризику може мати наслідки і впливати на інші види діяльності органі охорони державного кордону. Тому потрібно розуміти подальші значні впливи та взаємозалежності між ризиками, щоб мати впевненість у тому, що під час управління одним внутрішнім ризиком не створюватиметься недопустима ситуація в інших сферах.

1. Про затвердження Інструкції з проведення аналізу ризиків у Державній прикордонній службі України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.12.2017 № 1007. Київ : АДПСУ, 2018. 8 с.
2. Про затвердження Порядку обміну інформаційно-аналітичними матеріалами між суб'єктами інтегрованого управління кордонами : спільний наказ від 14.02.2022 № 125/70/91/78/65/59/311. Київ, 2022. 5 с.
3. Про затвердження Порядку роботи органів управління Державної прикордонної служби України з підготовки до оперативно-службової діяльності в наступному календарному році або іншому періоді : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26 квітня 2018 року № 350. Київ : АДПСУ, 2018.
4. Про організацію застосування профілів ризиків : Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 26.12.2019 № 741-аг. Київ : АДПСУ, 2019.
5. Про організацію проведення аналізу ризиків : Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 23.12.2019 № 112. Київ : АДПСУ, 2019. 5 с.
6. Загальна інтегрована модель аналізу ризиків. Комплексне оновлення. Версія 2.0. Європейське агентство з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах Держав-Членів Європейського Союзу (Frontex). Рондо ОНЗ 1 00-124. Варшава, 2012. 54 с.
7. Посібник з кримінального аналізу для кримінальних аналітиків ДПСУ : ОБСЕ. Київ, 2015. 176 с.
8. Скажинська К., Навроцькі Д. Посібник з аналізу ризиків за моделлю Сігам 2.0 для аналітиків Державної прикордонної служби України : навчальний посібник. Київ : АДПСУ, 2015. 133 с.
9. Теоретичне узагальнення і розробка рекомендацій щодо управління ризиками в сфері охорони державного кордону : звіт про НДР : шифр 208 – 0014А. Хмельницький, 2008. 85 с.
10. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику : Національний стандарт України (ДСТУ ІЕС/ISO 31010:2013). Київ : Мінекономрозвитку України, 2015. 80 с.
11. Управління ризиком : Глосарій. URL : http://www.mrcmarkets.ru/beginners/glossary/u/upravlenie_riskom.php.

УДК 355.5

DOI: 10.31733/17-03-2023-39-41

Євген БАКУТІН

старший викладач

кафедри тактичної підготовки

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ

Основні тенденції світового та вітчизняного суспільного розвитку, стратегія інтеграції України у європейську спільноту, поглиблення відповідних державних і правових трансформацій зумовили появу нових орієнтирів, стандартів, цінностей та принципів, що визначають й загальну спрямованість реформ правоохоронних органів України. Питання правових принципів використання сучасною поліцією технічних засобів в Україні завжди є актуальним. Правові принципи, це основоположні ідеї, засади, орієнтири, до яких необхідно рухатися всім зацікавленим у розвитку використання фіксації правопорушень технічними засобами, і насамперед законодавцю.

Правові принципи діяльності поліції – це керівні, основні положення, що закріплені в Конституції та інших законодавчих актах України, на яких базується концептуальна основа діяльності, устрій, порядок функціонування і повноваження органів Національної поліції. Так розділом 2 Закону України «Про Національну поліцію», присвячено принципам діяльності поліції, а саме: стаття 6 передбачено верховенство права - де поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини; статтею 7 де під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами

України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування; статтею 8 поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Накази, розпорядження та доручення вищих органів, керівників, посадових та службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не можуть бути підставою для порушення поліцейським Конституції та законів України; статтею 9 передбачається відкритість та прозорість – де поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку; статтею 10 поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності; статтею 11 діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб.

Законність – важливий принцип діяльності поліції. Цей принцип виражається як в правоохоронній діяльності поліції, так і в тому, що ця діяльність здійснюється на основі чіткого та неухильного дотримання законів і підзаконних нормативних актів. Національна поліція України, охороняючи громадський порядок, захищаючи в межах своїх повноважень життя, здоров'я та свободи громадян, власність від протиправних посягань, тим самим послідовно забезпечують законність в Україні.

Важливість побудови системи, безпосереднього формулювання та пояснення правових принципів, за якими необхідно здійснювати організацію використання технічних засобів є важливими за цілою низкою різноманітних причин, основними з яких є такі:

- 1) на якісно сформульованих принципах набагато ефективніше побудувати систему законодавства, положення якого визначатимуть правове регулювання використання технічних засобів;
- 2) знання принципів компенсатиме незнання певних фактів у царині використання технічних засобів фіксації правопорушень;
- 3) принципи даватимуть можливість оцінити загальний стан використання технічних засобів фіксації правопорушень;
- 4) принципи свідчатимуть про цілі як держави, так і суспільства стосовно використання технічних засобів фіксації правопорушень;
- 5) принципи обґрунтовуватимуть внутрішнє ставлення правоохоронця, юриста, пересічного громадянина до використання технічних засобів фіксації правопорушень, та впливатимуть на поведінку кожного суб'єкта;
- 6) принципи визначатимуть межі втручання у використанні технічних засобів фіксації правопорушень тощо.

Поліцейська сфера розглядається у контексті втілення у життя міжнародно-правових стандартів підтримання правопорядку, визначених Генеральною Асамблеєю ООН та Радою Європи, як основних принципів діяльності поліцейських організацій, своєрідної програми їх реформування в умовах викликів XXI століття. Адже наша епоха – це епоха здійснення тих надій і сподівань, які жили у думках народів протягом десятиріч: тверда прихильність демократії, заснованій на правах людини й основних свободах, процвітання через економічну й соціальну справедливість та безпека для всіх наших країн, – такою виглядає нова ера демократії, миру і єдності, проголошена хартією для нової Європи (1990).

Роль та завдання поліції у суспільстві базується на демократичних цінностях та принципах – від силового відомства до надавача послуг.

В усьому світі перехід від використання слів «сили поліції» до «поліцейська служба» впливає з ширшого розуміння концепції демократичної держави, що базується на принципах верховенства права, які включають у себе забезпечення прав людини. Це означає, що розуміння традиційних цілей таких як охорона публічного порядку та безпеки також просунулось вперед. Враховуючи перехід від авторитарної до демократичної держави, це також означає перетворення поліції як центрального органу державної влади, зміни підходу від сконцентрованого на контролі до орієнтованого на послуги.

Будь-які принципи є продуктом людської діяльності, результатом якої вони стають

та інтереси якої задовольняють. Принципи є соціальними явищами, як за джерелом виникнення, так і за змістом: їх виникнення зумовлене потребами суспільного розвитку і у них відображаються закономірності суспільного життя. Без урахування таких істотних моментів неможливо пояснити і зрозуміти особливе значення цих принципів для послідовного узгодження людської діяльності з вимогами об'єктивних соціальних закономірностей. Це повною мірою стосується і принципів права – специфічного прояву певної частини загально соціальних принципів у правовій системі.

При цьому важливо керуватися новою філософією поліцейської діяльності, в основі якої – перехід від реактивної, репресивної моделі, тобто виявлення, розслідування правопорушень та покарання, до проєктивної моделі служіння громадянам з акцентом на попередження правопорушень та спільну роботу поліції з населенням. Звідси – значення ролі так званої соціальної компетенції, тісного співробітництва з муніципальними та громадянськими групами і з населенням. Тобто поліція, як репресивний інструмент держави, повинна перетворитися на «помічника» для громадян.

Отже, з початку виникнення принципів права існують як модифіковані та пристосовані до правової сфери певні загально соціальні принципи, що перебувають у діалектичній єдності. Джерелами цих принципів є політика, економіка, мораль, ідеологія, соціальне життя тощо. Правові оцінки ґрунтуються на таких принципах, як законність, справедливість, рівність тощо. Принципи права можуть висуватися стихійно, у результаті емпіричного досвіду або ж сформулюватися свідомо і на рівні теоретичних концепцій, набуваючи тим самим характеру наукових принципів, які більш концептуально виражають наукову думку, що відображає закономірності суспільного розвитку.

Правомірність використання технічних засобів – це суворі відповідність їх використання вимогам чинного законодавства, що складають їх правову основу, повинні використовуватись тільки у встановлених законом формах і уповноваженими на це законом особами. Сучасний стан правового регулювання використання технічних засобів фіксації правопорушень у чинних нормативних актах потребує постійного вдосконалення з вимогами сьогодення та світових стандартів.

Науковець Скурко О. розглядаючи у своїй цілісній монографії щодо принципів права, вказує, що «розглядати принципи як «міст» між абстрактністю і казуальністю юридичної регламентації, що дає змогу у сучасних умовах «раціонального законодавства» зберегти необхідний рівень казуїстики в юридичній діяльності з метою, як може здатися парадоксальним, досягнення одноманітності застосування права, забезпечуючи тим самим цілісність правової системи і ефективність права як соціального регулятора».

Застосування технічних приладів у боротьбі з правопорушеннями визнається правомірним, якщо воно безпосередньо передбачено законом або рекомендовано законом чи не суперечить закону за своєю сутністю. Найбільш загальні правові основи використання технічних приладів визначаються Законом України «Про Національну поліцію», Кодексом України про адміністративні правопорушення.

1. Гусарев С. Д. Теорія держави та права: навч. посібник. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Кузьменко О. В. Курс адміністративного права України: підручник (3-є вид., доп.). К.: Юрінком Інтер, 2018. 904 с.
3. Колодій А. М. Принципи права України. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
4. Коваль О. А. Формування принципів права. Вісник Академії адвокатури України. 2006. Вип. 6. С. 22-26.
5. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: підручник (2-ге вид.). К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
6. Бакутін Є. І. Правове регулювання використання технічних засобів фіксації правопорушень. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листопада 2018 р.). Харків: ХНУВС; КМЄС, 2018. С. 43-45.
7. Римаренко Ю. І., Кондратьєв Я. Ю., Тацій В. Я. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2003. С. 1230.

УДК 351.753

DOI: 10.31733/17-03-2023-42-44

Станіслава МИРОНЮК

доцент кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичного наук, доцент

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОБІГУ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ПОЛІЦІЇ

Закон про зброю в Україні намагаються ухвалити останні років 20, але питання легалізації зброї надто чутливе й дискусійне, тому на політичному рівні це надто складно. Тим часом зброя в Україні є, і регламентує її обіг Міністерство внутрішніх справ України. З початком збройної агресії російських військ на територію України з 24 лютого 2022 року в черговий раз постало питання доцільності та можливості запровадження обігу цивільної вогнепальної зброї для самозахисту, захисту своїх сімей від посягання, однак без сумніву під чітким та прозорим державним контролем такого обігу [1].

Природньо, що кожен громадянин України хоче мати законні умови для захисту свого майна, для захисту та забезпечення прав й законних інтересів щодо забезпечення державного контролю за об'єктами дозвільної системи і вогнепальна зброя є найефективнішим засобом реалізації громадянами конституційного права на самозахист. На теперішній час, більшість країн світу забезпечили своїх громадян даним правом на захист себе, свого здоров'я, життя від злочинних посягань і це хоч і не значно, але призвело до зменшення кількості насильницьких злочинів проти особи та власності. Оволодіння нашими захисниками, частина з яких була до війни (24 лютого 2022 року) цивільними особами існуючими в Україні та новітніми зразками вогнепальної зброї, які надають нам міжнародні партнери відкидає скепсису щодо неможливості поширення вогнепальної цивільної зброї серед свідомого населення України, яке досягло певного дозвільного віку в силу необхідності довгого та тривалого оволодіння навиками зберігання, володіння, користування та застосування цієї зброї. Тому військова агресія, на нашу думку, тільки сприяла пришвидшенню необхідності запровадження обігу цивільної вогнепальної зброї і маємо сподівання що такий порядок буде запроваджений, але виключно після завершення війни і перемоги України. Натомість якщо у воєнний час контроль за обігом вогнепальної зброї, яка використовується для відбиття збройної агресії покладається на військових, тобто на ЗСУ, то в мирний час такий контроль мають забезпечувати МВС, а саме підрозділи Національної поліції.

Слід зауважити, що на сьогодні єдиного законодавчого акта, яким би були урегульовані питання обігу зброї, в тому числі вогнепальної, в Україні не ухвалено. Історія формулювання законодавства про зброю в Україні зараз як і дискусії щодо її вільного (умовно вільного) обігу триває з моменту набуття Незалежності України. На цей час в різні періоди було підготовлено понад 7 проєктів, що мали різні назви від Закону «Про зброю» до «Про цивільну зброю і боєприпаси», які на різних стадіях законотворчого процесу були відхилені, причиною чому була відсутність політичної волі щодо запровадження права отримання вогнепальної зброї цивільними особами. Та й громадська думка щодо унормування такого права є неоднозначною.

25 травня 2022 року уряд запустив у Дії онлайн-опитування громадян щодо легалізації носіння вогнепальної зброї цивільними особами. У ньому взяли участь понад мільйон 700 користувачів застосунку, як наслідок: 62 % учасників підтримали легалізацію зброї для особистого захисту; 19 % проти обігу зброї серед цивільного населення; 18 % підтримують варіант «для спеціальних потреб».

Водночас на сьогодні у зв'язку з повномасштабним військовим вторгненням на територію України ситуація змінилась, і ми, як ніколи, близькі до ухвалення закону про зброю, адже Верховною Радою України було взято за основу проєкт Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю», метою якого є посилення дотримання режиму законності в питаннях визначення правового режиму власності на зброю, закріплення основних прав та обов'язків громадян і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння,

розпорядження та використання зброї і боєприпасів, врегулювання інших суспільних відносин, що безпосередньо з цим пов'язані [2], хоча паралельно здійснюється аналіз альтернативного проекту № 5708-1, які мають багато спільних положень [3].

Подані законопроекти були спрямовані не лише на підвищення рівня професіоналізму правоохоронних органів, але й підвищення рівня захищеності населення та діяльності правоохоронних органів України.

Слід зазначити, що автори законопроектів пропонують встановити такі категорії цивільної вогнепальної зброї: автоматична вогнепальна зброя під групою А; гладко ствольна коротко ствольна вогнепальна зброя під групою В (у разі ухвалення законопроекту № 5708 таку зброю зможуть отримати тільки особи, чия діяльність пов'язана з ризиком для життя і здоров'я: судді, прокурори, поліцейські, приватні виконавці, приватні детективи, нотаріуси, адвокати, журналісти, працівники органів державного екологічного контролю, працівники спеціальних підрозділів органів охорони навколишнього природного середовища); коротко ствольна вогнепальна зброя під групою С (автори законопроекту № 5708 пропонують дозволити володіння такою зброєю лише спортсменам, старшим за 18 років, які не рідше двох разів на рік брали участь у змаганнях у складі збірних України і мають звання майстра спорту в цьому напрямі); довгоствольна вогнепальна гладко ствольна зброя під групою D (головною особливістю даної категорії є те, що право на зброю, у разі ухвалення законопроекту, буде у громадян з 18 років, які пройшли спеціальне навчання); довгоствольна вогнепальна нарізна і комбінована вогнепальна зброя під групою E (дану категорію автори законопроекту пропонують дозволити отримувати громадянам старше 25 років, яких не притягували до адміністративної відповідальності за порушення правил зберігання, носіння або перевезення нагородної, вогнепальної, холодної чи пневматичної зброї). Посвідчення власника зброї пропонують видавати спершу на 3 роки, а кожне наступне чи продовжене – на 5 років. Цей документ не зможуть отримувати громадяни, у яких судимість або медичні протипоказання [3].

Законопроекти, котрі подані до Верховної Ради України, передбачають подібні механізми регламентації порядку набуття у власність цивільної зброї, її спадкування, зберігання, носіння, транспортування, використання, вилучення, знищення тощо. Але вони мають і певні відмінності. По-перше, це стосується коротко ствольної зброї (пістолетів і револьверів). Законопроект № 5708 пропонує, щоб таку зброю могли придбати лише спортсмени, які в подальшому мають зберігати її винятково в тирі та не мають право носити поза місцем проведення спортивних заходів, альтернативний же проект № 5708-1 пропонує надавання можливості придбати таку зброю фактично всім охочим, приховано носити її із собою (окрім зон, вільних від зброї) та зберігати в себе вдома [3]. По-друге, є відмінність в прийнятті Єдиного реєстру зброї, держателем якого, за задумом авторів законопроекту № 5708, має бути Міністерство внутрішніх справ України (яке веде всі подібні обліки), а в законопроекті № 5708-1 реєстр хочуть передати до Мін'юсту. Але в той же час, Міністерство юстиції України обгрунтовано відмовилося стати держателем Єдиного реєстру цивільної зброї й запропонували залишити підпорядкування реєстру Міністерству внутрішніх справ України.

Таким чином, нормативно-правове регулювання потребує чітких вимог та дій, особливо в теперішній період правового режиму дії воєнного стану на території України.

Разом з запровадженням законодавчих підстав обігу вогнепальної цивільної зброї потребує опрацювання та розробка порядку створення та ведення Єдиного державного реєстру цивільної вогнепальної зброї в Україні. Адже саме наявність чіткої реєстраційної бази, наприклад, з досвіду зарубіжних країн, з моменту забезпечення громадянам права на самозахист за допомогою цивільної вогнепальної зброї, сприяла зменшенню кількості насильницьких злочинів проти особи та корисливо-насильницьких злочинів проти власності таких країн як Балтія, Грузія, Фінляндія, Швейцарія. Законопроект № 5708 також передбачає порядок отримання посвідчення власника зброї для фізичної особи, де головною вимогою є надання довідки (висновку) про відсутність медичних протипоказань для отримання посвідчення власника зброї [3].

Таким чином слід акцентувати увагу на тому, щоб легалізація права володіння цивільною вогнепальною зброєю повинна запроваджуватись в разі наявності чіткого нормативно-правового регулювання та практики дотримання головних принципів: забезпечення легального обігу вогнепальної зброї та жорсткого контролю за її реалізацією в спеціалізованих ліцензованих закладах торгівлі; створення та забезпечення ведення, в тому числі захисту єдиного реєстру вогнепальної зброї; максимальна ідентифікація власників такої зброї; унеможливлення формальних процедур отримання дозволу на зброю; створення

можливостей для навчання власників зброї та надання відповідних документів, які підтверджують високий рівень таких знань та вмій; належний контроль за дотриманням умов та правил зберігання, перевезення та використання такої мисливської зброї, перевірки не повинні мати формальний характер, походження патронів які використовуються для відстрілу з цієї зброї, повинно бути легальне, патрони повинні бути дозволеного маркування, без дообладнання та переробки з метою посилення бойової дії; запровадження процедури зупинення та позбавлення дозволу на зброю; використання електронних ресурсів, зокрема мобільного застосунку «Дія» для інформування власників зброї про необхідність продовження терміну дії дозволів на зброю, оформлення договорів страхування, проведення періодичного огляду або відстрілу зброї тощо [5, с. 159]. Також необхідно акцентувати увагу на тому, що в Законі потрібно чітко врегулювати деякі питання, наприклад, щодо повноважень суб'єктів єдиного державного реєстру цивільної вогнепальної зброї, а також прописати чіткі умови використання цивільної вогнепальної зброї для самозахисту свого здоров'я, життя та права власності, які в свою чергу тісно переплітаються з основами господарської діяльності у сфері обігу (обороту) цивільної вогнепальної зброї і боєприпасів. В законі потрібно чітко окреслити загальні засади володіння та користування цивільною вогнепальною зброєю і боєприпасами іноземцями та особами без громадянства на території України, їхні права та обов'язки та передбачити державний контроль у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї. Важливим є і питання щодо тимчасового ввезення цивільної вогнепальної зброї і боєприпасів на територію України та тимчасового вивезення цивільної зброї і боєприпасів з території України, в умовах воєнного стану, адже воно важливе для безпеки громадян та держави [6, с. 15].

1. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

2. 62 % українців виступили за обіг зброї для особистого захисту – опитування у «Дії». Суспільство. URL: <https://prm.ua/62-ukraintsiv-vystupyly-za-obih-zbroi-dlia-osobystoho-akhystu-opytuvannia-u-dii/>

3. Про право на цивільну вогнепальну зброю: Проект закону України від 25.06.2022 р. № 5708. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/219896>.

4. Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю: проєкт Закону України від 13.07.2021 р. № 5708-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72481.

5. Миронюк Р. В. Особливості здійснення контролю поліцією за обігом вогнепальної зброї в умовах воєнного стану. Юридичний бюлетень. 2022. Вип. 26. С. 158-166.

6. Pchelina O. V., Skulysh Ye. D., Buglak I., Myroniuk R. V. International experience of ensuring cybersecurity in the country and possibility of its application in Ukraine. DIXI. 2021. Vol. 23 (2). Pp. 1-16.

УДК 343.98

DOI: 10.31733/17-03-2023-44-46

Дмитро САНАКОСВ

завідувач кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Ефективна протидія організованій злочинності можлива лише за наявності досконалого законодавства, що відповідає реаліям сьогодення, а також міжнародним стандартам. Недосконалість нормативно-правового забезпечення питань боротьби з організованою злочинністю детермінує відсутність концептуального бачення цілей, напрямів та результатів реалізації політики держави Україна у сфері протидії злочинності загалом, та організованим її формам зокрема.

Протягом останніх років Україною впроваджено низку нормативно-правових актів стратегічного планування з питань забезпечення національної безпеки за різними напрямками суспільного життя, відповідні аспекти яких розвинені у профільному

законодавстві. Проте, до сьогодні лишаються невирішеними питання, пов'язані з концептуальними засадами протидії організованій злочинності з урахуванням сучасних тенденцій, викликів та загроз.

Складовою частиною системи нормативно-правового забезпечення діяльності з протидії організованій злочинності є Закон України від 30 червня 1993 р. «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [1].

Однак, на наш погляд, натепер цей Закон, неодноразово видозмінений, не відповідає сучасним реаліям і потребам правоохоронних органів щодо протидії організованій злочинності. Він «не встигає» за динамікою національних та світових суспільних процесів, динамікою реформування суспільства і держави, судових, правоохоронних та правозахисних органів, стрімким прийняттям ряду нормативно-правових актів з питань протидії корупції та організованій злочинності, удосконалення механізмів протидії легалізації (відмиванню) майна, наркозлочинності, торгівлі людьми тощо.

Серед основних напрямів удосконалення (оновлення) закону про протидію організованій злочинності, важливо виокремити такі:

- 1) формулювання концептуальних термінів, що вживатимуться у законі та основні напрями його реалізації;
- 2) визначення системи принципів протидії організованій злочинності;
- 3) розширення правової основи такої протидії з урахуванням як актуального національного законодавства, так і ряду міжнародно-правових актів, ратифікація яких визначила певні зобов'язання України щодо боротьби з організованою злочинністю та її транснаціональними проявами;
- 4) окреслення загальних засад міжнародної співпраці;
- 5) закріплення чітких інструментів захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб, відповідних гарантій у зв'язку зі здійсненням заходів протидії організованій злочинності;
- 6) інші напрями.

Із цих позицій, а також враховуючи неузгодженість Закону № 3341-ХІІ за вказаними позиціями, зокрема, з такими нормативно-правовими актами як:

- Закон України від 20 березня 2003 р. «Про боротьбу з тероризмом» [2];
- Закон України від 23 грудня 1993 р. «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [3];
- Закон України від 20 вересня 2011 р. «Про протидію торгівлі людьми» [4];
- Закон України від 06 грудня 2019 р. № 361-ХІ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [5], пропонуємо базовий Закон № 3341-ХІІ викласти як «Про організаційно-правові основи протидії організованій злочинності» та врахувати такі пропозиції: доповнити статтею «Визначення термінів», де закріпити такі поняття як «організована злочинність», «протидія організованій злочинності», «ризик національної безпеки, зумовлений організованою злочинністю», «управління ризиками національної безпеки, зумовленими організованою злочинністю», «оцінка загроз у сфері протидії організованій злочинності».

Основною метою цього Закону визначити «створення організаційно-правових основ протидії організованій злочинності та забезпечення безпеки особи, суспільства і держави від загроз, пов'язаних з організованою злочинністю».

Визначити, що систему державних органів у сфері протидії організованій злочинності становлять:

- державні органи, що здійснюють протидію організованій злочинності;
- державні органи, що беруть участь у протидії організованій злочинності.

До державних органів, що здійснюють протидію організованій злочинності відповідно до передбаченої законом компетенції, належать:

- Прокуратура України;
- Національна поліція;
- Державне бюро розслідувань;
- Національне антикорупційне бюро;
- Бюро економічної безпеки України;
- Служба безпеки України.

Участь у протидії організованій злочинності відповідно до передбаченої законом

компетенції беруть розвідувальні, правоохоронні (крім зазначених), контролюючі та інші державні органи, що сприяють державним органам, які здійснюють протидію організованій злочинності, у виконанні визначених цим Законом завдань.

Закріпити в Законі повноваження РНБО у сфері протидії організованій злочинності, зокрема: прийняття рішень щодо визначення концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки України від загроз, пов'язаних з організованою злочинністю, затвердження Стратегії протидії організованій злочинності, а також розробки проектів державних програм, доктрин, законів України, Указів Президента України, міжнародних договорів, інших нормативних актів та документів з відповідних питань.

Закріпити в Законі повноваження КМУ у сфері протидії організованій злочинності, зокрема: забезпечення реалізації державної політики у цій сфері та створення правових та організаційних засад ефективної протидії організованій злочинності.

Закріпити в Законі повноваження прокуратури України у сфері протидії організованій злочинності з урахуванням функцій, визначених Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Законами України «Про прокуратуру» та «Про оперативно-розшукову діяльність».

Визначити превентивні заходи впливу і підстави їх застосування до фізичних та юридичних осіб з дотриманням принципів законності, захисту прав і свобод, гуманності, а також принципу поєднання переконання і примусу, зокрема якщо їх дії створюють умови для виникнення чи реалізації загроз, пов'язаних з організованою злочинністю.

Включити до заходів щодо забезпечення протидії організованій злочинності можливості створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій (ч. 1 ст. 273 КПК України).

Узгодити положення розділу Закону щодо інформаційного забезпечення протидії організованій злочинності з положеннями, викладеними у постанові Кабінету Міністрів України від 26 січня 2022 року № 59 «Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна» [6], а саме, у «Порядку збирання і узагальнення інформації та здійснення оцінювання загроз організованої злочинності та тяжких злочинів відповідно до системи оцінки СОСТА Україна».

Із урахуванням Стратегії боротьби з організованою злочинністю (схвалена розпорядженням КМУ від 16 вересня 2020 р. № 1126-р) [6] та Плану заходів з її реалізації (затверджений розпорядженням КМУ від 27 вересня 2022 р. № 850-р) [8] при розробці законопроекту про внесення змін до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» слід врахувати положення, викладені:

– у проєкті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України» (реєстр. № 3196-д від 26.10.2020), який Верховною Радою України у першому читанні було прийнято за основу;

– у проєкті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (реєстр. № 7043 від 14.02.2022).

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ. Відомості ВРУ від 31.08.1993 р. № 35. ст. 358.

2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-ІV. Відомості ВРУ від 20.06.2003 р. № 25. ст. 180.

3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-ХІІ. Відомості ВРУ від 15.03.1994 р. № 11. ст. 51.

4. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. Відомості ВРУ від 18.05.2012 р. № 19-20. ст. 173.

5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-ХІ. Відомості ВРУ від 19.06.2020 р. № 25. ст. 171.

6. Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна: постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.2022 № 59. Офіційний вісник України від 11.02.2022 р. № 12, ст. 660.

7. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. Урядовий кур'єр від 19.09.2020 № 183 (6797). С. 2-3.

8. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 850-р. URL: <https://goo.su/1Aou>.

УДК 614.88
DOI: 10.31733/17-03-2023-47-48

Галина УДРЕНАС

доцент кафедри тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Олександр ГЕРАЩЕНКО

доцент кафедри тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК АСПЕКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Протягом останніх років в Україні широко застосовуються найкращі міжнародні стандарти надання домедичної та медичної допомоги, розроблені фахівцями з країн членів НАТО. Працівниками правоохоронних органів різних держав виділяється та використовується термін «Тактична медицина», під яким ми розуміємо ряд заходів – алгоритмів, які застосовуються та використовуються як на полі бою так і надзвичайних ситуаціях цивільного життя, в яких на місці події як правило першим опиняється поліцейський. Якщо навіть першими на місце події, або за прямим викликом через лінію 103, прибувають медичні працівники, бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги, в ситуаціях в яких можлива ескалація конфлікту вони не ризикуватимуть у зоні з недостатнім рівнем безпеки, навіть якщо існує ризик для життя постраждалого.

Закон України «Про Національну поліцію» п. 4 ст. 18, п. 14 ч. ст. 23, та ч. 4 ст. 43, закріплює серед основних обов'язків поліцейського надання невідкладної – тобто домедичної та медичної допомоги особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в беспорядному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я, а також особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу. Що підкреслює особливе спрямування національного законодавства на обов'язок держави в особі її органів щодо збереження життя людини та її здоров'я. Ця норма віддзеркалює норми ст. 12 Закону України «Про екстрену медичну допомогу», відповідно до якої особами, які зобов'язані надавати домедичну допомогу людині у невідкладному стані, є, зокрема, поліцейські, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти практичними навичками надання домедичної допомоги.

Враховуючи це, за ненадання без поважних причин на місці події домедичної допомоги або необґрунтовану відмову в її наданні передбачено кримінальну відповідальність спеціальних суб'єктів, яким є поліцейський (ст. 135 КК України «Залишення особи в небезпеці»). Таким чином, у навчання та діяльність поліцейського має бути запроваджено найкращі стандарти з надання невідкладної допомоги. Причому навчання ним поліцейських має бути практично спрямованим із обов'язковим забезпеченням ними заходів особистої безпеки, містити як типові алгоритми дій як у повсякденній обстановці, так і алгоритми дій в умовах екстремальних ситуацій або надзвичайних подій.

Світова практика надання домедичної допомоги свідчить, що правильність алгоритму дій та швидкість реакції поліцейського, який, як правило, потрапляє на місце події до прибуття кваліфікованої медичної допомоги, значно впливають на ефективність допомоги та можливість збереження життя постраждалих. При цьому необхідно зазначити що більша частина працівників поліції не мають необхідного обладнання та достатнього рівня знань і медичної підготовки для надання допомоги, або не можуть використати свої знання, що пов'язано з психологічною складовою під час надання домедичної допомоги,

особливо щодо складних видів травм. Разом з цим безпосередньо сам поліцейський під час виконання службових завдань також може потрапити в ситуацію, яка призводить до травмування та загибелі. З іншого боку, випадків загибелі поліцейських при виконанні ними службових завдань можливо уникнути або мінімізувати їх наслідки завдяки виробленню та виконанню чітких єдиних алгоритмів дій під час надання домедичної допомоги поліцейськими.

На нашу думку поліцейський в незалежності від посади яку він обіймає повинен володіти не тільки теоретичними знаннями, а й навичками та прийомами застосування алгоритмів надання першої домедичної підготовки за загальноприйнятими у світі стандартами надання невідкладної допомоги. Серед протоколів з надання невідкладної домедичної допомоги в різних ситуаціях, які дозволяють досягати гарних результатів і зменшення чисельності загиблих від поранень. Проте єдиного типового або узгодженого між міністерствами та відомствами плану підготовки поліцейських з цього питання й досі не вироблено і не затверджено, так само як не розглянуто і стандартні операційні процедури, які містять чіткі алгоритми дій поліцейських у типових та екстремальних ситуаціях, а наразі мають включати також найбільш вірогідні медичні проблеми та правильні подальші дії.

Разом з цим наказом Міністерством охорони здоров'я України від 29.03.2017 № 346 «Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти», затверджено навчально-тренувальні програми трьох рівнів з підготовки осіб, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні надавати домедичну допомогу, одна з яких Курс домедичної підготовки «Перший на місці події», який розроблено для навчання осіб які першими прибули на місце події, як індивідуально, так і в складі груп до появи професійних медичних працівників. Перший на місці події – це людина, що виконує базові маніпуляції для порятунку життя постраждалого з використанням мінімального набору обладнання або за його повної відсутності. Головне завдання першого на місці події – розпочати процес надання невідкладної медичної допомоги тим, хто цього потребує.

Підводячи підсумок підкреслимо що, одним з пріоритетів професійної підготовки поліцейських (первинної професійної підготовки, післядипломної освіти, підготовки у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання та службової підготовки), є навчання діям з надання домедичної підготовки працівниками поліції як у повсякденній обстановці, так і в умовах кризових ситуацій (екстремальних або надзвичайних подій) з можливою ескалацією медичних проблем та алгоритмами їх усунення. Це мають бути надбані навички практичного застосування теоретичних знань з невідкладної домедичної допомоги шляхом правильного оцінювання конкретних подій (оперативної обстановки) з прийняттям правомірного рішення, забезпечення особистої безпеки та психологічної готовності до подій з різним ступенем ризику. Тож потреба інтеграції загальноприйнятих у світі стандартів надання невідкладної допомоги у різних ситуаціях у підготовку та діяльність поліцейських є очевидною.

На нашу думку, підготовка поліцейських з надання домедичної допомоги під час воєнного стану є важливим аспектом національної безпеки.

Отже необхідно створити міжвідомчу робочу групу для узгодження між міністерствами єдиного типового плану підготовки поліцейських та інших працівників правоохоронних органів, з питання надання невідкладної домедичної допомоги і затвердити стандартні операційні процедури, які будуть містити чіткі алгоритми дій правоохоронців у типових та екстремальних ситуаціях, а підсумковим контролем з домедичної підготовки (тактичної медицини) по закінченню проходження первинної професійної підготовки та підготовки курсантів у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, має стати практичне відпрацювання не менш трьох ввідних завдань з надання невідкладної домедичної допомоги із залученням до іспитів фахівців парамедиків та медичних працівників.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ, ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 343.13

DOI: 10.31733/17-03-2023-49-51

Лариса НАЛИВАЙКО

професор кафедри
загальноправових дисциплін,
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Марина ВОЙТЮК

аспірант кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Україна – це правова, демократична держава з європейським майбутнім. Наразі наша держава демонструє прагнення та рішучість жити за європейськими стандартами, але чи їй це вдасться покаже час. Влітку, минулого року, відбулася історично важлива подія для України, а саме нами отримано статус кандидата в Європейський Союз, проте, щоб стати повноцінним членом ЄС наша держава має провести декілька важливих реформ, зокрема підготовка нових нормативно-правових актів.

Підготовча робота з розробки нормативно-правового акту (далі – НПА) є досить відповідальною та складною діяльністю, в процесі чого застосовуються не тільки теоретичні напрацювання, а й практичний досвід. Для того, щоб нормативно-правовий акт не суперечив нормам національного та міжнародного законодавства виникає необхідність у проведенні правової експертизи. Метою проведення правової експертизи нормативно-правових актів є забезпечення єдності правового поля, прийняття органами державної влади нормативно-правових актів, які не суперечать Конституції України, підготовка пропозицій щодо усунення невідповідності нормативно-правових актів Конституції та попередження виникнення юридичних колізій. На законодавчому рівні на сьогодні не існує поняття «правової експертизи», а тому звертаємо увагу на доктринальне визначення.

В юридичній енциклопедії під поняття експертиза розуміють вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета, тощо» [1].

Деякі науковці під поняттям «правова експертиза» розуміють дослідження, що проводиться експертом на підставі рішення або за дорученням уповноважених на те осіб, або без такого, але через пряму вказівку нормативно-правових актів, засноване на застосуванні спеціальних знань із метою використання його результатів в юридичній діяльності та яке полягає у наданні документа у формі висновку цієї експертизи [2].

Вагомий внесок у розвиток поняття «правова експертиза нормативно-правових актів» зробив Т. Дідич, який правову експертизу проектів нормативно-правових актів розглядає як спеціальну аналітичну діяльність, що проводиться на різних етапах нормопроекування спеціальними суб'єктами, основним призначенням якої є надання об'єктивної оцінки ступеню відповідності проекту нормативно-правового акта чинному законодавству, компетенції правотворчого органу, формі юридичного документа, правилам юридичної техніки, вимогам структурної побудови нормативно-правового акта [3].

Науковці стверджують, що саме правова експертиза має дати оцінку відповідності проекту нормативно-правового акта сучасним досягненням вітчизняної та зарубіжної правової науки та юридичної практики, узгодженості положень проекту акта іншим правовим актам, визначити його соціальну та економічну доцільність, наслідки його реалізації [4].

На законодавчому рівні для визначення порядку проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів у 2000 році Міністерством юстиції України розроблено Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів [5].

Дані рекомендації окреслюють особливості науково-правової експертизи НПА, що ставить перед собою основні завдання:

- визначення ступеня відповідності правових приписів об'єктивним та суб'єктивним закономірностям, притаманним суспільним відносинам, що становлять предмет регулювання даного нормативно-правового акта;
- врахування попередньої та поточної практики нормативного регулювання даної або аналогічної сфери суспільних відносин в Україні та за кордоном;
- максимальне залучення та використання в експертному дослідженні наявної наукової інформації, статистичних та інших даних, докладне обґрунтування положень, що наводяться;
- прогнозна оцінка можливих наслідків реалізації майбутнього акта, ступеня та характеру його можливого впливу на соціально-економічні відносини, що становлять предмет правового регулювання;
- проведення в разі необхідності спеціальних досліджень з найбільш складних питань або з питань, щодо яких відсутня відповідна науково підтверджена інформація [5].

Науково-правова експертиза включає проведення як одноособово так і групою експертів. Методичні рекомендації виділяють такі методи проведення групової науково-правової експертизи як опитування експертів за спеціально розробленим переліком питань або анкетною. Опитування допомагає використати знання і досвід фахівців безпосередньо, без проміжних стадій накопичення та аналізу необхідного інформаційно-довідкового матеріалу. Експертне опитування має проводитися спеціальною групою фахівців, які здійснюють відбір експертів, розроблення переліку питань або анкети, проведення опитування та узагальнення отриманих результатів. На кожному з етапів цієї роботи необхідно дотримуватися певних науково-обґрунтованих процедурних вимог щодо кількості та відбору експертів, надання їм відповідних матеріалів для оцінки, підрахунку результатів опитування [5].

Юридична практика свідчить про зростаючу роль та важливість науково-правових експертиз при захисті прав та інтересів учасників правовідносин у суді. Це є необхідним саме тому, що науково-правова експертиза надає суду перспективи більш ефективно та системно використовувати норми матеріального та процесуального права при вирішенні судових спорів.

Однією з основних проблем, які зустрічаються на практиці, незважаючи на їх обов'язковість, залишається несумлінне ставлення суб'єктів нормотворення до вимоги щодо подання до Міністерства юстиції проектів нормативних актів на експертизу щодо їх відповідності міжнародному та національному законодавству. Наприклад, уповноважені суб'єкти не подають НПА на експертизу щодо їх відповідності Конвенції та практиці Європейського суду. З того моменту як Україна стала повноправним членом Ради Європи та ратифікувала Конвенцію про захист прав та основоположних свобод й взяла на себе обов'язок виконувати рішення Європейського Суду з прав людини, а тому не вправі ігнорувати рішення Європейського суду, зокрема, не вживаючи заходів щодо зміни національного законодавства, визнаного Європейським судом таким, що не відповідає Конвенції, оскільки процес виконання Україною рішень Європейського суду знаходиться на постійному контролі в Комітеті Міністрів Ради Європи.

Отже, боротьба за незалежність та територіальну цілісність та поряд з цим євроінтеграційні прагнення стали невід'ємними реаліями сьогодення нашої країни. Відповідно питання вдосконалення нормативно-правової бази одержує нового наукового та практичного значення. Одним із способів вдосконалення законодавства можна вважати науково-правову експертизу нормативно-правових актів. Метою проведення даної експертизи нормативно-правових актів є забезпечення єдності правового поля, прийняття органами державної влади нормативно-правових актів, які не суперечать Конституції України.

1. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія. Київ, 1998. Т. 2. С. 333.
2. Юрчишин В. Д. Поняття та ознаки правової експертизи проектів нормативно-правових актів. Держава і право. 2011. № 51. С. 57-63.
3. Дідич Т. О. Нормопроекування: питання теорії та методології. К. : Вид-во Європейського університету, 2010. 160 с.
4. Перерва Ю. М. Деякі питання експертизи законопроектів в Україні. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2008. № 42. С. 166-171.
5. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів (прийнято 21.11.2000 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00#Text>.

УДК 323/327+355/359
DOI: 10.31733/17-03-2023-51-53

Валентина БОНЯК
професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

У п. 3 ст. 2 Закону України «Про національну безпеку України» суб'єкт законотворчості наводить перелік основних принципів формування державної політики у сфері національної безпеки і оборони, в якому першим із них визначив верховенство права [1]. Однак законодавець обмежився лише вказівкою на цей принцип, а зміст його залишив не розкритим. З огляду на це існує нагальна потреба у доктринальному аналізі вказаного принципу.

Мета даного дослідження – розкриття змісту принципу верховенства права в аспекті формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони України.

У попередніх дослідженнях на основі досягнень національної правової доктрини, здобутків юридичної науки держав світу, які обстоюють ідею панування права та визнання людини найвищою соціальною цінністю, а також практики рішень Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини нами було з'ясовано змістовне наповнення принципу верховенства права в контексті організації та функціонування органів охорони правопорядку України. Було встановлено, що його складають такі незаперечні вимоги, а саме:

- визнання пріоритетності, домінування, визначальної ролі прав людини у діяльності органів охорони правопорядку України, оскільки принцип верховенства права прямо закріплено в ст. 8 Конституції України,
- в преамбулі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та втілено в усіх статтях цього міжнародного акта, що його зобов'язались виконувати та дотримуватись держави-члени Ради Європи;
- поширюваність пріоритетності цього принципу на діяльність усієї системи правоохоронних органів України, включно і підсистеми органів охорони правопорядку;
- правова певність, визначеність (legalcertainty) становища як посадових і службових осіб органів охорони правопорядку України, так і контрагента в особі іншої сторони правоохоронних відносин;
- обсяг будь-якого правового розсуду посадових і службових осіб органів охорони правопорядку України та спосіб його здійснення мають бути з достатньою ясністю визначені законом;
- неприпустимість затримання особи на невизначений і непередбачуваний строк, якщо воно не ґрунтується на законі чи судовому рішенні;
- наявність громадської довіри як до судів, так і до правоохоронних органів України як ефективних захисників справедливості;
- безвизначна можливість доступу до органів охорони правопорядку України у

разі порушення конституційних прав і свобод людини в результаті вчинення відносно них кримінального злочину чи адміністративного правопорушення;

– наявність прокурорського нагляду (за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, а також нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян) та судового контролю за діяльністю органів охорони правопорядку України;

– підпорядкованість судовому рішення, безвиняткова обов'язковість його виконання всіма органами охорони правопорядку України, їхніми службовими і посадовими особами;

– забезпечення органами охорони правопорядку України, у разі застосування ними вогнепальної зброї, швидкого й ефективного розслідування справи їхніми слідчими підрозділами, «аби підтримувати громадську довіру з додержання ними верховенства права» [2, с. 128-132].

Такого ж доктринального аналізу вказаний принцип потребує і в аспекті формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони. Здійснений аналіз змісту Закону України «Про національну безпеку України» свідчить про те, що законодавець надав лише фрагментарне уявлення про складові досліджуваного принципу. У цьому нормативно-правовому акті знайшли своє відображення такі елементи принципу верховенства права, як:

– захищеність прав і свобод людини і громадянина (при визначенні терміна «громадська безпека і порядок») (п. 3 ч. 1 ст. 1);

– демократичний цивільний контроль – комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України (п. 5 ч. 1 ст. 1);

– гарантування захищеності життєво важливих для держави, суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина (трактуючи термін «стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України») (п. 23 ч. 1 ст. 1);

– формування та реалізація державної політики у сфері забезпечення охорони прав і свобод людини, що покладається на Міністерство внутрішніх справ України (п. 1 ч. 1 ст. 18);

– забезпечення громадської безпеки і порядку, охорона прав і свобод людини (покладається на Національну поліцію України (п. 4 ч. 1 ст. 18);

– забезпечення державної безпеки, здійснення неухильного дотримання прав і свобод людини і громадянина (покладається на Службу безпеки України) (ч. 1 ст. 19 Закону) [1].

Більш продуктивним у пізнавальному плані є зв'язок вищезазначеного Закону України і Стратегії національної безпеки України [3]. Остання є документом, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки (п. 19 ч. 1 ст. 1 Закону) [1].

Слід відзначити, що повна назва документу, що розглядається – Стратегія національної безпеки України «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ», затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, підкреслює пов'язаність безпеки держави насамперед з безпекою особи.

Перше речення Розділу I документу під назвою «Пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки» віддзеркалює зміст ст. 3 Конституції України. У ньому підкреслюється, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні, а реалізація цієї конституційної норми Конституції України визнається головною метою державної політики національної безпеки (п. 1).

Складовими принципу верховенства права є й інші положення Стратегії національної безпеки України, що торкаються:

– захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України (п. 5);

- утвердження конституційного принципу верховенства права, рівності усіх перед законом (п. 46);
- ефективного доступу до правосуддя, необхідності удосконалення досудового розслідування кримінальних правопорушень, судового розгляду кримінальних проваджень та виконання призначених судами покарань (п. 46 Розділу);
- забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків для реалізації та розвитку їх здібностей та потенціалу, а також сприяння безбар'єрності у різних аспектах життя людини (п. 57);
- забезпечення права людини на охорону здоров'я, що охоплює собою популяризацію здорового способу життя, попередження захворювань, раннє діагностування, якісне комплексне лікування, реабілітацію з перших днів захворювання, паліативні послуги, розвиток трансплантації, належне медикаментозне забезпечення, впровадження стандартів доступних і якісних медичних послуг (п. 57) [3].

Отже, аналіз вищевказаних нормативних джерел дають можливість розкрити зміст принципу верховенства права в аспекті формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони України. Його складають такі незаперечні вимоги:

- пріоритетність прав і свобод людини та громадянина при формуванні державної політики у сфері національної безпеки і оборони України (включно і права людини на охорону здоров'я);
- дотримання рівних можливостей жінок і чоловіків та сприяння безбар'єрності у різних аспектах життя людини;
- поширюваність пріоритетності досліджуваного принципу на діяльність органів сектору безпеки і оборони, включно і на Міністерство внутрішніх справ України, Національну поліцію України та Службу безпеки України;
- обсяг будь-якого правового розсуду посадових і службових осіб органів сектору безпеки і оборони України та спосіб його здійснення повинні бути з достатньою ясністю визначені законом;
- наявність демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони (здійснюється Главою держави – Президентом України, Парламентом України, Радою національної безпеки і оборони України, Урядом – Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, судами, громадянами та їх об'єднаннями (громадський нагляд);
- у разі порушення прав і свобод людини – доступ до правосуддя, до судового розгляду кримінальних проваджень та виконання призначених судами покарань.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монограф. Дніпропетровськ: ДДУВС, Ліра, 2015. 372 с.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

УДК 342.736

DOI: 10.31733/17-03-2023-54-55

Лариса НАЛИВАЙКО

професор кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Ана ХИРСА

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ

В системі основ конституційного ладу стаття 3 Конституції України визначає права та свободи людини – найвищою цінністю. Правова та соціально держава керується принципами справедливості, законності, демократичності, забезпечує природні та позитивні права і свободи людини і громадянина. Конституційна скарга є результатом вдосконалення та розвитку конституційного правосуддя. Інститут конституційної скарги потребує досліджень адже виникають питання в проблемах правового регулювання, правозастосовчої та судової практики.

Конституційну скаргу досліджували в своїх роботах такі вчені як М. Гультай, О. Петришин, Ю. Барабаш, С. Сербогіна, І. Бодрова. Особливе місце в системі судустрою відведено конституційному, що зумовлено особливим характером Конституції як джерела права. Особливість положень Конституції як джерела права досить яскраво проявляється при розгляді такого поняття, як конституціоналізм, що позначає певний стан політико-правової системи держави, викликаний закріпленням деяких правових норм у Конституції та їх безпосередня дія.

Важливою складовою національного механізму захисту, є захист прав і свобод людини, який здійснює Конституційний Суд України, а саме така важлива процесуальна форма, яка дає можливість скористатися зазначеним засобом захисту свого права, як подання конституційної скарги. Діяльність Конституційного Суду України розкриває конституційну природу прав людини, навіть не закріплених у Конституції, тим самим на практиці їм надаються якості основних прав і свобод.

Становлення інституту конституційної скарги, стає новою формою звернення до КСУ після конституційної реформи щодо правосуддя 2016 року. Конституційна скарга як інститут була запроваджена в Україні через прийняті зміни щодо правосуддя до Конституції України [1]. Конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (ч.1 ст.55) [2].

І. Яценко зазначає, конституційну скаргу можна вважати одним із інструментів безпосереднього впливу особи на відновлення балансу в системі стримувань і противаг [3, с. 119].

Дієвим інструментом збалансування трьох гілок влади є безпосередня участь у формуванні правової політики держави через участь у нормотворчості у разі виявлення в законах неконституційних положень.

Найкращий етап розвитку чинної державної моделі державних конституційних скарг, яка передбачає права громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних після використання всіх національних засобів правового захисту подати скаргу до Конституційного Суду України на українське законодавство та інші нормативно-правові акти Верховної Ради України, поведінку Президента України та Кабінету Міністрів України, конституційність правових актів у вільній справі [4].

Функціонування інституту конституційної скарги доповнює зміст принципу прямої

дії норм Конституції України, оскільки гарантує скаржникові захист прав і свобод безпосередньо на підставі конституційних норм і тоді, коли був застосований закон, який цим нормам суперечить. Внаслідок цього суб'єкт права на конституційну скаргу може усвідомити цінність конституційних положень у сфері основоположних прав, почувавши себе у правовій безпеці, навіть якщо було ухвалено неконституційний законодавчий акт [4].

Отже, запровадження інституту конституційного звернення покликане вдосконалити правову систему України. Для осіб, щодо яких суд застосував неконституційне рішення, відновити справедливість до конкретного випадку, надають досить широкі можливості для захисту гарантованих Конституцією України прав людини.

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 28, ст. 532.

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.

3. Яценко І. С. Конституційна скарга як елемент реалізації системи стримувань і противаг: на прикладі Республіки Польща. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2013. № 10. С. 104-109. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/803>.

4. Гульгай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: курс лекцій. К.: Центр учбової літератури, 2019. 269 с.

УДК 347.921.8

DOI: 10.31733/17-03-2023-55-57

Сергій ВІЛКОВ

голова Вищої

кваліфікаційно-дисциплінарної

комісії адвокатури,

кандидат юридичних наук

АДВОКАТУРА В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

Наскільки якісно організована система адвокатури України, законодавчо визначено належні умови адвокатської діяльності в нашій країні залежить упевненість кожного окремого громадянина в захищеності своїх прав, свобод, інтересів і своєї діяльності. Звідси, безперечним є висновок: адвокатура виступає не лише показником соціально-правового розвитку країни незалежно від її політичного устрою та суспільної формації, а також набуває важливого стратегічного значення для європейського співтовариства з метою створення ефективного механізму контролю з боку суспільства за діяльністю держави у сфері захисту прав людини.

У правничій літературі, присвяченій адвокатській діяльності, прийнято підкреслювати контрольну-стимулюючу функцію, яка притаманна адвокатурі, сутність якої полягає у спонуканні інших державних органів працювати наполегливо, відповідно до духу закону [1, с. 19], адже вона виконує певною мірою роль важеля між різними гілками влади, виступаючи своєрідним, так би мовити «буфером», який збалансовує правозахисні інтереси громадянського суспільства з потребами й можливостями держави [2, с. 52]. За таких обставин, не виникає жодного сумніву в тому, що адвокатура в сучасній правовій системі виступає одним із інструментів самообмеження державної влади, спрямовуючи свою діяльність на виконання конституційної функції держави – реалізацію та захист прав і свобод людини.

Адвокатура в Україні як професійна юридична діяльність виникла і сформувалась не одразу. Вона пройшла тривалий історичний шлях, перш ніж стала організаційно оформленою і законодавчо закріпленою як самостійний правовий інститут [3, с. 15], не дивлячись на ту обставину, що потреба у правовій допомозі та кваліфікованих працівниках, які володіють знаннями та навичками у сфері права, існувала за всіх часів цивілізованого суспільства. На той факт, що «шлях становлення української адвокатури був особливо складним і тривалим, робилися різні спроби пошуків кращих форм і способів її організації, а з огляду на сучасний стан законодавства про адвокатуру вони продовжуються й досі»,

слушно наголошується А. Іванцовою на сторінках дисертаційного дослідження вченої [4, с. 9]. І хоча ця теза була висловлена майже десять років тому назад, вона не втрачає своєї актуальності та сучасності, враховуючи постійні зміни, яких зазнає національне законодавство, що регламентує порядок функціонування адвокатури та здійснення адвокатами своєї діяльності на території України.

З огляду на початок якісно нового етапу розвитку адвокатури України як правозахисного інституту, який би відповідав нинішньому суспільно-політичному й економічному стану країни і враховував би європейську систему цінностей, особливо тих, що пов'язані зі стандартами захисту прав людини і наданням безоплатної правової допомоги.

Справедливою видається позиція вчених щодо виділення загальних завдань адвокатури відповідно до її конституційного статусу, а саме:

- 1) захист прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб;
- 2) представництво інтересів громадян і юридичних осіб як у відносинах з державою, так і між собою;
- 3) представництво в судах та інших державних і правоохоронних органах інтересів фізичних та юридичних осіб;
- 4) надання фізичним і юридичним особам, державним і громадським установам (об'єднанням) правової допомоги;
- 5) підвищення рівня інформованості населення у правовій галузі [5, с. 243-244].

Не дивлячись на внесені зміни та доповнення до Основного Закону України з часів формування цієї позиції, вона до сих пір залишається прийнятною і не суперечить сучасним конституційним нормам, які торкаються питань функціонування адвокатури в Україні.

На правозахисний статус адвокатури як інституту, що здійснює діяльність на професійній основі, вказують й інші дослідники [6, с. 155], наголошуючи на тому, що правозахисна функція держави найповніше знаходить свій прояв у практичній діяльності інституту адвокатури і лише частково – у діяльності інших суб'єктів надання правової допомоги. Невипадково, український нормотворець офіційно визнав і закріпив статус адвокатури в окремому законодавчому акті, окреслив систему допуску та конкурсної перевірки кваліфікації кандидатів на посаду адвокатів, а також механізми відповідного контролю за адвокатською діяльністю. Натомість, надання правової допомоги іншими фахівцями в галузі права позбавлено законодавчих обмежень та державного контролю. Як уявляється, відсутність спеціального законодавства щодо надання правової допомоги іншими особами (фахівцями у галузі права, юристами-підприємцями чи іншими категоріями неліцензованих правників) означає, що держава не забороняє отримувати правову допомогу від осіб, які не наділені правовим статусом адвоката, однак, і не спонукає до цього.

Таким чином, будучи невід'ємним компонентом правової системи, адвокатура на сьогоднішній день є фактично єдиним інститутом, який забезпечує на професійному та кваліфікованому рівнях: 1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави; 2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; 3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; 4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні; 5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні; 6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами; 7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших

міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 8) надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань [7].

На той факт, що адвокатура за своєю природою є інститутом громадянського суспільства, тобто вся її діяльність щодо надання юридичної допомоги і правовому захисту адресована як окремим особам, їх об'єднанням, так і суспільству в цілому, вказує А. Козьмініх. Без дистанціювання адвокатури від органів державної влади і широкої автономії, виконання таких функцій, на думку дослідниці, може бути ускладненим [8, с. 14].

Основним напрямом діяльності сучасної адвокатури, як професійного об'єднання адвокатів України, слугує забезпечення і надання професійної правової допомоги (будь-якої форми та виду), у межах якої реалізуються правозахисна, процесуально-представницька, консультативно-роз'яснювальна (із правових питань), документально правозабезпечувальна, правовиховна (правосвітницька) і попереджувальна функції.

Серед суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги законодавець виокремлює фізичних осіб, які здійснюють адвокатську діяльність на підставах та в порядку, визначених законом, тобто адвокатів, які діють незалежно, відповідно до стандартів адвокатської діяльності і принципів верховенства права, законності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів (ст. 4. Закону України про «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Зокрема, адвокати можуть залучатися органами місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці і на підставі укладеного з ними договору (тимчасового чи постійного) надавати високоякісну безоплатну первинну правову допомогу в обсязі та строки, передбачені цим договором [7]. Характерно, що адвокати, залучені у процес реалізації права особи на безоплатну первинну правову допомогу, вправі самостійно вирішувати питання: надавати допомогу на постійній чи тимчасовій основі, а також одночасно продовжувати здійснювати приватну адвокатську діяльність.

Водночас саме правозахисному інституту адвокатури на сьогоднішній день відведено пріоритетне місце в питаннях реалізації права на безоплатну правову допомогу, оскільки визнається законодавцем первинним і основним суб'єктом надання безоплатної вторинної правової допомоги малозабезпеченим і малозахищеним верствам населення.

1. Пікуля Т. А. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 20 с.

2. Завальний М. В. Адвокатура в системі недержавних суб'єктів правохорони України. Форум права. 2017. № 3. С. 47-52.

3. Святоцька В. О. Інститут адвокатури України : становлення та розвиток: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2010. 20 с.

4. Іванцова А. В. Організаційні форми діяльності адвокатури : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2010. 20 с.

5. Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України: навч. посібник. К. : Центр навч. літератури, 2004. 269 с.

6. Аракелян М. Р. Інститут адвокатури в правозахисній системі України: теоретико-правовий аспект: монографія. Одеса : Фенікс, 2014. 280 с.

7. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

8. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2008. 18 с.

Володимир ГОРБАЛІНСЬКИЙ

доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОБРАННЯ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИСНТВІ УКРАЇНИ

Правова основа захисту прав і свобод людини у сфері публічно правових відносин базується на положеннях ст. 33 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження та забезпечення прав людини є головним обов'язком держави.

Згідно зі ст. 55 Конституції України, кожному гарантується захист своїх прав, свобод та інтересів від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами. Конструкція цієї конституційної норми передбачає можливість застосування способів різноманітних способів захисту порушеного права, в тому числі, не передбачених процесуальними нормами.

Такий підхід відповідає проявам верховенства права, що не обмежується лише законодавством, а містить і інші соціальні регулятори, норми моралі, традиції, звичаї тощо. Всі ці елементи права відповідають ідеології справедливості, що значною мірою відображені у ст. 3, 6, 8, 55 Конституції України.

Так, під час реалізації учасниками адміністративних відносин своїх прав можуть виникати публічно-правові спори між суб'єктом владних повноважень, з одного боку, й громадянином – з іншого. Інструментами захисту суб'єктивних публічних прав учасників адміністративних відносин під час розв'язання публічно-правового спору виступають: 1) адміністративна медіація; 2) адміністративне оскарження; 3) притягнення винних посадових осіб публічної адміністрації до спеціальної дисциплінарної відповідальності; 4) відшкодування шкоди, завданої незаконними діями (бездіяльністю) суб'єктів публічної адміністрації; 5) засоби самозахисту – легальні засоби протесту [1].

До переліку таких способів захисту порушених прав осіб у публічно-правових відносинах можна віднести також і ті, що передбачені у ст. 5 КАС України. Вказана стаття визначає, що кожна особа має право в порядку, визначеному КАС України звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист шляхом:

- визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;
- визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;
- визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;
- визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною
- та зобов'язання вчинити певні дії;
- встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;
- прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1-4 цієї частини та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю.

Обираючи той чи інший спосіб захисту порушеного права, слід виходити з того, що порушення права має бути реальним, стосуватися індивідуально вираженого права або інтересів особи, яка стверджує про його порушення, а саме право – конкретизоване у законах України. Якщо мова йде про оскарження, наприклад рішення суб'єкта владних повноважень, то особа має зазначити причини, чому вона вважає таке рішення незаконним і

підстави для його скасування [2].

Відсутність порушеного права чи невідповідність обраного позивачем способу його захисту способам, визначеним законодавством, встановлюється при розгляді справи по суті і є підставами для прийняття судом рішення про відмову в позові. Зміст адміністративної юстиції – ефективний судовий захист від порушень у публічно-правових відносинах. Отже, адміністративний суд, отримавши позовну заяву, повинен встановити наявність факту порушення права та застосувати конкретний спосіб захисту порушеного права, що залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення [2].

Таким чином, можна зазначити, що в адміністративному судочинстві передбачено низку гарантій, які обумовлюють виконання завдань адміністративного судочинства і які пов'язані з активною позицією адміністративного суду у з'ясуванні всіх обставин у справі, можливість виходу суду за межі позовних вимог, невичерпність способів захисту прав особи тощо.

З іншого боку судова практика свідчить про те, що частими є випадки, відмови у задоволенні позовних вимог, а фактично відмови у захисті порушеного права особи у зв'язку з неправильним обранням позивачем способу захисту порушеного права. Звідси виникає питання критеріїв ефективності і правильності обрання того чи іншого способу захисту порушеного права і ролі суду у цьому.

Отже, адміністративний суд, розглядаючи та вирішуючи адміністративну справу, мусить встановити наявність факту порушення права особи та обрати ефективний спосіб захисту і поновлення порушеного права, що залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення [3].

На нашу думку, вирішуючи питання щодо обраного способу захисту порушеного права адміністративний суд має керуватися верховенством права, частіше використовувати практику ЄСПЛ щодо права на ефективний спосіб судового захисту, широко застосовувати можливості виходу за межі позовних вимог з метою виконання завдань адміністративного судочинства, приймати рішення на користь особи, у разі, неоднозначного тлумачення матеріальних норм права.

1. Рябченко О. П. Щодо видів інструментів захисту суб'єктивних публічних прав учасників адміністративних відносин та їх співвідношення. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/4/39.pdf>.

2. Про способи захисту у публічно-правових відносинах URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/pro-sposobi-zahistu-prava-u-publichnopravovih-vidnosinah.html>.

3. Грицаєнко О. Л. До питання ефективності захисту прав осіб в адміністративному судочинстві. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_2/12.pdf.

УДК 340.130.5

DOI: 10.31733/17-03-2023-59-62

Юлія ЗАГУМЕННА

професор кафедри теорії
та історії держави і права
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ БЕЗПЕКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сучасна наука схильна розглядати безпеку в якості тієї універсальної цінності, яка стосується нескінченної кількості суб'єктів, хоча найбільше значення має, безумовно, безпека особистості, соціальних груп, суспільства і держави [1, с. 13]. Вона сприймається як така гуманістична цінність, що за сучасних умов в Україні набуває пріоритетного значення разом з іншими фундаментальними суспільними (у тому числі, і правовими) цінностями, зокрема такими, як верховенство права, свобода, рівність, права людини, демократія, національна єдність тощо [2, с. 60-61; 3, с. 14].

Ключовою формою безпеки, яка є спільною цінністю людей, які мешкають в умовах сучасних державно організованих суспільств, виявляється національна безпека. Законодавством, зокрема, національна безпека України визначається, як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» (пункт 9 частини першої статті 1 Закону України «Про національну безпеку України») [4].

Її провідними чинниками, через які вона розкривається і характеризується певним змістовним навантаженням, є «національні інтереси», «небезпеки і загрози», «захищеність», «стійкий і прогресивний розвиток» тощо. Означені поняття відображають стан і захищеність суспільства, його динамічні зміни, можливості та здатність суспільства до самозбереження і розвитку [5, с. 33].

Що стосується принципів безпекового законодавства, то вони, безумовно, є похідними від принципів відповідної галузі права. Так, принципами права національної безпеки вважають засадничі, вихідні ідеї та положення, які визначають сутність і зміст впливу права на забезпечення національної безпеки [6, с. 135]. Проте їх не можна ототожнювати з принципами законодавства, «оскільки право не тотожне законодавству» [7, с. 7]. Як відомо, в сучасній літературі сформульовано бачення трьох рівнів буття принципів права:

- по-перше, ті, які знайшли закріплення у приписах законодавчих актів;
- по-друге, ті, які виводяться із змісту інших норм законодавчих актів, не будучи в них безпосередньо закріплені; по-третє, ті, які існують на рівні правових ідей, виробляються юридичною наукою і суспільною практикою як найважливіші, керівні правові положення, що становлять основу правових поглядів суспільства, та ще не знайшли свого закріплення в позитивному праві [7, с. 6].

Принципами законодавства (на рівні галузі, підгалузі чи інституту законодавства) є саме ті принципи права, які безпосередньо знайшли своє формальне закріплення в одному чи декількох актах відповідного законодавства. Відтак, під принципами законодавства у сфері національної безпеки слід розуміти фундаментальні засадничі положення (ідеї), в яких втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість цієї галузі законодавства, та, які мають об'єктивно забезпечити відносно сталу спрямованість законодавчого регулювання безпекових правовідносин з метою досягнення цілей законодавчого регулювання у сфері національної безпеки України. Відповідно, зміст, перелік та значення принципів безпекового законодавства залежать від їх формально-правової фіксації, а також від особливостей побудови цієї галузі законодавства, його цілей, актуального стану національної безпеки та її видів тощо.

З урахуванням системотвірного характеру Закону України «Про національну безпеку», до цих принципів слід віднести формально визначені принципи, які втілюють найбільш узагальнені, вихідні правові ідеї, які втілюють сутність і призначення законодавства про національну безпеку, зокрема, такі, як: верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони (частина друга статті 3 Закону України «Про національну безпеку») [4].

Натомість, функції законодавства про національну безпеку є основними напрямками впливу цього законодавства на сферу безпекових правовідносин. Що стосується правової специфіки функцій законодавства про національну безпеку, то вони теж тісно пов'язані з функціями права національної безпеки, але не тотожні їм. Зважаючи на те, що це питання слабо розроблене у науковій літературі, запропонуємо власну концепцію їх співвідношення. На наш погляд, функції законодавства про національну безпеку:

- є похідними від функцій права про національну безпеку;
- конкретизують функції національного законодавства у його взаємодії з міжнародним правом у сфері національної безпеки, охоплюють усі напрями забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів;
- опосередковують основні напрями системного впливу законодавства про національну безпеку права на безпекові суспільні відносини та комунікації, що складаються за участю держави, суспільства й людини, на їхню поведінку та діяльність з метою

забезпечення національної безпеки [6, с. 138-139].

Слід зазначити, що найзагальніша систематика функцій законодавства про національну безпеку України включає в себе такі функції, як: регульовальна, охоронна, інтегративна, узгоджувальна, гарантувально-забезпечувальна, превентивна, інформаційно-орієнтаційна. Слід підкреслити, що їх виокремлення має теоретико-правовий характер, тоді як на практиці можна спостерігати їхню дію в комплексі.

Варто також зауважити, що, попри те, що в Законі України «Про національну безпеку» вжитий вислів «правова основа державної політики у сферах національної безпеки і оборони», з огляду на його предметну специфіку і широту сфери правових відносин у галузі національної безпеки (що не може ототожнюватися зі сферою оборони), ми розглядаємо систему безпекового законодавства як ширший системний правовий феномен, що не може бути зведений лише до правової основи відповідної державної політики. Ототожнення ж відповідного законодавства виключно із правовою основою такої політики свідчило б про державоцентричність цього законодавства, що суперечить, по-перше, вимогам верховенства права і пріоритету прав людини [8], а, по-друге, не відповідає ієрархії національних інтересів, формально юридично закріпленій у Законі України «Про національну безпеку» (як життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави – згідно з пунктом 10 частини першої статті 1 цього Закону [4]).

Як відомо, системність того чи того правового явища (об'єкта) підтверджується (доводиться) наявністю в нього певних системних зв'язків з іншими правовими явищами. До таких зв'язків слід віднести функціональні зв'язки, тобто ті взаємозалежності та взаємодії з іншими правовими явищами, які впливають на відтворення та збереження даного системного явища як стійкого утворення, а також генетичні зв'язки, що виявляються на етапах виникнення даного правового явища. При цьому, всі ці зв'язки можуть бути охарактеризовані з точки зору домінування в них субординації чи координації: зв'язки субординації характеризують складну ієрархічну побудову права, а зв'язки координації виражають іншу сторону єдності правових феноменів як цілісної системи [9, с. 13].

Таким чином, під принципами законодавства у сфері національної безпеки слід розуміти фундаментальні засадничі положення (ідеї), в яких втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість цієї галузі законодавства, та, які мають об'єктивно забезпечити відносно сталу спрямованість законодавчого регулювання безпекових правовідносин з метою досягнення цілей законодавчого регулювання у сфері національної безпеки України. До цих принципів слід віднести: верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Функції законодавства про національну безпеку є основними напрямками впливу цього законодавства на сферу безпекових правовідносин. Їх систему складають такі функції: регульовальна, охоронна, інтегративна, узгоджувальна, гарантувально-забезпечувальна, превентивна, інформаційно-орієнтаційна, прогностична.

1. Подковенко Т. Національна безпека України: аксіологічний та правовий аспекти. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 1 (25). С. 11-18.

2. Забзалюк Д. Є., Кучер В. О. Співвідношення понять «система безпекового законодавства» та «система нормативно-правових актів у сфері національної безпеки». Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: зб. тез допов. VIII Всеукр. круг. столу (м. Львів, 8 грудня 2022 року). Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 59-65. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/15835/Spivvidnoshennia%20poniat_Zahumenna_2022.pdf.

3. Волошина Ю. В. Національний суверенітет: праворозуміння та практика забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К. : НАВС, 2015. 20 с.

4. Про національну безпеку України: Закон України. Відомості Верховної Ради. 2018. № 31. Ст. 241.

5. Кобко Є. В. Сучасна парадигма національної безпеки України: публічно-правовий аспект. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: юридична. 2018. № 2. С. 30-39.

6. Богуцький П. П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України.

Київ, 2020. 410 с.

7. Басай О. В. Загальні засади (принципи) цивільного законодавства України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. 36 с.

8. Крутов В. В. Від патріотичного виховання, боротьби з тероризмом... до недержавної системи національної безпеки: монографія. К. : Преса України, 2009. 592 с.

9. Тополевський Р. Б. Системні зв'язки юридичних джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень». Харків, 2004. 19 с.

УДК 342.95+342.722

DOI: 10.31733/17-03-2023-62-64

Володимир ГОРБАЛІНСЬКИЙ

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ У СФЕРІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Загальною декларацією прав людини 1948 року передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (стаття 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (стаття 2) і в Конвенції про захист прав людини та основних свобод (стаття 13) [1].

Права та охоронювані інтереси особи у сфері публічно-правових відносин залишатимуться декларативними, якщо в державі буде відсутній ефективний механізм їх захисту. Тож у разі порушення збоку суб'єктів владних повноважень прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин, останні підлягають захисту, який в свою чергу повинен бути належним чином врегульований у нормах права. Таке нормативно-правове регулювання здійснюється з метою визначення не тільки механізму реалізації прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин, а насамперед з метою визначення способів захисту цих прав, свобод та інтересів.

Забезпечення прав і свобод потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод. (абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004). До таких механізмів належить структурована система судів і види судового провадження, встановлені державою. Судовий захист вважається найбільш дієвою гарантією відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 5 КАС України кожна особа має право на захист свого права чи охоронюваного інтересу, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень вони порушені і має право звернутися до адміністративного суду і просити суд захистити її порушені права чи охоронювані інтереси шляхом:

- визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;
- визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;
- визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;

- визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;
- встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;
- прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1-4 цієї частини та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю [3].

Отже, ч. 1 ст. 5 КАС України містить універсальний перелік способів захисту прав осіб у сфері публічно-правових відносин.

Вказаний перелік способів захисту порушених прав осіб у сфері публічно-правових відносин не є вичерпним, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 5 КАС України захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду, може здійснюватися судом також в інший спосіб, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [3].

Як впливає з положень ч. 2 ст. 5 КАС України, для того, щоб особа обрала інший спосіб захисту, який не передбачений у ч. 1 ст. 5 КАС України мають бути дотримані такі умови, а саме: обраний спосіб захисту не повинен суперечити закону (тобто іншим законодавчим актам певної сфери суспільних відносин), а також забезпечувати ефективний захист порушених прав свобод чи інтересів особи. При цьому питання ефективності обраного способу захисту буде оцінювати суд.

Перелік способів захисту прав осіб в механізмі реалізації права на судовий захист у сфері публічно-правових відносин свідчить, що їх значення та роль не є однаковими. Кожен із способів судового захисту прав осіб у сфері публічно-правових відносин має свою функціонально-правову спрямованість, яка залежить від об'єкту оскарження (рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень), під предмета та підстав позову, які обумовлені змістом та характером порушень, що здійснив суб'єкт владних повноважень. І тому особа, обираючи способи захисту і реалізуючи своє право на судовий захист має вибрати оптимальний, і такий спосіб захисту, застосування якого відносить порушене її суб'єктивне право.

Отже, як впливає із положень ст. 5 КАС України, особа може розпоряджатися своїм правом на захист і закон надає можливості їй обрати не тільки ті способи захисту, які визначені у процесуальному законі, але і інші способи захисту, які не суперечать закону. При цьому адміністративний суд забезпечує захист прав осіб у сфері публічно-правових відносин шляхом здійснення провадження в адміністративних справах, розглядаючи публічно-правовий спір, який виник між особою і суб'єктом владних повноважень. Таким чином адміністративний суд виступає гарантом захисту порушених прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин. Вирішуючи публічно-правовий спір адміністративний суд має завдання не тільки розглянути цей спір, але й захистити порушені права, свободи та інтереси особи відповідно до завдань судочинства та керуючись принципом верховенства права.

При цьому суд має встановити наявність у особи суб'єктивного права на звернення, адже право на звернення має лише та особа, права, свободи та інтереси, якої порушено суб'єктом владних повноважень у конкретних публічно-правових відносинах. Суд має з'ясувати наявність та відсутність такого права, наявність чи відсутність факту порушення суб'єктом владних повноважень прав, свобод та інтересів особи саме у конкретних публічно-правових відносинах і має повноваження відмовити у захисті, якщо буде встановлено безпідставність та (або) необґрунтованість заявлених вимог.

Якщо суд встановить наявність факту порушення прав, свобод чи інтересів особи з боку суб'єкта владних повноважень у конкретних публічно-правових відносинах, де виник спір, суд обирає відповідний спосіб захисту.

При такому виборі суд вивчає запропоновані особою способи захисту, оцінює їх на предмет відповідності змісту порушеного права характеру правопорушення, чи забезпечує обраний спосіб захисту поновленню порушеного права, і може, керуючись принципом верховенства права обрати більш ефективний спосіб судового захисту. Суд також може, керуючись принципом верховенства права, обрати і інші способи захисту порушеного права особи, і здійснити захист в інший спосіб, ніж просить позивач. При цьому важливими процесуальними діями суду, що здійснюються під час розгляду публічно-правового спору та ухвалення рішення є вирішення питання ефективності обраного способу захисту,

доцільності обрання іншого способу захисту, який не суперечить закону.

Отже, підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, що способи судового захисту прав осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень у сфері публічно-правових відносин є ефективним механізмом реалізації права особи на судовий захист. При цьому важливим завданням суду є не тільки захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, але і поновлення цих прав, усунення перешкод у їх реалізації.

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30.01.2003 р. № 3-рп/2003. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst>.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 09.09.2010 р. № 19-рп/2010 URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst>.

3. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

УДК 340.1

DOI: 10.31733/17-03-2023-64-67

Юрій ІРХА

начальник науково-дослідного відділу
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України

ЗАГРОЗИ ВЕРХОВЕНСТВУ ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У ХХІ ст. на міжнародному рівні всебічно заохочується та підтримується необхідність розбудови соціально-політичних та фінансово-економічних відносин у суспільстві на основі принципу верховенства права з метою прогресивного розвитку людства. Усвідомлюючи наслідки Другої світової війни та запобігаючи їх повторенню, світове співтовариство ще у 1948 році на Генеральній асамблеї ООН ухвалило Загальну декларація прав людини, у преамбулі якої наголошено, що права людини мають бути захищені верховенством права задля того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення [1].

У 2004 році Генеральний секретар ООН Кофі Аннан у своїй доповіді наголосив, що верховенство права є концепцією, яка лежить в основі місії цієї організації, і означає принцип управління, згідно з яким усі особи, установи, організації (державні та приватні), у тому числі сама держава, функціонують на підставі законів, які були публічно прийняті, однаково виконуються та незалежно реалізуються судовими органами, і які відповідають міжнародним нормам і стандартам у сфері прав людини. Цей принцип також вимагає здійснення заходів для забезпечення дотримання принципів примату права, рівності перед законом, відповідальності перед законом, неупередженого застосування законів, поділу влади, участі у прийнятті рішень, правової визначеності, процесуальної і правової транспарентності та недопущення свавілля (пункт б) [2].

Верховенство права, разом з демократією та правами людини, стали тріадою фундаментальних цінностей, на яких засновані та функціонують країни західної правової традиції.

У Декларації з верховенства права в Європейському Союзі, ухваленій у 2002 році членами Гельсінського форуму з верховенства права, наголошено, що верховенство права – це не просто прагнення, а сукупність правових принципів, необхідних для практичної реалізації прав європейських громадян. Верховенство права зберігає демократичну державу через юридичну визначеність, яка підвищує передбачуваність офіційних рішень і дозволяє людям планувати своє життя. Без верховенства права Європейський Союз неминуче не зможе належним чином функціонувати та забезпечувати суспільні блага, які він повинен

гарантувати, а також втратить моральну легітимність в очах людей у Європі та за її межами (пункт 4) [3].

Верховенство права характеризує порядок здійснення влади та взаємовідносини між людиною, суспільством та державою, а також між націями, державами, міжнародними організаціями і транснаціональними корпораціями. Цей принцип став загальноновизнаним імперативом демократичного державотворення, належного врядування, захисту прав і свобод людини. Верховенство права є фактичною природною потребою для поступального демократичного розвитку політичної та економічної системи, національних, етнічних, культурних та релігійних відносин, засобів масової інформації, інститутів громадянського суспільства.

Розуміння сутності верховенства права, яку було закладене британським конституціоналістом А. Дайсі ще у 1885 році, постійно еволюціонує та доповнюється новим змістом з огляду на розвиток прав, свобод та обов'язків людини, їх змісту та обсягу, механізмів реалізації, охорони та захисту. Поняття і складові верховенства права неможливо вичерпно зафіксувати в нормі права, вони розвиваються як у судовій і правозастосовній практиці, так і у працях вчених, що пояснює відсутність єдиного універсального визначення вказаного терміну.

Узагальнено, принцип верховенства права вимагає від держави створення та розвитку якісної правової системи, в якій:

- публічна влада обмежена правом, здійснюється на засадах її поділу, є відкритою, прозорою, підзвітною та підлягає незалежному контролю;
- законодавство забезпечує розумний та справедливий баланс інтересів людини, суспільства і держави;
- кожній людині гарантовано вільний та безпечний розвиток; повагу до її гідності, прав і свобод; рівність перед законом і судом; впевненість у своєму правовому становищі та у своїх законних очікуваннях; можливість завбачати юридичні наслідки своєї діяльності; доступ до правосуддя.

Побудова такої правової системи, її підтримання у належному стані та розвиток – це складний процес синергії держави і суспільства, адже, як обґрунтовано стверджує Ф. Фукуяма, правова система є однією з найскладніших і найдорожчих державних систем для створення, оскільки вона мають величезну потребу в інфраструктурі та вимагає як людського, так і фізичного капіталу [4, с. 41].

Парадигма верховенства права стала дуже потужним джерелом розвитку правової системи та набула сильної легітимізації в національній політиці багатьох держав світу. Ефективна реалізація верховенства права на національному та міжнародному рівні сприяє консолідації громадян, зменшенню соціальної напруги, підвищенню економічного добробуту, зниженню рівня корупції та злочинності загалом, покращує протидію організованій злочинності, тероризму тощо.

Жодна держава офіційно не заперечує важливості верховенства права. Незважаючи на очевидні переваги від функціонування держави і суспільства відповідно до цього принципу, його утвердження та розвиток не завжди відбуваються по висхідній лінії. У всіх державах відбуваються порушення цього принципу. У демократичних державах такі порушення стають предметом публічних дебатів, вони визнаються владою (хоч і не завжди швидко), яка їх усуває та «зобов'язується» не допускати у майбутньому. Водночас, у недемократичних державах порушення верховенства права приховують, замовчують та обґрунтовують інтересами легітимних цілей, які нібито є необхідними та пропорційними. При цьому осіб, які виявили ці порушення та хочуть їх усунути, як правило переслідують.

У будь-якій державі суттєвою загрозою для верховенства становлять катаклізми, які вимагають від публічної влади ухвалення швидких, радикальних і непопулярних рішень для усунення небезпечних подій, ліквідації тяжких наслідків, нормалізації обстановки, відновлення правопорядку.

Світова фінансово-економічна криза, міграційна криза в Європі, поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, терористичні акти, збройні конфлікти та війни – це ті події, які спонукають публічну владу вдаватися до додаткового обмеження прав і свобод людини, а також розширення дискреційних повноважень органів виконавчої влади, військових формувань, правоохоронних органів та спеціальних служб заради забезпечення безпеки суспільства і держави, виживання нації та повернення до нормальної життєдіяльності. Найбільш серйозні загрози для верховенства права виникають під час війни, початок якої вказує на нівелювання агресором права як універсального регулятора

суспільних відносин; несправедливість та дисфункціональність глобальних систем стримувань і противаг та колективної безпеки; недовіра дипломатичних методів вирішення міждержавних чи міжнаціональних суперечок та конфліктів.

Війни є невід'ємною частиною історії становлення, розвитку та занепаду цивілізацій, націй та держав. Головною метою будь-якої війни є, як правило, боротьба за ресурси, територію та владу на локальному регіональному та світовому рівнях. Виникнення класичних війн та їх сучасних форм – гібридних війн, а також різноманітних збройних конфліктів, завжди було, є і буде залежати від волі (часто спотвореної хибним уявленням про дійсність, справедливість, добро, зло) однієї або незначної кількості людей, які мають надзвичайно великий політичний, військовий, фінансово-економічний, релігійний та інший вплив на національному, а інколи й на міжнародному рівнях, що дає їм змогу впливати на масову свідомість громадян, сформуванню в ній образ ворога та скерувати на нього відповідну агресію.

Не дивлячись на те, що тривалість війн, їх форми, інтенсивність та умови завершення залежать від багатьох факторів, очевидним є одне – під час військового протистояння сторони застосовують весь наявний у них арсенал способів і методів задля досягнення перемоги, що створює реальну загрозу не тільки верховенству права, але й демократії та правам і свободам. В умовах війни одні держави нехтують верховенством права та функціонують за правилом «*Carthago delenda est*» («Карфаген має бути зруйнований»), дозволяючи органам публічної влади діяти на свій розсуд, зловживати своїми повноваженнями

та ігнорувати права і свободи людини, інші ж держави лише звужують зміст цього принципу шляхом оптимізації процесів ухвалення законодавства та прийняття управлінських рішень, а також відступу від окремих міжнародних та національних зобов'язань у сфері прав людини. Наведене простежується під час воєн в Афганістані, Грузії, Іраку, Сирії, Югославії, тощо. Асиметричні підходи до дотримання верховенства права вбачаються також під час триваючої війни в Україні.

Російська сторона упродовж тривалого часу спалює фундаментальні основи міжнародного права, здійснює масштабну дезінформацію, маніпулювання, тотальний контроль за своїми громадянами для їх подальшої добровільно-примусової мобілізації на війну, яку вона намагається виграти за будь-яку ціну. Численні факти воєнних злочинів, скоєних російськими військовими та представниками незаконних проросійських збройних формувань так званих «ДНР» і «ЛНР» на окупованих та деокупованих територіях України, репресії проти своїх, а також риторика представників російських органів публічної влади, духовенства, засобів масової інформації та військових, «експертів», громадян, вказують на те, що верховенство права в росії відсутнє і найближчих перспектив до зміни ситуації на краще немає взагалі.

Україна як одна із держав-засновників ООН, дотримуючись курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, здійснює заходи з відсічі збройній агресії росії, відновлення своєї територіальної цілісності та забезпечення національної безпеки з дотриманням міжнародних законів і звичаїв ведення війни. Забезпечення верховенства права є постійним конституційним обов'язком нашої держави від якого вона не може відмовитися, навіть під час війни. Внаслідок введення правового режиму воєнного стану в Україні змінилися підходи до забезпечення національної безпеки, протидії злочинності, тероризму, підтримання публічної безпеки і порядку, здійснення правосуддя, прийняття законодавства та ухвалення управлінських рішень. Держава запровадила низку додаткових правових заборон та обмежень для фізичних та юридичних осіб, які звужують зміст та обсяг окремих їх конституційних прав і свобод.

Безумовно, такі заходи є вимушеним кроком, однак вони не можуть здійснюватися свавільно та виправдовуватися виключно фактом повномасштабної збройної агресії чи веденням бойових дій.

За юридичною позицією Конституційного Суду України обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і

не порушувати сутнісний зміст такого права [5].

Під час війни влада і суспільство мають діяти в одному руслі та довіряти один одному. Однак, на практиці спільний ворог хоч і об'єднує, але не перешкоджає окремим органам публічної влади, їх посадовим і службовим особам діяти всупереч конституційним нормам та принципам. Оскільки воєнний стан у державі – це час швидких та непростих дій, то завжди існує загроза ухвалення помилкових чи дефектних правових норм або управлінських рішень, які суперечать принципу верховенства права. За відсутності належного реагування та контролю їх незначна кількість може досить швидко збільшитися під дією ефекту «снігової грудки», що становитиме загрозу усім демократичним здобуткам Українського народу.

В умовах війни в Україні найбільш суттєвими загрозами для верховенства права можуть стати: надмірне втручання держави у реалізацію прав і свобод людини, у тому числі за допомогою сучасних інформаційних технологій; дисбаланс у системі стримувань і противаг; підміна законності воєнною, політичною, економічною чи ідеологічною діяльністю; зведення до мінімуму або повна відсутність ефективного контролю за діяльністю органів публічної влади, у тому числі військових формувань та правоохоронних органів; вибіркове правосуддя; використання війни та інтересів національної безпеки у корупційних цілях; приховування від громадськості інформації, яка становить суспільний інтерес в умовах війни; надмірне обмеження академічної свободи у закладах вищої освіти та наукових установах, а також плюралізму у засобах масової інформації, політичному та громадському житті; перебільшення ролі органів сектору безпеки і оборони у житті суспільства і держави.

Війна в Україні – це випробування для Українського народу та влади. Здійснюючи відсіч російській збройній агресії, кожен має усвідомлювати, що війна не дає карт-бланш для порушення принципу верховенства права та інших демократичних цінностей. Наша держава та суспільство не можуть функціонувати за принципом «*Inter arma silent leges*» («Під час війни закон мовчить»). З метою недопущення настання вказаних загроз верховенству права органи публічної влади мають діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; дотримуватися «належної процедури» та гарантій прав і законних інтересів людини і громадянина; підтримувати та заохочувати демократичний цивільний контроль за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили. Важливо також, щоб ці органи залучали до своєї роботи виключно експертів – науковців та практиків, які мають високі моральні якості та є фахівцями із визнаним рівнем компетентності. Крім того, має бути налагоджена ефективна комунікація між владою, інститутами громадянського суспільства та громадянами.

1. Universal Declaration of Human Rights. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

2. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies: report of the Secretary-General. 23.08.2004. № S/2004/616. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/527647>.

3. A Declaration on the Rule of Law in the European Union. URL: <https://verfassungsblog.de/a-declaration-on-the-rule-of-law-in-the-european-union/>

4. Fukuyama F. Democracy's Past and Future: Transitions to the Rule of Law. *Journal of Democracy*. 2009. № 21. Pp. 33-44.

5. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>.

УДК 355.02

DOI: 10.31733/17-03-2023-68-69

Анастасія АКСЮТІНА

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

«Національна безпека» має різноманітні твердження, основні відмінності яких полягають у наступно викладених розглядах цього поняття. Але, незважаючи на це, різні вчені, правники, політичні діячі, в різний час по – різному трактували це багатоаспектне і складне, на наш погляд, явище. [1].

У процесі досліджень сформувалося два принципових підходи щодо операціоналізації поняття «національна безпека». Згідно першого національна безпека розглядається у контексті національних інтересів (У.Липман, М. Капланн) а інший підход розглядав в розрізі національних цінностей (А. Уолферс, К. Нарр.) [2,с.80]. На думку колишнього міністра оборони США Г. Брауна, національна безпека – здатність зберігати територію, і не тільки зберігати, але і всяким чином надавати підтримку фінансовим відносинам з іншими країнами світу, захищати свої кордони, свою рідну країну. [3,с.4].

Необхідно наголосити на тому, що Закон «Про національну безпеку», який був прийнятий Конгресом 26 лютого 1947 року Президентом США Г. Труменом, визначив національну безпеку як питання внутрішньої, зовнішньої та мілітарної політики в інтересах вироблення комплексного розуміння до вирішення проблеми використання у США різних способів – воєнних і звичайно не воєнних у своїй політиці, для забезпечення власної безпеки [4,с. 9]. Згідно національного Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України – це особлива захищеність державного суверенітету і територіальної цілісності, ладу громадянського суспільства та інших національних інтересів України від існуючих та гіпотетичних загроз. [5].

Такий вчений О. С. Власюк зазначає, що поняття, визначення категорії «Національна безпека України» це такий своєрідний засіб збереження народу, який досяг певного рівня незалежної держави. Цей спосіб не дає можливим його самостійне існування та його поступовий розвиток, захист від зовнішніх та внутрішніх загроз. «Національна безпека України» за баченням О.С. Власюка це система державних і соціальних гарантій яка гарантує стабільність життєдіяльності та поступового розвиненого розвитку українського народу в цілому, так і кожної особи окремо, захист основних інтересів, цінностей суспільства і законних інтересів, матеріального розвитку від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз [6, с. 25].

Таким чином вітчизняні та іноземні дослідники, нормативні документи дають різні тлумачення поняття «національна безпека» через його складний, багатокомпонентний та міждисциплінарний характер. Є всі підстави стверджувати, що в міжнародній політиці, внутрішній та зовнішній політиці держав, у теорії та практиці державного управління, не існує поняття, яке могло б порівнятися за ступенем невизначеності, неясності, частоті відносно не чіткого вживання з поняттям «національна безпека». Це свідчить про відсутність єдиного розуміння сутності, природи виникнення, діалектики розвитку, механізмів формування й управлінського впливу на системні характеристики явища, яке намагаються описати поняттям «національна безпека». Водночас, не може бути сумніву в тому, що для теорії і практики державного управління необхідне чітке розуміння, та більш детальний розгляд зазначеного поняття [2,с.84].

1. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків. 43 с. 2014.

2. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки концептуальні та організаційно-правові засади: Підручник К.: НАДУ, 2012. 544 с.

3. Brown H. Thinking National Security. Defense and Foreign Policy in a Dangerous World. Colorado, 1983. P. 4

4. U. S. National Security Policy and Strategy: documents and Policy Proposals / (edited by) Sam C. Sarkesian with Robert A. Vitas. Greenwood Press, Inc. 88 Post Road West, Westport, Connecticut, 1988. P. 9.

5. Закон України: «Про національну безпеку України». [Електронний ресурс] код доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/T182469?an=1> зі змінами та доповненнями

6. Власюк О. С. «Національна безпека України»: еволюція проблем внутрішньої політики: К. НІСД. 528 с.201

УДК 343.322.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-69-71

Катерина ДОЛГОРУЧЕНКО

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЯК ВНУТРІШНЯ ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сьогодні, в умовах воєнного стану в Україні, а також враховуючи складні внутрішні соціально-політичні реалії, змістовне наповнення поняття «колабораціонізм» як політико-правового феномену періоду Другої світової війни, потребує не тільки уточнення, але й принципового переосмислення.

Мета наукової розвідки – охарактеризувати феномен колабораціонізму як внутрішню загрозу національній безпеці України.

У національному законодавстві більшості країн колабораціонізм кваліфікується як злочин проти своєї держави, зрада. Залежно від міри шкоди, спричиненої колаборантом, у правових нормах національних законодавств передбачено або довгострокове ув'язнення, або смертна кара.

Верховна Рада України у березні 2022 року також прийняла два закони, які встановлюють відповідальність за колабораційну діяльність в умовах воєнного стану. Мова йде про Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» та Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність)». У широкому сенсі дане юридичне поняття означає співпрацю населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант [1].

Однак, попри юридичну визначеність даного поняття, залишаються прогалини щодо розуміння суміжних категорій таких, як «державна зрада», «колабораційна діяльність», та «пособництво державі-агресору». Звідси, проблема коректності вживання поняття «колабораціонізм» у контексті сучасної війни потребує подальшого вивчення з неодмінним уточненням співвідношень та змістовного наповнення суміжних юридичних категорій.

Метою даної наукової розвідки є теоретико-правовий огляд проблеми коректності вживання поняття «колабораціонізм» у контексті сучасної війни.

Основний виклад матеріалу. Поняття «колабораціонізм», як «співробітництво з окупантом», політики почали вживати після зустрічі А. Гітлера з головою французького режиму Віші маршалом А. Петеном у 1940-му році. Під час переговорів сторони проголосили колабораціонізм політичним принципом у співробітництві держав. Перебуваючи у нерівному становищі, переможена та окупована Франція, а саме її істеблішмент, сприймали колабораціонізм як абсолютну воєнно-політичну та економічну капітуляцію перед нацистською Німеччиною. У цілому, в роки Другої світової війни, соціально-політичне явище колабораціонізму стало притаманним не тільки Франції, але практично кожній окупованій нацистським агресором країні. А значить, дане поняття швидко увійшло до політико-юридичного лексикону у виключно негативному значенні.

У радянські часи, французьке за походженням слово «колабораціонізм», майже не

вживалось. А для кваліфікування злочинної співпраці з гітлерівськими окупантами у військовій та політичній сфері активно використовувались юридичні категорії «пособництво» та «державна зрада».

В Україні колабораціонізм, як феномен політико-правової дійсності часів радянсько-німецької війни, починає вивчатися з 90-х років ХХ століття.

Перші спроби теоретичного обґрунтування наукового поняття «колабораціонізм» здійснили такі вітчизняні науковці, як О. Потильчак, М. Коваль, О. Лисенко, Т. Вронська, С. Кульчицький.

Праці А. Боляновського, В. Вериги, О. Литвина, І. Дерейка, С. Дробязка, О. Марушенка, Г. Мамулія, І. Муковського, Б. Коваля, М. Семіряги, В. Сергійчука та В. Шайкан суттєво розширили та конкретизували поняття колабораціонізму у контексті типів та форм «співробітництва з окупантами» періоду війни.

Фактично, у історико-правовій науці були сформовані три основні підходи до розуміння означеного поняття як феномену періоду Другої світової війни, а саме:

це будь-яке співробітництво з окупантом, відповідно, таке явище заслуговує морального осуду [2, с. 32];

це складне, неоднозначне суспільно-психологічне та етичне явище, що виникає в результаті взаємодії суб'єктів комунікативного процесу (окремих індивідів, певних політичних організацій) з окупантами. Це добровільна або вимушена співпраця з ворогом у будь-яких сферах життя: політичній, військовій, економічній, побутовій, соціокультурній [3, с. 8];

це усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам [4, с.123].

Сьогодні ж, враховуючи умови повномасштабної війни та часткової окупації України, науковці зосередили увагу на комплексному поліваріативному підході щодо змістовного наповнення поняття колабораціонізм.

Пропонуються різні варіанти розкриття сутності означеного поняття, зокрема, враховуючи типологію (за формою прояву) колабораціонізму. Серед українських дослідників теорії та історії права сформувалася практика визначати форми колабораціонізму за сферою діяльності або взаємодії з противником – окупантом.

Отже, керуючись Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» та Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність)», сьогодні публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти держави, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики цим громадянином, зокрема, до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, невизнання поширення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями карається позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років [5].

Звідси, правники виокремлюють наступні форми колабораційної діяльності в умовах воєнного стану в Україні:

Воєнний колабораціонізм - що означає сприяння противнику зі зброєю у руках: служба у військових формуваннях, поліцейських структурах, в органах розвідки та контррозвідки;

Економічний колабораціонізм - що означає співробітництво у будь-яких галузях економіки;

Культурний (духовний) колабораціонізм - що означає співробітництво з окупантами в духовній сфері, що сприяє поширенню серед населення вірнопідданських почуттів, підвищенню психологічного настрою окупантів;

Побутовий колабораціонізм, пов'язаний із встановленням дружніх відносин між окупантами та населенням;

Політичний, адміністративний колабораціонізм - що означає співробітництво в окупаційних органах влади [5, 6].

Висновки. Держави, території яких перебували (або знаходяться досі) під окупацією, неодмінно стикаються з проблемою взаємодії своїх громадян з окупантом, надання йому допомоги, сприяння у його військовій чи політичній діяльності на окупованій території

тощо. Відповідне, вкрай негативне явище, зазвичай пов'язують із поняттям «колабораціонізм».

Сьогодні, в умовах війни та часткової окупації України, починається наукове, осмислення поняття колабораціонізму, зокрема у теоретико-правовій площині. З урахування сучасних реалій формується не тільки зміст поняття, але й визначаються ознаки та види колабораціонізму, робляться перші спроби встановити межі юридичної відповідальності колаборантів, що проводять свою діяльність на тимчасово окупованих територіях України.

З огляду на це, проблематика злочинної співпраці та інших форм взаємодії громадян України, які проживають на захопленій території, із російським окупантом потребує подальшого належного наукового, зокрема, юридичного, аналізу. Значущість дослідження проблеми вживання поняття «колабораціонізм» у контексті сучасної війни зумовлюється формуванням якісної правової основи реагування на колабораціоністську діяльність з метою забезпечення національної безпеки України.

1. Аналіз Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)" (№2108-IX). // <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3430808-zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-za-kolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html>

2. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). Львів, 2003. 686 с.

3. Шайкан В. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату "Україна" та військової зони в період Другої світової війни : автореф. дис... д-ра іст. наук № 07.00.01 / В.О. Шайкан. - Донецьк : Донец. нац. ун-т, 2006. - 40 с.

4. Дерейко І. Колабораціонізм, поняття. Енциклопедія історії України: Т. 4. Київ. 2007. 528 с.

5. Закон України № 2108–IX. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність // <http://www.golos.com.ua/article/357225>

6. Вронська Т. Феномен «пособництва»: до проблеми кваліфікації співпраці цивільного населення з окупантами у перший період Великої Вітчизняної війни. Сторінки воєнної історії України: 36. наук. статей / НАН України, Ін-т історії України. Київ. 2008. Вип. 11. С. 88–97.

УДК 343.322.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-71-72

Юрій КОВНИЙ

адвокат,

кандидат економічних наук

ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ РОМІВ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Політика інтеграції була визначена державною метою протягом останніх 50 років або більше, принаймні в ліберальних демократіях. Проте є певні групи інтеграції яких не вирішені десятиліттями, і це перш за все роми. Вказане зумовлене тим, що роми мають свої унікальні особливості врахування яких необхідне для реальної інтеграції їх у суспільство. Політика мультикультуралізму повинна передбачати гнучкість, якраз щодо ромської національності вона є особливо необхідною.

В етнонаціональній структурі суспільства є особливі групи суб'єктів права, де правове регулювання не може повною мірою впливати на суспільну реальність. Особливо яскраво це проявляється серед представників ромської національності. Ця група осіб характеризується відсутністю власної держави та поширена у всіх державах світу. Її характерними рисами соціального устрою є великі сім'ї, ранні шлюби, велика кількість дітей, колективний спосіб життя, цінування власних традицій та соціальних порядків, кочовий спосіб життя.

Вказане особливо дискримінує ромів в сучасному суспільстві, тому що в Європі вони виступають не просто найбільшою національною меншиною, а найбільш магранізованою, найбіднішою. Зазвичай до представників ромів є негативне суспільне ставлення, страх, ущемлення та громадське нехтування. Часто можна вказати, що це народи, які «всюди і

ніде», тому що з боку ромів відбувається нівелювання публічно-правових інститутів, часто вони виступають апатритами, не мають комунікації з органами публічної влади та освітніми інституціями. Також враховуючи таке становище і відсутність реальної можливості фактичного підрахунку кількості ромів, їх кочовий і спонтанний спосіб життя слід говорити про фактичну недостовірність юридичної інформації як в Європі, так і в Україні. Так, В. Лукіянчук доводить, що «на початку ХХІ ст. спільнота ромів залишилася однією з найбільш дискримінованих етнічних меншин у Великій Британії» [1]

Основні принципи та пріоритети роботи Ради Європи в цій площині на нинішньому етапі викладено у Страсбурзькій декларації щодо ромів, прийнятій 20 жовтня 2010 року. Серед них – недискримінація; громадянство; права жінок і дітей; повноправна участь у житті суспільства; соціальна інтеграція; працевлаштування; охорона здоров'я; житло; інклюзивна освіта; культура; боротьба з торгівлею людьми; поліпшення доступу до правосуддя тощо. Вагомою у справі захисту ромів є Рекомендація № Rec(2008)5 (від 20 лютого 2008 року), в якій Комітет міністрів РЄ визначив параметри загальної політики щодо ромів і кочівників у Європі. Урядам держав-членів було рекомендовано вирішувати питання інтеграції ромів через прийняття комплексних всеохоплюючих національних та місцевих стратегій, які ґрунтуються на ретельному дослідженні й оцінці потреб ромської громади та підкріплені відповідними матеріальними й організаційними ресурсами.

Стратегічна програма ЄС щодо рівності ромів, заклики до включення та участі Держав-членів посилити свої дії, щоб адекватно подолати постійну дискримінацію. До них відносяться протидія та запобігання антициганізму, ненависті злочинність і торгівля ромами – зокрема жінок і дітей. Держави-члени повинні покращити інтеграцію ромів в таких сферах як освіта, працевлаштування, охорона здоров'я та житло.

Правовий статус ромів спираються на встановлені законодавство та політику ЄС каркас, включаючи:

- загальні принципи недискримінації і рівності, викладені в договорах (Статті 2 і 3 (3) Договору про Європейський Союз);
- Статті 8, 10, 19 і 67 (3) Договору про функціонування Європейського Союзу;
- Статті 20 і 21 Хартії ЄС про основні права (Хартія);
- Директива про расову рівність вказує на розширене визначення рівності, яке гарантує, що уряди сприяють політиці, яка веде до рівності результатів. Таким чином, уряди мають юридичний обов'язок вживати позитивних заходів – просто «забезпечення відсутності дискримінації недостатньо» Якщо уряд не вживає заходів для усунення нерівності, щоб забезпечити однакове ставлення до різних груп, він порушує законодавство Європейського суду з прав людини.

— рамкове рішення Ради щодо расизму та ксенофобії [2], яке доповнюється Директивою про права жертв [3], Планом дій ЄС проти расизму на 2020–2025 рр [4]. і Стратегією ЄС щодо прав жертв (2020–2025) [5].

Проте, попри значну кількість нормативно-правових гарантій проблеми правореалізації є суттєвими як на рівні європейських країн, так і України. Тому проблема має вирішуватися комплексно і включати в тому числі політичні, економічні та соціальні гарантії.

1. Лукіянчук В. Боротьба проти дискримінації ромів у Великій Британії (1945-1994 рр.) Емінак. 2017. № 2(2). С. 44-49.

2. Council of the European Union (2008), Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, OJ 2008 L 328.

3. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, OJ 2012 L 315.

4. European Commission (2020), A Union of equality: EU anti-racism action plan 2020-2025, COM(2020) 565 final, Brussels, 18 September 2020.

5. European Commission (2020), EU Strategy on victims' rights (2020-2025), COM(2020) 258 final, Brussels, 24 June 2020.

УДК 343.322.2
DOI: 10.31733/17-03-2023-73-75

Ольга КУЛІНІЧ
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА: ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТТЄВОГО АПАРАТУ

Широкомасштабне вторгнення військ Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р. призвело до значного збільшення кількості внутрішнього переміщених осіб, частина населення взагалі стали біженцями. Сьогодні за даними органів державної влади кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становить майже 5 млн. Однак, слід відзначити про постійну динаміку, адже продовжуються бойові дії і люди змушені покидати свої домівки. Тож, тематика внутрішнього переміщення залишається, на жаль, актуальною. Важливо продовжувати дослідження різних аспектів, одним з яких термінологічна ясність та точність щодо поняття «внутрішньо переміщена особа».

Ті чи інші питання внутрішнього переміщення та забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб з позицій соціології, юридичної науки, науки державного управління та інших наук досліджували І. Басова, О. Бочковий, С. Бубняк, Н. Ісаєва, О. Капінус, М. Кобець, А. Коршун, К. Крохмальова, Є. Мінакова, В. Михайловський, Л. Наливайко, О. Соколов, Є. Соловійов, О. Чепік-Трегубенко та ін. Враховуючи актуальність проблематики та відсутність в правовій науці єдиного концептуального підходу до визначення поняття «внутрішньо переміщені особи», важливим є продовжити вивчення цієї проблематики, особливо в умовах воєнного стану. Отож, пізнання поняття «внутрішньо переміщені особи» має не лише важливе доктринальне значення, а й характеризується практичністю, оскільки може бути використане для удосконалити чинного національного законодавство та розробки механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Ретроспективний аналіз свідчить, що потреба у наданні допомоги особам, вимушеним з об'єктивних причин в особливих умовах змінити місце свого постійного проживання, гостро постала у 70-х рр. ХХ ст. Це було викликано громадянськими війнами, що відбувалися на територіях Анголи, В'єтнаму, Камбоджі та Судану. До вказаного періоду міжнародній спільноті фактично була відома лише така категорія переселенців як біженці [1, с. 46]. Тому, враховуючи наведене, поняття «внутрішньо переміщені особи» є відносно новим як для Української держави, так і для інших країн світу.

Слід відзначити, що поняття «внутрішньо переміщені особи» (internally displaced persons) є єдиною загальновизнаною категорією у міжнародному праві [2-3]. Зважаючи на активні євроінтеграційні заходи в Україні, доречним у національному законодавстві та на рівні теоретичних розробок вживати саме поняття «внутрішньо переміщені особи».

Внутрішньо переміщені особи – це фактично особи, які підпадають під визначення «вимушені переселенці», але які, покинувши місце свого постійного проживання, залишаються в країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом, наголошують С. Кухтик та Ю. Деркаченко. Також слід навести позицію авторів відносно того, що визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» як у юридичній науці, так і у вітчизняному законодавстві є важливим, щонайменше з двох причин: 1) від правильності його формулювання залежить коло осіб, яким будуть надані додаткові права і забезпечені гарантії, обумовлені особливостями їх потреб та обставинами переміщення, а також покладені додаткові обов'язки, у тому числі з метою недопущення зловживання правом; 2) міжнародно-правові зобов'язання України вимагають, щоб національне законодавство щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа», відповідало міжнародним стандартам у цій сфері [4, с. 199-201]. Ефективність механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, серед іншого, потребує уточнення понятійно-категоріального апарату, враховуючи наукові доробки вчених. Тож, у цьому зв'язку слід

проаналізувати запропоновані раніше визначення цього явища.

М. Кобець вважає, що «внутрішньо переміщені особи» – особи, які мають зареєстроване місце постійного проживання, а також тих, які працювали на території конфлікту, мають нерухомість тощо [5, с. 202]; М. Конрад Хікель – особа, яка була зобов'язана переміщатись в межах своєї країни через збройний конфлікт або внутрішні заворушення [6]. М. Сірант акцентує, що властивістю «внутрішніх» мігрантів є переміщення у межах однієї держави під впливом різних чинників, які створюють небезпеку або унеможливають проживання на певній території, та які виникають у цій же країні або регіоні [7, с. 155]. Вважаємо, що таке тлумачення поняття «внутрішньо переміщені особи» має дещо розширений характер, а з метою якісно захистити права та свободи внутрішньо переміщених осіб необхідною є конкретизація.

Також на увагу заслуговує визначення запропоноване Н. Ісаєвою: внутрішньо переміщеною особою є фізична особа, яка на законних підставах перебувала на території України та покинула місце свого постійного проживання у межах державних кордонів, внаслідок впливу або загрози впливу масових збройних конфліктів, на ґрунті етнічних, расових, релігійних, політичних чи будь-яких інших розбіжностей, воєнних дій, надзвичайних ситуацій, катастроф природного чи техногенного характеру [8].

В Україні, як і у будь-якій іншій державі, існувало явище внутрішнього переміщення через обставини непереборної сили, однак поняття «внутрішньо переміщені особи» з'явилося у законодавстві саме після подій 2014 р. Тому гостро постало завдання дослідження практики інших держав у врегулюванні відповідних питань. Зважаючи на це, слід звернутися до нормативно-правових актів зарубіжних країн у врегулюванні внутрішнього переміщення.

Слід наголосити, що у Республіці Азербайджан законодавець вирішив не розділяти у різних нормативно-правових актах регулювання правового статусу біженців та вимушених переселенців. Згідно Закону Республіки Азербайджан «Про статус біженців та вимушених переселенців (людей переміщених всередині країни)» від 21 травня 1999 р. внутрішньо переміщена особа – це будь-яка особа, яка переїхала в інше місце та змушена залишити своє постійне місце проживання на території Республіки Азербайджан, у зв'язку з військовою агресією, природною чи технологічною катастрофою [9-10]. Поважаючи досвід цієї країни, все ж схильні до необхідності розмежовувати ці явище в різних правових актах (як до речі зроблено українським законодавцем).

У профільному Законі Республіки Сербія запропоновано наступне визначення поняття «переміщені особи» – це громадяни Боснії і Герцеговини, які були переміщені на територію Республіки Сербської у зв'язку з конфліктом, війною або обґрунтованим побоюванням щодо переслідування або порушення своїх прав на території Боснії та Герцеговини, і які не мають можливості повернутися до колишнього місця постійного проживання або на адресу свого колишнього місця постійного проживання [11].

Щодо українського законодавства, то нині правовий статус внутрішньо переміщених осіб врегульовано профільним Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. та низкою підзаконних нормативно-правових актів. За чинною редакцією Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [12-13].

Запропоноване формулювання відображає ключові аспекти, однак доцільно звернути увагу на наступну його частину: «...яку змусили залишити або покинути своє місце проживання...». Такий слововжиток не повністю відображає дійсність, адже, якщо говорити «змусили», то у такому випадку завжди йдеться про силові чи психологічні методи впливу – тобто, не дивлячись ні на що особа не має іншого вибору як покинути відповідну територію. Проте не завжди до людей застосовуються подібні засоби впливу, і якщо брати за приклад український досвід, то багато людей самостійно без чийогось впливу покидали тимчасово окуповані території, розуміючи, що не готові жити у відповідних умовах.

Таким чином, вимушена міграція людей пов'язана з рядом причин, що виникають як у безпосередньо внутрішньо переміщених осіб, так і у суспільстві загалом. Вимушена широкомасштабна внутрішня міграція в Україні, викликана збройною агресією, спричинила

необхідність стрімкого оновлення всіх сфер життєдіяльності суспільства, що безпосередньо матиме вплив на забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Проведений аналіз теоретичних напрацювань та нормативно-правових актів України і зарубіжних держав надає підстави запропонувати наступне визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» – фізична особа, яка є громадянином або на законних підставах перебувала на території України, та вимушено покинула місце свого постійного проживання у межах державних кордонів, в результаті впливу або загрози впливу масової збройної агресії, катастроф природного чи техногенного характеру.

1. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи. Перспективи. 2001. № 3 (15). С. 45-50.
2. Ісаєва Н. С. Соціально-економічні та культурні права і свободи внутрішньо переміщених осіб та гарантії їх реалізації: теоретико-правова характеристика: дис. ... д-ра філософії (081 – Право). Дніпро, 2021. 217 с.
3. Nalyvaiko L., Shepik-Tregubenko O. Ensuring the electoral rights of internally displaced persons at local elections: problems of theory and practice. Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. 2018. Special Issue № 2 (92). Pp. 59-63.
4. Кухтик С. В., Деркаченко Ю. В. Імміграція та адвокація прав біженців і внутрішньо переміщених осіб: навч. посібник. Х. : Лисенко І. Б., 2019. 397 с.
5. Кобець М. П. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. Порівняльне-аналітичне право. 2016. № 1. С. 199-202.
6. Contat Hicel M. Protection of internally displaced persons affected by armed conflict: concept and challenges. IRRC. 2001. Vol. 83 (843).
7. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. Митна справа. 2015. № 2 (98). С. 154-159.
8. Ісаєва Н. С. Соціально-економічні та культурні права і свободи внутрішньо переміщених осіб та гарантії їх реалізації: теоретико-правова характеристика: дис. ... д-ра філософії (081 – Право). Дніпро, 2021. 217 с.
9. On status of refugees and internally displaced (persons displaced within the country) persons: The law of the Republic of Azerbaijan, May 21, 1999, № 668-1Q. URL: <http://www.qmkd.gov.az/en/laws/2.html>.
10. Наливайко Л. Р., Бочковий О. В., Мінакова Є. В. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 1. С. 129-136.
11. Bosnia and Herzegovina: Law on Displaced Persons, Returnees and Refugees in the Republika Srpska, April 26, 2005. URL: <http://www.refworld.org/docid/58b83ac814.html>.
12. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 1. Ст. 1.
13. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Shepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. Cuestiones Políticas. 2021. Vol. 39 (71). Pp. 334-349.

УДК 342.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-75-77

Ірина ЛУБЕНЕЦЬ

провідний науковий співробітник
лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
кандидат юридичних наук,
старший дослідник

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

На сьогоднішній день питання щодо порушення прав дітей під час війни, на превеликий жаль, досі актуальне та потребує розв'язання. Діти як найуразливіша частина населення, в умовах війни потерпають від порушення прав в більшій мірі, тому потребують особливого захисту. Основними міжнародно-правовими актами, що виступають правовим підґрунтям для захисту дітей під час збройного конфлікту є: Конвенція ООН про права дитини (1989),

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році), Женевські конвенції про захист жертв війни (1949), Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977), Конвенція міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999), Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002); сімнадцять Резолюцій Ради безпеки ООН (приймалися з 1999 р. по 2014 р.), що стосуються захисту та реабілітації дітей, яких зачіпає військовий конфлікт; Паризькі зобов'язання щодо захисту дітей від незаконного вербування чи використання збройними силами або озброєними групами; Паризькі принципи та керівні вказівки щодо дітей, пов'язаних зі збройними силами чи озброєними угрупованнями (підписані Україною у 2007 році).

Необхідно сказати, що 23 лютого поточного року, до річниці російського вторгнення в Україну, Генеральна Асамблея ООН проголосувала (абсолютною більшістю голосів – 141) за поданий Україною проєкт резолюції, що закликає росію покинути Україну. В документі наголошується про термінову необхідність знайти «всеосяжний, справедливий і міцний мир, відповідно до принципів Статуту ООН».

Незважаючи на цілу низку міжнародних нормативно-правових актів щодо захисту прав дитини під час збройного конфлікту, а також засудження з боку майже всього світу військового вторгнення росії в Україну, країна-агресор систематично порушує вимоги міжнародного права. Підтвердженням є ціла низка злочинів проти дітей з боку росії від початку повномасштабного вторгнення в Україну:

– 18 березня з-під завалів Чернігівського гуртожитку рятувальники витягли тіла семирічних двійнят. Також заборони російські військові вдаються до катувань цивільного населення, зокрема дітей. Наприклад, в Ізюмському районі на Слобожанщині виявлено закатовані та спалені тіла трьох осіб, одне з яких належить дитині (Порушено право на життя та захист від катувань, що гарантуються ст. 6 і 37 Конвенції ООН про права дитини, ст. 3 Женевської конвенції і ст. 77 Протоколу I до Женевської конвенції) [1, с. 101; 2].

– 30-31 березня 2022 року з боку рф було використано фосфорні боєприпаси на Слобожанщині, в результаті поранено 11 цивільних, зокрема 4 дітей.

– 4 квітня 2022 року окупанти обстріляли касетними боєприпасами цивільну інфраструктуру Миколаєва, внаслідок чого загинуло 9 дорослих і 1 дитина. Міжнародне право забороняє застосування таких видів зброї, оскільки це призводить до додаткових страждань людей (Порушено ст. 23 Гаазької Конвенції, ст. 51 Додаткового протоколу до Женевської конвенції) [1, с. 101; 2].

На території України зафіксовано безліч випадків нанесення вогню з боку рф по медичних закладах, ракетних ударів по пологових будинках. (Порушено право на охорону здоров'я, передбачену ст. 24 Конвенції про права дитини, де зазначається про недопустимість позбавлення дитини права на доступ до послуг закладів охорони здоров'я) [1, с. 101; 2].

У місті Буча російські окупанти згвалтували одинадцятирічного хлопчика й чотирнадцятирічну дівчинку. (Порушено право на захист від сексуального насильства, передбаченого ст. 34 Конвенції ООН про права дитини) [1, с. 101; 2].

Проведення мобілізації неповнолітніх окупаційною владою «ЛДНР», що призвело до загибелі дітей від 16 років під час виконання бокових завдань російських військових (Порушено ст. 38 Конвенції ООН про права дитини, ст. 77 Додаткового протоколу до Женевської конвенції) [1, с. 101; 2].

Зруйнованих шкіл та дитячих садочків, неможливість проведення занять на окупованих територіях, розташування на території українських шкіл військових формувань рф. (Порушено право на освіту, що гарантоване ст. 28 Конвенції про права дитини та Декларацію про безпеку шкіл).

І це лише частина злочинів, що скоюються російськими окупантами. Загалом, за даними Офісу Генерального прокурора станом на 23 лютого 2023 р. за рік повномасштабної збройної агресії рф в Україні постраждали більше, ніж 1388 дітей. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів 461 дитина загинула та понад 927 отримали поранення різного ступеню тяжкості. Ці цифри не остаточні. Триває робота з їх встановлення в місцях ведення бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях. Найбільше постраждало дітей у Донецькій області – 445, Харківській – 272, Київській – 123, Херсонській – 90, Запорізькій – 84, Миколаївській – 83, Чернігівській – 68, Луганській – 66, Дніпропетровській – 64. Через масовані бомбардування та обстріли протягом року збройними силами рф пошкоджено 3126 закладів освіти, 438 з них зруйновано повністю [3].

В умовах війни, незважаючи на те, що Україна є учасницею цілої низки міжнародних нормативно-правових актів стосовно забезпечення прав дитини, реалізувати виконання відповідних функцій держави по захисту прав дитини вкрай важко.

Однак, наша держава робить всі можливі кроки для захисту дитини в умовах війни, по-перше, було створено платформу «Діти війни», на яку можна повідомити та знайти всю інформацію про дітей, які постраждали внаслідок війни РФ проти України [4]. Також повідомити про воєнний злочин щодо дитини можна через єдиний доказовий хаб: warcrimes.gov.ua та за телефонами: +380961004438, +380683235856.

По-друге, майже одразу після початку повномасштабного вторгнення було розроблено та прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» [5]. Координаційний штаб є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України. Відповідно до п. 3 Положення про Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, до основних завдань Координаційного штабу, належить:

- координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо організації евакуації дітей, зокрема дітей з інвалідністю та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та інших категорій дітей;

- координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави тимчасового перебування;

- координація заходів щодо забезпечення розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави транзитного перебування;

- здійснення контролю за постановкою на консульський облік дітей в державі їх тимчасового влаштування і визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час постановки на консульський облік дітей, та забезпечення повернення дітей до України після припинення воєнних дій;

- визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану;

- прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей;

- моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які вийшли за межі України, а також організація їх повернення в Україну;

- інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану [5].

По-третє, значним кроком на шляху захисту прав дітей під час воєнного стану стало створення загальнонаціональної програми «Дитина не сама».

Цю програму запроваджено Офісом Президента України спільно з Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine та Міністерством соціальної політики. Програма являє собою чат-бот «Дитина не сама» – ресурс допомоги дітям у воєнний час, який одразу знайшов відгук з боку населення України. Про готовність надати притулок дітям, що залишились без піклування дорослих, через Telegram-бот [@dytyna_ne_sama_bot](https://t.me/dytyna_ne_sama_bot) заявили понад 21 000 людей (і це протягом лише перших двох місяців функціонування проекту) [6].

Підсумовуючи зазначимо, що незважаючи на жорстоку та безпринципну війну з боку РФ, наша держава намагається всіма можливими способами виконувати свою функцію стосовно забезпечення захисту прав дитини та не залишити жодну дитину, яка потребує допомоги, без уваги.

1. Швець Я. І., Соколова І. О. Порушення прав дітей під час війни Російською Федерацією. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право». 2022. Вип. 71. С. 99-103.

2. Горбач М. Злочини Росії проти українських дітей. URL : <https://ukrainer.net/zlochyny-proty-ditey/>.

3. Ювенальні прокурори: 461 дитина загинула в Україні за рік збройної агресії РФ. Офіс Генерального прокурора. Новини від 23.02.2023 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/ yuvenalni-prokurori-461-ditina-zaginula-v-ukrayini-za-rik-zbroinoyi-agresiyi-rf>.

4. Діти війни. Державний портал. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>

5. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. № 302. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-koordinacijnogo-shtabu-z-pitan-zahistu-prav-ditini-v-umovah-voennogo-stanu-302>.

6. Програма «Дитина не сама»: понад 1 000 українців пройшли навчання та готові прийняти у свою сім'ю дитину під час війни. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/ press-releases/dytyna-ne-sama-trained-1000-ukrainians>.

УДК 123+342.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-78-79

Олег НАЛИВАЙКО

старший науковий співробітник
секретаріату Вченої ради
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Миколай ЧЕРЕПАНОВ

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО РОЗУМІННЯ «ПРАВ І СВОБОД» ЛЮДИНИ В ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Тема «Аналіз філософсько-правового розуміння «прав і свобод» людини в історії світової цивілізації» є унікальною, оскільки вона досліджує філософську та правову історію розуміння прав та свобод людини, яка розвивалася протягом багатьох століть у різних країнах та культурах світу.

Ця тема дозволяє глибоко проаналізувати історичний розвиток поняття прав та свобод людини, включаючи відомі теорії та концепції від античності до сучасності, такі як концепція «природних прав» Джона Лока, «прав людини» Оноре де Бальзака, «прав людини та громадянина» Жана-Жака Руссо та багато інших. Також, ця тема дає змогу проаналізувати вплив різних історичних подій та політичних режимів на розвиток поняття прав та свобод людини, наприклад, вплив французької революції на формування ідей про права людини та громадянина [1, с. 238].

Тобто, ця тема дозволяє дослідити історичний розвиток поняття прав та свобод людини в різних культурах та історичних періодах, що робить її унікальною і цікавою для дослідження. Від давнини люди докладали зусиль для того, щоб забезпечити свої права та свободи. В історії світової цивілізації були створені різні правові системи, які відображали філософський підхід до прав людини. Концепція «прав природи» у Давній Греції виникла на початку V століття до н.е. і стала важливим елементом морально-правової думки цієї епохи. Ця концепція базувалася на припущенні, що існує певний набір природних законів, які регулюють поведінку людей і визначають їхні права і обов'язки. Згідно з цією концепцією, природні закони є універсальними і не залежать від волі будь-якого державного устрою або правової системи. Вони є невід'ємною частиною світу і повинні бути дотримувані всіма людьми незалежно від їхньої національності, релігії чи соціального статусу [2, с. 20]. Основні положення концепції «прав природи» були сформульовані античними мислителями, такими як Сократ, Платон і Аристотель.

В Римі в античні часи ідеї про права та свободи людини не були настільки розвиненими, як це відбувається в сучасному світі. Однак, існували деякі концепції, що можна вважати прародинами сучасних прав людини. Наприклад, у Римській імперії з часом з'явилася концепція «юридичної особи», за якої розумілася не лише фізична особа, але й юридична особа, така як торговельна компанія або громадський загін. Це означало, що такі організації мали деякі права і обов'язки, незалежно від їхніх власників та керівників. Також у Римській імперії існували закони, які обмежували владу урядових посадовців та захищали громадян від надмірної влади [3, с. 648].

Наприклад, закони, що гарантували право на справедливий суд, право на приватну власність, та інші. Однак, важливо зазначити, що поняття прав людини в тому вигляді, в якому ми їх розуміємо сьогодні, не існувало в Римі. Більшість людей в той час вірили в ієрархічну структуру суспільства та право сильнішого. Таким чином, ідея прав та свобод для всіх людей була незвичайною та непопулярною в античному Римі.

У середньовіччі та ранньому Новому часі ідеї про права та свободи людини розвивалися в європейських країнах, де з'являлися різні правові системи та закони, що гарантували певні права громадянам. Зокрема, в Англії у 13 столітті була ухвалена Магна Карта, яка містила деякі гарантії прав та свобод для громадян. У 18 столітті концепції

про права та свободи людини стали дуже популярними під час розвитку просвітницького руху та філософії Просвітництва. Ці ідеї знайшли своє відображення в таких документах, як Декларація незалежності США та Французька Декларація прав людини і громадянина, які стали одними з найбільш відомих і важливих документів з прав людини [4, с. 192].

Загалом можна сказати, що концепція «прав і свобод» людини була темою, яка займала важливе місце у багатьох цивілізаціях та культурах на різних етапах їх розвитку. Ідеї про права та свободи людини виникали у зв'язку з різними історичними обставинами, але вони завжди були важливим фактором у формуванні суспільства. З часом ідеї про права та свободи людини розвивалися та уточнювалися, і стали предметом багатьох дискусій та політичних боротьб. Сьогодні ці ідеї є одними з основних принципів, на яких ґрунтується сучасне демократичне суспільство. Тому дотримання прав та свобод людини залишається важливим завданням для будь-якої держави, організації або суспільства в цілому.

1. Aristotel. Politics. K. : Osnovi Publ., 2000. 238 p.
2. Донченко О. П. Свобода як категорія права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Одеса, 2010. 20 с.
3. Marchenko M. N. Theory of State and Law. 2004. 648 p.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. 2007. 192 с.

УДК 343.322.2
DOI: 10.31733/17-03-2023-79-81

Олена ОРЛОВА

доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Діана СТРАШКО

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Держава, територія якої окупована, так чи інакше стикається з колабораціонізмом та подібними йому соціально-політичними явищами. Беззаперечним є той факт, що єдиною причиною виникнення таких явищ на території України є вчинена проти неї агресія Російської Федерації.

Вітчизняний дослідник, Є. Письменський, зазначає, що феномен співпраці з ворогом громадян, які проживають на окупованій території, прийнято розглядати в широкому та вузькому контекстах. У широкому значенні суть явища колабораціонізму складає комплекс взаємовідносин в усіх сферах життя між окупантом та окупованим населенням. Ці взаємовідносини можуть відбуватись на всіх можливих рівнях, починаючи від побутового, особисто-інтимного та закінчуючи ідеологічним, воєнним, передбачаючи настання всіх видів соціальної відповідальності. «На окупованій території сучасної України колабораціонізм знаходить свій прояв у вкрай широкому діапазоні – від культурно-освітнього рівня до політичної та воєнної співпраці», – резюмує автор [1, с. 77, 87].

Очевидним є те, що чим тривалішою є окупація, тим більше людей йде на співпрацю з окупаційними силами, адже людям, які залишилися на окупованих територіях потрібно продовжувати жити, працювати, навчатися, тобто співіснувати з ворогом на одній території.

Валентина Шайкан звертає увагу той факт, що частина населення сьогодні свідомо йде на співпрацю з «ноюю» владою з ідеологічних міркувань частина маргіналів, серед яких нерідко – жорстокі, схильні до конформізму особи, швидко пристосовуються й прислужуються тому, хто сьогодні там «при владі» [2, с. 128].

У зв'язку з цим, цікавою є думка психолога Віталія Духневича про те, що воєнні дії зумовлюють зміни не лише індивідуальної, а й масової свідомості, яка починає функціонувати інакше, ніж у мирний час [3, с. 21].

Створюючи умови, коли життя практично неможливе без співпраці з окупаційними органами, загарбники тим самим сприяли виникненню колабораціоністських настроїв і активно використовували це [4, с. 124]. На превеликий жаль, зазначені вище події й зараз розгортаються на окупованих територіях України. Мешканці окупованих територій підтверджують, що роботу можна отримати тільки або в органах окупаційної влади, або співпрацюючи з ними.

Можемо з сумом констатувати, що колабораціонізм як соціальне явище вже набуло широких масштабів на окупованих територіях. Враховуючи те, що колабораційна діяльність може набувати будь-які форми, мати добровільний або ж вимушений прояв, першочерговим для визначення того, чи є діяння особи злочинними, є суб'єктивний чинник. Тобто, вкрай важливо є з'ясувати психоемоційний стан особи, її мотиви, мету, конкретну життєву ситуацію, для встановлення обставин.

Основною ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення є вина. Якщо при вчиненні суспільно небезпечного діяння відсутні умисел або необережність, то унеможлиблюється притягнення до кримінальної відповідальності [5, с. 100].

Колабораційна діяльність вчиняється тільки з умислом (прямим або ж непрямим). За такої форми вини особа:

- 1) усвідомлює суспільно небезпечний характер відповідного діяння;
- 2) передбачає неминучість або можливість спричинення такої шкоди;
- 3) бажає або свідомо припускає, що в результаті вчинення такого діяння може бути заподіяна шкода відповідному об'єктові посягання [1, с. 85].

Водночас вчинення таких дій з непрямим умислом більш властиве для іншої категорії осіб, які діють із корисливих мотивів та інших меркантильних або низьких переконань (наприклад, деяких осіб приваблювала досить легка можливість побудувати кар'єру, що з'явилась з урахуванням переміщення з окупованої території найбільш професійно успішної частини населення) [1, с. 86].

Враховуючи вищевикладене, не зайвим в таких категоріях справ, за певних обставин, є призначення судових психолого-психіатричних експертиз. Метою таких експертиз може бути отримання відповіді на питання, чи дійсно особа, знаходячись в конкретних життєвих обставинах окупації, активних воєнних дій, усвідомлювала протиправність своїх дій та могла керувати ними. Не виключено, що кризова ситуація, з урахуванням індивідуальних особливостей психіки конкретної особи, так чи інакше може вплинути на неї, тим самим змусити людину фактично відмовитись від минулих цінностей, поглядив та під впливом хворобливого стану психіки піти на співпрацю з ворогом.

Мотиви колабораціонізму можуть бути різними: прагнення до наживи; ненависть до держави, на території якої проживає колабораціоніст; бажання врятувати своє життя; безнадія у подальшій боротьбі; загроза жорстоких репресій тощо. Національні суди, розглядаючи справи про колабораційну діяльність, не завжди зазначають мотив вчинення злочину. Серед встановлених, зазвичай, вказують: особисті, корисливі, ідеологічно-політичні уподобання, бажання працювати у незаконному правоохоронному органі тощо.

В умовах окупації колабораційна діяльність у вигляді співпраці з ворогом може вчинятися і з метою завоювати довіру іноземної держави для забезпечення сприятливих умов проживання на окупованих територіях. Однак, існує чималий ризик притягнення до юридичної відповідальності осіб, які мали недобровільні взаємини з окупантом або співпраця з якими мала другорядне (неістотне) значення. Напрошується висновок про те, що жахи, які відбувалися на окупованих територіях та боротьба за збереження власного життя і життя своїх близьких створили додатковий каталізатор для співпраці частини населення з окупантами. Не виключено, що за таких умов, якщо людина опинилася фактично в полоні, уникнути смерті можна лише одним шляхом – вступивши у співпрацю з ворогом.

Наведені приклади дають можливість зробити висновок про те, що першочерговим в цій категорії справ є необхідність доведення суб'єктивного ставлення до свого діяння особи, яка обвинувачується або ж підозрюється у вчиненні колабораційної діяльності. Врахування психоемоційного стану громадян, які стали на шлях співпраці з ворогом – вкрай важливо, оскільки може, якщо не виправдати, то пояснити дії такої особи. До кожного випадку необхідно підходити індивідуально. Адже, до проблеми колаборації з одними лекалами підходити не можна. У поле репресій не повинні потрапити безвинні люди, долю яких і так скалічила війна. Не можна допустити колективної відповідальності всіх осіб, що опинилися на окупованих територіях.

В сучасній Україні, як і в Європі після Другої світової війни, суспільний запит на

відновлення справедливості та покарання винних у злочинах, скоєних під час війни, дуже високий. Безспірним є те, що не можна залишати безкарними таке ганебне явище сьогодення як колабораціонізм. Але задоволення цього запиту не повинно створювати ризику масового нерозбірливого переслідування за підозрою в колабораціонізмі. Для чого, вкрай важливим є врахування умов жорстокого окупаційного режиму, в яких опинилися громадяни України не з власної волі, а тому ще більш детального з'ясування потребують всі ознаки суб'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення. Це надасть можливість відмежувати свідомий колабораціонізм, як кримінальне правопорушення, від вимушеної співпраці з ворогом, яка не обов'язково має протиправний характер.

1. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): науковий нарис. Северодонецьк, 2020. 121 с.

2. Шайкан В. О. Колабораціонізм, пособництво, сепаратизм, причини міжнародного протистояння: проблеми кваліфікації та відповідальності. Сучасні інтерпретації актуальних проблем історії та права в країнах Східної та Західної Європи середини ХХ-ХХІ ст. Кривий Ріг : Видавець ФОП Чернявський Д. О., 2017. 240 с.

3. Духневич В. М. Особливості політико-правових уявлень громадян в умовах гібридної війни. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 188 с.

4. Шайкан В. О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни: монографія. Кривий Ріг: Мінерал, 2005. 466 с.

5. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду. Львів : Вид-во «Растр-7», 2019. 168 с.

УДК 340.132.6

DOI: 10.31733/17-03-2023-81-84

Олег НАЛИВАЙКО

старший науковий співробітник
секретаріату Вченої ради
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Олена ЧОРНА

аспірант кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ЮРИДИЧНІ АКсіОМИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІЙ
ТА ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНІЙ ТЕХНІЦІ**

Питання вірного тлумачення та використання юридичних аксіом у правозастосовній практиці є актуальним і потребує детального дослідження. Актуальність цього питання визначається необхідністю для будь-якого юриста розуміти правову природу, історію походження тієї чи іншої правової аксіоми з метою її використання правильно й доречно.

Якщо узагальнити правові теорії щодо природи, сутності та значення правових (юридичних) аксіом, можна сказати, що правові аксіоми є фундаментом, на якому базується більшість правових систем сучасності. Правові аксіоми являють собою не лише надбання юридичної думки та мудрості людства: вони є також концентратом певних етичних, духовних та моральних цінностей, які утворювалися сотні років тому й залишаються актуальними на зараз.

За визначенням А. Ференца-Сороцького юридичні (правові) аксіоми – це такі правові положення, які в результаті багатовікової суспільно-історичної практики стали непорушними, вихідними елементарними істинами – звичними й самоочевидними, за межами яких неможливе існування права як соціального явища [1, с. 4].

Правові аксіоми є правовими явищами, які пронизують всю матерію права, найкращими з джерел виникнення правових норм, які виникли у ході розвитку людства, відіграють роль змістовного каркасу всієї правової системи; на них базується юридична наука і всі теоретичні уявлення про право [2, с. 6-7].

І. Шутак пропонує для термінологічного розмежування використовувати поняття «аксіома в праві» і «юридична аксіома». Для першої основною ознакою стає її загальне визнання, закріплення в різних правових системах; а для другої – юридична неспростовність. При цьому у своїй основі ці групи правових велінь збігаються [3, с. 133].

Також вчений вважає, що правові аксіоми являють собою найважливіші принципи права, закріплені в нормативно правових актах. Відмінність тільки в тому, що аксіомами є не всі принципи права, а найважливіші, найбільш значущі, усталені у світовій практиці [3, с. 135]. Ознаки юридичних аксіом за М. Давидовою наступні: 1) незаперечний характер; 2) однозначність тлумачення; 3) елементарний характер; 4) універсальний характер, загальновизнаність; 5) розумність, відповідність здоровому глузду; 6) моральна обґрунтованість; 7) історична довговічність [4, с. 225].

Більшість аксіом, які у теперішній час використовуються у сучасних правових системах, беруть своє походження з римського права («Немає злочину без вказівки на те в законі», «незнання закону не звільняє від відповідальності за його порушення», «ніхто не зобов'язаний свідчити проти себе», «не можна нікому відмовляти у правосудді», «груба недбалість прирівнюється до наміру» та ін). Безумовно, не можна використовувати усі існуючі правові аксіоми буквально, у будь-якій ситуації, та не враховуючи історичного та правового контексту. Наприклад, принцип доступу до правосуддя збережений і розвинений у багатьох правових системах, однак не є абсолютним і містить певні умови (сплати судового збору, відмови у повторному розгляді справи за тими ж підставами, право звертатися до суду має тільки дієздатна особа тощо). Або, наприклад, недбалість у сучасному кримінальному праві розуміється як форма необережного злочину, а не умисного, тоді як слово «намір» в аксіомі «груба недбалість прирівнюється до наміру» вказує скоріше на умисел. Менше з тим, особливістю правових аксіом є те, що може змінюватися форма, умови застосування, але не змінюється основна суть та ціннісний зміст самої аксіоми.

В інтерпретаційній та правореалізаційній техніці значення юридичних аксіом також велике. Надзвичайно важливим є вміння інтерпретатора, правозастосовувача виявити такі правові положення, які не потребують тлумачення, не можуть бути поставлені під сумнів та покласти в основу своєї діяльності основоположні, незмінні істини [3, с. 139-140].

Щодо тлумачення змісту правової аксіоми, то, виходячи із характеристики її однозначності та неспростовності, ключовим повинне бути вміння вірної інтерпретації. Проблеми правової природи інтерпретаційних актів досліджували такі науковці, як: С. Алексєєв, В. Карташов, А. Шабуров, Л. Матвеева, М. Вопленко, П. Недбайло, А. Піголкін, А. Черданцев, М. Тесленко, Ю. Власова, О. Скрябін, В. Тацій, А. Селіванов, В. Тихий, П. Рабінович та ін.

В юридичній науці інтерпретаційна норма – це встановлене уповноваженим на те суб'єктом офіційне правило, що вказує, як правильно розуміти і застосовувати ту чи іншу норму права. Це не нова норма права, вона не вносить у зміст норми, що тлумачиться, нічого нового, а лише встановлює в цьому змісті вже наявні особливості і є вторинною. Інтерпретаційна норма не застосовується сама собою, поза зв'язком з нормою права, що інтерпретується [5, с. 256]. Для вірної інтерпретації юридичної аксіоми, на нашу думку, дослідник повинен: 1) мати вірний дослівний переклад аксіоми; 2) розуміти історичний контекст часу її створення та подальшого застосування; 3) співставляти зміст правової аксіоми із контекстом, умовами та доречністю її сучасного використання. Інтерпретаційні помилки (філологічні, історичні, логічні, граматичні, професійні та ін.) ведуть до невірної розуміння та застосування правової аксіоми і в правотворчій, і в правозастосовній діяльності.

Правові презумпції, фікції й аксіоми як засоби нормопроектувальної техніки повинні відповідати насамперед змістовним вимогам, зокрема, закріплювати загальновизнані правові положення (правові аксіоми). Вони використовуються у нормативно-правових актах лише за наявності певних передумов із дотриманням вимог стосовно структурних елементів юридичної норми та із застосуванням формально визначених термінів [3, с. 27]. Як вірно зазначає вчений, підготовка нормативно-правових актів, що містять правові презумпції, фікції, аксіоми, здійснюється інколи лише на основі інтуїції та досвіду розробників, що є чи не основною причиною правотворчих помилок під час їх використання. В. М. Косович вважає, що правові презумпції, фікції та аксіоми повинні відповідати певним змістовним вимогам, а також правилам використання формально невизначених термінів і деяким іншим правилам [4, с. 17]. Правотворча діяльність має своїм практичним наслідком правореалізаційну, отже, інтерпретаційні помилки на стадії

правотворчості можуть мати наслідком й помилкове правозастосування. Якщо ми говоримо про інтерпретаційні юридичні акти в судовій системі, то прикладом таких актів є: рішення Конституційного Суду України, Пленуми Верховного Суду України, правові висновки Верховного Суду.

Саме у таких актах інтерпретуються норми права, приписи нормативно-правових актів, роз'яснюється як слід вірно їх розуміти та застосовувати у своїй практичній діяльності.

Застосування норм права – це особлива форма реалізації норм права компетентними суб'єктами з вирішення конкретної справи, яка має владний та (або) творчо-організуючий характер, здійснюється у встановленому процедурному порядку і завершується виданням правозастосовного акта [4, с. 175].

Правозастосування в юридичній літературі традиційно розглядається як організаційно-владна діяльність компетентних суб'єктів, що складається з розгляду юридичних справ і винесення з них рішень, у результаті яких у відповідних суб'єктів правовідносин виникають суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Ціллю правозастосування є індивідуальне нормативне регулювання суспільних відносин, абстрактне веління, що міститься в юридичній нормі, «прив'язується» до конкретної життєвої ситуації та конкретних осіб [3, с. 206].

Відмінність акта правозастосування від нормативно-правового акта в тому, що акт правозастосування суворо індивідуалізований, адресований конкретним особам, а нормативно-правові акти мають загальний характер. Їм властива функція індивідуального регулювання, спрямована до конкретного суб'єкта або суб'єктів. Нормативно-правові акти розраховані на багаторазове використання, а правозастосовні – одноразової дії. На відміну від нормативно-правових актів, акти правозастосування, виступаючи юридичними фактами, безпосередньо спричиняють юридичні наслідки [3, с. 210].

Різновидом правозастосування є судова діяльність, а актом правозастосування – власне, судові рішення (рішення, ухвали, вирок, постанови та ін.).

Судові рішення: 1) адресуються сторонам, третім особам, тобто, доволі вузькому колу осіб; 2) визначають права та обов'язки учасників судового спору; 3) вирішують спор, тобто, у такий спосіб вирішуються індивідуальні проблеми сторін.

На відміну від актів інтерпретаційного характеру (рішень Конституційного Суду України, Пленумів Верховного Суду України, правових висновків Верховного Суду) судові рішення у конкретній справі стосується безпосередньо його учасників та містить правові приписи саме для цих учасників, а не для всіх суб'єктів судового процесу.

У той же час, при ухваленні конкретного судового рішення суддя повинен керуватися, у тому числі, вищезгаданими інтерпретаційними актами, якщо вони стосуються предмету спору.

Таким чином, зв'язок між інтерпретаційними та правозастосовними актами у судовій діяльності є прямим, безпосереднім та об'єктивним.

У той же час, суд при вирішенні конкретної справи, має певну дискрецію, у тому числі, у питанні застосування інтерпретаційних актів (наприклад, у разі суперечливої судової практики та суперечливих інтерпретаційних актів).

Сучасний досвід правотворчої та правозастосовної діяльності доводить, що юридична техніка при виготовленні законодавчих актів в Україні, на жаль, ще не на достатньо високому рівні: тексти нормативно-правових документів часто містять логічні, граматичні та стилістичні помилки, внутрішні колізії, локальне застосування термінології та ін. Причини невисокої якості текстів беруть свої витоки, у тому числі, з невірною розуміння правових аксіом, які повинні бути підґрунтям норм права у нормативно-правовому акті.

Це призводить до неоднозначних, іноді, протилежних інтерпретацій (зокрема, в судовій діяльності) нормативно-правових актів, помилкового тлумачення законодавства судами, неоднозначної судової практики.

Отже, юристам слід приділяти більше уваги до системного вивчення та розуміння суті та значення правових аксіом як фундаменту сучасної системи права з метою їх вірної інтерпретації (тлумачення) та можливості застосовувати на практиці.

1. Зеленко І. П. Концептуальні питання значення правових аксіом. Наукові записки. Серія: Право. 2021. № 10. С. 4-8.

2. Шутак І. Юридична техніка. Курс лекцій для бакалаврів. Івано-Франківськ, 2015. 226 с. URL: https://vo.uu.edu.ua/pluginfile.php/452365/mod_resource/content/

3. Бандурка О. М. Теорія держави і права: підручник. Харків, 2018. 415 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_tytul%2Bzmist_2018.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

4. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України: автореф-т дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2015. 41 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82-6.pdf>.

УДК 340.130.55

DOI: 10.31733/17-03-2023-84-86

Ігор СЕРДЮК

доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВОГО АКТА

При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету з'ясувати юридичну природу Стратегії національної безпеки України як правового акта.

Досягнення визначеної дослідницької мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

6. Діалектичного методу пізнання, згідно з яким Стратегія національної безпеки України розглядається як основа і правовий засіб для планування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки;

7. Герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволяють розкрити зміст закріплених у ст. 15 Проекту Закону України «Про правотворчу діяльність» приписів, які дають уявлення про юридичну природу стратегії як юридичної форми програмного правового акта, а також уміщених у ст.ст. 1, 26 Закону України «Про національну безпеку України» приписів, що розкривають зміст досліджуваного терміно-поняття;

8. Формально-логічних методів аналізу та синтезу, що уможливають виокремлення рис політико-правового феномену Стратегії національної безпеки України, а також формулювання узагальнюючих висновків як результатів дослідження.

Оскільки предмет пізнання являє собою правовий акт публічної влади, важливе значення в методологічному плані має інтерпретація цього поняття, що дає уявлення про його суттєві ознаки. Вважаю, що правовий акт публічної влади являє собою забезпечене з боку держави та визнане легітимним з боку громадянського суспільства формально-обов'язкове волевиявлення органів публічної влади, їх службових і посадових осіб, що має офіційний характер, здійснює справедливий з погляду домінуючої частини населення регулятивний та/або охоронний вплив на поведінку суб'єктів права і породжує юридичні наслідки, що відповідають принципу правопевності [3, с. 81].

Стратегію, як різновид правового акта публічної влади, розробники законопроекту «Про правотворчу діяльність» розглядають як одну з юридичних форм програмного правового акта [2]. Останній, за задумом авторів, є документом програмно-цільового характеру, у якому відображаються основні напрями розвитку публічної політики.

У програмному правовому акті, за задумом розробників проекту аналізованого нормативно-правового акта, формулюються та обґрунтовуються стратегічні цілі і пріоритети публічної політики, що формується та реалізується органами державної влади та органами місцевого самоврядування, способи досягнення цих цілей, а також найважливіші завдання, що потребують вирішення у визначений період.

Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» Стратегія національної безпеки України являє собою юридичний документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної

політики у сфері національної безпеки [1].

Аналіз вищенаведеної дефініції терміно-поняття «Стратегія національної безпеки України» свідчить про те, що суб'єкт законотворчості в особі Верховної Ради України зробив наголос на таких трьох важливих рисах однойменного явища державно-правової дійсності:

- 1) це юридичний документ, тобто, матеріальний носій правової інформації;
- 2) вміщена в ньому інформація торкається наступних важливих питань:
 - а) актуальних загроз національній безпеці України;
 - б) відповідних цілей, завдань і механізмів захисту національних інтересів України;
- 3) вказаний документ є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

Принагідно відзначити, що зміст досліджуваного поняття уточнює і певною мірою збагачує нетипове правове розпорядження, вміщене в ч. 1 ст. 26 вищезгаданого законодавчого акта, згідно з яким Стратегія національної безпеки України є основним документом довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки [1].

У плані розуміння досліджуваного явища державно-правової дійсності важливими є і ті положення цієї статті, що торкаються суб'єктів правовідносин, які залучаються до підготовки проекту Стратегії національної безпеки України (Апарат Ради національної безпеки і оборони України, Національний інститут стратегічних досліджень, державні органи, інституції громадянського суспільства й іноземні експерти), а також суб'єктів управлінських правовідносин, уповноважених схвалювати цей юридичний документ довгострокового планування (Рада національної безпеки і оборони України), затверджувати його своїм указом та у разі необхідності вносити зміни до Стратегії національної безпеки України в установленому порядку (Президент України) [1].

Не менш значущими в пізнавальному плані є також положення ч. 2 ст. 26 Закону України «Про національну безпеку України», що торкаються змістовного наповнення Стратегії національної безпеки України як юридичного документа, що має визначати:

1. пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі, основні напрями державної політики у сфері національної безпеки;
2. поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов;
3. основні напрями зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки;
4. напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони;
5. ресурси, необхідні для її реалізації [1].

Сутнісний аспект феномену Стратегії національної безпеки України вимагає з'ясування питання змістовного наповнення категорії національні інтереси України, адже саме вони є тими цінностями, благами, завданню захисту яких підпорядкована державна політика у сферах національної безпеки і оборони України.

Відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» фундаментальними національними інтересами України визнано:

- 1) державний суверенітет і територіальну цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- 3) інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [1].

Аналіз усього вищевикладеного дозволяє виокремити такі риси правового феномену Стратегії національної безпеки України як правового акта публічної влади:

- Це волевиявлення уповноважених суб'єктів управлінських правовідносин у сфері національної безпеки – Ради національної безпеки і оборони України та Президента України;
- Воно об'єктивоване у формі юридичного документа довгострокового планування, що є матеріальним носієм правової інформації;
- Вміщена в ньому інформація торкається таких важливих питань, що змістовно наповнюють цей юридичний документ:

- а) пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілей і основних напрямів державної політики у сфері національної безпеки;
- б) поточних і прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов;
- в) основних напрямів зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки;
- г) напрямів і завдань реформування й розвитку сектору безпеки і оборони;
- д) ресурсів, необхідних для її реалізації;
- 4) Коректність наведених теоретичних положень підтверджує зміст конкретного програмного правового акта – Стратегії національної безпеки України БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 [4];
- 5) Він (юридичний документ) є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

-
- 1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
 - 2. Про правотворчу діяльність: Проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355.
 - 3. Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правовий акт». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 76-83.
 - 4. Стратегія національної безпеки України БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

УДК 343.3

DOI: 10.31733/17-03-2023-86-88

Олександр ТАЛДІКІН

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ТА ЙОГО СТРУКТУРА

Проблема самостійності прийняття рішень державою стосовно питань комунікації, інформативної сфери, правомірність поширення державного суверенітету на мережевий та віртуальний простір, створення дійового механізму правової регуляції з урахуванням як норм національного законодавства, так і норм міжнародного права для захисту інформаційного, віртуального простору від негативних зовнішніх впливів дає підстави говорити про інформаційний суверенітет.

На нашу думку, інформаційний суверенітет, передбачає проведення незалежної інформаційної політики, контроль за інформаційними мережевими потоками, за умов забезпечення свободи слова, права на приватність та права населення на отримання достовірної інформації [1].

Структура інформаційного суверенітету не відрізняється однорідністю. Так, К. Ісмайлов, Б. Белих, розкриваючи доктрину інформаційної безпеки в аспекті суверенітету, звертають увагу на деяку некоректність самого терміну, пояснюючи, це монологічним характером інформації (повідомчий монолог), на їх думку варто говорити не про інформацію, інформативний простір, а про комунікацію та комунікативний простір (інтерактивний полілог) [2, с. 208].

На наш погляд, варто взяти за основу розширену інтерпретацію інформаційного суверенітету, коли серед структурних елементів, що у сукупності його складають потрібно зазначити наступні.

Цифрова складова: раніше ідея цифрового суверенітету асоціювалася з політикою авторитарних держав, де через жорсткий контроль за інформаційними технологіями ці

політичні режими намагалися захиститися від впливів глобалізованого світу [3, с. 7]. Однак, збільшення впливу цифрових технологій на політику держав, дало підстави розглядати проблему цифрового суверенітету, в аспекті складової суверенітету інформаційного, адже бурхливий розвиток ринку цифрових технологій суттєво вплинув на якість забезпечення національної та міжнародної безпеки в умовах вже сформованого єдиного інформаційного простору.

Віртуальна складова. Розуміння сутності останнього, пов'язано із суверенітетом у кіберпросторі. Підходи до розуміння сутності кіберпростору в аспекті питань суверенітету держави різняться.

По-перше: це умовність кіберпростору, що виключає його юрисдикційність. Його відкритість, доступність та повсюдність, коли кіберпростір слід розглядати як загальне надбання, яке не підлягає суверенітету будь якої держави або групі держав, на кшталт космічного простору [4].

По-друге: кіберпростір не є визначеним місцем, це простір віртуальний, що знаходиться поза фізичним виміром і часом, але, разом з тим, він може бути сферою застосування кіберсили, спроможної нести загрозу державному суверенітету [5, с. 6-7]. Він не може бути відокремленим від суверенітету, оскільки держави володіють суверенітетом над кіберінфраструктурою, яка забезпечує його існування, Також має місце державна присутність у кіберпросторі через фінансову, банківську та інші системи.

Вважаємо, що проблема віртуального суверенітету суттєво ускладнюється технічними можливостями забезпечення з боку держави. Але, нездатність встановити всеохоплюючий контроль над віртуальною реальністю, не означає нездатності утворювати власні ресурсні його складові та захищати свої суверенні права щодо державних об'єктів у кіберінфраструктурі.

Медійна складова в її класичному розумінні (радіо, телебачення друківані ЗМІ) мабуть є однією з найбільш реалізованих в плані технічних можливостей забезпечення функціонування власної недійної структури, її можливостей стосовно пошуку, фільтрації, блокування та розповсюдження інформації. Разом з тим, захист інформаційного суверенітету в цій сфері повинен базуватись на законодавчій основі, та відображати напрацьовану стратегію розвитку.

Однією з важливих елементів інформаційного суверенітету є його інтелектуальна складова. Сама в собі, вона охоплює різні сторони інтелектуального життя та різних суб'єктів – носіїв інтелекту. У умовах єдиного інформаційного простору, коли інформація є товаром, а роль результатів інтелектуальної діяльності набула неабиякого значення для розвитку суспільства і держави, актуальними, на нашу думку, постають наступні проблеми:

- проблема інтелектуального суверенітету держави, яка, прямо залежить від рівня її інтелектуального потенціалу;
- проблема інтелектуального суверенітету народу, пов'язана із освітою, та її відповідністю сучасним науковим знанням;
- проблема інтелектуального суверенітету окремих соціальних груп, та фізичних осіб, в аспекті створення належних умов для розвитку їх інтелектуальних можливостей взагалі та свободи інтелектуальної інтернаціоналізації та еміграції зокрема.
- проблема підходів до розуміння меж та перспектив подальшої трансформації штучного інтелекту, та тих наслідків, які можуть суттєво вплинути на майбутнє держав у цілому.

Ідеологічна складова інформаційного суверенітету. Цілі, завдання та функції будь-якої сучасної держави базуються на певних теоретичних, конструкціях, ідеологічних настановах тощо. Україна не є виключенням. Вона чітко окреслила основи домінуючої державної ідеології в Основному законі. Це, передусім, ідеї розбудови демократичної, соціально-орієнтованої та правової держави, де усі люди є вільними і рівним у своїй гідності та правах, мають право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а народ виступає носієм суверенітету та єдиним джерелом влади [6].

Культурологічна складова інформаційного суверенітету. Будь-яка інтерпретація трансформаційних реалій розповсюдження інформації в сучасному світі, в їх впливі на державний суверенітет, не відкидає урахування культурологічних чинників суспільства, які, ґрунтуються, як на його цивілізаційній приналежності, так і історичній спадщині та культурі.

Можна стверджувати, що в Україні культурологічну складову суверенітету закріплено у преамбулі Основного закону, де підтверджено європейську ідентичність

Українського народу, а також у статтях де зазначається розвиток історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитк етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. [6, ст.: 10, 11, 12, 35]

Невід'ємною складовою інформаційного суверенітету виступає політичний імідж держави. На думку В. Данилова, позитивний політичний імідж знаходить свій прояв по-перше: у вигляді високого рейтингу популярності його носія; по-друге: в можливості впливу на громадську думку [7, с. 68].

На наш погляд іміджеву складову інформаційного суверенітету слід розуміти, як: цілеспрямовано, або стихійно сформований її образ держави, на основі соціально-психологічних, моральних та ціннісних аспектів розвитку суспільства, який відображає ефективність її державних структур, легітимність державної влади, авторитет на міжнародній арені, ступень відкритості та об'єктивності у взаємовідносинах із суспільством, можливість ефективного громадського контролю над політикою держави та рівень патріотизму її населення.

1. Галдикін О. В. Суверенітет держави в умовах мережевого суспільства: деякі аспекти. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 березня 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 111-112.
2. Ісмайлов К. Ю., Белих Д. В. Інформаційний суверенітет і доктрина інформаційної безпеки України. Порівняльно-аналітичне право. № 1. 2019. С. 206-209.
3. Єфремова К. В., Шматков Д. І., Кохан В. П. Базові аспекти цифровізації та їх правове забезпечення: монографія. Харків : НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2021. 180 с.
4. The National Strategy to Secure Cyberspace. 2003. URL: <https://www.energy.gov/sites/prod/files/National%20Strategy%20to%20Secure%20Cyberspace.pdf>.
5. Камінський І. І. Концепція державного суверенітету в контексті застосування кіберсили. Альманах міжнародного права. Вип. 16. С. 3-10.
6. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Данилов В. Особливості формування політичного іміджу держави. Політичний менеджмент. 2009. № 2. С. 67-72.

УДК 351.87/9

DOI: 10.31733/17-03-2023-88-90

Ілона ТКАЧЕНКО

суддя Дніпровського апеляційного суду
(м. Дніпро, Україна)

ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДДІВ

Нагальним питанням подальшого функціонування та розвитку нашої держави на засадах законності є забезпечення ефективної роботи судів, здійснення правосуддя висококваліфікованими, добросовісними, державно мотивованими, ефективними судьями для яких посада судді є чесно наданою народом України, захист якого вони мають здійснювати. Як і будь який сектор публічної влади, судова система формується громадськістю а відповідно підконтрольна та підзвітна їй. У зв'язку з цим питання ефективного, неупередженого громадського контролю за діяльністю судів є дотичним до питання дотримання прав і свобод громадян, як складової демократичного суспільства та місця України на світовій арені. Стратегічні цілі розвитку держави за окремими її сферами як правило мають нормативне закріплення в комплексних програмних нормативних актах, зокрема в Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, яка затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, одним із ключових положень якої визначено необхідність запровадження ефективних форм громадського контролю за діяльністю суддів [1]. В ній, зокрема зазначено, що взаємодія суддів із суспільством має здійснюватися за такими напрямками: розширення змісту щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні, який готує та оприлюднює Вища рада правосуддя (звіт про стан справ, аналіз тенденцій та

викликів у діяльності суддів і судів); запровадження практики всебічного обговорення щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні шляхом проведення громадських консультацій та дискусій, удосконалення заходів з подальшого розвитку систематичного проактивного професійного спілкування з об'єднаннями юристів, громадськістю та засобами масової інформації, розвиток комплексної системи комунікації; впровадження системного підходу та ефективних комунікативних рішень з протидії розповсюдженню недостовірної інформації, спрямованої на дискредитацію суддів, у тому числі у соціальних мережах; механізму оцінки учасниками судового процесу роботи суду, використання інших форм опитувань, впровадження електронного механізму опитування; єдиного стандарту якості роботи суду; посилення уваги до потреб учасників судового процесу з метою покращення доступу до правосуддя та сприяння сприйняттю людьми суду як органу, який вирішує спір і захищає права та інтереси; та ін.

В той же час в сучасних вітчизняних реаліях запроваджене у світлі європейського досвіду поняття підзвітності судочинства громадськості (прозорості, відкритості, транспарентності) в Україні піднімається підконтрольністю з боку інших гілок влади, що стає загрозою незалежності судової влади. Однак незалежний, сильний, авторитетний, захищений суд – це одна із домінант демократичного суспільства, а повага до судової влади стає запорукою стабільності правової держави. Відтак, виникають запитання: якою повинна бути участь громадськості у функціонуванні судової влади? Що собою має являти громадський контроль? Які форми громадського контролю за діяльністю судів будуть ефективними?

Здійснивши аналіз правових засад здійснення судочинства в Україні, в тому числі стосовно мети, завдань та принципів діяльності судів а також на основі узагальнення наукових положень щодо сутності громадського контролю за діяльністю судів, можемо виокремити такі форми громадського контролю за діяльністю суддів:

1) громадський контроль на етапі відбору на посаду судді, який включає: моніторинг способу життя судді, який здійснюється з метою встановлення відповідності рівня життя судді наявному у нього та членів його сім'ї майну і одержаним ними доходам, проводиться моніторинг способу життя судді відповідно до закону (врегульований статей 59 Закону «Про судоустрій та статус судів»); повну перевірку декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка подається суддею, здійснюється відповідно до закону центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, та полягає у з'ясуванні достовірності задекларованих відомостей, точності оцінки задекларованих активів, перевірки на наявність конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення (врегульований статей 60 Закону «Про судоустрій та статус судів») [2];

2) діяльність громадської ради доброчесності, яка утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання (врегульований статей 87 Закону «Про судоустрій та статус судів») [2];

3) надання публічної інформації про діяльність суду на підставі надходження запиту на отримання інформації про діяльність суду, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» [3];

4) надання громадськості публічної інформації про діяльність судів в Україні, шляхом узагальнення такої інформації аналітичними підрозділами Державної судової адміністрації України (далі – ДСА України), зокрема: систематичного та оперативного оприлюднення публічної інформації в офіційних друкованих виданнях; розміщення публічної інформації на офіційному веб-сайті ДСА України, веб-сайтах судів та у мережі Інтернет; розміщення публічної інформації на інформаційних стендах у приміщеннях суду; надання відкритого доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень;

5) надання доступу акредитованих ЗМІ до судочинства на підставі рішення суду, а саме: прийняття участі у судовому засіданні, проведення відео зйомки судового засідання, висвітлення судового процесу по справам, які стосуються захисту прав і свобод громадян та проміжних і кінцевих результатів його здійснення;

6) створення та запровадження ефективної діяльності у вищих спеціалізованих судах та апеляційних судах повноцінних прес-служб, які повинні вживати заходів для належного та об'єктивного висвітлення роботи суду, сприяти налагодженню роботи журналістів з суддями тощо;

7) створення контакт-центру при Державній судовій адміністрації України, який має

приймати та узагальнювати інформацію від громадян щодо якості здійснення судочинства, дотримання суддями доброчесності, порушення ними та іншими учасниками принципів судочинства та судового процесу, направляти таку інформацію відповідним компетентним посадовим особам ДСА України для прийняття рішення про вжиття заходів впливу, в тому числі щодо ініціювання питання про порушення суддею принципів доброчесності;

8) забезпечення діяльності громадської ради при Раді суддів України (далі – РСУ), яка юридично функціонує на підстав Положенням про громадську раду при Раді суддів України, затвердженим Рішенням Ради суддів України 05.02.2015 № 3 [4], однак фактично свою діяльність не здійснює, і основним завданням діяльності цього органу має стати не формальність в прийнятті рішень РСУ, а надання консультативної допомоги в прийнятті організаційних питань діяльності судів в Україні;

9) тимчасовою формою дотичного громадського контролю за діяльністю судів в Україні в перехідний період становлення судочинства з урахуванням його європейських стандартів є діяльність громадської ради міжнародних експертів (далі - ГРМЕ), діяльність якої була запроваджена Законом «Про Вищий антикорупційний суд» в 2018 році, в статті 9 якого визначено, що ГРМЕ утворюється строком на шість років Вищою кваліфікаційною комісією суддів України для сприяння їй у підготовці рішень з питань призначення на посади суддів Вищого антикорупційного суду та є її допоміжним органом [5].

1. Про затвердження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. Офіційний вісник Президента України: офіційне видання від 22.06.2021. № 17 Стор. 29. Ст. 836.

2. Про судоустрій та правовий статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII: Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст.545.

3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. № 32. 2011. Стор. 1491. Ст. 314.

14. Положення про громадську раду при Раді суддів України: Рішення Ради суддів України 05.02.2015 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr003414-15/card6#Public>. (дата звернення 10.02.2023)

15. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 24. Ст.212.

УДК 342.52

DOI: 10.31733/17-03-2023-90-91

Сергій КАРПОВСЬКИЙ

викладач кафедри

оперативно-розшукової діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЯК ПЕРЕДУМОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Виникнення і ствердження України як демократичної, незалежної та суверенної держави пов'язано насамперед із забезпеченням її національної безпеки. Сучасні виклики та загрози зумовили кардинальну трансформацію світового економічного і соціального порядку, що супроводжується зміною політичних конфігурацій.

Визначення наукового поняття «національна безпека» у теоретичному аспекті є першочерговим завданням, оскільки саме воно має окреслити сутність цього соціально-правового явища, з'ясувати його зміст та виділити його найбільш важливі аспекти, залежності, елементи.

Виходячи із наукового сприйняття національної безпеки як об'єктивного соціального явища, яке не існує саме по собі та у відриві від загальнолюдуської життєдіяльності, а має конкретно-історичний характері тісно пов'язаний з усіма аспектами і напрямками взаємодії та діяльності у системі «природа-людина-суспільство», де сутність безпеки, на нашу думку, слід розглядати як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. [1]

У дослідженнях українських учених О. Дзьобаня, О. Сосніна розробка концептуальних положень теорії національної безпеки здійснюється на основі західних політологічних напрацювань. І розглядаючи теоретичні засади національної безпеки, вчені поза увагою залишають питання, що пов'язані з дослідженнями сутності та категоріальних понятійного апарату національної безпеки. [2]

Безпека за своєю юридичною природою являє собою стан врегулювання правом суспільних відносин, що виникають з приводу реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, адекватно чинникам та умовам потенційних і реальних загроз, створених: протиправними діями, шкідливими подіями (явищами) техногенного, природного, соціального характеру, наслідками шкідливих подій (явищ).[3]

Належний стан безпеки в суспільстві забезпечує насамперед держава. Саме вона формує систему забезпечення безпеки, тобто сукупність заходів політичного, правового, економічного, організаційного, науково-технічного та іншого характеру. Ця система має своїм основним завданням підтримку соціально прийняттого рівня безпеки. Відповідно до ч.1 ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. [4].

Відповідно до Закону України від 21.06.2018 р. «Про національну безпеку України» національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. При цьому національні інтереси України визначаються як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. [5]

Спостерігається небезпечна тенденція перегляду національних кордонів поза нормами міжнародного права, де застосування сили і погрози силою повернулися до практики міжнародних відносин, у тому числі в Європі. Свідченням реалізації цієї тенденції є збройний напад російської федерації на Україну як беззаперечний факт порушення суверенітету та територіальної цілісності України, постійне підтримання в ній стану керованого хаосу та провокаційних сепаратистських рухів, спрямованих на послаблення державних інституцій, розчленування України та руйнацію її державності. Прагнучи перешкодити волі Українського народу до європейського майбутнього, росія окупувала частину території України — розв'язала воєнну агресію на сході України та намагається зруйнувати єдність демократичного світу, ревізувати світовий порядок, що сформувався після Другої світової війни, підірвати основи міжнародної безпеки міжнародного права, уможливити безкарне застосування сили на міжнародній арені.[1]

Такий стан справ змушує заново оцінити рівень і вплив загроз життєво важливим інтересам України, визначитися у стратегічних пріоритетах політики національної безпеки та напрямках удосконалення механізмів її реалізації. Існування самостійної України потребує розробки та реалізації певної державної політики в сфері безпеки, особливо в тій її частині, яка забезпечує захищеність суспільства і держави від воєнних загроз.

Воєнна безпека – це не лише стан суспільних відносин, який характеризується відсутністю вразливості перед воєнними загрозами, але й активна діяльність громадян, суспільства та, насамперед, інститутів держави щодо ефективних заходів у попередженні та усуненні вказаних загроз. [6]

1. Антонов В. О. Поняття та зміст системи національної безпеки // Держава і право. 2010. Вип. 48. с. 137–144.

2. Дзьобань О., Соснін О. Теоретичні основи національної безпеки України: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2009. с. 64.

3. Фоменко А.Є., Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти, Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.03.2019), с. 15-17

4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 3.

5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради. 2018. № 31. Ст. 1.

6. Правові основи воєнної безпеки України : монографія / Є. Л. Стрельцов, С. Т. Полторац, Ю. В. Аллеров, О. В. Кривенко, П. П. Богущкий ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Львів : НАСВ, 2016. с. 188.

УДК 342.78

DOI: 10.31733/17-03-2023-92-93

Дар'я ЛАВРЕНКО

викладач кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ

Проблема національної безпеки є керівною та комплексною ланкою у суспільній та політичній сфері життя нашої держави. Від ступеня захищеності держави залежать права та свободи людини і громадянина як в суспільстві та на державному рівні. Багатоплановість цього інституту як гарант стійкого процесу забезпечення нормального розвитку та функціонування держави виражається у вчасній нейтралізації, запобіганні та виявленні можливих загроз та розповсюдження негативних тенденцій національним інтересам не тільки у сфері прикордонної діяльності та оборони, правоохоронної діяльності, а й у сфері охорони здоров'я, культурного розвитку суспільства, екології та довкілля, освіти та науки, захисту економічного плану та інформації. Можемо зазначити, що правовий базис національної безпеки та оборони ми можемо прослідкувати в Закон України «Про національну безпеку України», міжнародних договорах.

Ще у 2014 році було розпочату військову реформу для підвищення обороноздатності країни після початку російської збройної агресії проти України. На етапі повного занепаду обороноздатності держави, були поставлені такі цілі:

вдосконалення бюджетного забезпечення у секторі безпеки та оборони, що допоможе раціонально використовувати ресурси держави;

забезпечення стійкого демократичного цивільного нагляду за результатами діяльності сектору безпеки та оборони;

забезпечення адекватного військового патріотичного виховання;

введення оперативності, економічності функціонування суб'єктів підрозділів безпеки та оборони, що дасть змогу оптимізувати їх функції та завдання [1].

Трьома пріоритетними напрямками для досягнення мети реформування в Міністерстві оборони є проведення воєнної реформи, зміцнення оборони держави та всебічне забезпечення Збройних сил.

Стратегічний оборонний бюлетень України був введений в дію Указом Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016. СОБ є документом оборонного планування, розроблений Міністерством оборони України мета якого є набуття необхідного та достатнього рівня бойової готовності і здатності для виконання функцій пов'язаних з обороною держави [2].

У 2016 та 2017 роки були знаковими для прийняття стратегічних рішень, до яких можна віднести прийняття Закону України «Про національну безпеку України», який чітко визначив завдання і пріоритети перед сектором безпеки і оборони на вимогу необхідності реформування. Цей закон закріпив трансформацію Збройних сил України відповідно до стандартів НАТО, а також незворотність змін в секторі безпеки та оборони України. Зміни до Конституції України, які пройшли в першому читанні визначили всім органам влади України завдання щодо необхідності і пріоритетності здобуття членства в НАТО, а також в ЄС [3].

Станом на 2017 рік було покращено стан комплектування Збройних сил військовим, які служать за контрактом, покращено загальний стан забезпечення озброєння та військової техніки, покладено початок дієвій системі логістики, покращено медичне забезпечення Збройних сил, зміцнення міжнародної підтримки, зросла якість показників підготовки військ.

Важливим кроком реформування є проведення мотиваційної кампанії військовослужбовців, це стосується збільшення грошового утримання. Метою подальших змін є вихід на завершальні етапи щодо реформування центральних органів виконавчої влади Міністерства оборони, продовження реформування Генерального штабу,

реформування органів військового управління, системи підготовки не тільки на тактичному рівні, а й на оперативно-тактичному та оперативно-стратегічному. Важливим є також продовження реформування логістичного забезпечення, своєчасної поставки озброєння та техніки до військ для того, щоб при плануванні бойових завдань командир міг бути впевнений у тому, що його підрозділ буде забезпечений всім необхідним для того, щоб якісно виконати завдання.

Отже, можна виділити п'ять системо утворюючих елементів оборонної реформи на яких мають будуватися і зосереджуватися зусилля Збройних сил України, Міністерства оборони України. По-перше, це ефективний оборонний менеджмент, що передбачає цілісну діяльність демократичного цивільного контролю та нової військової системи управління згідно з принципами НАТО. По-друге, оборонне планування на засадах спроможності, яке поєднане з бюджетними процесами в нашій країні на середньо строкову перспективу. По-третє, оборонні закупки. Імпорт з новими повноваженнями Міноборони, без посередників, напряму з міжнародними партнерами. По-четверте, оптимізована система Збройних сил з носіями конкретних оперативних спроможностей. Це стосується ефективного використання відсоткового потенціалу та матеріальних ресурсів раціонального співвідношення чисельності органів військового управління, бойових частин, установ та організацій. П'ятим напрямком є інтегрована система цивільних і військових спроможностей нашої держави для захисту національних інтересів, яка передбачає комплексне використання політичних, дипломатичних та військових засобів.

1. Прієшкіна О.В. Забезпечення прав людини в Україні: стан та перспективи. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2017. Т. 200. С. 109–114.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України від 14 квітня ЗБІРНИК ТЕЗ КРУГЛОГО СТОЛУ (М. КИЇВ, 10 ГРУДНЯ 2020 РОКУ) 37 2014 року № 405/2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2014> (дата звернення: 21.11.2020).

3. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3081980-u-poloni-okupantiv-dosi-perebuvaui-235-ukrainciv-sbu.html> (дата звернення: 21.11.2020).

4. Довбиш В.А., Ситор В.М. Проблемні питання гарантування прав і свобод людини і громадянина в умовах збройного конфлікту. Подільський науковий вісник. 2019. № 4 (12). С. 127–133.

5. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с

УДК 342.723

DOI: 10.31733/17-03-2023-93-96

Юлія ЛЕБЕДЄВА

викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВО НА АБОРТ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на аборт належить до репродуктивних прав особи, регламентоване багатьма міжнародними актами та національним законодавством. Більшість країн Європейського Союзу демонструють найвищі показники за кількістю ліберальних законів у сфері переривання вагітності, утім, жінки все ще стикаються з перепонами у доступі до даної процедури через окремі нормативні обмеження [1].

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Далі – ЄКПЛ) не містить прямого закріплення права жінки на переривання вагітності, утім статтею 8 Конвенції закріплено право особи на повагу до приватного та сімейного життя, що широко тлумачиться Європейським судом з прав людини і включає окремі репродуктивні права людини, зокрема право на вирішення питання народження чи ненародження дітей [2].

Зазначимо також, що положення статті 6 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм

дискримінації щодо жінок регламентує право особи вільно та відповідально вирішувати питання щодо кількості дітей та проміжків часу між їх народженням і право на доступ до інформації, освіти, а також засобів, які дозволяють реалізувати це право [3].

У цьому аспекті важливим є встановлення співвідношення права плоду на життя та права жінки на аборт. З цією метою доцільним є дослідження передбачуваного права через призму відповідної судової практики Європейського суду з прав людини (Далі – ЄСПЛ), інших регіональних органів, а також традиційних інструментів тлумачення закріплених у Віденській конвенції про право міжнародних договорів.

Велика палата ЄСПЛ найбільш чітко виклала свою позицію щодо права плоду на життя у своєму рішенні “В. проти Франції”. Зокрема, Суд наголошує, що ненароджений не розглядається як “особа”, що підлягає безпосередньому захисту статтею 2 ЄКПЛ, і що “якщо ненароджений справді має “право” на “життя”, він імпліцитно обмежений правами та інтересами матері” (пункт 80) [4].

Доцільно також акцентувати увагу на тому, що Страсбурзький суд не виключає можливості того, що за певних обставин гарантії можуть бути поширені на ненароджену дитину” (пункт 80) [4]. У цьому аспекті Суд, очевидно, провів різницю між правом на життя з одного боку, і гарантіями, які за певних обставин можуть бути поширені на ненароджених – з іншого. Таким чином, ЄСПЛ розглядає ненародженого не як володаря права на життя, а як бенефіціара деяких гарантій за певних обставин.

Щодо права на аборт, Суд підкреслив, як це вже робила Комісія (“Б. і Ш. проти Німеччини”, пункт 61) [5], що хоча законодавство, яке регулює переривання вагітності, зачіпає сферу приватного життя, захищене статтею 8 ЄКПЛ, норма “не може тлумачитися як така, що вагітність та її переривання є виключно питанням приватного життя матері” (“В. проти Франції”, пункт 80) [4]. Питання вирішується шляхом зважування різних, а іноді й таких, що суперечать один одному, прав і свобод, на які претендують мати або батько по відношенню один до одного або по відношенню до дитини, що ще не народилася (“В. проти Франції”, пункт 80) [4].

Важливо також, що згідно з позицією Суду у справі “Х. проти Сполученого Королівства” (пункт 19), коли життя вагітної жінки перебуває під загрозою, “доступ до абортів не підлягає обговоренню” [6].

У 2010 році ЄСПЛ також визнав консенсус серед значної більшості держав-учасниць ЄКПЛ щодо доступу до абортів за більшої кількості підстав ніж ризик для життя або здоров’я вагітної жінки (“А. В. та С. проти Ірландії”, пункт 235) [7]. Тим не менш, Суд дотримується позиції, що доступ до переривання вагітності лише у випадку загрози здоров’ю або життю матері не перевищує свободи розсуду, якою наділені держави в рамках регламентації доступу до абортів (“А. В. та С. проти Ірландії”, пункт 241) [7]. У рамках цього висновку, Суд посилався на свободу заявників щодо поїздок до інших держав-учасниць ЄСПЛ для проведення запитаного абортів.

Щодо поточного підходу держав-членів ЄСПЛ, то 39 з 46 держав-учасниць не тільки визнали законність абортів на ширших підставах та провадять політику із легалізації абортів на вимогу протягом перших 10 – 24 тижнів вагітності. І навпаки, 7 держав-членів ЄСПЛ провадять сувору політику проти абортів, починаючи від Мальти та Андорри, що забороняють аборти за будь-яких обставин, [8] (є відхиленням від існуючої прецедентної практики інститутів ЄСПЛ з цього питання (“Х. проти Сполученого Королівства”, пункт 19) [6], Ліхтенштейні та Сан-Марино, де аборт є доступним коли вагітність становить серйозну небезпеку для життя або здоров’я жінки чи є результатом зґвалтування або зазіхань. У Монако та Угорщині аборти додатково дозволені у разі важких вад розвитку плода [9], тоді як у Польщі – переривання вагітності хоч і заборонено у разі важких вад розвитку плода – ця процедура є доступною якщо: вагітність становить загрозу для життя або здоров’я вагітної жінки; пренатальні тести або інші медичні показання вказують на високу ймовірність тяжкого та незворотного ураження плода або невиліковного небезпечного для життя захворювання; є обґрунтована підозра, що вагітність настала внаслідок забороненої дії (зґвалтування та/або інцесту) [10, 11].

Наведене є прикладом диференційованої практики серед держав-членів ЄСПЛ у цій сфері. Така практика Страсбурзького суду не кваліфікується як інструмент тлумачення відповідно до п. в, ч. 3, ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів [12], що передбачає одноманітну подальшу державну практику (або принаймні конвергентну практику більшості держав-учасниць, з чим інші держави-учасниці згодні чи не заперечують). Це, швидше за все, було підставою для заяви ЄСПЛ про широку свободу

розсуду у цій сфері, якою користуються держави щодо регламентації можливості переривання вагітності на свої території.

Тим не менш, наведена практика може і повинна бути прийнята до уваги як додатковий інструмент тлумачення при цілісній оцінці ЄКПЛ (відповідно до статті 32 Віденської конвенції про право міжнародних договорів) [12]. У відповідності до принципу *ex injuria, jus non oritur*, згідно з яким протиправні дії не створюють права і який також може слугувати в якості інструмента тлумачення, [13] інтерпретаційне значення протиправної абсолютної державної практики проти абортів (тобто Мальти та Андорри) зменшується в порівнянні з законною практикою інших сторін ЄСПЛ.

Крім того, для тлумачення статті 8 ЄКПЛ та визначення сфери застосування права на аборт, що впливає з неї, можна черпати натхнення з відповідних норм міжнародного права (п. с, ч. 3, ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів). У зв'язку з цим, Комітет з прав людини (HRCtee) неодноразово підкреслював, що норми, які обмежують доступ жінок до абортів у випадках звалтування або інцесту, несумісні з положеннями статті 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [14, 15].

Важливо також, що Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) закликав держави до надання дозволу на переривання вагітності за винятком випадків, коли вагітність загрожує життю жінки. Аналогічно Комітет з прав людини пояснив, що обмеження доступу до абортів у разі фатальної аномалії плоду порушують, серед іншого, статтю 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і що можливість вагітних жінок виїжджати за кордон для проведення необхідного абортів не усуває таке порушення [16, 17].

Аналогічним чином Міжамериканська комісія з прав людини наполегливо закликала держави захищати репродуктивні права жінок. Так, у спільній заяві з експертами в галузі прав людини доповідач Комісії з прав жінок закликала держави легалізувати аборти – як мінімум – у випадках насильства, звалтування, інцесту та в тих випадках, коли продовження вагітності загрожує психічному та/або фізичному здоров'ю жінки [18].

На цьому тлі, видається сумнівним визнання ЄСПЛ того, що держава-учасниця не порушує своїх зобов'язань щодо Конвенції у силу того, що інша держава-учасниця забезпечує доступ жінок до переривання вагітності. Зрештою, позиція Страсбурзького суду що переважно моральних уявлень в одній державі (“А. В. і С. проти Ірландії”) не узгоджується з контекстуальною та еволюційною інтерпретацією положень ЄКПЛ.

Вважаємо, що оскільки під час розробки тексту Конвенції укладачі провадили сувору політику щодо абортів, намір країн не міг полягати в тому, щоб надати особі право на переривання вагітності, зокрема права на аборт на вимогу. Крім помилкового сприйняття прав людини як похідних прав, що властива цій аргументації, нагальним є адаптація акту до вимог часу та рівня розвитку суспільства. Протести проти заборони абортів на вимогу вказують на зміну морального сприйняття цього права, підкріплені практикою більшості сторін ЄСПЛ.

1. Nalyvaiko L. R., Martseniuk L. V. Women's rights and gender equality in Ukraine: problems of theory and practice. Private and public law. 2022. No. 1. P. 61–66. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.11> (date of access: 03.03.2023).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (укр/рос). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

4. European Court of Human Rights. no. Application no. 53924/00, 08.07.2004. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"itemid":\["002-4246"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B).

5. European Court of Human Rights. no. Application no. 6959/75, 12.07.1977. URL: <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/10/Bruggemann-v.-Germany.pdf>.

6. European Court of Human Rights. no. Application no. 6416/78, 13.05.1980. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-74270&filename=001-74270.pdf>.

7. European Court of Human Rights. no. Application no. 25579/05, 16.12.2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"itemid":\["001-102332"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B).

8. Only Malta and Andorra prohibit abortion under any circumstances. Times of Malta. URL: <https://timesofmalta.com/articles/view/only-malta-and-andorra-prohibit-abortion-under-any-circumstances.664897> (date of access: 03.03.2023).

9. European Abortion Laws. A Comparative Overview. Center for reproductive rights. URL: <https://reproductiverights.org/wp-content/uploads/2020/12/European-abortion-law-a-comparative-review.pdf> (date of access: 03.03.2023).
10. Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży : Ustawa of 07.01.1993 no. Dziennik Ustaw nr 17 poz. 78 : as of 30 November 2021. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19930170078>.
11. Наливайко Л., Лебедева Ю. Право на штучне переривання вагітності: законодавство Польщі. "Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України" : Матеріали всеукр. науково-практ. конф., м. Київ, 6 жовт. 2022 р. С. 228–232. URL: https://ndi.academy/wp-content/uploads/ZBIRNYK_06.10.2022.pdf.
12. Vienna Convention on the Law of Treaties. American Journal of International Law. 1969. Vol. 63, no. 4. P. 875–903. URL: <https://doi.org/10.2307/2199522> (date of access: 03.03.2023).
13. Klingler J., Parkhomenko Y., Salonidis C. Between the Lines of the Vienna Convention?: Canons and Other Principles of Interpretation in Public International Law. 2018. URL: <https://law-store.wolterskluwer.com/s/product/canons-of-construction/01t0f00000NXnkeAAD>.
14. Zureick A. Gendering Suffering: Denial of Abortion as a Form of Cruel, Inhuman, or Degrading Treatment. FLASH: The Fordham Law Archive of Scholarship and History. URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol38/iss1/16/> (date of access: 03.03.2023).
15. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 03.03.2023).
16. Views adopted by the Committee under article 5 (4) of the Optional Protocol, concerning communication No. 2324/2013. International Covenant on Civil and Political Rights. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WRGS/Mellet_v_Ireland.pdf.
17. Views adopted by the Committee under article 5(4) of the Optional Protocol, concerning communication No. 2425/2014. International Covenant on Civil and Political Rights. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WRGS/SexualHealth/Whelan_v_Ireland.pdf.
18. Joint Statement by UN human rights experts*, the Rapporteur on the Rights of Women of the Inter-American Commission on Human Rights and the Special Rapporteurs on the Rights of Women and Human Rights Defenders of the African Commission on Human and Peoples' Rights. United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/en/statements/2015/09/joint-statement-un-human-rights-experts-rapporteur-rights-women-inter-american?LangID=E&NewsID=16490>.

УДК 342.5

DOI: 10.31733/17-03-2023-96-98

Ірина СМІРНОВА

викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ І ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ: ПЛЮРАЛІЗМ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

Людина, громадянин, нація - є найважливішим мірилом діяльності влади.

Зі впливом часу та зміни суспільних відносин потребують оновлення та вдосконалення системи норм права на їх фундаменті принципового нового державного апарату.

Для деталізації необхідно визначити що ж саме являє собою державний апарат?

Державний апарат - це відокремлена від суспільства спеціально створена і юридично оформлена система органів держави та їх підрозділів, що здійснюють державну владу і управління суспільством з метою виконання функцій і завдань держави і спираються у разі потреби на державний примус. Державний апарат може бути представлений через:

- апарат управління (державна адміністрація) - система органів держави, що складається з державних службовців, котрі спеціально займаються управлінням: вищі органи (уряд), центральні органи (міністерства), місцеві органи (місцева державна адміністрація);

- апарат примусу - структурні підрозділи правоохоронних органів (поліція), розвідка і контррозвідка, митниця (деякою мірою) і установи пенітенціарної системи (в'язниці, виправні колонії та ін.).

Для нашого суспільства питання щодо вдосконалення діяльності державного апарату постали особливо гостро, оскільки мають на увазі такі проблеми, як: воєнний стан, економічний занепад, соціальна криза, нераціональна реалізація конституційного принципу розподілу влади.

Згуртованість системи державних органів забезпечується за допомогою системи принципів, оскільки вони забезпечують основу функціонування, організації державного апарату, наділені жвавим характером та створюються або змінюються у відповідності до потреб суспільного розвитку, конституційно закріплені.

До основних засад організації та діяльності державного апарату відносять:

оптимальність організації та функціонування державного апарату. Змістом даної засади є відповідність системи органів можливості вирішення поставлених завдань, зв'язок та взаємодія елементів апарату держави, що забезпечує його цілісність;

демократизм, що передбачає залучення населення до участі у формуванні та організації діяльності державного апарату;

- гуманізм, як пріоритет прав і свобод людини, що є найважливішою цінністю суспільства та держави;

єдність та розподіл влади, що зумовлює належність державної влади народу та її розподіл на законодавчу, виконавчу та судову. Відповідно до ст. 75 Основного Закону нашої держави, єдиним органом законодавчої влади в Україні є Верховна Рада України. Даний орган наділений повноваженнями розглядати важливі питання, що відповідно до Конституції не належать до компетенції органів виконавчої та судової влади, а також не є такими, що вирішуються винятково всеукраїнським референдумом [1].

Органи виконавчої влади (органи державного управління) наділені повноваженнями щодо виконання повсякденної оперативної роботи з державного управління суспільними процесами в інтересах суспільства або його частини. Вищим органом у системі органів виконавчої влади в Україні є Кабінет Міністрів України [5].

Важливе місце у структурі державного апарату займає система судових органів, основною функцією яких є здійснення правосуддя, вирішення правових конфліктів, що виникають у суспільстві та покарання осіб, що вчинили певні види правопорушень. Судову владу в Україні здійснюють Конституційний Суд України і суди загальної юрисдикції. Особлива роль у системі судової влади належить Конституційному Суду України, який є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні та вирішує питання про відповідність законів та інших нормативно-правових актів Конституції України, дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України [3].

верховенство права – передбачає його конституційне закріплення та виражається у праві кожного громадянина оскаржити у судовому порядку будь-яке рішення державних органів, відшкодування шкоди, в результаті неправомірних дій посадових осіб;

професіоналізм (направлений на необхідність реалізації владних повноважень на професійній основі та наявність комплексу спеціальних знань суб'єктів владних відносин).

На ряду з цим, хотілося б відмітити принципи зазначені у Законі України «Про Національну поліцію» як нормативно-правового акту, що встановлює нові засади регулювання правоохоронної частини державного апарату: дотримання прав і свобод людини і громадянина, відкритість та прозорість, політична нейтральність [2].

Звертаючись до різноманіття наукових думок при формулюванні визначення поняття державний апарат, слід зазначити, що О. Петришин розглядає дане поняття як сукупність державних органів, їх ланок і підрозділів, уповноважених безпосередньо здійснювати державну владу та управління, які спираються у своїй діяльності на можливі застосування примусу [4].

В.Бабаєв апарат держави інтерпретує як систему взаємопов'язаних державних органів, які здійснюють функції держави [6].

Не менш різниться погляд на дане питання у П. Рабіновича, однак призначення державного апарату вбачає не лише у виконанні функцій, а ще й у вирішенні завдань держави [7, с.224].

В. Копейчиков при формулюванні визначення поняття апарат держави наголошує на організуючу роль системи державних органів у здійсненні завдань та виконанні відповідних функцій.

О. Скакун розуміє апарат держави як юридично оформлену систему всіх державних органів, що здійснюють безпосередню практичну роботу з питань управління суспільством, виконання завдань і функцій держави [5, с.518].

Таким чином, з огляду на вищезазначених понять, а саме розглянувши та проаналізувавши дослідження науковців дійшли висновку, що найбільш важливе значення у структурі механізму держави має державний апарат як юридично оформлена система всіх державних органів, які безпосередньо здійснюють управління суспільством, виконують завдання та функції держави.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 15.03.2023).
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липн. 2015р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липн. 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
4. Петришин О.В. Теорія права і держави. Підручник. Харків, 2015. 368 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. Підручник 2-е вид. Київ, 2011. 518 с.
7. Теорія держави і права : підручник / Ю. А. Ведерніков та ін. 3-е вид. перероб. та допов. Дніпро : Дніпроп. Держ. Ун-т внутр. справ. 2017. 480 с.
8. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 10-ге, допов. Львів, 2008. 224 с.

УДК 351.86

DOI: 10.31733/17-03-2023-98-99

Олександр ТЕРЕЩЕНКО

викладач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету №1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ**

Незалежність нашої держави та її суверенітет тісно пов'язаний насамперед із цілеспрямованим забезпеченням її національної безпеки. Вторгнення на територію України російської федерації зумовило великий переділ світового економічного і соціального порядку, що в свою чергу передбачає зміну політичних сил та регалій. На тлі посилення сучасних загроз, збройних нападів зі сторони інших країн, зростає нестабільність у світі і виникає необхідність у посиленні міжнародної безпеки в різних сферах життєвої діяльності. Такі загрози, як поширення зброї масового ураження, міжнародний тероризм, транснаціональна організована злочинність, нелегальна міграція, піратство, ескалація міждержавних і громадянських конфліктів стають дедалі інтенсивнішими та охоплюють нові геополітичні регіони і держави. На цьому фоні переглядаються територія національних кордонів держави, де застосування сили повернулося до практики міжнародних відносин, у тому числі в Європі. Одним з найболючіших прикладів є збройний напад росії на Україну як беззаперечний факт порушення суверенітету та територіальної цілісності України, постійні збройні напади та обстріли, підтримання в країні стану хаосу та провокаційних сепаратистських рухів, спрямованих на послаблення державних інституцій, розчленування України та руйнацію її державності.

Агресивні дії росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підризу стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території, неефективність системи забезпечення національної безпеки, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення, зумовлюють слабкість, а подекуди й неспроможність держави виконувати свої функції, насамперед у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, зростаючу недовіру до держави з боку суспільства [1].

Закон України «Про національну безпеку України» визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Цим Законом визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної

безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони [2].

Варто наголосити, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає основні принципи порядку формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, а саме:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони. Вказані принципи державної політики у сфері національної безпеки одночасно виступають ціннісними складовими, правовими векторами подальшого розвитку суспільства.

Фундаментальними національними інтересами України є:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

На захист національних інтересів України спрямована і Стратегія національної безпеки, положення якої визначають основні напрями державної політики в галузі національної безпеки [3]. У документі також акцентується увага на конституційному положенні, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні». Реалізація цієї норми Конституції України є головною метою державної політики національної безпеки і одночасно аксіологічною основою всього національного законодавства.

1. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. Київ: Національна академія наук України, 2017. 575 с.

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. Відомості Верховної Ради. № 31. с. 241.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України №392/2020 14 вересня 2020 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 21.02.2021).

УДК 343.162

DOI: 10.31733/17-03-2023-100-101

Ростислав МАТВІЙ

аспірант Інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІВ У ДИНАМІЧНОМУ ЮРИДИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Судова реформа серед всіх українських правових трансформаційних процесів, напевно, є найбільш болісною. Спеціалізований нормативний акт, що регулює питання статусу суддів кілька десятків разів згадує поняття доброчесності, проте його сутнісні та правові характеристики є невідомими. Тільки із загального контексту ми можемо суб'єктивно оцінити це питання, поряд з цим Ст. 69 серед вимог до кандидатів на посаду суддів виокремлює серед іншого також доброчесність. За браком лінгвістичного, та філософсько-правового розуміння це явище часто описують через такі аксіологічні детермінанти як совість, переконання, добра поведінка, моральна стійкість і розсудливість.

Тому це питання має доктринальне, процесуальне, організаційне, а головне практико-юридичне значення. Назагал, доброчесність – це норма, яка служить легітимністю публічних функцій. Це аксіологічно-моральна людська чеснота. Її ми можемо зрозуміти наступним чином. Доброчесність судді це стійка схильність діяти: (а) морально виправданим чином; (б) узгоджується з чітким набором узгоджених цінностей; (с) що не просто відповідають мінімальним стандартам, але справді заслуговує похвали; (d) таким чином, обґрунтовуючи надійність діяльності у сфері правосуддя.

Детермінанта доброчесності є досить широкою, публічна доброчесність може розглядатися у декількох видових характеристиках:

«Інституційна доброчесність» — це стійка готовність державної інституції домагатися свого мети в межах легітимності, що відповідає її зобов'язанням.

«Доброчесність судді» — це стійка схильність судді як реалізатора судової влади (відповідно до п.2 ст 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1]) обмежена протягом своїх професійних обов'язків, дотримуватися цінностей, що підтримують цілісність її установи найкраще реалізовувати свої здібності.

«Система громадської доброчесності» – це набір традиційних цінностей, установ, законів, процедур, практики, стимулів, яке сприяє доброчесності члена громадянського суспільства. Саме останнє формує основу для вибору серед всієї когорти претендентів найбільш достойного, проте рівень громадського суспільства в абсолютному ідеалі повинен відповідати найвищим ціннісним критеріям.

Отже, особливу увагу слід приділити аспекту лідерства а також моральній свідомості, щоб покращити загальну культуру доброчесності. Вказане безумовно залежить від низки факторів: генезисного історичного розвитку держави і суспільства, традицій та аксіологічних детермінант народу, державно-правового та політичного впливу і функціонування місцевих представництв як інституцій що мають найбільший зв'язок з суспільством на муніципальному рівні. Вагомим є не тільки моніторинг доброчесності судової влади, але й реалізація її шляхом посилення лідерства та якості корпоративного управління, безперервного навчання, тренінгової діяльності. Оскільки доброчесність настільки вагома чеснота суддів, що її моніторинг, контроль та й формування має бути постійним.

Формування доброчесності має включати комплекс заходів та механізмів, оскільки виключно нормативними актами, або ж нормами «м'якого права» вирішити це складне завдання не вдасться. Окрім того слід розуміти, що кожна держава, в залежності від особливостей історичного спадку та політичного устрою має затребуваною власну систему формування і підвищення аксіологічних якостей судді. Наприклад дослідження комплексного рівня, що проведено в Малайзії вказало про дуже незначно впливає кодексу етики на рівень доброчесності, поряд з цим стратегії місцевого рівня та функціонування муніципальної влади стало як не дивно більшим фактором для підвищення доброчесності [2].

Слід розуміти, що добросовісність як критерій функціонування суддів не є сталою детермінантою, вона потребує зміни, трансформації і новітніх підходів відповідно до глобальних сучасних проблем. Вона змінюється так само як змінюються права людини, тому що виступає чинником охорони та захисту цих прав та законних інтересів представниками судової влади.

Яскравим прикладом змін є ЄСПЛ, оскільки права людини в Європі — це постійна робота. Індивідуальні свободи, захищені Європейською конвенцією з прав людини, не закріплені ні текстом договору, ні наміром його розробників. Натомість Конвенцію періодично перетлумачують 47 суддів Європейського суду з прав людини. Застосовуючи відомий динамічний і еволюційний підхід до тлумачення, Суд визнав, що національні закони та практика, які колись не викликали занепокоєння щодо прав людини, суперечать Конвенції, коли пізніше були переоцінені у світлі прогресивних регіональних тенденцій у законодавстві, політиці та громадській думці. Можливо, найбільш вражаючим є те, що ЄСПЛ без вагань прямо скасував свої попередні рішення, щоб розширити захищені права [3]. Отож судова діяльність не є усталеним закоренилим процесом, зміна законодавства, зміна правової ідеології розширення тлумачення прав людини – це се ті чинники, які повинні сприймати представники правосуддя як основу для реалізації права на справедливий суд та формувати оновлену систему добросовісності.

1. Про судоустрій і статус суддів *Відомості Верховної Ради*. 2016, № 31, ст.545

2. Alykallam A., Salwani I. Othman, R. Predictors Influencing Local Council Officers' Level of Integrity *World Journal of Management* 2018 Vol. 9. No. 2. P. 31 – 45

3. Helfer L.R, Voeten E., Back W. Human Rights in Europe? *European Journal of International Law*, 2020. Vol. 31, Is. 3, P. 797–800027.

УДК 342.722.3

DOI: 10.31733/17-03-2023-101-102

Ксенія ФІЛІЧУК

аспірант Інституту права, психології
та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВПЛИВИ НА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

Глобалізація є явищем і процесом, що торкається усіх сфер громадського життя суспільства. Політична та правова сфера не є винятком. «Всеосяжний, універсальний характер процесів глобалізації пов'язаний з їх оцінкою через призму поширення в планетарному масштабі на всі сфери соціальної дійсності, включаючи правову. Глобалізація в праві відображає, перш за все, якісні характеристики інтернаціоналізації, інтервенції (в тому числі взаємної) провідних правових систем, сучасності і на цій основі – наростання загального в нормативноправовому житті сучасної цивілізації. Особливо важливо, що такого роду процеси є відображенням тенденцій юридизації, посилення правового нормування основних сфер соціальної дійсності в умовах переходу сучасної цивілізації до плюралістичної демократії, утвердження у всесвітньому масштабі цінностей індустріального суспільства, поступового «вростання» національних правових систем в єдину всесвітню правову систему, з одного боку, і виникнення в XXI столітті нових глобальних загроз людству у вигляді міжнародного тероризму, природних і техногенних катастроф, екологічної та енергетичної криз і т.д. – з іншого» [1, с.77]

Правова та політична комунікація та інституції відіграють ключову роль у забезпеченні легітимності в сучасних суспільствах, чи то в контексті розробки спільних правових норм, прийняття обов'язкових колективних рішень, вирішення конфліктів чи здійснення політичної влади. Вони не лише сформулювали та передали соціальне значення, цінності та політичну владу в усіх секторах суспільства, вони також були засновані на основних цінностях, пов'язаних з демократією, верховенством права та основними свободами, і тому сприймалися як законні.

У «класичний» період сучасності правові та політичні комунікації та інституції були

тісно пов'язані з рамками національної держави і, отже, з обмеженою історичною, соціальною та культурною системою відліку.

Сьогодні правові та політичні процеси дедалі більше характеризуються міжнаціональними та транснаціональними процесами, а також тим фактом, що безліч проблем необхідно вирішувати поза національними кордонами. Як такі, правові та політичні процеси та інституції наразі є частиною комплексних перетворень у суспільстві, які можуть мати вирішальне значення для соціальної інтеграції, довіри, ефективності, здійснення влади та сприйняття суспільством легітимності. Вказане безпосередньо впливає на зміну політичних прав суспільства.

У той же час, все більш глобальні економічні, технологічні та культурні зміни не тільки допомогли змінити передумови для правових і політичних інститутів, вони також додали свою власну глобальну та транснаціональну динаміку, процеси та інститути, які доповнюють, виходять за рамки та трансформують традиційні політичні та правові процеси.

Таким чином, політичні та правові інститути та процеси прийняття рішень повинні мати справу з новою формою складності на багатьох рівнях, щодо змісту, процесу та легітимності. Економічні, технологічні та культурні процеси глобалізації допомагають трансформувати як те, що сприймається як легітимні та справедливі норми та політичні рішення, так і те, який тип процесів встановлення фактів і прийняття рішень сприймається як легітимний. Міжнаціональні та транснаціональні процеси прийняття рішень мають стосуватися набагато більш неоднорідної та складної системи відліку, що стосується як реальних подій, так і цінностей. Також зростає взаємодія між міжнаціональними та транснаціональними процесами, а кордони між ними розмиті [2].

В контексті глобалізації політичних прав людини виокремлюються два протилежні фактори. Зміна суверенітету, що супроводжує глобалізацію, означає, що недержавні суб'єкти більше, ніж будь-коли, залучені до питань, пов'язаних з правами людини. Такий розвиток подій ставить під сумнів міжнародне право прав людини, оскільки здебільшого це право було розроблено, щоб стримувати зловживання з боку могутніх держав і державних агентів. Хоча глобалізація розширила здатність громадянського суспільства функціонувати через кордони та захищати права людини, інші учасники отримали владу порушувати права людини непередбаченими способами.

Окрім трансформації політичної системи та правових механізмів глобалізація вимагає зміни самої людини. Варто погодитися з науковцями в тому, що «світ безперервно модернізується, а суспільна свідомість не може «розширювати» свої кордони, виступаючи в «старих рамках». У зв'язку з цим з'являється багато проблем. Властивістю відкритості мислення є усвідомлення того, що відбувається у всесвіті і що несе нову інформаційну революцію. У новій епісі ефективно жити зможе тільки широко освічена людина, і тому людство повинно бути готовим до цих змін» [3, с.82].

Отож загалом політичні права, як і ніші правові явища підлягають зміні під впливом невизначених та непрогнозованих глобальних процесів. Вказане вимагає перегляду сталого суспільного життя, правового регулювання та трансформації окремої особистості в контексті нових вимог часу.

1. Янчук А. О., Єфремова Н. В. Конституціоналізація інституту народовладдя через призму верховенства права в умовах глобалізації *Соціальний калейдоскоп*. 2020. Т. 1, Вип. 3. С. 75-93.

2. Sand I.-J. Law and politics in a global society URL: <https://www.uio.no/english/research/interfaculty-research-areas/kultrans/areas/transnational/>.

3. Курбанова А. Н. Роль глобалізації у формуванні нової людини у новому світі та її соціально-філософські аспекти. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2020. № 3(1). С. 80-84.

УДК 342.25/7
DOI: 10.31733/17-03-2023-103-104

Алеся АВДЄЄВА
начальник служби у справах дітей
Запорізької районної державної
адміністрації Запорізької області,
аспірант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

«ДЕРЕВО ЦІЛЕЙ» ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Сьогодні державну політику щодо захисту прав дітей в Україні варто розглядати крізь призму низки реформ, що мають соціально-економічне спрямування. Серед них одне з визначальних місць займає реформа децентралізації влади. Як відомо, вона покликана наблизити державу (як надавача адміністративних послуг) до населення (отримувача таких послуг). При цьому наближення держави та населення передбачає оперативність, комплексність, вичерпність, публічність, результативність у наданні послуг.

Згідно з загальними принципами фундаментальної науки державна політика як форма вираження державного та соціального управління має розглядатися із застосуванням системного підходу. Він дозволяє визначити основні елементи державної політики. Відповідно до зазначеного наукового підходу вона представляє собою сукупність таких складників: мети, завдань, принципів, функцій, методів, суб'єктів, об'єкту, форм тощо [1; 2]. Серед вищенаведених елементів є той, що відіграє інтеграційну роль, адже покликаний скоординувати «роботу» усіх інших елементів. На наше переконання, таким об'єднуючим елементом є «дерево цілей», що охоплює мету та підцілі. Власне кажучи, жодне явище або процес не можуть існувати без певною глобальною метою, допомогти досягти яку може реалізація низки завдань і цілей.

На підставі вказаного вище можемо зазначити, що основною метою державної політики щодо захисту прав дітей в умовах децентралізації влади в Україні є здійснення цілеспрямованого, організуючого та координуючого впливу суб'єктів державної політики на об'єкт (сферу життєдіяльності дітей) для забезпечення його належного функціонування та розвитку як за умов мирного часу та реформування, так і у воєнний період.

Щодо підцілей державної політики щодо захисту прав дітей в умовах децентралізації влади в Україні, то серед них можна виокремити такі:

1) захист прав дітей, передбачених Конституцією, недопущення їхньої дискримінації, зміцнення основних гарантій прав та законних інтересів дітей, а також відновлення їх прав у випадках порушень;

2) формування правових засад гарантій прав дитини;

3) сприяння фізичному, інтелектуальному, психічному, духовному та моральному розвитку дітей, вихованню в них патріотизму та гуманності, а також реалізації особистих прав дитини в інтересах суспільства, що не має суперечити Конституції та спеціальному законодавству, а також традиціям і досягненнями світової культури ;

4) захист дітей від факторів, що негативно впливають на їх фізичний, інтелектуальний, психічний, духовний та моральний розвиток.

Крім того, варто підкреслити, що державна політика щодо захисту прав дітей є пріоритетною для держави та суспільства, тому має бути заснована на таких принципах:

1) законодавчого забезпечення прав дитини;

2) підтримки сім'ї з метою забезпечення навчання, виховання, відпочинку та оздоровлення дітей, захисту їхніх прав, підготовки їх до повноцінного життя у суспільстві;

3) відповідальності юридичних, фізичних і посадових осіб за порушення прав та законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди;

4) підтримки громадських об'єднань та інших організацій, які здійснюють діяльність щодо захисту прав і законних інтересів дитини та ін.

Зважаючи на значний негативний вплив повномасштабної агресії проти України на її дітей, особливої актуальності вимагає забезпечення прав дітей, як вимушені були переселитися зі своїми батьками до інших регіонів України або за кордон. Щодо сімей з

дітьми, які внутрішньо вимушено переселилися, то на допомогу їм мають прийти відповідні кейс-менеджери. На жаль, в Україні існує проблема, пов'язана з діяльністю кейс-менеджерів, а саме: їх має набирати та навчати окремо взята територіальна громада. На сьогодні фінансування їх роботи лежить на державі, але остаточне рішення, чи потрібні вони в тому чи іншому населеному пункті, ухвалює територіальна громада. Відтак, цих фахівців в Україні мало. Їм потрібна відповідна освіта, яка в Україні поки що не розвинена.

Таким чином, для кожного місцевого самоврядування важливо зрозуміти та прийняти відповідне рішення: люди потребують чіткої поінформованості про соціальні послуги на тій чи іншій території, адже обізнаний громадянин може навіть не потребувати допомоги держави, якщо вчасно отримає консультацію. З огляду на це перелік завдань державної політики щодо захисту прав дітей в умовах децентралізації влади в Україні має бути розширений з урахуванням вимог сучасності та суспільства, зокрема, щодо особливостей діяльності кейс-менеджерів, які надають допомогу сім'ям з дітьми, які були вимушені покинути місце свого постійного проживання через зовнішню агресію проти України.

1. Сидоренко Н.С. Інтерпретація поняття «публічна служба» з урахуванням зарубіжного досвіду. Аспекти публічного управління. 2016. № 4(9-10). С. 71-77.

2. Tyesta L. A. L. W., Saraswati R., Arif F. Implications of legal positivism of the promotion of children's rights on national law. J. Advanced Res. L. & Econ. 2020. Vol. 11. p. 661.

УДК 342.61

DOI: 10.31733/17-03-2023-104-106

Анастасія ДАШКОВСЬКА

здобувач кафедри публічного
управління та адміністрування

Національної академії внутрішніх справ

РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЯК СУБ'ЄКТ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Прийнятому у 2018 році Законом України «Про національну безпеку» визначено суб'єктів, які беруть участь у суспільних відносинах щодо сектору безпеки і оборони: «система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України» [1].

Вивчивши дане питання А.В. Рубан з огляду на єдине керівництво й управління сектором безпеки і оборони виділяє чотири основні складові, а саме: 1) сили безпеки; 2) сили оборони; 3) обороннопромисловий комплекс; 4) громадяни та громадські об'єднання [2, с. 100]. Статтею 12 Закону України «Про національну безпеку» визначені складові даного сектору: «Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. Інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони [1]. Деякі дослідники визначають суб'єкти або складові сектора безпеки і оборони як визначена законом система органів (суб'єктів) забезпечення воєнної безпеки і оборони держави, до яких належить воєнна організація держави, правоохоронні органи, розвідувальні та

контррозвідальні органи, оборонно промисловий та науковий комплекс тощо [3, с. 14]. Ситник Г.П. зазначає на визначенні державне управління національною безпекою як специфічний вид та невід'ємна складова державного управління, й вона охоплює соціальну, економічну, гуманітарну та політичну сфери суспільства та держави. Таке управління визначається як цілеспрямована діяльність суб'єктів національної безпеки, які в межах законодавства та із використанням можливостей держави (воєнні, економічні тощо), здійснюють розробку й реалізацію владних, регулюючих, координуючих, контролюючих та нормативних державноуправлінських впливів на об'єкти нацбезпеки [4, с. 257].

Під суб'єктами, які утворюють систему саме управління національною безпекою Г. Ситник розуміє: посадові особи, органи державного управління, місцевого самоврядування, різноманітні державні інституції, діяльність яких прямо або опосередковано пов'язана із забезпеченням національної безпеки. До таких суб'єктів відносить Президента України; ВРУ; Кабмін; РНБО України; Нацбанк; суди загальної юрисдикції; прокуратуру; місцеві адміністрації та органи самоврядування; вище керівництво ЗСУ, спецслужб та інших військових формувань [4, с. 258-259].

Законом України «Про національну безпеку» визначаються базові аспекти управління у сфері національної безпеки та сектору безпеки і оборони, а саме керівництва та координації. Згідно ч. 1 ст. 13 даного Закону керівництвом у сферах національної безпеки і оборони здійснює Президент України як гарант незалежності та національної безпеки; Верховний Головнокомандувач ЗСУ; очільник РНБО. У відповідності до ст. 14 Закону координацію у сфері безпеки і оборони здійснює РНБО, яка керується Конституцією [5] за Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [6]. Таким чином, загалом сектор безпеки і оборони має чотири компоненти, в Законі «Про національну безпеку» визначений перелік суб'єктів, які складають сектор безпеки і оборони.

Раду національної безпеки і оборони України створено відповідним Законом України [6] ще в березні 1998 року, тобто практично через два роки після ухвалення Конституції України і на восьмому році нашої незалежності.

У ранжирі суб'єктів із забезпечення національної безпеки України першим є Президент України (ст. 4) [6]. Так само серед переліку його повноважень найпершим пунктом у ст. 106 Конституції України [5] визначено, що глава держави забезпечує державну незалежність і національну безпеку; а п. 17 цієї статті покладає на нього обов'язки Верховного головнокомандувача Збройних сил України; п. 18 закріплює те, що він очолює РНБО України, а п. 19 передбачає можливість внесення до Верховної ради України подання з приводу оголошення стану війни; цей самий п. 19 зазначеної статті визнає за президентом держави право використання Збройних сил України та інших військових формувань (організацій), що їх може бути створено в межах законодавчого поля. Причому п.19 ст. 106 зазнав редакційних змін 2014 року, коли розпочалося фактично російське вторгнення в Україну. І, нарешті, п. 20 цієї статті надає главі держави повноваження щодо оголошення мобілізації (часткової або загальної), запровадження воєнного стану в разі загрози нападу на державу, захоплення території, при небезпеці незалежності держави Україна [5].

Навіть з огляду на поіменування, РНБО України переймається ключовими питаннями національної безпеки й оборони держави. Обидва ці поняття не лише закріплено в поточному законодавстві, але й розтлумачено юристами-науковцями і практиками.

Проте, в сучасних умовах воєнного протистояння державі-агресору рф, особливо після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, безпека й оборона Української держави, їх ефективне та цілковите забезпечення стали не просто вкрай важливими, нагальними, як і були насправді, а, власне, фактичною умовою самого існування України й українського народу, нашої національної ідентичності, української правової філософії свободи й, урешті, відправною чи навіть вирішальною точкою зупинення поглинання неправом національного та міжнародне права в цілому.

РНБО України як орган координації діяльності щодо забезпечення державної безпеки та оборони країни при Президентові України в цих умовах – умовах воєнного стану та мобілізації населення, коли зростає роль Президента України як головнокомандувача Збройних сил України як загальної та провідної об'єднувальної сили нації, як державного креатора, який повинен ухвалювати найбільш ефективні та почасти неочікувані й не бували раніше ургентні політико-правові й економічні рішення, набуває особливого значення. Суспільні очікування та вимоги до нього зростають і поготів.

РНБО України має не тільки здійснювати «мозковий штурм» та підтягнення, задіяння

всіх наявних резервів за складовими гілками та розгалуженнями влади, але й оперативно, залежно від швидкої зміни політико-економічних та інших обставин як у середині держави, так і з боку наших союзників-держав, усіх інших держав світу й, найголовніше, держави-агресора Росії, найбільш адекватно реагувати на ці виклики та запити, формувати нові підходи, неочікувані воєнним противником рішення, в т. ч. щодо розширення комплексів сил і засобів сучасного реагування, зміни правових і політичних позицій у межах міжнародного права, акумулювати нові, раніше не відомі стратегіми та максимально результативно координувати та контролювати діяльність органів виконавчої влади, особливо в оборонній галузі та й у сфері національної безпеки. Зрозуміло, це аж ніяк не прості питання, і вони тим складніші, чим масштабнішою стає агресія ворога, чим більш витонченими за своєю злочинною зухвалістю стають його дії на всіх фронтах, а так само й на інформаційному.

РНБО України є важливим елементом механізму держави, а вид його діяльності визначається власними завданнями та підпорядкуванням її у відповідному секторі напряму саме президентові України. Не будучи цілком самостійною організаційною одиницею, РНБО України підпорядковується тільки і безпосередньо Голові держави. Отже, РНБО України, з огляду на членство в ній та повноваження, є включеним до складної організаційної структури президентсько-виконавчої влади.

Правовий статус РНБО характеризується відповідним напрямом і обсягом діяльності Президента України щодо національної безпеки та оборони. За повномасштабної воєнної російської агресії в Україні РНБО не тільки посилила активність, але й змістила акценти своєї діяльності при президентові України як головнокомандувачі Збройних сил України на відсіч нападу ворога, на звільнення всіх окупованих територій та громадян. Унормування цих моментів було б слушним у законі України про Президента України, який наразі не прийнято.

Дуже важливим стратегічним документом нині могла б стати і Концепція протидії російській агресії та експансії (воєнній та іншій), адже війна, практично з ворогом людства, зосереджена тільки на території нашої держави, непоправно страждає український народ, наша економіка, наша земля, екологія тощо. Саме РНБО могла б стати ініціатором стратегії захисту безпеки держав світу, через приклад і розуміння Україною цих загроз. Адже Україні самотужки важко протистояти ворогові, який становить загрозу і сталому світопорядку. Оскільки російське вторгнення є широкомасштабним, а загарбник, навіть у цьому столітті, вже зазіхав (і робить це надалі) на суверенітет і територіальну цілісність, на мир не лише в різних країнах (Грузія, Україна, інтервенція в Сирії тощо), але й у цілих регіонах, веде криваві війни проти власних народів, погрожує світові реальним застосуванням ядерної зброї, таку Концепцію доцільно було б поширити в ООН та, особливо, серед країн ЄС, США, країн – сусідів агресора та країн, які постраждали від російських воєн та російської експансії у минулому столітті.

Не можна випустити з уваги ще один важливий орган із забезпечення стратегічного керівництва усіма воєнізованими формуваннями та правоохоронними органами держави – Ставку Верховного головнокомандувача Збройних сил України, створений указом Президента України в день початку повномасштабної збройної російської агресії в Україну – замість Воєнного кабінету РНБО, який припинив свою діяльність у зв'язку з повномасштабною агресією ворога [7]. Цей орган, як показує запекла боротьба українського народу й Української держави із загарбниками, забезпечуючи наше виживання як таке, лише посилює важелі адміністративно-правового статусу РНБО як суб'єкта сектору безпеки й оборони України.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 05.03.2023).

2. Рубан А.В. Державне управління у сфері національної безпеки України: дис.... канд. держ. упр.: 25.00.05 / Національний університет цивільного захисту України. Харків, 2019. 253 с.

3. Сектор безпеки і оборони України: теорія, стратегія, практика. Монографія / Ф.В. Саганюк, В.С. Фролов, О.В. Устименко, М.М. Лобко та ін. Київ: Академпрес, 2017. 180 с.

4. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник. Київ: НАДУ, 2012. 730 с.

5. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 04.03.2023).

6. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. №183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.03.2023).

7. Про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача: затв. Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 72/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72/2022#Text> (дата звернення: 05.03.2023).

УДК 327

DOI: 10.31733/17-03-2023-107-109

Маргарита АРСЕНЮК

студентка спеціальності «Політологія»

Науковий керівник:

д.політ.н, проф. **Олена КІНДРАТЕЦЬ**

(Запорізький національний університет)

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В ГАРАНТУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ЯПОНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ КОРЕЇ

З початком процесів глобалізації та вестернізації світу найбільший вплив розділили між собою Америка та держави Європейського Союзу, розпад в 1991 році СРСР тільки підтвердив тезу про домінацію демократії та капіталізму у світі та їх забезпечення політичної стабільності та розвитку держав. Сьогодні світ також знаходиться на перипетії великих змін, насамперед їх початком стали такі міжнародні процеси, серед яких повернення до багатополярності світу, вихід на міжнародну арену та активна діяльність Китаю і Японії, боротьба за сфери впливу та нова хвиля повернення тоталітаризму, тобто дослідження початку нової ери та розвитку національної безпеки держав є актуальним питанням для політологічної науки.

Метою дослідження виступає розгляд феномену політичної стабільності на прикладі Японії та порівняння її з феноменом політичного застою Північної Кореї. А також її збереження та функціонування в умовах глобалізації, та доведення тези про те, що політична стабільність виступає одним із основних факторів функціонування політичного режиму та збереження національної безпеки.

Вивченням політичної стабільності як складової політичного режиму займалися такі зарубіжні науковці як С. Ліпсет, Р. Даль, Дж. Яворські, І. Фен, Дж. С. Дейвіс, А. Зінов'єв, а також українські вчені : А. Крап, А. Романюк та інші.

Поняття політичної стабільності в міжнародному просторі особливо гостро почало обговорюватися після Другої світової війни, політологи та соціологи також почали докладне вивчення теми.

Згодом термін закріпився як чітко визначена категорія у політичній науці, але варто зазначити, що варіантів розгляду терміну існує безліч. У роботі під поняттям «політична стабільність» визначено стан політичної системи суспільства, якому властива сукупність зв'язків між різними політичними суб'єктами, яким притаманна стійкість і цілісність, здатність до ефективної і конструктивної співпраці [1]. При цьому поняття можна також визначити та співставити із політичною поведінкою суспільства, тобто, як зазначає К. Аке: «політична стабільність існує в тій мірі, в якій члени суспільства обмежують себе моделями поведінки, які потрапляють у рамки, накладені очікуваннями щодо політичної ролі. Будь-які дії, які виходять за ці межі, є проявом політичної нестабільності» [4].

Перед початком роботи, варто визначити критерії порівняння держав, серед них: легітимність та ефективність політичного режиму, економіка, міжнародні зв'язки та політична культура, за цими показниками пізніше, будуть зроблені висновки.

Варто зазначити, що розгляд політичної стабільності в демократичних та тоталітарних режимах має свої особливості, наприклад, якщо брати до уваги типологію Ліпсета [3 ст.161], яка враховує поняття легітимності влади, то політичний режим Японії є легітимним та ефективним. При визначенні фактору легітимності політичного режиму Північної Кореї, як і будь-якої іншої тоталітарної держави, справедливо виникає питання можливості наукового підґрунтя наведених аргументів. Адже при умовах закритості політичної системи, повному підпорядкуванні усіх сфер життя владі, важко дати оцінку легітимності режиму, оскільки провести опитування населення та визначити чесні результати неможливо. При цьому, якщо звернути увагу на функціонування режиму то його можливо визначити як здебільшого не ефективний, оскільки система держави забезпечує життя лише невеликому колу еліти та вичерпує і не розвиває людський ресурс [2].

З початком ери глобалізації Японія стрімко розвивала свій економічний та

політичний потенціал, з розвитком технологій та входження їх у міжнародний простір та з появою загроз національній безпеці держава також залучила свої ресурси для вирішення питання. Переймаючи тенденції Західної цивілізації держава вмilo пристосовувала їх до своїх умов проводивши політику японізації [6]. Таким чином Японія як вибудовувала зв'язки на міжнародному рівні завдяки вдалому балансу між запозиченням і відкритістю та традиційністю й кордонами. При цьому почався активний розвиток власної культури та поширення її завдяки таким сферам як література та японська мультиплікація [11]. За допомогою вище наведених тверджень, робимо висновки, що процеси глобалізації здебільшого позитивно вплинули на політичну стабільність Японії, посилили демократизм влади та політичну культуру населення, та допомогли посилити економічний розвиток та вийти державі на міжнародний рівень як сильного гравця та зберегти завдяки цьому національну безпеку.

Фактор глобалізації у Північній Кореї мав доволі слабкі показники, держава і досі має закриту систему і стала, законсервовану у часі культуру. Через це взаємозв'язка та обміну інформацією зі світом не відбулося, при цьому національна безпека держави також застаріла в часі, хоч і є доволі захищеною від сторонніх втручань [6]. Економіка Північної Кореї є нестабільною та слабкою [7]. Здебільшого її функціонування забезпечене лише зв'язком із невеликою кількістю партнерів держави, серед яких здебільшого також держави недемократичного устрою, наприклад Росія та Китай. Північна Корея також майже не має сили на міжнародній арені, та не вбудована у загальну світову систему [6]. Політична стабільність країни має здебільшого ознаки застою, що підтверджує скрутний економічний стан, та відсутню політичну культуру населення.

Якщо провести порівняльний аналіз на основі результатів дослідження багатьох науковців, які вивчали дану тему, то можливо зробити такі висновки: Північна Корея та Японія відносяться до цивілізацій Сходу, та мають у своїй культурі схожі риси, такі як колективізм, повагу до традицій, культ предків, патріотизм, прагнення суспільного блага, консерватизм [8]. Але на відміну від Японії, політична еліта Північної Кореї значно спаложила політичну культуру населення за допомогою винищення інтелігенції, репресіям невдоволеної частки населення та придушенням протестів. За економічними показниками Північна Корея займає 213 місце з 230 по ВВП на душу населення [5]. Такі показники Північна Корея займає через застарілу планову мобілізаційну економічну систему. Основними галузями економіки є машинобудування, хімічна промисловість та видобуток корисних копалин. Експорт та імпорт в країні відбувається лише з її партнерами, серед них найбільшу частку займають Китай та Росія [6].

Японія, як було зазначено вище, є економічно розвиненою країною та посідає третє місце в світі за показником ВВП на душу населення, її основними галузями виробництва є сільське господарство, автобудування, текстильна промисловість, електротехнічна галузь [10]. При цьому країна практично повністю здатна забезпечити себе необхідними товарами, настільки, що певний час її тип економіки співставляли з феноменом Галапагоських островів [9].

Таким чином проаналізувавши фактори політичної стабільності Японії та Північної Кореї, серед яких: політичний режим, економіка та політична система а також основні особливості політичної культури населення, вдалося прослідкувати їх розвиток та взаємодію в умовах глобалізації. З вищезазначених факторів можливе доведення основної тези дослідження, що політична стабільність виступає одним із основних факторів функціонування політичного режиму, як гаранту національної безпеки. Процеси глобалізації в свою чергу змогли посилити ці фактори безпосередньо вплинувши на інтеграцію та взаємопроникнення культури. Завдяки процесам глобалізації Японія змогла швидко посилити свій вплив та міжнародній арені, досягти економічного зростання, закріпивши політичну стабільність та демократизм. Північна Корея навпаки перейшла в еру політичного застою, хоч з приходом до влади Кім Чен Ина і були проведені реформи лібералізації, однак політична система так і залишилася закритою для світової спільноти а влада і досі не є демократичною. На фактор слабкості політичної стабільності держави також вказує слабка політична культура населення та низькі економічні показники. Таким чином потенціал Японії та її політична стабільність перевершують за вказаними показниками ситуацію в Північній Кореї.

1. Головатий М.Ф., Антонюк О.В. Політична стабільність. Політологічний словник. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/kv_08.pdf&ved Дата звернення: 05.03.2023

2. Горлач М.І., Кремень В.Г., Політологія наука про політику. URL: https://pidru4niki.com/1781040936307/politologiya/politologiya_nauka_pro_politiku Дата звернення: 05.03.2023
3. Липсет С.М.// Хрестоматія з історії всесвітньої політичної думки: навч. посіб. / уклад. М. О. Багмет [та ін.]. — Миколаїв: Видавництво МФ НаУКМА, 2002. — ISBN с. 161.А
4. Ake C. A Definition of Political Stability.. URL: https://www.jstor.org/stable/421552?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents Дата звернення: 05.03.2023
5. Evans J.R. North Korea's economic crisis: Last chance for denuclearization? Revere. URL: <https://www.brookings.edu/research/north-koreas-economic-crisis-last-chance-for-denuclearization/> Дата звернення: 05.03.2023
6. Frank R. A Question of Interpretation: Economic Statistics From and About North Korea Archived.. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.38north.org/2012/07/rfrank071612/&ved=2ahUKEwjtajRq8L9AhXdQvEDHWPdBFgQFnoECAyQAQ&usg=AOvVaw2bk-X82VZLIP2GHntgfUFQ> Дата звернення: 05.03.2023
7. Globalizing the DPRK? Domestic Developments and Cultural Globalization in North Korean Cuisine on JSTOR. URL: <https://www.jstor.org/stable/27160574> Дата звернення: 05.03.2023
8. Grimes W.W. Japan And Globalization: from opportunity to constraint. URL: <https://www.jstor.org/stable/42704238> Дата звернення: 05.03.2023
9. Huber T.M. Strategic economy in Japan. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.routledge.com/Strategic-Economy-In-Japan/Huber/p/book/> Дата звернення: 05.03.2023
10. Ito T., Hoshi T. The Japanese economy. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://mitpress.mit.edu/9780262538244/the-japanese-economy/> Дата звернення: 05.03.2023
11. Teasdale B.A. Japanese Tradition and Culture: Aid or Obstacle to Future Success?. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.lehigh.edu/~rfw1/courses/1999/spring/ir163/Papers/pdf/> Дата звернення: 05.03.2023

УДК 342.4

DOI: 10.31733/17-03-2023-109-111

Дар'я АРТАМОНОВА

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Андрій САМОТУГА**

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ

Конституційний процес є важливою складовою політичного життя кожної країни, оскільки він визначає правові засади функціонування держави. Україна, як суверенна демократична держава, також має свій конституційний процес, який формується впродовж багатьох років і викликає значний інтерес серед політологів та юристів. У цій публікації ми розглянемо основні аспекти конституційного процесу в Україні, а також звернемо увагу на сучасні безпекові виклики, з якими стикається українське конституційне право.

Конституційний процес в Україні розпочався з моменту набуття державної незалежності у 1991 році. Основним документом, який регулює конституційний процес в країні, є Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. Вона визначає основні принципи державного устрою, права та свободи людини, розподіл влади.

Одним із важливих аспектів конституційного процесу є процедура зміни Конституції. Згідно зі статтею 157 Конституції України, зміни до Конституції можуть бути внесені шляхом прийняття Конституційного закону, який підтримує не менше двох третин голосів від конституційного складу Верховної Ради України [1]. Цей процес має високу правову складність та вимагає широкої громадської участі і консенсусу серед політичних сил.

Конституційний процес включає також розробку і прийняття конституційних законів. Конституційний закон має важливе значення, оскільки він визначає основні принципи та норми функціонування держави. Його прийняття зазвичай вимагає особливого

більшості голосів у парламенті та може відбуватися після широких дискусій та консультацій з громадськістю [2].

Україна також має Конституційний Суд, який виконує важливу роль у конституційному процесі. Конституційний Суд вирішує питання конституційності законів, актів Президента, Верховної Ради та інших державних органів. Він забезпечує дотримання конституційних прав та свобод людини, а також вирішує конституційні спори між органами влади.

Український конституційний процес стикається зі значними викликами та складнощами в сучасних умовах. Одним із найголовніших викликів є забезпечення ефективної роботи конституційних інституцій та зміцнення верховенства права. Деякі експерти вказують на необхідність подальшої реформи Конституційного Суду для забезпечення його незалежності та авторитету.

Також важливим викликом є питання децентралізації влади та розширення повноважень місцевих органів самоврядування. Україна активно реформує свою систему місцевого самоврядування з метою забезпечення більшої автономії та впливу на прийняття рішень на рівні громад. Ця реформа передбачає передачу певних повноважень та фінансових ресурсів на місцевий рівень, що сприятиме розвитку територіальної самодостатності та забезпеченню потреб населення [3]. Успішне вирішення цих доленосних для України завдань можливе не лише за умови збереження територіальної єдності та цілісності держави на принципах унітаризму й ефективної організації державної влади, а й наявності дієвого місцевого самоврядування та спроможних територіальних громад. Саме децентралізація виступає одним із важливих компонентів демократичних реформ, сприяє прозорості у діяльності влади, організації та функціонування адміністративно-територіальних одиниць як просторової основи спроможних територіальних громад. Саме дієздатні та самодостатні територіальні громади, у тому числі об'єднані у процесі децентралізаційної реформи, формують стратегію розвитку не лише сіл, селищ і міст, а й регіонів та держави в цілому, визначаючи напрями та механізми здійснення політики у різних сферах суспільного та державного життя, у тому числі й національної безпеки та оборони української держави [4, с. 463-466].

Крім того, одним із сучасних викликів українського конституційного процесу є питання реформи судової системи. Забезпечення незалежності та ефективності судів є важливим завданням для забезпечення правосуддя та захисту конституційних прав громадян. Проведення реформ в судовій системі спрямоване на забезпечення незалежного судочинства, підвищення професіоналізму суддів та доступності юстиції для всіх громадян.

Також необхідно зазначити, що український конституційний процес також стикається з викликами, пов'язаними з міжнародною інтеграцією та адаптацією до стандартів та норм міжнародного права. У контексті європейської інтеграції України, необхідно внести зміни до конституційних положень та законодавства, щоб відповідати вимогам та стандартам Європейського Союзу [5].

Для успішного реагування на ці та інші виклики необхідно проводити широкі дискусії, залучати експертну громадськість та створювати механізми демократичного прийняття рішень. Також важливо забезпечити незалежність та ефективність конституційних органів, зокрема Конституційного Суду, та підвищити рівень професіоналізму суддів [6].

Таким чином, український конституційний процес є складною та важливою сферою політичного та правового життя країни. Шлях до його вдосконалення потребує постійних зусиль з метою вирішення сучасних проблеми. Незалежність і ефективність конституційних інституцій, реформа судової системи, децентралізація влади та відповідність міжнародним стандартам є ключовими аспектами, які потребують уваги та дій.

Україна має потужний потенціал для подальшого розвитку конституційного процесу та зміцнення правової держави. Забезпечення стабільності, розбудова демократичних інституцій та зміцнення верховенства права сприятимуть забезпеченню гармонійного функціонування держави та захисту прав людини.

1. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Зубков О. І. Конституційне право України : підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2019, С. – 84.

3. Данилюк О. В. Конституційна реформа в Україні: сучасний стан та перспективи. *Юридичний вісник України*, 2021, № 3, С. 93.

4. Конституційно-правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні: монограф. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. О. В. Батанова; передм. акад. НАН України

Ю. С. Шемшученка та академіка НАПрН України О. В. Скрипнюка. Київ : Талком, 2021. 498 с.

5. Проект Конституційних змін в Україні: проблеми та перспективи/за ред. Кучеренка О.І., Малишевської І.В. Київ: Юридична думка, 2018, С. – 75-77.

6. Кононенко О.В. Сучасні тенденції розвитку конституційного права України. *Правова доктрина*, 2020, № 3, С. – 46.

УДК 342.721.6

DOI: 10.31733/17-03-2023-111-112

Альберт ВОЛЬТОБРИСОВ

студент ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н. **Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО**

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ РЕПАТРІАЦІЇ В УКРАЇНУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В Україні з 24. 02. 2022 введено воєнний стан [1]. На сьогодні, проблематика даної роботи пов'язана з проведенням репатріації в умовах війни та конфлікту, це може призвести до складнощів та загроз для безпеки репатріантів/біженців, а також ускладнити процес організації та проведення репатріації. Особливо в зоні конфлікту на сході України (території ОРДЛО) існують ризики для безпеки громадян, які повертаються до своїх домівок чи до родичів. Більше того, повернення репатріантів може бути складним через знищення інфраструктури, житла та інших соціальних служб внаслідок бомбардування, мінування та ін.

Отже, репатріація це – повернення до країни походження за вільним та обґрунтованим рішенням біженців. Добровільна репатріація може бути організованою (тобто коли вона відбувається під егідою відповідних урядів та УВКБ ООН) або спонтанною (тобто біженці повертаються власними силами, а УВКБ ООН та уряди практично не беруть безпосередньої участі в процесі повернення) [2].

Важливо також враховувати психологічний стан репатріантів, які пережили стресові ситуації під час конфлікту. Для успішної репатріації необхідна ефективна координація дій між відповідними урядовими органами, міжнародними організаціями та громадськими організаціями, а також забезпечення безпеки та захисту репатріантів та надання їм необхідної підтримки та соціальної допомоги. Ці питання регулюють різні нормативно-правові акти: 1) Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку надання безоплатної первинної правової допомоги у Міністерстві охорони здоров'я України»; 2) Постанова КМУ «Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; 3) Закон України (далі ЗУ) «Про безоплатну правову допомогу»; 4) ЗУ «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я»

Отже, репатріанти та біженці на сході України можуть отримати різноманітні соціальні та психологічні послуги. Деякі з них включають: 1) безоплатна правова допомога у центрах БПД [3]; 2) Безоплатна правова допомога у Міністерстві охорони здоров'я України [4]; 3) Психологічна допомога в реабілітації та реабілітаційна допомога.

Розглянемо поняття що таке психологічна допомога в реабілітації – діяльність, спрямована на відновлення та підтримку функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сферах із застосуванням методів психологічної та психотерапевтичної допомоги у формах психотерапії, психологічного консультування або першої психологічної допомоги. Психологічну допомогу в реабілітації здійснює клінічний психолог (психолог, психотерапевт) у складі мультидисциплінарної реабілітаційної команди [5]. Згідно ЗУ «Про безоплатну правову допомогу», безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [6].

У зв'язку з нинішньою війною між Україною та Росією, «репатріація» є процесом, який регулюється нормативно-правовими актами України, що передбачають повернення на територію України осіб, які є громадянами України, постійно проживають в Україні, або мають українське коріння, але опинилися на території Росії чи інших держав через конфлікт. Зокрема, ЗУ «Про біженців» та ЗУ «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначає процедуру та умови повернення таких осіб до України. Цей процес зазвичай включає дипломатичні зусилля та організацію транспорту для перевезення людей назад до України.

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 18 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 19.11.2022).

2. International migration law. Glossary on migration. 34th ed. Geneva, Switzerland. : International Organization for Migration (IOM), 2019. 233 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf (date of access: 21.02.2023).

3. Контактний центр системи БПД: принцип «правова допомога ходить за людиною». Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/kontaktnyi-tsentr-sistemi-bpd-printsip-pravova-dopomoga-hodit-za-lyudinoyu> (дата звернення: 19.02.2023).

4. Безоплатна правова допомога. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/bezoplatna-pravova-dopomoga-> (дата звернення: 20.02.2023).

5. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 р. № 1053-IX : станом на 19 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (дата звернення: 21.02.2023).

6. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI : станом на 19 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 21.02.2023).

УДК 342.721.6

DOI: 10.31733/17-03-2023-112-113

Вікторія ГОРОБЕЦЬ

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.соціол.н., доц. **Наталія КОМИХ**

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФІЯ ЗБРОЇ

Сьогодення українського суспільства – це війна в наслідок повномасштабного вторгнення російського агресора. Війна завжди пов'язана із зброєю, як засобом боротьби людини для досягнення певної мети. За умов війни проблема використання зброї є актуальною як для військових так і цивільних громадян. Особливо в умовах гібридної війни, що відбувається в Україні, зброя набуває ще й інших варіацій, наприклад інформаційна зброя.

На жаль цей світ не є повноцінно стійким та ідеально спокійним місцем, і часто люди борються за своє життя шляхом застосування зброї та використання фізичної сили. Інколи, така боротьба є причиною зародження війни. Чи то фізичні чинники сприяють на людство, чи фінансові але точно не духовні. Так як фізично не всі люди спроможні боронитися, то на допомогу прийшли еволюція та інтелект які винайшли рушійну силу зброї. Актуальною проблемою сучасності є викривлення, з моральної точки зору, поняття зброї, переговори про мир краще вести зі зброєю в руках.

«Знаряддя війни» впливають на хід кровопролиття та її закінчення, тактику бою та бойовий дух воюючих. Кам'яна доба – найдавніший культурно-історичний період в історії людства, коли основні знаряддя праці і зброя виготовлялися з каменю. На початкових етапах людської історії, межа між поняттями «знаряддя» і «зброя» була досить умовною – перше швидко змінювалося другим.

Розвиток людства не стоїть на місці, тому Леся Українка в своїй праці «Первісні люди» розмежувала знаряддя та зброю в різні поняття: «Бронзовими сокирами могли вони

вже краще обтесувати дерево, бронзовими лопатами могли копати землю, бронзовою зброєю ліпше було боронитися від ворогів». З цього вислову ми спостерігаємо, що людина почала використовувати зброю не як засіб здобуття їжі, полювання на тварин та захисту від них, а трактування цього поняття як засіб захисту від себе подібних і предмет нападу задля отримання корисливої вигоди [4, с. 6]. Вперше на основі нафти і селітри візантійцями був застосований вогнемет, який має відому назву «Грецький вогонь» та використовувався з метою залякування ворогів.

Зброя зароджує жорстокість та насилля? Чи змінився б світ якщо вся зброя зникла? Зброя – це зародження війни. Такі видатні мислителі як І. Кант, В. Асмус, А. Богомолов та багато інших не змогли обійти тему філософії війни та миру яка фінансується і живе за допомоги людей які в свою чергу винайшли засіб для знищення живих організмів, субкультур, народів та цілих націй. І. Кант ґрунтує свою філософію на тім, що мир є моральною метою і обов'язком, до виконання якого людина покликана як розумна істота. Цей обов'язок вимагає від неї шукати загального правового громадянського суспільства, в якому свобода одних узгоджувалася б із свободою інших. На превеликий жаль багато людей далекі від цього ідеалу. За своє сутність вони – самолюбці, які прагнуть до возвеличення, задоволення тільки своїх потреб тому через ці бажання часто не керуються своїми думками ти діями які призводять до катастрофічних проблем [1, с. 1]. Він підкреслював, що «Війна, поперше, – зло; вона здатна знищити варварськими спустошенням усі досягнуті успіхи культури. Інший філософ Т. Гобс стверджував, що війна відповідає сутності людини, але в той же час несе згубність для неї. Він вважав, що країни які ведуть війни, її армії і полководці, що крадуть інші народи є «жахливими чудовиськами» [2, с. 273].

Кількість збройних конфліктів у світі від часів завершення Другої світової війни почали помітно зростати. Але, якщо раніше найчастіше боротьба відбувалася між державами, то тепер це світові конфлікти. На сьогоднішній день в світі відбувається близько 40 збройних конфліктів. Які приносять звичайним громадянам страждання, вони емансиповані елементарних можливостей такі як здобуття освіти, побудування повноцінних відносин в суспільстві та права на життя [4]. Також однією з проблем сучасності є не тільки застосування зброї людством, а й її виготовлення і зберігання яке завдає величезних збитків навколишньому середовищу: ядерні відходи, відходи хімічного і біологічного виробництва, аварії на військових заводах та літаків з ядерними та водневими бомбами.

В даний момент ми спостерігаємо війну на території України під час якої було застосовано безліч видів зброї, зворотною стороною цієї війни є людські жертви. За даними Управління верховного комісара ООН з прав людини, станом на 15 лютого 2023 року з 24 лютого 2022 року загальні втрати серед цивільних громадян України становить 21293 особи, зокрема загиблих 8006 [3].

Отже, використання зброї розпочалося з давніх віків, але використовувалася виключно в побутових цілях. Багато філософів розглядає війну зі сторони зла та засуджують її. Війна лягає тяжким тягарем на плечі народу і є жахливим завершенням для кожного. Припинення цього варварського методу до возвеличення найсильніших є головною ціллю для всіх народів планети. Війна є простором для випробування нових видів зброї, зокрема інформаційної. В той час, в суспільстві відбувається поступове усвідомлення ціннісного ставлення до зброї, можливостей її використання та користі для розвитку людства. Важливе значення в даному процесі набуває філософське осмислення, як підґрунтя для формування культури поведінки із зброєю в мирний час. Осмислення процесів соціалізації особистості в контексті культури пацифізму чи, навпаки, мілітаризму. І першим кроком для здійснення є знищенням всіх потенційно небезпечних видів зброї для людства.

1. Гусев В. І. І. Кант: Філософське обґрунтування ідеї миру.16с URL:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9696/Guseyev_I.Kant_filosofske.pdf?sequence=1&isAllowed=y (01.02.23)

2. Гобс. Т. Левіафан. К.: Дух і літера 2002. 606с. URL: <http://books.irf.kiev.ua/handle/987654321/3581> (05.03.23)

3. Бут Ю. Воєнна стратегія. Енциклопедія Сучасної України. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-27379> (01.03.23)

4. ООН внесла до даних про жертв війни в Україні одразу понад 800 загиблих і 2300 поранених. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/892925.html> (05.03.23)

5. Українка Л. Первісні люде: світ відомий давнім людям. Катеринослав, 1918. 256с. URL:https://shron2.chtyvo.org.ua/Ukrainka/Pervisni_liude_Svit_vidomyi_davnim_liudiam.pdf?PHPSESSID=1nqjim3eahl8e0lsp5t1lm4me7 (10.02.23)

УДК 343.322

DOI: 10.31733/17-03-2023-114-115

Т. ДАШВЕЦЬ

студент ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Олена ОРЛОВА**

(Дніпропетровський державний

університет внутрішніх справ)

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ В УКРАЇНІ

Колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить пряму загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, у зв'язку з чим він має нести встановлену законом відповідальність. Крім того, постконфліктне врегулювання неможливе без відновлення справедливості та скорочення низки прав учасників колабораціонізму, які можуть бути врегульовані лише законодавчим шляхом.

15 березня 2022 р. набрав чинності Закон України від 3 березня 2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», яким Кримінальний кодекс України доповнено Статтю 111-1, яка визначає поняття колабораціонізму.

Слід зазначити, що на сьогодні кримінальне законодавство європейських країн не містить прямих вказівок на колабораціонізм як основу виникнення відповідного виду відповідальності. Єдиним винятком є Литовська Республіка, яка передбачає кримінальну відповідальність за дії громадянина Литовської Республіки щодо сприяння незаконному уряду у схваленні окупації чи анексії Литовської Республіки, у тому числі щодо придушення опору жителів Литви або допомога незаконним державним структурам у здійсненні окупації чи анексії. 120 КК Литовської Республіки «Колобораціонізм» [5]

Прикро, але українське законодавство не змігло зробити це заздалегідь, що досі призводить до певних проблем та протиріч у кримінальній оцінці діянь співучасників та вирішенні інших пов'язаних питань. На жаль, насправді на рівні державної влади досі немає єдиної думки про те, як має бути вибудована та реалізована державна кримінально-правова політика щодо осіб, які мають колабораціоністський характер [3].

Такий самий дисбаланс позицій притаманний громадянам та вченим. У той же час аналіз висловлених зараз позицій дозволяє виділити загалом два найбільш типові підходи до вирішення цієї проблеми. Перший з них можна звести до того, що існуючий кримінально-правовий ресурс достатній для адекватного реагування на таку поведінку або вирішення питання співпраці місцевого населення окупованих територій із противником; але це не є пріоритетним. Суть другого підходу можна звести до необхідності подальшого правового регулювання існуючих в Україні питань, пов'язаних із спільною діяльністю, у тому числі вирішення пов'язаних із ними кримінально-правових проблем. Представники цього підходу переважають над тими, хто вважає, що існуючий кримінально-правовий ресурс для реагування на розглядуваний тип поведінки в цілому достатній [4].

Уявлення, висловлені у професійній літературі про зміни, вирізняються своєю суперечливістю. Не всі з них заслуговують на підтримку, враховуючи, що глибоких досліджень на цю тему в Україні досі не проводилося. Внаслідок цього відсутня науково обґрунтована модель правового регулювання колабораціоністських відносин, що ускладнює перспективний процес розкуркулювання території України.

Певні представники громадських організацій пішли набагато далі, почавши розробляти законопроект «Про відповідальність», який за їхнім задумом розділить громадян України, які стали жертвами збройної агресії Російської Федерації проти України та окупації частини своєї її території, від посібникам агресора, встановивши особливий режим санкцій за протиправні дії на користь держави-агресора на шкоду інтересам України, а також визначивши критерії та порядок застосування процедури помилування для певних категорій громадян, які вчинили правопорушення невеликої тяжкості. Цей законопроект, безумовно, представляє професійний інтерес через оригінальність і різноманітність пропонуваніх до реалізації ідей, які, до того ж, можуть бути сприйняті неоднозначно, вимагаючи поглибленого обговорення [6].

Розробники цього матеріалу пропонують розділити колабораціонізм на вимушений

та свідомий. Відповідальність за свідоме діяння колабораціонізму має бути встановлене в рамках кримінальної норми про державну зраду (ч. 2 та 3 ст. 111 КК України), яке диференційоване за суспільно небезпечними наслідками. Такі наслідки пов'язані зі значним впливом відповідних дій без заподіяння суттєвої шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, безпеці держави, економіки чи інформації України, а також незначним впливом на порушення суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, інформаційної безпеки. Водночас запроваджується процедура помилування, яка передбачає для колабораціоністів, які визнали свою провину, випросили вибачення у Українського народу та держави за скоєне, можливість заміни покарання у вигляді позбавлення волі з покаранням альтернативного основного покарання у виді тимчасового обмеження та призупинення прав

Оцінюючи зміни, викладені в Кримінальному кодексі України, насамперед слід звернути увагу на спроби опису ознак колабораціонізму поняттями, які не можна вважати однозначно визначеними, хоча відповідну спробу зроблено у примітці до статті 111 КК України, але з тих самих причин вона дуже невдала і не дозволить з достатньою точністю дати кримінально-правову оцінку співпраці з окупантом. Крім того, є сумнівне уявлення про визначені в законопроекті параметри так званої процедури прощення, яка сама по собі повинна зумовлювати характер і суворість покарання, що застосовується.

Аналіз сучасних вітчизняних досліджень кримінально-правової складової виявлених проблем дозволяє зробити висновок щодо недостатності її наукової розробки. Існуючі спроби зробити це здебільшого характеризуються поверховістю або свідчать про висвітлення лише деяких аспектів колабораціоністської практики України у її сучасний період. У той же час у відповідному комплексі питань кримінально-правової науки існує безліч прогалин. Таким чином, незважаючи на вже тривалий період перебування частини території України під окупацією та появу на її землях відповідного явища у вигляді колабораціонізму, ні науковці, ні громадськість не змогли ініціювати належну дискусію з цього питання, а тому дійти згоди визначення найбільш оптимальних шляхів правового вирішення відповідної проблеми.

Щодо змін, внесених до Кримінального кодексу, то вони покликані уникнути потенційної відповідальності учасників ринку електронних комунікацій України за виконання існуючих зобов'язань за чинними міжнародними міжоператорськими угодами з операторами Російської Федерації та Республіки Білорусь, для підтримки зв'язку між українськими абонентами та держави-агресори.

Однак ці зміни викликають більше питань та сумнівів, ніж практичних результатів. Зокрема, Законом встановлено, що звернення, заперечення вважаються публічними, навіть якщо вони поширені в мережі Інтернет або через засоби масової інформації, що може бути додатковим ризиком порушення прав людини, оскільки особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за розміщення того чи іншого критичного повідомлення у соціальних мережах. Крім того, цей закон поширюється на невизначену кількість осіб, які можуть бути піддані його санкціям. А його часткове застосування стосовно будь-якої конкретної особи буде фактично виборчим правосуддям. Навіть об'єктива сторона злочинів, зазначених у ст. 111-1 та 111-2 можуть бути частково охоплені положеннями інших статей. Зокрема, стаття 110 охоплює майже всі випадки колабораційної діяльності. Тобто, відбувається дублювання тих самих норм відповідальності.

Тому запровадження таких елементів злочинів і покарань в Україні загрожує негативними наслідками. Відповідно, державна політика кримінальної відповідальності за спільну діяльність в Україні має враховувати сучасні інститути кримінального права та потребує вдосконалення.

1. Пояснювальна записка до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність»: Закон України від 3.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

2. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р.. Відомості Верховної Ради України 2021, № 46, ст.380.

3. Дячок О. Щодо законодавчого обмеження правового статусу особи, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України. 2017р.

4. Головкін О., Сказко І., Колабораціонізм в Україні: дискусійні аспекти Держава і право. Серія юридичні науки . 2017р.

5. Шайкан В., Дацько К., Іванюк Н., Батюк А., «Колабораціонізм і війна». Злочини як явища в інформаційному суспільстві» 2020р.

6. Степико М. Проблеми реалізації консолідаційного потенціалу української нації . 2019р.

УДК 342.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-116-117

Аліса ЗАРИТОВА

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н. **Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ОBOB'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ

У всі часи, й особливо в бурхливі періоди швидких і радикальних змін, люди мають відчувати себе в безпеці. Вони повинні знати, що їх права і свободи будуть захищені, що б не відбувалося в навколишньому світі. Отже, справедливий розподіл влади та дотримання прав та свобод людини мають стати невід'ємними характеристиками сучасної правової держави.

Права та обов'язки людини і громадянина є важливим предметом наукових досліджень. У цьому контексті слід назвати праці: С. Алексєєва, Л. Воєводіна, Л. Глухарьової, Б. Єбзєєва, М. Козюбри, В. Колісника, А. Колодія, В. Крусса, О. Кутафіна, О. Лукашевої, М. Матузова, Н. Оніщенко, В. Погорілка, П. Рабіновича, О. Скакун.

Необхідність дослідження ролі і місця конституційних обов'язків та гарантій їх виконання зумовлена тим, що Україна розбудовується як правова, демократична держава, в якій активно формується громадянське суспільство. Конституційні обов'язки займають чільне місце в забезпеченні нормального функціонування соціуму, адже без них суспільний розвиток був би неможливим. Однак лише незначна кількість вітчизняних монографічних робіт присвячена конституційним обов'язкам людини і громадянина, а широкі теоретичні узагальнення з питань гарантій їх виконання в Україні, взагалі відсутні.

Проголошення 24 серпня 1991 року незалежності, дало змогу Україні розгорнути нову сторінку в її історії, а також розширити права і свободи громадян, наповнити їх новим змістом і значенням. У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та зверненні Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» від 5 грудня 1991 р. наголошувалося, що сім'я цивілізованих країн прагне вступити в нову, демократичну, правову державу, яка спрямована, зокрема, на ефективне забезпечення прав, свобод людини і громадянина та зобов'язується неухильно дотримуватися загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів у сфері прав і свобод людини [1]. Конституція України 1996 р. певною мірою є зразком сучасного конституціоналізму щодо прав і свобод людини і громадянина. Вона визначила якісно новий, сучасний статус людини і громадянина в Україні, здійснюючи де-факто «гуманітарну революцію».

Людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Конституції (ст. 3) найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і громадянина становлять зміст і напрям діяльності держави. Відповідно до Конституції держава несе відповідальність перед особою за свою діяльність [2]. Утвердження і захист прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Виходячи з вищесказаного, чинна Конституція України присвячує спеціальний розділ II правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина. Цей розділ є одним із найважливіших у Конституції і містить близько 30 статей.

Конституція України визначає систему прав і свобод у всіх основних сферах, а саме: цивільні, політичні, економічні, соціальні та культурні права та свободи людини і громадянина. Також вона всебічно гарантує права і свободи, передбачає механізм їх забезпечення та охорони. Це відноситься до організації та здійснення державної влади на принципах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6) [2]. Захист конституційних прав і свобод здійснює судова гілка влади. Однією з важливих ланок в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина є Конституційний Суд України. До його функцій відноситься здійснення судового конституційного контролю і захист основ конституційного ладу, основних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права та

прямої дії Конституції на всій території України.

Додатковою гарантією захисту прав і свобод людини є також міжнародні механізми захисту прав людини, до яких приєдналася Україна. Важливим кроком на цьому шляху стала ратифікація 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [3; 4]. Відтепер громадяни України мають можливість звертатися до Європейського суду з прав людини за захистом своїх порушених прав. Крім того, приєднавшись у 1990 р. до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., Україна також визнала компетенцію Комітету ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг громадян України за порушення їх прав і свобод. Також Конституція України юридично усунула всі нормативні перешкоди для забезпечення прав і свобод людини і громадянина закріпивши норми прямої дії, відповідно до яких звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо гарантовано Основним Законом нашої держави.

На сучасному етапі концепція конституційного закріплення обов'язків людини і громадянина відповідає зразкам не тільки європейського, але і світового конституціоналізму. Адже чинна Конституція України реалізувала всі матеріальні положення актів міжнародного права про людину і насамперед Загальну декларацію людини, міжнародного пакту про громадянські та політичні права та міжнародного пакту прав про економічні, соціальні та культурні права, які є одним із найбільших досягнень людства ХХ століття. Конституційні обов'язки людини і громадянина – це взаємозв'язок особи і держави у правовій формі, яка обумовлюється стійким і зворотнім його характером. Соціальна цінність полягає у тому, що конституційні обов'язки є юридичним засобом виконання державою своїх функцій і тому вони сприяють захисту прав і свобод людини і громадянина.

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 26.09.2022).

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

3. Федіна Н.В. Сучасні погляди на розуміння прав і свобод людини та громадянина в умовах реформування в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2015. № 4. С. 65-74.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 26.09.2022).

УДК 342.7+351.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-117-118

Вікторія КИРИЧЕНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник :

ст. викл. **Олена ЛОПАЄВА**

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ДИТИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Захист прав дітей є важливою складовою правоохоронної діяльності. Дотримання прав дітей є ключовим елементом під час взаємодії з правоохоронними органами. Основними принципами дотримання прав дітей у правоохоронній діяльності є: пріоритетність інтересів дитини, у будь-якій ситуації правоохоронні органи повинні віддавати перевагу інтересам та потребам дитини, забезпечення безпеки дитини. Правоохоронні органи мають гарантувати безпеку дітей та забезпечувати їх захист від будь-яких форм насильства, зокрема, фізичної, психологічної, сексуальної та експлуатації [1].

Дотримання прав дитини у поліції є дуже важливою та серйозною проблемою. Права дитини включають право на повагу до гідності, на життя та на заборону катування та

жорстокого поводження. Для забезпечення цих прав, поліцейські мають дотримуватися певних протоколів та процедур при стиканні з дітьми.

Основні правила, які повинні дотримуватися поліцейські при стиканні з дітьми:

1. Поважати гідність дитини. Уникати дискримінації на підставі статі, раси, національності, мови, релігії, інвалідності та інших ознак.

2. Забезпечувати безпеку дитини. У разі небезпеки для дитини, поліцейський повинен прийняти усі можливі дії для припинення цієї небезпеки.

Згідно Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року [2] дитина - особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше. Поліція володіє важливою інформацією про дітей, які можуть бути під загрозою заподіяння шкоди, а також про тих, хто завдає такої шкоди. Вони зобов'язуються ділитися інформацією та розвідданими з іншими організаціями, якщо це необхідно для захисту дітей. Це включає відповідальність за те, щоб співробітники, які представляють поліцію на конференції з питань захисту дітей, були повністю поінформовані про випадок, а також мали досвід оцінки ризиків і процесу прийняття рішень. Так само вони можуть очікувати, що інші організації поділяться з ними інформацією та розвідувальними даними, якими вони володіють, щоб дозволити поліції виконувати свої обов'язки.

Служби у справах дітей повинні якнайшвидше повідомляти поліцію, якщо передана їм справа стосується кримінального правопорушення, скоєного або підозрюваного у вчиненні проти дитини [3]. Інші агентства повинні розглянути можливість обміну такою інформацією. Це не означає, що в усіх таких випадках потрібне повне розслідування або що обов'язково буде подальша участь поліції. Однак важливо, щоб поліція зберегла можливість отримати інформацію та отримати консультації, щоб переконатися, що всю відповідну інформацію можна взяти до уваги до прийняття остаточного рішення.

У спілкуванні з неповнолітнім і забезпеченні його нагальних потреб необхідно не забувати про надання йому правової допомоги, забезпеченні його прав і свобод у спілкуванні із зовнішнім середовищем (наприклад, необхідно з'ясувати причини, за яких неповнолітній опинився у даній ситуації; винних у цьому осіб; повідомити відповідального поліцейського у підрозділі поліції про ситуацію, що склалася; повідомити батьків або осіб, що їх замінюють, про місце перебування неповнолітнього; повідомити органи опіки та піклування про ситуацію, що склалася та ін.) [4], також поліцейський має застосовувати психологічні прийоми, спрямовані на збереження психоемоційного здоров'я неповнолітнього (наприклад, заспокоїти його; створити атмосферу надійності та впевненості в обставинах, що склалися, та власних діях, спрямованих на їх подолання; у дружній бесіді з'ясувати обставини, в які потрапив неповнолітній), оскільки психіка неповнолітніх осіб є нестійкою, а обставини, в яких опинилася неповнолітня особа, можуть спонукати до виникнення психологічних травм різної тяжкості.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 21.03.23)

2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення 21.03.23)

3. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 21.03.23)

4. Поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб: зміст та порядок застосування Портал освітньо-інформаційних послуг «Студентська консультація» URL: <http://studcon.org/policeyske-pikluvannya-shchodo-nerovnovolitnih-osib-zmist-ta-poryadok-zastosuvannya-police-care-minors?page=1> (дата звернення 21.03.23)

УДК 323+327

DOI: 10.31733/17-03-2023-119-120

Антон КАРЮК

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності

Науковий керівник:

ст. викл. **Олександр ЗАХАРЧЕНКО**

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Внутрішня та зовнішня політика є невід'ємними складовими сфер діяльності держави. Внутрішня політика відноситься до внутрішньої діяльності держави та спрямована на забезпечення соціально-економічного розвитку, захист прав та свобод громадян, зміцнення демократії та правової держави. [1]. Зовнішня політика, зі свого боку, відноситься до зовнішніх відносин держави та орієнтована на захист національних інтересів та співпрацю з іншими державами у різних сферах.[2] Оскільки внутрішня та зовнішня політика мають велике значення для держави та громадян, їх формування та реалізація повинні здійснюватися відповідно до закону та міжнародних стандартів. У зв'язку з цим, є ряд правових проблем, які пов'язані з формуванням та реалізацією внутрішньої та зовнішньої політики держави.

Однією з головних правових проблем, пов'язаних з формуванням та реалізацією внутрішньої політики держави, є забезпечення прав та свобод громадян. Держава повинна створювати умови для забезпечення прав людини, зокрема, свободи слова, зборів, асоціацій, віросповідання та інших прав, які забезпечуються конституційними та законодавчими актами. Проте, деякі держави порушують права та свободи громадян, що веде до конфліктів та негативних наслідків. Ще можна відмітити правовою проблемою, яка виникає в процесі формування внутрішньої політики держави, є корупція. Корупція є порушенням законодавства та прав людини, оскільки вона завдає шкоди суспільству та громадянам, спричиняє нерівність та руйнує принципи демократії та правової держави. Для боротьби з корупцією необхідно вдосконалювати правову базу, забезпечувати незалежність судів та правоохоронних органів, та підвищувати рівень обізнаності громадян щодо корупційних правопорушень.

Також одна з важливих правових проблем зовнішньої політики держави є відносини з міжнародними організаціями. Участь у міжнародних організаціях вимагає від держави виконання різних правових зобов'язань, які можуть бути протиріччями з національним законодавством. Крім того, відносини з міжнародними організаціями можуть вимагати від держави зміни свого законодавства або виконання певних рішень. [8].

Також ще одною правовою проблемою, пов'язаною з зовнішньою політикою, є міграція. Міграційні процеси можуть стати причиною конфліктів та напруги між країнами, особливо тоді, коли вони супроводжуються порушенням прав людини та несправедливості. Наявність мігрантів також може створювати внутрішні проблеми для країни-господаря, такі як напруження на ринку праці або незадоволення місцевого населення.

Крім того, важливою правовою проблемою зовнішньої політики є відносини з іншими державами у сфері торгівлі та економіки. У світі існує велика кількість різних міжнародних торговельних угод, які мають свої особливості та правила. Для ефективного ведення зовнішньої торгівлі держава повинна враховувати ці правила та умови угод, що може вимагати змін в національному законодавстві та виконанні різних правових зобов'язань.

Отже, можна зробити висновок, що формування та реалізація внутрішньої та зовнішньої політики держави мають свої правові проблеми. Ці проблеми можуть стати перешкодою у виконанні міжнародних зобов'язань держави та призвести до конфліктів з іншими країнами. Для вирішення цих проблем необхідно ретельно аналізувати та враховувати відповідні правові норми та міжнародні угоди, що може вимагати змін у

національному законодавстві та виконанні різних правових зобов'язань. Забезпечення дотримання прав людини та розвиток правової культури в державі є ключовими у вирішенні правових проблем у сфері формування та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики.

1. Закон України "Про засади внутрішньої та зовнішньої політики" від 01.07.2010 № 2464-VI.
2. Закон України "Про зовнішню політику" від 06.06.2018 № 2470-VIII.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи. 1950.
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. ООН. 1966.
5. Статут Міжнародного суду ООН. ООН. 1945.
6. Міжнародне гуманітарне право: Женевські конвенції та додаткові протоколи. МЗС України. 2015.
7. Матеріали та документи Верховної Ради України. <https://rada.gov.ua/>
8. Матеріали та документи МЗС України. <https://mfa.gov.ua/>
9. Матеріали та документи Офісу Президента України. <https://www.president.gov.ua/>

УДК 130.1

DOI: 10.31733/17-03-2023-120-121

Вікторія КИРИЧЕНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

д.філос.н., проф. **Елеонора СКИБА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЛОГІЧНІ ФОРМИ МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ДІЙСНОСТІ

Нехтування фундаментально-теоретичним або філософським значенням будь-якої практичної діяльності призвело до того, що ця практична діяльність перетворилася на самоціль, втратила значимість як процес соціальної активності, залученості окремого індивідуума до соціально-значимої діяльності створення колективної духовності. Суворонаціленість на економічні та технологічні досягнення, при цьому нехтування вищою метою цього прогресу – збереження життя як найвищого сенсу існування, поваги до духовної діяльності – призвели до спотворення картини світу у колективній та індивідуальній свідомості, де ігноруються такі духовні цінності як культура мислення. Систематичність, послідовність, обґрунтованість і переконливість думки як втілення позачасових потреб суспільства виховується у людському середовищі завдяки науці логіки [1].

Думати логічно означає мислити точно і послідовно, не допускати протиріч у своїх міркуваннях і вміти розкривати логічні помилки. Як впливає зі сказаного, знання логіки потрібно так чи інакше всім нормальним людям, оскільки вони мислячі істоти. Однак є галузі людської діяльності, професії та спеціальності, де це знання особливо необхідне. Так, логічні знання є суто важливими для працівників системи народної освіти. Адже ці люди беруть участь у здійсненні дуже важливого соціального процесу передачі знань, накопичених людством, від одного покоління до іншого. Їхня діяльність також значною мірою пов'язана з формуванням мислення підростаючого чи молодого покоління. І тут важливо як самим ясно правильно мислити, бо "хто ясно мислить, ясно викладає". Не менш важливо навчити цьому інших, сформуванню логічну культуру здобувачів вищої освіти для подальшого використання у професійній діяльності.

Знання логіки настійно необхідне працівникам друку та засобів масової інформації. Адже їхня думка та слова звернені до величезних мас населення і можуть викликати найсерйозніші соціальні наслідки. Тому тут дуже важливо, щоб будь-яка інформація була суворо вивіреною, зваженою, точною, щоб у ній не було брехні, фальші, пересудів, логічних помилок, щоб висловлювані думки були логічно пов'язані між собою, не суперечили собі, були не тільки істинними, а й обґрунтованими.

Необхідність знання логіки є очевидною і для медичних працівників. Вони мають

справу з найдорожчим для людини - її життям та здоров'ям, вони роблять аналіз ознак хвороби та визначають діагноз, а значить, визначення методів лікування особливо небезпечні логічні прорахунки. Знання законів і правил логічного мислення, використовується в психіатрії як засіб виявлення порушень розумової діяльності у психічно хворих. Тут застосовуються такі логічні прийоми, як аналіз, синтез, узагальнення, класифікація тощо.

Також вміння логічно та послідовно мислити важливе й у роботі фахівця з права, яка потребує точності мислення, обґрунтованості висновків. Право — це сукупність правил, які регулюють поведінку в суспільстві. Ці правила створені людьми, які приймають рішення про те, що, на їхню думку, слід робити чи не робити в певних ситуаціях. Люди створюють закони з багатьох причин: одні роблять це, щоб захистити інших, а інші роблять це тому, що їм щось не подобається або хочуть покарати когось іншого за те, що він вчинив щось погане. Закони можуть змінюватися з часом; іноді ми позбавляємося старих законів і додаємо нові. Іноді ми позбавляємося всіх наших старих законів і створюємо нові, які краще відповідають нашому способу життя в сучасному суспільстві, ніж старі.

Наприклад, вирок суду має ґрунтуватися на ретельно перевіреному фактичному матеріалі, для правильного судового рішення важлива, при розгляді справи, переконлива, логічна, струнка промова прокурора чи захисника; рішення суду може бути правильним лише в тому випадку, якщо не лише його юридичні підстави вірні, а й перебіг міркувань - правильний. А це і є логічний бік юридичних доказів. Право, звичайно, передбачає щось більше, ніж логіка, проте безліч факторів, які сприяють гарній адвокатурі та справедливому судочинству, свідчать про те, що «життя закону» - залежать від розуму та логічного мислення. Точність деталей, необхідна для складання законів, постанов, указів, та інших юридичних документів, є раціональною точністю; обережність у плануванні та розробці стратегії, яка вимагається від судових адвокатів при прийнятті рішення про те, як представити свої справи, є раціональною обережністю; навик письмової та усної аргументації, необхідний для апеляційної практики, цілком очевидно, є раціональним навиком; талант, який очікується від суддів адміністративного права у створенні послідовних фактів і висновків права, є раціональним талантом.

Логіка — це ніби безпечна лінія, яка дозволяє нам безпомилково переходити від однієї істини до іншої. За допомогою логіки ми можемо переконатися, що істини, які ми стверджуємо, справді є істинні, а не проста ілюзія. І більше того: це дозволяє нам переконати інших у правді. Таким чином, це не тільки тримає нас пов'язаними зі світом, але й одне з одним із засобів зберігання свого внутрішнього світу у гармонії із зовнішнім.

Логіка – як давня наукова форма мислення, допомагає встановлювати внутрішній необхідний зв'язок між судженнями. Через відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності. Це така форма мислення, що відрізняє людину від тварини. Сформована культура мислення дає нам силу: спочатку зв'язувати причини з наслідками, встановлювати майбутні наслідки наших дій або бажань. *Scientia est potentia* – знання це сила. Якщо сприйняття долучає нас до ситуації «тут і зараз», то логіка долучає нас до світу за межами «тут і зараз», виводить нас за межі наших індивідуальних почуттів та через абстрактне мислення допомагає долинати на самий край Всесвіту і, можливо, за його межі.

Логіка - це вивчення того, як все у світі пов'язане та яким чином воно піддається впливу сторонніх сил, явищ та подій, як працюють причинно-наслідкові зв'язки. Логічне мислення можна застосувати до будь-яких сфер знання: від математики й науки до мистецтва й релігії. Логіка як форма мислення зберігає у свідомості людини найважливіші людські цінності як специфічні якості особистості.

1. Скиба Е. К. Роль філософії права в формуванні свідомості суспільства сучасної формації. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2020.23 (5), 64–76. doi: 10.15421/172054

2. Старенький О, Гвоздзік О. Логіка формування доказової бази в кримінальному провадженні. Філософські та методологічні проблеми права. Том 24 № 2 (2022). 56- 63.

УДК 342.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-122-123

Соломія КОСТИЦЬКА

студентка Інституту права

Київського національного

університету імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД

Інститут судового захисту цивільних прав і свобод людини і громадянина та юридичних осіб пов'язаний із обов'язками держави перед людиною і громадянським суспільством. Виокремлюють три ключові зобов'язання держав щодо прав людини та суб'єктів права загалом: не порушувати прав фізичних і юридичних осіб, закріплених у конституціях та законах, захищати ці права та сприяти реалізації прав і свобод. Однак у сучасному світі ці зобов'язання держави дещо розширилися. Це обумовлено із у твердженням принципу верховенства права у конституціях, законодавстві та політико-правовій практиці сучасних демократичних держав. Тому у запропонованій тріаді маємо дещо по-новому виписати зобов'язання держави щодо суб'єктів права. Таке зобов'язання тоді має полягати у тому, що держава утримується від порушення природних прав людини і громадянина та закріплених у конституції і законодавстві прав юридичних осіб, а також зобов'язується захищати ці права і сприяти їх реалізації. Саме з обов'язком держави захищати права людини і пов'язують існування судового механізму захисту прав і свобод [1].

Якщо проаналізувати становлення механізму судового захисту прав людини в цілому, у тому числі цивільних прав, то можна виділити такі його етапи:

1) перший етап охоплює період після буржуазних революцій (Декларація прав людини, Франція, Конституція США 1787). Коли відбувається визнання на національних рівнях основоположних прав, створюються національні режими судового захисту, а роль суду визначається у завданні запобігти свавілля, здійснюючи контроль за іншими гілками влади;

2) другий етап розпочався після прийняття Загальної декларації прав людини 1948 року, Міжнародних пактів про соціальні та економічні права, низки Конвенцій, що регулюють окремі питання прав людини). У цей період паралельно відбулося дві важливих речі: закріплення на міжнародному рівні основоположних прав – держави взяли на себе ключові зобов'язання щодо прав людини: дотримуватися, сприяти, захищати; становлення та розвиток регіональних режимів захисту прав людини: Європейського (створення Ради Європи, прийняття ЄКПЛ), Міжамериканського, Азійського, Африканського.

Саме у цей час у середині XX століття виникає концепція ефективності юридичного захисту прав і свобод, створюється міжнародний механізм такого захисту – система міжнародних судових та квазісудових органів, утверджується практика контролю за виконанням державами міжнародних зобов'язань щодо захисту прав і свобод суб'єктів права, перед усім людиною і громадянином. Паралельно відбувається імплементація міжнародних стандартів прав людини у національні конституції.

На сьогодні право на судовий захист закладено в низці міжнародних документів з прав людини (статті 8–10 Загальної декларації прав людини [2], стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3], стаття 6 Європейської конвенції із прав людини [4], стаття 47 Хартії Основних прав ЄС [5] тощо).

Для контролю за додержанням державами-учасницями вищезгаданих конвенцій своїх зобов'язань також створюються контролюючі судові органи: ЄСПЛ, Африканський суд із прав людини і народів, Міжамериканський суд із прав людини;

3) третій етап пов'язаний з інтеграцією держав та створенням конституційних надпорядків, наприклад, утворення Європейського Союзу.

У зв'язку із цим виникає конкуренція юрисдикцій (між національними і наднаціональними судами, між ЄСПЛ та Судом ЄС, між конституційними судами та ЄСПЛ, Судом ЄС) [1, С. 257-282].

Зараз має місце процес забезпечення єдності судового захисту прав і свобод. В національних правопорядках відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, ЄСПЛ має місце узгодження практики національних судів та практики ЄСПЛ.

Сьогодні ми спостерігаємо нове явище, яке вчені назвали «законом сполучених посудин»[6] і яке проявляється у взаємному «переливанні» норм і принципів із національного законодавства у міжнародне право, з міжнародного права у національне законодавство, а також імплементація прогресивних положень із національного законодавства однієї держави у національне законодавство іншої держави, що у повній мірі стосується і питань судового захисту прав і свобод суб'єктів права.

1. Лютюк О. С., Митник О. В. Генезис механізму судового захисту конституційних прав людини. Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації. 2020. С. 257–282. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-210-7/257-282>.

2. Universal Declaration of Human Rights. 10.12.1948. United Nations : web-site. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

3. International Covenant on Civil and Political Rights adopted 16 December 1966 by General Assembly resolution 2200A (XXI). United Nations Human Rights Office of the High Commissioner: web-site. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Міжнародний документ від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

5. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2012/C 326/02. Official Journal of the European Union. 26.10.2012. р. 391–407 (GA). EUR-lex : web-site. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>.

6. Костицький В.В. Норма права як соціальний феномен: теолого-соціологічне праворозуміння. *Соціологія права*. 2015. № 3–4 (14-15). С.3-6.

УДК 323+327

DOI: 10.31733/17-03-2023-123-124

Дар'я КРАЩЕНКО

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності

Науковий керівник:

ст. викл. **Олександр ЗАХАРЧЕНКО**

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Формування та реалізація внутрішньої та зовнішньої політики держави - це одна з найбільш складних та важливих задач, які постійно стоять перед керівництвом країни. Розглянемо правові проблеми, які виникають при формуванні та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави.

Одним з ключових питань, які виникають при формуванні та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики, є питання законності та конституційності такої політики. Державна влада повинна діяти в межах своєї компетенції відповідно до закону, поважаючи права та свободи громадян, а у разі їх порушення, дані права можливо захистити шляхом звернення до суду або інших органів, що мають компетенцію у цій справі.[1]

Іншим важливим питанням є взаємодія між різними гілками влади. Внутрішня та зовнішня політика держави має бути розроблена з урахуванням позицій та інтересів різних гілок влади, зокрема законодавчої, виконавчої та судової. У такому разі необхідне забезпечення балансу влади, уникнення переваги однієї гілки влади над іншою та підтримання конституційної легітимності рішень державних органів влади.

Внутрішня та зовнішня політика держави є двома важливими компонентами її функціонування, які взаємодіють між собою. Формування та реалізація цих політик залежить від ряду правових проблем, які вимагають комплексного аналізу та розв'язання. У даній тезі розглянемо основні правові проблеми формування та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави.[2]

Однією з основних правових проблем формування внутрішньої політики є питання визначення повноважень та обов'язків державних органів, які мають реалізовувати цю політику. Це включає у себе відносини між законодавчою, виконавчою та судовою владами, а також взаємодію з громадськістю. Також існує проблема розподілу повноважень між різними рівнями влади (центральною та регіональною). Іншою правовою проблемою формування та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики є питання прав та свобод громадян.

Формування та реалізація внутрішньої політики держави базується на демократичних засадах та принципах конституційної легітимності. Основною метою внутрішньої політики є забезпечення демократії, прав людини та громадянських свобод, стабільності, безпеки та економічного процвітання держави.

Одним з найбільш актуальних правових проблем, пов'язаних із формуванням та реалізацією внутрішньої політики, є забезпечення права на свободу від дискримінації. Ця проблема виникає у зв'язку з тим, що у деяких випадках державні органи можуть здійснювати дискримінацію за різними ознаками, наприклад, за національною чи релігійною приналежністю.

Щодо зовнішньої політики, однією з правових проблем є питання взаємодії з міжнародними організаціями та іншими державами. Важливим моментом є дотримання принципів міжнародного права та зобов'язань, які були прийняті державою. Також проблемою є регулювання міжнародних відносин у сфері економіки, енергетики, науки та технологій.[6] Вона також базується на принципах міжнародного права та забезпеченні національних інтересів держави. Одним з найбільш актуальних правових проблем, пов'язаних із зовнішньою політикою, є врегулювання міжнародних конфліктів та захист прав людини в міжнародному праві.

1. Загальна теорія держави і права / І.С. Шевченко. - Київ: Юрінком Інтер, 2020.
2. Правоохоронна діяльність: теорія та практика / За заг. ред. В.В. Стороженка, В.В. Кононенко. - Київ: Право, 2019.
3. Міжнародне право / За заг. ред. В.І. Корчинського, Є.І. Сідака. - Київ: Видавничий дім "Ін Юре", 2020.
4. Міжнародне публічне право / М.А. Стоянчук. - Київ: Видавництво "Право", 2018.
5. Міжнародні відносини та зовнішня політика держав / О.В. Сергієнко. - Київ: Алерта, 2018.
6. Право міжнародних відносин / Л.С. Лапінський. - Київ: Видавничий дім "Ін Юре", 2020.

УДК 342.5

DOI: 10.31733/17-03-2023-124-126

Анастасія КРИЖНА

студентка

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Юрій ПРИХОДЬКО**

(Національна академія внутрішніх справ)

IMPROVEMENT OF REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF THE SECURITY SPHERE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MILITARY AGGRESSION

For any state, the issue of the appropriate level of ensuring national (state) security is always of key importance. For this purpose, mechanisms are being introduced that are able to respond to probable challenges to threats to security spheres, the democratic constitutional order and other vital state interests of Ukraine. Taking measures to counter threats of various levels and neutralizing them with the help of legal mechanisms is the task of the state's national security system and should be carried out in coordination and interaction of the legislative body with all subjects of the security sector.

The defining legal act, which establishes the principles of ensuring national security, is the Constitution, on the basis of which laws and subordinate legal acts are adopted. Clause 17 of the first part of Article 92 of the Constitution of Ukraine stipulates that the foundations of national

security, the organization of the Armed Forces of Ukraine and the maintenance of public order are determined exclusively by the laws of Ukraine [2]. By-laws define the tasks and functions of the subjects of national state security, the security and defense sector, their areas of activity and sphere of responsibility, and their management bodies. In turn, the competence of the subjects of ensuring national security includes the protection function, and the object of protection is the law, law, freedom and interests of citizens, the interests of society and the state as a whole.

Legislation that regulates relations in the spheres of ensuring national state security, the functioning of the security and defense sector, has certain flaws, which also creates problems in the application of certain provisions of normative legal acts. Scientists pay attention to gaps in the legal system, as well as related threats, namely: conflicting legal norms; low legal technique of formulating legal norms; violation of the hierarchy of legal norms; gaps in the legislation system; excessive legal regulation of social relations; injustice of the law; obsolescence of law; not the humanity of law; unsystematic law; as well as permanent codification of legislation to eliminate substantive and technical-legal deficiencies in it. Ensuring legal security involves, first of all, the identification of threats and the determination of ways to overcome them. In addition, learned practitioners indicate that the legal norms are not sufficiently clearly formulated, therefore it is necessary to improve the legislative mechanism in the field of national security of Ukraine [1].

In the field of national security, an important role is played by the development of medium and long-term strategies for the development of possible options and the corresponding response to risks and dangers. Thus, the National Security Strategy of Ukraine, adopted by the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020, which was approved by the Presidential Decree № 392/2020 dated September 14, 2020, determined that for the systematic protection of Ukraine from threats to national security, it is necessary there is the development of the security and defense sector. Ukraine will revise and ensure the implementation of legislation in the field of national security and defense, in particular clarifying and implementing the norms of the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" [4].

In turn, the Strategy for Ensuring State Security, adopted by the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated 30.12.2021, which was approved by the Decree of the President of Ukraine № 56/2022 dated 16.02.2022, defines real and potential threats to the state security of Ukraine, directions and tasks of state policy in the sphere of state security, and it is a starting document for planning and implementation of policy in the sphere of state security, improvement of national legislation in the sphere of ensuring state security, development of programs and normative legal acts regarding the development of the constituent forces of the security forces of Ukraine [5].

With the beginning of military aggression by the Russian Federation, the legislative body of Ukraine adopted a significant number of legislative acts aimed at improving many spheres of the state and social protection of citizens under martial law. Regarding the adopted laws that concern security and defense, the following should be singled out: the first Law of Ukraine dated 24.02.2022, № 2102-IX, approved by the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Approval of the Decree of the President of Ukraine "On the Introduction of Martial Law"" (and its subsequent repeated continuation); Law of Ukraine dated March 3, 2022 № 2105-IX "On Approval of the Decree of the President of Ukraine "On General Mobilization""; Law of Ukraine dated 03.03.2022 № 2106-IX "On approval of the Decree of the President of Ukraine "On the use of the Armed Forces of Ukraine and other military formations""; Law of Ukraine dated 04/01/2022 № 2170-IX "On Amendments to the Law of Ukraine "On the Basics of National Resistance"" regarding the improvement of the order of staffing and social security of the Territorial Defense Forces of the Armed Forces of Ukraine and voluntary formations of territorial communities; Law of Ukraine dated 03.05.2022 № 2237-IX "On Amendments to the Law of Ukraine "On the Basics of National Resistance" regarding enabling the Territorial Defense to carry out tasks in the areas of military operations (military) actions".

Spheres that ensure the protection of state sovereignty, territorial integrity and the democratic constitutional system and other vital national interests from real and potential threats, including those of a non-military nature, should be regulated by laws and regulatory acts, which in aggregate should make up a system of mutual relations related documents regulating the activities of state and non-state subjects of ensuring national (state) security [3].

In the conditions of ongoing military aggression, as well as other related challenges, our state must constantly adapt to the realities of today, in particular, improve the legal framework that will have the ability to counter constantly emerging threats. The purpose of the system of legal regulation of national (state) security is to ensure a coherent and comprehensive state policy of

today's and future security of Ukraine [1].

Note that the adopted legislative and regulatory acts must be aimed at creating the necessary effective mechanisms not only for the subjects of the security and defense system, but for all subjects of public relations that may be involved in performing tasks in the interests of state security.

In our opinion, the state security model should be built taking into account the following components: conclusions about the situation, recent events and their consequences; a comprehensive assessment of the state of existing events, factors and trends, their impact on the realization of state interests and the preservation of national values; assessment of the state of possibilities for fully ensuring the interests of national (state) security in combination with forecasts of threats that may arise in the short-term, medium-term and long-term perspectives. The system of normative legal acts in the field of ensuring national security should become an integrated structure, a mechanism capable of regulating the processes of ensuring different but interconnected branches, spheres and components of national (state) security, as well as clearly regulating the activities of their subjects and interaction between them.

Summing up, it should be emphasized that the issue of regulatory and legal regulation in the field of ensuring national (state) security will always be in a state that requires constant study and improvement, and depends on many factors, including political, international, military, informational, technological, humanitarian, etc. However, today all the efforts of rule-making activities should be directed, first of all, to the solution of the main task - the improvement of the existing regulatory and legal framework, which will contribute to the effective resistance to the military aggression of the Russian Federation in the conditions of the legal regime of martial law introduced in Ukraine, the creation of conditions that will contribute to the reconstruction of our of the state, the restoration of various branches of the economy and industry, mechanisms of comprehensive social support for citizens who suffered as a result of military aggression, as well as the proper level of security and defense capability of the state and society. Its implementation is possible through the development of a systematized, logical and interconnected regulatory framework in the field of national (state) security.

1. Ткаченко О. С., Євтушенко І. В. Удосконалення нормативно-правового регулювання сфери безпеки і оборони в умовах військової агресії Чеська і закон № 3 (82)/2022. С. 61-66.

2. Конституція України □ прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. No 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Підковенко О. П. Проблемні аспекти нормативно-правового забезпечення режиму національної безпеки. Сучасні проблеми забезпечення національної безпеки держави: тези III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26.11.2020 р. Київ : Інс. УДО України КНУ ім. Тараса Шевченка, 2020. С. 94-97.

4. Про Стратегію національної безпеки: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. затв. Указом Президента України від 14.09.2020 р. №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

5. Про Стратегію забезпечення державної безпеки: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.12.2021 р., затв. Указом Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>

УДК 342.725
DOI: 10.31733/17-03-2023-127-128

Мар'яна ЛАВРІЄНКО,
Аліна ОЛІЙНИК
студентки юридичного факультету
Науковий керівник:
к.філол.наук **Ольга ПОДОЛЯНЧУК**
*(Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова)*

МОВНЕ ПИТАННЯ В УКРАЇНІ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ НАШОЇ ДЕРЖАВИ

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала повномасштабне вторгнення на територію суверенної та незалежної України. Ця подія шокувала не лише українців, а й увесь цивілізований світ. Одним із гострих питань, що набуло широкого обговорення в сучасних дискусіях, є мовний чинник у російсько-українській війні, оскільки його вважають інструментом маніпуляції росії. Остання застосовує мовний фактор як основне виправдання причини агресії, пояснюючи необхідністю захистити російськомовне населення в Україні.

Важливо зауважити, що мовне питання не втрачало своєї актуальності, тому що російсько-українська війна розпочалася ще задовго до 2014 і 2022 років. А саме декілька століть триває війна проти української мови, української ідентичності й державності. Підтвердженням цього є Валуєвський циркуляр, Емський указ, Сталінські репресії тощо, коли наш народ боровся за своє право на мову, культуру та мистецтво [1]. Тоталітарний режим тих часів не дозволяв розвиватися українському слову, як то мало бути. Слушною є думка Я. Грицака: «Якщо хочеш, щоб народ не став нацією, заборони вживання мови на публічному рівні» [1]. Саме так вчиняла російська імперія: заборонялося писати не лише твори українською мовою, а й газети, статті, – усе, що мало вплив на українців. Навіть уже в добу незалежної України існували розбіжності у виборі державної мови. Тому в нашій країні великий проміжок часу панувала масова двомовність (термін Л. Масенко) [2].

На сьогодні одним із завдань ворога є денацифікація України, яка полягає в тому, щоб позбавити нас культурної й політичної незалежності й перетворити на народ, який підкорятиметься винятково російській федерації. Тому необхідно усвідомлювати цінність такого чинника, як мова, адже остання робить кожного з нас витривалішими до «хворобливих» зазіхань агресора.

Нині українська мова — кордон, який відмежовує українців від окупаційних військ росії та об'єднує всередині. Мова – це чинник національної безпеки, що в час війни набуває виняткового ідентифікаційного значення [3, с. 221]. Нам необхідно вжити негайних заходів з розширення функціонування української мови, відповідно до Основного Закону нашої держави та Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», не чекаючи завершення війни, а роблячи кожний свій вклад у перемогу над загарбниками.

Одним із основних завдань кожного з нас у час цієї жорстокої війни, яку розв'язала російська федерація, не ослаблювати мовне питання, а навпаки, долучатися до боротьби за українську мову. Варто зазначити, що після 24 лютого 2022 року велика кількість людей намагається перейти на українську мову в спілкуванні. Відомі інфлюенсери почали вести свої блоги й давати інтерв'ю українською мовою, і найголовніше – стали агітувати інших долучатися до боротьби за державну мову. Звісно, що почалося піднесення української мови та культури. Окрім того, за останнє десятиліття спостерігається чітка динаміка зростання кількості тих, хто вважає українську мову рідною: з 57% у 2012 р. до 76% у 2022 р.; російська мова за 10 років втратила більшу частину своїх прихильників, які проживають у нашій державі [4].

Також необхідно підкреслити, що мода на все українське набирає обертів. Люди почали масово купувати одяг з написами «Слава Україні», «Доброго вечора, ми з України» тощо. Також після 24 лютого 2022 року співаки нашої держави почали випускати пісні

лише українською мовою. Засоби масової інформації поширюють інформацію українською. Окрім того, українці стали більш свідомими й перестали слухати російські пісні, фільми тощо. Зараз стало більше тих, хто почав розуміти нищівну роль культурного проникнення всього російського в нашу державу. Як зауважує уповноважений із захисту державної мови Т. Кремень, рівень застосування української державної мови у сфері обслуговування помітно зріс, і це є результатом того, що й суб'єкти господарювання й громадяни України почали інакше ставитися до опанування української мови [5].

Доцільно підкреслити, що процес переходу на іншу мову спілкування потребує часу й певної адаптації. Неможливо за декілька днів навчитися вільно володіти українською мовою в побуті, якщо до цього все своє життя людина спілкувалася лише російською. Для того, щоб російськомовній людині було легше перейти на українську, необхідно підтримувати її в цьому, навіть якщо виходить не зовсім вдало, оскільки головне бажання й прагнення особи – навчитися. Також проводяться курси з вивчення української мови. Хочемо зазначити, що існують безкоштовні мовні курси та розмовні клуби, які діють у багатьох областях України, й про які можна дізнатися на вебдодатку «Інтерактивна інформаційна мапа».

З вищевикладеного стає зрозуміло, що рівень мовної самоідентифікації українців стрімко зростає, для більшості перехід на державну мову став вагомим кроком, наш народ почав розуміти значення мови як чинника об'єднання нації та збереження держави. На жаль, мовне питання набуло широкого резонансу лише після початку війни, але головним є те, що українці зайняли правильну позицію й плекають українську мову.

1. Масенко Л. Мова і політика. Київ: Соняшник, 2004. 120 с.

2. Хрищук А. Українська мова – зброя народу: чому мовне питання під час війни надважливе. Explainer. 27.05.2022 р. URL: <https://explainer.ua/ukrayinska-mova-zbroya-narodu-chomu-movne-pitannya-pid-chas-vijni-nadvazhlive/> (дата звернення: 02.03.2023).

3. Кулик В. «Творення здорового глузду» в сучасному українському дискурсі з мовно-етнічних проблем. Національна академія наук України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. Наукові записки. 2003. Вип. 24. С. 218 – 241.

4. Прищак В. Як війна вплинула на ставлення до української мови. Дослідження. Главком. 25.03.2022. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/yak-viyna-vlinula-na-stavlennya-do-ukrajinskoji-movi-doslidzhennya-832891.html> (дата звернення: 02.03.2023).

5. Кремень Т. Питання мови посідає центральне місце в російсько-українській війні. LB.ua. Дорослий погляд на світ. 11.11.2022. URL: https://lb.ua/blog/taras_kremin/535595_pitannya_movi_posidaie_tsentralne.html.

УДК 122/129

DOI: 10.31733/17-03-2023-128-129

Кристина МОЛИТВА

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.соціол.н., доц. **Наталія КОМИХ**

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ФІЛОСОФІЯ БЕЗПЕКИ»: ОСНОВНІ АСПЕКТИ

Наразі наша держава перебуває у стані боротьби за мир та безпеку. Світові партнери України роблять усе можливе, щоб забезпечити дотримання основних положень статуту ООН, які направлені на досягнення безпеки законними методами врегулювання конфлікту та містить заборону втручатися у справи іншої держави. Сьогодні диктує нам необхідність розуміння поняття «безпека», адже саме вірне тлумачення може надати правильний ключ до винайдення нових методів боротьби з порушниками принципу миру та безпеки. Звісно, для досягнення мети розуміння поняття «безпека», а саме «міжнародна та національна безпека», необхідно звернутися до філософського аспекту.

Філософський підхід до розуміння поняття «безпека» не може базуватися на розкритті

змісту даного поняття крізь призму «відсутності небезпеки». Нормальне функціонування держави завжди залишається під загрозою впливу факторів, які можуть посягати на територіальну цілісність держави, повалення влади тощо. Відповідно, при розкритті поняття «безпеки» необхідно уникати впевненості у «відсутності небезпеки» [1, с. 9].

Досліджуючи безпеку держави через призму властивостей зміни часових та просторових характеристик, Дзьобань О. виділяє такі підходи: статичний та динамічний. Перший характеризує безпеку держави з позицій її здатності забезпечити такий рівень організації суспільних відносин у конкретний період часу, за якого гарантується захист інтересів особи, громади, суспільства. Статичні властивості безпеки не дозволяють сформулювати її спроможність до протидії загрозам у контексті процесів власного розвитку, які обов'язково супроводжуються постійними змінами [2, с. 9].

Відповідно, статика у своїй більшості блокує розвиток та динаміку, відповідно віднайти нові шляхи вирішення проблем, які виникають у призмі загрози як національній так і міжнародній безпеці, можливо виключно шляхом застосування та пізнання динамічного методу. Держава, стикнувшись з прямим порушенням безпеки повинна швидко пристосуватися до умов реальності та діяти відповідно до нових умов.

Для визначення та виокремлення основних філософських категорій у понятті безпека, необхідно звернутися до поняття «національна» безпека. З визначення випливає, що під поняттям національної безпеки необхідно розуміти це «здатність держави, що захищає національні інтереси самостійно чи разом з іншими дружніми країнами (народами, націями), стримувати або усувати внутрішні і зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу, економічного розвитку, іншим важливим елементам духовної і матеріальної життєдіяльності» [2, с. 9].

Основні філософські напрацювання зводяться до того, що в більшості категорія «безпека» стоїть поруч з категорією «державна». Тобто, в сучасному суспільстві, безпека має забезпечуватися державою - внутрішньо та міжнародною спільнотою держав – на зовнішньому рівні. В обмін на безпеку громадяни робили для держави певні послуги та дії. Як приклад, у Платона, у його діалозі «Держава», громадяни погоджуються жити у певній ієрархічній системі – прошарки робітників, воїнів і мудреців-філософів з метою дати розвиватися самій державі та отримати безпеку [3, с. 126].

Таким чином, держава спрямовує свою діяльність на певне розмежування громадян за певними суспільними фільтрами, однак в той же час, стає єдиним регулятором та механізмом забезпечення безпеки громадян. Згодом розвиток філософії відкрив нове розуміння функцій держави, які зводилися до того, що найкраще спрямовувати свою діяльність не на дослідження механізмів надання безпеки громадянам від зовнішніх факторів, а дослідження покращення співіснування самих громадян. Таке дослідження робили Рене Декарт, згодом в Іммануїл Кант [3, с. 127].

Таким чином, забезпечення державою необхідного рівня безпеки завжди було пріоритетом для самої держави. Досить важливим є те, що через певний період часу поняття безпеки вийшло з суто філософського рівня на правовий, що підтвердилося появою правових актів, які закріпили поняття «безпека», таких як Статут ООН. Досить важливими є механізми нагляду за дотриманням державами свого обов'язку держав спрямовувати свої дії на забезпечення безпеки та миру.

1. Бригінець О.О. Динамічний підхід до дослідження проблем держави. Право, людина, довкілля. Київ, 2019. С. 6-11.

2. Дзьобань О. П. Національна безпека в суспільствах транзитивного типу : монографія. Харків : НАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2004. 292 с.

3. Трофименко В.А. Різновекторність розвитку сучасної філософії як основа формування сучасного розуміння безпеки. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2021. С. 123-131.

УДК 340

DOI: 10.31733/17-03-2023-130-131

А. НАРИКОВА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н. Катерина ДОЛГОРУЧЕНКО

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВА СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ПРАВОПОРЯДКУ

Курс України на євроінтеграцію було оголошено 7 лютого 2019 року. Це було пов'язано з ухваленим двома тижнями пізніше законом, який окреслив плани щодо вступу до Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу. Однією з багатьох причин такого рішення було те, що Україна хотіла зміцнити свою ідентичність як європейської країни шляхом підтвердження своєї європейської спадщини. Саме тому вони вирішили особливо уважно ставитися до проблем верховенства права. Українці загалом вважають себе частиною європейської ідентичності, але їхнє розуміння цього предмету є неоднозначним. Незважаючи на те, що більшість людей вважають Європу домом для спільних цінностей, ставлення населення різне. Про це свідчить дослідження Інституту Горшеніна у співпраці з Фондом імені Фрідріха Еберта, проведене у 2022 році.

Україна має дослідити основу європейських цінностей у верховенстві права. Тому що необхідно вирішити це питання саме на своїй території. Доповідь про верховенство права створила Венеціанська комісія за демократію через право, до складу якої увійшли представники голландської, німецької, англійської та фінської правових шкіл. Концепцію звіту було розроблено 25 березня 2011 р., а остаточно схвалено 26 березня 2011 р. У цьому звіті враховано висновки Європейського суду з прав людини, Комітету міністрів та Парламентської асамблеї щодо ключових інституцій у Рада Європи. Він визначив, що верховенство права досягається, коли всі три органи приходять до остаточного висновку щодо предмета. З концептуальної точки зору верховенство права передбачає обмеження дискреційних повноважень органів державної влади. Водночас важливо захищати права та свободи людей, навіть якщо вони суперечать дискреційним повноваженням органів державної влади. Верховенство права також впливає на функціонування конституційного суду. Як всеосяжне поняття верховенство права представляє собою систему діяльності суду, а також повсякденну діяльність держави та суспільства. Верховенство права — це неймовірно складне поняття, яке містить безліч ідей, цінностей та інститутів. Це також правова норма, яка міститься в правових системах багатьох країн. Верховенство права вкорінене в правових системах багатьох країн і визначено міжнародними документами як демократична цінність. Це також видно в національних законах і конституціях, які є основними вимогами для захисту прав і свобод людини. Комісія у Венеції заявила, що верховенство права найкраще можна визначити, порівнявши його з українським прислів'ям: «правовладдя». Це слово зберігає значення «верховенство права» у розумінні англомовних, яке було визнано правильним.

Ставши членами ЄС, постсоціалістичні держави стикаються з проблемами системи цінностей у своїх країнах. Ці проблеми викликають проблеми з демократією, законом і гендерною рівністю в багатьох із цих країн. Крім того, проблеми з цінностями існують у практичному сенсі та впливають на рішення щодня. Ці проблеми обертаються навколо таких принципів, як гендерна рівність, верховенство права та демократія. Зрештою, ці країни створили гібридну політичну систему, яка поєднує в собі елементи авторитарного правління та ліберальної демократії. Ця система містить значні невідповідності порівняно із законами ЄС щодо конституційних інститутів, нерівності в реальному житті та принципів.

Європейська модель верховенства права в Україні не може бути реалізована, доки не дотримуються прав людини та не порушуються закони. Але вони не відразу стануть іншою європейською країною; для цього потрібен час, узгоджені дії та міцніша культурна основа. Таким чином, проведення процесу конституціоналізації в стилі ЄС з цілями приєднання до Союзу є окремим напрямом конституційної реформи, який може перетворити Україну на члена ЄС. Створюючи потужнішу культурну основу з вищими цінностями, цей процес

може додати європейських характеристик своїм реформам замість того, щоб просто передавати повноваження між гілками влади.

1. Головатий С. Верховенство права (правовладдя): як його тлумачить Венеційська комісія. Право України. 2011. № 10
2. Звездова О. Популяризація європейських цінностей як завдання культурної політики Європейського Союзу в Україні. Європейські історичні студії. 2020. – № 15.
3. Конституція України: Закон Ураїни від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України від 03 вересня 2019 року. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 28. Ст. 532).

УДК 321

DOI: 10.31733/17-03-2023-131-132

Ярослав ЯРИНА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

д.філос.н., проф. **Елеонора СКИБА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ПІДГРУНТТЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Сучасне суспільство представляє складну структуру, яка характеризується нерівномірністю соціально-економічного, культурного та освітнього рівня розвитку людей різних регіонах країни як і мегаполісах, так і невеличких містах та селищах.

Людина є не тільки мікрочастинкою космосу, але й неосяжним, дуже складним, багато в чому ще невідомим нам світом. Внутрішній або духовний світ людини – це безмір найрізноманітніших почуттів і відчуттів, емоцій і настроїв, задумів та ідей, понять і образів, фантазій та ідеалів, цінностей та теорій. Тому пізнання внутрішнього світу людини не менш необхідне й важливе ніж пізнання оточуючої дійсності. Духовність — фундамент поняття «особистість» [1].

Відповідно до Удовиченко Є.М., до базових або фундаментальних цінностей зазвичай відносять так звані загальнолюдські цінності: це життя і смерть, добро, істина, краса та любов, сенс життя, честь, шляхетність, гідність, свобода, самоцінність кожної особистості» [3, с.2]. Крім цього як сутнісні, які можна визначити як цінності з цінностей, серед яких автор називає сенс життя, ставлення до людини як мети (самоцінність особистості), моральну свободу.

Ми маємо зрозуміти, що віднесення смерті до цінностей (а тим більше - загальнолюдських) є щонайменше вельми спірним. Вона не може бути загальнолюдською цінністю, бо абсолютна більшість людей негативно ставилася і ставиться до неї, боїться її, не бажає собі смерті [4].

Цікавим є зауваження Назарова Б.Л. щодо ієрархії цінностей: «Права людини, як і право в цілому, сходять до категорії загальнолюдських цінностей. Для загальнолюдських цінностей характерні поняття абсолютного добра і зла, краси тощо» [2, с.137-139].

На думку Леонтьєва Д.А., до загальнолюдських, вічних цінностей треба віднести істину, красу, справедливість [2, с.23].

Льїн В.В. вважає, що гуманність - найвища цінність буття, що фіксує шляхетність у прагненнях, суттєве і життєво важливе, він зосереджує нашу увагу на тому, що вища цінність соціального порядку – це є людський розвиток, який обчислюється такими показниками як тривалість життя, грамотність..., паритет купівельної спроможності, підкреслюючи при цьому що наші громадянські ідеали – вищі цінності [2, с.37, 93, 205].

Інтерес до понять «цінність», «моральність», «гуманізм» мав дуже стрімко збільшувачись характер. У XIX-XX ст. стався новий теоретичний інтерес до проблеми цінностей нашого суспільного життя. Поняття цінності по-різному інтерпретувалося у

різних філософських системах. В аспекті «натуралістичної» аксіології Р. Б. Перрі та Дж. Дьюї. М. Вебер та Е. Дюркгейм здійснювали соціологічний підхід і саму соціологічну проблематику осмислювали у аксіологічному аспекті [3]. У цей період варто відзначити роботи Р. Б. Перрі. У книгах «Загальна теорія цінностей» і «Сфера цінностей» він всіляко підкреслює значення духовних цінностей, вважаючи, що не машини і речі, а соціалізовані і насичені емоціями стійкі ідеї утворюють сутність культури та цивілізації [1].

В наш час у світі почала складатися принципово нова ситуація яка постійно змінюється. Все більшою силою заявляв про себе тенденція до глобалізації, але, разом з тим, заявляє свою силу фундаменталізм і це накладає свій відбиток на всі філософські поняття та категорії.

Поняття «глобалізація», що передбачає процес економічного, технічного, культурного, інформаційного об'єднання різних регіонів земної кулі, трактується багатозначно і оцінюється позитивно або негативно залежно від того чи іншого його трактування [3].

На етапі розвитку суспільства суб'єктивний зміст цінностей не дозволяє виділити серед них головні й у сенсі абсолютні. Разом з тим, варто зазначити, що поняття «цінності» завжди мало гуманістичний характер і до базових гуманістичних цінностей завжди належали такі як: власна гідність, працьовитість, відповідальність, збереження та розвиток власної культури, творча активність, толерантність до інших народів та їх звичаїв тощо.

Особливо підкреслюємо фактор особистої відповідальності. Цінності нав'язані зовні, не стають внутрішнім надбанням особистості. Тому, ініціатором духовного розвитку стає сама людина. Свідоме відношення до соціальних та політичних змін, впливає на формування поглядів. Кожного дня життя нас навчає нас розуміти особливість гуманістичних цінностей, дивитись на світ відкритими очима. Людська душа націлена на життя. Душа як символ безсмертної нематеріальної основи людини стає підґрунтям такої гуманістичної цінності як людяність. Гуманістичні цінності, що є найвищими цінностями демократичного суспільства

В таких умовах особливої уваги набирає персональна та колективна відповідальність. Досягнення у практичній діяльності мали забезпечити стабільний прогрес, але сучасні події доводять, що технологічні, економічні досягнення не гарантують сталий розвиток або економічно-політичної стабільності. Кризи різного характеру впевнено доводять, що суспільство втратило можливість контролювати загальну ситуацію щодо соціальних та політичних криз і стоїть перед загрозою втратити активну роль у розбудові загальної картини світу [4].

Біологічне і індивідуально психічне найтіснішим чином переплітаються. Для розуміння засобів та механізмів подолання криз соціально-культурного характеру необхідно також дослідити сутність агресії або насильства. Структурний аналіз цього соціального феномену є важливим для вивчення прояву в людині природного і соціального.

Сьогодні для вирішення або хоча б попередження розповсюдження в суспільстві агресії як соціально-культурного або, в окремих випадках, політичного явища, необхідно зрозуміти механізм активізації агресії людини. Адже кожен із нас в тій чи іншій мірі проходить у своєму житті через випробування феноменом агресії. Необхідно зрозуміти, яку роль відіграють природні схильності і моральні принципи в способах і формах публічного прояву цієї психологічної особливості людини. У цьому, як нам здається, і є вихід для сучасної людини – поставитися відповідально до власних емоційно-психічних сплесків і інтегрувати їх в конструктивне русло, прийняти індивідуальний виклик, якщо необхідно, збалансувати свою ірраціональність і раціональність. В такому випадку, особливу актуальність і значимість набувають морально-етичні установки, мораль розуміється як забезпечення права і закону у лоні державності[5].

Отже, життя часто ставить нас у ситуації, де необхідно зробити вибір та прийняти на себе особисту відповідальність. Складність сучасної світової політичної та соціально-культурної ситуації, воєнні конфлікти звертають особливу увагу людей до проблеми збереження життя. Саме гуманістичні цінності стають для нас орієнтиром для вирішення проблем безпеки яку на міжнародному рівні, так і в Україні.

1. Белова, М., Марцеляк, М. Принцип гуманізму, як передумова змісту окремих категорій прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. 1.73. 37-41.

2. Сартр, Жан-Поль. Екзистенціалізм—це гуманізм. Психологія і суспільство. 2022. 2. 49-65.

3. Белов, Д. М., Громовчук, М. В. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. 3. 301-310.

4. Скиба, Е. Роль філософії права в формуванні свідомості суспільства сучасної формації. Науково-теоретичний альманах Грані, 2020. 23(5), 64-76. <https://doi.org/10.15421/172054>

5. Скиба, Е. Соціально-філософський аналіз генезису агресії людини. Науково-теоретичний альманах Грані. 2019. В. 22 .5. 66 - 75. DOI: <https://doi.org/10.15421/171955>.

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ЧИННИКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 327.57+355.02

DOI: 10.31733/17-03-2023-133-136

Олег БОРОВИК

заступник начальника відділу організації
освітньої та наукової діяльності управління
професійної підготовки Департаменту
персоналу Адміністрації Державної
прикордонної служби України,
доктор технічних наук, професор

Дмитро КУПРІЄНКО

заступник начальника факультету
забезпечення оперативно-службової
діяльності Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
доктор військових наук, професор

Людмила БОРОВИК,

завідувач кафедри загальнонаукових
та інженерних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
доктор педагогічних наук, професор

ДОСВІД РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО ПРИКОРДОННОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВ СВІТУ ТА ОЦІНКА ДОЦІЛЬНОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Дослідження питань формування Концепції розвитку безпекового середовища держави в умовах відсічі збройної агресії російської федерації та в повоєнний період є актуальним завданням сьогодення, якому приділяється особлива увага як науковців, так і керівництва складових сил безпеки і оборони України. Не є виключенням і Держприкордонслужба, представники якої досліджують вплив особливостей прикордонних аспектів на розвиток безпекового середовища держави.

Результати ретроспективного аналізу механізмів забезпечення прикордонної безпеки (ПБ) дозволяють стверджувати, що вітчизняна система ПБ характеризується значною інерційністю до адекватних змін (через низку об'єктивних та суб'єктивних обставин), а тому, зазвичай, відстає від реальних потреб практики. Свідченням цього, зокрема, є існуюча проблематика, пов'язана із порушенням балансу між основними функціями державного кордону: бар'єрною (щодо незаконних потоків) та контактною (щодо законних потоків) [1]. Очевидно, що це не сприяє належному гарантуванню життєво важливих інтересів широкого кола соціальних суб'єктів у сфері

ПБ та обумовлює необхідність пошуку більш прийняттого підходу до стратегічного планування у сфері забезпечення ПБ.

На думку відомих вітчизняних вчених Ю. Богдановича і А. Качинського [2] відповідно до сучасних поглядів на стратегічне планування національної безпеки, неможливо ефективно застосовувати традиційні підходи в умовах зростання невизначеності та мінливості зовнішнього і внутрішнього середовищ, здійснювати прогнозування на основі лише екстраполяції минулих та історичних тенденцій. Тому вважатимемо, що в ході

проектування (стратегічного планування) майбутнього образу прикордонного безпекового середовища України (системи ПБ України) доцільно комплексно враховувати результати аналізу (у ретроспективі й теперішньому часі) та прогнозування змін щодо:

- 1) спроможностей системи ПБ України в аспектах:
 - а) протидії загрозам та зниження ризиків – вони зумовлюють розвиток бар'єрної функції державного кордону;
 - б) задоволення потреб соціальних суб'єктів щодо законної міжнародної (міждержавної, транснаціональної, транскордонної) взаємодії – вони зумовлюють розвиток контактної функції державного кордону;
- 2) можливостей (ресурсів) для впровадження змін у систему ПБ України;
- 3) стандартів і передових технологій забезпечення ПБ провідних держав світу, особливо ЄС – вони розширюють вітчизняну філософію забезпечення ПБ, створюють передумови для підвищення ефективності системи ПБ, а також визначають конкретні критерії для інтеграції національної системи ПБ України до регіональної системи ПБ ЄС.

Оцінювання першого та другого аспектів станом на сьогодні здійснюється за відомою методологією аналізу ризиків CIRAM 2.0 держав-членів Європейського Союзу [3], яку апробовано та регламентовано до застосування у діяльності Державної прикордонної служби України [4].

Перелік актуальних поточних і прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних і внутрішніх умов наведено у Стратегії національної безпеки України [5]. Результати аналізу безпекового середовища (глобальні, регіональні та національні аспекти) у контексті воєнної безпеки представлено у Стратегії воєнної безпеки України [6]. Характеристику безпекового середовища та загроз державній безпеці висвітлено у Стратегії забезпечення державної безпеки [7]. Безпосередньо основні виклики та загрози у сфері ПБ подано у Стратегії інтегрованого управління кордонами [8]. Для прогнозування змін у безпековому середовищі доцільно використати методіку, запропоновану В. Кириленком у роботі [9].

Дослідженню системи ПБ ЄС і України присвячено роботи Д. Купрієнка та А. Ігнатєва [10]. Цими науковцями, зокрема, проаналізовано сучасні тенденції розвитку системи управління ПБ ЄС, а також розроблено модель

і методіку верифікації інтероперабельності системи моніторингу ПБ у контексті євроінтеграції України.

Окремі аспекти дослідження діяльності прикордонних відомств іноземних держав висвітлено у наукових працях А. Балендра, І. Байдюка, А. Гавейка, S. Blockmans, S. Carrera, J. Cassarino.

Разом із тим, комплексному аналізу систем забезпечення ПБ провідних держав світу у проаналізованих працях належної уваги не приділено.

Тому актуальним є визначення можливості та доцільності використання досвіду провідних держав світу з розвитку національного та регіонального прикордонного безпекового середовища.

Для досягнення визначеної мети вбачається за доцільне:

- проаналізувати національне прикордонне безпекове середовище провідних держав світу;
- проаналізувати розвиток регіонального прикордонного безпекового середовища Європейського Союзу.

Відповідне дослідження було проведене авторами. За результатами проведеного аналізу можна зробити такі основні висновки:

Розвиток прикордонного безпекового середовища держав світу відбувається під впливом багатьох внутрішніх та зовнішніх умов і факторів. Він виявляється у пошуку та встановленні раціонального балансу між бар'єрною та контактною функціями державних кордонів, створенні для цього необхідних спроможностей системи забезпечення прикордонної безпеки. Зважаючи на особливості умов і факторів, а також наявні спроможності, для різних держав раціональність цього балансу може суттєво відрізнятися у широкому діапазоні станів: від повністю закритих кордонів (між ворогуючими державами), до повністю відкритих кордонів (між державами, що входять до регіональних об'єднань зі спільними цінностями).

Забезпечення прикордонної безпеки здійснюється шляхом вжиття комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-

розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів. При цьому, повноваження із забезпечення прикордонної безпеки можуть покладатися на декілька відомств (прикордонні, військові, поліцейські, митні, фіскальні, міграційні, прикордонно-митні тощо), серед яких, як правило, одне визначається головним (координуючим). Такі відомства у різних державах можуть мати різні правові статуси (правоохоронні органи, правоохоронні органи спеціального призначення, державні органи, військові формування тощо), їх організація і порядок діяльності визначаються національним законодавством, а у державах-членах ЄС – ще й європейським законодавством.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації зумовлює необхідність врахування впливу загроз воєнного та терористичного характеру. Тому прикордонне безпекове середовище має формуватися як органічна частина національної системи стійкості та всеохоплюючої оборони держави.

Разом із тим, зважаючи на активізацію євроінтеграційних та євроатлантичних процесів України, актуальності для неї набуває врахування багаторічного досвіду формування та розвитку регіонального прикордонного безпекового середовища Європейського Союзу, зокрема, Шенгенської зони.

У контексті євроінтеграції важливою є повноцінна структурна та функціональна імплементація в Україні єдиного механізму реалізації прикордонної політики ЄС – «європейського інтегрованого управління кордонами», який передбачає національну та міжнародну координацію і співробітництво між усіма уповноваженими органами та установами, що беруть участь у забезпеченні прикордонної безпеки та у сприянні торгівлі відповідно до нового мандату Європейської агенції прикордонної та берегової охорони (Frontex).

У цих умовах необхідно провести фундаментальний реінжиніринг національної системи інтегрованого управління кордонами на організаційно-технологічній базі системи EUROSUR (або її аналогу), яка відповідно до ст.ст. 18-28 Регламенту (ЄС) 2019/1896 визначена комплексною основою для обміну інформацією та оперативної співпраці в діяльності Європейської прикордонної та берегової охорони.

Отже, в ході формування перспективної системи забезпечення прикордонної безпеки як механізму розвитку безпекового середовища держави доцільно врахувати:

- необхідність забезпечення її адаптивності до істотно диференційованих умов прикордонного безпекового середовища (потреби забезпечення можливості виконання функцій правоохоронного, оборонного і спеціального характеру);
- необхідність створення відповідних спроможностей органів ДПСУ у контексті функціонування національної системи стійкості та всеохоплюючої оборони держави;
- планової «вбудови» її національної системи прикордонної безпеки у регіональну систему прикордонної безпеки ЄС, забезпечення інтегрованості (на семантичному, правовому, організаційному і технічному рівнях) для майбутньої оперативної та технічної взаємодії між системами інтегрованого управління кордонами України та ЄС. У першу чергу, це зумовлює необхідність виваженого обґрунтування майбутніх змін, адаптації тематичного національного законодавства до законодавства ЄС та системного виконання стандартів прикордонної безпеки, регламентованих європейським законодавством.

Перспективи подальших розвідок за досліджуваною темою вбачаються у продовженні наукового обґрунтування підходів щодо розбудови системи прикордонної безпеки України як механізму розвитку безпекового середовища держави.

1. Купрієнко Д. А. Метод управління розвитком системи прикордонної безпеки України в умовах диференційованого безпекового середовища. *Наука і оборона*. 2016. № 2. С. 11-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nauio_2016_2_4.

2. Богданович В. Ю., Качинський А. Б. Системний підхід до формування та реалізації політики у сфері управління забезпеченням національної безпеки. *Наука і оборона*. 2006. № 3. С. 3-8.

3. Common Integrated Risk Analysis Model: A Comprehensive Update: Version 2.0.

4. Skazhynska K., Navrotski D. Guide for risk analysis on CIRAM 2.0 model for analysts of the State Border Guard Service of Ukraine. Kyiv, 133 p.

5. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020.

6. Стратегія воєнної безпеки України: Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021.

7. Стратегія забезпечення державної безпеки: Указ Президента України від 16.02.2022 р.

№ 56/2022.

8. Стратегія інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 р. № 687.

9. Городнов В. П., Литвин М. М., Іщенко Д. В., Кириленко В. А. Теоретичні основи інформаційно-аналітичного забезпечення процесів охорони державного кордону (у контексті завдань національної безпеки України в прикордонній сфері): монографія. Хмельницький : НАДПСУ, 2009. 472 с.

10. Купрієнко Д. А. Аналіз сучасних тенденцій розвитку системи управління прикордонною безпекою Європейського Союзу. *Честь і закон*. 2016. № 1 (56). С. 20-25.

УДК 341.37

DOI: 10.31733/17-03-2023-136-139

Наталія КАМІНСЬКА

головний науковий консультант
Дослідницької служби
Верховної Ради України,
доктор юридичних наук, професор

Владислав БОЙКО

студент магістратури Таврійського
національного університету
імені В.І. Вернадського

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У МИРОБУДІВНИЦТВІ ТА ВРЕГУЛЮВАННІ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

З 2014 року триває агресія росії проти України, незаконна окупація частини території нашої держави, відбуваються системні порушення прав і свобод людини і громадянина, захоплення державної власності України, дестабілізація політичної і соціально-економічної ситуації, поряд з порушеннями законів і звичаїв війни, норм і принципів міжнародного права тощо. У зв'язку з цим постає низка питань перед державними діячами, науковцями, експертами, з-поміж яких: якою є державна політика України в цих умовах, які ефективні інструменти протидії ворожим вторгненням і подальшого відновлення і миробудівництва та багато інших. На наше переконання, також вартий уваги досвід повоєнного відбудови інших держав, міжнародної миротворчої діяльності.

Зокрема, миротворчі операції та місії, загалом міжнародна миротворча діяльність, що активно здійснювалися останніми десятиліттями, є актуальною темою для політичних і наукових дискурсів. У вітчизняній науці меншою мірою, більшою мірою у зарубіжній військовій, правничій, політичній та інших галузях науки вдаються до вивчення даної проблематики. Слід звернути увагу на значний науковий та аналітичний доробок міжнародних центрів дослідження міжнародних відносин і проблем миру, таких як Міжнародна академія миру, Інститут ООН з дослідження проблем роззброювання й міжнародних відносин та ін.

Так, аналіз історико-правових аспектів становлення системи міжнародної миротворчості дозволяє узагальнити, що фактично започатковано миротворчу діяльність ООН 1948 р., коли Рада Безпеки ООН санкціонувала розгортання контингенту військових спостерігачів ООН на Близькому Сході. Мета місії полягала в контролі виконання умов угоди про перемир'я між Ізраїлем і сусідніми з ним арабськими країнами. З того часу налічується більше 70 операцій з підтримання миру. Спочатку миротворчі операції зводилися до контролю за дотриманням угод про припинення вогню і стабілізації обстановки, що було обумовлено участю в них неозброєного контингенту. Першою операцією із застосуванням збройного контингенту вважаються Перші надзвичайні збройні сили Організації Об'єднаних Націй (НЗС ООН I) розгорнуті 1956 р. під час Суецької кризи. Після «холодної війни» збільшився масштаб операцій, акцентуючи на переході від традиційного спостереження до багатопланових дій, що було пов'язано зі зміною характеру конфліктів.

За останнє десятиліття характер миротворчих операцій зазнав певних змін. Ускладнилися миротворчі завдання, поширилася практика застосування сили. У сучасних

миротворчих операціях, мандат яких передбачає виконання примусових заходів для врегулювання конфліктів, сила застосовується не лише для самооборони, але і в інших випадках: у разі перешкоджання проведенню гуманітарних операцій в умовах воєнних дій, для захисту цивільного населення та для роз'єднання конфліктуючих сторін з метою досягнення національного примирення. Сучасні міжнародні миротворчі операції за своїм характером здебільшого не є суто військовими, все більше набувають комплексного характеру з широким спектром поліцейських функцій. Тому такі операції потребують залучення і військовослужбовців, і цивільних осіб, а також зусиль декількох міжнародних організацій з безпеки, неурядових організацій.

Характерною ознакою сучасних миротворчих операцій є також відновлення миру та надання допомоги у подоланні наслідків конфліктів. Це дає можливість усунути рецидив конфлікту і сприяє стабілізації ситуації в конфліктному регіоні. Отже, до миротворчих завдань варто віднести: надання консультативної допомоги і підтримки національним урядам у виконанні програм роззброєння, демобілізація та реінтеграція учасників конфлікту; надання допомоги у реалізації функції гарантування безпеки своїх громадян; підтримка реформ національних збройних сил і поліції; економічне й соціальне відновлення тощо. З огляду на розширення згаданих завдань, збільшується тривалість миротворчих операцій і їх складність, зростає потреба в цивільних фахівцях для виконання завдань на стабілізаційній фазі конфлікту.

Відповідно до Статуту ООН основна відповідальність з підтримання міжнародного миру та безпеки покладено на Раду Безпеки ООН, яка у свою чергу може вжити ряд заходів для досягнення зазначеної мети, включаючи створення миротворчої місії ООН. Тобто, йдеться про операції з підтримання миру, санкціонування розгортання миротворчих операцій в умовах, коли держава не може підтримувати безпеку і громадський порядок самостійно, що загрожує міжнародному порядку. Важливими тут видаються інструменти співпраці держав у напрямі збереження свого суверенітету, виконання обов'язку держави захищати права людини в межах своєї території і запобігання гуманітарній чи іншим катастрофам, що можуть мати глобальні наслідки.

Значимими видаються різні дії і зусилля, методи, що застосовуються ООН у напрямі збереження миру, попередження його порушень, з підтримання миру, з відновлення порушеного миру, з примусу до миру і закріплення його операціями з миробудівництва. Йдеться про миротворчу діяльність ООН в широкому сенсі. Загалом такого роду операції ООН прийнято розподіляти на:

миротворчі (peacekeeping) – проводяться в конфліктній або постконфліктній зоні;

операції зі сприяння миру (peace-enforcement) – полягають у припиненні конфлікту шляхом переговорів, посередництва або арбітражу;

операції з миробудівництва (peace-building) – передбачають довгострокові стратегії розвитку та управління (реформа сектору безпеки, роззброєння, демобілізація й реінтеграція, правосуддя перехідного періоду, верховенство права, забезпечення законності і правопорядку).

Міжнародна миротворчість ООН видається успішною при дотриманні таких базових принципів як: згода сторін, неупередженість і незастосування сили, крім випадків самооборони і захисту мандата.

Варто звернути увагу на систему органів ООН, відповідальних за підтримання міжнародного миру та безпеки, зокрема головні (Рада Безпеки, Генеральна Асамблея, Секретаріат на чолі з Генеральним секретарем) і допоміжні органи ООН (Спеціальний комітет ГА ООН з операцій щодо підтримання миру, Департамент з політичних питань, Департамент операцій з підтримання миру, Департамент з питань роззброєння і регулювання озброєнь, Військово-штабний комітет при РБ ООН й ін.). Окремо слід акцентувати на ролі поліцейських спостерігачів в миротворчих операціях ООН з підтримання миру як ефективного інструменту підтримки міжнародного миру і безпеки.

Водночас, очевидними є певні проблеми у даному контексті. Так, якщо раніше миротворчі ООН були представлені переважно військовослужбовцям, в останні десятиліття до них приєдналися співробітники цивільної поліції, спостерігачі за проведенням виборів, спостерігачі за дотриманням прав людини та інші цивільні фахівці. Спектр їх завдань доволі широкий – від забезпечення охорони при доставці гуманітарної допомоги до надання колишнім ворогуючим допомоги в реалізації складних за своїм характером мирних угод. Тобто багатокomпонентність сил миротворчих операцій ООН, складністю і різносторонністю їх завдань, відповідна правова основа організації та функціонування, на

наш погляд, потребують модернізації. Потребують додаткового вивчення пропозиції про створення інкорпорованого правового акту ООН для врегулювання відносини, що виникають з приводу проведення миротворчих операцій ООН, участі в них держав-членів, розмежування завдань і напрямів діяльності, їх складових (збройні сили, цивільна поліція і цивільний персонал). Це не виключає можливості укладання індивідуальних угод між ООН і її державами-членами.

У свою чергу, у практиці Європейського Союзу реалізуються такі види миротворчої діяльності:

воєнні операції – з метою роз'єднання конфліктуючих сторін і встановлення миру в районі кризи;

поліцейські місії – як правило, здійснюються після проведення операцій з врегулювання кризи або одночасно з ними, спрямовані на надання допомоги місцевому уряду в стабілізації ситуації всередині держави шляхом формування і підготовки дієздатних органів охорони правопорядку (фактично першою миротворчою місією власне ЄС стала Поліцейська місія ЄС в Боснії і Герцеговині (European Union Police Mission, EUPM, розпочата 1 січня 2003 р.);

місії ЄС зі сприяння встановленню або забезпеченню правопорядку – спрямовані на надання допомоги урядам зацікавлених країн у реформуванні органів державної влади, насамперед, безпекових структур, судово-правової системи силових з метою розбудови правової системи, зміцнення демократії і верховенства права;

спостережні місії ЄС – передбачають здійснення контролю за виконанням конфліктуючими сторонами досягнутих домовленостей. Такі моніторингові місії проводилися ЄС у співробітництві з іншими регіональними організаціями (Місія спостерігачів Європейського економічного співтовариства в Югославії (ЕСММ) створена у липні 1991 р. під егідою НБСЕ задля реалізації таких завдань – посередництво, спостереження, підготовка доповідей.

Безумовно, значним є досвід України у здійсненні миротворчих операцій ООН. Наша держава є активним учасником миротворчих операцій ООН з 1992 р., виступає одним з провідних контрибуторів військового та поліцейського персоналу до операцій ООН з підтримання миру (ОПМ ООН). Блакитні шоломи представляли Україну у Місії ООН із стабілізації в ДР Конго, Місії ООН у Південному Судані, Силах ООН з підтримання миру на Кіпрі, Місії ООН у справах тимчасової адміністрації в Косово, Тимчасових силах ООН із забезпечення безпеки в Аб'єй та Багатопрофільній інтегрованій місії ООН зі стабілізації у Малі.

Важливим є узагальнення здобутків і недоліків на шляху реалізації таких місій та операцій. Вони передбачають системну координацію дій з ООН, ЄС, ОБСЄ, НАТО стосовно дипломатичного врегулювання різноманітних міжнародних конфліктів і приєднання до офіційних заяв відносно них, а також, враховуючи її нейтральну позицію стосовно багатьох конфліктів, пропозиції надати власну територію для проведення переговорів між ворогуючими сторонами і мирні конференції з певних питань.

Поряд з цим, невідкладним є подальше удосконалення законодавства України у даній сфері. Наприклад, Стратегія міжнародної миротворчої діяльності України, затверджена Рішенням РНБО України, відповідним Указом Президента України від 24.04.2009 р., потребує значного оновлення. Погоджуємось з необхідністю розробки Концепції миротворчої діяльності України, в якій необхідно чітко окреслити державну політику, пріоритети, зміст, структуру і розвиток миротворчої діяльності, врегулювання збройних конфліктів через призму єдиної державної політики, спрямованій на захист національних інтересів і забезпечення воєнної безпеки України. Використовуючи міжнародно-правові механізми для вирішення конфлікту на Сході України (ще до вторгнення 2022 р.) з-поміж ініціатив, спрямованих на подолання суперечностей у підходах до встановлення миру на власній території, була пропозиція Української держави щодо встановлення місії ООН з контролю над окупованими територіями Донецької та Луганської областей території, за участі цивільної поліції. Проте сподіваємось, якнайшвидше, на перемогу і подальше ефективне відновлення України, повоєнне миробудівництво, що вимагає всебічної військово-політичної і правової виваженості, широкого залучення та активізації міжнародних організацій, допомоги інших держав. У даному контексті цінним є, у тому числі, і досвід міжнародних судових органів задля притягнення до відповідальності винних за злочини проти нашої держави, а також міжнародної миротворчої діяльності, з метою відновлення територіальної цілісності Української держави, відновлення і забезпечення правопорядку тощо.

1. Шапгала Н., Камінська Н. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації у сучасному науковому дискурсі. Філософські та методологічні проблеми права. 2022. №1. С.57-69. DOI: <https://doi.org/10.33270/01222302.57>
Войціховський А.В. Основні принципи здійснення миротворчої діяльності. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7491/OSNOVNI%20PRYNTsYPY%20ZDIISNENNIa%20MYROTVORChOI%20DIIaLNOSTI_Voitsikhovskiy_2008.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Відродження постконфліктних територій: світовий досвід і Україна/ Кресін І.О., Кресін О.В., Стойко О.М. К.: Норма права, 2021. 148 с.
3. Kofman B., Kurovska I., Semenova A. Leading Approaches in Maintenance of International Peace and Security. Sustainable Leadership for Entrepreneurs and Academics/ eds. Strielkowski, ESAL, 2018. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer, Cham. P. 511-519
4. Миротворча діяльність Збройних Сил України. URL: https://www.zsu.gov.ua/new_page/60eff018ef991b2e92b881cb
5. Міжнародно-правові засади миротворчої діяльності міжнародних регіональних організацій у контексті відновлення територіальної цілісності України : Наукова записка / Кресін О.В. (кер. авт. кол., наук. ред.), Савчук К.О., Проценко І.М. : Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ : Норма права, 2019. 212 с.
6. Савчук К.О. Перспективи міжнародної миротворчої операції в Україні на підставі положень Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Єдність заради миру». *Суспільно-політичні процеси*. Наукове видання Академії політичних наук України. Київ. Видав-во Політія, 2022. Вип. 19. 448 с.
7. Камінська Н.В., Пожидаєва М.А. Новітні виклики і загрози у війні Росії проти України: правові оцінки й рекомендації. Режими міжнародних санкцій проти РФ у зв'язку з агресією проти України. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С.І. Пирожков, О.М. Майборода та ін./ Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. К., 2022. С. 529-533.

УДК 341.37

DOI: 10.31733/17-03-2023-139-140

Віктор БОГУСЛАВСЬКИЙ

завідувач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА МІЖНАРОДНИХ ОБ'ЄДНАНЬ У РОЗБУДОВІ МИРУ І МИРНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Міжнародні миротворчі операції, як форма діяльності з вирішення конфліктів, організована ООН, розпочали використовуватися ще в 1945 році. З того часу змінювався (та змінюється) їх зміст, алгоритм правил поведінки і навіть методи вирішення військових (політичних) конфліктів шляхом застосування таких дій [1]. Але сучасні політологи, військові експерти та експерти з безпеки стверджують, що такі операції слід класифікувати як «війну», «агресію» на тлі численних миротворчих операцій окремих країн, коаліцій, блоків та регіональних організацій.

У практичній і політичній літературі вживається багато термінів зі схожим значенням, таких як «операції з підтримання миру», «гуманітарні операції», «операції з мирного врегулювання», «гуманітарні інтервенції», «місії допомоги (спостереження)» тощо. На думку автора, принципове значення міжнародних миротворчих операцій необхідно детально розглядати в поєднанні зі значенням цього міжнародно-політичного феномену. По-перше, говорячи про міжнародні миротворчі операції як політичний інструмент розв'язання військових (політичних) конфліктів, слід звернути увагу на концептуальний (категорійний) інструмент, за яким ці операції можна легко ідентифікувати разом з багатьма іншими діями чи заходами міжнародної миротворчої діяльності. Визначення міжнародних миротворчих операцій, особливо в українському законодавстві [3].

Згідно закону України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях»

можна виокреслити, що міжнародні миротворчі операції створюються відповідно до Статуту Ради Безпеки ООН, ОБСЄ та інших регіональних організацій, відповідальних за підтримання міжнародного миру та безпеки відповідно до Статуту Об'єднаних Націй Положення Глави VIII, а також дії та заходи багатонаціональних сил, створених за згодою Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, які здійснюються під загальним контролем Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, для:

- Уникання розвитку міждержавних чи внутрішньодержавних конфліктів, необхідно використовувати цю ідею;
- Надання згоди та застосування заходів примусу Радою Безпеки ООН дає можливість врегулювати конфлікти всесвітнього масштабу. Це може включати спостереження та контроль за дотриманням угод про припинення вогню та інші ворожі дії. Ресурси також використовуються для інженерних та інших робіт – це тому, що розбіжності між людьми з різних країн вирішуються шляхом розформування їхніх підрозділів та виконання інженерних робіт;
- Організація надає гуманітарну допомогу населенню, яке постраждало від міжнародних або внутрішніх конфліктів. Вони також виконують поліцейські функції для забезпечення громадської безпеки та захисту прав людини;
- Допомога людям у подоланні наслідків конфліктів та усунення загроз миру. Також допомагає підтримувати статус-кво через запобігання агресії;
- Розуміння «міжнародних миротворчих операцій» вимагає розуміння їх місця в сучасній політичній системі.

Міжнародні миротворчі операції, безперечно, є політичною дією, спрямованою на вплив на військово-політичного конфлікту. Ці операції є частиною військово-політичного конфлікту, що триває, і в них беруть участь незалежні сторони конфлікту з конкретною політичною метою. Ці операції необхідні, оскільки міжнародне співтовариство вимагає від воюючих сторін припинити всі бойові дії та досягти остаточного мирного врегулювання.

Дослідницька група під керівництвом професора Г. Перепелиці, до складу якої входять військові науковці, за даними Національного інституту стратегічних досліджень, політичний конфлікт – це боротьба двох сторін. Тому її вважають формою соціальної взаємодії, яка утворює основну систему в її системоутворюючих аспектах. Як міжнародна миротворча операція, втручання міжнародного співтовариства в політичний конфлікт фактично є направленням окремих підрозділів, сил чи інших формувань у зону військового конфлікту.

Дослідження NISD щодо влади виявило два ключові принципи щодо її використання. По-перше, стан військового конфлікту зберігає владу над залученими. По-друге, люди, які зазнали військового конфлікту, відкидають цю систему і шукають інші способи вирішення своїх проблем. Миротворча операція зберігає превентивний і гальмівний характер, щоб замінити колишню систему розподілу влади. Це робиться шляхом обмеження прагнення сторін до влади за допомогою примусу, безпосередньо не пов'язаного з війною, але він також не відкидає примусу, пов'язаного з війною. Крім того, миротворча операція пригнічує будь-яке бажання влади в учасників за допомогою примусу, який обмежує причину для насильства, що створює сприятливі умови для ненасильницьких рішень. Як зазначено, це створює умови, коли окремі території чи інші шляхи розподілу влади мирно співіснують замість конфлікту. Слід зазначити, що цілі міжнародної спільноти формуються протягом тривалого часу – вже тоді, коли воєнно-політичний конфлікт розпочався.

Підбиваючи підсумки, можна узагальнити, що міжнародні миротворчі операції, незважаючи на видозміну окремих підходів до них в останній період з боку Організації Об'єднаних Націй, не змінюють своєї сутності. Вони залишаються дієвим політичним інструментом врегулювання воєнно-політичних конфліктів, що забезпечує вирішення комплексу завдань, які не можуть бути вирішені жодною державою окремо.

1. Бруз В. С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів: навч. посібник. К. : Либідь. 111 с.
2. Разумкова О. СПРІ 2022: Щорічник: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. К. : «Заповіт». С. 77.
3. Про участь в міжнародних миротворчих операціях: Закон України від 11.06.1999 р. № 22.
4. Перепелиця Г. М., Мокляк М. М., Фареник С. О. Феномен воєнно (політичного конфлікту) в сучасній етнополітичній ситуації. К. : НІСД. С. 9-10.

УДК 341.4

DOI: 10.31733/17-03-2023-141-143

Наталя ГОЛЬДБЕРГ

доцент кафедри національної безпеки

Міжрегіональної академії

управління персоналом,

кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ

Конституція України найвищою соціальною цінністю визнає людину, її життя та здоров'я. Положеннями ст. 3 та 27 встановлено, що кожен має право захищати своє життя та здоров'я, життя та здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]. Всі права людини й громадянина рівноцінні та взаємопов'язані й тому однаковою мірою повинні захищатися державою. Зокрема, ст. 55 Конституції України передбачає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1].

Якщо ж звернутися до аналізу міжнародних джерел права, а саме до Загальної декларації прав людини [2] то слід зазначити, що у ній містяться правові положення, які стосуються потерпілого, а саме: кожна людина має право на життя, на свободу й на особисту недоторканність (ст. 3), право на визнання правосуб'єктності (ст. 6).

У Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою законодавчо визначений термін «жертва», під яким визнаються особи, яким індивідуально чи колективно було завдано шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні страждання, матеріальні збитки або суттєве обмеження їхніх основних прав у результаті дії чи бездіяльності, що порушують національні кримінальні закони держав-членів, включаючи закони, що забороняють злочинне зловживання владою. У Декларації передбачено сприяння тому, щоб судові та адміністративні процедури більшою мірою відповідали потребам жертв.

Будь-яка особа, якій злочином заподіяно шкоду, має право звернутися із заявою або повідомленням до органів досудового розслідування, які зобов'язані вжити заходи щодо відновлення та захисту прав цієї особи, забезпечити їй доступ до правосуддя. Водночас не можна заперечувати, що юридичний захист дітей, які постраждали від злочинних проявів, передбачає залучення складнішого організаційно-правового механізму.

У ч. 1 ст. 24 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зазначено, що кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави.

У Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів передбачено право особи на реституційний механізм захисту порушених прав (розд. «А», ст. 4, 8-11), компенсацію шкоди (розд. «А», ст. 12, 13), а також право на матеріальну, медичну психологічну та соціальну допомогу по урядових, добровільних, громадських та місцевих напрямках (розд. «А», ст. 14).

Основною ідеєю реституційного правосуддя виступає адекватна реакція на злочинність, що забезпечує збереження поваги до гідності та рівності будь-якої людини. Воно має на меті сприяння гуманізації правосуддя, кримінального процесу та створення такої системи правосуддя, за якої існуватиме й діятиме принцип адекватності покарання правопорушенню (злочину); реабілітації потерпілих, жертв злочинів та правопорушників. За такої ситуації жертва злочину уникає «подвійної віктимізації» – від скоєного злочину та від самого процесу здійснення правосуддя, при якому жертва злочину не отримує ніякої матеріальної та моральної компенсації, або така компенсація є мізерною порівняно з наслідками. Натомість правопорушник взмозі хоча б частково виправити наслідки скоєного шляхом компенсації жертві збитків, а також уникнути при цьому тавра злочинця й отримати можливість виправитися та успішно подолати процес реінтеграції в суспільство [3].

Згодом у 1983 р. був ухвалений основний документ Ради Європи у цій сфері –

Європейська конвенція про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів, яка ратифікована більше ніж 25 державами [4, с. 6-7]. Конвенція базується на концепції соціальної солідарності і справедливості, суть якої полягає у наступному: оскільки окремі особи знаходяться в більш уразливому матеріальному становищі, ніж інші, вони мають право на отримання відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок учинення проти них злочину, за рахунок усього суспільства [5, с. 194].

Рекомендацією R (85) 11 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про становище потерпілого в рамках кримінального права та процесу [6] передбачено, що основною метою кримінального судочинства є забезпечення прав та законних інтересів потерпілого.

Варто звернути увагу на те, що у всіх міжнародних актах, що містять стандарти захисту неповнолітніх потерпілих, передбачена вимога про справедливу реституцію з метою повного відшкодування заподіяної їм шкоди.

Незалежно від того, який зміст вбачається міжнародним та національним законодавством щодо реституції, у кримінальному процесуальному законодавстві країни повинні міститися положення про те, що відшкодування заподіяної неповнолітньому потерпілому шкоди здійснюється самими підозрюваними, обвинуваченими або третіми особами, які несуть відповідальність за їх поведінку, а у випадках порушення кримінального законодавства посадовими особами, представниками державних органів – за рахунок держави. Якщо ж неможливо отримати компенсацію у повному обсязі від особи, що вчиняє суспільно небезпечне діяння чи з інших джерел, державі слід вживати заходів щодо надання фінансової компенсації потерпілим унаслідок тяжких злочинів, а у разі смерті потерпілих або їх неієздатності – сім'ям потерпілого.

У національному законодавстві питання щодо відшкодування завданих збитків потерпілим від злочину, відповідно до КПК України, вирішуються переважно у вигляді заяви ними цивільного позову. Слід зазначити, що у кримінальних провадженнях, у яких беруть участь неповнолітні потерпілі, не можна обмежуватися лише подачею цивільного позову, відповідно до міжнародних стандартів необхідне поєднання всіх форм компенсації заподіяної шкоди.

Узагальнення та аналіз чинних міжнародно-правових актів дозволяють виявити універсальні заходи безпеки щодо захисту учасників кримінального провадження, зокрема неповнолітніх потерпілих.

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності [7] містить у ст. 25 «Допомога потерпілим та їх захист», в якій, зокрема, йдеться про те, що кожна держава-учасниця вживає заходів безпеки у разі загроз або залякування жертв, а також встановлює правові засоби отримання компенсації та відшкодування збитків потерпілим від злочинів. Аналогічні заходи передбачені у ст. 32 «Захист свідків, експертів та потерпілих» у Конвенції ООН проти корупції [8].

Аналіз змісту наведених міжнародних документів дозволяє зробити висновок про їх орієнтованість на захист прав жертв злочинів відповідно до головного положення в національних системах кримінального та кримінального процесуального права принципу «*restitutio in integrum*», що полягає у повному відновленні прав, свобод та законних інтересів потерпілого, які були порушені чи обмежені злочином.

Дотримання прав та законних інтересів, безпека дітей, які постраждали від злочинних посягань, слід розглядати як предмет виняткової уваги будь-якої сучасної цивілізованої держави. Процесуальний статус зазначених осіб передбачає наявність додаткових гарантій у кримінальному провадженні, шляхом надання додаткових процесуальних прав.

У Конвенції ООН про права дитини [9] передбачено, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

Окремі принципи неповнолітнього потерпілого, а саме: принцип участі дитини; принцип дотримання найкращих інтересів дитини; принцип поваги до гідності дитини; принцип недискримінації; принцип верховенства права, передбачені у Резолюціях ЕКОСОП («Віденські керівні принципи», резолюція ЕКОСОП 1996/13, 1996 р. – керівні принципи щодо дій в інтересах дітей у системі кримінального права; Резолюція ЕКОСОП №2005/20, 2005 р. – керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей свідків злочинів; керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя дружнього до дитини – прийняті Комітетом Ради Європи 17.11.2010).

Неповнолітній потерпілий або ж якщо використовувати дефініцію, яка передбачена міжнародними джерелами, дитина-жертва – об'єкт особливої уваги та турботи не лише світової спільноти, а й будь-якої держави, яка претендує на визнання її правовою та соціальною. Душевні страждання дитини, що стала жертвою злочину, не можливо порівняти зі стражданнями дорослої людини. Подібні страждання значно сильніші та болочіші, оскільки у дитини відсутній необхідний психологічний бар'єр, що дозволяє стабілізувати внутрішній стан у ситуаціях, які травмують психіку. Через малий життєвий досвід дитини, яка стала жертвою злочину, вкрай складно захистити свої права та законні інтереси самостійно. За вирішення цього завдання повністю відповідає держава.

Міжнародно-правові акти, яким притаманні імперативний та рекомендаційний характер, які є обов'язковим елементом національної правової системи будь-якої цивілізованої держави, встановлюють стандарти та принципи захисту неповнолітніх потерпілих, забезпечують формування, реформування та застосування законодавства у належному правовому режимі.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Декларація з прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.04.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Реституційне правосуддя. URL: <https://studfile.net/preview/5650778/>.
4. Банчук О. А., Малишев Б. В., Саїдова З. М. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство: посібник. Київ, 2015. 97 с.
5. Карпенко Є. М. Міжнародний досвід відшкодування шкоди потерпілому як одна з форм запобігання злочинам. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1 (62). С. 190-196.
6. Про становище потерпілого в рамках кримінального права та процесу: Рекомендація R (85) 11 Комітету міністрів Ради Європи 28.06.1985 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU85325>.
7. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
8. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_c16&new=1.
9. Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

УДК 341.22+327

DOI: 10.31733/17-03-2023-143-145

Ірина ЄРЕМЄВА

доцент кафедри міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

ДО ПИТАНЬ МІЖНАРОДНИХ ПАРАМЕТРІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПОСТВОЄННОЇ УКРАЇНИ

Війна в Україні є одним із найбільших викликів міжнародного порядку, заснованого на Статуті ООН. Крім того, вона спричинила світову кризу: через стрибки цін на продукти харчування, енергію і добрива постраждали 74 країни, що розвиваються, із загальною чисельністю населення 1,2 мільярда людей. Але понад усім воєнні дії мають руйнівне значення для самої України та є загрозою існування нашої державності. За таких умов повоєнна Україна беззаперечно буде потребувати перегляду параметрів національної безпеки та визначення їх пріоритетів. В умовах гострої цивілізаційної кризи, що є результатом війни росії проти України надважливим буде визначення інструментів формування економічної безпеки держави, як стану, що забезпечить ефективний динамічний розвиток економіки та можливість держави вирішувати соціальні завдання та виробляти та проводити в життя незалежну економічну політику. При цьому економічна безпека є найважливішим компонентом усієї національної безпеки, яка повинна забезпечувати захист усіх систем життєзабезпечення держави від зовнішніх та внутрішніх

загроз, протистояти їм та пристосовуватися до нових викликів розвитку у різних сферах діяльності.

Виділяються такі рівні економічної безпеки: міжнародний, національний, регіональний та галузевий, макроекономічний (рівень окремого суб'єкта господарювання), а також рівень сім'ї та особистості. В основному розуміння безпеки ототожнюється з категорією національної безпеки, що забезпечує захист національних інтересів країни та її громадян. До зовнішніх загроз економічної безпеки країни належать економічні, серед яких: значна зовнішня заборгованість; відсутність цілісної нормативної бази регулювання зовнішньоекономічної діяльності; залежність від імпорту; нерозвиненість інфраструктури підтримки вітчизняного експорту; втрата освоєних ринків збуту; відтік кваліфікованих кадрів та інші. Серед дестабілізуючих міжнародних факторів економічної безпеки держави слід виділити воєнні конфлікти, тероризм та загалом загострення глобальних суперечностей у світі, що різко посилюють військово-економічну складову національної та міжнародної безпеки, зокрема і в економічній сфері.

Зважаючи на провідну роль міжнародного чинника в економічній безпеці держави на сьогоднішній день актуальності набуває питання ефективності реалізації миротворчих зусиль світового співтовариства, без яких в глобалізованому світі не може бути сформоване безпечне середовище розвитку національної економіки України. Українська криза підтвердила неспроможність існуючих міжнародних безпекових інститутів впоратися з глобальними викликами та загрозами сучасного світу, серед яких – зростання числа міжнародних конфліктів та їх впливу на світову систему. Різноманітність мандатів, національні інтереси та протиріччя щодо методів попередження конфліктів обмежують можливості ефективної багатосторонньої діяльності.

Серед міжнародних акторів ООН – єдина організація, яка наділена повною правосуб'єктністю щодо комплексу заходів із попередження та подолання конфліктів у світі. Згідно до норм міжнародного права та логіки формування глобальної міжнародної організації миротворчості, що здійснюється від її імені має бути ефективною та зупиняти військового агресора, що є необхідною умовою для припинення стадії ескалації україно-російської війни (триває з 2014 року) та відновлення територіальних меж України, що визнані світовим співтовариством. На практиці аналіз масштабних миротворчих місій за участю ООН демонструє існування проблем, які пов'язані з неефективністю певних миротворчих методів ООН щодо вирішення міжнародних конфліктів. Головним протиріччям що зменшує можливості світового співтовариства ефективно впливати на процес вирішення міжнародних конфліктів є діаметрально протилежні підходи провідних держав світу, які є постійними членами Ради Безпеки ООН до необхідності здійснення миротворчих місій. Відповідно до Статуту ООН Рада Безпеки складається із 15 членів, із яких 5 постійних та 10 членів обираються Генеральною Асамблеєю ООН на дворічний термін за географічною ознакою. П'ять постійних членів – Китай, Франція, Росія, Великобританія та США – мають спеціальний статус, що обумовлений правом вето на резолюції Ради безпеки ООН [3]. Кожен з п'яти постійних членів неодноразово використовував своє право вето стосовно будь-якого рішення, що не відповідало його інтересам, таким чином блокуючи прийняття рішення Ради Безпеки ООН в цілому.

З початком військової агресії Росії проти України (з 2014 року та дотепер), вето Росії ухвалення резолюції щодо засудження її дій щодо України блокує можливість вирішення українського питання в системі ООН. Так, у лютому 2015 р. Україна звернулася до Ради Безпеки ООН та Євросоюзу щодо розгортання миротворчої місії на території України з метою розв'язання конфлікту на Донбасі, що мало забезпечити невідкладне та всеохоплююче припинення вогню, відведення всіх важких озброєнь, виведення іноземних збройних формувань, військової техніки та найманців з території України, роззброєння всіх незаконних збройних формувань. Введення контингенту миротворців на лінію зіткнень та донбаську ділянку російсько-українського кордону унеможливило б поставки воєнної та живої сили з території Росії для сепаратистів Донбасу, саме тому представники російської офіційної влади виступили категорично проти введення миротворців на територію України. Після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року Росія відмовилася виконувати резолюцію Генеральної асамблеї ООН «Агресія проти України» від 2 березня 2022 року [1], що вимагала негайно вивести війська з території України і припинити бойові дії.

Практика застосування права вето перетворила Раду Безпеки на форум, де виголошуються пропагандистські заяви провідними геополітичними гравцями світу, але не набувають правомочності рішення, які здатні подолати серйозні міжнародні та локальні

конфлікти, що дестабілізує впливає на світову політику та економіку і є демонстрацією втрати ООН контролю над ситуацією у світі. Розбіжності в Раді Безпеки обмежують інструменти впливу на локальні та міжнародні збройні конфлікти та дискредитують ООН в цілому. На сьогодні актуальними є дискусії щодо реформування ООН, зокрема пропозиції щодо розширення Ради Безпеки ООН як у складі постійних, так і непостійних членів. Змістом реформування ООН повинні стати зміни в Раді Безпеки, які мають адаптувати ООН до нової політичної реальності через введення нових постійних членів до складу Ради Безпеки ООН та обмеження повноважень постійних членів Ради Безпеки ООН щодо право вето. Міністерство закордонних справ України у офіційній заяві від 26 грудня 2022 року поставили під сумнів доцільність перебування росії у складі Ради безпеки ООН «оскільки вона не відповідає основному критерію членства в Організації. Пункт 1 Статті 4 чітко зазначає, що членство в ООН відкрите для всіх миролюбних держав. Дії російської федерації протилежні поняттю миролюбності» [2].

Єдиною миротворчої місією, що діяла в Україні до початку фази ескалації україно-російської війни 24 лютого 2022 р. була Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ (СММ), що являє собою незброєну цивільну місію, метою якої є об'єктивне спостереження за сторонами конфлікту та сприяння діалогу між ними. Аналогічно до дій ООН щодо України діяльність СММ на території України реального впливу на урегулювання конфлікту не мала, що, серед інших чинників, було обумовлено присутністю в СММ представників росії, яка є безпосереднім учасником конфлікту. Після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України та пошкодження офісу СММ в Маріуполі внаслідок обстрілу 06 березня 2022 року СММ припинила свою діяльність в Україні [4].

Мінімізація миротворчих зусиль світового співтовариства у питаннях вирішення міжнародних конфліктів, підтверджує необхідність запровадження нових концептуальних ідей щодо реформування системи прийняття рішень в Раді Безпеки ООН. Нагальною проблемою сучасної миротворчості є відсутність позитивних результатів у питаннях врегулювання міжнародних військових конфліктів, що обумовлює необхідність системного реформування ООН. Україна, як співзасновниця ООН, держава, що є постраждалою від найбільшого військового конфлікту після Другої світової війни на території Європи та має досвід миротворчості має бути задіяна в розробці інструментів реформування ООН на сучасному етапі. У свою чергу набуття міжнародним співтовариством дієвих важелів впливу на агресора буде сприяти забезпеченню національної безпеки держав світу, важливою складовою якої є економічна безпека.

1. Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine: resolution/adopted by the General Assembly on 24 March 2022. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3966630?ln=en#_record-files-collapse-header.

2. Заява МЗС України щодо нелегітимності перебування Російської Федерації в Раді Безпеки ООН та Організації Об'єднаних Націй у цілому, 26.12.2022 р. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nelegitimnosti-perebuвання-rosijskoyi-federaciyi-v-radi-bezpeki-oon-ta-organizaciyi-obyednanih-nacij-u-cilomu>.

3. Щедрова Г. П., Єремєєва І. А., Прошин Д. В., Ключник Р. М. Особливості політичних конфліктів у сучасній Україні та світі: монографія. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 148 с. URL: <http://ir.duan.edu.ua/bitstream/123456789/1927/1>.

4. Щоденний звіт № 53/2022 Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні (СММ), 06.03.2022 р. URL: https://www.osce.org/files/2022-03-06%20Daily%20Report_UKR.pdf?itok=03562.

УДК 341.161

DOI: 10.31733/17-03-2023-146-148

Андрій ІВАНИЦЬКИЙ

доцент кафедри міжнародного

та європейського права

Хмельницького університету управління

та права імені Леоніда Юзькова,

доктор філософії

РОЛЬ МАГАТЕ У ЗВІЛЬНЕННІ УКРАЇНСЬКИХ АЕС З-ПІД ВІЙСЬКОВОГО КОНТРОЛЮ РФ

Дотримання норм міжнародної безпеки в умовах воєнного стану в Україні та по всьому світу має стати ключовим об'єктом нормативно-правового регулювання з метою захисту та дотримання прав людини. Адже саме в таких умовах пріоритетність прав людини демонструє не лише рівень демократії у державі, а й є ознакою визнання громадян найвищою соціальною цінністю. Так, останнім часом ключовим є питання наявності серйозної загрози ядерного тероризму внаслідок захоплення військовими рф Чорнобильської

та Запорізької АЕС. З огляду на це, у межах вказаного дослідження буде встановлена роль Міжнародного агентства з атомної енергії (далі – МАГАТЕ, Агентство) як міжнародної інституції для фактичного звільнення вказаних АЕС від рф.

Варто зазначити, що МАГАТЕ було створено у 1957 році та відповідно одним із своїх пріоритетних завдань Агентство визначає сприяння запобіганню негативних наслідків використання ядерної енергії у мирних цілях, гарантуючи підтримку здоров'я і благополуччя людей. Поміж іншого, МАГАТЕ здійснює свою діяльність на підставі договору з Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН), але не є спеціалізованим органом ООН [1, с. 7].

Водночас МАГАТЕ належить до загальної системи міжнародних організацій ООН. Агентство спрямовує свою діяльність на досягнення використання ядерної енергії лише з мирною метою та сприяння поширенню ядерних технологій. Перш за все, МАГАТЕ виступає як міжнародний інспекційний орган для перевірки, щоб держави – учасниці не змінювали цілі використання ядерних матеріалів, обладнання та технологій у країнах, які не мають ядерної зброї, з мирних на воєнні потреби [2, с. 52].

Так, згідно з ст. 1 Статуту МАГАТЕ основною метою створення МАГАТЕ є досягнення ефективного використання ядерної енергії, проте лише з метою підтримки миру та здоров'я населення всього світу. Поміж іншого, однією з цілей МАГАТЕ є гарантування, щоб використання ядерної енергії під наглядом Агентства не використовувалась з метою досягнення воєнних цілей [3].

Варто відмітити, що діяльність МАГАТЕ здійснюється у трьох ключових напрямках: 1) нагляд за розвитком ядерних технологій у країнах світу, щоб забезпечити мирне використання атомної енергії; 2) постачання інформації та розробка стандартів щодо безпечного використання ядерної енергії; 3) створення майданчику для наукової діяльності у галузі мирного використання ядерних технологій [4].

Також згідно з ст.28 Конвенції про ядерну безпеку від 17.06.1994 року МАГАТЕ є секретаріатом для нарад Договірних Сторін. Поміж іншого, на вказані наради кожна держава подає доповіді про заходи, вжиті нею з метою виконання обов'язків для забезпечення того, щоб всі організації, які займаються діяльністю, безпосередньо пов'язаною з ядерними установками, проводили політику, за якої пріоритет надається ядерній безпеці [5].

Так, як зазначає Ю. Світлична, МАГАТЕ є світовим центром з міжнародного співробітництва у сфері ядерної та радіаційної безпеки [6]. Також О. Сушик наголошує, що МАГАТЕ відіграє особливу роль у забезпеченні ефективності міжнародної системи ядерного захисту та відповідно розробляє норми безпеки використання ядерної енергії. Так, одним з основних документів МАГАТЕ є серія «Безпека МАГАТЕ», яка структурно включає «Стандарти безпеки» та «Звіти по безпеці», а «Стандарти безпеки», включають «Основи безпеки», «Вимоги безпеки» та «Інструкції безпеки» [7, с. 145].

Також відповідно до позиції О. Німко ефективне функціонування такої міжнародної інституції як МАГАТЕ має надзвичайно важливе значення для гарантування міжнародної безпеки та вирішення ряду проблем: створення без'ядерних зон, протидію використанню мирних ядерних об'єктів під час міжнародних збройних конфліктів, оперативне реагування на ядерні катастрофи тощо [8, с. 280].

В аспекті захисту права на ядерну безпеку найважливішою частиною Статуту МАГАТЕ є закріплені у ст. 12 гарантії МАГАТЕ у сфері ядерної безпеки. По-перше, Агентство має право розглядати ядерні реактори, засвідчувати їх, проте за умови, що вони не пов'язані з воєнними цілями. Агентство має право вимагати відповідності заходів держав-учасниць нормам охорони здоров'я і екологічної безпеки, вимагати подання звітів та доповідей, визначати способи, які мають бути застосовані, щоб використання ядерної енергії не сприяло її використанню у воєнних цілях і відповідало нормам охорони здоров'я.

К. Мануїлова зазначає, що за допомогою МАГАТЕ держави-учасниці Агентства стали стежити за тим, щоб створена в рамках МАГАТЕ система перевірок не давала можливості використовувати ядерну енергію у збройних конфліктах. Агентство було створено як незалежна міжурядова організація в системі ООН, а кожна держава-учасниця зобов'язана підписати з МАГАТЕ договір, який надає МАГАТЕ повноваження здійснювати контроль та обмежити можливість виникнення військового конфлікту із використанням ядерної зброї та забезпечити можливості для мирного використання ядерної енергії [9, с. 107].

Поміж іншого, однією з важливих гарантій МАГАТЕ є те, що Агентство має право відправляти на територію відповідної держави-учасниці інспекторів МАГАТЕ. Так, МАГАТЕ затверджує штат спеціальних інспекторів які перевіряють відповідність певних операцій з ядерною енергією нормам ядерної безпеки. Штат інспекторів несе відповідальність за одержання і перевірку вказаних вище звітів.

У подальшому, інспектори зобов'язані повідомити про всі випадки порушення правил ядерної безпеки Генерального Директора МАГАТЕ, який потім направляє доповідь Раді керуючих МАГАТЕ. У свою чергу, Рада керуючих МАГАТЕ повинна вимагати від держави, яка порушує норми ядерної безпеки негайного усунення будь-якого виявленого нею випадку недотримання правил. Рада керуючих МАГАТЕ повідомляє про вказані випадки недотримання правил всіх держав-учасників МАГАТЕ, а також Раду Безпеки ООН і Генеральну Асамблею ООН.

Так, Україна та рф є державами-членами МАГАТЕ, а, станом на сьогодні, в умовах війни в Україні існує загроза ядерного тероризму для всього світу, у зв'язку з чим захист права ядерної безпеки, зокрема на міжнародному рівні є необхідним.

Яскравим прикладом звернення до МАГАТЕ за захистом прав на ядерну безпеку є сьогоднішня ситуація в Україні. Як наслідок, МАГАТЕ ухвалило резолюцію «Наслідки безпеки, захищеності та гарантій щодо ситуації в Україні» від 03 березня 2022 р. У вказаному документі Рада керуючих МАГАТЕ засудила дії рф на території України, включно із захопленням військовими рф ядерних об'єктів України, які підвищують ризик ядерної аварії, що становить загрозу для міжнародної спільноти. Також вказаною резолюцією МАГАТЕ закликає рф негайно припинити всі дії з атомними об'єктами в Україні [10]. Проте вказане рішення МАГАТЕ не містить конкретних та визначених дій МАГАТЕ, санкцій щодо рф чи порядку виконання вказаного рішення.

Поміж іншого, у Постанові Верховної Ради України від 15 серпня 2022 р. № 2502–ІХ Верховна Рада України як представницький орган від імені Українського народу звернулася до МАГАТЕ та держав-членів з наступними вимогами: по-перше, визнати ядерним тероризмом дії рф на АЕС України, в тому числі їх масові обстріли, що загрожують міжнародній безпеці; по-друге, ввести санкції проти усіх установ атомної енергетики в рф; по-третє, призупинити дії привілеїв та імунітетів рф, в тому числі позбавити рф права голосу на засіданнях МАГАТЕ; по-четверте, забезпечити місії ООН та МАГАТЕ з метою перевірки АЕС України та виведенням військових рф з території АЕС, відновленням нормальної роботи Запорізької АЕС та передачею під контроль України [11].

У подальшому, МАГАТЕ ухвалило ще одну резолюцію «Наслідки безпеки, захищеності та гарантій щодо ситуації в Україні» від 15 вересня 2022 р., де встановлено те, що РФ не виконала вимоги Ради керуючих МАГАТЕ щодо термінового припинення будь-яких дій на атомних об'єктах України та вирішено сприяти забезпеченню ядерної безпеки, в тому числі шляхом відправлення місій МАГАТЕ на територію України і роботи інспекторів МАГАТЕ на ядерних об'єктах України. Поміж іншого, у вказаній резолюції МАГАТЕ заохочує держави-учасниці відповідати на прохання України про допомогу, зокрема

шляхом надання вказаної допомоги як через Агентство або безпосередньо [12].

Отже, як наслідок, рф не виконала вимоги МАГАТЕ, адже, станом на сьогодні, здійснює військовий контроль над Запорізькою АЕС, тому наявні усі підстави для застосування санкцій МАГАТЕ до рф, які визначені у Статуті. Так, якщо відповідна держава не вживає повністю корективних заходів протягом прийнятного періоду часу, Рада керуючих МАГАТЕ може застосувати наступні санкції. По-перше, Рада керуючих МАГАТЕ може винести розпорядження про скорочення або припинення допомоги, яка надається МАГАТЕ чи його членом, і вимагати повернення матеріалів, устаткування. По-друге, МАГАТЕ може припинити здійснення прав і привілеїв держави-учасниці, яка не дотримується стандартів ядерної безпеки. Окрім цього, дія привілеїв і прав члена Агентства, який постійно порушує Статут МАГАТЕ або будь-які угоди з МАГАТЕ, може за рекомендацією Ради керуючих МАГАТЕ бути припиненою Генеральною Конференцією МАГАТЕ за рішенням більшості у дві третини голосів членів, які присутні і беруть участь у голосуванні.

1. Василенко М. Ю. Діяльність міжнародних екологічних організацій. Глобальні ризики у формуванні міжнародної екологічної безпеки: тези доповідей (м. Миколаїв, 22 квітня 2020 р.). Миколаїв : МНАУ, 2020. С. 7-10.

2. Сівер А. В. Основні напрямки співпраці України з Міжнародним агентством з атомної енергії. Шляхи адаптації національної економіки до сучасних викликів глобалізації: матер. регіон. наук.-практ. студ. конф. Дніпро : ДНУ ім. Олеся Гончара, 2016. С. 52-53.

3. Статут Міжнародного агентства по атомній енергії від 26.10.1956 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_164.

4. ООН: Міжнародне агентство з атомної енергії. URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/mir-24/2022/oon-mizhnarodne-agentstvo-z-atomnoi-energiyi/>

5. Конвенція про ядерну безпеку від 17.06.1994 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_023.

6. Світлична В. Ю. Актуальні питання врахування факторів ризику під час оцінки енергетичної безпеки. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154806533.pdf>.

7. Сушик О. В. Міжнародно-правове регулювання забезпечення радіаційної безпеки. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 1. С. 144-147.

8. Німко О. Б. Міжнародне співробітництво та адміністративно-правове регулювання атомної енергетики в Україні та світі. Часопис Київського університету права. 2016. № 2. С. 276-281.

9. Мануїлова К. В. Міжнародно-правовий режим нерозповсюдження ядерної зброї в сучасному ядерному праві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2018. № 35 (2). С. 106-109.

10. The safety, security and safeguards implications of the situation in Ukraine: Resolution IAEA adopted on 3 March, 2022. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/22/03/gov202217.pdf?fbclid=IwAR1JZBnUvN28oYQBhryazVQD4pFegq1GJHXh7kXYzYyZrQRkWXCP8osuck0>.

11. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, інституцій Європейського Союзу, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Міжнародного агентства з атомної енергії та парламентів і урядів його держав-членів щодо засудження акту ядерного тероризму, який здійснює держава-агресор – Російська Федерація на Запорізькій атомній електростанції у місті Енергодар Запорізької області, Україна. Постанова Верховної Ради України від 15.08.2022 р. № 2502–IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2502-20>.

12. The safety, security and safeguards implications of the situation in Ukraine: Resolution IAEA adopted on 15 September, 2022. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/22/09/gov2022-58.pdf>.

УДК 342.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-149-150

Володимир КОВБАСА

доцент кафедри

загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

М. ПОЛЩУК

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Історія створення та становлення міжнародних документів щодо захисту прав людини бере свій початок у другій половині ХХ століття.

Після закінчення Другої світової війни була створена Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка зібрала разом країни світу з метою забезпечення миру та стабільності в світі [1]. Однією з головних меть ООН було створення міжнародних стандартів, що регулюють захист прав людини.

Після створення ООН було прийнято Конвенцію про заборону рабства і работоргівлі (1956) [3], яка визнавала, що рабство та работоргівля є порушеннями прав людини та протиставлялась цьому явищу. Пізніше, у 1966 році були прийняті Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Ці пакти визнавали та гарантували різноманітні права людини, такі як право на життя, свободу думки, віросповідання, національну та етнічну належність, рівність перед законом та багато інших.

У 1948 році була прийнята Всесвітня декларація прав людини, яка визнавала, що кожна людина має право на свободу, рівність, гідність та повагу до своїх прав. Ця декларація є одним з найбільш важливих документів в історії захисту прав людини та використовується як основа для створення інших міжнародних документів. У 1968 році була прийнята Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Конвенція СЕДЖ) [2].

Ця Конвенція визнавала, що дискримінація на основі статі є порушенням прав людини та закликала країни до прийняття заходів для ліквідації цієї дискримінації та забезпечення рівності між жінками та чоловіками.

У 1979 році була прийнята Конвенція про усунення всіх форм дискримінації щодо жінок (Конвенція про усі форми дискримінації щодо жінок – CEDAW), яка встановлює стандарти для захисту прав жінок та дівчат. Ця Конвенція визнавала, що дискримінація на основі статі є порушенням прав людини та закликала країни до прийняття заходів для усунення цієї дискримінації. У 1991 році міжнародні документи щодо захисту прав людини вже існували, але цей рік був важливим у контексті їх становлення та розвитку. Одним із найважливіших міжнародних документів щодо прав людини є Всесвітня декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році. У 1991 році декларація вже була прийнята і розглядалася як визначальний документ в галузі прав людини.

У 1991 році також була прийнята Рамкова конвенція про захист національних меншин та Європейська соціальна хартія. Обидва документи містять положення про захист прав меншин та соціальних прав людини. У той же час, 1991 рік був переломним у зв'язку з розпадом СРСР і країнами-спадкоємцями, що призвело до виникнення нових держав та зміни політичних систем. Це створило нові виклики для захисту прав людини в цих країнах.

У 1991 році також була створена Рада Європи, яка вже мала значні досягнення в галузі захисту прав людини. Рада Європи була відповідальна за прийняття Європейської конвенції з прав людини, яка була підписана ще в 1950 році. У 1991 році Рада Європи також створила Європейський суд з прав людини, який став важливим інструментом в захисті прав людини в Європі.

Отже, у 1991 році міжнародні документи щодо захисту прав людини були вже розроблені та прийняті, але політичні зміни та нові виклики для захисту прав людини

створили потребу у подальшому розвитку цієї галузі.

Після 1991 року захист прав людини продовжив розвиватися як на міжнародному, так і на національному рівнях. Деякі з подій та документів, які відіграли важливу роль після 1991 року, включають:

- прийняття Римського статуту Міжнародного кримінального суду в 1998 році, який став першим міжнародним судом для розгляду злочинів проти миру, злочинів проти людства та військових злочинів [4];

- заснування Офісу Верховного комісара ООН з прав людини в 1993 році. Офіс займається моніторингом порушень прав людини та сприяє їх захисту в різних країнах світу [5];

- у 1993 році була прийнята Віденська декларація та програма дій, яка допомогла у визначенні прав людини як універсальної цінності та посиленні міжнародної співпраці у захисті прав людини;

- у 1998 році була прийнята Декларація про захист прав людини за допомогою інформаційної та комунікаційної технології. Цей документ визначив право кожної людини на доступ до інформації та свободу висловлювання в Інтернеті та інших медіа;

- після 1991 року деякі країни приймали нові законодавчі акти та конституції, які гарантували права людини та свободу слова. Наприклад, у 1996 році була прийнята Конституція України, яка містить гарантії на свободу думки, слова та інших прав людини [6].

Одним з головних висновків, які можна зробити з історії створення та становлення міжнародних документів щодо захисту прав людини, є те, що захист прав людини є невід'ємною складовою сучасного світу. Цей процес почався багато років тому, і до сьогодні він продовжує розвиватися та удосконалюватися. Незважаючи на те, що деякі країни іноді порушують права людини, світ в цілому рухається в напрямку захисту цих прав, і це позитивний розвиток. Іншим важливим висновком є той факт, що міжнародна співпраця та зусилля з боку громадськості є ключовими елементами у забезпеченні захисту прав людини.

1. Provost R. International human rights and humanitarian law. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2002. P. 8.

2. Буткевич О. В. Міжнародне право прав людини. К. : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
URL: https://web.archive.org/web/20161224061616/http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_161?test=IGcMfFdBtDOPDC3kZiI.cccoHyPxEsAkiGsqGps.

3. Кулеба Д. І. Римський статут Міжнародного кримінального суду. К. : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.

4. Гнатовський М. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. К. : Парламентське видавництво, 2011. С. 738.

УДК 342.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-150-152

Олег ЛЕВІН

доцент кафедри міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

В умовах сучасних глобалізаційних викликів завдання держави щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина набуває особливого значення. Адже в наш час людина виступає найголовнішою соціальною цінністю, саме тому охорона прав та свобод людини і громадянина є першочерговим завданням держави. На захист прав людини спрямовані зусилля численних міжнародних організацій. Така значна увага обумовлена тим, що велика кількість демократичних держав визнає права людей найважливішою і абсолютною цінністю світової цивілізації. Зокрема, права людини і громадянина

гарантуються і забезпечуються державою, проте права можуть обмежуватися внутрішнім законодавством, тому існують міжнародні стандарти прав людини, засоби, методи і способи міжнародного контролю за їх дотриманням. Саме тому існування наднаціональних механізмів захисту прав людини, таких як Європейський суд з прав людини, може вирішувати дану проблему й впливати на розвиток й функціонування судової системи України. Тож звернення до Європейського суду з прав людини гарантує правовий захист прав та свобод людини і громадянина на міжнародному рівні. Європейський суд з прав людини у системі міжнародно-правових гарантій захисту прав і свобод громадян України має значне місце і відіграє особливу роль у правовій системі держави. Саме тому метою і завданням цієї роботи є висвітлення значення Європейського суду з прав людини у ракурсі міжнародно-правової гарантії захисту прав і свобод громадян України.

Тож держава, як національний лідер, закріплює права людини у законі та забезпечує їх реалізацію. Зокрема, стаття 55 Конституції України передбачає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Тобто, для забезпечення реалізації і захисту прав та свобод людини і громадянина, як Конституція, так і законодавство України передбачають створення певної правової системи і утворення системи органів держави, призначенням якої є допомога людям і громадянам у реалізації захисту їх прав.

Досить ґрунтовними та різноманітними є юридичні наукові думки щодо бачення механізму захисту прав та свобод людини. Цікавою є думка А. Огородника, котрий під поняттям механізму захисту прав і свобод людини пропонує розуміти систему засобів і факторів, що створюють необхідні умови поваги до прав і свобод людини, реалізації принципу законності. На підставі аналізу чинного законодавства до такого механізму можна зарахувати досить розгалужену систему державних органів, громадських організацій, правові й нормативні акти, які в комплексному поєднанні здатні забезпечити реалізацію та захист прав людини [2, с. 14]. Так ефективний захист прав людини є основною ознакою будь-якої правової і демократичної держави.

А вже ефективність систем захисту прав людини багато в чому залежить від того, наскільки ефективними є методи і засоби щодо здійснення і контролю за виконанням зобов'язань та їх реалізацією на національному рівні.

Отже, у разі порушення державою своїх зобов'язань щодо прав та свобод людини і громадянина, на національному рівні кожен має право звернутися до Європейського суду з прав людини за захистом своїх прав і свобод. Європейський суд з прав людини є основним правозахисним органом, тобто контрольний механізм, що забезпечує дотримання прав та свобод людини і громадянина, що закріплені в Європейській конвенції. Зокрема, Європейський суд з прав людини приймає до розгляду таку заяву лише у тому випадку, коли вона відповідає умовам прийнятності – критеріям, за якими визначається прийнятність заяв, встановленим у статті 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право подання індивідуальних петицій до Європейського суду з прав людини стало принципово новим, що відрізняє компетенцію цього органу від інших постійних міжнародних судових органів, які розглядали спори тільки між державами. Тобто європейська нормативно-інституціональна правозахисна система, створена згідно з названою Конвенцією, стала унікальним соціальним винаходом, а механізм забезпечення прав людини – одним із найдієвіших у світі [3, с. 34].

Найпоширенішими причинами скарг є порушення права на справедливий судовий розгляд, адекватне та своєчасне виконання судових рішень (стаття 6 Конвенції), незаконне затримання або позбавлення волі (стаття 5 Конвенції), спори про право власності, невиплата заробітної плати, жорстоке поводження (стаття 3 Конвенції) та інші [4, с. 69].

Засновуючись на всьому вищевикладеному, треба наголосити, що суспільство є головною цінністю України і тому її права та свободи не повинні обмежуватися та не може бути утисків з боку держави. Тобто існує багато інститутів і механізмів, спрямованих на захист прав та свобод людини і громадянина, але права особистості часто порушуються, а способи їх захисту не завжди є досить дієвими і ефективними. Саме тому існують національні та міжнародні юридичні гарантії щодо захисту прав та свобод людини і громадянина. Зокрема, такі гарантії є ключовим елементом механізму захисту прав і свобод громадян України. Дотримання прав та свобод людини і громадянина в умовах глобалізації є дуже важливим і актуальним питанням. Треба зазначити, що вкрай важливо, щоб європейські стандарти ширше застосовувалися судами, які здійснюють захист прав людини. У сучасних умовах дотримання і захист прав та свобод людини і громадянина неможливо

увиявити без міжнародно-правових гарантій, які є різновидом юридичних гарантій і правової системи, яка становить загальновизнані норми, що регулюють сферу забезпечення прав і свобод. І тому Європейський суд з прав людини є ефективним механізмом щодо правової системи України і дієвим механізмом захисту прав та свобод людини і громадянина.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30, ст. 141.
2. Огородник А. П. Механізм забезпечення прав і свобод людини та принципи законності в Україні. *Право України*. 2008. № 6. С. 14-18.
3. Рабінович П. Ефективність впливу Конвенції про захист прав та основних свобод людини на держави-члени Ради Європи. *Право України*. 2000. № 11. С. 34-36.
4. Європейська Конвенція з прав людини. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 01.01.1990 р. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

УДК 341.37

DOI: 10.31733/17-03-2023-152-154

Владислав МЕЛЬНИК

викладач кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення
кандидат юридичних наук

Сергій ЄРЕМЕНКО

заступник начальника з навчальної роботи
доктор технічних наук, професор

Андрій ПРУСЬКИЙ

начальник кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення
доктор технічних наук, доцент

Тарас СКОРОБАГАТЬКО

заступник начальника кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення
кандидат технічних наук

*(Інститут державного управління
та наукових досліджень
з цивільного захисту)*

ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВРЕГУЛЮВАННІ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МИРУ

Міжнародні організації відіграють важливу роль у забезпеченні миру та стабільності в світі. Вони працюють над врегулюванням військових конфліктів, сприяють укладанню міжнародних договорів та співпраці країн у різних сферах міжнародних відносин. Наявність міжнародних організацій та угод сприяє зниженню ризику виникнення військових конфліктів, що забезпечує безпеку і процвітання країн і народів.

Міжнародна організація – об'єднання трьох або більше незалежних держав, їхніх урядів, інших міжурядових організацій, спрямоване на вирішення певних спільних питань чи організації проєктів [1].

Міжнародні організації виступають як платформа для співпраці між державами в різних галузях, таких як економіка, наука та культура. Це може призвести до поліпшення життя людей та збільшення довіри між націями.

Однією з найбільш впливових міжнародних організацій, яка працює у галузі забезпечення миру в світі, є Організація Об'єднаних Націй (ООН), що заснована у 1945 році та включає 193 країни-члени. Основною метою ООН є забезпечення сталого миру в світі та зміцнення міжнародної безпеки.

Для досягнення цих цілей ООН використовує різні інструменти, такі як встановлення міжнародних стандартів і правил, миротворчі місії, дипломатичний діалог та інші [2].

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) – міжнародна організація, створена у 1975 році, головними завданнями якої є сприяння забезпеченню безпеки, стабільності та співробітництва між країнами-учасницями, а також захист прав людини, розвиток демократії й допомога вирішенню конфліктів [3].

Північноатлантичний альянс або НАТО (англ. North Atlantic Treaty Organization – NATO) – міжнародна міждержавна організація, військово-політичний союз 30 держав Північної Америки та Європи, які прагнуть досягти мети Північноатлантичного договору, підписаного у Вашингтоні 4 квітня 1949 р.

Північноатлантичний альянс сприяє демократичним цінностям і надає можливість членам консультиватися і взаємодіяти в області захисту й безпеки для вирішення проблем, побудови довірчих стосунків і, в кінцевому результаті, запобіганню конфліктів [4].

Загалом існують тисячі міжнародних інституцій, які мають на меті збереження миру та порядку в світовому суспільстві.

Американський науковий співробітник з міжнародних відносин Майкл В. Дойл (англ. Michael W. Doyle) у своїй книзі «Ways of War and Peace» стверджує, що міжнародні організації та угоди можуть допомогти у зменшенні ризику виникнення збройних конфліктів і сприяти мирному врегулюванню суперечок між державами. Автор розглядає різні інституціональні механізми, такі як міжнародні закони, регіональні організації та інші, які можуть зменшити ризик виникнення військових конфліктів. Учений стверджує, що міжнародні організації можуть бути корисними для мирного врегулювання конфліктів, оскільки вони надають форум для переговорів і вирішення суперечок. Крім того, міжнародні організації можуть сприяти довгостроковому мирному розвитку, встановлюючи стабільні політичні та економічні відносини між державами [5].

Однак М. Дойл зазначає, що ефективність міжнародних організацій залежить від того, наскільки держави готові дотримуватись міжнародних стандартів та угод. Також, ефективність міжнародних організацій може бути обмежена, якщо держави використовують їх як засіб для втручання у внутрішні справи інших країн. Науковець підтримує важливість міжнародних організацій та угод у забезпеченні миру в світі, проте він також розуміє, що їх ефективність залежить від багатьох чинників, і не може бути гарантованою у усіх випадках [5].

Варто звернути увагу на дослідження американського політолога Джона Джозефа Міршаймера (англ. John Joseph Mearsheimer), які є важливими в контексті аналізу ролі міжнародних організацій у регулюванні конфліктів і забезпеченні миру в світі. На переконання вченого, наявність міжнародних організацій може сприяти зниженню рівня конфліктності між країнами, а також зменшити ризик виникнення військових конфліктів. Зокрема, Джон Міршаймер наводить приклади таких організацій, як Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна Атомна Енергетична Агенція та Європейський Союз, які допомагають зберігати мир і стабільність у світі [6].

У своїй праці «The Tragedy of Great Power Politics» науковець також відзначає, що міжнародні організації можуть бути корисними в контексті зниження ризику війни між великими державами, які зазвичай є головними учасниками конфліктів у світі. Проте він акцентує на тому, що ефективність міжнародних організацій залежить від їх здатності до дії, що може бути обмежено через низку факторів, таких як політичні інтереси та недостатня підтримка з боку держав-учасниць [6].

У своїх дослідженнях Міршаймер звертає увагу на те, що міжнародні організації не є універсальним рішенням для всіх типів конфліктів. Наприклад, вони можуть бути ефективні для врегулювання незначних конфліктів між країнами, але не так ефективні для вирішення значних конфліктів, особливо тих, які стосуються сильних держав. Також, за деякими оцінками, найбільші міжнародні організації, такі як ООН, часто не можуть ефективно діяти через бюрократичні процеси та політичні обмеження.

Таким чином, хоча міжнародні організації можуть відігравати важливу роль у врегулюванні конфліктів і забезпеченні миру в світі, їх ефективність обмежена. Для досягнення ефективного врегулювання конфліктів необхідна більш широка та інтенсивна міжнародна співпраця, включаючи активну участь держав і громадянського суспільства у вирішенні конфліктів й побудові миру [6].

Отже, дослідження Міршаймера та Дойла показують, що наявність міжнародних організацій може допомогти запобігти виникненню збройних конфліктів і зменшити їх інтенсивність. Різні інституціональні механізми, такі як міжнародне право, режими та регіональні організації, можуть збільшити довіру та співпрацю між країнами і допомогти зменшити ризик виникнення конфліктів.

Однак, якщо країни-учасниці конфлікту не дотримують міжнародних норм права, до них можуть бути застосовані різні механізми впливу, такі як дипломатичний тиск, економічні санкції, міжнародна ізоляція тощо. Крім того, існують різні міжнародні судові органи та трибунали, які можуть притягнути до відповідальності за порушення міжнародного права як окремих осіб, так і держави загалом. Наприклад, Міжнародний кримінальний суд може розглядати кримінальні справи проти окремих осіб, зокрема військових і політичних лідерів, щодо вчинення військових злочинів й злочинів проти людяності [7]. Також наявні механізми миротворчої діяльності міжнародних організацій, які можуть здійснювати різноманітні місії та операції з метою вирішення конфліктів і забезпечення миру. Ці місії можуть включати в себе моніторинг перемир'я, надання гуманітарної допомоги, проведення виборів, допомогу у відновленні інфраструктури та багато іншого.

Але незважаючи на наявність різних механізмів впливу та діяльності міжнародних організацій, вирішення військових конфліктів і забезпечення миру залишається складною проблемою. Деякі конфлікти можуть тривати десятиліттями, а в інших випадках, миротворчі операції можуть нести ризик для життя миротворців й призвести до нових конфліктів. Тому потрібні постійні зусилля з боку міжнародних організацій та держав-учасниць для вирішення цієї проблеми.

Відтак, міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ, НАТО та інші, відіграють важливу роль у врегулюванні військових конфліктів і забезпеченні миру в світі. Вони здатні сприяти розв'язанню конфліктів за допомогою дипломатії, медіації, миротворчих місій та інших інструментів.

Проте, не дивлячись на це, їх ефективність є неоднозначною. Не завжди вони можуть досягти поставлених цілей через різні причини, такі як недостатні ресурси, низький рівень легітимності серед членів, різні інтереси держав-членів тощо.

Тому для підвищення ефективності міжнародних організацій потрібно вирішувати наведені вище проблеми і підтримувати згоду серед держав-членів. Також важливо розвивати нові стратегії та інструменти для забезпечення миру та врегулювання конфліктів у світі. І хоча ефективність міжнародних організацій врегулюванні військових конфліктів і забезпеченні миру в світі не є абсолютною, вони залишаються важливими інструментами для збереження миру та вирішення конфліктів.

1. Міжнародні організації. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
2. Організація Об'єднаних Націй (ООН): офіційний вебсайт. URL: <https://www.un.org/>
3. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ): офіційний вебсайт. URL: <https://www.osce.org/>
4. НАТО: офіційний вебсайт. URL: <https://www.nato.int/>
5. Michael W. Doyle Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism. New York; London : W. W. Norton & Company, 1997. 244 p.
6. Mearsheimer J. The Tragedy of Great Power Politics. URL: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=216573&kod=JPM755>.
7. Міжнародний кримінальний суд (МКС): офіційний вебсайт. URL: <https://www.icc-cpi.int/>

УДК 341.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-155-156

Євгенія МІНАКОВА

доцент кафедри
загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Денис ІГНАТЬЄВ

аспірант кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Статтею 1 Конституції України (1) (далі – Конституція) встановлено, що Україна є, зокрема, демократичною та правовою державою, в якій права і свободи людини є непорушними та невідчужуваними. В статті 9 Конституції закріплено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України

Україна 17 липня 1997 р. ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (2) (далі – Конвенція). Вказана Конвенція для України набрала чинності 11 вересня 1997 р. Враховуючи положення ст. 9 Конституції Конвенція є складовою національного законодавства України.

Ратифікувавши Конвенцію Україна прийняла на себе зобов'язання, встановлені Конвенцією. Зокрема Україна зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені Конвенцією, а самк у розділі I Конвенції.

Конвенція містить мінімальні європейські стандарти щодо прав людини, які держави – учасниці повинні гарантувати, шляхом застосування цих стандартів у національному законодавстві та правозастосовній практиці. При цьому за державами – учасницями залишається право самостійно обирати засоби застосування вказаних стандартів. Включення в національне законодавство України європейських стандартів прав людини відбувається шляхом їх закріплення в Конституції, законах, підписання та ратифікації міжнародних договорів, які містять зазначені норми.

Імплементация міжнародно-правових норм в національне законодавство є досить складною процедурою. В широкому розумінні це - застосування міжнародних та національних норм для виконання державою міжнародно-правових зобов'язань, та створення умов для такого здійснення на міжнародних та національних рівнях. У вузькому розумінні імплементация норм міжнародного права – це діяльність країни спрямована на своєчасну, всебічну і повну реалізацію країною зобов'язань, взятих нею за міжнародним правом.

Для виконання Україною обов'язків, взятих у зв'язку з підписанням та ратифікацією Конвенції був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (3) (далі – Закон), частиною 1 статті 17 якого встановлено, що Конвенцію та практику Суду суди України при розгляді справ застосовують як джерело права. Вказаний Закон увібрав у себе всі сучасні напрацювання Ради Європи, спрямовані на всебічне вирішення питань виконання державами-членами рішень Європейського суду та встановив, зокрема, застосування заходів індивідуального та загального характеру для виконання рішення Європейського суду [1].

Індивідуальні заходи – це заходи, які направлені на усунення державою конкретного порушення, вказаного в певному рішенні Європейського суду, що полягає у виплаті заявнику справедливої сатисфакції, вказаної у рішенні Європейського суду, та відновлення, за можливості, попереднього юридичного стану заявника [2].

Заходи загального характеру – це заходи, спрямовані на усунення державою підстав для звернення особами до Європейського суду з аналогічними заявами у майбутньому проти держави, що може відбуватися шляхом змін національного законодавства, практики його застосування, зміна адміністративної практики.

Право на справедливий суд – це одне з прав, яке гарантовано статтею 6 Конвенції. Національні суди розглядаючи, зокрема, кримінальні справи повинні забезпечувати дотримання вказаного права.

Згідно зі статтею 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

В чинному кримінальному процесуальному кодексі України (далі КПК України) (4) права, визначені в ст. 6 Конвенції закріплені, зокрема, в загальних засадах кримінального провадження: п. 13 ч. 1 ст. 7 КПК України (забезпечення права на захист), п. 14 ч. 1 ст. 7 КПК України (доступ до правосуддя), п. 18 ч. 1 ст. 7 КПК України (публічність), п. 21 ч. 1 ст. 7 КПК України (розумність строків) [3,4].

Вищенаведене вказує на те, що наша держава створила умови для дотримання Україною міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав людини.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96. (зі змін. та доп.). Відомості Верховної Ради України. 2019, № 38, ст. 160.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#top>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

УДК 341.1

DOI: 10.31733/17-03-2023-156-159

Вікторія МОЗОЛЬ

старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

**ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ
ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ
РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

Організація Об'єднаних Націй (ООН) – міжнародна організація, яка створена для зміцнення і підтримання міжнародного миру і безпеки та є головним елементом сучасної багатосторонньої дипломатії, в тому числі з врегулювання конфліктів та підтримки миру в зонах конфліктів.

Військова агресія Росії проти України, розпочата у 2014 році з анексії Кримського півострова та продовжена повномасштабним вторгненням Російської Федерації 24 лютого 2022 року стала безпрецедентним викликом усій міжнародній системі безпеки та загалом сьогоденному глобальному порядку. Організація Об'єднаних Націй (ООН), як найвпливовіший інститут у сфері міжнародної безпеки, виявилась неспроможною зупинити збройний конфлікт та перерозподіл європейських кордонів у XXI столітті.

Загалом «конфлікт» України та Росії можна поділити умовно на три етапи: перший – російська анексія Автономної Республіки Крим (АРК); другий – збройний конфлікт на Сході України і третій – повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну.

Точкою відліку стала низка інцидентів, що відбувалися в лютому 2014 р. на території АРК. Реакція ООН не змусила себе довго чекати і спершу була виражена в словесній підтримці України, зокрема, 1 березня 2014 р. під час засідання Ради Безпеки ООН, країнами-членами була висловлена підтримка територіальної цілісності України та були згадані основні міжнародні документи – Будапештський меморандум 1994 р. та Договір між Україною та Росією 1997 р. [1].

Після проведення нелегітимного референдуму в АРК та анексії Кримського півострова рівень залучення ООН до конфлікту посилювався. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Резолюцію про територіальну цілісність України від 27 березня 2014 року, завдяки якій наша держава отримала широку міжнародну підтримку, оскільки сторони офіційно висловили думку про невизнання і нелегітимність Кримського референдуму, а також зробили акцент на тому, що Україна визнаватиметься світовою спільнотою в її офіційних кордонах [2].

Згодом міжнародне співтовариство разом з українським урядом стикалося з низкою нових викликів у різних галузях, але особливо у сфері прав людини. Світовому суспільству не довелося довго чекати реакції ООН на це, адже вже 19 грудня 2016 р. було прийнято чергову Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь», завдяки якій Крим вперше було названо «тимчасово окупованою територією» [3].

Далі українська сторона вирішила скористатися більш практичним інструментом ООН, а саме Міжнародним Судом ООН, у рамках якого Україна зіткнулася з «правилами», що вимагають негайного реформування: Суд може розглядати справу лише за згодою двох сторін, що також ставить під сумнів ефективність ООН у врегулюванні російсько-українського конфлікту. Серед перелічених факторів, апогеєм неефективності ООН стала Рада Безпеки, рішення якої можуть легко заблокувати постійні члени і що дуже активно використовувалося Росією і одним з її сателітів – Китаєм – так був заблокований ряд санкцій проти російських компаній [4].

Наступною після Криму під приціл російського керівництва було взято територію Донбасу з такими містами, як Луганськ та Донецьк. Другий епізод російсько-української війни розпочався з моменту створення невизнаних республік ЛНР та ДНР за підтримки з боку Росії сепаратистів цього регіону та за участі збройних сил Російської Федерації 6 квітня 2014 року. Починаючи з березня 2014 року було засновано Моніторингову місію ООН з прав людини в Україні. Місія здебільшого займалася вивченням порушення міжнародного гуманітарного права, створювала регулярні звіти та доповіді про ситуацію на конфліктних територіях, займалася виробленням статистики вбитих та постраждалих. Ця місія була цінною для української сторони, оскільки дозволяла фіксувати злочини та доносити інформацію про ситуацію керівникам інших держав, висвітлювати правду про те, що відбувається на окупованих територіях. Більш того, згодом Україна зможе використовувати ці свідчення як докази у Міжнародному Суді. У гуманітарній сфері важливу роль відіграла також ініціатива ООН під назвою План гуманітарного реагування, який був прийнятий у лютому 2015 р. [5].

Крім цього, ООН прийняла низку резолюцій, з яких слід виділити дві основних. До таких більш рішучих відповідей призвела подія, пов'язана з трагічним збиттям пасажирського Boeing 777. Перша Резолюція РБ ООН No S/RES/2166, прийнята 21 липня 2014 р., стосувалася саме цього питання та закликала знайти винних у згаданій катастрофі, притягти їх до відповідальності. Але, на жаль, це питання було «зам'яте», а винні в цій трагедії представники збройних сил Російської Федерації покарані не були. Слід згадати також Резолюцію РБ ООН 17 лютого 2015 р., яка є важливою для України у зв'язку з визнанням суверенітету та територіальної цілісності країни, а також у зв'язку з обговоренням питання Мінських угод, що давали надію на врегулювання конфлікту та припинення вогню. Зважаючи на те, що Мінські угоди на сьогоднішній день знищені в новій війні, дана резолюція так само не принесла результатів.

Що стосується практичної ролі ООН, слід згадати про Програму ООН із відновлення та розбудови миру на території Донецької та Луганської областей. Основними компонентами цієї програми стали економічні питання та питання відновлення пошкодженої в ході бойових дій інфраструктури. Дана програма дійсно дає свої реальні плоди – відбувається відбудова пошкоджених приміщень, шкіл, культурних надбань та ін. [6].

Незважаючи на перераховані вище спроби ООН підтримати мир на Донбасі, можна з упевненістю сказати, що організація використала не всі свої можливості та інструменти. Основним козирем, на який сподівався український уряд, було проведення повноцінної миротворчої місії ООН. Повноцінна миротворча місія ООН мала призвести до припинення бойових дій, роззброєння терористів, встановлення контролю над кордоном та подальше обговорення долі Донецька та Луганська. Але в вирішенні цих питань важливою є домовленість з іншою стороною – Росією, які регулярно порушуються. Таким чином, не існує жодної довіри між сторонами, що також призводить до неможливості впровадження

миротворчої місії на Донбасі. До того ж, в результаті вирішальне слово залишається за Радою Безпеки ООН, на вердикт якої Росія має право накласти вето. І останнім фактором, який робить неможливим участь «блакитних касок» у війні стає її постійна активна фаза та неприпинення вогню [4].

Третій етап російсько-української війни – повномасштабне російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. Після нападу Росії на Україну Організація Об'єднаних Націй розгорнула масштабну діяльність з надання допомоги тим, хто був вимушено переміщений або постраждав від війни будь-яким іншим чином. Усього впродовж кількох тижнів мільйони людей втратили свої домівки та засоби існування у найшвидшій і найбільшій кризі переміщення населення за останній час [4].

Конфлікт охопив практично всі аспекти життя та діяльності людей – охорону здоров'я, культурну сферу, освіту, економічний розвиток, сільське господарство та інші, перетворивши деякі з процвітаючих і яскравих міст України на безлюдні та зруйновані міста-привиди. Він також закладає підвалини глобального дефіциту продовольства. Незважаючи на чимало ризиків та логістичні труднощі, низка агентств ООН разом з місцевими партнерами у короткому часому проміжку змогли перемістити персонал з інших місій і встановили присутність у всіх адміністративних областях України, що вважається однією з найшвидших операцій з розширення, які коли-небудь проводила ООН. Оскільки жертви серед цивільного населення зростали, сягаючи тисяч загиблих і поранених, агентства ООН максимально спрямували зусилля на допомогу постраждалим. У тому числі тим, хто опинився в облозі у Маріуполі, де ООН спільно з Міжнародним комітетом Червоного Хреста проводили місію з безпечного виїзду цивільних громадян [7].

Як і в інших епізодах війни, ООН висловила своє занепокоєння, виразивши його у низці резолюцій, функціонування яких так і не перенеслося в площину реального світу, а залишилося на папері. Першим документом стала Резолюція Генасамблеї ООН від 2 березня 2022 р., в якій визнавалася агресія з боку Російської Федерації, висловлювалося засудження цієї агресії та висувалися вимоги щодо виведення військ Росії з усієї території України. Другою стала Резолюція Ради ООН з прав людини від 4 березня 2022 р., в якій засуджувалося порушення прав людини під час воєнних дій на території України. Наступний документ – Резолюція Генасамблеї ООН від 24 березня 2022 р., яка просто копіювала ідею документу, прийнятого 2 березня [8]. Однак сторона-агресор проігнорувала усі ці спроби, які ніяк не вплинули на дії Росії проти України.

26 лютого 2022 р. Україна, як і минулого разу, звернулася до Міжнародного Суду ООН щодо порушення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього і щодо питання зупинення військового вторгнення Росії в Україну. Друга частина цього позову була задовільнена МС ООН. Але насамперед ООН зіграла більш істотну роль у гуманітарній сфері, до якої організація привертає велику увагу громадськості, займається точним підрахунком постраждалих у війні, кількості біженців, аналізує наслідки війни не лише для України, а й для всього світу. І друга сфера – це розгвинчення міфів, які поширює Російська Федерація у бік України – зокрема, ООН вдалося спростувати наявність в Україні біолабораторій. Ще однією грандіозною перемогою для української сторони на дипломатичному фронті є вдале голосування ГА ООН про виключення Росії з Ради ООН з прав людини. Крім моральної підтримки духу українського народу ці дії несуть і юридичні наслідки для країни-агресора [4].

23 лютого 2023 року Генеральна Асамблея ООН переважною більшістю голосів схвалила проект резолюції, який інкорпорує ключові положення запропонованої восени 2022 року Україною «формули миру» – плану з десяти пунктів, покликаному завершити повномасштабне російське вторгнення в Україну. За резолюцію проголосувала 141 держава-член ООН, ще 32 утримались під час голосування (зокрема Іран, Казахстан і Китай), а сім країн виступили проти: Білорусь, КНДР, Еритрея, Малі, Нікарагуа, Росія і Сирія.

Серед іншого, документ містить вимогу до Російської Федерації «негайно, повністю і беззастережно вивести всі свої збройні сили з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів». Також там міститься заклик до належного поведіння з військовополоненими, повного дотримання міжнародного гуманітарного права, «негайного припинення атак на критично важливу інфраструктуру України». Окремо згадана необхідність «забезпечити відповідальність за найтяжчі злочини за міжнародним правом, скоєні на території України, шляхом проведення належних, справедливих і незалежних розслідувань і судового переслідування на національному або міжнародному рівні». Резолюція також закликає члени ООН співпрацювати для подолання глобальних наслідків

повномасштабної війни Росії проти України й «підкреслює, що заходи для досягнення всеосяжного, справедливого і тривалого миру в Україні повинні враховувати ці чинники» [9].

На сьогоднішній день, Україна стала країною, завдяки якій про реформування чи навіть розпуск ООН стали говорити лідери всього цивілізованого світу. Проте ООН – організація, яка зобов'язана зберігати мир і використовувати всі можливі інструменти для цього, виявилася нездатною примусити одну державу до припинення протиправних дій, що призвело до повного руйнування архітектури глобальної безпеки та перебудови всього світу.

Підсумовуючи вищевикладене, можна прийти до висновку, на прикладі російсько-українського конфлікту ООН показала свою повну неефективність. Текст резолюцій так і залишився на папері і був безкарно проігнорований російською стороною. Більше того, ООН відмовилася приєднатися до нового майданчика обговорень – Кримської платформи, ініційованої Україною у 2021 р., що також ставить під сумнів існуючі механізми організації з врегулювання конфліктів. М'яка політика, нездатність «задушити» проблему біля її витоків та відсутність механізмів покарання агресора породило окупацію нових територій на сході України та повномасштабну війну в самому центрі Європи. Нині російсько-українське протистояння триває, тому будемо чекати на те, що саме Україна стане рушійною силою у реформуванні глобальної міжнародної організації по збереженню миру – ООН.

1. Радбез ООН висловила підтримку суверенітету України. Кореспондент.net. 2014. URL: <https://ua.korrespondent.net/uk/raine/politics/3313216-radbez-oon-vyslovyala-pidtrymku-suverenitetu-ukrainy>

2. Генеральна Ассамблея. Організація Об'єдинених Націй. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/404/03/PDF/N2140403.pdf?OpenElement>

3. Миколаєнко Я. Анексія Криму: історико-правові причини та аналіз мирних засобів вирішення міжнародного конфлікту. European political and law discourse. 2017. С. 17-22.

4. Усатюк К. Р. Роль ООН у врегулюванні конфлікту між Україною та Росією. Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців. 2022. Вип. 6. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/33812/1/87-92.pdf>.

5. Гавриш А. Впровадження місії «добрих послуг» ООН на Донбасі. Бакалаврська робота. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», Факультет соціальних наук та соціальних технологій, 2020. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18753/Havrysh_Vprova91dzhennia_misii_dobrykh_poslugh_OON_na_Donbasi.pdf?sequence=1&isAllo wed.

6. Програма ООН із відновлення та розбудови миру (UN RPP). Децентралізація: міжнародна співпраця. URL: <https://donors.decentralization.gov.ua/project/unrpp>

7. Організація Об'єднаних Націй в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/about/about-the-un>.

8. Генасамблея ООН засудила вторгнення Росії і закликала негайно вивести війська з України. Європейська правда. 02.03.2022 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/2/7135096/>

9. ООН схвалила українську «формулу миру», шкідливі поправки «збили». URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/23/7390750/>

УДК 342.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-159-161

Олена ОРЛОВА

доцент загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Конституція України проголосила, що людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю.

Права людини поставлені в центр державної політики.

Основний закон встановлює, що держава відповідає за свою діяльність перед людиною, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком

країни.

Після прийняття Конституції України головними завданнями стали: «здійснення правозастосовної діяльності і реалізація конституційних положень на практиці; прийняття значної кількості законів, інших актів; забезпечення проведення демократичних перетворень» [3, с. 77].

Крім того, ратифікація нашою державою Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини в 1997 році визначила основу для законодавчої та іншої нормотворчої діяльності держави, оскільки закони мають знаходитись у повній відповідності зі змістом прав і свобод, гарантованих Конвенцією, відповідати міжнародно-правовим стандартам та інтересам суверенної України як держави правової і демократичної.

Як одна із держав-засновниць ООН Україна входить до всесвітньої системи захисту прав людини з 1945 року, беручи участь у розробці міжнародно-правових актів з прав людини та в роботі органів ООН.

Свій самостійний етап участі Україна починає з 1991 року, коли як незалежна держава стала суб'єктом міжнародного права. Успішними результатами України у сфері забезпечення прав людини слід назвати визнання юрисдикції Європейського суду з прав людини, реальне здійснення громадянами України свого права на міжнародний захист, скасування смертної кари тощо.

Україна як суб'єкт міжнародного права, намагається спрямувати роботу на використання не тільки національних, а й міжнародних інститутів захисту прав людини. Цьому мають сприяти положення Конституції України, згідно з якими «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» (стаття 9) [2], а зовнішня політична діяльність держави «спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальними принципами і нормами міжнародного права (стаття 18) [2].

Правовий феномен імплементації (лат. *impleo* – наповняю, здійснюю) відіграє вирішальну роль у процесі входження норм міжнародного права в національне законодавство.

Процес імплементації норм міжнародного права в національне законодавство України має певні особливості.

На системний комплекс проблем, що дотепер не вирішені національним законодавцем, вказують вітчизняні науковці, зокрема, М. Баймуратов, Б. Кофман, О. Назаренко, Н. Федіна та ін.

До таких проблем відносять: 1) відсутність чіткого розуміння того, що термін «імплементація» означає стикання і взаємодію норм міжнародного права, насамперед (пріоритетно) і виключно (абсолютно) з нормами національного конституційного права [1, с. 80]; 2) відсутність визначення того, чи включає цей процес у себе тільки впровадження норм міжнародного права в національне законодавство, чи також їх реалізацію, але вже як норм національного конституційного права [1, с. 80; 4, с. 89]; 3) відсутність чіткого розуміння щодо моменту прийняття Україною відповідних зобов'язань за міжнародним договором, тобто з моменту його підписання чи з моменту його схвалення Верховною Радою. Не кожний міжнародний договір, підписаний від імені України, є частиною її законодавства, а лише такий, який ратифікований у встановленому порядку Верховною Радою України. Проте, оскільки ані міжнародне право, ані законодавство України не вимагає обов'язкової ратифікації усіх договорів, деякі можуть набирати чинності з моменту підписання, приєднання, затвердження тощо. В таких випадках на підставі договору виникають міжнародні права та обов'язки держави, але його норми не включаються до національного законодавства; 4) некоректність перекладу ключових термінів, закріплених у міжнародних договорах; 5) ментальна складова [1, с. 80]: нерозуміння й ігнорування поглядів і позицій на природу і функції міжнародного договору й обов'язковість його виконання; 6) несистемне законодавче закріплення (відображення) положень міжнародного права в поточному конституційному законодавстві; 7) неналежна реалізація на практиці положень міжнародних договорів, закріплених нормами національного права, що «фактично нівелює ... міжнародно-правові зобов'язання України, взяті під час підписання нею міжнародних договорів» [1, с. 81].

Досягти ефективності імплементації норм міжнародного права в Україні можливо за умови створення організаційно-правових заходів, що становитимуть зміст механізму імплементації. Вітчизняна література не пропонує єдиного погляду щодо

внутрішньодержавних способів імплементації норм міжнародного права та їх систематизації. Загалом способи імплементації визначаються як «спеціальні напрями діяльності органів державної влади, що здійснюються з метою виконання міжнародно-правових норм [4, с. 91]. Застосовуються вони в кожному конкретному випадку уповноваженими на це органами законодавчої чи судової влади.

У пошуках найефективнішого способу імплементації Україна вже обрала шлях через прийняття 23 лютого 2006 року Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Місце практики Європейського суду в Україні набуло нормативної визначеності. Проте, однією проблем входження України до міжнародної системи захисту прав людини залишається контрольна та правозахисна практика України як засіб імплементації міжнародно-правових норм щодо прав людини. За умови сприяння зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку України на шляху до демократичного суспільства, задекларовані в Конституції України права людини мають шанс на реалізацію в майбутньому.

1. Баймуратов М. О., Аббас А. М. Особливості входження норм міжнародного права в національне конституційне право України. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2016. Вип. 2 (34). С. 75-85.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків : Право, 2009. 598 с.

4. Федіна Н. В. Національна імплементація прав людини на етапі інтеграції України у світове співтовариство. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 2. С. 85-95.

УДК 341.161

DOI: 10.31733/17-03-2023-161-164

Ірина ПОСТЕРНАК

доцент кафедри організації
будівництва та охорони праці
Одеської державної академії
будівництва та архітектури,
кандидат технічних наук, доцент

Сергій ПОСТЕРНАК

технічний спеціаліст ПП «Композит»,
кандидат технічних наук, доцент

Олексій ПОСТЕРНАК

здобувач вищої освіти
Одеської державної академії
будівництва та архітектури

РІШЕННЯ ЮНЕСКО ДОПОМОЖЕ ЗАХИЩАТИ НАШУ ОДЕСУ

Нерухома культурна спадщина України є вагомою частиною світового культурного надбання. Її належне збереження та використання є не тільки одним із напрямів державної політики, але й індикатором, за яким оцінюється наша держава на європейському та міжнародному рівні. Велика кількість об'єктів культурної спадщини, розташованих на території України, мають виняткову загальнолюдську цінність. Світова спільнота зацікавлена у збереженні таких об'єктів, активізації заходів з їх вивчення, охорони та популяризації.

У 1972 році Генеральна конференція ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про захист всесвітньої культурної та природної спадщини, якою визнано, що окремі об'єкти культурної і природної спадщини народів світу мають виняткову загальнолюдську цінність і, будучи складовою частиною всесвітньої спадщини, потребують участі всього світового співтовариства в їхній охороні. З цією метою Конвенцією було запроваджено складання списку об'єктів культурної та природної спадщини виняткової загальнолюдської цінності

під назвою «Перелік всесвітньої спадщини», а також засновано при ЮНЕСКО Міжурядовий комітет з питань захисту культурної і природної спадщини виняткової загальнолюдської цінності під назвою «Комітет всесвітньої спадщини» і його допоміжний орган – Секретаріат (Центр всесвітньої спадщини). Комітетом всесвітньої спадщини було прийнято і, з набуттям досвіду, кілька разів переглянуто й уточнено чинний нині регулятивний документ ЮНЕСКО «Провідні настанови щодо втілення у життя Конвенції про всесвітню спадщину». У цьому документі виписані вимоги, умови, рекомендації та докладні роз'яснення, які стосуються відбору об'єктів, що пропонуються для занесення до Списку всесвітньої спадщини, складу, змісту й оформлення матеріалів досє щодо таких пропозицій. У 1988 р. Україна ратифікувала зазначену Конвенцію і, як її сторона, набула права робити подання на занесення своїх об'єктів культурної та природної спадщини до Списку всесвітньої спадщини, а також взяла на себе зобов'язання забезпечити захист, зберігання, реабілітацію та належну презентацію занесених до Списку об'єктів, вдаючись до вживання відповідних юридичних, адміністративних, наукових, технічних і фінансових заходів [1].

Культурна спадщина міста Одеси є невід'ємною частиною культурного надбання України та світового культурного надбання. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року № 878 «Про затвердження Списку історичних населених місць України» місто Одесу включено до Списку історичних населених місць України [2].

Історичний центр міста Одеси зберіг унікальну планувальну структуру зі всесвітньо відомими архітектурними ансамблями та пам'ятниками культурної спадщини місцевого та національного значення і має високу цінність як єдине ціле. Багато будівель історичного центру є унікальними пам'ятками містобудування та архітектури національного і місцевого значення, які взяті під охорону держави Урядом України і рішеннями Одеського облвиконкому та занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України відповідними наказами Міністерства культури і туризму України. На території міста Одеси розташовано 1354 пам'ятки та об'єкти культурної спадщини, у т. ч. 42 пам'ятки національного значення, з яких 1012 об'єктів розташовано у Центральному історичному ареалі м. Одеси, у тому числі 977 будівель-пам'яток архітектури та містобудування, історії національного та місцевого значення. Оновлений інвентаризаційний перелік пам'яток та об'єктів культурної спадщини міста Одеси, у т.ч. щойно виявлених, сформований у рамках проведеного у 2021 році коригування науково-проектної документації «Історико-архітектурний опорний план. Проект зон охорони. Визначення меж історичних ареалів м. Одеси» [1-2].

Історичний центр Одеси, відповідно до класифікації, встановленої Комітетом всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, належить до категорії «живих історичних міст», які, за своєю природою, еволюціонували та продовжують еволюціонувати під впливом соціально-економічних та культурних змін, що ускладнює будь-яку оцінку щодо критерію автентичності та робить більш проблематичною будь-яку політику збереження» [1].

Значна кількість об'єктів історичного центру є унікальними пам'ятками історії, містобудування та архітектури, монументального мистецтва національного і місцевого значення, багато з яких є своєрідною візитною карткою міста. Збереження цінної автентичної історичної забудови, особливо у ядрі історичного центру Одеси, де розташована значна кількість пам'ятників та об'єктів культурної спадщини широкого стилістичного діапазону, відіграє важливу роль у підвищенні інвестиційної та туристичної привабливості Одеси, має великий вплив на подальший розвиток міста.

Тривала експлуатація інфраструктури міського господарства та відсутність відповідального підходу в її своєчасному утриманні за попередні десятиріччя призвели до незадовільного стану багатьох історичних будівель у центральній частині міста, що, у свою чергу, спричиняє загрозу втрати цілісності сприйняття історичного середовища у Центральному історичному ареалі міста, а також несе загрозу обрушення елементів фасадів.

Вирішення проблем щодо збереження історичної забудови, утримання, ремонту та реставрації об'єктів є необхідним та постійним завданням, яке тісно пов'язане з вирішенням проблем реформування та розвитку житлово-комунального господарства міста. Необхідно своєчасне проведення поточного ремонту та реставраційних робіт пам'яток архітектури, історії, монументального мистецтва, постійна підтримка їх у належному технічному та естетичному стані.

Слід зазначити, що за останні п'ять років у напрямі збереження історичного надбання Одеси у рамках профільних програм була проведена значна робота, особливо у

центральної частині міста, де сформовані основні туристичні маршрути, які проходять центральними вулицями і провулками ядра історичного центру міста.

Подальше проведення заходів зі збереження історичної забудови, продовження ремонтно-реставраційних робіт та капітального ремонту фасадів, покрівель будівель, більшість яких є пам'ятками, може нормалізувати проблему погіршення з кожним роком їх технічного стану. Так, відремонтована, відновлена та приведена у належний стан значна кількість комплексів об'єктів та будівель-пам'яток, у тому числі які розташовані на Тираспольській площі, у Воронцовському провулку, на вулицях Преображенській та Софіївській. Проведено реставрацію фасадів та покрівель відомих будівель-пам'яток у м. Одесі по вул. Дерibasівській, 4, 10, 12, 19, 31, вул. Катерининській, 9, вул. Гоголя, 5, 7, 9, вул. Рішельєвській, 12, вул. Пушкінській, 2, 4, 8, 16, 78. Завершена об'ємна реставрація найвідоміших пам'яток у м. Одесі – Потьомкінських сходів, Колонади «бельведеру» комплексу Воронцовського палацу, Будинку Русова (вул. Садова, 21), проведена реконструкція, капітальний ремонт (у т. ч. елементів благоустрою) бул. Михайла Жванецького.

З метою розробки науково-проектної документації для проведення ремонтно-реставраційних робіт існує необхідність у виготовленні технічних висновків щодо стану об'єктів культурної спадщини. За результатами таких висновків буде визначено технічний стан фасадів, покрівель, конструкцій та архітектурного декору будівель-пам'яток архітектури

і містобудування, історії та ступінь важкості руйнівних процесів.

Подальше проведення заходів зі збереження історичної забудови, продовження ремонтно-реставраційних робіт та капітального ремонту фасадів, покрівель будівель, більшість яких є пам'ятками, може нормалізувати проблему погіршення з кожним роком їх технічного стану.

Існує необхідність у подальшому виготовленні та встановленні охоронних дощок на пам'ятках, зокрема у щойно виявлених, що занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категоріями національного та місцевого значення відповідно до вимог пам'яткоохоронного законодавства.

Шляхами і засобами розв'язання проблемних питань щодо збереження культурної спадщини, а також розвитку історичного ареалу міста Одеси є:

- поліпшення та вдосконалення організаційних і матеріально-технічних засад сфери охорони культурної спадщини на території міста;
- втілення державної політики у сфері пам'яткоохоронної діяльності;
- раціональне використання пам'яток і об'єктів культурної спадщини;
- здійснення постійного моніторингу стану збереження об'єктів культурної спадщини;
- виконання першочергових ремонтно-реставраційних робіт;
- запобігання актам вандалізму;
- створення умов для поліпшення туристичної привабливості міста;
- залучення громадськості, науково-освітнього співтовариства, міжнародних організацій до процесів управління та контролю у галузі культурної спадщини.

25 січня Парижі за прискореною процедурою історичний центр Одеси був визнаний всесвітньою культурною спадщиною ЮНЕСКО [3-7].

У зв'язку з загрозами, що нависли над містом з початку війни, Комітет всесвітньої спадщини вдався до надзвичайної процедури, передбаченої Оперативним керівництвом з виконання Конвенції про всесвітню спадщину. Вже влітку 2022 року за підтримки Італії та Греції ЮНЕСКО об'єднала міжнародних експертів з українцями для підготовки номінації. Президент України Зеленський офіційно оголосив про подачу заявки у жовтні 2022 року, звернувшись до ЮНЕСКО в онлайн-зверненні. Оціночні органи вивчали номінацію протягом наступних тижнів, що дозволило її розглянути на надзвичайному засіданні Комітету всесвітньої спадщини в Парижі [3].

Комітет всесвітньої спадщини у середу (25 січня) ухвалив рішення про включення історичного центру Одеси до Списку всесвітньої спадщини. Це рішення визнає визначну універсальну цінність об'єкта та обов'язок всього людства захищати його. Історичний центр Одеси також включений до Списку всесвітньої спадщини, що перебуває під загрозою, що дає йому доступ до посиленої технічної та фінансової міжнародної допомоги, яку Україна може запросити, щоб забезпечити захист об'єкта та, у разі потреби, допомогти у його відновленні [3].

До основного списку внесли вулиці, будівлі та інші об'єкти, які мають ознаки мультикультуралізму. Зокрема, це ансамбль Приморського бульвару, Театральна площа, Дерибасівська, Гоголя. Також в Перелік внесли Одеський морський торговий порт [4].

Включення до основного Списку ЮНЕСКО сприятиме:

– збереженню історичної забудови центральної частини міста, відновленню її автентичного вигляду, збереженню цінних елементів пам'яток та історичного середовища міста;

– поліпшенню якості проживання у місті та підвищенню рівня благоустрою;

– залученню фахівців міжнародних організацій для збереження культурної спадщини;

– проінформованості власників/користувачів об'єктів культурної спадщини щодо вимог чинного законодавства, державних стандартів, норм і правил у сфері охорони культурної спадщини, а також про наукове, естетичне і патріотичне значення пам'яток;

– розвитку туристичного потенціалу м. Одеси, створенню привабливого міського громадського і туристичного простору, формуванню іміджу м. Одеси як найкрасивішого історичного туристичного міста Європи з добре збереженою культурною спадщиною;

– забезпеченню дотримання законодавства у сфері охорони культурної спадщини;

– використанню потенціалу культурної спадщини для сталого розвитку територіальної громади міста.

Україна та місто Одеса отримують певні зобов'язання, серед яких [6-7]:

– заборона на появу дисгармонійних об'єктів в центрі міста;

– підтримання території в належному стані (кошти на це мають виділятися з місцевого або державного бюджету);

– збереження зовнішнього вигляду вулиць максимально наближеним до початку ХХ століття.

Включення до основного Списку ЮНЕСКО – це насамперед збереження нашої історичної спадщини, але також це і поштовх для розвитку туризму, бо місто потрапить до світових туристичних маршрутів, а це, своєю чергою, буде позитивно впливати на економічний показник.

1. Звіряка А. І. Історичний центр портового міста Одеси як об'єкт, що занесений до Попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Сіверщина в історії України (Розділ 1. Пам'яткознавство та пам'яткоохоронна справа): зб. наук. праць. Глухів – Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2019. Вип. 12. С. 80-83. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/180907>.

2. Міська цільова програма збереження об'єктів культурної спадщини на території Центрального історичного ареалу міста Одеси на 2022 – 2024 роки: рішення Виконавчого комітету Одеської міської ради № 43 від 05.04.2022 р. Офіційний сайт міста Одеса. URL: <https://omr.gov.ua/ua/acts/committee/191374/>

3. Press release. (2023, January 25) Odesa inscribed on UNESCO's World Heritage List in the face of threats of destruction. UNESCO. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/articles/odesa-inscribed-unescos-world-heritage-list-face-threats-destruction>.

4. Ministry of culture and information policy of Ukraine: Odesa city council. 2022. Nomination dossier for inscription on the World Heritage List «The historic center of the port city of Odesa». URL: [https://whc.unesco.org/en/list/1703/documents/1703-2519-Nomination%20Text-en%20\(1\).pdf](https://whc.unesco.org/en/list/1703/documents/1703-2519-Nomination%20Text-en%20(1).pdf).

5. Президент України: Рішення ЮНЕСКО допоможе захищати нашу Одесу: стаття від 26.01.2023 р. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/231483/>

6. Рокко О. Історичний центр Одеси включили до списку ЮНЕСКО. Суспільне Мовлення – незалежна медіакомпанія України: стаття від 28.01.2023 р. URL: <https://suspilne.media/366484-istoricnij-centr-odesi-vklucili-do-spisku-unesko/>

7. Федосєєва Т. Одеса у списку ЮНЕСКО – що це означає для міста? Пояснюємо. «Маяк» – онлайн-журнал про культуру, науку: стаття від 28.01.2023 р. URL: <https://mayak.org.ua/news/odesa-u-spysku-iunesko-shcho-tse-oznachaie-dlia-mista-poisniuiemo>.

УДК 341.161+351.74
DOI: 10.31733/17-03-2023-165-168

Вікторія РОЖНОВА
начальник відділу
Офісу Генерального прокурора,
кандидат юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ТА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СВІТЛІ ВИМОГ ЄВРОКОМІСІЇ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Рішенням Європейської ради від 23.06.2022 Україні надано статус кандидата на членство в Європейському Союзі на підставі рекомендацій Єврокомісії від 17.06.2022.

Водночас Єврокомісія оголосила план дій, який потрібно виконати Україні для початку переговорів про вступ до Європейського Союзу, де серед необхідних кроків зазначила ухвалення комплексного стратегічного плану реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України [1].

Безпека держави, а саме принцип «безпека першочергово» в управлінні, як заявив президент В. Зеленський, вимагає сильного цивільного сектору безпеки не лише з точки зору людських ресурсів і державної влади, але й з точки зору ефективного використання наявних ресурсів, компетентності персоналу, його чесності та міцної міжвідомчої співпраці. Усе це також має супроводжуватися сильними механізмами нагляду та чітким закріпленням демократичних традицій України, верховенства права та прав людини. Згідно з дослідженнями, безпека входить до трійки найважливіших для українців цінностей разом зі свободою та справедливістю. Також безпека – це головна умова існування держави та її незалежності [2].

І хоча необхідність реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України представлена Єврокомісією як необхідна умова на євроінтеграційному шляху України, в ній немає значних викликів, адже, як зауважує експерт Центру політико-правових реформ Є. Крапивін, за останні 10 років наша країна зробила багато роботи, аби привести прокуратуру та органи правопорядку до європейських стандартів [3].

У листопаді 2022 року на базі Офісу Генерального прокурора створено міжвідомчу робочу групу з розроблення проекту комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України, до складу якої увійшли керівники Офісу Генерального прокурора, органів правопорядку, національні та міжнародні експерти.

Здійснюючи свою діяльність у формі засідань та консультацій, обговоривши усі пропозиції та зауваження, що надійшли, міжвідомча робоча група сформувала бачення магістральних векторів (стратегічних пріоритетів) реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України, що дозволить його модернізувати, забезпечити подальший стратегічний розвиток та привести у відповідність до стандартів, яких має досягти Україна на шляху до членства у ЄС.

Такими пріоритетами міжвідомчою робочою групою запропоновано визнати:

1. Дієвість та ефективність органів правопорядку та прокуратури, як невід'ємної складової сектору безпеки і оборони, в межах якого вони забезпечують національну безпеку України, у тому числі громадську безпеку і порядок, протидію злочинності з урахуванням стратегічних цілей і відповідно до стандартів прав людини, основних прав і свобод, а також принципів гендерної рівності.

2. Послідовну кримінальну політику, пріоритетом якої є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого.

3. Оперативність кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права.

4. Систему управління, що орієнтована на результат відповідно до встановлених пріоритетів діяльності.

5. Комплексну цифрову трансформацію.

6. Відкритість, прозорість, підзвітність, незалежність та політичну нейтральність.

Сформульовані пріоритети (за умови схвалення), а також стратегічні цілі їх досягнення стануть підґрунтям для подальших кроків на цьому шляху – формування операційного плану (Плану дій).

Саме операційний план має містити детальний перелік завдань, заходів, якісних та кількісних показників, очікуваних результатів подальшого реформування та розвитку органів правопорядку, необхідних змін до законодавства України.

Водночас з приводу змін до законодавства України варто зауважити таке.

На шляху впровадження проголошених у державі реформ, насамперед, і як правило, декларується комплексне оновлення законодавства без ризиків обмеження прав, свобод і законних інтересів кожного члена суспільства [4, с. 21]. Водночас, доводиться констатувати, що зміни у законодавстві (без їх належного наукового обґрунтування, за відсутності системного підходу) не вирішують наявних проблем, а подекуди навіть створюють нові.

Так, приміром, процес масштабного реформування кримінального процесуального законодавства України, що розпочався, зокрема, в межах реалізації Концепції судово-правової реформи в Україні (1992 р.), продовжився у межах реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України (2008 р.) і формально завершився прийняттям у квітні 2012 року Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, фактично триває і до сьогодні. Можливо не так масштабно, але реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства стало постійним явищем для сучасної правової системи України. Здавалося б, це можна оцінити позитивно, як необхідну й оперативну реакцію законодавця на зміни у відповідних суспільних відносинах та об'єктивні потреби суб'єктів правозастосування у цій сфері. Однак, вже у 2015 році у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, стан правосуддя, функціонування прокуратури та кримінальної юстиції, як суміжних правових інститутів, оцінюється як такий, що має свої недоліки, обумовлені серед іншого й проблемами у сфері стратегічного планування та у законодавчому процесі, зокрема надмірною зосередженістю на короткострокових рішеннях у законодавчому процесі, відсутністю системного бачення у формуванні демократизації сектору правосуддя у довгостроковій, середньостроковій та найближчій перспективі [5].

Сучасне вітчизняне кримінальне процесуальне право зазнає постійних змін, внаслідок яких в КПК України залишається усе менше і менше норм, які були сформульовані в його первинній редакції і відображали сутність його ідеології, як «людиноорієнтованого закону... в основі якого закладено принцип пропорційності в проведенні процесуальних дій та обмеженні прав осіб, що залучені до кримінального судочинства» [6, с. 9-10].

Основне джерело кримінального процесуального права – чинний КПК України діє з 20 листопада 2012 р. Хоча перші зміни до нього були внесені ще 5 липня 2012 р., тобто до набрання чинності. У подальшому щороку КПК України (подекуди наряду з іншими джерелами кримінального процесуального права України) зазнавав і зазнає змін, доповнень і виключень. Загалом, у тому чи іншому виді зміни до чинного КПК України вносились більш ніж 100 законами України. На розгляді у парламенті постійно знаходяться проекти законів України, якими пропонується внести зміни, зокрема до КПК України, з метою удосконалення порядку здійснення кримінального провадження, зокрема з урахуванням актуальних соціально-політичних умов.

Така ситуація не могла не відобразитись на якості кримінального процесуального закону. За справедливим твердженням О. Лейби, стихійно-ситуаційна нормотворча динаміка кримінального процесуального законодавства останніх років призвела до загострення тих нормативно-змістовних проблем, що п'ять років поспіль були «болючими» для правозастосування, досі залишаються невирішеними, та породжує нові, що посилюють неузгодженість окремих структурних елементів кримінального процесуального законодавства або утворюють взаємну конфронтацію між деякими нормами; спричиняють помилки при встановленні структурних зв'язків із використанням бланкетних та відсильних норм; зумовлюють порушення законів логіки при конструюванні термінології і понятійно-категоріального апарату тощо [7, с. 18].

У контексті нестабільності кримінального процесуального законодавства та хронічної реформи кримінального процесу постає питання щодо концептуально обумовленої оптимальної моделі унормування суспільних відносин у сфері кримінального

провадження.

Усвідомлення необхідності такого підходу стало приводом до прийняття парламентом 19 травня 2020 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури внесення змін» № 619-ІХ, автори якого констатували, що зміни, які вносяться до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення не завжди є корисними та необхідними, а також зауважили, що зміни до КК, КПК України та КУпАП повинні готуватись та обговорюватись із залученням фахівців-науковців, практичних працівників та всієї юридичної громадськості України. Тільки наведення концептуальних засад таких змін, ґрунтовна, докладна аргументація їх доцільності, здатні сформувавши підстави для впевненості, що подібні новації є корисними та необхідними [8].

Безперечно, що сам по собі концептуальний підхід до нормотворчої діяльності можна лише вітати, якщо не одне важливе методологічне застереження: цей підхід не може бути ефективно реалізований без системного розроблення кримінально-правової політики, існування якої на сьогодні є скоріше теоретичною конструкцією, ніж констатацією факту за відсутності офіційних концепцій і стратегій, програм, які б визначали основні напрями та перспективи довготривалого, якісного та стабільного розвитку інститутів кримінальної юстиції.

Свого часу таким програмним документом стала вже згадана Концепція реформування кримінальної юстиції України (2008 р.), у якій було констатовано нагальну об'єктивну потребу у реформуванні системи кримінальної юстиції відповідно до цієї Концепції, що має ґрунтуватися на досягненнях і традиціях національного законодавства, європейських цінностях щодо захисту прав та основоположних свобод людини і громадянина, положеннях міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [7].

Більшість положень цієї Концепції на цей час вже імплементовані у національне законодавство.

Так, прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України; впроваджений інститут кримінальних проступків зі спрощеною формою кримінального провадження; переглянута роль прокурора у кримінальному провадженні; розпочала роботу система безоплатної правової допомоги; створений і почав функціонувати національний превентивний механізм, а також служба пробації; створений і функціонує спеціальний орган антикорупційних розслідувань та ін.

Разом з тим, з моменту початку реалізації згаданої Концепції пройшло більше чотирнадцяти років. Змінилися як внутрішньополітична, так і геополітична ситуація, що, безумовно, мало свій вплив і продовжує впливати зараз на процес розвитку кримінальної юстиції в Україні.

Кримінальна юстиція зіткнулася з новими викликами, практика застосування законодавства свідчить про наявність ряду системних проблем в процесуальному і інституціональному аспектах, Україна залишається серед лідерів за кількістю скарг проти неї в Європейському суді з прав людини, в тому числі – в аспекті реалізації кримінальною юстицією і системою органів правопорядку своїх функцій; законодавчі ініціативи в цій сфері почали стикатися з проблемою визнання їх такими, що не відповідають Конституції України, часто вони не мають системного і комплексного характеру та нерідко концептуально суперечать одна одній, як правило, не маючи належного наукового і практичного обґрунтування, і, як наслідок, рівень довіри до кримінальної юстиції та системи органів правопорядку з боку громадськості продовжує бути критично низьким, а громадяни не відчують себе в безпеці.

Досвід проведення реформ у сфері кримінальної юстиції свідчить про те, що, по-перше, зміни повинні бути комплексними і мати достатні підстави; по-друге, по можливості, проводитися паралельно; по-третє, необхідними є чітко встановлені як часові рамки, з урахуванням усіх перехідних і адаптивних періодів, так і цілі, яких необхідно досягти у короткостроковій і довгостроковій перспективах.

Викладене засвідчує, що лише ґрунтовна розробка та визначення концептуальних основ може створити надійний фундамент ефективної та сталої моделі системи органів правопорядку, кримінальної юстиції, забезпечити належну правову основу їх функціонування та ефективної діяльності.

1. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС. Представництво Європейського Союзу в Україні: офіційний вебсайт. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine>.

2. Україна не хоче війни, але для миру повинна мати сильну й боєздатну армію – Глава держави. Президент України: офіційний вебсайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-ne-hoche-vijni-ale-dlya-miru-povinna-mati-silnu-j-b-68361>.

3. Вступний іспит до ЄС: як Україна виконує рекомендації Єврокомісії. Реанімаційний пакет реформ: вебсайт. URL: <https://rpr.org.ua/news/vstupnyy-ispit-do-yes-ukraina-vykonuie-rekomendatsii-yevrokomisii/>

4. Акімова Л. М. Аспекти реалізації засад антикорупційної політики. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 грудня 2018 року). Київ, 2018. Ч. 2. С. 19-22.

5. Стратегія реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схвалена Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. Верховна Рада України. Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>.

6. Аленін Ю. П. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: кол. монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 1148 с.

7. Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: монографія. Харків : «Юрайт», 2018. 216 с.

8. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури внесення змін (реєстр. № 2256 від 11.10.2019 р.). Верховна Рада України: офіційний веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2256&skl=10.

9. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008. Верховна Рада України. Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>.

УДК 342.721.6+314.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-168-172

Андрій САМОТУГА

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

АНТИМІГРАЦІЙНИЙ ПОПУЛІЗМ ЯК МІЖНАРОДНИЙ НЕБЕЗПЕКОВИЙ ЧИННИК

Відгоді як проблема біженців набула певного міжнародного унормування (Женевська конвенція про статус біженців 1951 р. та Протокол до неї 1967 р.) й інституціоналізації (утворення Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та його представництв у багатьох країнах), країни-реципієнти, здебільшого економічно розвинені, стали несли тягар суттєвих витрат задля виконання взятих міжнародних зобов'язань. Водночас прискорено зростає кількість міграційних хвиль за різними напрямками, але переважно в країни Західного світу. Так, наприклад, США протягом останніх 70 років стикнулися з понад 20 напливами біженців з різних країн [1], приймаючи щоразу відповідне законодавство, серед якого добре всім відома Поправка Джексона-Веніка, що діяла упродовж 1974-2012 рр. і вимагала від держав радянського блоку з неринковою економікою дозволити еміграцію дисидентам, юдеям та представникам нетрадиційних конфесій в обмін на дозвіл торгівлі з країнами-членами СОТ [2]. Так само Велика Британія з початку Другої світової війни своїми окремими законами регулювала надання політичного притулку німцям – втікачам від нацизму, згодом – від комунізму (полякам та угорцям), пізніше – угандійським азійцям, кіпріотам, чилійцям, в'єтнамцям, тамілам, курдам, боснійцям, косоварам та ін. [3].

Лише протягом останнього десятиріччя у світі зафіксовано принаймні 7 великих міграційних криз, спричинених переважно воєнно-політичними конфліктами, а саме (за

зростанням кількості біженців): 2017 р. із М'янми (Бірма) до Бангладеш майже 1 млн осіб; 2013 р. із Центральноафриканської Республіки до сусідніх Камеруну, Чаду, Республіки Конго – близько 2 млн; 2013 р. із Південного Судану до Ефіопії, Судану та Уганди – понад 2 млн; з 2018 р. із Венесуели в різні країни – близько 6 млн; з 2021 р. з Афганістану переважно до Пакистану та Ірану – понад 6 млн; з 2011 р. із Сирії до Йорданії та Лівану – майже 14 млн осіб. І, нарешті, на жаль, в Україні, де на початку 2014 р. після анексії росією Криму та розпалювання нею збройного конфлікту на сході, а з лютого 2022 р. внаслідок повномасштабного військового вторгнення понад 7 млн людей виявилися внутрішньо переміщеними особами, а майже 6 млн громадян перебувають країнах ЄС, у США та Канаді [4].

Постійно відчуваючи імміграційний тиск, країни Заходу останнім часом демонструють появу у суспільстві відповідних настроїв, підживлюваних пробудженням за давніх «хвороб» расизму, ксенофобії, антиглобалізму та імперського шовінізму, на чому спекулюють політичні сили праворадикального спрямування, що прийнято зараз іменувати як «антиміграційний популізм» [5]. Хоча, як стверджують деякі дослідники, між міграцією та зростанням правого популізму немає монопричинного зв'язку. Згідно з аналізом, нещодавнє зростання правого популізму швидше за все є результатом процесу, який охоплює щонайменше п'ять етапів, суттєву роль у яких відіграє імміграція, а саме:

1) «зовнішній шок» у вигляді «кризи біженців» постав уряди багатьох європейських країн перед серйозними викликами. Насправді більшість країн у 2015 р. не були ані політично, ані адміністративно «спроможні» впоратися зі зростаючим прибуттям біженців та мігрантів;

2) труднощі у вирішенні проблеми біженців привертали велику увагу ЗМІ, викликаючи гострі політичні дебати;

3) підвищена релевантність ЗМІ «активувала» прихований суспільний скептицизм щодо міграції. Це означає, що міграція не обов'язково породжує антиміграційні страхи, а скоріше запускає та зміцнює вже існуючі. Доказом цього є посилення міграційної ваги в європейських країнах, тоді як саме ставлення до міграції практично не змінилося;

4) «активізація» антиміграційних настроїв у поєднанні з широким невдоволенням імміграційним адмініструванням зрештою відобразилася на голосуванні за праві популістські партії, які скористалися імміграційними страхами частини населення. У цьому сенсі міграцію можна розглядати як передумову для мобілізації підтримки правих популістів у протесті проти «правлячої еліти»;

5) нарешті, антиміграційний популізм відкриває шлях до обмежувального повороту в міграційній політиці, який можна простежити не лише щодо рішень, прийнятих правими популістськими урядами. Непопулістські уряди (наприклад, нинішній німецький) також зайняли більш обмежувальну позицію щодо імміграції та прав іммігрантів.

Зазвичай, зростання популізму має багато рушійних сил, і міграція є лише однією з них, хоча й важливою. Крім того, міграція не обов'язково має бути кількісно значною, аби вплинути на ЗМІ та політичний дискурс. «Удавана» міграція також може викликати розбіжності. Найбільш яскравим прикладом у цьому плані є саме країни Центральної та Східної Європи, де помітність імміграції різко зросла після 2015 р., незважаючи на надзвичайно низьку кількість біженців порівняно з країнами Західної Європи. Основна причина полягає в тому, що як вже колишні політичні «підприємці», такі як Я. Качинський у Польщі, А. Бабіш у Чехії та С. Курц в Австрії, так і досі нинішні, як, напр., В. Орбан в Угорщині, зуміли актуалізувати імміграцію та оформити обговорення цієї теми в негативних тонах, перетворивши її на питання національного суверенітету і в такий спосіб мобілізувавши більшу частину електорату [6]. Як на наш погляд, антиміграційна риторика – як урядова, так і опозиційна й побутова є приводом, а причина як завжди суто банальна – погіршення економічного становища, зокрема через зростання цін на енергоносії, в т.ч. внаслідок відмови від російських джерел (як поки що лише заявляють урядові кола*), на тлі війни в Україні. Адже західний пересічний обиватель так само не переймається тонкощами світової політики та економіки, споживаючи інформацію про події в Україні його ж рідною мовою переважно з російських медійних ресурсів, з якими українським конкурувати навіть теоретично було неможливо.

* Наприклад, 2018 р. австрійська провідна нафтогазова компанія OMV уклала зі своїм партнером Газпромом угоду про постачання газу до 2040 р. не лише до Австрії, а й до решти країн ЄС, що мало б покрити до 80 % потреб [7]. У який спосіб розриватимуться подібні контракти, як заявляє керівництво компанії – невідомо, в той час як вона виплачує своєму російському партнерові майже € 1 млрд щорічно.

Безсумнівно, не позбавлене радикалізації, заснованій також на антиіммігрантській риторичі, і політичне життя країн Старого світу, на які зараз припадає значне міграційне навантаження. Приміром, у Франції вже давно має свою електоральну нішу (яка, на жаль, останнім часом розширюється) партія Національне Об'єднання (раніше – Національний Фронт), очільниця якої М. Ле Пен вийшла до другого туру президентських виборів 2022 р. з результатом у 23,15 % голосів (8,1 млн виборців). Її передвиборна програма містила, окрім обіцянки виходу на пенсію в 60 років (попри катастрофічне старіння нації), також запровадження переваги французького права над європейським, зупинення імміграції до Франції, зміцнення купівельної спроможності та боротьби з ісламізмом. Ле Пен також планує скасувати для іноземців право на об'єднання з родиною та воліє відправляти іноземних студентів додому, щойно вони завершили навчання. У зовнішній політиці вона хотіла б зупинити участь Парижа в роботі військового комітету НАТО та зменшити французький внесок до бюджету ЄС [8].

Подібним чином розгорталася подія в Німеччині, найбільшій європейській країні за кількістю біженців і, на жаль, російського впливу. Там на останніх парламентських виборах 2021 р. 5-е місце (10,3 % голосів, або 83 місця із 736-и в Бундестазі) здобула Альтернатива для Німеччини – націоналістична, право-популістська, проросійська політична партія. Основна її ідеологія спрямована проти євроінтеграції та імміграції іноземців. Заснована 2013 р. на хвилі єврокризи як партія єврокритиків, вона набула значної популярності як найбільш жорсткий та послідовний критик політики тодішнього уряду А. Меркель у справі прийому в країні нелегальних мігрантів із Близького Сходу та Африки [9].

Окрім офіційної політизації проблеми, важливо також зазначити, що на тлі збільшення кількості українських біженців значно почастишали випадки нападів на будинки і притулки для біженців та псування їхнього майна. За статистикою МВС, щодня в Німеччині відбувається щонайменше два напади безпосередньо на біженців. 711 осіб зазнали нападів біля своїх будинків у період із січня до вересня 2022 року. Після інциденту з імовірним підпалом готелю для українських біженців у Німеччині Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Д. Лубінець закликав німецьку владу провести неупереджене та швидко розслідування, а країни ЄС – утриматися від видачі віз росіянам [10].

Наступний приклад – Італія, в якій існують антиіммігрантські партії не лише на рівні парламенту, але й відзначаються вони урядовою діяльністю їхніх представників. Колишній міністр внутрішніх справ Італії (2018-2019), лідер правопопулістської партії «Ліга» М. Сальвіні постав перед судом в м. Палермо. Його звинувачують у перевищенні повноважень і незаконному утриманні на судні мігрантів, які прибули до Італії. В Україні Сальвіні відомий тим, що засуджував Євромайдан, підтримував так званий референдум в Криму 2014 р. і відвідував півострів після анексії, а у 2019 р. звинуватив «проукраїнських неонацистів» в підготовці замаху на себе [11]. Водночас були деякі занепокоєння серед експертів, що в Італії, схоже, буде створено перший ультраправий уряд після Другої світової війни. Крім інших проблем, це, ймовірно, буде поганою новиною для біженців, шукачів притулку та мігрантів, які перетинають Середземне море в пошуках безпеки та можливостей у Європі. Дійсно, відтоді як прем'єр-міністр Д. Мелоні прийшла на посаду в жовтні 2022 р., її уряд схвалив нові заходи щодо штрафування благодійних організацій, які рятують шукачів притулку в морі, і конфіскації їхніх кораблів, якщо вони порушують нові правила, що може поставити під загрозу життя тисяч людей [12].

Стосовно також вже згадуваної Угорщини, де при владі з 2010 р. перебуває права, націонал-консервативна, проросійська партія Фідес – Угорський громадянський союз на чолі з В. Орбаном, то ще 2018 р. Рада Європи та ОБСЄ розкритикували ухвалений в Угорщині пакет законів, які передбачають покарання за надання допомоги біженцям та незаконним мігрантам. Крім того, Угорщина запроваджує спеціальний міграційний податок у розмірі 25 % для організацій, що надають підтримку мігрантам. Згідно з новими законами, самі біженці не зможуть просити про легалізацію в Угорщині, якщо вони намагаються потрапити туди через третю країну. Фактично уже кілька років Угорщина – країна, не дружня до мігрантів, в т. ч. до українців, які рятуються від війни. Влада країни робила все, аби мігранти в країні не затримувалися. Тих, хто шукав притулку, перенаправляли від однієї інстанції до іншої, затягували розгляд документів і роками не надавали статусу біженця [13]. Це при тому що імміграційне законодавство Угорщини є досить гуманним відповідно до стандартів ЄС.

І, нарешті, не оминув антиімміграційний популізм, на жаль, США – країну імміграції та оплот притулку, коли на президентських виборах 2016 р. здобув перемогу Д. Трамп. Через тиждень після інавгурації він, реалізуючи свої передвиборні обіцянки, 27 січня

2017 р. підписав указ про запобігання тероризму, який призупиняє програму для біженців на 120 днів, забороняє прийом сирійських біженців на невизначений термін і зменшує квоту на прийом біженців до 50 тис. Указом також заборонено громадянам Ірану, Іраку, Лівії, Сомалі, Судану та Ємену в'їзд до США протягом 90 днів. Кількість мігрантів із Центральної Америки, які намагаються дістатися до США, різко зростає, причому офіційні особи США повідомляють про близько 600 тис. затримань на південно-західному кордоні в першій половині 2019 р. – приблизно стільки ж, скільки за весь 2018 рік. У 2019 р. адміністрація Трампа видає розпорядження, що забороняє мігрантам, які приїждять через треті країни, шукати притулку в США, якщо вони ще не шукали притулку в країні транзиту. 20 січня 2021 р. вступив на посаду Президент Дж. Байден, після того як був обраний на основі платформи, що відкидає майже всю імміграційну політику його попередника. Його початковий шквал виконавчих дій включає накази призупинити будівництво стіни на кордоні з Мексикою, відновити програму розселення біженців і поступово скасувати численні обмеження епохи Трампа для шукачів притулку [6]. Крім того, 21 квітня 2022 р. США оголосили про ключовий крок до виконання зобов'язання президента Байдена щодо прийому українців, які тікають від російського вторгнення. Організація «United for Ukraine» надає змогу громадянам України та їхнім найближчим родичам, які перебувають за межами США, приїхати туди і залишитися там на 2 роки за гуманітарним дозволом [14].

Завершуючи загальний розгляд порушеної проблеми, слід констатувати, антимиграційна опозиція існує в усіх державах, що стикаються з імміграцією, і стала важливою політичною проблемою. Міграційні кризи та хаос, який вони породжують, також можуть зміцнити підтримку популістських праворадикальних і антимиграційних платформ, у фінансуванні яких також бере участь нинішня держава-агресор з метою дестабілізації міжнародної системи колективної безпеки. Електоральні революції та успіх європейських партій, які ведуть кампанію на таких платформах, відбулися задовго до недавньої міграційної кризи, але її темпи та масштаби підживили праворадикальний дискурс про неконтрольованість кордонів та небезпечних іммігрантів. Втім західні держави, незалежно від того, яка політична сила перебуватиме при владі, так чи інакше проводитимуть міграційну політику. Адже всі без винятку європейські нації прискорено старіють, а отже, все відчутніший брак робочих рук. При цьому міграція українців, що мала всі ознаки евакуації на початку 2022 р., поступово переростає в трудову міграцію українців у Європі, а також Канаді та США [15, с. 197].

Головна небезпека від антимиграційного популізму полягає в тому, що праворадикальні партії у країнах ЄС, прикриваючись ним у поєднанні з євроскептицизмом та антиамериканізмом, активно просувають гасла на кшталт скасування санкцій проти росії (бо потерпає «національний виробник») та водночас згорання військової і фінансової допомоги Україні та підтримки її біженців. Звідси, Українська Держава у подальшому має зробити відповідні висновки задля неповторення помилок своїх сусідів, аби забезпечитися чи належним чином зреагувати на непередбачувані у найближчому майбутньому зовнішні міграційні виклики, в т.ч. з боку країни-агресорки та її сателітів.

1. 1952–2022. U.S. Postwar Immigration Policy. URL: <https://www.cfr.org/timeline/us-postwar-immigration-policy>.
2. The Jackson-Vanik Amendment and Candidate Countries for WTO Accession: Issues for Congress. URL: <https://www.everycrsreport.com/reports/RS22398.html>.
3. 400 Years of Refugee Movement to the UK. URL: <http://refugeehistory.org/timeline-refugee>.
4. Seven of the Largest Refugee Crises Around the World and Their Effects on Hunger (World Food Program USA, published August 17, 2022). URL: <https://www.wfpusa.org/articles/largest-refugee-crises-around-world-effects-hunger/>.
5. Anti-Immigrant Populism. URL: <https://www.populismstudies.org/Vocabulary/anti-immigrant-populism/>.
6. Angeli O. European migration policy and the rise of populism. European Insights: opinions, analysis and news on migration policies in Europe. URL: <https://www.vuesdeurope.eu/en/news/migration-and-the-rise-of-populism-how-closely-related-are-they/>.
7. Gazprom, OMV extend gas supply contract until 2040 (07.06.2018). URL: <https://www.aa.com.tr/en/energy/general/gazprom-omv-extend-gas-supply-contract-until-2040/20386>.
8. Лазарева А. Марін Ле Пен вкотре звинуватили у фінансових зловживаннях. URL: <https://tyzhden.ua/marin-le-pen-vkotre-zvynuvatyly-u-finansovykh-zlovzhvanniakh/>.
9. Стало відомо, хто переміг на виборах в Німеччині. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/09/27/novyna/svit/stalo-vidomo-xto-peremih-vyborax-nimechchyni>.
10. У Німеччині вперше за багато років побільшало нападів на будинки біженців. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/27/novyna/svit/uv-nimechchyni-vperше-za-bagato-rokiv-pobilshalo-napadiv-na-budynki-bizhenytsiv>.

<https://zmina.info/news/u-nimechchyni-vpershe-za-bagato-rokiv-pobilshalo-napadiv-na-budynky-bizhencziv/>

11. Сальвін М. В Італії судять «друга Кремля». Деталі справи від 24.10.2021 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59027921>.

12. Italy tightens rules for asylum seeker rescue ships. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/12/29/italy-tightens-rules-for-asylum-seeker-rescue-ships>.

13. Українці в Угорщині. З якими проблемами стикаються біженці? URL: <https://zakordon.rayon.in.ua/topics/571974-ukraintsi-v-ugorshchini-z-yakimi-problemami-stikayutsya-bizhentsi>.

14. Організація «United For Ukraine» надає термінову підтримку, гуманітарну допомогу та необхідну інформацію. URL: <https://www.unitedforukraine.org/uk>.

15. Ядловська О. С. Особливості міграційної хвилі українців-евакуантів у 2022 р. через військову агресію російської федерації. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 188-203.

УДК 341.4

DOI: 10.31733/17-03-2023-172-174

Кирило СТЕПАНЕНКО

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Стабільність та ефективність міжнародних відносин та міжнародного права як інструменту їх впорядкування суттєво залежить від неухильного дотримання суб'єктами міжнародного права взятих на себе зобов'язань. Міжнародна правова система передбачає, що суб'єкти несуть відповідальність, якщо їх поведінка порушує норми міжнародного права. Дотримання норм міжнародного права забезпечується не тільки договірною основою міжнародних відносин, а й можливістю використання інструментів примусу. Принцип відповідальності «має прояв з ще більшими підставами в міжнародному співтоваристві, де в силу свого суверенітету, держава самостійно приймає рішення, стикаючись при цьому з такою ж свободою прийняття рішень іншими державами».

Притягнення до відповідальності фізичних осіб в міжнародному праві витікає із володіння індивідом міжнародними правами та наявності у нього міжнародної правосуб'єктності. Такий стан визначається багатьма універсальними і регіональними міжнародно-правовими актами, такими як, наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права і факультативний протокол до нього 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Римський Статут Міжнародного кримінального суду, Статути Міжнародних військових трибуналів в Нюрнберзі та Токіо та Міжнародних трибуналів (по Югославії 1993 р. та Руанді 1994 р.), створених рішеннями Ради Безпеки ООН для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права.

Відповідно до усталеної практики міжнародних відносин, про прямі обов'язки індивідів перед міжнародним правом, а відповідно й про міжнародну правосуб'єктність, говорять у випадках їхньої кримінальної відповідальності за скоєні ними злочини проти миру та безпеки людства. Наприклад, Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 р. у ст. VI передбачає, що «особи, обвинувачувані у вчиненні геноциду або інших, перелічених у статті III діянь, повинні бути засуджені компетентним судом тієї держави, на території якої було скоєне це діяння, або таким міжнародним карним судом, що може мати юрисдикцію щодо Сторін цієї Конвенції, що визнали юрисдикцію такого суду» [1]. В наведеній Конвенції йдеться про те, що обов'язок у покаранні осіб, обвинувачуваних у вчиненні геноциду, покладено на держави як суб'єкти міжнародного права, що беруть в ній участь. І лише в тому випадку, якщо держави створять міжнародний кримінальний суд і визнають його юрисдикцію, вони можуть передати злочинців на його розгляд, для того, щоб відновити дію міжнародного права, захистити принципи

міжнародного існування та реалізувати превентивну функцію.

Як свідчить історія міжнародних відносин, держави в окремих випадках шляхом укладання міжнародних договорів (Статутів) для покарання військових злочинців за вчинення міжнародних злочинів проти миру і людяності створювали міжнародні кримінальні суди, наприклад, Нюрнберзький і Токійський військові трибунали 1946 р. Є приклади створення Міжнародних трибуналів відповідно до рішень Ради Безпеки ООН. У 1993 р. був створений Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, винних у вчиненні злочинів на території колишньої Югославії з 1991 р., а у 1994 р. – Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території Руанди та сусідніх держав. Незважаючи на те, що осуду підлягала загалом злочинна діяльність фашистських та (або) військових режимів, органів держав та їхніх керівників, ці злочини вчинялися конкретними фізичними особами.

У статутах міжнародних трибуналів та Статуті Міжнародного кримінального суду йдеться про безпосередню кримінальну відповідальність індивіда за міжнародним правом за найтяжчі міжнародні злочини – злочини проти миру та безпеки людства. Тобто у певних випадках міжнародне право передбачає кримінальну відповідальність індивіда безпосередньо на основі міжнародних норм. Як зауважує В. Мицик, суб'єктами цих конвенційних правовідносин є держави – учасниці Конвенції, але не обвинувачувані у вчиненні геноциду особи [2, с. 34], тобто вчений розділяє одну з позицій, що існує у наукових колах, відповідно до якої фізичні особи у сфері такого соціального явища, як сучасне міжнародне право, не можуть самостійно, без участі держав, володіти міжнародною правосуб'єктністю. Однак відповідно до принципу індивідуальної відповідальності, можна припустити, що у випадку кримінальної відповідальності фізичних осіб за скоєння серйозних порушень міжнародного гуманітарного права останні володіють міжнародною правосуб'єктністю у межах кримінального звинувачення з боку міжнародних або гібридних судів із визнаною міжнародними угодами юрисдикцією.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну питання притягнення до відповідальності фізичних осіб актуалізуються та набувають практичних форм. Так, з 24 лютого 2022 року зареєстровано понад 68 000 воєнних злочинів. Задokumentовано 952 факти застосування заборонених засобів ведення війни. Серед них – касетні боеприпаси, міни, хімічні та запалювальні боеприпаси. Всі ці злочини призвели до загибелі 9 655 осіб, в тому числі 461 дитини. Поранення отримали 12 829 осіб, з яких 926 – діти. Загалом за злочини країни-агресора отримали повідомлення про підозру 915 осіб. 276 особам повідомлено про підозру за воєнні злочини РФ [3].

Україна разом із міжнародними організаціями та партнерами робить усе можливе для притягнення винних у воєнних та інших міжнародних злочинах до відповідальності як в національних судах, так і на міжнародному рівні. Найбільш наглядно це відбувається через співпрацю з Міжнародним кримінальним судом, однак через обмеження існуючих правових механізмів, за скоєння злочину агресії поки що не можуть постати перед судами вищі посадові особи РФ – президент, голова уряду та міністр закордонних справ держави-агресора. Україна виступила з ініціативою створення спеціального міжнародного трибуналу, наразі тривають перемовини щодо його юридичної конструкції. Діє Core Group для напрацювання механізмів створення міжнародного трибуналу. Вона налічує понад 20 країн, зокрема до неї входять основні партнери України [3].

Отже, кодифікація норм міжнародно-правової відповідальності відображає багатогранність та комплексність міжнародного співтовариства. В основу міжнародних угод, які регулюють питання міжнародної відповідальності фізичних осіб, покладено загальні принципи міжнародного права, звичаєві норми, доктрину, а також практику міжнародних судових установ. Результати кодифікації міжнародної відповідальності фізичних осіб є ще одним досягненням на шляху до загальної систематизації існуючих норм міжнародного права. Як показує практика міжнародних відносин, фізична особа підлягає міжнародній відповідальності переважно за скоєння кримінального правопорушення, тобто у певних випадках міжнародне право передбачає кримінальну відповідальність індивіда безпосередньо на основі міжнародних норм. В цьому випадку держави особисто на основі договорів або за допомогою органів міжнародних організацій, яким вони делегували таку компетенцію, створюють такі міжнародні трибунали, де злочинці володіють міжнародною правосуб'єктністю у межах кримінального звинувачення з боку міжнародних або гібридних судів із визнаною міжнародними угодами юрисдикцією.

1. Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/genocide.shtml
2. Мицик В. В. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичної особи. Альманах міжнародного права. 2010. Вип. 2. С. 25-36.
3. Прес-конференція Андрія Костіна про роботу прокуратури за рік повномасштабної агресії РФ. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/preskonferenciya-andriya-kostina-pro-roboti-prokuraturi-za-rik-povnomasstabnoyi-agresiyi-rf>.

УДК 341.4

DOI: 10.31733/17-03-2023-174-175

Анастасія СУХОДОЛЬСЬКА

старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук

Соломія КОСТИЦЬКА

студентка Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПИТАННЯ ПЕРЕМІЩЕННЯ КАПІТАЛУ У КОНТЕКСТІ ЧОТИРЬОХ ЕКОНОМІЧНИХ СВОБОД ЄС

Намагання ключових європейських держав відновити економічний потенціал і високі позиції у світі через активізацію фінансово-економічного життя та творчого потенціалу людини обумовило створення ЄС на основі чотирьох економічних свобод (свобода переміщення людей, товарів і послуг, робочої сили і капіталу). Частково ці ідеї були реалізовані в Європейському об'єднанні вугілля і сталі, створеному Німеччиною, Бельгією, Францією, Італією, Люксембургом та Нідерландами 18 квітня 1951 р. шляхом підписання відповідного Договору на основі плану міністра закордонних справ Франції Р. Шумана.

Договір про утворення Європейського об'єднання вугілля і сталі уже в статті 1 закрив правове підґрунтя для формування внутрішнього ринку, заснованого на спільних цілях, свободах та інститутах: сторони оголосили про формування економічного співтовариства для ширшого та глибшого об'єднання народів, а норми статті 4 Угоди визначили дії, що обмежували економічну свободу, несумісними із спільним ринком і такими, що підлягали відміні й забороні у рамках Спільноти. Маються на увазі імпорتنі й експортні мита та збори, дискримінаційні заходи по відношенню до виробників, покупців та споживачів або субсидії що надаються державами, чи обмежувальна практика, що веде до розподілу або експлуатації ринків [1].

Наступним кроком на цьому шляху стало запровадження у практику європейського життя Договору про заснування Європейської економічної спільноти [1], а також Договору про заснування Європейської спільноти з атомної енергії, які були підписані 25 березня 1957 р. і відомі як Римські договори.

Згідно зі статтею 2 Договору про заснування Європейської економічної спільноти передбачалося створення спільного ринку та прогресуючого зближення економічної політики держав-членів, що здійснювалося поетапно у рамках 12-річного перехідного періоду, який, у свою чергу, поділявся на три етапи, по чотири роки кожен.

Оскільки Договір про заснування Європейської Спільноти передбачав усунення будь-яких перешкод для вільного руху осіб, послуг та капіталів, вільний рух капіталу як науково-теоретична ідея та складова економічної свободи став обов'язковою умовою формування й розвитку внутрішнього ринку ЄС: згідно зі статтею 67 Договору держави-члени зобов'язувалися знімати у відносинах одна з одною всі обмеження на рух капіталів, що належать особам-резидентам держав-членів, а також будь-яку дискримінацію за національною ознакою, перебуванням сторін або місцем вкладання капіталу.

Операції з капіталом були розподілені директивами на окремі категорії і стосовно кожної категорії передбачався окремий порядок лібералізації. У науковій доктрині відсутнє єдине чітке поняття «свобода руху капіталу», яке формувалося упродовж тривалого часу залежно від розвитку спільного ринку між державами-членами. Вчені розглядають свободу руху капіталу як суб'єктивне право громадян Європейського Союзу, компаній, зареєстрованих на території Європейського Союзу (в окремих випадках, іноземних юридичних і фізичних осіб) вільно й безперешкодно переміщувати капітали між державами-членами та між державами-членами і третіми країнами.

Вільне переміщення капіталу в більш широкому сенсі має на увазі свободу грошових переказів, кредитування, інвестування коштів в акціонерний капітал з однієї країни в іншу, можливість вільної репатріації інвестованого капіталу, єдиний ринок капіталу, єдину або у високому ступені взаємопов'язану валютну систему, та як максимум – єдину валюту. Такий підхід, на нашу думку, адекватно відповідає теоретико-методологічному розумінню економічних свобод, у тому числі і свободи переміщення. Як правило, під рухом капіталу розуміють інвестиції, при цьому односторонній трансфер грошового капіталу або матеріальних (нематеріальних) активів буде пов'язаний з інвестиціями, якщо не здійснюється з метою виконання грошового зобов'язання в двосторонньому договорі купівлі-продажу або обміну товарів, робіт, послуг [1].

Отже, рух капіталів охоплює всі фінансові операції та операції, пов'язані з інвестиціями коштів. А рух платежів – це рух валютних коштів, які складають платежі на виконання зобов'язань сторін за укладеними угодами.

Сьогодні ЄС – потужний гравець на економічному та політичному полі світу. Тому тим більш цікаво згадувати історичні кроки та поступовість його розвитку, економічні свободи як принципи, на яких він створювався.

1. Договір про заснування Європейської Спільноти: міжнародний документ від 25.03.1957 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

2. Решота О. Становлення внутрішнього ринку Європейського Союзу: передумови та особливості. Демократичне врядування. 2012. Вип. 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2012_9_7.

УДК 327

DOI: 10.31733/17-03-2023-175-177

Людмила ФІЛЯНІНА

доцент кафедри міжнародного права

ННІ права та міжнародно-правових відносин

Університету митної справи та фінансів,

кандидат юридичних наук, доцент

ЗОВНІШНЯ БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Здійснення впливу через міжнародні організації є важливою частиною зовнішньої політики України. Наша держава є активним членом багатьох організацій, таких як Рада Європи (РЄ), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Організація Об'єднаних Націй (ООН), також задля розвитку національних оборонних спроможностей Україна є учасницею програми НАТО «Партнерство заради миру» і бере участь у різних формах співпраці з цією організацією.

Важливість Ради Європи для зовнішньої політики та політики безпеки в основному ґрунтується на її географічному критерії та здатності запобігати кризам. Для держав європейського регіону Рада Європи виступає як своєрідна парасолькова організація, тісно співпрацюючи із Організацією з безпеки і співробітництва в Європі та Європейським Союзом. Основний меседж Ради Європи полягає в тому, що стабільність і здатність держави вирішувати навіть серйозні конфлікти залежать від її поваги до демократії, прав людини і можливості керуватися верховенством права. Всі її функції спрямовані на просування демократії, прав людини і верховенства права, що повністю відповідає цілям та інтересам України.

Після широкомасштабного вторгнення Росії на територію України у лютому 2022 р.

держави-учасниці Ради Європи засудили необгрунтовану агресію РФ проти нашої держави та виказали свою солідарність з українським народом та ще раз підтвердили свою підтримку суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів. Держави-учасниці Ради Європи, членство в якій залежить від виконання певних критеріїв передбачених статутним документом, одна з перших міжнародних організацій котра відповідно до ст. 8 Статуту голосувала за виключення РФ з її складу. Так, 15 березня 2022 р. ПАРЕ під час позачергового пленарного засідання одногосно ухвалила Висновок «Наслідки агресії Російської Федерації проти України» в якому було акцентовано, що ПАРЕ залишається на боці України – жертви неспровокованої агресивної війни котру розпочала Російська Федерація; визнано, що РФ вчинила серйозні порушення Статуту РЕ і отже, не може більше бути державою-членом цієї організації [1]; зазначила, що російська влада своїми агресивними діями проти України позбавила громадян своєї держави найдосконалішої системи захисту прав людини, включаючи юрисдикцію ЄСПЛ [2].

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) є однією з найбільших регіональних безпекових організацій в світі, в якій беруть участь 57 держав-учасниць, що охоплюють географічний регіон від Ванкувера до Владивостока. Разом з тим, необхідно зазначити, у грудні 2022 р. Рада міністрів ОБСЄ, беручи до уваги останні події, що пов'язані із необгрунтованою агресією Росії проти України, вперше зібралась на своє засідання без представників РФ. Польське Міністерство закордонних справ повідомило, що вони не допускають російську делегацію на засідання ОБСЄ котре проводилось у Польщі місто Лодзь [3]. Постійний представник США в ОБСЄ М. Карпентер заявив, що поведінка РФ абсолютно варварська тому вона не може бути членом організації та брати участь в обговоренні будь-яких питань. Водночас, в ОБСЄ та ООН відсутні процедури виключення держав із організації. До того Росія має спільні кордони не тільки з Україною але й іншими державами-учасницями: Молдова, країни Балтії, Кавказу та Центральної Азії котрі також відчують загрозу. Все, що можна зробити у даному випадку це ізоляція Росії та притягнення винних у скоєнні агресії та інших злочинів до відповідальності [4].

Сила ОБСЄ полягає в її широкому розумінні поняття безпеки: організація наголошує не лише на політичній та військовій безпеці, а й на важливості, дотримання і забезпечення прав людини та парламентської демократії, також мають суттєве значення для забезпечення безпеки економічні та екологічні питання. Діяльність ОБСЄ ґрунтується на Гельсінському заключному акті, підписаному в 1975 році. Участь України в ОБСЄ ґрунтується на можливостях організації ефективного сприяння європейській безпеці та стабільності, дотримуючись спільно узгоджених зобов'язань та принципів.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) є основою багатостороннього співробітництва для держав-учасниць. Наша держава, як одна із держав-засновниць даної організації віддана підтримці міжнародного миру і безпеки та мирному врегулюванню конфліктів. Зобов'язання включають співробітництво, спрямоване на вирішення економічних, соціальних, культурних та гуманітарних проблем, а також роботу з просування прав людини та розвитку міжнародного права. Відповідно до концепції всеосяжної безпеки всі ці принципи підтримують міжнародний мир і стабільність.

Починаючи з липня 1992 р. Україна бере участь в миротворчих операціях ООН як активний контрибутор військового та поліцейського персоналу, а саме: Місії ООН із стабілізації в ДР Конго, Місії ООН у Південному Судані, Силах ООН з підтримання миру на Кіпрі, Місії ООН у справах тимчасової адміністрації в Косово, Тимчасових силах ООН із забезпечення безпеки в Аб'єї та Багатофункціональній інтегрованій місії ООН зі стабілізації у Малі [5].

Наша держава також бере активну участь в інших заходах ООН, включаючи розвиток міжнародного права, дипломатію роззброєння і багатостороннє співробітництво в галузі розвитку прав людини, що є одним з ключових елементів роботи України в ООН.

Північноатлантична організація (НАТО) була створена в 1949 році. Це багатосторонній військово-політичний альянс і ключовий гравець у просуванні євро-атлантичної безпеки й стабільності. Мета НАТО полягає у гарантуванні свободи і безпеки держав-членів політичними і військовими засобами. До її основних завдань відносяться колективна оборона і стримування, врегулювання криз і спільна безпека спільно з іншими організаціями та державами. Партнерство України з НАТО розпочалось ще на початку 90-х років ХХ століття. Спільний діалог Україна НАТО регулюється Програмою «Партнерство заради майбутнього» 1994 р., Хартії про особливе партнерство 1997 р., на основі якої було започатковано Комісію Україна – НАТО, національними

керівними принципами щодо зовнішньої політики, безпеки і оборони. Відповідно до них Україна веде стабільне і взаємовигідне співробітництво з НАТО. У зв'язку із анексією Росією Автономної Республіки Крим у 2014 р. співробітництво по ряду питань було активізовано. Від початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р. НАТО та держави-члени цієї організації активно підтримують Україну в її прагненні до відновлення миру, територіальної цілісності та політичної незалежності.

Отже, безпекова політика України за участі міжнародних організацій спрямована на забезпечення миру і стабільних дружніх взаємовідносин між державами-учасниками, вирішення конфліктів мирним шляхом та ґрунтується на дипломатії й повазі до міжнародних правил. Наша держава підтримує партнерські відносини спрямовані на збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту ООН.

1. Consequences of the Russian Federation's aggression against Ukraine. <https://pace.coe.int/en/files/29855/html> (дата звернення 21.02.2023).

2. Council of Europe leaders make joint statement on the exclusion of the Russian Federation <https://pace.coe.int/en/news/8639> (дата звернення 21.02.2023)

3. Рада міністрів ОБСЄ вперше збереться без представника Росії – Кулеба. 28 листопада 2022. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-ministriv-obse-rosiya/32152056.html> (дата звернення 21.02.2022).

4. BBC News «Росію неможливо вигнати з ОБСЄ, але ми її ізолюємо» - посол США <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63044469> (дата звернення 21.02.2023).

5. Участь України в операціях ООН з підтримання миру <https://ukraineun.org/ukraine-and-un/peacekeeping-activities/> (дата звернення 21.02.2023).

УДК 342.734

DOI: 10.31733/17-03-2023-177-179

Ігор НАЛИВАЙКО

викладач кафедри

загальноправих дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Соціальні послуги, які надаються в державі, мають відповідати тим соціальним правам, які надаються. Обидва процеси ґрунтуються на нормативності права.

Нормативність, яка вважається ознакою права, у традиційному розумінні характеризується вираженням формально визначених норм, які відображені у формі статей нормативно-правових актів (Конституції України, законів та підзаконних актів). норми та правові акти) [1]. Спочатку виходить, що «формальність» і «закріплене в законі» мають бути законними, належними, системними тощо.

Науковці описують «нормативність» як рефлексивне поєднання універсального обов'язку та універсальної значущості, які прищеплені елементу приналежності цінності, яка в нього включена (або інше середовище). Це призводить до того, що елемент приналежності має нормативний компонент (або компонент) [2]. Дослідники також дійшли висновку, що правова нормативність є формою соціальної нормативності і, як наслідок, має якісні відмінності. Відмінності в якісній нормативності права мають суттєве значення для загального поняття, що дозволить чітко охарактеризувати те чи інше явище як правове, виходячи зі специфіки права як суспільного явища [2, с. 36].

У Конституції України поняття законності відображено в статті 19 Основного Закону, це поняття є найважливішим для правового порядку в Україні, оскільки в ньому зазначено, що ніхто не може бути примушений робити те, що прямо не встановлено законом. Крім того, органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише в межах повноважень і відповідно до Конституції та законів України [3].

Соціальна складова легітимності є похідною від іншої форми легітимності. Як наслідок, стаття 1 Конституції України говорить, що Україна є соціальною, демократичною

і правовою державою. Також вже у статті 3 Основного Закону України зазначається про обов'язок держави захищати такі найвищі соціальні цінності, як «життя», «здоров'я», «честь і гідність», «недоторканність» і «безпека» [3].

Як наслідок, важливо розглянути соціальні аспекти нормативності та питання стану добробуту, також важливо визнати особливості та функції держави добробуту.

Соціальна держава – це особливий тип держави, яка є соціально орієнтованою, має розвинену економіку, сприяє розвитку соціальної справедливості. На думку дослідника, соціальна держава, яка активно реалізує масштабну соціальну політику, має значний вплив на реалізацію комплексу соціальних, екологічних і культурних прав людини і громадянина, що узгоджується з конституційним визнанням людини як найвища соціальна цінність у суспільстві [4].

Соціальна функція в широкому розумінні є основним напрямом діяльності держави, ця діяльність спрямована на забезпечення захисту суспільства, безпеки населення, охорони здоров'я та нормального способу життя всього населення, в першу чергу тих, громадянам, які в силу різних факторів та об'єктивних умов не можуть працювати, скільки б їм хотілося, а також з виділенням коштів на навчання, відпочинок, будівництво доріг, житла, транспорту та зв'язку тощо.

Статтею 1 Закону України «Про соціальні послуги» визначено, що «основні соціальні послуги» - це соціальні послуги, надання яких отримувачам соціальних послуг відповідно до цього Закону здійснюють Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, районні, районні в районі, у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських рад міст обласного значення, а також виконавчі органи сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад, створених відповідно до закону та перспективного плану утворення територій громад та визнано Кабінетом Міністрів України повноважними в установленому законом порядку [5].

Крім того, у пункті 15 статті 1 Закону України «Про соціальні послуги» зазначено, що «складні життєві обставини» - це обставини, що негативно впливають на життя, здоров'я та розвиток особи. Ці обставини виходять за межі здатності особистості подолати їх самостійно. Чинники, які можуть призвести до складних життєвих ситуацій: похилий вік; втрата всієї або часткової рухової функції, пам'яті або нездатність лікувати захворювання; психічні та поведінкові розлади, у тому числі вживання психоактивних речовин; інвалідність; безпритульність; безробіття; низький дохід; порушення поведінки у дітей внаслідок розлучення батьків; ухилення батьків або осіб, які беруть на себе їх батьківські обов'язки; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в невідомих місцях; жорстоке поводження з дитиною; гендерне насильство; домашнє насилля; причетність до торгівлі людьми [5].

У частині 8 статті 13 надавачі соціальних послуг зобов'язані: забезпечувати інтереси отримувачів їх послуг під час надання послуг; проводити навчання та підвищення кваліфікації надавачів послуг; проводити оцінку потреб людей або сімей у їхніх послугах; взаємодіяти з іншими суб'єктами в системі надання послуг; інформувати громадськість та кожного отримувача своїх послуг про послуги, які вони надають; сприяти одержувачам у вирішенні їх соціально-побутових питань, у тому числі шляхом представництва їхніх інтересів [5].

Наприклад, стаття 10 Конвенції про мінімальні стандарти соціального забезпечення передбачає, що медична допомога включає: у разі захворювання; догляд лікаря загальної практики, в тому числі відвідування на дому; послуга лікаря-спеціаліста в лікарнях або поза лікарнями; надання основних фармацевтичних препаратів лікарем або іншим кваліфікованим лікарем; госпіталізація при необхідності; під час вагітності та пологів та їх наслідки; під час вагітності та пологів та їх наслідки [6].

Натомість у роз'ясненні Уповноваженого Верховної Ради з прав людини щодо тимчасового захисту та статусу біженця йдеться про захоплення України військовими 24 лютого 2022 року внаслідок агресії російських військ проти України, соціальні права громадян ті, хто отримав тимчасовий захист в європейських країнах, включають право навчатися в навчальних закладах на рівні громадян країни, в якій вони перебувають, право на працю, право на житло, право на соціальне забезпечення, право на медичне обслуговування, право на відповідну інформацію щодо тимчасового захисту, можливість отримати статус біженця в майбутньому, можливість у будь-який час повернутися до країни свого громадянства [7].

Замість висновків слід зазначити наступні суттєві аспекти прояву «нормальності»

соціальних послуг як ознаки соціального права на регіональному та національному рівнях:

- нормальність соціального права може бути виражена через обмеження права, але не через його відсутність. Зрештою, в цьому сценарії немає єдиного закону як явища (він не виражений, він не проявляється), тому що в цьому сценарії є правова порожнеча. Якщо в законі є порожнеча, то не можна звинувачувати його в нормативності, як сигналі, бо тоді в ньому відсутні ознаки системності, нормотворчості тощо.

- визначення «соціальні послуги» у Законі України «Про соціальні послуги» є змістовним, оскільки не передає уявлення про сутність чи мету соціальних послуг, а також не стосується предмета забезпечення соціальних прав.

- вітчизняна категоризація складних життєвих обставин на національному рівні має відповідати наданню соціальних послуг щодо конкретного соціального права. Це означає, що метою і змістом соціальної послуги має бути відновлення того чи іншого соціального права. Якщо розглядати «складні життєві обставини» як предмет правовідносин у зобов'язаннях надавачів соціальних послуг згідно зі статтею 13 Закону України «Про соціальні послуги», то стандарт має бути не менш жорстким, ніж конкретні стандарти, які виражають (визначати, регулювати) конкретні соціальні права.

«Складні життєві обставини» в країнах Європейського Союзу не повною мірою відображають вимоги обставин, визначені національним законодавством України, це свідчить про недолік законодавства на міжнародному, регіональному рівнях щодо адаптації України до Вимоги ЄС. При цьому «обставини», які містяться у національному законодавстві, не мають асоціації з іншим галузевим законодавством – цивільним, сімейним, трудовим, кримінальним, виконавчим тощо. Внаслідок цього правове регулювання забезпечення охорони та захисту соціальних прав не враховується.

- відмінність змісту та різновидів надання соціальних послуг у різних країнах ЄС применшує правове значення соціального права як форми регулювання, що відповідає стандартам ЄС.

- ЄС та Україна не вважаються одностайними суспільними правопорядками через різноманіття та плюралізм правових підходів щодо проголошення права нормою. Однак автономія країн ЄС у сфері соціальних послуг моделює їх локальний і глобальний рівень соціальних, незалежних і правових держав.

1. Наливайко, Л. Р. (2005). Поняття та основні ознаки функцій держави. *Правова держава*, 177-190.

2. Заморська Л. І. Нормативність права як соціальна цінність. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]; МОНмолодьспорт України; НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2012. Вип. 45. С.28-37.

3. Конституція України : (з офіц. тлумаченням Конституц. Суду України). Київ : Ліра, 2006. 96 с.

4. Наливайко, Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії (Doctoral dissertation, Харків, 2010).

5. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 09.03.2023).

6. Перелік ратифікацій Конвенції N 102 Міжнародної організації праці "Про мінімальні норми соціального забезпечення": Статус Міжнар. орг. пр. від 31.12.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_390#Text (дата звернення: 09.03.2023).

7. Роз'яснення щодо тимчасового захисту та отримання статусу біженця. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини - Головна. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasennya-shchodo-timchasovogo-zahistu-ta-otrimannya-statusu-bizhentsya (дата звернення: 09.03.2023).

УДК 341.4

DOI: 10.31733/17-03-2023-180-182

Ростислав КІТ

аспірант Одеського державного
університету внутрішніх справ

**СИСТЕМНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ
ПРАВопорушення У МЕЖАХ НАУКИ
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**

Системне вивчення проблеми кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення у рамках науки міжнародного права має будуватися, по-перше, у взаємозв'язку із загальнотеоретичними та галузевими науковими дослідженнями юридичної та кримінальної відповідальності, тих загальних категорій, яких розглядається різновид кримінальної відповідальності похідна. Будучи різновидом кримінальної та юридичної відповідальності, кримінальна відповідальність за військові кримінальні правопорушення має низку інтегративних ознак, які, цілком зрозуміло, наповнюються специфічним змістом силу специфіки об'єкта військових кримінального правопорушення та комплексу заходів боротьби з ними.

По-друге, необхідно враховувати полі системний характер норм про кримінальну відповідальності за військові кримінальні правопорушення та відносин, пов'язаних з її конкретизацією та реалізацією [1, С. 134].

По-перше кримінальна відповідальність, в тому числі її досліджуваний різновид, є передбачені кримінальним законом кримінально-правові наслідки вчинення кримінального правопорушення, реальна можливість яких оцінюється правозастосовником у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом, а самі зазначені наслідки настають відповідно до обвинувального вироком суду. Друге. Кримінальна відповідальність, в тому числі її різновид, що розглядається, виступає реакцією держави (у особі правозастосовця) на факт вчинення кримінального правопорушення, причому дана реакція оформляється комплексом норм кримінального матеріального та кримінального процесуального права, а у разі засудження та покарання особи, яка вчинила злочин, підключається комплекс норм кримінально-виконавчого права.

При цьому потрібно пояснити, що стосовно даного різновиду слід вести мову про особливості матеріально-правових підстав, порядку конкретизації та реалізації кримінальної відповідальності, похідних, своєю чергою, від специфіки об'єкта військових кримінального правопорушення (серйозних порушень застосовуваного у збройних конфліктах міжнародного гуманітарного права) як виду кримінального правопорушення проти миру та безпеки людства. У справі їх припинення та боротьби з ними держави, як члени міжнародного співтовариства, взаємодіють одна з одною та з міжнародними органами кримінальної юстиції; нормативно встановлені положення про невідворотність покарання осіб, які вчинили такі кримінальні правопорушення (даний принцип, вперше чітко позначений у Статуті та вироку Нюрнберзького МВТ, зберігає своє значення у сучасних умовах, забезпечується сформованими та діючими в міжнародній та національних правових системах нормативними установами та інститутами правозастосування), виявляються у нерозповсюдженні на них термінів кримінального переслідування, відмови у наданні їм притулку.

Норми про підстави та заходи кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення містяться у міжнародному та національному кримінальному праві, відносини з приводу її конкретизації та реалізації охоплюють міждержавний та внутрішньодержавний рівні особливого роду правової реакції факти даних кримінального правопорушення, у тому полягає їх основна відмінна особливість. Ця особливість зумовлює диференціацію моделей конкретизації та реалізації кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення; загалом тут можна вести мову про такі основні варіантах юрисдикції.

Аналіз міжнародно-правових джерел, що мають універсальний характер і визначають основні принципи міжнародного спілкування [2, С. 47], призводить до висновку, що, по-

перше, відповідно до принципу суверенного рівності кожна держава вільна обирає свою правову систему та, отже, визначає порядок її взаємодії з міжнародним правом; по-друге, кожна держава зобов'язана виконувати повністю та сумлінно свої міжнародні зобов'язання. Іншими словами, міжнародне право покладає на держави зобов'язання, а порядок їх реалізації всередині країни визначається внутрішньодержавним правом (інститут міжнародного права у своїй резолюції звернув увагу на те, що «саме правові системи кожної держави визначають найбільш підходящі шляхи та засоби забезпечення того, щоб міжнародне право застосовувалося на національному рівні» [3, с. 319]). Розглянута сфера, очевидно, не є винятком, на користь чого свідчить, у тому числі, різноманітна практика держав щодо національно-правової імплементації міжнародно-правових зобов'язань щодо криміналізації військових кримінального правопорушення [4].

Визнання дуалізму міжнародного та внутрішньодержавного права, а також самостійності міжнародно-правової та національно-правової систем не дозволяє звести весь комплекс тих, хто має різну системну приналежність матеріально-правових та процесуальних норм, що встановлюють підстави, заходи та порядок конкретизації та реалізації кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, до якогось полі системного інституту.

Як вважає автор, дані норми, що містяться в джерелах міжнародного та внутрішньодержавного права, не втрачають свою системну приналежність, у тому числі, в процесі їх застосування міжнародними та національними органами. Водночас зазначена вище взаємозв'язок міжнародно-правовий та

Національно-правової систем у досліджуваній сфері, наявність суміщеного предмета (відносини, пов'язані з кримінально-правовою оцінкою військових кримінального правопорушення і винних у них осіб та взаємопов'язаних з даною оцінкою кримінально-правовим впливом), взаємозалежність міжнародних та національних органів кримінальної юрисдикції має логічним наслідком постановку питання про взаємопов'язане, узгоджене застосування різних системних норм. Тут доречно звернутися до міркувань авторитетних представників вітчизняної науки міжнародного права. Так, професор В.Г. Буткевич у процесі дослідження проблеми взаємозв'язку міжнародного та національного правових систем, дійшов висновку про те, що групи різних системних норм, стиковані у певних ситуаціях, можуть бути позначені як правозастосовні комплекси [5, с. 318] (про неприпустимість змішування джерел міжнародного та внутрішньодержавного права та значимості обліку погодженого застосування норм міжнародного та національного кримінального та кримінально-процесуального права, у тому числі, у контексті обґрунтування категорії «правозастосовний комплекс» пишуть та інші автори [6, с. 78–86]).

Автор цілком поділяє цю точку зору та вважає, що оформлені нормами національного та (або) міжнародного кримінального матеріального та процесуального права відносини, пов'язані з конкретизацією та реалізацією кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, є правозастосовним комплексом.

Норми про підстави та заходи кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення містяться у міжнародному та національному кримінальному праві, відносини з приводу її конкретизації та реалізації охоплюють міждержавний і внутрішньодержавний рівні особливого роду правової реакції факти даних кримінального правопорушення. Оформлені нормами національного та (або) міжнародного кримінального матеріального та процесуального права відносини кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення є правозастосовним комплексом, причому системна приналежність юрисдикційного органу, який дає оцінку досконалому військовому кримінального правопорушення та приймає рішення про застосуванні до особи, яка його здійснила заходи державного (міждержавного) примусу, є підставою для виділення двох типів аналізованого правозастосовного комплексу – у рамках національної кримінальної юрисдикції та у рамках міжнародної кримінальної юрисдикції.

Всі ці питання все більше набувають актуальності внаслідок постійний атак інфраструктури України, яка відноситься до майна і в подальшому Україна буде звертатися до Міжнародних судів з питань реновації України до країни агресора та відшкодування збитків та отримання репресій як з боку громадян так і держави.

1. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е. К.: Центр учбової літератури, 2010. 608 с.

2. Буроменський М.В., Кудас І.Б., Масвська А.А., Семенов Б.С, Стешенко В.С. Міжнародне право: Навч. посібник / М.В. Буроменський (заг. ред.). К.: Юрінком Інтер, 2005. 336 с.

3. Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / Київський ун-т права; Інститут міжнародних відносин Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка / Ю.С. Шемшученко (відп. ред.), Л.В. Губерський (відп. ред.). Стереотип, вид. К.: Юрінком Інтер, 2001. 638 с.

4. Статут Організації Об'єднаних Націй URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

5. Буткевич В.Г., Войтович С.А., Григоров О.М., Заблоць-ка Л.Г., Задорожній О.В. Міжнародне право: Основні галузі: Підручник для студ. вищих навч. закл. за спец. "Міжнародне право", "Міжнародні відносини" / В.Г. Буткевич (ред.). К.: Либідь, 2004. 814 с.

6. Міжнародне право в документах / М.В. Вуроменський (уклад.). Х.: Видавництво Національного ун-ту внутрішніх справ, 2003. 376 с.

УДК 327.57

DOI: 10.31733/17-03-2023-182-185

Наталія БРАТІШКО

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

ст. викл. **Анатолій ШИЯН**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СУТНІСТЬ ТА ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасному світі все більшого значення набувають економічні та інформаційні аспекти забезпечення безпеки. Економічна криза в умовах глобалізації світової економіки може в лічені години дестабілізувати народне господарство країн, розташованих одна від одної за тисячі кілометрів. Важко уявити собі й можливі наслідки порушення функціонування інформаційних мереж, бо інформація – важливий економічний, політичний та соціальний ресурс. Нерозв'язані глобальні проблеми сучасності – екологічна, енергетична, продовольча – також наповнюють новим змістом поняття міжнародної безпеки.

Науковий аналіз концепту міжнародна безпека є складною науковою діяльністю, що обумовлено багатогранністю окресленого предмету дослідження і багатокомпонентністю інструментів та методології його пізнання. На сьогоднішній день, на жаль, відсутнє загально визнане та достатньо ємне визначення поняття міжнародна безпека. Однією з причин цього є те, що сприйняття даного терміну мінялося по мірі розвитку людства. Упродовж тривалого періоду часу в світі домінували релігійні й філософсько-етичні погляди на цю категорію.

Найбільш класичними визначеннями міжнародної безпеки сьогодні є наступні: міжнародна безпека – це:

стан міжнародних відносин, за якого створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав, забезпечення їхнього повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, рівноправних відносин з іншими країнами;

система міжнародних договорів та угод, що забезпечує збереження миру на основі визнання суверенітету, недоторканності кордонів та територіальної цілісності держав;

важлива функція світового господарства, що є багатоаспектною і реалізується на основі процесу роззброєння, закріплення взаєморозуміння і взаємної довіри між державами, ефективного врегулювання конфліктів, що виникають [1, с. 89].

А.І. Назарова розглядає вищезазначений термін як «стан захищеності держав світу і всього світового співтовариства від зовнішніх і у певних випадках внутрішніх загроз, які надають руйнівний вплив на такі інтереси та принципи» [2, с. 860].

Аналізуючи поняття міжнародної безпеки, А.А. Алексанян виділяє такі властиві їй характерні риси:

міжнародна безпека являє собою стан міжнародних відносин;

міжнародна безпека можлива тільки, якщо держави будуть співпрацювати одна з одною;

всі держави повинні мати можливість в умовах міжнародного правопорядку підтримувати і забезпечувати свою незалежність шляхом встановлення суверенітету;

забезпечення міжнародної безпеки можливо лиш при дотриманні основних

принципів і загальновизнаних норм міжнародного права в умовах міжнародного правопорядку [3, с. 127].

Загалом, розуміння поняття «міжнародна безпека» зводиться до безпеки такого об'єкта, як держава, група держав, союз держав, що підтверджується положеннями міжнародно-правових актів, а також доктриною міжнародного права.

Як бачимо, є багато підходів до визначення терміну «міжнародна безпека». Найбільш прийнятним та відповідним реаліям міжнародного політичного процесу при дослідженні міжнародних відносин, на нашу думку, є наступне визначення: міжнародна безпека – це система міжнародних відносин, яка базована на дотриманні всіма державами загальновизнаних принципів та норм міжнародного права, що виключає вирішення спірних питань та розбіжностей за допомогою сили чи погрози її застосування. На жаль, це формулювання є ідеалістичним, а практичні відносини в рамках системи, як глобального, так і регіонального рівнів є надміру складними та різноплановими, і роблять досягнення такого стану майже нездійсненними завданнями. З огляду на це, у політології міжнародних відносин існує досить велике розмаїття підходів до визначення міжнародної безпеки, її рівнів, механізмів забезпечення і т.д.

Новітні тенденції, що визначають магістральні напрями розвитку світового політичного процесу обумовило значне розширення категоріального апарату, яким визначають сучасне розуміння про міжнародну безпеку. Так, наприклад, однією з перших ґрунтовних праць, яка була присвячена аналізу відносин між суверенними державами, стала робота Фукідіда. Слід сказати, що багато її положень і висновків на теперішній час не втратили своєї актуальності.

З часом основні результати Фукідіда були поглиблені і розширені у працях Т. Гоббса, Н. Макіавеллі та інших. А у працях К. фон Клаузевиця окреслений напрямок отримав назву класичного або традиційного. Далі однією із течій класичного методологічного підходу стала методологія політичної рівноваги, яку активно досліджували Е. де Ваттель та Д. Юм. У їх методології дослідження міжнародної безпеки принцип рівноваги став основним. Також основи дослідження міжнародної безпеки в рамках течії політичного реалізму виявляються у працях таких вчених, як Ф. Шумана, К. Томсона, Р. Нібурса та інших класиків. Однак найбільший внесок у її розвиток здійснив Г. Моргентау. З точки зору дослідника міжнародні відносини являють собою арену гострого протиборства держав.

Наприклад, І. Кант у своїх роботах стверджував, що подібно тому, як базовані на протиріччях та користі відносини між людьми призводять до становлення правового суспільства, так і відносини між державами повинні в результаті еволюційного розвитку призвести в майбутньому до стану вічного та гармонічного миру з ефективними правовими механізмами його регулювання.

Починаючи з 60-х рр. XX ст. у теорії міжнародних відносин утвердилася і модерністська течія дослідження світового політичного процесу. У сфері аналізу міжнародної безпеки, як і більш широких предметів сфери міжнародних відносин, її представники піддавали різкій критиці відданість реалізму традиційним методологіям проведення досліджень базованим, насамперед на інтуїції та теоретичній інтерпретації. Дослідники «нового покоління», такі як К. Дойч, Е. Хаас, К. Холсті та інші намагалися надати вивченню міжнародної безпеки більш наукового статусу.

Слід наголосити, що великий вплив на розробку сучасної системи міжнародної безпеки становлять представники транснаціоналізму. Основою даного підходу стало сприйняття міжнародної безпеки як явища, що виходить за рамки міждержавних відносин, які базуються на національних інтересах та силовому протистоянні. Транснаціоналізм сприяв науковому усвідомленню низки новітніх явищ у міжнародній безпеці, тому багато його ґрунтовних положень продовжують динамічно еволюціонувати, реагуючи на зміни у провідних тенденціях сучасного міжнародного політичного процесу [4, с. 8-16].

Крім того, варто акцентувати увагу на тому, що поняття міжнародної безпеки не тотожне поняттю національної безпеки як простої суми національних безпек держав світу. Інакше кажучи, міжнародну безпеку не можна уявити як ситуацію, при якій досягнення стану гарантованої безпеки окремими державами світу автоматично призводить до стану всезагального миру і стабільності.

З метою забезпечення та зміцнення зовнішньої безпеки членів світового співтовариства, насамперед в особі держав, створюється система міжнародної безпеки. Вона ґрунтується на системі зобов'язань, гарантій і можливостей її суб'єктів. Серед різних систем міжнародної безпеки доцільно виділити: глобальні, регіональні, субрегіональні та

двосторонні домовленості.

У цілому, ефективність будь-якої міжнародної системи безпеки залежить від кількох основних факторів:

від стану і тенденцій розвитку сучасної геостратегічної ситуації, міжнародних реалій на регіональному та субрегіональному рівнях;

від характеру сучасних загроз, які найсуттєвіше впливають на стабільність держав на регіональному й субрегіональному рівнях;

від внутрішнього становища держав і їх реальних можливостей на далеку перспективу;

від реальних можливостей створення нових систем безпеки і характеру їх взаємодії з існуючими;

від ефективності вже існуючих систем безпеки та їх спроможності змінюватися з урахуванням нових завдань.

Щодо принципів міжнародної безпеки, можна зазначити:

утвердження мирного співіснування як універсального принципу міждержавних відносин;

забезпечення рівної безпеки для всіх держав;

повага суверенних прав кожного народу;

зміцнення довіри між державами;

встановлення нового економічного порядку, який забезпечує рівну економічну безпеку всіх держав.

Головними способами забезпечення міжнародної безпеки є:

двосторонні договори про забезпечення взаємної безпеки між зацікавленими країнами;

створення та участь у всесвітніх міжнародних організаціях, регіональних інститутах та структурах для підтримання міжнародної безпеки;

об'єднання держав в багатосторонні союзи;

демілітаризація, демократизація та гуманізація міжнародного політичного порядку, встановлення верховенства права в міжнародних відносинах.

Залежно від масштабів проявів розрізняють: національний, регіональний та глобальний рівні міжнародної безпеки [5, с. 158-159].

У сучасній дипломатії сфери міжнародної та національної безпеки є однією з ключових сфер діяльності будь-якої держави. Для детального дослідження основних підходів до вивчення міжнародної безпеки необхідним є аналіз моделей, навколо яких точаться основні дискусії, а найбільш поширеними є два підходи до класифікації міжнародної безпеки.

Моделі міжнародної безпеки, які відокремлюють в рамках першого підходу визначаються в залежності від кількості суб'єктів системи безпеки. В його рамках виокремлюють чотири основні моделі: однополярна система безпеки; «концерт держав»; багатополарна модель; універсальна модель.

Другий тип моделей визначається характером відносин між учасниками подібних систем безпеки. В його рамках відокремлюють: колективну безпеку, глобальну безпеку, коопераційну систему безпеки.

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що міжнародна безпека – це такий стан міжнародних відносин, який виключає порушення миру та створення реальної загрози розвитку людства, за якого народи можуть суверенно, без стороннього втручання та тиску ззовні визначити шляхи та форми свого суспільно-політичного розвитку.

У сучасній світовій політиці міжнародна безпека розглядається як важлива функція світової економіки, яка є різноманітною і реалізується на основі роззброєння, закріплення взаєморозуміння і взаємодовіри між державами, ефективного регулювання конфліктів, що виникають.

Більшість розвинених країн намагаються створити власну концепцію міжнародної безпеки. У сучасному розумінні поняття міжнародної безпеки відображає весь спектр загроз, які постійно створює світ для того чи іншого етносу чи народу. Зважаючи на виняткову значущість концепції безпеки, для кожної окремої держави вона розробляється і затверджується в багатьох країнах їх законодавчими або виконавчими органами і знаходить своє відображення в усіх напрямках внутрішньої та зовнішньої політики. Для розгляду питань міжнародної безпеки в багатьох країнах створюються спеціальні органи з числа вищих посадових осіб і керівників силових міністерств і відомств, часто очолюваних главою держави або виконавчої влади країни. Сьогодні міжнародна безпека розглядається як багатогранне і складне явище.

1. Шамрасва В.М. Основні теоретичні підходи до дослідження еволюції концепту міжнародна безпека. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. Харків. 2018. Вип. 8. С. 88-94.
2. Назарова А.І. Теоретичні питання забезпечення міжнародної безпеки. *Науковий журнал «Молодий науковець»*. 2014. № 4. С. 859-861.
3. Алексаян А.А. Структура понять національної та міжнародної безпеки: загальні риси і розходження. *Право. Журнал Вищої школи економіки*. 2012. № 4. С. 126-133.
4. Коломієць О.В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації: автореф. дис. ... д. політ. наук: 23.00.04. Одеса. 2015. 38 с.
5. Васильєв Г.Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Харків. 2014. № 2. С. 155-166.

УДК 342.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-185-187

Тетяна ЄВТУШЕНКО

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н. Катерина ДОЛГОРУЧЕНКО

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Проблема захисту прав людини, яка займає високе місце у свідомості світової громадської думки, як ніколи є пріоритетною темою глобального порядку денного. У контексті повноти та складності сучасного міжнародно-політичного ландшафту простежується тенденція до розширення та інтернаціоналізації концепції прав людини, що багатьма вважається новою основою для зміни міжнародної політичної системи.

Права людини є потужним інструментом у внутрішній і зовнішній політиці держав, досить сильною мобілізуючою парадигмою для боротьби з авторитарною владою та вагомим аргументом законності втручання. Йдеться про ідею універсальності концепції прав людини, захист і заохочення яких стає спільним інтересом міжнародної спільноти. Ігнорувати їх – це те, що не прийняти демократичні свободи та цінності. Концепція безпеки людини поширилася в міжнародній практиці за останні два десятиліття, і інтерес до неї, безсумнівно, зріс перед лицем появи нового покоління конфліктів і загроз. Питання особистої безпеки сьогодні посідає одне з центральних місць у міжнародному політичному дискурсі багатьох країн та організацій. Цю концепцію в тій чи іншій формі прийняли багато країн і міжнародних організацій (ООН і деякі регіональні організації).

Він отримав широку підтримку неурядових організацій. Зрозуміло, що, будучи оптимальною платформою для координації зусиль держави щодо вирішення складних і багатогранних завдань захисту людей, ця концепція викликає певні побоювання, суть яких зводиться до можливості появи нових причин невинуватого втручання та збільшення міжнародної напруженості на фоні тривожної динаміки. Правозахисний рух ніколи не погоджувався з традиційною точкою зору, що питання прав людини є внутрішньою державною справою, відокремленою від дії міжнародного права, і що держави можуть вільно порушувати права людини, відгороджуючись від внутрішньої юрисдикції як захисний бар'єр. Сучасна міжнародна система захисту прав людини включає ряд угод, що встановлюють обов'язковий перелік основних прав і свобод людини, що підлягають загальному дотриманню, і є досить розгалуженою універсальною системою захисту прав людини.

Проблема імплементації норм міжнародного права щодо захисту прав людини в український правопорядок є ключовою не лише в нашій статті, а й у суспільно-політичному просторі українців загалом, тому для гармонійної реалізації міжнародних стандартів, необхідно знайти найбільш ефективні шляхи їх впровадження. Загальновизнані норми

міжнародного права за своєю природою є такими, що не можуть діяти самі по собі, оскільки по-різному сприймаються правовою системою держави, тому регульовані норми відіграють роль норм і принципів, а не регулятивних у державне право України. Справа в тому, що реальна реалізація норм міжнародних договорів у сфері захисту основних прав і свобод людини має відбуватися через створення державно-правових механізмів їх реалізації [1, с. 98-105].

Ратифікація Конвенції про захист прав людини та визнання її частиною національного законодавства ще не є достатнім засобом для їх ефективної реалізації. У своїй роботі ми пропонуємо два шляхи вирішення проблеми. Перший – перейняти досвід багатьох європейських країн і надати положенням Конвенції статусу конституційних норм. Найпрогресивнішою в цьому питанні виявилася Австрія, яка вже застосувала таку практику, що дозволило впровадити міжнародні стандарти захисту прав людини безпосередньо у своє законодавство. Подібні кроки робить і Швеція, яка послідовно наближає статус Конвенції до її конституційного статусу. В даний час Швеція надала йому статус звичайного закону, але згідно з положеннями, доданими до Конституції, жоден нормативний акт не повинен прийматися всупереч нормам Конвенції, інакше він буде вважатися неконституційним [2].

Нідерланди визнали примат міжнародно-договірних норм над національним законодавством, що дає можливість судам тлумачити закон у світлі міжнародних договорів і, у разі суперечливих норм, надавати перевагу міжнародно-правовим нормам. Другий шлях – перенесення міжнародних стандартів захисту основних прав і свобод у національно-правовий формат, що дозволить їм стати нормами регулювання правовідносин, що виникають у сфері захисту прав людини і громадянина на національному рівні. Таке вирішення існуючої проблеми ми бачимо у виданні відповідних нормативно-правових актів, які були б спрямовані на імплементацію найважливіших міжнародних стандартів, тобто законодавець має включити міжнародно-правові стандарти та захист прав людини у відповідні нормативно-правові акти України, України, що забезпечить ефективні державні механізми їх реалізації. У своїй роботі ми віддаємо перевагу другому методу, як найбільш ефективному, виходячи з сучасних реалій [5].

Отже, підсумовуючи, наша національна правова система передбачає можливість функціонування ратифікованих міжнародних актів поряд із національним законодавством, причому останнє має пріоритет щодо ефективності, оскільки вона забезпечує засоби для реалізації, захисту та захисту прав людини.

Основні права людини – це гарантована законом міра свободи (дієздатності) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства здатна забезпечити її існування та розвиток і встановлена у формі міжнародного стандарту як універсальна. і рівні для всіх людей. Прояви основних прав людини [4]:

1) можливість (свобода) людини діяти певним чином або утримуватися від певних дій, спрямованих на задоволення потреб, без яких вона не може нормально існувати та розвиватися;

2) можливості, що впливають з біосоціальної сутності людини, належать їй від народження і не потребують «дозволу» ні від кого, в тому числі і від держави. Вони не можуть бути «відібрані» свавіллям державних органів, бо не ними «дані». Це природні, невідчужувані права;

3) Можливості, не обмежені територією держави (екстериторіальні) і незалежні від національності особи (наднаціональні): вони належать їй уже тому, що вона є особистістю.

Визнання, дотримання, охорона та захист державами (внаслідок угод) основних прав людини, встановлених на міжнародному рівні, доводить, що вони стали предметом не лише міжнародних нормативних актів, а й міжнародних стандартів. Положення про права людини, що містяться в статтях Статуту ООН (1945 р.), стали основою для створення нового правового інституту – міжнародного захисту прав людини та основних свобод. 10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН затвердила Загальна декларація прав людини, яка проголосила центральний пункт концепції прав людини – визнання людської гідності кожної людини.

З 1948 року 10 грудня у всьому світі відзначають День прав людини. Права людини набули цінності, що належить усьому міжнародному співтовариству, і отримали підтвердження в міжнародному праві як правова норма, до якої повинні прагнути всі нації та держави. Комплекс міжнародних документів (Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародний пакт

про громадянські та політичні права, прийнятий ООН у 1966 році, факультативний протокол до останнього) утворюють Міжнародну хартію прав людини (або Хартію прав людини).

До сучасних міжнародно-правових актів належать: Міжнародна хартія прав людини, яка проголошує невідчужуваними права та основні свободи людини; угоди, спрямовані на запобігання та покарання злочинів, що призводять до грубих масових порушень прав людини (Конвенція про незастосування строку давності для воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 жовтня 1968 р., Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р.); конвенції про захист груп населення, які потребують особливого державного захисту (Конвенція про права дитини 1989 р., Конвенція про охорону материнства 1952 р., Конвенція про апатридів 1954 р. та ін.); конвенції, покликані захистити особу від зловживань з боку державних органів і посадових осіб. А також документи, які надають особам можливість отримати про них огляд скарги (петиції) проти своїх урядів у міжнародні органи (Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання від 10 грудня 1984 р. [3]).

Кожна країна світу, яка взяла на себе зобов'язання виконувати міжнародні конвенції, включаючи права людини, повинна бути керуючись принципами та нормами цих угод у своєму внутрішньому законодавстві. Держави, які взяли на себе зобов'язання імплементувати міжнародні документи з прав людини, зобов'язані створювати умови для здійснення та захисту прав кожної людини.

Отже, міжнародні стандарти основних прав людини, свободи людини та громадянина є важливими та мають суттєвий вплив на внутрішнє законодавство як України, так і інших держав. Кожна держава має забезпечити механізм захисту прав і свобод своїх громадян. Це є невід'ємною частиною демократичної держави.

1. Антонович М.М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини. Київ, 2000. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2723/Antonovych_Ukraina_v_mizhnarodnii_systemi_zakhystu.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 10.09.2020).

2. Ільченко І. М. Імплементція Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентного права Європейського суду з прав людини: міжнародно-правовий аналіз практики держав. Науковий вісник дипломатичної академії України. 2009. Випуск 15. С. 311-318.

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141

4. Опольська Н. Механізм забезпечення прав та свобод людини у динамічному вимірі. Підприємство, господарство і право. 2019. № 4. С. 191-195.

5. Бігняк О.В. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с.

УДК 341.161

DOI: 10.31733/17-03-2023-187-189

Аліна ЛІНЕВИЧ

студентка юридичного факультету

Хмельницького університету управління

та права імені Леоніда Юзькова

ЛІГА НАЦІЙ, ЯК ПЕРША ІСТОРИЧНА СПРОБА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО МИРУ

У післявоєнний період, була створена нова міжнародна організація, яка базувалася на Версальському договорі. Ліга Націй — перша міжнародна організація, яка була утворена з метою побудови миру через світове співробітництво, а найголовніше — гарантія миру у світі [2]. Ще під час завершення воєнних дій Першої світової війни країни замислилися про те, що в майбутньому більше не можна допустити кривавих терорів, жажливих згвалтувань, знищення інфраструктури та повного знищення цілих міст, бо якщо так продовжувати далі, то життя одного разу закінчиться для всього людства назавжди. Так і зародилися

гуманістичні наміри побудови цивілізованого суспільства. Зважаючи на думку своїх громадян, 28-ий президент США Вудро Вільсон започаткував ідею заснування Ліги Націй у своїх «14 пунктів», які були опубліковані 08.01.1918р [1].

На Паризькій мирній конференції під керівництвом президента США спеціальний комітет працював над розробкою статуту Ліги Націй. Запропонований нею проект був включений до режиму Версальського мирного договору. Згідно із цим статутом Ліги Націй її засновниками вважались держави-переможці у Першій світовій війні 1914–1918 рр., а також новостворені країни: Польська республіка та Чехословацька республіка [3]. Статут був підписаний 44 країнами і ще додатково приєдналися 13 держав, що не перебували у воєнному стані, приєдналися до Ліги Націй [2].

Керівними органами Ліги Націй були Асамблея, Рада та Постійний секретаріат на чолі з генеральним секретарем Ліги Націй. Спочатку Рада Ліги Націй складалася із 4-х постійних членів: Великобританії, Франції, Італії та Японії. США не входили до Ліги Націй, оскільки американський сенат не ратифікував її статут. На певний термін (2 роки) обиралися чотири непостійні члени Ради [1]. Усі ухвали Асамблеї і Ради Ліги Націй, за винятком процедурних задач попередньо обумовлених, могли бути прийняті тільки односторонньо. Таким чином було проведено багато безперспективних дискусій, які не дали бажаного результату, тобто просто втратили час, коли можна було розвинути міжнародні відносини та підняти світовий рівень життя. Це призвело до послаблення впливу Ліги Націй на міждержавній арені на міжнародні відносини та міжнародні конфлікти.

У структурі Ліги Націй були міжнародні організації, постійні та тимчасові комісії, що мали статус допоміжних органів. Деякі з них, наприклад - Міжнародна організація праці (МОП) і Постійна палата міжнародного правосуддя, мали статус автономних органів у структурі Ліги Націй. Штаб-квартира Ліги Націй розміщувалася в Женеві [2].

Статут цієї міжнародної організації закликав до обмеження озброєнь до мінімуму, необхідного для оборони країни, і проголошував принцип гарантії територіальної цілісності членів Ліги Націй. За ухваленим статутом країни-члени міжнародної організації мали вирішувати політичні проблеми дипломатичним шляхом, не допускаючи воєнних дій. Але якщо вже вони такі дії трапились, то кожна-держава учасник Ліги Націй мають розірвати всі торговельні, фінансові й соціально-громадянські відносини з країною-агресором і мають право на застосування санкцій. Вона могла також втручатися у суперечки між державами, які не були її членами. Окрім цього, Ліга опрацювала порядок управління колишніми колоніальними володіннями Німеччини.

Аналізуючи Лігу Націй, як миротворчу організацію, ми можемо згадати, що їй були притаманні як позитивні, так і негативні риси. Серед вдалих дій Ліги було вирішення ряду соціальних проблем і питань з охорони здоров'я. Ліга Націй займалася боротьбою з работоргівлею, світовою торгівлею опіуму, наркоторгівлею. Хоча Другу світову війну уникнути не вдалося, діяльність Ліги Націй на її першому етапі (1920-ті роки) сприяла мирному вирішенню десятків конфліктів. Новим явищем було те, що Ліга Націй мала глобальний характер і брала на себе відповідальність за уникнення війни завдяки спільним та мирним діям її членів. Статут передбачав гарантії для членів організації збереження політичної незалежності та територіальної цілісності проти зовнішньої агресії. Організація була створена для забезпечення мирного вирішення конфліктів і уникнення війни. Статут передбачав колективні дії всіх членів Ліги Націй у разі порушення Статуту агресором і початку війни. Встановлювались конкретні процедури вирішення конфліктів. Якщо сторони конфлікту не могли вирішити спір шляхом переговорів, він може передати його в арбітраж, Постійну палату міжнародного правосуддя або Раду Ліги Націй. Конфліктуючі сторони не повинні були вдаватися до війни принаймні протягом трьох місяців після прийняття рішення органом, що розглядав конфлікт. Але після цього терміну руки конфліктуючих сторін були фактично розв'язані. Головний недолік полягав у тому, що війна як метод розв'язання спірних питань не засуджувалася та не підлягала забороні, через що й розпочалася Друга світова війна. Однак багато важливих положень статуту не було реалізовано через принципові позиції основних гравців організації - Великобританії та Франції, чий інтереси багато в чому суперечили. Можливість такого тлумачення Статуту також послаблював встановлені санкції, які дозволяли кожному члену самостійно вирішувати питання про участь у спільній діяльності організації. Події показали, що ніхто з членів Ліги Націй не вірив, що будь-яка війна не становить для них загрозу [2].

З огляду на сильні розбіжності в поглядах між державами-членами Ліги, зрозуміло, що прийняття термінових і негайних рішень з політичних, військових та інших важливих

питань є неможливим. Іншим суттєвим недоліком Статуту було те, що лише рішення Генеральної Асамблеї та Ради були обов'язковими для виконання в адміністративних питаннях, що стосуються самої Ліги. Санкції були консультативними рішеннями і, по суті, необов'язковими. Крім того, серед членів Ліги мало великих повноважень, що негативно впливає на ефективність її діяльності. США, одні із засновників Ліги Націй, не приєдналися до неї. Зростання впливу ізоляціоністів, які прагнули, щоб США залишалися осторонь європейських справ і не були пов'язані зобов'язаннями Статуту Ліги Націй, призвело до того, що Конгрес США не ратифікував Версальський договір, який містив положення про заснування Ліги Націй. Радянське членство в Лізі Націй було нетривалим: його прийняли в 1934 році і виключили в 1939 році під час радянсько-фінської війни. Німеччина приєдналася в 1926 році, подала заявку на членство в 1933 році і вийшла в 1935 році. В результаті Ліга Націй ніколи не була по-справжньому глобальною організацією і в 1932 році налічувала 60 держав-членів. Шістнадцять країн вийшли з неї з різних причин. Провідну роль у Лізі Націй відігравали Великобританія та Франція (інтереси яких часто суперечили один одному) [3]. Це обмежувало можливість прийняття збалансованих рішень, які б враховували національні та спільні інтереси безпеки всіх країн. Ліга Націй була покликана підтримувати статус-кво, який похитнула Перша світова війна. Однак Версальський договір був побудований на серйозних протиріччях, несправедливості щодо територіальних суперечок та насильницькому вирішенні інших важливих питань. Через ці головні причини Ліга Націй не змогла протистояти спалаху Другої світової війни.

Ліга Націй проіснувала до 31 липня 1946 року, коли остаточно припинила своє існування під час Другої світової війни, а ідея колективної безпеки була серйозно підірвана. Існує багато причин для негативного ставлення до цієї міжнародної організації (одна з головних – початок Другої світової війни). Однак було б помилкою перекреслювати всю історію Ліги Націй і обмежувати її діяльність лише її слабкими сторонами. У її діяльності були і певні досягнення. У деяких випадках Ліга Націй відіграла позитивну роль у вирішенні післявоєнних проблем. Наприклад, за перше десятиліття свого існування (1919-1929) Ліга Націй розглянула 30 міжнародних суперечок і вирішила більшість з них [2].

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що Ліга Націй дійсно була першою міжнародною міждержавною організацією, яка мала миротворчі задуми, але вона не змогла виконати свій головний обов'язок – запобігти Другій світовій війні та іншим менш масштабним воєнним наступам. Безпомічність Ліги Націй проявилась при обговоренні скарг на японську агресію проти Республіки Китай, розпочату в 1931 р., італійську проти Ефіопської імперії (1935–1936), радянську проти Фінляндії (1939–1940). Ліга Націй не зуміла прийняти жодного ефективного рішення проти агресорів. Не дивлячись на це, також були позитивні риси: права нацменшин, боротьба з наркоторгівлею, рабовласництвом, проституцією та охорона здоров'я. Не дивлячись на чисельні невдачі цієї організації, вона стала гарним прикладом для створення ООН, показала яких помилок слід уникати та які питання потребують більше уваги.

1. Рожик М.Є, Ерстенюк М.І., Пасічник М.С., Сухий О.М., Федик І.І., Генеза Є. Утворення Ліги Націй. URL: https://eduknigi.com/istor_view.php?id=222 (дата звернення: 02.03.2023)

2. Стаття: «Ліга Націй та її історична роль». URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/MVZP/47.htm> (дата звернення: 02.03.2023)

3. Матвієнко В. М., Левенець Ю. (голова), Шаповал Ю. (заст. голови) та ін. Політична енциклопедія. Парламентське видавництво, 2011. С. 403.

УДК 327.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-190-191

Дарья УСОВА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

д.філос.н., проф. **Елеонора СКИБА**

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

EXPERIENCE OF MODERN SOCIAL TRANSFORMATIONS OF LITHUANIA FOR THE PROCESS THE EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

We can note that there is currently a natural process of humanity's transition into a new quality: from a "reasonable person" to a "spiritual person". Being guided in any situation by a system of values based on moral principles, it is possible to find harmony in relations with nature and people.

The main political and legal prerequisites for the European integration of Ukraine are related to the accumulated regulatory complex of cooperation in various spheres of interaction between Ukraine and the EU.

The first such legal document, the Partnership and Cooperation Agreement, was signed in June 1994 and entered into force after four years of ratification. It was replaced by the Association Agreement and the Free Trade Area Agreement of 2014, which formalized political and legal and other aspects of relations between Ukraine and the European Union [1, с. 58-60].

Ukraine is cooperating with the European Commission on agreeing the procedure for negotiations on joining the European Union. The European Union has different strategies for negotiating the accession of new countries. Accession negotiations with Austria, Sweden and Finland were record-breaking [2, с. 63].

They began in 1994 and ended with the accession of these countries to the EU on January 1, 1995. Concrete negotiations on the accession of the Baltic countries and the Visegrad Four to the EU began in 1998 and were successfully completed on May 1, 2004. Instead, negotiations on the accession of Turkey to EU began in February 2005 and are still ongoing [2, с. 66]. Strategy, as well as negotiation tactics, should be rationally constructive. It is advisable to define the range of issues at the negotiations (corruption, judicial reform) so as not to lose the high pace of the negotiations and to see the final goal. Ukraine aims to put an end to wars in the European Union forever.

Lithuania had a certain development of sociology before the beginning of the Second World War. It was taught at Vytautas the Great University. Scientific work by L. Gumplovich "Fundamentals of Sociology", the well-known at that time, was translated. P. Lionas published an original textbook on sociology. A lot of sociological scientific literature was translated. Among them there was, for example, M. Weber's work "History of the Economy". Sociological research was conducted on the issues of working conditions, wages, health and others, which, however, were only episodic.

War and occupation interrupted the development of sociology for decades. The revival of sociology in Lithuania began during the Khrushchev "thaw"- the short period of cultural and political freedom. The first sociological laboratories were created in Vilnius University, Kaunas Polytechnic Institute, Kaunas Medical Institute, other higher educational institutions. Leonavičius, Yu. Mitrikas A., Solovyov N. and other prominent Lithuanian sociologists worked fruitfully there.

A significant step in the development of sociology in Lithuania was the creation of the Institute of Philosophy, Sociology and Law in 1977. The Institute became the center of sociological research in Lithuania. In research activities, attention was focused on various aspects of work. With the active participation of R. Grigas, the Republican Council for Social Planning was created. On this basis, the practice of social planning was successfully implemented: the working and rest conditions of workers were significantly improved at many enterprises. A specialized council for the defense of doctoral and candidate theses was created at the institute with help of the defense of doctoral theses by R. Grigas, A. Matulionis and A. Balsis. Dissertations not only of Lithuanian sociologists, but also of other republics, including Belarus, were defended at this council. In Lithuania the institute became the base of the Baltic branch of the Soviet Sociological Association. The heads of the department were Y. Macyavichyus and A. Matulionis.

Since 1974, Lithuanian sociologists have taken an active part in the work of the World

Sociological Association. In 1982, Lithuanian sociologists initiated a specialized group to participate in the work of the World Sociological Congress in Mexico City. Many collections of reports were published for world congresses.

The professional training of sociologists was another significant step in the development of sociology in Lithuania. In 1989, the training of sociologists was started at Vilnius University and at the revived Vytautas the Great University in Kaunas.

Radical changes took place after the revival of statehood in Lithuania. After the structural and systemic changes that occurred in all spheres of social life, the need for the practice of social planning disappeared, but the need for research on social life arose.

The system of education, especially higher education, has also fundamentally changed. According to bachelor's and master's programs, sociologists are trained at Vilnius University, Vilnius Pedagogical University, Kaunas University of Technology and Vytautas the Great University.

Sociology has not found a place in the culture of Ukraine and Lithuania because it is by its nature a rational form of social self-awareness and can develop only as a culture of optimal understanding of socio-cultural processes.

Meanwhile, as postmodernism in its spirit gravitates towards irrational ways of spiritual mastering of the world, including social relations, that is why this culture rejects sociology as such or turns it into a multiparadigmatic social discourse, which is tantamount to the denial of social science [3, c. 89].

Non-classical sociology is the cultural form of modern sociology that it acquires in the context of postmodernism. However, postmodern culture is one of the stages of the unfolding of the general crisis of the modern culture of Ukraine and Lithuania, the way out of which is so uncertain that none of the elements of this crisis culture has more certainty in the possibility of overcoming the crisis than the whole culture in general. One of these elements of the general crisis of culture is postmodern sociology, which exists only because it publicly announces its death [2, c. 18-22].

Paradoxically, but this is a fact: sociology continues to live, simulating its death. And, nevertheless, we are dealing with the third level of the development of sociology, the cultural level, which replaces the second level, to which sociology realized its role as a form of social self-awareness.

But since this third level of the historical ascent of sociology has not yet acquired an adequate cultural form, in fact there is not a forward movement, but a backward movement, when sociology ceases to fulfill the function of universal social thinking and it barely manages to maintain its position at the first level, when sociology is recognized as a science [3, c. 75].

It is difficult, because objectively, sociology is meant to be a scientific form of social self-awareness and thanks to this to be organically included in culture as one of its spiritual foundations. And since sociology does not fulfill its historical vocation and does not become the spiritual basis of the development of culture and society, it cannot realize itself as a science.

Thus, as some scientists think, in the eyes of the whole society sociology commits suicide, going into mildly rationalized forms of interpretation of phenomena or into their beautiful descriptiveness. These are discursive changes inherent in non-scientific forms of social consciousness: philosophy, art, morality, religion, etc. However, the scientists emphasize this scientific scandal is mostly ignored by society, as it is also prone to suicidal mood.

According to some specialist in this area of knowledge sociology itself often does not notice this, evaluating the change in its form only as an exciting transition of science into a non-classical form, a transition that occurs in modern science in general [3, c. 91-94].

So, the essence of this transition, in which sociology becomes an element of culture, its spiritual component, remains in the shadows. Sociology is ready to accept any coloring coming from the world of culture, but does not want to openly admit its transition into the sphere of culture. Sociology in Lithuania and Ukraine considers its cultural shell only as an internal change, not considering it as one of the general parameters of modern culture, not considering it as one of the links of the development of this culture.

1. Чеботарьов С. В., Чеботарьов В. А. Польща, Литва, Україна: національні ділові культури як детермінанта інтеграції на європейських і світових ринках. *Галицький економічний вісник*. 2020. 63.2. 279-288.

2. Ажогіна Н. Мовознавчий аспект відносин народів України і балтії (Латвія та Литва): соціокультурне спрямування. *Grail of Science*. 2022. 12-13. 387-403.

3. Мелян К. Ю. Відносини України з балтійськими країнами (2014-2020 рр.). ЧНУ ім. Петра Могили 2020. <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1469>.

4. Hnatenko P. I., Skyba E. K. Social forecasting in the context of Ukrainian national psychology. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. issn 2618-1274 (print) issn 2618-1282 (online) 2020. vol. 3. issue 1.

УДК 341.211/.214

DOI: 10.31733/17-03-2023-192-193

Микола ШВЕЦЬ

студент ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Кирило СТЕПАНЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Функціонування інституту міжнародно-правової відповідальності є необхідним для забезпечення підтримки міжнародного правопорядку та мирних відносин у міжнародній системі. Хоча в міжнародному праві принцип, відповідно до якого будь-яка шкода повинна відшкодуватись, існує здавна, відповідальність держав у міжнародному праві є однією з найбільш актуальних проблем міжнародного права. Актуальність проблеми відповідальності в міжнародному праві зумовлена тим, що саме функціонування міжнародно-правової відповідальності здатне забезпечувати світовий мир і правопорядок у міжнародній системі.

Інститут міжнародної відповідальності має важливе значення. Так, Д. Анцілотті зазначав: «Із неправомірного діяння виникають правовідносини, що тягнуть за собою обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду. Неможливо вийти за межі концепції, яка є правилом самого існування правопорядку». Л. Оппенгейм стверджував, що відповідальність держави щодо виконання її міжнародних зобов'язань є юридичною відповідальністю, адже держава не може скасовувати або створювати норми міжнародного права, бо вона приймає або скасовує свої закони, натомість існує зовнішня відповідальність держави за виконання її міжнародно-правових зобов'язань. Відповідальність за такими зобов'язаннями є властивою кожній державі, без якої народи не могли б мирно співіснувати. Американський юрист Ч. Хайд формулює поняття відповідальності таким чином: «Держава, яка порушила покладений на неї міжнародним правом обов'язок, у принципі, має відшкодувати потерпілій державі завдані збитки». Тому, як бачимо, є безліч визначень відповідальності.

Оскільки науковці не дійшли згоди щодо визначення поняття «міжнародно-правової відповідальності», Комісія міжнародного права визначила міжнародну відповідальність як «усі форми правових відносин, що можуть виникнути в міжнародному праві у зв'язку із правопорушенням, що вчинене державою, - незалежно від того, чи обмежуються ці відносини правовідносинами між державою, що вчинила неправомірну дію, і державою, яка безпосередньо постраждала, або ж вони поширюються також на інших суб'єктів міжнародного права і, незалежно від того, чи обмежуються ці відносини зобов'язанням винної держави поновити право потерпілої держави та відшкодувати заподіяну шкоду, включають змогу самої потерпілої держави та інших суб'єктів застосувати до винної держави будь-які санкції, передбачені міжнародним правом» [1, с. 407].

В.М. Буроменський виділяє такі цілі міжнародно-правової відповідальності: утримати потенційного правопорушника від учинення правопорушення; спонукати правопорушника належним чином виконати свої зобов'язання; забезпечити потерпілому компенсацію за завдану йому матеріальну чи моральну шкоду; вплинути на майбутню поведінку сторін з метою добросовісного виконання ними своїх зобов'язань. Комісія міжнародного права на підставі узагальнення теорії та звичаєвих норм визначила такі принципи міжнародноправової відповідальності: відповідальність за будь-які міжнародно-правові діяння держави; визначення суб'єктів таких діянь; визначення умов наявності міжнародно-правових діянь; незастосування внутрішнього права для визначення наявності таких діянь. Міжнародно-правова відповідальність настає лише за наявності підстав для міжнародно-правової відповідальності [2, с. 249].

Підставою для виникнення відповідальності буде офіційне оприлюднення такого акта парламенту (що в більшості випадків також є і моментом, з якого нормативний акт набуває чинності). Неприйняття парламентом держави законодавчого акта, що необхідний для виконання її міжнародного зобов'язання, може викликати відповідальність цієї держави тільки у випадку, якщо це заподіяло моральний або матеріальний збиток. Однак, бувають ситуації, коли держава може нести відповідальність за бездіяльність як таку (без

настання негативних наслідків): коли предмет міжнародного договору полягав саме у прийнятті відповідних законодавчих актів.

У цілому можна відзначити, що поняття міжнародно-правової відповідальності характеризується наступними ознаками: настає вона за здійснення міжнародного правопорушення; реалізується на основі норм міжнародного права; пов'язана з певними негативними наслідками для правопорушника; спрямована на зміцнення міжнародного правопорядку. Норми, що визначають відповідальність держав у міжнародному праві, утворюють особливий міжнародно-правовий інститут. Зміст цього інституту змінювався відповідно до змін у розвитку міжнародного права [3, с. 67].

Тлумачення міжнародно-правового правопорушення міститься в Проекті статей щодо відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння, прийнятому Комісією міжнародного права ООН. У ст. 1 вказано, що «будь-яке протиправне діяння держави тягне за собою міжнародну відповідальність цієї держави». Відповідно до ст. 2, міжнародно-протиправне діяння має місце в таких випадках: а) поведінка, що є дією чи бездіяльністю, приписується державі за міжнародним правом; б) ця поведінка є порушенням міжнародного зобов'язання держави. Згідно зі ст. 3 Проекту, діяння держави може бути кваліфіковане як міжнародно-протиправне лише на підставі міжнародного права. На таку кваліфікацію не може вплинути кваліфікація цього ж діяння як правомірного згідно з внутрішньодержавним правом. Для притягнення до міжнародно-правової відповідальності необхідними є такі: 1) має бути міжнародно-правове зобов'язання між двома державами; 2) повинна бути дія чи бездіяльність, які порушують це зобов'язання та які приписуються відповідальній державі; 3) наслідком цієї дії є втрата чи збитки [2, с. 250].

Міжнародно-правова відповідальність держав - один з основоположних й найстаріших інститутів міжнародного права. Одним з керівних в сучасному міжнародному праві є принцип суверенної рівності. Дотримуючись даного принципу, держави беруть участь у взаємних відносинах і в багатосторонньому міжнародному спілкуванні, володіючи суверенітетом як політико-правовою властивістю, що виражає верховенство кожного з них усередині країни і його незалежність у зовнішніх справах. У той же час зазначений принцип не є ознакою відсутності взаємодії і взаємозалежності держав, оскільки жодна держава не може існувати і розвиватися в ізоляції від усього світового співтовариства. Даний принцип дозволяє державі здійснювати будь-які дії, що не суперечать встановленим принципам і нормам міжнародного права.

Якщо ж держава не виконує або порушує свої зобов'язання, що випливають з норм міжнародного права, цілком закономірно постає питання про його відповідальність перед окремими державами чи світовим співтовариством у цілому. Принцип суверенної рівності дозволяє виділяти держави в основну групу суб'єктів міжнародного права і, отже, міжнародної відповідальності [3, с. 68].

Висновки. Протиправна поведінка виявляється в порушенні міжнародних зобов'язань держави у формі дії або бездіяльності. Протиправність у міжнародному праві означає невідповідність між правовою нормою та поведінкою держави. Проявами протиправної поведінки є: недотримання органами держави її міжнародних зобов'язань, що виявляється в порушенні прав інших держав, міжнародних організацій; недотримання органами держави її міжнародних зобов'язань, що виявляється в порушенні прав фізичних і юридичних осіб; недотримання органами держави її міжнародних зобов'язань у зв'язку із самочинними діями юридичних і фізичних осіб; недотримання органами держави її міжнародних зобов'язань, що виникають у зв'язку із протиправною діяльністю на її території органів інших держав і міжнародних організацій.

1. Іващенко В.В. Відповідальність у міжнародному праві: абсолютна відповідальність. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. URL: http://lsej.org.ua/6_2018/115.pdf (дата звернення: 05.12.2022).

2. Морозюк Р. Відповідальність держав у міжнародному праві. Підприємство, господарство і право. 2017. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/11/55.pdf> (дата звернення: 05.12.2022).

3. Циверенко Г.П. Відповідальність держав у міжнародному праві. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2017. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2017/2_2017/16.pdf (дата звернення: 05.12.2022)

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ
БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.
УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

УДК 341.211/.214

DOI: 10.31733/17-03-2023-194-197

Свген КУРІННИЙ

професор кафедри конституційного
та адміністративного права

Запорізького національного університету,
доктор юридичних наук, професор

**НАГАЛЬНІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ АКТИВНОЇ ФАЗИ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ**

Формування та реалізація державної політики це складний, багаторівневий, комплексний процес, що характеризується своєю дуалістичною спрямованістю, безперервністю та відповідною нормативно-правовою регламентацією.

Один вектор зазначеної державно-владної діяльності визначає її внутрішній напрямок, інший – зовнішній. Не дивлячись на очевидну протилежність спрямованості своєї реалізації, між двома складовими державної політики є багато спільного та взаємно залежного.

Так, формування державної політики (двох її складових) у демократичній країні покладається на парламент, а реалізація на уряд та його складові – міністерства. У разі скоєння суспільно-небезпечних або інших неблаговидних діянь, що безпосередньо або опосередковано перешкоджають втіленню у життя соціально значущих елементів політики держави – відповідні захисні функції мають невідкладно реалізовувати правоохоронні органи та суди (цивільні, господарчі, адміністративні або кримінальні). Останні, як репрезентанти окремої гілки державної влади, за допомогою правосуддя повинні постійно та неухильно, без упереджень та обумовлень забезпечувати справедливість та рівність усіх перед законом, незалежно від суспільної ваги, положення та інших відмінностей учасників відповідних проваджень.

Зміст як внутрішньої так і зовнішньої діяльності держави складають єдине та органічне ціле владної діяльності, що визначається як «державна політика». Об'єктивне та гармонійне поєднання цих частин, фактично виключає їх потенційну несумісність, а тим більше конкуренцію. З позицій первинності та пріоритетності, внутрішній складовій за звичайних (мирних) умов у конструкції державної політики має належати вирішальна роль. Для доведення даної тези, цілком доречно згадати старий вислів про те, що зовнішня політика є продовженням внутрішньої. Також не слід забувати, що економічна сфера є головним об'єктом внутрішньої політики будь-якої країни, а високий ступень економічної розвиненості держави гарантує зростання добробуту громадян, соціальну та політичну стабільність та подальше підвищення її міцності та авторитету.

Однак, в умовах задекларованих євроінтеграційних прагнень нашої країни, пріоритетність зовнішньополітичного напрямку державної політики до отримання Україною членства в ЄС і НАТО стає очевидною. Крім того, продовження активної фази агресії з боку РФ, також сприяє подальшій активізації українського керівництва та дипломатії на міжнародній арені з метою збільшення різноманітної (насамперед, політичної, військової, фінансової та матеріально-технічної) підтримки з боку наших партнерів.

В той же час, якщо згадати про сім вимог Євросоюзу до нашої держави, які вона отримала після оформлення відповідного кандидатства у червні 2022 року, можна в котрий раз переконатися у взаємній обумовленості двох векторів державної політики, бо Україні необхідно реалізувати певні групи суспільних потреб, шість яких стосуються суто внутрішнього вектору державної політики, а сьома – як внутрішнього так й зовнішнього.

Якщо бути зовсім точним, то йдеться не про сім вимог ЄС, а про сім блоків реформ, а саме: реформа Конституційного суду; продовження судової реформи; антикорупція, включно з призначенням керівника САП; боротьба з відмиванням коштів; втілення антиолігархічного закону; узгодження аудіовізуального законодавства з європейським; зміна законодавства про нацменшини.

Перелічені вимоги, треба виконати для того, щоб Україна зберегла статус кандидата. У відповідному документі Єврокомісії чітко зазначено, що нинішнє надання статусу не є остаточним, і ЄС може скасувати його у разі, якщо офіційний Київ ігноруватиме порядок денний реформ [1].

В умовах мирного часу первинність внутрішньої політики, сприймається майже як аксіома. Зовсім інше бачення на цю проблему, виникає під час гарячої стадії війни, яка триває в нашій державі вже другий рік. За цих обставин, значення зовнішнього напрямку державної політики суттєво зростає, і за рівнем своєї затребуваності обидві складові політики держави враховуючи специфіку особливостей свого змісту стають однаково важливими та затребуваними.

Під час особливого періоду, у якому зараз перебуває Україна, сутність змісту або першочергова ціль державної політики зводиться до простої, але вагомої за своїм значенням тези – зберегти цілісність держави та право на майбутнє української нації.

За цих непростих обставин, всередині держави необхідно – консолідувати навколо спільної, зрозумілої та реалістичної мети якомога більше громадян, виваженими та ефективними владними діями постійно підтримувати високий рівень суспільної єдності. На міжнародній арені – отримати не тільки моральну та відповідну фінансову, матеріально-технічну (військову) підтримку з боку переважної частини демократичних країн та міжнародної громадськості, а також постійно вживати кроки спрямовані на підвищення авторитету та поваги до України, збільшуючи тим самим кількість наших прихильників за кордоном.

Безпосереднім нормативно-правовим актом, положення якого регулюють питання основ державної політики у ключових сферах нашої держави є Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI. Положеннями цього Закону визначаються засади внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики України.

Зміст державної політики формується за допомогою реалізації її функцій, які насамперед визначають напрямки діяльності конкретної країни. До основних внутрішніх функцій можна віднести: політичну; економічну; соціальну; правоохоронну; безпекову; культурно-виховну; фіскальну; екологічну. Ключовими зовнішніми функціями держави є: дипломатична; міжнародна співпраця у різноманітних сферах; оборонна.

В умовах війни, між окремими різновекторними функціями відбувається своєрідне взаємопроникнення та обопільне доповнення (наприклад, економічна та оборонна, оборонна та безпекова, оборонна та соціальна функції демонструють високий ступень своєї інтеграції).

Визначаючи нагальні проблеми державної політики під час триваючого воєнного стану, необхідно наголосити на ключову роль норм адміністративного права у забезпеченні вчасного та повного формування і реалізації об'єктивно існуючих суспільних потреб, що охоплюються сферами державної політики. Це пояснюється такими основними характеристиками цієї фундаментальної галузі вітчизняного права як: поліструктурність та масштабність її предмета; значний динамізм адміністративно-правових норм, що надає можливість швидкого реагування на зміни у соціальному середовищі; багатофункціональність норм адміністративного права, які складаються з матеріальних, процесуальних (процедурних), регулятивних та охоронних формалізованих правил.

Також, не слід забувати про вирішальне значення адміністративно-правових норм під час відповідної організації та безпосереднього функціонування державного апарату та регламентації порядку проходження публічної (державної) служби у різноманітних владних інституціях (наприклад, у суддівському або дипломатичному корпусі).

Під час війни, першочерговою проблемою належного правого забезпечення внутрішньої державної політики є підтримання достатнього рівня керованості суспільними процесами у середині країни. Насамперед, це питання національної безпеки та

обороздатності (мобілізації та озброєння), евакуації та облаштування внутрішньо переміщених осіб; пошуку зниклих дітей та возз'єднання родин; керованості інфляційними процесами та недопущення гіперінфляції; відновлення об'єктів інфраструктури та стимулювання сільськогосподарського та промислового виробництва; соціальної допомоги нужденним та родинам військовослужбовців; організації безпечної роботи закладів освіти та охорони здоров'я; забезпечення громадського порядку і безпеки та реалізації фіскальних функцій держави.

Крім того, українським високопосадовцям необхідно припинити дотримуватися хибного неписаного правила, що «своїх не здаємо», бо хіба можна називати «своїми» осіб, які під час війни крадуть мільйони гривень наявних чи потенційних бюджетних коштів, коли дефіцит бюджету держави складає майже 50 відсотків і компенсується за рахунок фінансової допомоги західних партнерів. Тому, належне реагування за теперішніх скрутних часів на факти так званої істеблішментової (не побутової) корупції має бути миттєвим та максимально жорстким.

Нагальні правові проблеми у сфері зовнішньої політики певним чином перегукуються з внутрішньополітичними і стосуються співробітництва України та її партнерів щодо: підтримки обороноздатності та міжнародної безпеки (насамперед купівля або передача необхідного озброєння, підготовка українських військ за стандартами НАТО, обмін різноманітною інформацією безпекового характеру); фінансової, матеріально-технічної та гуманітарної допомоги; облаштування та соціального захисту українських біженців за кордоном; пошуку громадян (насамперед дітей) та возз'єднання родин; узгодження та здійснення ефективної санкційної політики стосовно країни-агресора, її сателітів, а також відповідних юридичних та фізичних осіб; фіксації та розслідування злочинів проти людяності, скоєних представниками окупаційний військ на українській території, а також створення міжнародного трибуналу з цих питань; чіткого та повного визначення вибухонебезпечних ділянок в деокупованих районах та надання міжнародної допомоги з їх розмінування; вирішення репараційних питань за завдані збитки країною-агресором українській державі та її громадянам під час війни починаючи з

20 лютого 2014 року; залучення міжнародного товариства після завершення війни для відновлення України за наслідками широкомасштабної військової агресії РФ.

Крім правових потреб наведених вище, існують глобальні проблеми, котрі стосуються не тільки безпосередньо України, а й усього людства, необхідність реалізації яких рано чи пізно виникне у міжнародному порядку денному. Дуже хотілося, щоб керівництво України усвідомлювало це і стало ініціатором їх негайного розв'язання. Насамперед, ідеться мова про фактично зруйнований після 24 лютого 2022 року безпековий світопорядок.

Достатнім підтвердженням, цієї думки є те, що стрілки Годинника Судного дня, який символізує загрозу глобальної катастрофи, у січні 2023 року перевели на 10 секунд – ближче до півночі. Тепер він показує 23:58:30. Про це повідомила Bulletin of the Atomic Scientists – організація, яка займається питаннями науки та глобальної безпеки. Причиною переведення стрілок уперед творці Годинника назвали вторгнення Росії в Україну і пов'язаний з цим підвищений ризик ядерної ескалації. Досі стрілки Годинника Судного дня (символу глобальної ядерної катастрофи) не були так близько до півночі [2].

З дати початку повномасштабної війни на українській землі, людство увійшло у небезпечний період свого існування – часи безпекової невизначеності та майже неминучого наближення Третьої світової війни, яка може спричинитися не тільки завдяки фантомним боям і реваншійським мріям про поновлення загубленої імперії, а також гарантованого розповсюдження ядерної зброї серед значної кількості світових країн, які усвідомлять гіркий досвід «дії» статей Будапештського меморандуму 1994 року.

Як довела практика останнього року, функціонуючи зараз міжнародні організації – ООН (насамперед її Рада Безпеки) МАГАТЕ, ОБСЄ фактично не спроможні належним чином виконувати покладені на них безпекові функції. Тому, з метою поновлення засад світової безпеки, Україні варто виступити з ініціативою про створення принципово нової міжнародної організації (умовна назва БАЄ – Безпекова Асамблея Європи) з чітко визначеними запобіжними повноваженнями (переважно економічного характеру), що характеризуються реальними процедурами їх прийняття та ефективним втіленням у життя. За умов свого позитивного функціонування, з часом не виключається переформатування БАЄ у світову безпекову структуру – БАС.

Також, серед переліку актуальних проблем української державної політики, не слід

забувати про поки що нереалізовані суспільні потреби у євроінтеграційній сфері, зокрема це стосується наведених на початку даної праці семи вимог ЄС до України. Тут, як кажуть, м'яч знаходиться на нашій стороні і позитивне розв'язання цієї проблеми залежить від волі та мудрості парламентарів, урядовців та Президента України.

1. Сидоренко С. Кандидат авансом: 7 вимог, які має виконати Україна, щоб ЄС не скасував її новий статус. Європейська правда від 18.06.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/18/7141516/>

2. Стрілки Годинника Судного дня перевели ближче до півночі. Радіо свобода від 23.01.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sudnyi-den-godynykstrilky/32238491.html>.

УДК 323.2+327.88

DOI: 10.31733/17-03-2023-197-199

Геннадій МАГАСЬ

заступник начальника кафедри
прикордонної безпеки,
доктор наук з державного управління, доцент

Олександр БІНЬКОВСЬКИЙ

доцент кафедри прикордонної безпеки,
кандидат військових наук, доцент

Володимир КОРЧЕВ

старший науковий співробітник
науково-організаційного відділу
кандидат військових наук

*(Національна академія Державної
прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького)*

ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТУ У СХІДНОМУ РЕГІОНІ

Сьогодні велику увагу науковців та аналітиків у чималій кількості досліджень приділено тимчасовій окупації окремих територій Східного регіону держави. Утім, внутрішні соціально-економічні та політико-правові причини громадських протестів на окремих територіях Донбасу протягом весни 2014 року, які призвели до порушення суверенітету та територіальної цілісності України, на нашу думку, вивчені не до кінця, що, у свою чергу, не дає змоги повністю усвідомити ці трагічні події та не допустити їх повторення в майбутньому. Отже, з поміж найістотніших причин нами виокремлено такі:

- низький соціально-економічний рівень життя більшості мешканців регіону, які не стільки вбачали в російській федерації близьку за політичними чи культурними мотивами країну, скільки розглядали її «протекторат» як можливість покращити свій добробут завдяки більшим порівняно з Україною пенсіям та зарплатам;
- надмірна централізація державної влади, яка протягом багатьох років передувала цьому конфліктові. За такої ситуації територіальні громади були фактично позбавлені будь-якої самостійності в розподілі бюджетно-фінансових ресурсів та опинилися у великій залежності від прихильності центральної влади;
- підігрівання та поширення громадських протестів на Донбасі здійснювалося за безпосередньою участю та за значної фінансової підтримки регіональних і місцевих еліт. Утім, самі представники цих еліт доволі пізно (лише після цілковитої втрати контролю над ситуацією) зрозуміли, що їхні можливості та потенціал використав потужніший гравець – російська федерація;
- цілеспрямоване протягом багатьох років формування російськими засобами масової інформації та через соціальні мережі громадської думки в Південно-Східній Україні щодо ворожого ставлення до всього українського – мови, культури, традицій, історії тощо;
- вакуум державної влади, що утворився після самоусунення з посади та втечі з

країни президента В. Януковича. Це було максимально використано Російською Федерацією для делегітимації нової української влади шляхом висвітлення російськими засобами масової інформації процесу її кадрового формування як «військового державного перевороту» та «захоплення державної влади хунтою»;

– деморалізація правоохоронних органів після революційних подій на Майдані й тотальна неготовність Збройних Сил України до відбиття агресії та ефективного виконання своїх конституційних завдань в умовах ведення так званої гібридної війни;

– безкровна та доволі швидка анексія Криму Російською Федерацією стала наочним прикладом можливого подальшого сценарію для багатьох громадян у Східній Україні. Тому чимало мешканців Донбасу не відчували небезпеки збройного протистояння та руйнування інфраструктури регіону в разі аналогічного відокремлення Донецької та Луганської областей від України. Крім того, приклад Криму був посилений домінуючим серед населення Донецької та Луганської областей міфом у вигляді нарративу: «Донбас годує всю Україну», виснажуючи таким чином регіон і позбавляючи його мешканців гідного соціально-економічного рівня життя. Інформація про дотаційність Луганської та Донецької областей сприймалася багатьма жителями Донбасу як елемент викривленої української пропаганди та навіть як образлива. Утім, якщо подивитися реальні цифри, то лише на дотації для вугільної промисловості Донбасу останні 5 років (2010-2014 рр.) спрямовували приблизно від 12 до 14 млрд. гривень на рік [1], що взагалі дорівнює повному фінансовому утриманню деяких областей України.

Технологічно відокремлення деяких територій Українського Донбасу почалося з громадської дискусії про зміну форми державного устрою з унітарної на федеративну. Разом з цим встановлено, що багато людей, які протягом березня-травня 2014 року взяли участь у заходах на підтримку федеративного устрою України, насправді не знали, що саме означає федералізація. Те, що під словами «федералізм» і «федералізація» криється справжній сепаратизм, стало зрозуміло, коли на адміністративних будівлях багатьох міст Східної України вивісили прапори російської федерації.

Про те, що ідеї федералізації, а згодом і сепаратизму в українському суспільстві є нав'язаними ззовні та не мають переважної підтримки серед громадян України, доволі наочно свідчать опитування громадської думки в пік популярності цієї тематики. Зокрема, за результатами дослідження, проведеного з 14 до 26 березня 2014 року соціологічною групою «Рейтинг» на замовлення Міжнародного республіканського інституту, більшість українських громадян підтримали унітарну форму державного устрою та виступили проти федералізації. За результатами опитування, 64 % респондентів переконані, що Україна має залишатися унітарною державою в її нинішньому вигляді. Лише 14 % висловилися за федеративну форму державного устрою. При цьому кількість прихильників унітарної України переважала навіть у Південно-східних областях: на Півдні за унітарну форму були 44 % опитаних (проти 22 %), на Сході за федералізм – 45 %, тобто менш як половина (проти 26 %) [2].

Тому цілком логічно, що основним поширювачем ідей федералізації в українському суспільстві виступила саме російська федерація, яка досить сильно нав'язувала ці ідеї Україні на дипломатичному рівні. Такі дії є відвертим порушенням базового принципу міжнародного права – невтручання

у внутрішні справи суверенної держави. Крім того, якщо об'єктивно подивитися на ситуацію навколо вживання російської мови в Південно-східній Україні, то стає очевидним, що проблема була більш ніж надуманою, штучно політизованою та не відповідала реальним запитам російськомовної частини українського суспільства. Про це свідчать опитування громадської думки, проведені в Україні з цього питання. Зокрема, згідно з результатами польового дослідження, яке проводила група «Рейтинг» з 3 по 12 квітня 2014 року в усіх регіонах нашої держави, окрім Криму, 85 % респондентів висловилися проти можливого введення російських військ в Україну, з них 73 % сказали «точно ні», а 12 % – «скоріше ні». Лише 9 % – за введення російських військ в Україну, 4 % – «точно за», ще 5 % – «скоріше за». При цьому серед російськомовних українців більшість також проти захисту їх російською армією. Так, 68 % із них висловилися проти проведення операції російською армією для захисту російськомовних в Україні. Підтримують таку операцію 19 % українців, які вказали, що є російськомовними [3].

Загалом навесні 2014 року на Донбасі склалася парадоксальна ситуація, коли проросійська меншість змогла нав'язати та диктувати проукраїнській більшості своє бачення майбутнього розвитку регіону, що надалі призвело до цілковитого контролю

окремих територій Українського Донбасу проросійським радикально налаштованим населенням. Такий парадокс можна пояснити трьома основними чинниками:

– згуртованість, активність і координованість дій проросійської меншості проти аморфної, пасивної та розгубленої проукраїнської більшості в регіоні;

– потужна фінансова та інша ресурсна підтримка російською федерацією, що спричинило недовіру значної частини проукраїнської більшості регіону до нових представників загальнодержавних владних органів, а звідси – її неготовність до відповідних активних дій;

– залякування та терор стосовно проукраїнських лідерів та активістів, які були вимушені через загрозу їхньому життю та здоров'ю, а також членів їхніх сімей покинути регіон, унаслідок чого було обезголовлено проукраїнські рухи, котрі могли змінити ситуацію на користь України.

Унаслідок впровадження результатів псевдореферендумів відбулося порушення державного суверенітету та територіальної цілісності України. Це, у свою чергу, призвело до наступних трагічних наслідків:

– численних людських жертв у результаті проведення антитерористичної операції. За даними ООН, із середини квітня по 6 жовтня 2014 року на Сході України щонайменше 3660 осіб вбито й 8756 поранено [4];

– тимчасової окупації окремих територій Луганської та Донецької областей, що становить приблизно третину загальної території регіону й переважну більшість його індустріальної частини, включаючи обласні центри Донецьк та Луганськ, а також такі великі промислові й шахтарські міста, як Горлівка, Алчевськ, Стаханов, Красний Луч, Ровеньки, Краснодон, Свердловськ;

– часткової втрати Україною контролю над державним кордоном у Донецькій та Луганській областях, що дало змогу російській федерації безперешкодно доправляти до зони АТО бойову техніку, зброю та боєприпаси, а також військові підрозділи, у тому числі регулярної армії РФ. За даними Кабінету Міністрів України, протяжність неконтрольованої ділянки українсько-російського державного кордону становила приблизно 400 км [5];

– значного руйнування інфраструктури Донбасу. За даними Кабінету Міністрів України на повне відновлення зруйнованої інфраструктури Донбасу (станом на 2015 рік) знадобилося близько 11 млрд. гривень [6];

– вимушеного переселення із зони АТО значної кількості населення. За даними ООН, кількість лише внутрішніх переселенців в Україні (станом на 30 вересня 2014 року) становила понад 800 тисяч осіб [4];

– катастрофічної соціально-економічної ситуації на тимчасово окупованих територіях.

Отже, за громадськими протестами на окремих територіях Східного регіону України протягом весни 2014 року крилася заздалегідь спланована та цілеспрямована інформаційна, соціально-економічна, а згодом і воєнна агресія російської федерації, що триває і досі. Її невід'ємними елементами стали лукавство, подвійні стандарти й підступництво російського керівництва.

1. Маруніч Д. Почім вугілля для народу. *Економічна правда*. URL: http://www.epravda.com.ua/publications/2013/07/15/385482/view_print/

2. Українці не хочуть федералізації: опитування. *Українська правда*. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/6/7021553/>

3. Дослідження: 85 % українців проти російської інтервенції. BBC – Україна. URL: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2014/04/140425_polls_against_russian_troops_vc.

4. Під час конфлікту на Сході України 3660 осіб загинуло, 8756 поранено: доповідь ООН. Interfax Україна. URL: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/227539.html>.

5. Засідання уряду 5 вересня 2014 року під головуванням Прем'єр-міністра України. Урядовий портал. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247581825&cat_id=244823857.

6. Ведернікова І. Віце-прем'єр Володимир Гройсман: «Мені – не шашечки, мені – їхати». *Дзеркало тижня*. 2014. № 38. С. 4.

Андрій СОБАКАРЬ

завідувач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

**ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

У сучасному світі характеристика безпеки набула принципово нових рис. Процес світового розвитку супроводжується виникненням та загостренням політичних, економічних, екологічних, енергетичних та інших проблем, що отримали глобальний масштаб поширення. Зростання взаємозалежності держав та регіонів світу, створення світових ринків та регіональних загальних економічних просторів, поява зброї масового знищення, здатного знищити все живе на планеті та інші подібні явища висунули на перший план проблему забезпечення безпеки в масштабах всього світового співтовариства, тобто проблему забезпечення міжнародної безпеки.

Безпека є одним з найважливіших якісних показників функціонування системи. Ретроспективний аналіз поглядів на проблему безпеки свідчить, що історично склалися два основні підходи до її трактування. Перший підхід перше місце ставить стан «захищеності», що забезпечується можливістю своєчасного виявлення та запобігання небезпеці. Другий підхід ґрунтується на тому, що загрози об'єктивно існують, проте держава і особистість мають потенціал, якому наявні загрози не становлять небезпеки.

Чинна Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, підходить до питань забезпечення безпеки з точки зору «захищеності» [1]. У ній декларується, що національна безпека досягається шляхом захисту найвищих соціальних цінностей в Україні, якими є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека.

Система забезпечення національної безпеки української держави побудована на принципах своєчасного виявлення змін у внутрішній та зовнішній обстановці, визначенні викликів та загроз національній безпеці, своєчасному запобіганню або мінімізації наслідків кризових ситуацій у поєднанні з цілеспрямованою діяльністю із захисту та реалізації національних інтересів. Провідна роль у прийнятті комплексу заходів щодо нівелювання кризових ситуацій відводиться державним органам, що входять до складу цієї системи.

На сьогодні забезпечення національної безпеки української держави являє собою контрольований і керований комплекс процесів щодо здійснення моніторингу, виявлення, обробки та класифікації наявних загроз з урахуванням їх генези і рівня потенційної небезпеки, що виникають у зовнішніх та внутрішніх протиріччях.

Основним інструментом реалізації політики національної безпеки будь-якої держави, включаючи Україну, є її забезпечення, тобто організаційна система суб'єктів забезпечення національної безпеки, покликаних вирішувати завдання щодо її забезпечення.

В якості структурних елементів системи забезпечення національної безпеки виступають взаємопов'язані суб'єкти (сили) забезпечення національної безпеки (публічно-правові утворення, інституції громадянського суспільства, громадяни) плюс засоби та ресурси (технологічні, технічні та інші, що використовуються для моніторингу стану національної безпеки, бюджетне фінансування), нормативна правова база, що регулює суспільні відносини щодо формування, функціонування та вдосконалення елементів такої системи.

Аналіз основних підходів до проблеми забезпечення національної безпеки дозволяє виділити низку ключових моментів:

- безпека в даний час виступає як основна умова життєдіяльності особистості, суспільства, держави, гарантуючи поступальний розвиток та забезпечення інтересів;
- ключовою фігурою безпеки є об'єкт, якому завдається шкода, а також враховується здатність об'єкта, явища чи процесу зберегти свої якості та характеристики

при негативному руйнівному зовнішньому впливі чи під впливом внутрішніх чинників;

– будь-який вид безпеки сприймається як властивість системи, основою якої закладено цілісність і стійкість, і лише забезпечення безпеки всієї сукупності суб'єктивно-об'єктивних елементів системи та його взаємозв'язків дозволяє зберігати цілісність системи та забезпечувати її безперерйне функціонування;

– практично неможливо досягти стану абсолютної безпеки, при якому були б відсутні небезпеки у всіх сферах, проте людство прагне досягнення такого стану;

– є складнощі щодо понятійно-категоріального апарату у сфері забезпечення національної безпеки, що відповідно вимагає його розширення та уточнення у документах стратегічно-планувального характеру.

Своєчасне на сьогодні виявлення різних за рівнем викликів, тобто безлічі проблем, загроз та небезпек, складність та розміри яких такі, що вони не можуть бути вчасно оцінені, попереджені, усунуті або розв'язані різними методами (включаючи силові) виключно за рахунок збільшення ресурсів та реагування на них з боку елементів системи забезпечення національної безпеки, має першорядну значимість у діяльності із захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави.

Важливими передумовами досягнення високої ефективності системи забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі державотворення слід вважати: відкрити ринкову економіку, вільні ціни, низькі митні бар'єри, переважно тарифні, а не кількісні; підтримку конкуренції на ринках; домінування приватної власності при жорсткому захисті власності комунальної та державної; безумовне дотримання договірних зобов'язань на всіх рівнях їх укладання; податкова система, підконтрольна платникам; ефективні державні служби з низьким рівнем корупції; демократична політична система з політичною конкуренцією, розділенням і змінюваністю влад, що створює надійні механізми контролю суспільства над державою і бюрократією; незалежний суд, який викликає довіру громадян до справедливості рішень, що приймаються ним; сильна система органів охорони правопорядку і виконання судових рішень, що забезпечує високу міру невідворотності покарання за порушення законів; мінімальний розрив між формальними і неформальними нормами соціальної поведінки [2].

Таким чином, сутність національної безпеки визначається як стан захищеності країни, що виникає у процесі взаємодії органів державної влади, організацій та громадських об'єднань для захисту національних інтересів від різного виду загроз. Зміст цього поняття утворюють у сукупності поняття «національний інтерес», «загроза національної безпеки» та «система забезпечення національної безпеки».

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

2. Циганов В. В. Національна безпека: проблеми визначення та оцінки ефективності. Стратегічні пріоритети. 2013. № 3 (28). С. 123-127.

УДК 323+327+351.86
DOI: 10.31733/17-03-2023-202-203

Вікторія ШВЕДУН

начальник наукового відділу з проблем управління у сфері цивільного захисту навчально-науково-виробничого центру, доктор наук з державного управління, професор

Олександр ІГНАТЬЄВ

доцент кафедри військової підготовки, доктор філософії в галузі державного управління

(Національний університет цивільного захисту України)

СПЕЦИФІКА РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Процеси глобалізації, розвиток інформаційних технологій, інтеграція фінансово-економічних взаємин, посилення взаємозв'язку між країнами мали істотний вплив на безпеку світового порядку і окремих країн. Як результат сформувався визначений порядок у світі, який базується на цивілізаціях:

- суспільства, яким притаманні подібності культурного характеру, та які знаходяться у стані співпраці одне з одним;
- спроби трансформації суспільств з рівня однієї цивілізації до іншої не виявляються успішними;
- країнам притаманна особливість групування навколо найпотужніших країн, що відносяться до їх цивілізацій [1, 3].

Епідемії, техногенні катастрофи, соціальна нестабільність, екстремізм і тероризм, незаконна міграція, піратство, організована злочинність – всі ці явища виникають в тому випадку, якщо держава в силу якихось причин не справляється зі своїми функціями й обов'язками. Відповідно, міжнародний тероризм і злочинність, нелегальні потоки міграції, поширення наркотичних речовин і зброї, зокрема, зброї масового ураження, глобальні екологічні проблеми, дефіцит ресурсів, локальні конфлікти етнічного й релігійного характеру, різні соціальні проблеми несуть загрозу сучасній державі, зокрема, Україні. Все це породжує безліч дискусій, принципів, стратегій, як ефективно будувати державну політику щодо забезпечення національної безпеки на сучасному етапі стосовно забезпечення національної безпеки.

З огляду на суттєве підвищення темпів міжнародного життя виникла об'єктивна необхідність:

- постійно адаптувати дії міжнародної спільноти до мінливої ситуації;
- більш цілеспрямовано і скоординовано мобілізувати всі компоненти системи ООН, зусилля всіх держав, регіональних організацій, громадянського суспільства та приватного сектора на повсякденну колективну роботу з пошуку ефективних відповідей на загрози та виклики сучасності [2-3].

Як наслідок, виникнення світової економічної кризи було обумовлено наступними факторами:

- перегрів сировинних ринків (зокрема, ринку нафти і продовольства);
 - перегрів ринку фондових цінностей;
 - перегрів ринку кредитування і поява іпотечної кризи як наслідок цього перегріву.
- Основними причинами глобальної економічної кризи стали:
- самознищення фінансової піраміди, що була побудована на боргових зобов'язаннях, у США;
 - здійснення віртуалізації операцій фінансового характеру, що призвело до

недооцінки фінансових ризиків і відокремлення фінансового ринку від реального сектора економіки;

– знецінення переважного обсягу капіталу в умовах уповільнення економічного зростання на базі переважаючого технологічного укладу та відповідне виникнення структурної економічної кризи у розвинених країнах світу [2-3].

Більшість зарубіжних експертів відзначають погіршення положення української економіки, викликане, зокрема, негативними наслідками глобальної фінансово-економічної кризи.

Окрім економічних загроз слід зупинитися на екологічних загрозах національній безпеці. Екологічне благополуччя або хоча б екостабільність з неминучістю залежать, перш за все, від ефективності відповідної державної (міждержавної, міжнародної) політики в сфері екології, природокористування та взаємодії тих чи інших державно-організованих товариств з їх природним місцем існування.

Незважаючи на розбіжності, міжнародне співтовариство прийняло рішення про необхідність національних та наднаціональних заходів щодо недопущення наростання «парникового ефекту» і його скорочення. Так, в Кіотському Протоколі визначені можливі механізми міжнародного співробітництва в цій галузі. В основу цих механізмів покладено той факт, що індустріально розвинені країни, на частку яких припадають основні обсяги викидів парникових газів, зацікавлені в досягненні абсолютного скорочення емісій з найменшими фінансовими витратами. Розрахунки показують, що ціна кожної одиниці скорочених викидів (або прирівняної до неї одиниці збільшеного поглинання парникових газів, наприклад, при посадці лісів) в країнах, що розвиваються та країнах, що переходять до ринкової економіки, значно нижче, ніж у розвинених [1-3].

Сказане вище визначає екологічну безпеку як одну з найбільш важливих складових системи національної безпеки. Замовчування і ігнорування подібного роду проблем здатне привести до тяжких наслідків у вигляді природних лих, катаклізмів. Розуміння екологічних проблем є одним з ключових моментів для їх вирішення, і необхідною умовою для виходу з екологічної кризи. У зв'язку з цим, в нашій країні необхідно провести оптимізацію державної екологічної політики, для чого потрібно:

- впровадити великомасштабну загальнонаціональну програму принципового поліпшення екологічної та демографічної ситуації в країні,
- що базується на сучасній ринковій економіці, безпечних технологіях, та найбільш передових методах вирішення найскладніших екологічних проблем;
- введення громадського моніторингу екологічних проблем, знижуючи рівень секретності в цій сфері, допускаючи широку участь громадськості в боротьбі за поліпшення якості води та повітря в містах;
- побудова системи екологічної освіти, особливо для молоді, а також перехід до екологічно орієнтованої державної політики [2-3].

1. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навч. посібник. К. : КНТ, 2009. 574 с.

2. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: монографія. К. : НІСД, 2013. 101 с.

3. Рубан А. В. Національна безпека як об'єкт державного регулювання. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»*. 2018. Вип. 2 (9). С. 58-62.

УДК 342.951+351.811

DOI: 10.31733/17-03-2023-204-206

Роман МИРОНЮК

професор кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ДОРОЖНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

Попри посилення відповідальності за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху ця група правопорушень є найбільш поширеною та піддається найбільшій увазі з боку наукової спільноти. Одним із різновидів цієї групи правопорушень є адміністративні правопорушення у сфері дорожньої інфраструктури, які є досить поширеними в адміністративно-деліктній сфері суспільних відносин, і пов'язано це, з однієї сторони – з суттєвим місцем у сфері дорожньої інфраструктури (зокрема автомобільних доріг) в національній мережі переміщення товарно-матеріальних цінностей (більше 50 % сировини, продукції, транспортних засобів та засобів виробництва імпортується в Україну та експортується з України автомобільним транспортом), особливо починаючи з 24.02.2022 року з моменту повномасштабного військового вторгнення росії на територію України, блокуванням морських перевезень – доля перевезень автомобільним транспортом в Україні збільшилась до 70 %; таким чином з моменту військової агресії в системні транспортного трафіку автомобільний транспорт займає 70 %, залізничний – 20 %, морський – 10 % (за рахунок функціонування зернового коридору [1]); повітряний – 0 %.

З іншої сторони значна поширеність правопорушень у сфері дорожньої інфраструктури пояснюється низьким рівнем превентивної діяльності, пов'язаної з попередженням правопорушень, що вчиняються у сфері будівництва, експлуатації та утримання дорожньої інфраструктури. Так, за офіційними даними Державної служби України з безпеки на транспорті (далі – Укртрансбезпека), органу, який відповідно до законодавства здійснює державний нагляд (контролю) за безпекою на автомобільному транспорті у 2021 році до адміністративної відповідальності за порушення перевезень пасажирів та вантажу автомобільним транспортом було притягнуто 48 тис. фізичних та юридичних осіб, накладено штрафних санкцій за їх порушення на суму майже 180 млн. грн. В 2021 році до державного бюджету за рахунок сплати штрафів за вчинення вищевказаних адміністративних правопорушень надійшло близько 120 млн. грн. [2].

Попри досить вагомні показники застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення даних правопорушень, значна частина їх залишається невиявленими (латентними), що зумовлено, у тому числі, складнощами в їх нормативному визначенні та механізмі застосування заходів адміністративної відповідальності за їх вчинення. Окрім того, що існує потреба систематизації правопорушень у цій сфері та законодавчої деталізації складів таких правопорушень та ефективності адміністративних санкцій, проблемними є питання визначення підстав адміністративної відповідальності за правопорушень що посягають на порядок та безпеку перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом.

Аналіз складів даних правопорушень надає можливість стверджувати про відсутність чіткої їх системи та однозначності розуміння окремих правових категорій, що потребує їх наукового аналізу в межах окремого дослідження. Однак звернемо увагу на окремі шляхи удосконалення нормотворчої техніки при побудові норм, які встановлюють відповідальність за порушення у сфері дорожньої інфраструктури.

По-перше, виключно в одній нормі, яка встановлює відповідальність за порушення у сфері дорожньої інфраструктури (як додаткового об'єкту посягання), які є наслідком порушення правил дорожнього руху, а саме в статті 124 КУпАП «Порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна»

передбачено застосування адміністративного стягнення – позбавлення права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до одного року. Вважаємо застосування даної санкції в цій нормі є не доречним, тобто таким яке не відповідає сутності правопорушення – порушення правил дорожнього руху та таким, що закладає корупційні ризики в діяльності органу, який уповноважений здійснювати розгляд даної справи – суду. Слід погодитись з Юніним О. та Логвиненко Б., що «в більшості випадків у водіїв відсутній прямий умисел щодо завдання шкоди дорожнім спорудам, частіше всього це відбувається як наслідок недотримання дистанції, перевищення дозволеної швидкості руху і є виключно порушенням, яке посягає на безпеку дорожнього руху» [3, с. 33-41]. У зв'язку з цим пропонуємо виключити стягнення у вигляді «позбавлення права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до одного року» з санкції статті 124 КУпАП, залишивши тільки штрафну санкцію. В той же час положення про обов'язкове відшкодування шкоди завданої в результаті порушення дорожньої інфраструктури та або пошкодження інших транспортних засобів має набути тлумачення в підзаконних нормативних актах [4].

По-друге, доцільно відмежувати склади правопорушень, передбачених частиною 1 статті 128-1 КУпАП, а саме: «порушення або невиконання правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності під час виготовлення та ремонту транспортних засобів і деталей до них або встановлення на них інших предметів додаткового обладнання, не передбаченого конструкцією транспортного засобу» та «порушення або невиконання правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху під час будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів і дорожніх споруд». Адже тут наявні різні об'єкти посягання, а саме: в першому випадку – «правила, норми і стандарти, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, під час виготовлення та ремонту транспортних засобів і деталей до них», в другому – «правила, норми і стандарти, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху під час будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг». Крім того різними є суб'єкти відповідальності: посадові особи, відповідальні за дотримання технічних норм на виробництві, ремонту автотранспорту та посадові особи, відповідальні за дотримання норм при будівництві, реконструкції, ремонті та утриманні автомобільних доріг.

По-третє, необхідно запровадити спочатку адміністративну а в подальшому можливо і кримінальну відповідальність за порушення правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів, правил проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів мостовими переправами, що створює значну загрозу їх поступовому руйнуванню.

Наразі така відповідальність встановлена за порушення цих правил шляхом проїзду автомобільними дорогами та залізничними переїздами, які зазнають значного навантаження та поступового руйнування дорожньої інфраструктури. Відповідальність за такі діяння передбачена статтею 132-1 КУпАП «Порушення правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів та правил проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів автомобільними дорогами, вулицями та залізничними переїздами», яка зазнала суттєвого оновлення в 2021 році, в період активного будівництва та оновлення дорожнього покриття в межах програми Президента України «Велике будівництво» з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо окремих питань здійснення габаритно-вагового контролю» від 29 червня 2021 року № 1582-IX [5], яким посилено відповідальність за перевищення встановлених законодавством габаритно-вагових норм під час руху великогабаритними і великоваговими транспортними засобами автомобільними дорогами, вулицями або залізничними переїздами з відповідною відсотковою градацією цього перевантаження та відповідно градацією штрафних санкцій за таку діяльність. Необхідно засвідчити дієвість таких змін, які призвели до зменшення випадків перевищення встановлених законодавством габаритно-вагових норм під час руху великогабаритними і великоваговими транспортними засобами автомобільними дорогами. Однак, як свідчить аналіз статистики застосування заходів адміністративної за такі діяння, наведений на початку статті, такі випадки є ще доволі частими попри застосування значних штрафних санкцій, але це питання культури, свідомості та невідворотності покарання. Водночас найбільшої шкоди такі перевезення завдають мостовій інфраструктурі, будівництво та реконструкція якої потребує значних фінансових витрат і відповідно мають знайти відповідні адекватні міри реагування засобом встановлення ефективних заходів відповідальності за їх вчинення.

1. Зерновий коридор: перші підсумки відновлення агроекспорту з України. Стаття від 08.11.2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3561950-zernovij-koridor-persi-pidsumki-vidnovlenna-agroeksportu-z-ukraini.html>.

2. Звіт про надходження та використання коштів загального фонду (форма № 2д) за 2021 рік. URL: https://dsbt.gov.ua/sites/default/files/imce/_pdf/form_f2_rik_2021.pdf.

3. Юнін О. С., Логвиненко Б. О. Окремі питання застосування заходів адміністративної відповідальності за порушення у сфері дорожньої інфраструктури. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 33-41.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.

5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо окремих питань здійснення габаритно-вагового контролю: Закон України від 29.06.2021 р. № 1582-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 36. Ст. 304.

УДК 342.951+342.78

DOI: 10.31733/17-03-2023-206-208

Сергій ПОТЕРЯЙКО

заступник начальника
науково-організаційного відділу,
кандидат військових наук, доцент

Ксенія БЄЛКОВА

старший науковий співробітник
науково-організаційного відділу,
доктор наук з державного
управління, професор

Олександр ТВЕРДОХЛІБ

професор кафедри державного
управління у сфері цивільного захисту

доктор наук з державного управління, доцент
*(Інститут державного управління
та наукових досліджень
з цивільного захисту)*

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАДЛЯ ГАРАНТУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ
БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Виявлення особливостей та проблемних аспектів функціонування правового механізму державного управління структурами сфери цивільного захисту (далі – ЦЗ) щодо забезпечення державної безпеки України в умовах воєнного стану є наразі актуальною проблемою.

Відповідно до положень [1] національна безпека України – це захищеність національних інтересів України від реальних та потенційних загроз, якими є життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує так само безпечні умови життєдіяльності громадян. Водночас спроможності складових сектора безпеки та оборони (далі – СБОУ), зокрема органів управління та сил ЦЗ, Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) щодо створення безпечних умов життєдіяльності населення виявляються під час проведення комплексного огляду – процедури оцінювання їх стану і готовності, за результатами якої визначаються заходи, спрямовані на досягнення ними необхідних спроможностей до виконання завдань за призначенням у поточних і прогнозованих умовах безпекового середовища.

Разом з тим, ДСНС здійснює заходи щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій (далі – НС), запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків тощо. Заразом, відповідно до [2] для системного захисту України від загроз національній безпеці керівництво держави вважає за необхідне здійснювати заходи щодо розвитку СБОУ, зокрема завдяки оптимізації державної системи ЦЗ через удосконалення її структури та

системи управління, процесу реагування на загрози, пов'язані з НС будь-якого характеру, уточнення завдань на мирний час та особливий період.

Відповідно до [3] особливий період – це період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. Там само визначено, що ЦЗ України у мирний час здійснюється відповідно до [4], а в особливий період (зокрема у воєнний час) та з метою підготовки до нього – з урахуванням особливостей, визначених нормами міжнародного гуманітарного права, законодавством про оборону, мобілізацію та правовий режим воєнного стану.

Отже, аналіз вищезрозглянутих нормативно-правових актів засвідчив про те, що в них не окреслено функції та завдання ДСНС, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади відповідно до здійснення заходів ЦЗ під час введення правового режиму воєнного стану в державі.

Тому для досягнення мети дослідження вважаємо за необхідне провести аналіз законодавства сфери ЦЗ щодо забезпечення державної безпеки України в умовах воєнного стану. Відповідно до [4] в особливий період, зокрема у воєнний час єдина державна система цивільного захисту (далі – ЄДСЦЗ) функціонує з урахуванням особливостей, що визначаються відповідно до вимог норм міжнародного гуманітарного права [5-6]. Водночас у [5] та [7] визначено завдання суб'єктам забезпечення ЦЗ щодо приведення ЄДСЦЗ, її функціональних та територіальних підсистем у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період. Там само вказано, що військові адміністрації на територіальному рівні управління здійснюють повноваження з організації та участі у здійсненні заходів, пов'язаних із мобілізаційною підготовкою та ЦЗ.

Так само, у [4] та [8] додатковими завданнями ЄДСЦЗ у відбудовний період є проведення цільової мобілізації та залучення мобілізаційного ресурсу для ліквідації наслідків ведення воєнних дій та НС.

Дотично до положень [4] зазначимо, що до змісту мобілізаційної підготовки віднесено підготовку ЄДСЦЗ до функціонування в умовах особливого періоду, підготовку керівного складу органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування ЄДСЦЗ, підприємств, установ і організацій до дій у разі мобілізації [3].

Зазначимо, що відповідно до [6] залежно від масштабу та особливостей НС, що прогнозується чи виникла, в Україні або в межах конкретної її території встановлюється один із режимів функціонування ЄДСЦЗ, а саме: повсякденного функціонування, підвищеної готовності, НС та надзвичайного стану. Отже, у зазначеному законі режим функціонування ЄДСЦЗ під час введення воєнного стану не передбачено, лише визначено додаткові завдання у відбудовний період.

Центральним органом виконавчої влади, що провадить свою діяльність у сфері ЦЗ є ДСНС. Відповідно до [9] з-поміж основних завдань ДСНС виокремлюють реалізацію державної політики у сфері ЦЗ, захист населення і територій від НС, запобігання їх виникненню, ліквідацію наслідків, рятувальну справу, гасіння пожеж, пожежну та техногенну безпеку, діяльність аварійно-рятувальних служб тощо. З метою реалізації зазначеного завдання ДСНС забезпечує здійснення заходів з мінімізації та ліквідації наслідків НС, пов'язаних із терористичними актами, а також проводить просвітницьку та практично-навчальну роботу з метою підготовки населення до дій у зазначених умовах. Втім, питання щодо функцій та завдань структур ДСНС в умовах воєнного стану у положенні про ДСНС не окреслено.

Таким чином, нами проведено аналіз законодавства України у сферах національної безпеки та ЦЗ. На підставі цього виявлено окремі розбіжності та прогалини в законодавстві, зокрема у правовому механізмі державного управління щодо визначення функцій та завдань структурам сфери ЦЗ під час воєнного стану та в особливий період. З метою усунення недоліків та прогалин у законодавстві сфер національної безпеки та ЦЗ пропонується внести відповідні зміни та доповнення до них, що стане подальшим напрямом наукових досліджень за вказаним напрямом.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

3. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
4. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
7. Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 179-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2022-%D1%80#Text>.
8. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту: постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text>.
9. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text>.

УДК 342.95+343.13

DOI: 10.31733/17-03-2023-208-212

Сергій ШАТРАВА

завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування
доктор юридичних наук, професор

Олена ПОГОРІЛЕЦЬ

науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування
Харківського національного
університету внутрішніх справ

**ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ
ПРАВОПОРУШЕННЯ: ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПІСЛЯ ЙОГО ВИКОНАННЯ
ТА НАСЛІДКИ У ВИПАДКУ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОСОБИ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПО ДАНОМУ ФАКТУ**

Наукова праця буде спрямована на з'ясування та розкриття практичного питання пов'язаного із законністю закриття справи про адміністративне правопорушення за п. 8 ч.1 ст. 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення, враховуючи, що справа розглянута в 2019 році та по ній винесено постанову за ч. 1 ст. 78 КупАП, якою накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу і він сплачений у добровільному порядку, а у 2023 році керівнику підприємства вручено повідомлення про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 1 ст. 241 та ч. 2 ст. 367 Кримінального кодексу України.

На початку зазначимо, що ст. 1 КУпАП встановлено, що завданням цього Кодексу є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством.

Відповідно до ст. 7 КУпАП ніхто не може бути підданий заходу впливу у зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом. Проведення в справах про адміністративні правопорушення здійснюється на основі суворого додержання законності. Застосування уповноваженими на те органами і посадовими особами заходів адміністративного впливу провадиться в межах їх компетенції, у точній відповідності з законом.

Разом із тим завданнями провадження в справах про адміністративні правопорушення є: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності (ст. 245 КУпАП).

З метою реалізації вищевказаних завдань КУпАП визначено порядок вчинення відповідним органом (посадовою особою) процесуальних дій, зокрема щодо розгляду справи про адміністративне правопорушення.

I. Поняття та особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення.

Провадження у справах про адміністративні проступки – це нормативно врегульована діяльність уповноважених суб'єктів по застосуванню адміністративної відповідальності за скоєний адміністративний проступок, а також попередження адміністративних правопорушень.

Це провадження має такі ознаки: 1) виникає тільки у зв'язку зі вчиненням адміністративного проступку; 2) встановлене законодавством, коло суб'єктів; 3) індивідуальність процесуальних актів, які приймаються в ході провадження; 4) застосування під час даного провадження заходів державного примусу; 5) реалізується мета адміністративної відповідальності.

II. Стадії провадження в справах про адміністративні правопорушення.

Адміністративне провадження здійснюється з додержанням принципів адміністративного процесу відповідно до певних стадій.

Стадії провадження – це сукупність певних процесуальних дій у справах про адміністративні правопорушення, які об'єднані найближчою метою.

Кожна стадія складається з окремих етапів, що являють собою групи взаємопов'язаних дій. Адміністративне провадження передбачає такі стадії розгляду справ, як адміністративне розслідування, розгляд справи, перегляд постанови, виконання постанови.

Практично система послідовних стадій і етапів адміністративного провадження може бути представлена таким чином:

1. Перша стадія – адміністративне розслідування складається з наступних етапів: а) порушення справи; б) встановлення фактичних обставин; в) процесуальне оформлення результатів розслідування; г) направлення матеріалів для розгляду за підвідомчістю.

2. Другою стадією провадження у справах про адміністративні проступки є розгляд і прийняття рішення у справі. Ця стадія полягає у встановленні винних, правильного застосування законодавства з метою, щоб до кожного правопорушника були застосовані справедливі заходи адміністративного впливу. Вона включає чотири етапи: 1) підготовку справи до розгляду; 2) розгляд справи; 3) прийняття постанови; 4) доведення постанови до відома.

При підготовці вирішуються питання: чи належить до компетенції органу, посадової особи розгляд цієї справи; чи правильно складено протокол та інші матеріали справи; чи сповіщено осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду; чи витребувано необхідні додаткові матеріали; чи підлягають задоволенню клопотання особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілого, їх законних представників і адвоката.

Відповідно до ст. 284 КУпАП по справі про адміністративне правопорушення, орган (посадова особа) виносить одну з таких постанов: 1) про накладення адміністративного стягнення; 2) про застосування заходів впливу, передбачених статтею 24-1 цього Кодексу; 3) про закриття справи.

3. Третя стадія – перегляд постанови складається з таких етапів: а) оскарження, опротестування постанови; б) перевірка законності постанови; в) винесення рішення; г) реалізація рішення.

Положеннями КУпАП (ст. 288) передбачено два шляхи оскарження постанов по справі: адміністративний (до вищестоящего органу або вищестоящій посадовій особі) та судовий (до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду, у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України).

Відповідно до положень ст. 291 КУпАП, за загальним правилом, постанова у справі про адміністративне правопорушення набирає законної сили після закінчення строку

оскарження цієї постанови.

4. Четверта стадія – виконання постанови складається з етапів: а) звернення постанови до виконання; б) безпосереднє виконання; в) закінчення провадження з виконання постанови; г) повернення виконання (може мати місце лише за певних обставин).

Окремі провадження щодо виконання адміністративних стягнень досить детально регламентовані, інші – ні. Цей факт впливає і на визначення моменту закінчення провадження з виконання адміністративних стягнень.

Згідно зі ст. 24 КУпАП за вчинення адміністративних правопорушень може застосовуватись таке адміністративне стягнення, як штраф.

При цьому законодавець передбачає два способи сплати штрафу.

Перший – це добровільна сплата суми штрафу правопорушником у строки, визначені ст. 307 КупАП. Другий передбачає примусовий варіант стягнення суми штрафу із залученням відділу Державної виконавчої служби за місцем проживання правопорушника або за місцем знаходження його майна.

У свою чергу, постанова про накладення штрафу вважається виконаною з моменту фактично його сплати. Обов'язок виконати постанова про штраф покладається на порушника, тому що зазначений порядок виник у нього вже в момент доведення постанови до відома, що і свідчить про настання етапу звернення постанови до виконання.

Необхідно звернути увагу, що постанова про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу вважається виконаною, якщо вона повернута суб'єкту, що її виніс, із відповідним документом, що підтверджує його сплату (стаття 307 КупАП).

III. Щодо закриття справи про адміністративне правопорушення на підставі п. 8 ч.1 ст. 247 Кодексу України.

Законодавством України про адміністративні правопорушення передбачаються різні підстави для винесення постанови про закриття справи. Вони бувають матеріальні й процесуальні, основні з них такі:

При малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності й обмежитись усним зауваженням. При оголошенні усного зауваження виноситься постанова про закриття справи.

Якщо не буде встановлена провина особи, притягнутої до адміністративної відповідальності, приймається рішення про визнання її невинною, закриття справи й звільнення її від відповідальності. Очевидно, що в цьому випадку громадянину потрібно повернути вилучені в нього документи й речі, якщо таке вилучення мало місце.

Справа закривається, коли встановлено, що особа притягується до відповідальності:

– за порушення акта, який втратив юридичну чинність до моменту вчинення правопорушення або до моменту розгляду справи;

– на підставі Указу Президента України про амністію;

– у зв'язку з душевною хворобою винного й в інших випадках, передбачених статтею 247 КУпАП.

Статтею 247 КУпАП передбачено, що провадження у справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю за таких обставин:

– відсутність події і складу адміністративного правопорушення;

– недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку;

– неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність;

– вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони;

– видання акта амністії, якщо він усуває застосування адміністративного стягнення;

– скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність;

– закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених статтею 38 цього Кодексу;

– наявність по тому самому факту щодо особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, постанови компетентного органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення, або нескасованої постанови про закриття справи про адміністративне правопорушення, а також повідомлення про підозру особі у кримінальному провадженні по даному факту;

– смерть особи, щодо якої було розпочато провадження у справі.

Таким чином, статтею 247 КУпАП передбачені обставини, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення. Перелік зазначених обставин є вичерпним, що унеможливує закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення з інших підстав.

Тобто, приписи 247 статті КУпАП є імперативними, і чітко вказують, що при закритті справи не вирішуються жодні інші питання.

Законодавцем також встановлено виключний перелік обставин (ст. 302 КУпАП), з настанням яких орган (посадова особа), який виніс постанову про накладення адміністративного стягнення, припиняє її виконання. Підставами прийняття такого рішення закон визнає: 1) видання акта амністії, якщо він усуває застосування адміністративного стягнення; 2) скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність; 3) смерть особи, щодо якої було розпочато провадження у справі (п.п. 5, 6, 9 ст. 247 КУпАП). Наслідком такого припинення є закриття провадження у справі, про що орган (посадова особа) вносить відповідне рішення, яке долучається до матеріалів справи.

Окрім того, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 490/843/15-а наголосив, що право закрити провадження у справі про адміністративне правопорушення належить лише органу, який розглядає таку справу, або ж суду у передбачених статтею 221 КУпАП випадках та не відноситься до компетенції адміністративного суду, який перевіряє законність винесення суб'єктом владних повноважень постанови про притягнення до адміністративної відповідальності.

IV. Висновки щодо законності закриття справи про адміністративне правопорушення на підставі п. 8 ч. 1 ст. 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення відносно керівника підприємства.

Статтею 245 КУпАП імперативно закріплено, зокрема обов'язковість повного і об'єктивного з'ясування обставин кожної справи.

Але завдання провадження (стаття 245 КУпАП) відносно керівника підприємства, як то: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню адміністративного правопорушення, було виконано ще у 2019 році шляхом прийняття постанови за ч. 1 ст. 78 КУпАП, якою накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу, який керівником підприємства добровільно сплачено у 2019 році.

Таким чином, провадження по справі про адміністративне правопорушення вважається закінченим після виконання постанови про накладення адміністративного стягнення шляхом сплати штрафу.

Законодавець структурно розмістив приписи статті 247 КУпАП в розділі IV, який називається «Провадження в справах про адміністративні правопорушення».

Таким чином, на підставі зазначеного, щоб закрити справу про адміністративне правопорушення за п. 8 ч. 1 ст. 247 (виконати прохання прокуратури) необхідно (теоретично) повернутись до стадії провадження на етап розгляду і прийняття рішення у справі.

Відповідно до ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через три місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – три місяці з дня його виявлення, крім справ про адміністративні правопорушення, зазначених у частині третій цієї статті; у разі відмови у порушенні кримінальної справи або закриття кримінальної справи, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через місяць з дня прийняття рішення про відмову у порушенні кримінальної справи або про її закриття.

Також, звертаємо увагу, що законодавством, яке регулює провадження у справах про адміністративні правопорушення, не передбачено таку процесуальну дію як повернення на стадію провадження вже виконаного рішення – постанови про накладення стягнення у вигляді штрафу, який було сплачено добровільно ще за 3 (три) роки до моменту вручення повідомлення про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 1 ст. 241 та ч. 2 ст. 367 Кримінального кодексу України.

Для визнання особи такою, що не була піддана адміністративному стягненню, не потрібне видання якогось спеціального документа. Стягнення погашається автоматично після закінчення річного строку і за умови невчинення протягом цього строку нового адміністративного проступку.

Сутність строку давності виконання відповідних постанов полягає в тому, що він є обмеженим максимальним періодом у часі, протягом якого мають бути вчинені всі дії, спрямовані на виконання стягнення. Тому строк давності виконання постанови необхідно розглядати безвідносно до виду адміністративного стягнення.

Також звертаємо увагу, що згідно статей 250, 287 КупАП органам прокуратури надані наступні повноваження: «прокурор, заступник прокурора, здійснюючи нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів при провадженні в справах про адміністративне правопорушення має право оскаржувати постанову і рішення по скарзі в справі про адміністративне правопорушення», але цим правом взагалі не скористалися.

Об'єктивна сторона адміністративного проступку, передбаченого ч. 1 ст. 78 КУпАП «Порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів», викладена у такому вигляді: «Викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недодержання вимог, передбачених наданим дозволом, інші порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об'єктів».

Об'єктивна сторона правопорушення, яке передбачено ч. 1 ст. 241 Кримінального кодексу України «Забруднення атмосферного повітря», викладена таким чином: «Забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля».

Із зазначеного випливає, що описані дії в ч. 1 ст. 78 КУпАП та ч. 1 ст. 241 КК України не можливо вважати одним та тим самим діянням, оскільки, це різні правопорушення за об'єктивною стороною.

Таким чином, з огляду на вищевикладене, відсутні законні підстави для закриття цієї справи про адміністративне правопорушення на підставі п. 8 ч. 1 ст. 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

УДК 349.6

DOI: 10.31733/17-03-2023-212-214

Людмила ДОБРОБОГ

професор кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вперше стратегію національної безпеки України було визначено відповідним Законом України (далі – Закон), який прийнято Верховною Радою України 19 червня 2003 року № 964-IV. До прийняття цього закону діяла Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року. Стратегія представляла загальний документ, не деталізований план на довготривалій проміжок часу. Нею було передбачено, що основними об'єктами національної безпеки є суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси [1]. Але з відомими воєнними подіями на теренах України, коли нікому і в поганому сні не могло приснитися, що в центрі Європи в середині XXI століття, в епоху інформаційного суспільства, розпочнеться настільки кровопролитна війна, де виміром буде людське життя. Як відповідь на історичну дійсність, виклик, у 2018 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про національну безпеку України» [далі Закон]. До нього весь час вносились відповідні зміни. Закон складався із шести розділів та тридцяти

п'яти статей. Причому, статтю 34 – виключено, Розділ VI «Прикінцеві та перехідні положення» [2]. Щодо Закону, то можна зазначити, що він деталізований, визначає засади контролю національної безпеки України, керівництво та координацію у сфері нацбезпеки. Звертає на себе увагу Розділ V «Планування у сферах національної безпеки та оборони». Він складається із 10 статей (ст.ст. 25 – 35, одну виключено, як вже зазначалося). В цьому Розділі Закону жодного разу не згадувалось про навколишнє природне середовище. Хоча в самому Законі в ч.1 ст. 1 зазначено: «Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій» [2]. Таким чином, нормативно-правовим актом було передбачено захист навколишнього природного середовища від надзвичайних, екстремальних ситуацій в умовах воєнного стану.

Проводились і дієві заходи. Так, наприклад, при Уряді України створена Національна рада з відновлення України від наслідків війни відповідно до Указу Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 в рамках 24 робочих груп. Національна рада розробила план (далі План) заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, перелік пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив, проектів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди [3]. План складався із 24 розділів і дія його розрахована до 2032 року.

Розділ 21. Екологічна безпека. В Проекті констатувалося, що внаслідок війни близько 20 % площі всіх природоохоронних територій України перебувають в небезпеці, під загрозою знищення наразі залишаються 17 Рамсарських об'єктів загальною площею 627,3 тис. га, близько 160 територій Смарагдової мережі площею 2,5 млн га та 4 біосферні заповідники. Це несе загрозу стратегічним цілям зі збереження біорізноманіття, призводить до зменшення потенціалу поглинання парникових газів, посилює процес опустелювання та деградації, особливо на землях сільськогосподарського призначення. Критична загроза постала перед ендемічними видами рослин і тварин, їх зникнення несе катастрофічні наслідки для біорізноманіття планетарного масштабу. Майже 3 млн гектарів лісу в Україні були охоплені воєнними діями. Через війну понад 4,6 млн людей в Україні мають проблеми з доступом до питної води.

Існують значні загрози ядерній та радіаційній безпеці через пошкодження ядерних та радіаційно небезпечних об'єктів (зокрема, внаслідок тимчасової окупації Запорізької АЕС та Чорнобильської зони відчуження). В зоні відчуження знищено систему радіаційного моніторингу [4].

У 2022 р. Планом (проектом) було передбачено розроблення/прийняття необхідної правової бази у галузі охорони довкілля, ядерної та хімічної безпеки, клімату та сталого природокористування відповідно до вимог законодавства ЄС. Аналізуємо «Законодавство України» станом на 06.03.2023. Так, у 2022 році в Мін'юсті України було зареєстровано чотири нормативних акти, які торкаються охорони навколишнього природного середовища [4].

Звертає на себе увагу один із пунктів Плану «Розбудова системи моніторингу довкілля», який заплановано на 2026-2032 рр. Чи не запізно? На нашу думку, моніторинг та аудит повинні бути як в 2022 р., так і в 2032 р. Також Планом (проектом) передбачено очікувані результати.

Таким чином, в розвитку національного законодавства, як позитивне слід відмітити, що держава виокремлює проблеми довкілля і в умовах воєнного стану. На виклики часу реагують Міноборони України, Міндовкілля, які удосконалюють нормативно-правову базу щодо охорони навколишнього природного середовища тощо. Створюються робочі групи щодо відновлення природи. До складу цих груп по відновленню довкілля у післявоєнній країні повинні залучатися фахівці різних галузей науки. Це мають бути не тільки економісти, біологи тощо. До розробки програмних документів необхідно долучати юристів, істориків. Адже історичний досвід щодо поновлення природного середовища досліджувався, зокрема, й представниками саме історичної науки.

Разом з тим звертає на себе той факт, що в ході Російської агресії в Україні з різних причин частково працюють норми міжнародного права. Особливо ті, які торкаються функціонування атомних електростанцій тощо. На тимчасово окупованій території України військами РФ знаходиться Запорізька АЕС. МАГАТЕ протягом двох років війни не взяла на

себе зобов'язання забезпечення її безпеки.

Міжнародне гуманітарне право надає навколишньому природному середовищу особливий захист: як загальний, так і спеціальний. Природа, відповідно до міжнародних конвенцій, не може бути військовою ціллю. Але найбільше всього від збройних конфліктів страждає саме довкілля. Проте притягнути до відповідальності за злочин проти навколишнього природного середовища під час війни дуже складно. Саме злочини проти такого німого потерпілого, як довкілля, повинні фіксуватися особливо ретельно.

Слід констатувати, що Програма ООН (ЮНЕП) має вироблені критерії щодо визначення оцінок впливу війни на навколишнє природне середовище і фахівці ЮНЕПу мають певний досвід (події в Косова, Афганістані та ін.) щодо оцінки збитків, які нанесені природі від воєнних дій, в Україні вони спрацьовують дуже обережно та повільно.

Найблищим часом Україні необхідно передбачити і поновлення її родючих ґрунтів, а саме розмінування території, де проходили активні військові дії.

Теперішнім й прийдешнім поколінням варто пам'ятати, що людина також є частиною навколишнього природного середовища. На сьогодні ООН не може надати точної цифри щодо загиблих серед цивільного населення. Ми маємо приблизні втрати серед цивільних в таких містах, як Луганськ, Маріуполь, Донецьк, Горлівка та в інших тимчасово окупованих містах. Наступне, на що слід звернути увагу це те, що під час воєнної агресії РФ ми спостерігаємо соціально-гуманітарні загрози для людей: збільшення хвороб, міграцію населення, примусове вивезення населення, в тому числі дітей та жінок репродуктивного віку до країни-агресорки, виїзд українців до ЄС та ін. країн. В місцях масових поховань цивільного населення без дотримання санітарних норм можуть спалахнути інфекції. І це теж виклик. І це ще не всі соціально-гуманітарні загрози. Як результат: населення України значно зменшилося. Тож питання приросту населення в Україні повинні бути передбачені в плануючій документації та закріплені нормативно-правовими актами України (шляхом заохочування народжування). Звичайно, що мають діяти й норми міжнародного гуманітарного права.

На порядку денному стоять питання глобальної безпеки країн, створення нових союзів держав. До речі, з приводу створення союзів держав варто звернутися до історії, так, наприклад, союзу України, Польщі та Литви. Союз має виробити колективну доктрину безпеки, або Європейська безпекова доктрина вимагає бути доопрацьована. В ній одне із провідних місць повинні займати питання довкілля. В доктрині також повинні відбиватися принципи життя суспільства після збройного конфлікту.

До миру в Україні далеко, ще досить далеко, що й уявити важко.

Але це не повинно заважати нам думати про мир та готуватися до нього. Національний законодавець та світова спільнота, на наш погляд, повинна зосередити увагу на дієвості нормативно-правових актів, які захищають чи мінімізують наслідки воєнних дій на навколишнє природне середовище в країнах, в яких ведуться збройні конфлікти, зокрема в Україні. Треба пам'ятати, що екологічні лиха кордонів не мають.

1. Закон України «Про основи національної безпеки України». Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T182469?an=1&lang=ua>.

3. Урядовий портал. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/> robochi-grupi.

4. Законодавство України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>

УДК 613.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-215-217

Олена ЛИХОЛАТ

професор кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
доктор біологічних наук, професор

Олена ВИШНІКІНА

доцент кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи,
кандидат хімічних наук, доцент

(Університет митної справи та фінансів)

ФОРМУВАННЯ «КОРОТКИХ ХАРЧОВИХ ЛАНЦЮГІВ» ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Глобалізація та розвиток міжнародних логістичних мереж дедалі більше сприяють маркетингу продуктів харчування з різних країн і, отже, за межами традиційних періодів продажу. Багато споживачів сприймають це як позитивне, оскільки вони знаходять більше різноманітних продуктів за доступнішими цінами. Однак це також тягне за собою негативні аспекти через вплив транспорту на навколишнє середовище, втрату доходу місцевих виробників, які не можуть конкурувати в цих сценаріях, значну обробку продукції хімічними речовинами для збереження товарного виду при транспортуванні та зберіганні. Це явище стосується і ринку суперфудів.

Натепер попит на більш здорову та стійку їжу, а також соціальна міграція, місцеві ресурси та зміна клімату можуть спричинити зміни культурної ідентичності та харчової поведінки. Ці події сприяють зростанню сегменту споживачів, які обирають збалансоване, здорове, екологічно чисте та безпечне харчування. Прогресуючий інтерес до здорових звичок створив ринок продукції, що зазвичай називають «superfoods» (суперпродукти), що містять високу концентрацію біологічно цінних речовин, таких як вітаміни, мінерали та антиоксиданти, та здійснюють оздоровчий ефект на організм людини.

Ринок суперпродуктів складається з їх продажів суб'єктами (організаціями, приватними підприємцями та партнерами), які працюють з харчовими продуктами з високим рівнем певних поживних речовин і здійснюють позитивний вплив на здоров'я споживачів. Глобальний ринок суперфудів сегментований, зокрема, за типом продукту (фрукти, овочі, зерно та насіння, трави та коріння, м'ясо, інші продукти) або за застосуванням (хлібобулочні та кондитерські вироби, напої, харчові добавки, напівфабрикати/ готові до вживання продукти). Згідно звіту The Business Research Company, світовий ринок суперпродуктів зріс зі 164,38 мільярда доларів США у 2021 році до 175,49 мільярда доларів США у 2022 році при середньорічному темпі зростання (CAGR) 6,76 %. Очікується, що цей ринок у 2026 році досягне 228,04 мільярда доларів із середньорічним темпом зростання 6,77 % [1].

Для багатьох споживачів суперфуду представляють луху харчовий продукт, і дослідження пов'язують традиційні продукти харчування класу люкс з вищими середніми цінами на продукти, які функціонують як пошуковий атрибут у порівнянні з іншими фруктами та овочами. На ринку України найбільш поширені такі суперфуди, як ягоди годжі, асаї, гуарани, капуста келе, кіноа, спіруліна, псиліум, насіння чіа тощо. Складається враження, що суперфуди – це щось особливе, заморське та дороге. Сучасні тенденції сталого розвитку та здорового харчування, які особливо помітні серед груп споживачів суперфудів, часто порівнюються через діяльність, пов'язану з їжею, через соціальні медіа-платформи. При цьому споживачі, як правило, цінують більш тісні зв'язки з основними виробниками, оскільки екологічні та соціальні характеристики продуктів, які вони споживають, стають більш помітними, і тому їх легше порівнювати [2]. До того ж, короткі харчові ланцюги виявляють більшу стійкість до зовнішніх шоків, таких як пандемія COVID-19. Російсько-українська війна підірвала шанси на відновлення світової економіки після пандемії COVID-19, принаймні в короткостроковій перспективі, призвела до економічних санкцій проти кількох країн, різкого зростання цін на сировину та збоїв у

ланцюзі поставок, що вплинуло на багато ринків у всьому світі, зокрема ринок суперфудів.

Насправді ж величезну кількість доступних продуктів, які традиційно практикуються в національній українській кухні, можна назвати суперфудами. Наприклад, буряк, шпинат, чорниця. Як доступний суперфуд може використовуватися будь-яка ферментована їжа, корисна для травлення. Різноманітні соління є невід'ємною складовою культури харчування в Україні. З давня в різних регіонах квасили, солили, мочили огірки, томати, буряки, яблука, кавуни тощо. Як приклад, звичайна квашена капуста. У продукті високий вміст клітковини, лактокислі бактерії полегшують травлення їжі, а вміст вітаміну С у 20 разів більший, ніж у свіжій капусті.

У 2020 р. звання «Суперфуд» отримали ягоди: полуниця, малина, чорниця, ожина. Ці смачні ягоди мають насичений колір від так званих антоціанів – кольорових пігментів, які діють як антиоксиданти. Антоціани захищають мозок, уповільнюють вікове зниження когнітивних функцій. Насіння кунжуту – ще один суперфуд – 2020. Це насіння – одна з найкращих поживних речовин, що забезпечують організм енергією.

Великим попитом користується продукція з амаранту. На полицях українських супермаркетів можна знайти пластівці, борошно, сухі сиданки з амаранту. Ці корисні продукти стають більш доступнішими для споживачів, а для фермерів ця рослина досить приваблива, адже маржа при її вирощуванні досить висока.

Насіння коноплі і соняшнику мають велику кількість омега-6 жирних кислот. Як і інші насіння, продукти з насіння конопель вважаються хорошим джерелом білка, харчових волокон і омега-3 жирних кислот. Існує обмежена література про насіння коноплі в харчових продуктах, але ця сфера швидко розширюється та стає багатобіччою, а сучасні дослідження показують сприятливий вплив на здоров'я людини [3]. Льняна олія є чемпіоном серед рослинних олій з вмісту ненасичених жирних кислот і переважає оливкову.

Таким чином, уже сьогодні вітчизняні продукти можуть скласти гідну конкуренцію відомим світовим суперфудам: гречка чи амарант не поступаються у поживній цінності кіноа, обліпіха – ягодам годжі, насіння льону – чіа, волоські горіхи – горіху макадамія тощо.

Споживачі цінують можливість купувати у фермерів, оскільки вони асоціюють це з місцевими продуктами та більш екологічно чистими, отже сталими методами виробництва. Фермери могли б скористатися перевагами цих сучасних технологічних розробок, вирішуючи спостережуваний процес сприйняття якості харчової продукції.

Споживачі можуть самі приходити на виробничий майданчик, щоб придбати продукти безпосередньо у фермера, що включає фермерські магазини, схеми гостинності на фермі, сайти придорожніх продажів, схеми «вибери сам» тощо. Фермери також можуть використовувати схеми поза фермами, щоб продавати свою продукцію місцевим споживачам у сусідніх районах, наприклад, у випадку фермерських ринків, магазинів, що належать фермерам, фестивалів їжі та ярмарків, а також схем доставки на ферму. Короткі ланцюги поставок також можуть мати справу з немісцевими продажами, зокрема прямими продажами через Інтернет. Подібна практика поширюється по всьому світу, оскільки вона часто розглядається як здатна зробити цінний внесок у забезпечення позитивних зовнішніх ефектів з екологічної, економічної та соціальної точок зору [4].

Під час презентації українських регіональних суперфудів може відбуватися ознайомлення з традиціями місцевої кухні шляхом відвідування спеціалізованих заходів, дегустацій, ярмарок, фестивалів з вираженим акцентом на оздоровче харчування, пов'язану з ним товарну продукцію, їжу, страви оздоровчого спрямування. Під час подібних подій одночасно популяризуються товарна харчова продукція місцевості, технологія приготування і споживання місцевих продуктів, сама місцевість з її історико-культурною спадщиною, кулінарні традиції. Цікавим доповненням до цих заходів можуть стати презентації виробів, наприклад, з льону та коноплі, а саме, одягу, взуття, сумок, аксесуарів, столової та постільної білизни, сувенірів, прикрашених аутентичною вишивкою. Цільовою аудиторією, або замовниками і користувачами органік-бренду регіону, можуть бути місцеве населення, гості та туристи.

Таким чином, декілька факторів, включаючи доступність, вартість, харчову цінність і гедонічні уподобання, відіграють важливу роль у споживанні їжі, в тому числі, суперфудів. Такі характеристики, як піклування про здоров'я і знання споживачів, також можуть відігравати важливу роль. Застосування комунікаційних і маркетингових стратегій «коротких харчових ланцюгів», на нашу думку, має декілька перспективних аспектів:

– підтримка вітчизняного виробника, розвиток регіональної економіки, здешевлення собівартості продукції, поліпшення експортного потенціалу нашої країни, прогресування індустрії гостинності, а саме, туризму, готельно-ресторанного господарства, відновлення пов'язаних місцевих народних промислів;

– розвиток фермерських господарств, що займаються вирощуванням овочевих та плодкових культур, а також «нішевих» культур, що мають біологічну та фізіологічну цінність, забезпечення населення корисними харчовими продуктами, зниження впливу транспорту на навколишнє середовище, зменшення застосування пестицидів, відповідальне використання води, запобігання вирубці лісів для звільнення місця для вирощування культур суперфудів;

– розширення асортименту продукції з високою біологічною та фізіологічною цінністю для задоволення потреб споживачів, які обирають збалансоване, здорове, екологічно чисте та безпечне харчування, забезпечення доступності більш широких верств населення до суперфудів завдяки пропозиції прийнятних за ціною продуктів, можливість для споживача відслідковувати всього харчового ланцюга завдяки його локальності з метою отримання інформації про продукт, оцінки його якості; ознайомлення з традиціями місцевої кухні, технологіями приготування і споживання місцевих продуктів, самою місцевістю з її історико-культурною спадщиною, кулінарними традиціями.

Як висновок, формування «short food supply chain» в сучасних реаліях буде сприяти забезпеченню національної безпеки в різних сферах суспільного життя – регіональній політиці, екології, економіці, охороні здоров'я, сфері занятості тощо.

1. The Business Research Company. Superfoods Global Market Report, 2022. URL: <https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/superfoods-global-market-report>.

2. Wiedenroth C., Otter V. Can new healthy luxury food products accelerate short food supply chain formation via social media marketing in high income countries? *Agric Food Екон.* 2022. Vol. 10 (1). P. 31.

3. Farinon B., Molinari R., Costantini L., Merendino N. The seed of industrial hemp: nutritional quality and potential functionality for human health and nutrition. *Nutrients.* 2020. Vol. 12 (7). Pp. 19-35.

4. Elghannam A., Mesias F. J., Escribano M. Consumers' Perspectives on Alternative Short Food Supply Chains Based on Social Media: A Focus Group Study in Spain. *Foods.* 2019. Vol. 9 (1). P. 22.

УДК 615.07+342.951

DOI: 10.31733/17-03-2023-217-219

Наталія ДЕВЯТКІНА

доцент кафедри фармакології,
клінічної фармакології та фармації
кандидат медичних наук, доцент

Сергій КОВАЛЬОВ

професор кафедри фармакології,
клінічної фармакології та фармації
доктор фармацевтичних наук, професор

*(Полтавський державний
медичний університет)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФАРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Здоров'я визначається державою як одна з найвищих соціальних цінностей. Фармація займає одну із домінуючих місць у системі гарантій права людини на охорону здоров'я.

У той же час, аптечні підприємства працюють у динамічному та насиченому інфополі. Для ефективної роботи у правовому полі аптеки повинні щодня володіти, підтримувати та оновлювати велику кількість даних. Іноді це поле динамічне, інколи ж схоже на мінне. Тому виникає необхідність надання інформаційної допомоги через систематизацію чинних нормативно-правових актів та документів, їх характеристик, цільового використання та призначення. Ці питання стають актуальними, коли аптеки є

навчальним центром стажування для майбутніх фармацевтів [1].

На сьогодні в Україні зареєстровано понад 12 000 найменувань лікарських засобів. За статистикою, за останні 5 років Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками не допустила до споживача близько 10 млн (із 2432 найменувань) упаковок неналежної якості, незареєстрованих та фальсифікованих препаратів, лікарських засобів загалом на суму близько 285 млн грн (знищено, утилізовано, повернуто постачальникам): Дерегуляція та подальше ослаблення державного контролю у сферах, які пов'язані з безпекою життя та здоров'я громадян, призводить до негативних результатів. Нині держава не може у повній мірі гарантувати споживачеві якість лікарських засобів. Тому, враховуючи теперішню ситуацію на ринку лікарських засобів, актуальності набирає питання вдосконалення адміністративно-правового регулювання фармацевтичної діяльності.

Медичній та фармацевтичній діяльності присвячено Закон України № 2801-ХІІ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року. Стаття 74 зазначеного Закону передбачає, що фармацевтичною діяльністю можуть займатися особи, які мають відповідну спеціальну освіту та відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам [2].

Водночас, у основному Законі України № 123/96-ВР «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р. взагалі не використовується термін «фармацевтична діяльність», хоча під ним розуміють створення, реєстрацію, виробництво, контроль якості та реалізацію лікарських засобів, а зазначений нормативно-правовий акт регулює правовідносини, пов'язані зі створенням, реєстрацією, виробництвом, контролем якості та реалізацією лікарських засобів, а також визначає права та обов'язки підприємств, установ, організацій та громадян, повноваження у цій сфері органів виконавчої влади та посадових осіб цих органів [3].

Фармацевтична енциклопедія визначає термін «фармацевтична діяльність» як сферу науково-практичної діяльності в охороні здоров'я, що включає маркетингові дослідження ринку лікарських засобів, визначення індивідуальних потреб у лікарських засобах, наукові відкриття лікарських засобів, дослідження щодо виробництва лікарських засобів, всебічне вивчення їх властивостей, у тому числі заходів безпеки та специфічну дію, розробка відповідної технічної та нормативної документації, аналіз лікарських засобів, стандартизація, реєстрація, виробництво, контроль якості, умови зберігання, інформація про постачання, реалізацію та застосування лікарських засобів, фармацевтична опіка, навчання та підвищення кваліфікації фармацевтичних кадрів, керівництва фармацевтичними підприємствами та їх структурними підрозділами [4].

Звертаємо Вашу увагу, що 13 вересня 2010 р. наказом МОЗ України № 769 затверджено «Концепцію розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011-2020 рр.», у якій пріоритетними визначено такі напрями розвитку фармацевтичної галузі України: 1) доступність ліків – рівний доступ населення до якісних лікарських засобів як у фізичному, так і економічному аспектах; 2) якість лікарських засобів – сукупність властивостей, що надають лікарському засобу здатність задовольняти споживачів відповідно до його призначення, які визначаються при розробці відповідно до встановлених стандартів та за допомогою відповідних методів, що демонструють його ефективність, безпеку та стабільність цих властивостей при виробництві, продажу та використанні; 3) раціональне використання лікарських засобів – створення умов для застосування лікарських засобів, коли хворі отримують лікарські засоби відповідно до їх клінічної потреби та у дозах, що відповідають їх індивідуальним потребам; 4) підготовка управлінських кадрів у фармацевтичному секторі, адекватна трансформація суспільства, що забезпечує розвиток прозорої системи його функціонування, удосконалення інформаційного забезпечення щодо функціонування та роботи галузі; 5) реформування системи наукового забезпечення та освіти, відповідно до потреб галузі та сучасного стану реформування суспільства; 6) впровадження та розвиток формулярної системи – комплексу управлінських прийомів щодо реалізації раціональних, організаційно та економічно ефективних способів постачання та застосування лікарських засобів з метою забезпечення якісної медичної допомоги та оптимального використання наявних ресурсів, інформаційно-економічної доктрини раціонального застосування лікарських засобів [5].

Через прийняття згаданої Концепції та початком роботи законодавця у сфері фармацевтики, на нашу думку необхідним буде розпочати розроблення та складання проекту Закону України «Про фармацевтичну діяльність». Якщо говорити більш конкретно про такий проект, то насамперед законодавчо має бути закріплене питання державного

управління фармацевтичною галуззю. Поки що у Законах України «Про лікарські засоби» та «Основи законодавства про охорону здоров'я» встановлено основні положення з цього питання, але належної правової бази у національному законодавстві досі немає [6].

В даний час державне управління за обігом лікарських засобів здійснюється за допомогою: 1) необхідності отримання ліцензії на провадження діяльності у фармацевтичній сфері; 2) обов'язкової реєстрації лікарських засобів та ведення Державного реєстру лікарських засобів України; 3) сертифікації ліків; 4) навчання фахівців, які працюють у галузі обігу лікарських засобів; 5) створення системи стандартизації та державного контролю за виготовленням, виробництвом, якістю, ефективністю та безпекою ліків [7].

Оскільки державну політику у фармацевтичній галузі нині визначають: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони здоров'я України, Державний Експертний Центр МОЗ України, Державна інспекція з контролю якості лікарських засобів, Державна служба з лікарських засобів та контролю за наркотиками, Державний комітет України з питань контролю за наркотиками, Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів» та ін. Ми вважаємо, що необхідно точно та чітко визначити і закріпити у вищезгаданому проекті Закону України основні завдання та функції зазначених державних органів, а також визначити функції органів місцевого самоврядування та, за необхідності, громадських об'єднань.

1. Законодавче регулювання діяльності фармацевтичних підприємств: навч. посібник для провізорів – інтернів і керівників інтернів на заочній базі стажування. Запоріжжя : Вид-во ЗДМУ, 2017. 122 с.

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.

3. Про лікарські засоби: Законі України від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86.

4. Фармацевтична діяльність. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/309/farmaceutichna-diyalnist>.

5. Концепція розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011-2020 рр.: Наказ МОЗ України від 13.09.2010 р. № 769. URL: http://old.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20130327_0242.html.

6. Паровишник О. В. До питання правового регулювання фармацевтичної діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. С. 69-72.

7. Державне регулювання фармацевтичної діяльності в Україні. URL: http://pidruchniki.com/1115121237429/meditsina/derzhavne_regulyuvannya_farmatsevtichnoyi_diyalnosti_ukrayini.

УДК 614.88

DOI: 10.31733/17-03-2023-219-222

Ганна БІДНЯК

доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент

Тетяна ПАКУЛОВА

доцент кафедри українознавства
та іноземних мов Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДЖГУТІВ РІЗНИХ ТИПІВ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Актуальність зазначеної теми як в період повномасштабного військового вторгнення російської федерації на територію незалежної України, так і в мирні часи не викликає сумнівів. Статистичні дані свідчать, що більшість потерпілих можна врятувати на місці події за умов надання негайної домедичної допомоги. В той же час, біля 90 % випадків з негативними наслідками, які можна було запобігти, пов'язані саме із помилками під час

зупинки критичних кровотеч. В звичайному житті серед поширених причин можна виділити наслідки дорожньо-транспортних пригод, бійок, виробничих травм, нещасних випадків, тощо. На сьогодні це безкінечні масовані ракетні атаки по житловим будинкам, багатоповерхівкам, офісним центрам, паркінгам, автозаправкам, об'єктам критичної інфраструктури, закладам освіти, дитячим садочкам, закладам культури, закладам охорони здоров'я, промисловим підприємствам. Як ми бачимо, ймовірність отримання травм в умовах сьогодення суттєво підвищується як у військових, так і у цивільного населення.

Вищезазначеним ми намагаємось привернути увагу не тільки до необхідності отримання базових знань та навичок із домедичної підготовки рятувальникам (правоохоронцям, волонтерам, військовим, всім небайдужим пересічним громадянам) взагалі, та зупинки критичної кровотечі, зокрема. А і хотіли б акцентувати на ефективності застосування окремих засобів тимчасової зупинки критичної кровотечі, які слід враховувати при формуванні аптечки.

Отже, для немедичних працівників важливо найшвидше розпізнати критичну (масивну) кровотечу, яка означає великий об'єм втрати крові (більше півлітра з кожної рани) за короткий проміжок часу (декілька хвилин) і вимагає негайних дій для зупинки.

З усіх загрозливих для життя станів фахівці зазначають найбільш небезпечними є зовнішні кровотечі з кінцівок та «вузлові» кровотечі (шия, пахви, пах). При не зупинці такої кровотечі, людина може загинути на протязі декількох хвилин [2, с. 91].

Важливо розуміти, що кінцева зупинка кровотечі проводиться медичним персоналом в закладах охорони здоров'я, а рятувальники на місці події можуть провести тільки тимчасову зупинку. При цьому відсутність свідомості або пульсу, бліда шкіра не завжди свідчать про кровотечу. Науковці радять звернути увагу на такі ознаки масивної кровотечі: кров, що пульсує або швидко витікає з рани; пляма крові на одязі, що швидко розповзається; калюжа крові навколо потерпілого; ампутація чи відрив кінцівки [1, с. 28].

Користуючись відомими алгоритмами MARHE, XABCDE або CABCADE перевіряються місця масивних кровотеч, навіть якщо відразу не видно жодної з перелічених ознак щоб виключити їх наявність. Нажаль, практиці відомі випадки, коли в стресовій ситуації рятувальники не оглядали всі можливі місця масивних кровотеч, що призводило до летальних наслідків. Тож, ні в якому разі не можна ігнорувати перевірку ділянок в області шиї, пахв, паху, верхніх та нижніх кінцівок.

Методи та засоби тимчасової зупинки критичних кровотеч представляють собою дискусійне питання серед фахівців домедичної допомоги і дуже сильно відрізняються від рекомендацій минулого. Останнім часом домедична підготовка вийшла на новий рівень, відійшла від затеоретизованості і не тільки має практичне спрямування, а і можливість оцінки ефективності використання тих чи інших засобів.

Насьогодні для зупинки критичної кровотечі існує безліч спеціально створених конструкцій, серед яких як турнікети, так і інші засоби. Так, CoTCCC рекомендує: Combat Application Tourniquet (CAT) Gen 7, Combat Application Tourniquet (CAT) Gen 6, Ratcheting Medical Tourniquet -Tactical (RMT-T), SOF Tactical Tourniquet – Wide (SOFTT-W), Tactical Mechanical Tourniquet (TMT), TX2 Tourniquet (TX2), TX3 Tourniquet (TX3), Emergency & Military Tourniquet (EMT), Combat Gauze (CG) Z-Fold (QuikClot Combat Gauze), Celox Gauze, Z-Fold 5', ChitoGauze, X-Stat, Single Applicator, пристрій iTClamp, тощо.

Найбільш поширеним та абсолютно ефективним засобом для швидкої зупинки масивних кровотеч з кінцівок є турнікет, в літературі він описаний як джгут із закруткою. Окрім зазначених в переліку вище, в період повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави, одним із рекомендованих вітчизняних турнікетів є «SICH-Tourniquet», який використовується поряд з всесвітньо визнаним «CAT». На наш погляд, він дуже зручний під час надання самопомоги, оскільки металевий вороток дозволяє розкрити турнікет з бойового положення різким рухом дуже швидко, накласти на поранену кінцівку однією рукою за будь-яких погодних умов, безпосередньо на шкіру або одяг потерпілого. Окрім того, проведене інтерв'ювання фахівців свідчить про зупинку критичної кровотечі таким засобом у всіх випадках за умов правильного застосування.

Однак, останнім часом в Україну в якості гуманітарної допомоги надходить дуже багато неякісної продукції. Нажаль, практика бойових медиків свідчить про численні підробки турнікетів як вітчизняного, так і зарубіжного виробника. В інструкціях до таких псевдо турнікетів також зазначається хибна інформація, наприклад, «Туго не затягувати» або «Послабити через дві години». Однією з причин цього вважаємо недостатню обізнаність рятувальників щодо критичних кровотеч і недооцінка негативних наслідків,

спричинених ними. Ціна такої похибки – чиєсь життя!

Нагадаємо, турнікет накладають на одяг або безпосередньо на шкіру на 5-8 см вище (проксимальніше) від рани. Якщо визначити місце кровотечі важко, джгут накладають максимально високо, але не на суглоб. Ефективність накладання турнікета визначається зупинкою кровотечі та відсутністю пульсу нижче (дистальніше) від рани. Обов'язково вказують час накладання (на самому турнікеті, на шкірі постраждалого, наприклад, на щоці або на чолі) незмивним маркером. Якщо в постраждалого є свій турнікет – накладати слід в першу чергу його. Свій турнікет – для вас. Накладати свій джгут іншим постраждалим вкрай не рекомендовано. При накладанні турнікетів постраждалим рятувальник має використовувати рукавички [10]. Слід звернути увагу, що в деякій застарілій літературі вказаний час накладання турнікету влітку та в холодну пору. Вважаємо необхідним ще раз наголосити, що сучасні дослідження в галузі домедичної допомоги заперечують зазначені дії, бо вони можуть призвести до таких негативних наслідків, як ниркова недостатність та інших. В свою чергу, законодавством заборонено робити спроби послабити чи зняти джгут до моменту огляду постраждалого медиком!

Поряд з турнікетами, тобто джгутами із закруткою, використовують гумові джгути по типу Есмарха. Достатньо ефективний, втім, має свої недоліки. По-перше, рветься через неправильні умови зберігання. По-друге, дуже незручний під час надання самопомоги однією рукою, по-третє, не може застосовуватись прямо на шкірі тощо.

Ми вже зазначали про непоодинокі спроби заміни турнікетів та джгутів під час зупинки критичної кровотечі на саморобні засоби з тканини та палиці, в яких остання виконує роль імпровізованої закрутки. З приводу цього дискусійного питання зауважимо, що на наш погляд однією з визначальних факторів є місце розташування потерпілого і час, за який він буде доставлений у лікарню чи переданий медичному персоналу. В умовах бойових дій, коли евакуація поранених відбувається через кілька годин, а не хвилин, такий спосіб зупинки критичної кровотечі точно призведе до хибних наслідків. В цивільних умовах, при відсутності джгутів будь-яких типів, евакуювати потерпілого до лікарні найближчим часом не викликає складнощів. То ж, перед тим, як використовувати такий сумнівний з точки зору ефективності спосіб, рятувальник повинен відповісти собі на питання, чи готовий він грати в рулетку та прийняти свою помилку у вигляді летальних наслідків.

Заперечуючи один засіб зупинки критичної кровотечі, вважаємо дієвою наступну альтернативу. Ми погоджуємося з фахівцями, які пропонують прямий тиск на рану з критичною кровотечею чи вище рани, наприклад, середина пахової складки або середина внутрішньої частини стегна при ураженні нижньої кінцівки. Кожен рятувальник зможе виконати тиск всім тілом протягом 10-15 хвилин, зберігаючи рівні лікті та попередньо наклавши на рану будь-яку тканину. Такий спосіб зупинить кровотечу і дозволить в такому положенні дочекатися медичної допомоги чи рятувальника з турнікетом. Звісно, можна використати і тампонування, втім, рятувальники без медичної освіти, не завжди можуть досягти успіху, застосовуючи цей спосіб [5-6].

Таким чином, необхідно відмітити, що під час надання домедичної допомоги рятувальниками, які за законом мають такий обов'язок, або небайдужими громадянами, використання ефективних засобів тимчасової зупинки критичних кровотеч у потерпілих є запорукою успішного рятування життя потерпілого. Серед таких слід відмітити використання джгутів різних типів, як турнікет (джгут із закруткою) або гумові джгути по типу Есмарха, вітчизняного чи іноземного виробництва, та обов'язково, експериментально перевірені та рекомендовані фахівцями до застосування.

1. Крилюк В. О., Сурков Д. М., Гур'єв С. О. Домедична допомога в умовах бойових дій (2-ге вид., перероб.). Видавничий дім ОЛІВА, 74 с.

2. Про затвердження порядку надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах: Наказ МОЗ України від 09.03.2022 р. № 441. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-22#Text>.

3. Про екстрену медичну допомогу: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text>.

4. Про схвалення Концепції розвитку системи екстреної медичної допомоги: Розпорядження КМУ від 22.05.2019 р. № 383-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2019-%D1%80#n8>.

5. Pakulova T., Bidniak H. Stopping critical bleeding by workers without medical education. Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. 2022. Special Issue № 1. Pp. 80-86.

6. Pakulova T., Bidniak H. Peculiarities of providing first aid after missile attacks on civilian infrastructure. Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної

безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення): матер. міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро, 2022. С. 25-29.

7. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 27.10.2022 р.
8. № 2801-ХІІ. Відомості Верховної Ради України, 1993, № 4, ст. 19.
9. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати досудового розслідування. Офіс Генерального Прокурора. Статистика. URL: <https://gp.gov.ua/posts/statistika>.
10. Офіс Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/ru/news/last>.
11. Черняхівський В. Й., Котляр Н. В., Горбачова М. О. Домедична підготовка: курс лекцій: навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2021. 188 с.

УДК 351.861

DOI: 10.31733/17-03-2023-222-225

Оксана БОЙКО

старший викладач кафедри інновацій,
інформаційної діяльності в освіті
та навчання за міжнародними проєктами
Інституту державного управління
та наукових досліджень з цивільного захисту,
кандидат наук з державного управління

СИЛИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЯК СКЛАДОВА СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Цивільний захист розглядається на сучасному етапі розвитку українського державотворення як один із визначальних чинників зміцнення національної безпеки України.

З проголошенням незалежності України система цивільної оборони концептуально створювалась як складова частина загальної оборони України й державної системи запобігання надзвичайним ситуаціям та дій у разі їх виникнення. Основу її склали війська Цивільної оборони, які в 1992 році були виведені зі складу Збройних Сил України і передані з усім особовим складом, озброєнням і матеріально-технічною базою у підпорядкування Штабу цивільної оборони України, ввійшли до складу Воєнної організації держави, де перебували до 2005 року, до завершення їх перетворення в Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту.

В прийнятих 12 лютого 2015 року на виконання Кодексу цивільного захисту України змінах до Закону України «Про основи національної безпеки України» органи та підрозділи цивільного захисту вперше віднесені до суб'єктів забезпечення національної безпеки України, визначено загрози національним інтересам і національній безпеці України у сфері цивільного захисту, основні напрями державної політики з питань національної безпеки України у сфері цивільного захисту.

Відповідно до прийнятого 21 червня 2018 року Закону України «Про національну безпеку України» Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) входить до складу сектору безпеки і оборони, сили цивільного захисту як складова сектору безпеки і оборони віднесені до сил безпеки держави та успішно виконують завдання за призначенням [1].

Це підтверджують вісім років збройного конфлікту на Сході України, повномасштабна російсько-українська війна, що розпочалася 24 лютого 2022 року. Сили цивільного захисту брали участь як в заходах антитерористичної операції так і в операції Об'єднаних сил.

В умовах збройного конфлікту на сході України впродовж 2014-2022 років сили цивільного захисту виконували завдання за призначенням на території Донецької та Луганської областей; зокрема виконання заходів функціонування територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту в режимі надзвичайної ситуації на території Донецької та Луганської областей, в режимі підвищеної готовності – в інших регіонах України; забезпечення роботи Міжвідомчого координаційного штабу з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованої території; проведення гуманітарного

розмінування

на звільнених територіях; інженерне дообладнання визначених територій; допомога у відновленні пошкоджених від обстрілів будинків приватних житлових секторів та об'єктів інфраструктури; доставка гуманітарних вантажів тощо.

Участь ДСНС в антитерористичній операції та в рамках проведення операції Об'єднаних сил на сході України висвітлювали в наукових працях та статтях А. Бойко, О. Бондаренко, Ю. Ковровський, О. Лещенко, Г. Марченко, Л. Попов, М. Чечоткін та інші.

Питання участі сил цивільного захисту в рамках проведення операції Об'єднаних сил ґрунтовно розглядаються в дисертаційному дослідженні О. Лещенка на тему «Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу» [2].

В дисертаційному дослідженні та публікаціях автора статті також аналізуються питання функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах збройного конфлікту на сході України [3-4].

Науковий пошук в дослідженні особливостей здійснення державного управління у сфері цивільного захисту в умовах дії воєнного стану проведено Н. Клименко, зокрема в контексті переходу системи цивільного захисту від реагування на можливі надзвичайні ситуації до забезпечення стійкості держави під час різних кризових ситуацій, а також посилення взаємодії органів управління та сил цивільного захисту зі Збройними Силами України та правоохоронними органами [5].

Питання функціонування сил цивільного захисту України в умовах дії воєнного стану досліджували також М. Андрієнко, Я. Балло, П. Гаман, О. Жихарєв, Р. Климаць, М. Кулешов, В. Ніжник, А. Одинець, О. Сізіков, А. Слюсар, Ю. Фещун, А. Фомін, О. Ященко та інші.

В перший день введення в дію воєнного стану розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 року № 179-р єдину державну систему цивільного захисту переведено у найвищу ступінь готовності [6].

Впродовж понад року дії режиму воєнного стану сили цивільного захисту під постійними обстрілами героїчно рятують людей, ліквідовують пожежі, знешкоджують боєприпаси та надають допомогу постраждалому населенню. Станом на 3 березня 2023 року з початку повномасштабного вторгнення здійснено 82 тис. 909 виїздів на ліквідацію наслідків обстрілів, ліквідовано 14 тис. 54 пожежі, врятовано 3 тис. 951 особу, надано психологічну допомогу 203 тис. 970 особам. Піротехнічними підрозділами ДСНС знешкоджено 327 тис. 593 вибухонебезпечні предмети та 2 тис. 891 кг вибухової речовини, зокрема 2 тис. 191 авіаційну бомбу. Обстежено територію площею близько 80 тис. 31 гектара [7].

Ефективного функціонування єдиної державної системи цивільного захисту, її функціональних та територіальних підсистем, сил цивільного захисту в умовах дії режиму воєнного стану досягнуто завдяки оперативному прийняттю впродовж 2022-2023 років Верховною Радою України і Кабінетом Міністрів України понад 20 нових законопроектів та внесенню необхідних змін і доповнень до чинної нормативно-правової бази.

Серед них прийняття 15 березня 2022 року Закону України № 2132-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану», яким зокрема внесено зміни до Кодексу цивільного захисту України стосовно визначення додаткових завдань єдиної державної системи цивільного захисту у відбудовний період, затвердження щорічного плану основних заходів цивільного захисту, включаючи заходи у відбудовний період після закінчення воєнних дій, передбачено цільову мобілізацію з метою ліквідації надзвичайних ситуацій державного рівня та їх наслідків, а також у відбудовний період для ліквідації наслідків воєнних дій [8].

Зміни до Кодексу цивільного захисту України в частині визначення додаткових завдань єдиної державної системи цивільного захисту у відбудовний період наведені в рис. 1.

В умовах дії воєнного стану в Україні визначеним постановою Кабінету Міністрів України від 17.12.2022 № 1401 «Питання організації та функціонування пунктів незламності» порядком організовано створення пунктів незламності. На кінець 2022 року в Україні функціонувало майже 11 тис. 500 пунктів незламності (очікується розгортання понад 15 тисяч). Найбільший попит мають мобільні пункти незламності. Громадяни забезпечуються теплом, світлом, доступом до води, зв'язком і іншими елементами, які необхідні для комфортного й безпечного перебування в умовах війни [7].

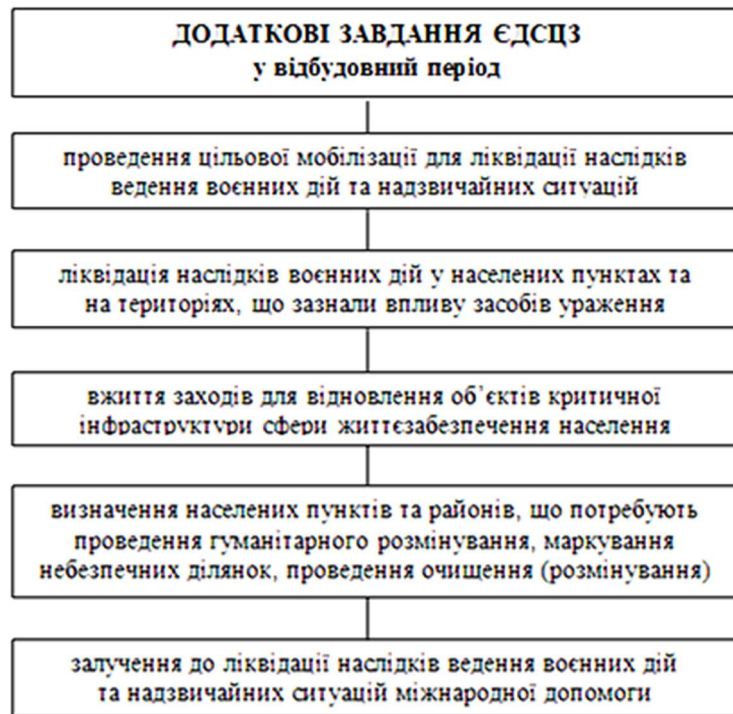

Рис. 1. Додаткові завдання єдиної державної системи цивільного захисту у відбудовний період (складено автором на основі [8])

Указом Президента України від 23 грудня 2022 року № 883 передбачено проведення оборонного огляду громадської безпеки та цивільного захисту України, за результатами якого буде розроблено проєкт Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України. Під час проведення цих заходів буде враховано досвід функціонування сил цивільного захисту в умовах дії воєнного стану [9].

В контексті міжнародного виміру забезпечення національної безпеки слід відзначити, що міжнародне співробітництво України у сфері цивільного захисту особливого значення набуло під час російсько-української війни. Функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах дії режиму воєнного стану потребує додаткового підсилення технікою та оснащенням, матеріально-технічними резервами для забезпечення безпеки життєдіяльності населення.

Саме тому в рамках подальшого виконання Угоди про асоціацію Україна – Європейський Союз, надання Україні статусу кандидата до вступу в Європейський Союз 5 вересня 2022 року Україна офіційно звернулася до Європейської Комісії із запитом щодо приєднання до Механізму цивільного захисту Європейського Союзу – найбільшої в світі системи надання міжнародної координованої оперативної допомоги при надзвичайних ситуаціях.

19 жовтня 2022 року Україна отримала дорожню карту вступу в систему Механізму цивільного захисту Європейського Союзу. Це документ, в якому прописані конкретні кроки, які мають бути впроваджені в Україні, перед набуттям повноправного членства в системі. Тривалість процесу набуття повноправного членства у Механізмі цивільного захисту залежить від обох сторін і України, і Європейського Союзу [10].

Зазначимо, що в рамках Механізму цивільного захисту, з початку повномасштабного вторгнення, Україна вже отримала понад 70 тисяч тонн допомоги від країн ЄС від харчових продуктів, до сучасного обладнання для розмінування та спеціальної техніки. Доставка гуманітарної допомоги від ЄС здійснювалася через логістичні хаби, створені в Польщі, Румунії та Словаччині.

Необхідно зробити висновок, що цивільний захист України з перших днів російсько-української війни прийняв на себе всі випробування на здатність ефективно діяти в умовах воєнного стану, а сили цивільного захисту, як складова сектору безпеки і оборони України,

в повній мірі забезпечують виконання завдань за призначенням.

Важливо також визнати необхідність подальших наукових досліджень на напрямках виконання завдань силами цивільного захисту в умовах дії воєнного стану.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
2. Лещенко О. Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу: дис. ... канд. політ. наук: 21.01.01. Київ, 2020. 293 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/proekt-rukopisu-leschenka-ost.-utoch.-09.01.2020.pdf>.
3. Бойко О. А. Державне управління у сфері цивільного захисту в сучасних умовах українського державотворення: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Дніпро, 2021. 285 с. URL: http://www.dridu.dp.ua/nauka/sv_rada_D/dis/Boyko_dissertation.pdf.
4. Подскальна О. А. Розвиток наукової думки щодо організації цивільного захисту як складової національної безпеки. Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Київ, 2017. Вип. № 4. С. 20-27.
5. Клименко Н. Г. Особливості забезпечення цивільного захисту в умовах воєнного стану. Науковий вісник: Державне управління. Київ, 2022. № 2 (12). С. 218-233.
6. Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 179-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2022-%D1%80#Text>.
7. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news>.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2132-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text>.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23.12.2022 р. «Про проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту»: Указ Президента України від 23.12.2022 р. № 883/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8832022-45421>.
10. Країни-партнери офіційно підтримали Україну на шляху приєднання до Механізму цивільного захисту ЄС. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/news/ostanni-novini/krayini-partneri-oficiino-pidtrimali-ukrayinu-na-slyaxu-prijednannya-do-mexanizmu-civilnogo-zaxistu-jes>.

УДК 35.078.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-225-227

Катерина ГЛУХОВЕРЯ

доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВОТВОРЧОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Правотворча діяльність публічної адміністрації виражається у прийнятті правових актів, які є головним засобом регулювання відносин у сфері діяльності публічної адміністрації. Це одна із основних форм реалізації завдань і функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Правові акти в діяльності публічної адміністрації, з одного боку, слугують впорядкованості та стабільності адміністративно-правових відносин, з іншого – є підставою зміни прав, свобод та інтересів осіб у публічній сфері.

Ті чи інші аспекти правотворчої діяльності публічної адміністрації аналізували вчені В. Авер'янов, В. Бевзенко, Н. Блажівська, В. Галунько, О. Гетманцев, І. Грибок, О. Кузьменко, Р. Мельник, О. Пасенюк, Є. Соболь, С. Стеценко, В. Сурник, М. Тищенко, В. Шкарупа, та ін. Поряд з цим правотворча діяльність публічної адміністрації потребує постійного вивчення та дослідження в аспекті сучасних процесів державотворення та правотворення, які відбуваються у державі, відповідати стандартам правотворчої діяльності ЄС, враховувати кращі вітчизняні та європейські практики.

Адміністративна правотворчість публічної адміністрації втілюється у формі прийняття нормативних та індивідуальних актів. Метою такої правотворчості є створення

актів, за допомогою яких реалізуються і забезпечуються права, свободи та інтереси осіб у сфері публічно-правових відносин. Завдяки правотворчості держава реалізує свої функції з управління різними сферами суспільного життя.

В основі правотворчої форми правової діяльності лежить постійний процес оновлення правових норм, який в ідеалі має відповідати сучасному рівню суспільних відносин, сприяти їх прогресивному розвитку та ефективному здійсненню функцій держави. Ефективність реалізації функції сучасної держави прямо залежить від того, наскільки чіткою і повною є система законодавства [1; 2, с. 78].

Зміст підзаконної правотворчої діяльності полягає в конкретизації (деталізації) норм права суб'єктами публічної влади в межах їхніх повноважень на особливому рівні, в юридичній формі підзаконних нормативно-правових актів. Це означає, що права і свободи, основні обов'язки людини і громадянина, засади юридичної відповідальності, які на загальному рівні визначені диспозицією та санкцією норми права в законодавчих актах, конкретизуються (деталізуються) на особливому рівні підзаконних нормативно-правових актів меншої юридичної сили. Тобто на рівні підзаконних нормативно-правових актів мають визначатися особливості реалізації прав, свобод, обов'язків та відповідальності, визначених законом [3]. Отже, правотворча діяльність має виключне значення у діяльності публічної адміністрації, адже від такої діяльності залежать позитивні результати існування України, як демократичної та правової держави, її розвиток і цивілізованість. В цілому результати правотворчості відображають загальну уяву про стан демократії та законності в країні. У зв'язку з цим наукове та практичне значення має суть поняття, що слід розуміти під правотворчою діяльністю публічної адміністрації.

У Сучасній правовій енциклопедії під правотворчістю розуміється «форма владної діяльності держави, спрямована на створення нормативно-правових актів, за допомогою яких в чинній юридичній системі запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми [4, с. 269].

Наприклад, П. Рабінович під правотворчістю розуміє діяльність компетентних державних органів, уповноважених державою громадських об'єднань, трудових колективів або (у передбачених законом випадках) усього народу чи його територіальних спільностей із встановлення, зміни чи скасування юридичних норм» [5, с. 103]. В науці також склалася ситуація, коли одні вчені досліджуване нами поняття визначають як правотворчість, інші, як нормотворчість [6]. Однак, детальні ознайомлення з працями різних вчених свідчать, що у незважаючи на відмінність назви, у досліджуване поняття вони вкладають однаковий зміст. Поряд з цим, «правотворчість» та «нормотворчість» не є тотожними поняттями. На нашу думку, вони відрізняються між собою за суб'єктивним складом осіб, які, згідно із законодавством можуть займатися такою діяльністю.

Так, М. Левченко суб'єктами правотворчості визначає державні органи, недержавні структури, наділені відповідними повноваженнями, до яких він відносить органи місцевого самоврядування, профспілки тощо, а також громадян, за умови проведення референдумів [7, с. 50].

І. Чаплик вважає, що суб'єктами правотворчості є: державні органи; громадські організації; трудові колективи; населення держави при проведенні референдумів, а також можуть бути органи місцевого самоврядування та адміністрації підприємств та установ [8, с. 36]. С. Чабур зазначає, що правотворчість здійснюється державою (її органами та посадовими особами) і «громадянським суспільством та його суб'єктами» [9, с. 34]. І як правильно зазначає І. Бараненко, коло суб'єктів правотворчості дійсно набагато ширше, ніж суб'єктів нормотворення, що й підтверджує нашу позицію відносно того, що правотворення є більш узагальненим, широким поняттям, ніж нормотворення, коло суб'єктів якого обмежується органами виконавчої влади різних рівнів [10].

Важливою ознакою адміністративної правотворчості є те, що вона здійснюється за встановленою у законодавстві процедурою і яка представляє собою систему засобів, способів, логічних та мовних прийомів, методів правотворчої діяльності, які визначають і регламентують діяльність уповноважених суб'єктів у цій сфері і які спрямовані на вироблення і прийняття норм права. Залежно від виду правового акта, правотворчий процес буде мати свої особливості. Так, у науці виокремлюють провадження: з прийняття постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України; з видання наказів, інструкцій та інших актів міністерств, державних служб, інспекцій, агентств; з видання рішень місцевих державних адміністрацій; з видання локальних актів (наказів, положень, правил) керівниками державних підприємств, установ та організацій; з видання нормативних актів органами

місцевого самоврядування [11]. Однак, незалежно від того, який акт приймається, процедура його прийняття має бути чітко врегульована у законодавстві, що дозволить забезпечувати режим законності у державі та унеможливить прийняття правових актів, які суперечать Основному Закону і законодавству.

Таким чином, адміністративна правотворчість публічної адміністрації – це правова форма (інструмент) діяльності уповноважених суб'єктів правотворчості, що реалізується за встановленою адміністративною процедурою і спрямована на встановлення, зміну чи припинення адміністративно-правових відносин. Щодо правотворчості публічної адміністрації, то її слід розглядати в таких аспектах: як реалізацію публічної адміністрацією функції держави з регулювання суспільних відносин; як реалізацію публічною адміністрацією своїх повноважень щодо деталізації положень законів і втілення їх приписів у життя; як процедуру регулювання суспільних відносин (правотворче провадження в діяльності публічної адміністрації). Ознаками правотворчої діяльності публічної адміністрації є те, що це різновид державної діяльності; здійснюється виключно уповноваженими на те суб'єктами публічної адміністрації; здійснюється за встановленою у законодавстві адміністративною процедурою; наслідком діяльності є встановлення, зміна чи припинення правових норм.

1. Beschastnyi V., Shkliar S., Fomenko A., Obushenko N., Nalyvaiko L. Place of court precedent in the system of law of the european union and in the system of law of Ukraine. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory*. 2019. Vol. 22 (6). Pp. 1-6.

2. Козловський А. А. Гносеологічна концепція права. *Науковий вісник Чернігівського державного університету*. 2000. Вип. 100: Правознавство. С. 13-16.

3. Риндюк В. І. Правотворчість як вид юридичної діяльності: праксеологічний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Вип. 4 (44). URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/199747/199939>.

4. Зайчук О. В. Сучасна правова енциклопедія. К. : Юрінком Інтер, 2015. 408 с.

5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник (5-те вид., зі зм.). К. : Атіка, 2001. 176 с.

6. Наливайко Л. До питання про визначення поняття «механізм держави». *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 92-96.

7. Левченко М. В. Контроль та нагляд за правотворчістю суб'єктів владних повноважень: постановка проблеми. *Бюлетень Мін'юсту України*. 2019. № 12. С. 48-52.

8. Чаплик О. І. Співвідношення суб'єктів національної та міжнародної правотворчості: методологічні аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 36-39.

9. Чабур С. В. Види правотворчості за суб'єктним критерієм. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 32-38.

10. Бараненко Д. Поняття та сутність нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/2031/2209>.

11. Жидецька В. В. Про стадії нормотворчої діяльності Міністерства. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 101-107.

УДК 614.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-227-229

Євген ГНЕДИК

молодший науковий співробітник лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я
НДІ вивчення проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ КРОВІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Питання правового регулювання діяльності суб'єктів системи крові належать до вельми актуальних, які розробляються дослідниками в рамках проблематики прав людини у сфері охорони здоров'я, біоетики та біомедицини, правового регулювання та охорони медичної діяльності тощо. Аналізуючи ситуацію, що склалася в Україні, вважаю за необхідне

звернути на це особливу увагу. Війна, що була розпочата російською федерацією спричинила значні складності в їх діяльності. Військові дії, регулярні обстріли великих міст та постійні «блекаути» значно знизили можливості заготівлі крові та її компонентів. Від початку повномасштабного вторгнення РФ потреби у донорській крові значно зросли. Раніше її здебільшого потребували пацієнти, які мали планові операції, тепер – в тому числі ті, хто дістав поранення від обстрілів. При цьому, через окупацію ворогом частини території України, можливості її заготівлі значно знизилися. Як приклад, Харківський обласний центр служби крові втратив до 30 % надходжень, у порівнянні з мирним часом [1].

Головним нормативно правовим актом, що регулює відносини у сфері донорства крові та її компонентів в Україні є Закон «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» прийнятий у 2020 році [2]. Цей Закон було розроблено на виконання пункту 1416 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншої сторони, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106 «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами», з іншої сторони.

Основними положеннями цього Закону, як випливає з пояснювальної записки до нього [3], є:

- забезпечення створення та функціонування в Україні Компетентного органу на виконання однієї з ключових вимог Директив ЄС з метою покладання на нього функцій щодо здійснення ліцензування діяльності суб'єктів системи крові, контролю за їх діяльністю в частині дотримання вимог щодо безпеки та якості донорської крові і компонентів крові, простежуваності, гemoнагляду, забезпечення збору та обробки інформації, яка стосується серйозних несприятливих випадків або реакцій, пов'язаних з операціями з донорською кров'ю та компонентами крові;

- встановлення вимог та стандартів щодо безпеки та якості донорської крові і компонентів крові, простежуваності, гemoнагляду, що відповідають вимогам, передбаченим Директивами ЄС;

- створення умов для імплементації принципу безоплатного добровільного донорства як фундаментальної засади ефективної діяльності національної системи крові відповідно до вимог Директив ЄС та позиції ВООЗ;

- перегляд системи пільг для донорів, які здійснюють донацію на безоплатній основі, з метою усунення непрацюючих застарілих пільг та приведення системи пільг і заохочень у відповідність до вимог європейського регулювання;

- забезпечення умов для інформатизації системи крові України шляхом створення Національного реєстру донорів крові або компонентів крові, перегляд та оновлення правового регулювання системи крові в частині можливості реалізації проектів державно-приватного партнерства, спрямованих на залучення інвестицій та підсилення матеріально-ресурсного потенціалу системи крові, а також в частині відкриття сфери для діяльності приватних суб'єктів за обов'язкового збереження державного контролю за донорською кров'ю, компонентами та препаратами крові як стратегічними ресурсами національної системи охорони здоров'я.

Безумовно, ідеєю створення цього Закону було збільшення доступності крові та її компонентів, децентралізація суб'єктів служби крові та допуск приватних підприємств, що було заборонено до його прийняття.

Але аналіз його тексту показує, що основним меседжем є заготівля донорської крові та її компонентів, зокрема плазми. Так, преамбула Законопроекту № 3648 звучить так: «Цей Закон визначає стандарти безпеки та якості донорської крові та компонентів крові, регулює відносини, пов'язані з організацією операцій із заготівлі (виділено авторами), тестування, переробки, зберігання, розподілу, реалізації донорської крові та компонентів крові, ...». Далі по тексту законопроектів йде мова лише про заготівлю, суть якої зведена до подальшої промислової переробки.

При цьому, йдеться не про забезпечення медичних закладів України донорською кров'ю та її компонентами, а про промислову їх заготівлю (перш за все, плазми крові, шляхом її фракціонування) з метою наступного створення препаратів крові та отримання прибутку.

Наслідком цього стало значне погіршення стану забезпечення потреб закладів охорони здоров'я в компонентах і препаратах крові, їх удорожчання в мед закладах і

зростання витрат бюджету на закупівлю препаратів крові. Крім того, це змушує громадян, в тому числі безоплатних донорів закуповувати препарати крові в аптечній мережі (по значно завищеним) цінам.

Початок військових дій в Україні продемонструвало повну неготовність та незацікавленість приватних суб'єктів системи крові до роботи в умовах військового стану. Більша їх частина зачинилася з перших днів початку військових дій, що призвело до катастрофічного дефіциту таких важливих та незамінних компонентів крові як плазма та ін.

Як приклад, можна навести роботу компанії «Біофарма», як є найбільшим суб'єктив заготівлі плазми в Україні. Відповідно до їх офіційного сайту [4], ця компанія зупинила роботу своїх «плазмоцентрів» 24 лютого 2022 року, ще у перший день вторгнення рф в Україну. Робота більшості з них, у тому числі і харківського, ще досі не відновлена.

Українськими науковцями, такими як Гуторова Н. та Пашков В. вже неодноразово підіймалась тема що до заготівлі плазми суб'єктами приватного права, що опосередковано пов'язанні з групою компаній «Біофарма» для подальшої промислової переробки. Ці вчені попереджали, що така діяльність погіршить забезпечення компонентами крові медичних закладів та залишить поза межами правого поля комунальні заклади служби крові, які забезпечують взяття, тестування, переробку і зберігання донорської крові та її компонентів.

При цьому, державні та комунальні центри переливання крові не зупиняли свою роботу, та навпаки, перейшли на цілодобовий режим. Як приклад, можна розглянути роботу Харківського обласного центру служби крові діяльність якого спрямована на організацію донорства, заготівлю, тестування і переробку донорської крові, виготовлення з неї компонентів і препаратів. Цей центр географічно розташований на околиці м. Харкова, як раз зі сторони російського вторгнення. Але попри це, він зміг продовжити свою роботу.

З 27 лютого 2022 року працівники і донори цього центру перемістилися в підвал після того, як під час обстрілу ракета влучила в будівлю [5], убивши одного донора і поранивши ще трьох.

На скільки мені відомо, на сьогоднішній день, Харківський обласний центр служби крові забезпечує компонентами крові не тільки Харківську, а ще й Дніпропетровську, Сумську, Полтавську та Запорізьку області.

Крім цього, при обласних центрах, вже працюють мобільні бригади, які виїжджають в найближчі населені пункти для забору крові у донорів, що не мають змоги дістатися самостійно.

На підставі вищенаведеного, можливо зробити висновок, що діяльність суб'єктів крові (як державних, так і приватних), хоч і почала адаптацію до умов війни, але все ще є багато роботи. Війна ще раз довела безпідставність дозволу на існування в Україні центрів забору донорської крові або її компонентів, які не належать до державної форми власності, а також необхідність віднесення центрів служби крові до об'єктів критичної інфраструктури, забезпечених державною підтримкою на належному рівні. Законодавець повинен розробити окремий механізм роботи таких центрів під час воєнного стану. Особливо це має стосуватися приватного сектору, оскільки він також є об'єктом критичної інфраструктури, та від його діяльності залежить життя пацієнтів.

1. Як змінилася робота Харківського обласного центру служби крові. URL: <https://suspilne.media/264585-usi-hocut-dopomogti-zsu-ak-zminilasa-robotu-centru-krovi-ta-donorstva-u-harkovi/>

2. Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-20#Text>.

3. Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові: пояснювальна записка до Проекту Закону України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/142378>.

4. Біофарма відновлює роботу плазмацентрів. URL: <https://biopharma.ua/ru/news/novini/biopharma-vidnovlyuye-robotu-plazmatsentriv>.

5. Життя і робота в укритті: як працює харківський центр служби крові. URL: <https://mediaport.ua/zhittya-i-robotu-v-ukritti-yak-pracyuie-harkivskiy-centr-sluzhbi-krovi>.

УДК 355.24

DOI: 10.31733/17-03-2023-230-232

Ірина ДРОК

старший науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
з дослідження проблем превентивної
діяльності Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Розв'язаний 24 лютого 2022 року збройний конфлікт на території України триває дотепер, а його наслідки держава в цілому та громадяни України зокрема спокутуватимуть ще не один рік. З метою мінімізації наслідків збройного конфлікту варто визначити пріоритетні загрози національній безпеці. Чітке визначення таких загроз сприятиме виробленню політичних, економічних, соціальних заходів та заходів іншого спрямування, щоб державна політика мала єдиний вектор у даному напрямку і комплексно протидіяла наявним загрозам шляхом стратегічного планування. Розглянемо ті загрози національній безпеці, які існують сьогодні в умовах збройного конфлікту і потребують вирішення та планування подальших заходів їх подолання вже тепер.

Військові загрози. До таких загроз ми відносимо військові загрози захоплення територій України, а також завдання шкоди цивільному населенню та критичній інфраструктурі збройними атаками з боку військових російської федерації. Загроза захоплення нових територій України обумовлена тим, що тривають активні бойові дії, прогнозується новий наступ на територію України, гуманістичною стратегією керівництва Збройних сил України, спрямованою на збереження особового складу, а також нестачею зброї у силових відомствах України для проведення контрнаступальних операцій.

Характерним для збройного конфлікту між Україною та російською федерацією є велика кількість уражених цивільних об'єктів. Для порівняння: станом 15 серпня 2022 року держава-агресор уразила понад 22 тисячі об'єктів, що є цивільними, та близько 300 об'єктів, що є військовими [1]. Крім того, величезна кількість цивільних громадян є загиблими та пораненими внаслідок збройного конфлікту. Так, за даними ООН станом на 1 листопада 2022 року загинуло 6430 осіб, а поранено 9865 осіб. Водночас представники ООН відзначають заниженість статистики, що обумовлено неможливістю підрахувати втрати, які були завдані на окупованих територіях [2].

Також станом на кінець грудня 2022 року в наслідок збройних атак по території України було пошкоджено 702 об'єкти критичної інфраструктури, а понад 35 тисяч таких об'єктів повністю зруйновані [3]. Атаки на подібні об'єкти продовжуються, що дає підстави вважати такі загрози найбільш ймовірними.

Аналіз статистичних даних та інформації з відкритих джерел підтверджують реальність вказаних загроз та необхідність застосування державою заходів для їх мінімізації та подолання.

Інформаційні загрози. Сучасним інструментом в збройному конфлікті є інформаційна війна. Тенденції розвитку національного усвідомлення самоідентичності громадян України, їх психологічного сприйняття збройного конфлікту безпосередньо впливають на дії українців у напрямку допомоги військовим Збройних сил України, на їх соціальну позицію в суспільстві, на їх дії щодо внутрішньої та зовнішньої міграції, на їх спроможність працювати (а відповідно і платити податки) та жити, а також на інші важливі аспекти, що сприяють здобуттю перемоги у збройному конфлікті з російською федерацією.

Інформаційна боротьба ведеться не тільки на внутрішньому медійному просторі, але і на світових майданчиках. Від результатів подолання інформаційних загроз на світовому просторі залежить думка іноземних громадян про українців, нашу державу, українську позицію і збройному конфлікті, а як наслідок і їх ставлення до дій урядів зарубіжних держав у напрямку надання допомоги Україні, як у вигляді гуманітарної допомоги, так і у

вигляді зброї. Тобто переважання українського інфопростору на світовій арені безпосередньо впливає і на національну безпеку держави.

Маємо констатувати, що впродовж року триває збройний конфлікт в Україні, а Україна увійшла в світовий інформаційний простір та тримає його на високому рівні. Водночас подекуди спостерігається у внутрішньо-державній інформаційній сфері викривлення, спотворення, блокування, замовчування інформації, її упереджене та тенденційне висвітлення, а також відкрита дезінформація та несанкціоноване її поширення. Акцентуємо також увагу на тому, що поряд із демократичним ставленням до інформаційного простору може виникати і функціонувати невідконтрольні інформаційні потоки. Так, на гребні свободи слова варто остерігатися поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості.

В цілому варто наголосити на необхідності прогнозування та планування державної інформаційної політики, розбудові необхідної інфраструктури в інформаційній сфері з метою уникнення вказаних вище напрямків інформаційних загроз національній безпеці України.

Екологічні загрози. Екологічна небезпека крокує в ногу зі збройним конфліктом, адже непоправна шкода наноситься тваринництву та рослинництву, навколишньому середовищу тією зброєю, яка застосовується окупантами на території України. Згідно з даними Міністерства довкілля станом на 8 листопада 2022 року сума завданих довкіллю збитків оцінюється у 1,35 трильйони гривень [4]. При цьому згоріло, забруднивши повітря небезпечними речовинами, 680,6 тисяч тон нафтопродуктів; 18,3 тисячі квадратних метрів ґрунтів забруднено небезпечними речовинами; 38 тисяч тон викидів потрапило у повітря від горіння російської техніки та утворилося 325 тисяч тон відходів. Загалом 67 мільйонів тон викидів потрапило в атмосферне повітря; 2,3 мільйони квадратних метрів земель засмічено; 23,3 тисяч гектарів лісів випалено, частину з них втрачено назавжди; 3 мільйони гектарів лісів уражено війною [4]. Водночас хочемо зауважити, що попередні 10 років (з 2011 по 2020) в Україні відбувалося активне відновлення лісів [5]. У 2021 році на відновлення лісів з державного бюджету виділялося 599 мільйони гривень [5].

Крім того, засмічено і забруднено водні об'єкти у районах бойових дій. 20 % природоохоронних територій потерпають від війни. Зокрема під окупацією перебувають 8 заповідників, 10 національних природних парків. У зоні ризику опинилися 2,9 млн гектарів Смарагдової мережі – територій, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні. Під загрозою знищення знаходяться 16 Рамсарських об'єктів площею майже 600 тисяч гектарів. Вони мають статус водно-болотних угідь міжнародного значення завдяки їхньому унікальному біорізноманіттю [4].

В наслідок збройних дій знищено 7,1 мільйони квадратних метрів об'єктів, у тому числі критичної інфраструктури, а їх залишки спричинили шкоду довкіллю. Приблизно 200 тисяч квадратних кілометрів території спробиємо розмінування. Окупованими залишаються 2,2 тисяч родовищ з енергоресурсами, металами й мінералами [4].

Можемо собі тільки уявити, скільки коштів та часу вартуватиме Україні відновлення завданих збройним конфліктом збитків довкіллю. Робота і планування подальших дій у цьому напрямку має відбуватися вже тепер.

Економічні загрози. За офіційними даними Міністерства фінансів втрати валового внутрішнього продукту України у 2022 році становили 33-35 %, що у номінальній вартості складає понад трильйон гривень [6]. Серед основних видів економічних загроз національній безпеці України на сьогодні можемо виокремити: загроза скорочення обсягів експорту – ключового джерела бюджетних надходжень; загроза втрати ринків збуту для традиційного українського експорту (метал, продукція хімічної промисловості, аграрна продукція); загроза втрати статусу країни-транзитера енергоресурсів; загроза втрати частини економічного суверенітету внаслідок переходу стратегічних активів під контроль іноземного капіталу; загроза швидкого зниження рівня життя громадян України; загроза ліквідації малого та середнього вітчизняного бізнесу, тощо.

Види загроз від збройного конфлікту можуть бути і іншими, наприклад, соціальні, тектонічні, інфекційні, демографічні, психологічні та інші види загроз. Але в рамках даного наукового дослідження ми зупинилися на тих із них, які є найбільш явними у даний період розвитку українського суспільства.

З наведеного аналізу видно, що втрати України під час збройного конфлікту є величезними, вони торкнуться кожного громадянина. З метою мінімізації та подолання зазначених загроз пропонуємо вітчизняним державним управлінням разом із зарубіжними

партнерами розробити та впровадити в життя стратегічний антикризовий план подолання загроз національній безпеці України, розрахований також і на післявоєнний період.

1. У МВС назвали кількість уражених цивільних і військових об'єктів через ракетні атаки росіян. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/u-mvs-nazvaly-kilkist-urazhenykh-tyvilnykh-ivyskovykh-obyektiv/>

2. В ООН назвали офіційну кількість загиблих цивільних в Україні з 24 лютого. URL: <https://www.unian.ua/war/viyana-v-ukrajini-2022-v-oon-pidrahuvali-kilkist-zagiblih-mirnih-ukrajinciv-12031572.html>.

3. У МВС назвали кількість пошкоджених обстрілами об'єктів критичної інфраструктури. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/28/novyna/suspilstvo/mvs-nazvaly-kilkist-poshkodzenykh-obstrilamy-obyektiv-krytychnoyi-infrastruktury>.

4. Природа та війна: як російська агресія вплинула на довкілля. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya>.

5. Ліси в Україні: скільки грошей витрачали на відновлення останні 10 років. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/15/infografika/suspilstvo/lisy-ukrayini-skilky-hroshej-vytrachaly-vidnovlennya-ostanni-10-rokiv>.

6. Втрати України від війни становитимуть 33-35 % ВВП. URL: https://lb.ua/economics/2022/11/14/535849_vtrati_ukraini_vid_viyni.html.

УДК 349.6+351

DOI: 10.31733/17-03-2023-232-233

Любов КВАСНІЙ

професор кафедри менеджменту
організацій, економіки та підприємництва,
кандидат економічних наук, доцент

Олена ОРЛОВА

професор кафедри менеджменту
організацій, економіки та підприємництва
кандидат економічних наук, доцент

*(Прикарпатський інститут
імені Михайла Грушевського
Міжрегіональної академії
управління персоналом)*

**ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ
ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ**

Право людини на чисте довкілля в конституціях сучасних держав та в їх правових нормативних документах вважається правовою підставою юридичного закріплення екологічної функції держави. З огляду на майбутній вплив на навколишнє середовище на етапі планування політики, плани та програми розвитку не є юридично обов'язковими в Україні, на відміну від законодавства ЄС.

Природоохоронні аспекти мало враховувалися в галузевій економічній політиці. Впровадження передових екологічно чистих технологій і розповсюдження передового досвіду є дуже низькими. Порівняно невисокі ціни на енергоносії, що зберігаються протягом тривалого часу, а також високий рівень зношеності та моральної застарілості обладнання призвели до того, що Україна посідає шосте місце у світі за обсягами споживання газу, що перевищує в 3-4 рази показники європейських країн. Лише протягом останніх трьох років в умовах зростання цін на газ вживаються заходи, спрямовані на розвиток відновлюваних та альтернативних джерел енергії.

У зв'язку з військовими діями в Україні, спричиненими військовою агресією росії, додатково необхідно вирішити питання щодо охорони довкілля на військових та оборонних об'єктах, недоступність яких для здійснення відповідного нагляду та контролю, що призводить до порушення природоохоронного законодавства, забруднення поверхневих і підземних вод нафтопродуктами, руйнування природних ландшафтів та незадовільне відновлення непридатних для використання земель. Вітчизняними підприємствами та

іншими суб'єктами господарювання не достатньо налагоджена система екологічного врядування та екологічного маркування продукції. Тому не можна втрачати час, оскільки масштаби руйнувань просто занадто великі.

Інтеграція екологічної політики в галузеві політики, обов'язкове врахування екологічної складової при розробці стратегій, планів і програм розвитку України, запровадження екологічного врядування на підприємствах, «озеленення» господарської діяльності є шляхом до сучасної галузевої екологічної політики, яка реалізується в країнах Західної та Східної Європи [1].

Відмінності соціально-економічного розвитку регіонів України зумовлюють неоднакове техногенне навантаження на довкілля. «На сьогодні доведена пряма залежність між забрудненням довкілля і суттєвим погіршенням здоров'я населення, негативними змінами в його генофонді. В таких умовах актуальність і значимість права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище набуває особливої гостроти. Охорона і відновлення довкілля, як загальної системи життєзабезпечення людини, перетворюється в задачу першорядної важності з точки зору збереження генофонду народу України, а також перспектив економічного і соціального розвитку»[2]. Передбачається, що положення Стратегії та розроблених на її основі Національних планів дій будуть інтегровані в регіональні програми соціально-економічного розвитку та деталізовані на рівні регіональних планів дій з охорони навколишнього природного середовища, на основі яких будуть розроблені місцеві плани дій з охорони навколишнього природного середовища та підготовлені на рівні територіальних громад.

За результатами реалізації місцевих планів дій передбачається посилити роль органів місцевого самоврядування в процесі реалізації державної екологічної політики, визначити напрями її вдосконалення з урахуванням регіональної специфіки та орієнтирів сталого просторового розвитку європейського континенту. Така політика регіоналізації відповідає положенню Конституції України, відповідно до якого «територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій» [3]

Відповідальність за порушення екологічного законодавства – це сукупність правових засобів, встановлених законодавством (адміністративним, кримінальним, цивільним, трудовим, фінансовим тощо), які застосовуються у випадках порушення вимог охорони довкілля та екологічної безпеки населення, умов та режиму використання природних ресурсів, заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу [4].

Вважаємо, що дотримання принципів Цивільного кодексу, який втілює концепцію турботи про довкілля та збереження ресурсів, є неминучим кроком для нас на практиці гармонійного співіснування людини та природи. Для цього суб'єкти громадянства, які здійснюють цивільну діяльність, повинні сприяти економії ресурсів та охороні навколишнього середовища. З метою ефективного покарання за делікти, які забруднюють навколишнє середовище та руйнують екологію, вважаємо доцільним дотримання принципу інверсії тягаря доказування, а також системи штрафної компенсації.

Сильна інституційна гарантія, безумовно, стане новою віхою в побудові сучасної правової держави з українською специфікою.

1. About the Fundamental Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period up to 2030. URL :<http://www.uniflor.com.ua>.

2. Заржицький О.С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України: монографія. Д. : Національний гірничий університет, 2012. 200 с.

3. Черкашина М. К. Юридичні гарантії права природокористування: монографія. Харків: Вид-во «Фінн», 2010. С. 36-37.

4. Development strategy – Ministry of Environmental Protection. URL: <https://mepr.gov.ua>.

УДК 351.74/.76

DOI: 10.31733/17-03-2023-234-236

Лілія ЛІСНИЧЕНКО

провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД КАНАДИ

Основним напрямом забезпечення захисту інтересів, прав і свобод людини і громадянина є практичне втілення мети, завдань та принципів національної безпеки країни. Для України, яка вже понад рік перебуває в умовах активних бойових дій практично по всій території країни, захист національних інтересів є ціллю номер один. Це країна, яка виборює не лише свободу, територіальну цілісність, а й своє стале та першорядне місце на політичній арені Європейського союзу та в міжнародному просторі загалом. Тому забезпечення національної безпеки за міжнародними стандартами є пріоритетним напрямом діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості в цілому.

Перш ніж перейти до викладення основного матеріалу доповіді необхідно наголосити, що значна частина науковців поняття національної безпеки ототожнюють із поняттям громадської безпеки та публічної безпеки, аргументуючи це відсутністю конкретизації даних понять в законодавчій базі країни та розрізняючи їх лише за широтою охоронюваних суспільних відносин та суб'єктів забезпечення безпеки.

Наразі в нашій державі здійснюється низка реформ, направлених на покращення забезпечення національної, громадської та публічної безпеки. Тому вбачається необхідність дослідження досвіду високорозвинених зарубіжних країн з метою можливого запозичення їх позитивного досвіду. Однією з таких країн є Канада, систему забезпечення громадської безпеки якої буде викладено нами в подальшому.

Отже систему забезпечення громадської безпеки в Канаді очолює Міністерство громадської безпеки Канади (Public Safety Canada), яке складається з п'яти регіональних офісів, що представляють Атлантику, Квебек, Онтаріо, Прерії і Британську Колумбію та Північ. Регіональні офіси є основним контактним пунктом Міністерства на провінційному рівні [1].

Мета Міністерства полягає в захисті громадян від ряду ризиків, таких як стихійні лиха, злочинність і тероризм. До його функцій належить координація усіх федеральних департаментів та агентств, відповідальних за національну безпеку та безпеку канадців. Відповідно до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність Міністерства, його основними напрямками є вирішення питань, пов'язаних з громадською безпекою та управлінням надзвичайними ситуаціями, які не віднесені до компетенції іншої федеральної організації, а також координація суб'єктів Міністерства громадської безпеки; здійснення на національному рівні керівництва національною безпекою та готовність до надзвичайних ситуацій. Загалом Міністерство громадської безпеки Канади функціонує як централізований центр для координації роботи боротьби з тероризмом, критичної інфраструктури, кібербезпеки та транспортної безпеки.

Міністерство забезпечує керівництво федеральною політикою, координує та підтримує різноманітні програми запобігання злочинності, правоохоронну діяльність та реабілітацію правопорушників. Координує та узгоджує різноманітні прикордонні питання, такі як митниця, міграція та транскордонне правоохоронне забезпечення. Також Міністерство допомагає канадцам та їхнім громадам захистити себе від надзвичайних ситуацій і катастроф, пов'язаних із усіма видами небезпеки (природної, антропогенної та технологічної) розробляючи та реалізуючи ряд загальнонаціональних та регіональних програм і планів.

Реалізуючи свої основні напрями роботи із забезпечення громадської безпеки та управління надзвичайними ситуаціями Міністерство громадської безпеки Канади тісно співпрацює з п'ятьма агентствами та трьома контролюючими органами. До агентств-партнерів Міністерства громадської безпеки належать:

– Агентство прикордонної служби Канади (Canada Border Services Agency – CBSA), контролює державні кордони керуючись національними законами, міжнародними угодами і конвенціями у сфері торгівлі, міграції та туризму. CBSA сприяє законному транскордонному руху, підтримує економічний розвиток, перешкоджаючи незаконному перетину кордону та перевезенню товарів, які становлять потенційну загрозу для Канади;

– Канадська служба безпеки та розвідки (Canadian Security Intelligence Service – CSIS) проводить розслідування та повідомляє про дії, які можуть становити загрозу безпеці Канади. CSIS також надає оцінку безпеки, за запитом, усім федеральним департаментам і агентствам;

– Виправна служба Канади (Correctional Service of Canada – CSC) допомагає захищати суспільство, заохочуючи правопорушників ставати законслухняними громадянами, одночасно здійснюючи розумний, безпечний, надійний і гуманний контроль. CSC відповідає за управління правопорушниками, засудженими до двох років або більше у федеральних виправних установах і тих, що знаходяться під громадським наглядом;

– Комісія з умовно-дострокового звільнення Канади (Parole Board of Canada – PBC) – незалежний орган, який надає, відмовляє в умовно-достроковому звільненні або скасовує умовно-дострокове звільнення для ув'язнених у федеральних в'язницях і провінційних в'язницях без власної комісії з умовно-дострокового звільнення. PBC допомагає захистити суспільство, сприяючи своєчасній реінтеграції правопорушників у суспільство як законслухняних громадян;

– Королівська канадська кінна поліція (Royal Canadian Mounted Police – RCMP) забезпечує дотримання законів, запобігає злочинам, підтримує мир, правопорядок і громадську безпеку.

До контролюючих органів з якими співпрацює Міністерство громадської безпеки в Канаді належать:

– Цивільна комісія з розгляду скарг Королівської канадської кінної поліції (Civilian Review and Complaints Commission for the Royal Canadian Mounted Police – CRCC) – відкрито, незалежно та об'єктивно розслідує скарги громадськості на поведінку членів RCMP. Комісія також проводить громадські слухання та проводить дослідження і розробку політики з метою покращення процесу розгляду скарг громадян;

– Управління слідчого з питань виконання покарань (Office of the Correctional Investigator – OCI) проводить незалежне, ретельне та своєчасне розслідування проблем, пов'язаних із Службою покарань Канади. OCI може ініціювати розслідування на підставі скарги (або від імені) правопорушника, за запитом міністерства або за власною ініціативою;

– Зовнішній оглядовий комітет RCMP (External Review Committee – ERC) є незалежною агенцією, яка сприяє справедливим трудовим відносинам у RCMP. Комітет здійснює незалежний розгляд апеляцій у справах про дисциплінарне стягнення, звільнення та пониження в посаді, а також деяких інших видів скарг.

У своїй діяльності Міністерство також тісно співпрацює з органами влади інших рівнів, службами швидкого реагування, громадськими групами, приватним сектором та іншими країнами з питань національної безпеки, протидії злочинності та питань управління надзвичайними ситуаціями, інших ініціатив щодо безпеки.

З метою забезпечення національної безпеки країни, її кордонів, а також протидії злочинності та вирішення питань управління надзвичайними ситуаціями Міністерство громадської безпеки Канади також здійснює низку заходів щодо реалізації різних стратегій, планів та програм. Серед них Національна стратегія кібербезпеки [2-3]; Стратегія управління надзвичайними ситуаціями для Канади: на шляху до стійкості до 2030 року, Концепція управління надзвичайними ситуаціями для Канади (2017 року); Національна стратегія пом'якшення наслідків лиха тощо [1].

Особливу увагу привертає діюча Національна стратегія запобігання злочинності (The National Crime Prevention Strategy – NCPS), яка спрямована на боротьбу зі злочинністю з метою створення сильніших і здоровіших громад. NCPS є політичною основою для здійснення заходів запобігання злочинності в Канаді, надаючи фінансування стратегічно обраним проектам, які сприяють запобігання та зменшенню злочинності в Канаді та збільшенню знань про те, як працює запобігання злочинності. В рамках реалізації NCPS

урядом Канади створено низку фондів з яких відбувається фінансування різних програм запобігання злочинності. Серед таких програм можна виділити Північну інтеграційну ініціативу (Northern Integration Initiative) – це програма, яка спрямована на зменшення великої кількості насильницьких злочинів і повторних насильницьких злочинів серед молоді, яка ризикує приєднатися до банд або брати участь у діяльності, схожій на банду [4].

Отже, система громадської безпеки Канади досить широка, а її дієвість полягає в чіткій координації та тісній взаємодії між різними державними установами та громадськими організаціями національного та міжнародного рівнів.

1. Public Safety Canada. URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/index-en.aspx>.
2. Грабар Н. С. Формування культури кібербезпеки в суспільстві – актуальне завдання сучасності. URL: <http://reposit.sc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/12389/1/stGrabar1.pdf>.
3. Ліпкан В., Діордіца І. Національна система кібербезпеки як складова частина системи забезпечення національної безпеки України. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 5. С. 174-180. UR: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/40.pdf>.
4. Northern Integration Initiative. Public Safety Canada. URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/cntrng-crm/crm-prvntn/nvntn/dtls-en.aspx?i=10040>.

УДК 343.37

DOI: 10.31733/17-03-2023-236-238

Іван ПАЛАМАРЧУК

головний спеціаліст Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, кандидат юридичних наук

ЦІЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІДЕЇ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ, ЩО ВІДНОСИТЬСЯ ДО СФЕРИ ПОВНОВАЖЕНЬ АРМА

Невід’ємною складовою державного механізму формування та реалізації як внутрішньої так і зовнішньої політики держави є складові загального механізму держави, зокрема, якими є органи державної влади та їх службові і посадові особи. При цьому, органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України [1].

Відомо, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, згідно зі статтею 17 Конституції України [1]. Тому, Конституцією України визначається, зокрема, що інтерес держави, який спрямований на забезпечення економічного добробуту України – як превалюючий (стаття 32 Конституції України) [1]. Превалювання такого інтересу є цілком логічним, у зв’язку з тим, що воно забезпечує фінансування різних інтересів держави від функціонування яких залежать, в тому числі і рівень забезпечення в Україні прав людини (інтереси держави в обороні, безпеці і т.д.).

Згідно зі статтями 39 і 42 Закону України «Про запобігання корупції» державні службовці, зокрема, представляючи державу діють виключно в її інтересах, у зв’язку з чим сумлінно, компетентно, вчасно, результативно і відповідально виконують службові повноваження та професійні обов’язки [2].

Також, слід зазначити, що неефективний розподіл видатків на оборону України є одним із основних ризиків у сфері воєнної безпеки згідно зі Стратегією воєнної безпеки України «ВОЄННА БЕЗПЕКА – ВСЕОХОПЛЮЮЧА ОБОРОНА» (далі – Стратегія воєнної безпеки України) [4].

Доречно також зазначити, що згідно зі Стратегією воєнної безпеки України успіх реалізації стратегії залежить, зокрема, від:

– узгодженості заходів щодо підготовки до всеохоплюючої оборони України, виконання превентивних і адекватних воєнним загрозам дій;

- єдності, патріотизму та готовності держави і суспільства до захисту, зокрема, демократичного ладу, незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України;
- рівня довіри українського суспільства до органів, зокрема, виконавчої влади в Україні, дієвої протидії корупції, політичної та правової культури в суспільстві, розвитку, зокрема, добрососудного суспільства, об'єднаного як повагою до сил оборони, так і повагою до закону;
- достатності економічного розвитку держави для нарощування можливостей оборонної промисловості щодо розроблення, виробництва і постачання силами оборони новітнього озброєння, військової та спеціальної техніки [4].

Отже, задля реалізації визначених державою завдань, серед центральних органів виконавчої влади, що реалізують та формують різні види державних політик, які є невід'ємними складовими внутрішньої та зовнішньої політики України, функціонує Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – АРМА).

АРМА є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні чи стягнено за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [3].

При цьому, кінцевим результатом діяльності АРМА з питань реалізації державної політики, зокрема, щодо управління активами віднесеними в установленому порядку до сфери повноважень АРМА є здійснення такого управління на умовах ефективності, а також збереження (за можливості – збільшення) їх економічної вартості [3]. Проте, при управлінні будь-якими активами віднесеними до сфери управління інших органів державної влади не має гарантії того, що буде збережено їх економічну вартість, не говорячи про збільшення такої вартості, у зв'язку з тим, що це не відноситься до їх обов'язків.

Також, доречно зазначити, що якість виконання поставлених перед АРМА державою завдань, які виражаються в реалізації, зокрема, інтересу держави у вигляді забезпечення економічного добробуту України – залежав, залежить та буде залежати від виконання персоналом АРМА зазначених вимог [2] при реалізації свої повноважень.

При цьому наслідком виконання АРМА своїх повноважень першочергового має бути у вигляді «результативності», яка може виражатися й в економічному ефекті від діяльності АРМА – відношення отриманого результату до касових видатків із Державного бюджету України на діяльність АРМА.

Відображення саме результативності виконання АРМА своїх повноважень (в різні періоди часу), із метою виконання зазначених змістовних норм Конституції України, висвітлювалося на інформаційних ресурсах АРМА [5].

Результативність подальшого виконання АРМА своїх повноважень в інтересах держави також залежить від відповідального підходу до формування та забезпечення передумов для реалізації державної політики, що відноситься до сфери повноважень АРМА.

Тому, таким підходом (як одним із основних) є формування у майбутнього покоління, зокрема, здобувачів відповідного рівня та ступеня освіти:

- навичок конструктивної міжособистісної та суспільної взаємодії, яка ґрунтується на взаємоповазі, обміну досвідом і співпраці;
- впровадження принципів солідарності та турботи про спільне благополуччя, яке в тому числі забезпечується прищепленням набутих (при реалізації державної політики у сфері виявлення, розшуку та управління активами одержаними від корупційних та інших злочинів) результативних для суспільства та держави знань і навичок для забезпечення ідеї безперервного правонаступництва держави з реалізації внутрішньої політики в зазначеній сфері.

Таким чином, з метою забезпечення передумов для подальшої реалізації державної політики, що відноситься до сфери повноважень АРМА, та забезпечення збереження набутих знань та практичних навичок з реалізації зазначеної державної політики та на їх основі забезпечити примноження та збільшення результатів майбутніми поколіннями (в ідеях реалізації справи всього Українського народу) нагально необхідним є передача та поширення таких знань та навичок серед здобувачів вищої освіти у галузях знань дотичних

до державної політики, що реалізується АРМА.

Також, задля подальшого забезпечення ідеї безперервності реалізації державної політики, що відноситься до сфери повноважень АРМА доцільним є фундаментальне налагодження взаємодії з різними освітніми платформами, що по суті може забезпечити підготовку та профорієнтацію майбутніх наступників нинішнього персоналу АРМА, на досягнення зазначеної ідеї.

З огляду на викладене, потребує дослідження та вироблення стратегії діяльності (із відповідним утвердженням такої стратегії відповідним актом законодавства) задля створення передумов для забезпечення безперервності реалізації державної політики, віднесеної до сфери повноважень АРМА, зокрема, висвітленими способами, що є шляхом до сформування в суспільстві аксіоми «все предикатне майно – буде повернуто державі та суспільству» – в ідеях реалізації справи всього Українського народу!

Предикатним майном при цьому визначається майно або доходи, які було набуто в результаті скоєння злочину, що можуть стати предметом злочину.

1. Конституція України від 28.06.1996 р.: станом на 01.01.2020 р.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII.
3. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VIII.
4. Стратегія воєнної безпеки України «ВОЄННА БЕЗПЕКА – ВСЕОХОПЛЮЮЧА ОБОРОНА», схвалена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України», яке було введено в дію Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України».
5. Агентство з розшуку та менеджменту активів. URL: <https://arma.gov.ua/>.

УДК 351.573

DOI: 10.31733/17-03-2023-238-241

Наталія ЩЕРБИНА

аспірант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
суддя Солонянського районного суду
Дніпропетровської області

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ВЖИВАНOSTІ ДЕФІНІЦІЇ «ЗБРОЯ» В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Цілком легально виготовлена зброя подорожує світом і продається кілька разів протягом свого життєвого циклу. На певному етапі такого циклу значна частина зброї потрапляє на нелегальний ринок, а правоохоронні органи вилучають її вже після того, як було вчинено злочин або під час проведення слідчих (розшукових) дій. Злочини, які можуть вчинятися із застосуванням зброї, є різноманітними. Об'єднує їх лише один фактор, а саме те, що вони мають значний вплив на національну безпеку.

Вважається, що перелік національних об'єктів кримінально-правової охорони, що наводиться у ст.1 КК якраз і складає загальний об'єкт злочину. У змісті вказаної статті, яка визначає завдання Кодексу щодо правового забезпечення охорони певних сфер суспільного життя, надається узагальнений перелік об'єктів на які посягають суспільно небезпечні діяння. До такого переліку включені права, свободи людини та громадянина, власність, громадський порядок, громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, мир та безпека людства [1].

Безпосередній об'єкт охорони зазвичай рідко вказується у диспозиції певної норми. Привернемо свою увагу до охоронюваного кримінальним законом об'єкту «національна безпека» у досить новому для Кодексу складі злочину - ст. 1142 КК «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або

надзвичайного стану». Визначити об'єкт даного злочину, яким є основи національної безпеки, можливо лише за умови всебічного тлумачення, аналізу кримінально-правової норми, складу злочину, що є необхідною умовою для його правильної кваліфікації, визначення ступеня його тяжкості.

Основи національної безпеки виступають безпосереднім об'єктом вказаного злочинного посягання, в той час як зброя відіграє в даному випадку роль предмета такого протизаконного впливу. Цей склад злочину є новим для Особливої частини КК, оскільки його поява пов'язана з повномасштабною збройною агресією сусідньої держави. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» від 24 березня 2022 року № 2160-IX, чинний КК був доповнений вказаним складом [2]. Останній покликаний запобігти вчиненню відповідних злочинів та передбачити відповідні покарання для осіб, які навмисне та незаконно розповсюджують інформацію про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, а також інформацію про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших військових формувань України, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння [3].

Цікавим для нас з точки зору феномену відсутності в національному кримінальному праві дефініції «зброя» є те, що ані проєкт згаданого закону, ані Пояснювальна записка чи висновки Комітету з питань правоохоронної діяльності та Головного науково-експертного управління не містять в своїх текстах взагалі згадування про зброю та озброєння. Лише у висновку Комітету з питань правоохоронної діяльності до першого читання після заслуховування інформації народних депутатів України – членів Комітету та всебічного обговорення питання, Комітетом були висловлені зауваження до законопроекту, які постановлено врахувати при його прийнятті та запропоновано законопроект за реєстровим № 7189 викласти в редакції, яка була прийнята народними обранцями. Тобто такий предмет злочину як зброя та з'явився в статті 1142 КК як то кажуть – «після обговорень з місця». Але вважаємо, що народні обранці даремно не приділили належної уваги таким нововведенням. Варто зауважити, що досліджуваний склад злочину, маючи посилання на предмет його вчинення – зброю, не містить навіть переліку її видів: вогнепальна чи холодна зброя, військова чи інша. Тобто поняття «зброя» в статті 1142 Особливої частини КК виникло без аргументації та класифікації.

На нашу думку відсутність законодавчо-закріпленого поняття «зброя» створить додаткові складнощі під час кваліфікації дій за вказаною статтею, а також під час розгляду таких справ у суді враховуючи специфіку складу та ситуацію в нашій державі, де кожного дня несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення як зброї, так і міжнародної військової допомоги на жаль має місце.

Проаналізувавши весь масив національних нормативно-правових актів виявилось що поняття «зброя» в ньому відсутнє. Останні 10 років народні обранці пропонують проєкти законів, які містять в собі різноманітні визначення поняття «зброя». Одні з них є лаконічними, без зайвої деталізації. Таке визначення має проєкт Закону «Про обіг зброї невійськового призначення» № 2105 від 09 лютого 2009 року [4]. Зброя отримала таку дефініцію - пристрої, прилади, предмети, спеціально виготовлені, конструктивно призначені та технічно придатні для неодноразового ураження живої або іншої цілі, які не мають іншого виробничого чи господарсько-побутового призначення. Проте вказаний проєкт не отримав схвальної простої більшості голосів народних обранців. Інші законопроекти містять більш розгорнуте визначення цього поняття.

Найактуальніший на сьогоднішній день законопроект «Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю» від 25 червня 2021 року № 5708 визначає зброю, як пристрій або предмет, спеціально виготовлений, конструктивно призначений та технічно придатний для знищення, ураження, ушкодження або заподіяння іншого руйнівного впливу на живі чи неживі об'єкти та цілі, та який не має іншого прямого виробничого чи господарсько-побутового призначення [5].

Здавалося б, проблема – вирішена. Поняття сформульоване. Але... З приводу прийняття такого закону все ж таки точаться запеклі дискусії, оскільки експерти наголошують на відсутності в українців культури поводження зі зброєю, що може

спровокувати певні ризики та привести до негативних наслідків [6].

Більше ніж за 10 років намагань нормативного визначення, поняття «зброя» в законопроектах принципово не змінилося, тобто воно має чітко виражене поняття притаманних зброї рис. А от визначення видів зброї стало набагато більше, що можливо обумовлено активністю розвитку зброярства, розвитком промисловості, інженерії та попитом на різні види зброї. Повномасштабна війна також додала декілька видів зброї, про існування якої пересічні громадяни в мирний період життя навіть не здогадувалися.

Отож, якщо законопроект в 2009 році містив в собі визначення вогнепальної, газової, травматичної, нарізної та гладкоствольної вогнепальної, вогнепальної комбінованої, пневматичної та холодної зброї, то останній за часом законопроект додатково ще містить і поняття вихолощеної, гладкоствольної короткоствольної вогнепальної зброї (зброя менш летальної дії), довгоствольної (довга) вогнепальної, зброї учбово-розрізної, напівавтоматичної вогнепальної, нейтралізованої зброї, пістолета та револьвера газового, револьвера, розрядженої та сигнальної службової зброї.

І це все тільки види цивільної зброї. Хто надасть відповідь на запитання, що мається на увазі під поняттям «зброя» в диспозиції ст. 1142 КК? Лише вогнепальна, чи може лише зброя військового призначення?

Шляхами вирішення проблеми ідентифікації на законодавчому рівні поняття зброї є врегулювання на законодавчому рівні питання чіткої ідентифікації зброї, класифікації її видів та властивостей для правильної правової кваліфікації конкретних складів кримінальних правопорушень.

Слід враховувати, що забезпечення громадянам права на особистий захист свого життя та здоров'я, а також життя та здоров'я навколишніх від злочинних посягань за допомогою в тому числі і цивільної вогнепальної зброї, а також упорядкування існуючого нормативного регулювання в питанні обігу цивільної вогнепальної зброї, необхідно здійснювати у відповідності до норм Конституції України.

Отже, прийняття відповідного закону обумовлене необхідністю законодавчого регулювання відносин, що виникають під час обігу в Україні цивільної вогнепальної зброї, бойових припасів до неї задля визначення правового режиму власності на цивільну зброю, встановлення основних прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння, відчуження, носіння, транспортування, ремонту, застосування цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів [7]. Вказане буде мати безпосередній вплив і на стан національної безпеки, оскільки вирішить проблему кваліфікації дій за ст. 1142 КК.

За допомогою цього інструменту, тобто закону, вирішиться питання щодо ідентифікації поняття зброї для кримінального права. Хоча для цього необхідно розробити таке поняття саме в поєднанні з криміналістикою. Також з'явиться можливість більш конкретно визначити поняття зброї і для цілей застосування у кримінальному праві, оскільки виключиться існування проблем кваліфікації дій із застосуванням будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, що тісно пов'язано з перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність та з іншими предметами, спеціально пристосованими або заздалегідь заготовленими для нанесення тілесних ушкоджень.

Тобто, однією з можливостей вирішити проблему відсутності чіткого визначення поняття «зброя» в кримінальному праві вбачається саме через прийняття спеціального закону. Якщо в ньому буде міститися чітке визначення поняття «зброя», а також будуть наведені критерії її відмежування від інших предметів та засобів, то вказане дасть змогу найбільш раціонально та чітко і правильно застосовувати таку дефініцію у кримінальному праві.

З огляду на існування суміжних понять, у нас виникає також як один зі шляхів вирішення проблеми, пропозиція про внесення змін до чинного КК, після прийняття відповідного закону, шляхом включення примітки до статей 36, 263, 296 цього Кодексу, які б містили в собі і таке визначення, і що важливо посилання на відповідний закон. Вважаємо внесення таких змін у вигляді прийняття примітки до вказаних статей усуне існуючу на даний час проблему щодо кваліфікації дій, хоча б за ст. 1142 КК України.

Підсумовуючи можна сказати, що на даний час в Україні, на жаль, не існує єдиного критерію визначення поняття «зброя». Формулювання поняття «зброя», його наукове обґрунтування, слугуватиме основою для прийняття відповідного закону та врегулювання питань кваліфікації кримінальних правопорушень.

Прогалину до прийняття відповідного пропонуємо вирішувати через використання

терміну, який міститься в Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння, кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України, затвердженій наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України від 21 жовтня 2003 року № 200 [8], де поняття «зброя» сформульовано наступним чином: «зброя - предмети та пристрої, що призначені для ураження живих цілей, кораблів, літаків (вертольотів) та інших об'єктів і не мають іншого призначення». Вважаємо що таке визначення зброя якомога більше відповідає характеристикам, які має уособлювати в собі зброя, як один з предметів злочинного посягання за ст. 1142 КК.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» від 24 березня 2022 року № 2160-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому розповсюдженню інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247719>

4. Проект Закону України «Про обіг зброї невійськового призначення» № 2105 від 09 лютого 2009 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2105&skl=7

5. Проект Закону України «Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю» від 25 червня 2021 року № 5708. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/219896.html>

6. Камша О. Закон про зброю в Україні. Юридична газета online від 18 липня 2019 року. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zakon-pro-zbroyu-v-ukrayini.html>

7. Ореховський М. Зброя, кара і закон. Юридичний вісник України. 2018. URL: <https://yvu.com.ua/zbroya-kara-i-zakon/>

8. Інструкція про застосування зброї, бойової техніки, озброєння, кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України, затвердженій наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України від 21.10.2003 року № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03#Text>

УДК 656.04/08

DOI: 10.31733/17-03-2023-241-243

Андрій САВЧУК

старший судовий експерт
сектору автотехнічних досліджень

Сергій ДАНЕЦЬ

перший заступник директора,
кандидат технічних наук

*(Харківський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
МВС України)*

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДТП ЗА УЧАСТЮ СПЕЦТРАНСПОРТУ

Рух спецтранспорту, тобто транспортних засобів обладнаних спецсигналами (світловими та звуковими) регламентується вимогами Правил дорожнього руху України (Далі – ПДР) [1], і у свою чергу, накладає додаткові обов'язки на інших учасників дорожнього руху. Експертне встановлення механізму ДТП за участю таких транспортних

засобів потребує особливого методичного підходу. Для отримання переваги в русі водії транспортних засобів, обладнаних спеціальними сигналами повинні діяти відповідно до вимог п. 3.1 ПДР. Тобто, водії оперативних транспортних засобів, виконуючи невідкладне службове завдання, можуть відступати від деяких вимог ПДР, за умови увімкнення проблiskового маячка синього або червоного кольору і спеціального звукового сигналу та забезпечення безпеки дорожнього руху. При цьому під час виконання вказаного п. 3.1 ПДР головною умовою є виключно «забезпечення безпеки дорожнього руху», тобто скористатися пріоритетом вони можуть, тільки тоді, коли переконуються в тому, що їм поступаються дорогою інші учасники дорожнього руху.

Що стосується решти водіїв, то в повному обсязі відповідно до вимог п. 3.2 ПДР вони повинні дати дорогу транспортному засобу з увімкненим синім проблiskовим маячком та (або) спеціальним звуковим сигналом і забезпечити безперешкодний проїзд. Слід зазначити, що поєднання наведених вище пунктів п.п. 3.1 та 3.2 ПДР ще раз підтверджує принцип взаємності вимог до учасників руху щодо забезпечення безпеки руху в умовах їхньої взаємодії у дорожньому русі. У зв'язку з цим найважливішими питаннями автотехнічної експертизи при встановленні механізму ДТП за участю транспортних засобів зі спецсигналами є оцінка технічної можливості кожним водієм, причетним до такої ДТП, вимог п.п. 3.1 та 3.2 ПДР. Конкретно може йтися про можливість водія спецтранспорту оцінити, що йому поступаються дорогою і може відступати від відповідних вимог ПДР, тобто про наявність умови забезпечення безпеки руху.

Експертна практика розслідування ДТП за участю спецтранспорту дозволяє назвати дорожні ситуації, коли водій такого транспортного засобу технічно не може переконатися, що йому поступаються дорогою, тобто переконатися у безпеці руху. Це, наприклад ситуація на перехресті, коли через інші транспортні засоби, через обмеження видимості та оглядовості, водій спецтранспорту не може бачити транспорт, що наближається по дорозі. Зрозуміло, що в такій ситуації можливості переконатися в тому, що йому поступаються дорогою, немає, незважаючи на включені спецсигнали, через те, що відсутній візуальний контакт, а звуковий сигнал далеко не завжди ідентифікується іншими водіями щодо напрямку, звідки наближається спецтранспорт. Інша ситуація, коли водій спецтранспорту рухається випереджаючи транспортний потік, наприклад, проїжджою частиною зустрічного напрямку. Водії автомобілів, що рухаються попереду, можуть сприймати лише звуковий сигнал, але в умовах міської забудови далеко не завжди є можливість встановити, з якого напрямку наближається спецтранспорт. У зв'язку з чим виникає ситуація, коли спецтранспорту дорогою не поступаються. Досить часто водії такого транспорту включають спеціальний звуковий сигнал надто пізно, позбавляючи тим самим інших водіїв можливості своєчасно оцінити дорожню обстановку та поступитися дорогою спецтранспорту. Це означає, що вимога до водіїв такого транспорту щодо можливості відступати від вимог п. 3.1 ПДР і отримувати перевагу в русі, виключно після того, як вони переконуються в тому, що їм поступаються дорогою, є безальтернативною і передбачає неухильне виконання цієї вимоги. Ретельне експертне дослідження цієї обставини є необхідною умовою для об'єктивного встановлення механізму ДТП за участю спецтранспорту.

Далі слід навести особливості для експертного дослідження дій інших водіїв щодо оцінки можливостей виконання ними вимог ПДР з урахуванням реальних дорожніх умов і психофізіологічних можливостей людини. Цілком очевидно, що у разі, коли транспорт із включеними спецсигналами наближається у межах видимості та оглядовості водія іншого транспортного засобу, то кожен водій повинен сприймати цю обставину (поєднання миготливого проблiskового маячка синього або червоного кольору і спеціального звукового сигналу), як об'єктивну ознаку реальної небезпеки для руху. У такому разі водії інших транспортних засобів повинні вжити можливих заходів для запобігання ДТП, відповідно до вимог п.п. 3.2, 12.3 ПДР (якщо рухатись без перевищення допустимої швидкості руху).

Стосовно тих випадків, коли на ділянці наближення до місця перетину траєкторій спецтранспорту та інших видів транспортних засобів, прямий візуальний контакт між їхніми водіями відсутній. У цій ситуації може йтися про можливість визначення водіями за спеціальним звуковим сигналом лише напрямку, з якого може наближатися спецтранспорт. При цьому така можливість істотно залежить від того, чи рухається спецтранспорт із зустрічного, попутного, чи поперечного напрямку. За різними експертними оцінками, час надійної та достовірної ідентифікації напрямку, з якого наближається транспорт зі

спеціальним звуковим сигналом водієм, іншого транспортного засобу може становити від 2 до 5 секунд. Зрозуміло, що за такий час відстань між цими транспортними засобами може суттєво скоротитися.

З експертної точки зору, маючи на увазі, що спеціальний звуковий сигнал також можна розглядати однією з ознак виникнення небезпечної дорожньої ситуації і можна констатувати також необхідність у повній відповідності до п. 12.3 ПДР, а саме зниження швидкості транспортного засобу аж до зупинки. Інакше кажучи, навіть за відсутності прямого візуального контакту зі спецтранспортом, кожен водій повинен сприймати спеціальний звуковий сигнал як об'єктивну ознаку небезпечної дорожньої ситуації. При цьому в ПДР вказані відповідні технічні заходи забезпечення безпеки руху, що дозволяють не допустити перетворення небезпечної дорожньої ситуації на аварійну, як водієм спецтранспорту, так і іншими водіями.

Таким чином, можна з усією визначеністю констатувати, що жодного абсолютного пріоритету в русі транспорту з включеними спецсигналами в ПДР немає, цей пріоритет набувається в кожній конкретній дорожній ситуації лише за умови, що водій спецтранспорту має можливість переконатися і переконується, що йому поступаються дорогою інші транспортні засоби.

1. Правила дорожнього руху України: Затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. №1306 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>.

УДК 342.951
DOI: 10.31733/17-03-2023-243-245

Яна ШНУРКО
завідувач відділу зв'язків з громадськістю
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ІЗ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Протягом тривалого часу засоби масової інформації (далі – ЗМІ) виконували і продовжують виконувати роль провідників між суспільством та правоохоронними органами. Взаємодія поліції та ЗМІ також має давню історію, причому характер такої діяльності не можна вважати сталим. Скоріше тут варто вести мову про динаміку таких взаємовідносин, обумовлену мінливими умовами для успішного перебігу процесу взаємодії.

Важливо відмітити, що поліція та ЗМІ функціонують в одному соціальному середовищі, але мають однаково служити суспільним інтересам, виконуючи при цьому різні завдання [1]. У наведеному аспекті важливо приділити увагу принципам на яких має ґрунтуватися взаємодія поліції із ЗМІ, а також їхній зміні під час дії в Україні воєнного стану. Цікавість представляє те, що принципи є найбільш стабільною складовою будь-якої системи адміністрування. Проте, вплив надзвичайних обставин, до яких можна віднести відкриту збройну агресію російської федерації щодо України, викликає необхідність трансформації засад такої взаємодії.

Перед розкриттям принципів взаємодії поліції із ЗМІ, зупинимось на наукових підходах до розуміння принципів (засад) у цілому. Поняття «принцип» походить від лат. Principium, (від principis – голова, ватажок) та визначалося як: а) початок; б) курія, яка подавала голос першою; в) перші ряди, передова лінія, фронт. У сучасній юридичній науці під принципами розуміють: 1) Основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо); 2) Внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [2, с. 342]. Виходячи з предмету нашого дослідження, більш прийнятним буде уявлення про принципи як про вихідні,

основоположні ідеї, на яких має базуватися взаємодія поліції із ЗМІ.

Що стосується наукових підходів до класифікації принципів взаємодії поліції із ЗМІ, можна констатувати відсутність єдиного, або ж переважаючого підходу. Натомість, наукові позиції в цьому питанні істотно різняться.

Серед інших, зазначимо про підхід А.В. Лебедевої, яка пропонує поділити принципи на загальні та спеціальні. До загальних принципів взаємодії авторка відносить такі загальнообов'язкові принципи, що відображають побудову процесу взаємодії: прозорість, узгодженість, оперативність, об'єктивність, гласність та відкритість, законність, забезпечення прав людини та громадянина, науковість. Спеціальні принципи взаємодії на її думку стосуються функціональної приналежності та відповідають за побудову стійких взаємовідносин. До таких принципів запропоновано віднести: безперервність взаємодії; постійний обмін інформацією; узгодженість за місцем і часом; планування; незалежність суб'єктів взаємодії; організаційність; циклічність; оптимальне використання можливостей суб'єктів; професійність; пропорційної відповідальності [3, с. 12-13]. Наведений підхід є доволі цікавим, але спеціальні принципи ототожнюються авторкою з функціями, що не вбачається нами правильним.

В зв'язку із цим нами запропоновано власний підхід щодо принципів взаємодії поліції із ЗМІ. До них, ми пропонуємо віднести наступні:

Підзаконність. Взаємодія, як специфічна діяльність здійснюється у відповідності до національного та міжнародного законодавства. Причому розмаїття проявів такої взаємодії закріплюється й уточнюється на рівні підзаконних нормативно-правових актів, зокрема, наказів МВС України.

Багатоканальність. Сучасні ЗМІ являють собою складну систему, де інформація передається за допомогою багатьох каналів зв'язку. При цьому розвиток ІТ-технологій призводить до розширення таких каналів інформації (радіо, ТВ, стільниковий, супутниковий, Інтернет та інші види зв'язку).

Об'єктивність. Надходження інформації з різних джерел створює бар'єр для маніпуляції даними. У свою чергу, аналіз й оцінка отриманої інформації мають бути неупередженими та безсторонніми.

Плановість, системність і безперервність. Підрозділи комунікації зокрема та поліція у цілому, діють згідно затвердженої плануючої документації, системно та безперервно, інформуючи ЗМІ про свою діяльність, реалізуючи єдину інформаційну політику в системі НПУ та цілодобово приймаючи інформацію від громадян, громадських об'єднань, ЗМІ тощо.

Транспарентність. Діяльність поліції є відкритою і прозорою. Принцип транспарентності є ключовим у діяльності суб'єктів владних повноважень, а тому і взаємодія із ЗМІ не може протирічити цій основоположній zasadі.

Людиноцентризм. Діяльність держави здійснюється через органи влади, важливе місце серед яких займає поліція. Відповідно до статті 3 Конституції України, права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а отже і поліція діє для людини та суспільства у цілому [4].

Науковість та інноваційність. Складно уявити собі ситуацію, коли взаємодія спирається не псевдонаукові висновки та ґрунтується на застарілих інструментах. Обмін інформацією, висвітлення фактів про результати службової діяльності, здійснення громадського контролю, звітування та направлення звернень мають відповідати засадам науковості та враховувати постійне впровадження новітніх методик і технологій. Лише тоді взаємодія поліції та ЗМІ здатна бути ефективною.

Водночас, в умовах воєнного стану, як особливого правового режиму, що діє в Україні, сутність наведених принципів може змінюватись, трансформуватись. Так, принцип підзаконності взаємодії поліції із ЗМІ набуває великої кількості особливостей, що мають юридичну силу саме в особливий період. Десь це стосується так званої «інформаційної гігієни», в інших випадках – обмежень і додаткових умов, щодо поширення інформації певного змісту.

Що стосується багатоканальності інформації, то цей принцип також може змінюватись. Ще у 2021 році Рада національної безпеки і оборони наголошувала на відповідальному ставленні ЗМІ до достовірності інформації, яка набуває першочергового значення в умовах ескалації гібридної агресії росії. Зокрема, Центр протидії дезінформації при РНБО України та Міністерство оборони України розробили рекомендації для українських та іноземних ЗМІ щодо роботи мас-медіа на території бойових дій та інших

територіях України. Згідно з рекомендаціями, застерігають від публікацій/показів щодо: ракет, що летять або місць куди вони потрапили; назв вулиць, зупинок транспорту, магазинів, заводів; переміщення українських військових, військові об'єктів; роботи протиповітряної оборони; місць обстрілу або влучення снарядів; адрес, візуальної прив'язки або координатів боїв; номерів автомобілів, бронетехніки; потерпілих або загиблих (крім офіційних даних); прямих трансляцій з місць влучення снарядів та місць активних бойових дій [5].

Як висновок, можна вказати на те, що принципи взаємодії поліції із ЗМІ є керівними та основоположними засадами багатосторонньої узгодженої діяльності, що здійснюється в інтересах суспільства між учасниками інформаційних правовідносин, сторонами яких виступають органи і підрозділи Національної поліції України та мас-медіа. В особливий період, зокрема, під час дії воєнного стану сутність такої взаємодії змінюється. Насамперед, це стосується зміни принципів такої діяльності, що тягне за собою подальші трансформації завдань, форм та функцій та методів взаємодії.

1. Семижон О.В. Взаємодія Національної поліції України із засобами масової інформації в сучасних умовах URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/3280/1/Семижон%20А.В.%201.pdf> (дата звернення 02.03.2023).

2. Багатомовний юридичний словник-довідник / І.О. Голубовська, В.М. Шовковий, О.М. Лефтерова та ін. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.

3. Лебедева А.В. Адміністративно-правові та організаційні засади взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації. Автореферат дис. к.ю.н. 12.00.07. Київ. 2009. 19 с.

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 02.03.2023).

5. Важлива інформація для ЗМІ щодо роботи медіа на території бойових дій. 30.03.2022. Інформаційне агентство АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/30/vazhlyva-informacziya-dlya-zmi-shhodo-roboty-media-na-terytoriyi-bojovuh-dij/> (дата звернення 02.03.2023).

УДК 343.37

DOI: 10.31733/17-03-2023-245-247

Каріна ПІСОЦЬКА

викладач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЇ ТА ВИКЛИКИ

Профілактика дитячих правопорушень є найважливішим аспектом підтримки порядку та безпеки в мирний час. Проте у воєнний час роль підрозділів ювенальної превенції стає ще більш важливою, адже, окрім повсякденних завдань, ювенальні поліцейські стикаються з новими викликами, що спричиненні збройною агресією. Наразі пріоритетними напрямками у роботі є з одного боку профілактика ювенальної деліктності, з іншої – створення безпечного середовища для дітей, евакуація з небезпечних місць, де проводяться активні бойові дії.

У цьому підрозділі ми дослідимо особливості діяльності підрозділів ювенальної превенції в умовах воєнного стану.

Так, згідно статистики Національної поліції та Офісу Генерального прокурора [5,6] станом на 02 березня 2023 року більше ніж 1 390 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації, а саме: 461 дитина загинула, понад 929 дітей поранені, з початку бойових дій до органів Національної поліції надійшло 10 277 звернень про безвісне зникнення дітей, з яких 10 092 дітей розшукано, в той же час 348 дітей залишаються в активному розшуку.

Військова агресія на території нашої держави, суттєво внесла зміни в повсякденну діяльність підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. Відмітимо, що

характер діяльності ювенальних поліцейських також залежить і від регіону, адже одні міста та села стикнулися з великою кількістю переселенців, інші з окупацією (деокупацією), а ще інші – з активними бойовими діями у їхніх містах та селах.

Тому, до особливостей адміністративної діяльності ювенальних поліцейських в умовах воєнного стану, насамперед відноситься створення безпечного середовища для дітей, зокрема:

Взаємодія з іншими підрозділами Національної поліції щодо виявлення та сприяння евакуації дітей з небезпечних регіонів.

Наприклад, на сьогодні існують багато поліцейських підрозділів, екіпажів які допомагають підрозділам ювенальної превенції щодо захисту дітей від загрози обстрілів у містах та селах. Так, в підрозділах існує такий поліцейський екіпаж як «Білий Янгол», який займається евакуацією дітей та їх батьків з небезпечних регіонів та територій України, через воєнні дії. Також правоохоронці контролюють кожну сім'ю, в якій виховуються діти, та постійно закликають їх до евакуації. Наприклад, в Бахмутській громаді працює вісім таких евакуаційних груп поліції. Всі ці екіпажі взаємодіють з підрозділами ювенальної превенції [5].

Профілактичні заходи, що направлені на попередження військових кіберзлочинів, інформаційної гігієни дітей від ІІСО (спеціальна інформаційно-психологічна операція);

Виявлення дітей, які потребують психологічної та соціальної допомоги, що постраждали внаслідок війни. Через збройну агресію російської федерації, діти, які проживали у регіоні активних бойових дій, стикалися з масовими руйнуваннями, загиблими тощо. Тому, діти які є евакуйованими повинні бути забезпечені психологічної та соціальної підтримки з боку держави та правоохоронних органів. Такі заходи повинні бути спрямовані на надання як негайної допомоги так і довгострокової підтримки дітям, які цього потребують. Дана проблематика має забезпечуватися комплексно, ювенальні поліцейські мають проводити профілактичні заходи, спрямовані на підвищення обізнаності та розуміння проблем, з якими стикаються діти та їхні сім'ї. Дані заходи мають проводитися спільно з державними органами.

Виявлення дітей, що стали жертвами насильства на окупованих територіях. Вчинення сексуального насильства відносно дітей на тимчасово окупованих територіях, правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості та інші - під час війни також нікуди не зникли. І діти, які постраждали потребують скоординованих послуг і консолідованої допомоги усіх державних інституцій, громадських та міжнародних організацій, яку мають відпрацьовувати ювенальні поліцейські разом з іншими дотичними службами.

Наприклад, після початку повномасштабного вторгнення було створено Центр для дітей, які постраждали від насильства в умовах воєнного стану та (або) перебуваючи на тимчасово окупованих територіях, основне завдання якого – створити максимально дружні до дитини умови у процесі здійснення правосуддя. Даний центр поєднує систему правосуддя та соціальну сферу, і представляють собою «змішану форму організації» де поєднуються практики, правила та переконання різних інституцій «під одним дахом».

Взаємодія з іншими підрозділами Національної поліції щодо створення та підтримки безпечного середовища в мирних регіонах (освітнього, соціального і т.д.). Наприклад, сьогодні поліцейські спільно з педагогами проводять заняття з безпеки в новостворених по всій країні інтерактивних класах "Клас безпеки". Його метою є створення безпечних умов для учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. Наприклад, в цьому класі можна проводити превентивну роботу з дітьми та батьками з питань мінної безпеки, роз'яснення алгоритму дій у разі виявлення вибухонебезпечних предметів та зброї тощо.

Впровадження ряду ініціатив щодо забезпечення гуманітарних потреб сімей з дітками, наприклад, спільно з волонтерами (хто цього потребує, як внутрішньо переселеним, так і жителям окупованих/деокупованих територій, де є потреба в продуктах харчування, засобах гігієни, одягу та інших побутових речах).

Отже, з початком повномасштабної війни перед підрозділами ювенальної превенції постали нові виклики та загрози у сфері захисту прав дітей, які потребували вирішення та знайшли відображення у наступному:

створення безпечних середовищ для дітей в умовах постійної загрози, встановлення місцезнаходження зниклих дітей та надання допомоги постраждалим дітям;

безпечна евакуація дітей з території ведення бойових дій;

превентивна робота з дітьми та батьками з питань мінної безпеки, роз'яснення алгоритму дій у разі виявлення вибухонебезпечних предметів та зброї;

удосконалення системи пошуку дітей, наприклад, шляхом запровадження системи інформування громадян України, які можуть володіти інформацією про дитину. Прикладом реалізації такого завдання є сповіщення для користувачів компаній мобільного зв'язку, соціальних мереж, таксі і перевізників, мережі закладів та сайту з продажу квитків (Uklon, OnTaxi, Taxi838, Taxi OPTI, GLOVO).ПрАТ «Київстар», «Meta Platforms Inc.», ТОВ «УКЛОН УКРАЇНА», ІС «OnTaxi», ВСТ «ТАХІ 838», ПП «Оптимальне таксі» та ТОВ «Гловоапп України».

Окрім діяльності ювенальної превенції, направленої на забезпечення безпечного середовища, одним із основних завдань поліцейських є профілактика адміністративних правопорушень, недопущення залучення дітей до військових злочинів, превентивна робота з дітьми щодо молодіжних рухів (необхідно роз'яснювати, що за такі дії передбачено як адміністративну так і кримінальну відповідальність).

Так в Україні набувають популярності нові підліткові рухи "Редан", "Антиредан" учасники яких влаштовують масові заворушення у містах. поширення у мережі Інтернет молодіжних рухів, які провокують конфлікти, закликають до фізичного протистояння та втягають дітей у протиправну діяльність, що своїми зібраннями сколихнули всю країну. Загалом протягом трьох днів в Україні відбулося близько 41 зібрання молоді в різних регіонах держави [209].

Підсумовуючи, робота підрозділів ювенальної превенції має важливе значення для забезпечення громадського порядку та підтримки молоді у мирний та воєнний час. Під час воєнного стану їхні завдання стають ще більш критичними, і вони повинні працювати над захистом неповнолітніх і підтриманням соціального порядку. Взаємодіючи з іншими організаціями підрозділами поліції - підрозділи ювенальної превенції можуть зробити вагомий внесок у безпеку дітей в умовах воєнного стану.

1. Leheza, Y., Karina Pisotska, Oleksandr Dubenko, Oleksandr Dakhno, & Artur Sotskyi. (2023). The Essence of the Principles of Ukrainian Law in Modern Jurisprudence. Revista Jurídica Portucalense, 342–363. DOI: [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(32\)2022.ic-15](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(32)2022.ic-15).

2. Myroniuk R. V., Myroniuk S. A. Peculiarities of application by police measures of administrative responsibility for committing offenses and procedures of appeals on their application. Publishing House "Baltija Publishing". 2021. p.214-239 DOI: 10.30525/978-9934-26-185-5-7.

3. Pisotska K. O. Forms and methods of administrative activity of juvenile prevention units of the national police of Ukraine. juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense. 2022. P. 318–351. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-15>.

4. «ПВК «Редан»: Ситуація в Україні». URL: www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3676826-cvk-redan-situacia-v-ukraini-so-vidomo.html.

5. Офіційний сайт Національної поліції. URL: <https://www.npu.gov.ua>.

6. Офіційний сайт Генерального офісу прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.

УДК 349.3

DOI: 10.31733/17-03-2023-247-250

Анатолій ШИЯН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ, ТА ДЕЯК Х ІНШИХ ОСІБ

Відповідно до ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [1].

Однією зі складових соціального захисту таких громадян є право на пенсійне забезпечення. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом

існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (ч. 3 ст. 46 Конституції України).

Питання пенсійного забезпечення осіб, які перебувають (перебували) на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях (далі – військові пенсіонери), неодноразово ставали предметом розгляду Конституційного Суду України (далі – КСУ). Особливо важливим у цьому питанні є Рішення КСУ від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016. В ньому висловлена юридична позиція, відповідно до якої норми-принципи ч. 5 ст. 17 Конституції України щодо забезпечення державою соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей є пріоритетними й мають безумовний характер; потреба в додаткових гарантіях соціального захисту цієї категорії громадян як під час проходження служби, так і після її закінчення зумовлена, зокрема, тим, що служба у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях пов'язана з ризиком для життя та здоров'я, підвищеними вимогами до дисципліни, професійної придатності, фахових, фізичних, вольових та інших якостей; заходи, спрямовані на забезпечення державою соціального захисту вказаної категорії осіб, зокрема у зв'язку з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами, не можуть бути скасовані чи звужені [2].

Виходячи з викладеного, є однозначним, що держава не може стояти осторонь у питаннях соціального захисту вказаних вище осіб, у тому числі пенсійного забезпечення, і вони мають бути пріоритетними порівняно з іншими категоріями громадян України. Державні органи, наділені відповідними повноваженнями, повинні своєчасно вирішувати всі питання з призначення, перерахунку та виплати пенсій. Звичайно, ця пріоритетність має пов'язуватися з можливостями держави, які складаються на тому чи іншому етапі її розвитку.

На жаль, як свідчать реалії сьогодення, від виконання цієї важливої функції держава останніми кількома роками практично відсторонилася, передавши її на розсуд судової влади. І проявилось це в наступному.

Основним законодавчим актом, яким регламентується нарахування пенсій військовослужбовцям, що звільняються з військової служби, є Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ [3]. З моменту його прийняття і до 2018 року жодних проблем, які стосувалися як призначення, так і перерахунку пенсій військовим пенсіонерам, не виникало, оскільки все це здійснювалося працівниками органів Пенсійного фонду України (далі – ПФУ) фактично без залучення до цього процесу самого пенсіонера.

У 2018 році всім військовим пенсіонерам органи ПФУ провели перерахунок пенсії відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 року № 103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб» (далі – постанова № 103) [4]. Проте в грошове забезпечення, з якого обчислювався тоді розмір пенсії, були включені лише: 1) посадовий оклад; 2) оклад за військове (спеціальне) звання; 3) надбавка за вислугу років. Крім того, було зменшено максимальний розмір пенсії за вислугу років із 90 до 70 відсотків суми грошового забезпечення. Тим самим були порушені чинні до цього часу положення, які визначали складові грошового забезпечення, з яких вираховувалась пенсія.

5 березня 2019 року пункти 1 і 2 Постанови № 103 суд визнав протиправними і скасував. З того часу виникли підстави для перерахунку військових пенсій з урахуванням додаткових видів грошового забезпечення. Однак, на масові звернення військових пенсіонерів здійснити такий перерахунок, Головні управління ПФУ відмовляли, посилаючись на відсутність підстав для цього.

Згідно з приписами ст. 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Як визначено ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України, справи, пов'язані із захистом соціальних прав громадян, розглядаються в порядку адміністративного судочинства. У зв'язку зі згаданою вище бездіяльністю органів ПФУ саме ці суди за адміністративними позовами військових пенсіонерів із 2019 року стали вирішувати питання перерахунку пенсій. Як свідчить судова практика, позовні вимоги, викладені в заявах, стосувалися, в основному, трьох критеріїв пенсійного забезпечення: врахування додаткових видів грошового забезпечення; збільшення відсоткового розміру за вислугу років, якщо він перевищує 70 відсотків; скасування обмеження максимального розміру пенсій (хто мав на це відповідні підстави).

Однак, як виявилось, шлях до отримання позитивного рішення адміністративних судів (їх тепер пенсіонери із-за валу своїх позовів іронічно називають «пенсійними») є тривалим і виснажливим. Так, наприклад, для того, щоб мати підстави для звернення до суду щодо перерахунку пенсії з урахуванням додаткових видів грошового забезпечення, пенсіонер, який мешкає на території Дніпропетровської області, повинен звернутися з відповідною заявою до Державної установи «Територіальне медичне об'єднання МВС України по Дніпропетровській області» для отримання довідки про розмір грошового забезпечення. Термін виконання такої заяви становить не менше одного місяця. Після отримання довідки пенсіонер має звернутися із заявою до ГУ ПФУ в Дніпропетровській області щодо здійснення йому перерахунку пенсії, виходячи з розміру грошового забезпечення, визначеного в довідці. На отримання відповіді, яка завжди є негативною, і долучених до неї документів, знову приходиться чекати не менше одного місяця.

Наступні шість місяців із дня відмови ГУ ПФУ в задоволенні заяви про перерахунок пенсії (саме такий строк дії отриманої відповіді), перед пенсіонером постає дилема з написанням адміністративного позову: 1) або самостійно його скласти, якщо він має хоч якісь необхідні для цього знання, ним усвідомлено досить таки складний і великий масив нормативно-правових актів, якими регламентується пенсійне забезпечення військовослужбовців (що це саме так, автор цієї праці відчув на собі), а також судову практику з цих питань, яка нерідко є суперечливою; 2) або звертатися за правничою допомогою до адвоката, послуги якого в матеріальному вимірі не є дешевими і вартість яких, у більшості випадків, не повертається.

Підготовлена позовна заява разом із долученими до неї документами, які підтверджують право позивача на перерахунок пенсії, а також квитанцією про сплату судового збору, розмір якого в останні роки коливається в межах однієї тисячі гривень, подаються позивачем безпосередньо або надсилаються поштою до окружного адміністративного суду. Далі настає етап судових тяжб за адміністративним позовом, який порівняно зі збиранням необхідних документів і підготовкою позовної заяви характеризується ще більшим навантаженням (насамперед, психологічним, – очікування, скільки триватиме судовий розгляд і чи буде рішення позитивним, чи, навпаки, негативним, приємним назвати не можна).

Судовий розгляд за такими позовами, якщо немає підстав для залишення заяви без руху, зазвичай, повинен тривати не більше 60 днів із дня постановлення ухвали про відкриття адміністративного провадження. Але як свідчить судова практика, рішення в такі строки судом фактично ніколи не приймається – є випадки, коли воно затягується до 6-8 місяців із моменту відкриття провадження. Надалі діяльність позивача залежить від судового рішення: якщо воно на його користь, то треба чекати, чи набере воно законної сили (це може статися тоді, коли ГУ ПФУ не оскаржить в апеляційному порядку прийняте рішення протягом 30 днів із моменту його ухвалення).

Якщо рішення не на користь позивача або воно оскаржено ГУ ПФУ (а це відбувається в більшості справ), настає ще один неприємний період, пов'язаний з підготовкою і самим апеляційним розглядом поданої скарги, який може тривати декілька місяців (не менше 60 днів). Це знову тягне за собою і матеріальні витрати, і суттєве психологічне навантаження (про них велася мова вище).

Загалом, більшість цих судових процесів тривають роками. І це тільки при розгляді одного предмету позову, а їх у кожного пенсіонера може бути декілька.

Навіть якщо за рішенням судів здійснено перерахунок пенсії, це не означає, що пенсія буде перерахована з дати ухвалення рішення суду – ГУ ПФУ такий перерахунок здійснить тільки з моменту отримання рішення. Що стосується різниці в грошових сумах, яка утворилася між раніше виплаченими і доплатами на виконання рішення суду, то їх отримати неможливо, бо вони депонуються і доступу до них позивач немає. Коли він їх отримує (тим більше, в умовах війни), можна тільки здогадуватись.

Таким чином, військовий пенсіонер, який раніше лише один раз у своєму житті відвідав орган ПФУ, щоб надати документи для призначення пенсії, і якому подальші пенсійні перерахунки здійснювали автоматично без його участі і без будь-яких судових позовів, зараз змушений, незалежно від стану здоров'я та мобільності, місця проживання тощо, неодноразово відвідувати цей орган, вистоювати черги, щоб надати та отримати відповідні документи. Те ж саме стосується й судових органів. Можна собі уявити, як ці відвідини впливають на самопочуття пенсіонерів і якими словами вони характеризують тих, хто призвів до такої ситуації. Ну, а якщо давати загальну оцінку цій штучно створеній

ситуації, то її інакше як зневагою і знуцанням над військовими пенсіонерами назвати не можна.

Можна передбачити закид, наскільки моральними є вказані дії військових пенсіонерів – адже вони їх вчинюють у період широкомасштабної військової агресії Росії проти Української держави. Не вступаючи в полеміку з цього приводу (його прибічники та противники можуть навести масу аргументів та контраргументів і вони будуть доречними та слухними), на виправдання таких дій військових пенсіонерів слід зазначити таке: сьогодні існує судова практика, згідно з якою судді ухвалюють рішення про перерахунок пенсії не за весь період, із якого пенсіонери мали б отримувати підвищену пенсію, тобто не з 2019 року, а лише за останні шість місяців, що передують дню подання до суду позовної заяви, тим самим значно зменшуючи суму заборгованості пенсії за минулий період. Підставою для такої судової практики стала постанова Верховного Суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду від 31 березня 2021 року у справі № 240/12017/19, якою визначено, що при зверненні до суду позивач повинен довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого права й саме із цієї причини не звернувся за його захистом до суду протягом шести місяців від дати порушення його прав, свобод чи інтересів чи в інший визначений законом строк звернення до суду. В той же час, триваюча пасивна поведінка такої особи не свідчить про дотримання строку звернення до суду з урахуванням наявної у неї можливості знати про стан своїх прав, свобод та інтересів [5].

Для військових пенсіонерів це стало додатковим поштовхом до судового захисту порушеного конституційного права на належне пенсійне забезпечення.

Чи є вихід із цієї штучної і неправомірно створеної ситуації з пенсійним забезпеченням військовослужбовців? Він є і дуже простий: не дивлячись на теперішній складний час, держава повинна виконувати взяті на себе зобов'язання так, як це робилося нею до 2018 року. Чи є кошти для цього? Протягом усього періоду існування Української держави вони були, є зараз і будуть у майбутньому. Але їх наявність завжди залежала і залежить від рівня корупції; а вона в Україні, як відомо, є однією з найвищих у Європі.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, ст. 141.

2. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини сьомої статті 43, першого речення частини першої статті 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16#Text>

3. Закон України від 9 квітня 1992 року № 2262-XII «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 року № 103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103-2018-%D0%BF#Text>

5. Постанова Верховного Суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду від 31 березня 2021 року у справі № 240/12017/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/95946021>

УДК 351.74/.76
DOI: 10.31733/17-03-2023-251-252

Тетяна БОРИСЕНКО

викладач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Протягом всього свого існування людство прагнуло досягнути для себе кращої якості життя та відчуття безпеки. Значення безпеки та її місце в суспільстві останнім часом набуло глобального значення в житті кожної людини. Оскільки людина є «соціальною істотою», яка не може існувати окремо від соціуму, відчуття особистої безпеки прямо залежить від стану публічної безпеки. Досягнення стану публічної безпеки можливе за умов проведення єдиної державної політики направленої на реалізацію системи заходів економічного, політичного, організаційного та іншого характеру. Лише спільні зусилля та залучення всіх керівних ланок і суб'єктів господарювання здатні усунути та запобігти виникненню надзвичайних ситуацій, що впливають на стан захищеності суспільства. Також на рівень публічної безпеки в державі впливає якість системи правових норм, яка створює та підтримує необхідний рівень правопорядку в державі.

Зважаючи на швидкоплинність та мінливість життя, враховуючи негативні наслідки різноманітних аварій, катастроф та стихійних лих – формуються нові, або перетворюються існуючі органи забезпечення публічної безпеки. Метою такої оптимізації органів забезпечення публічної безпеки є мінімізація негативних наслідків від аварій, катастроф та стихійних лих, а також підвищення ефективності регулювання суспільних відносин.

Вивченням проблеми забезпечення публічного порядку займалися ряд вітчизняних науковців, а саме: В. Авер'янов, М. Бажанов, О. Бандурка, Ю. Битяк, Л. Коваль, В. Олійник, В. Тацій, Ю. Тодика, О. Яценко та ін.

В юридичному словнику, визначено, що публічний порядок або порядок громадський – це урегульована моральними і правовими нормами система суспільних відносин, що має на меті гарантування громадської безпеки і спокою, захисту честі і гідності громадян, нормальних умов для діяльності державних та громадських організацій [1].

Отже, це свідчить про те, що поняття публічного порядку має чітке визначення обумовлене правовими нормами та має на меті виконання головного завдання, як постає перед суспільством. А саме – збереження життя та здоров'я громадян. Не даремно в статті 3 Конституції України закріплено, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [2].

Курбанов Я. Л. вважає, що стан загрози публічній безпеці може виникнути, коли допускається порушення правил експлуатації засобів залізничного, морського, річкового та автомобільного транспорту; правил дорожнього руху; ведення будівельних та інших робіт; експлуатації пожежонебезпечних об'єктів та пристроїв, а також у випадках порушення правил поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими матеріалами, сильнодіючими отрутами, радіоактивними ізотопами та іншими небезпечними предметами та речовинами [3, с. 90-92].

У Кодексі Цивільного захисту України (ст. 5) та в Національному класифікаторі ДК 019:2010 «Класифікатор надзвичайних ситуацій» залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, виокремлюють такі їх види:

- техногенного характеру;
- природного характеру;
- соціального характеру;
- воєнного характеру [4-5].

Так, при виникненні будь-якої надзвичайної ситуації, в залежності від її виду та ступеню складності, передбачається вжиття таких заходів, як оповіщення органів управління та сил цивільного захисту, а також населення про виникнення надзвичайної

ситуації та інформування його про дії в цих умовах; утворення у разі потреби спеціальної комісії з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації; прогнозування зони можливого поширення надзвичайної ситуації; здійснюються заходи щодо життєзабезпечення постраждалого населення та за потреби здійснюються евакуаційні заходи.

Слід зазначити, що на практиці заходи, які вживаються уповноваженими органами з метою протидії виникненню надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків, не завжди забезпечують належний рівень безпеки суспільства в сучасних реаліях. Недоліки пронизують всю систему цивільного захисту, починаючи із законодавства, продовжуючи недосконалими діями уповноважених органів. Це зумовлено відсутністю досвіду та належного рівня підготовки всіх учасників даного процесу.

Під час виникнення різного роду надзвичайних ситуацій Національна поліція України, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», у своїй діяльності керується основними засадами забезпечення публічного порядку та сприяє забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України, або в окремій місцевості [6].

Варто зазначити, що саме від організації діяльності органів поліції стосовно підтримання публічного порядку та безпеки в надзвичайній ситуації багато залежить. Адже потрібно керуватися чіткою інформацією про подію та скоординувати діяльність всіх наявних сил для злагодженої співпраці між поліцією, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю, які беруть активну участь у попередженні надзвичайної ситуації або подоланні її наслідків.

Тому з метою забезпечення підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин в сфері забезпечення публічної безпеки та порядку, державна політика повинна бути спрямована на забезпечення захисту територій, довкілля, матеріальних та культурних цінностей. Крім того, вона повинна мати дієві шляхи реалізації, направлені на запобігання та усунення негативних наслідків виникнення надзвичайних ситуацій.

Таким чином, стає очевидним, що надзвичайною подією є ситуація, що виникає на всій території держави, її частині, або території окремого суб'єкта господарювання, яка порушує нормальні умови життя населення, призводить до катастрофи, аварії, пожежі, стихійного лиха, епідемії тощо. У вищеписаних випадках виникає реальна загроза життю та здоров'ю населення, та значно зростає імовірність загибелі чи ушкодження людей, або настання матеріальних збитків. Тому, в таких ситуаціях обов'язково потрібно організувати заходи із забезпечення публічного порядку, злагоджено співпрацювати всім органам державної влади, місцевого самоврядування та громадянами, щоб уникати паніки.

На сьогоднішній день в Україні ще залишаються недоліки в нормативному та практичному забезпеченні дій уповноважених осіб та громадськості під час виникнення надзвичайних ситуацій. Такі недоліки потребують якомога швидшого усунення, адже неготовність до боротьби із надзвичайними ситуаціями на державному рівні може призводити до важких наслідків. Від моральних та матеріальних збитків до травмування та загибелі людей. Тому, одним із пріоритетних напрямків державної політики повинно бути удосконалення системи заходів забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах виникнення надзвичайних ситуацій.

1. Електронний юридичний словник: веб-сайт. URL: <http://mego.info>
2. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Курбанов Я. Л. Забезпечення громадського порядку та громадської безпеки за сучасних умов: питання теорії. Південноукраїнський правничий часопис. 2016. № 3-4. С. 89 - 93.
4. Кодекс Цивільного захисту України № 5403-VI, від 17.03.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#top>.
5. Національний класифікатор України. «Класифікатор надзвичайних ситуацій» ДК 019:2010, № va457609-10, від 11.10.2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va457609-10#Text>
6. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580–VIII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

УДК 351.74/.76
DOI: 10.31733/17-03-2023-253-254

Олександр ЗАХАРЧЕНКО
старший викладач кафедри
адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК ТА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблематикою застосування заходів з профілактики правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку в умовах введеного режиму воєнного стану є беззаперечно актуальною темою для дослідження як із наукової, так і з практичної точки зору [1]. Громадський порядок та громадська безпека є складником такої системної категорії права як національна безпека держави, а тому критично потребує належного, як нормативного, так і матеріального забезпечення.

Вже понад рік як російські війська здійснили вторгнення на територію України, наносять шкоди інфраструктурі, економічній спрямованості, здійснюють вбивства тощо. Паралельно з цими суспільно небезпечними явищами, мають місце внутрішні загрози, у тому числі вчинення деліктів, що посягають на громадський порядок та безпеку. Вчинення адміністративних проступків у цій сфері громадянами України підриває важливі соціальні конструкти, на яких знаходяться належним чином охоронювані відносини. У зв'язку з цим, окремого надважливого значення в умовах воєнного стану набуває проблема попередження та профілактики правопорушень, що безпосередньо посягають на громадський порядок та громадську безпеку.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнним станом визначається «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності» [2], що вводиться задля усунення загрози однієї із зазначених небезпек шляхом впровадження певних обмежень із зазначенням безпосереднього строку їх дії.

Пропонуємо зупинитися на менш дослідженому аспекті – попередженні та протидії даної категорії правопорушень.

По-перше, задля дійсно ефективного здійснення такої собі профілактики правопорушень, що посягають на громадський порядок, безпосередньо в умовах воєнного стану, необхідно належним чином організувати діяльність підрозділів поліції, в функціональні обов'язки яких, тим чи іншим чином входить зазначене [1]. Для цього, з урахуванням оперативної обстановки, природних та штучних, соціальних, а також воєнно-політичних умов, що склалися, необхідно вжити заходів щодо систематичної оцінки криміногенної ситуації, ведення обліку осіб, які відбували покарання за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Також необхідно задіяти додаткові сили та засоби для здійснення заходів щодо патрулювання громадських місць, де і вчиняється лєвова частка проступків у описуваній сфері. По-друге, варто періодично проводити відпрацювання комплексу дій з реагування на найбільш нетипові для звичних умов ситуації. Тобто виникає необхідність планування та навіть створення певних алгоритмів дій з припинення таких правопорушень, які можуть вчинятись як раптово, так і через ретельну підготовку. До таких планів мають бути включені зокрема: наявні сили, засоби їх взаємодія, можливості залучення додаткових сил та засобів, резерви, варіанти посиленого несення служби, бойова готовність залучених поліцейських, схеми зв'язку, конкретні обов'язки, оперативні карти, а також порядок взаємодії з іншими правоохоронними органами, що дислокуються в районі, місті, тощо [3, с. 137]. І, по-третє, необхідно активізувати індивідуально-профілактичні заходи у вигляді бесід, відвідування за місцем мешкання осіб, які знаходяться на профілактичних обліках в поліції або притягувались до юридичної відповідальності за вчинення антигромадських дій або ведення асоціального способу життя.

Зазначений комплекс заходів, впливатиме на підвищення рівня забезпечення громадської безпеки та громадського порядку на теренах нашої держави, мінімізує кількість адміністративних правопорушень у цій сфері, що надасть можливість на більш високому рівні захистити права громадян та не допустити виникнення у соціумі ілюзій безкарності та стереотипів аномії.

Насправді, зазначені заходи повинні сформувавши у соціумі розуміння персональної відповідальності за протиправні суспільно шкідливі діяння, які посягають на громадський порядок та громадську безпеку, не допустити підриву авторитету органів державної влади та мінімізувати кількість вчинених проступків. Так як свідомий підхід до дотримання стану забезпеченості прав людини і повного відвернення від ведення антигромадського способу життя, є одним із ключових факторів отримання перемоги у війні.

1. Шевяков М.О. Профілактика правопорушень, що посягають на громадський порядок в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми превентивної діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 27 квіт. 2022 р.). Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 91

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

3. Хатнюк Ю. А. Актуальні проблеми організації охорони громадського порядку : курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 168 с.

4. Шевяков М.О. Здійснення Національною поліцією адміністративно-правової профілактики правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, та шляхи її вдосконалення. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. №3, 2022. с. 187-190.

УДК 351.756

DOI: 10.31733/17-03-2023-254-256

Світлана РИЖКОВА

старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНО МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ВЧИНЕННЮ ПРАВОПОРУШЕНЬ ІНОЗЕМЦЯМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним з пріоритетних завдань діяльності Державно-міграційної служби України (далі – ДМС) в умовах воєнного стану є запобігання та протидія нелегальній міграції, а також контроль за додержанням іноземцями правил перебування в Україні. В контексті зазначеного працівники територіальних підрозділів ДМС систематично здійснюють профілактичні заходи та перевірки відпрацювання місць можливого перебування іноземних громадян з метою виявлення та належного реагування на факти порушення міграційного законодавства.

Явищем, що завжди супроводжує нелегальну міграцію, є вчинення іноземцями та особами без громадянства правопорушень на території держави їх перебування. Незаконне перебування іноземців в Україні перетворилося на вагомий дестабілізуючий фактор у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки. Саме з незаконною міграцією пов'язується зростання окремих видів правопорушень, поширення небезпечних захворювань, розвиток підпільного ринку праці на всій території України [1,с.226].

Слід зазначити, що іноземці, які перебувають на території України на незаконних підставах, можуть представляти загрозу національній безпеці нашої країни. Окрему загрозу представляють громадяни РФ, які знаходяться на території нашої країни як нелегальні мігранти, метою перебування яких, в тому числі, може бути проведення підривної діяльності під керуванням ворожих спецслужб.

Так, за підсумками діяльності ДМС за 2022 рік в умовах воєнного стану виявлено 5062 нелегальних мігрантів, з них 1126 - громадян росії, які незаконно проживали в

Україні; 2 550 громадян росії порушили міграційне законодавство; 1106 прийнято рішень про примусове повернення і видворення громадян рф[2].

Своєчасним є прийняття низки законодавчих та нормативно-правових актів, які запобігають міграційним ризикам перебування громадян рф на території нашої країни. Важливим є вихід з угоди про співпрацю держав – учасниць Співдружності незалежних Держав в боротьбі з незаконною міграцією, ратифікованою у 1999 році відповідно до Закону України від 22.05.2022 № 1201, а також прийняття постанови КМУ від 1.11.2022 № 1232 «Деякі питання надання Державною міграційною службою адміністративних послуг в умовах воєнного стану», якою врегульовуються питання розгляду заяв громадян р.ф. – держави-агресора. Постановою, зокрема, передбачено, що на період дії воєнного стану та протягом 30 календарних днів з дня його припинення або скасування територіальними органами/територіальними підрозділами ДМС зупиняється розгляд заяв громадян р.ф. про оформлення дозволу на імміграцію, оформлення та обміну посвідок на постійне чи тимчасове проживання, поданих до набрання чинності вищезазначеною постановою. Крім того, громадянам рф відмовлятимуть у прийнятті нових заяв.

В умовах широкомасштабного російського вторгнення зазначений правовий порядок щодо припинення розгляду заяв про оформлення дозволу на імміграцію, оформлення посвідок на постійне чи тимчасове проживання відносно громадян рф є надійним запобіжником та недопущення вчинення протиправних діянь громадян рф, які можуть бути направлені на дестабілізацію ситуації в країні.

Одним з основних пріоритетних цілей діяльності ДМС у 2023 році, відповідно до публічного звіту ДМС за результатами роботи за 2022 рік є продуктивна комунікація з громадськістю[3]. Без активної допомоги та взаємодії з громадськістю ця робота не відповідає очікуванням суспільства та не забезпечує належний рівень правопорядку у державі[4,с.310].

В контексті зазначеного науковий та практичний інтерес представляє аналіз реалізації поставлених цілей щодо протидії адміністративним правопорушенням іноземцями ДМСУ у взаємодії з представниками населення (громадськості) щодо оперативного інформування про відомі факти та осіб, які є порушниками міграційного законодавства в інформаційно-комунікаційній площині.

На звільнених територіях України з метою здійснення розвідувально-підривної діяльності проти нашої держави залишаються під виглядом пересічних громадян представники ворога, які також і по суті і по факту є незаконними мігрантами. З метою встановлення таких осіб необхідні відповідні фільтраційні заходи з боку повноважних суб'єктів та якомога ширша інформаційна допомога громадян. З цією метою пропонується створення відповідних чат-ботів.

В умовах, коли в Україні активно втілюється у життя діджиталізація державних процесів, запровадження їх у міграційній сфері, на нашу думку, є одним з ключових завдань Міграційної служби [5, с.153].

На офіційному веб-сайті ДМСУ є відповідний сервіс: «Повідомити про ймовірне порушення міграційного законодавства» [6], де визначений алгоритм дій щодо заповнення відповідної форми повідомлення. Інформацію про факти порушення міграційного законодавства України можна надсилати у двох варіантах: анонімно, а також з зазначенням персональних даних, та отримання офіційної відповіді ДМСУ у встановлені строки відповідно до закону України «Про звернення громадян».

Також на офіційному веб-сайті ДМСУ є сервіс: «Приймальня електронних звернень громадян», скориставшись даним сервісом, в тому числі можна повідомити про факти порушення міграційного законодавства[6].

Проаналізувавши вищезазначені сервіси щодо можливості інформування населення (представників громадськості) про факти порушення міграційного законодавства, слід констатувати, що ДМСУ поступово створює належний інформаційно-комунікативний зв'язок у зазначеному напрямку, проте, з огляду на запровадження правового режиму воєнного стану, для більш оперативного та спрощеного інформування ДМСУ про ймовірні факти порушення міграційного законодавства, доцільним є створення офіційного чат-боту ДМСУ «Нелегальний мігрант» у месенджерах Viber та Telegram.

Отже, на відміну від офіційного веб-сайту ДМСУ, користування месенджерами, в тому числі чат-ботами (що у свою чергу призводить до зростання їх популярності та подальшої розробки) спрощує процедури надання відповідної інформації, є більш зрозумілим покроковий алгоритм дій, охоплюється більша кількість користувачів.

Значений сервіс - офіційного чат-боту ДМСУ «Незаконний мігрант» у месенджерах Viber та Telegram надасть змогу оперативно встановлювати факти ймовірного порушення міграційного законодавства, який здатен залучити до співпраці з ДМС якомога ширше коло осіб та позитивно вплинути на отримання інформації відносно незаконних мігрантів в умовах воєнного стану.

1. Рижков Е.В., С.А. Рижкова Нелегальна міграція як чинник загрози національній безпеці України//Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 226-227.

2. Показники діяльності ДМС за 2022 рік URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2022_12.pdf.

3. Публічний звіт Голови Державної міграційної служби України за результатами роботи у 2022 році URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/13779.html>.

4. Рижков Е.В., С.А. Рижкова Інформаційно-комунікаційна складова взаємодії поліції з населенням в контексті стратегії розвитку системи МВС // Актуальні питання протидії злочинності у сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2018 року). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. - С. 310-314.

5. Рижков Е.В., Рижкова С.А. Діджиталізація державної міграційної служби України як фактор зменшення корупційних ризиків //Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 листоп. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. - С. 150-154.

6. Державна міграційна служба URL: <https://dmsu.gov.ua/>.

УДК 351.86

DOI: 10.31733/17-03-2023-256-257

Ігор ЧОБОТЬКО

старший викладач кафедри фізичного виховання та тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Управління у галузі національної безпеки є складним та відповідальним процесом, який має на меті забезпечення безпеки держави та її громадян від загроз з зовнішньої та внутрішньої сторони. Управління у цій галузі передбачає взаємодію між різними державними та недержавними структурами, а також іншими зацікавленими сторонами. Відповідає за забезпечення захисту державних інтересів, територіальної цілісності та суверенітету країни, а також захисту життя та здоров'я громадян, їхніх прав та свобод. Держава має відповідальність за забезпечення безпеки своїх громадян та захист їх прав та свобод. Управління у галузі національної безпеки включає в себе розробку та впровадження стратегій та планів дій з попередження та відповіді на загрози. Це також охоплює розробку та впровадження законодавчих актів, які сприятимуть забезпеченню національної безпеки [1].

Управління у галузі національної безпеки включає наступні аспекти:

Розробка та впровадження стратегій та планів дій з попередження та ліквідації загроз національній безпеці, а також забезпечення безпеки відповідно до потреб та можливостей держави.

Виявлення та аналіз потенційних загроз національній безпеці з міжнародного рівня та розробка відповідних заходів щодо їх запобігання та подолання.

Координація та співпраця між різними державними та недержавними структурами, такими як правоохоронні органи, військові служби, митні та прикордонні служби, а також громадські організації та експертні групи.

Здійснення контролю за додержанням законів та інших нормативно-правових актів з питань національної безпеки, в тому числі забезпечення прав і свобод громадян.

Забезпечення безпеки державних інформаційних ресурсів та кібербезпеки.

Взаємодія з міжнародними організаціями з питань національної безпеки та участь в роботі міжнародних форумів.

Розробка та впровадження заходів щодо захисту національної економіки та

фінансової системи від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Проведення аналізу та прогнозування ситуації в галузі національної безпеки та розробка заходів щодо її забезпечення.

Організація та проведення тренувань, навчань [2].

Управління у галузі національної безпеки передбачає роботу з такими державними структурами, як Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки, Міністерство закордонних справ та іншими відомствами. Кожна з цих структур має свої функції та завдання у забезпеченні національної безпеки.

Окрім державних структур, управління у галузі національної безпеки включає взаємодію з недержавними структурами, такими як приватні фірми, громадські організації та активісти. Ці структури можуть бути важливими джерелами інформації про можливі загрози національній безпеці та сприяти забезпеченню безпеки громад. Одним з найважливіших елементів управління у галузі національної безпеки є аналіз та оцінка ризиків та загроз. Це включає в себе збір та аналіз інформації про потенційні загрози та ризики для державної безпеки, а також оцінку їх потенційного впливу на державу та її громадян.

Для забезпечення ефективного управління у галузі національної безпеки потрібно використовувати комплексний підхід, який включає в себе різні аспекти, такі як політичні, економічні, військові, правові та інформаційні. Також передбачає розробку та впровадження стратегій та планів дій з попередження та ліквідації загроз, а також забезпечення безпеки відповідно до потреб та можливостей держави. Важливо також мати механізми для виявлення та аналізу потенційних загроз, в тому числі з міжнародного рівня.

Розробка та впровадження ефективних стратегій та планів дій є ще одним важливим елементом управління у галузі національної безпеки. Це включає в себе розробку та впровадження стратегій з попередження та реагування на загрози, а також розробку планів дій для різних сценаріїв, включаючи надзвичайні ситуації та конфлікти [3].

Співпраця та координація між різними державними та недержавними структурами є також важливим елементом управління у галузі національної безпеки. Це включає в себе співпрацю та координацію між різними міністерствами та відомствами, а також залучення до процесу управління представників громадськості, наукових та експертних груп. Управління у галузі національної безпеки має на меті забезпечити захист національних інтересів держави, збереження територіальної цілісності, гарантування безпеки громадян та інших осіб, які перебувають на території держави, а також захист економічних та політичних інтересів.

1. Кормич Б. А. Інформаційна безпека : організаційно-правові основи : навчальний посібник / Б. Кормич. – К. : Кондор, 2004. – 382 с.

2. Жарков В. О. Впровадження цілей сталого розвитку в державну політику і управління в галузі національної безпеки. – 2020. – С. 58.

3. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ, 2012. – 544 с.

УДК 351.74/.76

DOI: 10.31733/17-03-2023-257-259

Максим ШЕВЯКОВ

старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Перш за все, поліція - орган державної влади, який безпосереднього займається профілактикою деліктів, у тому числі у сфері громадського порядку, також не менш важливою задачею професії є охорона прав і свобод людини. Тобто, найбільша цінність в

діяльності поліцейського - людина та її безпечне перебування в суспільстві. Для цього поліцейські з кожного куточка країни витрачають безліч сил для того, щоб налагодити порядок, забезпечити добробут та безпеку в громадськості. Як чудово розуміти, що є люди, які віддаються своїй роботі на максимум,кладають частинку себе, щоб зменшити рівень правопорушень, а в результаті цього - підвищити рівень безпечності. Щодо профілактичної діяльності Національної поліції в сфері громадського порядку та громадської безпеки, можна зауважити, що існує декілька напрямків, таких як: загально-соціальна профілактика та спеціальна про-філактика. Взагалі, у більшості випадків поліція використовує загально-соціальну профілактику, бо вона більш орієнтована на підвищення життєвого рівня населення й гуманізацію людських відносин.

Попередження деліктів розглядається у міжнародно-правовому аспекті як система усунення факторів, що викликають делінквентність, зокрема можливості скоєння правопорушення. При цьому існує думка про те, що ефективна профілактика можлива лише за використання комплексного підходу.

Поліція у запобіганні правопорушенням передбачає залучення до цієї діяльності установ, які традиційно не займаються попередженням злочинності, наприклад, шкіл, соціальних служб та органів охорони здоров'я [1].

Відповідно до міжнародних правових актів «права і свободи особи та громадянина» можна поділити на три групи:

1) Особисті чи громадянські права. Покликані забезпечувати свободу людини як члена суспільства, її захищеність від незаконного зовнішнього втручання. Держава визнає свободу особи в певній сфері відносин, відданої на розсуд людини, вона може бути об'єктом претензії держави.

2) Політичні права. Забезпечена державою можливість участі людини у політичному житті, у тому числі у здійсненні державної влади. Вони становлять основу демократії та спрямовані на прояв людини як активного учасника політичного процесу.

3) Соціально-економічні та культурні права. Стосуються підтримки та закріплення соціально-економічних умов життя людини, визначення її становища у сфері побуту, праці, зайнятості, добробуту [2].

На сучасному етапі нормативно-правового розвитку суспільства профілактична робота Національної поліції має стати найважливішим напрямом діяльності державних та владних структур. Це сприймається під виглядом профілактичних заходів, які полягають у використанні методів контролю та обробки даних, їх систематизації з метою запобігання вчиненню злочину на стадії його планування та підготовки. Силами та засобами Національної поліції забезпечується процес дискредитації протиправної поведінки, добровільної відмови від суспільно шкідливих мотивів та намірів або продовження девіантної діяльності конкретних груп та осіб. Суть профілактики полягає у розвитку почуття відповідальності за свою поведінку, що сприяє глибокому усвідомленню не лише своїх прав, а й обов'язків. Всебічна профілактична діяльність суб'єктів владних повноважень викорінює у суспільстві такі негативні явища як ілюзії безкарності, стереотипи аномії.

В умовах загострення суспільних відносин у сфері громадського порядку та безпеки, а також викликів як на національному, так і на глобальному рівнях об'єктивно зростає значення державної політики в галузі профілактики правопорушень, покликаної забезпечити на системній основі багатоаспектне та багаторівневий вплив на криміногенні процеси [3].

Отже, сьогодні проблема профілактики полягає в тому, як оптимально забезпечувати безпеку та як оптимально контролювати громадський порядок, щоб досягти дійсно ефективного попередження правопорушенням та спрямувати весь наявний інструментарій на досягнення стратегічних цілей формування безпечного середовища. У сучасних умовах - становлення й розвитку демократичної, правової держави, захисту суверенітету - профілактика правопорушень розглядається як важливий вектор внутрішньої політики України. Тому до забезпечення публічної безпеки та порядку (громадського порядку та громадської безпеки) та профілактики правопорушень залучається Національна поліція України, яка є одним з пріоритетних органів протидії злочинності, зменшення масштабів її розповсюдження, покращення криміногенної обстановки.

Значення профілактичної діяльності Національної поліції полягає у тому, що зростає рівень охорони громадського порядку та безпеки, зменшується кількість, як адміністративних правопорушень, у тому числі дрібних хуліганств, розпиття алкогольних

напоїв, куріння тютюнових виробів у заборонених місцях, так і кримінальних. Головне, що завдяки цим заходам підвищується рівень довіри громадян, а це є важливим тригером для сьогодення. Враховуючи вищевикладені фактори буде формуватися «нове» суспільство, що буде усвідомлювати необхідність дотримання законів, позбудеться девіантного мислення, наслідком чого є нівелювання намірів порушувати права та свободи громадян.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: Навчальний посібник. Черней В.В., Константінов С.Ф., Братель С.Г. та ін. під заг. ред. Коваленка В.В. 5-ге вид. К.: ПП «Дірект Лайн», 2018. 408 с.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. База даних (БД) «Законодавство України». Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.

4. Про заходи щодо зміцнення правопорядку і посилення взаємодії місцевих органів виконавчої влади та правоохоронних органів: Указ Президента України від 15 грудня 2017 року № 1087/2006.

УДК 35.078.32

DOI: 10.31733/17-03-2023-259-261

Денис ЮР'ЄВ

старший викладач кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань

Єва СЕРДЮК

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДІЛОВОДСТВО В СИСТЕМІ МВС. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ДОКУМЕНТАМИ В СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛАХ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Актуальність проблеми вдосконалення діловодства у системі МВС нині має значення. МВС здійснює функції нормативно-правового регулювання та забезпечує виконання основних напрямів діяльності органів внутрішніх справ, які є спеціалізованою державною структурою, призначеною для безпосереднього здійснення державного управління.

Процес управління не може обійтися без отримання, зберігання та переробки різноманітної інформації. Таким чином головною діяльністю в апараті управління є діловодство, яке включає документування та організацію роботи з документами (документообіг), де документ - це головний інструмент управління.

Слід зазначити, що проблема механізму організації роботи з документами недостатньо опрацьована у державних органах, отже знижується ефективність та продуктивність праці керівників та співробітників. Питання на цю тему відображені, у чинному законодавстві, відповідно до якого вся структура МВС організовує діловодство. Ця тема, що стосується організації діловодства в МВС, незважаючи на велику кількість розроблених нормативних документів, у літературі досліджена мало і потребує поглибленості та вирішення деяких питань щодо роботи з документами в системі МВС.

Складання та оформлення документів називають документуванням, питання руху та обліку документів охоплюються поняттям документообігу. Дані галузі діяльності та становлять діловодство. Розглянемо, що ж має на увазі ця діяльність у широкому сенсі. Діловодство – діяльність, що забезпечує документування, документообіг, оперативне зберігання та використання документів.

Удосконалення діловодства має безпосереднє значення підвищення рівня ефективної діяльності всіх організацій, зокрема всіх служб і підрозділів органів внутрішніх справ.

Документування – створення документів у процесі діяльності органів внутрішніх

справ. Організація роботи з документами – це організація документообігу, функціонування інформаційно-пошукових систем за документами, контроль за виконанням документів, підготовка документів до передачі в архів. Дані два поняття включають основні види робіт з документами, такі як складання (виконання) документів, їх оформлення, розмноження, реєстрація, створення обліково-довідкового апарату до них, наведення довідок по документах, контроль за виконанням документів, формування справ, підготовка виконаних документів для подальшого зберігання в архіві відділення та відомчому архіві.

Діловодством називають сферу діяльності людини з розробки та оформлення офіційних документів, організації їхнього руху, обліку та зберігання.

Існує три форми організації діловодства: централізована, децентралізована та змішана.

При централізованій формі організації діловодства всі операції з обробці документів зосереджуються (централізуються) у єдиному для всього закладу центрі – канцелярії, загальному відділі чи секретаря. Секретар-референт - головна постать діловодного процесу, робота якого регламентується посадовою інструкцією.

Більшість документів, що розробляються, у діяльності органів внутрішніх справ складається на бланках. Під бланком розуміється аркуш паперу з надрукованими у ньому реквізитами, які містять постійну інформацію про організацію. Використання бланків полегшує виконання та підвищує культуру праці управління.

Стосовно діяльності органів внутрішніх справ документ – це офіційний (діловий) папір, складений уповноваженою особою з дотриманням вимог, встановлених законом та відомчими нормативними актами, з метою фіксації інформації про рішення, їх виконання, посвідчення фактів, що мають юридичну силу.

При розробці будь-якого виду документа необхідно дотримуватись низки вимог: документи не повинні суперечити нормативним правовим актам; у документах не допускаються помарки та виправлення; оформлення має відповідати існуючим вимогам інструкцій з діловодства; документи слід готувати своєчасно; зміст документа має бути суворо послідовним та точним, не допускається подвійне тлумачення; структура та форма документа має бути простою, наочною та зручною в роботі, чітко та ясно відображати обстановку; за обсягом документи мають бути оптимально короткими, але такими, що розкривають зміст. Істинність документа підтверджується гербовою чи іншою печаткою організації.

Кореспонденція, що надійшла, має позначку «Особисто» реєструється без розтину і передається адресату або уповноваженому на те співробітнику. Документи, які потребують виконання та звернення громадян, реєструються один раз. Вхідні, вихідні та внутрішні документи реєструються в день надходження, створення або наступного робочого дня. Для реєстрації документів у реєстраційно-екзаменаційному відділі використовується 4 журнали: журнал вхідних документів, журнал вихідних документів, журнал накладення арештів на транспортні засоби, журнал зняття арештів із транспортних засобів. Листи у всіх журналах мають бути пронумеровані, прошиті та опечатані печаткою відділу. У журналах обліку забороняється робити підчистки та виправлення коректорами. На останньому аркуші журналу робиться відмітка про кількість прошитих та пронумерованих аркушів, що засвідчується підписом керівника відділу після його закриття.

Наступний етап - "Поділ вихідної документації". Кожна відповідь поділяється на документи, що надсилаються, і документи, які зберігатимуться у справі, далі розкладаються за адресами. Розкладені за адресами виконані документи поділяються на відповіді, одержувані навмисне та відповіді, надіслані поштою. При отриманні відповіді спеціально заявнику необхідно показати документ, що засвідчує його особу, а також вказати своє прізвище, проставити свій підпис і дату отримання відповіді в журналі реєстрації кореспонденції. При надсиланні відповідей поштою всі документи заносяться до реєстру, де вказується адресат і вихідний номер документа, що дозволяє відстежити рух документа і простежити, скільки документів буде відправлено в одну адресу. Далі секретар, використовуючи реєстр, упакує відповіді конверти і відправляє за допомогою поштового зв'язку. Як правило, у реєстраційно-екзаменаційному відділі документи надсилаються поштою 2 рази на тиждень, якщо кількість вихідних документів дуже велика, то 1 раз наприкінці робочого тижня. У зв'язку із збільшенням вхідних документів, відповідно і зростає кількість виконаних.

У ході теоретичного та методичного дослідження було зроблено такі висновки. Поліпшення діловодства органів внутрішніх справ одна із головних напрямів вдосконалення управлінської діяльності. Усі стадії управлінського процесу, наприклад, таких як: збирання, обробка, аналіз інформації, прийняття рішень і т.д., не обходяться без документування та

роботи з документами. Для того щоб управлінська діяльність була ефективною, необхідна раціональна система діловодства. Отже, його вдосконалення має безпосереднє значення підвищення ефективності роботи підрозділів органів внутрішніх справ.

1. Тур О. М. Міжнародна стандартизація в галузі документаційного забезпечення управління. *Virtus : scientific journal*. 2018. № 21. Р. 311–313.
2. Тур О. М. Уніфікація та стандартизація документознавчої термінології в Україні – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.02 – документознавство, архівознавство (27 – соціальні комунікації). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна академія наук України, Київ, 2019. 284 с.
3. Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. 398 с.
4. Інформація та документ у сучасному науковому дискурсі: матеріали VII Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції. (Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.). Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2022. 175 с.
5. Історія правоохоронних органів України : Підручник / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 232 с.

УДК 343.163
DOI: 10.31733/17-03-2023-261-263

Сергій ВОЛОЧІЙ

аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Злочинна збройна агресія, розпочата російською федерацією проти України 24 лютого 2022 року стала надзвичайним випробуванням для усього нашого суспільства та держави. Рік, проведений в умовах дії надзвичайного правового режиму воєнного стану відзначився не лише значною кількістю загиблих і постраждалих, а й консолідував Український народ у прагненні на самовизначення та затвердив вірність європейським демократичним цінностям.

Діяльність органів публічної адміністрації під час дії воєнного стану так само зазнала оптимізації, спрямованої на організацію спротиву розв'язаної проти України війни.

Важливе місце серед суб'єктів владних повноважень у правоохоронній сфері України займають органи прокуратури. Нагадаємо, що відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014, прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [1].

Також, потрібно вказати про те, що дія воєнного стану в Україні вплинула на реалізацію прокуратурою покладених на неї функцій.

В цьому аспекті Ю.Ю. Попадіна слушно вказує на те, що одним із найважливіших завдань прокуратури під час дії воєнного стану стало документування всіх фактів і внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей щодо посягання на територіальну цілісність та недоторканність України, диверсій, незаконного перетину державного кордону України, планування, підготовки та розв'язування та ведення агресивної війни. Не менш важливим напрямком роботи прокуратури фахівчиня називає проведення досудового розслідування за фактами жорстокого поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, передбачених міжнародними договорами, а також віддання наказу про вчинення таких дій за статтею 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів і звичаїв війни» [2, с. 177].

У кримінально-процесуальному аспекті І.Л. Беспалько та О.М. Кисельова, відмічають, що під час воєнного стану прокуратура функціонує в надзвичайних умовах, зокрема, щодо особливого порядку досудового розслідування та судового розгляду. Діловодство, кваліфікація кримінальних правопорушень, строки досудового розслідування, скасування запобіжних заходів, зміна підсудності судових справ – багато нововведень було закріплено останнім часом. Крім цього, в системі військової юстиції Україна стала на шлях розвитку, що передбачає використання передового міжнародного досвіду для вирішення нагальних проблем: заповнення законодавчих прогалів; більше розосередження повноважень для зменшення навантаження прокурорів; приведення системи військової юстиції України у відповідність до стандартів НАТО, зокрема, Ізраїлю [3, с. 364-365].

Погоджуючись із наведеними вище науковими позиціями, наголосимо на важливих аспектах діяльності прокуратури під час дії воєнного стану в Україні.

Насамперед, слід вказати про необхідність удосконалення організації діяльності щодо розшуку безвісти зниклих осіб в умовах воєнного стану. Так, лише за період з 24.02.2022 по 27.05.2022 на території Одещини було зареєстровано 198 кримінальних правопорушень за статтею 115 Кримінального кодексу України за фактами зникнення осіб безвісти, у тому числі за фактами зникнення військовослужбовців Збройних Сил України – 101 випадок [4]. Наведене свідчить про надзвичайну актуальність зазначеного питання в масштабах усієї держави, а особливо на територіях, прилеглих до місць проведення бойових дій.

По-друге, варто зупинитися на проблемі доказування злочинів про колабораційну діяльність. Як відмічає В. Жидков, у кримінальних провадженнях вказаної категорії не завжди можливо отримати показання очевидців, свідків, тому встановлення таких осіб є першочерговим завданням слідства, що передбачає вжиття різного роду заходів. Серед іншого, такими заходами можуть бути витребування відомостей в порядку статті 93 Кримінального процесуального кодексу України або тимчасового доступу до речей і документів від органів державної влади (військово-цивільних адміністрацій, правоохоронних, судових та контролюючих органів) та місцевого самоврядування щодо працівників, які виїхали з тимчасово окупованої території України, а також працівників, що залишилися на цій території. Подальший допит осіб, які виїхали з тимчасово окупованої території України, може призвести до отримання свідчень від безпосередніх очевидців факту колабораційної діяльності. Також, в органах державної влади, центрах надання адміністративних послуг можна отримати відомості про внутрішньо переміщених осіб з певної тимчасово окупованої території України, серед яких можна встановити очевидців колабораційної діяльності конкретних осіб [5].

Третім, не менш важливим аспектом є належне забезпечення права на захист, зокрема, щодо участі захисника у окремих процесуальних діях. Прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. Важливо роз'яснити та зафіксувати такий факт з метою уникнення в подальшому відмови та заперечень щодо вказаних роз'яснень зі сторони особи, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення [6].

В якості підсумку, потрібно наголосити на тому, що випробування та виклики, обумовлені відсіччю збройної агресії російської федерації, можуть слугувати фундаментом для виявлення й своєчасного реагування на правові та організаційні проблеми в діяльності органів прокуратури України. Після відновлення територіальної цілісності нашої держави та реалізації мирної відбудови України, досвід отриманий в «часи випробувань» не можна залишити осторонь. Натомість, він має сприяти прискоренню національних реформ, щодо удосконалення вітчизняного законодавства і практики діяльності органів юстиції до стандартів, прийнятих в державах Європейського Союзу та наблизити входження України до його складу на правах держави-учасниці.

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 03.03.2023).

2. Попадіна Ю.Ю. Організація та діяльність органів прокуратури в умовах воєнного стану. Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку: матеріали Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 6 червня 2022 р.). Одеса: Фенікс, 2022. С. 177-179.

3. Беспалько І.Л., Кисельова О.М. повноваження прокурора як учасника кримінального провадження під час воєнного стану в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 4. С. 362-365. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/86>.

4. У прокуратурі обговорили питання розшуку безвісти зниклих осіб в умовах воєнного стану.

Одеська обласній прокуратура. 31.05.2022. URL: https://od.gr.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=314120 (дата звернення 03.03.2023).

5. Проблеми доказування злочинів про колабораційну діяльність: аналіз прокурора Офісу Генерального прокурора. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 01.02.2023. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemu-dokazuвання-zlochyniv-pro-kolaboratsiyну-diyalnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnoho-prokurora/> (дата звернення 03.03.2023).

6. Сізнцова Ю.Ю. Актуальні зміни законодавства в умовах воєнного стану. Сучасні медичні технології. 2022. № 2. С. 4-9. DOI: [https://doi.org/10.34287/MMT.2\(53\).2022.1](https://doi.org/10.34287/MMT.2(53).2022.1)

УДК 351.74+342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-263-264

Інна ГУСЕВА

ад'юнкт відділу організації
освітньо-наукової підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ

На сьогоднішній день, держава приділяє увагу забезпеченню внутрішньої безпеки оскільки це є головним індикатором безпеки стійкості, як нашої держави так й іншої країни світу. З цією метою відбувається відповідний процес побудови безпекової стійкості державної політики у врахуванням нестабільності як зовнішніх так й внутрішніх процесів. Це вимагає від уряду країни відповідного переосмислення підходів до забезпечення безпеки стійкості країни перед реальними та потенційними ризиками її національній безпеці та інтересам суспільства. Розвиток безпосередньо спроможностей підрозділів системи МВС України та Національної поліції є першочерговою метою розвитку відомства, та кінцевою метою якого є створення та забезпечення щоб кожний громадянин відчував безпеку у своїй державі. Зокрема, в умовах сьогоднішнього із врахуванням побудови та забезпечення національної безпеки держави перед відповідними суб'єктами сектору безпеки та оборони, зокрема перед органами та підрозділами Національної поліції постали нові передумови забезпечення внутрішньої безпеки [1].

Необхідно вказати, що з врахуванням відповідних викликів пов'язаних із війною в нашій країні, із забезпеченням прав осіб, які були вимушені переселитися в інші куточки нашої держави постало необхідним переглянути відповідні стратегічні цілі в діяльності держави щодо забезпечення внутрішньої безпеки країни, що в цілому становить безпекову складову останньої. З огляду на вказані зміни безпекового середовища, постає необхідним побудувати новий процес стратегічного планування та відповідно оновлення стратегічних нормативно-правових документів держави у сфері забезпечення національної безпеки. В цьому процесі відповідне місце займає Національна поліція, як один із суб'єктів забезпечення внутрішньої безпеки держави.

Відповідний аналіз норм діючого законодавства надає можливість вказати, що у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості [2].

В цілому, реалізуючи вищевказане, органи Національної поліції здійснюють свої повноваження в межах їх адміністративної діяльності, спрямованої на захист особистості, її прав та свобод, на охорону публічної безпеки й порядку, на боротьбу з різними правопорушеннями тощо.

На шпальтах наукових праць є можливість проаналізувати погляди вчених-адміністративістів щодо сутності адміністративної діяльності.

Узагальнюючи наукові погляди зазначимо, що під адміністративною діяльністю

органів внутрішніх справ, а на сьогоднішній день й Національною поліцією розуміють: урегульовану нормами адміністративного права їх виконавчо-владну діяльність, яка спрямована на забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів, громадського порядку, громадської безпеки та боротьбу з правопорушеннями [3, с.7]; визначену нормативними актами виконавчо-владну діяльність, яка спрямована на забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів організацій та практичне здійснення встановлених державою заходів по охороні громадського порядку, громадської безпеки та боротьби із правопорушеннями [4, с.14-15]; специфічну, виконавчо-розпорядчу, підзаконну, державно-владну їх діяльність з організації та здійснення охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, попередження й припинення злочинів та інших правопорушень [5, с.8]; як складову правоохоронної функції держави, що становить самостійний комплексний напрямок діяльності держави, обумовлений її соціальним призначенням, який реалізується системою суб'єктів (державних і недержавних), що уповноважені виключно в рамках закону з використанням відповідних форм та методів вживати юридичних заходів впливу (в тому числі примусових) із метою досягнення бажаного соціального ефекту – охорони права в цілому, забезпечення охорони законності і правопорядку, прав і свобод громадян зокрема [6, с. 8; 7].

Враховуючи викладене, можемо констатувати, що вчені на сьогоднішній день практично одностайні в розумінні терміну «адміністративна діяльність органів Національної поліції» із врахуванням основних ознак, напрямів діяльності, що в сукупності забезпечує внутрішню безпеку держави та відповідний спокій у суспільстві. В той же час, є слушним розкриття змісту адміністративної діяльності Національної поліції через реалізацію відповідної правоохоронної функції держави, оскільки саме держава наділяє відповідною компетенцією органи Національної поліції щодо реалізації основних напрямків діяльності спрямованих на забезпечення внутрішньої безпеки держави та в цілому безпекової стійкості.

1. Світові тренди та передові практики у сфері внутрішньої безпеки : матер. щорічної доповіді / вступне слово міністра Д. Монастирського. Київ : МВС України, 2022. 96 с.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>.

3. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: підручник / під ред. І.П. Голосніченко, Я.Ю. Кондрантьєва. Київ : Українська академія внутрішніх справ, 1995. 177с.

4. Гуменюк В.А. Адміністративне-правове регулювання здійснення органами внутрішніх справ дозвільної системи : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 1999. 210 с.

5. Адміністративна діяльність. частина особлива: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Ун-т внутр. справ, «Еспада», 2000. 368 с.

6. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. 432 с.

7. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навчальний посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; [О. І. Безпалова, О.В. Джафарова, С.М. Князєв та ін.; передм. О. М. Бандурки] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. 242 с.

УДК 351.861

DOI: 10.31733/17-03-2023-264-267

Володимир ДЕМЧУК

аспірант Інституту державного управління
та наукових досліджень з цивільного захисту

СТАН ДОСЛІДЖЕНСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНИМ ЗАХИСТОМ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОЇ СФЕРИ

Зміна парадигми захисту населення і територій в умовах надзвичайних ситуацій (НС) різного характеру дозволяє реалізувати державну політику у сфері цивільного захисту та вимагає гнучкої адаптивності органів управління, відповідної підготовки і матеріально-технічного оснащення підрозділів служби цивільного захисту задля забезпечення готовності

до дій за призначенням. До факторів, що вимагають високого рівня адаптивності органів управління у сфері цивільного захисту наразі можна віднести, окрім ведення бойових дій на території України: транскордонні НС різного характеру, зміну клімату, метеорологічні стихійні явища (спека, зливи), демографічну кризу, наявність технологічно застарілих промислових підприємств, об'єктів з утилізації відходів біологічного походження, сміттєзвалищ.

Низка досліджень, присвячених визначенню місця цивільного захисту у складі комплексу національної безпеки, зокрема дослідники [1, с. 53] наголошують на тому, що цивільний захист організаційно та функціонально пов'язаний із національною безпекою та є її повноправною складовою, відповідно органи управління та підрозділи служби цивільного захисту є суб'єктами забезпечення національної безпеки України.

Також зазначається на наявності різних поглядів дослідників щодо впливу НС різного характеру на стан національної безпеки [2, с. 104].

Практичним досвідом доведено, що дієве оперативне реагування на виникнення НС різного характеру можливе лише за умови функціонування ефективних механізмів координації і взаємодії суб'єктів протидії НС, захисту населення і територій від наслідків НС, а також наявності відповідних спроможностей єдиної державної системи запобігання та ліквідації НС. Слід зауважити, що необґрунтовані прогнози щодо стану техногенно-природної безпеки, неготовність складових системи цивільного захисту на територіальному рівні і нерозвиненість мережі служб цивільного захисту на рівні об'єднаних громад формують у суспільстві недовіру щодо здатності держави забезпечити надання адекватної допомоги в умовах НС.

Наразі головна мета державної політики у сфері цивільного захисту, як складової національної безпеки, є забезпечення гарантованої Конституцією безпеки особистості, суспільства і держави в межах науково обґрунтованих критеріїв прийнятого ризику. Відповідно ефективність реалізації державної політики у сфері цивільного захисту напряму залежить від дієвості чинної нормативної бази, нормами якої регламентуються правовідносини у цій сфері та забезпечується:

- реалізація єдиної державної політики і повноважень органами влади і управління всіх рівнів, суб'єктами господарювання незалежно від організаційно-правової форми та виду власності, громадськими об'єднаннями та громадянами в різних режимах функціонування Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ);

- створення суспільно-політичних, організаційно-правових та соціально-економічних умов, при яких не може бути реалізований жоден бізнес-проект, якщо це призведе зниження рівня безпеки і ступеня захищеності населення, тобто мають бути вжиті заходи щодо запобігання виникненню НС і забезпечення сталого функціонування критичної інфраструктури;

- адекватне реагування та ефективне управління у разі виникнення НС різного характеру, відновлення нормальних умов життєдіяльності населення і функціонування виробничо-економічних систем в зоні НС.

Ці наведені принципи є визначальними для держави в цілому, інститутів влади і громадянського суспільства при реалізації державної політики у сфері цивільного захисту.

Зазначаємо, що виключна роль у державному регулюванні сфери цивільного захисту належить самій державі та реалізується за рахунок визначення і встановлення в даній сфері відповідних норм і правил, стандартів і критеріїв, що є регламентуючим базисом функціональних процедур державного регулювання запобігання, реагування та ліквідації наслідків НС, тобто захисту населення і територій від НС.

Наголошуємо, що наразі особливу увагу приділено питанням планування у сфері національної безпеки і оборони, метою якого є «забезпечення реалізації державної політики у цих сферах шляхом розроблення стратегій, концепцій, програм, планів розвитку органів сектору безпеки і оборони, управління ресурсами та ефективного їх розподілу» [3, с. 126], що розподілене на довгострокове (понад п'ять років), середньострокове (до п'яти років) та короткострокове (до трьох років). Відповідно базовим документом довгострокового планування є стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, що корелює з положеннями Стратегії національної безпеки України.

Проведений компаративний аналіз чинних нормативних актів у сфері цивільного захисту в Україні засвідчив комплексний характер правового регулювання, що регламентує різні аспекти забезпечення безпеки в умовах НС, у т.ч. організаційні технічні та економічні аспекти. Проте, з урахуванням змін у період 2020-2021 рр. та досвід протистояння відкритий

агресії РФ потребує перегляду парадигма державного регулювання у сфері цивільного захисту України.

На поточний момент сфера цивільного захисту протягом останнього десятиліття знаходиться у стані динамічної трансформації в умовах певного дисбалансу координації між всіма суб'єктами державного управління, тобто протягом цього часу утворено нові державні інституції та ресурси – суб'єкти забезпечення цивільного захисту з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про національну безпеку України» [4], при чому сили цивільного захисту віднесено відповідно до п.16 ст. 1[4] віднесено до сектору безпеки і оборони, а також повноваження яких у сфері цивільного захисту встановлено Кодексом цивільного захисту України.

Прагнення України щодо європейської інтеграції накладає певний відбиток на сутність державного регулювання цивільного захисту, зокрема у червні 2021 р. із метою реалізації Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 № 392 [5], було визначено виконання зобов'язань, узятих Україною згідно з Угодою про асоціацію з Європейським Союзом.

Розроблений за підтримки Європейського Союзу проєкт Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України [6] з урахуванням сучасних наукових поглядів у сфері національної безпеки, містить норму щодо визначення пріоритетами національних інтересів у сфері громадської безпеки та цивільного захисту, зокрема: конституційний імператив щодо розгляду людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки як найвищої соціальної цінності в Україні; розбудова України як безпечної держави з визнанням принципу верховенства права щодо захисту державою громадян і суспільства; послідовна реалізація системних підходів у сфері громадської безпеки та цивільного захисту; інтеграція України в європейський та євроатлантичний безпековий простір. Також загрози національній безпеці [7]: криміногенні загрози, виклики гібридної війни, кіберзагрози, біологічні загрози і пандемії, соціальні, техногенні загрози та недоліки правового регулювання. Згадана Стратегія враховує положення, де також відзначені загрози виникнення НС, зокрема спричинених епідеміями та у разі повномасштабної війни.

Згідно з [8] «основними механізмами державного регулювання у сфері управління ризиками НС є державна стандартизація, сертифікація, державна експертиза, державний нагляд і контроль, ліцензування, економічне регулювання, декларування безпеки небезпечних об'єктів і страхування. При цьому вплив державного регулювання повинен визначатися з урахуванням значень реальних ризиків конкретних об'єктів управління, а також здійснених заходів щодо мінімізації ризиків на всіх стадіях життєвого циклу небезпечних об'єктів. У вищезазначеній концепції базисом державного регулювання у сфері техногенної та природної безпеки мають стати економічні механізми, метою яких є утворення економічного фундаменту функціонування цієї системи на всіх рівнях управління безпекою».

Рада національної безпеки і оборони України на основі проведеного аналізу стану виконання завдання щодо проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту, у своєму рішенні, введеному в дію Указом Президента України від 29.12.2020 № 597/2020 [9], відзначила недостатню ефективність ужитих компетентними органами заходів для досягнення встановлених цілей.

У заключенні зауважимо, що реформування сфери цивільного захисту як складової безпекового простору в контексті європейської інтеграції України потребує не тільки вивчення та імплементації набутого досвіду Європейського Союзу, а й урахування зміни безпекової парадигми у розрізі цивільного захисту, що була створена після завершення Другої світової війни за умов тісної співпраці європейських країн із США і розробки безпекових концепцій, що наразі потребують кардинального перегляду у зв'язку з необгрунтованою агресією РФ проти України.

1. Кропивницький В.С., Коваленко В.В. Роль цивільного захисту у забезпеченні національної безпеки України. Науковий вісник: Державне управління. 2018. № 1, С. 48-56.

2. Борис О.П. Аналіз і узагальнення результатів соціологічного дослідження щодо загроз національній безпеці у сфері цивільного захисту. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 15. С. 102-106.

3. Білоконь А.І., Кравченко О.О. Державне регулювання цивільного захисту України в системі державної безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 19. С. 123-129.

4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

5. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

6. Проект Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України : Лист Департаменту забезпечення діяльності апарату МВС України від 29 вересня 2021 р. № 45092/09-2021.

7. Стратегія воєнної безпеки України «ВОЄННА БЕЗПЕКА — ВСЕОХОПЛЮЮЧА ОБОРОНА»: Указ Президента України від 25.03.2021 №121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

8. Концепція управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.01.2014 № 37-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-2014-%D1%80#Text>.

9. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29.12.2020 «Про результати проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту»: Указ Президента України від 29.12.2020 № 597/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5972020-36181>.

УДК 342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-267-268

Сергій ЖЕЛІЗНЯК

ад'юнкт кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Рік протистояння збройній агресії російської федерації також став роком випробувань для кожного, без виключення, громадянина України. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, втрати серед цивільних осіб із 24 лютого 2022 року, коли Росія розпочала війну проти України, до 15 лютого 2023 року сягнули 21293 цивільних, зокрема 8006 загиблих [1].

В зв'язку із дією низки дестабілізуючих чинників, стан захисту прав та свобод людини громадянина зазнав суттєвого погіршення. В зазначених обставинах, зростає значення ефективності національного законодавства та належне функціонування правоохоронних органів України. Поряд із цим, необхідно приділити увагу правозастовчій практиці під час притягнення до адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану.

Ми звертаємо увагу на важливість дотримання балансу між розширенням повноважень суб'єктів владних повноважень та забезпеченням прав і законних інтересів осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності. Серед іншого, наведене стосується правильної кваліфікації обставин, що виключають адміністративну відповідальність. Такі обставини мають місце, коли сам факт вчинення протиправного діяння мав місце, але суб'єкт його вчинення звільняється від адміністративної відповідальності.

Згідно зі статтями 17 - 20 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), обставинами, що виключають адміністративну відповідальність визнаються: а) крайня необхідність; б) необхідна оборона та в) неосудність [2].

З цього приводу В.М. Синенький вдало наголошує на тому, що інститут крайньої необхідності передбачає надання права будь-якій фізичній особі на спричинення шкоди певним правоохоронюваним інтересам з метою попередження та усунення небезпеки спричинення більшої шкоди іншим правоохоронюваним інтересам. В наведеному випадку відбувається протиставлення двох правоохоронюваних інтересів: з одного боку, правоохоронюваному інтересу загрожує безпосередня небезпека, а з іншого – особа перебуває в такому положенні, при якому єдиним засобом усунення зазначеної небезпеки є заподіяння шкоди так само правоохоронюваним інтересам. Наведена особливість накладає свій відбиток також на ознаки діяння, що вчиняється у стані крайньої необхідності [3, с. 246]. Тому, спираючись на дослідження цитованого вище науковця, наголосимо, що згідно частини 5 статті 42 «Поліцейські заходи примусу» Закону України «Про Національну поліцію», під час дії воєнного стану, у разі необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або

чинить опір поліцейському, поліцейський має право використати підручні засоби [4]. Варто наголосити, що право на використання підручних засобів у виникає у поліцейських виключно за умов дії воєнного стану.

Інша сторона крайньої необхідності може мати місце у випадку виконання особою розпоряджень окупаційних сил. Звичайно, в кожному з таких випадків потрібно пам'ятати про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність (стаття 111 Кримінального кодексу України). Але, у будь-якому разі, «вимушена співпраця» може ґрунтуватися на фізичному і психічному примусі, приміром внаслідок погрози розстрілу заручників тощо. Саме в такому випадку вчинення протиправного діяння, передбаченого КУпАП може передбачати звільнення особи від адміністративної відповідальності.

Що стосується необхідної оборони, Т.В. Столяр, вказує на конституційно гарантоване право кожного на захист будь-якими незабороненими засобами своїх прав від порушень і протиправних посягань. Тому, право на необхідну оборону слід визнати справедливим правом кожного на захист від посягань [5, с. 91]. Наведене цілком кореспондується з положеннями статті 17 Конституції України: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [6]. В реаліях війни набуває особливого змісту перевищення меж необхідної оборони, коли справа стосується протистояння військовій агресії та вчинення адміністративних правопорушень для захисту себе, близьких осіб та громадян України в цілому.

Третьою обставиною, що звільняє від адміністративної відповідальності є неосудність особи, яка вчинила адміністративне правопорушення. Стан неосудності передбачає, що особа не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану [2]. В умовах відкритого збройного протистояння військовій агресії росії, випадки за яких громадяни України зазнають різноманітних стресових ситуацій стали значно більш поширеними. Як наслідок, це викликало загострення хронічних психічних хвороб та тимчасових психічних розладів.

У підсумку варто вказати про те, що дія стресогенних чинників, пов'язаних з війною збільшує кількість адміністративних правопорушень, вчинюваних населенням України. З одного боку, вчинення протиправних дій в умовах воєнного стану можна вважати підставою, що обтяжує відповідальність. Це стосується, наприклад, відповідальності посадових осіб, військовослужбовців, ухилинтів тощо. Проте, з іншого боку, надзвичайні обставини створюють безліч передумов, внаслідок яких особи, які вчинили адміністративне правопорушення можуть бути звільнені від адміністративної відповідальності, незважаючи на реальний факт протиправного діяння.

Таким чином, реалізація заходів адміністративного примусу суб'єктами владних повноважень вимагає підвищеної уваги до умов і підстав звільнення від адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану в Україні.

1. ООН внесла до даних про жертв війни в Україні одразу понад 800 загиблих і 2300 поранених. Інтерфакс-Україна. 21.02.2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/892925.html> (дата звернення 03.03.2023).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24): Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n101> (дата звернення 03.03.2023).

3. Синенький В.М. Застосування поліцейськими підручних засобів в стані необхідної оборони або крайньої необхідності в умовах воєнного стану. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Вип. 32. С. 242-248.

4. Про Національну поліцію: Закону України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 03.03.2023).

5. Столяр Т.В. Правова природа реалізації особою права на необхідну оборону в умовах військового конфлікту в Україні. Публічне право. 2019. № 2 (34). С. 87-92.

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.03.2023).

УДК 342.15
DOI: 10.31733/17-03-2023-269-270

Інна МЕДЯНИК
аспірант кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Дії держави-окупанта та окупація окремих районів Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей обумовлюють відновлення державного суверенітету на цих територіях і необхідність пошуку механізмів реінтеграції цих територій.

Відновлення державного суверенітету має відбуватися через деокупацію вказаних територій, як шляхом здійснення військових дій так і дипломатичним шляхом за участю ООН та міжнародної спільноти, а також застосуванням організаційно-правових інструментів, які мають бути реалізованими вже після звільнення територій та відновлення територіальної цілісності. Конкретні інструменти діяльності публічної влади щодо реінтеграції тимчасово окупованих територій включають в себе нормативну та інституціонально-функціональну складові.

Нормативна складова як інструмент реінтеграції тимчасово окупованих територій представляє собою сукупність норм права, які повинні визначати правовий режим деокупованих територій, засади державної політики щодо деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій, а вже потім підзаконні правові акти, які повинні деталізувати завдання, функції, повноваження органів публічної влади, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування у питаннях виконання всіх заходів державної політики, спрямованої на реінтеграцію тимчасово окупованих територій.

Важливими кроками у цьому напрямку має стати створення нормативно-правової бази пов'язаної: з визначенням статусу громадян, які перебували на тимчасово окупованих територіях (чи були вони жертвами окупаційного режиму чи навпаки, брали участь у співпраці з окупантами); впровадженням механізму повернення населення, яке виїхало з цих територій під час окупації; впровадженням ефективної політики зайнятості населення та створення робочих місць.

Інституціонально-функціональні шляхи передбачають створення необхідної та ефективної вертикалі влади та здійснення державного управління та звільнених територіях, з розподілом меж відповідальності, заходів взаємодії, розподілу повноважень та відповідальності. При цьому важливе значення має відігравати надінституційний орган, який має здійснювати державне управління та координацію діяльності органів публічної влади на деокупованих територіях. З метою сприяння координації заходів з питань деокупації, реінтеграції та відновлення територіальної цілісності України, захисту прав та інтересів громадян України, подолання наслідків і відшкодування шкоди, завданої державі Україна, її громадянам та юридичним особам у зв'язку зі збройною агресією та тимчасовою окупацією російською федерацією Президентом України було створено Консультативну раду з питань деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя як консультативно-дорадчий орган при Президентові України [1]. Певні повноваження у цій сфері має Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Але в подальшому вказані, чи інші органи мають здійснювати власне повноваження з державного управління та бути відповідальним за державну політику на тимчасово окупованих територіях, здійснювати координацію діяльності всіх суб'єктів.

Важливими суб'єктами забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій мають стати міжнародні організації, участь яких гарантуватиме правопорядок, дотримання норм та принципів міжнародного права, притягнення винних до відповідальності за військові злочини та злочини проти людяності.

Невід'ємним елементом інституціональної складової має бути система органів сектору безпеки та оборони щодо забезпечення національної безпеки на деокупованих

територіях, відновлення правопорядку, виявлення та притягнення осіб, відповідальних за порушення прав людини, за військові злочини. Важливими функціями цих суб'єктів має стати фіксація злочинів держави-агресора, проведення моніторингу та правової оцінки дій або бездіяльності посадових і службових осіб державних органів, органів місцевого самоврядування, військових формувань та правоохоронних органів України і документування фактів виявлених правопорушень, розслідування яких віднесено до компетенції органів СБУ (насамперед передбачених статтями 109, 110, 111, 437, 438 Кримінального кодексу України); визначення підстав та порядку здійснення люстрації осіб, які перебували у складі чи співпрацювали з окупаційними адміністраціями російської федерації, та інших категорій осіб відповідно до принципів перехідного правосуддя тощо [2]. На нашу думку, питання документування військових та інших злочинів, виявлення зниклих безвісті, місць поховання, збитків, завданих військовою агресією може бути покладено, наприклад, на Національне агентство з питань документування злочинів та правопорушень на звільнених територіях.

Ефективна реінтеграція тимчасово окупованих територій пов'язана із функціонуванням системи органів державної влади та місцевого самоврядування що мають повноваження у соціально-економічній сфері, у сферах охорони здоров'я, соціального захисту, освіти. Відновлення економіки, відбудова територій, соціальний захист населення, створення нових робочих місць – це ті важливі завдання, які мають бути вирішеними після відновлення територіальної цілостності нашої держави.

Вже зараз заслуговує на увагу запропонований Міністерством освіти та науки України алгоритм першочергових дій органів місцевого самоврядування та освітян після звільнення тимчасово окупованих територій для поновлення освітнього процесу. Серед яких варто відмітити такі, як: створити безпечне освітнє середовище в умовах воєнного стану, провести відповідну роз'яснювальну роботу з учнями, батьками та педагогічними працівниками; провести аналіз контингенту учнів, які перебувають на території громади у розрізі населених пунктів (формування списків учнів з переліком першочергових потреб); провести інвентаризацію матеріально-технічної бази закладів освіти та інші [3].

Варто підтримати тих фахівців, які вважають, що інфраструктурну відбудову стратегічних об'єктів повинна забезпечити держава, а соціальних об'єктів – місцеві органи влади (бо місцеві громади краще знають, які об'єкти потребують першочергового відновлення, а які можуть почекати), і контроль якості виконаних робіт також може бути краще забезпечений громадами. Зрозуміло, що необхідно чітко визначити джерела фінансування. Контроль за надходженням коштів та їх використання покласти на міжнародних аудиторів (інші міжнародні інститути) і запровадити у територіальних громадах механізм прозорості їх витрачання [4, с. 73].

Таким чином, реінтеграція тимчасово окупованих територій представляє собою комплекс багатопланових заходів, цілей, завдань та напрямів діяльності державних органів влади та місцевого самоврядування, органів сектору безпеки та оборони спрямованих на відновлення правопорядку та нормальних умов життя. При цьому, держава вже зараз має створити всі необхідні механізми адміністративно-правового забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій. Для цього необхідна політична воля, законодавче закладення основ державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій, пошук та впровадження ефективних підходів до діяльності органів публічної влади у питаннях реінтеграції тимчасово окупованих територій.

1. Про Консультативну раду з питань деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Указ Президента України від 15.08.2022 р. № 579/2022 URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5661.html>.

2. Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: розпорядження Кабінету № 288-р від 04.04.2023 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-planu-zakhodiv-z-realizatsii-s288-40423>.

3. Деокупація: алгоритми першочергових дій органів місцевого самоврядування та освітян. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/deokupaciya-algoritmi-pershochergovih-dij-organiv-miscevogo-samovryaduvannya-ta-osvityan/>

4. Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невитрачені можливості для України. *Economy of Ukraine*. 2019. № 1 (686). С. 75-78.

УДК 342.951+615.07
DOI: 10.31733/17-03-2023-271-273

Олена ПТУХІНА
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАДІЙ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ДЕРЖАВНОГО РИНКОВОГО НАГЛЯДУ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ДЕРЖЛІКСЛУЖБОЮ УКРАЇНИ

У відповідності зі ст. 22 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» до заходів ринкового нагляду віднесено: 1) перевірку характеристик продукції, у тому числі відбір зразків продукції та їх експертиза (випробування); 2) обмежувальні (корегувальні) заходи; 3) контроль стану виконання рішень про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів; 4) попередження органами ринкового нагляду споживачів (користувачів) про виявлену цими органами небезпеку, що становить продукція [2].

Зазначимо, що протягом 2021 року територіальними органами Держлікслужби здійснено 1870 перевірок характеристик продукції, з них 1381 планова та 489 позапланових заходів. За результатами здійснених заходів складено 2006 актів, прийнято 1348 рішень про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів, накладено 38 постанов про штрафні санкції та стягнуто штрафів на суму 408680 грн. [1].

Враховуючи закріплені в зазначеному законі заходи ринкового нагляду, на нашу думку, останні становлять певні процедури здійснення державного ринкового нагляду, але такий напрямок діяльності органів державного ринкового нагляду, як попередження споживачів про виявлену продукцію, яка становить небезпеку, виходить за межі процедурних дій, оскільки це становить головний обов'язок даних органів.

Із врахуванням законодавчо закріплених сфер відповідальності Держлікслужби, а також закріплених заходів ринкового нагляду у профільному законі постає необхідним виокремити певні стадії адміністративної процедури державного ринкового нагляду:

- 1) стадія порушення ринкового нагляду;
- 2) безпосереднє здійснення ринкового нагляду та винесення рішень;
- 3) виконання рішень.

Початкова стадія починаються з відбору суб'єктів, відносно яких буде проводитись перевірка. При цьому існують певні відмінності як у питаннях організації, так і проведенні перевірок, які обумовлені видом перевірки – планової чи позапланової і від цього залежить суб'єкт перевірки. Так, Держлікслужби України планові перевірки характеристик продукції проводяться у розповсюджувачів цієї продукції, а позапланові – у розповсюджувачів та виробників такої продукції. Крім того, перевірку характеристик продукції відповідно до вимог діючого законодавства можна класифікувати на невиїзну (за місцезнаходженням Держлікслужби України) або виїзною, та комбіновану (у разі потреби Держлікслужби України для перевірки характеристик продукції можуть поєднувати невиїзні та виїзні перевірки) [2].

Організація здійснення планових заходів здійснюється відповідно до секторальних планів ринкового нагляду, які щорічно затверджуються Держлікслужби України у відповідно до сфер їх відповідальності. Секторальний план Держлікслужби України розробляється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.12.2011 № 1410 «Про затвердження Порядку розроблення та перегляду секторальних планів ринкового нагляду, моніторингу та звітування про їх виконання» [3].

Зазначимо, що підставою для визначення періодичності проведення планових перевірок є період часу, що минув від попередньої перевірки та ступінь ризику продукції, то проведення позапланових перевірок обумовлюється певними діями з боку підконтрольних суб'єктів. У зв'язку з цим такі підстави можна поділити на загальні (такі що поширюються на діяльність усіх органів контролю) та спеціальні (що торкаються діяльності лише окремих контролюючих суб'єктів).

Отже, Держлікслужби України проводить позапланову перевірку характеристики продукції у її розповсюджувачів з наступних підстав: а) за зверненнями споживачів (користувачів) відповідної продукції, а також органів виконавчої влади, виконавчих органів місцевих рад, правоохоронних органів, громадських організацій споживачів (об'єднань

споживачів), об'єднань суб'єктів господарювання, у яких міститься інформація про розповсюдження продукції, що завдала шкоди суспільним інтересам чи має недоліки, що можуть завдати такої шкоди, і відсутня інформація, за якою виробника такої продукції може бути ідентифіковано, але міститься інформація, за якою може бути встановлено розповсюджувача, у якого було придбано (виявлено) таку продукцію; б) за ланцюгом постачання, якщо за результатами перевірки характеристик продукції є підстави вважати, що продукція є небезпечною, становить ризик та/або не відповідає встановленим вимогам внаслідок дій чи бездіяльності виробника або будь-якого іншого суб'єкта в ланцюгу постачання; в) у разі якщо під час перевірки характеристик продукції у виробника відповідної продукції виробник доведе що: він не вводив в обіг продукцію, що є небезпечною, становить ризик та/або не відповідає встановленим вимогам; продукція є небезпечною, становить ризик та/або не відповідає встановленим вимогам внаслідок дій чи бездіяльності розповсюджувача (розповсюджувачів) такої продукції [2].

В той же час, існують певні особливості проведення перевірок характеристик продукції у її виробників. Так, Держлікслужби України проводять перевірки характеристик продукції у її виробників: 1) якщо за результатами перевірки характеристик продукції у її розповсюджувача є документально підтвержені підстави вважати, що продукція є небезпечною, становить ризик та/або не відповідає встановленим вимогам внаслідок дій чи бездіяльності виробника такої продукції за умови повідомлення виробника про такі підстави на початку перевірки; 2) за зверненнями споживачів (користувачів) відповідної продукції, а також органів виконавчої влади, виконавчих органів місцевих рад, правоохоронних органів, громадських організацій споживачів (об'єднань споживачів), об'єднань суб'єктів господарювання, у яких міститься інформація про введення в обіг продукції, що завдала шкоди суспільним інтересам чи має недоліки, які можуть завдати такої шкоди (із зазначенням суб'єкта введення в обіг такої продукції, документального підтвердження завдання такої шкоди, опису відповідного недоліку тощо), а також інформація, за якою виробника такої продукції може бути ідентифіковано; 3) у разі одержання за допомогою системи оперативного взаємного сповіщення про продукцію, що становить серйозний ризик, або в інший спосіб від уповноважених органів інших держав інформації про продукцію, що становить серйозний ризик, якщо її виробник ідентифікований та є резидентом України [2].

Важливим етапом стадії порушення ринкового нагляду є підготовка документів на перевірку. Отже, перевірка характеристики продукції проводиться на підставі наказу Держлікслужби України та направлень на проведення перевірки. Варто звернути увагу, що Законом України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» передбачено, що у разі одержання інформації про надання на ринку продукції, що становить серйозний ризик, відповідні накази та направлення видаються і оформляються невідкладно.

Наступною стадією процедури державного ринкового нагляду нами названо безпосереднє здійснення ринкового нагляду та винесення рішень. Розглядаючи стадію безпосереднього здійснення ринкового нагляду та винесення рішень в межах окремих процесуальних дій, які послідовно вичиняються на ній та формують етапи, сукупність яких складається у стадію, що надає можливість зробити висновок, що повноваження Держлікслужби України на цій стадії, залежно від предмету спрямованості (мети) та послідовності їх використання на розглядуваній стадії контролю господарської діяльності можна певним чином об'єднати, сформувавши при цьому окремі етапи. Серед таких, у порядку виникнення слід виділити: 1) вирішення організаційних питань; 2) документальна перевірка; 3) відвідування й огляд виробничих приміщень або інших місць, де може бути представлена продукція (ярмарки, виставки, покази та демонстрації продукції в інший спосіб); 4) обстеження зразків продукції; 5) відбір та експертиза (випробування) зразків продукції; 6) застосування обмежувальних (корегувальних) заходів. В цілому за результатами здійснення планової або позапланової перевірки характеристик продукції посадова особа Держлікслужби складає акт.

Особливо важливим моментом є реалізація третьої стадії процедури державного ринкового контролю, а саме виконання рішення. З метою контролю стану виконання рішень про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів Держлікслужби України: 1) аналізує повідомлення про виконання цих рішень, надані (надіслані) суб'єктами господарювання, яких стосувалися такі рішення; 2) проводять перевірки стану виконання суб'єктами господарювання цих рішень; 3) здійснює моніторинг результативності вжитих обмежувальних (корегувальних) заходів.

В тому випадку, якщо інформація, що міститься в повідомленні суб'єкта господарювання про виконання рішення про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів, та долучені до рішення документи є недостатніми для підтвердження результативності виконання цього рішення, а також за наявності обґрунтованих сумнівів щодо достовірності цієї інформації відповідний Держлікслужби України проводить перевірку стану виконання суб'єктом господарювання такого рішення. Перевірка стану виконання рішення починається не пізніше десяти робочих днів з дня одержання Держлікслужби України повідомлення суб'єкта господарювання про виконання відповідного рішення, а в разі ненадання суб'єктом господарювання такого повідомлення у визначений у рішенні строк – не пізніше десяти робочих днів з дня настання визначеного строку. Під час проведення перевірки стану виконання рішення орган ринкового нагляду встановлює ступінь виконання суб'єктом господарювання рішення про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів та результативність їх виконання. У разі якщо за результатами аналізу повідомлення суб'єкта господарювання про виконання рішення про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів або перевірки стану виконання цього рішення встановлено факт повного та результативного виконання суб'єктом господарювання відповідного рішення (крім рішення про заборону надання продукції на ринку), Держлікслужби України невідкладно приймає рішення про скасування такого рішення [2]. У разі якщо за результатами аналізу повідомлення суб'єкта господарювання про виконання рішення про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів або перевірки стану виконання цього рішення встановлено факт невиконання чи часткового виконання суб'єктом господарювання відповідного рішення або виконання рішення не може бути визнано результативним, Держлікслужби України невідкладно приймає рішення про внесення змін до зазначеного рішення. Такі зміни можуть передбачати вжиття нових обмежувальних (корегувальних) заходів.

Діяльність Держлікслужби спрямована на всебічне забезпечення захисту прав споживачів, здійснення контролю за якістю і безпекою товарів, та відіграє значну роль в здійсненні державного ринкового нагляду. У свою чергу, діяльність Держлікслужби України потребує постійного удосконалення, системного і цілеспрямованого підходу з урахуванням питань правового та технічного регулювання як інструменту для захисту прав споживачів. Зазначене передбачає низку цілісних заходів економічного, правового та організаційного характеру.

1. Звіт Держлікслужби України про підсумки діяльності у 2021 році. Київ, 2022. 36 с. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/zvit-derjliki-2021.pdf>.

2. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2735-17>.

3. Про затвердження Порядку розроблення та перегляду секторальних планів ринкового нагляду, моніторингу та звітування про їх виконання : постанова Кабінет Міністрів України від 26.12.2011 № 1410. . URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-2011-%D0%BF#Text>.

УДК 614.8

DOI: 10.31733/17-03-2023-273-276

Роман ТКАЧУК

аспірант Інституту державного управління
та наукових досліджень з цивільного захисту

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАГУВАННЯМ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Децентралізація, що була успішно проведена протягом 2020-2021 рр., була «запущена» центральною владою України та відповідала потребам місцевого самоуправління щодо вирішення локальних проблем і реалізації ініціативи на місцях щодо покращення управління громадами і більш раціонального використання бюджетних коштів. У той самий час, на жаль, незначну увагу було приділено розвитку муніципального управління і місцевого самоврядування як засобу вирішення проблем саме на місцевому рівні, рівні об'єднаної

територіальної громади, за умови того, що переважна більшість проблем розв'язується на місцевому рівні коштом місцевого бюджету, а також переважна кількість потреб задовольняється за тим самим алгоритмом. Відповідно мова йде про забезпечення спроможностей органів місцевого самоврядування щодо самостійного за умови самофінансування і використання власних ресурсів розв'язувати проблеми місцевого рівня, тобто про мобілізацію внутрішніх резервів територіальних громад та оптимізацію їх ресурсів.

Грунтуючись на попередніх дослідженнях [1, 2], можемо запропонувати авторське бачення механізму забезпечення якості муніципального управління великим містом, що має містити:

визначення цілепокладання розвитку територіальної громади за умови створення засад політики якості управління ресурсним забезпеченням різного характеру за умови загального доступу та стратегічного планування з урахуванням потенційних потреб територіальної громади;

процедури надання адміністративних послуг органами муніципального управління за умови оцінки якості їх роботи безпосередньо мешканцями громади, контролінгу та зовнішнього незалежного аудиту всіх адміністративних процесів, постійний моніторинг якості рівня якості наданих адміністративних послуг і задоволеності мешканців громади;

застосування методів та інструментів аутсорсингу при налагодженні партнерської взаємодії муніципальної влади і представників місцевого бізнесу, а також створення приватно-громадського партнерства за умови системного використання комплексу методів оцінки, інструментарію і технологій забезпечення якості, результативності та ефективності діяльності адміністрацій муніципальних утворень.

Відповідно процедури формування та реалізації політики якості муніципального управління мають бути: засновані на стратегічних цілях соціально-економічного розвитку територіальної громади великого міста; зорієнтовані на споживача адміністративних послуг, якість послуг, забезпечення якості адміністрування (результативність і ефективність функцій, що виконуються), взаємодію управлінських структур з територіальною громадою (підприємцями і мешканцями) задля суспільного розвитку (забезпечення якості муніципального управління) на засадах партнерства місцевої влади, підприємців і мешканців територіальної громади для забезпечення ефективного управління ресурсами загального доступу.

Відповідно при створенні організаційних схем проведення оцінки якості діяльності органу муніципального управління великим містом потрібно орієнтуватися на оцінку якості муніципального управління насамперед територіальною громадою, що дозволить забезпечити відповідальність муніципальних органів управління перед представницькими органами місцевого самоврядування і територіальною громадою в цілому.

На власному досвіді муніципального управління великим містом можемо говорити про впровадження низки інформаційних систем і технологій у сферу надання адміністративних послуг територіальній громаді великого міста для забезпечення певних складових, а саме: інформування мешканців територіальної громади про безпеку, укриття і сховища та отримання допомоги; електронні розрахунки за надані послуги; нормативно-правова і довідкова інформація; моніторинг і контроль стану навколишнього середовища.

Все вищевикладене обґрунтовує інтерес до визначення поняття «муніципальна безпека великого міста», що тісно пов'язаний із запровадженням нових управлінських практик на рівні територіальних громад, наділення органів місцевого самоврядування новими функціями, застосування сучасних підходів до визначення безпеки на місцевому і територіальному рівнях. Наразі можемо стверджувати відсутність розуміння даної комплексної проблеми, що ускладнює унормування і визначення функцій, повноважень і завдань забезпечення безпечних умов життєдіяльності територіальної громади великого міста як однієї із складових державного устрою України і національної безпеки зокрема. Відповідно все це ускладнює виокремлення правозастосовчої та ефективної практики забезпечення муніципальної безпеки великого міста.

Погоджуємося з думкою автора [3, с. 83], що «що територіальна громада – це первинний суб'єкт місцевого самоврядування, що характеризується автономністю та самодостатністю, визначений на засаді територіальності та створений з метою самореалізації, розвитку, реалізації прав та інтересів її суб'єктів, з наявністю взаємодії між ними».

Також слід згадати пропоновані підходи [4], якими визначено «напрями державної політики щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства та держави від загроз у сферах громадської безпеки та цивільного захисту, а також цілі, пріоритети та очікувані результати їх досягнення». Важливим є декларування принципів побудови стратегії, зокрема щодо наукової обґрунтованості підходів до формування

безпекового середовища із застосуванням комплексного підходу до формування безпекового середовища.

Зазначається, що значно ускладнюють формування і реалізацію ефективної державної політики у сферах громадської безпеки та цивільного захисту фактори організаційно-інституційного характеру у зв'язку з тим, що більшість структур системи забезпечення громадської безпеки та цивільного захисту перебувають на етапі трансформації, зумовленої необхідністю забезпечення ефективної протидії викликам і загрозам сьогодення та виконання зобов'язань, що визначені євроінтеграційним курсом України.

Відповідно можемо визначити напрями удосконалення механізму державного регулювання реагуванням на надзвичайні ситуації в умовах децентралізації:

удосконалення інституційних засад координації у сфері цивільного захисту з удосконаленням державного регулювання у цій сфері, а також створення територіальних громадах центрів безпеки;

розширення міжсекторальної взаємодії із формуванням системи взаємодії сил цивільного захисту з органами державної влади на всіх рівнях до реагування на надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру та ліквідації їх наслідків;

створення у співпраці з територіальними громадами, інститутами громадянського суспільства та за активної участі приватного сектору і окремих громадян безпечного середовища життєдіяльності, що забезпечується шляхом провадження орієнтованої на потреби мешканців громади діяльності сил цивільного захисту.

Відповідно до основних заходів децентралізації (реформування адміністративно-територіального устрою) маємо віднести розбудову захисту населення від надзвичайних ситуацій. Відповідно соціальні та адміністративні послуги, розміщення служб екстреного реагування, пожежних частин та рятувальних підрозділів здійснюватимуться у кожному центрі громади шляхом створення відповідних органів управління та сил цивільного захисту (місцевих пожежних частин, комунальних та добровільних рятувальних формувань) та їх належного забезпечення.

Серед причин, що перешкоджають створенню умов безпечного функціонування територіальної громади можна виокремити наступні: існуюча інфраструктура громади не відповідає безпековим запитам; недостатня превентивна діяльність на територіальному і державному рівнях щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і криз на території громади; недосконала інформаційно-аналітична система щодо прогнозування, моніторингу і попередження потенційних загроз; неналежна координація і взаємодія служб екстреного реагування на запобігання і виникнення надзвичайних ситуацій і криз; низький рівень відповідальності та взаємодії на рівні територіальної громади для забезпечення безпеки; недостатні фінансові та матеріальні ресурси для реагування на надзвичайні ситуації і кризи на рівні територіальної громади; прогалини у нормативному забезпеченні делегування функцій цивільного захисту на місцевий і регіональний рівні тощо [5].

При дослідженні напрямів удосконалення механізму державного регулювання реагуванням на надзвичайні ситуації в умовах децентралізації на прикладі забезпечення муніципальної безпеки великого міста маємо визначити відповідні безпекові складові, зорієнтовані на сталість, самодостатність, здатність до позитивних трансформацій і швидкого відновлення. Наголошуємо на синергії всіх складових муніципальної безпеки великого міста в умовах її взаємодії із зовнішнім (безпековим) середовищем всієї країни.

Погоджуємось з думкою [6] відповідно того, що «територіальні громади в умовах війни пройшли краш-тест і стали базовою ланкою, що забезпечують стійкість тилу. На початковому етапі широкомасштабної російської агресії територіальні громади узяли на себе підтримку ЗСУ та частину їхніх функцій, забезпечення життєдіяльності громади (часто в умовах бойових дій); сприяли евакуації та розміщенню населення у відносно безпечних громадах; сприяли релокації підприємств, а головне – підтриманню стабільності в суспільстві».

Можемо констатувати, що в умовах протистояння широкомасштабному російському вторгненню, ураження території внаслідок бойових дій, масової міграції населення, зниження фінансової і ресурсної спроможності органи місцевого самоврядування функціонують стало у нових реаліях і протистоїть викликам і загрозам збройного протистояння, що довело сталість щодо масштабних викликів і загроз.

1. Шадська У. Безпека громади: пошук спільних рішень : навч. посібник. К., 2018. 154 с.

2. Муніципальний менеджмент : навчальний посібник / Ю.П. Шаров, І.А. Чикаренко, О.Ю. Бобровська [та інш.] ; за ред. Ю.П. Шарова. К. : Атіка, 2009. 404 с.

3. Гуцуляк О.А. Щодо змісту поняття безпеки територіальної громади. *Juris Europensis*

Scientia. 2021. № 3. С. 79-84.

4. Проект Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України : Лист Департаменту забезпечення діяльності апарату МВС України від 29 вересня 2021 р. № 45092/09-2021.

5. Ткачук Р.С. Розбудова системи муніципальної безпеки великого міста: досвід Києва. Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.(Маріуполь, 27-28-травня 2021 р.). Маріуполь-Київ: ПП Халіков Р.Р., 2021. С. 238-240.

6. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.]; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с.

УДК 342.95+351.753

DOI: 10.31733/17-03-2023-276-277

Сергій ХВОСТОВЦОВ

ад'юнкт кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОБІГУ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Не зважаючи на війну, Україна продовжує позиціонувати себе на міжнародній політичній арені як правова держава в центрі якої «знаходяться» права та свободи людини та громадянина. Згідно статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Безпека людини забезпечується державою у вигляді діяльності правоохоронних органів, судів та інших державних органів. Відчуття безпеки дає можливість розвиватися людині та, як наслідок, соціуму в цілому. В той же час поняття безпеки, а точніше її відчуття у кожної людини, індивідуума є своєрідним та неповторним. На відчуття безпеки можуть впливати дії або ж поведінка інших людей особливо в умовах підвищених ризиків (війна, пандемія тощо). Тому потреба у відчутті безпеки може бути задоволена, наприклад завдяки володінню зброєю. З іншої сторони велика кількість зброї у громадян може бути небезпечною для самого ж суспільства, адже може призвести до масових убивств, повалення конституційного ладу в державі тощо. Тому зброя та її використання потребує посиленого контролю з боку держави, а ще більше в умовах війни.

На сьогодні відсутній діючий Закон щодо обігу цивільної вогнепальної зброї, що зумовлене великими протиріччями в суспільстві, наслідками якого є велика кількість законопроектів в парламенті [1]. Так до прикладу за останніх два роки було зареєстровано чотири законопроекти про обіг зброї [2,3,4,5] та прийнятий у 2022 році Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [7] метою якого було забезпечити українців можливістю цивільних осіб брати активну участь у національному спротиві та потребу громадян захистити себе і близьких від загарбників.

В науковому середовищі з цього приводу є багато різних думок. Так, Шумейко Т. А. в своєму дослідженні зазначає, що практично всі законопроекти про обіг зброї (останні з них прямо названі такими, що регулюють питання цивільного обігу вогнепальної зброї) насправді стосуються лише цивільного обігу вогнепальної зброї [6].

Взагалі поняття «обіг цивільної вогнепальної зброї» на сьогодні в чинних та проектних законодавчих документах відсутнє. Натомість є багато наближених понять (обіг зброї, оборот зброї) в проектах законів щодо обігу зброї, а також є не поодинокі спроби надати схожі визначення поняття і науковою спільнотою.

Хочемо відмітити, що аналізуючи поняття «обігу зброї», зазначене в проекті Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» нами вбачається, що законодавець дещо збузив дане поняття. На нашу думку під час спроби визначення, автори законопроектів переважно акцентували увагу на діях (перелічивши їх) з матеріальним предметом, які безпосередньо необхідні для забезпечення користування цим предметом – зброєю. Але, хочемо зазначити, що розуміння поняття обігу цивільної вогнепальної зброї в юриспруденції та й в соціумі має дещо ширший зміст, адже прийняття у майбутньому

закону, що б регулював обіг цивільної вогнепальної зброї має на увазі надання дозволу державою користування громадянам зброєю у більшій доступності ніж це є сьогодні. Тобто, фактично, він надасть загальнодоступність, масовість надання права на користування зброєю, але у визначеному законом порядку.

Розглянемо поняття про які йдеться мова. Так в проєкті Закону України від 25 черв. 2021 р. № 5708 «Про право на цивільну вогнепальну зброю» надається таке визначення поняття обігу зброї та/або основних частин до зброї, які мають ідентифікаційні номери, як виробництво зброї, торгівля зброєю, продаж, обмін, дарування, передача, придбання, колекціонування, експонування, спадкування, облік, зберігання, носіння, перевезення, транспортування, застосування, ремонт, вилучення, викрадення, втрата, вихолощення, деактивація, утилізація, ввезення зброї до України та вивезення зброї з України [6].

В проєкті Закону України від 13 лип. 2021 р. № 5708-1 «Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю» зазначене таке визначення обороту зброї – виробництво, імпорт, експорт, транзит, торгівля, продаж, обмін, дарування, передача, відчуження в інший законний спосіб, придбання, колекціонування, експонування, спадкування, облік, зберігання, носіння, перевезення, транспортування, застосування, вилучення зброї, набоїв до неї та основних частин [5].

Отже, як бачимо у визначеннях в законопроєктах відсутнє визначення «обіг цивільної вогнепальної зброї», натомість наявне лише такі як «обіг зброї» та «оборот зброї». В пункті 1.65 законопроєкту 5708-1 є визначення поняття цивільна зброя та набої – зброя та набої, які не заборонені цим Законом для цивільного обороту, порядок обороту яких регулюється цим Законом [5]. Але в проєкті Закону по суті (контексту) це стосується як різновиду зброї. Тому пропонуємо доповнити досліджуване визначення та уточнити його.

Але спочатку звернімося до академічного тлумачного словника української мови, який надає визначення терміну цивільний, як такий що стосується правових відносин громадян між собою і з державними органами та організаціями або ж такий, що не належить до війська, не стосується військових справ; невійськовий [8]. Також, Старіцина С. О. у своєму дослідженні зазначає, що зброя як об'єкт цивільних правовідносин являє собою індивідуально визначену річ, права на яку набуваються у спеціально визначеному порядку, яка призначена для ураження живої або іншої цілі та не має іншого виробничого чи господарсько-побутового призначення [9].

Отже можемо підсумувати та надати визначення поняттю обіг цивільної вогнепальної зброї як надання державою громадянам у порядку, що визначений законодавством, дозволу набуття права на володіння зброї (визначеної категорії), а також всі інші дії що пов'язані на забезпечення обігу зброї, а саме: виробництво, торгівля, продаж, обмін, дарування, передача, придбання, колекціонування, експонування, спадкування, облік, зберігання, носіння, перевезення, транспортування, застосування, ремонт, вилучення, викрадення, втрата, вихолощення, деактивація, утилізація, ввезення зброї до України та вивезення зброї з України, що не належить до військової чи службової зброї, тобто не є пов'язаною з виконанням професійної діяльності правоохоронних та інших владних органів.

1. Миронюк Р. В. Особливості здійснення контролю поліцією за обігом вогнепальної зброї в умовах воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. Вип 26. 2022 С. 158-166. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.21>

2. Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю: проєкт Закону України від 13 лип. 2021 р. № 5708-1. Офіційний веб-портал Верховної Ради України: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72481.

3. Про право на цивільну вогнепальну зброю: проєкт Закону України від 25 черв. 2021 р. № 5708. Верховна Рада України: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72360.

4. Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї: проєкт Закону України від 6 листоп. 2020 р. № 4335. Верховна Рада України: URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70363.

5. Про цивільну зброю та боєприпаси: проєкт Закону України від 24 листоп. 2020 р. № 4335-1. Верховна Рада України: URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70512.

6. Шумейко Т. А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні: дис. ... д-ра. юрид. наук. 12.00.07. Київ. 2022. 504 с.

7. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>

8. Словник української мови: в 11 томах. Том 11, 1980. Стр. 208.

9. Старіцина С. О. "Поняття зброї як об'єкта цивільно-правових відносин. *Право і Безпека*. Вип. 2. 2010. С.197-200

Василь ШЕВЧЕНКО

ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИОКРЕМЛЕННЯ ВИДІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Діяльність органів Національної поліції спрямовує свої зусилля на забезпечення публічної безпеки та порядку шляхом використання відповідних адміністративно-правових інструментів, що в цілому створює сприятливі умови для недопущення вчинення правопорушень у суспільстві.

На сьогоднішній день в науковій літературі вчені більш уваги звертають на використання терміну «адміністративно-правовий інструмент». Так, І.В. Патерило пропонує розуміти під адміністративно-правовими інструментами відповідну сукупність засобів (прийомів), які використовуються суб'єктами публічної адміністрації для регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері публічного управління [1, с. 376].

Зазначене визначення вказує на використання вченою як форми та методу діяльності, що характеризує відповідний напрям реалізації органом публічної адміністрації своєї компетенції. В продовження вчення звертає увагу, що використання даної термінології тільки сприятиме адаптації національного законодавства та науки адміністративного права у європейську спільноту та забезпечить використання відповідних неточностей тощо.

В той же час, науковці О.В. Джафарова та С.О. Шатрава в межах наукової праці звертають увагу, що на сьогоднішній день адміністративно-правові інструменти під час реалізації своєї компетенції суб'єкти публічної адміністрації використовують відповідні форми та методи, що у сукупності забезпечують реалізацію поставлених перед останнім завдань та функцій, з метою дотримання відповідних правових норм у суспільстві [2, с. 26].

Доречно вказати наукову працю Ю.Ф. Щиголя, який досліджував питання реалізацію державної політики у сфері захисту інформації через відповідні адміністративно-правові інструменти. Вчений акцентував увагу, що використання термінів «форми державного управління» та «інструменти публічного адміністрування» визначається лише потребами євроінтеграційними процесами та необхідністю оновленням понятійного апарату [3, с. 160-161].

В. В. Безега досліджуючи адміністративно-правові інструменти безпосередньо в діяльності поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони розглядає його через розуміння адміністративної діяльності останньої та змісту основних ознак. Слід звернути увагу, що вчений виокремлює відповідні види адміністративно-правові інструментів в діяльності поліції з акцентом реалізації основних повноважень як суб'єкта сектору безпеки й оборони: видання нормативних та індивідуальних правових актів з питань забезпечення сектору безпеки й оборони; укладання адміністративно-правових договорів з питань сектору безпеки та оборони; учинення інших юридично значущих дій (створення актів-планів та актів-дій) [4, с. 15].

Слушною в межах наукової праці є науковий доробок І.В. Іщенко, який розглядає адміністративно-правові інструменти діяльності органів Національної поліції як суб'єкта реалізації превентивної функції. Вчений також розглядає останні через відповідну сукупність форм та методів, що забезпечують Національній поліції реалізовувати превентивну функцію держави із акцентом на основні напрями діяльності останньої [5, с. 175].

Автори навчального посібника В.М. Бевченко та Р.С. Мельник у навчальному посібнику «Загальне адміністративне право» розглядають інструменти діяльності публічної адміністрації через відповідні їх види: нормативні акти публічної адміністрації; адміністративний акт; адміністративний договір [6, с. 253].

Аналіз правничої літератури надав можливість виокремити види адміністративно-правових інструментів превентивної діяльності Національної поліції, а саме: 1) нормативні акти органів поліції у сфері превентивної діяльності; 2) адміністративні акти при здійсненні превентивної діяльності; 3) адміністративні договори в превентивній діяльності органів поліції; 4) інші юридично значущі дії органів поліції у сфері превентивної діяльності.

В цілому адміністративно-правові інструменти в діяльності Органів Національної поліції становлять відповідний напрям діяльності останніх, що забезпечують виконання превентивної (профілактичної) складової поліції, та забезпечують відповідний спокій у суспільстві, дотримання основних прав та свобод людини та громадянина із врахуванням тих викликів, які мають місце у суспільстві на сьогоднішній день.

1. Патерило І. В. Адміністративно-правові інструменти діяльності публічної адміністрації України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 Київ, 2015. 444 с.
2. Джафарова О. В., Шатрава С. О. Адміністративно-правові інструменти взаємодії сервісних центрів МВС з іншими правоохоронними органами. Право і безпека. 2022. № 85 (2). С. 21-28. URL : <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/13882>.
3. Щиголь Ю.Ф. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері захисту інформації: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 259 с.
4. Безега В. В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 20 с.
5. Іщенко І. В. Адміністративно-правові інструменти Національної поліції як суб'єкта реалізації превентивної функції держави: поняття та зміст. KELM. 2022. № 6 (50). С. 171-177.
6. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

УДК 342.951
DOI: 10.31733/17-03-2023-279-282

Оксана ШЕВЧЕНКО
ад'юнкту відділу організації
освітньо-наукової підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ВПЛИВУ ЩОДО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Дослідження проблематики виконання рішення про застосування заходів дисциплінарного впливу щодо поліцейського здійснювалось вченими в межах більш широкої проблематики, як здійснення дисциплінарного провадження в органах Національної поліції з зосередженням уваги на забезпеченні законності та дисципліни, що у свою чергу є ключовим в теорії адміністративного права, та пов'язано із внутрішньою організаційною діяльністю поліцейських підрозділів.

Зазначена процесуальна стадія включає в себе відповідний процесуальний порядок щодо практичної реалізації накладеного стягнення на поліцейського із врахуванням певних особливостей суспільного стану держави.

В дійсності через превентивний вплив заходів дисциплінарного стягнення відбувається вплив на свідомість та поведінку працівника поліції щодо недопущення вчинення порушень дисципліни та законності під час виконання своїх функціональних обов'язків.

Враховуючи наукову позицію Д. М. Ромаяк [4] вкажемо, що з урахуванням санкцій дисциплінарних стягнень, що передбачені Дисциплінарним статутом Національної поліції, їх можна поділити на:

- заходи дисциплінарного впливу, що не змінюють правового стану порушника дисципліни і не пов'язані безпосередньо з негативними для нього матеріальними наслідками (зауваження; догана; сувора догана);
- заходи дисциплінарного впливу, що змінюють правовий стан порушника дисципліни і тягнуть за собою негативні наслідки (пониження у спеціальному званні на один ступінь; попередження про неповну службову відповідність; звільнення з посади);
- виключний (надзвичайний) захід дисциплінарного стягнення – звільнення із служби в поліції.

Зазначимо, що передувати стадії виконання дисциплінарного стягнення передуватиме завершення діяльності дисциплінарної комісії в підрозділі Національної поліції. Отже, у разі якщо за результатами розгляду матеріалів службового розслідування (справи)

дисциплінарна комісія встановить наявність у діях (бездіяльності) поліцейського дисциплінарного проступку, керівнику, який призначив службове розслідування, вносяться пропозиції щодо накладення на поліцейського дисциплінарного стягнення. Уповноважений керівник, враховуючи характер проступку, обставини, за яких він був учинений, особу порушника, ступінь його вини, обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, попередню поведінку поліцейського, його ставлення до служби, визначає вид дисциплінарного стягнення, що підлягає застосуванню до поліцейського, та видає письмовий наказ про його застосування. У разі якщо керівник не уповноважений на застосування дисциплінарних стягнень, він порушує перед старшим прямим керівником клопотання про притягнення поліцейського до дисциплінарної відповідальності [3].

В науковій публіцистиці звертається увага, що дисциплінарна комісія наділена багатьма повноваженнями з метою встановити факти та обставини правопорушення, в тому числі проводити опитування, оцінювати пояснення поліцейського, витребувати та вивчати документи та інші докази, отримувати консультації спеціалістів, користуватися базами даних тощо. Комісія встановлює, чи був факт порушення та чи винен у ньому поліцейський, а також визначає вид стягнення до поліцейського (якщо він визнаний комісією винним). Під час визначення виду стягнення дисциплінарна комісія враховує характер проступку, обставини, за яких він був учинений, особу порушника, ступінь його вини, обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність (перелік обох видів обставин визначено Дисциплінарним статутом), попередню поведінку поліцейського, його ставлення до служби. На підставі всього цього комісія готує проект висновку [3]. Проте всі вказані зусилля дисциплінарної комісії не матимуть юридичного значення, якщо її висновок не затвердить керівник, що призначив службове розслідування. Дисциплінарний статут не містить норми про те, що висновок, який підготувала дисциплінарна комісія, має бути обов'язково затверджений керівником у первинній редакції. Відтак у керівника залишаються важелі для впливу на зміст самого висновку, незважаючи на те, що безпосередньої участі у службовому розслідуванні керівник не брав. Більше того, навіть при затвердженні висновку комісії, керівник формально не зв'язаний запропонованим у висновку видом санкції, і самостійно визначає вид стягнення, враховує характер проступку, обставини його учинення і т.д. [1]. Отже, сама по собі роль діяльності дисциплінарної комісії є вельми слабкою: висновок комісії за результатами службового розслідування не має самостійного значення і набуває чинності лише після затвердження його особою, що ухвалює кінцеве рішення по дисциплінарному провадженню [1].

Виходячи із зазначеного, варто вказати уповноважених осіб в органах Національної поліції, які в межах своїх повноважень застосовують дисциплінарні стягнення: 1) Міністр внутрішніх справ України уповноважений застосовувати дисциплінарні стягнення, визначені цим Статутом, до заступників керівника Національної поліції України та порушувати перед Кабінетом Міністрів України питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності керівника Національної поліції України; 2) керівник Національної поліції України уповноважений застосовувати дисциплінарні стягнення до всіх поліцейських; 3) інші керівники застосовують дисциплінарні стягнення в межах повноважень, визначених керівником Національної поліції України; 4) ректора вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, щодо застосування дисциплінарних стягнень до поліцейських, які проходять службу або навчаються в таких навчальних закладах [2].

Враховуючи вичерпний перелік суб'єктів уповноважених застосовувати дисциплінарні стягнення, доречно вказати на те, щоб відповідні керівники підрозділів поліції не перевищували повноваження в частині застосування останніх, оскільки це тягне негативні наслідки як для самого керівника, так стосовно правозастосовної практики в органах Національної поліції, що може підірвати імідж поліції в цілому.

Враховуючи норми чинного законодавства, зазначимо, що дисциплінарне стягнення виконується негайно, але не пізніше місяця з дня його застосування, не враховуючи часу перебування поліцейського у відпустці, відрядженні або на лікарняному (у період тимчасової непрацездатності). Після закінчення зазначеного строку дисциплінарне стягнення не виконується. Наказ про застосування до поліцейського дисциплінарного стягнення виконується шляхом його оголошення в органі (підрозділі) поліції та особистого ознайомлення поліцейського з ним. У разі відмови особи від ознайомлення з наказом про це складається акт [2]. Порушення даної процедури надає право поліцейському на оскарження винесеного дисциплінарного стягнення в частині не доведення відповідного наказу і

початку строку дії дисциплінарного стягнення.

Узагальнюючи всю сукупність нормативно-правових актів в частині реалізації дисциплінарних стягнень, які застосовуються до поліцейського, зазначимо:

– дисциплінарні стягнення у виді звільнення з посади, пониження у спеціальному званні на один ступінь та звільнення із служби в поліції виконуються (реалізуються) шляхом видання наказу по особовому складу;

– дисциплінарні стягнення у виді звільнення з посади та звільнення із служби в поліції, застосовані до поліцейського, який перебуває у відпустці чи на лікарняному (у період тимчасової непрацездатності), виконуються (реалізуються) після його прибуття до місця проходження служби;

– за відсутності на службі без поважних причин поліцейського, до якого застосовано дисциплінарне стягнення у виді звільнення з посади чи звільнення із служби в поліції, таке дисциплінарне стягнення виконується, а витяги з наказів про застосування та виконання дисциплінарного стягнення надсилаються рекомендованим листом з повідомленням на адресу місця проживання поліцейського, що зазначена в його особовій справі. У такому разі днем ознайомлення поліцейського із зазначеними наказами є дата, зазначена в поштовому повідомленні про вручення їх поліцейському, до якого застосовано дисциплінарне стягнення, або повнолітньому члену сім'ї такого поліцейського.

У разі якщо поліцейський, до якого застосовано дисциплінарне стягнення, відмовляється від отримання витягів з наказів про застосування та виконання дисциплінарного стягнення, днем отримання витягів з наказів є день проставлення в поштовому повідомленні відмітки про відмову в їх отриманні чи повернення поштового відправлення з позначкою про невручення;

– поліцейський, до якого застосовано дисциплінарне стягнення у виді пониження у спеціальному званні на один ступінь, зобов'язаний протягом семи календарних днів з дня ознайомлення з наказом здійснити заміну знаків розрізнення на однострої та службового посвідчення. Під час виконання зазначеного дисциплінарного стягнення забороняється зривання погонів, а також будь-які інші дії, що принижують гідність поліцейського;

– дисциплінарне стягнення у виді призначення поза чергою в наряд виконується шляхом несення служби в наряді позачергово в будь-який день тижня [2]

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти нашої держави до норм чинного законодавства було внесено зміни в частині застосування дисциплінарних стягнень. Отже, у разі встановлення за результатами службового розслідування в діях поліцейського дисциплінарного проступку видається письмовий наказ про застосування до нього одного з видів дисциплінарного стягнення з урахуванням особливостей, а саме: в порядку зростання від менш суворого, яким є зауваження, до більш суворого - звільнення зі служби в поліції; дисциплінарне стягнення у виді пониження у спеціальному званні на один ступінь не застосовується до поліцейських, які мають первинне спеціальне звання рядовий поліції; у разі притягнення до дисциплінарної відповідальності поліцейського, який має дисциплінарне стягнення у виді пониження у спеціальному званні на один ступінь і вчинив новий дисциплінарний проступок, до нього знову може бути застосовано дисциплінарне стягнення у виді пониження у спеціальному званні на один ступінь; дисциплінарні проступки такі, як перебування поліцейського на службі у стані алкогольного, наркотичного та/або іншого сп'яніння, а також залишення місця несення служби без поважних причин, не можуть бути віднесені до незначних дисциплінарних проступків; у разі повторного вчинення дисциплінарного проступку поліцейським протягом строку дії дисциплінарного стягнення у виді зауваження за результатами службового розслідування дисциплінарне стягнення, що застосовується, повинно бути суворішим, ніж попереднє [2].

Водночас, протягом 10 днів з дня підписання наказу про застосування дисциплінарного стягнення прямий керівник посадової особи, яка застосувала дисциплінарне стягнення, має право його пом'якшити, застосувати суворіше дисциплінарне стягнення або звільнити поліцейського від дисциплінарної відповідальності, якщо встановить невідповідність такого стягнення ступеню тяжкості вчиненого дисциплінарного проступку та вини [2].

В кінцевому підсумку вкажемо, що особливістю виконання рішення про застосування заходів дисциплінарного впливу варто вказати: застосовується законодавчо визначеним колом суб'єктів; є засобом підтримання службової дисципліни; має індивідуальний характер; спрямовано на відновлення порушення норм у сфері службових обов'язків; спрямовано на реалізацію виховної функції щодо запобігання вчинення нових

дисциплінарних проступків.

В той же час, виконання рішення про застосування заходів дисциплінарного впливу щодо поліцейського становить собою врегульований нормами чинного законодавства особливий процесуальний порядок вирішення справи (матеріали службового розслідування) по суті, шляхом застосування заходів дисциплінарного впливу до поліцейського, який вчинив дії пов'язанні з порушенням службової дисципліни, має індивідуальний характер, а також має превентивний характер щодо запобігання вчинення нових дисциплінарних проступків.

1. Малишев Б. Чотири проблеми із притягненням поліцейських до дисциплінарної відповідальності, 2019. URL : <https://gpr.org.ua/news/chotyry-problemy-iz-prytyahnennam-politseyskyh-do-dystsyplinarnoji-vidpovidalnosti/>.

2. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2337-19>

3. Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України : наказ МВС України від 07.11.2018 № 893 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1355-18>.

4. Романяк Д. М. Дисциплінарне провадження в діяльності органів прокуратури: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2014. 195 с.

УДК 342.951

DOI: 10.31733/17-03-2023-282-283

Альберт ВОЛЬТОБРИСОВ

студент ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

д.ю.н., проф. **Дмитро ПРИПУТЕНЬ**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні в Україні введено воєнний стан згідно з Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [1]. Це сталося в зв'язку з агресією Російської Федерації проти України, яка почалася в лютому 2022 року. Введення воєнного стану пов'язане з необхідністю захисту територіальної цілісності та незалежності України. В умовах воєнного стану, розгляд справ про адміністративні правопорушення має свої особливості. Згідно зі статтею 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами; створення надзвичайних та особливих судів не допускається [2].

Таким чином, воєнний стан не є підставою для звільнення від адміністративної відповідальності, але умови воєнного стану можуть вплинути на процес розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Водночас, введення воєнного стану може також збільшити кількість адміністративних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил, що діють в умовах воєнного стану. У даному контексті, важливо дотримуватися норм законодавства та забезпечувати права та свободи громадян незалежно від умов воєнного стану.

Відповідальність за порушення адміністративного законодавства визначається з увагою на склад злочину, тобто треба урахувати певні ознаки: 1) об'єкт; 2) об'єктивна сторона; 3) суб'єкт; 4) суб'єктивна сторона. Також на це впливає протиправність діяння, суспільна небезпека, карність, загроза громадському порядку та винність суб'єкта. Суб'єктом адміністративного правопорушення може бути фізична особа, яка досягла 16-річного віку, та юридична особа незалежно від форми власності.

Під час воєнного стану для звичайних фізичних осіб використовуються однакові види адміністративних стягнень, як в мирний час. Види: 1) попередження; штраф; 2) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 3) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 4) грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 5) позбавлення

спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); 6) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 7) громадські роботи; 8) виправні роботи; 9) суспільно корисні роботи; 10) адміністративний арешт; 11) арешт з утриманням на гауптвахті [3]. Але наприклад, адміністративні правопорушення скоєні військовою особою під час воєнного стану діють після складання протоколу та мають такі види стягнень: 1) попередження/зауваження; 2) штраф; 3) утримання на гауптвахті [4].

Також треба звернути увагу на те що з 24. 02. 2022 року в Україні почалося підвищення санкцій за скоєння адміністративного злочину. Це можна побачити в Законі України «Про адміністративні правопорушення», Законопроектах та інших нормативно-правових актів України.

Отже, особливості розгляду адміністративних справ в воєнний час не змінилися, але з'явилися певні умови воєнного стану в Україні вимагають певних особливостей розгляду справ про адміністративні правопорушення: 1) посилення відповідальності; 2) підвищений рівень обґрунтованості рішень (моральний аспект); 3) швидкість розгляду справ; 4) підвищений рівень обережності; 5) збереження прав людини; 6) збереження демократії України.

Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 14 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 24.02.2023).

Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 31 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 24.02.2023).

Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність. Платформа правових консультацій - WikiLegalAid. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Адміністративне_правопорушення_і_адміністративна_відповідальність (дата звернення: 24.02.2023).

Військові адміністративні правопорушення. Платформа правових консультацій - WikiLegalAid. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Військові_адміністративні_правопорушення (дата звернення: 24.02.2023).

УДК 342.951
DOI: 10.31733/17-03-2023-283-285

Дар'я КОЧКІНА
курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:
к.ю.н., доц. **Олена СОЛДАТЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СТАТУС МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 р., Декларація про посилення ефективності принципу відмови від погрози силою або її застосування в міжнародних відносинах від 18.11.1987 р. та інші міжнародно-правові документи затверджують дію імперативного принципу незастосування сили або погрозою сили, відповідно до якого в міжнародному просторі діє юридична заборона ведення війн та застосування сили. Проте, попри його закріплення, імплементація вищезазначеного принципу так і не була здійснена, а тобто війни та інші види збройних конфліктів продовжують своє існування в міжнародній спільноті, тому, наразі, вкрай необхідним є вирішення проблеми захисту жертв цих конфліктів.

Ще на першому засіданні Міжнародного комітету Червоного Хреста, що відбулося 17.02.1863 р., було запропоновано надання нейтрального статусу медичному персоналу, регламентація якого відбулася завдяки прийняттю Додаткового протоколу до Женевських

конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року № 995_199, що був першим міжнародно-правовим документом, який здійснив визначення осіб, що належать до категорії медичного персоналу.

Таким чином, відповідно до ст. 8 вищезазначеного міжнародно-правового акта до медичного персоналу належать особи, які призначені стороною, що перебуває в конфлікті, виключно для медичних цілей, для адміністративно-господарського забезпечення медичних формувань чи для роботи на санітарно-транспортних засобах та для адміністративно-технічного забезпечення. До медичного персоналу відносяться такі категорії осіб: 1. медичний персонал сторони, що перебуває в конфлікті, як військовий, так і цивільний, включаючи персонал, зазначений в Першій і Другій конвенціях, та персонал, який придано організаціям цивільної оборони; 2. медичний персонал національних товариств Червоного Хреста та інших національних добровільних товариств допомоги, належним чином визнаних і уповноважених стороною, що перебуває в конфлікті; 3. медичний персонал медичних формувань або санітарно-транспортних засобів, зазначених у статті 9, пункт 2 [1].

Отже, ця категорія виступає нейтральною неупередженою стороною в конфлікті, виходячи з їх прав та обов'язків – захист жертв збройних конфліктів. Відповідно до ст. 33 III Женевська конвенція: «Про поводження з військовополоненими» від 12 серпня 1949 року № 995_153, медичний персонал у разі полону не може вважатися військовополоненими, проте користуються захистом та можливістю продовжувати виконувати свої функції. Захоплення в полон іншою стороною конфлікту осіб зі складу медичного персоналу відповідно до ст. 33 Женевської конвенції може бути здійснено лише з метою надання допомоги іншим військовополоненим та вони не набудуть статусу військовополонених, проте користуватимуться захистом та відповідними пільгами, передбаченими цією Конвенцією [2].

Медичний і духовний персонал можуть бути призначені як на постійній, так і на тимчасовій основі, від чого і залежить постійність міжнародного захисту їх правового статусу. У випадку надання призначення медичного персоналу на тимчасовій основі, такий захист надається цим категоріям на період виконання поставлених перед ними гуманних завдань з метою полегшення даного процесу. Таке особливе привілейоване відношення скасовується у разі порушення нейтралітету свого правового статусу медичного й духовного персоналу та залучення до здійснення воєнних дій під час збройного конфлікту. В такому випадку, у разі полону особа не набуде статусу військовополоненого, а буде притягнута до відповідальності, за певних обставин за вчинення воєнного злочину.

Проте, існують суперечливі ситуації, коли медичний персонал належить до сторони конфлікту в громадянській війні (М'янмі, Сирія), уряду, що веде бойові дії (Афганістан), руху протесту (Бахрейн) чи заколоту. У такому випадку неміжнародного конфлікту, ми погоджуємося з думкою Ф. Кальсховена, який стверджує, що «в конфлікті, який визначає долю країни недоречним є термін нейтральність», оскільки попри їх відношення до іншої сторони конфлікту, їм повинен бути наданий привілейований правовий статус медичного персоналу [3, с. 1002]. Неправильне трактування обов'язкової ознаки медичного персоналу – нейтралітет, є джерелом підвищеної небезпеки для медичного персоналу, адже в умовах, наприклад, громадянської війни ворожий медичний персонал може інтерпретуватися іншою стороною конфлікту як намагання приховати їх приналежність до руху протесту, заколоту та інших збройних формувань. Тому, дотримання принципу нейтралітету медичного персоналу в таких випадках створює плутаницю та іноді може спричинити виправдання нападів на таких осіб.

Отже, відведення для медичного персоналу окремої категорії було здійснено у зв'язку з їх правами й обов'язками, а саме захист жертв збройних конфліктів, що здійснюється завдяки нейтральності осіб зі складу такої категорії. Така неупередженість досягається завдяки забороні участі у безпосередньо військових діях, у разі порушення цієї заборони, такі особи втрачають відповідний статус. Тому правильність визначення цього аспекту є дуже важливим, оскільки збройні формування можуть інтерпретувати це як спробу приховати приналежність осіб зі складу медичного персоналу до якоїсь зі сторін конфлікту, тому, наразі, у зв'язку з великою кількістю міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів потреба у більш ґрунтовному дослідженні даної теми зростає.

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Протокол, Міжнародний документ від 08.06.1977 р. № 995_199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#o273 (дата звернення: 20.02.2023).
2. Про повождення з військовополоненими: III Женевська конвенція, Міжнародний документ від 12.08.1949 р. № 995_153. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#o171 (дата звернення: 20.02.2023).
3. Kalshoven F. International humanitarian Law and violation of medical neutrality: F. Kalshoven. Reflections on the Law of War: Collected Essays. Leiden, Netherlands and Boston. MA, 2007. P. 1002.

УДК 342.951+342.78
DOI: 10.31733/17-03-2023-285-287

Микола ШВЕЦЬ
студент ННІ права та інноваційної освіти
Науковий керівник:
д.ю.н., проф. **Василь ІЛЬКОВ**
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ

Зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб, визначено Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII (далі – Закон № 389). Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Дане питання вичали в працях А. В. Басов, С. О. Кузніченко, В. М. Комарницький та ін.

Виклад основного матеріалу. У правовій літературі під «режимом» розуміють доволі різні явища правової дійсності, зокрема, як режим розглядається законність, порядок організації механізму правового регулювання, спосіб або сукупність способів правового регулювання, юридико-технічний інститут, що охоплює сукупність правових і організаційно-технічних заходів тощо [1, с. 8].

Під адміністративно-правовим режимом розуміється певне поєднання адміністративно-правових засобів регулювання, опосередковане централізованим порядком, імперативним засобом юридичного впливу, який виявляється в тому, що суб'єкти правовідносин займають юридично нерівні позиції. Іншою є думка Ю.А. Тихомирова. На його розуміння, адміністративно-правові режими становлять окремий вид регулювання, у межах якого створюється й використовується певна комбінація юридичних, організаційних та інших засобів для забезпечення того чи іншого державного стану. Більше того, розглядувані режими характеризуються особливим порядком діяльності суб'єктів права в різних сферах державного життя, спрямованих на цільову й функціональну діяльність цих суб'єктів на тих ділянках, де потрібні додаткові засоби для підтримання необхідного державного стану [2, с. 6].

Відповідно, зміст правового режиму галузі адміністративного права (галузевий правовий режим) визначається її предметом регулювання та особливостями побудови і реалізації адміністративно-правових юридичних конструкцій. При цьому в межах галузі існує велика кількість адміністративно-правових режимів, що пов'язані з окремими специфічними умовами (ситуаціями) в державній діяльності чи суспільному житті та базуються, залежно від мети регулювання і інших особливостей правовідносин, на різних типах юридичних конструкцій, використовують специфічні поєднання

адміністративно-правових засобів. У той же час, галузева належність, єдність предмету, методу, принципів адміністративного права надають різним адміністративно-правовим режимам спільних рис.

В літературі, зокрема, вказується на те, що встановлюються такі режими у сфері діяльності публічної адміністрації у зв'язку з виконанням владними органами своїх обов'язків щодо забезпечення публічних інтересів; переважають у режимних правилах забороняючі і зобов'язуючі адміністративно-правові норми, які обмежують загальну правосуб'єктність фізичних та юридичних осіб; більшість таких норм може бути реалізована лише через правозастосування шляхом видання індивідуальних правових актів; при регулюванні відносин з приводу додержання режимних правил застосовується адміністративно-правовий метод; порушення правил режиму тягне за собою заходи відповідальності.

Крім того, до ознак адміністративно-правових режимів слід віднести мету їх встановлення, що найзагальнішим чином може бути визначена як забезпечення публічних інтересів шляхом реалізації та захисту прав громадян, створення нормальних умов для функціонування громадянського суспільства й держави [1, с. 9].

Указом Президента України від 24.02.2022р. №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», в зв'язку з збройною агресією РФ на всій території України було введено воєнний стан. Незважаючи на те, що воєнний стан на території нашої держави вже запроваджувався (вводився указом Президента №290/2018 від 26.11.2018 року на території 10 областей України в зв'язку з військовим конфліктом між РФ і Україною у Керченській протоці), правниками не було приділено достатньої уваги відповідності положень законів України, які регулюють відносини в умовах воєнного конфлікту, зокрема і норм закону «Про правовий режим воєнного стану», Конституції України, не вивчено застосування такого правового інструменту реакції держави на загрозу суверенітету і територіальної цілісності України, як введення режиму воєнного стану і проблеми пов'язані з його впровадженням [3, с. 6].

У ст. 64 Конституції України визначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Але в умовах введення воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Однією з підстав правомірного обмеження прав людини є введення воєнного стану в державі або в окремих її місцевостях. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2, с. 7].

Таким чином виникла ситуація, коли з однієї сторони Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та іншими законами обмежуються права громадян в період дії воєнного стану, шляхом запровадження комендантської години, трудової повинності, введення військово-транспортного обов'язку, запровадження обов'язкової евакуації, примусового відчуження або вилучення майна, заборони переміщення військовозобов'язаних і їх виїзду за кордон та інші. А з іншої сторони, згідно Конституції України громадянам державою гарантується право на життя, повага до їх гідності, право на свободу і недоторканість, які виключають будь-яке насильство над людиною і поводження з нею, яке принижує її гідність, і які згідно ст.64 Конституції України не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану [3, с. 7].

Висновки. Таким чином воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

1. Завгородня В.М. Категорія «адміністративно-правовий режим» у понятійному апараті адміністративного права. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/57792/7/Zavhorodnia_Katehoriia_Administratyvno_pravovyi_rezhym.pdf;jsessionid=6A45162818509749142520C88BA13FDC (дата звернення: 05.12.2022).

2. Солодовникова А.Д. Правомірність обмеження права людини на працю в умовах запровадження адміністративно-правового режиму воєнного стану. International Scientific Journal "Internauka". URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15581677373463.pdf> (дата звернення: 05.12.2022).

3. Коренцов О.І. Деякі проблеми правового регулювання адміністративно-правових відносин в умовах дії воєнного стану. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2022. URL: <http://surl.li/dxwxk> (дата звернення: 05.12.2022).

УДК 342.951+351.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-287-288

Тамара ЧУРІЛОВА

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності

Науковий керівник:

ст. викл. **Олександр ЗАХАРЧЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА БЕЗПЕКОВІ ІНІЦІАТИВИ ПОЛІЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРАХ. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ

Профілактичні заходи проводяться органами внутрішніх справ щодо попередження та недопущення правопорушень, дотримання положень законів про дітей та інших нормативно-правових актів, а також проведення профілактичних оглядів, що забезпечують безпеку дорожнього руху, транспорту, захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, боротьби зі злочинністю, організації дозвільної системи, запобігання та ліквідації насильства в сім'ї та ін. Якщо підійти до значення слова «профілактика» (походить від латинського слова запобігання), то воно означає «попередження» — попереджає, запобігання злочинів.

Відповідно до закону профілактичні заходи - це профілактичні та інші заходи, спрямовані на попередження злочинності та інших злочинів. Іншими словами, профілактичні заходи можна пов'язати з профілактичними діями поліції. У статті 31 Закону про Національну поліцію України зазначено, що таких заходів передбачено одинадцять: перевірка документів особи; опитування особи; поверхневий огляд; зупинити машину; вимога залишити місце та обмежити доступ до зазначеної території; обмеження пересування особи, транспортних засобів або іншого володіння предметом; проникнення в житло чи інше володіння особи; перевірка дотримання вимог системи уповноважених органів внутрішніх справ; використання технічних пристроїв і технічних засобів з функціями фото- і кінозйомки, відеозапису, фото- і кінозйомки, відеозапису; перевірка дотримання встановлених законодавством обмежень щодо осіб, підконтрольних адміністративному порядку, та інших категорій осіб; поліцейське піклування. [1]

Вивчаючи міжнародний досвід європейських країн у проведенні профілактичних заходів, можна сказати, що в одних країнах акцент робиться на розширенні повноважень поліції, в інших – на максимальній взаємодії з громадянами та участі у здійсненні окремих заходів поліцейських службових функцій, інші ще не мають. Концепція та метод профілактики не настільки розроблені, як у відділах поліції. Прикладом такої співпраці між поліцією Великобританії та громадськістю для підтримки миру та підвищення рівня безпеки в цивільних районах є результат проекту «Сусідське спостереження» . по-перше, органи для яких функція охорони публічного порядку є другорядною ; По-друге, громадянам надається право охороняти громадський порядок, тобто припиняти злочини і

притягати злочинців до органів міліції чи суду. Реалізація та загальна ефективність британської поліції залежить від певних організаційних характеристик. Територія цієї країни поділена на поліцейські дільниці, де створено місцеве управління поліцейських дільниць. Тому працівники всіх відділів поліції мають повну владу на своїй території, на кордоні інших – повноваження обмежені.

Правове регулювання управлінської праці в Україні — це система нормативно-правових актів, які відрізняються один від одного за багатьма ознаками, наприклад: юридичною силою; його ім'я; тіло, яке вони мають; Порядок набрання чинності, однак, має лише одну сторону – вони повинні привести до порядку, злагоди та нормального функціонування всієї держави. Термін адміністративний процес відповідає за захист громадської безпеки, прав і свобод громадян та їх організацій, хоча природа адміністративного процесу включає діяльність від підготовки закону чи адміністративного закону до його затвердження. її здійснення державними та недержавними організаціями та вчинення заходів примусу проти існуючих правових умов щодо фізичних та юридичних осіб.[2].

У правових документах положення про громадську безпеку розглядається як структурна частина державного управління, як форма виконавчо-розпорядчої діяльності. Адміністративно-правове забезпечення громадської безпеки, його форми, види та методи визначаються багатьма чинниками, зокрема особливостями оборонної сфери, тобто характером реальних суспільних відносин. Важливим кроком на шляху підвищення ефективності забезпечення публічної безпеки і порядку в Україні стало прийняття закону України «Про Національну поліцію», яким було закладено правову основу діяльності підрозділів поліції України та закріплено «забезпечення публічної безпеки і порядку» (ч.1 ст.2 закону України «Про Національну поліцію») – як одну з головних сфер, де працівники поліції виконують покладені на них завдання. Правове регулювання підтримання публічної безпеки та порядку в Україні забезпечується цілою низкою нормативно-правових актів, таких як: Конституція України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний і кримінальний процесуальний кодекси України, та інші закони та міжнародно-правові угоди ратифіковані Україною.[3]

1. Закон України «Про Національну поліцію»
2. Правове регулювання підтримання публічної безпеки та порядку, О.О.Панова, 2017 рік
3. Превентивна діяльність поліції: зарубіжний досвід в умовах реформування, Д. О. Хованова, 2019 рік

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ДОКТРИН КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

УДК 343.322

DOI: 10.31733/17-03-2023-289-291

Василь БЕРЕЗНЯК

завідувач кафедри
кримінального права та кримінології,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

Валентин ЛЮДВІК

доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ФОРМІ ПУБЛІЧНОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ ГРОМАДЯНИНОМ УКРАЇНИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У зв'язку з військовою агресією російської федерації 03 березня 2022 року Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України, а саме доповнила його ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» [1]. Дана стаття Кримінального кодексу містить 8 частин та примітки.

Зокрема, ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за: «Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України» [2]. Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом [2]. Отже, правовими (юридичними) підставами кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність у формі публічного заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України є діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК.

Склад кримінального правопорушення передбачений ч. 1 ст. 111-1 КК, як і будь-який інший, складається з наступних елементів: об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Родовим об'єктом кримінального правопорушення, виходячи з розташування статті, виступають суспільні відносини у сфері охорони основ національної безпеки України. Національна безпека (ст. 1 ЗУ «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року) – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення

свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [3].

Безпосереднім основним об'єктом виступають суспільні відносини в сфері захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення може вчинятися в одній із наступних форм:

- публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України;
- публічне заперечення громадянином України встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;
- публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;
- публічні заклики громадянином України до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;
- публічні заклики громадянином України до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

ПУБЛІЧНИЙ, тобто який відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний [4].

ЗАПЕРЕЧЕННЯ, я, с. – невизнання існування, значення, доцільності чого-небудь [5].

В примітці до ст. 111-1 КК законодавець роз'яснює, що публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації [6].

Таким чином під публічним запереченням громадянином України здійснення збройної агресії проти України слід розуміти висловлення невизнання громадянином України здійснення збройної агресії проти України, яке відбувається в присутності публіки, людей; прилюдно, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

Під публічним запереченням встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України слід розуміти невизнання громадянином України встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, яке відбувається в присутності публіки, людей; прилюдно, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

ЗАКЛИК у, ч. – звертання до певної групи людей, у якому в стислій формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло [6].

Тобто під публічними закликами в цій статті слід розуміти звертання до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора; до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї із дій вказаних в диспозиції зазначеної статті.

Суб'єктом кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України є фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла віку з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність і яка є громадянином України.

Громадянин України – особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України [7].

Кримінальна відповідальність за вчинення цього кримінального правопорушення може наставати лише з 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини у вигляді тільки прямого умислу. Громадянин України усвідомлює, що він публічно заперечує здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічно закликає до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України і бажає так діяти.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що норма, передбачена ч. 1 ст. 111-1 КК є формальним складом кримінального правопорушення, яке вважається закінченим з моменту вчинення дій вказаних законодавцем в диспозиції статті.

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>.

2. Кримінальний кодекс України. Закон України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Про основи національної безпеки України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.

4. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. К. : Наукова думка, 1970-1980. Т. 7. С. 383.

5. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. К. : Наукова думка, 1970-1980. Т. 3. С. 250.

6. Кримінальний кодекс України – Закон України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

7. Про громадянство України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

УДК 343.322

DOI: 10.31733/17-03-2023-291-292

Оксана ГРИТЕНКО

професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЧИ В БОЙОВІЙ ОБСТАНОВЦІ

Євроінтеграційні процеси, наближення вітчизняного кримінального законодавства до міжнародних стандартів, застосування інноваційних підходів, теоретичне та законодавче осмислення перегляду існуючого законодавства має здійснюватися на декількох рівнях: у відповідності до міжнародно-правових стандартів та з урахуванням позитивного теоретичного та законодавчого досвіду зарубіжних країн, вітчизняних традицій теорії та законодавчої практики, системо-обумовлюючих зв'язків, існуючих соціальних, економічних, політичних та інших проблем у державі.

Такий підхід (реформування) практично кожної сфери життєдіяльності суспільства не може не потягнути за собою інтенсивність внесення змін у чинне кримінальне законодавство. Процеси криміналізації та декриміналізації, пеналізації і депеналізації, а також диференціації і уніфікації кримінально відповідальності, з одного боку, скасовують кримінально-протиправний характер окремих видів поведінки, тим самим пом'якшують покарання, з іншого, – посилюють значення взаємообумовлюючих та системних зв'язків між нормами, що не завжди дає той результат якого бажає законодавець. Відповідно, постає питання щодо актуальності чинних і запропонованих у кримінальному законодавстві нових положень, зокрема і щодо внесення останніх змін до ч. 1 ст. 75 Кримінального кодексу України (далі – КК України) стосовно обмежень, закріпленого у вказаній кримінально-правовій нормі застосування звільнення під відбування покарання з випробуванням по

відношенню до осіб, які вчинили окремі військові кримінальні правопорушення [1]. А саме, мова йде про, що ч. 1 ст. 75 КК України доповнена виключеннями застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальні правопорушення, передбачені статтями 403, 405, 407, 408, 429 КК України.

Враховуючи те, що на сьогодні Україна перебуває у воєнному стані, вбачається, що такі зміни є доцільними так, як підвищена увага до виконання військових обов'язків, несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці наразі є дуже актуальними та потребують особливого підходу до відповідних порушень, а отже підвищеної охорони з боку саме Кримінального кодексу України. Однак, слід висловити деякі зауваження, які виникають на підставі певних суперечностей, які на мій погляд можуть виникнути у процесі застосування зазначених вище нових законодавчих змін.

Аналізуючи санкції військових кримінальних правопорушень, зазначених у ч. 1 ст. 75 КК (ст.ст. 403, 405, 407, 408 КК України) слід зазначити, що найсуворіші покарання за них в основному закріплені у кваліфікованих та особливо кваліфікованих складах (від 8 до 10 років позбавлення волі), за ч.ч. 1, 2 санкцій зазначених статей, передбачається максимальне покарання у виді позбавлення волі 5 років, у статі 429 КК України санкція має покарання у виді позбавлення волі у межах від 5 до 12 років. На мій погляд, виокремлення статей 403, 405, 407, 408, 429 КК України в ст. 75 КК України, як таких на які не розповсюджується її дія не є необхідним. Загальна ідея посилення кримінальної відповідальності із певними обмеженнями щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути інакше досягнута. Так, для початку можна зробити більш суворого відповідальність у безпосередніх санкціях статей 403, 405, 407, 408 КК України (наприклад, замість 3 років мінімально встановленого строку позбавлення волі замінити на 6 та більше роками). Зрозуміло що, таке посилення суворості відповідних санкцій з одного боку не вирішить окреслене питання, так як закон не обмежує застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, оскільки у ст. 75 КК України йдеться про призначене покарання, а не те, яке передбачено санкцією відповідної норми [2, с. 91]. А відповідно через застосування ст. 69 КК України, особа може бути звільнена від відбування покарання з випробуванням й за тяжкі та особливо тяжкі злочини. З іншого боку такі зміни у підвищенні санкцій статей, стануть однією із першочергових перепон для застосування, зокрема ст. 75 КК України. Тим більш, що приймаючи відповідні зміни відносно обмежень щодо військових кримінальних правопорушень, законотворець передбачав можливість уникнення суворого відповідальності (за рахунок можливого застосування ст. 75 КК України) передбачив, й зміни щодо обмеження застосування ст. 69 КК України «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом» до відповідних кримінальних правопорушень [1]. Що у комплексі із збільшеними покараннями має забезпечити заборону застосування ст. 75 КК України, а відповідно не потребує необхідності у конкретному закріпленні статей 403, 405, 407, 408, 429 КК України у ст. 75 КК України. Отже, ідея підвищення кримінальної відповідальності військових кримінальних правопорушень із застосуванням більш суворих покарань, у ст. ст. 403, 405, 407, 408, 429 КК України, із реалізацією обмежень щодо призначення покарання відповідно ст. 69 КК України, у комплексі можуть забезпечити правомірний, структурний підхід у випадку кримінальних правопорушень, які вчинюються при несенні військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці.

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України за № 2839-IX від 13.12.2022 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/J108493G?an=73>.

2. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 207 с.

УДК 343.97
DOI: 10.31733/17-03-2023-293-292

Микола КАРЧЕВСЬКИЙ
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
головний науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального права
НДІ вивчення проблем злочинності
ім. академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ (2013-2022): АНАЛІЗ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ

Перші реактивні військові літаки ВПС США були смертельно небезпечні для пілотів. Переважна більшість аварій була зумовлена тим, що дизайн кабіни пілота та катапульта на середні розміри пілотів. Ліквідувати помилку стало можливим тільки після збору великого об'єму інформації. Всіх пілотів перевірили на відповідність середнім розмірам, закладеним у дизайн бойових машин. З'ясувалося, що серед більше ніж 4-х тисяч пілотів, такого, який би відповідав хоча б десяти значимим розмірам не існує. Одним з головних висновків дослідження був про відсутність перспектив технічного дизайну, розрахованого на «середню» людину. Все це американський дослідник Гілберт Деніелс виклав у науковому звіті під назвою, яку можна переказати так: «Саме ця «середньостатистична людина»?» (The «Average Man»?) [1].

Даний приклад є надзвичайно рельєфною ілюстрацією проблеми ефективності покарання. Злочин – це аварія. Використовуючи закон ми намагаємося висмикнути людину з асоціального піке. Проте через розгляд всіх людей як середніх, конкретна особа до якої застосовується кримінально-правова «катапульта» з великою вірогідністю зазнає таких «ушкоджень», які виключають можливість її повернення до нормального соціального буття.

Інженери розв'язали задачу збиранням великого обсягу даних, їх аналізом та відмовою від однакової для всіх кабіни пілота, були впроваджені технології індивідуальних налаштувань. Підходи до розв'язання проблеми ефективності кримінально-правового регулювання також можна знайти шляхом аналізу даних.

З використанням методології data science нами проводиться дослідження правозастосовочого кримінально-правового регулювання [2]. У відповідності до методології відтворюваних досліджень, програмним шляхом нами були зібрані, очищені та візуалізовані дані статистичних звітів Офісу Генерального Прокурора та Державної судової адміністрації України. Всі вхідні дані, програмні скрипти та отримані результати представлені у відкритому доступі [3], розроблено веб-застосунок для роботи з отриманими результатами [4]. На сьогодні інтегровано та забезпечено можливість аналізу відомостей про більше ніж сто показників протидії злочинності, по кожній статті Особливої частини КК України за 10 років (2013-2022), загальний обсяг набору даних склав близько 1.45 мільйонів показників.

Використання розробленого нами інструменту дало можливість встановити наступні загальні тенденції кримінально-правового регулювання в Україні.

По-перше, спостерігається різна направленість розвитку кримінального законодавства та практики його застосування. Перше розвивається шляхом збільшення кількості заборон та суворості санкцій, друга характеризується зменшенням кількості засуджених та використанням менш суворих покарань.

Так, за період спостережень (2013-2022) щорічна кількість засуджених та осіб, до яких застосоване реальне покарання зменшилася у 2.5-3 рази.

Слід зауважити, що темпи зменшення кількості засуджених осіб значно перевищують темпи зменшення населення України. Якщо населення протягом періоду спостережень зменшилося на 9,6 % то кількість засуджених осіб – на 59,6 %. Отже очевидно, що в нашій країні відбулося істотне зменшення кримінально-правового впливу на

суспільні відносини.

Також встановлено, що відношення до кількості облікованих проваджень кількості засуджених осіб становить 16.8 %, кількості осіб, до яких застосоване реальне покарання – 9.7 %, кількості осіб, яким призначено позбавлення волі – 3.5 %. Розгляд даних показників з урахуванням динаміки у часі свідчить, що загальна тенденція – зменшення частки проваджень, які закінчуються засудженням або призначенням покарання.

Нарешті, спостерігається тенденція використання менш суворих покарань. За десять років періоду спостережень (2013-2022) штрафи призначалися у 39 % випадків використання покарань, позбавлення волі – 35%, громадські роботи – 15 %. З 2016 року суди найчастіше використовують штрафи.

Водночас, аналіз законодавчого рівня кримінально-правового регулювання демонструє принципово інші тенденції. Спостерігається збільшення кількості заборон, а також збільшення кількості санкцій, які передбачають покарання у вигляді позбавлення волі.

По-друге, існують ознаки примітивізації правозастосовчого рівня кримінально-правового регулювання. Примітивізацією будемо називати ситуацію, коли значна частина судових рішень, пов'язаних із засудженням осіб за певні кримінальні правопорушення, стосується найменш небезпечних форм таких правопорушень за умови фактичної відносної поширеності більш небезпечних форм цих правопорушень. Зрозуміло, що примітивізація є небезпечним явищем оскільки свідчить про зниження ефективності кримінально-правового регулювання.

Типовим прикладом примітивізації може бути протидія кримінальним правопорушенням в сфері службової діяльності. Протягом 2013-2021 років суттєво змінилася структура осіб, засуджених за ці правопорушення. Якщо до 2018 року більшість осіб засуджували за отримання неправомірної вигоди, то, починаючи з 2018 року, за пропозицію неправомірної вигоди Абсолютні значення ще більш промовисті: у 2013 році за отримання неправомірної вигоди засуджено 731 особу, за пропозицію – 80; у 2021 році за отримання неправомірної вигоди засуджено 99 осіб, за пропозицію – 843. Процес був поступовим, відповідні тенденції зменшення/збільшення кількості засуджених осіб прослідковувалися протягом усього періоду спостережень. Крім того, за даними ДСА, починаючи з 2019 року серед засуджених за правопорушення, передбачені Розділом XVII Особливої частини, найбільшою є частка «працевдатні, які не працювали і не навчалися». Розмір цієї частки збільшується від 34 % у 2019 році, до 47 % у 2021.

Враховуючи зазначене, для подальшої наукової дискусії пропонуємо наступні положення:

- Встановлені аспекти критично актуалізують проблему ефективності кримінально-правового регулювання та пошук шляхів її розв'язання. Одним з таких є впровадження обчислювального кримінологічного аргументування для прийняття керованих даними рішень щодо реалізації кримінально-правової політики держави.
- Оновлення законодавства про кримінальну відповідальність має відбуватися в тому числі шляхом формулювання законодавчих запобіжників примітивізації, неефективного правозастосування.
- Доцільним є аналіз можливостей зменшення обсягу кримінально-правового регулювання для концентрації ресурсів правозастосовчого рівня на дійсно небезпечних кримінальних правопорушеннях.

1. Daniels G. S. The «Average Man»? USA : Wright-Patterson AFB; Fairborn, OH, 1952.

2. Карчевський М. В. Протидія злочинності в Україні у форматі DATA SCIENCE. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2022. Вип. 2 (98). С. 202-227.

3. Карчевський М. В. Вхідні дані, скрипти збирання, очищення, обробки та побудови візуалізацій для web-застосунку. Інтерактивний довідник "Протидія злочинності в Україні (2013-2021)". URL: <https://github.com/Nicko lay78/Combating-Crime-in-Ukraine-2013-2021>.

4. Карчевський М. В. Протидія злочинності в Україні: інфорграфіка: інтерактивний довідник. URL: <https://karchevskiy.org/i-dovidnyk/>

УДК 343.91
DOI: 10.31733/17-03-2023-295-297

Максим ЛЕПСЬКИЙ
професор кафедри соціології
Запорізького національного університету,
академік Української академії наук,
доктор філософських наук

ЛЮДИНОВИМІРНІСТЬ У КРИМІНОЛОГІЧНОМУ ПРОФАЙЛІНГУ ЗЛОЧИНЦЯ

Профайлінг людини викликає не аби яку увагу людей, з одного боку, як визначення та розуміння людей, з іншого боку, розуміння себе, шляху вдосконалення де профіль стає основою з якого починається або продовжується рух розвитку, його діапазон. Особливе значення має кримінологічний профайлінг злочинця, як діагностика, профілактика, тактика дії пересічних людей та правоохоронців, щодо ідентифікації злочинця та злочину у правовому полі держави.

Профайлінг з самого початку був виключно прикладним напрямом дослідження і спостереження. Профайлінг часто досліджується психологічними засобами, як визначення психічного стану, але, на наш погляд, вкрай важливо досліджувати соціальну взаємодію як під час правоохоронних відносин, у яких профайлінг вкрай необхідний, так і під час профайлінгу як соціальної взаємодії між людьми в цілому.

Тема профайлінга багато людей пов'язують з психовізуальною діагностикою, ця тема під різними назвами, теоріями та поглядами в різні епохи привертала увагу.

Метою цієї невеличкої наукової розвідки є дослідження людиновимірності у кримінологічному профайлінгу злочинця.

Профіль людини, її психічних поведінкових механізмів, соціальних відносин – розглядається як портрет, що надає знання з ким інша людина має справу, що б прогнозувати спільну діяльність або конкуренцію, наслідки взаємодії та запобігання ризиків.

Для чого необхідний профіль людини? Профіль у найбільш загальному вигляді виступає як відображення людини у свідомості іншої людини.

Основними проблемами у профілюванні постають вирішення завдань:

- Як це зробити адекватно?
- Як це зробити швидко зі збереженням відповідності профіля реальній живій людині, яка змінюється під впливом різних чинників, обставин та ситуацій?
- Як запобігти псевдораціональній атрибуції, що замість профіля формує соціальні стигми, нав'язані ярлики, що стають вибором хибним або ще гірше маніпулятивним вибором профайлера, того, хто робить профіль?

Все це за своєю суттю визначає необхідність ствердження принципів науковості (адекватності), об'єктивності (в тому числі й зняття суб'єктивних викривлень), розвитку (створення динамічного профілю, що відбиває розвиток людини).

З цих базових позицій і починаємо ці захоплюючі мандри у світ людей, їх відносин, розуміння цього та з'ясування можливостей пізнання та відображення. Якщо ми досліджуємо злочинців, то це ще дослідження деліквенції людей. У соціальних відносинах, як власне і в історії різних країн, багато подій пов'язано з репрезентації влади та її сакралізації, проявів влади як священної, що у інших людей викликає страх або захоплення. Але ці події часто ставали ширмою для прикриття злочинів або невідповідності людей при владі тим завданням, які повстали перед країною. Духовна легітимації влади чи зневага до неї, визначення її відповідності суспільству чи спільноті, або її визначення як самозваної може привести до карколомних політичних подій.

За своєю суттю найбільш практично орієнтованою для профайлінгу є поєднання двох моделей: 1) моделі відносин пам'ять-свідомість-тіло та 2) моделі «Я» – «інші люди» – «предметний світ» та «світ значень». Профайлер має бути тренуваним у цих відносинах.

Має бути тренуваним у сприйнятті, увазі, вмінні слухати, концентруватися та відмічати. Іноді профілювання здійснюється «на ходу», під час бесід, випадкового або нібито випадкового спілкування, допитів, тому свідомість профайлера має бути як дзеркало.

Якщо брати японську метафору «розум як вода» або «розум як луна», за образом про адекватне відзеркалення «луни в озері», луна має бути освітленою та озеро не повинно мати хвилювання, повинна бути гладке дзеркало розуму без емоційного хвилювання. У Японії цей стан, наприклад у бойових мистецтвах називають «міцу но кокоро» та «тсукі но кокоро». Таким чином, увага, активне слухання, адекватне відображення, все це потребує тренування у профайлера.

Розглядаючи блок свідомості під час підготовки профайлінгу ми розглядаємо мабуть всі вищі психічні процеси – сприйняття, увагу, мислення, емоції, мовлення. Нас цікавить, перш за все, як за окремими проявами та феноменами профайлер встановлює істину, у науковому сенсі робить адекватну діагностику, за якими значеннями визначає поведінку, діяльність, прогнозує подальші події, та встановлює злочинця (якщо це кримінологія) та відповідність діяча вимогам часу (якщо це політика).

Серед важливих мислених процесів, на наш погляд, найважливішими є:

- складання з конкретного цілісного образу, з фактів динамічної картини ситуації або події, те, що ми позначаємо як цілісність мислення;
- швидкість розумових операцій, що позначає можливість;
- глибина усвідомлення, коли «за деревами бачать ліс», тобто є проникнення за поверхнею фактів у сутність та логіку подій, що відбуваються, тобто саме ті причинно-наслідкові зв'язки, які визначають рушійні сили, механізми та результат того, що відбувається у дійсності, у зіткненні діючих суб'єктів.

Цілісність образу встановлення істини, визначає застосування об'єктивності, відмови від підлаштовування фактів під своє враження, наміри та інше, що визначається як суб'єктивне. Головне у цьому процесі утримання множини фактів, без дискримінування частини з них під власні переваги та орієнтації. Протилежний процес призводить до такого феномену як псевдораціональні атрибуції, яка позначає висновок, звинувачення та вирок до інших, часто-густо невинних людей (як це було у «полюванні на відьом» та «кривавому наклепі»), та раціональне виправдування своєї нечесності або необ'єктивності.

Цілісність образу у раціоналізації профайлера відбувається як складання гіпотез, як просування від окремого до загального, це мисленева операція індукції, що далі поєднується з дедукцією, тим обсягом знань універсальних закономірностей (об'єктивних, повторювальних, необхідних, внутрішніх, спрямованих зв'язків), що власне і дозволяє впроваджувати універсальні методи для аналізу конкретних ситуацій. Власне мислення є інструментом встановлення істини, а не навпаки, не є власною правдою (як відомо, яка у кожного своя). Відбувається аналіз комплексу фактів, а не вибір та підбір фактів. Тому однією з важливіших для цілісності образу у раціоналізації є верифікація гіпотез та супроводження дослідження у динаміці розслідування.

Цілісні дослідження завжди намагалися гармонізувати та збалансувати основні складові сутності людини, як дороговказ її розвитку та міру не втрати гуманістичного, загальнолюдського. Це власне і відображає людиновимірність профайлінгу. Разом з тим втрата сутності людини відбувалася як втрата людиною себе та скоєння кримінальних та проти людя злочинів.

В сутності людини ядром є біосоціальна єдність людини, біологічне є передумовним для формування людини, водночас людина без біологічного ґрунту не набуває своїх соціальних характеристик. Соціальність як включеність у відносини з іншими людьми, як сукупність соціальних відносин, стає основою для формування суспільства, сфери розуму, людства як планетарного явища. Психічне виступає як оператор (основний механізм) поведінки і діяльності у швидкості реалізації задуманого, вирішення нагальних проблем та завдань життя.

Соціологи, кримінологи, психіатри, психологи перевіряють і досліджують сутність через протилежне, у явищах втрати міри:

- по-перше, це втрата природного «біо» за рахунок «техне»;
- по-друге, втрата складової «антропо» у зісковзуванні до тваринного (до лише інстинктивного) або роботичного (до лише штучно-алгоритмічного, програмного, механістичного) все це без ствердження розуму та раціональності;
- по-третє, це втрата соціального, як втрата відносин між людьми, того, що веде їх до спільності, до суспільного, ця втрата має прояви у соціопатії, в аномії за Емілем Дюркгеймом [1], у нерозвиненості морально-етичного і морально-вольового, у нерозвиненості або втрати людяності у відносинах з людьми; втрата соціального може проявлятися у відлюдності, ескапізмі, або у соціопатичному розлюдненні, у ненависті до спільності людей;

– по-четверте, психологи часто підкреслюють закономірність соціопатії і психопатії, коли за різними обставинами у людини у пубертатному періоді не сформувалося супер-его, яке не тільки визначає інкорпоровані (тобто внутрішньо прийняті) соціальні норми у різних їх проявах (сімейних, соціально-групових та інституційно-організаційних), але й визначення всередині людини «надлюдського». Саме прагнення до вражаючого надлюдського визначає таке масове захоплення коміксною культурою «супергероїв».

Сучасним кейсом цього є події навколо підліткової криміналізованої субкультури ПВК Рьодан. «Геней Редан» (з японської – «примарна група») – це назва субкультури, що виникла з персонажів манги Hunter X Hunter японського художника Йосіхіро Тогасі, символом якої є 12-ногий павук. Геней Редан – група бандитів, до складу банди входять 13 членів, лідер яких – голова павука, а решта членів – 12 ніг. У цієї вигаданої банди з'явилися натовпи шанувальників у всьому світі, які наслідують персонажів. Молоді люди також називають себе «павуками», зображення яких з цифрою 4 носять на одязі. В Україну ця субкультура прийшла з РФ через соціальні мережі, ще й отримала назву «ПВК «Редан», що влаштовують масові бійки у великих містах.

Зараз постає питання про навчання підлітків соціальним нормам та правилам – «Супер-его» у психіці, якщо користуватися термінами З. Фрейда. Якщо така культура не сформована поступово – соціопатична складена психіка має всі спотворені підстави «своїх правил», «гри у Бога», у тиранії, тоталітаризмі, серійних, масових або технологізованих вбивствах [2]. Ці злочини мають потенціал тиражування через жорсткі суспільні механізми у втраті людяності та соціальності. Навпаки, інкорпорація «Бога у серці», як практика людяності та соціальності, на думку Ліпота Сонді це «шлях Мойсея», подолання Каїна у суспільстві [3, 4].

Профайлінг, у розумінні людиновимірності, є покликанням встановити небезпечну для інших людей злочинну основу, втрату міри, спотворення біо-антропо-соціально-ноосферної сутності. Ця втрата міри, на наш погляд, є втратою біофілії, любові до життя, місце якої привласнює некрофілія, любов до смерті, як знищення живого, чи то біологічного, екологічного, чи то соціального, того, що прагне до розвитку, як формування та реалізація некрофілії (цю концепцію влучно розробив Еріх Фромм [5]). Втрата міри відбувається як знищення соціофілії, любові та формування з любов'ю відносин між людьми, прихід на її місце мортофілії (мною введене поняття), формування з ненавистю відносин між людьми, на основі псевдорациональних стигм, ярликів у крайніх смертельних формах дискримінації людей.

Кримінологічний профайлінг спрямований для встановлення профіля злочинця, соціологічний профайлінг надає можливість з'ясування втрати міри людяності, як основи для цього злочинця. У кримінологічному профайлінгу потрібним є дослідження психічних, асоціальних (кримінальних) та спотвореної сутнісної основи злочину та злочинних відносин.

Профілактична соціальна та психічна функція профайлінгу визначає не лише діагностику, а й попередження не втрати міри людяності та гуманності людиною. Правоохоронна функція більше пов'язана з попередженням, встановленням та правовим покаранням злочину та злочинця. Тут є важлива різниця, оскільки профілактична має людяноцентричний характер, правоохоронна функція має правоцентричний та протизлочинний (антизлочинно-центричний) характер.

Якщо втрачається профілактична функція правоохоронна може стати антилюдяною, якщо буде стверджувати некрофільську та мортофільську основу права, наприклад тоталітарного режиму або невротичної жадоби влади (концепт Ханни Арендт [6]). Втрата людяності та гуманності формує антилюдяний характер, а люди, що стверджують людяність та соціальність стають злочинцями, тому що у такій будові суспільства вони «чужі» та «інші».

Саме тому виникає питання на службі якого режиму діє профайлер, чи не стає він «рукою злочинного, антилюдяного, антисоціального режиму», що ми бачимо у військових та проти людяності злочинах Росії, агресора у російсько-українській війні.

1. Паніна Н. В. Аномія. Енциклопедія Сучасної України. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. URL: <https://esu.com.ua/article-44374>.

2. Лепський М. А. Соціологія агресії. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2021. 315 с.

3. Szondi L. K. Gestalten des Bösen. Bern : Verlag Hans Huber, 1969. 188 S.

4. Szondi L. M. Antwort auf Kain. Bern: Verlag Hans Huber, 1973. 168 S.

5. Fromm E. The Anatomy of Human Destructiveness. New York: Holt Paperbacks; Revised and Revedition, 1992. 576 p.

6. Арендт Х. Джерела тоталітаризму (2-е вид.). К. : Дух і літера, 2005. 584 с.

УДК 343.34

DOI: 10.31733/17-03-2023-298-299

Ганна СОБКО

професор кафедри
кримінального права та кримінології
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

**ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ ЯК ПРЕДМЕТ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ
СТАТТЯМИ 262-264, 410 КК УКРАЇНИ**

Дослідження вогнепальної зброї, яка є предмет кримінальних правопорушень, передбачених статтями 262–264, 410 КК України. Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» № 3 від 26 квітня 2002 р. належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Також до бойових припасів відносяться патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху [1].

При цьому пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета злочинів, відповідальність за які настає за ст.ст. 262, 263 КК України.

А також патрони та набої до гладкоствольної мисливської зброї, патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, не є предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 262, 263 КК України [2].

Варто погодитися із дослідником окресленої проблематики А. Терещуком, який зазначає, що, з одного боку, наявність такої Постанови полегшує здійснення правоохоронної діяльності у сфері протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, але з іншого боку, відсутність законодавчого регулювання таких понять, як «зброя», «вогнепальна зброя», «цивільна зброя» та «зброя самооборони» та відсутність цілісної концепції реалізації права громадян на зброю є серйозним недоліком вітчизняного законодавства [3, с. 328].

Існують прогалини у кримінально-правовій кваліфікації і на наш погляд саме створення спеціальних норм вводить в оману практичних співробітників та наукових дослідників. Повинні бути загальні норми і кваліфікуючі обставини, які обтяжують покарання. Проаналізуємо проект нового Кримінального Кодексу, щодо змін із зазначеної проблематики.

Так, Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі комісії створена робоча група з питань розвитку кримінального права, як результат створення проект нового кримінального законодавства в якому у Книзі 2, яка має назву «Про кримінальне правопорушення», а саме у ст. 2.10.1. «Поняття кримінально-правової кваліфікації» міститься визначення у ч.1 цієї статті «Кримінально-правовою кваліфікацією є визначення статті, її частини, пункту цього Кодексу, що передбачає вчинене діяння та визначає його як кримінальне правопорушення або як діяння, що не є кримінальним правопорушенням» [4]. Крім того проект містить визначення обґрунтування кваліфікації у ч. 1 є доведення відповідності між обставинами вчиненого кримінального правопорушення та ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею Особливої частини цього Кодексу. А також у

статті 2.10.7. «Кваліфікація кримінального правопорушення у разі конкуренції» зазначено, що при кваліфікації кримінального правопорушення встановлено конкуренцію статей про спеціальний і загальний склади кримінального правопорушення, то застосовується стаття про спеціальний склад, а також у ч. 2, якщо кримінальне правопорушення передбачене одночасно кількома статтями цього Кодексу, то воно кваліфікується за тією з них, яка містить:

1) ознаку з найвужчим обсягом або 2) найбільшу кількість ознак спеціального складу кримінального правопорушення. При дослідженні нового проекту вбачається зміна підходу робочої групи до формування понять у законі, що на наш погляд позитивно вплине на підготовку кадрів з спеціальністю 081 «Право» і крім того не будуть виникати питання, щодо правил кваліфікації при вчиненні кримінальних правопорушень.

Проаналізоване дає підстави стверджувати, що підхід до незаконного заволодіння не дуже змінився, так як і у чинному законодавстві предмет є основоположним при формуванні диспозиції, проте новий проект КК використовує терміни: викрадення (ст. 6.1.4.) та заволодіння (ст. 6.1.5.), що підтверджує актуальний напрямок нашої статті. Зазначимо, що в край позитивним є наявність правил кваліфікації у проекті КК що, на наш погляд, позитивно вплине на підготовку кадрів та роботу органів досудового розслідування.

Все вищезазначене, дає підстави запропонувати деякі зміни до чинного законодавства: внести пропозицію до проекту нового Кримінального кодексу України, щодо створення кваліфікуючих ознак відповідно до предмету кримінального правопорушення і доповнити статтю 6.1.4. пунктами 3 наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом, рослиною чи грибом, що містить наркотичний засіб або психотропну речовину, прекурсором або обладнанням, призначеними для виробництва чи виготовлення наркотичного засобу, психотропної речовини або їх аналогу замість ст. 5.2.8.

1. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26.04.2002 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

2. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26.04.2002 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

3. Терещук А. О. Вогнепальна зброя та бойові припаси до неї як предмет злочину. Часопис Київського університету права. 2013. № 3. С. 326-330.

4. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

УДК 343.2/.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-299-302

В'ячеслав ТУЛЯКОВ

професор кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
професор-дослідник Інституту Європейського
та міжнародного кримінального права
університету Кастілья Ла Манчі,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрНУ,
Заслужений діяч науки і техніки України

РЕЖИМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ (ВІД СИНЕРГІЇ ДО ЕМЕРДЖЕНТНОСТІ)

Війна, повстання, стихійне лихо, пандемія, масові порушення громадського порядку, катастрофи, аварії, – усі ці загрози безпеці держави, суспільству, особі пов'язані із особливим характером правового упорядкування соціальних відносин, який в діючій літературі зветься

спеціальними режимами публічно-правового регулювання. Академік Ю. Баулін пише про кримінально-правовий режим, як упорядкування юридичними засобами діяльності держави щодо осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, на нормативному (визначення кримінальних правопорушень, відповідних правопорушенням та характеристикам кримінальної правосуб'єктності правопорушників засобів впливу) та індивідуальному рівні (застосування, звільнення або непритягнення до кримінальної відповідальності). Таким чином, забезпечуючи власну безпеку, безпеку суспільства та осіб на власній території а у вичерпних викликах, – поза нею, держава встановлює імперативний перелік видів та ознак кримінальних правопорушень та кримінальної відповідальності [1, с. 12-13].

В умовах надзвичайного стану зрозуміло, тема сучасних завдань національного кримінального (та загалом, публічного) права стає все більш популярною. У грудні 2022 року з аналогічною назвою було проведено конференцію в Одесі; проблема визначення спеціальних правових режимів забезпечення безпеки та захисту прав людини засобами публічного права визначається у якості предмета дискусії практично на кожному академічному форумі в Україні.

Чи можливо існування спеціальних кримінальних законів, яким їм бути, які їхні види, яке місце вони займають в структурі джерел кримінально-правового реагування, та безліч інших питань.

Свого часу С. Кузніченко дійшов до висновків існування в Україні трьох видів спеціальних надзвичайних правових режимів: воєнний стан, надзвичайний стан, режим зони надзвичайної екологічної ситуації, які у встановлений законом спосіб допускають тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, на відповідній території із зазначенням строку дії цих обмежень [2, с. 271]. Проведення Антитерористичної операції в Україні по суті ввело спеціальний темпоральний гібридний режим, який за характеристиками та обмеженнями [3] відрізнявся від обмежень режиму надзвичайного стану у спосіб, передбачений Законом України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 року № 638-IV [4]. Проблема отримала часткове вирішення після прийняття остаточної редакції Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р, №1207-VII, яким територія, що знаходиться поза ефективним контролем держави (ЄСПЛ, Україна та Нідерланди проти Росії, заяви № 8019/16, 43804/14 та 28525/20), була визнана тимчасово окупованою.

Проте питання залишилися відкритими. Зміна гібридного режиму АТО на надзвичайний правовий режим на тимчасово окупованій території та надзвичайний режим воєнного стану в умовах агресії рф проти України вочевидь вирішила низку політичних та організаційно-правових проблем. Але деякі безпекові складові у кримінально-правовому сенсі залишилися.

Методологічно вони пов'язані із визначенням поняття та видів кримінально-правового режиму. З нашої точки зору, проблема потребує додаткового висвітлення. На жаль, обсяг роботи дозволяє висвітлити їх лише тезисно.

Поняття кримінально-правового режиму. Кримінально-правовий режим, це упорядкування юридичними засобами діяльності держави щодо осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, та потерпілих від кримінальних правопорушень на нормативному та індивідуальному рівнях. До окремих видів режимів можуть бути віднесені загальні (відокремлені по підставам відповідальності), особливі (відокремлені по статусу та соціальній ролі правопорушника), та спеціальні (емерджентні) режими (відокремлені виходячи із темпоральних міжнародних зобов'язань, чи особливостей політичної та соціальної обстановки в країні та суспільстві). Питання потерпілого, диспозитивності у кримінально-правових відносинах, компенсації, реституції та реабілітації, сатисфакції, та гарантій неповторення спричинення шкоди жертвам кримінальних правопорушень не утворюють окремий кримінально-правовий режим, а доповнюють існуючі, виходячи із специфіки правовідносин.

Кримінально-правова синергія зазначає відповідність загальних правових режимів контексту класичної школи кримінального права (Ч. Бекарія), принципу невідворотності та пропорційності кримінально-правових засобів. Серед загальних кримінально-правових режимів відокремлюються:

Загальний режим вчинення кримінального правопорушення (ст. 2 КК України), із кореспондуючими кримінальними покараннями та засобами впливу (безпеки, соціального захисту, реституції та компенсації, кримінально-правового заохочення. Заходи безпеки

(спеціальна конфіскація, знищення майна, примусове лікування обмежено осудних, обмежувальні заходи), заходи соціального захисту (примусові заходи медичного характеру, що застосовуються до неосудних осіб, примусові заходи виховного характеру що застосовуються до малолітніх), заходи компенсації та реституції (потерпілим, в особливих випадках, – третім особам та державі), засоби кримінально-правового заохочення застосовуються як підстави та додаткові види реалізації кримінальної (квазі-кримінальної) відповідальності.

Режим відповідальності за незакінчене кримінальне правопорушення (ст.ст. 13-16 КК України), та кореспондуючі йому покарання, правила призначення (ст. 68 КК України) кримінально-правові засоби;

Режим відповідальності за співучасть у скоєнні правопорушення (ст.ст. 29-30 КК України), та кореспондуючі йому покарання (ст. 53 КК України), правила призначення (ст. 68 КК України) кримінально-правові засоби.

Спеціальні режими, що відокремлюються залежно від соціально-рольових характеристик виконавця кримінального правопорушення, які впливають на особливості притягнення до відповідальності та реалізації кримінальної відповідальності. При чому мова у даному випадку йде не про загальні чи виключні (у випадку із злочинами проти виборчих прав) правила диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, а саме специфічний комплексний режим поведінки з кримінальними правопорушниками. Серед них відокремлюємо:

– Режим відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення (ст. 46 КК України), та кореспондуючі останньому особливості звільнення від відповідальності, покарання, та його відбування (ст.ст. 46-48, 55, 74, 75, 79,81-82, 86-87, 91 КК України), правила призначення (ст. 69 КК України) кримінально-правові засоби (ст. 961-962 КК України) із додатковими режимними обмеженнями щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією;

– Режим відповідальності за кримінальні правопорушення неповнолітніх (ст.ст. 97-108 КК України);

– Режим відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, та кореспондуючі останньому особливості звільнення від відповідальності, покарання, та його відбування (ст. ст. 45-48, 55, 74, 75, 81-82, 86-87 КК України), правила призначення (ст. 69 КК України);

– Режим квазі-кримінальної відповідальності юридичних осіб (ст.ст. 96-3-96-11 КК України).

Особливі режими (емерджентні режими). Емерджентні режими, це кримінально-правові режими, які застосовуються у виключних випадках, передбачених національним законодавством чи міжнародно-правовими угодами, щодо нейтралізації загрози безпеці у виключних умовах.

Пільговий режим (виключення чи обмеження кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинені за наявності привілеїв чи імунітетів – застосування універсальної юрисдикції на території країни за рішеннями РБ ООН, виключення із територіального принципу дії кримінального закону за «правом мирного проходу», привілеї та імунітети «газових» угод, тощо)

Обмежуючі правові режими:

– режим відповідальності за кримінальне правопорушення вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці [6], та пов'язані з останнім особливості бойового імунітету та звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого;

– надзвичайний кримінально-правовий режим на тимчасово окупованій території та кореспондуючі йому та попередньому режиму особливості звільнення від відповідальності, покарання, та його відбування (ст.ст. 49, 75-80 КК України), представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд і груп найманців, утворених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, до якої входять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово

окупованих територіях України;

– режим надзвичайного стану [7].

За рамками класифікації виступає неправовий режим (сингулярність) Сингулярність – стан кримінального права в широкому сенсі, при якому антиправо як цінність (суб'єктивне право) поглинає (анігілює) право позитивне. У галузі сингулярної площини кримінального права України ми зіштовхуємося з цим постійно. Не кажучи про сумнозвісні люстраційні закони, відзначимо: застосування позасудової репресії, чи використання покарань *sui generis* (покарань за сутністю карального впливу, але не за ступенем відображення у кримінальному законі) має поширене розповсюдження у національному і міжнародному праві. Це вимагає зваженої зміни доктринальних та нормативних моделей, які стосуються співвідношення кримінального примусу, адміністративних та дисциплінарних практик та диспозитивної активності [8]. Сутнісно, практика конфіскації активів та введення санкцій проти окремих фізичних та юридичних осіб без відповідного судового рішення є класичним прикладом емерджентного режиму, який виправдується крайньою необхідністю. Проте подальший розвиток системи репарацій потребує ретельного законодавчого оформлення, як це, наприклад, зараз робиться при підготовці Директиви ЄС, щодо гармонізації кримінальних злочинів та покарань за порушення обмежувальних заходів ЄС [9]. Захист безпекових прав не може обмежуватись. Але за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [10]. І це аксіома існування любого режиму.

1. Баулін Ю. В. Особливості кримінально-правового регулювання в Україні під час воєнного стану. Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану: матер. міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 9 грудня 2022 року). Одеса : ПРЦ НАПрНУ, НУ «ОЮА», 2022. С. 12-15.

2. Кузніченко С. О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель: монографія. Одеса : ОДУВС, 2011. 324 с.

3. Про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: інструкція від 26.08.2014 р. № 872/88/537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1038-14#Text>.

4. Про боротьбу з тероризмом: Закон України № 638-IV від 20.03.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України № 1207-VII від 15.04.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

6. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України № 8271 від 08.12.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1580880>.

7. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України № 1550-III від 16.03.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>.

8. Туляков В. О. Сингулярність кримінального права та державний примус. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія. Миколаїв : Іпіон, 2016. С. 23-30.

9. Ukraine: The Commission proposes rules on freezing and confiscating assets of oligarchs violating restrictive measures and of criminals. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3264.

10. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Рада Європи – Європейський суд з прав людини, 2018. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_UKR.pdf.

УДК 343.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-303-305

Вадим ХАРЧЕНКО

завідувач кафедри

кримінального права та кримінології

Харківського національного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

МАЙНО ЯК ПРЕДМЕТ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

На підставі положень Конституції Української РСР 1937 року, у кримінальному праві України тих часів визначалося коло ознак предмету злочинів проти власності. Такими обов'язковими ознаками визнавалися: 1) фізична ознака (це майно, яке можна викрасти, привласнити, здійснити його відчуження, витратити, спожити, пошкодити, знищити тощо); 2) економічна ознака (майно повинно бути матеріальною цінністю, мати певну мінову вартість, а отже й певну ціну, мати споживчу вартість); 3) юридична ознака (майно або має належати на праві соціалістичної власності державі і бути всенародним надбанням, або бути власністю окремих колгоспів чи власністю кооперативних об'єднань чи належати на праві особистої власності окремим громадянам; 4) соціальна ознака (за допомогою праці людини така річ має бути створена або відокремлена від природного середовища).

Але 7 лютого 1991 року був прийнятий Закон «Про власність», ч. 5 ст. 2 якого, було закріплено, що власність в Україні існує у різних формах і держава створює рівні умови для розвитку всіх форм власності та їх захисту. Окрім права виключної власності народу України, формам права власності визнавалися: 1) право приватної власності; 2) право колективної власності; 3) право державної власності. Відповідно до цього, суб'єктами права власності визнавалися: народ України, громадяни, юридичні особи та держава (ч. 1 ст. 3 Закону). На сьогодні цей Закон втратив чинність, але визначений його положеннями напрям розвитку цивільного законодавства та врегулювання правовідносин власності набув свого розвитку у нормах Конституції України та Цивільного кодексу України 2003 року (далі – ЦК України).

Наведені зміни були враховані при розробці Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК України), що на сьогодні містить єдиний розділ, в якому об'єднана група кримінальних правопорушень проти власності (Розділ VI) та підходів до визначення юридичної ознаки предмету цієї групи посягань (майно є чужим для винного, тобто не належить винному на праві власності). Водночас, підходи до визначення змісту соціальної ознаки у науці кримінального права жодним чином не переглядалися і сприймаються всіма науковцями як певна аксіома [2, с. 352]. Так, характеризуючи предмет розкрадань, М. Коржанський також вказував, що майно повинно бути вилучено із природного стану із застосуванням і витратами праці, яке має грошову вартість та ціну (видобуте з надр, виготовлене, вирощене тощо). Не можуть бути (виділення автора, який цитується) предметом розкрадання дикорослі рослини та їх плоди, не вилучені з природного стану корисні копалини, дикі тварини, птахи [1, с. 90].

На нашу думку, на сьогодні для характеристики предмету кримінальних правопорушень проти власності необхідним та достатнім є сукупність лише юридичної, економічної та фізичної. Необов'язковість так званої соціальної ознаки предмету цих кримінальних правопорушень де-юре вже визнана у кримінальному законі України. Так, встановлюючи підстави кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 197-1 КК України), закон про кримінальну відповідальність жодним чином не визначає умовою наявності або відсутності цього складу кримінального правопорушення попереднє вкладення у земельну ділянку людської праці.

Крім того, в юридичній літературі одноставно стверджується, що крім майна у деяких кримінальних правопорушеннях проти власності предметом можуть бути право на майно (статті 190 та 189 КК), а також дії майнового характеру (ст. 189 КК) [3, с. 81]. Окремі науковці наголошують, що термін «майно» використовується виключно у розумінні «річ».

На підставі положень статей 179–189 ЦК, вони стверджують, що таким явищем є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки [2, с. 350].

Але необхідно мати на увазі, що основним завданням КК України є правове забезпечення охорони правовідносин, врегульованих іншими галузями права, від кримінально-протиправних посягань. Стосовно ж регулювання відносин власності на річ (майно), така функція покладена на ЦК України і саме ним визначається зміст правовідносин власності та інших речових прав. Зазначене необхідно враховувати як при визначенні сутності родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених Розділом VI Особливої частини КК України, та змісту майна (речі) як предмету відповідних суспільно небезпечних посягань. При цьому, базисом встановлення підстав кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності є положення ст. 41 Конституції та ст. 321 ЦК України щодо непорушності права власності.

Наведене у повному обсязі знайшло своє відображення у теорії кримінального права України, адже будь-які правовідносини можливі лише з приводу спільного, єдиного для них предмета, який завжди входить до кола людських потреб, а ця обставина саме і зумовлює виникнення і функціонування самих відносин (природні об'єкти, різні товари чи предмети, що мають ознаки товару) [4, с. 83]. У кримінальних правопорушеннях проти власності родовим об'єктом виступають правовідносини власності, а майно є необхідною (обов'язковою) ознакою складів кримінальних правопорушень наведеної групи адже саме на нього безпосередньо вказується у законі: «Таємне викрадення чужого майна» (ч. 1 ст. 185 КК); «Відкрите викрадення чужого майна» (ч. 1 ст. 186 КК); «Напад з метою заволодіння чужим майном» (ч. 1 ст. 187 КК); «Вимога передачі чужого майна» (ч. 1 ст. 189 КК); «Заволодіння чужим майном» (ч. 1 ст. 190 КК); «Привласнення, розтрата майна» (частини 1 та 2 ст. 191 КК); «Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна» (ст. 193); «Умисне знищення або пошкодження чужого майна» (ч. 1 ст. 194 КК) та ін. (виділення автора – В. Х.).

У зв'язку з цим, В. Тацій наголошує, що у багатьох випадках законодавець указує в кримінальному законі тільки на певний вид предметів, визначаючи тим самим, що будь-який із предметів цього виду має однакове значення для кримінальної відповідальності [4, с. 93]. Такими предметами для групи кримінальних правопорушень, що розглядається, і є майно.

Водночас, необхідно враховувати, що, по-перше, відповідно до ч. 1 ст. 190 ЦК України, майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Глава 13 розділу I Книги першої ЦК України має назву «Речі. Майно», розрізняючи таким чином ці дві категорії між собою та наводячи самостійне, окреме визначення речі (ч. 1 ст. 179 ЦК) і майна (ч. 1 ст. 190 ЦК). По-друге, предмет кримінального правопорушення визначається у науці кримінального права України як факультативна ознака об'єкту, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється кримінально-протиправне діяння [5, с. 41]. Тобто не як матеріальне утворення, а як явище матеріального світу. По-третє, у кримінальних правопорушеннях, передбачених Розділом VI Особливої частини КК України, предмет суспільних відносин права власності та предмет цієї групи посягань є тотожними, тобто повністю співпадають. По-четверте, необхідно враховувати відповідність належної галузі права щодо визначення сутності терміну «майно». Те, що така царина належить саме до функцій цивільного законодавства, на нашу думку, взагалі будь-якої аргументації не потребує.

Враховуючи викладене, можна прийти до висновків, що, під майном як предметом кримінальних правопорушень проти власності необхідно розуміти його визначення у ч. 1 ст. 190 ЦК України як окремої речі, сукупності речей, а також майнових прав та обов'язків. Поняття «майно» та «право на майно» співвідносяться між собою як загальна та окрема категорії і у цивільному, і у кримінальному праві України. Термін «вчинення будь-яких дій майнового характеру», що використовується у ч. 1 ст. 189 КК України, обумовлює виникнення відповідних майнових обов'язків і, за змістом ч. 1 ст. 190 ЦК України, також охоплюється загальною категорією «майно». На сьогодні жодної необхідності у доктрині кримінального права України виокремлення, поряд з майном, таких самостійних й альтернативних предметів як «право на майно» та «вчинення будь-яких дій майнового характеру» немає через їх співвідношення з поняттям «майно» як частин і цілого. Саме з властивостями майна (окремої речі, сукупності речей, а також майновими правами та

обов'язками) закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи всіх без виключення складів кримінальних правопорушень, передбачених Розділом VI Особливої частини КК України. І останнє, властивості майна, з якими кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи конкретного складу посягання проти власності (речі, майнові права, майнові обов'язки), знаходяться у не у площині визначення кола предметів відповідного кримінального правопорушення (майно, право на майно, дії майнового характеру), а цілковито залежать від ознак об'єктивної сторони того чи іншого складу, тобто характеру суспільно небезпечного діяння, способу його вчинення та природи й обсягу шкоди, спричиненої відповідною протиправною поведінкою об'єкту.

1. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів проти особи і власності. К. : Юрінком, 1996. 144 с.
2. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Кримінальне право (Особлива частина): підручник. Т. 1. Луганськ : «Елтон-2», 2012. 780 с.
3. Олійник П. В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення: монографія. Х. : Право, 2011. 208 с.
4. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Х. : Право, 2016. 256 с.
5. Музыка А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. К. : Паливода А. В., 2011. 191 с.

УДК 343.3/7

DOI: 10.31733/17-03-2023-305-307

Сергій БАБАНІН

доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**КВАЛІФІКАЦІЯ НЕСАНКЦІОНОВАНОГО ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ
ІНФОРМАЦІЙНИХ (АВТОМАТИЗОВАНИХ), ЕЛЕКТРОННИХ
КОМУНІКАЦІЙНИХ, ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ,
ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ, ВЧИНЕНОГО З МЕТОЮ
ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ, ЯКІ МАЮТЬ ВАЖЛИВЕ
НАРОДНОГОСПОДАРСЬКЕ ЧИ ОБОРОННЕ ЗНАЧЕННЯ**

Розпочата російською федерацією війна проти України триває не тільки у реальному просторі, але й у віртуальному – кіберпросторі. З початку 2022 р. Служба безпеки України нейтралізувала понад 4,5 тис. кібератак на Україну. Якщо у 2020 р. було зафіксовано майже 800 кібератак, у 2021 – 1400, то вже минулого року їхня кількість зросла більш як утричі [1].

Наведені дані свідчать про ведення проти України так званої кібервійни. Цей термін достатньо часто використовується на сьогоднішній день у засобах масової інформації, соціальних мережах, у виступах представників органів державної влади [2].

Разом з тим у законодавстві України поняття кібервійни не закріплене. Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» надається визначення таким поняттям як кібербезпека, кіберзлочин та ін. Так, під кіберзлочином (комп'ютерним злочином), згідно п. 8 ч. 1 цього Закону, мається на увазі суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України [3].

При цьому КК України не містить поняття кіберзлочину, а суспільно небезпечні діяння, що вчиняються у кіберпросторі та/або з його використанням, передбачені різними розділами Особливої частини. Основний (але не єдиний) розділ Особливої частини КК України, який містить комп'ютерні злочини – розділ XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», до складу якого входять як злочини, так і

кримінальні проступки [4]. Отже, на сьогодні має місце невідповідність між Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» та КК України в частині визначення комп'ютерного кримінального правопорушення.

Протягом 2022 р. зареєстровано 3 тис. 415 кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVI Особливої частини КК України. З них 1 тис. 403 – несанкціоновані втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361 КК України) [5].

Аналіз вироків по кримінальних провадженнях за ст. 361 КК України за період 2022 – початку 2023 років, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, дозволяє стверджувати про відсутність на сьогоднішній день вироків щодо осіб, які здійснили кібератаки, спрямовані на втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж установ, підприємств та організацій України з метою пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення.

Типовим діянням у вищезазначений період часу, за яке постановлений вирок суду за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 361 КК України, є наступне.

15.11.2022 р. громадянин В. у період часу з 16 год. 41 хв. по 17 год. 11 хв., перебуваючи за адресою: м. Черкаси, вул. Нижня Горова, 70, в умовах воєнного стану, що запроваджений Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 та затверджений Верховною Радою України, в подальшому продовжений Указом Президента України від 12.08.2022 р. № 573/2022 до 21.11.2022 р. включно, маючи умисел, спрямований на таємне викрадення чужого майна, переконавшись, що за його діями ніхто не спостерігає та вони є таємними для оточуючих, умисно, таємно, з корисливих мотивів, шляхом несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих) систем, викрав грошові кошти, що належать потерпілій С., здійснивши ряд операцій по переказу грошових коштів з банківської картки АТ КБ «ПриватБанк», яка належить потерпілій С. на інші банківські картки [6].

Проте основною метою кібератак, які чиняться представниками російської федерації або за їх підтримки, є пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення. Прикладами таких кібератак є наступні.

15 лютого 2022 р. російські хакери здійснили найпотужнішу в історії України DDoS-атаку, яка, серед іншого, була спрямована на фінансовий сектор (DDoS-атака на 15 банківських сайтів, сайтів з доменом gov.ua, також сайтів Міноборони, Збройних сил та Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, що тривала близько 5 годин). 23 лютого 2022 р., перед початком російського вторгнення в Україну, було повторно атаковано низку державних та банківських сайтів [7].

Пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони такого складу злочину як диверсія (ст. 113 КК України).

Предметом диверсії можуть бути, зокрема, об'єкти критичної інфраструктури: тепло- та гідроелектростанції, залізничні та автовокзали, аеропорти, банківські установи, заклади охорони здоров'я тощо.

При цьому склад диверсії за конструкцією є формальним, а отже цей злочин є закінченим з моменту вчинення будь-якого діяння, передбаченого диспозицією ч. 1 ст. 113 КК України.

У разі, якщо особа здійснила несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж для пошкодження діяльності, наприклад, залізничних вокзалів чи електростанцій України, тобто об'єктів, які мають важливе народногосподарське значення, її дії мають ознаки кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 113 та 361 КК України.

При цьому виникає питання, що має місце у цьому випадку – конкуренція кримінально-правових норм чи множинність кримінальних правопорушень. Сам факт несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж у наведеному прикладі є складовою ознакою діянь, передбачених ст.ст. 113 та 361 КК України. Злочин, передбачений ч. 1 ст. 361 КК України, є закінченим з моменту несанкціонованого втручання в роботу відповідної системи чи мережі, а злочин,

передбачений ч. 1 ст. 113 КК України, є закінченим, якщо відбулась спроба шляхом такого втручання зашкодити діяльності об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення.

Таким чином, у цьому випадку має місце ідеальна сукупність кримінальних правопорушень. Якщо особа здійснила несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж з метою пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, такі дії кваліфікуються за відповідними частинами ст.ст. 113 та 361 КК України, а у разі наявності необхідних ознак – і за відповідною частиною ст. 361-1 «Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збуту» КК України.

1. Кібервійна рф проти України: як працюють російські хакери та воюють українські кібервійська. URL: <https://thepage.ua/ua/politics/kibervijna-rf-proti-ukrayini-yak-voyuuyut-ukrayinski-kibervijnska>.

2. Федоров про кібервійну з РФ: ми перейшли до «впевненого наступу». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kibervijna-fedorov/31730708.html>.

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

5. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

6. Кримінальна справа № 711/607/23. Архів Придніпровського районного суду м. Черкаси. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108895380>.

7. Кібератаки, артилерія, пропаганда. Загальний огляд вимірів російської агресії. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/kiberataki-artileriya-propaganda-zagalnii-oglyad-vimiriv-rosiiskoyi-agresiyi>.

УДК 343.32

DOI: 10.31733/17-03-2023-307-309

Лілія БОБРИШОВА

завідувач відділення забезпечення
якості освітньої діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Національна безпека – один з фундаментальних елементів існування не тільки держави, але і всієї нації, тому надійний захист цієї соціальної цінності – життєво важлива справа для всього українського народу.

Виняткова важливість національної безпеки знаходить своє відображення і в Конституції України [1]. Зокрема, такі основоположні права людини, як право на конфіденційність приватного життя (ст. 32), право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34), право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (ст. 36), право на мирні зібрання та мітинги (ст. 39), право на страйк (ст. 44) тощо можуть бути обмежені в інтересах національної безпеки [11, с. 192].

Сутність категорії «національна безпека України» розкривається у Законі України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України». Так, під нею розуміється захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [8].

З викладеного слідує, що національна безпека передбачає захищеність самого устрою українського суспільства [9, с. 403]. Відтак, посягання на національну безпеку несе високий

ступінь суспільної небезпеки, що загрожує як окремому громадянину, так і суспільству та державі в цілому.

Варто зазначити, що дефініція національної безпеки передбачає невичерпний перелік національних інтересів під якими, у свою чергу, розуміються життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [8].

Отже, система національної безпеки – складна полінарна структура до складу якої входять ряд елементів (при цьому, відповідно до положень згаданого законодавчого акта її складовими є також інформаційна, державна, воєнна безпеки тощо) [10, с. 163].

З огляду на виняткову важливість національної безпеки законодавець змушений вживати комплекс заходів, спрямованих на її охорону. Серед них і кримінально-правове забезпечення національної безпеки.

Більшість кримінальних правопорушень, що посягають на воєнну безпеку, включені законодавцем до розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Злочини проти основ національної безпеки». Станом на сьогоднішній день розділ I Особливої частини закону про кримінальну відповідальність диференційовано на 11 статей: ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», ст. 110-2 «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України», ст. 111 «Державна зрада», ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору», ст. 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча», ст. 113 «Диверсія», ст. 114 «Шпигунство», ст. 114-1 «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань», ст. 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» [2].

Варто зазначити, що останнім часом спостерігається негативна динаміка поширення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Так, у 2018 р. зареєстровано 428 злочинів даного виду (з них у 152 кримінальних правопорушеннях особам вручено повідомлення про підозру), у 2019 р. – 379 (з них у 127 злочинах особам вручено повідомлення про підозру), у 2020 р. – 414 (у 122 з них особам вручено повідомлення про підозру); у 2021р. – 520 кримінальних правопорушень (у 157 з них особам вручено повідомлення про підозру); у 2022 р. – 17422 кримінальних правопорушення (з них у 2158 особам вручено повідомлення про підозру) [7].

Таким чином, кількість кримінальних правопорушень даного виду на території України неспинно зростає з 2019 р. Крім того, лише за останній рік (з 2021 по 2022) кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки збільшилась на 97 %. Зазначена негативна динаміка прямо пов'язана з тим, що у лютому 2022 р. російська федерація під видом «навчань» стягнула свої окупаційні війська до кордонів України та розгорнула повномасштабну війну проти нашої держави. Як наслідок, саме національна безпека стала «основною мішенню» російсько-терористичних військ, які прагнуть знищити українську державність та асимілювати український народ.

Для оперативного реагування на черговий спалах російської військової агресії законодавець прийняв ряд документів, спрямованих на модернізацію розділу I Особливої частини КК України: Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» [4], яким були внесені зміни до ст.ст. 111 та 113 КК України, Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [3], на підставі якого до названого розділу включено ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» [5], на підставі якого до згаданого розділу I Особливої частини КК включено ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» та Закон України від 01.04.2022

№ 2178-IX «Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації» [6], на підставі якого були внесені зміни до ст. 114-2 КК України.

Без сумніву, внесення відповідних змін – необхідний крок законодавця в умовах війни, яку розпочала держава-терорист проти України. Водночас, оперативність у прийнятті згаданих рішень призвела до того, що нові редакції названих норм містять окремі дискусійні положення, які потребують ретельного аналізу та корегування (наприклад, назва розділу I Особливої частини КК України є не коректною, адже ця структурна частина закону про кримінальну відповідальність відтепер включає і кримінальні проступки; численні складнощі у розмежуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 111-111-2 КК України тощо).

При цьому, з урахуванням нових обставин в яких опинилась Україна, вельми важливим є аналіз нових або модернізованих норм, але і положень статей, які з початком повномасштабної війни не зазнали змін. Наприклад, ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України». Саме дане кримінальне правопорушення є найбільш поширеним серед злочинів проти основ національної безпеки – 10487 зареєстрованих випадків у 2022 р. (60 % із загальної кількості вчинених злочинів та кримінальних проступків проти основ національної безпеки), проте лише у 179 з них (менше 2 %) особам вручено повідомлення про підозру. Причини відповідної диспропорції, переконані, також мають бути ретельно проаналізовані [7].

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок про те, що національна безпека – важлива соціальна цінність, поставлена під охорону закону про кримінальну відповідальність. З початком повномасштабної війни, яку сусідня держава підступно розпочала проти України, кількість випадків вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки зросла більше ніж у 33 рази. Шокуюча динаміка поширення вказаної групи кримінальних правопорушень та недосконалість чинної редакції ст.ст. 109-1142 КК України потребує проведення ретельного аналізу відповідних норм та внесення ряду змін до розділу I Особливої частини КК України.

Перспективним напрямком подальших наукових пошуків вважаємо дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак ст.ст. 109-1142 закону про кримінальну відповідальність.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» – Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. База даних «Законодавство України» – Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. База даних «Законодавство України» – Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 р. № 2113-IX. База даних «Законодавство України» – Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>.

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX. База даних «Законодавство України» – Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text>.

6. Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації: Закон України від 01.04.2022 р. № 2178-IX. База даних «Законодавство України» – Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20#n5>.

7. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. База даних «Законодавство України» – Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

8. Шаблюстий В. В. Окремі питання кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки людини та безпеки військової служби. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 400-406.

9. Шевченко С. І. Особливості взаємодії Національної поліції з громадськістю в процесі забезпечення публічного порядку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6 (2). С. 162-166.

10. Юнін О. С. Деякі особливості судового захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 191-197.

УДК 343.32

DOI: 10.31733/17-03-2023-310-312

Роман КАТОРКІН

т.в.о. завідувача наукової лабораторії
соціологічних та кримінально-правових досліджень
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ВОЄННА БЕЗПЕКА» ТА «ОБОРОНОЗДАТНІСТЬ ДЕРЖАВИ»

З початком повномасштабної війни, яку російська федерація розв'язала проти нашої держави, у інформаційному просторі все частіше використовуються поняття «воєнна безпека» та «обороноздатність держави». Це не дивно, адже щодня на території України фіксується ряд злочинів та кримінальних проступків, які вчиняють російські військові та підконтрольні їм найманці і терористи з метою захоплення нашої Батьківщини та винищення українців як представників окремої нації.

При цьому варто зауважити, що наразі на науковому рівні відсутня єдина позиція щодо співвідношення перелічених категорій, хоча в різних галузях права їх доволі широко використовують. Так, наприклад, в науці кримінального права дані соціальні цінності нерідко виокремлюються в якості об'єктів складів кримінальних правопорушень (кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, злочини та кримінальні проступки у сфері забезпечення призову та мобілізації тощо) [3, с. 287]. Зрозуміло, що поняття «воєнна безпека» та «обороноздатність держави» тісно пов'язані між собою, проте чи є вони тотожними? З метою вирішення зазначеного питання проаналізуємо положення чинного законодавства України.

Відповідно до Закону України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України», воєнна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз [5].

Аналіз ч. 1 ст. 1 згаданого вище нормативно-правового акта дозволяє дійти висновку про те, що воєнна безпека – це частина національної безпеки, характерною ознакою якої є воєнний характер загрози.

Що стосується «національних інтересів», які згадані у дефініції воєнної безпеки, то відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» під ними розуміються життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [5].

Таким чином, воєнна безпека – це доволі широка за своїм обсягом категорія, що передбачає захищеність цілого комплексу благ від такого специфічного роду небезпеки, як воєнна загроза.

Як було вказано вище, поряд з терміном «воєнна безпека» існує також поняття «обороноздатність держави» [1, с. 375]. Відповідно до ст. 1 Розділу I Закону України «Про оборону України», під останньою розуміється здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації [6].

З викладеного вкотре слідує, що категорії «воєнна безпека» та «обороноздатність держави» тісно пов'язані між собою. Водночас, наразі на науковому рівні відсутня єдина позиція щодо співвідношення цих понять між собою.

Так, наприклад, Л. Перепалова, О. Кузьменко та Я. Григоренко, проаналізувавши вказану проблематику, дійшли наступних умовиводів:

У законодавчому полі обороноздатність держави повинна бути визначена не тільки як концепт, який існує або діє лише в разі збройної агресії чи збройного конфлікту. На переконання науковців, обороноздатність повинна бути забезпечена й у мирний час, коли відсутні реальні або потенційні випадки збройної агресії чи збройного конфлікту. І

парламентарі повинні передбачити, що обороноздатність являє собою здатність держави в будь-який час мати спроможність забезпечити стабільність національних інтересів держави [4, с. 11].

Думається, згадане зауваження є доволі цікавим та таким, що потребує додаткових наукових дискусій. Водночас, на нашу думку, сформована дефініція обороноздатності не свідчить про те, що цей процес характеризується лише «активацією» відповідних складових елементів виключно у випадку збройної агресії або збройного конфлікту. Вважаємо, що наявність у визначенні словосполучення «здатність до захисту» апіорі свідчить про те, що обороноздатність держави охоплює і мирний час, в який здійснюється постійна підготовка до відбиття можливого нападу.

З наведеного визначення обороноздатності незрозумілим залишається об'єкт захисту. Ураховуючи, що законодавець наводить вичерпний перелік об'єктів, які захищає воєнна безпека, а саме державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичний конституційний лад, варто також визначити на нормативно-правовому рівні, захист яких об'єктів підпадає в межі обороноздатності держави [4, с. 11-12].

Дійсно, у даному випадку, можливо, доречно було б спроектувати перелік об'єктів, перелічених у диспозиції воєнної безпеки у визначення, що міститься у ст. 1 Закону України «Про оборону України». Такий крок дозволив би синхронізувати відповідні законодавчі акти між собою та повністю врегулювати питання співвідношення воєнної безпеки з обороноздатністю держави.

Окремо зауважимо, що згаданий вище перелік об'єктів, все ж таки, не є вичерпним, адже законодавець прямо вказує на «інші життєво важливі національні інтереси».

Зіставляючи визначення воєнної безпеки й обороноздатності держави, які визначені законодавством, вчені констатують, що практично відсутня межа між ними. Законодавець визначає воєнну безпеку як «захищеність», а обороноздатність – як «здатність держави до захисту». Тому ці категорії потребують узгодження між собою, зіставлення, визначення, що є ширшим поняттям і як саме вони співвідносяться між собою [4, с. 12].

Погоджуємось із тим, що пряма відповідь на питання співвідношення понять «воєнна безпека» та «обороноздатність держави» у змісті визначених законодавчих актів відсутня. Не дивлячись на це, врегулювати даний науковий запит цілком можливо.

Як зазначає М. Дричик, воєнна безпека складається з багатьох механізмів, серед яких: економічні, фінансові, організаційні, інституційні, нормативно-правові та кадрові механізми [2, с. 58].

Вказане свідчить про те, що поняття «воєнна безпека» є доволі широким та охоплює ряд зовнішніх та внутрішніх елементів. З самої дефініції воєнної безпеки випливає, що вона являє собою певний стан захищеності від воєнних загроз [7, с. 121]. Даний стан може бути забезпечений завдяки цілому комплексу факторів: наявність відповідних сил та засобів держави, участь у військових альянсах (наприклад, НАТО), особливості політико-географічного розташування тощо.

Із визначення ж обороноздатності слідує, що дана категорія передбачає виключно наявність певних сил та засобів держави, спрямованих на її захист від воєнних загроз. Відтак, обороноздатність держави – це один з головних, проте не єдиний елемент у системі воєнної безпеки. Зниження рівня обороноздатності апіорі призводить до підвищення воєнної небезпеки.

Таким чином можемо зробити висновок про те, що обороноздатність держави співвідноситься з воєнною безпекою в якості частини та цілого. Вчиняючи суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на обороноздатність держави, суб'єкт порушує воєнну безпеку (суспільні відносини, що забезпечують охорону воєнної безпеки України).

Перспективним напрямком подальших наукових пошуків вважаємо дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень, що посягають на воєнну безпеку України.

1. Березняк В. С. Сучасні погляди на поняття екстрадиція у науці кримінально-процесуального права. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 4. С. 374-383.

2. Дричик В. М. Наукові підходи до проблеми забезпечення воєнної безпеки в Україні. Наукові перспективи. 2022. № 10 (28). С. 50-60.

3. Каторкін Р. А. Кримінально-правове забезпечення призову на строкову військову службу, військової служби за призовом осіб офіцерського складу в Україні у XX столітті. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2016. № 4. С. 285-292.

4. Первалова Л. В., Кузьменко О. В., Григоренко Я. О. Обороздатність VS воєнна безпека держави: теоретико-правовий аспект. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2019. № 1. С. 7-13.

5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

6. Про оборону України: Закон України від 06.01.1991 р. № 1932-XII. База даних «Законодавство України» – Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

7. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження: монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС, Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

УДК 343.85

DOI: 10.31733/17-03-2023-312-313

Ксенія КОСЯЧЕНКО

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

ЗНАЧЕННЯ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному світі немає держави, що володіє бездоганною репутацією в галузі захисту прав людини. Безумовно позитивна динаміка стає реальністю завдяки ефективній національній політиці і розвитку міжнародного і регіонального співробітництва у цій сфері за дотримання принципів невтручання у внутрішні справи, суверенітету і територіальної недоторканності інших держав. Згідно із загальноприйнятою концепцією основні обов'язки щодо забезпечення умов для більш повної реалізації прав і свобод людини та їх гарантії покладаються в першу чергу на державу.

Як зазначає Є. Пожидаєв значення громадських організацій у суспільно-політичному житті України досить суперечливе. З одного боку, широким колом фахівців їхня роль визнана вельми важливою у формуванні сучасного громадянського суспільства в Україні, становленні демократії, захисті прав і свобод громадян. Громадські організації, як структурний елемент громадянського суспільства, тісно пов'язані і взаємообумовлені з політичною системою суспільства [1, с. 19].

Отже, не піддаючи сумніву практичне значення механізму реалізації кримінологічної діяльності неурядових організацій, як суб'єкта у сфері протидії злочинності, спробуємо з'ясувати його сучасний стан та перспективи подальшого вдосконалення зазначеного механізму.

В першу чергу необхідно визначити, що кримінологічна діяльність неурядових організацій повинна мати законодавче закріплення. Так, щодо законодавства, яке регулює діяльність неурядових організацій, то у ст. 36 Конституції України зазначено, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

У ст. 37 Конституції України зазначено, що утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються. Разом із тим, політичні партії та громадські організації не можуть мати

воєнізованих формувань.

Наступними елементами структури механізму реалізації кримінологічної політики неурядових організацій виступають діяльність суб'єктів, а також суб'єкти реалізації.

На думку В. Василенко, механізм формування та реалізації кримінологічної політики – це соціально обумовлена, взаємоузгоджена та нормативно визначена діяльність державних органів, установ і організацій щодо встановлення та впровадження комплексу політико-правових, соціально-економічних, законодавчих і урядових заходів (рішень), спрямованих на виявлення та усунення причин і умов вчинення злочинів, а також боротьбу зі злочинністю [2, с. 98].

Під механізмом реалізації кримінально-виконавчої політики необхідно розуміти – систему кримінально-виконавчих норм та відносин, суб'єктів та об'єктів застосування цих норм, що характеризує спрямованість, способи і засоби діяльності держави, громадських організацій і громадян у сфері виконання кримінальних покарань, підвищення ефективності цієї діяльності, забезпечення гарантій досягнення мети покарання.

Функціональними складовими цього механізму є: специфічний об'єкт впливу, суб'єкти та учасники механізму, засоби впливу, мета функціонування механізму.

Так, механізм реалізації кримінально-виконавчої політики як систему заходів та засобів, а також суб'єктів, відповідальних за втілення їх в життя, за допомогою яких забезпечується реалізація кримінально-виконавчих правовідносин з метою досягнення цілей та завдань кримінально-виконавчого законодавства.

Коваленко А. під час дослідження дійшов до висновку, що механізм реалізації кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності є системою правових норм та відносин, суб'єктів та об'єктів використання даних норм, котра здійснює характеризування спрямованості, способів й засобів поліцейської діяльності стосовно всебічного забезпечення режиму законності, підвищення її ефективності, досягнення реальності та утворення гарантій досягнення мети органів Національної поліції України. Сутність його правового забезпечення полягає у встановленій державою системі правових норм та правовідносин, котрі характеризують напрями, форми, засоби, способи й організаційно-правовий інструментарій кримінологічної діяльності поліції стосовно її здійснення та забезпечення. Сутнісною основою даного механізму постає система органів поліції й організаційно-правових елементів, котрі її реалізують [3, с. 27].

Поряд із цим, Н. Сидоренко досліджуючи теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства встановив, що необхідно розуміти під механізмом реалізації кримінологічної діяльності, а також від чого залежить її ефективність [4, с. 311].

Під механізмом реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства необхідно розуміти – систему взаємозалежної діяльності органів кримінального судочинства, покликаної з метою виявлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, а також пошуку шляхів і засобів попередження вчинення нових кримінальних правопорушень.

Зазначене вище свідчить про те, що визначення кримінологічної діяльності залежить насамперед від характеристики та особливостей самого суб'єкта здійснення кримінологічної діяльності. Що в свою чергу впливає на визначення і самого механізму кримінологічної діяльності.

Отже, під механізмом реалізації кримінологічної діяльності неурядових організацій нами пропонується розуміти – сукупність нормативно-правових актів та відносин взаємозалежної системи суб'єктів кримінологічної діяльності (з однієї сторони суб'єкти кримінологічної діяльності можуть виступати будь-якої форми власності, а з іншої обов'язково об'єднання або організацій недержавної форми власності), що спрямовані на виявлення причин та умов, а також попередження злочинної діяльності.

1. Пожидаєв Є. О. Неурядові організації у суспільно-політичному житті України: межі участі та пріоритети діяльності. Стратегічні пріоритети. 2007. № 4 (5). С. 19-26.

2. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. К. : НАВС, 2020. 434 с.

3. Коваленко А. В. Теоретико-прикладні засади кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Дніпро : ДДУВС, 2020. 36 с.

4. Сидоренко Н. С. Механізм реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. Юридична наука. 2020. № 8 (110). С. 305-313.

УДК 343.32

DOI: 10.31733/17-03-2023-314-316

Ольга КРИШЕВИЧ

професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ДЕРЖАВНА ЗРАДА: ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ З КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Конституцією України передбачено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної й інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17) [1]. В умовах російської збройної агресії значного збільшення зазнали кримінальні провадження щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки і державну зраду одне з найбільш небезпечних діянь. Законом від 3 березня 2022 р. № 2113-ІХ, який набрав чинності 7 березня 2022 р. внесені зміни до ст. 111 КК, що полягають: із частини 1 слова «в умовах воєнного стану або» виключені; водночас сформульована нова частина 2, в якій визначено склад злочину з кваліфікуючою ознакою «Ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану» [3]. Оскільки закон про кримінальну відповідальність, що посилює кримінальну відповідальність, не має зворотної дії в часі (ч. 2 ст. 5 КК), то державна зрада у будь-якій її формі, вчинена особою в період з 24 лютого по 6 березня 2022 р. включно, має кваліфікуватися за ч. 1 ст. 111 КК, але шпигунство у формі передачі іноземній державі відомостей, які становлять державну таємницю або у формі надання іноземній державі допомоги в проведенні підривної діяльності проти України було триваючим в період з 24 лютого по 6 березня 2022 р. і після цього, то кваліфікується водночас за ч. 1 ст. 111 КК і за ч. 2 ст. 111 КК [2]. Суб'єктами злочину згідно ст. 111 КК виступають тільки громадяни України незалежно від їх місця вчинення злочинів. Положення частин 1 і 2 ст. 111 КК («Державна зрада») конкурують з положеннями частин 1–8 ст. 111-1 КК («Колабораційна діяльність»), оскільки Закон, який змінив редакцію ст. 111 КК, хоча і був прийнятий пізніше, але набрав чинності раніше, ніж закон, яким КК було доповнено статтею 111-1 КК [3]. Хоча закони регулюють одне питання, а злочин, передбачений ст. 111-1 КК, є менш тяжким, то відповідно до ст. 58 Конституції України та ст. 5 КК, застосуванню підлягає більш новий закон, тобто ст. 111-1 КК [1, 3].

Згідно ст. 111 Кримінального кодексу України державна зрада – діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [2]. Державна зрада – умисно вчинене діяння громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, яке може полягати в трьох формах: 1) перехід на бік ворога в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [7]. Перша форма державної зради була сформульована так: «перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту», але згідно зі змінами, які вніс законодавець, вказівка на умову воєнного стану перенесено в ч. 2 ст. 111 КК України, тобто законодавець сформулював кваліфікований склад злочину [2].

З лютого в Україні введено воєнний стан, тому будь-яке діяння, що є формою державної зради, буде інкримінуватися з урахуванням відповідної кваліфікуючої ознаки. В умовах воєнного стану безумовним є дотримання принципів законності, патріотизму, політичної неупередженості у проходженні державної служби, оскільки це є обов'язком державного службовця. Згідно Закону України «Про державну службу» державний службовець публічно складає Присягу державного службовця щодо служіння Українському народові, дотримання Конституції та законів України, охорони прав, свобод і законних

інтересів людини і громадянина, честі держави [5]. Винний підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк 15 років або довічному позбавленню волі з конфіскацією майна, якщо державна зрада вчинена під час дії воєнного стану. Криміналізація колабораційної діяльності є посилення кримінальної відповідальності щодо осіб, які вчиняють злочини проти основ національної безпеки на території України під час дії воєнного стану. При кваліфікації дій за частинами 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК України достатньо лише факту добровільного зайняття громадянином України однієї із посад. Якщо крім зайняття відповідної посади особа здійснює також певну діяльність (наприклад, допомога створити незаконні органи влади агресору), то за наявності інших обов'язкових ознак складу злочину дії особи можуть утворювати державну зраду в такій її формі, як надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Таким чином, громадяни України, які зайняли одну з посад у незаконних органах влади, правоохоронних або судових органах на окупованих територіях та почали здійснювати функції, визначені посадою, можуть бути притягнуті до відповідальності за сукупністю кримінальних правопорушень: за державну зраду (діяльність може становити одну з форм державної зради) та колабораційну діяльність (зайняли певну посаду в незаконних органах влади). Державна зрада у формі переходу на бік ворогу є особливо тяжким злочином, крім позбавлення волі, тягне конфіскацію майна. Таким чином, колабораційну діяльність необхідно відмежовувати від державної зради, хоча формулювання об'єктивної сторони злочину державна зрада в диспозиції ст. 111 КК викладено досить загально, тому всі склади злочину, що охоплюються ст. 111-1 КК, вчинені громадянами України, можуть кваліфікуватися, як випадки державної зради. Суб'єкт злочину державна зрада – громадянин України, а колабораційна діяльність – не обов'язково по всім частинам повинен бути громадянин України.

Державна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність – лише на користь держави-агресора. Державну зраду чітко вказані в ст. 111 КК: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Щодо ч. 6 ст. 111-1 КК передбачено, що відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради. Для кваліфікації державної зради потрібно встановити сам факт переходу на бік ворога або надання допомоги, що вказує на спрямованість заподіяння шкоди, а в ст. 111-1 КК України прояви діяльності, що виходять за межі названих форм державної зради. Крім цього, у ст. 111 КК України має бути спрямованість на заподіяння шкоди – це прямиий умисел та мета, а в ст. 111-1 така спрямованість може бути й відсутня, тому умисел може бути і непрямим. Хотілось зазначити, що науково-практичні коментарі видані до 2022 року до ст. 111 КК України кваліфікують [7], що перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту передбачає перехід до ворога через лінію фронту, вступ на службу до ворожої армії або участь у бойових діях на боці ворога і перехід на територію ворога або в розташування його військ. Але з березня 2022 року в Кримінальному Кодексі відповідальність за добровільну участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, настає за ч.7 ст.111-1. Як ми бачимо між ст. ст. 111 та 111-1 КК України виникла конкуренція, але на законодавчому рівні відсутні ознаки за якими необхідно відмежувати один склад злочину від іншого. Крім того, необхідно звернути увагу на період вчинення діяння – до окупації території (державна зрада) або після окупації (колабораціонізм).

Зміни в ч. 4 ст. 86 КК передбачено, що особи, визнані винними у вчиненні державної зради, вироки стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а вироки стосовно яких набрали законної сили, – не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання [3]. Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування покарання після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 цього Кодексу [3]. Хотілося зазначити щодо цього питання, яке вирішене у п. «г» ч. 1 ст. 4 Закону «Про застосування амністії в Україні»: амністія не може бути застосована до осіб, яких засуджено за злочини проти основ

національної безпеки України (злочин, передбачений статтею 111 КК, є саме таким злочином) [6]. Але, відповідно до п. «г» ч. 1 ст. 4 Закону «Про застосування амністії в Україні» амністія щодо осіб, визнаних винними у вчиненні державної зради, взагалі не може бути застосована; проте, згідно з внесеними поправками ч. 4 ст. 86 КК – такі особи не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання (а можуть бути звільнені від покарання лише після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 КК) [6]. Таким чином, ч. 4 ст. 86 КК виступає, як спеціальна норма: особи, засуджені за статтею 111 КК, – не можуть бути звільнені законом про амністію від відбування покарання повністю, а особи, засуджені за решту злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 109–110-2, 111-1, 112, 114, 114-2 КК, – не можуть бути звільнені законом про амністію від відбування покарання взагалі [8].

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 р. № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text1>.
5. Про державну службу: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2016, № 4, ст. 43.
6. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 01.10.1996 р. № 392/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Азаров Д. С., Гришук В. К., Савченко А. В. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (2-ге вид., перероб. і доп.). К.: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
8. Хавронюк М. Колаборанти з точки зору кримінального кодексу. URL: https://racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-koдексу.html?fbclid=IwAR1OdRdy4vb_VzC2Iff4asiHWciAln9UILEoM4vhxNdHc0_cd6OCNmVRtp_4.

УДК 343.85

DOI: 10.31733/17-03-2023-316-318

Ксенія КОСЯЧЕНКО

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КРИМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕФЕКТИВНІСТЬ»

Ефективність кримінологічної діяльності неурядових організацій є обов'язковим елементом існування та доцільності функціонування в правовому полі будь-якої організації, яка має за ціль захист прав і свобод людини та громадянина. Разом із тим, останнім часом підвищується увага наукової спільноти щодо дослідження суб'єктів кримінологічної діяльності.

Як зазначає Л. Чернявська неурядові організації, що діють в Україні, безпосередньо виконують функцію забезпечення демократичного характеру політичних відносин: діалогу між урядом і громадянським суспільством. Однією з основних цілей їхньої діяльності є розробка і впровадження технологій і практик участі громадян у прийнятті рішень, громадської експертизи і громадського контролю за діяльністю політиків. Ці заходи неурядові організації демонструють надзвичайну важливість питання удосконалення і розширення сфери комунікації громадян з державними органами влади, адже стосунки і взаємовплив громадянського суспільства і держави є визначальними у забезпеченні демократичного розвитку країни [1].

Таким чином, одним із основних напрямів діяльності неурядових організацій є сфера захисту прав людини, загалом, та кримінологічна діяльності, зокрема.

На цьому, зокрема, зосереджувала свою увагу І. Грицай, зазначаючи, що в Україні правозахисну функцію, крім органів державної влади, також виконують інституції громадського суспільства (громадські організації та рухи, ЗМІ та ін.), здійснюючи її «замість» або, навіть «всупереч» діям органів державної влади, зокрема – правоохоронним. Вплив неурядових організацій на правозахисну сферу і ступінь «проникності» їхнього контролю, природно, значно менший, ніж державний, але цей вплив має очевидну тенденцію до зростання [2, с. 11].

Що стосується економічної ефективності, то розрізняють ефективність діяльності підприємства (виробництва, управління) як співвідношення отриманих результатів (обсяг випущеної продукції, наданих послуг) до витрачених ресурсів та ефективність досягнення мети (співвідношення отриманих результатів до прогнозованих чи запланованих значень показників). Залежно від того, на вирішення яких суспільних чи індивідуальних проблем спрямовується діяльність підприємства, відповідний показник і буде базовим, однак він може доповнюватися низкою суміжних чи додаткових, зокрема: випуск продукції (у вартісному вираженні чи натуральних показниках) на одиницю витрачених ресурсів (сировинних, матеріально-технічних, трудових, фінансових, енергетичних тощо); отриманий прибуток до вартості витраченої живої та уречевленої праці; чистий дохід на одного працівника; продуктивність і фондомісткість та енергомісткість продукції; ефективність капітальних вкладень (іноземних інвестицій, використаних кредитних ресурсів) тощо. Соціальна ефективність діяльності підприємства може оцінюватись через її відповідність соціальним цілям і потребам суспільства. Переробно-харчові підприємства випускають продовольчу продукцію, яка використовується для задоволення першочергових життєвих потреб споживачів і поліпшення умов та якості життя населення. Конкретним показником соціальної ефективності буде частка продукції, яку випустило підприємство, у структурі товарів народного споживання, які реалізовані в Україні загалом за конкретний період часу (частка на вітчизняному ринку продовольчих товарів, у структурі випущеної продукції конкретного виду економічної діяльності тощо) [3, с. 23].

Як можемо побачити із запропонованого співвідношення економічної та соціальної ефективності, то їх показники взаємовідносяться між собою, як заплановані результати, які були отримані в процесі відповідної діяльності.

Екологічну ефективність, на думку Д. Крисанова, доцільно розглядати через такі складові: підприємство як джерело екологічної небезпеки для навколишнього середовища; впровадження випуску харчової продукції, що відповідає вимогам стандартів з якості та безпечності; ліквідація екологонебезпечних джерел попередньої діяльності підприємства, утилізація відходів виробництва, які розташовані у необлаштованих для цього місцях тощо. Організаційну ефективність доцільно розглядати та оцінювати з двох точок зору: як ступінь досягнення підприємством поставлених цілей при використанні обмежених ресурсів (тобто максимізація в досягненні запланованих результатів при мінімізації залучення ресурсів); Як удосконалення або впровадження нової організаційної системи управління виробництвом та поширення її впливу на ті ланки продовольчого ланцюга, що передують (заготівля та постачання сировини) і подовжують виробництво (постачання готової продукції в торговельну мережу та її реалізація). Управлінську ефективність, на думку вченого, у найбільш широкому сенсі слід розглядати як ступінь адаптації підприємства до мінливого зовнішнього середовища та, за необхідності, удосконалення структури управління ним безпосередньо з урахуванням нових обставин, зокрема: впровадження нових технологій перероблення продовольчої сировини, інноваційно-технологічної модернізації виробництва, переходу на випуск інноваційної продукції, створення й сертифікації систем управління якістю, безпечністю, екологічного управління, приєднання підприємств до різних агропродовольчих структур (холдингів, кластерів, асоціацій), приходу на підприємство іноземного інвестора, злиття або поглинання відповідною продуктовою корпорацією тощо [3, с. 23].

Отже, огляд запропонованих поглядів зазначених вище науковців з технічних та економічних галузей знань, надав нам можливість сформулювати первинне розуміння, щодо сутності та значення такого явища як «ефективність». Адже, саме з прикладних наук має свої витоки поняття «ефективність». Через деякий проміжок часу поняття «ефективність» починає з'являтися і в інших галузях права, зокрема, публічному управлінні.

Так, на думку О. Вольської сучасна концепція публічного управління формувалась під впливом суспільних процесів, які формувались у другій половині ХХ сторіччя у країнах західної Європи та США. Це формування було зумовлене змінами в державному управлінні країнами, заміною державного менеджменту на публічний з упровадженням ринкової

моделі в систему державного управління. Найважливішою складовою сучасної концепції публічного управління є визначення його ефективності та результативності з урахуванням впливу на суспільство. Ефективність – це результат від певних дій, які узгоджено з метою (наприклад, показники прибутковості можна вважати показниками ефективності). У публічному управлінні ефективність – це також результат впливу керівної підсистеми на керовану з метою успішного функціонування всієї системи управління [4].

С. Чернов в свою чергу зазначає, що ефективність функціонування складних систем обумовлюється наявними діючими механізмами структурного, організаційного, функціонального, нормативно-правового, інформаційного, культурного та мотиваційного порядку, які в сукупності утворюють модель суспільного управління. Головна мета будь-якого управління чи то у приватній, чи то у публічній сфері полягає у досягненні максимальної ефективності та результативності з мінімальними витратами ресурсів, часу та зусиль [5, с. 214].

Ефективність кримінологічної діяльності неурядових організацій в свою чергу полягає у досягненні заздалегідь поставленої мети, цілей або завдань, щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, які передбачені статутом неурядової організації відповідно до ст. 11 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI, у співвідношенні до затрачених ресурсів, які були використані на отримання бажаного результату кримінологічної діяльності (виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, зменшення статистичних показників, щодо вчинених кримінальних правопорушень тощо). Проте, неможливо досягти ефективності кримінологічної діяльності коли відсутній або неналагоджений механізм її реалізації, в чому, зокрема, і зумовлюється напрям подальших наукових пошуків.

1. Чернявська Л. Н. Суб'єктність міжнародних неурядових організацій у світовій політиці: дис... канд. політ. наук: 23.00.04. К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2007. 235 с. URL: <http://www.disslib.org/sub-yektnist-mizhnarodnykh-neurjadovykh-orhanizatsiy-u-svitoviy-politytsi.html>.

2. Наливайко Л. Р., Грицай І. О., Дніпров О. С. Неурядові правозахисні організації України: навч. посібник. К. : Хай-Тек Прес, 2014. 432 с.

3. Крисанов Д., Стешенко Л. Результативність й ефективність діяльності підприємств: оцінювання та максимізація. Аграрний сектор. Економіст. 2012. № 7. С. 21-25. URL: <http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/5078/1/rezultatyvnist.pdf>.

4. Вольська О. М. Ефективність публічного управління як результат суспільних процесів у державі. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2020. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2020_1/3.pdf.

5. Чернов С., Воронкова В., Банах В. та ін. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія. Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2017. 608 с.

УДК 343.32

DOI: 10.31733/17-03-2023-318-319

Ярослав ЛИЗОГУБ

доцент кафедри

кримінального права і кримінології

Харківського національного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРО ДЕЯКІ ХИБИ РОЗДІЛУ І ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ

Вимога забезпечення правової визначеності приписів юридичних норм, як відомо, є не лише необхідним фактором належного втілення принципу верховенства права, вона фактично являє ключову умову забезпечення в будь-якому цивілізованому суспільстві законності в цілому. І для демократичної України, як держави, що прагне членства в європейській родині в рамках однойменного Союзу, це не якийсь суто теоретичний наратив. У тій чи іншій формі подібні висновки активно сповідаються як Європейським судом з прав людини (наприклад, у рішеннях *Sunday Times v. The United Kingdom* від 26 квітня 1979 року або *S.W. v. The United Kingdom* від 22 листопада 1995 року), так і вітчизняним

Конституційним Судом (наприклад, у рішеннях від 26 лютого 2019 року №1-р/2019 або від 22 вересня 2005 року №5-рп/2005).

А самі рішення, де вони знайшли своє відбиття, є обов'язковими до виконання на всій нашій території. При цьому Україна, як правова держава, повинна не просто до них дослухуватися, але й гарантувати належну реалізацію останніх.

Водночас, дотримання вимоги правової визначеності, як видається, не в останню чергу залежить і від якісного впровадження принципу системності в побудові юридичних норм. Адже змістовно розбалансований нормативно-правовий акт не є й не може вважатись належно зрозумілим. А відтак, і таким, що втілює елементи верховенства права та законності повною мірою.

Звісно, не можна сказати, що вітчизняне законодавство формується якимось принципово в інший спосіб, тобто без урахування принципів, про які йдеться. Загалом повага до них зберігається. Проте, утворення окремих законодавчих положень подекуди демонструє й певні відхилення від цього правила. Зокрема, викликає серйозне занепокоєння юридична коректність назви Розділу I Особливої частини чинного Кримінального кодексу України «Злочини проти основ національної безпеки України» на тлі відносно нещодавнього включення до нього статті 111-1 «Колабораційна діяльність» в системному поєднанні з приписами ст. 12 КК.

Розкриваючи сутність цієї проблеми, спробуємо її проілюструвати, як кажуть у математиці, від зворотнього. Так, відповідно до положень ст. 12 КК України, котра має назву «Класифікація кримінальних правопорушень», останні законодавчо диференційовано на кримінальні проступки та злочини. При цьому кримінальними проступками (дивись ч. 2 цієї статті) визначено передбачені чинним Кодексом діяння, за вчинення яких встановлено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. А злочинами (залежно від їх виду тяжкості), – діяння, котрі передбачають як види покарання або штраф у розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або позбавлення волі на певний строк, або довічне позбавлення волі. З огляду на це, цілком обгрунтованим, як видається, виглядатиме висновок, що кримінальні проступки та злочини за своїм кримінально-правовим змістом фактично є категоріями взаємовиключними.

А відтак, що є кримінальним проступком, не може бути злочином. І навпаки, що віднесено до злочину, не може характеризуватись як кримінальний проступок.

Однак, якщо подивитись на санкції частин першої та другої статті 111-1 КК України, то можна побачити, що те, що є насправді (в юридичному сенсі) кримінальним проступком, фактично віднесено законодавцем до категорії злочинів. Принаймні технічно все виглядає саме так, адже кримінальне покарання, визначене у двох вищезазначених структурних елементах норми про відповідальність за колабораційну діяльність, не уособлює ані штраф у відповідному розмірі, ані позбавлення волі на певний строк, ані довічне позбавлення волі. Натомість санкція ч. 1 ст. 111-1 передбачає позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років. А санкція ч. 2 цієї ж статті – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої. Тобто виходить що діяння, які за змістом є кримінальними проступками, за формою утворюють злочини.

Відповідно, виникає питання: на якій підставі ст. 111-1 КК України, частини 1 і 2 якої є нормами, що передбачають кримінальні проступки, наразі фігурує в Розділі I Особливої частини КК України, який за назвою згуртовує саме злочини? Або інше питання: чому законодавець, доповнюючи Розділ I Особливої частини нормою про відповідальність за колабораційну діяльність, не вніс до його назви відповідні зміни, зокрема шляхом заміни слова «злочини» словом «кримінальні правопорушення»?

Так чи інакше, але існуюча картина є чітким свідченням порушення законодавцем низки принципів формування правових норм – від недотримання їх системності до відсутності логіки та правової визначеності у поєднанні їх форми та змісту під кутом видової диференціації кримінальних правопорушень на кримінальні проступки та злочини. Утворюючи фактично колізію, подібна ситуація є формальним приводом не лише для зайвої критики кримінального закону, але й для виникнення певних спекуляцій і інсинуацій на цьому тлі.

І нехай таке питання на перший погляд виглядає суто технічним, воно певною мірою паплюжить зміст чинного КК України, знижуючи його авторитет і потенціал. А, відповідно, має бути переглянута й виправлена якомога швидше.

УДК 343.322

DOI: 10.31733/17-03-2023-320-322

Анна ПОЛІТОВА

доцент кафедри права

Маріупольського державного університету,

кандидат юридичних наук, доцент

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Відзначимо, що колабораціонізм у різних його формах і проявах властивий будь-якому збройному конфлікту, де присутня окупація. О. Сенаторова відзначає, що якщо у XIX ст. це були в основному конфлікти між державами, то сьогодні це більшою мірою внутрішньодержавні конфлікти, часто із втручанням іноземних збройних сил однієї чи кількох держав; асиметричні конфлікти за участі недержавних збройних груп; транснаціональні конфлікти, що перетікають через державні кордони; конфлікти з розмаїттям воюючих сторін, учасниками яких можуть бути сили міжнародних організацій, збройні сили держав, повстанські групи, приватні військові компанії та терористичні організації. Відповідно ускладнюються правові режими регулювання таких конфліктів [1, с. 7]. Певною мірою це відбувається і в Україні, де до 22 лютого 2022 р. правоохоронні органи не могли правильно кваліфікувати кримінально протиправні діяння про участь у мітингах чи незаконних референдумах і виборах у Криму чи у Донецькій та Луганській областях на підтримку окупаційної влади, участь у створенні чи функціонуванні окупаційної влади, публічні заклики на підтримку чи співпрацювати з російською окупаційною владою тощо, а після доповнення КК України ст. 111-1. Колабораційна діяльність виникають проблеми кваліфікації таких діянь.

Аналіз статистичної інформації Офісу Генерального прокурора України щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки свідчить про їх суттєве збільшення у 2022 р. (див. рис. 1), зокрема за ст. 111-1 КК України обліковано 3851 кримінальне правопорушення [2].

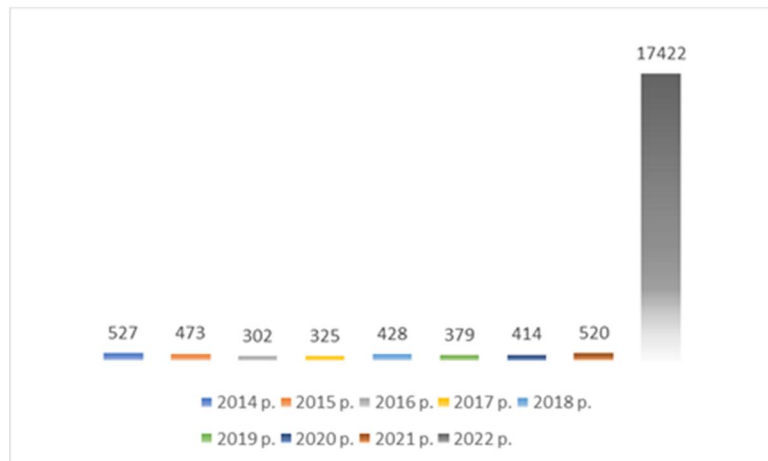

Рис. 1. Кількість облікованих злочинів проти основ національної безпеки у 2014-2022 рр.

Що ж стосується вироків, то проведений нами аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень щодо притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність, то судами першої інстанції винесено станом на 04.03.2023 р. – 365 вироків. Також варто відзначити, що «загалом у 2022 році Служба безпеки розслідувала понад 2600 справ щодо колаборантів. З них до суду передано вже понад 300. Набрали чинності 44 відповідні вирoki суду. До речі, майже 1000 кримінальних проваджень із загального масиву СБУ відкрила на території п'яти областей: Харківської, Херсонської, Миколаївської, Донецької та Луганської» [3].

Ми погоджуємося з Є. Письменським та Р. Мовчаном, що незважаючи на новизну норми про колабораційну діяльність, вітчизняна правова доктрина вже може похизуватися наявністю принаймні декількох ґрунтовних робіт, у яких на високому теоретичному рівні було праналізовано окремі проблеми кваліфікації та вдосконалення ст. 111-1 КК. Зокрема, йдеться про праці І. Бердник, М. Бондаренко, О. Кравчука, В. Кузнецова, А. Орлеана, М. Сийшюкі, Н. Стефанів, М. Хавронюка та деяких інших. Попри констатовану дослідницьку активність, чимало проблем, пов'язаних із тлумаченням, застосуванням і визначенням подальших перспектив відповідної кримінально-правової заборони, викликають полеміку, а окремі з них залишаються не достатньо вивченими [4, с. 356].

Проблема встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність не є новою для України, оскільки перші законопроекти були розроблені ще у 2017 році: Проект Закону про заборону колабораціонізму (реєстр. № 6170 від 09.03.2017 р.), Проект Закону про захист української державності від проявів колабораціонізму (реєстр. № 7425 від 20.12.2017 р., Проект Закону встановлення справедливості та покарання винних у воєнних злочинах по подіям на території Донецької та Луганської областей (реєстр. № 7425-1 від 28.12.2017 р.). Що ж стосується закріплення у національному законодавстві поняття «колабораціонізму», то він розпочався у 2021 р. (див. Рис. 2.)

Номер реєстрації	Дата реєстрації	Суб'єкт законодавчої ініціативи	Назва законопроекту
2549	06.12.2019	Народний депутат України	Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм)
2549/П	17.03.2021	Народний депутат України	Проект Постанови про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм
5135	23.02.2021	Народний депутат України	Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором - колабораціонізм)
5143	24.02.2021	Народний депутат України	Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність)
5144	24.02.2021	Народний депутат України	Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)
7186	21.03.2022	Народний депутат України	Пропозиції Президента України до Закону "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки"
7223	28.03.2022	Народний депутат України	Проект Закону про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо розширення переліку кримінальних правопорушень за здійснення колабораційної діяльності
7329	29.04.2022	Народний депутат України	Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та порядку досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки України
7329/П	03.05.2022	Народний депутат України	Проект Постанови про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та порядку досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки України
7570	20.07.2022	Народний депутат України	Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення
7647	08.08.2022	Кабінет Міністрів України	Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність
8077	26.09.2022	Народний депутат України	Проект Закону про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо удосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність
8301	23.12.2022	Народний депутат України	Проект Закону про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність
8301-1	05.01.2023	Народний депутат України	Проект Закону про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність

Рис. 2. Проекти законів щодо відповідальності за колабораційну діяльність

Саме повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 р. на територію нашої держави стало поштовхом до доповнення КК України і встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність – Верховною Радою України прийнято Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)». Разом з тим, доповнення КК України цією статтею не розв'язало проблему щодо кваліфікації кримінально протиправних діянь, а створило певні складнощі.

Намагаючись удосконалити цю норму, ініціатори законодавчих змін вносять різні пропозиції, аргументуючи їх, зокрема: «зважаючи на судову практику та отримані від правоохоронних органів відомості щодо наявних під час досудового розслідування та судового розгляду проблем та законодавчих прогалів, виявлено необхідність доопрацювання окремих положень вказаної статті» [5]. Але що пропонується? Так, наприклад, у Проект Закону про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу

України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (реєстр. №8301-1 від 05.01.2023) запропоновано: 1) абзац другий частини першої викласти в такій редакції: «караються штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років або без такого»; 2) абзац другий частини другої викласти в такій редакції: «карається штрафом від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років або без такого та з конфіскацією майна або без такої» [5]. В іншому законопроекті, у Проект Закону про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (реєстр. № 8301 від 23.12.2022) окрім посилення покарання, запропоновано: 3) у частині третій після слів «навчальних закладах» доповнити словами «(зкладах освіти) та закладах культури»; 4) у частині четвертій після слів «окупаційною адміністрацією держави-агресора» доповнити словами «за винятком випадків, визначених законом»; 5) у частині п'ятій слово «добровільне» виключити, а після слів «у незаконних органах влади» доповнити словами «установах, підприємствах та організаціях»; 6) у частині сьомій слова «добровільне», «добровільна» виключити; 7) частину восьму викласти в такій редакції: «8. Здійснення громадянином України на тимчасово окупованій території України і на підставі законодавства, відмінного від законодавства України, професійної діяльності, пов'язаної з наданням послуг аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або наданням інших публічних послуг, – карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої»; 8) пункт 4 Примітки виключити [6].

Проте, проблема правозастосування ст. 111-1 КК України полягає не у призначенні покарання, а у тому, що чи є вона спеціальною щодо ст. 111. Державна зрада. Окрім того, суди при призначенні покарання, наприклад, за ч. 1 ст. 111-1 КК України щодо осіб, які вчинили цей кримінальний проступок, призначають здебільшого або мінімальне покарання, або максимальне покарання. Разом з тим, проблема притягнення до відповідальності за ст. 111-1 КК України полягає саме у формулюванні самих диспозицій. Саме на це й повинні звернути увагу ініціатори внесення змін і доповнень до законодавства України та виправити помилку щодо періоду учинення діяння – до окупації території (державна зрада) або після окупації (колабораціонізм), а також потребує уточнення назва Розділу I. Злочини проти основ національної безпеки України – оскільки містить кримінальні проступки.

1. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посібник. К. : ФОП Голембовська О. О., 2018. 208 с.

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zarejestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

3. СБУ передала до суду вже понад 300 справ проти колаборантів – Малюк. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3678324-sbu-peredala-do-sudu-vze-ponad-300-sprav-proti-kolaborantiv-maluk.html>

4. Письменський Є. О., Мовчан Р. О. Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 356-360.

5. Проект Закону про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (реєстр. № 8301-1 від 05.01.2023 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41119>.

6. Проект Закону про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (реєстр. № 8301 від 23.12.2022 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40894>.

УДК 343.322
DOI: 10.31733/17-03-2023-323-324

Ганна РЕЗНІЧЕНКО

доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 р. № 2108-IX Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» [1].

Колабораційна діяльність, як явище, є новим для кримінального законодавства України, але не новим для міжнародного права. Колабораційна діяльність є значним за своєю суспільною небезпекою кримінальним правопорушенням, приносить значні збитки державі та підриває основи національної безпеки нашої країни, саме тому це кримінальне правопорушення було розташовано у розділі першому Особливої частини Кримінального кодексу України (далі КК України).

Стаття 111-1 Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність» складається з 8 частин, кожна з яких передбачає кримінальну відповідальність за самостійні діяння, за виключенням частини 8 цієї статті, яка фактично передбачає кваліфікований склад цього кримінального правопорушення. Санкції за ч. 1 та 2 ст. 111-1 Кримінального кодексу України передбачають покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років [2]. Такий вид покарання відноситься до тих, що не пов'язані із позбавленням волі. Цей вид покарання у цих частинах застосовується як основна міра покарання, і відповідно до класифікації кримінальних правопорушень, яка передбачена у ст. 12 КК України, ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК України, відносяться до категорії кримінальних проступків.

Розділ I «Злочини проти основ національної безпеки», де розташовано ст. 111-1 Кримінального кодексу України, не змінював свою назву, після закріплення у Кримінальному кодексі України поняття «кримінальне правопорушення», саме завдяки тому, що всі статті, які було розташовано у цьому розділі Особливої частини Кримінального кодексу України відносились до категорії «злочинів», згідно класифікації кримінальних правопорушень, передбаченої ст. 12 Кримінального кодексу України. З появою ст. 111-1 Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність», ч.1 та 2 якої відносяться до кримінальних проступків, виникає питання про невідповідність назви розділу та ступеня суспільної небезпечності діянь, відповідальність за які передбачено у статтях цього розділу. Для усунення невідповідності пропонуємо викласти назву розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України у такій редакції: «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України».

По-друге, санкція за ч.1 ст.111-1 Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність» передбачає застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у теорії кримінального права відноситься до змішаних видів покарання. Призначається у випадках, коли вчинення кримінального правопорушення було пов'язане зі службовим становищем підсудного або із зайняттям ним певною діяльністю, з метою недопущення вчинення ним у подальшому кримінальних правопорушень із використанням певної посади чи в результаті зайняття певною діяльністю. Суд не вправі призначити покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю щодо особи, яка не обіймає певної посади або не має права займатися певною діяльністю (лікаруванням, викладанням, управлінням транспортним засобом тощо) [3, с. 324-325].

Логічне та систематичне тлумачення змісту ч. 1 ст. 111-1 КК дає можливість зробити

висновок, що суб'єктом цього діяння є осудна фізична особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Не містяться вказівки на додаткові ознаки суб'єкта, окрім вказівки на громадянство (громадянин України). Відповідно особи, які вчиняють дії, відповідальність за які, закріплено у ч. 1 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, але не обіймають певні посади чи не мають права займатися певними видами діяльності не можуть бути піддані кримінальному покаранню за ч. 1 ст. 111-1 КК України. Проте така ситуація не відповідає принципу справедливості, оскільки дає можливість особам, які вчинили діяння, відповідальність за які передбачена ч. 1 ст. 111-1 КК України, уникати кримінальної відповідальності за свої діяння, у зв'язку із статусом безробітного чи обійманням посад, які не передбачають застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певними видами діяльності. Вихід вбачається у закріпленні в санкції ч. 1 ст. 111-1 Кримінального кодексу України покарань, які могли б застосовуватися до винної особи, але не передбачали обіймання певної посади чи зайняття певними видами діяльності. Пропонуємо доповнити санкцію ч. 1 ст. 111-1 Кримінального кодексу України такими видами кримінальних покарань як штраф, громадські роботи та виправні роботи, оскільки такі види покарання не змінять ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння, але будуть давати можливість притягати до кримінальної відповідальності особи, які вчинили дії, відповідальність за які закріплено у ч. 1 ст. 111-1 КК України.

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Конопельський В. Я., Меркулова В. О. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Одеса : ОДУВС, 2021. 452 с.

УДК 343.58

DOI: 10.31733/17-03-2023-324-325

Вадим ХАШЕВ

доцент кафедри кримінального права
та кримінології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НИЩЕННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ РОСІЙСЬКІ ВІЙСЬКОВІ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення військ російської федерації спричинило масштабну шкоду не лише громадянам, промисловості та інфраструктурі нашої країни, але й довкіллю. Під час ведення бойових дій російські військові використовують такі методи, що завдають катастрофічних збитків навколишньому природному середовищу: атмосферному повітрю, землям, водним об'єктам, об'єктам рослинного світу, а також тваринам.

Наприклад, у Азовському та Чорному морях зафіксовано випадки масової загибелі дельфінів та різних видів риб від неконтрольованих розливів пального та розриву боеприпасів. Те ж саме відбувається й у акваторії річки Дніпро. У даному випадку, імовірно за все, такі факти є супутніми наслідками ведення бойових дій. Хоча і не виключається непрямий умисел з боку російських військових щодо настання смерті зазначених мешканців морів.

Крім того, російська армія не лише випалює ліси снарядами й забруднює землі токсичним паливом, а ще й натхненно бомбардує авіацією корівники, розстрілює артилерією зоопарки, морить голодом і холодом мільйони курей та навіть страчує через підвищення сірих хом'яків, що занесені в Червону книгу України. Варварське вбивство гризунів і, наприклад, неодноразове влучання в Харківський екопарк, де мавпи з переляку самі себе вбивали об огорожу, ілюструють ставлення росіян до нашої природи [1]. Тобто постає питання, щодо кваліфікації умисних посягань на тваринний світ України, котрі вчиняють російські військові.

При першому погляді може здатись, що такі діяння підлягають кваліфікації за ст.246 Кримінального кодексу України (далі – КК) (незаконне полювання) або за ст.299 КК (жорстоке поводження з тваринами). Проте, на нашу думку, такі випадки підлягають кваліфікації за ст.438 КК (порушення законів та звичаїв війни), оскільки у такому разі з боку російських військових відбувається застосування заборонених методів ведення воєнних дій, тобто грубе порушення норм міжнародного права. А це, у свою чергу, являє собою діяння, передбачене у диспозиції вищезазваної статті, а саме: «застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [2].

Так, відповідно до п. 1 ст. 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р., який Україна ратифікувала 12 грудня 1977 р., збройні сили під час ведення військових дій мають виявляти турботу про захист природного середовища від широкої, довготривалої і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдають такої шкоди природному середовищу й тим самим заподіють шкоду здоров'ю або виживанню населення. Крім того, військам забороняється спричинити шкоду довкіллю у відплату [3].

Не виключається також кваліфікація діянь, що призвели до загибелі тварин і за ст. 441 КК як екоцид, під яким розуміється масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [2].

Наприклад, за фактом загибелі близько 4 млн птахів на Чорнобаївській птахофабриці, що призвело до екологічної катастрофи, прокуратура відкрила провадження саме за цією статтею [1]. Під екологічною катастрофою розуміються стійкі або незворотні негативні зміни у навколишньому середовищі, внаслідок яких стає неможливим або надзвичайно небезпечним проживання населення і ведення господарської діяльності на певній території [4, с.123]. Розміри такої території законодавчо не визначені. На нашу думку, екологічною катастрофою можна визнавати зазначені негативні зміни навколишнього природного середовища у межах як мінімум однієї територіальної громади або району у місті, що має районний поділ.

Найяскравішим сучасним прикладом екоциду є застосування збройними силами російської федерації «тактики випаленої землі» — сукупності заходів зі знищення чи понівечення лісів, лісосмуг, полів, лук, садів, забруднення водоймищ, повітря і культурного шару землі шляхом широкого і тривалого застосування систем БМ-21 «Град», БМ-27 «Ураган», БМ-30 «Смерч», 9К515 «Торнадо-С», гаубиць, встановлення мінних полів тощо [4, с.1343]. Звичайно при такому варварському методі ведення бойових дій трапляються випадки масової загибелі й різних тварин, як свійських, так і диких. Російські військові не можуть не усвідомлювати цих фактів, але демонструють байдуже ставлення до їх загибелі. Тобто такі діяння характеризуються, як мінімум, непрямим умислом.

Отже, випадки умисного нищення тварин, які вчиняють російські військові, у разі заподіяння істотної шкоди (у контексті ч.2 ст.11 КК), підлягають кваліфікації не за ст.ст.248, 299 КК, а за ст.438 КК, оскільки тим самим вони порушують закони війни, тобто серйозно порушують норми міжнародного права (п. 1 ст. 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. та ст. 55. «Положення про закони і звичаї війни на суходолі», що є додатком до цієї Конвенції IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. (м. Гаага). А якщо такі діяння можуть спричинити екологічну катастрофу, то вони підлягають кваліфікації і за ст. 441 КК.

1. Війна й екологія: що спільного в Україні з Кувейтом. Детектор-медіа: веб-сайт. Повідомлення від 23.12.2022. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/30884/2022-12-23-viyna-y-ekologiya-shcho-spilnogo-v-ukrainy-z-kuveytom/> (дата звернення 26.02.2023).

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 26.02.2023).

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 26.02.2023).

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-ге вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

УДК 343.321

DOI: 10.31733/17-03-2023-326-328

Сергій ШЕВЧЕНКО

директор Навчально-наукового
інституту заочного навчання
та підвищення кваліфікації
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШПИГУНСТВО

24 лютого 2022 р. терористичний російський режим розгорнув повномасштабну війну проти нашої Батьківщини. Кожен день російської агресії супроводжується масовими кримінальними правопорушеннями на території України, лівова частина з яких належить до числа злочинів проти основ національної безпеки України.

Відповідно до Закону України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України» національна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [4].

Чинний КК України передбачає ряд складів кримінальних правопорушень, які прямо або опосередковано посягають на національну безпеку [6, с. 68]. Серед них і таке суспільно небезпечне діяння як шпигунство (ст. 114 КК України).

Останніми роками спостерігається тривожна динаміка щодо поширення випадків вчинення актів шпигунства. Зокрема, у 2020 р. було зареєстровано 6 випадків вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 114 КК України, в яких 1 особі вручено повідомлення про підозру, у 2021 р. – 9 актів деліктної поведінки даного виду (що на 33 % більше, ніж у попередньому звітному періоді), 4 особам вручено повідомлення про підозру, у 2022 р. – 40 випадків (що на 77,5 % більше, ніж у попередньому році), в яких 6 особам вручено повідомлення про підозру [3].

Таким чином, з 2020 р. кількість зареєстрованих випадків шпигунства зросла на 85 % (при цьому припускаємо, що, враховуючи високий рівень латентності даного кримінального правопорушення, кількість випадків вчинення шпигунства набагато перевищує офіційні статистичні дані). Не в останню чергу така сумна динаміка пов'язана з підготовкою та розв'язанням російською федерацією тотальної війни проти нашої держави. Зрозуміло, що переслідуючи відповідні цілі представники держави-терориста «полюють» та відомості, що становлять державну таємницю.

У таких умовах отримання відповідної інформації державою-терористом несе особливо високий ступінь суспільної небезпеки, адже кожний випадок вчинення зазначеного діяння може призвести до складних наслідків на фронті або на міжнародній політичній арені. Проаналізуємо детальніше склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 114 КК України.

Станом на сьогоднішній день названа норма складається з двох частин. Ч. 1 ст. 114 передбачає покарання у виді позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої за передачу або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства [2].

Як вдало зазначають автори навчального посібника «Кримінальне право України: Особлива частина» (за ред. В.В. Сташиса та В.Я. Тація), безпосереднім об'єктом шпигунства виступає зовнішня безпека України [1, с. 31].

Повністю погоджуємось із даним умовиводом, адже особа, яка вчиняє шпигунство, апіорі прямо посягає на таку складову національної безпеки, як зовнішня безпека.

Як слідує з диспозиції ч. 1. ст. 114 КК України, предметом злочину, передбаченого ст. 114 КК України виступають відомості, що становлять державну таємницю.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується такою ознакою, як суспільно небезпечне діяння у формі дії – передача іноземній державі,

іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю або збирання відповідної інформації (в останньому випадку обов'язковою є наявність такої суб'єктивної ознаки, як мета – подальша передача зібраних відомостей відповідним суб'єктам) [5, с. 403].

Суб'єкт шпигунства належить до числа спеціальних – ним може виступати виключно представник іншої держави (громадянин, підданий) або особа без громадянства (апатрид).

Враховуючи той факт, що шпигунство відноситься до числа злочинів з формальним складом, суб'єктивна сторона даного кримінального правопорушення характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий [7, с. 179].

Без сумніву, відповідний акт деліктної поведінки несе високий ступінь суспільної небезпеки, адже заподіює непоправної шкоди національній безпеці України. Відтак, вважаємо той факт, що злочин, передбачений ст. 114 КК України віднесено до числа особливо тяжких – виправдане рішення з боку законодавця. Переконані, що страх отримання покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років – доволі потужна мотивація для потенційного кримінального правопорушника для того, що відмовитись від вчинення суспільно небезпечного діяння.

Ч. 2 ст. 114 КК України передбачає звільнення від кримінальної відповідальності для осіб, які припинили шпигунство та добровільно повідомили органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України [2].

Думається, таке рішення також є цілком виваженим та необхідним, адже у випадку вчинення особою діянь, перелічених у ч. 2 ст. 114 КК України, не тільки відвертається шкода, яка могла бути заподіяна інтересам України, але і, навпаки – держава отримує цінну інформацію щодо неправомірних задумів інших держав, іноземних організацій або їх представників, що дає їй можливість підготуватися до нових актів протиправної поведінки або навіть розкрити задуми агресивно налаштованої держави чи іноземної організації.

Таким чином, чинна редакція ст. 114 КК України складається всього з двох частин, при цьому ч. 2 являє собою заохочувальну норму. Водночас, як було сказано вище, в умовах воєнного стану ступінь суспільної небезпеки даного діяння суттєво зростає, тому, на нашу думку, доречно за аналогією зі ст. 113 КК України передбачити кваліфікований склад шпигунства – вчинення того самого діяння в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту.

Отже, враховуючи викладене, пропонуємо ст. 114 «Шпигунство» КК України викласти в наступній редакції:

«1. Передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, - караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна.

3. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка припинила діяльність, передбачену частиною першою або другою цієї статті, та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України».

Перспективним напрямком подальших наукових пошуків вважаємо дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак інших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України.

1. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування // Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=223336.

4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних

«Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

5. Шаблистий В.В. Окремі питання кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки людини та безпеки військової служби. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 400–406.

6. Шевченко С. І. Окремі аспекти правового регулювання забезпечення публічного порядку в Україні. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 6. С. 68–71.

7. Юнін О.С. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 178–184.

УДК 343.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-328-330

Тетяна БОРИСЕНКО

ад'юнкт кафедри

кримінального права та кримінології

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 2012 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

З 24 лютого 2022 року Україна протистоїть збройній повномасштабній агресії з боку Росії. У зв'язку з цим, в нашій країні введено воєнний стан.

В Україну з Європи та інших країн прямують вантажі з гуманітарною допомогою (медикаменти, засоби гігієни, продукти харчування, паливо, одяг, взуття, засоби індивідуального захисту та інше). Метою такої допомоги є: забезпечення національної безпеки і оборони в умовах воєнного стану.

03 квітня 2022 року набрав чинності Закон України від 24 березня 2022 року № 2155-ХІ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги».

Вказаним Законом КК України доповнено статтею 201² «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». [1]

Так, стаття 201² КК України має три частини, диспозиція яких передбачає наступні дії:

1. Продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або у великому розмірі.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі, або під час надзвичайного або воєнного стану.

У примітці зазначено, що дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у великому розмірі - якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у особливо великому розмірі - якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. [2]

З об'єктивної сторони ст. 201² КК відноситься до кримінальних правопорушень з матеріальним складом. Тому, крім діяння (продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги, використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги, укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном), обов'язковими її ознаками є матеріальна складова – прибуток у значному розмірі, а також причинний зв'язок між діями та наслідками.

Продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги, використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги, укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі, виражається в дії (активній поведінці).

Продаж може здійснюватися як через мережу Інтернет (відповідні сайти розміщення оголошень), так і через магазини, ринки чи просто з рук у невизначених для цього місцях.

Шевчук А.В. та Боднарчук О.М. у своїй статті наголосили на такій надзвичайно важливій в умовах сьогодення ознаці об'єктивної сторони особливо кваліфікованого складу цього кримінального правопорушення як час його вчинення – «під час надзвичайного або воєнного стану» (ч. 3 ст. 201-2). У такий спосіб законодавець підмінив уже стале у кримінальному праві формулювання «в умовах воєнного або надзвичайного стану», що завжди вважалось обставинкою вчинення кримінального правопорушення. [3].

Незважаючи на наявність такої обтяжуючої обставини, інкримінування за ч. 3 ст. 201-2 можливе у разі, якщо вартість товарів (предметів) у 350 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. На сьогоднішній день це більше 469 тисячі 700 гривень. Це досить велика сума для притягнення до відповідальності осіб, які наживаються на чужому горі, порівняно з кримінальними правопорушеннями проти власності – більше 268,4 гривень. [4, 5]

Якщо звернутися до судової практики, то в Єдиному державному реєстрі судових рішень можна знайти вирок за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 201-2 КК України саме за продаж гуманітарної допомоги та благодійних пожертв. Таких вироків - 10, із них – 7 на підставі угод про визнання винуватості. [6]

Як зазначають Дудоров О.О. та Мовчан Р.О., то за ст. 201-2 КК не можуть кваліфікуватися, наприклад, такі діяння, як знищення чи пошкодження відповідного майна (у цих випадках підлягають застосуванню «загальні» статті КК, присвячені к. пр. проти власності), порушення порядку списання товарів (предметів) гуманітарної допомоги, які мають певний термін експлуатації (тут правозастосувачам мають стати в нагоді, зокрема, статті КК про к. пр. у сфері службової діяльності), а також використання (розпорядження) таким специфічним майном без мети отримання прибутку (у цьому разі, однак, не виключається застосування, зокрема, ст. 191 КК – за наявності всіх ознак передбаченого нею складу к. пр.). [7]

Спосіб вчинення кримінального правопорушення не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої вищезазначеної дії та коли фактично отримано прибуток у значному розмірі.

У разі відсутності фактичного отримання прибутку може мати місце замах на дане кримінальне правопорушення. У такому випадку дії особи будуть кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 15 та ст. 201-2 КК України.

Такої думки дотримується і Кришевич О.В., яка у своїй статті зазначила, що при недостатності суми реалізованих гуманітарних товарів, такі дії можуть бути кваліфіковані як замах на вчинення кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 201-2 КК. З іншої сторони, таке діяння при недостатності суми збитків, може охоплюватися іншим складом кримінального правопорушення за ст. 190 КК із відповідною частиною, в залежності від суми збитків. [8]

Беручи до уваги вищевикладене, можна дійти висновку, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України не має охоплюватися лише продажем товарів (предметів) гуманітарної допомоги, використанням благодійних пожертв, безоплатної допомоги, укладанням інших правочинів щодо розпорядження таким майном, а й охоплювати інші дії, такі як: розтрата, привласнення, заволодіння, пошкодження, псування тощо.

Крім того, необхідно зменшити мінімальну межу для притягнення до кримінальної відповідальності. Більше 469 тисячі 700 гривень – це велика сума.

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги. Закон України від 24.03.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text> (дата звернення 05.03.2023).

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3920> (дата звернення 05.03.2023).

3. Шевчук А.В., Боднарчук О.М. Кримінальна відповідальність за розкрадання гуманітарної

допомоги. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. Частина 2. № 72. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream> (дата звернення 05.03.2023).

4. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2710-IX. Пункт 5 підрозділу 1 розділу XX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n3914> (дата звернення 05.03.2023).

5. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 03 листопада 2022 року № 1928-IX. Пункт 3 частини 1 статті 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (дата звернення 05.03.2023).

6. Єдиний реєстр судових рішень URL: <https://reestr.court.gov.ua/> (дата звернення 05.03.2023).

7. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, 2022. Том 2. № 98. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1488> (дата звернення 05.03.2023).

8. Кришевич О.В. Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один із видів шахрайства. Вісник Асоціації Кримінального права України. 2022. № 1(17). URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/258361> (дата звернення 05.03.2023).

УДК 343.8

DOI: 10.31733/17-03-2023-330-333

Павло ТКАЧЕНКО

аспірант кафедри

кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ САМОВІЛЬНОМУ ЗАЛИШЕННЮ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ ЯК НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНОЗДАТНОСТІ

В усі часи представники військової сфери, військовослужбовці, солдати були прикладом мужності, честі та відповідальності. Однак вчинення військовослужбовцями злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби підриває становлений авторитет і знижує рівень поваги, а разом з цим і довіри населення до представників армії. Крім цього, вчинення деяких окремих видів військових кримінальних правопорушень підриває обороноздатність, дисципліну та порядок в лавах військових формувань. Безумовно на значну кількість військових злочинів істотно вплинули події минулих років, а саме проведення антитерористичної операції на сході країни та нині впроваджений воєнний стан. Внутрішніми ж факторами виступили реформування, впровадження новітніх технологій, трансформація, методи командування особовим складом, матеріальне та грошове забезпечення, законодавчі зміни та зовнішні впливові фактори. До загальних факторів можливо віднести економічні і соціально-політичні чинники, які формують обстановку в суспільному житті країни.

Саме так, з огляду на викладену проблематику із врахуванням теперішніх умов, сучасних загроз варто приділити належної уваги задля ефективного забезпечення національної безпеки та обороноздатності країни. Переважна більшість вчених-юристів, які присвятили свої роботи саме дослідженню проблеми військової злочинності вважають, що вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби негативно впливає на обороноздатність війська. Безумовно ми погоджуємось із твердженнями вчених адже при організації розшуку військовослужбовця, який вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407 КК України, задіяним є особовий склад військової частини, підрозділу, спеціалізовані правоохоронні органи, а іноді і спецслужба. Таким чином, зважаючи на вищевикладене можливо припустити, що обороноздатність, зокрема в окремо взятому підрозділі, який здійснює пошукові заходи, мінімізується адже особовий склад задіяного підрозділу замість виконання визначених та поставлених повсякденних задач, здійснює іншу роботу, не націлену на досягнення оборонної мети. Отже, задля ефективного забезпечення національної безпеки та обороноздатності, вважаємо за доцільне дослідити актуальні питання спеціально-кримінологічного запобігання самовільному залишенню

військової частини або місця служби.

Окрім цього варто зауважити, що злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби залишаються досить небезпечними для сучасного українського суспільства, незважаючи на їх незначний відсоток в загальній структурі злочинності. Небезпечність їх проявляється не стільки в кількості, скільки в резонансному характері їх вчинення, в небезпечності для авторитету військової служби та державної влади і системи військової та національної безпеки країни в цілому, в ступені шкідливості наслідків для населення країни в цілому та авторитету держави на міжнародному рівні [1, с. 137].

Саме так, досліджуючи питання спеціально-кримінологічного запобігання військовим злочинам варто надати визначення такому поняттю як запобігання крізь призму кримінологічної науки. Запобігання злочинності — це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Водночас спеціально-кримінологічне запобігання — це сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [2, с. 53].

Значна кількість вчених-юристів вважає, що досліджуючи та розробляючи заходи спеціально-кримінологічного запобігання варто орієнтуватись на систему детермінант військових злочинів з метою зменшення їх впливу чи повного усунення. Саме так, досліджуючи фактори детермінації військової злочинності все частіше зустрічаємось із латентністю, приховуванням злочинів у військових колективах, яка на думку багатьох вчених особливо притаманна військовим. Проте все ж причини й умови злочинності військовослужбовців багато в чому визначаються загальними детермінантами злочинності. В юридичній літературі є різні підходи до класифікації детермінант злочинності військовослужбовців. Групи причин та умов цілком охоплюються детермінантами на макро-, мікро- й індивідуальному рівнях. Причини та умови на макрорівні включають різні за характером сфери життя й суспільні відносини: соціально-економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські, ідеологічні, соціально-психологічні, культурно-виховні та ін. Соціально-економічною детермінантою є матеріальне забезпечення військовослужбовців, що останнім часом істотно збільшилось, але все одно залишається недостатнім і таким, що не відповідає завданням, які ставить суспільство перед армією та військовослужбовцями. До організаційно-управлінських чинників варто віднести такі, що пов'язані із недостатністю підготовленого офіцерського складу, відсутністю їхнього авторитету в армії; невлаштованістю побуту офіцерів, неналежне грошового забезпечення тощо. Специфічні організаційно-управлінські фактори пов'язані з особливостями проходження військової служби: відносною закритістю військового колективу, небажанням «віносити сміття з хати», круговою порукою. Складається парадоксальна ситуація, коли у розкритті злочину не зацікавлені ні підлеглі, ні військове керівництво [3, с. 67].

Слушно наголошують вчені щодо правових криміногенних факторів, які проявляються в тому, що часто дотримання військової дисципліни здійснюється неправовими, нестатутними методами. Великою проблемою військових формувань є нестатутні відносини. Понад 65% опитаних зазначають, що «дідівщина» можлива тому, що деякі командири вважають її ефективною формою збереження порядку в армії, а отже, приховують такі злочини. Наголошується також, що військова злочинність є високолатентним соціально-правовим явищем (так вважають понад 90% опитаних). За таких умов у підрозділі процвітають культ сили, знущання, а отже, самовільні залишення підрозділу, дезертирство, суїциди серед солдатів строкової служби, адже їм ніде шукати захисту. Основна ідеологічна детермінанта злочинності військовослужбовців – це втрата ідеологічних орієнтирів у суспільстві взагалі та в середовищі військовослужбовців зокрема, падіння престижу військової служби [3, с. 67].

Детермінанти, що є притаманними мікрорівню вказаної групи злочинів, характерні саме для середовища військових, пов'язані, окрім іншого, з особливостями їхніх стосунків щодо проходження та несення військової служби, також побутових відносин. До них належать: 1) психологічні проблеми, що можуть виникнути через тривале перебування в одностатовому колективі; 2) психічні відхилення, які можуть стати результатом виснажливих фізичних навантажень у юнаків-солдатів та їхнього позасімейного

військового, іноді жорсткого, виховання; 3) природна концентрація в лавах військових, як правило, молодих людей, які не змогли реалізувати себе професійно; 4) наявність у минулому в частини солдат проблем із законом, що відбивається на їхній свідомості та поведінці; 5) невисокий рівень культури, навіть офіцерів; 6) десоціалізований, дисфункційний характер військово-соціального середовища; 7) незадовільна соціальна зрілість окремих військовослужбовців; 8) недостатня профілактична робота військових командирів і начальників з особовим складом; 9) відоме замовчування про факти нестатутних відносин із метою збереження звання та продовження військової кар'єри; 10) неякісна організація побуту військовослужбовців; 11) наявність традиційної «кругової поруки», що заважає інформуванню про вчинені злочини компетентних органів і посадових осіб тощо [3, с. 67].

Щодо дослідження детермінантів на індивідуальному рівні стосовно окремо взятого військового злочину або особи військовослужбовця злочинця, то слід вказати наступні фактори, а саме правовий нігілізм; відсутність належного виховання та педагогічної роботи; алкогольна та наркотичні залежність; психічні та психологічні відхилення; матеріальні труднощі та інші. Водночас наголошуємо, що на індивідуальному рівні, детермінанти можуть бути різноманітні, в такому випадку не варто опиратись на загально визнані рамки адже кожний окремих випадок є особливими та індивідуальним, як за своєю структурою так і за своїми факторами.

Таким чином, зважаючи на вищевикладене до спеціально-кримінологічних заходів можливо віднести в першу чергу поліпшення роботи правоохоронних органів з виявлення та розслідування злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби, зокрема самовільного залишення військової частини або місця служби. В частині поліпшення роботи правоохоронців має йтись безпосередньо про належний підбір кадрів до спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері (військова прокуратура), Державного бюро розслідування, Військової служби правопорядку. Ефективне науково-методичне забезпечення діяльності правоохоронців на нашу думку, має посідати провідне місце в питаннях дієвого функціонування органів направлених на запобігання, протидію та профілактику військової злочинності. Орієнтування правоохоронного блоку на сучасні виклики та трансформації в тому числі у військовій та оборонній сферах.

По-друге має йтись про підвищення професійного, а разом з цим морального, культурного, інтелектуального та психологічного рівня офіцерів (командирів), з метою недопущення проявів учинення злочинів їх підлеглими чи колегами.

По-третє надання максимального розголосу фактів учинення резонансних злочинів та заходів, вжитих при їх розслідуванні й для усунення їх причин та умов.

Разом з цим деякі видатні вчені-правники вважають за доцільне розширення мережі громадських організацій, для забезпечення дотримання прав людини, полегшення процедури звернення військовослужбовців різних рівнів до таких організацій. Таким чином мова йдеться про створення та належне функціонування громадських організацій, фондів, асоціацій, діяльність яких буде направлена на професійне надання правової, психологічної та іншої допомоги військовослужбовцям, які перебувають в різних станах, зокрема таких, що передують вчинення військового злочину. Можливість звернення військовослужбовця за допомогою до сторонньої, не військової організації, на нашу думку є запорукою значного зменшення проявів самовільних залишень військових частин та місць служби, нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями, перевищень військовою службовою особою влади чи службових повноважень та ін. Діяльність таких організацій має бути направленою на вирішення багатьох соціально-побутових питань військовослужбовців, зокрема таких, які можливо виявляти при дослідженні детермінації військової злочинності.

До спеціально-кримінологічних заходів запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби також відносять: покращення системи обліку правопорушень і розроблення заходів запобігання військовим злочинам на рівні окремої структурної одиниці; покращення мікроклімату в колективах, недопущення проявів агресії, жорстокості тощо; постійне контролювання командирами вказаного мікроклімату, підвищення їх відповідальності при вивченні та веденні особових справ підлеглих; створення системи контролювання результативності реалізації вказаних та інших запобіжних заходів [2, с. 53].

Отже, зважаючи на вищевикладене можливо зазначити, що проблематика військової злочинності на разі являє собою підґрунтя для подальших наукових досліджень. При цьому

поширення цього виду злочинності негативно впливає на обороноздатність країни та являється загрозою для національної безпеки. Саме тому визначення та впровадження заходів спеціально-кримінологічного запобігання є нагальним та необхідним зважаючи на сучасний стан досліджуваної проблеми.

1. Шалгунова С. А., Ткаченко П. І., Гудіна Я. І. Спеціальні-кримінологічні заходи запобігання військовим злочинам як напрям забезпечення національної безпеки. – 2019.
2. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право, 2009. – 288 с.
3. Детермінанти злочинності серед особового складу військовослужбовців нгу та заходи її запобігання. А. В. Градецький. Держава та регіони. Серія: Право, 2020 р., № 1 (67) том 2. С. 65–70.

УДК 343.337
DOI: 10.31733/17-03-2023-333-334

Герман МАЛАХОВ
науковий співробітник
Українського науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України

ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією із складних та надзвичайно гострих проблем сучасності є тероризм. Проблема тероризму вже багато років не втрачає своєї актуальності як для правової теорії, так і для практичної діяльності правоохоронних та інших державних органів. Проте загрозливих масштабів вона набула лише в теперішній час. Незважаючи на значні зусилля, що докладаються державами і міжнародними організаціями, для протидії їй, не лише не втрачає свого розповсюдження, але й розвивається, набуваючи нових форм і методів її здійснення. В арсеналі терористів, що вчинюють терористичні злочини в наш час не лише традиційні засоби, а й найсучасніша зброя і військово спорядження[1, с.1].

Неприкрита агресія РФ проти України супроводжується використанням терористичних методів і засобів для залякування населення, впливу на прийняття органами державної влади потрібних для агресора рішень. Нині масштаби, інтенсивність, шкода від тероризму, кількість та серйозність порушень міжнародного гуманітарного права зросли в геометричній прогресії.

Узагалі, світовий досвід показує, що всюди, де існують збройні конфлікти чи йде війна, тероризм стає поширеною повсякденною практикою під час ведення воєнних дій.

У дослідженні «Глобальний індекс тероризму – 2022» прогнозувалося, що Україна побачить новий спалах тероризму, оскільки він все більше концентрується в зонах збройного конфлікту. Занепокоєність експертів викликає загроза кібертероризму та її підвищений вплив на інші країни у зв'язку з ескалацією збройного конфлікту в Україні [2].

Сьогодні визнається, що сучасний тероризм став явищем, що супроводжує військову агресію РФ і гібридну війну проти України, метою якої є не лише окупація певних територій України, а й повна ліквідація Української державності. Отже, на цей час найбільшу терористичну загрозу для України становить агресивна політика Російської Федерації, спрямована на дестабілізацію ситуації в державі та повалення конституційного ладу в Україні[3].

Активність агресора в Україні проявляється у використанні класичної тактики терору (вибухи, залякування, диверсії тощо) не тільки в районі бойових дій, а і в інших регіонах України; застосування важкої зброї, у т.ч. проти мирного населення; використання цивільного населення як «живого щита» (ведення вогню з житлових кварталів населених пунктів, розміщення зброї біля шкіл, лікарень, дитячих садків тощо); переслідування громадян за інші політичні або релігійні переконання; жорстоке поводження із захопленими українськими військовослужбовцями; перешкоджання діяльності міжнародних, у т.ч. гуманітарних, організацій: недопущення гуманітарних конвоїв ООН, Червоного Хреста; активний пропагандистсько-психологічний маніпулятивний вплив на

молодь, яка проживає на окупованих територіях; активне використання мережі Інтернет (пропаганда, вербування, фінансування тощо) [4].

Агресивні дії РФ, дії незаконних збройних формувань "ДНР" та "ЛНР", зокрема, обстріли цивільних об'єктів та інфраструктури, що спричиняють численні жертви серед цивільного населення, здійснення диверсій, створення перешкод у роботі спостерігачів міжнародних організацій, загроз їх життю і здоров'ю, характеризуються у міжнародній правоохоронній практиці як терористичні [3]. Поряд з військовими діями, актуальним чинником терору залишається диверсійно-терористична та інша підривна діяльність російських спецслужб, які використовують різноманітний арсенал прийомів та засобів, мають значний досвід і практично необмежені матеріальні ресурси. Така діяльність має ознаки міжнародного тероризму, що загрожує європейській та глобальній безпеці [5, с.5].

З огляду на те, що конфлікт в Україні привертає увагу всього світу, важливо, щоб проблема боротьби з тероризмом не відійшла на другий план. Терористичні загрози, що постали перед Україною, вимагають на законодавчому та організаційному рівні удосконалення функціонування загальнодержавної системи боротьби з тероризмом з врахуванням позитивного зарубіжного досвіду та найкращих світових практик у сфері боротьби з тероризмом.

З метою всебічного посилення спроможностей загальнодержавної системи боротьби з тероризмом з урахуванням європейських та загальносвітових практик у сфері протидії тероризму СБУ розроблено законопроект «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму» (реєстр. №7699), який внесено до Верховної Ради України Президентом України. Цим законопроектом передбачені, зокрема, зміни до: 1) Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до яких: а) встановлюється кримінальна відповідальність за "проходження навчання тероризму", "перетинання державного кордону України з терористичною метою", а також за фінансування цих діянь; б) визначається підслідність зазначених злочинів — досудове розслідування таких злочинів здійснюватимуть слідчі Служби безпеки України; в) визначається можливість застосування під час воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні згаданих злочинів, лише одного виду запобіжного заходу — тримання під вартою (за наявності підстав для застосування запобіжного заходу) із наданням права слідчому судді, суду не визначати при цьому розмір застави; г) передбачається можливість здійснення спеціального досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо згаданих злочинів; 2) Закону України "Про боротьбу з тероризмом", що передбачають запровадження правових основ для проведення антитерористичної підготовки населення; визначення нових суб'єктів боротьби з тероризмом (з урахуванням сучасної системи органів державної влади); удосконалення повноважень Служби безпеки України як головного суб'єкта боротьби з тероризмом; наділення Антитерористичного центру при Службі безпеки України повноваженнями формувати та вести перелік терористичних організацій і груп; 3) Закону України "Про санкції" в частині розширення видів санкцій, що можуть застосовуватись, зокрема до терористичних організацій та груп [6].

Сподіваємося, що реалізація цього акта дасть змогу підвищити ефективність у боротьбі з тероризмом. Це є надзвичайно актуальним завданням на тлі зростання нових викликів і посилення загроз національній безпеці України.

1. Рибачук М.В. Запобігання тероризму органами внутрішніх справ України: авторефер. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. ун-т імені Тараса Шевченка. К., 2010. 19 с.

2. Global Terrorism Index 2022. URL:<https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2022>.

3. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні: Указ Президента України від 5 березня 2019 р. № 53/2019. *Офіційний вісник Президента України*. 2019. № 5. Ст. 17.

4. Епель О., Скрипнюк О. «Спецоперація» як злочин. URL: https://zib.com.ua/ua/152930-dii-rosii-pidpadayut-pid-oznaki-mizhnarodnogo-terorizmu-ta_e.html.

5. Загальнодержавна система боротьби з тероризмом: проблеми та перспективи: аналіт. доповідь / О.Д. Маркєєва, Б.Л. Розвадовський. К. : НІСД, 2022. 88 с.

6. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму» (реєстр. №7699): проєкт Закону України. URL:<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1451229>.

УДК 343.31
DOI: 10.31733/17-03-2023-335-336

Каріна АЛІЄВА

викладач кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Чинне кримінальне законодавство України не передбачає відповідальності за неповагу до працівника правоохоронного органу [1].

Дослідження генезису кримінально-правової охорони честі і гідності правоохоронця дозволяє виділити види неповаги до працівника правоохоронного органу, відповідальність за які передбачалась кримінальним законодавством, чинним на території України у різні часи. До загальних видів посягань на честь і гідність будь-якої особи (зокрема і працівника правоохоронного органу) слід віднести образи та клевету, до спеціальних – образи працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків [2].

Однією з принципово відмінних ознак образи пересічної людини та образи працівника правоохоронного органу повинний виступати факт їх особистого сприйняття непристойної форми такої образи. Так, для образи пересічної людини обов'язковим є сприйняття саме цією людиною вчинених щодо неї дій як образи. При вирішенні питання образи працівника правоохоронного органу достатньо самого факту непристойної поведінки з боку винного незалежно від сприйняття цієї поведінки самим правоохоронцем.

За характером свого прояву непристойна форма при образі може бути безпосередньою та заочною. Ці види образ різняться і за способом їх вчинення: словесна, письмова, дією (зокрема, конклюдентною), у публічному виступі, у творах, що публічно демонструються, у засобах масової інформації, у мережі Інтернет тощо.

Ще одним видом посягань на честь і гідність працівника правоохоронного органу є клевету. Історично клеветою визнавалось поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу (ст. 125 КК України 1960 р.) [2].

Вигадки, які поширюються щодо працівника правоохоронного органу при клеветі, повинні бути завідомо неправдивими, тобто винний усвідомлює їх невідповідність дійсності. Ці вигадки можуть стосуватись будь-якої сфери життя й діяльності працівника правоохоронного органу: професійної, громадської, особистої тощо. Головне, щоб такі відомості поширювалися у зв'язку зі службовою діяльністю потерпілого.

На сьогоднішній день в Україні не існує єдиного підходу щодо встановлення кримінальної відповідальності за прояви неповаги до працівника правоохоронного органу. Криміналізація таких посягань в Україні неодноразово критикувалась теоретиками та практиками. Проте, на наш погляд, в Україні є достатні фактори, що обумовлюють обсяг, характер та способи криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу.

До них слід віднести наступні: 1) значна поширеність діяння; 2) неефективність інших правових механізмів захисту відповідних суспільних відносин; 3) відсутність тенденцій до зниження проявів неповаги до працівника правоохоронного органу, про що свідчать несприятливі стан та динаміка цього виду злочинності; 4) високий ступінь суспільної небезпечності досліджуваного діяння здатний заподіювати суттєву шкоду авторитетові правоохоронних органів; 5) типовість проявів неповаги до працівника правоохоронного органу та здатність кримінально-правових засобів впливати на них; 6) наявність системи соціального контролю, яка дозволяє виявляти факти порушень таких правил, і системи кримінальної юстиції, спроможної реагувати на них.

При цьому ступінь суспільної небезпеки проявів неповаги до працівників правоохоронних органів залежить й від обстановки, у якій це діяння вчиняється. Під обстановкою, зокрема, маються на увазі кримінальні правопорушення, за сукупності з якими посягають на честь і гідність працівника правоохоронного органу. Здебільшого посягання на честь і гідність працівників правоохоронних органів поєднуються із вчиненням кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 342 «Опір представникові

влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» та 345 «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» КК України.

Вважаємо, що кримінально караним слід визнавати посягання на честь і гідність працівника правоохоронного органу у випадку поєднання цього діяння із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень, тобто визнати таке посягання обтяжуючою ці правопорушення обставиною.

Також пропонуємо доповнити КК України статтею 342-1 «Неповага до працівника правоохоронного органу» наступного змісту:

1. Умисне публічне поширення відомостей, що ганьблять честь і гідність працівника правоохоронного органу, за відсутності у винного доказів їхньої правдивості, поєднане з обвинуваченням останнього у вчиненні кримінального правопорушення, оприлюдненням даних про його особисте і сімейне життя, аморальну поведінку, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки для потерпілого, -

карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, поєднане з обвинуваченням цього працівника у вчиненні кримінального правопорушення, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки для потерпілого, -

карається арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до п'яти років.

Примітка. Тяжкими наслідками для потерпілого у цій статті вважаються звільнення із займаної посади або з правоохоронного органу, притягнення працівника правоохоронного органу до кримінальної відповідальності, самогубство тощо.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text>.

УДК 343.97+343.431

DOI: 10.31733/17-03-2023-336-337

Вікторія САВЕНКО

старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ

Майбутнє кожної країни залежить від максимально можливого соціального, економічного, правового та всебічного забезпечення розвитку дітей через вразливість до будь-яких загроз, що можуть виникати у процесі їх становлення самостійними членами суспільства. Особливо це питання загострилося в Україні на фоні рашистського вторгнення 24 лютого 2022 року, коли мільйони жінок та дітей стали вимушеними внутрішніми переселенцями та біженцями. «Війна в Україні спричиняє масові переміщення населення та потоки біженців – умови, які можуть призвести до значного сплеску торгівлі людьми, – зазначила Афшан Хан, Регіональна директорка ЮНІСЕФ у країнах Європи та Центральної Азії. – Діти, які змушені були залишити свої домівки, особливо незахищені через розділення родин перед небезпекою торгівлі людьми та експлуатації. Необхідно, щоб уряди країн регіону зробили крок вперед та вжили заходів щодо забезпечення їхньої безпеки. Понад 500 дітей без супроводу виявлено під час перетину кордону з України до Румунії з 24 лютого по

17 березня. Справжня кількість дітей, які покинули Україну без супроводу чи окремо від своїх опікунів, ймовірно, набагато вища. Діти без опікунів – це особливо вразлива група для трафікінгу та експлуатації» [1].

Звичайно, у розпорядженні правоохоронних органів України є ст. 149 Кримінального кодексу (далі – КК) України, яка у ч.ч. 2 та 3 серед всього іншого передбачає відповідальність за торгівлю людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію, вчиненні щодо неповнолітньої чи малолітньої особи [2].

Наприклад, 28 грудня 2022 року Київський районний суд м. Одеса затвердив угоду про визнання винуватості за ч. 1 ст. 149 КК України за таких обставин. ОСОБА_4, маючи умисел на вербування особи, з метою її подальшого переміщення до Королівства Швеції з подальшою метою сексуальної експлуатації (особа мала прямувати разом із малолітньою донькою), 02.09.2022 року перебуваючи за адресою: АДРЕСА_4, зустрілася із потерпілою ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_2, яка перебувала в уразливому стані у зв'язку із збігом тяжких сімейних та особистих обставин та не могла повною мірою усвідомлювати свої дії та приймати за своєю волею самостійні рішення. В подальшому, ОСОБА_4 в ході бесіди із потерпілою, стало відомо про тяжкі особисті обставини останньої, які виразилися в тому, що вона перебуває у скрутному матеріальному становищі, є сиротою, тобто перебуває в уразливому стані та потребує грошових коштів запропонувала ОСОБА_6 вирушити до Королівства Швеції, для зайняття проституцією, вказавши на вигідні умови пропозиції, зокрема пообіцявши високий заробіток за надання послуг сексуального характеру особам чоловічої статі, впевнивши при цьому потерпілу в законності вказаної діяльності на території Королівства Швеція, при цьому демонструвавши потерпілій записи, в яких вказаний високий добовий заробіток інших осіб жіночої статі, які на даний час перебувають в Королівстві Швеція та надають послуги сексуального характеру [3].

З наведеного випливає декілька висновків як практичного, так й теоретичного значення.

По-перше, варто підтримати тих вчених, які пропонують у ст. 67 КК України як окрему обов'язкову ознаку, що обтяжує покарання, передбачити – вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану з тим, щоби особи, які використовуючи людське горе, викликане війною, не могли уникати відповідальності шляхом призначення так званого «умовного позбавлення волі».

По-друге, спеціалізовані підрозділи правоохоронних органів України мають особливу увагу приділяти тим сім'ям, члени яких разом із дітьми були змушені виїхати за кордон. Шляхом міжнародного співробітництва слід постійно контролювати питання забезпеченості дітей усім необхідним.

По-третє, тих дітей, які окупанти викрали з тимчасово окупованих територій України та примусово тримають та території так званої росії, потрібно встановлювати їх анкетні дані та місця перебування. Можливо, такі дії кваліфікувати як порушення законів або звичаїв війни, або можливо розпочати дискусії про передбачення в КК України окремої статті про незаконне переміщення дітей з території України.

1. Діти, які тікають від війни в Україні, наражаються на підвищений ризик торгівлі людьми та експлуатації – ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/children-fleeing-war-ukraine-heightened-risk-trafficking-and-exploitation> (дата звернення: 05.03.2023 р.).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top> (дата звернення: 05.03.2023 р.).

3. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108160612> (дата звернення: 05.03.2023 р.).

УДК 343.228

DOI: 10.31733/17-03-2023-338-339

Вадим БОЛГАРЕНКО

курсант 2 курсу ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

д.філос.н., проф. **Елеонора СКИБА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

THE QUESTION OF NECESSARY DEFENSE. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LEGISLATION OF UKRAINE AND THE REPUBLIC OF LITHUANIA

There are many urgent issues in today's situation to carry out. Preservation of the life and health of every citizen, observance of his rights and freedoms, as well as their free realization are the main goals of every civilized country. We believe that every citizen has the right to preserve his life and health, this fact is indisputable. Unfortunately, sometimes situations arise when it is necessary to harm one protected interest in order to protect other protected interests.

From a legal point of view, this act is legal and socially accepted, if the official body carries out under certain conditions that are mandatory. Criminal law contains many special institutions; in our case, we will consider the institution of necessary defense. The state offers a compromise: the institution of necessary defense and other circumstances that exclude the criminality of the act.

The state offers the opportunity this act to be committed only under certain special conditions, and only such an act we consider as a necessary defense. Otherwise, we can call the conditions of legitimacy of the necessary defense. Unfortunately, the issue of the system of conditions that exclude the criminality of an act, including the necessary defense, the legal rules do not sufficiently disclose in special legal texts. This institute can be useful to each of us. We do not claim, but we are sure, that most of the victims of sudden attacks by criminals believed that it would never happen to them, and that is why it is not necessary to think about it. Another category of people is afraid to defend themselves because they do not know the laws perfectly and do not know how to apply and implement them in everyday life.

We attempted to do our analysis and find out exactly how the legislator regulates this issue, as well as highlight current problems, legality of necessary defense, criminal liability for exceeding the limits of necessary defense, relying on domestic scientific assets and international experience. Most of the constitutions of various countries contain provisions on the right to self-defense. In the Constitution of Ukraine, these provisions are included in the second chapter: «Rights, freedoms and duties of a person and a citizen» [1]. The Constitution of Ukraine established the right to life, health, freedom, inviolability of the individual, protection of honor and good name, protection of property. These rights have become necessary for the normal functioning of every person and citizen at the current stage of the country's development. The main content of the legal status of a person is the rights provided for by the Constitution of Ukraine. If we draw parallels, we can note the fact that the Constitution of the Republic of Lithuania also has a whole section dedicated to the rights and freedoms of citizens and people — the second section «Cilveks un valsts» [2]. As stated in Article 18 of the Constitution, human rights and freedoms are natural. The article states that the presumption of innocence applies, that is, until his or her guilt is proven, a person is not considered a criminal.

That is why it is logical that the Criminal Code of the Republic of Lithuania also has a provision regulating the institution of self-defense (Article 28). Part 1 of Article 28 states that every person has the right to the necessary defense, regardless of whether he could have avoided the attack or sought help from officials [3].

The Article 28 in part 2 states that a person does not bear criminal responsibility for committing an act, if the limits of necessary defense were not exceeded, in the appendix it is noted that the criminal punishment can be mitigated on the basis of Article 62 of the current Criminal Code of the Republic of Lithuania. In Part 3 of Article 28 we can see that it is recognized as exceeding the limits of necessary defense in the case of the implementation of direct, intentional killing or grievous bodily harm, if the defense clearly did not correspond to the nature and danger

of the encroachment. We can note that an act that was committed due to a state of strong mental excitement or fear caused by a dangerous encroachment, or an act committed for the purpose of protection against home invasion, the law considers it as exceeding the limits of necessary defense. The specified reasons indicate the legitimacy of the necessary defense; therefore, the person who acted because of the listed cases will be exempt from punishment.

If we compare the level of development of the domestic and foreign institutions of necessary defense, the official rules note that the circumstances that exclude the criminality of this situation are better systematized in Ukrainian legislation.

When analyzing part 3 of Article 36 of the Criminal Code of Ukraine we can see the conditions of legality and the permissible limits of the necessary defense are given in their entirety [4]. In part 5 of Article 36 of the same Code we can read that the use of weapons or any other means or objects to protect against an attack by an armed person or an attack by a group of persons. As well as to prevent an illegal and violent home invasion, does not exceed the limits of necessary defense and does not result in criminal liability or other premises, regardless of the severity of the damage caused to the trespasser. While the Criminal Code of the Republic of Lithuania does not say anything about it. In this case the problem of use of firearms for self-defense is one of the key problems for future development.

At the same time, some other circumstances that exclude the criminal illegality of an act are better developed in the Criminal Code of the Republic of Lithuania, for example, Article 34 and Article 35, which states that if the act resulted in more public benefit than harm, then this act is also recognized as not criminally punishable. There are no such provisions in the Criminal Code of Ukraine. That is why we believe that it would be expedient to borrow certain provisions of the institute necessary for both countries, in order to improve the level of development of this institute of criminal law. We think it would be good idea that the Constitution of the Republic of Lithuania could include new articles in the second chapter «Civilveks un valsts». There is no provision in this main law of the Republic of Lithuania that self-defense is a legal act if the person carries out this act under certain conditions of legality. There is no established provision that would guarantee the fact that a person can defend his or her right to life and health against criminal encroachments.

Regarding the proposals for both countries, we are sure that it is necessary to develop a certain program that would be able to explain in an accessible and understandable form for every citizen that there is nothing legal in self-defense, if the person carries out this act legally. It is necessary to make it clear to the citizen how to act in this or that situation. In our opinion, if a citizen does not know how to protect himself or herself from such situations, does not know how to act, or is afraid of breaking the law, it is the fault of the legislator, not the individual citizen.

In both countries, the question of the circumstances that exclude the criminality of an act is not entirely clear to an ordinary citizen. The today's society is the society of humanistic values. The life and health of each citizen is the greatest value for the democratic state, value that must be protected on the highest level.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.http (дата звернення: 25.11.2022)

2. Lietuvos Republikas konstitucija : URL : <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> (дата звернення 03.02.2023)

3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas :URL : https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=66150 (дата звернення 30.01.2023)

4. Кримінальний кодекс України : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 30.01.2023)

5. Скиба, Е. К. Соціально-філософський аналіз генезиса агресії людини *Грані. Науково-практичний журнал*. 2019. Вип. 22. С. 66–76.

УДК 343.349

DOI: 10.31733/17-03-2023-340-341

Альберт ВОЛЬТОБРИСОВ

студент ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

д.філос.н., проф. **Елеонора СКИБА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИГОТОВЛЕННЯ,
ПОШИРЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ, НАЦИСТСЬКОЇ СИМВОЛІКИ
ТА ПРОПАГАНДА ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ
ЗА ст. 436-1 КК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

З початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України, 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан [1]. Але ще до повномасштабного вторгнення Росії, події 2014 року дуже вплинули на швидкий рівень заборон пропаганди, у 2015 року Верховна Рада України (далі – ВРУ) прийняла Закон України (далі – ЗУ) «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», задля забезпечення захисту прав і свобод людини й громадянина, прагнучи розвивати та зміцнювати незалежну, демократичну, правову державу [2].

Враховуючи те, що, ВРУ прийняла всі закони щодо протидії поширення нацистської, комуністичної символіки та пропаганді тільки у 2015 році, можна вважати, що в Україні є відносно недавнє сприйняття комуністичної та нацистської символіки як чогось негативного, що пов'язано з історичними подіями, які відбувалися в минулому столітті. Зокрема, національно-визвольна боротьба, голодомор та нацистська окупація викликали в Україні багато страждань та переживань у великої кількості населення.

Щоб розглянути дану тему, треба поринути в історію та зрозуміти те, що така пропаганда може спричиняти біль у тих, хто переживав переслідування або страждав від цих ідеологій у минулому. Вона також може призводити до конфліктів із тими, хто має інші переконання та погляди, що погіршує соціальну та політичну стабільність України. Як кажуть багато науковців, що питання про заборону використання таких символів може порушувати свободу висловлювання, але це не так. Враховуючи такі ЗУ як, «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» та «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», українським народом визначено те, що це був прямий акт геноциду Українського народу, такий самий як геноцид в період 1941-1945 років під час Другої світової війни.

Також, це напряму порушує Основний Закон України ст. 28, ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; та ст. 11, держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України [3].

Тому, відповідальність за скоєння кримінального правопорушення, за ст. 436-1 повноцінно виправдана, та згідно з законом кожна особа яка перебуває на території України та порушує кримінальний закон буде притягнута до відповідальності. Ця стаття регулюється Кримінальним кодексом України (далі – КК України) [4].

У науці кримінального права України виділяють такі обов'язкові елементи складу злочину: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є міжнародний правопорядок у частині забезпечення недопущення дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками. Обов'язковий додатковий об'єкт – історична та національна пам'ять щодо подій, пов'язаних з комуністичним та націонал-соціалістичним (нацистським) тоталітарними режимами.

Предметом злочину може бути символіка комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, включаючи сувенірну продукцію та гімни СРСР,

УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагменти.

Об'єктивна сторона виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів полягає у:

1) виготовленні предмета цього злочину, тобто здійсненні особи діяльності, внаслідок якої створюється предмет матеріального світу (передбачений ч. 1 ст. 436-1 КК України);

2) його поширенні – вчиненні дій, спрямованих на розповсюдження, доведення до широкого (не визначеного) або певного кола осіб, матеріальних носіїв, які містять символіку комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів;

3) публічному використанні символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у т. ч. у вигляді

сувенірної продукції – вчиненні дій, що полягають у відкритому застосуванні вказаного предмету злочину;

4) публічному виконанні гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України, крім випадків, передбачених ч. 2 і 3 ст. 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» [5, с. 231]. Як приклад можна розглянути, вирок по кримінальній справі № 707/2235/21, де обвинувачений через мережу «Facebook» здійснював розповсюдження інформації комуністичної символіки. Суд визнав обвинуваченого винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 436-1 КК України та призначив йому покарання у виді трьох років позбавлення волі без конфіскації майна [6].

Відповідальність за скоєння цього злочину передбачає кримінальне покарання у вигляді обмеження/позбавлення волі на строк до п'яти років, стаття 436-1 КК України [4].

Суб'єкт злочину є загальним. Водночас відповідно до ч. 2 розглядуваної норми можуть бути вчинені представником влади, тобто працівником державних органів і установ, наділених правом у межах своєї компетенції висувати вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості [7, с. 44].

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. При цьому винуватець бажає нав'язати певному колу осіб свою думку і свої моральні, політичні й суспільні принципи шляхом пропаганди комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

Обтяжуючими ознаками є вчинення злочину представником влади, повторність, вчинення злочину організованою групою, вчинення злочину з використанням ЗМІ.

Підсумовуючи усе вищесказане можна зробити висновок, що використання комуністичної та нацистської символіки в Україні не є складним та спірним питанням, як на це спираються науковці, бо в умовах війни на це потрібно звертати увагу та ставитися радикально. В українців зараз ці символи асоціюються зі стражданнями та трагедіями в історії України, тому їх використання може бути сприйнято як провокаційне та образливе.

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022: станом на 18 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

2. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 р. № 317-VIII: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 01.02.2023).

3. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 09.02.2023).

4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 6 листопада 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.02.2023).

5. Beklemishcheva Y. M. To problem of determination of subjective signs of the crime envisaged by the article 436-1 of Criminal code of Ukraine. State and regions. series: law. 2019. Vol. 3. P. 227–232. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338x-2019-3-37> (date of access: 25.02.2023).

6. Вирок Черкаського районного суду Черкаської області від 30.01.2023 р. у справі № 1-кп/707/60/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108716892> (дата звернення: 25.02.2023).

7. Савченко А.В., Кришевич О.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Київ : Атлет. 2012. 160 с.

УДК 343.54

DOI: 10.31733/17-03-2023-342-343

Вадим ДЯДІЧКО

здобувач кафедри

кримінального права та кримінології

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ РОСІЙСЬКІ ВІЙСЬКОВІ

Повномасштабне вторгнення військ російської федерації в Україну спричинило негативний вплив на усі сфери життя в Україні. Це стосується і сфери протидії кримінальним правопорушенням, оскільки на окупованих територіях України фіксується значна кількість різних кримінально-протиправних діянь спрямованих проти цивільного населення, що вчиняють військові країни-агресора, зокрема і тих, що посягають на статеву свободу і статеву недоторканість особи.

Станом на січень 2023 року прокуратура України зафіксувала 155 випадків сексуального насильства скоєного російськими військовими над українцями. Тоді як за даними Української Гельсінської спілки, їх може бути в понад 100 разів більше. Точної цифри не відомо, тому що потерпілі мовчать. Людям важко знайти в собі сили, аби говорити про такий травматичний досвід [1]. Особливо нестерпними є випадки, коли таке сексуальне насильство вчиняється над дітьми. Діти є однією з найбільш вразливих категорій населення, заподіяння шкоди їх статевої недоторканості може мати негативні наслідки для морального благополуччя населення в цілому, а також демографії у нашій країні.

На нашу думку, акти сексуального насильства над дітьми, що вчиняють російські солдати, окрім відповідної статті Розділу IV Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), можуть підлягати додатковій кваліфікації і за ст.438 КК, оскільки тим самим російськими військовими застосовуються заборонені методи ведення воєнних дій, що грубо порушують норми міжнародного права.

Так, відповідно до ст. 51 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р., який Україна ратифікувала 12 грудня 1977 р., заборонено акти насильства чи загрози насильства, що мають головною метою тероризувати цивільне населення. Заборонено також напади на цивільне населення або на окремих цивільних осіб у порядку репресалій [2]. У контексті цієї норми міжнародного права репресалії розуміються як відплата. Тобто забороняються, зокрема, випадки сексуального насильства, вчинені як акт помсти за невдале ведення бойових дій або за відмову від співпраці з ворогом.

Крім того, відповідно до пункту b ч.2 ст.75 вищезазначеного міжнародного документу, з боку представників цивільних чи воєнних окупаційних органів до цивільних осіб, які перебувають у окупації, заборонено непристойне посягання в будь-якій його формі [2]. Непристойним посяганням може бути, зокрема, і випадок «вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи», що являє собою сексуальне насильство (ч.1 ст.153 КК) [3].

Діяльність російських окупантів, які вчиняють сексуальне насильство, суперечить також положенням IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. (м. Гаага), яку Україна ратифікувала 24 серпня 1991 р. Так, відповідно до ст. 46 цієї Конвенції, на окупованій території сімейна гідність і права, життя фізичних осіб і приватна власність, а також релігійні переконання і обряди повинні поважатися [4]. Тобто окупанти повинні поважати право будь-якої особи, яка проживає на окупованій території, на її статеву свободу, а тим більше не здійснювати будь-які посягання на статеву недоторканість людини, носіями якої є всі діти, які не досягли віку 16 років.

Отже, прояви сексуального насильства, що вчиняють російські військові проти українських дітей, можуть являти собою діяння, передбачені не лише у відповідній статті Розділу IV Особливої частини КК, а також і у диспозиції ст.438 КК, оскільки являтимуть собою «застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші

порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»[3]. Це може бути у випадках сексуального насильства над дітьми, що вчиняють російські військові, коли такі випадки становлять порушення вимог вищезазначених міжнародних документів, тобто є посяганнями на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок.

Крім того, сексуальне насильство під час війни є поширеним явищем як частина широкомасштабного нападу на цивільне населення або актів геноциду проти народу. Воно набуває масового характеру та вчиняється проти багатьох осіб із метою досягнення військових цілей, послаблення волі й супротиву громади, залякування і приниження[1]. Наприклад, відомі випадки, коли росіяни гвалтували українських жінок пояснюючи це тим, що після таких гвалтувань у жінок не виникало би бажання у сексуальному спілкуванні з українськими чоловіками, для того щоб у подальшому не народжувались українські діти. Звичайно такі факти згвалтування вчинялись і не лише щодо жінок, а й щодо дітей на окупованій території нашої держави з боку російських військових.

Відповідно до ч.1 ст. 442 КК геноцидом є діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу[3]. Тому якщо сексуальне насильство над дітьми, що вчиняють російські військові, містить ознаки геноциду, то такі випадки, поряд з кваліфікацією за відповідною статтею Розділу IV Особливої частини КК, а також ст. 438 КК, підлягають кваліфікації і за ст. 442 КК.

1. Рекомендації для населення під час воєнного стану. Сексуальне насильство під час війни. Кропивницька міська рада: веб-сайт. URL: <https://kr-rada.gov.ua/rekomendatsiyi-dlya-naselennya-pid-chas-vonnogo-stanu/seksualne-nasilstvo-pid-chas-viyni/> (дата звернення 28.02.2023).

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 28.02.2023).

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 28.02.2023).

4. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. (м. Гаага). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU07K01U> (дата звернення 28.02.2023).

УДК 343.82

DOI: 10.31733/17-03-2023-343-345

Марія ІВАНОВА

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

д.ю.н., доц. **Оксана ГРИТЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Із 24 лютого 2022 року внаслідок збройної агресії росії на всій території України було введено воєнний стан. Згідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» «Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності» [2]. 19 березня 2022 року Верховною Радою України було затверджено Постанову, яка визначає Тимчасовий порядок тримання осіб, засуджених до обмеження волі, у виправних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України, яка діє з моменту введення воєнного стану (охоплює період воєнного часу і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій) [3]. Дана Постанова була затверджена, оскільки з моменту повномасштабного вторгнення росії на територію незалежної і суверенної

Україні установи виконання покарання (УВП), ізолятори тимчасового тримання (ІТТ) та слідчі ізолятори (СІЗО), безумовно, опинилися у скрутному становищі, а особливо у тих районах, де ведуться активні бойові дії. Дана ситуація пояснюється, передусім, великою вірогідністю загрози обстрілів таких установ, а також складною ситуацією у зв'язку із забезпеченням матеріально-побутовою базою (у т.ч. продуктовими наборами, питною водою, медикаментами, засобами гігієни тощо) відповідних центрів. Окрім цього, досить складним визнається фінансування подібних установ, оскільки воно не постає як пріоритетне завдання держави, особливо у той час, коли всі кошти з бюджету йдуть на армію та соціальні виплати, заробітні плати працівникам тощо.

Починаючи з 24 лютого 2022 року так сталося, що деяка частина установ виконання покарання опинилась в окупації. Незважаючи на те, що значну частину УВП з зони бойових дій було евакуйовано, але, все ж таки, є ті установи, які, на жаль, евакуйовати не вдалось.

Ще у 2018 році Кабінет Міністрів України затвердив Постанову «Про затвердження Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану» у якій першим пунктом зазначено, що «Порядок визначає механізм проведення у разі введення правового режиму воєнного стану обов'язкової евакуації затриманих осіб, підозрюваних, обвинувачених осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід - тримання під вартою, засуджених осіб (військовослужбовців), які відбувають такі покарання, як арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі (далі - засуджені та особи, взяті під варту), що перебувають в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах, установах виконання покарань, гауптвахтах та дисциплінарному батальйоні, а також осіб, які перебувають у спеціальних палатах закладів охорони здоров'я та кімнатах для тимчасово затриманих військовослужбовців Збройних Сил (далі - установи для попереднього ув'язнення та виконання покарань), розташованих у місцевостях, наближених до районів, де ведуться бойові дії, до відповідних установ для попереднього ув'язнення та виконання покарань, які розташовані в безпечній місцевості» [4].

Проте, як можна побачити, успішної реалізації дана Постанова не мала, оскільки із відкритих офіційних джерел можна побачити, що із початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року було евакуйовано всього 10 установ виконання покарань (із Донецької, Луганської, Харківської та Запорізької областей), проте, наприклад, на території Херсонської області всі УВП, ІТТ, СІЗО залишились під контролем росії.

Із дослідження Харківської правозахисної групи, основними проблемами кримінально-виконавчої системи виконання покарань під час воєнного стану в країні, передусім, визнається: тимчасова окупація частини установ виконання покарань, а також забезпечення безпеки життя та здоров'я не тільки тих, хто відбував у таких установах покарання, а також і тих, хто там працює; неможливість безпосереднього забезпечення прав засуджених в умовах воєнного стану (це положення стосується і евакуйованих засуджених, і тих, хто знаходиться у відносно далеких від бойових дій місцях) [5].

Майже всі порушення, що відбуваються в УВП на окупованих територіях і про які відомо станом на зараз – стосуються, безпосередньо, порушення прав засуджених та ув'язнених, систематичних насильницьких діяч, залякуванні та катуванні, звільненні окремих категорій засуджених з-під варти, зміни вироків, примушуванні зміни громадянства тощо.

Конституція України визначає, захист прав та свобод людини і громадянина є однією з основних цінностей нашої країни, а «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Проте у воєнний час, у зв'язку з військовою агресією росії проти України, одне з невід'ємних прав людини, а саме право на життя, стає під загрозою не тільки для осіб, які відбувають покарання, але й для кожного громадянина.

Підводячи підсумок, з цього питання, доцільно зауважити, що забезпечення захисту життя та здоров'я осіб, які перебувають в установах виконання покарань, на сьогоднішній день, вимагають доволі більшої уваги, ніж є на даний час, адже, все ж таки, ризик застосування артилерійських чи ракетних ударів по території нашої держави доволі великий, а ці особи, як і всі інші, мають невід'ємне право на життя, тому доцільно забезпечити захист таких осіб. Окрім цього, важливим засобом гарантування та реалізації прав засуджених на особисту безпеку під час дії в країні воєнного стану виступає створення і дотримання відповідного правового механізму, який би дійсно на практиці гарантував би достойний захист прав та свобод засуджених згідно з європейськими стандартами.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. (зі змінами і допов.). Відомості Верховної Ради України. 1996, ч. 3 ст. 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами і допов.). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 28, ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Тимчасовий порядок тримання осіб, засуджених до обмеження волі, у виправних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2022 року №220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2022-%D0%BF#Text>.
4. Порядок проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 року №934. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#Text>
5. Установи виконання покарань під час війни. URL: <https://khp.org/1608811011>.

УДК 343.337
DOI: 10.31733/17-03-2023-345-346

Євгенія ОБОДЕЦЬ
курсант факультету № 1
Науковий керівник:
викл. **Юрій ЄЛАЄВ**
*(Криворізький навчально-науковий
інститут Донецького державного
університету внутрішніх справ)*

ПОГАНЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ

Військовополонені офіційно захищені з 1929 року Третьою Женевською конвенцією. Її принципи передбачають гуманне ставлення, обмін інформацією про них та право посадових осіб нейтральних держав відвідувати їхні табори [1].

Конвенція була значно розширена у 1949 році після Другої світової війни, коли кілька країн-учасниць звинуватили у порушенні її правил. За даними ООН, Женевську конвенцію підписали 196 країн, серед яких є Україна і росія [2, с.14].

Військовополонені - це особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, та які потрапляють під владу противника. Режим воєнного полону поширюється також на особовий склад ополчень, загонів добровольців, що входять до їх складу, особовий склад організованих рухів опору тощо [3]. Вищевказане поняття – військовополонені, передбачено Інструкцією «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України», яка затверджена Наказом Міністерства оборони України № 164 від 23 березня 2017 року.

Не вважаються військовополоненими, однак користуються пільгами та захистом, передбаченими Конвенцією особи зі складу медичного та духовного персоналу, затримані державою, що тримає в полоні, з метою надання допомоги військовополоненим. Також їм забезпечують усі можливості для надання медичної та духовної допомоги військовополоненим [1].

Відповідно до норм статті 434 Кримінального кодексу України [4] існує кримінальна відповідальність за погане поводження з військовополоненими.

Згідно з законодавством України про кримінальну відповідальність, погане поводження з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю, або спрямоване проти хворих і поранених, а також недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених особами, на яких покладено їх лікування і піклування про них, за відсутності ознак більш тяжкого злочину караються позбавленням волі на строк до трьох років (стаття 434 Кримінального кодексу України [4]).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення передбаченого статтею 434 Кримінального кодексу України [4] є порядок несення військової служби. Відповідно до Женевської конвенції [1], яка установлює порядок поводження з

військовополоненими, при якому охороняються їх життя, здоров'я, честь і гідність у чинному Кримінальному Кодексі України [4] передбачена кримінальна відповідальність за погане поводження з військовополоненими.

Аналіз диспозиції статті 434 КК України «Погане поводження з військовополоненими» дозволяє зробити висновок, що за наявності спільного родового об'єкта (встановленого порядку несення військової служби) й потерпілого (військовополонений) норма охоплює декілька складів злочинів [6, с. 214]. Наприклад, об'єктивна сторона кримінального правопорушення передбаченого статтею 434 КК України характеризується суспільно небезпечними діяннями у формі:

- 1) поганого поводження з військовополоненими:
 - а) яке мало місце неодноразово;
 - б) пов'язане з особливою жорстокістю;
 - в) спрямоване проти хворих і поранених;
- 2) недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених осіб [5].

Погане поводження з військовополоненими може виражатися в діях військовослужбовця, якими спричиняється шкода здоров'ю, порушуються права і честь військовополонених (нанесення побоїв, спричинення тілесних ушкоджень, катування й інші прояви жорстокості). Подібні дії тягнуть за собою кримінальну відповідальність у випадках, коли вони вчинювались за наявності хоча б однієї із вказаних у статті 434 КК України [4] кваліфікаційних обставин: мали місце неодноразово, тобто, не менш як два рази, або супроводжувались особливою жорстокістю, або були спрямовані проти поранених та хворих.

Недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених військовополонених полягає у злочинно недбалому виконанні обов'язків з надання їм лікарської допомоги і догляду за тими, хто цього потребує. Закон спеціально застерігає, що в таких випадках кримінальна відповідальність за статтею 434 КК України [4] настає тільки тоді, коли відсутні ознаки більш тяжкого злочину.

У літературі з кримінального права висловлюється точка зору, згідно з якою суб'єктивна сторона передбаченого статтею 434 КК України злочину характеризується умисною формою вини у разі поганого поводження з військовополоненими, й необережною формою вини – у випадку недбалого виконання обов'язків щодо хворих і поранених [7].

Суб'єктом кримінального правопорушення у випадку поганого поводження з військовополоненими може бути будь-який військовослужбовець, що за тих чи інших обставин вступив у постійний або тимчасовий контакт з військовополоненими, а суб'єктом недбалого виконання обов'язків можуть бути тільки ті військовослужбовці, на яких покладене лікування хворих і поранених або піклування про них. Це можуть бути як військовослужбовці Збройних Сил України, так і особи зі складу армії противника, які залучалися для надання лікарської допомоги хворим і пораненим військовополоненим [5].

1. Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» від 27.07.1929. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 26.02.2023 року).

2. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник / І. А. Шуміло. – Київ: ФОП Голембовська О.О. – 168 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_1_cory-1.pdf (дата звернення 26.02.2023 року).

3. Інструкція «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» затверджена Наказом Міністерства оборони України № 164 від 23 березня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення 26.02.2023 року).

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 26.02.2023 року).

5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: ЮрінкомІнтер, 2018. 1104 с.

6. Вісник Кримінологічної Асоціації України: зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінолог. асоц. України; голов. ред. О.М. Бандурка. - Харків: ХНУВС, 2019. - № 2 (20). - 182 с. - ISSN 2304-4756.

7. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навч. посіб. / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін.; за ред. М. І. Панова. – Х. : Право, 2011. – 184 с.

УДК 343.322
DOI: 10.31733/17-03-2023-347-348

Катерина ПЕТРИЧЕНКО
студентка ННІ права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ

Злочини проти основ національної безпеки, зокрема державна зрада, є найбільш небезпечними посяганнями на суспільні відносини, адже суспільна небезпека державної зради полягає у тому, що діяння злочинців посягають на суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України, що ставить під загрозу існування України як суверенної держави.

Сьогодні наша держава переживає надскладні часи, тому питання державної зради та співпраці з державою-агресором є надзвичайно важливим. На жаль, з початком війни ми відчули на собі масовість державної зради в різних сферах нашого життя, від місцевих громадян до керівництва держави. Особливо це полягає в масовій державній зраді військових, співробітників правоохоронних структур, органів державної та місцевої влади в окупованих Російською Федерацією Криму та окремих районах Донецької і Луганської областей.

Під час спеціального засідання Верховної Ради у 2019 році экс-міністр оборони Михайло Коваль назвав кількість тих, хто залишився вірним військовій присязі, і тих, хто зрадив свою країну під час анексії Криму: не зрадили свою Батьківщину, перебуваючи в автономії під час її анексії: з 13 468 солдатів і офіцерів Збройних Сил України - лише 3990 військовослужбовців (29,6%); Міністерство внутрішніх справ України: з 10 936 - тільки 88 (0,8 %); Державної прикордонної служби України: з 1 870-ти тільки 519 (29,7%) Служба безпеки України: з 2 240 тільки 242 (10,8) відсотка; Управління державної охорони - з 527 - тільки 20. Тобто, майже всі ті, хто повинен був захищати Крим, виявився зрадником Батьківщини [3].

Питання кримінальної відповідальності за державну зраду привертало увагу дослідників з часів встановлення незалежності. А саме таких вчених, як: О.Ф. Бантишев, Ю.В. Баулін, В.О. Навроцький, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, Л.М. Демидова, З.А. Загінєй, О.В. Зайцев, Н.С. Кончук, Є.О. Письменський, В.Р. Філіпенко та інших.

Відповідно до ст. 111 Кримінального кодексу України (далі – КК України) державна зрада – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [1].

До 2014 року в Україні, випадки вчинення державної зради не були дуже поширеними і не зустрічалися на щоденній основі, тому ст. 111 КК України практично не застосовувалась. Однак, такі випадки відбувалися в історії України, зокрема, під час радянського періоду, коли за вчинення дій, що спрямовувалися на порушення державної безпеки, національного і державного суверенітету, застосовувались репресивні заходи. З 2014 року ситуація змінилась внаслідок збройної агресії Російської Федерації, окупації російськими військами території України, випадки державної зради значно збільшилися, і відповідно стаття 111 КК України стала актуальнішою.

Зараз, з посиленням заходів національної безпеки, захисту територіальної цілісності та суверенітету України, виникла потреба в підвищенні рівня відповідальності за державну зраду та інші злочини проти національної безпеки.

Так, з початку російської агресії на сході України в 2014 році та окупації Росією Криму, Україна зіткнулася з серйозними викликами у забезпеченні своєї національної безпеки та захисту територіальної цілісності та суверенітету. У цьому контексті, питання захисту національних інтересів стало надзвичайно актуальним.

З початком повномасштабної війни Президент України Володимир Зеленський підписав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Згодом були прийняті закони, які змінили КК України, посиливши кримінальну відповідальність за ряд злочинів в умовах

воєнного стану. Одним з цих законів є Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» №2113-IX. Законом внесені зміни до статей 86 («Амністія»), 111 («Державна зрада») і 113 («Диверсія») КК України.

Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» передбачає у статтях 111 та 113 КК України максимальне покарання за державну зраду та диверсію в умовах воєнного стану у вигляді позбавлення волі на строк 15 років або довічне позбавлення волі з обов'язковою конфіскацією всього майна. Крім того, відповідно до п. «г» ч. 1 ст. 4 Закону «Про застосування амністії в Україні» амністія не може бути застосована до осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах [2].

Основною метою змін, внесених до КК України, є посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану. Закон має на меті створити більш жорстоку кримінальну відповідальність для осіб, які здійснюють дії, спрямовані на порушення територіальної цілісності та національної безпеки України під час воєнного стану. Такі зміни мають запобігти відвертій державній зраді та іншим діям, спрямованим на дискредитацію держави в умовах війни.

Зокрема, стаття 111 КК України («Державна зрада») та стаття 113 КК України («Диверсія») були доповнені кваліфікуючою ознакою «вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану». В умовах воєнного стану порушення громадського порядку можуть ставати особливо небезпечними для національної безпеки і територіальної цілісності держави. Тому Кримінальний кодекс України передбачає посилення відповідальності за деякі категорії злочинів в умовах воєнного стану. Наприклад, за звичайних обставин за вчинення державної зради (ст. 111 КК України) передбачено позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої (ч. 1 ст. 111 КК України). Втім, вчинення державної зради в умовах воєнного стану карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна (ч. 2 ст. 111 КК України). Отже, відповідальність за вчинення цього кримінального правопорушення за умов воєнного стану чітко передбачена в КК України.

Такі зміни в КК України сприяють зміцненню національної безпеки України та забезпеченню покарання за вчинення злочинів, спрямованих на шкоду державі в умовах воєнного стану. Однак, важливо зазначити, що зміцнення законодавства - це лише один з аспектів боротьби з державною зрадою. На практиці важливо також забезпечити ефективну роботу державних та правоохоронних органів.

Проаналізувавши судові рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень з дня набрання чинності Закону № 2113-IX 7 березня 2022 р. максимальне покарання у вигляді довічного позбавлення волі не було застосоване.

Державна зрада, особливо в сучасних умовах, є одним із найнебезпечніших злочинів проти основ національної безпеки, бо така діяльність підриває інтереси держави та народу і може мати серйозні наслідки для країни.

Державна зрада підриває основні принципи державного устрою, такі як національний суверенітет, безпека та благополуччя громадян. Незважаючи на те, що державна зрада є кримінальною діяльністю, вона також може призвести до моральної руйнації та втрати довіри громадян до державних інституцій.

Зважаючи на те, що державна зрада є дуже серйозною злочинною діяльністю, необхідно підкреслити важливість протидії їй. Держава має забезпечити належний рівень безпеки своїм громадянам та захистити свої інтереси, тому покарання за такий злочин має бути максимальним та справедливим.

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.02.2023).

2. Про застосування амністії в Україні: закон України від 01.10.1996 р. № 392/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-вр#Text> (дата звернення: 24.02.2023).

3. Статистика зради: скільки військових у Криму зрадили Батьківщину у 2014 // ZN,UA: сайт / Дзеркало тижня. Україна. 21.02.2019. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/statistika-zradi-skilki-viyskovih-u-krimu-zradili-batkivschinu-u-2014-303448_.html (дата звернення: 02.03.2023).

УДК 343.337
DOI: 10.31733/17-03-2023-349-350

Уляна ШЕМЕТ

здобувач вищої освіти магістерського рівня
ННІ заочного навчання
та підвищення кваліфікації
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

викл. **Анатолій ШИЯН**

*(Дніпропетровський державного
університету внутрішніх справ)*

ВОЄННО-КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В ПРАКТИЧНОМУ АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасний період дестабілізації та турбулентності найпріоритетнішим об'єктом кримінально-правової охорони української держави і суспільства є національна безпека. Активна трансформація системи національної безпеки зумовила розробку стратегії захисту від системних загроз воєнно-політичного характеру. Це вимагає відповідних змін у формуванні та реалізації кримінально-правової політики.

Наразі, провідні вітчизняні науковці згуртувалися навколо уточнення доктрини кримінального права, опрацювання дискусійних питань, пов'язаних із новелізацією кримінального законодавства, кримінально-правового регулювання в умовах воєнного стану, кваліфікацією злочинів проти основ національної безпеки, особливостей застосування під час війни кримінальної відповідальності за державну зраду, диверсію, колабораційну діяльність та ін. До такого кола вчених належать: В. Батиргарєєва, Ю. Баулін, Г. Жаровська, О. Литвинов, О. Марін, Р. Мовчан, А. Музика, В. Навроцький, М. Оніщук, Ю. Орлов, Ю. Пономаренко, О. Радутний, Є. Стрельцов, В. Тацій, М. Хавронюк, В. Шакур та ін.

Хоча сучасне розуміння природи національної безпеки вже не обмежується лише сприйняттям її як стану захищеності, досі залишається не вирішеним питання комплексного забезпечення правової захищеності людини, суспільства і держави. Необхідність приділення особливої уваги до цієї проблеми замовлена тим, що у напрямі забезпечення правової безпеки держави як складової системи національної безпеки України важливе місце посідають питання якості законодавства та практики його застосування. Саме правовій доктрині належить завдання формування вітчизняної правової системи, розробки нових концептуальних підходів до її системно-структурного вдосконалення, якісного наповнення нормативно-правової бази.

Як продукт наукової діяльності, як результат проведення вагомих наукових досліджень і глибокого аналізу наявних державно-правових явищ і процесів правова доктрина виступає своєрідним підсумком пізнання державно-правової дійсності в конкретний історичний період [1, с. 32]. Перебуваючи у нерозривному зв'язку з юридичною наукою, правова доктрина слугує основою формування поняттєво-категоріального апарату правової науки. Наукова теза про те, що практична функція юридичної науки найбільш виразно виявляється у правовій доктрині [2, с. 34], доводить вплив правової доктрини на якість професійної діяльності юристів, а, отже, й на результативне функціонування нормотворчої та правозастосовної практики.

Власне, особливість і водночас складність правового становища в Україні пояснює прагнення вітчизняних науковців-правників удосконалити кожен галузь права і сприяти створенню необхідної нормативної бази. Так, в умовах воєнного стану почали діяти кримінально-правові норми, які складають певну групу. З одного боку, ці правові норми мають юридичну єдність і спроможні регулювати певну сукупність суспільних відносин, з іншого боку, – існує певна їхня змістовна відокремленість. Сукупність таких норм науковці схильні вважати підгалуззю кримінального права під назвою «воєнно-кримінальне право», розуміючи під нею певну систему, що має самостійний, так званий елементний характер в

межах кримінального права [3, с. 245-246].

Оскільки система національної безпеки України утворює єдиний державно-правовий механізм, тобто є державно-правовою надбудовою, яка орієнтована на практичну координацію усіх видів діяльності державних і громадських інститутів [4, с. 103], то предмет воєнно-кримінального права визначається відповідно до положень Конституції України, Закону України «Про національну безпеку» від 21.06.2018 (з подальшими змінами і доповненнями); Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 «Про Стратегію національної безпеки України».

Сьогодні на воєнно-кримінальне право звертають увагу і як до підгалузі законодавства та права, так і до навчальної дисципліни та наукового напрямку. Спрямованість на вивчення відповідної навчальної дисципліни вимагає підготовку компетентних спеціалістів із знанням конкретних норм цієї підгалузі права, вмінням правильного тлумачення та практичного застосування.

Щодо наукових розробок в межах воєнно-кримінального права, то вони можуть охоплювати дослідження загальних правових основ національної безпеки, а також дослідження стратегічної спрямованості державної кримінально-правової політики на захист основ національної безпеки у воєнний період.

Отже, як бачимо, перед кримінально-правовою наукою стоять нагальні завдання, що викликані умовами війни, а саме: ідентифікування викликів, що стосуються кримінально-правової політики; оцінка сучасного стану та перспектив розвитку кримінального права; розгляд проблем новелізації кримінального законодавства в умовах воєнного стану; вирішення питання кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України; підготовка нового блоку законів про кримінальну відповідальність за злочини у воєнний час та ін. Оперативне прийняття змін до Кримінального кодексу України окреслило групу правових норм, що виділені в якості підгалузі, яка отримала назву «воєнно-кримінальне право».

1. Клещенко Н.О. Роль правової доктрини на формування національного законодавства: реалії сьогодення. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. Вип. 6. С. 31-33.

2. Максимов С.І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. Юридичний журнал «Право України» (україномовна версія). 2013. Вип. 9. С. 34-54.

3. Стрельцов С.Л. Воєнно-кримінальне право: сучасний стан. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 року). Одеса, 2022. Т. 2. С. 244-247.

4. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

**МІЖНАРОДНА І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА:
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ
АСПЕКТИ**

УДК 343.337.5+341.485
DOI: 10.31733/17-03-2023-351-355

Ірина БАСИСТА
професор кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

**ЗЛОЧИНИ ЩОДО ДІТЕЙ, СКОЄНІ РОСІЙСЬКОЮ АРМІЄЮ
ПІД ЧАС ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ, РОЗВ'ЯЗАНОЇ РОСІЄЮ
24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ, ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРИТЯГНЕННЯ
ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

«Повномасштабне вторгнення Росії в Україну викликало наймасовіші порушення прав людини. Про це заявив генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш, інформує Цензор.НЕТ із посиланням The Guardian. Виступаючи на щорічній сесії Ради ООН з прав людини, він закликав відновити Загальну декларацію прав людини через 75 років після її підписання [1]. «Російське вторгнення в Україну завдає незліченних страждань українському народу з глибокими глобальними наслідками» [2]. Прикро, що від злочинних дій окупантів страждають діти, котрі є найменш захищеними. Станом на 1 березня 2023 року поранено 927 дітей, загинула 461 дитина, і лише 307 дітей повернуто із 16221 депортованих [3] (станом на 25 січня 2023 року цей показник становив 14711 дітей [3]). Але про остаточність будь-яких цифр годі й говорити, адже бойові дії тривають, а встановити, що відбувається на окупованих територіях об'єктивно не можливо [4] та й країна-агресорка оприлюднює геть інші цифри щодо депортованих дітей, очевидно уявляючи, що це не злочин, а її досягнення [5]. «Навіть якщо фізичне тіло не постраждало від бомбардувань РФ, в кожному українську дитину влучила війна. Понад 7,5 млн українських дітей, які проживали на території нашої країни до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну постраждали» [6].

Своєю чергою у іншому дописі, з посиланням на Лабораторію гуманітарних досліджень Сельської школи ГОЗ, йдеться про те, що Російська Федерація вивезла з України понад 6 тисяч дітей, котрі утримуються у таборах (нібито оздоровчих) чи установах для розміщення дітей. «Численні табори, схвалені Російською Федерацією, рекламуються як «програми інтеграції» з очевидною метою інтеграції дітей з України у бачення російською владою національної культури, історії та суспільства. Серед таборів 12 зосереджені навколо Чорного моря, 7 – в окупованому Криму і 10 – навколо міст Москви, Казані та Єкатеринбурга. Одинадцять таборів розташовані на відстані понад 500 миль від кордону України з Росією, зокрема два табори у Сибіру та один на Далекому Сході Росії. Точна кількість об'єктів, ймовірно, значно більша за 43» [7]. Журналістськими зусиллями вдається проливати світло принаймні на якусь частину із цих фактів, для прикладу журналісти встановили місцезнаходження дітей завдяки фотографіям із російської новорічної акції, яку загарбники проводили на окупованих територіях України. Також з'явилися дописи про горезвісний дитячий будинок «Ялинка» або як його ще іменують «концтабором (по ньому тривають розслідування за неналежний догляд за підопічними), котрий спеціалізується на роботі з дітьми з ураженнями центральної нервової системи, порушеннями поведінки, слуху, зору та ВІЛ. Окупанти також встановили цьому закладу завдання виховувати у дітей «патріотизм і громадянськість», а також формувати уявлення про те, що «Крим розташований на півдні Росії» [8].

Особливим цинізмом вражає інформація на кшталт, що «...гауляйтер тимчасово окупованого Криму Сергій Аксьонов провів зустріч із регіональним керівником Добровільного товариства сприяння армії, авіації та флоту Росії. Під час зустрічі обговорили участь мілітаризованого об'єднання у вихованні дітей. І це стосується не лише тимчасово окупованого Криму, а й тимчасово окупованих територій Запорізької та Херсонської областей». Як повідомляли Українські Новини, «...ворог намагається змінити думку населення тимчасово окупованих територій, задля чого розробив програму на 10 років. Крім того, російським «наказом» затверджене створення 28 в'язниць на тимчасово окупованих територіях України» [9].

Дещо дисонує із наведеними кількісними показниками депортованих загальна статистика щодо наявних кримінальних проваджень щодо означених фактів. Громадські активісти цьому знаходять цілу низку, як об'єктивних пояснень, так і пересторог. Так «...найбільше проваджень щодо незаконного переміщення (йдеться про всі форми незаконного переміщення: переміщення мешканців у межах їхньої країни на окуповані території та депортацію – переміщення населення за межі рідної країни) відкрила прокуратура Херсонської області – 48, на другому місці прокуратура Донецької області – 33 провадження. Прокуратура Запорізької області розслідує шість проваджень, а Луганської – три. Водночас ювенальні прокурори органів прокуратури місцевого та обласного рівнів наглядають за досудовим розслідуванням у 18 кримінальних провадженнях, розпочатих за фактами депортації дітей», – йдеться в повідомленні. З усіх проваджень щодо депортації дітей найбільше відкрито також у Херсонській області – 13. У Запорізькій – три та в Донецькій – два. Часто одна й та сама людина зазнає спочатку насильницького переміщення, а потім і депортації. І те й інше відбувається під виглядом «евакуації», котру забезпечує країна-агресор [10-11].

Через рік від початку цієї жахливої широкомасштабної війни, розв'язаної росією 24 лютого 2022 року, «...запроваджено санкції проти 116 фізичних та юридичних осіб, пов'язаних з примусовим вивезенням українських дітей до Росії та передачею на усиновлення українських дітей у сім'ї росіян. Про це йдеться у повідомленні Міністерства економіки, передають Українські Новини. Згідно указу Президента № 115 від 26 лютого, до санкційного списку потрапили 109 фізичних та 7 юридичних осіб (серед них і так звані «благодійні організації»), що беруть активну участь в організації депортації українців» [12].

І не дивлячись на заяви про те, що «...більшість воєнних злочинів росіян в Україні – «приблизно 99 %» – будуть розглядатися в українських судах, а міжнародні інституції відіграватимуть «комплементарну роль, задля якої вони і були створені» [13], слід зважати, що наявні підтверджені факти катування дітей [14-15], а «примусові депортації, що вчиняються російською владою та переміщення цивільних осіб з окупованих територій України, включно з дітьми, є «рівнозначними воєнним злочинам і, ймовірно, злочинам проти людства» [16], а також цілком ймовірно «...геноцидом народу України» [17]. Тому й надважливими є задіяння тих юридичних механізмів, інституцій та судів, котрі здатні розглянути такі факти та підтвердити вчинення тяжких міжнародних злочинів належно повнотою доказової бази, забезпечивши притягнення винуватих (незалежно від їх імунітетів) до відповідальності. З огляду на це, варто виокремити й діяльність Спільної слідчої групи з розслідування тяжких міжнародних злочинів в Україні (JIT); співробітництво із Міжнародним кримінальним судом та кроки до створення Міжнародного трибуналу ad hoc тощо [18]. Серед іншого, вже розглянутого у попередніх публікаціях [19, с. 53-59; 20, с. 6-11; 21, с. 42-78; 22, с. 17-44], варто додати, що Президентка Європарламенту Роберта Меццола у річницю широкомасштабної війни повторила заклик створити спецтрибунал для притягнення Росії до відповідальності за агресію [23]. Поряд із такими постійними закликами, котрі тривають фактично вже рік та виходять, як від закордонних представників, міжнародних організацій, так і українських очільників, досі кінцевого рішення щодо його моделі ще не визріло, хоча я наявна ціла низка рекомендацій щодо реального втілення такого правосуддя (із країні: 26 січня 2023 року з'явилося повідомлення, що Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила рішення, яким затвердила свої вимоги щодо створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії [24]; приєднання вже 20 країн, окрім України, до ключової групи – «core group», створеної задля підтримки України у забезпеченні відповідальності Росії за її злочин агресії [25]; досягнення Європейським Союзом одностайності у потребі створення механізму покарання російської верхівки за злочин агресії та згода на міжнародне кримінальне переслідування за його вчинення [26]; на майданчику Євроюсту триває робота над проведенням міжнародного

саміту з питань відповідальності за злочин агресії в Україні, що має стати основою для систематизації доказів із метою формулювання обвинувачення [27]) [18].

Є й позиція, що вибору моделі створення Спеціального міжнародного трибуналу щодо засудження агресії Російської Федерації проти України має передувати політичне рішення про його створення [28]. Активно обговорюються три його моделі (у попередніх публікаціях йшлося лише про дві): «...перша модель – міжнародний багатосторонній договір на кшталт Нюрнберзького трибуналу, друга – це також міжнародний договір, який базуватиметься на спеціальній резолюції Генеральної асамблеї ООН ... І третя модель, яку запропонували деякі європейські партнери, – гібридна модель, яка була застосована в трибуналі щодо ситуації в Косово» [28].

Варто підкреслити й той факт, що У Гаазі створили символічний трибунал над президентом Росії Володимиром Путіним, де його заочно судять за злочин агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні військами РФ в Україні починаючи з 24 лютого 2022 року. Свідчення на процесі вже дала херсонська журналістка, яка місяць провела в катівні окупантів. Як повідомляє кореспондент «Укрінформу» в Гаазі, судові засідання виглядає дуже реалістично. Розглядають справу троє суддів, а саме: колишній суддя Конституційного суду Південної Африки Зак Якооб, американський юрист і колишній посол США з особливих доручень з питань воєнних злочинів в Управлінні глобального кримінального правосуддя Стівен Репп, юрист і консультант з міжнародного права Прія Піллай, яка також працювала в Міжнародному трибуналі щодо колишньої Югославії, зокрема, аналізувала спірні правові питання. Символічний суд базується на принципах нюрнберзького процесу, які являють собою звід основоположних правових принципів, що характеризують діяння, які, згідно з міжнародним правом, є злочинами проти миру і безпеки людства, а також Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Мета цього суду – викликати світовий інтерес, підтримати ідею про те, що має існувати повністю уповноважений суд для розгляду цих звинувачень, а також продемонструвати, що це можливо і що це потрібно зробити. Усі свідчення Народному трибуналу передадуть до Міжнародного кримінального суду в Гаазі [29].

Що ж стосується співробітництва із Міжнародним кримінальним судом (МКС), то Генеральний прокурор України висловив упевненість, що вже цього року будуть оголошені перші результати розслідування, яке здійснює Офіс прокурора МКС. «До кожного провадження, яке буде далі розглядатися МКС, підходимо ретельно в кооперації з прокурорами МКС». Анонсовано, що протягом кількох тижнів у Києві відкриється філіал Офісу прокурора МКС, а дещо пізніше відбудуться відкриття філіалів у містах, наближених до лінії фронту [13]. А вже 28 лютого 2023 року у ЗМІ з'явилося повідомлення про те, що прокурор МКС Karim A.A. Khan QC перебуває з візитом у Києві [30]. При цьому, варто підкреслити, що «...документування міжнародних злочинів для національних судів, порівняно з МКС, має свої особливості. Вони передусім пов'язані з різною логікою кримінально-правових конструкцій у кожній із систем. Наприклад, для національного провадження кваліфікація діянь, що мають ознаки воєнного злочину, повинна відбуватися переважно за статтею 438. Існує низка більш спеціалізованих статей, які також можна розглядати як види воєнних злочинів. Це, зокрема, статті 432, 433, 434, 435, 439, 445. Кваліфікація ж злочинних діянь для МКС має відбуватися за Статтею 8 Римського статуту, що містить вкрай відмінний від українського каталог воєнних злочинів. Цей каталог поділяє всі воєнні злочини на 4 групи: рівномірно по дві для злочинів, що можуть бути скоєні в міжнародному та неміжнародному збройних конфліктах. Відповідно, обрання часом ідентичних складів злочину з однієї з чотирьох груп статті 8 Римського статуту залежатиме передусім від визначення виду збройного конфлікту. Сама структура воєнних злочинів, як їх розуміє МКС, також відрізняється від так званої аналогічної будови з погляду українського законодавства. МКС не оперує поняттями суб'єктивних (суб'єкт та суб'єктивна сторона) та об'єктивних (об'єкт та об'єктивна сторона) ознак злочину. Натомість використовується структура, що охоплює: матеріальний елемент, ментальний елемент та контекстуальний елемент (контекстуальні обставини)» [31, с. 8].

1. Російське вторгнення в Україну спричинило наймасовіші порушення прав людини, – генсек ООН Гутерріш. Цензор.Нет від 27.02.2023 р. URL: https://censor.net/ua/news/3402485/rosiyske_vtorgnennya_v_ukrayinu_sprychynulo_nayimasovishi_porushennya_prav_lyudyny_gens_ek_oon_guterrish.

2. «Боюся, що світ вступає в масштабнішу війну свідомо» – генсекретар ООН. Радіо Свобода від 06.02.2023 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-gensekretar-masshtabnisha->

vijna/32258989.html.

3. Державний портал для розшуку дітей «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua>.
4. Басиста І. В. Порухення прав дітей в Україні та злочини щодо дітей, скоєні російською армією під час широкомасштабної війни, розв'язаної росією 24 лютого 2022 року (продовження огляду). Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матер. круг. столу (м. Київ, 27 січня 2023 року). Київ : НАУКМА, 2023.
5. Статистика щодо депортованих дітей з початку повномасштабного вторгнення. URL: <https://childrenofwar.gov.ua>.
6. 125 депортованих до РФ дітей вже повернули в Україну. Цензор.Нет від 17.01.2023 р. URL: https://censor.net/ua/news/3393915/125_deportovanyh_do_rf_diteyi_vje_povernuly_v_ukrayinu.
7. Романюк А. Скільки українських дітей утримуються в російських таборах: шокуючі цифри (стаття від 15.02.2023 р.). URL: <https://trueua.info/news/skilki-ukrainskih-ditej-utrimuyutsya-v-rosijskih-taborah-shokuyuchi-cifri>.
8. «Дитячий концтабір». Росіяни вивезли 14 сиріт із Херсона в кримський дитбудинок – ЗМІ. New Voice від 27.01.2023 р. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/deportaciya-ditej-okupanti-vivezli-14-sirit-iz-hersona-v-simferopol-50300332.html>.
9. Окупанти проводять мілітаризацію дітей на тимчасово окупованих територіях. Українські Новини від 31.01.2023 р. URL: <https://ukranews.com/ua/news/912041-okupanty-provodyat-militaryzatsiyu-ditej-na-tymchasovo-okupovanyh-terytoriyah>.
10. Прокурори України розслідують 90 злочинів щодо депортації українців з окупованих територій – відповідь на запит (від 31.01.2023 р.). URL: https://zmina.info/news/prokurory-ukrayiny-rozsliduyut-90-zlochyniv-shhodo-deportaciyi-ukrayinciv-z-tot-vidpovid-na-zapyt/?fbclid=IwAR27K4Ip0Uiq6Pwgj13YAvzndmv_N76_FNLY0C9j90zQr1DlkHae_PveedI.
11. Прокурори відкрили 90 проваджень про депортацію українців із захоплених росіянами територій (стаття від 31.01.2023 р.). URL: <https://v-variant.com.ua/prokurory-vidkryly-90-provadzhen-pro-deportatsiyi-ukrainsiv-iz-zakhoplenykh-rosiianamy-terytoriy/>
12. Мартинова Л. Зеленський запровадив санкції проти 116 фіз- та юросіб, пов'язаних з вивезенням українських дітей до Росії. Українські Новини від 27.02.2023 р. URL: <https://ukranews.com/ua/news/917596-zelenskyj-zaprovadyv-sanktsiyi-proty-116-fiz-ta-yurosib-pov-ya-zanyh-vyvezennyam-ukrayinskyh-ditej>.
13. Перші результати розслідування МКС щодо злочинів в Україні будуть у 2023 році – генпрокурор. Українська Правда. Європейська Правда від 22.02.2023 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/22/7156706/>
14. Окупанти вдаються до геноциду українських дітей. АрміяInForm від 15.12.2022 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/12/15/okupanty-vdayutsya-do-genocydu-ukrayinskyh-ditej/>
15. У Херсоні знайшли свідокта катування окупантами українських дітей – омбудсмен. DELO.UA від 14.12.2022 р. URL: <https://delo.ua/society/u-xersoni-znaisli-svidoctva-katuvannya-okupantami-ukrayinskix-ditei-ombudsmen-408178/>
16. Не пощадили навіть дітей». Amnesty International вимагає покарання винних у воєнних злочинах примусового переміщення українців. Голос Америки від 09.11.2022 р. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/amnesty-international-vymahaje-mozhlyvosti-povernennia-deportovanykh-ukrajintsiv/6825640.html>.
17. Тищенко М. Депортація українських дітей та їх незаконне усиновлення є геноцидом – Кулеба. Українські Національні Новини від 10.01.2023 р. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2010879-deportatsiya-ukrayinskikh-ditej-ta-yikh-nezakonne-usinovlennya-ye-genotsidom-kuleba>.
18. Басиста І. В., Власова Г. П., Стратонов В. М. Перспективи та невідворотність відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності (діяльність Спільної слідчої групи з розслідування тяжких міжнародних злочинів в Україні (ЖТ); співробітництво із Міжнародним кримінальним судом; перспективи створення Міжнародного трибуналу ad hoc тощо) (продовження огляду). Розділ у кол. монографії «Військові правопорушення та воєнні злочини: історія, теорія та практика». 2023.
19. Басиста І. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми провадження слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчинені щодо жінок та дітей в умовах воєнного стану. Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (елект. видання). (Львів, Київ, Дніпро, 20 квітня 2022 року). Львів; Київ; Дніпро : ЛьвДУВС, НАВС, ЛугДУВС ім. Е. О. Дідоренка, ДДУВС, 2022. С. 53-59.
20. Басиста І. В. Перспективи відшкодування росією шкоди внаслідок вчинених злочинів на українських теренах. Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: матер. наук.-практ. семінару (м. Львів, 2 грудня 2022 року). Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 6-11. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>.
21. Басиста І. В., Назар Ю. С., Хатнюк Ю. А. Захист прав дітей та забезпечення їх безпеки за умов воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності: розділ у кол. монографії «Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense» (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs). Riga, Latvia :

Baltija Publishing, 2023. Pp. 42-78. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/287/7881/16459-1>.

22. Басиста І. В. Притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності. Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матер. VIII Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9-11 червня 2022 року). Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 17-44. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-nauko-vykh-konferentsii.html>.

23. Європарламент закликає до створення Спецтрибуналу щодо злочинів РФ, – Мецола. Цензор.Нет від 24.02.2023 року. URL: https://censor.net/ua/news/3401871/yevroparlament_zaklykaye_do_stvorennya_spetstrybunalu_schodo_zlochyniv_rf_metsola.

24. ПАРЕ ухвалила рішення про спільну відповідальність влади РФ та Білорусі за злочин агресії. Українська Правда, Європейська правда від 26.01.2023 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/26/7154923/>

25. Фінляндія приєдналася до групи країн, що працюють над покаранням Росії за злочин агресії. Українська Правда, Європейська Правда від 03.02.2023 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/3/7387783/>

26. ЄС погодився допомагати Україні створити міжнародний суд для лідерів РФ. Українська Правда, Європейська Правда від 03.02.2023 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/3/7155491/>

27. Єрмак провів засідання робочої групи зі створення трибуналу щодо агресії проти України. INTERFAX – Україна від 13.02.2023 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/891107.html>.

28. Важливо ухвалити політичне рішення про створення Спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії РФ проти України – Костін. Interfax – Україна від 22.02.2023 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/893199.html>.

29. Мельник Р. У Гаазі створили символічний Народний трибунал над Путіним (стаття від 22.02.2023 р.). URL: <https://detector.media/infospace/article/208256/2023-02-22-u-gaazi-stvoryly-symvolichnyu-narodnyu-trybunal-nad-putinym/>

30. Мурашко А. Зеленський зустрівся з прокурором Міжнародного кримінального суду. Українські Національні Новини від 28.02.2023 р. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2017393-zelenskiy-zustrivsya-z-prokurorom-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu>.

31. Воєнні злочини: методологія розслідувань для громадських організацій. Київ : ГО «ТРУС ХАУНДС», 2023. 40 с. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2023/01/voenni-zlochini-metodologiya-rozsliduvan-dlya-gromadskih-organizacij.pdf>.

УДК 343.982

DOI: 10.31733/17-03-2023-355-358

Валерій ДАРАГАН

завідувач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Тимур ПОСТОЛОВ

аспірант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ КІБЕРПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Зміна підходів до регламентації порядку досудового розслідування, особливо в умовах надзвичайних правових режимів, повноважень його суб'єктів, правил провадження окремих слідчих (розшукових) дій вимагають від криміналістичної та кримінальної процесуальної наук більш тіснішої взаємодії, перегляду багатьох усталених положень і рекомендацій, зокрема, у галузі методики розслідування окремих видів злочинів, із метою їх приведення у відповідність до сучасних потреб слідчої та судової практики [1, с. 142].

Найбільш важливим елементом будь-якої діяльності, зокрема діяльності, яка пов'язана зі взаємодією органів досудового розслідування та оперативних підрозділів, є її законодавче закріплення та регулювання [2, с. 186].

Аналіз законодавства України показав, що основа взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції під час протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності базується на нормах Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Серед положень Кримінального процесуального кодексу України можна виділити окремі норми, які регулюють питання взаємодії з оперативними підрозділами, зокрема ст.ст. 40 та 41 КПК України. Що стосується положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», то тут можна виділити окремі положення статті 7 вказаного закону.

Крім цього, взаємини між працівниками слідчих і оперативних підрозділів будуються на основі відомих нормативно-правових актів. На сьогодні основним нормативним актом, який регулює взаємовідносини між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами Національної поліції України є положення Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, яка затверджена наказом МВС України від 07.07.2017 № 575. Враховуючи вказане, пропонуємо в межах статті здійснити аналіз положень вказаної інструкції щодо проблемних питань правового забезпечення здійснення взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції під час протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності.

У цілому положення Інструкції доволі повно розкривають питання організації взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами Національної поліції України у процесі передачі матеріалів оперативної розробки та у процесі розслідування кримінальних правопорушень. При цьому, нормотворці у положеннях Інструкції не розкрили питання організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням.

На нашу думку така ситуація потребує нормативного врегулювання, адже сама назва наказу передбачає наявність вказаної діяльності, яка повинна бути розкрита в його межах. Крім того, законодавство України прямо вказує на необхідність здійснення зазначених видів діяльності.

Враховуючи вище вказане, пропонуємо доповнити положення Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням розділом XVII «Організація взаємодії при запобіганні кримінальним правопорушенням» наступного змісту:

– З метою запобігання кримінальним правопорушенням учасники СОГ здійснюють спільний аналіз причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, здійснюють планування та проведення профілактичних заходів.

– За наявності інформації про причини та умови, що сприяли або сприяють вчиненню кримінальних правопорушень слідчий (дознавач) вживає в межах своєї компетенції заходів для їх усунення.

У разі виявлення працівником оперативного підрозділу при виконанні доручення слідчого (дознавача) інформації про причини та умови, що сприяли або сприяють вчиненню кримінальних правопорушень складається мотивований рапорт, який доповідається керівникові оперативного підрозділу для інформування органу досудового розслідування про необхідність прийняття заходів для їх усунення.

Слідчий за погодженням з прокурором, за наявності обставин, що дають підстави вважати, що перебування на посаді підозрюваного (обвинуваченого) сприяло вчиненню кримінального правопорушення, має право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження із клопотанням про відсторонення особи від посади.

Відповідно до положень Інструкції з організації взаємодії, при веденні оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим органів досудового розслідування Національної поліції України, керівник оперативного підрозділу письмово звертається до керівника органу досудового розслідування про закріплення за цією ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу. У свою чергу положення Інструкції про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції

України вказують на те, що під час провадження за ОРС, яку заведено стосовно осіб, про яких є дані щодо участі в підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим Національної поліції України, начальник оперативного підрозділу може звернутися до начальника слідчого підрозділу про закріплення за цією ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу. З цього приводу положення Інструкції про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України є більш сприйнятливим на практиці та відповідають вимогам сьогодення, а в окремих випадках забезпечать необхідну конспірацію [3].

Крім того, на практиці, при розслідуванні злочинів у сфері інтелектуальної власності, які вчинені з використанням комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж виникають питання щодо застосування окремих норм інструкції. Зокрема, Інструкція містить розділ щодо особливості взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської та службової діяльності та розділ щодо особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (кіберзлочинів). Зокрема такі питання виникають в процесі розслідування кримінальних проваджень по злочинах, передбачених ст. 229, ст. 231, ст. 232 Кримінального кодексу України. Адже вказані статті входять до Розділу VII Кримінального кодексу України і організація взаємодії при досудовому розслідуванні таких кримінальних правопорушень, з огляду на це, повинна здійснюватися відповідно до розділу XII Інструкції. Однак, у разі вчинення вказаних злочинів з використанням комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж, виникає питання чи застосовувати при цьому положення розділу XV Інструкції?

Вказане питання потребує вирішення адже кожен із вказаних розділів має свої особливості щодо організації взаємодії при досудовому розслідуванні таких кримінальних правопорушень та здійснення контролю за їх розслідуванням.

Є також певні відмінності щодо утворення СОГ для розслідування таких злочинів. Так, при розслідуванні злочинів у сфері господарської діяльності здійснюється за спільним наказом керівника органу досудового розслідування та керівника відповідного оперативного підрозділу. У свою чергу, утворення СОГ за участю оперативних працівників Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурних підрозділів, які діють за міжрегіональним принципом, для розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку здійснюється за спільним наказом керівників органу досудового розслідування та Департаменту кіберполіції Національної поліції України [4].

Якщо перші дві норми не суперечать одна одній та можуть бути виконані оперативним підрозділом кіберполіції без особливих проблем. То норми, які вказують на створення СОГ спільним наказом підрозділів різного рівня суперечать одна одній. Адже у випадку створення СОГ шляхом застосування норми щодо розслідування злочинів у сфері господарської діяльності, такий наказ може бути підписаний керівником слідчого управління при ГУНП та керівником відповідного управління (відділу) кіберполіції.

У свою чергу, у разі створення СОГ шляхом застосування норми щодо розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, такий наказ може бути підписаний керівником слідчого управління при ГУНП та керівником Департаменту кіберполіції Національної поліції України.

На нашу думку, остання норма жодним чином не сприяє організації взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами Національної поліції України, а лише ускладнює вказаний процес адже у кожному такому випадку проект наказу про створення СОГ по кожному кримінальному провадженню повинен бути направлений до Департаменту кіберполіції Національної поліції України на узгодження, що займає деякий час, який не завжди є для прийняття відповідних рішень. Взагалі не зрозуміло чому нормотворці вирішили наділити такими повноваженнями виключно керівника департаменту адже вказане питання має суто організаційний характер та у першу чергу приймається саме керівником відповідного підрозділу, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження. Вказаної думки зокрема дотримуються 100 % опитаних респондентів серед оперативних працівників підрозділів кіберполіції.

Враховуючи вказане, пропонуємо п. 3 розділу XV Інструкції викласти у наступній редакції:

«3. Утворення СОГ за участю оперативних працівників Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурних підрозділів, для розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку здійснюється за спільним наказом керівника органу досудового розслідування та керівника відповідного оперативного підрозділу. Утворення СОГ у кримінальному провадженні, досудове розслідування у якому здійснюється Головним слідчим управлінням Національної поліції України, здійснюється за наказом Голови Національної поліції України або за наказом заступника Голови Національної поліції України – начальника Головного слідчого управління, погодженим керівництвом Департаменту кіберполіції Національної поліції України. Старшим СОГ є слідчий, якого керівником органу досудового розслідування визначено здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення».

Запропоновані нами пропозиції, на нашу думку, сприятимуть ефективності взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції під час протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності.

1. Бондар В. С. Взаємодія слідчого (дознавача) з підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у криміналістичному та кримінальному процесуальному вимірах (методологічні та праксеологічні проблеми). Київський часопис права. 2022. № 2. С. 141-153.

2. Юрченко А. М. Нормативно-правове регулювання взаємодії слідчого з оперативними підрозділами. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 76. С. 186-191.

3. Дараган В. В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України: монографія. Дніпро: ДДУВС, 2017. 224 с.

4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575.

УДК 343.98

DOI: 10.31733/17-03-2023-358-360

Mykola YEFIMOV

Associate Professor of the Department
of Forensics and Pre-Medical Training
Dnipropetrovs'k State University
of Internal Affairs,
Doctor of Law, Professor

CONDUCT OF SIMULTANEOUS INTERROGATION OF PREVIOUSLY INTERROGATED PERSONS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST MORALITY: DIRECTIONS OF IMPROVEMENT

The investigation of criminal offenses against morality obliges authorized persons (investigator, investigator, prosecutor) to carry out all possible procedural actions as efficiently and quickly as possible until its indictment. In accordance with Part 2 of Art. 42 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the accused is the person against whom the indictment was submitted to the court [5]. That is, from the moment information is entered into the EDPR and before the indictment is drawn up, the indicated persons must conduct the maximum number of investigative (search) actions, covert investigative (search) actions and other procedural actions, which will ensure the objectivity of the decision made. Among the specified actions, simultaneous interrogation of previously interrogated persons occupies an important place. In terms of the investigated category of illegal acts, its implementation is extremely important, since a large number of persons (victims, witnesses, suspects) are involved in their commission. At the same time, in most cases, they all provide somewhat or completely contradictory indications. Due to the implementation of the specified procedural action, it is possible to eliminate these contradictions or inaccuracies [2, p. 305].

It should be noted that simultaneous interrogation was conducted in 82 % of criminal

proceedings of the studied category. On the basis of a questionnaire of law enforcement officers, the significant effectiveness of simultaneous interrogations of members of an organized group or criminal organization (pimp, prostitute, owner of a place of debauchery, etc.) was established, which is characterized by the elimination of contradictions in 58 % of cases.

Regarding the list of organizational and preparatory measures, in our opinion, the most complete and accurate is given in his own monographic study by K. Chaplinskyi [8, p. 274-282]. We adjusted it somewhat in accordance with the changes in the Code of Criminal Procedure of Ukraine and defined the following measures:

- full and comprehensive study of criminal proceedings materials;
- making a decision on simultaneous interrogation of previously interrogated persons;
- determining the time and place of simultaneous interrogation of previously interrogated persons;
- establishment of circumstances to be ascertained;
- conducting an additional interrogation;
- determination of the persons between whom the simultaneous interrogation of previously interrogated persons will be conducted and the sequence of their interrogation;
- selection of participants for simultaneous interrogation of previously interrogated persons;
- psychological training of participants in the simultaneous interrogation of previously interrogated persons;
- determination and preparation of technical means of recording the simultaneous interrogation of previously interrogated persons;
- creation of favorable conditions for simultaneous interrogation of previously interrogated persons;
- drawing up a plan for simultaneous interrogation of previously interrogated persons.

We consider it necessary to consider the most important organizational and preparatory measures in the investigation of criminal offenses against morality. Such, in particular, is the determination of the persons between whom the simultaneous interrogation of previously interrogated persons and the order of their interrogation will be conducted. During it, the authorized person must take into account the possible influence of persons on each other. In this regard, we support the position of O. Luskatov, who emphasizes that first you need to listen to the opinion of persons with a more «weak» psyche or persons who give truthful testimony [6, p. 27]. And indeed, during the investigation of the studied category of illegal acts, there will definitely be persons of the specified type (for example, prostitutes, minors).

The study of judicial and investigative practice made it possible to conclude that the number of persons involved in the specified investigative (search) action is as follows:

- a) two interviewees – 95 %;
- b) three – 4 %;
- c) four or more – 1 %.

In addition, the analysis of the questionnaire of the respondents indicates the highest efficiency of the interrogation between two people – 99 %. In the course of the study, it was found that the indicated investigative (search) action was carried out in 68 % of cases between members of an organized group or criminal organization (pimp, recruiter), pimp and witness – 21 %, pimp and victim – 10 %, victims – 1 %.

We support scientists who emphasize that it is not recommended to conduct simultaneous interrogation between the following categories of persons:

- between persons, each of whom gives knowingly false testimony;
- if there is reasonable evidence that the persons with whom the face-to-face bet is to be conducted have agreed to give false testimony;
- with the participation of a suspect who partially admits his guilt, but is prone to changing his testimony;
- between persons from whom the one giving truthful testimony is financially, family or otherwise dependent on another participant;
- when one of its participants refuses to testify in the presence of another person;
- between a minor and an adult, if there is reason to believe that the adult will negatively influence the testimony of the minor, etc. [4, p. 30].

In turn, K. Chaplinsky defined the following main circumstances to be investigated: finding

out the reasons for the contradictions in the statements of the interrogated persons and their elimination; exposure of one of the interrogators in giving false (incomplete) testimony; verification of the veracity of statements of previously interrogated persons; overcoming honest mistakes of the interrogated; psychological influence on an unscrupulous participant in investigative action in order to induce him to give truthful testimony; strengthening the willpower and positions of a conscientious participant of the direct bet; discovery and establishment of evidence and new circumstances relevant to the case; verification and assessment of forensic versions; additional verification and confirmation of statements of witnesses, victims, accused persons, suspects; strengthening the position of certain participants in the investigative action who gave truthful statements, etc. [7, p. 355].

It should be noted that both non-conflict and conflict situations may arise during the direct simultaneous interrogation. A certain set of tactical techniques can be used to solve them. In turn, V. Konovalova and V. Shepitko offered the following list of tactical techniques:

- supporting communication with the presentation of evidence;
- masking the goal of the eye bet;
- the suddenness of its implementation;
- concealment of the investigator's awareness of certain circumstances of the case;
- conducting several face-to-face bets in a row with a dishonest participant or conducting a face-to-face bet in combination with an interrogation;
- conducting eye bets according to increasing strength [3, p. 239].

On the basis of the conducted research, we identified the most effective tactical methods of simultaneous interrogation: the use of contradictions in an organized group or criminal organization (for example, between a pimp and a prostitute), involving the interrogated in a dispute [1, p. 221]. In addition, as noted earlier, the establishment of psychological contact and the presentation of evidence will be important tactical techniques.

Summing up, we note that the simultaneous interrogation of previously interrogated persons is a rather important investigative (search) action during the investigation of criminal offenses against morality. Thanks to its implementation, it is possible to eliminate contradictions in the testimony of participants in criminal proceedings. Measures of an organizational and preparatory nature have been defined, among which the following are highlighted: identification of persons between whom simultaneous interrogation of previously interrogated persons will be conducted and the sequence of their interrogation; establishment of circumstances to be ascertained. On the basis of the conducted research, we identified the most effective tactical techniques of simultaneous interrogation: the use of contradictions in an organized group or criminal organization (for example, between a pimp and a prostitute), involving the interrogated in a dispute. In addition, establishing psychological contact and presenting evidence will be important tactical techniques.

1. Yefimov M. M. Methodology of investigation of criminal offenses against morality: scientific and praxeological foundations: monograph. Odesa: Helvetica Publishing House, 2020. 392 p.

2. Yefimov M. M. Organizational and tactical features of simultaneous interrogation of previously interrogated persons during the investigation of criminal offenses against morality. Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. 2022. No. 4. Pp. 305-311.

3. Konovalova V. O., Shepitko V. Yu. Legal psychology. Academic course: Electronic textbook. K., 2007. 468 p.

4. Kotyuk O. I. The purpose, factual and procedural grounds of the simultaneous interrogation of two or more already interrogated persons need to be clarified. Herald of criminal justice. 2016. No. 1. Pp. 26-32.

5. Criminal Procedure Code of Ukraine dated April 13, 2012 No. 4651-VI. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

6. Luskatov O. V. The psychology of questioning and face-to-face betting: a lecture. Dnipropetrovsk: DDUVS, 2011. 28 p.

7. Chaplinskyi K. O. Problematic issues of the tactics of conducting a face-to-face bet. Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. 2010. No. 4 (51). Pp. 353-359.

8. Chaplinskyi K. O. Tactical support for investigative actions: monograph. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Lira LTD, 2010. 560 p.

УДК 343.985
DOI: 10.31733/17-03-2023-361-362

Ігор ПИРІГ
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ У ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЯХ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Основним завданням інформаційного забезпечення досудового розслідування є збирання та обробка всієї необхідної інформації про злочин та надання можливості отримання цієї інформації слідчим у зручному вигляді з метою її використання при розслідуванні [1, с. 338]. Накопичення та систематизації інформації, отриманої під час проведення розслідування, є складовою діяльності слідчих, експертних, інформаційно-аналітичних та інших підрозділів Національної поліції. Результатом такої діяльності є криміналістичні обліки, що зосереджені у: Національної поліції України, а саме Департаменті інформаційно-аналітичної підтримки; Державній прикордонній службі України; Державній міграційній службі України; Головному сервісному центрі МВС України; Експертній службі МВС України [2, с. 47-48].

Використання тих чи інших видів криміналістичних обліків у діяльності з розслідування кримінальних правопорушень залежить від етапів розслідування, поставлених завдань та слідчої ситуації, що склалася на певний момент розслідування.

На різних етапах розслідування слідчому доводиться вирішувати низку завдань діагностичного характеру: висунення версій; встановлення ознак підозрюваного, його місця можливого появлення; встановлення механізму вчинення злочину; мети та мотивів тощо, а також ідентифікаційного характеру – ототожнення: особи підозрюваного; слідів знарядь зламу, взуття, транспортних засобів тощо. Зазначені завдання виконуються комплексним використанням обліків інформаційно-довідкового та оперативно-розшукового призначення.

Зважаючи на різноманітність інформаційних систем, та, відповідно інформації, що знаходиться в них, об'єм та характер її використання в практиці розслідування залежить від ситуацій, що склалася на певному етапі розслідування, або слідчих ситуацій. Дослідженню поняття слідчої ситуації присвячено достатньо наукових робіт. Так, на думку М. Салтєвського «слідча ситуація – це сукупність актуалізованої суб'єктами кримінального процесу доказова інформація, відображена в матеріальній обстановці події злочину» [3, с. 302].

Аналіз наукової літератури та результати наших досліджень свідчать, що на формування слідчих ситуацій впливають такі чинники як наявність або відсутність: події злочину; особи підозрюваного та його слідів (трасологічних: рук, ніг, взуття; біологічних; одорологічних тощо); співучасників злочину або слідів, що вказують на вчинення злочину у групі; потерпілого або свідків, очевидців та об'єму інформації, якою вони володіють; знарядь вчинення злочину чи їх слідів; предмета посягання.

Розглянемо типові слідчі ситуації та можливість використання при цьому інформаційних баз даних. У типовій слідчій ситуації при якій є ознаки злочину на що вказують залишені матеріальні сліди, особа злочинця невідома, відсутні свідки та очевидці. Така ситуація є найбільш несприятливою для розслідування. Для встановлення особи злочинця у такій ситуації використовуються криміналістичні обліки в залежності від виду слідів, залишених на місці події. Першочергове значення при цьому має дактилоскопічний облік, що реалізується у формі автоматизованої інформаційно-пошукової системи «Дакто-2000». Перевірка слідів, вилучених на місці події дає позитивні результати, якщо особа раніше була затримана та її дактилокарта є у базі даних. Перспективним напрямком використання дактилоскопічного обліку є підвищення мобільності систем вводу інформації та, відповідно, швидкості її перевірки. Це можливо досягти шляхом створення пересувних комплексів вводу слідів рук з використанням «живого» сканування безпосередньо на місці

їх вилучення, об'єднаних з системою «Дакта-2000», що починала б перевірку відразу після вчинення кримінального правопорушення. Впровадження такої системи могла б приносити позитивні результати у ситуації затримання підозрюваного на місці події, його дактилоскопіюванні та перевірці по базі даних. Подібного роду діяльність могли б виконувати спеціалісти-криміналісти слідчих підрозділів поліції. Досвід створення таких пересувних дактилоскопічних систем показав позитивні результати у США та країнах Європи. В окремих штатах США дактилоскопічні сканери встановлено у машинах патрульної поліції. Поряд з дактилоскопічними у цій ситуації можуть бути використані обліки слідів взуття, транспортних засобів, знарядь зламу, профілів ДНК.

Типова слідча ситуація, коли є ознаки злочину, присутні свідки та очевидці, які запам'ятали злочинця та можуть його описати або є його відеозображення, зафіксоване відеокамерою спостереження. У цьому випадку виникає необхідність встановлення місця імовірного знаходження або появи підозрюваного, організація розшуку шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, інших пошукових заходів. При цьому зі слів свідків-очевидців складається суб'єктивний портрет підозрюваного з використанням програмного комплексу «Фоторобот». Складений композиційний портрет перевіряється з використанням автоматизованої інформаційно-пошукової системи портретної ідентифікації. Ця система також дозволяє введення зображень, отриманих з відеокамер спостереження. На жаль, потрібно констатувати, що така система не набула достатнього розвитку та запровадження у підрозділах Експертної служби МВС України. В окремих обласних центрах такі програми встановлені, але база даних зображень портретів осіб є невеликою, що унеможливує її повноцінне використання. Водночас можна скористатись інформаційною підсистемою «Розшук» системи «ІППП», яка містить інформацію про осіб, які переховуються від слідства та ухиляються від відбування покарання або зникли безвісти. В інформаційною системою «Пізнання» системи «ІППП» містяться відомості щодо підозрюваних, обвинувачених (підсудних), осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду, зниклих безвісти, невпізнаних трупів та осіб, які не здатні через стан здоров'я або вік повідомити інформацію про себе.

Більш сприятливою для розслідування є слідча ситуація, коли особу підозрюваного встановлено, але не затримано та його місцезнаходження невідомо. У цьому випадку потрібне комплексне використання інформації криміналістичних обліків НДЕКЦ та інших підрозділів МВС, зокрема Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки на центральному та їх управлінні (відділів) поліції на обласному рівнях. Також для перевірки особи можуть використовуватись інформаційні бази інших відомств, зокрема: Державної міграційної служби, Прокуратури України, СБУ, НАБУ та ін., а в окремих ситуаціях Інтерполу та Європолу. Поряд з цим можливо використання баз даних підприємств та організацій банківської системи, медичних установ, транспортних підприємств тощо. Перевірка особи правопорушника за означеними базами є завданням органів досудового розслідування поліції, але отриману при цьому інформацію потрібно використовувати в комплексі з даними обліків інших відомств.

Проаналізувавши можливості використання криміналістичних обліків у розслідуванні кримінальних правопорушень, можна зазначити, що інформація, що міститься у них, використовується протягом всього розслідування.

Види криміналістичних обліків, що потрібно використати, об'єм необхідної інформації визначається слідчим в залежності від етапу розслідування, слідчої ситуації, що склалась на даному етапі та наявності фактичних даних, які знаходяться у матеріалах кримінального провадження на даний момент. Від вмілого та оперативного використання інформації, що міститься в криміналістичних обліках залежить успіх всього розслідування.

1. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

2. Пиріг І. В., Приходько В. О. Криміналістичні обліки: проблеми класифікації. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. праць. Х. : Право, 2021. Вип. 23. С. 45-60.

3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підруч. К. : Кондор, 2005. 588 с.

УДК 343.985
DOI: 10.31733/17-03-2023-363-364

Viktor PLETENETS
Professor of the Department
of Forensic Science and pre-medical training
of the Dnipropetrovsk State
University of Internal Affairs,
Doctor of Law, Professor

FORENSIC ASPECTS OF THE STUDY OF THE PERSONALITY OF THE CRIME UNDER MARCIAL LAW

The identity of the perpetrator is the subject of many legal studies, in particular forensic studies. With the release of the fundamental work of G. Gross «Manual for Forensic Investigators as a System of Forensics» (1892), a new stage was formed in the study of the offender's personality both in the practical activities of authorized persons and the scientific search for the formed science.

Its emergence was a response to the request of society in carrying out the struggle of the relevant State bodies with a significant increase in crime.

The study of properties, specific parties, peculiarities of illegal activity, at the present stage of development of forensic science is carried out in the context of content filling of parts of its system [1]. Thus, «General Theory of Criminalistics», as the first section covers a set of theoretical provisions, general nature, tasks, principles, laws of historical development and place in the system of scientific knowledge, methods of cognition, connections, terms that are basic to other parts of the system. «Forensic engineering» as a section of forensic science, contains a system of theoretical provisions on the basis of which methods and technical means of collecting and using forensic information are developed. «Forensic tactics» – the section of forensic science, which develops theoretical provisions and practical recommendations on the organization and planning of the investigation, the conduct of investigative (search) actions and lines of conduct of participants in criminal proceedings, in particular the identity of the perpetrator. «Forensic methodology» as a section of forensic science is a set of scientific provisions and recommendations for the organization and planning of investigation, as well as the prevention of certain types of criminal offences.

It should be noted that the basis for the formation of effective investigation methods is the forensic characteristic, which, being a relatively new and insufficiently developed scientific category, found among scientists diametrically opposed positions. Their manifestations are evaluated as «phantom» in forensic science, as well as perspective and requiring further research category.

A thorough examination of the existing positions led to the conclusion that they are not justified by those which underestimate the possibilities of both theoretical and applied nature [2]. Such conclusions are also reached by the scientific community, with well-founded support for the further development of the forensic characteristic as an integral structural element of the criminal investigation methodology.

Supporting the positions of those scientists who defend the expediency of further research of this scientific category, we believe that it is possible to implement them with a focus on all its components. This will broaden the understanding, with the possibility of wider use, of the element of «identity of the offender». In the opinion of P. Matyshevskaya, the concept of «personality of the criminal», in a certain way covers a rather wide range of socially significant properties (i.e. traits) of the person, namely personal properties, certain ties and relationships with other people, her moral and psychological world, individual features as well as direct life settings [3].

The rationale for this categorical attitude on the part of the scholars was that, despite the importance of the forensic characterization of certain types of crime, its function has not been sufficiently developed to meet the challenges, facing the science and practice in the field of combating crime [4, p. 23].

This shows the need for a considerable amount of work, in particular the study of this category of persons by analysing their qualitative and quantitative characteristics in order to systematize the accumulated material. However, the military situation makes it necessary to pay

attention to the elements of personality that made it possible to commit criminal offences specific to the period in question. Raising the level of theoretical development will facilitate its rational use by practitioners. This will ensure the application of forensic science.

Thus, the application of the information model under consideration is not limited only to the content of its components when building a methodology for the investigation of certain types of criminal offences, a broader theoretical and practical significance.

1. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В. та ін. Криміналістика: підручник для студ. вищ. навч. закл. (2-е вид, перероб. і доп.). Дніпро : ДДУВС; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
2. Плетенець В. М. Розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності: монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2012. 188 с.
3. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. К. : Юрінком Інтер, 2000. 272 с.
4. Журавель В. А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. праць. X. : Право, 2007. Вип. 7.

УДК 343.985

DOI: 10.31733/17-03-2023-364-367

Костянтин ЧАПЛИНСЬКИЙ

завідувач кафедри

криміналістики та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ВЧИНЕНИХ ВІДНОСНО ІНОЗЕМЦІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ

Під час військової агресії з боку росії дедалі збільшується кількість бойових дій, особливо у Східних і Південних регіонах нашої держави. Внаслідок подальшої ескалації спостерігається збільшення міграційних процесів як у європейські країни, так і переміщення населення у центральні та західні регіони держави. Проте, Збройні Сили України продовжують дедалі деокуповувати захоплені росією території та здійснювати у цих регіонах стабілізаційні заходи.

За цих умов керівництво держави прикладає не аби яких зусиль щодо пришвидшення вступу України до Європейського співтовариства та інтегрування до НАТО. Внаслідок цього виникає необхідність продовження раніше започаткованих реформ соціально-економічної й політичної основ суспільства враховуючи умови сьогодення. Виходячи з цієї ситуації, на початку 2023 року голова Верховної ради України Руслан Стефанчук анонсував навесні суттєві зміни у політичній, соціальній, економічній та правоохоронній сферах. Особливе місце у цій діяльності приділяється протидії корупції та організованій злочинності,

а також реформуванню правоохоронних органів в цілому. Стан справ щодо протидії злочинності в умовах сьогодення потребує покращення.

В умовах виняткової політичної обстановки у державі та ускладнення криміногенної ситуації спостерігається зміна структури й характеру злочинності, загальний рівень якої має тенденцію до зростання. На сьогодні злочинність пристосовується до новітніх умов, суттєво модернізуються форми злочинної діяльності, значно ускладнюються способи підготовки, учинення й приховування кримінальних правопорушень, що викликає певні проблеми їх швидкого розкриття та якісного розслідування.

Внаслідок цього, на жаль, спостерігається збільшення кількості насильницьких злочинів, особливо кримінальних правопорушень проти іноземців.

Можна погодитися з думкою І. Фаєра, що вчинення протиправних дій відносно іноземців викликає особливий суспільний резонанс, оскільки крім заподіяння шкоди людині

– потерпілому від кримінального правопорушення, завдається шкода іміджу України як цивілізованій європейській державі.

Як свідчать статистичні дані Офісу Генерального прокурора, кількісні показники злочинних дій є загрозливими. Так, у 2019 р. відносно іноземців було вчинено 1924 кримінальних правопорушень, у 2020 р. – 980, у 2021 р. – 807. На думку вченого, викликає занепокоєння стан розслідування даних кримінальних правопорушень і досягнення завдань кримінального судочинства. Адже, наприклад, у 2021 р. відносно іноземців було вчинено 807 кримінальних правопорушень, підозру про вчинення кримінального правопорушення було вручено 399 особам, з обвинувальним актом до суду було направлено 354 кримінальні провадження. За 6 місяців 2022 р. відносно іноземців було вчинено 221 кримінальне правопорушення, підозру про вчинення кримінального правопорушення було вручено 68 особам, з обвинувальним актом до суду було направлено 49 кримінальних проваджень [1, с. 19; 2]. Окрім того, узагальнення правоохоронної практики свідчить про високий рівень латентності цих кримінальних правопорушень. Таким чином, значна кількість випадків кримінальних правопорушень, вчинених щодо іноземців, залишається поза увагою правоохоронців, чимало з них не вдається розслідувати й передати з обвинувальним актом до суду, а щодо деяких із них унаслідок неналежного доказування обставин у кримінальному провадженні – суд виносить виправдувальний вирок [1, с. 19].

Окрім того, у 2020-2023 роках спостерігається значне зниження рівня злочинності, що обумовлено гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2 (2020-2021 рр.), внаслідок якої більшість громадян була переведена на дистанційну форму роботи й навчання, та повномасштабним вторгненням РФ на територію України (2022-2023 рр.), внаслідок якого значна кількість українців тимчасово залишила державу.

За цих умов значно знизилась і кількість протиправних дій відносно іноземців. Проте, за даними правоохоронної практики фіксується зменшення з одного боку, скажімо, крадіжок і грабежів відносно іноземців, а з іншого – збільшення шахрайств, злочинів у сфері банківських електронних платежів тощо.

Виходячи з цього, виникає необхідність у створенні сучасної дієвої методики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених відносно іноземців. У міжнародному праві під поняттям «іноземець» розуміють осіб, які хоча й проживають на території певної країни, але не є її громадянами і мають громадянство іншої держави або не мають такого взагалі.

У юридичній літературі вчені (криміналісти, кримінологи) на дисертаційному рівні достатньо уваги приділяли питанням протидії протиправним діянням відносно іноземців, зокрема: Ю. В. Венгерова «Криміналістична характеристика та особливості розслідування злочинів у сфері туристичної діяльності» (2021 р.) [3], І. Фаєр «Розслідування корисливо-насиленницьких кримінальних правопорушень, вчинених щодо іноземців» (2022 р.) [1], І. Ральченко «Кримінальна відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України)» (2016 р.) [4], Б. Замула «Методика розслідування вбивств, вчинених іноземцями на території України» (2021 р.) [5], С. Албул «Кримінологічна характеристика корисливо-насиленницьких злочинів відносно іноземних громадян» (2005 р.) [6] та ін.

Проте на сьогодні залишається низка невирішених організаційно-тактичних завдань.

У період, коли Україна була у складі Радянського союзу, злочинів проти іноземців майже не було. Це було пов'язано з тим, що держава була закритою країною. Громадяни СРСР майже не подорожували і до країни практично ніхто не приїздив. Усі іноземці, які потрапляли до країни, переважно були під щільним наглядом спецслужб. Проживали у певних готелях або супроводжувалися працівниками відповідних оперативних підрозділів.

За набуття Незалежності України – більшість громадян поїхали за кордон, переважно розвивати малий і середній бізнес. З 1991 року почала розвиватися туристична індустрія. На сьогодні Україна є досить привабливою туристичною країною для іноземців з багатьох країн. Це, насамперед, пов'язано з тим, що громадяни іноземних держав:

- мають з Україною спільні кордони;
- перетин державного кордону України характеризується спрощеною процедурою та певною доступністю;
- наявність в Україні значної кількості спільних етнічних діаспор;
- розвиненість торгівельних та інших соціально-економічних відносин.

Розвиток туризму почав приносити величезні кошти. Безумовно це не могло не

зацікавити представників «криміналітету», які також намагалися отримувати кошти з туристичного бізнесу. Внаслідок цього ми щороку спостерігали збільшення злочинів у цій сфері, зокрема, крадіжок, шахрайств, вимагань та ін.

За даними опитування низки провідних туроператорів в Україні, можна дійти висновків, що існують непоодинокі випадки нападів на українських туристів за кордоном. Втім, майже усі ці випадки залишилися без належного реагування з боку правоохоронних органів. Основними причинами такої ситуації переважно є:

- незнання мови країни, де перебуває турист;
- короткий проміжок часу знаходження особи в іноземній державі;
- побоювання з боку туриста розголошення певних обставин і події, що сталася,

за різними причинами, та ін.

Все це призводить до того, що злочини не розкриваються, і викрадені речі та цінності не повертаються.

З часом почав змінюватися і предмет злочинного посягання. Якщо раніше предметом посягання переважно були гроші, речі й цінності, то на сьогодні предметом протиправного посягання є і заволодіння правостановлюючими документами та цінними паперами, майновими правами на нерухомість та ін.

За такої ситуації вчені почали розробляти різні методичні рекомендації з розслідування злочинів, вчинених відносно іноземців, та у сфері туристичної діяльності в цілому.

Загалом, методика розслідування кримінальних правопорушень, вчинених відносно іноземців, є не типовою, адже центральним її елементом є саме «особа потерпілого».

На нашу думку, потерпий-іноземець в цілому визначає:

- місце та обстановку здійснення відносно нього протиправного діяння;
- безпосередньо спосіб злочинного діяння;
- предмет злочинного посягання;
- особу злочинця (їхню кількість, злочинні вміння й навички) та ін.

Виходячи з цього, на підставі аналізу кримінальних проваджень і узагальнення матеріалів оперативної, слідчої та судової практики, на сьогодні серед такої категорії осіб (іноземців) можна виділити наступні групи:

– Іноземці, які прибувають на територію України для відпочинку в якості туристів – подорожують історичними місцями або для відвідування лікувальних закладів. За останні 10 років в Україні побудовано багато 5-зіркових готелів з пакетом лікувальних послуг, постійними відвідувачами яких є іноземці (на відміну від низки європейських країн – послуги українських лікарів є набагато дешевшими і більш якіснішими);

– Іноземці, які прибувають в Україну для відвідування релігійних, святих або сакральних місць. Наприклад, Паломники-хасиди, які щороку прибувають до Умані на Черкащині;

– Іноземці, які прибувають в Україну для участі у короткотривалих масових культурних або спортивних заходів. Наприклад, Чемпіонат Європи з футболу, який відбувався в Україні у 2012 році (ЄВРО-2012);

– Іноземці, які прибувають в Україну на тривалий період, насамперед, для навчання у юридичних або медичних закладах освіти України. На сьогодні в Україні навчається значна кількість іноземних студентів;

– Іноземці, які прибувають на територію України на тривалий період для роботи або ведення бізнесу;

– Іноземці, які прибувають в Україну на нетривалий період для отримання сексуальних послуг, для участі у так званому «секс-туризмі».

Якщо брати період повномасштабного вторгнення РФ (2022-2023 рр.), то іноземці, які мігрують (переміщуються) зі Східних і Південних областей країни у Центральні і Західні її регіони внаслідок збільшення військових дій.

Безумовно, що кожна з наведених категорій іноземців може бути предметом розробки окремої методики досудового розслідування.

Виходячи з цього, подальшого наукового осмислення та дослідження потребують питання:

- алгоритмізації дій слідчого при розслідуванні протиправних дій щодо певної категорії іноземців;
- оптимізації організаційно-тактичного забезпечення проведення окремих слідчих

(розшукових) дій для отримання інформації з матеріальних об'єктів, особистісних та змішаних джерел у кримінальних провадженнях даної категорії;

- удосконалення основних напрямів взаємодії слідчого, органів і підрозділів Національної поліції України, інших державних органів і установ, громадських організацій під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених відносно іноземців;
- посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти осіб та установ, які мають міжнародний захист;
- удосконалення чинного законодавства у сфері протидії злочинності, враховуючи підвищену інтенсивність процесів міграції громадян.

1. Фаєр І. В. Розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, вчинених щодо іноземців: дисер. ... д-ра філософії за спец.: 081 Право. К. : НАВС, 2022. 262 с.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2019, 2020, 2021 року та за червень 2022 року. Офіс Генерального прокурора+. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
3. Венгерова Ю. В. Криміналістична характеристика та особливості розслідування злочинів у сфері туристичної діяльності: дисер. ... д-ра філософії за спец.: 081 Право. Дніпро : ДДУВС, 2021. 265 с.
4. Ральченко І. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків : ХНУВС, 2016. 16 с.
5. Замула Б. А. Методика розслідування вбивств, вчинених іноземцями на території України: дисер. ... д-ра філософії за спец.: 081 – Право. К. : НАВС, 2021. 284 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/18690/5/Dis.pdf>.
6. Албул С. В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса : ОНЮА, 2005. 20 с.

УДК 343.985
DOI: 10.31733/17-03-2023-367-369

Володимир ЮСУПОВ
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Юрій ПЛЮКОВ
доцент кафедри
кримінального права і процесу
Західноукраїнського
національного університету,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД, ЯКІ ЗАЗНАЛИ АРТИЛЕРІЙСЬКИХ ОБСТРІЛІВ ТА БОМБАРДУВАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Нині в Україні важливим є розроблення методології розслідування воєнних злочинів. Основним способом збирання доказів вчинення воєнних злочинів є проведення слідчих (розшукових) дій, однією з найбільш важливих з них є огляд. Огляд будівель і споруд, що зазнали пошкоджень і руйнувань в результаті артилерійських обстрілів та бомбардувань, є невід'ємною складовою кримінальних проваджень щодо розслідування воєнних злочинів.

Від початку збройної агресії росії зафіксовано безліч фактів застосування ворогом засобів і методів ведення війни, заборонених міжнародним гуманітарним правом. Більшість регіонів сходу України, в яких відбуваються активні бойові дії, регулярно зазнають обстрілів з використанням зенітно-ракетних комплексів ЗРК типу С-300, бомбардувань за допомогою баражуючих боєприпасів, до яких відносять дрони-камікадзе типу «Shahed»,

запалювальних боєприпасів типу «9M22С», випущених з реактивних систем залпового вогню РСЗВ. Авіація і корабельна артилерія противника активно застосовує крилаті ракети типу «Калібр», «Іскандер», «Кинджал» та інші їх різновиди. Зафіксовані чисельні випадки використання окупантами уламково-фугасно-запалювальних авіабомб типу «ОФЗАБ-500», які через свою потужність і часто некерованість є засобами невибіркової дії, що заподіюють зайвих ушкоджень і страждання цивільному населенню та серйозну шкоду природному середовищу [1].

Поняття «будівля» і «споруда», як об'єкти огляду під час розслідування воєнних злочинів, мають спільні ознаки, але й суттєво відрізняються між собою. Будівлі – це будівельні системи, що стоять на несучих чи захисних конструкціях та утворюють наземний замкнений об'єкт, який призначений для проживання чи перебування людей залежно від функціонального призначення, а також для виконання виробничих процесів. Спорудою називають інженерно-будівельний об'єкт для забезпечення технічних функцій (колодязі, трубопроводи, мережі каналізації, теплопостачання, електропостачання, газифікації та ін. Л. Рабчинська зазначає, що будівля призначена для постійного знаходження в ній людей з метою проживання чи роботи, споруда ж слугує виключно технічним цілям, а люди в ній знаходяться тимчасово [2, с. 102].

З огляду на це, до будівель можна віднести: житлові будинки, адміністративні будинки державних установ, лікарні, дитячі та навчальні заклади, залізничні вокзали, будинки аеропортів, автостанцій, річкових та морських портів, корпуси заводів і фабрик, виробничих та сільськогосподарських підприємств, автозаправні станції та інше. До споруд: атомні, теплові та гідроелектростанції, склади матеріальних цінностей та сировини, нафтові і газові сховища, трубопроводи, елеватори та зерносховища, бурові установки, автомобільні дороги, залізничні колії, злітно-посадочні смуги, мости, шляхопроводи, тунелі, дамби, греблі, вежі, мережі тепло- та електропостачання, газифікації, каналізації, колодязі, бомбосховища, спортивні, культурно-масові та інші архітектурні споруди тощо.

Головною особливістю проведення огляду будівель та споруд, що зазнали пошкоджень

та руйнувань, є існуюча небезпека перебування його учасників в зоні проведення слідчої (розшукової) дії, оскільки залишається значний ризик подальшого руйнування будівельних конструкцій, можливої наявності на місці огляду вибухонебезпечних предметів, радіоактивних, хімічних речовин та їх залишків.

Тому до початку проведення огляду, рятувальні служби повинні спрямувати зусилля на ліквідацію наслідків події: надати екстрену медичну та психологічну допомогу постраждалим, здійснити евакуацію людей, вжити заходи щодо гасіння пожеж, провести розбір завалів, пошук тіл загиблих та поранених. Під час ліквідації наслідків події, не виключаються можливі вибухи вторинних вибухових пристроїв, вибухонебезпечних фрагментів, що залишилися після вибуху боєприпасу, природного газу, паливно-мастильних матеріалів, враження електричним струмом, а в разі знаходження об'єкта в зоні активних бойових дій, залишається ризик завдання агресором повторних артилерійських обстрілів і бомбардувань.

Отже, фахівці з пошуку і знешкодження вибухових пристроїв та речовин перевіряють об'єкт на існування похідних (вторинних) вибухових пристроїв, фрагментів, що не вибухнули після основного вибуху, та виявляють подібні чинники, які впливають на забезпечення безпеки учасників огляду [3, с. 26].

Огляд місця події проводиться невідкладно, відразу після вчинення кримінального правопорушення. На підготовчому етапі важливим є отримання інформації про об'єкт огляду, його цільове призначення, вжиття заходів щодо запобігання або послаблення шкідливих наслідків події. Також визначаються конкретні цілі та завдання огляду, забезпечується охорона місця події, вносяться пропозиції щодо складу слідчо-оперативної групи і спеціалістів, яких доцільно залучити до огляду, перевіряється готовність технічних засобів, надається розпорядження працівникам поліції щодо виявлення очевидців обстрілу, інших свідків.

Документування на місці події, пов'язаного з артилерійськими обстрілами та бомбардуваннями, складає комплекс дій, який включає відібрання і систематизацію пояснень очевидців, виготовлення фото- і відеоматеріалів, складання схем, планів, топографічних карт та збір матеріальних слідів події [4, с. 269].

При цьому до спеціальної логістичної системи постачання та розподілу ресурсів по забезпеченню завдань проведення слідчих оглядів можна віднести:

– залучення персоналу до складу слідчо-оперативних груп з числа слідчих, спеціалістів різного профілю, медиків, оперативних працівників, осіб, які будуть охороняти місце події, здійснювати перевезення, розміщення, харчування тощо;

– підготовку спеціалізованого транспорту для переміщення слідчо-оперативних груп до місця події, перевезення техніко-криміналістичних засобів та техніки, транспортування вилучених речових доказів, в тому числі вибухових пристроїв, речовин та їх уламків, пересувних криміналістичних лабораторій для проведення попередніх досліджень у «польових умовах», землерийної та вантажної техніки, мобільних рефрижераторів для переміщення тіл загиблих до моргу, забезпечення їх паливом;

– підготовку техніко-криміналістичних засобів, призначених для фото-, відеозйомки, забезпечення аерозйомки за допомогою безпілотних літальних апаратів (БПЛА) на місці події, технічних засобів збирання інформації про вибухові пристрої, речовини, їх пакування тощо;

– спеціальних засобів індивідуального захисту (каска, бронежилетів, вибухозахисних костюмів), іншого спеціального одягу (захисних костюмів, рукавичок, взуття, респіраторів тощо), наметів для розгортання тимчасових пунктів збирання доказів, огорожувальних засобів та додаткових засобів освітлення тощо;

– підготовку інших засобів та обладнання (засобів зв'язку, геолокації, картографічних матеріалів, бланків процесуальних документів, тощо).

Важливе доказове значення має фото- та відеофіксація місця події, оскільки фотознімки та відеозапис відносяться до документів, які є джерелами доказів. Руйнування та обвали будівельних конструкцій, розповсюдження пожежі та наслідки її гасіння, можуть суттєво змінити загальну картину місця події від його початкового вигляду, що ускладнює досягнення цілей та завдань огляду. У таких випадках фото-, відеозйомку на місці події доцільно розпочати ще в процесі активної фази ліквідації шкідливих наслідків події рятувальними службами. Зафіксована таким чином інформація буде відображати динаміку розвитку наслідків події в часі і просторі. З метою безпеки і отримання найбільш повної картини на місці події, фото-, відеофіксацію рекомендується проводити із застосуванням БПЛА, дронів, які оснащені засобами фото-, відеозйомки.

Після завершення робіт з ліквідації наслідків події, фото та відеофіксація може продовжуватись спеціалістами-криміналістами поліції. На цій стадії огляду спеціалісти фіксують загальний вигляд об'єкта з прилеглою до нього територією, виявлені пошкодження

та руйнування, взаємне розташування окремих матеріальних об'єктів та інші сліди кримінального правопорушення. При проведенні орієнтуючої та оглядової фото- та відеозйомок, важливо дотримуватись основних правил судової фотографії, застосовувати існуючі методи кругової, лінійної та ярусної панорами.

Таким чином, фактичні дані, отримані за результатами слідчих оглядів будівель і споруд, що зазнали пошкодження та руйнувань в результаті артилерійських обстрілів та бомбардувань, визначають подальший хід досудового розслідування воєнних злочинів, дозволяють висунути об'єктивні та найбільш достовірні версії щодо механізму вчиненого кримінального правопорушення, його суб'єктів, забезпечити належне планування слідчих (розшукових) дій з метою збирання і перевірки інших доказів та встановлення злочинців.

1. Короткий Т., Заворотько І. Заборонені засоби та методи ведення бойових дій, які Росія використовує у війні проти України. URL: <https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovuh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-proty-ukrayiny/>

2. Рабчинська Л. Будівлі і споруди, що використовуються у сфері господарювання: поняття та основні ознаки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». 2010. Вип. 82. С. 102-104.

3. Прохоров-Лукін Г. В., Пашенко В. І., Биков В. І. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху. К. : ТОВ «Еліт Прінт», 2011. 216 с.

4. Богданюк І. В., Чупрун В. Т., Устименко В. А., Шипілов М. Ю. Особливості судово-експертних досліджень випадків артилерійських обстрілів. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2019. № 20. С. 264-280.

УДК 343.985

DOI: 10.31733/17-03-2023-370-372

Світлана ТЩЕНКОВА

професор кафедри

криміналістики та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах військового конфлікту набувають власних особливостей всі процеси в державі. Не є виключенням і процес розслідування кримінальних правопорушень. З одного боку, процесуальний порядок здійснення окремих процесуальних дій та заходів не змінився, але, з іншого боку, дещо змінилася організація і тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в різних категоріях кримінальних проваджень. Зокрема, розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку також отримало свою специфіку. Найбільш характерні особливості, з огляду на військові умови, мають кримінальні провадження за фактом вчинення масових заворушень. Це зумовлено рядом обставин: збільшення кількості зброї та вибухонебезпечних речовин; зростання негативно настроєних громадян; вплив російської пропаганди. Тому вважаємо за необхідне дослідити організаційно-тактичні особливості проведення огляду місця події у визначених кримінальних провадженнях в умовах воєнного стану.

Стосовно поняття огляду місця події, то, на нашу думку, найбільш точно та ретельно надав його формулювання Є. Макаренко наступним чином: «...невідкладна слідча дія, спрямована на безпосереднє встановлення, сприйняття, дослідження та фіксацію обстановки місця події (стану, властивостей і ознак матеріальних об'єктів, що перебувають на місці події), слідів злочину та інших фактичних даних, які в сукупності дозволяють зробити ґрунтовний висновок щодо характеру, механізму та мотивів злочину, особи злочинця та інших обставин, які підлягають доказуванню у разі порушення в подальшому кримінальної справи і провадження дізнання чи досудового слідства» [5, с. 12].

В чинному КПК України в ч. 3 ст. 214 законодавець надав можливість уповноваженим особам проводити огляд місця події до внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань [3]. На нашу думку, це дійсно правильне законодавче рішення, адже завдяки цьому на початковому етапі розслідування масових заворушень можливо зібрати максимально велику кількість матеріальної доказової інформації. Особливо це має важливе значення в сучасних умовах – під час масованих обстрілів та інших загарбницьких дій «держави-терориста».

Вважаємо доречною думку М. Єфімова, який наголошує на тому, що «...отримана інформація дозволить слідству спланувати подальші дії: визначитися з кількістю об'єктів для огляду, кількістю слідчих, оперативних працівників, експертів і спеціалістів, використання необхідної техніки, пошукових приладів та ін.» [2, с. 45].

Щодо визначення території місця події, вважаємо найбільш доречною думку А. Лісняка, який зазначив, що «...вся адміністративна територія, де проходили масові заворушення, номінально є місцем події, що фактично складається з десятків, сотень або тисяч локальних місць події, які стосуються конкретних епізодів вчинених кримінальних правопорушень. Для огляду кожного локального місця події утворюється слідчо-оперативна група, до складу якої повинен входити слідчий, який є керівником групи, працівник криміналістичного підрозділу, який виконує функції спеціаліста, працівник оперативних підрозділів. Також до огляду місця події може залучатися дільничний офіцер поліції, що обслуговує територію, яка є місцем огляду, та працівники інших підрозділів, виходячи із обстановки місця події та наявності відповідної кількості спеціалістів (судові медики, кіно-, фотодокументалісти, працівники пожежної, вибухотехнічної, кінологічної та інших служб поліції та інших державних органів). Склад слідчо-оперативної групи та взаємодія її членів регламентовані відомчими наказами МВС України» [4, с. 112]. Як бачимо, науковець

виводить склад учасників огляду місця події. Крім того, в умовах воєнного стану для забезпечення безпеки учасників огляду місця події вважаємо необхідним долучати до його проведення спеціалістів вибухотехнічної служби Національної поліції України.

Тобто перелік осіб, які будуть приймати участь у проведенні огляду місця події в умовах військового стану, має, на нашу думку, наступний вигляд:

– обов'язкові учасники: уповноважена особа (дізнавач, слідчий, прокурор), працівники підрозділів кримінальної поліції (для охорони місця події, спостереження за поведінкою різних осіб, обстеження прилеглої території, опитування очевидців, проведення оперативно-розшукових заходів), спеціалістів вибухотехнічної служби Національної поліції України;

– необов'язкові учасники: співробітник НДЕКЦ за потреби для виявлення та вилучення окремих слідів протиправного діяння; інспектор служби охорони або служби безпеки об'єкта, що оглядається.

Стосовно особливостей огляду місця події у справах про масові заворушення, П. Шалдирван зазначає, що значна кількість учасників безпорядків створює додаткові перешкоди. Вчений також вказує на те, що, «...як правило, учасники заворушень, об'єднані у натовпі спільною метою. Але під час скоєння суспільно-небезпечних дій в процесі масових заворушень неможливо всьому натовпу приймати активну участь у погромі одного об'єкта. Авангард натовпу починає погром чергового об'єкта але більшість з натовпу не може приймати участь в ньому в зв'язку з високою скупченістю їх учасників. Тому в погромах конкретних об'єктів приймають участь окремі, найбільш активні групи осіб з натовпу (хоча такі групи можуть бути досить великими за кількістю). Цьому сприяє окрім кількості учасників заворушень і інші фактори:

– в умовах міста натовп не може рухатися широким фронтом;
– за «сценарієм» заворушень (якщо він є), об'єкти нападу можуть бути у кількох населених пунктах або в різних кінцях міста, іншого населеного пункту.

За таких умов організатори або активні учасники заворушень можуть умисно розділити натовп (такій поділ може бути і стихійний) на кілька груп (колон), кожна з яких має свої цілі, маршрут руху та конкретні об'єкти» [8, с. 112].

Як вказує М. Єфімов, бувають випадки, коли на місцях погромів знаходять речі, які раніше учасники заворушень отримали в результаті нападу за місцем попереднього погрому і які надалі були використані як знаряддя протиправного діяння – більярдні шари, фрагменти меблів та ін. Автор наголошує на тому, що «...фіксація таких фактів дає слідству можливість у подальшому підтвердити участь конкретної групи учасників заворушень у погромах на кількох об'єктах. У місцях погромів, де руйнуванню піддавалися споруди – там, де були розташовані кафе, казино, ресторани, інші комерційні структури, звертається увага на наявність слідів крові на ґрунті, металевих снарядах, уламках скла. Це можуть бути як наслідки дій охорони, володільців або працівників цих структур, які захищали майно, так і наслідки застосування зброї правоохоронними органами. Це також може бути наслідком отримання травм учасниками масових заворушень в результаті падіння стін, фрагментів даху, скла вітрин та ін. У такому разі під час огляду вилучаються зразки крові» [1, с. 367]. В розрізі вказаного, слід акцентувати увагу на тому, що це може допомогти працівникам поліції у визначенні пріоритетів щодо черговості проведення їх пошуків.

Серед тактичних прийомів, що забезпечують найбільшу ефективність проведення огляду місця події певна група вчених (П. Мінка, К. Чаплинський) визначають наступні: «...правильне визначення меж слідчого огляду; розстановка сил та засобів (їх використання); обрання найдоцільнішого порядку (методу) пересування місцем події під час огляду; визначення тактичних прийомів огляду обстановки місця події та окремих її елементів» [6, с. 63].

Тепер вважаємо розглянути питання щодо визначення меж огляду. Ми вважаємо вірною думку К. О. Чаплинського, який вказує на те, що даний захід є досить важливим на початковому етапі огляду місця події. Науковець наголошує, що «...помилки у визначенні меж огляду допускаються у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, хоча саме характер події та обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яку потрібно ретельно оглянути. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть бути об'єкти, безпосередньо пов'язані зі злочиним» [7, с. 25].

З приводу руху по території вчинення масових заворушень під час огляду місця події, то П. Шалдирван зазначає, що «...можна застосовувати як концентричний (від периферії до

центра), так і ексцентричний метод: від центра до периферії, коли центром є місце пожежі, погрому, труп або вирва від вибуху» [8, с. 134]. Ми вважаємо, що необхідно застосовувати різні методи пересування по території вчинення масових заворушень в умовах воєнного стану (ексцентричний, концентричний, фронтальний та інші) в залежності від розміру самої території та дій, які були на ній вчинені.

Підсумовуючи, зазначимо, що було досліджено особливості проведення огляду місця події під час розслідування масових заворушень в умовах воєнного стану. Визначено перелік осіб, які можуть приймати участь у проведенні огляду місця події в умовах військового стану. Зокрема, обов'язкові учасники – уповноважена особа (дізнавач, слідчий, прокурор), працівники підрозділів кримінальної поліції (для охорони місця події, спостереження за поведінкою різних осіб, обстеження прилеглої території, опитування очевидців, проведення оперативно-розшукових заходів), спеціалістів вибухотехнічної служби Національної поліції України; необов'язкові учасники – співробітник НДЕКЦ за потреби для виявлення та вилучення окремих слідів протиправного діяння; інспектор служби охорони або служби безпеки об'єкта, що оглядається. З'ясовано, що необхідно застосовувати різні методи пересування по території вчинення масових заворушень в умовах воєнного стану (ексцентричний, концентричний, фронтальний та інші) в залежності від розміру самої території та дій, які були на ній вчинені.

1. Єфімов М. М. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні масових заворушень *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 19-20 верес. 2013 р.)*. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2013. С. 365-368.

2. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник (2-е вид., доп. і перероб.). Дніпро : ДДУВС, 2018. 188 с.

3. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Лісняк А. І. Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень: дис. на здоб. ст. д-ра філософії. Дніпро : ДДУВС, 2021. 231 с.

5. Макаренко Є. І. Огляд місця події: Довідник дільничного інспектора міліції. Дніпропетровськ: Юридична Академія МВС, 2004. 210 с.

6. Мінка П. Я., Чаплинський К. О. Тактика розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями: навч. посібник. Дніпропетровськ : ДГУ, 2007. 176 с.

7. Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду. Криміналістичний вісник. 2011. № 1 (15). С. 22-29.

8. Шалдирван П. В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К. : Академія адвокатури України, 2005. 210 с.

УДК 343.918

DOI: 10.31733/17-03-2023-372-374

Ганна БІДНЯК

доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Єлизавета ВІЛЬХОВА

курсант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Відповідальність за посягання на конституційний лад, шпигунство, державну зраду та інші кримінальні правопорушення, що створюють загрозу національній безпеці України, передбачена відповідальність Розділом I Особливої частини Кримінального кодексу

України, що має назву «Злочини проти основ національної безпеки України». До початку повномасштабного вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року, дійсно, у зазначеному розділі знаходилися лише норми, що регламентували кримінальну відповідальність за злочини, однак у березні того ж року відбулися зміни в законодавстві, відповідно до яких Кримінальний кодекс України доповнено деякими статтями, серед яких особливе місце займає стаття 111-1 «колабораційна діяльність». Зазначена норма містить 8 частин, серед яких зустрічаються як пропуски, так і злочини.

У попередніх роботах ми зазначали, що особливістю ст. 111-1 ККУ є те, що за допомогою неї законодавець значно розширив та уточнив діяння проти національної безпеки України, за які настає кримінальна відповідальність, у тому числі розширив межі кримінальної відповідальності (менш та більш жорсткі санкції, залежно від ступеня небезпечності кримінально-протиправного діяння та його наслідків). Варто звернути увагу і на те, що у колабораційній діяльності, законотворець уточнив і способи її вчинення, оскільки від умов та способів, зняття вчинення – залежить і процес доказування, кількість виявлених випадків та притягнутих до кримінальної відповідальності винних осіб [1].

Аналіз статистичних даних Офісу Генерального Прокурора, який свідчив про значну кількість кримінальних правопорушень, у період воєнного стану, проти основ національної безпеки України. Лише у період з січня по жовтень 2022 року обліковано 18748 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, серед яких 3169 випадків саме колабораційної діяльності. Серед зазначених облікованих випадків вчинення діяння передбаченого ст. 111-1 ККУ, вручено підозру лише 846 особам, а направлено проваджень до суду – 400 [4]. Різниця між облікованими кримінальними правопорушеннями, кількістю вручених підозр, а також результатом у вигляді направлення процесуальних проваджень до суду – свідчить про низький рівень ефективності доказуваності вчинення колабораційної діяльності, оскільки кримінальне правопорушення має безліч складових, що неможливо зафіксувати і дослідити, долучити до справи як доказ, без спеціальних знань та участі експертів.

Задля успішного розкриття та розслідування зазначених правопорушень важливо мати комплексне уявлення щодо елементів їх криміналістичної характеристики. Серед яких особливу увагу криміналісти приділяють особі злочинця.

Більшість науковців в своїх працях спираються на визначення, надане М. Салтєвським, який зазначав, що криміналістична характеристика особи злочинця це такий опис рис зовнішності і внутрішніх властивостей людини, що дозволяє уявити образ людини, її портрет як соціально-біологічної істоти [6].

Грунтуючись на науковій літературі та аналізі судово-слідчої практики, можна зазначити, що понад 74 % випадків колабораційної діяльності вчиняються чоловіками, інші – жінками. Така суттєва різниця, за результатами дослідження, ґрунтується на високій латентності жіночої злочинності у даному типі кримінального правопорушення та на специфіці їх професійної діяльності. Кожен другий відомий випадок жіночого колабораціонізму вчиняється у співучасті з чоловіками (які офіційно зареєстровані у шлюбі, є співмешканцями або мали інші стосунки до злочинної діяльності).

Також, вивчаючи матеріали вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень, можна зазначити наступне: жодна особа, щодо якої за результатами слідства винесено вирок щодо призначення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, не має судимості, офіційно не працевлаштована. Також всі засуджені є громадянами і уродженцями України, за одиничними виключеннями (іноді, уродженці росії, країни-агресора), переважно неодружені, деякі мають на утриманні неповнолітніх дітей. На перший погляд ніяких особливостей в зазначених даних, які підвищують ймовірність вчинення протиправних діянь, окрім факту відсутності місця постійної роботи. Однак розглянувши інші рішення суду, ухвали щодо обрання запобіжного заходу, публікації новин ЗМІ тощо, увагу привертають посади, на яких працювали особи до початку повномасштабного вторгнення та після окупації.

Доречно розділити колаборантів за професійною діяльністю на три групи. До першої групи варто віднести тих осіб, які займали керівні посади у будь-якій установі, організації чи закладі, незалежно від типу власності, державних службовців (голови рад ОТГ, правоохоронці, народні депутати та інші). У другій групі потрібно розташувати осіб, які офіційно не працевлаштовані, оскільки це є значним детермінантом злочинності, тому значна кількість безробітних осіб схильна до співпраці з ворогом (з метою отримання коштів, влади, захисту тощо). До третьої групи входять всі ті професії, що не стосуються управління та масової взаємодії з людьми (наприклад, інженер, механік, біолог та інші).

Від професійної діяльності та зайнятості особи значно залежить ймовірність співпраці на користь ворога з його представниками в Україні або безпосередньо, оскільки особи першої групи мають специфічну освіту і відповідні навички, у тому числі впливу на населення через владні повноваження, безробітні – у пошуку будь-якої діяльності для підтримання умов існування (виживання), особи з третьої групи володіють необхідними знаннями і навичками для налагодження виробництва, розробки новітніх технологій проти України, ремонту тощо. Залежно від зайнятості і різновиду професії, освіти – у особистості колаборанта різняться ознаки щодо яких необхідно бути більш уважними. Це стосується і зміни у поведінці, зайнятості, інтересах та майнового стану особи, характеристики у суспільстві та частота взаємодії з іншими особами.

Демографічний фактор також впливає на поширеність і характер колабораційної діяльності як кримінально протиправного діяння, оскільки від ситуації на території держави залежить поведінка людей, психологічний тиск і вплив під час прийняття рішень, фізичні спонукання – не утворюють складу кримінального правопорушення за ст. 111-1 ККУ, відповідно до чинного законодавства, тому варто враховувати і демографічне розташування суб'єкта колабораційної діяльності, місце народження, проживання його та його родичів, близьких, друзів. На основі аналізу судових рішень та матеріалів кримінальних справ, з'ясовано, що виявлено більше фактів порушення зазначеної норми кримінального права на тимчасово окупованих територіях України, але остаточним показником доведення вини підозрюваних у вчиненні колабораційної діяльності, що становить значну небезпеку для основ національної безпеки держави, її цілісності та суспільства, яке проживає на її території. З 35 вироків, винесених судом за результатами досудового розслідування зазначеного кримінального правопорушення (проступків і злочинів) за ст. 111-1 ККУ, у Сумській області – 8, Харківській та Одеській по 7, Житомирській – 5, по 1 вирок у Полтавській, Чернігівській, Дніпропетровській, Миколаївській областях.

Понад 50 % осіб які здійснюють колабораційну діяльність є уродженцями Луганської, Донецької області, але змінили після окупації місце проживання або продовжують злочинну діяльність на окупованій території однієї з областей України. Особа колаборанта охоплює майже всі вікові категорії, оскільки при вчиненні колабораційної діяльності суттєвий вплив має мета кримінально-протиправного діяння, засоби та способи його вчинення, умови і причини. У відомих випадках колабораційної діяльності можемо зустріти відомості про суб'єкта зазначеного кримінального правопорушення 54 років, 23 чи 29 років. Колабораційна діяльність охоплює значне коло осіб різної вікової категорії, однак із відомих випадків – жодного неповнолітнього та особи, вік якої перевищує 65 років. Встановлення таких вікових обмежень буде помилковим, оскільки у неповнолітніх великий відсоток прихованої злочинності, як і у осіб похилого віку. Ці категорії осіб вважаються найбільш вразливими, а тому зазначені не розглядаються як суб'єкти колабораційної діяльності без суттєвих доказів добровільності кримінально-протиправного діяння за ст. 111-1 ККУ. Сімейний стан впливає на вчинення колабораційної діяльності переважно в тих випадках, коли кримінальне правопорушення вчиняється подружжям у співучасті.

Підсумовуючи, зазначимо, що особою злочинця, як один із визначальних елементів криміналістичної характеристики, переважно представлена громадянами України, офіційно не працевлаштованими, до початку повномасштабного вторгнення займали керівні посади у будь-якій установі, організації чи закладі, незалежно від типу власності; іноді мають специфічну освіту; без судимості; охоплюють майже всі вікові категорії (від повноліття до 65 років); проживають в областях, прилеглих до окупованих, в деяких випадках змінили місце проживання або продовжують злочинну діяльність на окупованій території нашої держави.

1. Бідняк Г. С., Вільхова Є. М. Актуальні аспекти розслідування проявів колаборційних дій. Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення): матер. міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро, 2022. С. 25-29.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.

3. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати досудового розслідування: Офіс Генерального Прокурора. Статистика. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.

5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

6. Салтєвський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.

УДК 343.13
DOI: 10.31733/17-03-2023-375-376

Олексій БОЙКО

доцент кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО
ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Важливим засобом забезпечення інформаційної безпеки держави є система законодавства, що регламентує створення, використання та анулювання інформаційних потоків, а також порядок притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які порушують кримінальний закон під час використання відповідних видів інформації. Кримінальне процесуальне законодавство України має безпосереднє відношення до забезпечення інформаційної безпеки. В той же час окремі аспекти не повною мірою відповідають доктрині системи законодавства. Так нормативні акти, що закладають основу джерел кримінального процесуального права, вказані у ст. 1 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) [1]. При цьому аналіз означеної статті не може не викликати питання, що стосується термінології, яка безпосередньо пов'язана з системою кримінального процесуального законодавства.

Відповідно до проекту ЗУ «Про нормативно-правові акти» «під законодавством України розуміється утворена на ієрархічній основі система нормативно-правових актів та міжнародних договорів України». В свою чергу законодавець в означеному проекті під системою нормативно-правових актів розуміє взаємопов'язану сукупність нормативно-правових актів, які ієрархічно структуровані від актів вищої юридичної сили до актів нижчої юридичної сили та взаємозалежні між актами однакової юридичної сили [2].

Категорія кримінального процесуального законодавства за своїм змістом тотожна категорії кримінального процесуального закону. Під галузевим кримінальним процесуальним законодавством слід розуміти систему законів, що включають сукупність законів, які визначають порядок кримінального провадження на території України.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України, кримінальне процесуальне законодавство України складається з Конституції України, міжнародних договорів, КПК України та інших законів України [1].

Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [3].

Означене положення Конституції України точно відображає місце загальнодержавних принципів та норм міжнародного права в правовій системі нашої держави та повною мірою відповідає положенням загальної теорії права.

Враховуючи, що Україна прагне стати повноправним членом Європейського союзу, відповідним державним інституціям необхідно адаптувати чинне законодавство України до законодавства ЄС, що полягає у приведенні законів, а також інших НПА відповідно до вимог ЄС.

Проте для того, щоб адаптувати вітчизняне законодавство, необхідно не тільки вдосконалити чинне законодавство, в тому числі і кримінальне процесуальне, а й розробити НПА з урахуванням *acquis communautaire*. *Acquis communautaire* – є відповідною правовою системою ЄС, що включає акти законодавства, які прийняті в рамках трьох стовпів ЄС, що не обмежується ними. До вказаних стовпів ЄС належать Спільна зовнішня політика та політика безпеки, Європейське співтовариство, Співробітництво в сфері юстиції та внутрішніх справ [4].

Вважаємо, що при адаптації вітчизняного законодавства, в тому числі і кримінального процесуального законодавства, повинні враховуватися найбільш суттєві складові державного суверенітету України та не можуть ігноруватися на користь інтересів інших держав і на шкоду власним національним інтересам.

Це також певною мірою має відношення і до міжнародного співробітництва в сфері кримінального провадження.

Також означене питання повинно враховуватися і при проведенні правових експертиз законопроектів галузевого характеру. На нашу думку, обов'язковим учасниками розробки кримінального процесуального законодавства при розробці таких експертиз (або учасниками робочих груп) мають бути спеціалісти у галузі загальної теорії права та кримінального процесу. Необхідно залучати означених експертів з юридичних вищих навчальних закладів.

Звісно ж, джерела кримінального процесуального права не можна ототожнювати з джерелами кримінального процесуального закону. Останні чітко визначені ч. 2 ст. 1 КПК України.

Джерела кримінального процесуального права – категорія більш широка та разом із законами може включати в себе також окремі підзаконні нормативні акти.

Таким чином, система галузевого кримінального процесуального законодавства становить основу джерел кримінального процесуального права і має повною мірою відповідати положенням загальної теорії права.

При цьому оптимальна система кримінального процесуального законодавства є важливою складовою та невід'ємним елементом забезпечення інформаційної безпеки України.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Про нормативно-правові акти: Проект Закону від 01.12.2010 р. № 7409. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Інституційний механізм адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4748.

УДК 343.98

DOI: 10.31733/17-03-2023-376-378

Тарас ВОЛКОВ

докторант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КРАДІЖОК З ПРИВАТНИХ БУДИНКІВ

Способу вчинення злочину як однієї з ознак, що характеризує злочинне діяння у криміналістичному та кримінально-правовому значенні приділялось достатньо уваги з боку науковців. У кримінально-правовому аспекті спосіб вчинення кримінального правопорушення

є ознакою об'єктивної сторони, що впливає на кваліфікацію правопорушення та є обов'язковим елементом предмету доказування. З криміналістичної точки зору спосіб розглядають як сукупність характерних для кожного суб'єкта дій, що здійснюються в певній обстановці, спрямованих на отримання певного результату внаслідок чого відбуваються зміни навколишнього середовища у вигляді слідів. З такої позиції спосіб вчинення кримінального правопорушення потрібно розглядати як ланку, що пов'язує інші елементи криміналістичної характеристики, а саме предмет посягання, обстановку, сліди, особу правопорушника.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень за фактами крадіжок з приватних будинків нами встановлено найбільш поширені способи проникнення до їх приміщень, а саме:

Впливом на механізм замка:

– шляхом бампінгу відкриваються замки з циліндровим механізмом. Ключ, що

приблизно підходить за розмірами під отвір в замку або спеціальний пристрій у формі ключа вставляють і забивають молотком, не надто сильно завдаючи ударів. При цьому штифти замкового механізму від'єднуються або руйнуються і замок відкривається;

– за допомогою відмички відкриваються замки будь-якої конструкції. Професійні злодії здатні відкрити замок підручними засобами: шпильками, спицями, шпильками, ножами, дротом або набором спеціально виготовлених відмичок, підбираючи їх в кожному випадку. Сучасна відмичка є електромеханічної конструкції;

– висвердлювання замкової системи або вибивання замку. Це робиться за допомогою сильного удару по циліндру у місце замкової шпарини молотком або його дією на долото чи зубило після чого циліндр вискакує з корпусу замка;

– висвердлюванням частини циліндрового механізму замка у місці розташування штифтів;

– розпилем чи перекушуванням дужки навісного замка;

– впливом на ригель зовні шляхом натисненням на виступаючу частину за допомогою твердого предмета: викрутки, леза ножа, металеві пластини, стамески тощо з метою примусового пересування його у відкрите положення;

– підбором ключа. Типові недорогі замки часто встановлюються масово, завдяки низькій ціні на виробі, завдяки чому наявність відповідного ключа не буде проблемою для фахівця зі зломів;

– руйнування механізму замка кислотою. В один з отворів вливається кислота, що руйнує механізм і двері відкриваються простою викруткою.

Злам вхідної двері або вікна будинку шляхом їх руйнування:

– вибивання плечем, ногою або з використанням кувалди чи сокири дверей, що відкриваються всередину;

– знешкодження полотна дверей або лутки біля петель чи перепилування самих петель болгаркою або їх віджим ломом;

– розпил полотна дверей навколо замка та видалення його фрагменту разом із замком. Такі дії іноді проводяться з використанням спеціально виготовленого злодійського інструменту – «клевні рака», дія якого заснована на ріжучих властивостях ножиць по металу. Накладні замки відкривають роблячи отвір у полотні дверей з наступним просовуванням руки та відкриття замка зсередини;

– руйнування дверей шляхом віджимання. Для цього лом або монтування вставляють між дверима і луткою та обертальним рухом ламають частину лутки зі скобою запирання або частину дверей або вставляють лом внизу дверей і підіймають їх шляхом руйнації лутки чи петель. Останнім часом злочинці, реалізуючи цей спосіб, стали використовувати спеціально доопрацьовані домкрати, що приводяться в дію як механічним, так і пневматичним способом;

– при проникненні через вікно – його розбивають стороннім предметом або видавлюють чи вирізають склорізом або злодійським інструментом – «балериною». Можливим є відкриття вікна з використанням лому або монтування, що вставляється у щілину між створами вікна та віджимається. При цьому руйнуються віконні запори або рама вікна разом зі склом. Якщо на вікнах встановлено ґрати, то залежно від їх закріплення вони перепилуються або за допомогою лома чи монтування виривають разом із цвяхами чи шурупами.

Проникнення у будівлю без зламу, або «безінструментальний» метод полягає у використанні наперед викрадених у господаря ключів від вхідних дверей. Іноді господарі ховають ключ в обумовленому місті або залишають відкритими вхідні двері, вікна, балкон, чим з успіхом користуються крадії.

Без проникнення у будівлю для вчинення крадіжки речей, що розташовані на ділянці біля будинку за відсутності господарів.

Без проникнення або з проникненням у будівлю таємно від господарів або з дозволу господарів, зловживаючи довірою за їх присутності на ділянці. Такі способи крадіжок трапляються, коли господарі: зайняті роботами у садку чи на городі на значній відстані від будівель; відпочивають часто із вживанням горілчаних напоїв, внаслідок чого втрачають пильність та не звертають увагу на наявність сторонніх осіб на ділянці, або засинають, не вживаючи заходів до збереження майна; разом відпочивають зі злочинцями, що вкралися до них у довіру [1, с. 28-29].

Виділивши групи способів крадіжок з будинків садибного типу, потрібно зазначити,

що в більшості випадків злочинці застосовують сукупність способів проникнення. Невдале застосування одного зі способів примушує злочинця використовувати інший, тобто має місце ситуаційна обумовленість способів учинення злочину.

Способи приховування злочину вчені-криміналісти розглядають з одного боку як складову способу вчинення злочину, з іншого – як самостійну наукову категорію. В. Весельський, С. Зав'ялов та В. Пясковський поділяють способи приховування злочину на п'ять груп: «1) способи приховування матеріальних слідів, що відбилися в навколишній обстановці внаслідок готування і вчинення злочину; 2) способи приховування предметів посягання та наслідків заволодіння ними, розпорядження і використання; 3) способи вживання заходів з маскування і фальсифікації слідів злочину; 4) способи вживання заходів з протидії розшуку злочинця; 5) способи вживання заходів з протидії щодо встановлення істини загалом» [2, с. 37].

Ми приєднуємось до думки науковців, які вважають, що приховування злочину здійснюється шляхом утаювання, знищення, маскування або фальсифікації інформації, отриманої під час розслідування. Перераховані способи приховування крадіжки можуть мати прояв як окремо, так і в тісному переплетенні між собою, утворюючи так звані змішані способи приховування злочину.

1. Пиріг І. В., Самсонова В. В. Методика розслідування крадіжок, вчинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів: монографія. Дніпро : ДДУВС, 2017. 152 с.

2. Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю: навч. посібник (для студ. вищ. навч. закл.). К. : КНТ, 2009. 160 с.

УДК 343.985.5

DOI: 10.31733/17-03-2023-378-380

Аліна ГАРКУША

доцент кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАТРИМАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Із запровадженням в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану у зв'язку із військовою агресією російської федерації було внесено низку суттєвих змін до КПК України. Дослідження інституту запобіжних заходів, зокрема, тимчасово запобіжного заходу – затримання уповноваженою службовою особою відповідно до ст. 208 КПК України, має виняткове значення для кримінального процесуального законодавства. Розкриття сутності процесуального порядку затримання в умовах воєнного стану є складним, оскільки інститут запобіжних заходів зазнав неабияких змін, які стали предметом дискусії як для науковців так і для практичних співробітників.

У ст. 615 КПК України Розділу IX-1 Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, визначені особливості проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану, зокрема здійснення затримання особи. Так, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України «наявні випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, визначені статтею 208 цього Кодексу, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, – уповноважена службовою особою має право без ухвали слідчого судді, суду затримати таку особу» [1]. Слід зауважити, що дана норма є відсильною, адже вона переадресовує до підстав для затримання особи уповноваженою службовою особою, визначених ч. 1 ст. 208 КПК України, серед яких:

- «1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України» [1]».

Отже, законодавцем, введено нову підставу для затримання особи – «можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину [1]». Факт розширення підстав для затримання уповноваженою службовою особою особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, свідчить про збільшення обсягу обмеження права на свободу та особисту недоторканність [2]. Відповідно дане розширення детермінувало супротив захисників, які аргументують це тим, що розширення повноважень може призвести до випадків свавільного порушення прав і свобод осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Зважаючи на пріоритетність дотримання прав людини, їх порушення є недопустимим навіть в умовах воєнного стану [3].

Найпоширенішою законною підставою для позбавлення волі, без сумніву, є те, що особа обґрунтовано підозрюється у вчиненні злочину (див. *expressis verbis* статтю 5(1)(с) Європейської конвенції) [4]. Однак, як буде показано нижче, така підозра не є підставою для тримання під вартою на невизначений термін. Те, що може вважатися прийнятним, відрізняється від випадку до випадку, але, як зазначено в статті 9(3) Пакту та статтях 7(5) і 5(3) Американської та Європейської конвенції відповідно, підозрюваний має право бути намагався «протягом розумного строку або звільнити» до суду [5-6]. Свобода є правилом, з якого затримання має бути винятком. Як зазначено в Правилах 6.1 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних з позбавленням волі, так званих «Токійських правил», «попереднє ув'язнення має використовуватися як крайній засіб у кримінальному провадженні з належним урахуванням розслідування передбачуваного злочину та для захисту суспільства та жертви» [7].

Зокрема «строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати строк, визначений статтею 211 КПК України, хоча ще донедавна законодавець намагався строк збільшити, враховуючи воєнний стан. Якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. 211 Кодексу, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи» [1]. Звертаємо увагу на те, що законодавець вживає заходів для попередження випадків свавільного порушення права на свободу та особисту недоторканність, усуваючи наявні суперечності.

Про затримання уповноважена службова особа повинна негайно повідомити:

- близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором затриманого (ч. 1 ст. 213 КПК);
- батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування – якщо затримали неповнолітнього (ч. 2 ст. 213 КПК);
- Службу безпеки України – якщо затримали розвідника, Мін'юст – якщо затримали державного виконавця, Мін'юст та Раду приватних виконавців України – якщо затримали приватного виконавця (ч. 3 ст. 213 КПК);
- Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги (ч. 4 ст. 213 КПК) [1, 8].

За ч. 1 ст. 209 КПК особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою [1, 8].

Реформування КПК України в умовах воєнного стану набуло значної уваги серед науковців та практичних працівників. Зокрема, здійснення затримання, адже трансформації даного інституту пов'язані не тільки з темпоральним аспектом, але й процедурою цієї процесуальної дії. У ст. 615 КПК України, яка належить до Розділу IX-1 Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, визначені особливості проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Ці особливості на сьогодні є актуальними і повинні бути розглянуті та проаналізовані практичними працівниками, які провадять слідчу діяльність в умовах, що склалися. Варто зафіксувати

факт розширення законодавцем підстав для затримання уповноваженою службовою особою особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, що свідчить про збільшення обсягу обмеження права на свободу та особисту недоторканність. Особливо увагу слід звернути на посилення дії механізмів прокурорського нагляду для того, щоб запобігти масовим свавільним порушенням права на свободу та особисту недоторканність в умовах воєнного стану. Зокрема, це необхідно розглядати у розрізі збільшення строку для затримання в умовах воєнного стану.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.2022 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Фоміна Т. Г., Рогальська В. В. Затримання особи в умовах воєнного стану: підстави та уповноважені службові особи на здійснення. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 371-376.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: конвенція в редакції від 01.08.2022 р. №995-004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

5. Африканська хартія прав людини і народів. URL: <https://vue.gov.ua/>

6. Американська конвенція з прав людини. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rzoas3con.html>.

7. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими: документ від 30.08.1955 р. № 995_212. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.

8. Гаркуша А. Г. Деякі аспекти надання безоплатної правової допомоги в Україні. Форум права. Науковий журнал. 2019. № 2. С. 15-22.

9. Захарко А. В., Рогальська В. В., Солдатенко О. А. Затримання у кримінальному провадженні: навч. посібник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 224 с.

УДК 343.985.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-380-383

Serhiy HERASYMCHUK

senior lecturer of the Department
of Public and Private Law
of the University of Customs and Finance,
PhD in Law

**TACTICS OF CONDUCTING AN INVESTIGATIVE EXPERIMENT
WHEN INVESTIGATING CRIMINAL OFFENSES RELATED TO RESISTING
REPRESENTATIVE AUTHORITIES OR REPRESENTATIVES OF THE PUBLIC
PERFORMING PUBLIC ORDER PROTECTION DUTIES: PROBLEM ASPECTS**

At the next stage of the investigation of criminal offenses related to resistance to a representative of the authorities or the public, who performs duties for the protection of public order, a large number of investigative (search) actions, covert investigative (search) actions and other measures are carried out. Their conduct is mainly aimed not at the discovery of new evidentiary information, but at the verification of the data collected at the initial stage of the investigation. We believe that it is most appropriate to divide the initial and subsequent stages by the moment when a person is suspected. After that, law enforcement officers are already conducting interrogations of this person, presenting them for identification and other procedural actions necessary to prove the suspect's guilt in committing an illegal act. In our opinion, the most difficult in terms of organization and conduct of all investigative (search) actions is the investigative experiment.

After all, in order to conduct it, it is necessary to gather a sufficient number of participants, distribute roles among them, determine the sequence of actions, etc.

The analysis of the materials of criminal proceedings made it possible to note that at the next stage of the investigation of criminal offenses related to resistance to a representative of the authorities or a representative of the public who performs duties for the protection of public order, the investigative experiment was carried out in 89 % of cases.

Regarding the concept of an investigative experiment, let's turn to the definition given by

the legislator. In particular, in Part 1 of Art. 240 of the Criminal Code of Ukraine defines that in order to verify and clarify information that is important for establishing the circumstances of a criminal offense, an investigator, a prosecutor has the right to conduct an investigative experiment by reproducing the actions, situation, circumstances of a certain event, conducting the necessary experiments or tests [5].

The generalization of the scientific developments of forensic scientists and procedural's and the materials of criminal proceedings made it possible to conclude that authorized persons do not always conduct an investigative experiment when investigating criminal offenses related to resistance to a representative of the authorities or a representative of the public who performs duties for the protection of public order. On the basis of judicial and investigative practice, the following factors have been determined that make it difficult to conduct an investigative experiment in the studied category of criminal proceedings:

- the duration of the procedural action – 75 %;
- the need to involve a significant number of its participants – 64 %;
- preparation, selection and use of certain tools and means for multiple tests in different conditions – 59 %;
- a conflicting attitude towards its execution by the suspect – 62 %.

At the same time, it should be understood that different goals of an investigative experiment can be achieved during one investigative (search) action. After all, their limitation only by checking the already available evidence narrows the scope of application of the investigated procedural action. That is, during the investigation of hooliganism associated with resistance to a representative of the authorities or the public, who performs duties for the protection of public order, an investigative experiment is conducted to achieve various tasks. They cannot exist separately from each other, but are combined in various combinations, the mandatory component of which is obtaining new evidence. As we can see, one procedural action can be aimed at checking the evidence, as well as establishing the conditions that contributed to the commission of a criminal offense [2, p. 148].

In turn, O. Antonyuk defined the following list of measures that must be carried out at the preparatory stage of the investigative experiment during the investigation of criminal offenses against public order: study of the materials of criminal proceedings (78 %); preliminary interrogation

of the person whose testimony will be checked (100 %); determination of the purpose of the investigative experiment and the facts to be ascertained (82 %); identification of participants in the investigative (search) action (89 %); preparation of technical means (41 %); preparation of vehicles (25 %); ensuring security during procedural action (31 %); carrying out operational and search activities with the aim of obtaining additional information about the situation and circumstances of the event (9 %); preparation of aids (49 %); drawing up a plan of investigative (search) action (59 %); preliminary inspection of the territory (premises) where the procedural action is expected to be carried out (6 %) [1, p. 143].

With regard to the organizational and preparatory measures for the investigative experiment in the investigation of criminal offenses related to resistance to a representative of the authorities or the public, who performs duties for the protection of public order, the interviewed law enforcement officers identified the following:

- processing of criminal proceedings materials (29 %);
- preliminary interrogation of the person whose testimony will be checked (100 %);
- determination of the participants of the investigative (search) action (68 %);
- preparation of technical means (35 %);
- preparation of vehicles (29 %);
- preparation of auxiliary means (36 %);
- ensuring the safety of persons during the procedural action (31 %);
- carrying out operational and search activities with the aim of obtaining additional information about the situation and circumstances of the event (9 %);
- drawing up a plan of investigative (search) action (65 %);
- a preliminary inspection of the territory (premises) where it is planned to conduct an investigative experiment (8 %).

All the measures listed above have their own meaning, which determines the importance of their implementation. Failure to implement any of them will have a negative impact on the implementation of the specified procedural action and its final results.

In addition, certain tactical conditions must be observed for the most accurate and effective conduct of an investigative experiment in the studied category of criminal proceedings. For example, K. Chaplinsky singles out the following among them: conducting an investigative experiment in conditions as close as possible to those in which the event, fact or phenomenon took place; use during the experiment of the same devices, mechanisms, devices and materials

that were used during the criminal event; repeated (multiple) conducting of experiments; step-by-step (staged) conducting of experiments and repetition of test actions in changing conditions; carrying out the necessary experimental and research actions (tests), as similar as possible to those that took place in reality; limited number of participants in the investigative action; involvement of a witness, victim, suspect or accused person in conducting an experiment; conducting an investigative experiment with each suspect separately; ensuring the safety of the participants of the investigative experiment [6, p. 438-439].

As M. Yefimov rightly points out, the suspect's full recognition of his active participation in mass riots or the role of their organizer certainly plays a huge role even when the investigation has at its disposal a sufficient body of evidence before questioning the suspect. It is this recognition of the suspect that connects the entire collection of evidence collected in the case into a single and inseparable whole. At the same time, it is important not only to confirm those facts that are already known in the case, but also those that the investigation did not know anything about (for example, about the place of hiding of the weapons used during the riots, about other participants in the riots, etc.), which indicates that criminal knowledge of the suspect, and which (facts) can be verified with the help of other evidence [3, p. 54]. In view of the above, we also consider the investigative experiment with the suspect, who fully contributes to the investigation, to be the most optimal for criminal proceedings.

For his part, I. Kirpach considers the use of technical means of fixation (for example, a video camera) to be a mandatory tactical condition for conducting an investigative experiment. The author notes that their use during the event significantly increases its informational value. Thus, when conducting an investigative experiment, the law entitles the investigator, the prosecutor or a specialist involved on their behalf to conduct measurements, take photographs, make sound or video recordings, draw up plans and schemes, make graphic images, prints and casts, which are attached to the report. The scientist appropriately emphasizes the fact that the recording is intended not only to describe and certify the results of the investigative experiment, but also the procedural order of its conduct, therefore, the guarantee of compliance with the rights of the participants in the process, and, as a result, the fact of the admissibility of the evidence obtained as a result of its conduct [4, p. 233].

Among the conditions of the investigative experiment in the investigation of criminal offenses related to resistance to a representative of the authorities or the public, who performs duties for the protection of public order, the following are the most important:

- conducting an investigative experiment in an environment as close as possible to those in which the event took place;
- establishing and maintaining psychological contact with the suspect, as well as observing his behavior;
- repeated repetition of homogeneous experiments under variable conditions;
- optimal limitation of the number of participants in the investigative experiment.

Noting the above, we note that the conduct of an investigative experiment during the investigation of criminal offenses related to resistance to a representative of the authorities or a representative of the public who performs duties for the protection of public order allows to check the evidentiary information at the end of the pre-trial investigation. The most important conditions

of the investigative experiment are determined: 1) conducting the investigative experiment in an environment as close as possible to those in which the event took place; 2) establishing and maintaining psychological contact with the suspect, as well as observing his behavior; 3) repeated repetition of homogeneous experiments under variable conditions; 4) optimal limitation of the number of participants in the investigative experiment. It is emphasized that the most important measures of the preparatory stage are the preliminary interrogation of the person with whom the investigative experiment will be conducted, and the determination of the technical means of fixation.

1. Antonyuk O. A. Organizational and tactical features of conducting an investigative experiment in the investigation of criminal offenses against public order. *Legal science*. 2020. No. 5. Pp. 139-145.

2. Herasymchuk S. S. Investigation of hooliganism associated with resistance to a representative of the authorities or the public, who performs duties for the protection of public order: diss. ... Faculty of Law Sciences: 12.00.09. Dnipro : Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 2018. 237 p.
3. Yefimov M. M. Investigation of crimes against public order and morality: training manual (2nd ed., add. and proces.). Dnipro : Dniprop. state University of Internal Affairs, 2018. 188 p.
4. Kirpach I. S. Tasks of investigative (detective) actions in criminal proceedings. Customs business. 2013. No. 3 (87). Pp. 233-234.
5. Criminal Procedure Code of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
6. Chaplinskyi K. O. Tactical support for investigative actions: monograph. Dnipropetrovsk : Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs; Lira LTD, 2010. 560 p.

УДК 343.98.068
DOI: 10.31733/17-03-2023-383-384

Андрій КИСЕЛЬОВ
доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ У ПРОТИДІЇ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВопОРУШЕННЯМ ЗА ДОПОМОГОЮ НЕГЛАСНИХ ПРАЦІВНИКІВ

На теперішній час головним завданням Національної поліції є своєчасна оперативно-розшукова протидія кримінальним правопорушенням, виявлення латентних кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили. Застосування злочинцями таких способів маскування кримінальних правопорушень, які дуже часто не дозволяють звичайними гласними засобами виявити навіть самий факт кримінального правопорушення, обумовлює необхідність використання оперативними підрозділами Національної поліції негласних позаштатних працівників у протидії кримінальним правопорушенням. Ефективне використання оперативними підрозділами Національної поліції негласних позаштатних працівників підвищить рівень протидії кримінальним правопорушенням. На вказану ефективність впливатиме використання оперативними підрозділами у протидії кримінальним правопорушенням за допомогою негласних працівників кримінального аналізу.

Так, використання оперативними підрозділами безпосередньо кримінального аналізу, а також застосування у протидії кримінальним правопорушенням за допомогою негласних працівників його результатів, може мати місце на різних етапах роботи з негласними позаштатними працівниками.

Науковцями, що досліджують різні аспекти використання негласних позаштатних працівників Національної поліції у боротьбі зі злочинністю, не були досліджені питання використання кримінального аналізу у протидії оперативними підрозділами Національної поліції кримінальним правопорушенням за допомогою негласних працівників.

Із введенням на території України правового режиму воєнного стану до завдань негласних позаштатних працівників Національної поліції додалися деякі специфічні щодо виявлення та документування воєнних злочинів.

Використання можливостей кримінального аналізу здатне мінімізувати витрати часу працівників оперативних підрозділів на вирішення поставлених завдань та підвищити якість їх інформаційно-пошукової діяльності.

Працівники оперативних підрозділів під час протидії кримінальним правопорушенням за допомогою негласних працівників здійснюють збір та аналіз інформації з якомога більшої кількості інформаційних ресурсів, а також інших джерел інформації, до яких у тому числі належать і відкриті інформаційні реєстри та інші аналогічні ресурси.

Тут варто зауважити, що загальнодоступні реєстри органів державної влади та відкриті інформаційні ресурси (OSINT) можуть бути використані звичайним громадянином

особисто. Це вказує на можливість використання кримінального аналізу та його результатів не тільки оперативними підрозділами Національної поліції. Враховуючи специфіку протидії оперативними підрозділами кримінальним правопорушенням за допомогою негласних позаштатних працівників в умовах правового режиму воєнного стану, роль такої можливості в процесі вказаної протидії може бути незамінною.

Підсумовуючи, зазначимо, що в наш час спостерігається активний розвиток цифрового суспільства, соціальних мереж, месенджерів тощо. Використання оперативними підрозділами під час протидії кримінальним правопорушенням за допомогою негласних позаштатних працівників вище перелічених інструментів кримінального аналізу є необхідністю.

УДК 343.14

DOI: 10.31733/17-03-2023-384-387

Василь КОЗІЙ

докторант кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ КРИПТОВАЛЮТОЮ

Починаючи із 2008 року – із появи першої у світі криптовалюти – біткоїна, і по теперішній час у світі відбувся бурхливий розвиток криптовалют. Тепер це ціла індустрія: у мережі інтернет тисячі ресурсів надають можливості будь-кому всього за кілька хвилин за допомогою грошових коштів із банківської карти стати власником однієї чи кількох із багатьох тисяч криптовалют. Так, наприклад, на ресурсі Coin Gecko станом на 02.03.2023 рік містилася інформація про 12 309 монет, і це далеко не всі, а лише ті, які вказаний ресурс відстежує [1].

Однією із нагальних потреб і вимог часу є запровадження прозорого і чіткого контролю за діяльністю на ринку криптовалют. Регулятори багатьох країн намагаються законодавчо впорядкувати правила їх обігу. Загалом для надання послуг користувачам тієї чи іншої країни уряди запроваджують правила для криптовалютних бірж та обмінників, відповідно до яких оператори таких бірж повинні отримати ліцензії на здійснення відповідної діяльності. При цьому криптовалюту розглядають як активи, торгівля та обмін якими підлягають оподаткуванню.

В Україні криптовалюту на законодавчому рівні віднесено до віртуальних активів. Більше року тому, 17.02.2022 ухвалено Закон України «Про віртуальні активи», який проте до цього часу не набрав чинності. Згідно з п. 1 указаного Закону віртуальний актив – це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [2].

Із року в рік правоохоронці у всьому світі все частіше й частіше стикаються із фактами незаконного заволодіння криптовалютою. Не є винятком і Україна. Крім викрадення криптовалюти різними способами, (злами криптовалютних бірж, електронних гаманців, різні шахрайські схеми і т. ін.) злочинці її також у багатьох випадках використовують для легалізації незаконно здобутого майна, продажу та придбання зброї, наркотичних та психотропних речовин, а також для фінансування тероризму.

Наприклад, за процесуального керівництва Офісу Генерального прокурора здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за фактом фінансування тероризму (ч. 3 ст. 258-5 КК України). За даними слідства, з травня 2022 року в окремих регіонах України у змові з представниками псевдореспублік «Л/ДНР» діяла група осіб, яка займалася фінансовими махінаціями. Їх метою було заволодіння грошовими

коштами, які знаходилися на банківських рахунках громадян України на тимчасово окупованих територіях, зокрема Донецької та Луганської областей. В подальшому ці кошти через криптобіржі перераховувались, у тому числі представникам «Л/ДНР». Гроші використовувалися в інтересах учасників терористичних організацій для нанесення шкоди національній безпеці України. В рамках розслідування кримінального провадження було проведено

27 обшуків. Вилучено речові докази, що підтверджують злочинну діяльність. Також накладено арешти на криптоактиви в розмірі 65 млн грн. Досудове розслідування здійснюється слідчими Головного слідчого управління СБУ. Оперативний супровід – Департамент захисту національної державності СБУ [3].

Відповідно до даних експертів з кібербезпеки PeckShield упродовж лютого 2023 року зловмисники поцупили \$ 35,3 млн у криптоактивах. Фахівці зафіксували понад 200 експлойтів. При цьому 141 злам стався в один день – 11 лютого. Найбільшу суму – \$ 9,2 млн. – хакери викрали внаслідок атаки на користувачів гаманців MyAlgo. За ним за обсягом вкрадених коштів слідує DeFi-протокол Platyrus. У PeckShield зазначили, що в ході зламу протоколу BonqDAO зловмисники намагалися викрасти близько \$ 120 млн, але змогли вивести тільки \$ 2 млн. Станом на 28 лютого хакери переказали частину коштів до міксеру Tornado Cash. Зокрема, аналітики ідентифікували транзакції на понад 9 000 ETH і 6 000 BNB [4].

Ці та інші випадки незаконного заволодіння криптовалютою потребують пильної уваги правоохоронців, слідчих, детективів та оперативних працівників і обвинувальні акти щодо винних осіб повинні направлятися до суду та розглядатися по суті в розумні строки. Отже у кримінальних провадженнях цієї категорії актуальним є визначення особливостей доказування.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

- 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення [5].

Ці обставини є загальними для будь-яких кримінальних правопорушень. Проте у кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння криптовалютою є певні особливості, з огляду на специфіку таких злочинів.

Передусім слід враховувати, що при описі способу вчинення злочину у багатьох випадках необхідним є дотримання контекстуального підходу.

І тут найближчу схожість і певні паралелі можна провести із злочинами, вчиненими в умовах збройного конфлікту. Так, дослідження значення контекстуальних обставин як елементів складу злочину при розслідуванні окремих категорій злочинів дозволило Г.Тетерятник дійти висновків про те що необхідним є доктринальне дослідження контекстуальних обставин вчинення кримінальних правопорушень та їх вплив на кримінальну кваліфікацію в межах вітчизняного правового поля в умовах збройного конфлікту, виділення спеціального предмету доказування по таким кримінальним правопорушенням, визначення спеціальних механізмів доказування. Перспективними

вбачаються подальші наукові розвідки з питань з'ясування поняття, правової природи, значення контекстуальних обставин як елементів кримінального правопорушення та їх вплив на здійснення процесу доказування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів [6, с. 249].

Контекстуальними обставинами у кримінальних провадженнях про злочини щодо незаконного заволодіння криптовалютою, залежно від конкретних обставин, можуть бути: особливості функціонування тієї чи іншої криптовалюти, тобто опис того, як функціонує блокчейн та яким чином здійснюються транзакції; яке програмне та апаратне забезпечення потрібно для здійснення транзакцій; як відбувається торгівля та обмін криптовалюти на тій чи іншій централізованій або децентралізованій біржі та які засоби безпеки запроваджено; яким чином працюють смарт-контракти; яка історія торгів на визначеній біржі з визначеного акаунта упродовж визначеного часу, з яких IP та ін. Також це може бути загальна інформація про індустрію криптовалют в цілому. Наприклад, якщо йдеться про крах або злам криптовалютної біржі, то до контекстуальних обставин можуть відноситися дані про те хто і коли її заснував, у яких юрисдикціях вона зареєстрована, як організовано її роботу, які показники такої роботи, як здійснювалося керівництво біржею, які попередні «схожі за почерком» спроби передували зламу.

Іншою, не менш важливою особливістю є те, що будь-які докази, які подаються в суді мають пояснюватися простою та зрозумілою мовою для осіб, які не фахівцями в індустрії криптовалют. Це стосується технічних особливостей функціонування тієї чи іншої криптовалюти, технічних особливостей функціонування криптовалютних бірж, способів верифікації користувачів на біржах, особливостей функціонування програмного забезпечення для зберігання криптовалют і т. ін.

Надзвичайно важливою є необхідність пояснення того, про що свідчать ті чи інші факти, які обставини вони підтверджують або спростовують у своїй сукупності. У цьому контексті показовим є звіт агента ФБР про те, яким чином було встановлено особу власника даркнет маркетплейсу Silk Road Росса Ульбріхта, відомого як «Dread Pirate Roberts». Зокрема у параграфі 39 звіту агентом відзначено: «Згідно із записами про користувача одержаним за допомогою Google, Gmail акаунт Ульбріхта зареєстровано на ім'я «Росс Ульбріхт». Записи свідчать про те, що Ульбріхт має акаунт в Google+, сервісі соціальної мережі Google. Після вивчення публічно доступного профілю Ульбріхта на Google+, я з'ясував, що він містить його фото, яке відповідає фото у профілі «Росс Ульбріхт» на LinkedIn, як про це згадується в параграфі 33...41. Розслідування також підтвердило той факт, що на початку червня 2013 року Ульбріхт проживав у Сан-Франциско, Каліфорнія, поряд з інтернет-кафе, із якого встановлювалося з'єднання із сервером, який використовувався для адміністрування Silk Road. А саме:

Мною вивчено записи, одержані від Google, які містять в логах IP адреси, з яких здійснювався вхід в Gmail акаунт Ульбріхта з 13.01.2013 р. по 20.06.2013 р. IP логи свідчать, що упродовж цього часу до акаунту регулярно здійснювався доступ з визначеної IP адреси Comcast. Згідно з записами одержаними від Comcast, вказана IP адреса у вказаний час доступу була зареєстрована за визначеною адресою по вул. Хікорі, Сан-Франциско, Каліфорнія. За цією адресою зареєстрована інша особа, яка, як мені відомо, є другом Ульбріхта, у якої він зупинився, коли приїхав до Сан-Франциско орієнтовно у вересні 2012 року, що підтверджується відео, розміщеним на YouTube, на якому обоє друзів за обставин, які підтверджують ці міркування.

Грунтуючись на моєму дослідженні приватного листування DPR, відновленого з веб-сервера Silk Road, мені відомо, що DPR регулярно вказував Тихоокеанську тимчасову зону, коли оперував часом. Наприклад, в одному особистому повідомленні, датованому 18.04.2013 р. DPR повідомляє іншому користувачеві Silk Road: «Зараз приблизно 4 години дня за Тихоокеанським (стандартним) часом. Мені потрібно зайнятися деякими справами». Виходячи з моєї підготовки та досвіду, я вважаю, що ця тенденція говорить про те, що DPR фізично знаходиться в Тихоокеанській тимчасовій зоні, в якій, зрозуміло і знаходиться Сан-Франциско, Каліфорнія».

Як бачимо, агентом надається пояснення кожному факту та обставині, що має значення для справи.

Важливим у доказуванні, з урахуванням конкретних обставин вчинення злочину є зазначення і підтвердження доказами фактів, які свідчать про те, що підозрюваний чи обвинувачений в силу своєї освіти та наявності відповідних знань, а також умінь і навичок у сфері ІТ загалом та наприклад, конкретно програмування чи інженерії блокчейну міг

вчинити незаконне заволодіння криптовалютою. На підтвердження певних фактів можуть бути використані дані, які містяться в дипломах про освіту, сертифікати про закінчення відповідних курсів, проходження тренінгів, участь у тематичних заходах, дані із соціальних мереж, з яких слідує, що особа позиціонує себе причетною до певної спільноти. Очевидно, що прибиральник приміщень, який не обізнаний із сферою ІТ та у якого у користуванні навіть немає смартфона або іншого гаджета із програмним забезпеченням для торгівлі та зберігання криптовалют не здатний незаконно заволодіти криптовалютою і, відповідно, бути підозрюваним або обвинуваченим у цьому, якщо тільки немає доказів, які спростовують вищевказане.

Підбиваючи підсумки наведеному вище, слід відзначити, що доказування у кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння криптовалютою має свої особливості, які полягають у тому, що при описі способу вчинення злочину у багатьох випадках є необхідним дотримання контекстуального підходу. Також будь-які докази, які подаються на підтвердження або спростування тих чи інших фактів або обставин мають пояснюватися простою та зрозумілою мовою для осіб, які не фахівцями в індустрії криптовалют. Крім того, важливим у доказуванні є доведення того, що підозрюваний чи обвинувачений в силу своєї освіти та наявності відповідних знань, а також умінь і навичок у сфері ІТ загалом та наприклад, конкретно програмування чи інженерії блокчейну міг вчинити незаконне заволодіння криптовалютою.

1. CoinGeko. URL: <https://www.coingecko.com/uk>.

2. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.

3. Ліквідовано потужну фінансову схему допомоги псевдо республікам. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/likvidovano-potuznu-finansovu-sxemu-dopomogi-psevdorespublikam>.

4. More than 200 exploits grabbed \$ 35.3M in February 2023. URL: <https://twitter.com/PeckShieldAlert>.

5. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

6. Тетерятник Г. К. Значення контекстуальних обставин як елементів складу злочину при розслідуванні окремих категорій злочинів. Права людини – пріоритет сучасної держави: зб. матер. конф. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 10 грудня 2020 року). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 245-249.

УДК 343.14

DOI: 10.31733/17-03-2023-387-389

Юрій КРАМАРЕНКО

доцент кафедри

кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДО ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Протидія злочинності, особливо її організованим формам, є одним із завдань правоохоронних органів. Результативність діяльності правоохоронних органів залежить від багатьох чинників серед яких можна виділити такі:

– компетентність співробітників правоохоронних органів, передусім слідчих та співробітників оперативних підрозділів;

– якість законодавства та правозастосування;

– стан розвитку та можливості удосконалення тактичних, технологічних та методологічних основ протидії злочинності;

– стан взаємодії між правоохоронними органами, іншими державними структурами та інститутами громадянського суспільства та можливості її удосконалення;

– стан та можливості удосконалення міжнародного співробітництва в сфері протидії злочинності.

Вказані чинники певною мірою відображені в «Стратегії боротьби з організованою злочинністю» (далі – Стратегія), що була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 16 вересні 2020 року № 1126-р [1]. Згідно її тексту «основними напрямками реалізації Стратегії є:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю;
- формування ефективної системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю;
- запровадження механізмів координації та взаємодії у сфері боротьби з організованою злочинністю;
- запобігання організованій злочинності та боротьба із злочинними організаціями у сферах з високим ризиком її прояву;
- інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю;
- залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю;
- міжнародне співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю».

Після схвалення Стратегії було прийнято кілька керівних нормативно-правових актів, а саме постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2022 р. № 59 «Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна» [2] та розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 850-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю» (далі – План заходів) [3]. З огляду Плану заходів, що по суті збігається з вказаними напрямками реалізації Стратегії, МВС та Національна поліція є основними відповідальними виконавцями. Крім того до утворення Національного координатора (координаційного органу, який проводить моніторинг і дає оцінку стану реалізації цієї Стратегії, що повинен бути створений відповідно до Стратегії) його функції покладаються на Міністерство внутрішніх справ. Отже, сьогодні можна констатувати, що реалізація Стратегії здійснюється досить повільними темпами, що можуть бути обумовлені різними чинниками, в тому числі об'єктивними, при цьому основна роль щодо протидії організованій злочинності покладається на МВС та підрозділи Національної поліції.

З огляду зазначеного та враховуючи обсяги нашої роботи звернемо увагу лише на окремі чинники, що тісно пов'язані між собою, а саме «компетентність співробітників правоохоронних органів» та «стан розвитку та можливості удосконалення тактичних, технологічних та методологічних основ протидії злочинності».

Згідно Стратегії «з метою наукового забезпечення боротьби з організованою злочинністю передбачається:

- системне та комплексне вивчення наявних проблем нормативно-правового та інституційного забезпечення;
- підготовка рекомендацій за результатами проведення моніторингу та узагальнення судової практики щодо розгляду кримінальних проваджень за ознаками організованої злочинної діяльності;
- проведення інженерно-технічних робіт, дослідно-конструкторських розробок, а також створення апаратних і програмних комплексів з метою виконання завдань щодо боротьби з організованою злочинністю» [1].

Також зазначено, що «пріоритетами розвитку системи кадрового забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, є:

- удосконалення процедури підбору кадрів, зокрема конкурсного відбору, та комплектування кадрами, впровадження спеціальної перевірки, що ґрунтується на рівних можливостях, прозорості, об'єктивній оцінці та особливих вимогах до досвіду і кваліфікації;
- підвищення рівня спеціалізації, фахової підготовки та перепідготовки кадрів, діяльність яких безпосередньо пов'язана з протидією організованій злочинності;
- підвищення рівня соціального захисту кадрів, забезпечення їх професійного зростання та просування по службі» [1].

З огляду сучасної підготовки та підбору кадрів для служби в правоохоронних органах

взагалі, та Національній поліції зокрема, можна сказати, що найбільш затребувані є фахівці з вищою освітою за спеціальностями «право» та «правоохоронна діяльність», а також тих спеціальностей, що пов'язані із технічними та технологічними аспектами забезпечення проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, тобто окремих заходів виявлення кримінальних правопорушень, що вимагають спеціальних знань та навичок. Слід визнати, що повноваження приймати рішення в межах здійснення оперативно-розшукової діяльності чи кримінального провадження мають співробітники оперативних та слідчих підрозділів відповідних правоохоронних органів в межах своєї юрисдикції. Отже, підготовка та перепідготовка співробітників оперативних та слідчих підрозділів відбувається переважно в межах означених спеціальностей «право» та «правоохоронна діяльність».

Сучасна організована злочинність, маючи високу адаптивність до оточуючого середовища та змін, набуває якісних перетворень, що вказують на збільшення її потенціалу та можливостей щодо впливу на державні та соціальні процеси. В свою чергу це створює умови для уникнення відповідальності за вчиненні правопорушення особами, причетними до організованої злочинності. Такі тенденції вимагають ґрунтовної та різнопланової підготовки співробітників оперативних та слідчих підрозділів. Крім обізнаності в сфері права необхідними є знання, що дозволяють досліджувати певні соціальні об'єкти й процеси та управляти ними. Тобто вміти не тільки визначати сутність таких об'єктів та процесів чи виявляти приховані наміри, а й чинити прогнозований вплив, що дозволяє досягати очікуваних результатів. До таких знань, наприклад, можна віднести розуміння «теорії ігор», особливостей формування індивідуальної та групової поведінки, можливостей комунікативного впливу та інших сфер, на які вже неодноразово звертали увагу фахівці в галузі криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Розуміння цих сфер знань сприятиме розробці якісних тактичних комбінацій, операцій та заходів, що дозволять встановлювати всі обставини та факти вчинення кримінального правопорушення та притягати винних до законної відповідальності.

Зрозуміло, що окремі питання, особливо ті, що стосуються негласної роботи, фізично не можливо повністю охопити навіть в умовах навчання у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання. У зв'язку з цим таку ситуацію можна «виправляти» за рахунок післядипломної освіти (перепідготовки, підвищення кваліфікації тощо) при цьому ініціатива щодо змісту та завдань такого навчання повинна виходити саме від практичних підрозділів. Така ж ініціатива повинна мати місце і щодо наукових досліджень в сфері протидії злочинності. Для цього повинна бути налагоджена пряма комунікація між навчальними закладами і науковими установами з одного боку та конкретними підрозділами – з іншого. Будь-який формалізм в цих питаннях є неприпустимим, оскільки для досягнення якісних результатів необхідним є чітке та повне розуміння між замовником навчання чи проведення дослідження та виконавцем щодо суті проблеми та можливостей її вирішення в реальних умовах практичної діяльності, а також двосторонній зв'язок в межах самої підготовки. Безумовно такі навчання та дослідження повинні відбуватись в умовах недопущення витоку інформації, що містить службову або державну таємницю.

Протидія організованій злочинності це постійний процес удосконалення діяльності правоохоронних органів та компетентності їх співробітників, що здійснюється одночасно з пошуком «слабких» («вразливих») місць суб'єктів організованих форм злочинної діяльності. З огляду необхідності одночасного дотримання прав та свобод людини під час виконання правоохоронних функцій уповноваженими органами та підрозділами, їх діяльність потребує пильності та поміркованості, що можна досягнути лише за рахунок поєднання науки та практики. Таке поєднання можливе за умови формування якісної комунікації між навчально-науковими установами та практичними підрозділами правоохоронних органів та спільних зусиллях в означеному напрямку.

1. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

2. Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.2022 р. № 59. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2022-п#Text>.

3. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 850-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-р#Text>.

УДК 343.98.067

DOI: 10.31733/17-03-2023-390-391

Наталя ПАВЛОВА

доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки,
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АЛГОРИТМІЗАЦІЯ В МЕТОДИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ШАХРАЙСТВА

Слідча діяльність щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства, вимагає від уповноваженої особи володіння певним обсягом знань, необхідних для отримання вірного висновку про обставини вчинення таких кримінальних правопорушень, причини та умови, за яких вони відбулися, мотивації злочинця, можливості віктимної поведінки тощо. Для виконання цих завдань слідчому треба використовувати оцінні критерії стосовно інформації, яка надходить у зв'язку з розслідуванням та формує слідчу ситуацію.

Потреби слідчої практики у цьому напрямі вимагають створення структурної частини окремої криміналістичної методики, в якій мають послідовно викладатися типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування різних видів шахрайств і відповідні до умов цих ситуацій програми дій слідчого – програми (алгоритми) розслідування. Сформульовані таким чином методичні рекомендації відповідатимуть потребам практичних працівників, які на підставі порівняння спеціальної слідчої ситуації, що виникла під час розслідування кримінальних правопорушень, з типовою, зможуть обрати належні, найефективніші криміналістичні засоби і методи встановлення об'єктивної істини.

Одним із шляхів підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень є впровадження в криміналістичну практику алгоритмізованих методик, які охоплюють програму застосування науково-технічних засобів. Зміст таких методик визначається криміналістичним алгоритмом, який у загальному становить засновану на законі систему послідовно виконуваних обов'язкових і рекомендаційних приписів, спрямованих на ефективне вирішення завдань у сфері боротьби зі злочинністю [1, с. 240].

Алгоритмічний метод базується на професійному досвіді та науково обґрунтованих узагальнених алгоритмах слідчої, експертної та судової практики щодо конкретного виду кримінального правопорушення. Суть цього методу полягає в тому, що при розслідуванні кримінальних правопорушень суб'єкт досудового розслідування використовує типові слідчі зразки, тобто алгоритми. Цей метод реалізується у вигляді завдань, що виконуються за алгоритмом, або у формі пошуку нового алгоритму. В основі алгоритмічного методу лежить передача алгоритму дій іншим суб'єктам досудового розслідування у вигляді вказівок щодо мети, завдань, способів виконання майбутнього завдання (що і як робити, для чого) [2, с. 46].

Втім, ніякі алгоритми не матимуть свого значення без визначення умов, що впливають на їх реалізацію, та типізації слідчої ситуації на певному етапі розслідування, яких може бути численна кількість. До того ж, визначення дій та засобів при розслідуванні будь-якого кримінального правопорушення, у тому вчиненого шляхом шахрайства, у більшості випадків залежить саме від слідчої ситуації, що має не тільки теоретичне, а й прикладне значення.

Виходячи з цього, напрями розслідування необхідно визначати оптимально для конкретної слідчої ситуації, що склалася у кримінальному провадженні на певному етапі розслідування, оскільки спостерігається тісний зв'язок слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, зорієнтованих на ту чи іншу типову слідчу ситуацію. У криміналістиці такий підхід ще отримав назву «ситуативний» [3]. Саме сукупність обставин, що сформулась на певному етапі розслідування, є предметом аналізу [4, с. 282].

У загальному вигляді ситуаційний підхід у методології розслідування шахрайства можна представити як послідовне вирішення наступних взаємопов'язаних завдань: побудова інформаційної моделі події, що досліджується; моделювання вихідної ситуації; типізація вихідної ситуації; побудова програм розслідування та розв'язання складних завдань з урахуванням розробленої наукою програми для типової ситуації; розроблення індивідуальної програми розслідування; діагностика слідчої ситуації, що виникла тощо [5, с. 106].

Отже, процес розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі й вчинених шляхом шахрайства, передбачає необхідність діагностики, врахування типової слідчої ситуації, що дозволить визначити можливості в обранні напрямку розслідування та правильного алгоритму дій.

1. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. 320 с.
2. Цільмак О. М., Користін О. Є., Заєць О. М. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень: підручник. Одеса: Фенікс, 2017. 352 с.
3. Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян: монографія. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 196 с.
4. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності: навч. посібник (2-ге вид., доп. і перероб.). Дніпро : ДДУВС, 2018. 188 с.
5. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах: монографія. Харків : Право, 2009. 168 с.

УДК 343.985
DOI: 10.31733/17-03-2023-391-393

Володимир ПРИЛОВСЬКИЙ
доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ (ЗЛОЧИНІВ) ПО ГАРЯЧИХ СЛІДАХ

Одним з основних завдань поліції є протидія злочинності [1, пп. 3 ст. 2, п. 1], що поміж всього арсеналу повноважень має на меті захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2, ст. 2].

Під розслідуванням протиправних діянь (злочинів) (далі – злочинів) розуміється комплекс слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, здійснюваних з метою встановлення всіх обставин вчиненого злочину, осіб, які його вчинили, і забезпечення прийняття до винних передбачених законом заходів [3, с. 265].

Досить широке відображення в юридичній літературі, стосовно розслідування протиправних діянь (злочинів) (далі – злочинів) в найкоротший термін після їх вчинення, одержав термін «по гарячих слідах». Серед практичних працівників поняття «розслідування злочину по гарячих слідах» не визиває ніяких непорозумінь, але проведеним дослідженням з'ясовано, що однозначного визначення цього поняття і терміну тривалості «гарячих слідів» не існує.

Розслідування злочинів по гарячих слідах забезпечує проведення роботи в найбільш сприятливий момент, тобто коли по виявлених слідах злочину можна найбільш коротким і швидким шляхом встановити злочинця.

Як раніше вже зазначалося, значення розслідування злочинів по гарячих слідах визначається широким колом обставин:

- найбільшим збереженням слідів, мінімумом перешкод (як об'єктивного, так і суб'єктивного плану) і, отже, широкими можливостями успішного використання наявної інформації для розшуку злочинців;

- оперативність дій, особливо при високому рівні організації взаємодії, нерідко дозволяє встановити й затримати злочинців на шляхах відходу з місця події, в процесі реалізації злочинного наміру (наприклад, при незаконному заволодінні автотранспортними засобами);

- швидке розслідування злочинів попереджає наступну (до моменту встановлення й викриття) злочинну діяльність затриманих, а також робить істотний профілактичний вплив на інших нестійких осіб;

- це дозволяє заощаджувати сили й засоби органів внутрішніх справ, оскільки несвоєчасне (через значний час після вчинення) розслідування злочину спричиняє витрачення на ці кримінальні справи часу і сил, необхідних для вирішення інших завдань [4].

Нарешті, практичне значення організації роботи щодо розслідування злочинів по гарячих слідах полягає й у тому, що навіть при не встановленні всіх варіантів для успішного завершення кримінального провадження на першочерговому етапі (у строк, що може бути визначений як період роботи по гарячих слідах) здійснені можливі заходи та слідчі (розшукові) дії, як правило, дадуть більший обсяг інформації, чим при іншій організації діяльності, і тим самим будуть сприяти успішному завершенню розслідування на наступному етапі.

Переходячи до визначення поняття «розслідування злочинів по гарячих слідах», варто підкреслити, що воно, на наш погляд, насамперед повинно характеризувати організацію роботи на першочерговому етапі досудового розслідування злочинів, що забезпечує їхнє розслідування у найкоротший строк. Причому розслідування злочинів по гарячих слідах – не якась самостійна форма діяльності органів внутрішніх справ, а певний спосіб її здійснення, що характеризує особливий рівень організації роботи на початковому етапі розслідування, ефективність діяльності щодо боротьби зі злочинністю в цілому [3].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає, що термін «по гарячих слідах» – це «слідом за подією, не гаючи часу; негайно» [4, с. 224]. Характеризування розслідування злочинів по гарячих слідах, підкреслювали, насамперед, значення тимчасового фактору, швидкість розслідування злочину.

Зрозуміло, значення тимчасового фактору, економії часу в процесі розслідування злочинів важко переоцінити як з позицій криміналістичних (виявлення, вилучення й використання слідів), так і соціально-економічних, оскільки «розслідування злочинів по гарячих слідах у найбільшому ступеню відповідає об'єктивним вимогам закону економії суспільного часу й встановленим, процесуальним строкам розслідування» [4].

Але для повної характеристики діяльності з розслідування злочинів по гарячих слідах одного фактору часу, думається, недостатньо. Розслідування злочину в короткий строк характеризує лише те, що злочин був розслідуваний швидко, тобто показує досягнутий результат, а от як, яким чином він був досягнутий – не відображає. Але ж злочин може виявитися розслідуваним як у результаті напружених і цілеспрямованих дій, так і випадково, при відсутності активності з боку осіб, що займалися розслідуванням.

Другою обов'язковою ознакою, що визначає розслідування злочинів по гарячих слідах, на нашу думку, є безперервність роботи зі збору, узагальнення й використання інформації, необхідної для розслідування злочину.

Безперервність – це у даному випадку цілеспрямований процес використання отриманих даних для організації й здійснення пошукових заходів до встановлення підозрюваних осіб, при якому наявна інформація, що дає можливість пошуку й розшуку, не залишається поза своєчасною реалізацією.

Крім швидкості (фактор часу) і безперервності здійснення слідчих і оперативно-розшукових заходів – основних ознак, що характеризують розглянуте поняття – необхідно відзначити й умови, що забезпечують можливість і ефективність розслідування злочинів по гарячих слідах. До них, насамперед, варто віднести рівень організації (і організованість) роботи відповідних служб і комплексність здійснюваних заходів. Тільки при належному рівні організації діяльності можливо швидке реагування на факти вчинених злочинів і швидке їх розслідування [4].

Високий рівень організації діяльності щодо розслідування злочинів означає чітку організацію роботи чергових частин, оперативність виїзду на місце події, кваліфікований його огляд і якісне використання отриманої інформації, своєчасне залучення для здійснення пошукових заходів необхідних служб і громадськості, належна взаємодія й координація їхньої діяльності тощо.

Як показує практика, ефективне розслідування злочину по гарячих слідах найчастіше можливо лише за умови, якщо він виявлений органами внутрішніх справ через нетривалий час після його вчинення.

Комплексний характер діяльності з розслідування злочинів проявляється в максимальному використанні можливостей всіх служб і підрозділів органів внутрішніх справ, скоординованих і спрямованих на досягнення єдиної мети.

Комплексний характер здійснюваних при розслідуванні злочину по гарячих слідчих (розшукових) дій означає, що, по-перше, для вирішення різних завдань залучаються фахівці відповідного профілю й функціонального призначення, а по-друге, при вирішенні конкретного завдання в певний момент повинна бути задіяна необхідна або максимально можлива кількість сил та засобів (наприклад, при здійсненні загороджувальних заходів).

Як вже відзначалось, визначеність поняття «розслідування злочину по гарячих слідах» залежить від тривалості часу, межі якого дозволяють охарактеризувати роботу як виконану по гарячих слідах.

І саме тут виникає логічне питання: якими мірками цей час виміряти?

При вирішенні цього питання повинні бути чітко розмежовані підстави й цілі використання даного показника. Для відомчої статистичної звітності він повинен бути нетривало конкретним. І таким, що найбільш відповідає цій умові, на наш погляд, є строк до трьох діб. Наприклад, для оцінки діяльності окремих осіб і підрозділів у масштабі відділу (сектору), міськрайліноргану, управління цей строк може бути встановлений у ряді варіантів (три доби, десять діб (до заведення оперативно-розшукової справи) – залежно від категорій складності кримінальних справ, кількості задіяних сил та засобів і т.ін.) і навіть не конкретизований за умов основного значення показника безперервності здійснення заходів.

З урахуванням викладеного розслідування протиправних діянь (злочинів) по гарячих слідах може бути охарактеризовано, по-перше, як діяльність, що на основі організованого, безперервного здійснення слідчих (розшукових) дій і також пошукових заходів та комплексного використання сил, засобів забезпечує встановлення в найкоротший строк події злочину і, головне, осіб, винних у його вчиненні, та і, по-друге, як досягнення результату (або створення необхідних передумов для цього), обумовленого функціональними обов'язками відповідних компетентних служб, органів та їх службовців.

1. Про Національну поліцію: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379.

2. Міщенко С. В., Захарченко В. Ю. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар. Х. : Одісей, 2013. 1104 с.

3. Державна політика у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні: матер. наук.-практ. семінару (28 лютого 2008 р.). Дніпропетровськ, 2008. С. 186-190.

4. Бусел Т. В. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD). Ірпінь : ВТФ «ПЕРУН», 2009. С. 224.

УДК 343.985

DOI: 10.31733/17-03-2023-394-395

Олена СОЛДАТЕНКО

професор кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ДОРУЧЕННЯ ЯК ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ТА ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ І ДІЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ефективне, об'єктивне, неупереджене та всебічне розслідування кримінальних правопорушень – це запорука діяльності окремих суб'єктів кримінального провадження, серед яких, відповідно до Кримінально процесуального кодексу України (далі – КПК) є прокурор, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, слідчий, дізнавач, працівники оперативних підрозділів. Чітка система діяльності зазначених суб'єктів, які залучаються до кримінальної процесуальної діяльності є однією з характерних елементів визначення кримінального процесу. Взаємодія вказаних суб'єктів чітко визначена кримінально процесуальним законодавством та унормована його положеннями. Основною формою взаємодії працівників оперативних підрозділів та слідчих/дізнавачів є доручення. Доручення оперативному підрозділу – це вказівка уповноваженого суб'єкта працівникам відповідного оперативного підрозділу на проведення слідчих, в тому числі негласних розшукових дій, які можуть бути здійснені такими працівниками. Слідчий органу досудового розслідування уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам [1]. Такими ж повноваженнями, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 40-1 КПК, наділений і дізнавач.

Доручення, як форма взаємодії між оперативними підрозділами та органами досудового розслідування й дізнання є одним з основних напрямків підвищення рівня ефективності та оперативності здійснення досудового розслідування та забезпечення виконання завдань кримінального процесу. Така практика надає змогу сконцентрувати сили і засоби на наявних, поточних та найбільш актуальних потребах досудового розслідуванні (наприклад, проведення окремих процесуальних дій одночасно). Форма такої взаємодії саме між оперативними працівниками та слідчими/дізнавачами є цілком обумовлена та обґрунтована взаємопов'язаністю сутності слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукової діяльності в цілому, до такого висновку можемо прийти врахувавши вичерпність суб'єктів кримінального процесу з боку обвинувачення, відсутності в даному колі суб'єктів дільничних офіцерів поліції, які не є суб'єктами ні слідчих (розшукових) дій, ні оперативно-розшукової діяльності. А тому виконання процесуальних дій дільничними офіцерами поліції призводить до визнання доказів, отриманих в ході таких дій, недопустимими. Під час виконання доручень взаємодія слідчого та оперативного підрозділу вона повинна відповідати двом основним умовам: це чітке розмежування функцій взаємодії і взаємна погодженість рішень і дій слідчого та оперативного підрозділу [2, с. 56]. В процесі здійснення досудового розслідування оперативні працівники, слідчі, дізнавачі утворюють єдину систему, але завдяки наявності подібного механізму розподілу повноважень підвищується рівень мобільності та швидкості здійснення розслідування кримінальних правопорушень.

Окрім наявності позитивного аспекту такого як оперативність та ефективність здійснення досудового розслідування постає й проблема зловживання слідчим/дізнавачем своїми повноваженнями, коли доручення містять вказівки щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, які можуть бути здійснені безпосередньо слідчим/дізнавачем, але через наявність інструменту «перекладання» таких повноважень на оперативного працівника слідчий/дізнавач розвантажує себе, іноді й не в інтересах досудового розслідування, а у деяких випадках і для того, аби перекласти відповідальність за проведені слідчі (розшукові) дії на оперативного працівника. При цьому відповіді про виконання доручень слідчого оперативним підрозділом в окремих випадках мають вигляд формальної

відповіді, про що свідчать наявні в матеріалах досудового розслідування фрази, які в більшості випадків будуються на конструкції словосполучення: «не виявилось / не представилось можливим...» [3, с. 80]. В наданому дорученні має бути чітко зазначено, що саме оперативний працівник має встановити в ході проведених дій, а головне, щоб здійснені дії мали на меті встановлення інформації, здійснення дій, які безпосередньо стосуються даного кримінального провадження, та якими можуть бути встановлено відомості отримані оперативником в інтересах кримінального судочинства. Слідчий/дознавач має розуміти, що надання доручення оперативному працівнику має місце тільки в тому випадку, коли проведення таких дій реально обґрунтовані необхідністю прискорення розслідування кримінального правопорушення чи у випадку розуміння того, що оперативний працівник є більш компетентним у тій чи іншій сфері та здатний більш якісно та широко здійснити певний комплекс заходів, результатом якого є отримання відомостей, доказів, що мають відношення до даного кримінального провадження.

Аналізуючи вищевикладене в нашому дослідженні можемо прийти до висновку, що наявний механізм надання доручень оперативним підрозділам є дієвими інструментом ефективної взаємодії оперативних працівників зі слідчими/дознавачами, які на момент досудового розслідування утворюють спільну правоохоронну систему, метою якої є об'єктивне, неупереджене та всебічне розслідування кримінальних правопорушень та виконання завдань кримінального процесу в цілому. Варто врахувати й те, що окрім ефективності такого механізму є й діаметрально протилежний бік, який полягає у зловживанні слідчими/дознавачами своїми повноваженнями та «перекладання» своїх обов'язків на працівників оперативних підрозділів. А взаємна погодженість дій слідчого, дознавача з оперативним працівником є запорукою ефективності здійснення досудового розслідування.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Климчук М. Виконання доручень, як форма взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 54-58.

3. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навч. посібник. Харків : ХНУВС, 2017. 152 с.

УДК 343.985.1

DOI: 10.31733/17-03-2023-395-397

Світлана ТЩЕНКОВА

професор кафедри

криміналістики та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, професор

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПЛАНУВАННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Створення ґрунтовної системи криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень потребує від працівників слідчих підрозділів Національної поліції України обов'язкового вивчення наукових доробок і дослідження оперативної та судово-слідчої практики стосовно різних категорій протиправних діянь для формулювання найбільш ефективних способів і методів його застосування. У той же час планування й організація досудового розслідування є невід'ємними складовими будь-якого кримінального провадження, адже ефективність процесуальних дій і досудового розслідування в цілому буде залежати від зазначених аспектів.

Відповідно до положень чинного КПК України, розслідування будь-якого кримінального правопорушення можливе лише в межах здійснення досудового розслідування, і до того ж, після внесення прокурором, слідчим, дознавачем відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Відомості про кримінальне правопорушення

вказані суб'єкти зобов'язані внести до ЄРДР невідкладно, і не пізніше 24 годин з моменту отримання заяви, чи повідомлення про таке правопорушення, або з моменту самостійного ними виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Втім, під час розслідування кримінальних правопорушень виникають різного роду організаційні питання пов'язані з висуненням версій, плануванням розслідування, з'ясуванням обставин, що підлягають встановленню, визначенням кола осіб, яких слід допитати, заходів забезпечення кримінального провадження, та переліку слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових дій тощо. При чому, вирішення організаційних питань, що виникають в процесі розслідування кримінальних правопорушень є одним з найважливіших напрямків слідчої діяльності. Водночас, створенню надійної організаційної структури має передувати оптимальне планування, управління і ефективна тактика розслідування.

У цьому розрізі слід зауважити, що поняття «організація розслідування» та «планування розслідування» невід'ємні одне від одного. Так, планування виражається у вигляді запланованих заходів (у тому числі висуненні версій, визначенні обставин, які підлягають встановленню, з'ясуванні слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування), застосуванні певних техніко-криміналістичних та інших наукових засобів, визначенні строків і виконавців. Організація хоча і є ширшим поняттям, але завдяки їй здійснюється реалізація наміченого плану, його адаптація та динамічність відповідно до новостворених обставин [1].

Загалом, планувати розслідування необхідно таким чином, щоб було прийнято всі передбачені законом заходи для забезпечення своєчасного, всебічного, повного та об'єктивного розслідування злочину і підвищення рівня організації для досягнення ефективного кінцевого результату.

Враховуючи аналізовані думки вчених та потреби практичних підрозділів, вважаємо, що організація розслідування складається із ряду взаємопов'язаних елементів, які одночасно слугують етапами цього процесу. Такими елементами можуть бути:

- ознайомлення з інформацією, яка отримана від потерпілого щодо вчинення відносно нього злочинних дій, правова оцінка отриманої інформації, визначення типової слідчої ситуації та за необхідності її співставлення з іншими типовими слідчими ситуаціями;

- спільне за обов'язкової участі слідчого планування щодо реалізації матеріалів отриманих оперативним шляхом з питань підготовки вчинення злочинних дій злочинною групою, яка спеціалізується на таких кримінальних правопорушеннях, з метою подальшого використання таких матеріалів для досягнення бажаних результатів і відповідно до завдань розслідування, та в рамках вимог положень кримінального процесуального законодавства;

- за наявності ознак кримінального правопорушення (відсутності цивільно-правового делікту) внесення відомостей до ЄРДР та повідомлення прокурора про початок розслідування;

- визначення, залежно від слідчої ситуації, напрямків здійснення розслідування, та основних його завдань для досягнення кінцевої мети;

- безпосереднє складання плану розслідування з визначенням загальних та приватних версій, шляхів та засобів щодо їх перевірки, обставин, які підлягають встановленню та перевірці із зазначенням необхідності проведення конкретних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій, з визначенням бажаних строків проведення, його учасників, місця проведення, виконавців, та необхідності застосування техніко-криміналістичних засобів, а також вирішення питань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, та призначення можливих і необхідних судових експертиз;

- звернення до необхідних криміналістичних обліків з використанням бази даних автоматизованих інформаційно-пошукових систем з питань встановлення осіб, які скоїли шахрайство, їх можливого місця перебування, близького оточення, злочинних зв'язків, інформації про судимість тощо;

- вирішення питань щодо необхідності здійснення взаємодії з працівниками оперативних підрозділів для досягнення бажаних результатів розслідування [2].

Натомість, обов'язково слід враховувати динамічність процесу організації та планування і можливість постійно доповнювати план позиціями, залежно від зміни ситуації, появи нових співучасників, отримання нових доказів.

1. Птушкін Д. А. Організаційні заходи та визначення напрямів розслідування шахрайств, учинених щодо об'єктів нерухомого майна громадян, відповідно до типових слідчих ситуацій. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. № 3 (9). С. 151-154.

2. Захарова Г. В. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства у сфері туризму, вчиненого організованою групою: дис. канд. юрид. наук (12.00.09). ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Київ, 2021. 246 с.

УДК 343.143
DOI: 10.31733/17-03-2023-397-399

Володимр ФЕДЧЕНКО
професор кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СВІДОК ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний, конституційний лад, економічна безпека, громадська безпека та інші життєво важливі національні інтереси є тими об'єктами, захист яких від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру покладається в основу забезпечення безпеки України. До того ж, Національна поліція є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1].

В сучасних умовах боротьба правоохоронних органів зі злочинами, що зазіхають на основи національної безпеки України вимагає від останніх вдосконалення не лише методів та способів документування такої протиправної діяльності, але й своєчасного та ефективного здійснення забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, які співпрацюють з правоохоронними органами та сприяють розслідуванню [2, с. 317].

Наряду з іншими учасниками кримінального провадження суттєве значення з питань встановлення обставин кримінального правопорушення, які підлягають доказуванню мають данні, що отриманні від свідків (очевидців) такого злочину.

Злочини проти основ національної безпеки України відносяться до категорії тяжких та особливо тяжких, і як правило вчиняються організованими групами, злочинними організаціями. Ефективне та всебічне розслідування вказаної категорії злочинів для з'ясування усіх обставин, що підлягають доказуванню вимагає проведення значної кількості слідчих та негласних слідчих (розшукових) і інших процесуальних дій з метою отримання достовірних відомостей щодо обставин злочину.

В переважній більшості випадків суттєву допомогу в сприянні слідчим органам під час їх доказової діяльності щодо збирання, отримання, перевірки та оцінки вже отриманих доказів надають викривачі, заявники, потерпілі, свідки (очевидці) злочину тощо. Водночас, намагаючись зашкодити ефективності розслідування злочинів проти основи національної безпеки України члени організованих груп, злочинних організацій намагаються застосовувати всі форми такої протидії, і в першу чергу під їх вплив підпадають свідки, потерпілі, експерти тощо. Не гребують вживати до вказаної категорії учасників кримінального провадження й відповідних заходів з протидії розслідуванню у різних їх проявах. З цією метою організують застосування різних форми впливу на викривачів, заявників, потерпілих, свідків, експертів, а саме: підкупають таких учасників кримінального провадження, піддають їх фізичному насиллю, або психічному впливу з одночасними погрозами застосування фізичного насилля щодо них самих, членів сім'ї, близьких родичів, або погрожують знищити майно.

Саме тому під час здійснення кримінального провадження існують випадки, коли свідки, потерпілі відмовляються давати показання чи ухиляються від процесуальних дій, або змінюють свої попередні свідчення, надають неповні чи недостатньо чіткі показання з огляду на реальну чи потенційну загрозу застосування в ході кримінального провадження до них, членів їхніх сімей, особистого майна чи близьких родичів насильства або інших форм протиправного впливу з боку зацікавлених осіб [2, с. 317]. Свідки, потерпілі потрапляючи під вплив вищевказаних суб'єктів, як правило змушені змінювати попередньо надані свідчення, надавати завідомо неправдиві свідчення, або ж взагалі не давати показань та не відповідати на запитання [3, с. 119].

Остаточну правову оцінку отриманих у рамках кримінального провадження доказів щодо події, яка відбулася та кримінально-правову кваліфікацію дія особи, як і вирішення питання про її винність та вид покарання законом покладено на суд. Зважаючи на специфіку вказаних злочинів і тяжкість покарання, яке передбачене законодавством про кримінальну відповідальність, ймовірність вжиття злочинцями заходів з протидії розслідуванню та здійснення незаконного впливу, аж до знешкодження учасників кримінального провадження є дуже високою [4, с. 317].

За вимогами кримінального процесуального кодексу досліджуючи докази вітчизняний суд зобов'язаний обґрунтовувати свої висновки лише за допомогою тих показань, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання (п. 16 ч. 1 ст. 7 та ч. 4 ст. 95 КПК) [5]. А тому, дуже важливо не лише провести ефективно досудове розслідування злочинів проти основ національної безпеки України, але й вжити відповідні заходи щодо забезпечення безпеки таких учасників та додаткової мотивації, і готовності потерпілих, викривачів, свідків підтверджувати надані під час досудового розслідування свідчення та підтримувати їх у суді.

Одним із напрямків беззаперечної та впевненої участі свідка, потерпілого, викривача з надання правдивих показань під час судового розгляду справ такої категорії є вжиття відповідних заходів, що гарантують належне забезпечення їх особистої безпеки, у тому числі безпеки членів сім'ї, близьких родичів тощо.

А втім, найчастіше, захист свідків здійснюється шляхом надання їм фізичної особистої охорони – чотирьох-шести спец призначенців, які почергово супроводжують свідка (його близьких родичів та членів сім'ї), що вимагає значних ресурсних і фінансових витрат. Хоча, як свідчить практика вказані заходи на жаль не забезпечують такої особі сто відсоткової безпеки за місцем проживання, місцем відпочинку, чи у багато людних місцях. Достатньо згадати вбивство 30.10.2017 року учасниці антитерористичної операції Аміни Окуєвої [6], вбивство 23.03.2017 року у м. Київ екс депутата Державної думи РФ Вороненкова Дениса, який був цінним свідком і давав показання у справі проти Януковича та свідчення щодо контрабанди у ФСБ [7]. 25.10.2017 року замах на вбивство народного депутата України Ігоря Мосийчука з використанням вибухового пристрою, під час якого загинуло два охоронця [8].

Діюча редакція Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» є недосконалою з питань перевірки інформації про загрози, прийняття та виконання рішення про застосування (припинення виконання) заходів із забезпечення безпеки та не враховує ряду критеріїв, за якими мають прийматися зазначені рішення [9].

У кожному конкретному випадку виходячи з реальної ситуації, що склалася необхідно правильно оцінити не лише рівень цієї загрози, що може існувати, але і її реальність. Під час такої оцінки, бажано з дотриманням вимог щодо таємниці слідства залучати й відповідних професійних фахівців, психологів, щоб визначитися у критеріях «необхідності та достатності засобів захисту», як про це зазначено у Законі [1]. Вказані аспекти будуть лише сприяти у визначенні пропорційності застосування необхідних заходів забезпечення особистої безпеки відповідно до характеру існуючої загрози викривачу, потерпілому, свідку у такому кримінальному провадженні.

Не сприяє ефективності застосування заходів безпеки і значна кількість передбачених законом суб'єктів (органи слідства, прокуратури, суду тощо) з дискреційним характером повноважень щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. На жаль, в Україні немає і державної програми захисту свідків на зразок Федеральної Програми Захисту Свідків (WITSEC), яка існує у США [10].

В Україні відсутній ефективний, належний та відповідний орган з повноваженнями щодо забезпечення особистої безпеки та захисту свідків, потерпілих і інших учасників у

кримінальному провадженні, коли така загроза існує. Враховуючи реалі сьогодення, існуючий характер та природу загроз доцільно було б передбачити єдиний державний орган скажімо (Національну службу захисту у кримінальному провадженні) з територіальним управліннями та підрозділами швидкого реагування наділеними повноваженнями щодо проведення оперативно-розшукових заходів, здійснення інформаційно-аналітичної, експертної тощо роботи. Доцільно також, розширити та конкретизувати права і обов'язки як осіб, що беруться під захист, так і підрозділів органу, що забезпечує цей захист, чітко розписавши порядок та умови здійснення заходів безпеки, режим їх здійснення, терміни, форми заохочення, часові рамки застосування певних заходів, додаткові вимоги щодо здійснення тощо.

Концентрація повноважень із забезпечення безпеки учасників кримінального провадження в єдиному державному органі дозволить не лише суттєво зменшити випадки витоку інформації з питань забезпечення такої безпеки, але й сприятиме оперативному вирішенню правових та організаційних питань у цій сфері, і при необхідності більш ефективно та своєчасно застосовувати належні технічні засоби щодо організації і здійсненні таких заходів відповідними службовими особами з повноваженнями забезпечення безпеки відносно учасників кримінального провадження, особливо таких як викривач, потерпілий, свідок.

1. Про Національну безпеку України: Закону України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Павлова Н., Федченко В. Підозрюваний як учасник кримінального провадження у справах про національну безпеку України. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 березня 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 317-319.

3. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017 № 3. С. 119-128.

4. Павлова Н., Федченко В. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, як один з чинників поліпшення Національної безпеки України. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 березня 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 317-319.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

6. Вбивство Окуєвої: до суду скерували ще один обвинувальний акт щодо злочинного угруповання. Радіо Свобода 06.07.2021 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-okuyeva-vbyvstvo-sprava-sud/31344165.html>.

7. Убивство Вороненкова. РБК Україна подробиці. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ubiystvo-voronenkova-podrobnosti-1490267773.html>.

8. СБУ: замах на Мосійчука організували спецслужби Росії. BBC NEWS Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43654561>.

9. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH6IX00A>.

10. Програми Захисту Свідків США. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

УДК 343.147.3

DOI: 10.31733/17-03-2023-400-401

Ярослав ФУРМАН

старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного
забезпечення та судової експертології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

**ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ВИКОРИСТАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТА
ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

Ключовою стадією роботи з висновком експерта є його реалізація, або використання. Загальновідомо, що основним елементом криміналістичної тактики є тактичний прийом. Під тактичним прийомом розуміється найбільш раціональний і ефективний спосіб дій під час організації і планування розслідування, підготовки і проведення окремих процесуальних дій, а також вибір особою, яка проводить розслідування, визначеної лінії поведінки [1, с. 453].

Тактичні прийоми з використання інформації, отриманої експертним шляхом можуть застосовуватись на різних етапах проведення слідчих (розшукових) дій:

а) Підготовчий етап. Насамперед слідчим, поряд з задачами самої слідчої (розшукової) дії, визначається і мета застосування тактичного прийому, яка може відбиватися в плані слідчої (розшукової) дії.

б) Робочий етап. Тактичний прийом застосовується згідно з планом слідчої (розшукової) дії, з урахуванням конкретної слідчої ситуації та лінії поведінки обвинувачуваного (підозрюваного);

в) Заклучний етап. На цій стадії слідчий оцінює результати і визначає, наскільки тактичний прийом себе виправдав, тобто наскільки повно вирішені завдання, які повинно було виконати та наскільки він сприяв досягненню об'єктивної істини у кримінальному провадженні в цілому.

Тактичний прийом є ефективним тоді, коли він обирається з урахуванням слідчої ситуації. Вибір тактичного прийому залежить від складових елементів слідчої ситуації. А.М. Гусаков і А.О. Філющенко до таких типових елементів відносять [2, с. 5-12]:

завдання, що стоять перед розслідуванням на момент застосування тактичного прийому (наприклад, встановлення виду знаряддя злочину чи його ідентифікація);

обсяг інформації, що є у слідчого (наприклад, про виникнення тих чи інших властивостей у об'єкта, що досліджується);

матеріальна обстановка на місці застосування тактичного прийому;

обсяг матеріальних, людських і часових ресурсів, що є в розпорядженні слідчого;

взаємини осіб, з діями й інтересами яких пов'язане застосування тактичного прийому;

психологічні й інші особливості осіб, що беруть участь у застосуванні тактичного прийому.

Як джерело доказів за КПК України висновок експерта, наданий на основі спеціальних знань, дає змогу встановити обставини, що належать до предмета доказування, та інші обставини, які мають значення для провадження. Успішне розслідування й вирішення кримінальних проваджень у багатьох випадках неможливі без використання цього доказу. Так, протягом 2018, 2019 та 2020 років Харківським науково-дослідним інститутом судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (нині – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса») проведено в межах кримінальних проваджень відповідно 29 943, 36 147 і 37 215 експертиз та експертних досліджень [3]. Отже, чітко простежується тенденція до збільшення кількості експертиз та експертних досліджень.

Квінтесенцією, результатом будьякого експертного дослідження в межах проведеної експертизи є висновок експерта. Особливого значення під час проведення досудового

розслідування та судового розгляду кримінального провадження набуває саме використання умовиводів експерта. Дійсно, процедури призначення, проведення дослідження й оформлення висновку судового експерта нічого не варті, якщо з різних причин висновок експерта неможливо використати у процесі доказування – якщо його відхиляє або не бере до уваги уповноважена особа, орган.

Висновок експерта є індивідуальним джерелом доказів, яке базується на основі використання спеціальних знань, наукових та технічних засобів і методів експертом у галузі, що стосується питань експертизи. Експертиза може призначатись у зовсім різноманітних галузях, специфікою якої можуть бути фахові знання, використані для з'ясування істини у кримінальному провадженні.

Відповідно до положень ст. 101 КПК висновок експерта – це докладний опис проведення експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Висновок експерта, який є джерелом доказів, передбачених КПК України, наданий на основі певних спеціальних знань, дає змогу встановити обставини, що належать до предмета доказування, а також інші обставини, що матимуть значення для судового провадження. Висновок експерта (як найбільш кваліфікована форма застосування спеціальних знань) у багатьох випадках є вирішальним доказовим засобом під час досудового розслідування або судового розгляду справи.

1. Криміналістика. Учебник для вузов / Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. / Под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р.С. Белкина.– М.: НОРМА–ИНФРА М, 1999. – 990 с.

2. Гусаков А.Н., Филощенко А.А. Следственная тактика (в вопросах и ответах): Учеб. пособие. – Свердловск: Изд-во Уральск. ун-та, 1991. – 16 с.

3. Звіт про роботу інституту за 2018 рік [Рукопис] : щорічний звіт / ХНДІСЕ. 2018. С. 148–150 ; Звіт про роботу інституту за 2019 рік [Рукопис] : щорічний звіт / ХНДІСЕ. 2019. С. 162–164 ; Звіт про роботу Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» за 2020 рік [Рукопис] : щорічний звіт / ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», Харків, 2020. С. 157–159.

УДК 343.143

DOI: 10.31733/17-03-2023-401-404

Анатолій ЧЕРНЕНКО

доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРО ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ ПОЯСНЕННЯ

Питання національної безпеки завжди знаходяться у пріоритетах кожної держави світу, а в сучасних реаліях української держави, вони набувають особливого значення. Зараз всі інституції української держави у своїй діяльності націлені на захист суверенітету та територіальної цілісності України, на забезпечення безпеки у всіх сферах суспільного життя. Саме тому, питання національної та міжнародної безпеки є актуальними для широкого обговорення і не випадково обрані предметом даної науково-практичної конференції.

Питання боротьби із злочинами завжди оцінювалися як один із аспектів забезпечення безпеки у суспільстві, а у зв'язку з тим, що кримінальний процес є єдиним законним засобом боротьби із злочинами, тому ефективність кримінальної процесуальної діяльності слід розглядати як одну із можливостей забезпечення безпеки. Говорити про ефективність кримінальної процесуальної діяльності без ефективних засобів такої діяльності не можливо, тому до таких засобів прикута увага вчених на практиків. Одним із засобів кримінальної

процесуальної діяльності є пояснення. Останнім часом до цього засобу кримінальної процесуальної діяльності, яким є пояснення, спостерігається прискіплива увага дослідників. Ми вже звертали увагу до пояснення у рамках науково-практичного семінару «Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування в умовах воєнного стану». Тоді ми зауважували, що «Сам термін «пояснення», у різних відмінках, у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) вживається 49 разів, але у цьому нормативно-правовому акті не дається його визначення.

Дехто скаже, що термін «пояснення» доволі довго застосовується і має стає його розуміння чи тлумачення, тому переважувати КПК зайвими нормами чи поняттями немає потреби. З таким твердженням можна погодитися, але лише в частині недопущення зайвого переваження КПК. Проте, відповідаючи на питання: а чи є закріплення терміну «пояснення» у КПК зайвим? На наш погляд, слід твердо відповісти, що таке закріплення не є зайвим, бо у КПК пояснення вживається у декількох значеннях. Так, пояснення вживається: як джерело доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки (ст. 298-1 КПК); як право чи засіб захисту (ст. 20, 42 КПК тощо), як засіб збирання чи перевірки доказів у кримінальному провадженні (ст. 300 КПК) та у інших значеннях» [1, с. 248-249].

З наведеної цитати слід зробити висновок, що пояснення у кримінальному процесі є питанням комплексним, або багатограним та таким, що заслуговує на увагу. На наш погляд, значення пояснення у кримінальному провадженні суттєво зросло після відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України (в наведеній вище цитаті ми вживали скорочену його назву КПК, тому для зручності далі будемо використовувати – КПК). Ми маємо на увазі зміни до КПК внесені Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 17, ст.71) [2]. Цим Законом КПК доповнено статтю 298-1 «Процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки», норми якої пояснення осіб називають джерелами доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки [2; 3]. У зв'язку з цим ми висловили думку про те, що «Окремої уваги заслуговують питання пояснення як процесуального джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки (ст. 298-1 КПК). Певна річ, ці питання потребують окремого дослідження, тут лише хочемо звернути увагу, що пояснення як процесуальне джерело доказів повинно бути надійним засобом фіксації фактичних даних, але у зв'язку з цим виникають ряд питань. Зокрема: чи повинна особа попереджатися про давання неправдивих показань? Звісно коли мова йде про доказування, а точніше закріплення пояснень певної особи, то всі учасники судочинства повинні бути переконані й очікують, що така особа дає правдиві пояснення, а раз так, тоді бажано попередити таку особу про обов'язок давання правдивих пояснень та про відповідальність у разі давання неправдивих пояснень. Але Кримінальний кодекс України (далі – КК України), не передбачає кримінальної відповідальності за давання завідомо неправдивих пояснень. Стаття 384 КК України «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу» передбачає кримінальну відповідальність лише свідка, потерпілого, експерта та спеціаліста і лише у разі давання ними завідомо неправдивих показань, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у певних випадках, а за завідомо неправдиве пояснення відповідальності не передбачено. Логічним був б крок внести відповідні зміни до ст. 384 КК України та передбачити відповідальність і за завідомо неправдиве пояснення, але у цьому разі зникає відмінність пояснення від давання показань. Тут слід навести приклад Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), де законодавець не робить відмінності між поясненнями та показаннями. Так, у ст. 93 КАСУ, яка має назву «Пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників» законодавець вказує, що «Сторони, треті особи та їхні представники за їх згодою, в тому числі за власною ініціативою, якщо інше не встановлено цим Кодексом, можуть бути допитані як свідки про відомі їм обставини, що мають значення для справи» [4]. Як бачимо у наведеній цитаті законодавець називає статтю «Пояснення», а у самому її змісті говорить про допит свідків. Тобто законодавець не робить відмінності між поясненнями та показаннями. На наш погляд, це цілком виправдано, бо людина не залежно від форми подання інформації, завжди повинна говорити виключно правду, особливо коли спілкується з правоохоронцями або із судом чи

суддею» [1, с. 252].

Щодо інших значень пояснення, то воно й у цих значенням є не менш важливим. З цього приводу ми зазначали: «У частині 1 ст. 20 КПК говориться, що «Підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази...». Як бачимо з наведеної цитати КПК передбачає право певної особи надати усні або письмові пояснення, але при цьому той же КПК не визначає шляхів реалізації цього права, бо не містить норми, яка встановлювала б процедуру надання таких пояснень та форми їх закріплення. Така невизначеність по суті не дає відповіді на питання, як же повинні бути закріплені усні пояснення особи? Це повинен бути протокол пояснення чи просто документ із назвою «Пояснення»?

Виходячи з норм ч. 1 ст. 104 КПК: «У випадках, передбачених цим Кодексом, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі», тоді пояснення як процесуальна дія підлягає фіксуванню у протоколі.

Думаємо що й у випадку, про який йдеться у ч. 1 ст. 300 КПК, відповідно до якої «Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені цим Кодексом, та негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені частиною другою статті 264 та статтею 268 цього Кодексу, а також відбирати пояснення для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку...», було б доречно скласти протокол. У інших випадках також повинно бути складено протокол, крім випадків вказаних у КПК. Ми маємо на увазі випадки, коли певний учасник кримінального процесу дає пояснення у судовому засіданні, які фіксуються у журналі судового засідання тощо.

Щодо форми та змісту протоколу пояснення, то це питання, на наш погляд, заслуговує на окрему увагу, але за основу пропонуємо взяти ту форму, яка пропонувалася нами (А.Г. Шияном та А.П. Черненком) у відповідному посібнику» [1]. Нагадаємо, у даному випадку мова йде про навчально-практичний посібник «Протокольна форма досудової підготовки матеріалів в кримінальному судочинстві України» [4].

Слід також звернути увагу на пропозицію замінити пояснення процесуальним інтерв'ю. Ця пропозиція прозвучала під час науково-практичного семінару «Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування в умовах воєнного стану».

Зокрема, В. В. Рогальська наголосила на тому, що пояснення є застарілою формою, яку слід замінити новими технологіями отримання інформації, тому роботу щодо удосконалення пояснення запропонувала розглядати з огляду на можливість його заміни процесуальним інтерв'ю [5].

На запропонованій сторінці facebook Сергій Рокунь, старший детектив – заступник керівника відділу НАБУ та Ірина Глущенкова софт скілз тренерка, фасилітаторка говорять про процесуальне інтерв'ю, називаючи його моделлю кращих методик проведення допиту. При цьому у першій серії під назвою «Емоційний інтелект в процесуальному інтерв'ю» зосередили увагу слухачів на вмінні слідчого володіти своїми емоціями і навіть своїм тілом, що, на нашу думку, є доволі корисним для слідчих, але авторами обмаль уваги приділено на ефективності допиту [6].

На сторінках цього ж ресурсу, О. В. Діса наголошує: «Аналіз міжнародного досвіду свідчить про те, що поліція Великобританії, США, Німеччини, Норвегії та інших країн уже більше тридцяти років замість традиційних допитів використовує процесуальне інтерв'ю з жертвами, свідками та підозрюваними. Навіть у навчальних тренінгах для поліцейських не вживають термін «допит», оскільки він виключає можливість добровільної співпраці з боку іншої людини.

Процесуальне інтерв'ю — це нова форма отримання інформації в процесі розкриття злочинів, яка здебільшого побудована на психологічних методах спілкування та взаємодії. Відмова від тиску на затриману особу та використання технологічно правильних підходів до підготовки і проведення інтерв'ю, як не дивно, мотивують особу співпрацювати та навіть відмовитися від неправдивої версії й визнання факту вчинення злочину. Ефективними інтерв'юерами вважаються працівники, які мають базові знання, добре знають психологію, мають практичний досвід, дотримуються принципів добросовісності, здорового глузду та адекватної оцінки ситуації. Зміна жорстко регламентованих форм отримання інформації (допиту) на нові — більш прогресивні та ефективні — процес складний» [7].

Ознайомившись з запропонованою формою отримання інформації від учасників кримінального провадження, слід звернути увагу на деякі обставини процесуального інтерв'ю. По-перше, процесуальне інтерв'ю, на наш погляд, являє собою певну,

здебільшого, психологічний метод отримання відомостей від особи. По-друге, процесуальне інтерв'ю застосовується під час допиту певної особи. Говорячи про першу обставину, слід наголосити, що національний досвід проведення допитів передбачає використання криміналістичної тактики, яка передбачає використання серед здобутків багатьох наук, у тому числі й психології, причому, як загальної психології так і судової. Криміналістична тактика проведення допиту використовує поряд з розробками психологів, результати військової тактики, управлінських методів, методів наукової організації праці тощо. Як бачимо, криміналістична тактика проведення допиту можливо й стара порівняно з процесуальним інтерв'ю, але за умови певного оновлення заслуговує на увагу. Можна погодитися лише з тим, що криміналістична тактика допиту з'явилася та й розвивалася як засіб сторони обвинувачення (слідчого, прокурора) щодо ефективного отримання показань здебільшого з метою викриття особи у вчиненні злочину. Процесуальне ж інтерв'ю, як вбачається, націлено на отримання достовірної інформації, без обвинувального чи виправдувального ухилу, що безсумнівно є більш привабливим та й націлює органи розслідування на реалізацію головної функції державних органів України – забезпечення прав особи [8]. Щодо другої обставини (використання під час допиту), то думаємо, що процесуальне інтерв'ю, як метод отримання достовірної інформації може бути використаний й під час отримання пояснень, бо їх значення у чинному КПК (після відповідних змін) прирівнюється до допиту, звідси, достовірність інформації отриманої під час відбору чи то надання пояснень однаково необхідна як і під час допиту. Щодо заміни криміналістичної тактики допиту процесуальним інтерв'ю, то це питання заслуговує на окрему увагу і ґрунтовного дослідження. А якщо говорити без ґрунтовного наукового дослідження, на рівні інтуїції, то на нашу думку, процесуальне інтерв'ю може бути поєднано з криміналістичною тактикою, звісно, там де вона доповнює криміналістичну тактику чи не суперечить їй. І знову таки, ці питання потребують окремої уваги.

Отже, кримінальна процесуальна форма пояснення потребує суттєвої регламентації, як щодо процедури отримання пояснення, так і щодо форми його закріплення у відповідному процесуальному документі (протоколі пояснення та у формі документа з назвою «Пояснення»). На наш погляд, протоколом слід оформлювати пояснення, що отримано органами досудового розслідування (протокол пояснення за аналогією протоколу допиту), а документом з назвою «Пояснення», слід закріплювати ті, що отримані захисником.

1. Черненко А.П. Пояснення у досудовому розслідуванні / Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування в умовах воєнного стану: Матеріали науково-практичного семінару (м. Дніпро, 26 травня 2022 року). Ред. кол. А.В. Захарко, А.Г. Гаркуша, В.М. Федченко – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 248-252.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 17, ст.71) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n625>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/stru#Stru>

4. Шиян А.Г., Черненко А.П. Протокольна форма досудової підготовки матеріалів в кримінальному судочинстві України // Навчально-практичний посібник. – Видання 2-е, перероблене і доповнене. Дніпропетровськ: Юридична академія МВС України. 2002. 172 с.

5. Рогальська В. В. Процесуальне інтерв'ю URL : <https://www.facebook.com/InvestigativeInterviewUkraine/>.

6. Сергій Рокунь, Ірина Глушенкова Процесуальне інтерв'ю URL : <https://www.youtube.com/watch?v=u0GT1c3gYr4&list=PL9uRPTpI04csOD5H--MIMfzZrtkCVjyQs&index=1>

7. Діса О. В. Психологічні основи проведення процесуального інтерв'ю URL : https://drive.google.com/file/d/1xN-wk2nvrGMvKTlj8xuuuvzdKLL-I_IX/view

8. Черненко А.П., Шиян А.Г. Про головну функцію державних органів, що здійснюють кримінальне провадження / «Порівняльно-аналітичне право» електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2017. №5.- С. 347-351.

УДК 343.131
DOI: 10.31733/17-03-2023-405-406

Гліб БАРАБАШ
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ РІВНОСТІ ПЕРЕД СУДОМ І ЗАКОНОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Із загального числа принципів, які виділяють у теорії права та які знаходять своє відображення і реалізацію у правовому регулюванні суспільних відносин, у тому числі і кримінальних процесуальних, особливо важливе місце займають загальнолюдські принципи права. До числа цих принципів належить і принцип рівності.

Рівність перед законом і судом – засада кримінального провадження, що діє в усіх його стадіях, вимагає від законодавця та суб'єктів, які його здійснюють, надання учасникам правовідносин рівних прав щодо відстоювання своїх інтересів і недопущення застосування привілеїв чи обмежень у процесуальних правах. Суть цього принципу полягає у наданні учасникам рівних прав та обов'язків перед законом щодо участі у процесі. На жаль, цей принцип часто залишається осторонь, оскільки закон і правда, як правило, залишається на боці тих, хто має владні повноваження, фінанси тощо.

Проблеми забезпечення засади рівності перед законом і судом у кримінальному процесі знайшли досить глибоке дослідження у працях Ю. М. Грошевого, В. В. Городовенка, В. В. Короля, М. А. Костенко, В. В. Леоненка, С. П. Погребняка, В. Т. Маляренка, Л. В. Мединської та інших вітчизняних учених.[3, с. 238]

Насамперед, засада рівності перед судом і законом усіх учасників процесу закріплена у ч. 1, 2 ст. 24 Конституції України, відповідно до яких: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». [1]

Принцип рівності перед законом і судом не обмежує конституційних прав і свобод громадян, навпаки, у випадках передбачених законом, для певних категорій осіб визначаються додаткові гарантії, а саме, ст. 10 Кримінально-процесуального Кодексу України (далі - КПК) передбачає, у випадках і порядку, передбаченому КПК, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями. [2]

Тож, порушення цього принципу призводить до винесення несправедливих рішень, втрати довіри громадськості до державних органів та неповаги закону.

Рівність учасників кримінального провадження покладає на суд обов'язок не надавати переваг жодному з учасників процесу. Звідси, процесуальне становище кожного конкретного учасника провадження не може бути покращено або погіршено залежно від раси, кольору шкіри, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, політичних, релігійних та інших переконань, за мовними або іншими ознаками. Права не можуть бути неправомірно обмежені, разом з тим деякі права учасників процесу визначаються саме їх процесуальним статусом і протилежна сторона не може бути наділена тими ж самими правами. Так, позивач, на відміну від відповідача, не може подати зворотний позов, а право мати захисника є виключною прерогативою підозрюваного, обвинуваченого, засудженого чи виправданого. Безумовно, у таких випадках про порушення даної засади не йдеться. Закон однаковий для всіх, йому байдужі фактично існуючі відмінності між людьми. Від закону вимагається неупередженість і «повна сліпота» до соціальних відмінностей людей у сфері права. [4, с.127]

Положення про рівність перед законом і судом застосовується протягом усього кримінального провадження. Слідчий, прокурор та суддя зобов'язані забезпечити кожному громадянину та учаснику процесу рівні можливості для реалізації процесуальних прав, рівні можливості для вжиття ними заходів щодо захисту своїх законних прав та інтересів.

Сучасна соціально-політична ситуація та необхідність вдосконалення законодавства у сфері кримінального процесу вимагають додаткових досліджень питань здійснення кримінального провадження з точки зору рівності всіх осіб перед законом та судом. Будучи проголошеною та нормативно закріпленою, засада рівності перед законом і судом вимагає своєї повної і безумовної реалізації. Державні установи повинні впроваджувати ідею рівності діяльність органів суду, прокуратури, досудового слідства та їх посадових осіб, для того, щоб подолати наявний правовий нігілізм у державі.

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України// Відомості Верховної Ради України: кодекс від 13.04.2012, редакція від 17.03.2021, [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Коровайко О. Проблеми регламентації засади рівності перед законом і судом у кримінальному процесі України. «Підприємництво, господарство і право» 12\2016 » с.238-243.

4. Трунов Д.О. Забезпечення реалізації засади рівності перед законом і судом. Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності. Харків, 2018 . ст. 127-128.

УДК 343.1+343.23

DOI: 10.31733/17-03-2023-406-409

Юрій СЛАЄВ

викладач кафедри організації досудового розслідування факультету Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного Університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ «ЗЛОЧИН» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФЕР ДЕРЖАВНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Юридична дефініція (категорія) «злочин» є одним із фундаментальних визначень для всіх галузей публічного права України, передусім, для кримінально-юрисдикційних галузей права України, якими є: кримінальне право, кримінальний процес, кримінальне виконавче право. Так, кримінальний процес є найбільш динамічним правоутворенням в сфері кримінально-юрисдикційних галузей права України, оскільки, саме кримінальний процес передбачає стадійний (стадіальний) порядок здійснення протидії злочинності, в тому числі, злочинам різного ступеня тяжкості, передусім, умисним тяжким злочинам та умисним особливо тяжким злочинам, які посягають на державну та національну безпеку України.

Зауважу, що Кримінальний процесуальний Кодекс України (далі за текстом – КПК України) [1], в своєму тексті хоча і містить дефініцію «кримінальне правопорушення» (зокрема, у ст. ст. 2, 4, 25, 27, 28 КПК України [1]), проте, в ряді норм КПК України [1] (які будуть досліджуватись нижче за текстом цієї наукової роботи) передбачено інше визначення суспільнонебезпечного протиправного діяння (дії або бездіяльності), а саме: дефініцію «злочин».

У свою чергу, еволюція та розвиток кримінального процесу (як однієї із галузей системи права України) характеризується, зокрема, диференціацією порядків досудового розслідування. Такими диференційованими кримінально-процесуальними порядками досудового розслідування є:

1) Спеціальне досудове розслідування (in absentia), яке передбачено нормами статей 297-1 – 297-5 КПК України [1], котре є порядком здійснення досудового слідства щодо ряду: а) злочинів (передусім, умисних тяжких злочинів та умисних особливо тяжких злочинів), перелік яких передбачений абзацом 1 частини 2 статті 297-1 КПК України [1]; б) інших злочинів, перелік яких передбачений абзацом 2 частини 2 статті 297-1 КПК України [1];

2) Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, в частині кримінально-процесуальних правовідносин щодо скасування запобіжного

заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміна запобіжного заходу з інших підстав (стаття 616 КПК України [1]). Так, в тексті в абзаці 1 частини 1 статті 616 КПК України, визначається перелік злочинів (передусім, умисних тяжких злочинів та умисних особливо тяжких злочинів), які є перешкодою для застосування до особи скасування запобіжного заходу або зміни запобіжного заходу в порядку встановленому цієї нормою КПК України.

Вбачається, що вищезазначені спеціальний та особливий порядки кримінального провадження (в яких зазначається термін – злочин) є юридичними засобами кримінально-процесуального регулювання в сферах державної безпеки та національної безпеки України. Вищезазначені кримінально-процесуальні порядки є інститутами особливої частини кримінального процесуального права України. Разом з цим, спільною ознакою вищевказаних кримінально-процесуальних порядків є те, що науково-юридичну фундацію вищевказаних юридичних порядків структурує дефініція «злочин». Вбачається, що доктринальне дослідження визначення «злочин», як кримінально-процесуальної дефініції може здійснюватись, із урахуванням, передусім: а) теоретичної ідеї науковця-юриста Л.М. Кривоченко про «рамки загального поняття «злочин», з усіма притаманними йому ознаками й наслідками» [2, с. 23]; б) наукової дефініції (категорії) «кримінальна процесуальна регламентація» [3, с. 139], в розумінні концепції автором якої є вчений-правознавець Т.О. Лоскутов. Внаслідок чого, вбачається, що кримінально-процесуальна дефініція «злочин», в даному випадку, є конститутивним (обов'язковим, необхідним) елементом вищезазначених порядків кримінального процесу. Вважаю, що встановлення дефініції «злочин» в диспозиціях норм КПК України [1], які визначають специфіку та особливості здійснення кримінального провадження відносно певних категорій (класів) кримінальних справ, у повній мірі відповідає Конституції України [4].

Так, приписи п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України [4], передбачають положення згідно якого: Виключно законами України визначаються, зокрема: діяння, які є злочинами, та відповідальність за них. Принагідно зауважу, що текст Конституції України [4] прямо та безпосередньо не встановлює дефініцій: «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок». Внаслідок чого, вбачається, що конституційно-правовою фундацією кримінального провадження є саме дефініція «злочин». Враховуючи той факт, що згідно Преамбули Конституції України [4] зазначається про Конституцію – Основний Закон України, вбачається, що Конституція України [4] встановлює загальні засади функціонування України, як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової Держави. Внаслідок чого, є очевидним, що конституційна дефініція «злочин» є фундацією юридичного захисту та охорони (в тому числі, юридичними засобами кримінального провадження (процесу)) таких найважливіших адміністративно-правових інститутів у сфері публічної (державно-політичної та державно-суспільної) безпеки Української Держави, як державна безпека України (частина 3 статті 17 Конституції України [4]) та, як національна безпека і оборона України (частини 1, 2 статті 107 Конституції України [4]).

Звертаю увагу на той факт, що в кримінально-юрисдикційній сфері дефініція «злочин» застосовується, у тому числі, прямо та безпосередньо в галузі Кримінального права України. Так, Розділ I Особливої частини Кримінального Кодексу України [5] понайменованій саме, як: Злочини проти основ національної безпеки України.

Зауважу, що застосування в кримінальному процесі дефініції «злочин» має місце, зокрема, при регламентації кримінального провадження підзаконними нормативно-правовими актами. Так, приписи абзацу шостого підпункту 3 пункту 7 Наказу Офісу Генерального Прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 30.09.2021 року № 309 [6] прямо встановлюють дефініцію: «злочини проти основ національної безпеки України, громадської безпеки, миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку, недоторканності державних кордонів». Із вищевказаного юридичного визначення «злочини», вбачається, що в кримінально-процесуальному розумінні має місце класифікація, поділ вищевказаного класу, роду злочинів на ряд груп, видів злочинів, а саме – злочини проти: 1) основ національної безпеки України; 2)громадської безпеки; 3) миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку; 4) недоторканності державних кордонів.

Таким чином, спеціальні та особливі порядки кримінального провадження, з однієї сторони, характеризуються наявністю в законодавчих приписах, які регламентують вищевказані юридичні порядки, кримінально-процесуальної дефініції «злочин», а з іншої сторони характеризуються спрямованістю (метою) цих юридичних порядків на протидію

злочинам, які посягають на державну безпеку України, національну безпеку і оборону України.

Звертаю увагу на те, що повне та всебічне наукове пізнання кримінально-процесуальних регулювання та регламентації дефініції «злочин» можливе лише у взаємозв'язку з фундаментальним дослідженням Стратегії забезпечення державної безпеки [7] та Стратегії національної безпеки України [8], як нормативно-правових актів та джерел публічного права України.

У зв'язку з цим, необхідно зазначити, що в юридичній доктрині, досліджується питання про «сферу – захист національних інтересів» [9, с. 53]. Вищевказану теоретичну дефініцію (категорію, тезу) сформулювали науковці-юристи В.Я. Настюк, В.В. Белєвцева. Вбачається, що саме захист національних інтересів України є спільною фундацією для: а) сфер державної та національної безпеки України, як різних (але однорідних) підсистем єдиної системи публічної (державно-політичної та державно-суспільної) безпеки Держави Україна; б) спеціальних та особливих порядків (режимів) кримінального процесу.

Вбачається, що наукова дефініція (категорія): спеціальні та особливі порядки кримінального процесу, може бути застосована, як доктринальне визначення для спільного науково-юридичного дослідження: а) Спеціального досудового розслідування (in absentia), яке регулюється нормами статей 297-1 – 297-5 КПК України [1]; б) Особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану (Розділ IX-1 КПК України [1]).

Все вищенаведене свідчить про те, що, в даному випадку, в юридичній доктрині кримінального провадження має місце:

1) формування юридичної стратегії відродження (ренесансу) застосування дефініції «злочин», в науці кримінального процесу (провадження);

2) диференціація різних кримінально-процесуальних режимів (зокрема, різних юридичних режимів досудового розслідування) в залежності від класифікації кримінальних правопорушень на злочини та на кримінальні проступки;

3) відновлення наукових досліджень вчення про злочин в усіх кримінально-юрисдикційних галузях, передусім, в кримінальному праві та в кримінальному процесі;

4) посилення теоретичного пізнання дефініції (категорії) «злочин» в доктринах кримінального провадження (процесу) та адміністративного права, конституційного права, організації судових та правоохоронних органів;

5) необхідність наукового, доктринального дослідження сфер державної безпеки та національної безпеки України (національної безпеки та оборони України), як загальних засад кримінального провадження, принципів кримінально-процесуального права, фундацій кримінального процесу;

б) теоретичний взаємозв'язок адміністративного права та конституційного права (з однієї сторони) та кримінального процесу (з іншої сторони), як галузей правового регулювання України, та, як юридичних наук, в сферах: а) Спеціального досудового розслідування (in absentia), яке врегульовано приписами статей 297-1 – 297-5 КПК України [1]; б) Особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану (Розділ IX-1 КПК України [1]).

У зв'язку з цим, науковим орнаментом правової теорії може бути створення (креатування) наступних новітніх наукових монографій і/або спеціалізованих наукових статей за темами:

«Вчення про кримінальне правопорушення (кримінальний проступок, злочин), в кримінальному процесі»;

«Принцип державної безпеки України, в кримінальному процесі»;

«Принцип національної безпеки України, в кримінальному процесі»;

«Теоретичні взаємозв'язок та співвідношення загальних засад,

принципів, фундацій та інститутів: а) державної безпеки України; б) національної безпеки і оборони України, в кримінальному процесі»;

«Спеціальні та особливі порядки (режими) кримінального провадження, які застосовуються відносно злочинів проти державної безпеки та національної безпеки України»;

«Доктринальні співвідношення та взаємозв'язок особливих і спеціальних юридичних режимів адміністративного права та кримінального процесу, в сферах державної безпеки та національної безпеки України».

Вищеназвані напрямки теоретичних досліджень (розвідок) підтверджують

об'єднання, конвергенцію кримінально-процесуальної доктрини та правових доктрин інших юридичних наук (в тому числі, кримінального права, адміністративного права, конституційного права), передусім, в царинах: 1) вчення про злочин; 2) загальних засад, принципів, фундацій та інститутів державної безпеки та національної безпеки України, як елементів публічного права України.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88).
2. Кривоченко Л.М. / Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія / Л.М. Кривоченко. – К. : Юрінком Інтер, 2010. 120 с. – Бібліогр.: с. 115-119.
3. Лоскутов Т.О. / Щодо типів правового регулювання у кримінальному процесі / Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015, Серія ПРАВО. Випуск 30. Том 2, С. 137-140, УДК 343.1.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (Відомості
5. Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141).
6. Кримінальний Кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III.
7. (Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25-26. ст. 131).
8. Наказ Офісу Генерального Прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 30.09.2021 року № 309. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>.
9. Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року "Про Стратегію забезпечення державної безпеки"» / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>.
10. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n7>.
11. Національні інтереси у сфері інформаційної безпеки України / В. Я. Настюк, В. В. Белевцева // Правова інформатика. - 2014. - № 1. - С. 52-57. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pinform_2014_1_9.

УДК 343.131.5

DOI: 10.31733/17-03-2023-409-411

Гліб БАРАБАШ

викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Сніжана РАК

студентка ННІ права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХИСНИКОМ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Питання застосування захисником засобів захисту під час його участі у досудовому слідстві є досить проблемним в наш час. Причиною цього, є те, що захисники не мають можливостей на законодавчому рівні у процесі збирання, фіксування отриманої інформації та подання доказів стосовно вчиненого кримінального правопорушення під час досудового розслідування.

Ці проблемні питання є досить важливими на сьогодні, оскільки діяльність захисника у досудовому слідстві та його участь у процесі збирання доказів у процесі досудового слідства, є важливим значенням у процесі реалізації такого принципу, як змагальність, та взагалі для реалізації такого процесу як захист.

В ч. 1 ст. 45 Кримінального процесуального кодексу зазначається, що «захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [1].

В Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначені такі права адвоката захисника як збирання інформації про подію, яка відбулась та використання

отриманих фактів як доказів під час захисту підозрюваного. Захисник має право: запитувати та одержувати відповідні документи чи їх копії від установ, підприємств та організацій, на ознайомлення з необхідною інформацією в організаціях, установах та підприємствах. Однак виключення з цього є ті документи, які охороняються законом.

З моменту допущення до участі у справі в стадії досудового розслідування захисник має право: бути присутнім під час допиту підозрюваного, причому в справах глухих, німих, сліпих і неповнолітніх його присутність обов'язкова [2, с. 209].

У КПК України висвітлено, що захисник має право бути присутнім під час провадження слідчих (розшукових) дій. При цьому, захисник не лише присутній під час проведення слідчим різних слідчих (розшукових) дій, але й бере активну участь у них: ставить питання з дозволу слідчого, заявляє клопотання щодо порядку проведення слідчої (розшукової) дії, про його доповнення, знайомиться із протоколом. Таким чином, захисник активно бере участь у слідчих (розшукових) діях і всіма законними засобами й способами прагне з'ясувати обставини, які виправдовують обвинуваченого, чи пом'якшують його відповідальність. Питання виникає з того приводу, що негласні слідчі дії проводяться зазвичай таємно й участь у них захисника проблематична [2, с. 209].

Така допомога захисника, безперечно, є позитивною. Захисник бере участь у допиті як активний і самостійний суб'єкт доказування. Він реалізує надані йому законом права і безпосередньо впливає на зміст діяльності слідчого, сприяє запобіганню обвинувального ухилу. Все це позитивні моменти, які повинні об'єктивно зацікавити слідчого в пошуку шляхів своєчасного залучення захисника до проведення допиту [3, с. 110].

Захисник також повинен слідкувати за дотриманням правил застосування технічних засобів фіксування, якщо такі використовувались під час проведення слідчих (розшукових) дій. Законодавством України захиснику надано право застосовувати технічні засоби фіксування [3, с. 111].

Однак, варто зазначити про проблемні питання участі захисника під час допиту. В цьому випадку слідчий має ширші права, ніж захисник. Пояснити це можна тим, що процес допиту підозрюваного є слідчою (розшуковою) дією і має проводитися лише слідчою особою з власного рішення чи рішення керівництва органів досудового розслідування. З цього варто зазначити, що захисник в рамках КПК України не наділений правом самостійного збирання доказів. Кодексом передбачено, що захисник може вимагати перед слідчим чи прокурором провести слідчі (розшукові) дії, одним із яких є допит, але ж обвинувачений має право відмовити захиснику у цьому.

Також, спираючись на ст. 95 КПК України варто зазначити, що сторони кримінального провадження наділені правом на отримання від учасників провадження та інших осіб пояснень, які є не джерелом доказів, лише у випадку згоди таких осіб. На перший погляд, здається, що положення вище наведеної статті стосуються і слідчого і захисника, але ж адресована вона майже тільки стороні захисту. Адже, на відміну від слідчого, захисник не має права отримувати показання, які є джерелом доказів,

На підставі ч. 1 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» можна стверджувати, що «адвокатський запит — це письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту» [4].

На думку О. С. Старенького, «зміст ч. 1 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» необхідно уточнити: фразу «...про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту» потрібно замінити на «про надання документів або їх копій, завірених у встановленому порядку, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту» [4, с. 164].

Отримання інформації захисником з метою збирання доказів є також проблемним питанням в процесі захисту підозрюваного. Причиною цього є нерівність прав особи захисник та слідчого. Проявляється це, насамперед, в тому, що слідчий наділений правом збирання доказів, яке реалізовується проведенням гласних і негласних слідчих (розшукових) дій. Також слідчий має право на отримання необхідних речей, висновків експертів, відповідних документів тощо, які знаходяться в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємстві, організації тощо.

Також характерною ознакою нерівності сторін є також порядок збирання тих чи інших доказів, які необхідні для розслідування кримінального правопорушення, наприклад

перевагою слідчого є те, що речові докази, які виявлені в процесі проведення обшуку, огляду та інших негласних слідчих (розшукових) дій. Що ж до захисника, то він має право тільки на витребування цих доказів передбаченого процесуальним кодексом України, а також захисник наділений правом на звернення з клопотанням, яке стосується тимчасового доступу до речей та документів, які є речовими доказами.

Тобто, варто підкреслити що особа захисника є залежною від рішень інших осіб. Адже, наслідком ігнорування запиту слідчого є кримінальна відповідальність, а ігнорування запиту особи захисника може в деяких випадках стати підставою для призначення штрафу, не більше.

Хоча КПК України надає право стороні захисту отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення (ч. 8 ст. 95), а Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» уповноважує адвоката опитувати осіб за їх згодою (п. 7 ст. 20), проте отримані в такому порядку відомості не будуть доказами, оскільки пояснення не віднесені до процесуальних джерел доказів. Істотні труднощі, пов'язані з реалізацією повноваження захисника щодо опитування громадян, обумовлені, в першу чергу, відсутністю у кримінальному процесуальному законі механізму проведення такого опитування та порядку фіксації отриманих відомостей [4, с. 301].

Підсумовуючи все вище наведене, варто зазначити, що права захисника, на участь у досудовому слідстві, необхідно окремо зазначити у Кримінальному процесуальному кодексі України. Також ці права повинні бути дещо ширшими, аніж права адвоката, які висвітлені в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Кримінальний процесуальний кодекс потребує уточнення та вдосконалення деяких норм процесуального права, які висвітлюють правовий статус захисника, а також його право участі у процесі досудового слідства. Захисник має право самостійно збирати докази щодо невинуватості особи, яку він захищає. Але, в свою чергу, для того аби реалізувати своє основне завдання, захисник має зібрати достатню кількість доказів, які доведуть невинуватість особи. Але, досягнути свого головного завдання, захисник може тільки якщо коло його прав у процесі досудового слідства значно розшириться.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Одинцова І. М. Право на захист на досудовому розслідуванні за новим КПК України. *Право і суспільство*. 2013. № 2. С. 207-211.

3. Климчук М. П., Андреева Є. Г. Процесуальні особливості участі захисника у проведенні допиту підозрюваного. Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної систем. -Севеодонецьк:РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2017. С.109-112.

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=43306.

5. Старенький О. С. Адвокатський запит як засіб отримання доказів захисником у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального А-437 законодавства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої до 70-річчя д. ю. н., професора Юрія Павловича Аленіна, м. Одеса, 21 квітня 2017 р. / за ред. Г. О. Ульянової, І. В. Гловюк ; відп. за вип. І. В. Гловюк ; уклад. В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» [та ін.]. — Одеса : Юридична література, 2017. С. 163-166.

6. Крушинський С. А. Проблемні аспекти збирання та подання доказів стороною захисту у кримінальному провадженні. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 296-310.

УДК 343.147+340.692
DOI: 10.31733/17-03-2023-412-415

Сергій ІСЛАНКІН
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Валерія ДІМІТРІЄВА
студентка ННІ права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТРУПА

У сучасних умовах боротьби із різного роду кримінальними правопорушеннями все більшого значення набуває складний процес досліджень, пов'язаних з використанням знань матеріальних об'єктів, що містять інформацію про обставини справи, які проводяться експертом за постановою слідчого чи ухвалою суду.

У випадках, що потребують спеціальних знань із судової медицини та інших галузей науки та техніки, призначається комплексна судово-медична експертиза або інший вид експертизи, яка виконується судово-медичним експертом та фахівцями інших спеціальностей. Зважаючи на динамічний процес розвитку та постійне матеріально-технічне оновлення будь-якої галузі знань постає питання необхідності залучення відповідних експертів до процесу комплексної експертизи з метою вирішення фахових питань того чи іншого характеру. У зв'язку з цим актуальним видається питання щодо особливостей проведення судово-медичної експертизи трупа, її значення та можливості на сучасному етапі розвитку криміналістики з метою виявлення фактів, необхідних для об'єктивного й повного встановлення обставин, що стосуються розслідуваної кримінальної справи.

Для повного та об'єктивного огляду місця події при виявленні трупа неабияке значення має чіткий розподіл обов'язків і, водночас, тісна взаємодія слідчого з судово-медичним експертом або лікарем, а також із експертом-криміналістом. Для кваліфікованого складання протоколу огляду місця події й фіксації в ньому тих чи інших особливостей об'єктів, які підлягають огляду, слідчий повинен повною мірою використовувати спеціальні знання зазначених осіб, тобто залучати спеціалістів у певній галузі.

Процесуальна діяльність у кримінальному провадженні пов'язана насамперед з розслідуванням (обшуком) і негласним слідством, які є найбільш ефективними засобами збирання доказів.

Залучення експерта та проведення експертизи є одним з основних форм застосування спеціальних знань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, а висновок експерта – одним із важливих процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні, тому своєчасне залучення експерта стороною обвинувачення сприяє правильному визначенню подальших напрямів досудового розслідування та певною мірою впливає на результативність проведення інших процесуальних дій у кримінальному провадженні.

У ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» встановлено, що судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1]. Отже, судова експертиза аналізуючи певну інформацію, надає їй такої форми, яка є зрозумілою та більш прийнятною для сторін кримінального провадження. Також відповідно до ч 1 ст. 242 КПК України сторона кримінального провадження може звернутись до експерта для проведення експертизи, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження необхідні спеціальні знання [2].

Рішення про необхідність проведення експертизи може бути прийнято слідчим, прокурором уже під час проведення початкових слідчих дій, насамперед у ході огляду місця події: виявляючи й вилучаючи різні сліди, слідчий висуває версії щодо розслідуваної події, визначає можливості та перспективи їх експертного дослідження [3, с. 452]. У процесі

визначення видів експертиз, які потрібно провести у кримінальному провадженні, слідчий, прокурор повинні враховувати обставини справи та комплекс завдань, що вирішує судова експертиза.

Ефективність використання комплексної експертизи в будь-якому виді судочинства значною мірою визначається ступенем вирішеності низки загальних проблем, що стоять перед комплексним дослідженням в судовій експертизі взагалі. За гносеологічною природою експертиза – це різновид практичного пізнання конкретних фактів, явищ з використанням положень науки, наукових засобів і методів за науково-розробленою і апробованою практикою методикою. В основі експертизи як дослідження лежать як відомі (вихідні) емпіричні дані, так і наукові факти, функції яких полягають у встановленні предмета експертизи, виявленні видів зв'язків між емпіричними даними, визначенні можливості існування шуканого факту. Інтеграція знань передбачає використання теоретичних і емпіричних положень (методів, засобів) різних наук і на їх основі виробляються знання, необхідні для всебічного, повного і об'єктивного дослідження складних явищ і об'єктів. В результаті комплексних досліджень на основі інтеграції знань різноманітних галузей виявляється нова доказова інформація, котра може бути досліджена лише на основі цих знань.

З таких позицій комплексність досліджень характеризується: по-перше, використанням сукупності різних спеціальних знань суміжних наук для вирішення експертного завдання, котре неможна вирішити шляхом застосування знань будь-якої однієї науки; по-друге, паралельним або послідовним дослідженням різноманітних властивостей одного й того самого або декількох об'єктів з метою вирішення завдань самостійних експертиз.

Вміле використання спеціальних знань відіграє визначну, а іноді вирішальну роль ефективного процесу розслідування правопорушень з подальшим притягненням винної особи до кримінальної відповідальності [4, с. 80].

Сучасна базова теоретична концепція комплексної експертизи ґрунтується на таких положеннях: комплексні експертизи можуть проводитися лише за умов, коли в дослідженні беруть участь не менше двох експертів; при проведенні комплексної експертизи дослідження проводиться експертами різних спеціальностей; кожний з експертів при проведенні комплексної експертизи діє в зоні своєї компетенції і не може втручатися в чужу зону знань, тобто фактично компетенції надається деякий абсолютний і обмежувальний характер; експерт дає висновок від свого імені на підставі досліджень, проведених ним відповідно до його спеціальних знань і несе за даний висновок відповідальність у встановленому законом порядку [5, с. 147].

Огляд – один із видів слідчого огляду. Ця слідча дія проводиться з метою виявлення слідів злочину, з'ясування механізму вчинення злочину, обставинки його здійснення, інших обставин, які мають значення в справі, що розслідується.

Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил КПК про огляд житла чи іншого володіння особи.

Після огляду трупу, його унікальні особливості та можливі причини смерті вимагають проведення судово-медичної експертизи для їх встановлення. Труп може бути виданий лише за письмовим дозволом прокурора та лише після проведення повної судово-медичної експертизи, що гарантує точне встановлення причини смерті. Це необхідно для забезпечення об'єктивності, надійності та довіреності результатів, що можуть мати важливе значення у правосудді.

Ексгумація трупа відповідає ознакам, які притаманні слідчим (розшуковим) діям, а саме: порядок проведення ексгумації є процесуально регламентований, здійснюється на підставі постанови прокурора, проводиться з метою одержання нових доказів або ж перевірки раніше отриманих, її проведення можливе лише після внесення відомостей до Єдиного державного реєстру судових рішень.

Огляд трупа посідає важливе місце в системі слідчих (розшукових) дій, оскільки включає сприйняття й оцінку слідів злочину, встановлення їх причинних зв'язків з подією, формування моделі події, механізму її здійснення, її інсценування.

Експерти повинні мати широкі знання про механізм утворення слідів, зокрема біологічного походження, та уміти їх відрізнити залежно від обставин події. Важливим є

також здійснення правильного збору та вилучення речових доказів, що містять сліди біологічного походження, що є відповідальністю судово-слідчих органів. Такий підхід гарантує об'єктивність та надійність результатів судово-медичної експертизи, яка може бути вирішальною у правосудді [6, с. 458].

Спеціаліст може надавати допомогу під час встановлення походження плям на одязі, виявлення слідів сперми серед крові й піхвових виділень та встановлення її групової належності [7, с. 178]. У разі вбивства на тілі потерпілих, їхньому одязі, знаряддях травми і навколишніх предметах, а також на тілі та одязі злочинця може виявитися кров. Кістки, нігтьові пластинки, зуби, органи і тканини як об'єкт судово-медичного дослідження підлягають вивченню у випадках експертиз скелетованих трупів, у справах транспортних пригод, якщо на частинах автомобіля виявляють частинки тканин, в разі масових катастроф, забої і викрадення тварин. Це можуть бути як цілі органи, так і частини без виражених анатомо-морфологічних ознак. Належність до тієї чи іншої тканини визначається у таких випадках візуально, гістологічно та цитологічно. Але подекуди виникають питання про видову природу об'єктів. Якщо вид кісток не встановлений лікарями-судово-медичними експертами-криміналістами, його визначають найчутливішим методом – методом зустрічного електрофорезу, методика аналогічна визначенню виду білка крові. Це ж стосується виду тканин і органів.

Сучасні технології судово-медичного молекулярно-генетичного дослідження надають можливість встановлювати невідомих осіб (померлих, перебуваючи без тями, хворих на амнезію) за наявності зразків, належність яких відома, встановлювати генетичну статево належність особи, що залишила слід [8, с. 179].

Дослідження біоматеріалу надає можливості ідентифікації невідомих трупів та ін. За формою, особливостям розташування слідів крові можна судити про обставини злочину.

Велике значення для викриття винних має судово-медичне дослідження слідів крові, але для того щоб воно дало найбільший ефект, необхідні грамотні дії слідчого щодо їх виявлення, вилучення, пакування і пересилки. У висохлих плям крові звичайно темно-червоний, коричневий або бурий колір, іноді сірувато-зелений або жовтуватий. На масці розливу крові утворюються блискучі коричневі скоринки. Злочинці нерідко намагаються знищити сліди крові на місці злочину: мийуть підлогу, стіни, взуття, перуть одяг та ін. У таких випадках шукати їх потрібно там, де кров залишилася на знарядді злочину (сокири, молотка, ножа тощо) [9, с. 60].

Таким чином, треба акцентувати увагу на важливості огляду трупа та місця події у розслідуванні злочинів, особливо у випадках, коли труп є єдиним джерелом доказів. Результати огляду можуть визначати напрямки розслідування, тому важливо дотримуватися процесуального законодавства та криміналістичної тактики. Огляд повинен проводитися особисто слідчим, що підкреслює важливість цієї слідчої дії. У цілому, слід наголосити на важливості правильного проведення огляду місця події та тіла, який може мати вирішальне значення у встановленні обставин злочину.

Судово-медична експертиза трупа відіграє велику роль під час розкриття й розслідування злочинів, оскільки саме в результаті її проведення можна одержати й перевірити докази у праві, а також відтворити картину події, яка має бути обов'язково встановлена. В ході проведення судової експертизи потрібних результатів при розкритті злочинів можна досягти з більшою достовірністю, ефективністю та швидкістю. Судова експертиза виступає надійним інструментом в сучасних умовах боротьби із різного роду кримінальними правопорушеннями.

1. Про судову експертизу: Закон України № 4038-ХІІ від 25 лютого 1994 року. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28 (12.07.94). Ст. 232.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Київ: Центр навч. л-ри, 2012. 292 с.

3. Пиріг І. В. Кримінально-процесуальна регламентація призначення та проведення експертизи. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 4. С. 449–458.

4. Завидняк В. І. Призначення експертиз у провадженнях щодо злочинів, вчинених з особливою жорстокістю. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. Вип. 1. С. 78-82.

5. Гора І.В. Комплексна судова експертиза в аспекті дослідження міжгалузевого інституту судових експертиз в судочинстві України. Вісник Академії адвокатури України. 2014. № 3. С. 145-153.

6. Герасименко О. І., Антонов А. Г., Герасименко К. О., Комісарова Н.О., Комісаров М. Л. Судова медицина: підручник для ВНЗ / за заг. ред. Герасименка О. І. 3-тє вид., переробл. доповн. Київ: КНТ, 2016. 630 с.

7. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.

8. Дунаєв О. В. Актуальні питання судово-медичної генетики в Україні. Український медичний альманах. 2013. Т. 16. № 1. С. 179–181.

9. Кривда Г. Ф., Дем'янчук А. П., Котельникова В. О., Старовойтова Р. О., Кривда Р. Г. Судово-медичне дослідження речових доказів: навч.-метод. посіб. Херсон: Наддніпряночка, 2014. 460 с.

УДК 343.163

DOI: 10.31733/17-03-2023-415-417

Едуард КОПИЛОВ

викладач кафедри

оперативно-розшукової діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ЩОДО ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ЗДІЙСНЕННЯМ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Єдиною системою, яка у встановленому законодавством порядку здійснює функцію щодо нагляду за всіма підрозділами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, є Прокуратура України [1].

В умовах воєнного стану використання результатів оперативно-розшукової діяльності, а також зміст і завдання прокурорського нагляду в цій сфері є доволі актуальним питанням, яке визначає прокурорський нагляд як самостійний, специфічний вид державної діяльності, який полягає у перевірці уповноваженим суб'єктом конкретного об'єкта суворого дотримання ним законів для попередження та виявлення порушень чинного законодавства, прав і свобод людини та громадянина, що передбачає виокремлення державного та соціального призначення прокурора [2].

Основним завданням прокурорської діяльності є захист конституційних прав і свобод людини та громадянина, попередження можливих порушень закону, пов'язаних з обмеженням конституційних прав учасників кримінального провадження, а також їх поновлення у разі порушення [3].

Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому Законом України «Про прокуратуру», здійснює встановлені Конституцією України функції задля захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Відповідно до ст. 131-1 Конституції України, прокуратура здійснює такі функції: підтримання публічного обвинувачення в суді; організація й процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими й розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [4].

В умовах воєнного стану, відповідно до ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», на прокуратуру покладаються такі функції: – підтримання державного обвинувачення в суді; – представництво інтересів громадян або держави в суді у випадках, визначених законом; – нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; – нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також під час вжиття інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [1].

Прокурорський нагляд як вид державної діяльності, яку здійснюють саме органи прокуратури, можна визначити як сукупність безперервних дій зі спостереження за дотриманням законності у відповідних суспільних відносинах, які здійснюються компетентним на те органом із застосуванням наданих йому законом повноважень та спрямовуються на попередження, виявлення й припинення порушень, а також притягнення порушників до відповідальності [5].

Згідно з ч. 3 ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»,

відомості про осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальним органом України, належність конкретних осіб до кадрового складу розвідувальних органів, а також форми, методи й засоби розвідувальної діяльності та організаційно-штатна структура розвідувальних органів до предмета прокурорського нагляду не належать [6].

Таким чином, в умовах воєнного стану прокурорський нагляд є видом державної діяльності, що здійснюється від імені держави, включаючи органи місцевого самоврядування. Взагалі прокурорський нагляд є однією з гарантій кримінального процесу, що сприяє забезпеченню дотримання законності органами досудового слідства та відновлення порушених прав громадян. Цілями прокурорського нагляду є результат, на досягнення якого спрямована діяльність прокуратури загалом та її найважливіша функція, якою є прокурорський нагляд. Цілі прокурорського нагляду визначаються статусом прокуратури, її місцем і роллю в системі органів влади держави [7].

В умовах воєнного часу прокурорський нагляд за підрозділами, які здійснюють ОРД діє виключно в інтересах держави, суспільства, та направлений на забезпечення прав і свобод громадян.

Аналіз Конституції України свідчить, що вищезазначені питання та їх забезпечення потребують негайного вдосконалення та уточнення [8].

Взаємодію Прокуратури України та підрозділів, що здійснюють ОРД, передбачено в КПК України, законах України «Про прокуратуру» та «Про оперативно-розшукову діяльність», декількох міжвідомчих нормативно-правових актах, проте в жодному з них не передбачено дієвого та сучасного механізму, здатного усунути інформаційний вакуум стосовно спільних об'єктів розробки для різних суб'єктів оперативно-розшукової діяльності й таким чином забезпечити дотримання прав і свобод людини, гарантованих законодавством. Рішенням зазначеної проблеми може стати створення саме в Офісі Генерального прокурора захищеного реєстру оперативно-розшукових справ, який надав би прокуратурі можливість стати гарантом дотримання положень законодавства, запобігти проведенню оперативно-розшукових заходів стосовно однієї особи різними підрозділами, що здійснюють ОРД, а також контролювати терміни її проведення. Наперед передбачаючи заперечення щодо доцільності функціонування такого реєстру через можливість витоку інформації, корупційних ризиків тощо, слід зазначити, що розвиток сучасних технологій дозволяє створювати захищені обліки, здатні запобігти вказаним ризикам. Наприклад, інформація про об'єкти розробки та терміни оперативного провадження може подаватися у формі, однакової для всіх суб'єктів ОРД у закодованому вигляді таким чином, що уповноважені особи Офісу Генерального прокурора не володітимуть анкетними даними розроблюваних, а лише реагуватимуть на спрацювання індикатора-оповіщення, коли програмне забезпечення сповістить про збіг об'єкта розробки, або порушення терміну ведення оперативно-розшукових справ. Разом із цим доцільно в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачити, що з метою запобігання одночасному проведенню оперативно-розшукових заходів, що частково обмежують права людини, стосовно однієї особи різними суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, Офіс Генерального прокурора може вести захищений реєстр оперативних проваджень [9].

Разом з тим, розглянуті нами міркування, проблеми та пропозиції системи прокурорського нагляду в умовах воєнного стану носять лише дискусійний характер та потребують ретельного обговорення з метою їх подальшого вдосконалення в практичній діяльності оперативних підрозділів.

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 25.01.2022)

2. Липівський В.В. Поняття та правова природа прокурорського нагляду. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 165–169.

3. Богатирьова О.І., Галай А.О., Гладун О.З. та ін. Заходи забезпечення кримінального провадження : науково-практичний посібник / за заг. ред. В.Т. Маляренка. Київ : Національна академія прокуратури України, 2015. 310 с.

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 10.02.2023).

5. Столітній А.В. Прокурорський нагляд: історія, сучасність, перспектива. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2015. № 3. С. 81–84

6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992р. №2135-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 09.02.2023).

7. Білічак О.А. Прокурорський нагляд за законністю провадження негласних слідчих

(розшукових) дій. Юридичний вісник. 2014. № 5. С. 115–120.

8. Копилов Е.В. Формування безпечного середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. FORMATION OF SECURITY ENVIRONMENT OF SOCIETY AND STATE IN NOWADAYS CONDITIONS. Міжнародний юридичний науковий електронний журнал № 5-450 від «1» червня 2022 р. 69063, м. Запоріжжя, пр. Соборний 74, к. 201, офіційний сайт: www.lsej.org.ua.

9. Тіхонов С.В., Василичук В. І., Вишневський С.А. Удосконалення участі прокурора під час ведення оперативно-розшукових справ підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Теорія і практика правознавства. 2022. Вип. 1 (21). С. 82–96. URL: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2022.21.260018>. (дата звернення: 13.02.2023).

УДК 343.122

DOI: 10.31733/17-03-2023-417-419

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Аліна ІВАНЧЕНКО

студентка ННІ права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НЕПОВНОЛІТНІ ПОТЕРПІЛІ, ЯК УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Актуальність теми неповнолітніх потерпілих, як учасників кримінального процесу визначається тим, що діти та підлітки можуть бути потерпілими від різних видів кримінальних правопорушень. Водночас, неповнолітні потерпілі є особливо вразливою категорією громадян, яка потребує спеціальної уваги та захисту.

Українське законодавство передбачає ряд заходів, спрямованих на захист прав неповнолітніх потерпілих та забезпечення їх участі у кримінальному процесі. Зокрема, Закон України «Про охорону дитинства» передбачає право на захист дітей, які були жертвами насильства, експлуатації та інших кримінальних правопорушень. Також законодавство передбачає можливість проведення допиту неповнолітніх потерпілих у спеціальних кімнатах, що відповідають вимогам безпеки та забезпечують конфіденційність.

Однак, неповнолітні потерпілі не завжди можуть користуватися своїми правами та бути повноцінними учасниками кримінального процесу через свою вікову незрілість та психологічну уразливість. Тому, важливо забезпечувати додаткову підтримку та захист неповнолітнім потерпілим, залучати до справи спеціалістів з психологічної та соціальної підтримки та забезпечувати належний рівень захисту прав дітей та їх інтересів.

Отже, питання захисту прав неповнолітніх потерпілих та їх участі в кримінальному процесі є дуже актуальним і потребує уваги з боку правоохоронних органів, судів, адвокатів та громадськості загалом. Необхідно враховувати психологічну особливість неповнолітніх потерпілих та забезпечувати їх захист від подальших травм і насильства.

Метою даного дослідження є розкриття статусу неповнолітніх потерпілих як учасників кримінального процесу. Дане питання вивчали Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В., Яценко А. М., Ємельянов В. П., Денисов С. Ф. та ін.

Світовим співтовариством у міжнародних актах (конвенціях, деклараціях, резолюціях) сформульовано універсальний принцип пріоритетного захисту прав та інтересів неповнолітніх. Суть цього принципу полягає в покладенні на державу обов'язку із забезпечення першочергового захисту прав та інтересів дітей під час проведення внутрішньої соціальної й кримінальної політики. Під час здійснення національним законодавцем регламентації кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб обов'язково повинні бути враховані міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні. При цьому варто взяти до уваги той факт, що міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні не можна враховувати як окремі, самостійні положення, оскільки вони тісно пов'язані з фундаментальними міжнародними стандартами прав особи та зумовлені ними. Міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні являють

собою конкретизацію, доповнення і в деяких випадках розширення змісту загальних положень, що стосуються статусу особи в кримінальному провадженні (права на доступ до правосуддя, на справедливий судовий розгляд, на свободу й особисту недоторканність тощо), з урахуванням специфіки суб'єкта захисту [1, с. 259].

Відповідно до ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України потерпілою у кримінальному провадженні визнається фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, це може бути також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. У разі вчинення кримінального правопорушення особа має право звернутися до уповноваженого органу із заявою, яку повинні негайно прийняти і зареєструвати, а її визнати потерпілою. Уповноважений орган, до якого подана заява, повинен видати документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію, а також вручити пам'ятку про процесуальні права та обов'язки потерпілого. Відповідно слідчий, за можливості невідкладно, але не пізніше ніж через 24 години після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, а також якщо він самостійно виявить обставини, що вказують про факт вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний нести отримані відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати досудове розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК України). За КПК України 2012 року, постанову про визнання особи потерпілою не виносять. Особа набуває прав і обов'язків потерпілого із моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілої. У ч. 3 ст. 55 КПК України передбачено, що особа визнається потерпілою і в тому разі, якщо вона особисто не подала заяву, але кримінальним правопорушенням їй заподіяна шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілої. Потерпілою не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства. Коли встановлено, що заяву, повідомлення про кримінальне правопорушення або заяву про залучення до провадження як потерпілої подала особа, якій не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, то слідчий виносить постанову про відмову у визнанні потерпілим. Така постанова може бути оскаржена слідчому судді [2, с. 116].

Взаємодія слідчого і дізнавача з оперативним співробітником під час кримінального провадження за участю неповнолітнього потерпілого повинна проводитися із застосуванням інших умов та прийомів, ніж допит дорослих осіб. Фактично періоди розвитку неповнолітніх зобов'язують уповноважених суб'єктів здійснення процесу доказування з урахуванням вікових особливостей, зокрема, вікового періоду з 12 років, як такого, що характеризується високим ризиком вкритимності в поведінці. Дану обставину під час дослідження всіх обставин скоєння кримінального правопорушення необхідно встановлювати. Відтак, в межах оперативно-розшукової роботи або на підставі доручення оперативні співробітники повинні надати допомогу слідчому і дізнавачу в з'ясуванні всіх причин скоєння кримінального правопорушення. Водночас, під час допиту неповнолітнього потерпілого особливу увагу варто приділяти стану, в якому знаходиться потерпілий. Якщо неповнолітній потерпілий почувається психологічно складно, варто пам'ятати, що жодне із завдань кримінального провадження не варте здоров'я дитини. На сторожі вирішення проблем, що походять з психологічних складних ситуацій, що тримаються в пам'яті потерпілого, стоїть нова наука – психосоматика. В окремих випадках досудового розслідування варто відмовитися від допиту неповнолітнього потерпілого, щоб запобігти травматизації. Інші слідчі (розшукові) дії за участю неповнолітнього потерпілого повинні бути також відкладені, якщо для цього є підстави. Виключну роль під час проведення допиту дитини як найінформативнішої слідчої (розшукової) дії повинно бути приділено такому суб'єкту як психолог, участь якого повинна бути в усіх випадках обов'язковою, а не факультативною [3, с. 251].

Проаналізувавши права потерпілого, які закріплені у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України у статті 56, можна стверджувати, що потерпілий здійснює активну участь у судовому розгляді кримінальної справи, що включає не лише право бути присутнім у судовому засіданні, подавати докази, давати пояснення, показання або відмовитись їх давати, знайомитись з матеріалами тощо. У випадку, коли потерпілий є неповнолітнім, дуже важливо, щоб з ним поводитись з врахуванням його віку, рівня зрілості, інтелектуальних можливостей, а також щоб були вжиті заходи, які б сприяли

розумінню судового розгляду і можливості брати участь у ньому. Враховуючи досить складний характер судового розгляду, велика кількість неповнолітніх з нормальним розумовим розвитком не здатні в повній мірі усвідомлювати всі складності і всі зміни, що мають місце у залі судового засідання. Особливо це стосується випадку, коли має місце відмова від підтримання державного обвинувачення прокурором. Так, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення. У разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді головуєчий роз'яснює потерпілому його право підтримувати обвинувачення в суді і якщо потерпілий висловить згоду на підтримання обвинувачення в суді, головуєчий надає йому час, необхідний для підготовки до судового розгляду. При цьому потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду, що в свою чергу потребує надання потерпілому належної правової допомоги, зокрема, коли потерпілим є неповнолітня особа. Беручи до уваги вищесказане вважаємо за необхідне передбачити на законодавчому рівні обов'язкове представництво потерпілої особи, що не досягла вісімнадцяти років, представником, а саме особою, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Ще однією гарантією захисту прав та інтересів неповнолітніх у судовому провадженні є можливість виділення в окреме провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім. У випадку якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування. Виділення кримінального провадження щодо неповнолітнього в окреме покликане сприяти уникненню негативного впливу повнолітнього співучасника на неповнолітнього і виконанню вимоги засади розумності строків провадження щодо неповнолітніх. Закріплення норми аналогічного змісту, що стосувалась би неповнолітніх потерпілих було б ще одним кроком на шляху до забезпечення захисту прав та інтересів учасників кримінального процесу з урахуванням засад рівності перед законом та судом та змагальності сторін [4, с. 179].

Таким чином, неповнолітні потерпілі зазвичай мають особливі потреби та вимоги, зокрема забезпеченням їх захисту та підтримки у важкі моменти, що стосуються їхнього здоров'я, безпеки та розвитку. Зважаючи на це, кримінальні процедури, що пов'язані з неповнолітніми потерпілими, мають бути проведені з урахуванням цих особливостей.

Неповнолітні потерпілі можуть мати проблеми зі згадуванням подій, тому важливо забезпечити їм допомогу з боку кваліфікованих фахівців, таких як психологи, що спеціалізуються на роботі з дітьми та підлітками.

Також важливо пам'ятати про право неповнолітніх потерпілих на захист і підтримку від своїх батьків або опікуна, які можуть бути задіяні в кримінальному процесі як їхні законні представники.

Отже, проведення кримінального процесу, що пов'язаний з неповнолітніми потерпілими, має враховувати їхні особливі потреби та вимоги, зокрема захист їх прав та інтересів, а також забезпечення підтримки та допомоги від спеціалізованих фахівців.

1. Крукевич О. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження. Підприємництво, господарство і право. 2017. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/3/59>.

2. Сорока С. О. Захист прав потерпілого під час досудового розслідування. 2019. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/feb/20951/18>.

3. Попович М.В. Взаємодія слідчого (дізнавача) з оперативним співробітником у кримінальних провадженнях за участю неповнолітнього потерпілого. Право і суспільство. 2022. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/37.

4. Крукевич О. Неповнолітні потерпілі як учасники кримінального процесу. Історико-правовий часопис. 2015. № 2 (6). URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=ipch_2015_2_35

УДК 343.11

DOI: 10.31733/17-03-2023-420-421

Володимир ОЛЕКСЕНКО
старший викладач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія, яка була розпочата 24 лютого 2022 року Російською Федерацією проти нашої держави, кардинально змінила життя кожного українця, а разом з тим – зміни торкнулися кожної сфери суспільного життя, оскільки стосувалися життя і здоров'я населення, а також існування держави в цілому. Не є виключенням відносини та процеси, які регулюються кримінальним процесуальним законодавством, оскільки вони теж зазнали змін та нововведень.

Воєнний стан введений на території України Указом Президента України змінив підходи до судового розгляду справ, оскільки в умовах даного часу здійснювати відповідні розгляди направлених до суду кримінальних проваджень за алгоритмами, що були напрацьовані до цього, не завжди є можливим. Відповідні зміни зафіксовані у статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1].

Проте, незважаючи навіть на такі обставини в нашій країні, судовий процес продовжує функціонувати та у повній мірі реалізовувати свої функції. Так, відповідно до завдання кримінального судочинства, яке визначено в ст. 2 КПК України, можна стверджувати, що здійснення правосуддя в рамках кримінального судочинства полягає у справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді і вирішенні справ з метою ефективного захисту прав, свобод чи інтересів фізичних та юридичних осіб, а також держави [1].

Не звертаючи уваги на значні зміни у налагодженій системі функціонування держави, суд, як одна з гілок влади, є важливим державним органом, на якого покладені повноваження зі здійснення правосуддя та розгляду справ різної юрисдикції [2]. Його діяльність безпосередньо впливає на забезпечення національної безпеки держави, а тому, особливо в період воєнного стану, більше уваги необхідно приділяти належності виконання обов'язків, покладених на суд державою.

Законодавець передбачив можливість введення воєнного стану на території України, а тому створив нормативні акти, які регулюють різного роду питання за наявності умов такого особливого правового режиму. Таким чином встановлено, що за відповідних обставин, повноваження судів не можуть бути припинені або обмежені, що дає нам змогу говорити про безперервність правосуддя. Крім того, тепер законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах [3]. Такі зміни дозволяють своєчасно та повноцінно розглядати справи на частково окупованих територіях без ризику для осіб, які подавали відповідні справи до суду.

Разом з цим, введення законодавцем змін у діяльність державних установ передбачає наслідок у вигляді появи колізій. Так, наприклад, згідно зі ст. 138 КПК України, поважними причинами неприбуття особи на виклик до суду є затримання, тримання під вартою, обмеження свободи пересування та обставини непереборної сили, такі як військові події [1]. Таким чином, особа може не прийти на виклик, мотивуючи це тим, що на території України діє воєнний стан. У такому випадку, суддя повинен на індивідуальній основі встановлювати об'єктивність застосування відповідної обставини. Тобто, якщо особа перебуває на не окупованій території та на якій не відбуваються жодні бойові дії, то відповідна причина неприбуття на виклик до суду повинна встановлюватися суддею як необґрунтована [4].

Підсумовуючи, цілком можна стверджувати про наявність тих чи інших проблемних аспектів, які виникають під час розгляду кримінальних проваджень в судових засіданнях. А зважаючи на сьогоденну необхідність якісно та ефективно здійснювати розслідування фактів як загалом порушення законів, так і звичаїв війни, система

правосуддя України вимушена застосовувати на практиці міжнародні стандарти дослідження подібних фактів вчинення злочинів, натомість дані питання мають постійно поставати центральними у сфері законопроектної діяльності. Лише шляхом цілеспрямованого об'єднання зусиль юристів, законодавців, правоохоронців та науковців на ініціювання проведення ґрунтовної роботи та впровадження якісних змін в процес здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, Україна матиме можливість підтвердити свій статус передусім правової та демократичної держави, зокрема шляхом повного та ефективного виконання завдань кримінального провадження, що фундаментально визначені чинним законодавством [5].

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2023).

2. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 №1402-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2023).

3. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 №389-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2023).

4. Олексенко В.Г., Кобелянський Я.А., Тишков В.Р. Щодо деяких питань в діяльності суду в умовах воєнного стану. The 7th International scientific and practical conference "Modern research in world science" (October 2-4, 2022). Lviv, Ukraine. 2022. P 1225-1226.

5. Олексенко В.Г., Калашнік Є.О. Актуальні проблемні аспекти законодавчих нововведень здійснення досудового розслідування в умовах воєнного часу. Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 27 жовтня 2022 р.). Кропивницький, 2022. С 248-250.

УДК 343.131.5

DOI: 10.31733/17-03-2023-421-423

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Олександра КАЛІНЕВИЧ

студентка ННІ права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В наш час рівень злочинності значно зростає. Злочинців притягнуто до кримінальної відповідальності, засуджено та ізольовано від суспільства задля безпеки інших. Але є дуже багато випадків притягнення до кримінальної відповідальності невинних осіб. Особу піддають випробуванням під час розгляду справи у досудових та судових органах. Надважливим за цих обставин є забезпечення реалізації права на захист підозрюваного. Право на захист є невід'ємним правом кожної особи, а в умовах розвитку нашого суспільства набуває особливого значення можливість реалізації цього права. У галузі кримінального права право на захист має надважливе значення, тому що наслідки кримінального правопорушення є найтяжчими для людини, як і для тої, яка скоїла злочин, так і для потерпілої особи або осіб [1, с. 1].

Для справедливого розгляду судових справ потрібно аби відбувалось здійснення доказування в межах змагального судового процесу. Саме задля справедливого суду, згідно з європейськими стандартами, наша країна повинна посилити правовий захист особи. Конституційне закріплення принципу змагальності (п. 4 ч. 1 ст. 129 Основного Закону) обумовлює її особливу роль у кримінальному провадженні [2]. Судовий процес ґрунтується на принципах законності, справедливості, верховенства права, змагальності сторін та процесуальній рівності. Рівність сторін полягає в тому, що кожен учасник судового процесу наділений рівними правами та обов'язками, які відповідають їх процесуальному становищу. Одна особа не повинна бути привілейованою, порівняно з іншою. Тобто всі докази обвинувачення, які будуть наведені, сторона захисту має право на їх спростування.

Відповідно до ч. 2 ст. 22 КПК України, змагальна побудова кримінального провадження забезпечує сторонам рівні права на збирання та подання до суду доказів [3]. «Однак на практиці представляється, що сторона захисту не буде знаходитись у рівних умовах із стороною обвинувачення. Адже стороні обвинувачення для проведення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій достатньо звернутись із клопотанням до слідчого судді, який у найкоротші строки (від шести годин до одного дня) зобов'язаний буде прийняти певне рішення щодо поданого клопотання. Сторона захисту немає права самостійно провадити такі дії, але може ініціювати їх проведення шляхом подання клопотань до слідчого або прокурора. Такі клопотання відповідно до ст. 221 КПК України розглядаються протягом 3-х днів. У випадку відмови сторона захисту має право протягом 10 днів оскаржити до слідчого судді відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій. Така скарга протягом 3-х днів має бути розглянута слідчим суддею. Пряма залежність сторони захисту від рішення сторони обвинувачення щодо доцільності проведення тих чи інших процесуальних дій та явна невідповідність строків реагування судового органу на звернення двох сторін при вирішенні ідентичних питань у процесі досудового розслідування свідчить про відсутність рівності сторін та недостатню процесуальну забезпеченість засади змагальності у кримінальному провадженні» [4]. Наведений приклад свідчить про недотримання двох принципів щодо судового процесу. Це передусім принцип змагальності та процесуальної рівності сторін. Наразі актуальним є обговорення нового Кримінального процесуального кодексу України, в якому було розширено права сторони захисту, в порівнянні з минулим кодифікованим актом. Але, попри ці позитивні зміни в законодавстві України існує низка проблем реалізації права на захист у кримінальному провадженні, особливо на стадії досудового розслідування. Стадія досудового розслідування починається з моменту внесення даних про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. На цій стадії вирішується питання продовження чи припинення подальшого розгляду справи по суті.

В Україні з роками лише збільшуються проблеми реалізації права на захист. Хоча законодавча система країни оновлюється, але практика не відповідає теорії, яка зазначена в нормативно-правових актах.

Тому проблемами реалізації права на захист є:

- 1) відсутність єдності теорії та практики в питаннях, пов'язаних з реалізацією права на захист;
- 2) незнання людей про широкий спектр її прав, а особливо права на захист;
- 3) повільне удосконалення кримінального законодавства з урахуванням європейських стандартів та вимог суспільства.

Варто наголосити, що ч. 4 ст. 46 КПК України чітко визначено, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику [5, с. 33]. Особа має бути повідомлена про будь-які слідчі чи процесуальні дії, які проводить орган досудового розслідування. Але на практиці зовсім інша ситуація. У більшості випадків адвоката повідомляють про те, що треба прибути на певну слідчу дію в дуже короткий термін, за пару годин або за день. Однією з важливих проблем реалізації права на захист є усвідомлення людиною того, що в неї є право на захист. Як свідчить практика, особа побоюється йти до правоохоронних органів, не знаючи свої елементарних прав. Варто кожному пам'ятати, якщо навіть особа йде на допит як свідок, то вона має право залучити захисника. Адже складається враження, що правоохоронним органам потрібно якнайскоріше притягнути когось до кримінальної відповідальності. Але ж притягнута до кримінальної відповідальності повинна бути фізична, винна, осудна особа, яка досягла віку з якого настає кримінальна відповідальність.

Підсумовуючи вище зазначене можна сказати, що проблемами реалізації права на захист у кримінальному провадженні є:

- 1) відсутність поєднання теорії та практики;
- 2) неусвідомленість людей в своїх правах;
- 3) недотримання принципів змагальності та процесуальної рівності під час судового процесу;
- 4) повільне удосконалення кримінального законодавства з урахуванням європейських стандартів та вимог суспільства.

Аналізуючи та порівнюючи вітчизняне законодавство з міжнародно-правовими стандартами можна дійти висновку про наявність багатьох розбіжностей, що призводить до порушення права на захист у кримінальному провадженні. Задля вирішення цих проблем наша країна повинна удосконалити законодавчу систему, надати реальних прав стороні захисту – адвокату, а також особі, яка самостійно реалізовує своє право на захист, адже це конституційне право, яке гарантується не лише положеннями національного законодавства, а й нормами міжнародно-правових стандартів [6, с. 4].

1. Сидорчук Ю.М. Філософсько-правові проблеми реалізації людиною права на захист у кримінальному процесі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1-2 (15-16). С. 186-195.

2. Конституція України : станом на 1 січня 2019 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2019. 141 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. 1224 с.

4. Яновська О. Г. Змагальність як засада кримінального провадження за новим кримінальним процесуальним кодексом України [Електронний ресурс] / О. Г. Яновська. – Режим доступу: <http://www.nsj.gov.ua>

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 1 січня 2022 р. / Верховна Рада України. 2013. 88 с.

6. Бабчинська Т. Деякі аспекти реалізації права на захист у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Кримінальний процес*. 2016. С. 166-170.

УДК 343.102+343.351

DOI: 10.31733/17-03-2023-423-425

Юлія ШЕНДРИК

викладач кафедри кримінального процесу

та стратегічних розслідувань

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА ФАКТАМИ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

В умовах воєнного стану розслідування кримінальних правопорушень за фактами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем має дуже важливе значення, оскільки такі кримінальні правопорушення підривають економіку держави, чим створюють загрозу національній безпеці України. Особливу небезпеку становлять такі кримінальні правопорушення, якщо вони вчинені службовими особами, що беруть участь у здійсненні державних закупівель товарів та послуг, пов'язаних із забезпеченням потреб Збройних Сил України. Нажаль, останнім часом таких злочинів побільшало, тому швидке та якісне розслідування цих кримінальних проваджень є надважливим.

Кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем встановлена ст. 191 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1]. Слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 року № 2117-IX, до ч.4 ст.191 КК України було додано кваліфікуючу ознаку «в умовах воєнного або надзвичайного стану» [2], що також свідчить про важливість боротьби із злочинністю у цій сфері.

Здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень за фактами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем завжди викликає певні труднощі, зумовлені специфікою суб'єктів вказаних кримінальних правопорушень та процесуальними особливостями доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії. Особливу складність викликає розслідування таких кримінальних правопорушень у разі вчинення їх організованою

групою, оскільки в цьому випадку злочинна діяльність є добре спланованою, передбачає наявність у злочинців матеріальної бази, корупційних зв'язків та поєднана із вжиттям заходів щодо приховування такої злочинної діяльності.

Серед проблемних питань, які виникають в ході досудового розслідування, слід зазначити труднощі, пов'язані із проведенням експертиз. Так, у процесі доказування виникає необхідність у проведенні низки експертиз, спрямованих на встановлення розміру матеріальної шкоди, що є обов'язковим для даної категорії кримінальних правопорушень: судової економічної експертизи, судової будівельно-технічної експертизи та ін. Також зазвичай є необхідним проведення судової почеркознавчої експертизи та судової технічної експертизи документів, оскільки вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, відбувається зазвичай у сукупності із службовим підробленням (ст. 366 КК України) [1].

Основна проблема полягає у тому, що ці експертизи неможливо проводити одночасно, оскільки висновки однієї експертизи залежать від іншої. Так, наприклад, якщо має місце факт заволодіння бюджетними коштами під час проведення ремонту будівель і споруд, спочатку необхідно провести судову будівельно-технічну експертизу і лише потім можливе проведення судової економічної експертизи. Також проведенню судової економічної експертизи може передувати проведення судової почеркознавчої, судової комп'ютерно-технічної та інших видів експертиз.

Проведення зазначених видів експертиз потребує вилучення величезної кількості документів. Так, відповідно до п. 1.3 гл. 1 розділу I «Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (далі – Науково-методичні рекомендації), для проведення почеркознавчих досліджень експерту необхідно надати вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку особи, яка підлягає ідентифікації [3].

Для проведення судової будівельно-технічної експертизи (як у наведеному вище прикладі), відповідно до вимог п. 5.1.4 гл. 5 розділу II Науково-методичних рекомендацій, для вирішення питань про відповідність виконаних будівельних робіт проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, СНИП, стандартам, технічним умовам тощо) експерту необхідно надати проектну та первинну звітну та виробничу документацію на будівництво об'єкта, документ про приймання в експлуатацію об'єкта будівництва, матеріали технічної інвентаризації на об'єкт, стандарти та технічні умови на виготовлення конструкцій, виробів та матеріалів тощо [3].

В свою чергу, для проведення судової економічної експертизи, згідно з п. 3.3 гл. 3 розділу III Науково-методичних рекомендацій, експерту слід надати документи бухгалтерського та податкового обліку (прибуткові та видаткові накладні, податкові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, картки складського обліку, касові книжки, матеріали інвентаризації, акти ревізій, таблиці, наряди, акти приймання виконаних робіт, трудові договори, розрахункові платіжні відомості, виписки банку, платіжні доручення і вимоги, договори про матеріальну відповідальність, накопичувальні (оборотні) відомості, реєстри бухгалтерського обліку та ін.) [3].

Окрім того, що зазначені експертизи самі по собі є досить складними і їх проведення потребує тривалого часу, підготовка до їх призначення також викликає низку проблемних питань.

Так, вилучення необхідних документів здійснюється зазвичай шляхом здійснення тимчасового доступу до речей і документів, який відноситься до заходів забезпечення кримінального провадження, та відповідно до ч.2 ст. 159 КПК України здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду [4]. Також, враховуючи коло суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, вилучення необхідних документів досить часто здійснюється під час проведення обшуку, який, згідно вимог ч.2 ст. 234 КПК України, також проводиться на підставі ухвали слідчого судді [4]. Враховуючи те, що процедура отримання ухвали слідчого судді та її виконання є, на наш погляд, надмірно ускладненою, це призводить до втрати такого важливого часу і затягування строків досудового розслідування.

Таким чином, на нашу думку, вирішення зазначених проблемних питань можливе лише за умови внесення змін до КПК України, зокрема щодо розширення повноважень слідчих та оперативних підрозділів, спрощення процедури отримання дозволу на проведення обшуку, застосування тимчасового доступу до речей і документів, що

дозволить більш ефективно розслідувати кримінальні правопорушення за фактами привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 03.03.2023).

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03 березня 2022 року № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n10> (дата звернення 03.03.2023).

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень / Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 в ред. від 17.02.2023 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 03.03.2023).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 03.03.2023).

УДК 343.102+343.916

DOI: 10.31733/17-03-2023-425-426

Денис ЮР'ЄВ

старший викладач кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань

Руслана СКРИПНИКОВА

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ БОЙОВОЇ ОБСТАНОVKИ НА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЮВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Збройний конфлікт та умови бойової обстановки завжди тісно пов'язані з великою кількістю злочинів, які скоюють військовослужбовці. Саме тому в цих умовах особливо важливу роль набуває процес розслідування та доведення вчинених злочинів. Бойова обстановка впливає на всі сфери суспільних відносин, що виникають у період військового чи надзвичайного стану, зокрема і розслідування злочинів, збирання доказових матеріалів. Бойова обстановка визначається ознаками, які суттєво ускладнюють процес ефективного розслідування злочинів. Проаналізувавши тенденції розслідування злочинів у районах збройного конфлікту, можна відстежити деякі закономірності розслідування злочинів, які визначаються бойовою обстановкою.

У свою чергу військовий стан є тимчасовим заходом, з яким також запроваджується особливий правовий режим діяльності органів державної влади та застосовується значною мірою для забезпечення безпеки громадян України.

На думку С.В. Малікова, бойова обстановка безпосередньо впливає на застосування кримінального закону у плані як у посиленні кримінальної відповідальності військовослужбовців за загальнокримінальні та військові злочини, скоєні під час ведення бойових дій, так і у застосуванні тих складів військових злочинів, де бойова обстановка є кваліфікуючою ознакою [1].

Серед злочинів, скоєних військовослужбовцями за умов бойової обстановки найпоширенішими, зазвичай, є:

ухилення від військової служби;

самовільне залишення військової частини;

злочини, пов'язані з насильством щодо товаришів по службі (слід зазначити, що в бойовій обстановці на тлі емоційних переживань і постійного стресу у військовослужбовців спостерігається агресивна поведінка і озлобленість, а внаслідок цього – посилення конфліктного характеру взаємин між ними);

перевищення влади та посадових повноважень;

примус військовослужбовців під загрозою зброї виконувати незаконні розпорядження;

нестатутні взаємини;

вороже ставлення військовослужбовців до мирного населення;

розкрадання зброї та боєприпасів;

втрата військовослужбовцями озброєння;

порушення правил поведінки зі зброєю.

У бойовій обстановці може бути ускладнено доступ слідчої групи до місця скоєння злочинів у зв'язку з погіршенням дорожніх умов, аж до повного руйнування доріг.

При розслідуванні злочинів у бойовій обстановці значний вплив надає час проведення слідчих заходів. Слідчі повинні в стислий термін провести всі необхідні слідчі заходи, оскільки військовослужбовці, які причетні до скоєних злочинів, можуть бути відправлені до іншої місцевості для виконання бойових завдань.

Слід зазначити, що використання додаткового освітлення під час проведення слідчих заходів у нічний час доби має бути виключено у зв'язку з тим, що слідча група може видати своє місце знаходження противнику.

Велике значення мають огляд місця скоєння злочину і допит свідків. За короткий проміжок часу місце події може змінитися до невпізнання внаслідок артилерійського обстрілу або захоплення території ворожими військами, а свідки можуть отримати поранення або бути вбитими [2]. Внаслідок всього вищесказаного розслідування злочинів, що скоюються у бойовій обстановці, має проводитися у прискорені терміни, але при цьому не втрачати своєї ефективності.

Очевидно, що порядок розслідування злочинів у бойовій обстановці суттєво відрізняється від порядку розслідування злочинів у мирний час. Однак слід констатувати, що в Україні досі не прийнято норм, які регулюють розслідування злочинів у бойовій обстановці. Конкретні методи вирішення цієї проблеми розроблено С.В. Маліковим: вони передбачають закріплення в Кримінальному кодексі України законодавства воєнного часу, що визначає кримінальну відповідальність за скоєння злочинів у бойовій обстановці, а також істотну зміну процедури низки слідчих дій стосовно бойової обстановки [3].

Отже, бойова обстановка визначає ряд специфічних особливостей організації та методики розслідування злочинів, скоєних військовослужбовцями: вона безпосередньо впливає на організацію і методику проведення розслідування, і навіть надає їм особливий характер з чинного правового режиму державі.

1. Сиводєд, Іван. "Розслідування військових правопорушень, які вчинені на окупованій території України." *Актуальні питання у сучасній науці* 1 (7) 2023.

2. Пашенко, Є. М. "Щодо факторів і чинників насильницької злочинності військовослужбовців в Україні." *Друкується згідно з рішенням оргкомітету за дорученням Харківського національного університету внутрішніх справ від 09.03. 2021 № 42. 2021. С. 129.*

3. Шевель, Ввероніка Геннадіївна, Василь Васильович Чмелюк. "Види і способи вчинення кримінальних злочинів у військовій сфері." *серія «НАУКОВІ РОБОТИ СТУДЕНТІВ УДФСУ»*: 252.

УДК 341.44+343.412.2
DOI: 10.31733/17-03-2023-427-430

Тетяна БАДАЛОВА

ад'юнкт кафедри кримінального процесу
та стратегічних розслідувань

Юлія ТКАЧ

ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ
В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ
(на прикладі Дніпропетровської області)**

24 лютого 2023 минув рік з початку повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації в Україну, яке перетворилося на найбільшу конвенційну війну в Європі після Другої світової війни. Повномасштабне вторгнення в лютому 2022 року стало продовженням злочину агресії, яку Росія здійснює проти України з лютого 2014 року, коли вона тимчасово окупувала Автономну Республіку Крим, місто Севастополь та окремі регіони в Донецькій та Луганській областях України. Своїми злочинними діями Росія грубо порушила Статут ООН, фундаментальні норми й принципи міжнародного права, низку двосторонніх та багатосторонніх договорів. Вже рік, як Україна захищає себе та увесь демократичний світ від російського неоколоніалізму, щоденно віддаючи життя найкращої половини своїх громадян за свободу, демократію та верховенство права.

За рік повномасштабної війни з боку країни агресора – Російської Федерації скоєно велику кількість міжнародних злочинів.

Рішення про затвердження Указу президента України про введення воєнного стану в Україні Верховною Радою України неодноразово приймалося у зв'язку з триваючою широкомасштабною збройною агресією РФ проти України.

Відповідно до п. 21 та п. 31 ч. 1 ст. 106 Конституції України та ст. 5 закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан в нашій країні продовжується нашим парламентом на кожні 90 днів. Черговим таким рішенням є Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження дії воєнного стану в Україні» від 06.02.2023, яким ВРУ підтримала президентський законопроект №8419 [1].

У зв'язку із зазначеним не втрачає своєї актуальності і залишається найбільш гострим питання щодо притягнення російських військових злочинців до кримінальної відповідальності і їх екстрадицію в Україну.

Як реакція на повномасштабне вторгнення РФ в Україну та здійснення злочинів відносно громадян України компетентними органами України відкрито ряд кримінальних проваджень. Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора України, а саме «Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за 12 місяців 2022 року», до Єдиного реєстру досудових розслідувань (надалі ЄРДР) за статтею 149 (торгівля людьми) внесено 1040 кримінальних правопорушень. З них: за ч. 2 (торгівля неповнолітніми, торгівля групою осіб, торгівля в поєднанні з насильством) всього – 474; за ч. 3 (торгівля людьми, що спричинила тяжкі наслідки) всього – 503; з обвинувальним актом направлено до суду: 389 кримінальних проваджень. За січень 2023 відповідно до «Єдиного реєстру досудових розслідувань» за статтею 149 (торгівля людьми) внесено 32 кримінальних правопорушень. З них: за ч. 2 (торгівля неповнолітніми, торгівля групою осіб, торгівля в поєднанні з насильством) всього – 28; за ч. 3 (торгівля людьми, що спричинила тяжкі наслідки) всього – 1; з обвинувальним актом направлено до суду: 0 кримінальних проваджень [2, 3].

Так, розпочаті бойові дії з боку країни агресора – Російської Федерації принесли деякі зміни, насамперед торкнулися незахищеної частини населення: жінок, дітей, людей похилого віку та осіб з обмеженими можливостями.

Згідно доповіді Директора Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти (International Commission on Missing Person, ICMP) Метью Холлідея під час війни в Україні

зникли безвісти понад 15 тисяч осіб. Лише у Маріуполі, за оцінками влади, загинули або зникли безвісти 25 тисяч людей, в тому числі і діти [4].

Окрім цього аналітичним порталом України «Слово і діло» від уповноважених органів України отримано дані щодо кількості депортованих дітей та громадян України до РФ. Так, згідно вказаної публікації до РФ були депортовані щонайменше 2 мільйони 800 тисяч громадян, серед яких понад 8 тисяч українських дітей. Станом на 01.03.2023 остаточне місцеперебування вказаних осіб не відоме [5]. Виходячи з цього не виключаємо можливість використання вказаних осіб у якості так званого товару для торгівлі та подальшої експлуатації для порнобізнесу, зайняття жебрацтвом, можливого вилучення органів тощо. Жертвами торгівлі людьми частіше стають жінки, діти, особи з обмеженими можливостями та особи без постійного місця мешкання.

В Україні ще до початку воєнних дій торгівля людьми була досить актуальною, а з початком повномасштабного вторгнення РФ до України набула ще більшої актуальності. Заборона торгівлі людьми передбачена як в Українському так і в Міжнародному законодавстві. Основним нормативно-правовим актом в Україні є Закон України «Про протидію торгівлі людьми», від 20.09.2011 №3739-VI [6], яким визначено що попередження торгівлі людьми – це система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до торгівлі людьми (ст. 1 ЗУ «Про протидію торгівлі людьми»). Кримінальним кодексом України передбачено відповідальність за торгівлю людьми (ст. 149 КК України) [7].

В міжнародному законодавстві відповідно до ст. 2 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 передбачено боротьбу, запобігання торгівлею людьми на національному та транснаціональному рівні.

Сьогодні, як ніколи, міжнародне співробітництво між державами є одним з основних інструментів, яке спрямоване на об'єднання зусиль у боротьбі із злочинністю. Звісно умови воєнного стану значно ускладнюють процес взаємодії між державами, але навіть за таких обставин не можливо допускати ситуацій, які б призвели до ухилення від кримінальної відповідальності осіб, які скоїли кримінальні правопорушення. У зв'язку з цим виникає потреба широкомасштабного співробітництва і використання продуктивного механізму міжнародної взаємодії. Не зважаючи на сучасні прогалини в чинному законодавстві України ефективним правовим інститутом, використовуваним у міжнародній практиці співпраці держав є інститут екстрадиції, за допомогою якого забезпечується невідворотність відповідальності та покарання осіб, які вчинили злочин на території тієї чи іншої держави.

Наразі екстрадиція – це найбільш реалізовувана процесуальна форма міжнародного співробітництва.

Механізм проведення процедури екстрадиції, закріплений у КПК України та термінологічна одиниця «екстрадиція» вживається у значенні видачі особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для: 1) притягнення до кримінальної відповідальності; 2) виконання вироку. Саме згідно з КПК України екстрадиція включає офіційний запит про видачу особи, її встановлення на території однієї держави, перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі, а також прийняття рішення за запитом та фактичну передачу такої особи іншій державі, компетентні органи якої звернулися із запитом про видачу [8].

Як свідчить Статистика Україна в порядку екстрадиції отримала від Російської сторони у 2018-му – 16 осіб, у 2019-му – 14 осіб, у 2020-му – 11 осіб і у 2021-му – 13 осіб [9].

На теперішній час на практичному досвіді існують проблемні питання при підготовці та передачі матеріалів екстрадиції по злочинам даної категорії.

Розглянемо проблематику проведення екстрадиції за злочинами, передбаченими ст.149 КК України на прикладі кримінального провадження, за ч.2 ст.149 КК України, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань Слідчим управлінням Головного управління Національної поліції України в Дніпропетровській області.

Так, згідно з матеріалів кримінального провадження: «В період з вересня 2009 року по грудень 2012 року громадянка «П» діючи за попереднім зговором з громадянами «Р», «Б» умисно та з корисливих мотивів, з використанням обману та вразливого стану осіб, в м. Кривому Розі, Дніпропетровської області організували вербовку громадян України «С», «Р», «К», «Г», «П». Надалі, з метою їх експлуатації на території м. Москви Російської Федерації, перевезли вказаних осіб та отримав над ними фактичний контроль примусили їх

займатися жебрацтвом на території м. Москва, Російської Федерації.

У подальшому громадян «П», «Р» та «Б» було оголошено у міжнародний розшук. 03.02.2014 від компетентних органів Російської Федерації надійшов лист про те, що громадян «П», «Р» та «Б» затримано на території м. Москва, Російської Федерації» [10].

Згідно вказівок Офіса Генеральної прокуратури України та вимог ст. 575 КПК України відповідним підрозділом СУ ГУНП в Дніпропетровській області підготовлено матеріали екстрадиції та направлено до Центрального органу України (Офіса Генеральної прокуратури України) для вирішення питання можливості проведення екстрадиції громадянин «П», «Р» та «Б».

У подальшому компетентними органами Російської Федерації під час розгляду матеріалів екстрадиції відносно громадян «П», «Р» та «Б», російською стороною їм надано право на оскарження рішення Офіса Генеральної прокуратури України про їх екстрадицію (стаття 463 Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації) і це є правом обвинувачених «П», «Р» та «Б», але під приводом розгляду скарги обвинувачених компетентними органами Російської Федерації процес розгляду матеріалів екстрадиції затягнувся на 9 років.

Станом на 2023 рік обвинувачені громадяни «П», «Р» та «Б», не видані до України, процедура екстрадиції не завершена та громадян «П», «Р» та «Б», так і не притягнуто до кримінальної відповідальності за скоєння ними тяжкого кримінального правопорушення відносно вказаних громадян.

На розглянутому прикладі можливо спостерігати халатне ставлення до своїх професійних обов'язків з боку компетентних органів Російської Федерації та невиконання вимог міжнародних угод під час розгляду матеріалів екстрадиції, підготовлених компетентними органами України.

Таким чином, на розглянутому прикладі робимо висновок про те, що особи, які скоюють кримінальні правопорушення, передбачені даною категорією кримінальних правопорушень уникають кримінальної відповідальності за допомогою законодавства іноземних держав, в розглянутому випадку - Російської Федерації.

На теперішній час враховуючи всі обставини процес здійснення міжнародного співробітництва з країною агресором – РФ ще більш ускладнився. 23.12.2022 набув чинності Закон України № 2783-IX від 01.12.2022 «Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року» [11]. Водночас до сьогодні роз'яснення щодо застосування Закону України № 2783-IX відсутні. Таким чином компетентні органи зараз постають перед проблемою остаточного притягнення до кримінальної відповідальності злочинців з країни агресора – Російської Федерації.

На нашу думку слід враховувати вимоги міжнародних угод та договорів, при цьому слід розробити відповідний механізм застосування чинного законодавства України щодо здійснення процедури екстрадиції відносно злочинців будь-якої категорії, та не допускати випадки не притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за скоєння ними злочинів з початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну.

1. Закон України «Про затвердження Указу Президента України» від 06.02.2023 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2915-IX#Text> (дата звернення 02.03.2023).

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2022 р. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 02.03.2023).

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2023 р. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення 02.03.2023).

4. Електронне видання BBC NEWS Україна URL.: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63753257> (дата звернення 02.03.2023).

5. Електронне видання аналітичного порталу «СЛОВО І ДІЛО» URL.: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/05/novyna/bezpeka/stalo-vidomo-skilky-ukrayincziv-deportuvaly-uf> (дата звернення 02.03.2023).

6. Закон України «Про протидію торгівлі людьми», від 20.09.2011 №3739-VI URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (дата звернення 02.03.2023).

7. Кримінальний кодекс України: від 17.01.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 02.03.2023).

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI:

станом на 05.02.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

9. Електронний ресурс Офісу Генеральної прокуратури України. URL : <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення 02.03.2023).

10. Копія наглядової справи СУ ГУНП в Дніпропетровській області.

11. Закон України № 2783-IX від 01.12.2022 «Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222783> (дата звернення 02.03.2023).

УДК 343.575+351.761.3

DOI: 10.31733/17-03-2023-430-431

Юрій БУКОВСЬКИЙ

здобувач наукового ступеня
доктора філософії заочної форми навчання
наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

**ФУНКЦІЇ ДЕПАРТАМЕНТУ БОРотьБИ З НАРКОЗЛОЧИННІСТЮ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВопорушенням В СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИКІВ, ЩО Вчиняються
З ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖИ ІНТЕРНЕТ**

Швидкий розвиток інформаційних технологій і телекомунікаційних мереж, серед яких необхідно відмітити збільшення можливостей мережі Інтернету та соціальних мереж, суттєво впливає не лише на розвиток різноманітних сфер життєдіяльності людей, а також на способи вчинення і приховування різноманітних кримінальних правопорушень, зокрема у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів (далі – наркотики).

Так, значна кількість наркодільки перейшла на безконтактний метод збуту наркотиків, завдяки чому на сьогодні прямий контакт покупця з наркозбувальником практично відсутній. Одночасно, наркодільки залучають на постійній основі через мережу Інтернет нових покупців та розповсюджувачів наркотиків, здійснюють рекламу тематичних повідомлень про способи придбання наркотиків, їх збуту, термінів надходження нових видів наркотиків, посилання на Інтернет-форуми та чати, спеціальні сайти оголошень, Інтернет-магазини, соціальні мережі, на яких міститься інформація про протиправні діяння з наркотиками тощо.

Таким чином на підрозділі боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України необхідно покласти нові функції щодо запобігання та виявлення кримінальних правопорушень в сфері обігу наркотиків шляхом проведення відповідної пошукової роботи у соціальних мережах, а також на різноманітних сайтах (чатах), щодо осіб, які причетні до незаконного обігу наркотиків з використанням мережі Інтернет.

Нажаль у діючому сьогодні Положенні про Департамент боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України, затвердженого наказом Національної поліції України від 18 червня 2020 р. № 474, не закріплено функції вказаного підрозділу щодо його діяльності у кіберпросторі, тому враховуючи викладене пропонується внести відповідні зміни та доповнення до вказаного вище Положення, що надасть можливість діяти вказаному підрозділу у правовому полі.

Тому пропонуємо до функцій Департаменту боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України віднести наступні положення, а саме:

- виявлення в мережі Інтернет осіб, які мають намір вчинити кримінальні правопорушення в сфері обігу наркотиків;
- виявлення облікових записів, Інтернет-сторінок, які використовуються для вчинення кримінальних правопорушень в сфері обігу наркотиків, та здійснення їх негласного контролю з ціллю своєчасного виявлення та припинення їх злочинних намірів або викриття у вчиненні кримінального правопорушення;

- блокування протиправного контенту в сфері обігу наркотиків, який розповсюджується через мережу Інтернет;
- здійснення в інформаційному просторі заходів, спрямованих на виявлення та припинення кримінальних правопорушень в сфері обігу наркотиків, у т.ч. шляхом безпосереднього втручання у діяльність комп'ютерних та інформаційних систем.

Закріплення вказаних положень у положенні про Департамент боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України надасть можливість діяти йому у правовому полі, а діяльність вказаного підрозділу набуде нормативно-правового регулювання щодо запобігання та виявлення кримінальних правопорушень в сфері обігу наркотиків, які вчиняються в інформаційному просторі.

УДК 343.102+343.46
DOI: 10.31733/17-03-2023-431-433

Діана ГАРАЩУК
ад'юнкт кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Початковий етап відіграє важливу роль в досудовому розслідуванні, оскільки на даному етапі уповноваженою особою здійснюється підбір необхідних слідчих (розшукових) дій спрямованих на досягнення завдання кримінального провадження, щодо притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за вчинення протиправного діяння. Саме тому цьому етапу досудового розслідування в криміналістичній літературі приділено особливу увагу, в порівнянні з подальшим етапом. Переважна більшість вітчизняних науковців, таких як М. М. Єфімов, В. А. Журавель, С. О. Книженко, В. О. Малярова, О. В. Одерій, І. В. Пиріг, О. А. Севідов, П. В. Цимбал вважають, що початковий етап розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі - ЄРДР) в порядку ст. 214 КПК України і закінчується моментом пред'явлення особи підозри.

Стосовно початку досліджуваного етапу заслуговує на увагу думка О. В. Одерія, який зазначає, що визначаючи межі (відправну точку) початкового етапу досудового розслідування, необхідно виходити з тієї слідчої ситуації, яка склалася. Так, якщо внесенню відомостей до ЄРДР передуює проведення огляду місця події, початком слід вважати момент прийняття рішення про проведення цієї слідчої дії, у всіх інших випадках - момент внесення відомостей до ЄРДР. Що стосується його закінчення, то завершальним моментом можна вважати процедуру пред'явлення підозри особі в порядку ст. 278 КПК [4, с. 221-222].

В ході проведення досудового розслідування виникають певні слідчі ситуації, виходячи з яких прокурор, слідчий або дізнавач визначають напрямок подальших дій, а саме: підбору алгоритму необхідних слідчих (розшукових) дій та прийняті процесуальних рішень для досягнення завдання кримінального провадження.

В. Ю. Шепітько розглядає слідчу ситуацію в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні слідча ситуація є сукупністю всіх умов, що впливають на розслідування і визначають його особливості. Така сукупність найбільш повно характеризує і відображає усе, що впливає і може впливати на розслідування злочину, а отже, дає змогу вичерпно визначити шляхи і засоби цілеспрямованого впливу на сформовану слідчу ситуацію.

Практично більш значущим є поняття слідчої ситуації у вузькому розумінні - як характеристики інформаційних даних, які має слідство на різних стадіях досудового розслідування. По кожному конкретному кримінальному провадженню на даний момент є певна (різна для окремих проваджень) кількість інформації, необхідна для успішного розслідування [3, с. 431-432].

В свою чергу В. В. Копча та Н. В. Копча зазначають, що слідча ситуація - це сукупність даних про подію кримінального правопорушення та обставини, які характеризують умови (обстановку) його розслідування на конкретному етапі, що обумовлює вибір засобів та методів для встановлення істини в кримінальному провадженні.

Безпосередній вплив на процес розслідування здійснює фактична обстановка, тобто наявна слідча ситуація. Планування та здійснення діяльності з розслідування будуються відповідно до рівня пізнання та оцінки даних, що відображають конкретну ситуацію розслідування.

Слід зазначити, що на думку авторів типові слідчі ситуації - характеризуються певною типовістю складових факторів та можуть бути вирішені шляхом застосування певного алгоритму дій [1, с. 123,125].

Розглянемо більш детально типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень вчинених проти довкілля, зокрема при розслідуванні незаконного зайняття рибним добувним промислом, передбаченого ст. 249 КК України.

С. О. Книженко, досліджуючи вказане протиправне діяння, виділяє наступні типові слідчі ситуації початкового етапу досудового розслідування:

1) кримінальне провадження відкрито за матеріалами про незаконне корисливе вилучення природних об'єктів стосовно встановленої особи (яка була затримана з речовими доказами). Завдання розслідування - пошук та одержання інформації про механізм учинення злочину, встановлення всіх епізодів злочинної діяльності та розшук раніше незаконно добутих природних ресурсів.

У зазначеній ситуації проводяться такі слідчі (розшукові) дії: огляд місця події, огляд вилучених у підозрюваного предметів злочинного посягання (виловленої риби), вилучення й огляд знарядь злочину (сітки, спеціальної техніки залежно від предмета злочинного посягання та способу вчинення злочину), допит підозрюваного (кожного із членів групи), огляд приміщень (місцевостей), де зберігаються незаконно добути природні ресурси, та транспортних засобів, на яких перевозилися незаконно добути природні ресурси, обшуки за місцем проживання (роботи) злочинця з метою пошуку предметів браконьєрства та засобів учинення злочину тощо й призначення експертиз (трасологічних, балістичних, біологічних, хімічних та ін.). У порядку ст. 40 КПК України слідчому доцільно дати окреме доручення оперативним підрозділам з метою встановлення можливих місць зберігання незаконно добутих природних ресурсів та очевидців незаконного добування природних ресурсів чи їх збуту.

2) кримінальне провадження відкрито за матеріалами про незаконне корисливе вилучення природних об'єктів, учинене невідомою особою. У цій ситуації порівняно з попередньою додатковим завданням розслідування є одержання інформації про осіб, що вчинили злочин, їх розшук та затримання. Звісно, ця обставина суттєво впливає на проведення вище названих початкових слідчих (розшукових) дій [2, с. 191].

В свою чергу О. В. Одерій виділяє наступні типові слідчі ситуації, які виникають при досудовому розслідуванні даного протиправного діяння та рекомендує наступний алгоритм дій:

- 1) відоме місце події злочину проти довкілля і встановлено особу, яка його вчинила;
- 2) відоме місце події злочину проти довкілля, але особу, яка його вчинила, не встановлено.

Перша типова слідча ситуація є найбільш поширеною у слідчій практиці. Відповідний алгоритм початкового етапу розслідування може складатися із таких дій: ОМП; слідчий огляд окремих об'єктів (залежно від виду злочину проти довкілля), допит підозрюваного (обвинуваченого), допит свідків, призначення експертиз, проведення негласних (розшукових) дій з метою встановлення співучасників тощо.

У другій ситуації основним напрямком доказування є встановлення осіб, які вчинили злочин. Для означеної ситуації як відповідний алгоритм початкового етапу розслідування можна рекомендувати: ОМП; слідчий огляд окремих об'єктів, допит свідків, проведення негласних (розшукових) дій з метою встановлення особи злочинця, призначення експертиз тощо.

Разом з тим, не можна забувати, що досудове розслідування злочинів проти довкілля відбувається в умовах постійно мінливої обстановки. Враховуючи це та перш ніж ухвалити рішення щодо напрямку подальшої роботи та заходів з її реалізації (наприклад, вибір найбільш доцільного методу розслідування), слідчому потрібно максимально повно оцінити

своєрідність ситуації, яка склалася на конкретний момент. Ухваленню виваженого рішення багато в чому сприяє знання наведених слідчих ситуацій, а рекомендований алгоритм дій допоможе слідчому правильно організувати і спланувати хід розслідування, визначити необхідні сили й засоби для ефективного проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій [4, с. 294-296].

Таким чином, підсумовуючи слід зазначити, що дослідження проблематики типових слідчих ситуацій початкового етапу досудового розслідування незаконного зайняття рибним добувним промислом відіграє важливу роль для успішного результату кримінального провадження, оскільки на даному етапі здійснюється збір доказової інформації для пред'явлення особі про підозру у вчиненні протиправного діяння та в подальшому дана доказова інформація служить основою для ухвалення судом обвинувального вироку.

1. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навч. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

2. Криміналістика : у 2 т. / за ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків : ХНУВС, 2018. Т. 2. 312 с.

3. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітько. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.

4. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

УДК 343.102

DOI: 10.31733/17-03-2023-433-434

Ірина ДЕМЧЕНКО

ад'юнкт кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ Й ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ЕПІДЕМІЇ (ПАНДЕМІЇ)

В умовах трансформації всіх сфер життя та діяльності людей можемо спостерігати суттєві зміни й у суспільних відносинах. Свою роль у цьому відіграють процеси Євроінтеграції, де людина визначається найвищою цінністю, а забезпечення основних її потреб – пріоритетом держави. Так, гарантовані Конституцією України права людини визначаються невід'ємною складовою розбудови держави з Європейськими цінностями. Це знаходить своє відображення в багатьох сферах життя й діяльності людини. Серед значної кількості видів діяльності вагомим місцем займає здійснювана уповноваженими особами слідчих (розшукових) дій як невід'ємна складова проведення розслідування. Від змісту здійснюваних організаційно-підготовчих дій, значною мірою, залежить можливість встановлення всіх обставин кримінального правопорушення, та реалізації таким чином, завдань кримінального провадження.

Варто відзначити, що організації розслідування кримінальних правопорушень та проведення окремих слідчих (розшукових) дій було приділено значної уваги такими вченими, як: В. П. Бахін, В.Д. Берназ, В.К. Весельський, М. М. Єфімов, В.А. Журавель, І.І. Когутич, А. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, О. В. Батюк, С. В. Веліканов, І. Ф. Герасимов, В. К. Лисиченко, В. В. Логінова, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лукьянчиков, О. В. Одерій, Н.В. Павлова, І. В. Пріг, В. М. Плетенець, М. В. Салтевський, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинський, С.С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько та багатьма іншими.

Суттєвий внесок вчених в криміналістичну науку зосереджений як на загальних положеннях організації розслідування, так і деяких особливостях, характерних для відповідних його етапів, обумовлених типовими слідчими ситуаціями, що не розкривають специфіки цієї діяльності в умовах епідемії (пандемії).

Варто відзначити, що згідно даних Офісу генерального прокурора України в 2018 році обліковано 487133 кримінальних правопорушення; в 2019 році – 444130; в 2020 році –

360622; в 2021 році – 321443; в 2022 році – 362636. З них в 2018 році вручено повідомлення про підозру за 191856 правопорушеннями; в 2019 році – 171691; в 2020 році – 167098; в 2021 році – 172494; в 2022 році – 132418 [1].

Наведені статистичні дані демонструють суттєве скорочення обсягу зареєстрованих кримінальних правопорушень. Водночас зменшення навантаження на органи досудового розслідування, не обумовило покращення рівня встановлення винуватців. Так, кількість викритих правопорушників у 2018 році склала 39 %, а в 2022 році – 36 %.

Причиною зазначеного можуть бути труднощі, яких відчують уповноважені особи в організації розслідування кримінальних правопорушень, що, на нашу думку, є проблемою комплексною, котра потребує до себе відповідної уваги. Водночас, кількість контактів між учасниками розслідування та сторонніми особами як під час кримінального провадження так і після може обчислюватись сотнями, що у разі недотримання необхідних заходів безпеки, пропорційно збільшує ризик інфікування соціально-небезпечними хворобами. Таким чином з одного боку ставляться під сумнів гарантовані Конституцією України найвищі цінності життя та здоров'я людей, з іншого – недотримання відповідних заходів обумовлюватиме прогресуюче збільшення кількості фактів інфікування. Стрімке погіршення епідеміологічної ситуації посилює навантаження на медичні установи та ускладнює надання ними необхідного рівня послуг, що, у свою чергу, може обумовлювати як погіршення стану здоров'я, більш тривале та менш ефективне лікування з високою вірогідністю летальних випадків.

Потребує уваги те, що у разі недотримання заходів й недостатньому (неналежному) застосуванні засобів захисту уповноважені особи можуть інфікуватись, перебувати на лікарняних, тривалий час відновлюватись після захворювання. Вимушена передача проваджень іншим уповноваженим особам суттєво збільшуватиме їх навантаження, обумовлює необхідність коригування власних планів (календарних та проведення процесуальних дій), витрати часу на ознайомлення з прийнятими провадженнями. При цьому те, що не потрапляє в зміст протоколів слідчих (розшукових) дій та планів, наприклад ступінь сформованого психологічного контакту з кожним окремим учасником, з високою вірогідністю доведеться формувати спочатку, сформований рівень внутрішнього переконання про причетність відповідних осіб до вчиненого кримінального правопорушення, його обставини, наявність прихованої протидії розслідуванню і т. ін. Таким чином формуються несприятливі умови, що ускладнюють процес отримання необхідної і достатньої для встановлення всіх обставин кримінального правопорушення даних [2, с. 497].

Зазначені заходи, переважно, компенсуються за рахунок зменшення часу на підготовку й проведення процесуальних дій, що може ускладнити формування відповідного рівня поінформованості про обставини вчиненого кримінального правопорушення, оцінку сформованої слідчої ситуації та ситуації протидії із визначенням напрямків їх розв'язання як за цим, так і за іншими провадженнями. Крім того, формально проведені первинні слідчі (розшукові) дії обумовлюють необхідність виправлення допущених недоліків шляхом здійснення їх повторно чи додатково, що вимагає значних витрат ресурсів (часу, сил та засобів).

Таким чином зазначене демонструє лише окремі складові проблеми організації проведення слідчих (розшукових) дій в умовах епідемії (пандемії), що потребують свого вирішення. Її розв'язання потребує комплексного підходу в якому б використовувались напрацювання криміналістики, епідеміології, безпеки життєдіяльності та інших у формуванні рекомендацій, які б з одного боку спрямовувались на отримання необхідної кількості доказової інформації, з іншого забезпечували б безпеку учасників слідчих (розшукових) дій та сторонніх осіб.

1. Офіс Генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravororushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

2. Плетенець В.М. Несприятливі умови розслідування злочинів, кваліфікованих відповідно до ст. 259 КК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2 (66). 556 с.

УДК 343.985
DOI: 10.31733/17-03-2023-435-436

Катерина ПОКРАСА
ад'юнкт кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗМІСТ ПІДГОТОВЧОГО ЕТАПУ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ПОЖЕЖАМИ, ВЧИНЕНИМИ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ

Однією з найбільш важливих слідчих (розшукових) дій, метою яких є отримання доказової інформації належить огляду. Процесуальний порядок проведення огляду регламентовано ст. ст. 237 КПК України, згідно якої «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів» [1]. Серед інших видів огляду найбільш інформативною є огляд місця події, під яким розуміють слідчу (розшукову) дію, метою якої є дослідження матеріальної обстановки місця події шляхом безпосереднього особистого її сприйняття слідчим та іншими учасниками огляду з метою виявлення, фіксації та вилучення різних слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження [2, с. 5]. Огляд місця події є єдиною слідчою (розшуковою) дією, проведення якої у невідкладних випадках дозволяється до внесення відомостей до ЄРДР (ст. 214 КПК України). Огляд місця події складається з трьох етапів: підготовчого; робочого та заключного [3, с. 336]. Розглянемо основні організаційно-підготовчі заходи проведення огляду місця події.

Однією з найважливіших умов успішного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з пожежами, вчиненими шляхом підпалу, є своєчасне прибуття слідчого на місце події і його огляд. Негайне прибуття слідчого на місце пожежі та проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій дає йому можливість з найбільшим успіхом орієнтуватися в обстановці події, встановити та опитати очевидців початкової стадії пожежі, виявити та зафіксувати сліди, відшукати та зберегти речові докази.

Аналіз проваджень, припинених через невстановлення винних і причин виникнення пожежі, свідчить про те, що вирішення головних завдань слідства знаходиться в безпосередньому зв'язку з виконанням вимоги щодо проведення огляду місця події якнайшвидше після одержання повідомлення про подію, що сталася. Прибуття слідчо-оперативної групи на місце пожежі є бажаним ще до закінчення її гасіння. Своєчасне прибуття на місце пожежі дозволить слідчому повніше усвідомити обстановку, що склалася на місці події, визначити місця найбільш інтенсивного горіння, простежити за діями осіб, які перебувають на місці пожежі, виявити свідків та очевидців гасіння пожежі. Як правило, серед останніх знаходяться й очевидці її виникнення чи особи, які першими її виявили. Спостереження, зроблені під час пожежі, зафіксовані й оформлені належним чином, у ході подальшого розслідування можуть виявитися дуже важливими при з'ясуванні окремих обставин події.

Друга стадія підготовчого етапу огляду починається з моменту прибуття слідчо-оперативної групи на місце події. На цій стадії вживаються заходи для надання медичної допомоги потерпілим, якщо це потрібно, забезпечення охорони місця події. Виходячи з місцевих особливостей остаточно вирішується питання про учасників огляду, залучаються поняті. Слідчим здобувається вихідна інформація від обізнаних осіб, визначаються межі огляду, спосіб і послідовність його проведення.

Після прибуття на місце пожежі слідчий, з метою встановлення обстановки й обставин події, повинен зібрати інформацію, що характеризує допожежну і пожежну обстановку. Для цього до початку огляду місця події слід виявити очевидців виникнення та розвитку пожежі, осіб, які першими її помітили або останніми залишили об'єкт, на якому сталася пожежа. При опитуванні цих осіб особлива увага приділяється таким фактам, як: ким і де вперше виявлено горіння, в який бік поширювалось полум'я, кого зі сторонніх чи підозрілих осіб було помічено на об'єкті. На місці вчинення пожежі такі бесіди проходять у

шляхом опитування, однак слідчий повинен намагатися з'ясувати, ким є його співрозмовник, його службове становище чи інше відношення до об'єкта, на якому відбулася пожежа, та подій, пов'язаних з цією пожежею. Означені дії допоможуть правильніше оцінити ступінь об'єктивності і вірогідності здобутих відомостей. Очевидці під час пожежі не завжди замислюються щодо наслідків висловлених ними думок і повідомлених відомостей для своїх знайомих, родичів, співробітників по службі та для себе особисто. У цьому сенсі отримані враження очевидців являють собою велику цінність.

На підготовчому етапі основне завдання полягає в тому, щоб одержати від очевидців загальне уявлення про обстановку на місці пожежі, зорієнтуватися, де і як були розташовані ті чи інші предмети до пожежі та з'ясувати в опитуваних осіб, звідки починалося поширення вогню, чи відчували вони специфічні запахи і т. ін. При цьому, критично оцінюючи отримані відповіді та зіставляючи їх із обстановкою місця події, слідчий може правильніше зорієнтуватися на місці події, що, безсумнівно, має значення для розслідування.

При розслідуванні пожеж велике значення має з'ясування допожежної обстановки. Встановлення й аналіз подій, що передували пожежі, мають іноді вирішальне значення для успішного розслідування пожеж. Саме ті чи інші події, що безпосередньо передували пожежі часом і зумовлюють додаткові обставини, що у сукупності з раніше сформованими, спричиняють пожежу.

У процесі з'ясування обстановки, що передувала пожежі, необхідно встановити насамперед: місце розташування, найменування і призначення об'єкта, на якому відбулася пожежа; пожежно-технічну характеристику, конструктивно-планувальні рішення й інші особливості об'єкта (ступінь вогнестійкості, поверховість, наявність систем опалення, вентиляції, енергопостачання і т. ін.); особливості технологічного процесу (розміщення технологічного устаткування, характер і умови збереження речовин і матеріалів); протипожежний стан об'єкта; наявність охорони, систем виявлення і гасіння пожежі їх працездатність. Уся ця і подібна інформація повинна бути відображена в протоколі огляду місця події.

У процесі з'ясування обставин, що мали місце під час гасіння пожежі, необхідно з'ясувати: місце, час і ознаки виявлення горіння, стан на момент виявлення пожежі віконних, дверних і інших прорізів (наявність, осклянілість, стан запірних пристроїв і т. ін.); умови розвитку пожежі: колір полум'я і диму, інтенсивність горіння на окремих ділянках, послідовність, напрямок і швидкість поширення вогню; метеорологічні умови в період виникнення і гасіння пожежі (напрямок і швидкість вітру, наявність опадів і т. ін.); час початку гасіння і характер вогнегасних засобів, що застосовувалися (час прибуття перших підрозділів пожежної охорони, місце подачі вогнегасних засобів і тощо); характер змін, внесених в обстановку в ході гасіння пожежі.

З'ясування таких відомостей дає можливість уявити обстановку, що склалася на момент виникнення пожежі, визначити можливих очевидців пожежі і висунути первинні версії про причину її виникнення.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651–VI в редакції від 16.08.2015 / Офіційний Сайт Верховної Ради України: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посібник / за ред. Н.І. Клименко. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 240 с.

3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

УДК 343.985
DOI: 10.31733/17-03-2023-437-438

Юлія ГРИШКО

аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Не зважаючи на існуючий на сьогодні в Україні воєнний стан та пов'язані з ним соціально-політичні умови, в яких опинилась наша країна, домашнє насильство залишається досить розповсюдженим злочиним. Потерпілими від домашнього насильства стають найуразливіші та незахищені верстви населення: люди похилого віку, діти, підлітки, жінки, інваліди. За даними Офісу Генерального прокурора у 2022 році зареєстровано 1498 злочинів, кваліфікованих за ст. 126-1 з яких особам вручено повідомлення про підозру у 1341 випадках [1]. Проте, статистичні дані відображають лише найбільш небезпечні форми домашнього насильства: нанесення тілесних пошкоджень, завдання шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості, мордування, тобто такі, що не можна приховати від правоохоронних органів. Зважаючи на особливості суб'єктів, що підлягають домашньому насильству, а саме: вік жертв, родина та інша залежність від правопорушників, значна частина випадків насильства залишаються поза увагою правоохоронних органів.

Процес розслідування розподіляється на етапи, основними з яких у теорії криміналістики вважають початковий подальший та заключний етапи. Початковий етап розпочинається з моменту внесення уповноваженою особою відомостей про вчинення правопорушення до ЄРДР та початку розслідування до встановлення особи підозрюваного та винесення повідомлення про підозру. Подальший етап починається з прийняття рішення у вигляді повідомлення особі про підозру і триває до моменту вирішення всіх завдань розслідування, коли сформовано доказову базу, достатню для пред'явлення обвинувачення. Більшість науковців основним визначають початковий етап розслідування злочинів, оскільки від вирішення його завдань залежить успішність дій на подальшому етапі та результати всього розслідування. Звичайно, цьому етапу приділяється значна увага у криміналістичній літературі.

Будь-яка подія, що має просторово-часову форму, в тому числі й розслідування злочину, відбувається у конкретних соціальних, демографічних, економічних та інших умовах та постійно змінюється. Під час розслідування конкретного кримінального правопорушення виникають різного роду слідчі ситуації, що впливають на рішення слідчого щодо проведення певних слідчих (розшукових) дій та визначають напрямки розслідування. У разі нестачі інформації, дефіциту часу, що властиво початковому етапу, суб'єкт розслідування планує проведення слідчих (розшукових) дій, виходячи з розроблених криміналістикою алгоритмів дій, що розроблені відповідно до типових слідчих ситуацій.

В теорії криміналістики існує багато визначень категорії «типова слідча ситуація». Р. Л. Степанюк характеризує її як абстраговану штучну модель, сформульовану узагальненням практики розслідування окремої категорії кримінальних правопорушень, що відображає стан існуючої у слідчого інформації щодо обставин кримінального правопорушення на певному етапі розслідування [2, с. 111]. Типова слідча ситуація, – на думку С. С. Чернявського, – це інформаційна модель з найбільш вагомими властивостями й ознаками процесу розслідування кримінальних правопорушень певної категорії. На підставі цієї моделі розробляються криміналістичні засоби, методи та прийоми вирішення конкретних ситуацій розслідування» [3, с. 405]. Ми приєднуємось до зазначених трактувань поняття типової слідчої ситуації.

Розглядаючи домашнє насильство та слідчі ситуації, що можуть виникнути під час його розслідування, потрібно зазначити, що кримінальне провадження за ст. 126-1 здійснюється у формі приватного обвинувачення, тобто згідно ст. 477 КПК України може бути розпочато лише за заявою потерпілої особи. Тобто при визначенні типової слідчої ситуації ми спиралась на те, що при вчиненні будь-якого виду домашнього насильства,

особливо економічного чи психологічного, злочинні дії можуть відбуватись ще до початку розслідування та мати періодичний характер.

Аналізуючи типові слідчі ситуації, запропоновані науковцями, які досліджували злочини проти життя та здоров'я особи, наведемо виділені І. В. Пирогом та Р. В. Карпенком ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, вчинених неповнолітніми: а) є відомості щодо події кримінального правопорушення та підозрюваного затримано на місці вчинення кримінального правопорушення, є свідки, очевидці та, потерпілий звернувся з заявою до поліції та може надати інформацію про подію; б) є достатні дані щодо події кримінального правопорушення, підозрюваний втік з місця події, але потерпілий та свідки знайомі з ним і можуть вказати на можливе місцезнаходження підозрюваного; в) є достатні дані щодо події кримінального правопорушення, підозрюваного не затримано, є інформація про ознаки правопорушників але місцезнаходження їх невідомо; г) інформація щодо події кримінального правопорушення надійшла від потерпілого, є ознаки тілесних пошкоджень, підозрюваний зник з місця події, відсутні свідки й очевидці та будь-яка інформації про них та їх місцезнаходження; д) правопорушення вчинено у минулому, інформація щодо нього надійшла до поліції від потерпілого чи свідків, очевидців або була виявлена безпосередньо оперативними підрозділами чи органами слідства, відомості щодо підозрюваних є або повними (особи відомі), або частковими (є опис їх зовнішності, встановлено їх друзів, знайомих) [4, с. 93–94]. Залежно від первинної інформації щодо кримінального правопорушення Т. В. Іщенко виділяє наступні слідчі ситуації початкового етапу розслідування домашнього насильства: 1) особа підозрюваного і потерпілого відома; 2) особа підозрюваного і потерпілого відома, однак підозрюваний зник з місця вчинення кримінального правопорушення; 3) особа підозрюваного невідома. На наш погляд, зазначені науковцем типові слідчі ситуації мають значну ступінь узагальнення та не відображають специфіки розглядуваного виду злочину.

На підставі аналізу думок науковців та враховуючи дані судово-слідчої практики можемо визначити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування домашнього насильства:

1. Є ознаки вчинення домашнього насильства, присутня особа, яка його вчинила, є свідки та очевидці, які можуть надати свідчення.

2. Є ознаки домашнього насильства, присутня підозрювана особа, яка заперечує свою причетність до вчиненого злочину, є свідки та очевидці, які можуть та бажають надати свідчення.

3. Є ознаки домашнього насильства, відома особа, яка його вчинила та потерпілий але відсутні свідки, очевидці події.

4. Є ознаки домашнього насильства, відома особа, яка його вчинила, але вона зникла з місця події та її місцезнаходження невідомо; є свідки та очевидці, які можуть надати свідчення.

5. Є ознаки домашнього насильства, відома особа, яка його вчинила, але вона зникла з місця події та її місцезнаходження невідомо; відсутні свідки та очевидці.

6. Правопорушення вчинювалось періодично у минулому, інформація щодо нього надійшла до поліції за заявою потерпілої особи; відомості щодо події злочину, надані учасниками (підозрюваним, потерпілим, свідками, очевидцями) є суперечливими та частковими.

Визначені нами типові слідчі ситуації виникають, як правило, на початковому етапі розслідування. Оскільки специфічність вчинення домашнього насильства полягає у присутності, у більшості випадків, особи підозрюваного на початку розслідування, ми маємо ситуаційну обумовленість періодизації розслідування при якій початковий та подальший етапи проходять одночасно, без чіткого їх розмежування. За запропонованими нами етапами розслідування можливо визначити комплекси слідчих (розшукових) дій щодо їх вирішення, що буде перспективним для подальших наукових розробок.

1. Офіс Генерального прокурора України. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 18.01.2023).

2. Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп кримінальних правопорушень. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 5. С. 173–180.

3. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.

4. Пиріг І. В., Карпенко Р. В. Теорія і практика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми: монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 188 с.

5. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 324 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/20120/1/dysert_ishchenko.pdf.

УДК 343.98
DOI: 10.31733/17-03-2023-439-440

Ілля СТЕПАНОВ
аспірант
Харківського національного
університету внутрішніх справ

**ЩОДО ВПЛИВУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НА ІНСТИТУЦІЙНУ СПРОМОЖНОСТІ
ОПЕРАТИВНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ
ЩОДО ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ**

Реформування системи ОВС суттєво вплинуло на структурно-функціональну побудову окремих підрозділів НП України, велику частину з них було значно скорочено, деякі підрозділи були зовсім ліквідовані, а деякі навпаки створені. Після початку реформування ОВС минуло не так багато часу, але уже сьогодні вбачається значна кількість прорахунків у структурно-функціональній побудові окремих підрозділів НП України [1].

У загальному значенні інституційну спроможність розуміють як здатність інституції виконувати свої функції через забезпечення належного рівня професійної підготовки персоналу, процесів, організації та ресурсів відповідної інституції [2].

Відсутність чітких орієнтирів і наявність суттєвих перекосів у державній політиці щодо протидії злочинам у сфері публічних закупівель розкривають значні можливості для здійснення зловживань у вказаній сфері. У зв'язку з цим протидія злочинності у сфері публічних закупівель залишається одним із пріоритетних завдань правоохоронних органів.

Ефективність протидії злочинам у сфері економіки у цілому, та злочинам у сфері інтелектуальної власності зокрема залежить від багатьох факторів як зовнішніх так і внутрішніх. Аналіз наукових праць показав, що чинники, що впливають на стан протидії кримінальним правопорушенням, можна уявити як два взаємодіючих і взаємообумовлених блоки інформації, що відображають [3, с. 16]:

- зовнішні умови, що визначають стан середовища, в якому здійснюють свої функції органи внутрішніх справ;
- внутрішні умови, що відображають стан і діяльність самої системи органів внутрішніх справ.

До зовнішніх умов, що впливають на стан оперативної обстановки у сфері публічних закупівель, можна віднести: політичні, соціально-економічні, а також характерні показники, які визначають загальний соціально-політичний стан. До внутрішніх умов належать показники, що відображають стан і діяльність безпосередньо системи органів Національної поліції, зокрема компоненти, які характеризують структуру, штатну чисельність і укомплектованість особового складу підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування Національної поліції України, ефективність розстановки сил і засобів, стан технічного оснащення, а також ефективність виявлення, розкриття і профілактики злочинів [4, с. 104].

Враховуючи предмет нашого дослідження вбачається за доцільне розглядати інституційну спроможність оперативного супроводження кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері публічних закупівель саме у розрізі наступних елементів:

компоненти, які характеризують структуру, штатну чисельність і укомплектованість особового складу підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування Національної поліції України;

- ефективність розстановки сил;
- рівень професійної підготовки персоналу.

В межах тез доповіді пропонуємо розглянути саме питання впливу професійної підготовки працівників Національної поліції на інституційну спроможності оперативного супроводження кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері публічних закупівель.

Аналіз діяльності підрозділів Національної поліції України щодо протидії злочинам у сфері публічних закупівель показав, що на якість оперативного супроводження кримінальних проваджень щодо таких злочинів прямо впливає рівень професійної підготовки працівників підрозділів стратегічних розслідувань та працівників органів

досудового розслідування.

Слід зазначити, що у структурі ЗВО МВС України спеціалізація підготовки працівників поліції зосереджена лише на процесі підготовки працівників оперативних підрозділів кримінальної поліції (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ – фінансово-економічна безпека; Одеський державний університет внутрішніх справ – підрозділи протидії наркозлочинності тощо). У свою чергу процес підготовки фахівців для органів досудового розслідування не має такою розгалуженої системи за напрямками підготовки [5, с. 160].

На сьогодні підготовкою фахівців для органів досудового розслідування займаються усі без винятку ЗВО МВС України. Що стосується підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань то підготовку таких фахівців на сьогодні здійснює виключно Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Аналіз освітньо-професійних програм підготовки поліцейських закладами вищої освіти МВС України показав, що вони не включають у собі компоненти, які б забезпечили отримання майбутніми працівниками органів досудового розслідування відповідних знань, вмінь та навичок, необхідних для якісного розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки у цілому та злочинам у сфері публічних закупівель зокрема. Окремі знання, вміння та навички щодо протидія злочинній діяльності у сфері публічних закупівель надаються в процесі навчання майбутніх працівників підрозділів стратегічних розслідувань в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ при вивченні навчальної дисципліни «Протидія організованій злочинній діяльності у сфері публічних закупівель».

Робоча програма навчальної дисципліни «Протидія організованій злочинній діяльності у сфері публічних закупівель» передбачає формування у здобувачів професійних знань щодо нормативно-правових та організаційних основ здійснення процедур публічних закупівель, навичок виявлення, документування та припинення організованої злочинної діяльності у сфері публічних закупівель, планування та здійснення моніторингу, у т.ч. проведення пошукових, оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій щодо організованих груп і злочинних організацій у сфері публічних закупівель. Однак жодна із тем не розкриває питання оперативного супроводження кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері публічних закупівель.

Крім того, нами було здійснено аналіз програм підвищення кваліфікації для працівників стратегічних розслідувань та органів досудового розслідування, які так саме не передбачають у своїй структурі вивчення питань оперативного супроводження кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері публічних закупівель.

Враховуючи вище вказане можна дійти до висновку, що сучасний стан професійної підготовки працівників Національної поліції не в змозі забезпечити якісний рівень оперативного супроводження кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері публічних закупівель, що у цілому негативно впливає на рівень розслідування вказаних злочинів.

1. Дараган В.В. Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель: проблеми теорії та практики: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 352 с.

2. Рось О. Г. Поняття та сутність нормативно-правового забезпечення інституційної спроможності представницьких органів місцевого самоврядування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 18. С. 97-100.

3. Підготовка інформаційно-аналітичних документів в органах внутрішніх справ України. Підюков П.П., Сущенко В.Д., Лупало О.А. та ін.; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. 87 с.

4. Легеза Ю.О., Дараган В.В. Характеристика внутрішніх факторів, що впливають на стан оперативної обстановки у сфері державних закупівель. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 103-108.

5. Кобзар О.Ф., Дараган В.В. Напрямки удосконалення підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 158-163.

УДК 343.98
DOI: 10.31733/17-03-2023-441-444

В'ячеслав КЛЕШНЯ
начальник ДРУП ГУНП
в Дніпропетровській області

**ЩОДО СТАНУ НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ РОЗКРАДАННЮ
БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЗАКУПІВЕЛЬ
ПАЛИВНО-МАСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ**

Паливно-енергетична сфера має стратегічне значення для економіки держави, оскільки вона забезпечує роботу галузей економіки та добробут населення. А в умовах війни, економічна стабільність вказаної сфери вказує на необхідність віднесення її до економічної але й до державної безпеки у цілому. Водночас необхідно констатувати, що Україні поки що не вдається сформувати ефективну та прозору модель здійснення публічних закупівель паливно-мастильних матеріалів.

Ужиті правоохоронними органами заходи щодо протидії розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів виявилися недостатніми для реальної стабілізації криміногенної обстановки. Зазначене пов'язано, насамперед, з тим, що підрозділи Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України до кінця не з'ясували основні способи та схеми, які на практиці використовують злочинці для вчинення даної категорії злочинів. Водночас установлення умислу під час розслідування злочинів цієї категорії є одним із головних аспектів [1, с. 3]. У зв'язку з браком належного рівня оперативного-розшукового документування оперативними підрозділами злочинних намірів на етапі готування злочинів, пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів.

Щороку, завдяки наявності таких злочинних схем, держава втрачає десятки мільйонів гривень бюджетних коштів, які могли бути скеровані на інші соціально потрібні сфери або сферу оборони.

Зокрема, окремі проблемні питання оперативного-розшукової протидії розкраданню бюджетних коштів під час проведення публічних закупівель були предметом досліджень таких вчених, як: Коряк В.В. «Протидія хабарництву у сфері державних закупівель оперативними підрозділами МВС України» (2012 р.); Дараган В.В. «Розкриття викрадань державних коштів при проведенні закупівель товарів та виконанні робіт (послуг) на підприємства залізничного транспорту» (2012 р.); Сливенко В.Р. «Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель» (2012 р.); Нагачевський С.В. «Оперативно-розшукове виявлення та документування злочинів, вчинення службовими особами у сфері державних закупівель» (2013 р.); Часова Т.О. «Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів ОВС під час протидії злочинам у сфері державних закупівель» (2015 р.); Брильов М.О. «Оперативно-розшукова протидія злочинам, пов'язаним з розкраданням бюджетних коштів під час будівництва, ремонту та експлуатації автомобільних доріг» (2017 р.); Дараган В.В. «Теоретико-прикладні засади оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель кримінальною поліцією» (2018 р.) – докторська дисертація; Федорчук Ю.В. «Оперативно-розшукова протидія розкраданню бюджетних коштів під час здійснення закупівель медичного обладнання та ліків» (2018 р.); Кучеренко В.А. «Оперативно-розшукова протидія розкраданню бюджетних коштів під час проведення спеціалізованих будівельних робіт за державним замовленням» (2019 р.).

Крім того, ряд вчених вивчали проблеми оперативного розшукової протидії злочинам в бюджетній сфері, зокрема: Кроленко В.О. «Організаційно-правові засади розроблення, затвердження та виконання державних цільових програм» (2005 р.); Шелехов А.О. «Основи організації і тактики розкриття злочинів у соціально-бюджетній сфері» (2007 р.); Ніщета І.М. «Правові та організаційно-тактичні основи діяльності оперативних підрозділів ДСБЕЗ з протидії злочинам, пов'язаним з порушенням бюджетного законодавства» (2008 р.); Заблоцька О.Ю. «Протидія злочинам у бюджетній сфері підрозділами ДСБЕЗ МВС України» (2009); Антонов Р.К. «Діяльність спеціальних підрозділів по боротьбі з

організованою злочинністю щодо протидії злочинам у бюджетній сфері» (2011 р.); Василюк В.І. «Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері» (2012 р.) – докторська дисертація; Коломієць О.О. «Протидія підрозділами ДСБЕЗ МВС України розкраданню коштів, що вчинюється на об'єктах бюджетної сфери» (2013 р.); Тарнопольський О.В. «Протидія злочинам оперативними підрозділами ОВС України у сфері спеціального фонду бюджету» (2014 р.); Гейко К.Г. «Виявлення і розслідування злочинів, що вчиняються у сфері функціонування державних цільових фондів» (2015 р.); Вязмікін С.Р. «Агентурно-оперативне забезпечення захисту бюджетних коштів» (2017 р.); Купранець І.М. «Оперативно-розшукова профілактика нецільового використання бюджетних коштів» (2017 р.); Матвієнко В.П. «Взаємодія підрозділів захисту економіки Національної поліції України з іншими суб'єктами протидії злочинам у бюджетній сфері» (2017 р.); Василевич Я.В. «Оперативно-розшукова протидія привласненню та розтраті бюджетних коштів» (2018 р.).

Також окремі дисертації були присвячені питанням оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері обігу паливно-мастильних матеріалів, зокрема: Парамонов Ю.М. «Основи виявлення та розслідування злочинів, учинених у сфері обігу паливно-мастильних матеріалів» (2010 р.).

Враховуючи вище зазначене, можна виділити три основні напрямки наукових досліджень в яких могли бути розглянуті питання протидії розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів, зокрема це роботи, присвячені проблемним питанням: 1) оперативно-розшукової протидії розкраданню бюджетних коштів під час проведення публічних закупівель; 2) оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері; 3) питанням оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері обігу паливно-мастильних матеріалів.

У цілому вказані напрями досліджень на сьогодні представлені на рівні 20 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук та 2 дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Оскільки межі тез доповідей не надають на змогу розглянути результати досліджень кожної з робіт, пропонуємо розглянути лише результати дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук оскільки саме вони направлені на вирішення існуючих проблем у сфері публічних закупівель або у бюджетній сфері.

Дисертація В.В. Дарагана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук була присвячена проблемам оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель кримінальною поліцією. У дисертації здійснено комплексний аналіз теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з оперативно-розшуковою протидією злочинам у сфері державних закупівель кримінальною поліцією. У роботі надано пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення нормативно-правових актів, що утворюють правові засади регулювання оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель кримінальною поліцією. Визначено шляхи вдосконалення структурно-функціонального забезпечення оперативно-розшукової протидії таким злочинам. Визначено напрями та основні форми взаємодії оперативних підрозділів зі слідчими та суб'єктами контролю за здійсненням державних закупівель під час оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель. Надано пропозиції, спрямовані на вдосконалення організаційних засад оперативного обслуговування сфери державних закупівель кримінальною поліцією. Визначено напрями здійснення аналітичної розвідки в мережі Інтернет під час оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель. Запропоновано етапи проведення економіко-правового аналізу під час оперативно-розшукової протидії таким злочинам. Визначено стадії здійснення інформаційно-аналітичного прогнозування злочинів у сфері державних закупівель. Узагальнено існуючий досвід агентурно-оперативної роботи та визначено місце негласних позаштатних працівників у системі оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель. Виявлено основні проблеми використання оперативного пошуку первинної оперативної інформації про злочини у сфері державних закупівель, надано шляхи їх вирішення. Обґрунтовано необхідність оперативно-розшукового документування злочинів у сфері державних закупівель та визначено шляхи реалізації матеріалів оперативної розробки. Запропоновано напрями використання оперативної інформації під час досудового розслідування злочинів у сфері державних закупівель [2]. Крім того, слід зазначити, що в процесі дослідження В.В. Дараганом було підготовлено значну кількість монографій,

присвячених окремим питанням протидії злочинам у сфері державних закупівель [3-7]. Безумовно результати дослідження В.В. Дарагана ляжуть в основу побудови моделі оперативно-розшукової протидії розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів

У 2012 році В.І. Василичук захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері».

У дисертації проведено комплексне наукове дослідження теоретичних, правових та організаційних проблем оперативно-розшукової профілактики злочинів у бюджетній сфері. Визначено генезис оперативно-розшукової профілактики та оцінено оперативно-розшукову профілактику як форму в теорії оперативно-розшукової діяльності, з'ясовано понятійно-категоріальний апарат оперативно-розшукової профілактики, запропоновано поняття оперативно-розшукової профілактики злочинів у бюджетній сфері. Надано оперативно-розшукову характеристику злочинів у бюджетній сфері, а також сформульовано її поняття та визначено основні елементи. Важливу увагу приділено визначенню особливості оперативно-розшукової профілактики окремих видів злочинів у бюджетній сфері, зокрема тих, що пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів; злочинів під час здійснення державних закупівель; пов'язаних з незаконним відшкодуванням ПДВ; хабарництва у сфері розподілу та використання бюджетних коштів. На підставі дослідження обґрунтовано низку основних елементів організації діяльності оперативних підрозділів у процесі оперативно-розшукової профілактики злочинів у бюджетній сфері [8]. Безумовно результати дослідження В.І. Василичука ляжуть в основу побудови моделі оперативно-розшукової протидії розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів.

Аналіз вище зазначених наукових праць вказує на недостатній рівень наукового забезпечення питань оперативно-розшукової протидії розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів. З огляду на це вбачається за доцільне проведення окремого дослідження на тему «Оперативно-розшукова протидія підрозділами кримінальної поліції розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів» метою якого буде наукове обґрунтування теоретичних положень і розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення діяльності з оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів.

Для досягнення зазначеної мети, на нашу думку, доцільно вирішити такі задачі: надати оперативно-розшукову характеристику злочинів, пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів; надати пропозиції щодо удосконалення організаційно-правових засад оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів; надати пропозиції щодо удосконалення організації оперативного супроводження публічних закупівель паливно-мастильних матеріалів; визначити напрямки підвищення ефективності використання позаштатних негласних працівників оперативних підрозділів Національної поліції під час виявлення розкрадань бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів; охарактеризувати особливості оперативного пошуку ознак злочинів, пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів; розкрити тактичні особливості оперативно-розшукового документування злочинної діяльності, пов'язаної з розкраданням бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів; розкрити тактичні особливості реалізації матеріалів оперативної розробки щодо розкрадань бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів.

1. Буряк М.В. Способи вчинення злочинів службовими особами в паливно-енергетичному комплексі України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 3 (108). С. 266-278.

2. Дараган В.В. Теоретико-прикладні засади оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель кримінальною поліцією: Автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.09. Харків: ХНУВС, 2018. 40 с.

3. Єфімов В.В., Дараган В.В. Протидія оперативними підрозділами ОВС привласненню та розтраті державних коштів при проведенні державних закупівель на підприємствах залізничного

транспорту : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 180 с.

4. Дараган В.В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 152 с.

5. Єфімов В.В., Дараган В. В., Часова Т.О. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції під час протидії злочинам у сфері державних закупівель : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 205 с.

6. Дараган В.В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України : монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 224 с.

7. Дараган В.В., Кисельов А.О. Організація та тактика використання негласних позаштатних працівників Національної поліції у протидії злочинам у сфері державних закупівель: монограф. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. 139 с.

8. Дараган В.В. Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель: проблеми теорії та практики: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 352 с.

9. Василюк В.І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері: Автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.09. Київ: НАВС, 2012. 36 с.

УДК 343.98

DOI: 10.31733/17-03-2023-444-446

Дар'я ШЕРЕМЕТЬСВА

судовий експерт сектору технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького НДЕКЦ МВС

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ БОРТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

На сьогодні, в умовах збройної агресії проти України, процесу реформування стабільної економічної та політичної системи суспільства та формування правової держави, усе більшу актуальність набуває боротьба з організованою злочинністю, яка завдає шкоди державі, негативно впливає на стан економіки та ускладнює криміногенну ситуацію в цілому.

Суспільна небезпечність вчинення злочинів організованими злочинними об'єднаннями є значно підвищеною і стає загрозою для розвитку України як демократичної, соціальної і правової держави з обраним євроінтеграційним курсом [1, с.6].

Криміналістична характеристика організованих злочинних утворень має велике значення для успішного вирішення теоретичних і практичних завдань методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень (злочинів). Саме криміналістична характеристика, яка являє собою систему відомостей про криміналістично-значущі ознаки кримінальних правопорушень (злочинів) певного виду, відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій є інформаційною базою для ефективного розслідування.

Останнім часом організована злочинність набула значного міжнародного характеру. Організовані злочинні угруповання все частіше долають кордони, утворюють подібні транснаціональні компанії, які займаються злочинним бізнесом. Суттєво впливають на безпеку життя і здоров'я громадян і такі форми організованої злочинності, як наркобізнес, сексуальна експлуатація, торгівля зброєю, кіберзлочинність.

Серйозну загрозу національній безпеці становить діяльність на території України транснаціональних угруповань, утворених за етнічною ознакою та екстремістської спрямованості, що сприяє ескалації жорстокості й насильства, дестабілізації внутрішньої соціально-політичної ситуації. Організоване злочинне середовище інколи називають «п'ятою гілкою влади у державі» [2, с.532].

Теоретичними питаннями боротьби з організованою злочинністю займалося багато вчених-криміналістів, зокрема Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, В.Г.Гончаренко, А. В. Дулов, В.О.Коновалова, В. С. Кузьмічов, В.Г.Лукашевич, Г. А. Матусовський, В.В.Тищенко, В. Ю. Шепітько та ін.

Доктринальні положення, сформульовані зазначеними авторами, мають важливе наукове і практичне значення. Водночас сучасні реалії розвитку організованої злочинності свідчать про те, що вона набула принципово нової якості, трансформується не лише в злочинні організації різного ступеня складності, чисельності та масштабів впливу, а й здатна утворювати квазі-державні об'єднання кримінальної спрямованості.

Саме тому, протидія організованій злочинності має стати одним із пріоритетних завдань й потребує детального вивчення криміногенної природи цього явища, її витоків та особливостей, сфери кримінальної діяльності й суб'єктивного складу, наукового обґрунтування пропозицій щодо вирішення теоретичних і практичних проблем, які виникають у процесі протидії в Україні, інших державах та регіонах світу, ужиття дієвих міжвідомчих заходів і поглиблення міжнародної співпраці.

Одним з основних завдань, які повинна вирішувати наука криміналістика у вказаному напрямі є актуалізація наукового і методичного забезпечення боротьби з організованою злочинністю, підвищення її більшої результативності шляхом впровадження у діяльність органів правоохоронної системи найновітніших наукових технологій та передового досвіду, інших спеціалістів та країн.

Слід зазначити, що корені світової організованої злочинності беруть початок в Японії та Італії. Протягом досить тривалого часу там існують злочинні організації: Якудза, Сицилійська мафія (COSA NOSTRA), Каморра та Ндрангета, представників яких періодично викривають у верхніх ешелонах влади. Основними сферами діяльності цих угруповань є наркобізнес, відмивання грошей та рекет. На основі аналізу наукових досліджень та практики правоохоронної діяльності, можливо визначити перелік основних ознак, притаманних діяльності організованої злочинності: досить високий рівень організації та конспірації всієї ланки осіб; наявність корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління, а також в правоохоронних органах; наявність в усіх співучасників значної бази у вигляді зброї, наркотиків, грошових фондів, банківських рахунків, цінних паперів, нерухомості; забезпечення безпеки та тривалої злочинної діяльності за рахунок наявності у злочинних угруповань офіційного так званого «прикриття»; політизація організованої злочинної діяльності.

Організовану злочинність слід розглядати, як певну спільноту пов'язаних спільною злочинною метою осіб, які об'єдналися для вчинення злочинних діянь. Зміст умислу визначається характером спеціальної мети, для досягнення якої створено організовану групу, а також функціонально-рольовою участю, що виконується для цього конкретним учасником групи. Вступаючи до організованої злочинної групи, особа має усвідомлювати ціль, поставлену перед угрупованням, і характер методів її досягнення. Член злочинної організації має нести відповідальність за кожен злочин, учинений цією групою, якщо він усвідомлював її злочинну мету.

Стосовно законодавчого визначення, організованою злочинністю визнається об'єднання осіб, яке є: стійким ієрархічним, об'єднує декількох осіб (трьох і більше), за попередньою змовою зорганізоване його членами або структурними частинами для спільної діяльності та досягнення мети. Уся діяльність злочинної організації спрямована на безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб, забезпечення функціонування. Організацію очолює сильний лідер, який, використовуючи авторитарні методи управління, «замикає на собі» усі структурні ланки.

Необхідно зазначити, що тривале функціонування організованої злочинності забезпечується власною розвідкою та контррозвідкою. Її структура формується на базі державно-виробничих управлінських структур, що в своїй діяльності виконують функції законного та злочинного характеру.

Для більш ефективного розслідування кримінальних правопорушень (злочинів), учинених організованою злочинністю, на нашу думку, можливо сформулювати для правоохоронних органів, так звану ієрархію: керівництво; «розвідка»; «контррозвідка» та «радники-спеціалісти»; відповідальні особи «наглядачі» певних територій та напрямів діяльності; особа «казначей», відповідальна за матеріальне забезпечення; виконавці бойовики та охорона.

Слід звернути увагу, що правоохоронним органам для активізації боротьби з організованою злочинністю, необхідно чітко уявляти схожість та відмінність лідера та консультанта злочинного угруповання. Зазначене дозволить більш ефективніше відслідковувати кримінальну діяльність конкретних суб'єктів на більш ранніх етапах

досудового розслідування.

Як свідчить практика, у випадку затримання до відповідальності притягуються лише особи, які безпосередньо вчиняли конкретні неправомірні дії, в той час як лідери та інші учасники, залишаються поза увагою органів досудового розслідування, що дає їм можливість продовжувати свою злочинну діяльність. Розслідування починається з проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, які на початковому етапі дають змогу встановлення певної інформації та наявної слідчої картини [3]. Основними серед них є – проведення огляду місця події або обшуку.

Варто зазначити, що успішному проведенню вищезазначених слідчих (розшукових) дій сприяє дотримання певних принципів, які вироблені криміналістикою й загальною слідчою практикою, зокрема:

- єдине керівництво оглядом або обшуком;
- своєчасність і невідкладність;
- об'єктивність, всебічність і повнота;
- цілеспрямованість;
- планомірність і системність;
- застосування науково-технічних засобів;
- забезпечення заходів безпеки;
- використання допомоги громадськості;
- використання оперативної інформації.

У сучасному українському законодавстві формується кримінально-правова та криміналістична основа протидії організованої злочинності. На основі аналізу наукових робіт з криміналістики та слідчої практики, можливо зробити висновок, що організована злочинність має лише її притаманні ознаки та її слід виділяти як окрему форму співучасті.

Насамкінець слід зазначити, що криміналістична характеристика певного виду або групи злочинів є важливою частиною окремої криміналістичної методики та має не тільки велике теоретичне значення, а й застосовується в практичній діяльності під час організації розслідування.

1. Невідома Н.В. «Вчинення злочину організованою групою»: монографія/ Х: Право, 2017. – 224 с.

2. Настільна книга слідчого: [Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] /М.І.Панов, В.Ю.Шепітько, В.О.Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 728 с.

3. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»: Закон України №3341 – XII // ВВР, - 1993. - №35. //Законодавче забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Збірник нормативно-правових актів / Упорядник: І.В. Сервецький, С.І. Ніколаюк, Р.О. Коніжай, В.І. Лазутко, О.М. Юрченко. – К.: НАВСУ, 2001.

УДК 343.9

DOI: 10.31733/17-03-2023-446-448

Олександр КРИВОПУСК
викладач кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛІСНОГО НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ

Невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування в умовах збройної агресії є актуальним питанням, про що свідчать статистичні дані. Зокрема, згідно відомостей, які відображені у Єдиному звіті про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування, з моменту повномасштабного вторгнення росії, було зареєстровано 722 злочини за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого статтею 166 Кримінального Кодексу України, і лише 33 обвинувальних акти органами досудового розслідування було

направлено до суду [1]. Така незначна кількість направлених обвинувальних актів свідчить про наявність певних проблем, які виникають під час досудового розслідування. Важливу роль під час розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, відіграють дані, які характеризують особу злочинця, що дають змогу встановити ознаки злісності в його діях, що є однією з обов'язкових умов настання кримінальної відповідальності.

Слід погодитися із науковцями, які зазначають, що успіх розслідування злочину, в першу чергу, забезпечується своєчасним виявленням причетних до злочину осіб і збором доказів, які б підтверджували їх винуватість [2, с.41]. До того ж, більшість авторів, які проводять дослідження особи злочинця, виділяють наступні критерії, що дозволяють згрупувати характеристики таких осіб: соціально-демографічні, морально-психологічні та біологічні властивості.

Розглядаючи соціально-демографічні властивості злочинця, який вчиняє злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, варто звернути увагу на її освітній рівень, професію (місце роботи), наявність судимостей (або фактів притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 184 КУпАП) тощо.

Проведеним дослідженням матеріалів кримінальних проваджень, які кваліфіковані за ст. 166 КК України, встановлено, що злочинці в переважній більшості мають середню освіту (77,82 %), у 12,5 % - неповну середню, а у 6,25 % випадків особа не мала освіти. Найменший відсоток осіб, притягнутих до відповідальності, мають вищу освіту (лише у 3,43 % випадків).

Щодо професійної зайнятості осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 166 КК України, слід зауважити, що 96,50 % злочинців на момент притягнення до кримінальної відповідальності офіційно були не працевлаштовані. Основним джерелом доходу переважної більшості злочинців є отримання грошової допомоги від держави у вигляді соціальних виплат на утримання дитини, або допомоги по безробіттю. Також особи, притягнуті до відповідальності, як правило, працюють без укладання трудового договору з роботодавцем, або заробляють випадковими (разовими) чи сезонними заробітками.

Згідно проведеного аналізу судово-слідчої практики, можна сказати, що здебільшого особи, які вчиняють злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, раніше не притягались до кримінальної відповідальності. Таким чином, 73,34 % осіб раніше не притягались до кримінальної відповідальності, 20 % (відповідно до ст. 89 КК України) вважаються такими, що не мають судимостей. Раніше судимими є 6,66 % осіб.

Враховуючи особливості досліджуваного нами питання, пропонуємо звернути увагу на факти притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 184 КУпАП за ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання і виховання малолітніх та неповнолітніх дітей [3]. Це дозволить зробити висновки щодо ставлення злочинця до виконання покладених на нього законодавством обов'язків по догляду за дитиною. Дослідивши матеріали кримінальних проваджень, 18,75 % осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за ст.166 КК України, раніше були притягнуті до адміністративної відповідальності за ст.184 КУпАП.

Досліджуючи матеріали кримінальних проваджень, нами встановлено, що переважний відсоток осіб, притягнутих до відповідальності, є такими, що не перебувають в шлюбі – 75,82 %. Проживають і ведуть спільне господарство спільно з цивільним чоловіком (дружиною) 85,74 % громадян. При цьому 62,75 % осіб проживають спільно з біологічним батьком (матір'ю) потерпілої особи. Досліджуючи дане питання ми дійшли висновку, що такий дисбаланс викликаний свідомим зловживанням правом, з метою отримання статусу «одинок мати» («одинокий батько»), для подальшого отримання грошової допомоги, та використання отриманих коштів для власних потреб.

Володіння відомостями про морально-психологічні якості дозволяє отримати найбільший обсяг відомостей, які характеризують особу злочинця, без яких проведення досудового розслідування даного злочину фактично унеможливується.

В переважній більшості, а саме 92,35 % злочинців формально не перебувають на обліках у лікарів нарколога та психіатра. Проте, вивчаючи матеріали кримінальних проваджень, вважаємо за доцільне наголосити, що більшість осіб, притягнутих до відповідальності, характеризуються негативно за місцем постійного проживання. Крім

цього, з матеріалів кримінальних проваджень, де потерпілими є малолітні або неповнолітні, можна зробити висновок, що адміністрація шкіл або дошкільних закладів характеризують такі сім'ї здебільшого негативно. Допитані під час досудового розслідування штатні психологи та педагоги, які контактували з сім'ями, де було вчинено злочини, наголошували, що діти, як правило, засвоювали навчальну програму не в повному обсязі, мали негативні або посередні успіхи в навчанні, систематично пропускають заняття без поважних причин. Крім цього, свідки, з числа сусідів або близького оточення злочинців, під час допиту заявляли, що притягнуті до відповідальності зловживали алкогольними напоями, в результаті чого нехтували обов'язками по догляду за дітьми.

Проведеним дослідженням встановлено, що 14,29 % сімей, де батьків (опікунів чи піклувальників), яких було притягнуто до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 166 КК України, знаходились на обліку служби у справах дітей та сім'ї, як такі, що перебувають у складних життєвих обставинах. Проведеним опитуванням посадових осіб соціальних служб, зокрема служби у справах дітей, встановлено, що особи, які вчинили злочини, передбачені ст. 166 КК України, систематично нехтують вказівками працівників служб. Під час обстеження умов проживання дитини, як правило, фіксується незадовільний санітарний стан помешкання. До того ж, батьки потерпілого досить часто перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Розглядаючи біологічні ознаки особи злочинця, можна сказати, що найчастіше вчиняють даний злочин жінки, а саме 93,75 %. Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що середній вік притягнутих до відповідальності осіб складає, в переважній більшості, 30-35 років (76,84 % випадків).

З огляду на специфіку досліджуваного нами питання, можна наголосити, що дослідження відомостей про особу злочинця, під час розслідування злісного невиконання обов'язку по догляду за дитиною або особою щодо якої встановлена опіка чи піклування, дає змогу слідчому встановити дані про: спосіб вчинення злочину; наявність ознаки «злісність» в діяннях злочинця, яка є однією з обов'язкових вимог притягнення до кримінальної відповідальності. Також це дозволить приймати рішення про проведення необхідних судових експертиз, ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій та забезпечити виконання завдань досудового розслідування.

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіційний сайт Офісу генерального прокурора: веб-сайт URL: <https://gr.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 02.03.2023).

2. Павлова Н.В., Птушкін Д.А., Чаплинський К.О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна: монографія. Дніпро, 2019. 196 с.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Офіційний сайт Верховної ради України: веб-сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення 02.03.2023).

УДК 343.102

DOI: 10.31733/17-03-2023-448-451

Альберт ВОЛЬТОБРИСОВ

студент ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Анатолій ЧЕРНЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

РОБОТА ТА МЕЖІ КОМПЕТЕНЦІЙ СЛІДЧОГО СУДДІ В УМОВАХ ВОЕННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

В Україні з 24. 02. 2022 введено воєнний стан [1]. На сьогодні, у період війни в Україні слідчі судді відіграють важливу роль у забезпеченні дотримання міжнародних стандартів. Стандартів міжнародного гуманітарного права та захисту прав людини. Вони здійснюють контроль за його проведенням у кримінальних провадженнях, пов'язаних зі

злочинами проти миру, проти людяності та військовими злочинами, які вчиняє зараз Російська Федерація.

Буде розглянуто важливість слідчих суддів в умовах війни в Україні та їхню роль у забезпеченні правопорядку та боротьбі зі злочинністю, також відповідність стандартам Європейського Союзу.

З урахуванням історії, дуже непогано працює інститут слідчого судді в Франції. Під час проведення слухання слідчий суддя має широкий спектр повноважень. Він може видати «ордери» (в Україні це «ухвала»), що дозволяють органам влади провести обшук за місцем проживання обвинуваченого та вилучити необхідні докази. Він також може видавати ордери на присутність інших осіб як свідків, або він може вимагати експертів для надання показань. Якщо є суперечливі показання, свідки допитуються одночасно один з одним і часто з обвинуваченим. Наприкінці слухання прокурор може, якщо забажає, представити свою думку у формі прохання. Зібрані докази та показання свідків об'єднуються у досьє даної справи, яке служить орієнтиром для слідчого судді під час наступного пленарного засідання у відкритому судовому засіданні, зокрема для перевірки показань. Досьє доступне стороні захисту в повному обсязі, щоб елемент несподіваності був виключений з основного слухання. Однак досьє недоступне для журі, яке має засновувати своє рішення на фактах, представлених у відкритому судовому засіданні. Саме на основі цього досьє слідчий суддя приймає рішення щодо передачі справи до суду [6]. Слід відзначити, що через історичні обставини Іспанія, Бельгія та Королівство Нідерланди є країнами, що відтворюють французьку модель у своїй власній системі влади. Вони повністю або в значній мірі використовують описані французькі інститути. Саме такі межі компетенції в певній мірі є і в нашому законодавстві.

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України ст. 3 ч. 1 п. 18, слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду [2]. Суд першої інстанції – це судовий орган, який розглядає справи вперше та приймає у них судові рішення. Суд першої інстанції приймає рішення щодо справ, які відносяться до його компетенції, тобто визначених законом питань. Рішення суду першої інстанції можуть бути оскаржені до вищих судових інстанцій. Як вже зазначено, слідчий суддя має важливе значення в кримінальному судочинстві. Він є носієм повної судової влади і здійснює діяльність, спрямовану на захист конституційних прав та свобод особи на досудових стадіях кримінального провадження. Слідчий суддя належить до судового органу і виконує свої повноваження від імені суду згідно з положеннями ст. 127 Конституції України (правосуддя здійснюють судді) [3].

Роль слідчого судді полягає у забезпеченні законності в кримінальному провадженні та захисті прав і свобод особи, забезпеченні змагальності на досудовому провадженні та уникненні необґрунтованого обмеження прав і свобод. Законодавство України регулює повноваження та функції слідчого судді в кримінальному провадженні. Таке регулювання здійснюється згідно з чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі КПК України).

Визначимо порядок обрання на посаду слідчого судді. Слідчі судді (суддя) обираються зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. До обрання слідчого судді відповідного суду його повноваження здійснює найстарший за віком суддя цього суду (ч. 7 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [4].

Дуже важливим питанням є незалежність слідчих суддів, тобто принцип незалежності суду та суддів. Принцип незалежності суддів передбачає, що судді повинні бути незалежними від будь-якого впливу або думки різних органів державної влади й управління, посадових осіб, громадських організацій, партій чи рухів, засобів масової інформації, окремих громадян. Гарантії незалежності суду та суддів можуть бути класифіковані як процесуальні, правові, організаційні та матеріальні. Уникнення реального або потенційного конфлікту інтересів є однією зі складових незалежності судді, що може мати різні форми, такі як родинні та/або дружні відносини з учасниками кримінального провадження, зокрема прокурором, захисником, підозрюваним, обвинуваченим чи

експертом.

Слідчий суддя є досить новим суб'єктом в сфері кримінального процесу України, але доволі важливим з погляду на його обов'язки. Зокрема: 1. Кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи. 2. Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому КПК України порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи. 3. Слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судового рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявність інших правових підстав для позбавлення особи свободи (п. 1-3 ст. 206 КПК України) [2].

Судове рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку, які мають відповідати вимогам, передбаченим ст. 369, 371–374 КПК України [2].

Враховуючи, що вирішення будь-якого теоретичного та практичного питання спирається, перш за все, на наукову базу, тобто нормативно-правові акти, діяльність та винесення рішень слідчих суддів повноцінно регулюється законами.

Підсумовуючи усе вищесказане можна зробити висновок, що важливість слідчих суддів та їх дій в Україні є дуже важливим питанням, бо це пришвидшує правосуддя та забезпечує право кожної людини на справедливий суд. Основною функцією слідчого судді є забезпечення додержання законів під час проведення досудового розслідування, захист прав і свобод особи, а також забезпечення об'єктивності та неупередженості в розслідуванні кримінальних справ. Також, функціями слідчого судді є прийняття рішення про затримання, арешт або обмеження волі підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення.

Щодо функціонування інституту слідчих суддів необхідно враховувати положення Рекомендації № R (86) 12 Комітету міністрів Ради Європи від 16 вересня 1986 р., зокрема дотримання у їх діяльності: 1) принципу єдності (має діяти єдина територіальна система слідчих суддів, а всі їх акти повинні мати однакову обов'язкову юридичну силу й виконуватися відповідними органами й посадовцями); 2) принципу організаційної автономності, відповідно до якого система слідчих суддів утворює окрему ланку у складі судів загальної юрисдикції; 3) принципу незалежності організації й діяльності, тобто слідчі судді повинні здійснювати свої процесуальні повноваження незалежно від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій та інших громадських об'єднань тільки на підставі закону й внутрішнього переконання [5, с. 14].

Отже, слідчий суддя – це суддя, який відповідно до законодавства дає дозвіл на проведення різних видів слідчих та розшукових дій, включаючи негласні. Має право змінювати, переглядати або скасовувати заходи, пов'язані з кримінальним провадженням та запобіжними заходами. Здійснює судовий контроль за дотриманням прав та свобод учасників провадження. Бо, основним завданням судового контролю на досудовому розслідуванні є забезпечення контролю за тим, щоб не порушувалися права та свободи людини, і щоб все відповідало принципу верховенства права, яке зазначено в 8 статті Основного Закону нашої країни [3]. Інші завдання, такі як захист прав потерпілого та інших учасників кримінального провадження, розгляд клопотань сторін щодо процесуальних питань у межах змагальності, мають другорядне значення. Це означає, що їх виконання також важливе, але не є головною метою судового контролю.

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 18 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 19.11.2022).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 5 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.02.2023).

3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 09.11.2022).

4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII : станом на 23 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 27.02.2023).

5. Скрипіна Ю.В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Ю.В.Скрипіна; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого.–Харків, 2008. –21с.

6. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Juge d'instruction | French law. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/juge-dinstruction> (date of access: 28.02.2023).

УДК 343.14

DOI: 10.31733/17-03-2023-451-453

Валерія ДІМІТРІЄВА

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Анатолій ЧЕРНЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ЯК ЗАСОБИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В ДЕРЖАВІ

Швидке та ефективне розслідування злочинів є пріоритетним та найголовнішим в діяльності органів досудового слідства та й держави в цілому, тому що саме це один із шляхів забезпечення безпеки кожного громадянина, держави і суспільства. Проблема розкриття й розслідування злочинів є однією з найбільш важливих і складних у справі боротьби зі злочинністю, а звідси й у досягненні безпеки в нашій державі. Важливе місце в цій сфері належить слідчим (розшуковим) діям (далі – слідчі дії), які визначають основні параметри та особливості заходів по розкриттю злочинів. Звідси вищезазначене свідчить про актуальність дослідження особливостей слідчих дій як засобів збирання доказів у кримінальному процесі.

Потреба дослідження слідчих дій як моделі реальної обстановки розслідування злочинів викликана зміною кримінального процесуального законодавства, появою нових видів злочинів, способів і засобів їх вчинення, використанням у процесі злочинної діяльності технічного оснащення високого рівня, підвищенням психологічної підготовки злочинців та їх обізнаністю про прийоми і методи роботи органів з розслідування злочинів, у результаті чого зростає необхідність удосконалення досудового слідства, зокрема, щодо провадження слідчих дій.

Слід наголосити, що основним засобом збирання та/або перевірки доказів у кримінальному провадженні є слідчі дії. Від того, наскільки точно будуть дотримані вимоги кримінального процесуального закону та криміналістичні рекомендації під час їх проведення, залежить можливість усебічного, повного й неупередженого встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження та відповідно виконання його завдань [1, с. 105]. Саме тому законодавець приділяє значну увагу регламентації цього процесуального інституту [2, с. 135].

У процесі розслідування конкретного злочину перед слідчим стоять відповідні завдання, які допомагають слідчому вибудувати у своїй свідомості інформаційну модель події, котра підлягає розслідуванню. З метою ефективного розслідування доцільним видається побудова завдань при розслідуванні окремих видів злочинів.

Для того, щоб швидко і повно розкрити будь-який злочин і визначити винуватих осіб при розслідуванні, необхідно знати певні кримінально-правові і криміналістичні особливості окремих видів злочинів, методичні принципи їхнього розслідування, а також, безумовно, особливості застосування слідчих дій в специфічних умовах розслідування різних видів злочинів.

Безумовно, що успіх розкриття та розслідування злочинів багато в чому залежить від того, наскільки оперативно, чітко та послідовно з урахуванням слідчих ситуацій, що склалися, організовані та проведені необхідні слідчі, оперативно-розшукові та інші дії одразу після виявлення злочинної події.

Перш за все, слід розпочати з того, що найбільш визначним досягненням у реформуванні системи кримінальної юстиції в Україні є прийняття й набуття чинності нового Кримінального процесуального кодексу (далі КПК), який пропонує нову модель роботи повноважних державних органів щодо виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень. В цілому, запроваджено чимало позитивних нововведень в напрямку реформування системи кримінальної юстиції.

Зокрема, у чинному КПК закріплено визначення слідчих дій, чим покладено край невизначеності цього важливого поняття. Так, слідчими є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК) [3].

Окрім того, чинний КПК значно розширив можливості органів розслідування, запровадивши ще й негласні слідчі (розшукові) дії (далі – негласні слідчі дії). Так, відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК «Негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом [3].

Негласність проведення слідчих дій виражається в тому, що вони здійснюються приховано не лише від осіб, злочинна діяльність яких документується, але й від усіх інших суб'єктів, що не приймають безпосередньої участі у її провадженні.

Слідчі дії функціонують в межах узгодженої цілісної системи, що направлена на збирання, дослідження, оцінку і використання доказів та характеризується певним ступенем єдності в кримінальному процесуальному, морально-етичному, психологічному та організаційно-тактичному аспектах. Слідчі дії у практичній діяльності з розслідування злочинів забезпечують послідовний, взаємопов'язаний, цілісний процес отримання доказової інформації через їх провадження.

Перелік слідчих дій закріплено в КПК. Так гл.20 КПК України виділяє наступні слідчі дії: допит, пред'явлення особи для впізнання, пред'явлення речей для впізнання, пред'явлення трупа для впізнання, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, огляд, огляд трупа, огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, слідчий експеримент, освідування особи.

Цікавим є те, що набрання чинності новим КПК України порушило низку наукових дискусій серед учених-процесуалістів і практиків, які жваво точаться на сторінках наукової літератури. Одним із дискусійних питань є поняття й види слідчих (розшукових) дій. Відсутність єдності думок учених-процесуалістів і практиків щодо розуміння поняття й сутності слідчих (розшукових) дій призводить до побільшання помилок у правозастосовній діяльності [4, с. 54]. Це негативно впливає на стан дотримання прав і свобод людини, яка потрапляє до сфери кримінального судочинства, а також на стан подальших наукових розробок, зокрема тактико-криміналістичного забезпечення провадження тих чи інших слідчих дій.

Чинний КПК містить низку новел щодо законодавчого регулювання провадження слідчих дій. Насамперед, уперше на законодавчому рівні закріплене визначення поняття слідчих дій (ст. 223), на чому вже наголошувалося вище; передбачена можливість проведення допиту та впізнання у режимі відеоконференції (ст. 232); можливість заявляти клопотання стороною захисту щодо проведення процесуальних дій (ст. 220); залучення експерта за клопотанням сторони захисту (ст. 243); заборона проведення слідчих дій у нічний час (ч. 4 ст. 223); обмеження тривалості допиту, що не може перевищувати восьми годин на день (ч. 2 ст. 224) та ін. [5]. Новелою для вітчизняного кримінального процесу є суддівський контроль за досудовим розслідуванням, здійснюваний слідчим суддею (п. 18 ч. 1 ст. 3), а також процесуальне керівництво досудовим розслідуванням прокурором (ч. 2 ст. 36). Гострі наукові дискусії викликав і запроваджений до вітчизняної моделі кримінального судочинства інститут негласних слідчих (розшукових) дій (глава 21 КПК).

Варто зазначити, що ці дії мають пізнавальний характер та розшукову спрямованість, сутність якої полягає у намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження [6, с. 5]. Саме цей аспект значно підсилив вищевказану діяльність. На наш погляд, законодавець, уводячи до КПК дещо змінений термін для позначення цих дій – «слідчі (розшукові) дії», не лише закріпив у законодавстві негласні слідчі дії, але й розширив, за рахунок права їх проведення, можливості органів досудового розслідування. Разом із тим не менш важливою метою слідчих (розшукових) дій є перевірка раніше отриманих у кримінальному провадженні доказів. Усі інші дії слідчого, передбачені

КПК України, що прямо не пов'язані з отриманням і перевіркою доказів, прийнято позначати терміном «процесуальні» дії слідчого [7].

Варто зауважити, що стосовно розслідування злочинів, диференціювання відповідної слідчої дії, так чи інакше, має відбуватись у прив'язці до етапу розслідування. Так, алгоритм дій слідчого залежить від етапу розслідування того чи іншого злочину. Наприклад, початковий етап розслідування характеризується проведенням слідчих дій, спрямованих на максимальне підтвердження початкового припущення, що подія має ознаки того чи іншого злочину, а також на встановлення особи, яка вчинила цей злочин.

З цього приводу О. Саїнчин зазначає, що на початковому етапі вирішується питання про порушення, закриття або відмову в порушенні кримінальної справи. З моменту встановлення особи, підозрюваної у вчиненні наприклад вбивства, і визначення ступеня її вини вирішується питання про пред'явлення їй обвинувачення [8, с. 49]. На даному етапі характерним є проведення таких слідчих дій і оперативно-розшукових заходів: огляд місця події; проведення оперативно-розшукових заходів; допит можливого підозрюваного; допит свідків, очевидців; огляд живих осіб; призначення судово-медичних експертиз та ін. На цьому етапі як і на будь-якому іншому важливим є проведення також негласних слідчих (розшукових) дій, які у системі з усіма заходами сприяють виявленню, збиранню та оцінюванню інформації щодо події злочину та пошуку недостатньої інформації.

Наступний (подальший) етап – це період провадження усіх інших слідчих (розшукових) дій, скерованих на ґрунтовне і системне збирання й дослідження доказів у провадженні. Під час цього етапу розслідування характер типових слідчих дій в основному визначається результатами, отриманими на попередньому етапі [9, с. 236]. Передусім це комплекс слідчих дій, спрямованих на викриття винного у вчиненні злочину, з'ясування обставин тощо.

Що стосується завершального етапу (заключного періоду розслідування), то він розпочинається моментом прийняття слідчим рішення про закінчення розслідування і завершується складенням обвинувального акта або клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру тощо. Виходячи з цього, проведення негласних слідчих (розшукових) дій мають місце на будь-якій стадії розслідування, оскільки в першу чергу цікавить швидке та ефективне розслідування злочинів, що є пріоритетним та найголовнішим в діяльності органів досудового слідства.

Таким чином, аналіз особливостей слідчих дій при розслідуванні злочинів дозволяє стверджувати, що слідчий діє за спеціально розробленим планом, який будується виходячи зі слідчої ситуації, яка складається з огляду на систему висунутих ним версій. На основі наявної інформації відбувається побудова і перевірка криміналістичних версій, визначається коло тактичних завдань з метою забезпечення ефективної роботи, що включає послідовність і порядок проведення окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

1. Салманов О.В. Слідчі (розшукові) дії як складова досудового розслідування. Наше право. 2020. № 4. С. 105-110.

2. Карпушин С.Ю. Повторні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 17. Том 2. С. 135–138.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 14 вересня 2020 року: офіц. текст. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2020. 408 с.

4. Сергєєва Д. Б. Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій за новим кримінальним процесуальним кодексом України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 52-56.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 14 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10. Ст. 88.

6. Фаринник В. І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Митна справа. 2012. № 4 (82). Ч. 2. С. 3–8.

7. Халупенко Д. М. Слідчі (розшукові) дії як пізнавальні засоби слідчого й прокурора за чинним КПК України. Часопис Академії адвокатури України. 2013. № 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_2_30.

8. Саїнчин О. С. Слідчі ситуації та алгоритми дій в методиці розслідування серійних вбивств. Актуальні проблеми держави і права. 2007. С. 49-56.

9. Когутич І. І. Типові ситуації початкового етапу розслідування вбивств та обумовлені ними алгоритми дій слідчого. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2013. Випуск № 1. С. 233-247.

УДК 343.985+343.54

DOI: 10.31733/17-03-2023-454-455

Кристина КОВАЛЬ

курсант факультету № 1

Науковий керівник:

д.ю.н., проф. **Тетяна ФОМІНА**

*(Харківський національний
університет внутрішніх справ)*

ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України минув рік. За цей час захисники України звільнили багато територій, що були окуповані загарбниками. Деокупуючи територію України та звільняючи населення від гніту окупантів, поліцейські фіксують безліч кримінальних правопорушень щодо усіх категорій населення, одні з яких – злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості, або, як їх ще називають, сексуальні злочини.

Сексуальними злочинами вважаються не лише зґвалтування, але й низка випадків гендерно зумовленого насильства – випадки роздягання, спільне тривале утримання жінок з чоловіками в одному приміщенні, каліцтво статевих органів тощо [1].

Як зазначає начальниця управління з організації розслідування злочинів сексуального насильства, станом на 25.01.2023 року зафіксовано

155 сексуальних злочинів. Наразі є шість повідомлень про підозру тим особам, яких ідентифіковано як гвалтівників. Але варто зазначити, що не всі потерпілі звертаються до правоохоронних органів, тому деякі такі злочини є латентними [2].

З метою ефективного виявлення та фіксації сексуальних злочинів на деокупованих територіях Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Донецької та Херсонської областей створені спеціалізовані поліцейські мобільні групи, які займаються документуванням таких злочинів. До складу таких груп входять фахівці-поліцейські, які раніше виявляли й документували факти домашнього насильства, ювенальні поліцейські, слідчі, прокурори та психологи [3].

Стикаючись із сексуальними злочинами, слідчі потребують певних знань щодо документування та розслідування таких злочинів. Задля цього був поширений Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту, покликаний допомогти у роботі працівникам поліції, зокрема слідчим, а також сприяти тому, щоб винні в скоєнні зґвалтувань і сексуального насильства в умовах збройного конфлікту були притягнуті до відповідальності [4].

Враховуючи те, що сексуальні злочини вчиняються в умовах збройного конфлікту, їх потрібно кваліфікувати за ст. 438 Кримінального кодексу України. Відповідно до пункту 5 ст. 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду, воєнним злочином, зокрема, є зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша форма сексуального насильства, яка становить грубе порушення Женевських конвенцій [5]. Але важливо зазначити, що в умовах війни досить складно встановити тих, хто вчинив злочини сексуального характеру, тим більше притягнути їх до відповідальності.

Документування таких злочинів починається зі встановлення потерпілих та інших свідків сексуального насильства. Цей етап є одним з найскладніших, адже особи, які постраждали через сексуальне насильство, можуть не захотіти офіційно заявляти про себе з багатьох причин. Для цього слідчому потрібно провести відповідну роботу задля того, щоб особи почували себе комфортно та безпечно, щоб розповісти інформацію, яка стосується вчинення сексуального злочину. Одним із джерел отримання інформації можуть бути посередники – особи, яких практики можуть залучати, щоб ті допомагали їм встановити та підтримувати зв'язок з членами спільноти, долати культурні та соціальні бар'єри, а також виявляти потенційних потерпілих та інших свідків (члени місцевих організацій,

національних та міжнародних неурядових організацій, постачальники послуг, а також представники інших соціальних мереж і структур підтримки, таких як церкви та жіночі групи) [4].

Одним із джерел доказів для розкриття такого злочину є показання свідка або ж самого потерпілого. Останнім часом розвивається новітній спосіб допиту у форматі бесіди, або процесуального інтерв'ю [4]. Важливо також залучати до допиту психологів, адже потерпілими можуть бути діти, жінки, чоловіки, а також літні особи, які зазнали великих страждань та потребують кваліфікованої психологічної допомоги. Як зазначає керівник Департаменту протидії злочинам в умовах збройного конфлікту Офісу Генпрокурора Юрій Белоусов, на окупованих територіях гвалтування зазнавали навіть діти від 4 років та чоловіки до 85 років [6].

Слідчий задля об'єктивного та справедливого розкриття злочинів може призначити проведення судово-медичної, судово-цитологічної, судово-імунологічної, судової молекулярно-генетичної експертизи щодо факту згвалтування особи.

Також потрібно зазначити, що більшість кримінальних проваджень у справах, які пов'язані з сексуальними злочинами, можуть бути не закінченими, адже особу-злочинця не можливо встановити. Або ж, якщо особа-злочинець встановлена, то слідчим може проводитися спеціальне досудове

розслідування, про що свідчить відповідна практика [7].

Отже, ми можемо зробити висновок, що документування та розслідування сексуальних злочинів на деокупованих територіях України потребують великої уваги, адже мають багато складних аспектів розкриття таких злочинів: встановлення потерпілої особи, свідків, особи-злочинця; проведення допитів сенситивного характеру; залучення психологів; призначення різних видів експертиз.

1. Сексуальних злочинів, ймовірно, в 100 разів більше за офіційну статистику. Українська Гельсінська спілка з прав людини: вебсайт. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/seksualnykh-zlochyniv-ymovirno-v-100-raziv-bilshe-nizh-v-ofitsiyuy-statystytsi/> (дата звернення: 19.02.2023);

2. Мельник В. Перші результати: що відомо про розслідування сексуальних злочинів росіяч. Вікна: вебсайт. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/bezpeka/kudy-zvertatysya-yakshho-stav-stalazhertvoyu-zgvaltuvannya/> (дата звернення: 19.02.2023);

3. Розпочато 43 кримінальні провадження за фактами сексуальних злочинів, вчинених окупантами (Катерина Павліченко). Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України: вебсайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozpochato-43-kryminalni-provadhennia-zafaktamy-seksualnykh-zlochyniv-vchynenykh-okupantamy-kateryna-pavlichenko> (дата звернення: 19.02.2023);

4. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту. Основні стандарти належної практики щодо документування сексуального насильства як злочину згідно міжнародного права, червень 2014 р., с. 146 URL: http://www.wicc.net.ua/media/int_protokol.pdf (дата звернення: 19.02.2023);

5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1996 р.

6. № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/conv#n3 (дата звернення: 16.02.2023);

7. Юрій Белоусов. Геноцид дуже лякає міжнародних юристів. Оскільки геноцид – це злочин злочинів. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/news/2023/02/11/545456_yuriy_bielousov_genotsid_duzhe_lyakaie.html (дата звернення: 19.02.2023);

8. В Україні за звалтування судитимуть першого російського окупанта. Юридична газета. Всеукраїнське професійне юридичне видання: вебсайт. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-za-zvaltuvannya-suditimut-pershogo-rosiyskogo-okupanta.html> (дата звернення: 19.02.2023).

УДК 343.985

DOI: 10.31733/17-03-2023-456-457

О. МОГИЛЬНИЙ

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Олександр НЕКЛЕСА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ

Обрана тематика має велику актуальність у сучасному суспільстві, оскільки правоохоронні органи мають вирішальну роль у забезпеченні правопорядку та безпеки громадян. Наукові підходи щодо методів та прийомів розслідування злочинів Національною поліцією України (далі по тексту – НПУ) базуються на різних теоріях та концепціях кримінальної юстиції та кримінальної політики. Одним з основних наукових підходів є системний підхід, який передбачає дослідження розслідування злочинів як складової системи правоохоронної діяльності. Цей підхід передбачає вивчення структури та взаємозв'язку елементів системи розслідування злочинів НПУ, а також врахування впливу зовнішніх чинників на її функціонування [1, с. 102].

Інший науковий підхід - кримінально-процесуальний підхід, передбачає вивчення розслідування злочинів з точки зору кримінального процесу та процесуальних норм, які визначають правила розслідування та притягнення до відповідальності за вчинення злочинів. Також існують інші наукові підходи, такі як психологічний підхід, соціологічний підхід, кримінально-аналітичний підхід та інші, які допомагають розуміти складність розслідування злочинів та розробляти ефективні методи та прийоми розслідування злочинів НПУ.

Злочинність постійно зростає, а злочинці стають все більш винахідливими та використовують нові технології для скоєння злочинів. У зв'язку з цим, НПУ постійно вдосконалює методи та прийоми розслідування злочинів, щоб бути ефективнішою в боротьбі зі злочинністю [1, с.105]. Окрім цього, правоохоронні органи повинні діяти відповідно до закону та забезпечувати права та свободи громадян. Тому важливо вивчати методи та прийоми розслідування злочинів, щоб забезпечити законність дій національної поліції та захистити права громадян. Крім того, ефективність розслідування злочинів залежить від правильного використання методів та прийомів розслідування, а також від компетентності слідчих та інших співробітників НПУ. Тому вивчення цієї теми є важливим для підвищення професійної компетентності правоохоронців та забезпечення ефективного розслідування злочинів.

Методи та прийоми розслідування злочинів НПУ включають широкий спектр дій та заходів, спрямованих на збір та аналіз доказів щодо вчинення злочинів, встановлення винних осіб та їх притягнення до відповідальності. Деякі з найбільш поширених методів та прийомів розслідування злочинів НПУ включають наступне:

Огляд місця події. Цей метод полягає в тому, щоб досліджувати та фіксувати докази на місці вчинення злочину, такі як сліди, відбитки пальців, речовинні докази та інші.

Попереднє дослідження. Цей метод включає вивчення документів, збір інформації про потенційних підозрюваних, тестування свідків та зібрання доказів, що допоможуть встановити факти.

Використання технічних засобів. Цей метод включає в себе використання різних технічних засобів, таких як камери спостереження, засоби запису телефонних розмов та інші, для отримання доказів.

Робота зі свідками. Цей метод полягає в тому, щоб ідентифікувати та вивчати свідків злочину, опитувати їх та отримувати від них інформацію.

Використання оперативних прийомів. Цей метод включає в себе використання різних оперативних прийомів, таких як проведення прихованих слідчих дій, або використання

агентурних осіб, для отримання доказів.

Криміналістична експертиза. Цей метод включає вивчення фізичних, хімічних, біологічних, технічних та інших аспектів злочину з метою виявлення доказів та встановлення причини його вчинення.

Створення профілю підозрюваного. Цей метод полягає в аналізі збираної інформації про злочин з метою створення портрета підозрюваного та визначення його мотивів та можливого місця перебування.

Робота з іншими правоохоронними органами. Цей метод включає взаємодію з іншими правоохоронними органами, такими як СБУ, прокуратура та інші, для обміну інформацією та координації дій [2, с.134].

Крім того, НПУ використовує сучасні технології та програми для підвищення ефективності розслідування злочинів, такі як бази даних та системи ідентифікації, які дозволяють більш ефективно вести пошук злочинців та встановлювати їхню причетність до злочину. Важливо підкреслити, що всі методи та прийоми розслідування злочинів Національною поліцією повинні використовуватися відповідно до закону та з урахуванням прав та свобод громадян, та повинні бути спрямовані на досягнення головної мети - боротьбу зі злочинністю та забезпечення безпеки громадян.

1. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. 432 с.

2. Поліцейська (адміністративна) діяльність : навч. посіб. за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. І. Безпалової ; О. В. Джафарова, С. О. Шатрава та ін.; передм. О. І. Безпалової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. 396 с.

УДК 343.102/985

DOI: 10.31733/17-03-2023-457-458

Анастасія ПОПОВИЧ

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

д.ю.н., проф. **Віктор ПЛЕТЕНЕЦЬ**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану є надзвичайно складними для забезпечення правопорядку і прав людини, оскільки ситуація характеризується високим рівнем напруженості та небезпеки. Водночас, у таких умовах здійснення слідчих (розшукових) дій набуває особливої важливості, оскільки від цього залежить ефективність боротьби зі злочинністю та забезпечення безпеки громадян.

Зазначимо, що статтею 615 КПК України передбачено особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану. Варто зазначити, що забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень їх судового розгляду в умовах воєнного стану стало неможливим, позаяк чинний КПК [1] був призначений для потреб мирного часу та пристосований до розслідування кримінальних правопорушень в зоні ООС. Тому з метою оперативного реагування на повномасштабну агресію з боку РФ, законодавець вирішив внести зміни до статті 615 чинного КПК України.

Так, дана стаття визначає, що якщо на тимчасово окупованій території у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею своїх повноважень, відповідний прокурор наділяється виключними правами щодо:

- розгляду та вирішення клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів;
- розгляд та вирішення клопотань про надання дозволу на проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи;
- розгляд та вирішення клопотань про надання дозволу на проведення негласних

слідчих (розшукових) дій;

– розгляд та вирішення клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152, 153, 185, 186, 187, 189-191, 201, 258-258-5, 260-263 1, 294, 348, 349, 365, 377-379, 402-444 Кримінального кодексу України [1].

Організація та проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану має декілька особливостей, які варто врахувати. Перш за все, відбувається зміна умов безпеки, тому слідчі (розшукові) дії повинні проводитися з максимальною обережністю та у відповідності з міжнародними стандартами прав людини. Крім того, умови воєнного стану можуть призвести до тимчасового обмеження прав та свобод людини, тому важливо дотримуватися принципу пропорційності та необхідності а також тактики проведення слідчих (розшукових) дій.

Умови воєнного конфлікту, обумовлюють ускладнення проведення слідчих (розшукові) дії наявністю значної кількості постраждалих зокрема й сексуального характеру. Труднощі з одного боку обумовлені виявленням цих фактів, з іншого – отриманням від постраждалих необхідної і достатньої кількості даних [2, с. 230].

Усі ці особливості вимагають високої кваліфікації та професійної підготовки слідчих та розшукових органів, а також дотримання законодавства та міжнародних стандартів прав людини для забезпечення правопорядку та безпеки громадян у умовах воєнного стану. Однією з особливостей організації та проведення слідчих та розшукових дій в умовах воєнного стану є необхідність швидкого та ефективного реагування на випадки порушення закону. Крім того, умови воєнного стану можуть призвести до зміни пріоритетів слідства та розшуку. Наприклад, у таких умовах можуть збільшуватися дії терористичних організацій, або ж можуть виникати нові види кримінальних правопорушень, які необхідно вивчати та вживати дії щодо їх попередження. Органи правопорядку повинні змінювати свою стратегію й тактику відповідно до нових умов та викликів [3].

Також, умови воєнного стану можуть призвести до перенапруження слідчих та розшукових органів, які здійснюють свої дії на фоні загострення ситуації в країні. Для забезпечення ефективної роботи слідчих та розшукових органів необхідно забезпечити їх необхідними ресурсами, які включають фінансування, матеріально-технічну базу та кваліфікований персонал.

Отже, організація та проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану має свої особливості, які варто врахувати для забезпечення ефективної боротьби зі злочинністю та забезпечення безпеки громадян. Важливо дотримуватися принципів законності, прав людини та недопустимості будь-яких форм насильства та тортур. Органи правопорядку повинні використовувати лише легальні методи слідства та розшуку, а також дотримуватися принципів пропорційності та необхідності, бути добре підготовленими та забезпеченими необхідними науково-технічними засобами.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України: кодекс від 13.04.2012, редакція від 27.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1089> (дата звернення: 02.03.2023 р.)

2. Плетенець В.М. Сексуальне насильство в умовах воєнного стану в Україні: становище й шляхи підвищення ефективності його виявлення Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка 2022. № 2. 284с.

3. Гловюк І. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/kryminalne-provadzhennya-v-umovah-voyennogo-stanu/> (дата звернення: 02.03.2023 р.)

УДК 343.131
DOI: 10.31733/17-03-2023-459-461

Надія СЛІВІНСЬКА

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Анатолій ЧЕРНЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

«Ми воюємо на українській землі за те, без чого всі ви, друзі, не уявляєте власного життя. Це — елементарна безпека. Це свобода та життя за законом. Це людська гідність і право кожної людини й кожної спільноти на повагу до себе. Це щастя жити в родині та можливість мріяти про безпечне й вільне майбутнє для своїх дітей. Прості речі, яких зараз позбавлені 1877 українських міст і сіл», — зазначив Президент України Володимир Зеленський [1].

Ці слова Президента України красномовно підтверджують, що безпека і права людини доповнюють одне одного, бо безпека це і є життя за законом, що дає право на безпеку тебе і твоїх дітей. Можна говорити, що права належать людині щонайменше з моменту її народження, а ось їх забезпечення належить до обов'язків держави, яка забезпечує їх через систему законодавства та систему принципів, закріплених у законодавстві. Серед певної системи принципів виділяють як основоположний – верховенство права.

Характеризуючи цей принцип, Л. Наливайко, О. Чепік-Трегубенко зазначають, що «Ідея верховенства права зародилася ще у працях Платона, Аристотеля, Сократа, Цицерона та ін., – філософські погляди яких стали основою для сучасного формування його як основоположного принципу права. На протигагу беззаконно мислителі прагнули дати поради щодо управління полісом у такий спосіб, щоб справедливий та щастя людей були основоположними у побудові суспільних відносин. Єдність поглядів античних філософів визначається у тому, що основою щасливого життя громадян держави є панування розумних законів, головним принципом створення яких є справедливість» [2, с. 15].

Верховенство права є основоположним принципом, який був широко визнаний необхідним для функціонування справедливого та демократичного суспільства. Це стосується ідеї, що всі особи, включно з тими, хто має владу, підкоряються і зобов'язані виконувати закон, і що закони застосовуються справедливо й однаково. Цей принцип має вирішальне значення для сприяння справедливості, рівності та стабільності в суспільстві, а також для захисту прав і свобод особи.

Разом з тим, однією з ключових переваг верховенства права є те, що воно допомагає запобігти свавіллю тих, хто має владу. Коли діє верховенство права, урядовці, правоохоронні органи та інші особи, які мають владу, несуть відповідальність за свої дії. Це гарантує, що вони не зловживатимуть своєю владою, а їхні рішення ухвалюватимуться прозоро та справедливо. Верховенство права також допомагає захищати права і свободи осіб, включаючи право на належний судовий процес, свободу вираження поглядів і захист від свавільного арешту та затримання.

Верховенство права є особливо важливим у кримінальному процесі, оскільки воно забезпечує справедливе поводження з особами, обвинуваченими у вчиненні злочину, а також прозорість і послідовність процесу. Ось кілька способів застосування верховенства права до кримінального процесу:

Презумпція невинуватості: верховенство права передбачає, що особа вважається невинуватою, доки її вину не буде доведено. Це означає, що тягар доказування лежить на обвинуваченні, щоб довести поза розумним сумнівом, що обвинувачений вчинив злочин [5].

Належний процес: верховенство права вимагає, щоб особам, обвинуваченим у злочині, надався певний правовий захист, наприклад право на справедливий суд, право на адвоката та право на очну ставку. Ці засоби захисту гарантують, що процес є справедливим

і що з обвинуваченням не поводитимуться довільно чи несправедливо [5].

Рівний захист: верховенство права вимагає, щоб усі люди мали однакове ставлення перед законом, незалежно від їх раси, статі чи інших особистих характеристик. Це означає, що кримінальний процес має застосовуватися до всіх однаково, і що особи не можуть бути дискриміновані за особистими характеристиками [5].

Процесуальна справедливість: верховенство права вимагає, щоб кримінальний процес був прозорим і послідовним. Це означає, що особи повинні бути повідомлені про висунуті проти них звинувачення, і що процес має відповідати встановленим правилам і процедурам. Процес також має бути вільним від неправомірного впливу, а судді та прокурори повинні діяти неупереджено.

Загалом верховенство права гарантує, що кримінальний процес є справедливим, послідовним і прозорим, а до осіб, обвинувачених у злочині, ставляться з гідністю та повагою. Це необхідно для створення справедливого та стабільного суспільства.

Окрім захисту прав і свобод особи, верховенство права також є важливим для функціонування демократичного суспільства. У демократичній системі верховенство права забезпечує основу для мирного вирішення суперечок і допомагає запобігти зловживанню владою обраними посадовими особами. Верховенство права також допомагає забезпечити однакове ставлення до всіх людей, незалежно від їхнього соціального статусу чи багатства.

Виділяють три основні підходи до сучасного тлумачення змісту принципу верховенства права, причому встановлено, що: 1) для розвитку демократичної незалежної держави важливим є утвердження принципу верховенства права, право в законі, що стає запорукою розвитку вищої справедливості, соціальної рівності та відчуття повної безпеки в суспільстві; 2) не все, що декларується законом, реалізується на практиці, і це є найбільшою проблемою нашої сучасної держави, оскільки правова держава втілює певні моральні уявлення про існування верховенства права та гарантії його дотримання під час виконання своїх повноважень посадовими особами та державними органами; 3) оскільки верховенство права є основоположним принципом захисту основних прав і свобод людини і громадянина, велика увага приділяється його функціональним ознакам, а саме: чи воно поступово впроваджується в життя, чи держава виконує свої обов'язки щодо забезпечення та реалізації інтересів особи на достатньому рівні [6, с. 35].

Багато стародавніх філософів писали про верховенство права та його значення для створення справедливого суспільства. Ось деякі з їхніх поглядів:

У «Республіці» Платон стверджував, що верховенство закону має важливе значення для запобігання зловживанню владою правителями. Він вважав, що закон має бути створений наймудрішими членами суспільства і що він має однаково поширюватися на всіх, незалежно від їх статусу.

Аристотель вважав, що верховенство права необхідне для запобігання свавілля та забезпечення того, щоб правителі діяли в найкращих інтересах суспільства. Він також вважав, що закон має ґрунтуватися на розумі та справедливості [3].

Цицерон, римський філософ, вважав, що верховенство права має важливе значення для запобігання тиранії та захисту прав людей. Він стверджував, що закон повинен бути ясним і певним, і що він повинен застосовуватися однаково до всіх громадян [4 с. 1].

Конфуцій, китайський філософ, вважав, що верховенство права є необхідним для підтримки суспільного порядку та запобігання хаосу. Він стверджував, що закон повинен ґрунтуватися на моральних принципах і що правителі повинні нести відповідальність перед народом [7].

Хаммурапі, стародавній цар Вавилону, відомий своїм кодексом законів, який був одним із найперших прикладів писаного права. Його кодекс містив набір законів і покарань, які однаково стосувалися всіх членів суспільства [8].

Загалом стародавні філософи вважали, що верховенство права є необхідним для створення справедливого та стабільного суспільства. Вони вважали, що закон має ґрунтуватися на розумі, моралі та справедливості, і що він має однаково застосовуватись до всіх членів суспільства, включаючи правителів.

Висновок: Верховенство права є важливим для кримінального процесу з кількох причин: захист прав особи: верховенство права захищає права осіб, обвинувачених у злочині. Це забезпечує справедливе ставлення до них, доступ до правового представництва та відсутність свавільного чи несправедливого поводження.

Справедливість і послідовність: верховенство права забезпечує справедливість і послідовність кримінального процесу для всіх осіб. Це означає, що процес має відповідати

встановленим правилам і процедурам, а судді та прокурори повинні діяти неупереджено. Це гарантує, що процес не підпорядковується примхам тих, хто має владу, і що до людей не ставляться порізно на основі їхніх особистих характеристик.

Прозорість: верховенство права вимагає, щоб кримінальний процес був прозорим. Це означає, що особи мають бути повідомлені про висунуті проти них звинувачення та що процес має бути відкритим для громадського контролю. Це гарантує, що процес не буде оповитий таємницею, а обвинувачені у злочині зможуть захищати себе відкрито та справедливо.

Стимування: верховенство права також служить стримуючим фактором проти злочинної поведінки. Знаючи, що вони будуть піддані справедливому та послідовному процесу, якщо їх звинуватять у злочині, люди менш схильні до злочинної поведінки.

Загалом верховенство права має важливе значення для кримінального процесу, оскільки воно захищає права осіб, забезпечує справедливість і послідовність, сприяє прозорості та служить стримуючим фактором проти злочинної поведінки. Без верховенства права кримінальний процес може бути об'єктом зловживань, несправедливого поводження та свавільного прийняття рішень, що підриває довіру суспільства до системи правосуддя та призведе до соціальної нестабільності.

Підсумовуючи, слід зазначити, що верховенство права є критично важливим принципом для сприяння справедливості, рівності та стабільності в суспільстві, а також для захисту прав і свобод особи. Це важливо для функціонування демократичного суспільства та для забезпечення відповідальності тих, хто перебуває при владі, за свої дії. Працюючи над просуванням верховенства права та притягненням до відповідальності тих, хто має владу, окремі особи та організації можуть допомогти створити більш справедливий світ. Основоположною складовою державного функціонування є принцип верховенства права. Сьогодні для кожної демократичної, соціальної, правової держави принцип відіграє роль у формуванні взаємовідносин: держава – суспільство – громадянин.

1. Росія окупувала 1877 населених пунктів України — Зеленський URL: <https://suspilne.media/397169-rosia-okupuvala-1877-naselenih-punktiv-ukraini-zelenskiy/>.

2. Л. Наливайко, О. Чепік-Трегубенко Принцип верховенства права: питання доктрини та практики / Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 25.02.2021) С. 14-19. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/6234/1/2.pdf>.

3. С. П. Погребняк, Історичні витоки верховенства права URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2927/1/Pogrebnaк_3.pdf.

4. The rule of reason in cicero's philosophy of law fred d. Miller, jr. URL: <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/UQLawJl/2014/19.pdf>.

5. Науково-практичний коментар до статті 17 Кримінального процесуального кодексу України URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KK006621>.

6. Юрчак І.Р. Обов'язки особи: теоретико-правовий вимір. Міністерство внутрішніх справ України Львівський державний університет внутрішніх справ. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1723/dysertaciynarobotanazdobuttuanaukovogostupe nyakandydataurydychnyh nauk yurchakir.pdf>.

7. On the Rule by Law and the Confucian Venom: Some Private Essays by Lin Yutang Jana Benická URL : https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kvas/SOS_10_2/06_29benicka-form120530.pdf

8. The Law Code of Hammurabi URL : <https://sites.ualberta.ca/~egarvin/assets/hammurabi.pdf>.

УДК 343.985+343.37

DOI: 10.31733/17-03-2023-462-463

М. СЯТИНЯ

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Олександр НЕКЛЕСА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розпочата 24 лютого 2022 року збройна агресія російської федерації проти України призвела не тільки до тимчасової анексії й окупації окремих територій і регіонів країни, руйнувань, значних економічних, екологічних і людських втрат, але й суттєвого ускладнення криміногенної ситуації та, як наслідок, стрімкого зростання рівня окремих видів злочинності.

Зрозуміло що правоохоронці мають реагувати на криміналізацію нових діянь, забезпечувати розкриття та розслідування таких кримінальних правопорушень, готувати відповідні матеріали для розгляду в суді і забезпечувати невідворотність кримінальної відповідальності правопорушників.

Практика показує, що з появою військових обставин різко загострюється оперативна обстановка. Так, наголошуються факти загибелі людей; на населення діє сильний психологічний тиск (шок); порушується процес нормального функціонування та управління у різних сферах діяльності суспільства та держави; відбуваються значні матеріальні втрати різних видів майна; порушується система життєзабезпечення; зазначається втрата документів громадян та службової документації юридичних осіб тощо [1].

В таких умовах активізуються злочинні елементи. Зростає кількість крадіжок, пограбувань, шахрайств, порушень громадського порядку та встановленого правового режиму, викрадень автотранспорту, наголошуються факти мародерства та поява публічних дій, спрямованих на дискредитацію використання Збройних Сил України.

Несподіваність ускладнень обстановки, характерна для військових умов, підвищена відповідальність за вирішення службових завдань, значні фізичні та емоційні навантаження, ризик, зумовлений небезпекою для життя та здоров'я, втрата сталого зв'язку з рідними та близькими, недостатність засобів активного захисту та інші труднощі викликають «збої» у роботі особового складу правоохоронних органів, які виконують поставлені перед ними завдання в цих умовах [2]

Надзвичайні обставини, що раптово виникають, і ситуації кримінального характеру вимагають інших прийомів і способів вирішення службових завдань, ніж, наприклад, для їх вирішення в умовах повсякденної діяльності правоохоронних органів. При цьому необхідна суттєва зміна змісту організаційно-управлінських та організаційно-тактичних заходів, що здійснюються керівниками різних підрозділів у сфері оперативно-розшукової діяльності, іншого підходу до ресурсного забезпечення, моральної, службової та психологічної підготовки особового складу.

Шахрайство набуло значного поширення в Україні під час війни та становить суттєву небезпеку для суспільства та держави в цілому.

На думку В.М. Лебедева, шахрайство - це «форма розкрадання, для якої характерні всі основні ознаки розкрадання». Н.А. Лопашенко визначає шахрайство як «розкрадання у формі шахрайства відносно чужого майна чи права на чуже майно, вчинене шляхом обману чи зловживанням довірою»

А.Г. Безверхов трактує шахрайство як: «змушення шляхом обману до передачі майна, поступки майнового права або до скоєння іншої дії (бездіяльності) майнового характеру, якщо це діяння вчинено у значному розмірі» та «отримання майнової вигоди у значному розмірі» [3]

Тобто у науковій літературі немає єдиної думки щодо природи шахрайства. Одні

вчені традиційно відносять шахрайство до одного з видів розкрадання чужого майна, інші, серед яких згаданий вище А.Г. Безверхов, не вважають шахрайство особливою формою розкрадання, так як «термін «змушення» говорить про «уявну» добровільність до передачі майна та прав на майно».

Власність є важливою економічною та правовою категорією, що становить економічну основу існування суспільства та держави. Кримінальне законодавство також забезпечує захист усіх форм власності, а також прав та обов'язків суб'єктів права власності. Будучи однією з форм розкрадання, шахрайство має властиві йому ознаки. Серед них найбільш вагомими є: шахрайство спрямоване на чуже майно; здійснюється шляхом зловживання довірою чи шляхом обману; має місце перехід чужої власності на безоплатній основі до винного та (або) інших осіб; воно є протиправним діянням; завдає шкоди власнику чи законному власнику майна; між присвоєнням шляхом шахрайства чужого майна чи прав на нього і заподіяним матеріальним збитком існує причинна зв'язок [3].

Віктимна поведінка потерпілих, легковажність та необізнаність населення щодо найбільш розповсюджених способів вчинення шахрайств, досить суттєво впливає на стан та динаміку загального рівня злочинності вказаних кримінальних правопорушень.

У багатьох випадках, потерпілі самостійно надають шахраям відомості про їхні банківські рахунки, відкривають доступ до акаунтів, здійснюють передчасну оплату сумнівних послуг або перераховують кошти недобросовісним продавцям товарів, не звертають увагу на явні ознаки фішингових веб-ресурсів, переходять за сумнівними інтернет-посиланнями, та й загалом нехтують основними правилами кібербезпеки

Існують й проблеми розслідування шахрайств, які стосуються питань організації ефективної взаємодії окремих підрозділів поліції в контексті належної реалізації сучасних методик розслідування шахрайств, вчинених шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки.

1. Левківська, Ярослава Вікторівна, Я. В. Левківська, and Ярослава Викторовна Левковская. "Вплив воєнного стану на трансформування та розвиток інтернет-шахрайства в Україні." 2022.

2. Собаченко, Максим Євгенійович, and Віталій Григорович Телійчук. "Щодо проблеми оперативно-розшукової протидії шахрайству в мережі інтернет в умовах воєнного стану." The 8 th International scientific and practical conference "Modern research in world science" (October 29-31, 2022) SPC "Sci-conf. com. ua", Lviv, Ukraine. 2022. 1828 p. 2022.

3. Самодін, Артем Володимирович. "Проблематика розслідування шахрайств в умовах воєнного стану." 2022.

УДК 343.12

DOI: 10.31733/17-03-2023-463-464

В. ЦЕПКОВ

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Олександр НЕКЛЕСА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану характеризуються підвищеним рівнем напруги та складністю, що впливає на функціонування багатьох сфер життя суспільства, включаючи правоохоронну систему. Слідчий в умовах воєнного стану має стикатися з рядом особливостей, які відрізняються від звичайних умов роботи. Необхідно враховувати підвищений рівень злочинності, змінену правову базу, напружені міжнаціональні відносини, підвищений рівень корупції та безладдя, а також інші чинники, які можуть впливати на роботу слідчого.

У зв'язку з цим, важливо дослідити особливості діяльності слідчого в умовах воєнного стану. У цьому контексті, дослідження різних наукових підходів можуть допомогти краще зрозуміти ці особливості та розробити ефективні стратегії для дієвого забезпечення правопорядку та захисту прав людини [1, с.56].

Діяльність слідчого в умовах воєнного стану має свої особливості, пов'язані зі збереженням законності та порядку в умовах військової загрози. Основні особливості діяльності слідчого в умовах воєнного стану наступні:

Збільшення кількості злочинів. У зв'язку зі збільшенням кількості людей, які знаходяться в емоційному напрузі, а також зі збільшенням кількості збройних конфліктів, злочини часто стають більш частими.

Підвищений рівень корупції та безладдя. Умови воєнного стану часто створюють підстави для поширення корупції та безладдя в державі, що може впливати на діяльність слідчих та інших правоохоронних органів.

Підвищена напруга між національними та етнічними групами. Воєнний стан може створювати напруженість між різними національними та етнічними групами, що може вплинути на діяльність слідчих та їхню можливість розслідувати злочини.

Зміна законодавства. Умови воєнного стану можуть призвести до зміни законодавства та правової системи країни, що може вплинути на діяльність слідчих та інших правоохоронних органів.

Потреба в підвищеній безпеці. Слідчі та інші правоохоронні органи повинні забезпечувати свою безпеку в умовах воєнного стану, що може вимагати додаткових заходів та обладнання [2, с.100].

У цих умовах діяльність слідчого повинна бути зосереджена на збереженні законності та порядку, розслідуванні злочинів, захисті прав та свобод людей, а також на підтримці довіри громадськості до правоохоронних органів.

Для забезпечення ефективної діяльності слідчого в умовах воєнного стану необхідно:

Забезпечувати безпеку слідчого та інших правоохоронних органів. Для цього можуть використовуватися додаткові заходи безпеки, такі як збільшення кількості охоронців, організація захищених територій та інші.

Використовувати додаткові ресурси для забезпечення розслідування злочинів. Умови воєнного стану можуть вимагати додаткових ресурсів для збору доказів, проведення експертиз та інших процедур.

Робити акцент на роботу з громадськістю та міжнародними партнерами. Важливо забезпечити довіру громадськості до правоохоронних органів, а також співпрацювати з міжнародними організаціями для підтримки дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Розробляти спеціальні стратегії та плани дій для розслідування злочинів в умовах воєнного стану. Слідчі та інші правоохоронні органи повинні мати стратегії та плани дій для розслідування різних видів злочинів, що можуть виникнути в умовах воєнного стану.

Загалом, важливо зберігати незалежність та об'єктивність у діяльності слідчого в умовах воєнного стану, щоб забезпечити дотримання законності та порядку [3, с.64].

Отже, дослідження особливостей діяльності слідчого в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим завданням в контексті забезпечення правопорядку та захисту прав людини. В умовах військового конфлікту слідчий має стикатися зі значними викликами, такими як збільшена кількість злочинів, підвищений рівень корупції та безладдя, напружені міжнаціональні відносини та змінений правовий контекст.

Наукові підходи до особливостей діяльності слідчого в умовах воєнного стану дозволяють краще зрозуміти ці виклики та розробити ефективні стратегії для забезпечення порядку та захисту прав людини. Історичний, соціологічний, психологічний та правовий підходи можуть допомогти виявити проблеми та знайти ефективні рішення.

1. Завадський І. І., Букаленко Ю. В., Криштоп В. О. Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 232 с.

2. Козій В. І. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану: монографія. Київ: Видавництво Національної академії внутрішніх справ України, 2018. 254 с.

3. Поліцейська (адміністративна) діяльність : навч. посіб. за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. І. Безпалової ; О. В. Джафарова, С. О. Шатрава та ін.; передм. О. І. Безпалової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. 396 с.

УДК 343.98
DOI: 10.31733/17-03-2023-465-466

Артур ШВЕД
курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:
ст. викладач **Денис ЮР'ЄВ**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Діяльність оперативних підрозділів Національної поліції України в умовах воєнного стану має особливе значення для забезпечення безпеки громадян, дотримання законності та захисту національних інтересів держави.

Воєнний стан – це особливий режим, котрий вводиться в Україні у разі загрози національній безпеці або збройного нападу на країну. Оперативні групи Національної поліції є важливим елементом державного механізму забезпечення національної безпеки під час дії воєнного стану.

Раптові зміни та ускладнення оперативної обстановки, спричинені агресією Російської Федерації, яка холоднокрівно вбиває мирне населення на території України та намагається окупувати значну частину неналежної їй території, порушують нормальний ритм життя населення, становлять реальну загрозу життю і здоров'ю великої кількості людей, дезорганізують роботу транспорту і зв'язку, промисловості та завдають значних матеріальних збитків. Усе це загострює соціальну напругу в суспільстві, сприяє зростанню злочинності та інших антигромадських явищ.

Оперативні підрозділи Національної поліції в умовах воєнного стану відіграють важливу роль у забезпеченні безпеки держави та здійсненні заходів з ліквідації наслідків збройної агресії. Відповідно до Закону України «Про особливості забезпечення діяльності правоохоронних органів під час воєнного стану» на оперативні підрозділи Національної поліції України в умовах воєнного стану покладено такі завдання:

Забезпечення охорони життя, здоров'я, прав і свобод громадян та охорони безпеки держави в межах наданих їм повноважень.

Контроль за дотриманням нормативних актів з охорони порядку та безпеки дорожнього руху.

Запобігання та протидія терористичним актам, злочинам проти миру та безпеки людства, незаконним збройним формуванням, зброї та вибухівці, злочинам проти державної безпеки, економічній злочинності, наркозлочинності та іншим злочинам, що порушують права і свободи громадян.

Забезпечення громадського порядку та безпеки на територіях, що загрожують національній безпеці та містобудівному порядку.

Проведення оперативно-розшукових заходів щодо встановлення та затримання осіб, які вчинили злочини, та забезпечення належного розслідування відповідно до вимог законодавства.

Забезпечення охорони об'єктів критичної інфраструктури та інших важливих об'єктів, а також сприяння організації евакуації людей у надзвичайних ситуаціях.

Забезпечення безпеки масових заходів та забезпечення громадського порядку під час проведення цих заходів.

Забезпечення безпеки діяльності органів влади

Під час воєнного стану повноваження поліції дещо розширили у зв'язку з реєстрацією у Верховній Раді законопроекту №7147 про оптимізацію діяльності поліції. Законопроект передбачає внесення змін до статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» щодо нових положень та надання поліцейським повноважень, необхідних для виконання покладених на них завдань, у тому числі під час воєнного стану. Доповнення стосуються, зокрема, питань взаємодії органів та підрозділів державної поліції з органами

державної влади, органами місцевого самоврядування, державними юридичними особами, у тому числі щодо військовополонених, забезпечення супроводу та тримання полонених, розмінування та санкціонування поліцейських для проведення спеціальних вибухових робіт та представництва в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерпол.

Поліцейським також дозволено виконувати службові в цивільній формі без наявності спеціального жетону поліцейського. Як правило, поліцейський, який виконує службові обов'язки в штатському, повинен завжди носити спеціальний жетон. Поліцейському заборонено знімати з однострою спеціальний жетон або приховувати його. Проте під час воєнного стану поліцейський, який виконує службові обов'язки в цивільному одязі, може діяти без наявності спеціального жетону, якщо його присутність унеможливає проведення оперативно-розшукових, негласних слідчих (розвідувальних) дій та виконання обов'язків в умовах конспірації чи вжиття заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також конкретні заходи щодо забезпечення безпеки працівників судових та правоохоронних органів та їхніх родичів або під час проведення повноваження поліції в умовах воєнного стану. Також скасовано вимогу щодо носіння поліцейським ідентифікаційного номера або спеціального жетона під час несення служби при використанні засобів індивідуального захисту. [4]

Крім того, передбачені в законопроекті зміни мають врегулювати питання збору біометричних даних у фізичних осіб, у тому числі шляхом зняття відбитків пальців, а також розширити перелік підстав для зупинки транспортного засобу поліцейським та його перевірки, наприклад, перевірка водія та пасажирів.

Також проектом акта передбачається доповнити Дисциплінарний статут Національної поліції України новим розділом, який визначає особливості проведення в Національній поліції службового розслідування в період дії воєнного стану. [1]

1. Закон України «Про Національну поліцію» URL: https://biz.ligazakon.net/news/209987_u-polts-zyavlyatsya-nov-povnovazhennya-pd-chas-vonnogo-stanu-zakonoproekt-u-rad.

2. URL:<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4948/vnulpurn201683712.pdf>.

3. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/26.pdf>.

4. URL:<https://zib.com.ua/ua/151773.html>.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 338.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-467-468

Ольга ГАПЄЄВА

професор кафедри економіки
та соціально-трудових відносин,
доктор економічних наук, доцент

Адель БИКОВА

завідувач кафедри економіки
та соціально-трудових відносин,
кандидат економічних наук, доцент

(Університет митної справи та фінансів)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАГРОЗ

Забезпечення економічної безпеки країни є основою формування захисту фундаментальних національних інтересів.

Розвиток дестабілізуючих процесів у системі світового господарства, поява глобальних викликів та поширення невизначеності умов економічної діяльності актуалізували наукові пошуки шляхів формування та забезпечення національної економічної безпеки. Під впливом посилення глобальних викликів відбувається розширення фокусу досліджень сфери економічної безпеки України.

Незважаючи на досить вагомий науковий доробок у дослідженні сучасного концепту національної економічної безпеки, ця категорія й до сих пір є складною та суперечливою через свою динамічність. Від так, особливої актуальності набуває дослідження існуючих підходів, що застосовуються для вивчення національної економічної безпеки у контексті посилення соціально-економічних загроз та розробка на цій основі науково-методичного інструментарію забезпечення економічної безпеки України, які мають сьогодні особливі характерні риси в умовах воєнного стану та будуть посилюватися протягом наступного відбудовчого періоду.

Важливим стратегічним напрямом забезпечення національної безпеки України є соціально-економічний. Основними проблемами сучасного соціально-економічного розвитку в Україні залишаються негативні тенденції соціально-демографічного розвитку, значні втрати людського капіталу, недосконалість системи охорони здоров'я, повільні трансформації в освітньому секторі, соціально-економічні виклики на ринку праці, а саме дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили, загрозлива майнова стратифікація суспільства, неефективна модель соціального захисту, які створюють небезпечне середовище національного розвитку.

Стратегічний курс у сфері забезпечення національної економічної безпеки має два взаємопов'язаних напрями – напрям сталого економічного розвитку та напрям забезпечення належного рівня, а також якості життя населення. Соціальна безпека як вагомий складник економічної безпеки знаходиться під впливом всіх сфер національної безпеки, ризики та загрози яких обумовлюють та змінюють параметри системи забезпечення соціальної безпеки.

Сьогодні перед кожною країною світу постає проблема узгодження питань забезпечення реалізації соціальних цілей розвитку та пошуку ресурсних та фінансових можливостей для їх досягнення. Соціальна спрямованість розвитку різних країн світу обмежується наявністю економічних ресурсів, а також сформованими у державі пріоритетами щодо їх використання. Однак, вагомість соціальної складової у забезпеченні сталого розвитку, активізації економічної активності, зростанні рівня життя та добробуту

населення, формуванні високого рівня людського капіталу постійно зростає, особливо в умовах нестабільності економічного розвитку та загостренні кризових явищ

у розвитку економічних процесів. Країни світу характеризуються різним рівнем соціальної орієнтації економічного розвитку, зокрема зрозуміло, що цей рівень на пряму корелює із досягнутим рівнем економічного розвитку та його стабільністю. Низький рівень соціальної орієнтації країн свідчить про наявність загроз національній безпеці в економічній та соціальній сферах, а отже, потребує розробки більш зваженої ефективної економічної політики, особливо з урахуванням цілей сталого розвитку [3].

Вагомість соціальної складової у забезпеченні національної безпеки, активізації економічної активності, формуванні та збереженні високого рівня людського капіталу в умовах нестабільності економічного розвитку та загостренні кризових явищ у розвитку економічних процесів постійно зростає.

Суттєвою складовою соціально-економічної безпеки є безпека ринку праці, яка пов'язана з ризиком втрати роботи та її наслідками для працівників та їх сімей. Для країн ОЕСР небезпека ринку праці визначається з точки зору ризику стати безробітним та його очікуваними витратами. Останнє залежить як від очікуваної тривалості безробіття, так і від рівня державного страхування на випадок безробіття. Тобто, безпека ринку праці визначається з точки зору ризику безробіття, який охоплює як ризик безробіття, очікувану тривалість безробіття, так і страхування на випадок безробіття.

За визначенням Міжнародної організації праці (МОП), безпека на ринку праці виникає в умовах, коли існує велика кількість можливостей для отримання достатньої дохідної діяльності або де «пропозиція» наближається до «попиту». Отже, мова йде про структуру можливостей, загальний рівень та про очікування, коли безпека виникає з передбачення того, що можливості будуть покращуватися або залишатися на досягнутому рівні. Для контролю за структурами та міжнародними розбіжностями використовується Індекс безпеки ринку праці (LMSI) з урахуванням політичних зобов'язань, інструментів забезпечення можливостей для безпеки ринку праці та результатів. Вхідні індикатори вибираються на основі інституційного втілення зобов'язання щодо забезпечення безпеки ринку праці. Це показники, що засвідчують: ратифікацію країною Конвенції МОП № 122 про повну зайнятість; прийняття країною чи урядом та нормою конституції країни офіційного зобов'язання щодо «повної зайнятості»; наявність системи соціального захисту від безробіття та законодавства, що забороняє гендерну дискримінацію при найманні.

У ЄС розуміння механізму безпеки ринку праці визначається насамперед як «рівновага пропозиції робочої сили та попиту на робочу силу», що й підсумовується в науковій доповіді Б. Келлера [2].

Забезпечуючи реалізацію зваженої демографічної політики, розвиток системи освіти та охорони здоров'я, держава створює таку сукупність умов розвитку, за яких досягається високий рівень захищеності соціальних інтересів кожної окремої людини та суспільства в цілому, а також забезпечується спроможність держави запобігати соціальним викликам, ризикам, небезпекам та загрозам [1].

В сучасних умовах особливо важливого значення набуває ідентифікація та обґрунтування системних документів, представлених відповідними стратегіями, які мають довго- або середньостроковий характер, програмами (середньо- або короткостроковими), планами забезпечення національної безпеки України.

Вирішення цих завдань можливо лише за умови здійснення комплексного дослідження напрямів трансформації провідних складових забезпечення національної економічної безпеки, які б ґрунтувалися на глибокому науковому аналізі та сучасному теоретико-методологічному інструментарії.

1. Новікова О. Ф., Сидорчук О. Г., Панькова О. В. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія. Київ; Львів : ЛПІДУ НАДУ, 2018. 184 с. URL: http://www.lvivacademy.com/download_2018/stan.pdf.

2. Keller B. Arbeitsmarkt, GablerWirtschaftslexikon: Das Wissender Experten. 2014. URL: <http://wirtschaftslexikon.gabler.de/Definition/arbeitsmarkt.html>.

3. Sustainable Development Goals: official website. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300>.

УДК 336.43
DOI: 10.31733/17-03-2023-469-470

Лариса МАРЦЕНЮК
професор кафедри
економіки та менеджменту,
доктор економічних наук, професор

Олена ВАЩЕНКО
аспірант кафедри
економіки та менеджменту

*(Української державний
університет науки і технологій)*

ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У ЗАЛІЗНИЧНУ ГАЛУЗЬ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Економічна безпека є важливою складовою Національної безпеки країни. Це стосується усіх галузей, в тому числі і транспортної. На сьогоднішній день залізничний транспорт залишається одним із провідних в Україні. Варто відзначити, що в умовах воєнного стану АТ «Укрзалізниця» так би мовити, «взяла» на себе надзвичайно важливу функцію, від якої залежало існування Української держави, а саме перевезення воєнної та гуманітарної допомоги, спорудження та матеріалів. Під час дефіциту пального АТ «Укрзалізниця» забезпечувала потреби військово-цивільних адміністрацій зі своїх запасів, завдяки чому вдалося зберегти ритмічне постачання та запобігти деструктивним явищам у країні [1]. АТ «Укрзалізниця» безкоштовно виконувала масштабні евакуаційні заходи. Так, із зони бойових дій та прилеглих до них територій до західних областей України були евакуйовані близько 4 млн осіб, ще більше 600 тис. осіб евакуйовані за кордон [2]. У критичні перші дні російського вторгнення кількість евакуйованих осіб сягала позначки у майже 200 тис. осіб на день, при цьому хочемо відзначити мужність залізничників, які всі – від чергового до машиніста, від касира до начальника вокзалу виходили на роботу, попри небезпеку ракетних ударів по таким важливим об'єктам критичної інфраструктури, як вокзали. Крім пасажирів під час залізничних евакуаційних перевезень було врятовано понад 100 тис. домашніх тварин, що свідчить про високий моральний дух та належне виховання населення, в якому кожна особа допомагає не тільки собі, а й слабшому за себе [3].

Всі ці факти ще раз нам нагадують про важливість галузі залізничного транспорту в будь-які часи та необхідності його найшвидшого «оздоровлення», тобто, приведення транспортної інфраструктури та рухомого складу у відповідність до європейських стандартів.

Загальновідомо, що за умови правильного вибору об'єкта для інвестування, саме інвестиції можуть забезпечити досить високий та постійний рівень доходу для інвестора. За основу вибору об'єкта, як правило, приймають ризики, що нерозривно пов'язані з інвестуванням в певну галузь або ж у конкретний об'єкт. Цей показник відображає відображає ступінь економічного, законодавчого, політичного, соціального і фінансового розвитку галузі інвестування.

Чи може бути АТ «Укрзалізниця» інвестиційно привабливою для інвесторів? Це питання залишається відкритим багато років. Зараз, під час російського вторгнення на територію України, як ніколи, галузь проявила свою «залізну стійкість» та мобільність, можливість швидко адаптуватися до навколишніх подій. Разом з тим, відзначимо, що індекс інвестиційної привабливості України доволі низький, він складає всього лише 2,1 бали з 5 можливих, що є стримуючим фактором для потенційних інвесторів. Відповідно з різні галузі України, в тому числі і в залізничний транспорт, інвестору поки що доволі ризиковано вкладати кошти.

Характерними напрямками для інтегрування інвестицій можуть бути інфраструктура, рухомий склад, впровадження нових послуг на залізниці. Все це потребує негайного втручання інвесторів, адже зношеність рухомого складу вже наближається до 100 відсотків і в найближчому майбутньому є загрози невиконання Укрзалізницею своїх зобов'язань з перевезення пасажирів та вантажів саме внаслідок нестачі рухомого складу належної якості.

Залишаються відкритими питання щодо приватизації, розвитку державно-приватного партнерства, залучення інвестицій, технічних інновацій і технологічної модернізації в транспортну галузь. Подібну ситуацію можна пояснити об'єктивними причинами. По-перше, практично повною відсутністю державної підтримки. По-друге, недоліком власних коштів залізниць. По-третє, відсутністю зовнішніх джерел фінансування. Крім зазначених проблем діяльності залізничного транспорту, необхідно виділити також невирішені питання щодо задоволення потреб економіки, такі як невідповідність якості обслуговування вантажовласників та пасажирів європейським вимогам, низька швидкість перевезень, постійне збільшення частки транспортної складової у собівартості продукції, значний ступінь державного регулювання залізничного сектору економіки тощо.

1. Видавництво «RAIL.insider». URL: <https://www.railinsider.com.ua/uz-vdalosya-zberegty-palne-ta-dilytysya-nym-iz-vijskovymu/>.
2. Електронний ресурс Укрзалізниці. URL: <https://uz-vezemo.com/>.
3. Мультимедійна платформа РБК–Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ryatuvali-zhivie-ukrзалiznitsi-rozpovili-skilki-1667614610.html>.

УДК 338.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-470-472

Ольга ГАПССВА

професор кафедри економіки
та соціально-трудових відносин,
доктор економічних наук, доцент

Євген ВІТЮТІН

аспірант кафедри економіки
та соціально-трудових відносин

(Університет митної справи та фінансів)

ВАЖЛИВІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ ЯК БАЗОВОГО КОМПОНЕНТА СТРАТЕГІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У деяких дослідженнях вертикаль економічної безпеки структурують у контексті виокремлення цілей сталого розвитку [1, с. 42-43], відповідно, структурними складовими безпеки виступають (рис. 1): глобальна економічна безпека, економічна безпека держави, регіону, підприємства, особистості.

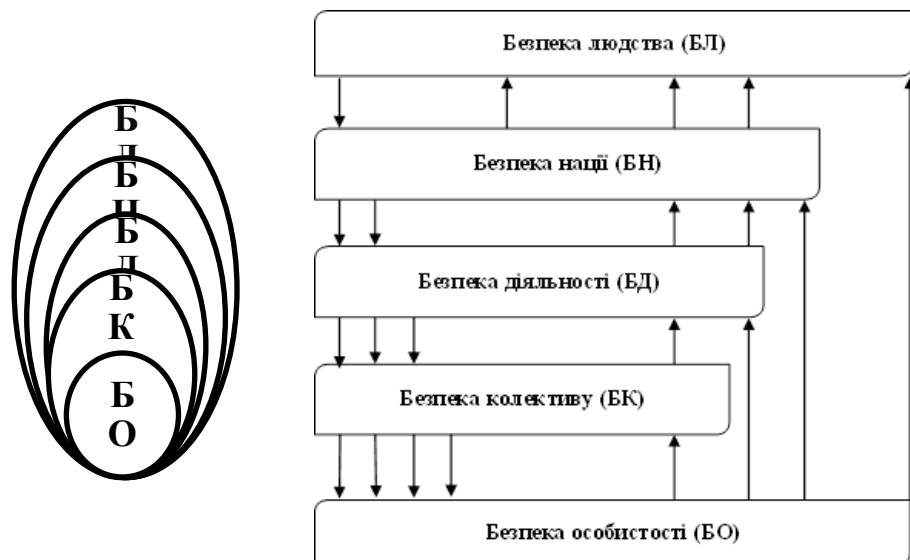

Рис. 1. Взаємозв'язок і взаємозалежність об'єктів безпеки [2]

У дослідженні міжнародної економічної безпеки особливої уваги потребує з'ясування міста безпеки людині у складній моделі міжнародної економічної безпеки. Фактично, у теперішній час відбувається не тільки корегування завдань, спрямованих на безпековий формат розвитку людства у контексті забезпечення сталого розвитку, мова йде про переосмислення майбутнього та перспектив людства в умовах сучасних трансформацій. Розвиток людини має бути основним індикатором за умов визнання нетотожності зростання та соціально відповідального розвитку [3, с. 309].

Перефокусування у напрямку визначення базовою складовою безпеки безпеки людини відбувалось на тлі відповідних змін, що відбувались останнім часом у світовому співтоваристві та пов'язані із соціально-демографічними питаннями та питаннями соціально-трудових відносин [4].

Дебати щодо концепції безпеки людини пов'язані із забезпеченням, у першу чергу, гуманітарних потреб, цінностей, оскільки людина не обов'язково стає об'єктом безпеки держави через появу у світовому господарстві терористичних організацій та злочинних угруповань, що діють поза державним контролем [5, с.107]. Безпека людини має визначатись наявним миром, доступом до якісних умов їхнього буття, що пов'язано із забезпеченням основних життєвих потреб та їхнього розвитку. Із погіршенням стану навколишнього середовища та поширенням терористичних організацій, посиленням політичної напруги та зростання військових конфліктів у світі, розповсюдженням небезпечних хвороб та зростанням наркотрафіку безпека особистості має тенденцію до зрушення, що вимагає відповідних змін у сучасних стратегіях безпеки.

У визначенні ПРООН [6] безпека людини розглядається, з одного боку, як безпека від хвороби, репресій, голоду, тобто визначається базовими потребами людини, що стосуються задоволення її базових потреб, а з іншого боку, безпека визначає захист людини від випадкових погіршень та ускладнень традиційних закономірностей людини дома, у громаді, на робочому місці тощо. Безпека особистості включає низку підкомпонентів: економічну, продовольчу, особисту, політичну безпеку, охорону здоров'я, безпеку навколишнього середовища та безпеку громади, з урахуванням чого ООН запропоновано відповідні концепції економіки розвитку людини [7], сталого розвитку, які стали основою для розробки стратегій розвитку на національних рівнях, що враховують особливості побудов відповідних моделей міжнародної безпеки, умови впровадження цих моделей і у яких базовим рівнем стає безпека людини.

За словами голови РНБО України [8], під час підготовки проекту Стратегії національної безпеки було враховано суттєві зміни у частині гармонізації нормативно-правових документів у секторі національної безпеки і оборони України з міжнародним законодавством і законодавством країн-партнерів. Головне в Стратегії – створення нової системи гарантування національної безпеки та оборони, спроможної забезпечувати державний суверенітет і територіальну цілісність України від усього комплексу можливих загроз, гарантувати захист прав, свобод і законних інтересів громадян України та подальший суспільний розвиток, передусім людського капіталу.

Однією з головних відмінностей нової Стратегії національної безпеки України є визначення людини, її життя та здоров'я, честі та гідності найвищою цінністю, взаємозв'язок безпеки людини та безпеки держави.

Зокрема, в Стратегії одним з основних пріоритетів є безпека людини, трансформація та осучаснення безпекового сектору з поєднанням уваги до захисту держави із захистом потреб і прав її громадян, створення дієвих інституцій, які б спиралися на принципи належного врядування, верховенства права та дотримання прав людини та стали б передумовою для задоволення цих потреб.

Таким чином, безпека являє собою одну з головних характеристик життєдіяльного суб'єкта, що визначає філософський аспект визначення цієї категорії, що зумовлено [9] поглядом на безпеку як на відповідний важіль життєдіяльності будь-якого суб'єкта, що поєднує мету та можливості його розвитку в умовах невизначеності та ризикового середовища, у свою чергу, рівень безпеки визначається своєчасним виявленням та нейтралізацією ризиків та загроз внутрішнього і зовнішнього середовища.

1. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. К. : НІСД, 2015. 348 с.

2. Грибіненко О. М. Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: монографія. Д.: Середняк Т. К., 2020. 434 с.

3. Булатова О. В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів. Донецьк : ДонНУ,

2012. 386 с.

4. Bilgin P. Individual Security and Societal Dimensions of Security. *International Studies Review*. 2003. Vol. 5 (2). Pp. 203-222.

5. Sarper B., Arman M. Deepening of security conception and violent non-state actors as the challengers of human security. Adnan Menderes University. Journal of Institute of Social Sciences. Vol. 1 (1). Pp. 105-116. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/166378>.

6. UNDP Human Development Report. New York : United Nations Development Programme. 1994. P. 136. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf.

7. Human Development Report 2009. United Nations Development Programme, 2009. 229 p. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/269/hdr_2009_en_complete.pdf.

8. Секретар РНБО України Олексій Данілов: «Стратегія національної безпеки дає реальну оцінку викликам і загрозам безпеці та розставляє пріоритети політики у цій сфері». Армія INFORM. 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/10/08/sekretar-rnbo-ukrayiny-oleksij-danilov-strategiya-nacjonalnoyi-bezpeky-daye-realnu-ocinku-vyklykam-i-zagrozam-bez-peczy-ta-rozstavlyaye-priorytety-polityky-u-czjij-sferi/>

9. Ільєнко О. В. Еволюційний розвиток категорії «безпека» в науково-економічному просторі. Стратегія розвитку України. *Економіка, соціологія, право*. 2013. № 3. С. 59-63.

УДК 336.43

DOI: 10.31733/17-03-2023-472-475

Павло ІЖЕВСЬКИЙ

професор кафедри менеджменту,
фінансів та банківської справи
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова,
доктор економічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПРИКЛАДІ ЄС

Останніх півстоліття більшість країн світу відкривали свій простір для іноземних інвестицій з метою підтримки економічного зростання та розвитку, створення нових робочих місць та підвищення добробуту населення. Проте, нові інструменти тиску, з позиції «м'якої сили» окремих країн, створили потенційний ризик для національної безпеки або громадського порядку приймаючих країн, що призвело до потреби застосування бар'єрів для притоку іноземного капіталу в стратегічних сферах.

Сьогодні, розробка країнами інвестиційної політики з врахуванням інтересів національної безпеки стає хорошою політичною практикою, побудованою на принципах відкритості, економічних інтересів та забезпечення від загроз [1]. Першочергово, вона розробляється та впроваджується країнами ЄС, які характеризуються високим рівнем економічного розвитку та інвестиційною привабливістю, а їх державність та економічна стабільність базується на демократичних принципах та цінностях західної цивілізації.

Загрози безпеці для країн Європейського Союзу сформувалися у нетрадиційний характер, що зумовлений ризиками підриву автономії його інститутів прямими іноземними інвестиціями спрямованими в інформаційні технології та портову інфраструктуру, які розглядаються як критичні мережі для потоків товарів та інформації. Для нівелювання інвестиційних загроз країни-учасниці співтовариства формують та координують заходи, що передбачають скринінг інвестицій, спрямований на захист бізнес-активів (визначеними для сприяння європейській стратегічній автономії) від іноземних інвесторів, які можуть загрожувати законним цілям державної політики.

Особливість регламенту «перевірки» інвестицій має на меті посилення співпраці між країнами-учасницями ЄС в плані узгодження структури національних механізмів перевірки. Прямі інвестиції в межах, що перевищують 10 % від загального обсягу прав власності на об'єкти інфраструктури, що пов'язані з національною безпекою надають можливість інвестору впливати на управління ними [2]. Для цього створена концептуальна основа, в межах основної функції регулювання скринінгу, надаватиме можливість вигідного обміну інформацією про іноземні інвестиції, а якщо країна запроваджує внутрішній механізм перевірки інвестицій, то надані повноваження дозволяють (частково або повністю)

відмовити в інвестуванні.

Хоча регламент скринінгу, за заявами Єврокомісії, не спрямований проти конкретної країни, проте існують передумови визначати в полі зору такої політики Китай, як потенційну ціль. Зокрема, Європарламент у своїй резолюції датованій 12 березня 2019 року закликав Комісію розробити стратегію, яка виведе ЄС на лідерські позиції в технологіях кібербезпеки та зменшить залежність від іноземних технологій. Додатково зазначено, що китайська технологічна присутність в ЄС створює загрозу безпеці та вимагає системних дій на рівні Союзу. У відповідь на резолюцію Європейська Комісія 26 березня 2019 року ухвалила Рекомендацію (ЄС) 2019/534 про кібербезпеку мереж 5G, яка передбачає забезпечення функціонування критичної інфраструктури та таких систем, як: банківська справа, охорона здоров'я, енергетика, транспорт, інформаційна система обслуговування демократичних виборів, тощо [3]. Рекомендація передбачає формування сукупності організаційно-правових інструментів для відвернення загроз технологічній безпеці від суб'єктів потенційно-ворожої держави поза межами ЄС та містить ряд особливостей:

- не встановлює нову структуру інструментів для зменшення інвестиційних ризиків, проте визначає набір існуючих заходів для зменшення ризиків ПІІ в мережі 5G, що включають спеціальні правові інструменти телекомунікаційного сектора – Директиву NIS (Директива про безпеку мережевих та інформаційних систем), Закон про кібербезпеку, а також деякі інші відповідні механізми разом з перевіркою інвестицій та інструментами захисту торгівлі;

- посилює контроль за комунікаційними мережами ЄС та визнає можливість заборони потенційних та шкідливих інвестицій, спрямованих на активи 5G. Країни-учасниці повинні обмежити доступ постачальників із високим ризиком, підтримувати диференціацію ланцюжків постачання 5G (включно з перевіркою інвестицій, що впливають на ключові активи 5G) і посилити їх можливості.

Системи перевірки інвестицій мають вирішальне значення щодо набору інструментів в стратегічних секторах, придбання найважливіших активів, технологій та постачання обладнання для критичної інфраструктури, яка підпадає під ризики. Однак, принципова відмінність полягає в тому, що інструментарій 5G сам по собі більше схожий на скоординований план дій, а не на новий інструмент регулювання інвестиційного скринінгу. Тим не менш, як самі механізми регулювання, так і закладена в них сутність, зіштовхнулися з проблемою, що ЄС як наднаціональна структура має обмежену компетенцію з питань, що пов'язані з національною безпекою країн-учасниць. Незважаючи на політичну волю, що стоїть за бажаннями посилити стратегічну автономію, де-юре існують обмеження щодо спроможності ЄС діяти.

Межі компетенції ЄС регулюються 95-м принципом, згідно якого можна діяти лише в межах повноважень, що були покладені на нього державами-членами, а компетенції які йому не передані – залишаються за країнами-учасницями. Відтак, питання національної безпеки залишається у виключній відповідальності кожної країни, що породжує обговорення розуміння природи регулювання скринінгу на наднаціональному рівні та впровадження відповідних законодавчих ініціатив [2]: розширенню Лісабонського договору в сфері повноважень ЄС щодо ПІІ, як частини загальної політики, що є виключною компетенцією ЄС. Потоки ПІІ, як правило представлені у вигляді руху капіталу, а країни-учасниці зобов'язані дотримуватися статті «про вільний рух капіталу», що передбачає також заборону всіх його обмежень відносно третіх країн. Проте, розуміння вільного руху капіталу не порушує права країн-учасниць приймати заходи, які виправдані міркуваннями громадського порядку або громадської безпеки та виступають в ролі вагомих виправдань запобіганню несприятливим інвестиціям. Однак, вжиття заходів, що спрямовані на громадську безпеку має бути пропорційним і необхідним, а також використовуватися для того, щоб дозволити країнам-учасницям захистити свої інтереси національної безпеки; ухваленню базового варіанту Положення про механізм скринінгу прямих іноземних інвестицій, який би повністю діяв на рівні ЄС. Проте, його затвердження вважається не тільки проблематичним, з позиції використання на практиці, через можливі відмінності у поглядах між країнами-учасницями, але й також через закріплення питань національної безпеки виключно на їх відповідальності. Врахування цих особливостей вплинуло на відсутність єдності в розумінні загальноєвропейського механізму перевірки іноземних інвестицій, а відтак низький шанс на його законодавче затвердження. Проте, залишається бачення, потреба та готовність країн-учасниць на майбутнє покращити існуючий механізм.

Вирішення проблеми ефективності регулювання інвестиційного скринінгу, за

здумом Європейської комісії, може бути реалізоване через повне використання існуючих інструментів ЄС та перевірки потенційних прямих іноземних інвестицій відносно ключових активів 5G, а саме:

– системи регулювання перевірки інвестицій, яка в нинішньому вигляді залишається лише інструментом співпраці та обміну інформацією, а остаточне рішення залишається за країною-учасницею ЄС. У випадку значної економічної зацікавленості гіпотетично держава може схилитися на бік «ризикованого» рішення-дозволу залучення ПІІ в 5G-інфраструктуру. Водночас, прийнятий стандарт ЄС щодо національного механізму скринінгу переносить процес інтеграції в цій сфері в майбутнє, за умови достатніх політичних мотивів, проте вже представляє його у вигляді рекомендацій;

– традиційних правових інструментів, що регулюють сферу 5G (єдину нормативну базу ЄС для електронних та комунікаційних послуг); вони мають доповнювати або модифікуватися на користь Директиви NIS в сфері кібербезпеки, що визначає порядок співпраці між країнами-учасницями в межах критичних секторів – транспорту та цифрової інфраструктури. Постає проблема їх перетворення на інструменти для гармонізації та наближення національного законодавства країн в заданій сфері.

Дослідивши зусилля ЄС щодо стратегічної автономії таких критичних секторів як портова інфраструктура та інформаційний сектор, які розглядаються як критичні центри безпеки, виявлено заходи з формування системи інформаційної безпеки у вигляді інвестиційного скринінгу, спрямовані для запобігання їх негативній експлуатації у майбутньому з боку іноземних інвесторів із небажаних країн.

Водночас, теоретична можливість іноземного примусу в перерахованих критичних центрах безпеки залишається можливою через економічні важелі при використанні «ефекту гальмівної точки». Причина криється в поступці на користь національним компетенціями, і відповідно, відсутності виключної влади ЄС над згаданими секторами, неможливості контролю над ними в інтересах об'єднання. Регламент перевірки та законодавчий інструментарій сфери 5G базуються на довірі між установами ЄС та країнами-учасницями, що передбачає співпрацю при виконанні завдань передбаченими європейськими угодами та вимогами досягнення цілей, утриманням від дій-загроз щодо спільної політики. Сформовані засади системи інвестиційної безпеки ЄС, засновані на «джентльменській угоді», залишають коло проблем в регулюванні інвестиційної політики, зокрема:

– можливості опору примусовим внутрішнім інвестиціям, якщо не існує наявних ефективних механізмів від втручання іноземних інвестицій в критичну інфраструктуру на національному рівні;

– недостатньої ефективності наявних м'яких механізмів регулювання ПІІ для досягнення стратегічних цілей автономії ЄС.

Отже, обмеження компетентності ЄС діяти в критичних ситуаціях, у відношенні до зовнішніх інвесторів, заважає досягти ступеня стратегічної автономії відносно своєї політичної мети. Основним фактором тут виступає реалізація цілей політики, яку впроваджують країни-учасниці з різним ранжуванням та співвідношенням економічних та безпекових інтересів. Прикладом може бути офіційна політична позиція ЄС до Китаю. Сформована поєднанням елементів партнерства, конкуренції та суперництва, співвідношення яких в оцінці кожної з країн – різне. Проте, не так важливо, чи володіння китайськими компаніями активами критичних хабів становить реальну загрозу для ЄС відносно прямих інвестицій з інших країн, що позиціонуються як більш дружні, через свою приналежність до цінностей «західного світу». Більш важливо, як сприймається реципієнтами, відносно їх загальної політики, володіння стратегічними активами інвесторами з такої країни в контексті не лише економічних орієнтирів, але й сприйняття суспільних цінностей у стратегічній меті та перспективі (парадигмі руху). Відповідно, китайські інвестиції в критично важливу інфраструктуру ЄС, сьогодні, сприймаються як більша небезпека, ніж подібні інвестиції з інших країн, що розглядаються виключно як партнери та союзники.

Для України, яка прагне долучитися до європейської спільноти, практика побудови системи інвестиційної безпеки ЄС вказує на те, що попри загальноєвропейську спрямованість, кожна з країн-учасниць має формувати свій механізм скринінгу інвестицій, заснований на власному баченні ризиків функціонування активів у критично-важливих сферах; організаційно-правові та економічні інструменти скринінгової політики мають бути закріплені у положеннях національної політики та реалізовані в національному законодавстві в межах мети загальної політики та принципів безпеки ЄС.

1. Investment Policies Related to National Security and Public Order. URL: <https://www.oecd.org/investment/investment-policy-national-security.htm>.
2. Poutala T. EU Strategic Autonomy and the Perceived Challenge of China: Can Critical Hubs Be De-weaponized. URL: https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2022/04/poutalasinkko_nenmattlin-2022.pdf.
3. Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 Apr. 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on Information and Communications Technology Cybersecurity Certification and Repealing Regulation (EU) No 526/2013 (Cybersecurity Act), OJ L 151, pp. 15-69 (7 June, 2019).

УДК 336

DOI: 10.31733/17-03-2023-475-477

Ольга ГАПЄЄВА

професор кафедри економіки
та соціально-трудових відносин,
доктор економічних наук, доцент

Олексій ПОЧТАМЦЕВ

аспірант кафедри економіки
та соціально-трудових відносин

(Університет митної справи та фінансів)

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В сучасних умовах особливе значення має фінансова безпека як компонент економічної безпеки держави в цілому. Забезпечення безпеки держави у питаннях фінансових інституцій має пріоритетну актуальність

для країн, де державна фінансова система не має досить високої стійкості (так звані транзитивні економіки), до яких відноситься також і Україна.

Для нашої держави актуальність питання забезпечення фінансової безпеки впливає із поточною ситуацією, що склалася в економіці у роки, що передували війні з РФ. Ця поточна ситуація характеризується наступними особливостями: по-перше, масштаби тінізації економіки зростають, по-друге, внутрішній та зовнішній борги державного бюджету мають тренд до зростання, має місце підвищення рівня інфляції та інші, які вказують на певну нестабільність національної системи фінансів. Проте, в основі заходів та стратегій забезпечення економічної, а отже – й фінансової безпеки держави Україна, має бути ретельний аналіз підходів та нормативної бази, завдяки чому можливе об'єктивне оцінювання таких національних безпекових систем.

Автор [1], виходячи з Концепції економічної безпеки України, визначає поняття «фінансова безпека» наступним чином: «це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань» [1, с. 122].

Водночас, Концепція фінансової безпеки, яку було розроблено за дорученням Ради національної безпеки України, визначає фінансову безпеку як складову економічної безпеки, «що характеризує стан захищеності життєво важливих ключових інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур і громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників» [2]. Основними критеріями фінансової безпеки Концепція насамперед визначає «достатність фінансових ресурсів, їх збалансованість і ліквідність, що забезпечує нормальне існування і розвиток суб'єктів економічного життя» [2].

До небезпек фінансового сектору треба віднести процеси, які пов'язані з тінізацією економіки, яка є однією із загроз національної безпеки держави і створює небезпеки для національної економіки та гальмує процеси демократизації суспільства та європейської інтеграції України.

Розуміння необхідності забезпечення стійкості національних фінансових інститутів в умовах посилення тінізації економічних процесів спричиняє появу у науковій літературі трактування фінансової безпеки як створення таких умов функціонування фінансової

системи, при яких, по-перше, фактично усунена можливість спрямувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами.

Проведений авторами [3] ретельний аналіз причин, що стримують процес детінізації української економіки, дозволив висловити наступне бачення авторів щодо наступних основних чинників:

- недосконалість державної податкової політики, коли вона спрямована на отримання максимальних надходжень до бюджету, проте майже не враховує негативні наслідки такого податкового тиску на бізнес та громадян;
- низький рівень комфорту існуючого ринкового середовища в країні для учасників ринкових процесів;
- значна корупція та вражаюча некомпетентність держслужбовців. Значний рівень корупції називається єврокомісарами одним з основних чинників, що гальмує інтеграцію України в європейській простір;
- небезпечні умови для інвесторів та інвестицій;
- нестабільне політичне середовище тощо [4].

Фінансову безпеку потрібно розглядати на мікро- (фінансова безпека особистості та підприємств) та макrorівнях (фінансова безпека держави).

Макrorівнева фінансова безпека, в свою чергу, складається з бюджетної, боргової, грошово-кредитної, валютної, інвестиційної, банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору.

У Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України [5] фінансову безпеку визначено як «стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни».

Викладений вище погляд на складові та рівні фінансової безпеки у структурі національної економічної безпеки можна представити у формі структурної схеми, наведеної на рис. 1.

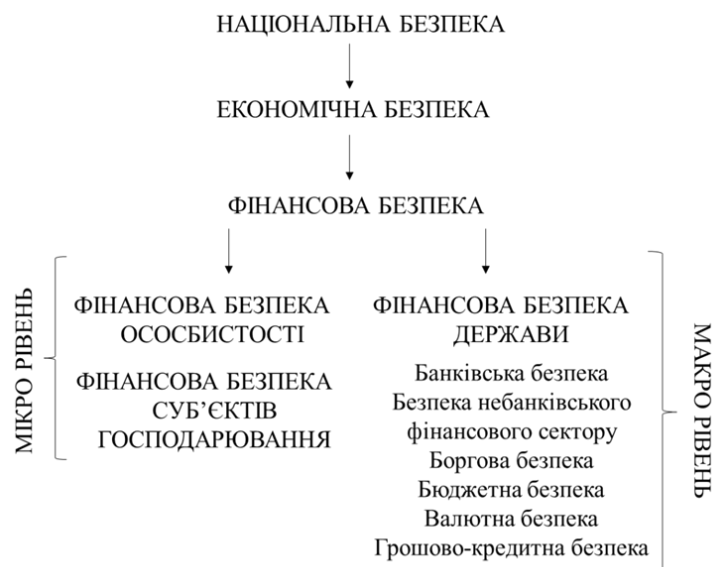

Рис. 1. Фінансова безпека в системі національної безпеки

Таким чином, посилення фінансової безпеки, зміцнення фінансового потенціалу суб'єктів господарювання, забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, стабільності валютного курсу, фінансового ринку, максимальне поліпшення інвестиційного клімату, зниженням рівня тінізації економіки виступають ключовим завданням забезпечення фінансової безпеки держави.

1. Кравчук Н. Я. Фінансова безпека держави: реальність і доцільність в умовах глобалізації. Вісник Тернопільської академії народного господарства. 2000. Вип. 9. С. 121-126.

2. Газанфаров Е. М. Сутність фінансової безпеки банків та її роль у системі забезпечення фінансової безпеки держави. Економіка та держава. 2010. № 6. С. 62-64.
3. Савич О. В. Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України. Ефективна економіка. 2015. № 2.
4. Варналій З. С. Детінізація економіки як чинник забезпечення національної безпеки України. Науковий вісник. Львів, 2009. Вип.1. С. 3-20.
5. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60. URL: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.

УДК 336

DOI: 10.31733/17-03-2023-477-479

Світлана ХАМІНІЧ

професор кафедри
аналітичної економіки та менеджменту
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор економічних наук, професор

РОЛЬ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Фінансово-економічна безпека є одним з найважливіших факторів успішного управління підприємством. На сьогодні управління підприємством стає все складнішим, і важливо мати добре розроблені стратегії, які допоможуть забезпечити безпеку фінансових і економічних інтересів компанії.

Безпека – стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [1, с. 70]. Фінансово-економічна безпека – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стійкого функціонування підприємства, збереження його фінансової стійкості та захист його інтересів від зовнішніх загроз.

Найважливішим завданням фінансово-економічної безпеки є управління фінансами підприємства, яке включає в себе планування, контроль і аналіз фінансових ресурсів.

Однією з основних складових фінансово-економічної безпеки є фінансовий менеджмент, який дозволяє підприємству оптимізувати використання фінансових ресурсів і забезпечити його фінансову стійкість. Вона включає в себе бюджетне планування, управління грошовими потоками, управління інвестиціями, управління кредитними ризиками тощо.

Крім того, важливу роль в забезпеченні фінансово-економічної безпеки відіграє економічний аналіз, який дозволяє підприємству оцінити свої економічні можливості і прийняти правильні рішення в сфері інвестування та фінансування. Економічний аналіз включає в себе оцінку фінансового стану підприємства, аналіз ринку, аналіз конкурентів, аналіз клієнтів тощо. Ще одним важливим аспектом фінансово-економічної безпеки є управління ризиками. Вона дозволяє компанії оцінити свої ризики і вжити заходів щодо їх зниження або мінімізації. Управління ризиками включає в себе виявлення ризиків, оцінку їх ймовірності і впливу на підприємство, розробку планів зниження ризиків і контроль за їх реалізацією.

Важливим елементом фінансово-економічної безпеки є контроль за фінансовою дисципліною і дотриманням законодавства. Сюди входить моніторинг бухгалтерської та податкової звітності, дотримання податкового та трудового законодавства, дотримання нормативних стандартів і вимог. Крім того, необхідно враховувати макроекономічні фактори, такі як інфляція, валютний курс та інші економічні фактори, які можуть вплинути на фінансово-економічне становище підприємства. Необхідно мати плани на випадок зміни макроекономічної ситуації і вміти швидко адаптуватися до нових умов [2].

Важливим аспектом управління фінансово-економічною безпекою підприємства є управління персоналом. Необхідно мати кваліфікованих фахівців в області фінансів, економіки, управління ризиками та інших областях, пов'язаних з фінансово-господарською діяльністю підприємства. Не менш важливо забезпечити мотивацію і розвиток персоналу,

щоб утримати кваліфікованих співробітників і залучити нових.

Війна в Україні, яка почалася у 2014 році, суттєво вплинула на економіку та фінансово-економічну безпеку українських підприємств. Конфлікт призвів до спаду виробництва та експорту, погіршення фінансових показників багатьох підприємств, а також до зростання ризиків і невизначеності.

Перш за все, війна в Україні сильно вплинула на фінансові показники підприємств. В результаті конфлікту знизився рівень інвестицій, що призвело до скорочення виробництва та експорту. Падіння доходів підприємств призвело до погіршення їх фінансових показників, що створило ряд проблем для управління ними. У зв'язку зі зростанням ризиків під час війни українські підприємства стикаються з необхідністю підвищення рівня безпеки своїх фінансових операцій. Посилено контроль за дебіторською заборгованістю та заходи з управління ризиками. Крім того, багато компаній почали диверсифікувати свої доходи та напрямки експорту, щоб зменшити свою залежність від одного або декількох ринків.

Війна позначилася і на ролі держави в забезпеченні фінансово-економічної безпеки. Держава зіткнулася з необхідністю посилення контролю над банківською системою і фінансовими ринками, а також підвищення рівня захисту прав власності та інтелектуальної власності. Одним з основних інструментів забезпечення фінансової безпеки стало введення санкцій проти Росії, яка була одним з ключових торговельних партнерів України. В Україні це призвело до необхідності перегляду стратегій управління підприємством. Багато компаній почали активно впроваджувати сучасні технології та методи управління з метою підвищення їх ефективності та конкурентоспроможності. Були запуснені програми для зниження витрат, оптимізації бізнес-процесів і підвищення прозорості управління. Крім того, багато підприємств стали активно інвестувати в розвиток свого персоналу, навчаючи персонал новим навичкам і знанням, необхідним для роботи в умовах невизначеності і швидкої мінливості [3].

Загалом війна в Україні призвела до суттєвих змін у фінансово-економічній сфері та сильно вплинула на роль фінансово-економічної безпеки в управлінні підприємствами.

Таким чином, фінансово-економічна безпека відіграє важливу роль в управлінні підприємством. Вона включає в себе комплекс заходів, спрямованих на забезпечення сталого функціонування підприємства, підтримання його фінансової стабільності і захист його інтересів від зовнішніх загроз. Для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно здійснювати фінансовий менеджмент, економічний аналіз, управління ризиками, контроль за фінансовою дисципліною і дотриманням законодавства, а також управління персоналом.

Однак слід враховувати, що фінансово-економічна безпека – це динамічний процес, який вимагає постійного контролю і адаптації до мінливих умов. Особливо це актуально в сучасній економіці, яка характеризується високим ступенем невизначеності і швидкими змінами.

Для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно мати чіткі стратегії і плани дій, а також впроваджувати сучасні технології та методи управління. Наприклад, використання інформаційних технологій для автоматизації фінансових процесів і управління ризиками, а також використання методів аналізу даних для прийняття ефективних рішень.

Також необхідно враховувати міжнародний досвід і кращі практики, адаптовані до ситуації на конкретному підприємстві. Це може включати навчання персоналу, співпрацю з іншими компаніями, а також участь у міжнародних програмах та проектах.

Фінансово-економічна безпека є ключовим елементом управління підприємством. Вона забезпечує стабільне функціонування підприємства, захист його інтересів і мінімізацію ризиків.

Для забезпечення фінансово-економічної безпеки необхідно здійснювати комплекс заходів, що включають:

- фінансовий менеджмент;
- економічний аналіз;
- управління ризиками;
- контроль за фінансовою дисципліною;
- управління персоналом.

Важливо враховувати динамічність економічної ситуації і адаптуватися до мінливих умов, використовуючи сучасні технології і методи управління, а також міжнародний досвід і передовий досвід.

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія. Львів : Ліга-Прес, 2012. 386 с.
3. Хамініч С. Ю. Інституціональні засади економічної безпеки України в умовах війни. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки.* 2023. № 2.

УДК 336.02
DOI: 10.31733/17-03-2023-479-481

Вікторія ШВЕДУН

начальник наукового відділу з проблем управління у сфері цивільного захисту навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України, доктор наук з державного управління, професор

О. ВОРОБІЙОВ

аспірант Національного аерокосмічного університету ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

**ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА: ПРОБЛЕМИ
ТА МЕХАНІЗМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ**

Питання, пов'язані з досягненням оптимального рівня взаємин між владою та суспільством, завжди мали для України важливе значення. Але особливої актуальності вони набули у сучасний період, коли країна гостро потребує розробки такої внутрішньої політики, за допомогою якої можна буде вирішити найгостріші проблеми модернізації українського суспільства, подолати на цій основі кризові тенденції в економічній та соціальній сферах. Важлива роль цьому питанні відводиться реалізації податкової політики, яка, з одного боку, має першорядне значення як інструмент впливу держави на економічну поведінку учасників ринкових відносин та управління економічною системою. З іншого боку, податки та система оподаткування самі виступають об'єктом управління, яке в умовах ринку набуває форми податкового менеджменту: державного та корпоративного [1, 3].

Особливості процесу оподаткування, його значущість для економіки країни викликають необхідність виділення податкового менеджменту як самостійної галузі фінансового менеджменту та самостійного спрямування в управлінській діяльності в Україні. Організації (корпорації, підприємства) все частіше використовують різні схеми, включаючи кримінальні, мінімізації податкових платежів, а держава все активніше проводить податкову реформу, не завжди отримуючи належного фіскального та регулюючого ефекту.

Необхідно визнати, що управлінський вплив на систему оподаткування здебільшого розглядається з позицій практичних рекомендацій керівникам, бухгалтерам, економістам щодо виконання податкового законодавства, які роз'яснюють методиками законного зниження податкових відрахувань. Розробка та впровадження нових сучасних методів, стратегії та організації податкового менеджменту в системі загальноекономічного та фінансового управління на державному рівні зазвичай відходить на другий план. Без адекватних сучасним умовам механізмів регулювання державою податкових відносин податковий менеджмент не зможе повною мірою реалізувати свого призначення, виступатиме лише в ролі інструмента мінімізації податкових платежів у короткостроковій перспективі [2-3].

Відповідно, вирішення проблеми забезпечення сталого економічного зростання та підвищення на цій основі рівня життя населення викликає потребу в подальшому

вдосконаленні бюджетно-податкової системи. У зв'язку з цим державі в процесі управління податковими відносинами необхідно перейти від використання механізмів переважно фіскальної спрямованості, орієнтованих на забезпечення мінімальних соціальних стандартів, до бюджетно-податкового механізму, що активно реалізує соціально-економічні функції.

Фактично на сучасному етапі розвитку України необхідно надати бізнесу соціально відповідального характеру та у зв'язку з цим оцінювати етапи його розвитку через призму вирішення соціальних проблем. За такого підходу соціальна функція бізнесу набуває особливого значення і проявляється у повній та своєчасній виплаті податків, забезпеченні високого рівня заробітної плати співробітникам, підтримці системи освіти та підготовки кадрів, сфери охорони здоров'я та соціальних послуг. Бізнес покликаний також виявляти ініціативу у сфері фінансування соціальних проектів різного рівня, зокрема з допомогою відрахування податків до державного і місцевого, бюджету [1-2].

До факторів, які впливають на стан проблеми оподаткування в сучасних умовах, належать: невисокий рівень податкової правосвідомості, зумовлений відносно короткою історією сучасної системи оподаткування; брак науково обґрунтованої програми реалізації податкової політики в умовах початку економіки ринкового типу, протягом яких діяльність платників податків зазнавала оподаткування за ставками заборонного рівня; фактична відсутність системи диференційованого контролю за діяльністю різних сфер державної економіки та бізнесу, заснованого на обліку особливостей діяльності платника податків.

Чинна у Україні податкова політика зовсім не сприяє формуванню інвестиційної привабливості економічного сектора, а посилює його кризовий стан. Цей висновок базується на тому переконанні, що в Україні в сучасних умовах надмірно завищено ставки оподаткування, які не відображають реального стану справ у галузі соціально-економічного розвитку держави. У такій ситуації податки, що стягуються, використовуються неефективно і не служать інтересам економічного прогресу.

Податки, будучи соціальною категорією, є одним із важелів громадського управління при формуванні та розвитку соціальної системи, оскільки в них відображаються відносини власності, та сфера виробничих і соціальних відносин, де стикаються і так чи інакше підтримуються різні економічні та соціальні інтереси: державні, колективні та індивідуальні, що вимагає не тільки економічного та правового підходів до податку, але й підходу з позиції соціології управління, що концентрує увагу на відносинах між державою, встановленою нею системою оподаткування та суспільством [2-3].

Ефективність використання податкового механізму залежить від того, наскільки держава враховує внутрішню сутність податків та їхню суперечливість. Регулювання податкової поведінки суб'єктів господарювання потребує виявлення та оцінки впливу низки об'єктивних та суб'єктивних факторів: специфіки податкових відносин суб'єктів політики; особливостей регулюючого впливу регіональних податків; податкової справедливості, соціального сприйняття податків; оцінки платником податків діяльності регіональних органів влади та своєї ролі в регіональній податковій системі; рівня поінформованості; сформованих традицій сплати податків.

Вносячи зміни до податкової політики та вдосконалюючи податкові механізми, держава цим стимулює економічний розвиток чи, навпаки, стримує їх у необхідних рамках. Це означає, що податкове регулювання охоплює все господарське життя країни, оскільки податкові заходи є найбільш універсальним інструментом впливу надбудови на базові відносини. Мета такого регулювання – створення загального сприятливого клімату для внутрішньої та зовнішньої діяльності сфери економіки, інвестиційної політики, стимулювання пріоритетних галузевих та регіональних напрямів розвитку. Одночасно податкову політику та податковий механізм визначають роль податків у суспільстві, тобто їхню соціальну значимість. Ця роль може бути постійною, вона змінюється залежно від зміни напрямів діяльності держави. На відміну від функцій роль податків більш рухлива і багатогранна, вона відображає в концентрованому вигляді інтереси та цілі певних соціальних груп та самої влади [1, 3].

Процес формування та розвитку податкової культури – це стала діяльність держави й громадян, яка чинить прямий вплив на ефективність всієї податкової політики. Саме в цьому зв'язку для отримання бажаного ефекту вдосконалення податкової політики в сучасних умовах має поширюватися на всі елементи податкової системи, що діє: законодавство, адміністративне, технологічне, інформаційне забезпечення, а також в цілому на податкову культуру. Заходи в цьому напрямі повинні органічно вписуватися в заходи,

що проводяться в країні в рамках інституційних реформ адміністративної, бюджетної, муніципальної та державної служб.

При цьому першочергові заходи щодо підвищення рівня податкової культури повинні супроводжуватися зусиллями держави, спрямованими на спрощення податкового законодавства, удосконалення механізмів вирішення податкових спорів, суттєве підвищення ефективності взаємодії податкових органів з платниками податків. Для цього потрібно підвищити рівень діяльності інформаційних та консультаційних служб, ширше практикувати маркетингові можливості, застосовувати різноманітні канали реклами для пропагування податкової культури, дисципліни та відповідальності.

Таким чином, держава у своїй управлінській діяльності має орієнтуватися на реалізацію комбінованої (рівноважної) податкової політики, орієнтованої на створення умов для стабільного та рівномірного забезпечення бюджетної системи податковими доходами та їх збільшення за рахунок зростання легальних обсягів виробництва, споживання та доходів, активізації інвестиційної діяльності та ефективного функціонування системи податкового контролю на основі оптимізації ставок основних податків та податкового навантаження, раціоналізації складу та структури податкової системи, податкових пільг та податкових санкцій, підвищення рівня збирання податків та зниження заборгованості за розрахунками з бюджетом.

1. Гербіченко І.А. Критерії формування податного механізму ринкового типу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 19 (2). С. 236-240.

2. Дєєва Н.М. Оподаткування в Україні: навчальний посібник. Вінниця: Центр учбової літератури. 2009. 544 с.

3. Ряба О.І., Гончарук Н.В. Реформування податкової системи України в контексті міжнародної інтеграції. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 2 (2). С. 212-215.

УДК 339.9

DOI: 10.31733/17-03-2023-481-483

Наталія БИЧКОВА

доцент кафедри світового господарства
і міжнародних економічних відносин
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова,
кандидат економічних наук, доцент

Ганна КОЦЮРУБЕНКО

докторант кафедри фінансів
Одеського національного
економічного університету,
кандидат економічних наук, доцент

ЗОВНІШНЯ МІГРАЦІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Розгортання повномасштабних військових дій у 2022 році та загроза ракетних ударів по всій території України, вплинули на активізацію процесів зовнішньої міграції. Такий рух населення з України має певні характерні риси, в першу чергу, обумовлені фактором гендерного спрямування. Відповідно до статистичних даних, після вторгнення у лютому 2022, близько 7 мільйонів біженців покинули Україну та перемістились в Європу, що є найбільшою хвилею біженців з часів Другої світової війни [1].

Станом на середину листопада 2022 року, лише у Європейському Союзі на тимчасовий захист зареєструвалися понад 4,7 млн осіб. Ще близько мільйона подали заявку на переїзд до країни, що не є членом ЄС, включаючи Канаду, Велику Британію, Сполучені Штати та Ізраїль. Варто зазначити, що структура мігрантів відповідає наступним даним: 70 % дорослих – жінки, а більше третини (по декуди, як наприклад, Польща – половина) всіх біженців – діти [1].

Окрему увагу слід приділити структурі освітнього рівня біженців. Варто зазначити,

що в Україні, за роки незалежності, він значно зріс, перевищивши середній показник по ЄС, зокрема до 2020 року. Дані, зібрані у кількох країнах ЄС, відповідно до опитувань, показують, що 71 % з українські біженці мають вищу освіту, більшість із яких має ступінь магістра або вище [1].

Окреслені тенденції щодо міграційних процесів пов'язані безпосередньо з важливим економічним ресурсом – трудовим, та віддзеркалюють зміни у складі людського капіталу України. Крім того, мають вплив і на економіки та інфраструктури приймаючих країн. Затягування військових дій і відсутність безпеки в середині України впливають на рішення мігрантів повертатись і посилює необхідність інтеграції в системи зарубіжних країн. Такі процеси, з огляду на структуру та міграційні особливості, формують потенціал робочої сили для приймаючої економіки лише в тому разі, якщо особи та сім'ї мають змогу адаптуватись (житло, робота, садочки та школи для дітей тощо). Поряд з тим, в українській економічній системі формується низка негативних тенденцій щодо стану людського капіталу, рівня добробуту та, у кінцевому підсумку, соціального розшарування. Зокрема:

- потенціал відтворення значно зменшується та відбувається старіння населення (жінки та діти за кордоном, їх асиміляція впливає на потенційні рішення повернутись, зокрема у разі відсутності житла у зв'язку з руйнування, втратою роботи у зв'язку з вимушеним від'їздом за кордон тощо), що формує тенденції до зменшення доходної податкової частини бюджету в частині ПДФО або податків на споживання тощо;

- відтік за кордон професіоналів і кваліфікованих працівників, що впливає на структуру ринку робочої сили та якість людського капіталу, як в частині його формування (освіта, медичне забезпечення тощо), так і в частині реалізації. Крім того, зазначені процеси негативно позначаються на такому прояві соціальної нерівності як економічна нерівність в частині рівня доходів, що отримує населення: зміна структури робочої сили визначає перебудову пропорцій розподілу осіб в сторону тих, що отримують нижчі рівні доходів у зв'язку з нижчою кваліфікацією або нижчим рівнем освіти, і визначає погіршення загального стану майнового розшарування.

Поряд з тим, формується низка похідних факторів впливу, а саме: адаптація частини сім'ї за кордоном потенційно загрожує міграції чоловічого населення до родин у випадку відсутності змоги забезпечувати проживання в середині України після закінчення активної фази військового протистояння, що обумовлює ризики скорочення працездатного населення; зменшення платоспроможного попиту в середині країни та відтік грошових коштів у період військових дій, що негативно позначається на платіжному балансі та обумовлює відсутність у держави варіантів бюджетного фінансування трансфертних платежів через податкову систему, зокрема, соціальних виплат та інших напрямів фінансової підтримки населення, що у своє чергу, впливає на стан добробуту через втрату джерела доходу для певної частини домогосподарств.

Впливовість міграційних процесів на розшарування населення та стан соціальної нерівності визначають важливість врахування даних аспектів при розбудові державної фінансової політики саме в аспекті не лише державної підтримки населення під час кризових процесів, але й формування стратегічних ініціатив відбудови економіки України з орієнтацією на реінтеграцію мігрантів, відновлення соціальної інфраструктури для життєзабезпечення та пріоритетності напрямів, що забезпечують розвиток людського капіталу як бази для зменшення соціальної нерівності та майнового розшарування.

1. What we know about the skills and early labour market outcomes of refugees from Ukraine.
URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/c7e694aa-en.pdf?expires=1678022026&id=id&accname=guest&checksum=569FE57E4C46C1A7E700AF28F4EB60FB>.

УДК 339.543.2
DOI: 10.31733/17-03-2023-483-485

Людмила ВАЛУЄВА
доцент кафедри
загальноправих дисциплін
Національного університету
«Одеська морська академія»,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МИТНИХ СЕРВІТУТІВ

У цивільному праві сервітутом визнається право обмеженого користування чужим майном з певною метою на законній підставі, в тому числі, на підставі договору (ст. 401 Цивільного кодексу України). За сервітутом власник нерухомого майна передає іншій особі – сервітурую певні права щодо користування своїм майном.

Міжнародний сервітут – це обмеження суверенітету однієї держави над тією чи іншою її територією на користь іншої держави або групи держав.

Митний сервітут в міжнародному митному праві – це добровільне самообмеження держави у сфері здійснення її митної юрисдикції на частині своєї території чи акваторії, яку вона на визначених угодою умовах передає в оренду або тимчасове користування іншій державі. Крім частини своєї митної території також держава може передавати інфраструктурні об'єкти (транспортні комплекси, виробничі потужності, термінали), що на ній розташовані, разом з правами на установлення митного правопорядку держави-орендатора. Мета оренди повинна бути чітко прописана в угоді, наприклад, доступ до моря з облаштування вільних митних зон для забезпечення транзитного пересування, проїзд через сусідню земельну ділянку, прокладання та експлуатація ліній електропередачі, зв'язку чи трубопроводів, забезпечення водопостачання та меліорації тощо. Звісно, що подібні домовленості між державами мають бути на взаємовигідній основі, але історія знає приклади, коли від неможливості довести історичні підстави приналежності права власності на ті чи інші шматочки територій виникали політичні маніпуляції та суперечки щодо рівноправного використання сервітутних умов.

Головною особливістю міжнародного митного сервітуту є можливість здійснення митної юрисдикції за межами національної території.

Задля кращого розуміння умов застосування митного сервітуту, звернемося до історії його становлення і наведемо приклади міжнародних договорів про них, проаналізовані в посібнику К. Сандровського [1, с. 61].

Розглянемо Договір між Союзом РСР і Фінляндською Республікою про передачу в оренду Фінляндській Республіці радянської частини Сайменського каналу і острова Малий Висоцький від 27 вересня 1962 р. Він передбачав звільнення обох сторін від обкладення митом та зборами, а Фінляндії надавалося право регулювати за своїми законами на орендованих територіях взаємини між фінляндськими громадянами і установами, при цьому не зачіпаючи інтереси СРСР і його суверенітет. В цілому ж, на орендованих, територіях діяло радянське законодавство з радянськими органами влади [2].

Договір надавав можливість Фінляндії отримати додатковий вихід до Фінської затоки в районі Выборга зі східної частини країни. Орендовані для сполучення з морем території – це була берегова смуга радянської частини каналу, шириною в середньому 30 метрів, по обидві сторони штучного русла каналу та інші обумовлені в договорі частини радянської території, які на час дії договору (50 років) вважалися для Фінляндії її додатковою митною територією. Строк дії вищевказаного договору сплинув у 2012 році.

Сандровський підкреслює, що у міжнародно-правовій літературі термін «сервітут» трактується досить широко – його застосовують не тільки щодо права транзиту через певну частину сухопутної території якої-небудь держави, а й по відношенню до проходу суден і прольоту літальних апаратів через міжнародні морські протоки і канали, проходу по міжнародних ріках та ін.

Митні сервітути, можуть застосовуватися і на підставах багатостороннього міжнародного договору. Таким, наприклад, є Договір про Шпіцберген (Свальбард), підписаний 9 лютого 1920 р. учасниками міжнародної конференції щодо визначення

статусу цього архіпелагу, яка проходила в Парижі [3].

До 1920 р. за угодою 1872 р. між Росією Норвегією та Швецією. Архіпелаг Шпіцберген не входив до складу території ніякої держави і вважався «нічийною територією», Договір 1920 р. закріпив за архіпелагом суверенітет Норвегії, а учасникам договору було надано право на гірський промисел, рибальство та полювання на морського звіра на островах Шпіцбергена і в територіальних водах архіпелагу [ст. 2, 3].

Таким чином на архіпелазі було встановлено суверенітет Норвегії, а державам-учасникам договору надавалося право на експлуатацію природних ресурсів архіпелагу і його територіальних вод. Норвегія зобов'язалася не споруджувати самостійно і не допускати спорудження морських баз або інших укріплень на території Шпіцбергена і не використовувати його для військових цілей [3, с. 9].

На сьогодні учасниками договору є: США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Японія, Нідерланди, Болгарія, країни колишньої Югославії, Угорщина, Данія, Норвегія, Польща, Чехія, Словаччина, Румунія, Італія, Швеція, колишні республіки СРСР, в тому числі й Україна, та інші держави, яких наразі вже близько 50.

З 1991 р. лівова частка прав щодо економічних інтересів на архіпелазі перейшли до Росії. Зараз Шпіцберген для неї – це ворота до Арктики, і до Атлантики, та можливість бути офіційно присутнім на архіпелазі через діяльність своїх організацій [4].

Що стосується митних та пов'язаних з ними аспектів цього сервітуту, то, як пише Сандровський, вони зводяться до наступного: у ст. 3 Договору передбачено, що «...у всіх відносинах, і зокрема у всьому, що стосується вивезення і транзиту, громадяни всіх Високих Договірних Сторін, їх судна та їх вантажі не будуть підлягати будь-яким зборам або обмеженням, і вони не застосовуються до громадян, суден або вантажів, що користуються в Норвегії режимом найбільшого сприяння. Вивезення всяких вантажів, що призначаються до відправки на територію будь-якої з Договірних Держав, не повинно піддаватися ніяким повинностям або обмеженням ...».

За Договором 1920 р. встановлюється режим нейтралізації та демілітаризації Шпіцбергена і визнається абсолютний суверенітет Норвегії над архіпелагом, але на визначених договором умовах про те, що судна та громадяни держав-учасниць Договору користуються на однакових підставах правами на риболовлю та полювання в місцевостях і територіальних водах архіпелагу; мають однаковий вільний доступ для будь-якої мети та завдання, у води, фьорди та порти місцевостей, зазначених у Договорі, і вони можуть займатися без будь-яких перешкод, за умов дотримання місцевих законів, будь-якими морськими, промисловими, гірськими і торговельними операціями на умовах повної рівності як на суші, так і в територіальних водах без створення монополій щодо якогось заняття.

Договір 1920 р. є свого роду прикладом міжнародного митного сервітуту, в частині вивезення, транзиту та режиму найбільшого сприяння з боку власника – Норвегії, як територіального суверена. Природно, що визнання недійсним договору або його розірвання, якщо він був підставою для встановлення сервітуту, анулює і сервітут.

Отже, сервітут – це право користування (використання). Міжнародні митні сервітуту можуть мати форму одностороннього акту держави, двостороннього чи багатостороннього міжнародного договору.

В завершення вважаю доцільним навести ще один приклад митного сервітуту, який є актуальним для нашої країни у реаліях сьогодення. Так, у квітні 2022 р. прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон під час візиту до України представив Україні новий пакет військової допомоги. Крім того, Лондон відповів на запит українського уряду, лібералізувавши тарифи на переважну більшість імпорту з України та надавши митні сервітуту, як частину зобов'язання щодо економічної стабільності країни, що значно полегшило переміщення допомоги та пожертвувань для народу України. Спрощення митних процедур стосується товарів, призначених для підтримки постраждалих від гуманітарної кризи в Україні, які експортуються з Великої Британії за умови, що ці товари не експортуються до Росії чи Білорусі або через них. Спрощені схеми застосовуються до кваліфікованих товарів незалежно від місця призначення, щоб забезпечити максимальну гнучкість для отримання допомоги туди, де в ній є найбільша потреба.

За такими сервітутами нерезиденти – підприємства, громадські організації, які надсилають допомогу з британських портів, зможуть оформляти митну декларацію, без запитів до His Majesty's Revenue and Customs (далі – HMRC) (Управління з податкових та митних зборів Його Величності) перед експортом цих товарів. А для менших переміщень

взагалі не потрібно буде використовувати службу переміщення вантажів для проходження через порти, де вона працює. Сервітут також скасовує інші митні формальності, такі як необхідність повідомляти HMRC про експорт товарів та ін.

Завдяки скасуванню ввізних мит і тарифних квот за сервітутом український бізнес в перспективі дії угоди про вільну торгівлю у 2023 році матиме змогу збільшити експорт товарів з високою доданою вартістю. Йдеться, в першу чергу, про борошно, зерно, молочну продукцію, м'ясо птиці та напівфабрикати, томатну пасту, мед, кукурудзу, пшеницю, соки, гриби, цукор тощо. Саме ці товари Україна традиційно експортує до Великої Британії. Таким чином, це не лише сприятиме розвитку українського виробництва, але й збільшить надходження валютної виручки, зміцнюючи економіку України [5].

1. Сандровський К. К. Міжнародне митне право: підручник (2-ге вид., випр.). К. : Знання, КОО, 2001. С. 7-73.

2. Договір між Союзом РСР і Фінляндською Республікою про передачу в оренду Фінляндській Республіці радянської частини Сайменського каналу і острова Малий Висоцький від 27.09.1962 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU62002D>.

3. Договір про Шпіцберген від 09.02.1920 р. URL: <https://docs.cntd.ru/document/902038168>.

4. Росія заіхнула на Шпіцберген. URL: <https://tsn.ua/svit/rosiya-zazihnula-na-shpicbergen-i-govorit-scho-ce-ne-spokonvichno-norvezka-teritoriya-rozpovidayemo-scho-vidbuvayetsya-1491768.html>.

5. Україна і Британія підписали угоду про скасування ввізних мит і квот. URL: <https://suspilne.media/235946-ukraina-i-britania-pidpisali-ugodu-pro-skasuvanna-vviznih-mit-i-kvot/>

УДК 334.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-485-487

Олена ГУЗЕНКО

доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін та економічної безпеки

Донецького державного
університету внутрішніх справ,

кандидат економічних наук, доцент

ВПЛИВ ПРИНЦИПІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Діяльність сучасних підприємств відбувається в умовах воєнного стану, а як наслідок, з'явилися ряд негативних чинників, які уповільнюють їх розвиток. Серед них втрата бізнесу часткова або повна, потенційних покупців продукції, у яких суттєво знизилася доходи, значні коливання курсу валют, інфляційної складової у ціні продукції, подорожчання виробничих ресурсів для випуску продукції та практична втрата логістичних зв'язків з різними комерційними партнерами. У ситуації, що склалася особливої актуальності набирають питання економічної безпеки підприємств, розуміння її сутнісного змісту та дотримання принципів її проведення. На даний час кожне підприємство зацікавлено в збереженні та накопиченні власних коштів з метою оновлення виробничих циклів, налагодження нових логістичних зв'язків з комерційними партнерами, щоб мати можливість проводити підприємницьку діяльність. Проте, без дієвої системи економічної безпеки, розробки заходів здатних запобігти різним загрозам, які виникають під впливом негативних чинників досягти результативності в підприємницькій діяльності практично не можливо, що підкреслює сучасність обраного напрямку дослідження.

Питання економічної безпеки підприємств не є новим, проте актуалізується в умовах воєнного стану в країні. Політики та науковці постійно приділяють увагу вивченню проблематичних, методологічних та рекомендаційних аспектів розробки та впровадження програм економічної безпеки на підприємствах, проте в умовах воєнного стану в Україні стає очевидною необхідність поглибленого дослідження. До складу вчених, котрі обирали предметом досліджень економічну безпеку підприємств варто включити таких як Е. Данілов [1], В. Дикань та І. Назаренко [2], Є. Овчаренко [3], О. Ілляшенко [4], Т. Васильців, В. Волошин, О. Бойкевич, В. Каркавчук [5] та інші. Слід віддати належне науковцям за доволі поглиблений розгляд обраних проблем у контексті економічної

безпеки підприємств, проте в дослідженнях доволі обмежено висвітлено інформацію про принципи економічної безпеки підприємств в змінних кризових умовах, що породженні негативними факторами впливу та представляють собою певний рівень загрози на майбутній розвиток підприємства.

Нагадаємо понятійна категорія «принцип» розкривається з трьох ключових позицій [6]: основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеології; особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось; Переконавання, норма, правило, яким керується хтось у житті і поведінці. Доведено, різні види систем, які розроблено, як правило, за базу обирають певні принципи. Це пов'язано з тим, що вони виступають методологічним підґрунтям будь-якої системи. У контексті економічної безпеки підприємств принципи також виконують роль певної методології при розробці заходів націлених на подолання різного типу загроз.

Ми поділяємо думку Е. Ібрагімова [7, с. 332] стосовно того, що «...питання формулювання змісту та сутності принципів економічної безпеки підприємства залишаються дискусійними, на теперішній час відсутній єдиний методичний підхід до формулювання змісту та сутності принципів економічної безпеки підприємства». Проте, можна констатувати той факт, що на сьогодні існує декілька підходів до формулювання принципів економічної безпеки підприємств. Цікавими є дослідження І. Більботенко [8], яка пропонує групувати принципи економічної безпеки підприємств за допомогою шести блоків до яких включає їх види (табл. 1).

Таблиця 1

Блочне групування принципів економічної безпеки підприємств*

Назва блоку групування	Види принципів економічної безпеки підприємств відповідного блоку
Цільові принципи	досяжність, конкретність, гнучкість, вимірність, сумісність
Структурні принципи	принцип одночасності «чотирьох ролей», поєднання централізації і децентралізації, ієрархічність, пріоритет об'єкта над суб'єктом, координованість, єдиноначальність, мінімальна складність структури, персональна відповідальність
Функціональні принципи	автономність, актуалізація, зосередженість, багатофункціональність, нейтралізація
Процесні принципи	комбінація превентивних та реакційних заходів, комбінація гласності й конфіденційності, правомірність (законність), економічна доцільність, еквівалентність
Операційні принципи	пропорційність, прямоточність, рівномірність, паралельність, безперервність, спеціалізація.
Системні принципи	цілеспрямованість, комплексність, емерджентність, відкритість, зв'язність, адаптивність

*Примітка: * складено та узагальнено автором на основі джерела [8]*

В свою чергу, І. Штангрет [9] вважає, що принципи економічної безпеки підприємств являють собою правила та умови, які дозволяють досягнути визначених цілей та пропонує до їх складу обрати ті, котрі сприятимуть створенню надійної та ефективної системи економічної безпеки. На погляд науковця такими принципами є: відповідність, інтегрованість, безперервність, гнучкість, комплексність, раціональність, цілеспрямованість та економічна доцільність.

Враховуючи те, що сучасні підприємства в Україні функціонують в умовах воєнного стану то варто звернутися до праці Л. Птащенко [10], в якій науковець пропонує такі специфічні принципи економічної безпеки підприємств як принципи поєднання превентивних і реактивних заходів економічної безпеки та координації. Науковець вважає, що «...сутність їх полягає в можливості адаптації заходів попереджувального характеру та заходів, які приймаються у випадку реального виникнення загроз економічній безпеці. Крім того, принцип координації надає можливість службам безпеки підприємства узгодити свої дії з безпосередніми виконавцями намічених заходів безпеки».

Підсумовуючи результати дослідження можемо відзначити, що вдало обрана система принципів економічної безпеки підприємств посилить їх позиції в питаннях захисту від загроз, котрі спровоковані негативними факторами впливу. Враховуючи існуючий воєнний стан в Україні підприємствам не лише потрібна потужна система економічної безпеки,

котра має за базу фундаментальні, дієві принципи її адаптації а, перш за все, варто зосередитися увагу на рівні професіоналізму персоналу, котрий задіяний у роботі цієї системи безпеки. У сукупності всі розглянуті принципи економічної безпеки підприємств мають свою вагу в різних ланках управління нею, проте ми вважаємо, доцільно періодично відслідковувати вплив кожного середовище де він повинен продемонструвати свою дієвість. Без такої дії довести доцільність його адаптації неможливо, а як наслідок, може виникнути ситуація використання принципів економічної безпеки підприємства лише частково, що недопустимо в сучасних реаліях.

1. Данілова Е. І. Концепція системного підходу до управління економічною безпекою підприємства: монографія. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2020. 342 с.
2. Дикань В. Л., Назаренко І. Л. Комплексна методика визначення рівня економічної безпеки підприємства: монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2011. 142 с.
3. Овчаренко Є. І. Система економічної безпеки підприємництва: формування та цілепокладання: монографія. Лисичанск: ПромЕнерго, 2015. 483 с.
4. Ілляшенко О. В. Механізм системи економічної безпеки підприємства: монографія. Харків : Мачулін, 2016. 503 с.
5. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р. та ін. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія. Львів, 2012. 386 с.
6. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl>.
7. Ібрагімов Е. Е. Принципи побудови системи економічної безпеки підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 6. С. 330-333.
8. Больботенко І. В. Принципи організації системи економічної безпеки суб'єктів аудиторської діяльності. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 5 (2). С. 36-40.
9. Штангрет І. А. Теоретичні засади формування системи економічної безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2022. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10173>.
10. Птащенко Л. О. Стратегічне та інноваційне забезпечення розвитку системи економічної безпеки підприємства: навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2018. 320 с.

УДК 343.77+631.9

DOI: 10.31733/17-03-2023-487-489

Володимир ЄФІМОВ

доцент кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ЗАГРОЗ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ В УМОВАХ ВІЙНИ

За офіційними даними отриманими після аналізу, що було проведено KSE Institute спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства, загальна сума збитків, яких сільськогосподарська галузь України зазнала внаслідок російської агресії проти України, становить 4,29 млрд. доларів [1].

До речі, для порівняння масштабів збитків, бюджет України на 2023 становить:

– видатки бюджету 2,64 трлн грн. Зокрема 1,141 трлн грн. (майже 50 % всього бюджету) – це сума, яку має отримати сектор безпеки й оборони. Зрозуміло, що під час війни він є пріоритетним;

- 175,7 млрд грн – охорона здоров'я;
- 155 млрд грн – освіта;
- 873,9 млрд грн – на пенсії;
- 17,4 млрд грн – резервний фонд;
- 16 млрд грн – фонд розвитку підприємництва;
- 1,37 млрд грн – надання грантів бізнесу [2].

Якщо уважно переглядати ці цифри, то можна побачити, що вказана сума збитків завданих сільськогосподарській галузі прирівнюється сумі видатків закладених на охорону

здоров'я або на освіту на 2023 рік. Тобто, для того щоб хоч якось намагались відновити обсяги сільськогосподарських виробництв, необхідно залишити державу без медицини або освіти. Фактично коментарі не потрібні.

Державою передбачено у 2023 році створення Фонду ліквідації наслідків збройної агресії – спецфонд оперативного відновлення (35,1 млрд грн), який планується наповнювати зокрема й за рахунок конфіскованих російських активів [2]. На жаль й ці цифри катастрофічно відстають від насущних сум потрібних для відновлення галузі, до того ж війна ще не закінчена й до кінця не зрозуміла остаточна цифра збитків, що можуть бути на далі.

За оцінками експертів, найбільші втрати зафіксовані внаслідок знищення або часткового пошкодження сільськогосподарських угідь та незбору врожаю – 2,1 млрд доларів [1].

Також у вказаному вище дослідженні наголошується, що сільськогосподарські землі отримали два значні види пошкоджень: мінне забруднення та пряме фізичне пошкодження. Крім того, місця, які постраждали від активних бойових дій, забруднені нерозірваними боєприпасами, що створює смертельну загрозу для українських фермерів. Вартість обстеження земель та розмінування оцінюється в 436 млн доларів [1].

Ще вказується на другий вид ушкоджень - це фізичне ушкодження родючого шару ґрунту. Окупація, бойові дії та мінні забруднення обмежують доступ фермерів до полів та можливості для збирання врожаю. Незібраними залишаються близько 2,4 млн га озимих культур загальною вартістю 1,435 млрд доларів [1].

Сільськогосподарська техніка та обладнання також зазнають пошкоджень внаслідок обстрілів, авіаударів та бойових дій. Орієнтовна вартість заміни та ремонту обладнання становить 926,1 млн доларів [1].

Крім того, у 272 млн доларів оцінюється збитки внаслідок пошкодження або знищення зерносховищ [1].

Оціночна вартість загинблих тварин становить понад 136 млн доларів.

За орієнтовними даними, внаслідок агресії росії загинули 42 тисячі голів овець та кіз, 92 тисячі голів великої рогатої худоби, 258 тисяч свиней та понад 5,700 тисяч голів птиці [1].

Фахівцями та експертами вказується на те, що на сучасному етапі діяльності сільгоспспідприємств постає найгостріша проблема всіх власників товариств, а саме безпека працівників під час польових робіт. Якщо навіть поле на зовнішній вигляд не має небезпечних об'єктів (мін, нерозірваних боєприпасів або снарядів), це ще не значить, що міни різних типів не будуть закопані в родючу землю, тож їх неможливо виявити без спеціальних приладів чи відповідної техніки. Тому на державному рівні запропоновані деякі кроки протидії, зокрема Міністерством аграрної політики України спільно з компанією Feodal для збереження безпеки працівників на полях запущено проект «Military Feodal Online», який допомагає аграріям оперативно передавати інформацію про заміновані поля до органів Державної служби з надзвичайних ситуацій та Збройних сил України, щоб якнайшвидше знешкодити залишені небезпечні об'єкти. А для вирішення цієї ситуації від заявника потрібно лише залишити на базі сервісу компанії «Feodal» заявку, в якій у супровідному інтерфейсі буде вказано інформацію про стан і проблему поля та координати, де потрібні перевірка і знешкодження загрозового об'єкту [3].

Ще дуже небезпечним видом кримінальних загроз про які повідомляється правоохоронними органами, це ворожі кібератаки на Україну. За проведеним аналізом фахівців, приблизно кожні 40 секунд хакери атакують сайти органів державної влади у світі, а за останні п'ять років кількість кібератак збільшилась більш, ніж на 12 % [4].

Міністерству аграрної політики та продовольства України стало відомо про нову схему, через яку шахраї під приводом «грантової програми» намагаються без наказано виманювати в аграріїв їхні кошти [5].

За поясненнями Мінагрополітики та правоохоронців, сутність злочинної схеми полягає у наступному: 1) аграріям пропонують заповнити заявку на отримання допомоги та покупку техніки; 2) вказаний проект позиціонується під патронатом Світового банку, реалізуючи злочинну схему, фермерам повідомляється, що за умовами програми вони повинні підрахувати орієнтовну вартість необхідної їм техніки, сплатити певний внесок, після якого їм нібито гарантовано на рахунок надійде повна оплата від Світового банку». Й завершаючи злочинні наміри, електронні перекази коштів проходять ще через кілька підставних фондів та банків, деякі з них у найкоротший термін ліквідуються, таким чином переривається ланцюжок переказів коштів, таким чином відслідкувати знаходження

отриманих шахрайських коштів дуже складно [5].

Увага: номер, з якого зафіксовано дзвінки: (050) 107-26-69, фіктивна електронна пошта – Min.apk.grant@gmail.com (перелік не вичерпаний – вказується міністерством) [5].

Мінагрополітики України також офіційно застерігає, що жодних листів із пропозицією взяти участь у тій чи іншій програмі не надсилає, як і не робить жодних дзвінків. Будь-яка участь у всіх програмах державної та міжнародної підтримки для аграріїв на сьогодні можлива виключно через Державний аграрний реєстр (dar.gov.ua) або через «Дію» (diia.gov.ua) для грантових програм на розвиток сільського господарства [5].

Як підсумок, необхідно зазначити, що успішно знешкоджувати наявні кримінальні загрози, що перелічені вище можливо лише спільними діями правоохоронних органів за підтримки громадськості та участю кожного небайдужого громадянина, який обізнаний з ІТ-технологіями та може вчасно надати корисну інформацію про ті чи інші загрози й зокрема кіберзагрози.

1. Які збитки війна завдала сільському господарству в Україні – дослідження. URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/06/15/novyna/ekonomika/yaki-zbytky-vijna-zavdala-silskomu-hospodarstvu-ukrayini-doslidzhennya#google_vignette.

2. Про державний бюджет України: Закон України від 02.11.2022 р. № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>.

3. Аграрні відносини під час війни: як держава допомагає аграріям з регіонів, що постраждали від воєнних дій URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/agrarni-vidnosini-pid-chas-viyni-yak-derzhava-dopomagaе-agrariyam-z-regioniv-shcho-postrazhdali-vid-.html>.

4. Безпечний кіберпростір неможливий без взаємодії влади і бізнесу: у Києві пройшов IV Міжнародний форум з кібербезпеки. URL: <https://kiev-chamber.org.ua/uk/17/2625.html>.

5. Аграріїв попереджають про шахрайство під приводом грантової програми. URL: <https://agroportal.ua/news/finansy/agrarijiv-poperedzhayut-pro-shahraystvo-pid-privodom-grantovoji-programi>.

УДК 336

DOI: 10.31733/17-03-2023-489-491

Віталій КАДАЛА

голова юридичної клініки

«Правовий захист»,

доцент кафедри господарсько-правових

дисциплін та економічної безпеки

Донецького державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПРЕДСТАВНИКІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Фінансова безпека підприємницького сектору України займає одне з провідних місць в національній безпеці. Це пов'язано з тим, що в умовах воєнного стану в країні питання безпеки займають доволі помітне місце при вирішенні питань її життєздатності. Підприємницький сектор країни виступає базисом накопичення ресурсів держави, бере участь у її обороноздатності через забезпечення надходження грошового ресурсу, котрий створюють представники підприємницького сектору. Разом з тим, саме воєнні дії в країні, котрі викликані російською воєнною агресією призвели до появи низки негативних чинників впливу, котрі в певній мірі уповільнюють розвиток представників підприємницького сектору. Таке твердження підкріплюється проявами значної інфляційної складової на ціновий фактор, коливання курсу валют, часткова втрата бізнесу, а в окремих випадках повне його припинення, суттєве порушення логістичних зв'язків з комерційними партнерами, що призвело до певного рівня дестабілізації в процедурах реалізації продукції. При цьому, в умовах воєнного стану відбулося зниження доходів населення, втрата ним робочих місць, а, як наслідок, представники підприємницького сектору відчували зниження попиту на продукцію з боку населення, котре виступало потенційним покупцем. Окреслення проблематичних аспектів розвитку представників підприємницького сектору

вказує на сучасність та актуальність обраного напрямку дослідження в сфері фінансово-економічної безпеки.

Питання проведення дієвої політики щодо формування фінансової безпеки як на макроекономічному рівні, так і на мікроекономічному рівні не залишаються без уваги наукових кіл, політиками та фахівцями практиками. Значний обсяг наукових дисертаційних та монографічних досліджень, дискусійні платформи та конференції різного рівня вказують, що тема не є новою, проте не залишає своєї актуальності в умовах сьогодення. Серед науковців, які досліджували різні проблематичні аспекти фінансової безпеки варто відмітити О. Власюк [1], М. Єрмошенко та К. Горячева [2], М. Криштанович, Я. Пушак, М. Флейчук та В. Франчук [3], Н. Прямуха, І. Цвігун, В. Білик [4] та інші. Проте, на погляд науковців динамічні зміни в суспільстві, функціонування країни в кризових умовах вказує на доцільність та необхідність посилити увагу до питань фінансової безпеки, особливо підприємницького сектору, який виступає індикатором накопичення ресурсів держави через проведені податкові платежі.

Зокрема, вивчаючи проблемні питання фінансової безпеки представників підприємницьких структур, ми вважаємо, на першому етапі варто звернутися до сутнісної складової даної понятійної категорії. На даний час серед науковців єдиної позиції щодо її трактування не існує, проте узагальнення наукових напрацювань вказало на існування ряду ключових напрямків щодо її змістовності:

- по-перше, як стан підприємства, який дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність у довгостроковому періоді, забезпечує достатню фінансову незалежність, задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення;
- по-друге, як захист від можливих фінансових втрат і попередження банкрутства підприємства, досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів;
- по-третє, як кількісний та якісний детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільний захист його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз.

Зазначені підходи свідчать про різне трактування понятійної категорії «фінансова безпека», проте вказують на один об'єднуючий елемент, а саме питання оцінювання фінансового стану під різним кутом зору. Ми вважаємо, в сучасних умовах доцільно розглядати фінансову безпеку мікроекономічного рівня як достатній рівень фінансового захисту підприємства від впливу дестабілізуючих факторів, з врахуванням фінансової рівноваги та незалежності в довгостроковому та середньостроковому періоді, з базовим рівнем власних фінансових ресурсів для забезпечення захисту від непередбачувальних потенційних загроз в майбутньому. Основними перевагами вказаної змістовності понятійної категорії «фінансова безпека підприємств» на наш погляд можуть бути: поєднання процедури фінансового захисту підприємства з дестабілізуючими факторами, котрі, як правило, при виникненні призведуть до зниження його величини; включення до циклу забезпечення фінансової рівноваги та незалежності не лише довгострокового, а й середньострокового періоду, що більш реалістичне в умовах воєнного стану; розгляд у сукупності з обсягом власних фінансових ресурсів з непередбачуваними потенційними загрозами.

Варто зазначити, що представники підприємницького сектору, в умовах воєнного стану, мають вирішити також проблему, який рівень фінансової безпеки на момент прийняття управлінського рішення варто прийняти як базовий. Беззаперечним є той факт, що вірне та якісне проведення оцінювання фінансового стану підприємства, встановлення рівня його фінансової стійкості (незалежності) та ліквідності створює можливість отримання реалістичного інформаційного потоку, який забезпечить обрання рівня фінансової безпеки на поточний період.

З цього приводу вітчизняні науковці Т. Кузенко, Л. Мартюшева, О. Грачов та О. Литовченко [5] пропонують розглядати такі рівні фінансової безпеки:

- по-перше, нормальний – індикатори фінансової безпеки підприємства перебувають у межах граничних значень;
- по-друге, передкризовий – якщо хоча б один з індикаторів фінансової безпеки підприємства не відповідає нормативному значенню;
- по-третє, кризовий – якщо більшість індикаторів фінансової безпеки підприємства не відповідає еталонним значенням;
- по-четверте, критичний – усі індикатори фінансової безпеки підприємства не

відповідають установленим нормативам.

Саме визначення правильного рівня фінансової безпеки призводить до прийняття більш виважених рішень, які в свою чергу, забезпечать виконання намічених критеріїв розвитку.

Узагальнюючи вищевикладене, стає зрозумілим, що в умовах воєнного стану представники підприємницького сектору мають приділяти більше уваги питанням фінансової безпеки, визначати її рівень згідно якого проводити фінансову політику стратегічного розвитку. В умовах сьогодення фінансова безпека є однією з найбільш актуальних тем досліджень, проте наукові підходи трактування її сутності як понятійної категорії суттєво різняться. В роботі запропоновано авторське бачення змістовності понятійної категорії «фінансова безпека» з позиції достатнього рівня фінансового захисту підприємства від впливу дестабілізуючих факторів, з врахуванням фінансової рівноваги та незалежності в довгостроковому та середньостроковому періоді, з базовим рівнем власних фінансових ресурсів для забезпечення захисту від непередбачувальних потенційних загроз в майбутньому.

В залежності від обраного рівня фінансової безпеки підприємству доцільно сформувати пакет фінансових критеріїв оцінювання з більш вагомих показників, які здатні сформувати інформаційну базу для прийняття управлінських фінансових рішень відповідно до зробленого вибору. Саме такий підхід сприятиме зміцненню рівня фінансової безпеки представників підприємницького сектору з огляду на сучасні реалії.

1. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія. К. : НІСД, 2014. 432 с.

2. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наукова монографія. К. : Національна академія управління, 2010. 232 с.

3. Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення: монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.

4. Прямуха Н. В., Цвігун І. А., Білик В. В. Інноваційні підходи до забезпечення фінансової безпеки України: мікро- та макrorівні: монографія. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2017. 365 с.

5. Кузенко Т. Б., Мартюшева Л. С., Грачов О. В., Литовченко О. Ю. Фінансова безпека підприємства: навч. посібник. Х. : ХНЕУ, 2010. 304 с.

УДК 334

DOI: 10.31733/17-03-2023-491-494

Зоя КАЛІНІЧЕНКО

доцент кафедри
аналітичної економіки та менеджменту
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

ПРОБЛЕМИ ЗРОСТАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В ОБСЯГАХ УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ НА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РИНОК

Завдяки дії Угоди про асоціацію з ЄС за останні роки Європа для України головним є надійним партнером. Експорт продовжує нарощувати обсяги навіть під час війни.

У 2022 році після початку російського вторгнення українська економіка погіршила показники – «ВВП країни знизився на понад 30 %, експорт товарів, за даними Держмитслужби, скоротився на 35 % – до \$ 44,2 млрд» [2]. Та на сьогодні констатуємо, що обсяг експорту з України до ЄС продовжує зростати. За розрахунками по методології торгового балансу експорт товарів до Євросоюзу в 2022 році збільшився на 4,2 % за рік й досягнув \$ 28 млрд. Треба відмітити, що це більше 60 % від товарного експорту України [2].

Такий результат пояснюється підтримкою зі сторони країн Європи та тій євроінтеграційній роботі, яка, виходячи з бажання України вступити до ЄС, проводилась протягом десяти попередніх років.

Після російського вторгнення, авіасполучення України зі світом зупинилося, морський

порти стали заблокованими. Євросоюз в ці важкі для України часи підтримує напрямки експорту та транзиту товарних потоків.

Відбувається диверсифікація логістичних маршрутів, що є завданням і на майбутнє згідно плану повоєнного відновлення України. Україна розширюватиме сухопутні транспортні коридори та експорт до ЄС. Виходячи з подальшої економічної інтеграції в ринки ЄС, вигоду будуть отримувати обидві сторони: Україна через входження до європейських ланцюгів доданої вартості, країни Європи – через отримання високоякісних товарів в умовах, коли російський ринок звужився.

Стало відомо про продовження «зернової ініціативи». ООН і Туреччина залишилися гарантами виконання цієї ініціативи. За даними статистики України, в рамках «зернової ініціативи» вже відправлено з України для країн Африки, Азії та Європи 17 млн. тонн продукції сільського господарства. «За підсумками 2022 року українські аграрії експортували агропродукції на \$ 20 млрд., а це на 50 % менше, ніж у 2021 р.» [4].

Певнено йдучи до ЄС, Україна намагається розширити європейський ринок. Триває широко галузеве освоєння ринків із часів підготовки й підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Саме дві частини важливого для України документа були підписані у березні й червні 2014 року, тобто вже вісім років назад.

З тих пір ЄС лібералізував торгівлю з Україною, а Угода набула чинності у 2017 році. В економічній сфері Угода про асоціацію, а саме Поглиблена та Всеохоплююча Зона Вільної Торгівлі, відкрила шлях до суттєвого поліпшення умов експорту з України до ЄС. Поетапно зменшувались митні бар'єри для більшості українських товарів. Крім того, за угодою можливе зниження технічних бар'єрів, що досягається гармонізацією законодавства України та покращення, що вочевидь, вітчизняних стандартів виробництва до європейського рівня.

Так, процитуємо фахівців Forbes, «за попередніми оцінками, завдяки Угоді про асоціацію об'єм експорту товарів з України до ЄС зріс із \$ 12,6 млрд у 2015 році до \$ 28 млрд у 2022-му; під час дії Угоди обсяг експорту з України до ЄС збільшувався стабільно, за винятком 2020 року, коли через обумовлені пандемією COVID-19 кризові явища показник знизився майже на 11 % – до \$ 17,9 млрд» [2].

В 2022 році в ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство. Розпочався новий, предметний, етап євроінтеграції України. Україна більше не має тарифних обмежень з Євросоюзом. Після отримання статусу кандидата парламент ухвалив фактично все необхідне ринкове законодавство в рамках виконання Угоди про асоціацію. Тепер йдеться про повноцінну інтеграцію у внутрішній ринок ЄС. В Україні для цього вже створена та працює правова та інституційна база.

В умовах війни підтримка бізнесу з України, українських експортерів є першочерговою, особливо для підтримки та відновлення зруйнованої війною економіки. Регламент Європейського Парламенту та Ради у 2022 році запровадив тимчасові заходи з лібералізації торгівлі між Україною та Євросоюзом до 5 червня 2023 року. Ми досягли скасування на один рік усіх мит і тарифних квот на експорт з України, що навіть доцільно порівняти з «економічним безвізом».

Україна цим звісно скористається, бо:

- усі тарифи, встановлені зоною вільної торгівлі, які ще не були лібералізовані, припиняються. Це стосується промислової продукції, фруктів і овочів та переробленої сільгосппродукції, на які раніше були встановлені квоти;
- стягнення антидемпінгових мит на імпорту з України скасовується;
- загальні правила імпорту для товарів українського виробництва не застосовуються на вказаний вище термін.

Те, що Україна скористається митною лібералізацією, без перебільшення можна вважати ключовим кроком з підтримки українського бізнесу, особливо в умовах повномасштабної війни [1]. Безумовно, надання Україні, українським аграріям таких торговельних преференцій надає можливість вітчизняним виробникам та експортерам відносно швидко вийти на неосвоєні раніше ринки збуту, частково доєднатись до нових ланцюгів доданої вартості. Ланцюги доданої вартості потрібні для фінансової стійкості українських підприємств.

Проте зауважимо, що успіхи на європейському напрямку в 2022 році були б значнішими, бо через повномасштабне російське вторгнення, в цілому експорт аграрної продукції з України скоротився на \$ 4,3 млрд, або на 15,5 %. Таке суттєве скорочення обсягів експорту спричинене і блокуванням портів, і знищенням виробничої

інфраструктури внаслідок ракетних атак, і неможливістю зібрати врожай внаслідок окупації південних областей України, мінунням полів чи знищенням врожаю та фактичним викраденням частини готової продукції чи зібраного раніше врожаю. Ворог робить свою справу.

Бізнес не тільки продовжує працювати в Україні, підтримувати країну, але й шукає варіанти виходу на глобальні ринки, зростання доданої вартості. Та всебічне сприяння на політичному рівні, конкурентне середовище для українських експортерів на ринку ЄС не є безхмарним. Україна має на сьогодні багато проблем. Найперше, це складність процедур та тривалість виходу. Оскільки навіть за відсутності квот, мит – процес регуляторних механізмів виходу на глобальні торговельні простори, пошук бізнес-партнерів за кордоном тощо потребують дуже багато зусиль. Друге – вихід на глобальні компанії, що готові співпрацювати з бізнесом з України, тобто пошук потрібних контактів. Третє – питання логістики, адже наразі порти є майже повністю заблокованими, робота «зернового коридору» дуже сповільнилась, а сухопутне перевезення є і дорожчим, і за часом тривалішим. Україна здолає і ці бар'єри.

Євроінтеграція України просувається вперед. Українським та європейським виробникам необхідно і в майбутньому буде взаємодіяти, шукати шляхи для вигідної співпраці, будувати нові ланцюги створення доданої вартості та спільно виходити на ринки третіх країн. Окремі країни ЄС занепокоєні зростанням обсягів експорту агропродукції з України й можливим продовженням дії митної лібералізації до закінчення воєнного стану. Але наявні економічні факти свідчать про неминуче скорочення як виробничого, так і експортного потенціалу аграрної галузі в 2023 році, й тому без допомоги європейських партнерів нам точно не обійтись. Слід знову процитувати, що «за результатами 2022 року, обсяг виробництва сільгосппродукції скоротився на 30 %, а посівні площі озимих під урожай у 2023-му сягають лише 70 % від показників 2022 року. Вкрай складна ситуація очікується і з посівами ярих культур. Тобто, згідно з прогнозами, за обсягами виробництва зерна у 2023 році Україна може бути відкинута як мінімум на 10 років назад, до 43–45 млн. т» [4].

Митне спрощення в умовах війни, на жаль, залишається переважно реанімаційним інструментом, і його скасування або обмеження може обернутись падінням аграрної галузі, та мати ще й побічні суспільні негаразди з усіма негативними соціально-економічними наслідками [2]. Для українських виробників дуже важливе продовження митної лібералізації,

як мінімум, до закінчення дії воєнного стану і як максимум – до приєднання України до ЄС.

В Євросоюзі є й дуже активна, системна і ефективна антиукраїнська пропаганда, ініційована росією. Але добросовісним виконанням спільних з ЄС рішень «скріплюємо довіру і ведемо діалог з ЄС про те, щоб навіть ще до членства в ЄС Україна доєдналась до єдиного європейського ринку»[2].

Ключовими зовнішніми ризиками для України є слабка економічна активність в світі. Багато економістів вже говорять про ознаки світової економічної кризи та рецесії, що зачепить і економіку України, основним торговельним партнером якої є Євросоюз. Також є чимало внутрішніх ризиків. Наприклад, ризик «проїдання» отриманого доходу через закупівлю імпортованих товарів, а не зростання внутрішніх інвестицій та виробництва.

Або ризик зміни поточної відповідальної грошово-кредитної і фіскальної політики в погоні за вирішеннями економічних проблем поза наукою, ручним втручанням.

Економіка України має зростати на 5-7 % ВВП за рік. Для цього Україна набуває перед інвесторами іміджу надійного гравця світового ринку. Адже саме прямі іноземні інвестиції є одними з ключових факторів зростання економіки.

Щоб зробити Україну більш привабливою для ведення бізнесу, необхідно дотримуватися ключових вимог. Зокрема: забезпечення «rule of law», чесна та передбачувана поведінка контролюючих органів, відсутність регуляторних бар'єрів та «наїздів силовиків» на бізнес. Після війни, сподіваємось, питання корупції не стоятиме, оскільки воно було ініційоване російськими «браттями». Важливим залишається впровадження земельної реформи, яка безпосередньо впливає на поліпшення інвестиційного клімату. За розрахунками Світового банку, відкриття ринку землі в Україні збільшує її ВВП на 1-2 % [1]. Необхідне запровадження регульованого ринку землі сільськогосподарського призначення; впровадження держпрограми надання кредитних гарантій для придбання у власність земельних ділянок; забезпечення подолання рейдерства.

Першочергово розглядається довгоочікувана велика приватизація та реформа державних підприємств. Сьогодні в Україні занадто великий портфель державних активів,

за останніми даними нараховується більше трьох тисяч підприємств державного сектору. Їх діяльність – це джерело втрат для держави через неефективні механізми контролю та недостатню прозорість.

Перелічені чинники не є вичерпним переліком ініціатив до нової економічної політики України, а є лише частиною першочергових кроків, які мають найбільший позитивний ефект на стимулювання сталого економічного зростання в Україні. Стійке зростання української економіки залишається викликом. Очікуємо, що позитивні процеси триватимуть і чинники війни почнуть поступово скорочуватися, відновляться експортні можливості та стійко зростатиме створювана в Україні додана вартість.

1. Калініченко З. Д., Гузь І. І. Теоретико-методичний базис оцінювання економічного зростання на основі доданої вартості. Інформаційне суспільство: матер. Міжнар. наук. конф. (Тернопіль – Переворськ, 6-7 лютого 2023 року). Тернопіль, 2023. Вип. 74. С. 115-117.

2. Головний ринок. Як розвивається і зростає український експорт в ЄС. URL: <https://forbes.ua/company/golovniy-rinok-yak-rozvivayetsya-i-zrostaie-ukrainskiy-eksport-v-es-02032023-12061>.

3. Ященко А. Що потрібно зробити щоб забезпечити стійке економічне зростання України в перспективі. URL: https://antikor.com.ua/articles/323450vvp_shcho_potribno_zrobiti_shchob_zabezpechiti_stijke_ekonomichne_zrostantnja_ukrajini

4. Шварц Д. Україна розширюватиме сухопутні транспортні коридори та експорт до ЄС. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/pid-chas-viyeni-ukrajinskiy-eksport-do-yes-dosyag-28-milyardiv-minekonomiki-12105840.html>.

УДК 336.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-494-496

Роман КАРПЕНКО

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Катерина ЗИКОВСЬКА

здобувач вищої освіти
Університету державної фіскальної служби

РИНОК БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Серед вітчизняних економістів та спеціалістів найбільше уваги ринку банківських послуг приділено в працях О. Дзюблюка, Є. Жукова, Ю. Качаєва, Ю. Коробова, О. Лаврушіна, А. Мороза, М. Мируна, М. Савлука, В. Уоскіна, Е. Уткіна та ін. Об'єкт дослідження – економічні відносини, які виникають між суб'єктами господарювання процесі функціонування ринку банківських послуг в Україні.

Ринок банківських послуг – законодавчо обумовлена система взаємовідносин між його суб'єктами, які складаються в процесі купівлі –продажу банківських послуг. Суб'єкти ринку банківських послуг – це продавці банківських послуг, якими завжди є банки, і покупці, якими можуть бути будь-які особи (юридичні або фізичні), включаючи самі банки. Об'єктом ринку банківських послуг завжди є банківська послуга – продукт одного чи декількох продавців банківських послуг [1, с. 157]. Важливим елементом функціонування ринку банківських послуг є канали доведення банківських послуг до споживачів.

Незважаючи на можливість отримання додаткових конкурентних переваг, переважна кількість найменших банків (IV група за класифікацією НБУ) не використовує кредитний рейтинг як інструмент підтвердження фінансової репутації позичальника, урізноманітнення джерел та інструментів запозичення, зниження вартості їх обслуговування (лише 2/5 банків IV групи мають довгострокові кредитні рейтинги). Близько 60 % від загальної кількості кредитних рейтингів банків України визначена на рівні uaBBB. Виходячи з вище наведеної інформації можна зробити висновок про те, що на фоні існуючого становища банківської системи України Банк буде мати конкурентні переваги у випадку надання послуг з кредитування юридичних і фізичних осіб; залучення коштів фізичних осіб переважно на

довгострокові терміни та запобігання їх відтоку в подальшому; проведення роботи із зміцнення власної капітальної бази; отримання прибутку від діяльності; отримання довгострокового кредитного рейтингу на рівні uaBBB або вище.

Стан ринку банківських послуг багато в чому залежить від макроекономічних процесів, які відбуваються в державі. При зростанні грошової маси збільшується обсяг грошового обігу, від якого значною мірою залежить обсяг комісійних винагород банків. З іншого боку, непомірне зростання грошової маси призводить до інфляції. Інфляція зумовлює збільшення витрат банків на послуги (оплата праці працівників, господарські витрати). Девальвація національної валюти в цілому позитивно впливає на ріст комісійних доходів банків. Ринок банківських послуг в Україні вже пройшов стадію екстенсивного розвитку послуг і зараз перебуває на початковому етапі стадії інтенсивного розвитку. Його умовно можна поділити на 2 сегмента: ринок традиційних банківських послуг (послуги на ньому існують тривалий час без принципових змін) та ринок нових нетрадиційних послуг.

Ринок традиційних банківських послуг в своєму життєвому циклі перебуває на етапі спаду, що проявляється в посиленні конкуренції і намаганні банків активно розвивати нові послуги. В подальшому можливе його відносне звуження на розмір сегменту, який будуть поступово відвойовувати нові послуги. Він буде знаходитись під впливом загострення банківської конкуренції, що призведе до зменшення тарифів, спрощення механізмів надання послуг, збільшення часу роботи банку протягом будніх днів та у вихідні, активізації роботи підрозділів банків по зниженню собівартості послуг.

Ринок нетрадиційних банківських послуг у життєвому циклі перебуває на етапі зростання. Кількість послуг на ринку неухильно збільшується. Більша їх частина вже з'явилася, переважно за рахунок імпорту відповідних банківських продуктів з ринків розвинутих країн. Ці послуги пов'язані з використанням пластикових карток, Інтернет-системи, системи «клієнт-банк», послуги в сфері чекового обігу, трастові послуги. Важливим складовим елементом стану ринку є його універсалізація, яка на сьогодні в значній мірі є вимушеною і пов'язана з нестабільністю економічної ситуації. Процес універсалізації створює підґрунтя для перетворення банків у – фінансові супермаркети, де клієнт може отримати повний спектр послуг. Фінансовий супермаркет є дуже зручним для клієнтів, які мають попит на різноманітні послуги, а самим банкам дозволяє гнучко управляти процесом надання послуг та зменшувати їх собівартість.

Розвиток сучасних комп'ютерних технологій, за допомогою яких клієнт може не відвідуючи установ банків отримувати послуги в різних банках, створює підґрунтя для освоєння нових, нетрадиційних для банків сфер діяльності та спеціалізації банківських установ. Розвиток Інтернет – технологій сприяв появі в деяких країнах світу віртуальних банків, які кардинально відрізняються від традиційних, оскільки не мають ні головних офісів, ні філіалів. У США з 1500 банків, які надають послуги Інтернет – банкінгу, 26 функціонують повністю як віртуальні банки. Створення аналогічних банків можна очікувати і в Україні [1, с. 132]. Якщо на Заході основними інструментами оплати комерційних трансакцій стали кредитові пластикові карти, які передбачають автоматичне кредитування банком і тому є безпечним для продавців, то в Україні широкого застосування не отримали ні операції в Інтернет, ні використання кредитових пластикових карток. В Україні складається ситуація, коли товарний ринок в Інтернет випереджає відповідні банківські послуги і може залишитися без адекватної системи розрахунків. Господарські операції в системі Інтернет потребують швидкого механізму розрахунків в тій самій системі. Техніка дає можливість здійснювати переказ чеків та векселів через Інтернет, що значно підвищує потенціал даної системи. В Україні ще не створено нормативне підґрунтя, яке б сприяло розвитку відповідного ринку послуг. Існує кілька нормативних документів, які певним чином стосуються сфери Інтернет. Серед них Положення – Про порядок емісії платіжних карт і здійснення операцій з їх використанням» № 479 від 24.09.1999 р., Указ Президента – Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні від 31.07.2000 [2, с. 244].

Великою проблемою банків, які працюють в Інтернеті, є гарантування їх безпечної роботи. Поряд з традиційними формами гарантування платежів як для покупців, так і для продавців, на банки покладається важлива функція-убезпечити проходження трансакцій через систему Інтернет. Вирішення проблеми безпеки розрахунків та подальше зростання кількості користувачів Інтернет може вивести послуги банків через дану мережу на одне з чільних місць в спектрі послуг українських банків. Широкої популярності набуває такий

більш безпечний різновид електронних банківських послуг як – домашній банкінг. В Україні активно використовується електронна система Клієнт-банк, яка дозволяє клієнтам банку шляхом приєднання до системи автоматизації банку оперативно вести свої рахунки та обмінюватись інформацією з банком. Зростання її ефективності підтверджують дані про значні обсяги проходження платежів незважаючи на невелику кількість користувачів. Однією з причин, яка звужує коло клієнтів системи – це її досить висока вартість і вузький спектр послуг: проведення платежів та отримання виписок по рахунках [2, с. 190].

До числа нових, перспективних банківських послуг в Україні можна віднести трастові послуги, які широко розповсюджені у світовій практиці і вже давно існують на західних ринках послуг. Ці послуги пов'язані з управлінням майном та іншими активами, які належать клієнтам. Найбільш розповсюдженими трастовими послугами в Україні є послуги, пов'язані з цінними паперами, наприклад андеррайтинг, валютними цінностями (конверсія, дилінг), депозитарним обслуговуванням, збереженням цінностей у сейфах тощо.

1. Аржевітін С. М. Перші 10 років банківської справи в Україні. К. : Діалог Прес, 2000, 123 с.
2. Мороз А. М. Національний банк і грошово-кредитна політика: підручник. К. : КНЕУ, 2004. 368 с.

УДК 338.1

DOI: 10.31733/17-03-2023-496-498

Євгенія КОВАЛЕНКО-МАРЧЕНКОВА

доцент кафедри аналітичної
економіки та менеджменту,
кандидат економічних наук, доцент

Катерина БУТ

студентка ННІ права та інноваційної
освіти Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Інноваційна діяльність має складну систему взаємозв'язків із економічною безпекою держави, оскільки інтенсивність впровадження нововведень, з одного боку, зумовлена великою сукупністю організаційно-економічних факторів, а з іншого – впливає на стійкість і безпеку соціально-економічної системи держави за наступними напрямками.

По-перше, підвищення конкурентоспроможності національної економіки зі зростанням швидкості й ефективності інноваційних процесів, що призводить до зміцнення позицій на світовому ринку, зростання валютного прибутку, створює джерела довгострокового сталого та збалансованого розвитку. Це основна мета й умова виживання для суверенної держави.

По-друге, відомо, що інноваційний бізнес – це найбільш ризикований вид діяльності, а отже, перехід на інноваційний шлях розвитку вимагає формування специфічної інституційної системи захисту від фінансових і комерційних ризиків. Гострота проблеми в тому, що «страхуватися» від ризиків будь-якої діяльності централізована система управління вміє так, як ніяка інша. Тому тонкість розв'язуваної проблеми полягає в тому, що надійність і «грунтовність» системи страхування від ризиків не поховали б під собою стимули та можливості до ризикової діяльності в наших економічних агентів [1].

Саме це стосується і наступної, третьої проблеми, вона полягає в тому, що зростання інноваційної активності з неминучістю веде до збільшення інтенсивності інформаційних потоків, що загострює проблеми інформаційної безпеки держави, захисту прав інтелектуальної власності, потребує створення механізмів охорони комерційної таємниці для підприємств і можливостей використання результатів нововведень на користь саме українських суб'єктів господарювання та країни загалом.

По-четверте, збільшення кількості та ступеня радикальності нововведень створює постійну напругу і, навіть, загрозу існуючим корпоративним і державним інститутам, що не готові сприймати й адаптувати необхідні нововведення. У разі відсутності достатньої

гнучкості та «розсудливості» відповідних структур щодо інновацій, справа може закінчитися погано. У цьому сенсі прискорення інноваційних процесів несе в собі потенційну загрозу багатьом традиційним інститутам, починаючи від підприємств і завершуючи установами державного управління, а також їхнім працівникам (рис. 1).

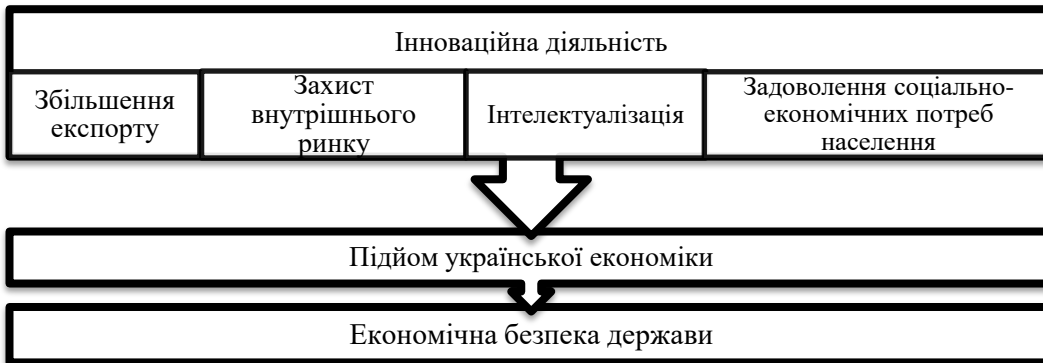

Рис. 1. Інноваційна діяльність як складова економічної безпеки [2]

І, нарешті, п'ятий напрямок впливу: зміцнення конкурентних позицій на світовому ринку наших товарів та економіки загалом, обумовлене переходом на інноваційний шлях розвитку, не може не викликати дій у відповідь від конкурентів як на «виробничому», так і на політичному полі. Для України це не є прогнозом, тому, займаючись інноваційною діяльністю, треба передбачати, як нейтралізувати загрози такого роду. Адже вже зараз ми фактично включені до найжорсткішої конкурентної боротьби на інноваційному фронті: це боротьба за основне джерело нововведень – творчий потенціал працівників, починаючи науковцями та програмістами, і, завершуючи менеджерами.

Також одна з проблем управління, що має бути вирішена в ході формування системи забезпечення економічної безпеки, пов'язана з визначенням джерел фінансування та розробки методів управлінських впливів в інноваційних та інвестиційних процесах.

Щодо інвестиційного потенціалу – істотних заощаджень немає не лише в населення, а й у суб'єктів господарювання. Це наочно підтверджується перманентним невиконанням багатьма підприємствами своїх фінансових зобов'язань перед постачальниками та кредиторами. У разі низького попиту та великих запасів готової продукції на складах підприємства, у промисловості немає коштів не тільки для розширеного відтворення, але і для заповнення оборотних засобів. Однією з причин такого положення для перехідного періоду є витік капіталу.

Міграція капіталу (фінансових коштів) із країни у величезних масштабах – одна з найсерйозніших проблем забезпечення поступального розвитку національної економіки. Ввезення капіталів забезпечує нові, додаткові джерела фінансування та інвестування, тоді як вивезення значно скорочує можливості стабільного функціонування, а часто посилює кризовий стан економічної системи [3].

На відміну від руху капіталу між конкретною країною та зовнішнім світом, що характеризує стан зовнішньоекономічних зв'язків держави, вивезення капіталу найчастіше відображає нестабільність як економічного розвитку національної економіки, так і політичного становища.

Як свідчить світовий досвід, приватний капітал завжди реагує на загрози політичної та економічної стабільності, і коли такі загрози дійсно виникають, засобом збереження капіталу обираються різного роду закордонні вкладення. Великий і різнобічний історичний досвід існування та вивчення втечі капіталу дозволив дати досить об'єктивну оцінку цього явища і виробити конкретні підходи в державі до вирішення викликаних ним економічних проблем, включаючи проблему повернення «біглого» капіталу в економіку. Важливим аспектом основи розмежування вивезення та втечі капіталу – визначення мотивів, внаслідок чого воно відбувається [4].

Втеча капіталу, на відміну від вивезення капіталу, – це його переміщення з країни, що мотивується не лише міркуваннями комерційної доцільності та вигоди, а виключно чи переважно міркуваннями безпеки в будь-якій її формі. За економічними та політичними мотивами, як вважають світові практики, вивезення капіталу може набувати форми втечі капіталу в тому випадку, якщо він здійснюється у стислий термін. Тобто ще однією

відмінністю втечі капіталу від його вивезення є тимчасова характеристика цього процесу – короткостроковий потік капіталів за кордон. При цьому економічними причинами вважаються вищі ставки річного відсотка за кордоном, різкі коливання обмінних курсів національної та іноземних валют, інфляція та, головне, погіршення інвестиційного клімату в країні [5].

У загальному сенсі, серед головних причин і несприятливих факторів, що сприяють появі мотивації та викликають «втечу» капіталу, аналітики відзначають політичну нестабільність чи загрозу конфіскації, високий рівень інфляції, незахищеність власності, недостатню законодавчу базу для підприємництва, надмірно високі податки, фінансові обмеження, загрозу девальвації, невиконання урядом своїх фінансових зобов'язань тощо [6].

Слід зазначити, що українські підприємці, включаючи банківські структури, наразі освоїли основи розміщення вкладень у різні активи та діють відповідно до базових принципів управління фінансовим портфелем. Ці принципи диктують необхідність здійснення інвестицій у різні активи таким чином, щоб мінімізувати сумарний рівень ризику та забезпечити стійкий і досить високий рівень прибутку.

Поряд з цим, економічна ситуація в державі така, що про вивезення капіталів за кордон з позиції економічної доцільності не йдеться. З погляду наявності в національній економіці місць для інвестування капіталів, Україна є неосвоєною сферою діяльності. Інфляційні процеси створюють для фінансових капіталів досить сприятливий стан отримання прибутку. Активний розвиток торгівлі імпортованими товарами з урахуванням постійного зростання цін на внутрішньому ринку, курсу долара, що збільшується, робить дуже вигідним вкладення капіталів у посередницькі операції.

На тлі цих заходів загальнодержавного та загальноекономічного характеру необхідне продовження роботи з посилення та вдосконалення контролю за зовнішньоекономічною діяльністю з метою запобігання необгрунтованому господарською необхідністю переведенню за кордон вітчизняного капіталу. Одним з ефективних напрямів боротьби з незаконним вивезенням капіталу може стати законодавче підкріплення та забезпечення легальних операцій українського бізнесу із закордонними банківськими структурами й інститутами світового фінансового ринку [7]. Загалом, під час вирішення проблеми, усунення умов і передумов як міграції капіталу загалом, так і його втечі, Україна змогла забезпечити один із реальних каналів інвестування.

Таким чином, лише одна зі складових проблеми підвищення інвестиційної активності – визначення джерел фінансування – демонструє тісний взаємозв'язок інвестиційної діяльності з економікою, а через неї із національною безпекою. Крім того, оцінка ситуації в цій сфері дозволяє виділити найбільш «болючі» точки, фактори та дії суб'єктів господарювання, що створюють реальні загрози національним економічним інтересам і, відповідно, вжити необхідних заходів щодо запобігання негативним наслідкам.

1. Мартиненко В. В. Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації. *Економічний часопис – XXI*. 2021. № 7-8. С. 40-43.
2. Булєєв І. П. Деякі аспекти системного підходу до формування програми сталого розвитку економіки України. *Економіко-правові аспекти сталого розвитку: держава, регіон, місто: матер. І міжнар. наук.-практ. конференції (7 червня 2019 р., м. Київ)*. Київ: НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. С. 23-25.
3. Свідерський В. П., Пустова В. В., Лазарєв Б. О. Формування та реалізація інноваційної стратегії розвитку підприємства. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 16. С. 468-473.
4. Живко З. Б., Овечкіна О. А., Родченко С. С., Сакун Л. М. Інноваційна модель стратегічного розвитку в управлінні безпековою економікою в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації. *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць*. № 4 (251). Київ: ДНДШМЕ, 2022. С. 44-51.
5. Юшков П. О. Інституціональне середовище системи проектного управління розвитком національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22 (2). С. 149-152.
6. Драчук Ю. З., Зеркаль А. В., Сталінська О. В. та ін. Аспекти повоєнного відновлення інфраструктури й обладнання енергосистеми країни. *The 6th International scientific and practical conference «Modern research in world science» (September 4-6, 2022)*. Lviv, 2022. Pp. 708-715.
7. Макаруч І. М. Економічна безпека держави: зміст і класифікація загроз. *Ефективність державного управління*. 2019. Вип. 32. С. 441-448.

УДК 63

DOI: 10.31733/17-03-2023-499-499

Роман КАРПЕНКО

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Борис МОСТОЛЮК

здобувач вищої освіти
Київського національного
торгівельно-економічного університету

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Стан та розвиток економіки України багато в чому залежить від розвитку аграрного сектора економіки. Питання стану та проблем розвитку аграрного сектора є досить актуальним, адже існує багато чинників, які послаблюють його та відповідно негативно впливають на загальний стан економіки нашої країни. Аграрний сектор був і залишається визначальною складовою суспільного розвитку. Сучасний стан аграрного сектора України засвідчує незбалансованість його розвитку, коли перевага надається економічній складовій при вторинності екологічної та соціальної детермінант [1, с. 61].

Аграрний сектор економіки країни – це цілісний комплекс, тісно пов'язаний з природними умовами, ресурсами, технічними можливостями та кваліфікованими спеціалістами [2]. Серед основних негативних чинників, що впливають на розвиток аграрного сектора економіки України є екологічні проблеми. Екологічна ситуація є основою для ефективного функціонування аграрного сектора, тому її регулювання є необхідною умовою подальшого розвитку країни. Можна виокремити такі екологічні проблеми сучасного аграрного сектора України: збіднення генетичного фонду рослин і тварин, що, в свою чергу, зумовлено: впровадженням монокультур; урбанізацією; будівництвом великих водосховищ тощо; зменшення родючості ґрунтів і їх деградація через: гонитву за максимальними врожайми; порушення правил агротехніки; застосування важких сільськогосподарських машин; неправильну меліорацію та ін.; промислове забруднення земель; знищення лісів, їх деградація та зменшення біорізноманіття; надлишкова хімізація сільського господарства – (40 % засвоюється рослинами що в подальшому призводить до збільшення нітратів у харчових продуктах, а 60 % вимивається з ґрунту та забруднює водойми); деградація водних ресурсів; проблеми розвитку природо-заповідного фонду та рекреаційних ресурсів [1, с. 61]. І все це ще більше погіршується через військові дії.

У ринкових умовах господарювання для підприємств аграрного сектора економіки України однією з головних проблем є залучення інвестиційних ресурсів. Останніми роками після тривалого спаду інвестиційні процеси в сільському господарстві активізувалися [3, с.67]. Створює значні труднощі для успішного функціонування та розвитку аграрного сектора в Україні недосконала нормативно-правова база, тому необхідно переглянути її та змінити, щоб вона могла відповідати інтересам виробників сільськогосподарської продукції та захищати їхні інтереси.

На сучасному етапі існує багато проблем, які не дають розвиватись аграрному сектору економіки України, проте навіть за таких умов він продовжує прийнятно функціонувати. Низку проблем пов'язаних із розвитком аграрного сектора економіки, які було висвітлено у дослідженні можна використати для формування державної та регіональної стратегії розвитку у даній сфері.

1. Antokhova I. M. Ecological perspectives in the conception of Ukrainian agrarian sector's sustainable development realization. The USV annals of economics and public administration. 2016. № 16. С. 60-65.

2. Павлова Г. Є. Особливості аграрного сектора в національній економіці. Ефективна економіка. 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com>.

3. Бунга Н. Ю. Стан та проблеми аграрного сектора України у сучасних умовах. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2014. № 1. С. 64-70.

УДК 331.5

DOI: 10.31733/17-03-2023-500-501

Олександра НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА БЕЗРОБІТТЯ ТА ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ

У всі часи однією з найважливіших функцій влади було забезпечення національної безпеки, яка передбачала збереження цілісності держави, її територіальних кордонів, готовність до відображення будь-яких зовнішніх і внутрішніх посягань на стабільність та правопорядок. За таких умов влада та відповідні інституції громадянського суспільства традиційно звикли спиратися на силові структури, сучасні засоби масового ураження супротивника і низку інших атрибутів. На перший погляд, серед них не відразу зрозуміла роль соціальних індикаторів, як одного з інструментів забезпечення безпеки держави.

В нинішніх умовах розвитку української держави у всіх сферах життєдіяльності людини та суспільства спостерігається поява нових ризиків та загроз, які необхідно брати до уваги при розробці цільових державних програм та подальшому їх здійсненні, спрямованих на забезпечення національної безпеки країни. В першу чергу мова йде про безробіття, що складає одну із суттєвих загроз соціальній стабільності та прямо впливає на стан підтримання національної безпеки країни.

Це соціальне явище викликає особливу тривогу внаслідок того, що протягом декількох років безробіття має масовий та застійний характер. Причинами безробіття можуть бути: структурні зрушення в економіці, що виражаються в тому, що впровадження нових технологій, обладнання призводить до скорочення надлишків робочої сили; економічний спад або депресія, які змушують роботодавців знижувати потребу в трудові ресурси; сезонні зміни в рівні виробництва в окремих галузях економіки та ін. Негативний характер безробіття пов'язаний з невдоволенням громадян, і, як наслідок, із збільшенням можливості виникнення соціальних вибухів, а також розростання тіньового сектора економіки. Більше того, безробіття збільшує навантаження на працюючих громадян шляхом перенесення ними витрат за змістом соціально вразливих категорій (інвалідів, незаможних громадян тощо).

За даними офіційної статистики, рівень безробіття України за останнє десятиліття був вкрай високим. У наукових дослідженнях, що стосуються розробки переліку індикаторів економічної безпеки та їх порогових значень, рівень безробіття, що перевищує позначку 5 % економічно активного населення, що свідчить про наявність загрози економічної безпеки у соціальній сфері. В останні роки рівень безробіття перевищує критичну величину.

Безробіття впливає не лише на злочинність в Україні, але й на такі дестабілізуючі фактори національної безпеки, як поширення алкоголізму та наркоманії. Люди, які стають залежними від наркотиків та алкоголю, і здійснюють більшість злочинів в Україні, оскільки, як безробітні, не мають грошей для забезпечення себе наркотичними засобами. Утворюється замкнуте коло, яке спричиняє небезпеку для суспільства. Наркоманія в Україні – це загроза національній безпеці, в Україні відображається для суспільства статистикою. Її обсяг в Україні точно не обліковано: кількість неврахованих наркоманів не знає ніхто. В Україні її масштаби збільшуються на 8 % за рік – тенденція, одна з найвищих у світі. 70 % наркоманів – молодь до 25 років. Жіноча наркоманія в Україні у відсотковому співвідношенні найвища в Європі. Наркоманія в Україні впливає (і в майбутньому цей вплив зросте) на негативну демографічну ситуацію [1].

В Україні на сьогоднішній день 4,7 млн. громадян перебувають у пошуку роботи і не можуть її знайти. Національний банк України оцінює рівень безробіття у 30 %. Це означає, що 4,7 млн. українців перебувають у пошуку роботи і не можуть її знайти. Ці цифри складаються з 2,7 млн осіб за межами України, які хочуть повернутися зараз і почати працювати, і 2 млн – усередині країни. Значним викликом є виїзд за кордон мільйонів

українців, які були активно залучені до української економіки [2].

Діяльність із забезпечення національної безпеки зводиться, головним чином, до протидії загрозам, серед яких внутрішній загрозою для держави по праву є безробіття, що справляє серйозний руйнівний вплив на соціально-економічну сферу країни.

Серед основних факторів, що сприяють зростанню рівня безробіття, слід назвати:

- по-перше, структурні невідповідності профілю випускників потреб ринку праці, відсутність наукового прогнозу у пропозиції кваліфікованих кадрів;
- по-друге, невідповідність рівня кваліфікації випускників вимогам роботодавців;
- по-третє, зниження практичних навичок за здобутою професією у молодих спеціалістів;
- по-четверте, низька зарплата у молодих спеціалістів;
- по-п'яте, небажання та відсутність можливості навчання молодих спеціалістів на виробництві, неприховане ігнорування роботодавцями соціальних прав молодих фахівців;
- по-шосте, помилковий чи кон'юнктурний вибір професії, спеціальності тощо.

Отже, зниження рівня безробіття сприятиме економічному зростанню України, однак подолання цієї проблеми потребує впровадження комплексу рішень, починаючи від адекватного професійного спрямування при підготовці спеціалістів у навчальних закладах, закінчуючи проведенням масштабних економічних реформ, залученням інвестицій та створенням робочих місць в галузях з високим технологічним рівнем. Серед іншого доцільним також є:

- створення державної системи підготовки та перепідготовки кадрів за пріоритетними напрямками з урахуванням інноваційного розвитку економіки країни;
- вироблення комплекс заходів щодо закріплення та стимулювання насамперед, молодих робочих кадрів, особливо у складних галузях економіки;
- забезпечення сприяння органами влади та інституціями громадянського суспільства у молодіжних ініціативах, пов'язаних із створенням нових робочих місць;
- забезпечення якості вищої освіти, відновлення престижу та актуальності навчання прикладним кваліфікаціям, прив'язання їх до конкретних технологій, представлених на ринку праці;
- перенесення центру тяжкості соціальної політики у сферу праці, забезпечення зайнятості працездатного населення, створення умов для професійного розвитку працівників, справедливої оплати праці та гарантованого доходу, соціального захисту інтересів працівників;
- розробка заходів підтримки молодих працівників, які опинилися у статусі «безробітний»;
- залучення до реалізації програм підготовки та перепідготовки громадян, які втратили роботу, великого бізнесу та корпорацій; розробка програм та пошук реальних механізмів їх реалізації, спрямованих на сприяння зайнятості працездатних громадян, підвищення їхньої мобільності та конкурентоспроможності на російському ринку праці;
- прийняття нарешті нового Трудового кодексу України (або принаймні Закону України «Про працю»), у тому числі введення в юридичну площину багатьох понять із усталених ділових практик, наразі не захищених правовими механізмами.

1. Галайко Н. В., Столяренко О. О. Безробіття як загроза соціальній безпеці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 2. С. 29-36.

2. Стало відомо, який рівень безробіття зараз серед українців. URL: <https://www.slovoi.dilo.ua/2023/01/17/novyna/suspilstvo/stalo-vidomo-yakyj-riven-bezrobittya-zaraz-sered-ukrayincziv>.

УДК 334

DOI: 10.31733/17-03-2023-502-503

Поліна СОКОЛ

доцент кафедри маркетингу
та міжнародного менеджменту
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара,
кандидат економічних наук

Світлана ГОРДІЙЧУК

директор ТОВ «Размах»

МАРКЕТИНГОВІ ВАЖЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасному бізнесі економічна безпека підприємства є одним з найважливіших аспектів, що визначають його конкурентоспроможність і довгостроковий успіх. Багато підприємств у своїх стратегіях звертаються до маркетингових важелів для забезпечення своєї економічної безпеки.

Одним з найбільш ефективних маркетингових важелів, здатних забезпечити економічну безпеку підприємства, є диверсифікація продуктового портфеля. Диверсифікація продуктового портфеля дозволяє компанії збільшити свою частку на ринку і убезпечити себе від ризиків, пов'язаних з коливаннями попиту на той чи інший товар або послугу. Крім того, диверсифікація продуктового портфеля може допомогти компанії отримати нові можливості для зростання і розвитку, що також є важливим аспектом економічної безпеки.

Ще одним маркетинговим важелем, здатним забезпечити економічну безпеку підприємства, є створення унікального бренду. Створення унікального бренду дозволяє компанії встановити високий рівень довіри і лояльності серед споживачів, що в свою чергу забезпечує стабільний потік доходів. Крім того, унікальний бренд може допомогти підприємству захистити свій ринок від конкуренції і збільшити свою частку на ринку.

Маркетинговий важіль, здатний забезпечити економічну безпеку підприємства, є стратегічне партнерство, яке дозволяє підприємству встановлювати довгострокові відносини з іншими компаніями або організаціями, що може привести до створення нових можливостей для розвитку бізнесу. Стратегічне партнерство може допомогти підприємству захиститися від конкуренції, розширити свій ринок збуту, підвищити свою економічну безпеку [1].

Крім того, одним з маркетингових важелів, здатним забезпечити економічну безпеку підприємства, є використання стратегій ціноутворення, які дозволяють підприємству адаптуватися до мінливої кон'юнктури ринку і конкуренції, що може допомогти йому зберегти свою частку на ринку і захистити себе від втрат. Правильне використання цінових стратегій може допомогти бізнесу залучити нових споживачів і збільшити свій прибуток.

Нарешті, маркетинговим важелем, який також може забезпечити економічну безпеку підприємства, є використання маркетингових досліджень. Дослідження ринку дозволяє підприємству отримати більш глибоке розуміння потреб і переваг своїх споживачів, що може допомогти йому адаптувати свої товари і послуги до вимог ринку. Дослідження ринку може допомогти підприємству виявити нові можливості для зростання і розвитку, що також є важливим аспектом економічної безпеки.

В умовах війни забезпечити економічну безпеку підприємства за допомогою маркетингових важелів стає набагато складніше, так як виникає безліч нових проблем, пов'язаних з нестабільною ситуацією на ринку, обмеженнями в торгівлі і переміщенні товарів, зміною споживчого попиту та іншими факторами. Однією з проблем, яка може виникнути в умовах війни, є обмеження доступу на ринок. Війна може стати причиною закриття багатьох ринків або обмеження доступу до них, що може сильно позначитися на діяльності підприємства. Наприклад, багато підприємств можуть зіткнутися з проблемою обмеження експорту своєї продукції, що може привести до зниження обсягів виробництва і втрат [2].

Під час війни споживачі можуть змінити свої споживчі переваги, перейшовши на більш дешеві товари або товари, які вважаються більш необхідними на війні. Підприємства, які не адаптуються до мінливого споживчого попиту, можуть втратити своїх клієнтів і

зіткнутися з фінансовими проблемами. Війна може призвести до того, що бренди та компанії, які асоціюють себе з певними політичними, соціальними чи культурними цінностями, стикаються з ризиком втратити свою репутацію в очах споживачів. В таких умовах маркетингові важелі можуть не допомогти в захисті бренду і репутації компанії.

Крім того, війна може призвести до того, що багато підприємств зіткнуться з фінансовими проблемами через необхідність інвестувати додаткові кошти в заходи безпеки, такі як підвищення безпеки, оренда складів для зберігання запасів, збільшення вартості доставки товарів та інші заходи. Крім того, під час війни можуть виникнути несподівані витрати, пов'язані зі зміною податкової політики, зростанням інфляції та ін.

Для того щоб вирішити ці проблеми, підприємства повинні використовувати різні маркетингові важелі, які можуть допомогти їм забезпечити економічну безпеку в умовах війни. Одним з таких важелів може стати диверсифікація товарів і послуг. Підприємства можуть розширювати свій асортимент продукції і послуг, щоб пристосуватися до мінливого споживчого попиту і забезпечити себе додатковими джерелами доходу.

Підприємства можуть використовувати дослідження ринку для аналізу змін споживчого попиту та відповідної адаптації своїх продуктів та послуг. Також важливо стежити за змінами на ринку і аналізувати дії конкурентів, щоб приймати своєчасні рішення. В умовах війни споживачі можуть стати більш вимогливими до якості товарів і послуг, тому бізнесу слід прагнути пропонувати продукцію і послуги, що відповідають високим стандартам якості.

Суб'єкти господарювання можуть використовувати маркетингові важелі для покращення своєї репутації та бренду. Наприклад, вони можуть використовувати маркетингові кампанії, щоб продемонструвати свою підтримку військових дій та внесків у національну безпеку. Це може допомогти їм зміцнити свою репутацію і зберегти лояльність своїх клієнтів.

В цілому на війні забезпечення економічної безпеки підприємства за допомогою маркетингових важелів може бути складним завданням, але при правильному підході і використанні різних маркетингових стратегій підприємства можуть зберегти свої позиції на ринку і навіть збільшити свою частку в конкурентному середовищі. Одним з важливих аспектів використання маркетингових важелів впливу під час війни є розуміння потреб і переваг споживачів в умовах мінливих обставин. Підприємства повинні швидко реагувати на зміни споживчого попиту, а також проводити аналіз конкурентів і ринку в цілому.

Крім того, важливо враховувати зміни в податковій політиці, правилах імпорту та експорту, тарифах та інших економічних факторах, які можуть вплинути на бізнес в умовах війни. Підприємства повинні прагнути оптимізувати свої витрати і максимізувати свій прибуток для забезпечення економічної безпеки.

Але маркетингові важелі не повинні використовуватися на шкоду національній безпеці або інтересам держави. Бізнес повинен дотримуватися етичних принципів і поважати закони і правила, щоб не завдати шкоди своїй репутації або не привернути негативну увагу з боку державних органів.

Використання маркетингових важелів може допомогти підприємствам забезпечити економічну безпеку в умовах війни. Диверсифікація продукції, підвищення якості продукції та послуг, моніторинг змін на ринку, використання маркетингових кампаній для зміцнення репутації та бренду можуть бути корисними стратегіями в цій ситуації. Однак бізнес повинен враховувати зміни в податковій політиці, економічні фактори та етичні принципи для забезпечення ефективної та безпечної діяльності в цій ситуації.

На закінчення можна сказати, що маркетингові важелі відіграють важливу роль в забезпеченні економічної безпеки підприємства. Диверсифікація продуктового портфеля, створення унікального бренду, стратегічне партнерство, використання стратегій ціноутворення і маркетингових досліджень – всі ці маркетингові важелі можуть допомогти компанії захиститися від ризиків і забезпечити стабільне зростання і розвиток в довгостроковій перспективі. Важливо підкреслити, що дані маркетингові важелі не є єдиними, і повинні використовуватися в комплексі з іншими стратегіями для досягнення найкращих результатів.

1. Сокол П. М., Хамініч С. Ю. Трансформація механізму маркетингу українських підприємств у сучасному бізнес-середовищі. Дніпро : Вид-во «Нова-Ідеологія», 2022. 160 с.

2. Хамініч С. Ю. Інституціональні засади економічної безпеки України в умовах війни. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Економічні науки. 2023. № 2.

УДК 336

DOI: 10.31733/17-03-2023-504-505

Валентина ЧУМАК

професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
кандидат економічних наук, доцент

Людмила БРАЖНИК

доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Полтавського державного аграрного університету,
кандидат економічних наук, доцент

ФІНАНСОВА КРИЗА ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

За останні роки увага науковців зосереджувалась на аналізі причин, факторів, особливостей прояву та шляхів подолання кризи. Основними її причинами експерти називають надмірно експансивну грошову політику, наявність величезного дисбалансу у світовій економіці, недосконалість регулювання фінансових ринків на національному і міжнародному рівнях. З огляду на це, подолання фінансової кризи на сьогодні є найбільш дискусійною темою серед науковців, бізнесменів, експертів і політиків, що зумовлює актуальність теми дослідження.

У більшості випадків виникнення кризової ситуації на підприємстві викликане дефіцитом власних засобів. Надмірне залучення позикових коштів, недотримання графіка погашення зобов'язань призводить до відволікання власного капіталу на невиробничі витрати по їх обслуговуванню, до зниження платоспроможності і фінансової стійкості, що збільшує імовірність ліквідації підприємства в процесі банкрутства. Отже, на розвиток кризової ситуації на підприємстві найбільше впливають такі чинники: конкуренція (зовнішня і внутрішня); рівень впливу на діяльність підприємства процесів, пов'язаних із науково-технічним прогресом; фінансова, кредитна і податкова політика держави; перевитрата інвестиційних ресурсів; неефективна побудова структури майна і капіталу підприємства. Глибина і тривалість кризового стану залежить від: кількості факторів впливу зовнішнього і внутрішнього середовища; результативної дії даних факторів.

Однак, ми можемо виявити і позитивні наслідки фінансової кризи: ліквідація нерентабельних виробництв, що приводить до підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності та зниження витрат виробництва; вивільнення фінансових ресурсів, що використовувались у нерентабельному виробництві продукції; підвищення кваліфікації управлінського персоналу, що забезпечує зацікавленості менеджерів і працівників підприємства у кінцевих результатах своєї діяльності; набуття досвіду у сфері формування дієвої інвестиційної політики суб'єктів господарювання, тощо.

Слід зазначити, що з метою подолання наслідків фінансово-економічної кризи, необхідна своєчасна розробка комплексу ефективних та взаємопов'язаних заходів щодо взаємодії фінансового і виробничо-господарського секторів економіки, а також узгодженість дій усіх органів державної влади та суб'єктів господарювання з метою їх виконання. При цьому головна роль повинна полягати у розробці та виконанні державної стратегії соціально-економічного розвитку підприємства, яка б містила в собі стимулюючі заходи щодо розвитку економіки, ефективну експортно-імпортну політику підприємства. Реалізація завдань грошово-кредитної стратегії повинна здійснюватися Національним банком України на основі обґрунтованих інструментів та реальної незалежності. Враховуючи перспективи загальної світової фінансової нестабільності, в країні повинна бути запроваджена ефективна і постійно діюча система моніторингу стабільності фінансової системи в цілому та банківського сектора, зокрема.

Сучасний стан економічного розвитку України змушує керівників підприємств постійно приймати рішення за умов невизначеності. В умовах політичної, економічної та фінансової нестабільності комерційна діяльність супроводжується кризовими ситуаціями, результатом яких може стати неспроможність чи, навіть, банкрутство підприємств. Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що в умовах фінансової кризи проведення санації підприємства займає вагомe місце в забезпеченні його ефективного функціонування та підвищенні прибутковості.

Під діагностикою кризових явищ розуміють використання сукупності методів фінансового аналізу для своєчасного розпізнавання симптомів фінансової кризи на підприємстві й оперативного реагування на неї на початкових стадіях з метою зменшення імовірності повної фінансової неспроможності суб'єктів господарювання [1, с. 28]. Загалом, діагностика фінансової кризи суб'єкта господарювання – перший крок на шляху до локалізації негативних наслідків кризи та подальшого успішного оздоровлення підприємства. Незалежно від сприйняття кризи (виключно негативно чи як поєднання загрози та шансу) її необхідно своєчасно передбачити.

Вчасне та раціональне використання наявних оздоровчих процедур дозволять уникнути значних втрат у фінансово-економічній діяльності, зміцнюватимуть конкурентні позиції підприємств. Практика доводить необхідність запровадження на багатьох вітчизняних підприємствах елементів антикризового фінансового управління. Ігнорування потреби в антикризових заходах може призвести до неконтрольованого розвитку фінансової кризи, банкрутства та, в гіршому випадку, ліквідації суб'єкта господарювання. Основним змістом антикризового фінансового управління підприємством є реалізація управлінських рішень щодо попередження фінансових криз, їх подолання і мінімізації негативних наслідків. З метою розробки та впровадження системи своєчасного виявлення та подолання фінансової кризи на підприємстві доцільно створити структурний підрозділ із спеціалістів, що будуть розробляти та впроваджувати антикризову програму [2, с. 132].

До основних факторів, що зумовлюють виникнення кризи ліквідності можна віднести наступні: невраховані вимоги золотого правила фінансування; незадовільна структура капіталу; відсутність резервного капіталу; незадовільна робота з дебіторами; зниження кредитоспроможності підприємства; високий рівень кредиторської заборгованості. Криза ліквідності охоплює підсистему розрахунків з постачальниками, із працівниками та спричиняє розбалансування механізму грошової та розрахункової платоспроможності. Важливим кроком запобігання розвитку кризи ліквідності є її ідентифікація, діагностика за певними показниками.

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що особливо гостро фінансово-економічна криза вплинула на грошово-кредитну, фіскальну та соціальну сфери. Діяльність державних органів влади щодо подолання наслідків кризи не є достатньою, своєчасною і не може привести до стабілізації та покращення ситуації в економіці. Актуальним залишається завдання визначення пріоритетних термінових заходів антикризового спрямування, а також напрямів, завдань та інструментів реалізації антикризової політики держави. Таким чином, для подолання наслідків фінансової кризи необхідна розробка комплексу взаємопов'язаних заходів щодо взаємодії фінансового та інших секторів економіки, а також узгодженість дій усіх органів державної влади та суб'єктів господарювання з метою їх виконання. При цьому ключова роль повинна належати розробці та реалізації державної стратегії соціально-економічного розвитку, яка містила б стимулюючі заходи щодо розвитку економіки, зважену експортно-імпорتنу політику.

1. Гвізджинська І., Чумак В. Діагностика кризових факторів в діяльності суб'єктів підприємництва. Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики : матеріали VIII всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених, м. Полтава, 28 жовтня 2021 р. Полтава, 2021. С. 28–30.

2. Чумак В. Д., Дорошенко О. О., Кіріченко Н. О. Система виявлення та подолання фінансової кризи в умовах сільськогосподарських підприємств: механізм виявлення та реалізації. Ефективна економіка. 2022. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10300>. DOI: 10.32702/2307-2105-2022.5.91.

УДК 63+366

DOI: 10.31733/17-03-2023-506-509

Олександра НОВАК

аспірант Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В наукових колах не існує єдиного визначення «національної безпеки». Еволюція поняття «безпеки» сягає від античності (Арістотель, Платон, Фулідід). У перекладі з грецької безпека означає «управління ситуацією». Арістотель пов'язував усвідомлення безпеки з самозбереженням. В основоположній праці Платона «Політея» доведено, що ідеальною вважається держава, де є достаток, а не надлишок; кризові явища виникають у зв'язку з бажанням суспільства споживати та володіти предметами розкоші, яких немає у природних ресурсах країни що зумовлює завоювання нових територій, отримання бажаних ресурсів та задоволення надмірних потреб. Таким чином, Платон запропонував стан ідеальної держави, яка знаходиться в економічній безпеці.

Саме поняття безпеки почало вживатися з 1190 року (словник Робера) і означало стан спокою в душі людини. Англійський філософ Середньовіччя, Томас Гоббс, у праці «Левіафан» спирається на доробок Ніколо Макіавеллі, проголошуючи, що природним станом світу є стан війни, де існує постійна загроза конфлікту та страх смерті і саме останній підштовхує людство до пошуку миру та безпеки. Зважаючи на те, що «державнацій», до кінця 18- початку 19 століття ще не існувало, ми не можемо ототожнювати розуміння «національної безпеки» в далекому минулому та сьогодні. За Гоббсом поява держави розглядалася як створення певного порядку, який спрямований на запобігання цій тваринній поведінці на індивідуальному рівні. Проте держави також складаються з лідерів, які самі є звичайними людьми з характерними недоліками. Таким чином, можна вважати, що держави діють на міжнародній арені подібно до людей у природному стані або «природному стані людства». [1] Як наслідок, на міжнародному, міждержавному рівні, держави розглядаються як такі, що змушені діяти егоїстично, щоб забезпечити собі безпеку – тобто вони стурбовані насамперед своєю національною безпекою. [2]

Протягом 18-19 століть сформувався поняття – індивідуальної безпеки або безпеки особистості. Хоча безпека («safety») коротко згадується в Декларації незалежності США (1776 р.) як основоположний принцип, безпека («security») стала одним із «природних і невідкладних прав людини» у французькій Декларації прав людини і громадянина (1789). В Статті 3 Загальної Декларації прав людини зазначено «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність («security of person»)). Рівень індивідуальної безпеки сприяв розвитку інших напрямів безпеки, зокрема безпеки людини. У розділі Доповіді ПРООН про людський розвиток за 1994 рік під назвою «Нові виміри безпеки людини» також згадуються економічна безпека, безпека здоров'я, екологічна безпека, безпека громад, політична безпека і зокрема продовольча безпека. [3].

Сучасна Копенгагенська школа досліджень безпеки поставила під сумнів основний постулат «чим більше безпеки, тим краще» [4]. Виходячи з розуміння безпеки як мовленнєвого акту, твердження полягає в тому, що політичні питання можуть бути сек'юритизовані (перетворені на питання безпеки) і, таким чином, виходити за межі повсякденної політики, як-от екологічна безпека. Зокрема Сьюзен Стрендж розглядає безпеку як одну з чотирьох «відмінних, але пов'язаних» структур влади в глобальній політичній економіці. [5] Вона визначила структуру безпеки як одну з чотирьох структур влади (на доповнення до виробничої, фінансової та структури знань), яка створюється шляхом забезпечення безпеки (від загальних небезпек, таких як насильство) до населення.

Поняття економічної безпеки у світовій економічній науці та практиці було офіційно введено у ХХ столітті із заснуванням у США за президентства Рузвельта Федерального комітету з економічної безпеки у 1934 році. У доповіді представлений комітетом першочерговою метою програми економічної безпеки було визначено «забезпечення

адекватного доходу кожній людині дитячого, молодого, середнього чи похилого віку – під час стану хвороби чи здоров'я; з тим, щоб забезпечувати захист від усіх небезпек, що призводять до злиднів і залежності». [6] Відтоді спостерігається посилення уваги держав до проблем економічної безпеки. У 1987 році ООН прийняла резолюцію щодо міжнародної економічної безпеки [7]. Резолюція відзначає зростаючу роль взаємозалежності між державами, що зумовлює взаємну зацікавленість усіх держав в забезпеченні безпечної обстановки у світі шляхом стабілізації економіки, торгівлі, монетарної та фінансової обстановки за рахунок міжнародної економічної співпраці та використання потенціалу багатосторонніх та регіональних організацій. До прикладу, сучасна Стратегія економічної безпеки України до 2025 року визначає економічну безпеку як «стан економіки, за якого досягаються основні національні економічні інтереси». Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України охоплюють наступні виміри економічної безпеки: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, соціальна, фінансова та продовольча. [13]

У вузькому значенні – поняття «безпеки» ототожнюється з військовою могутністю та територіальною цілісністю. В такому випадку економіка є важливою лише тією мірою, якою вона надає матеріальні та фінансові засоби необхідні для досягнення або («продукування») національної безпеки. Позитивна кореляція між економічною та військовою потужністю держави була доведена ще Адамом Смітом, який стверджував, що впровадження вогнепальної зброї радикально змінило правила ведення війни: «великі витрати на вогнепальну зброю дають очевидну перевагу нації, яка найкраще може дозволити собі ці витрати, а отже, багатий і цивілізований народ має перевагу над бідним та варварським народом. У давні часи заможним і цивілізованим було важко захистити себе від бідних і варварських народів. У наш час бідним і варварам важко захиститися від багатих і цивілізованих. Винахід вогнепальної зброї, який на перший погляд здається таким згубним, безумовно, сприятливий як для сталості, так і для розширення цивілізації». [8] Але у сучасних умовах є певні застереження щодо співвідношення економічної та національної безпеки. По-перше, країни виділяють різну частину своїх видатків на безпекові цілі, при чому, за даними SIPRI світові видатки на оборону за останні 60 років істотно знизилися з 6% у 1960, 3% у 1990 до 2,2% у 2020. [9] По-друге, ефективність військових видатків різниться за країнами, оскільки на цей процес впливає сукупність внутрішніх чинників, і зокрема чи може країна собі дозволити сучасні види озброєння. По-третє, великий вплив нематеріальних чинників на перебіг конфлікту (лідерство, особливості місцевості та ін.) по-четверте, економічно слабша країна може залучити підтримку ззовні.

У розширеному значенні – взаємозалежність економічної та національної безпеки посилюється. Національний консенсус та політична стабільність сприяють економічному процвітання, тому погіршення економічних умов може трактуватися як загроза національній безпеці. Якщо економічні зміни відбуваються всередині країни – за це відповідають виключно внутрішні фактори, однак якщо такі зміни приходять ззовні – вони вважатимуться загрозою. [10] При цьому, Міжнародна організація праці визначає, що джерелом «економічної небезпеки» є ризики (оцінений негативний вплив) та невизначеність (непередбачуваність). [11] І з посиленням глобалізаційних тенденцій, вплив глобальних факторів на національну безпеку держав посилюється. Починаючи з 80-х років ХХ ст. розпочалася широкомасштабна наукова розробка категорії «економічна безпека», зокрема у Лондонському інституті стратегічних досліджень, Стокгольмському інституті досліджень безпеки та Лондонській школі економіки (LSE).

Один із засновників Копенгагенської школи, професор LSE, Баррі Бузан у своїй роботі «Люди, держави та страх» (1983) стверджував, що конкретні економічні загрози національній безпеці, досить важко відрізнити від пасток звичайної економічної конкуренції, окрім двох випадків [12]: по-перше, коли військовий потенціал залежить від постачання ключових стратегічних матеріалів, які отримуються за межами держави. Загрози таким постачанням досить швидко проникають у військовий потенціал, і тому їх можна розглядати майже в тому ж світлі, що й військові загрози; по-друге, коли держави впроваджують економічні стратегії, засновані на максимізації добробуту шляхом розширення торгівлі. З часом така політика призводить до посилення залежності від торгівлі. Звідси деякі країни стають спеціалізованими виробниками сировини, залежними від продажу своєї продукції, а інші стають промисловими центрами, залежними як від постачання сировини, так і від ринків збуту своєї продукції.

Загалом підходи до визначення продовольчої безпеки розвивалися протягом останніх

50 років. Поняття «продовольча безпека» було вперше вжито у 1974 на Всесвітній продовольчій конференції, що відбувалася в Римі. Наступного року було засновано Міжнародний інститут з дослідження продовольчої політики (IFPRI) у Вашингтоні. Еволюція визначень продовольчої безпеки представлена нижче у табл. 1.

Таблиця 1

Еволюція визначень продовольчої безпеки

Рік	Установа	Визначення
1974	ООН	«доступність у будь-який час необхідних світових продовольчих запасів основних продуктів харчування для сталого росту споживання та компенсації коливань виробництва та цін»
1983	ФАО	«забезпечення таких умов, щоб усі люди в будь-який час мали як фізичний, так і економічний доступ до основних видів продовольства, якого вони потребують»
1986	Світовий банк	«забезпечення доступу усіх людей у будь-який час до достатньої кількості їжі для активного і здорового життя людей»
1996	ФАО	ситуацію коли усі люди, у будь який час, мають фізичну, соціальну та економічну можливість доступу до безпечної та поживної їжі, що відповідає їх потребам для активного та здорового життя»
2001	ФАО	«... стан, коли всі люди завжди мають фізичний, економічний і рівний із соціальної точки зору доступ до безпечного і поживного продовольства кількості, достатній для задоволення своїх потреб і переваг у їжі, в обсягах, необхідних для активного й здорового життя»
2020	Група експертів високого рівня з продовольчої безпеки та харчування (HLPE)	«ситуація, яка існує, коли всі люди в будь-який час мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої, безпечної та поживної їжі, яка відповідає їхнім дістичним потребам і харчовим перевагам для активного та здорового життя»

Джерело: складено автором за [14-16]

У науковій літературі традиційно сформувалося 4 виміри продовольчої безпеки, а саме: наявність (достатня кількість і якість їжі), доступ (економічний, соціальний і фізичний), використання (харчовий добробут), стабільність (при раптових потрясіннях або циклічних подіях). На сьогодні визначення продовольчої безпеки трансформувалося з огляду на глобальні загрози. Зокрема, після пандемії COVID-19 у 2020 році Група експертів високого рівня з продовольчої безпеки та харчування (HLPE) визначила 6 вимірів продовольчої безпеки, додавши до чотирьох вищезгаданих агентську функцію (соціально-політичні урядові структури дозволяють досягти продовольчої безпеки) та сталисть (потреби в їжі забезпечуються відповідно до довгострокового відновлення природних, соціальних та економічних систем). [15]

Висновок. В роботі досліджено еволюцію ланцюжку наступних понять «безпека», «національна безпека», «економічна безпека», «продовольча безпека». У результаті було з'ясовано, що поняття «національна безпека» базується на визначеннях та принципах «безпеки». У результаті розвитку постіндустріального суспільства та ускладнення соціальних, державних відносин цей термін було адаптовано до економічного напрямку. В цілому, з'ясовано, що концепція продовольчої безпеки – це динамічна складова економічної безпеки, що адаптується до вимог свого часу.

1.Hobbes, T. 1996. Leviathan. Oxford: Oxford University Press.

2.Walt, S. 1991. 'The renaissance of security studies.' International Studies Quarterly 35(2): 211–39.
2010. 'Realism and Security.' Oxford Research Encyclopedia of International Studies. doi:10.1093/acrefore/9780190846626.013.286

3. United Nations Development Programme (UNDP). 1994. "New Dimensions of Human Security." In Human Development Report 1994, 22–46. Oxford: Oxford University Press. Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf

4.Wæver, Ole. 1995. "Securitization and Desecuritization." In On Security, edited by Ronnie D. Lipschutz, 46–86. New York: Columbia University Press. - с. 47

5.Strange S. et al. The retreat of the state: The diffusion of power in the world economy. – Cambridge university press, 1996.

6. The Committee on Economic Security (CES). REPORT OF THE COMMITTEE ON ECONOMIC

- SECURITY. Режим доступу: <https://www.ssa.gov/history/reports/ces/ces.html>
7. UN, Resolutions and decisions adopted by the General Assembly during its 42nd session, Volume 1, 15 September-21 December 1987. - A/42/49. - 1988. - p. 126-127
8. Smith A. The wealth of nations [1776]. – na, 1937. – Т. 11937.
9. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security. Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS>
10. Luciani G. The Economic Content of Security1 //Journal of Public policy. – 1988. – Т. 8. – №. 2. – С. 151-173.
11. ILO.Economic security for a better world. Geneva, 2004 – 450 с.
12. Buzan B. People, States and Fear; The National Security Problem in International Relation. – The University of North Carolina Press, 1983.
13. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/print>
14. FAO. 1996. Rome Declaration on World Food Security. Режим доступу: <http://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm>.
- 15.Заходим М. В. Продовольча безпека та її місце у структурі економічної безпеки держави //Інноваційна економіка. – 2022. – №. 1. – С. 31-37.
16. HLPE. 2020. Food security and nutrition: building a global narrative towards 2030. A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security, Rome. Режим доступу: <https://www.fao.org/3/ca9731en/ca9731en.pdf>.

УДК 336.1
DOI: 10.31733/17-03-2023-509-511

О. ВОЗНЮК

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

д.ю.н., проф. **Ірина ПАТЕРИЛО**

*(Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара)*

**ОСОБЛИВОСТІ АУДИТОРСЬКОГО ЗВІТУ (ВИСНОВКУ):
МАТЕРІАЛЬНИЙ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТИ**

Аудиторський звіт – один із найголовніших складових частин аудиторського процесу, оскільки тоді формуються підсумки виконаних аудиторських процедур, узагальнюються виявлені помилки, визначається їх сукупний вплив на фінансову звітність і висловлюється думка аудитора щодо її достовірності, повноти відповідності чинному законодавству.

Аудиторський звіт - це документальне закріплення аудитором виявлених порушень, помилок та відхилень від чинного законодавства та встановлених стандартів здійснення господарської діяльності, ведення обліку та складання звітності, а також проведена аудитором оцінка стану бухгалтерського обліку та достовірності звітності на певну дату. Інформація, що наводиться в аудиторському звіті, має бути більш детальною, надійною і компетентною, а також незалежною, об'єктивною і правдивою. Аудиторський звіт складається в довільній формі, призначений для замовника, і його зміст не підлягає оприлюдненню [7].

Головною метою аудиту є вираження думки про достовірність фінансової звітності і відповідність порядку ведення бухгалтерського обліку законодавству України. Саме аудит сприяє запобіганню фінансових порушень на підприємстві, підробок, випадкових помилок, недоліків в організації обліку [2, с. 411].

Відповідно до нових вимог Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (2017 року) результати незалежної аудиторської перевірки оформляються таким видом підсумкової документації, як «Звіт аудитора». Зі зміною назви узагальнюючого документа результатів аудиту не змінюється його структура та змістовне наповнення за виключенням окремих складових, щодо висловлення думки аудитора. Серед теоретиків та практиків сфери аудиту не має чіткої

визначеності щодо назви узагальнюючого документа результатів аудиторської перевірки, акцентується увага на якості проведеної аудиторської перевірки, від якої залежать рішення внутрішніх та зовнішніх користувачів інформації [3].

Аудиторський звіт повинен містити чітко сформульовану думку про склад фінансовий звіт суб'єкта господарювання. При складанні аудиторського звіту під час аудиту фінансових звітів для зовнішніх користувачів доцільно застосовувати Міжнародні стандарти аудиту (далі за текстом - МСА):

- МСА 700 «Формування думки та складання звіту незалежного аудитора щодо фінансової звітності»;
- МСА 705 «Модифікації думки у звіті незалежного аудитора».

Метою МСА 700 «Формування думки та складання звіту незалежного аудитора щодо фінансової звітності» є встановлення стандартів і надання рекомендацій щодо звіту незалежного аудитора, який надається в результаті проведення аудиторської перевірки повного пакету фінансових звітів загального призначення, підготовлених у відповідності до концептуальної основи фінансової звітності, метою якої є досягнення справедливого відображення. Аудиторський звіт повинен містити чітко сформульовану думку щодо фінансових звітів. Послідовність та логічність висловлення думки аудитора у випадках проведення аудиторської перевірки у відповідності до МСА підвищує довіру до професії на глобальному ринку через легкість ідентифікації аудитів, що виконувались у відповідності до глобально визнаних стандартів. Вона також значно полегшує розуміння читачами та ідентифікацію незвичних обставин, коли вони трапляються.

МСА 705 розглядає відповідальність аудитора за надання відповідного звіту за обставин, при яких аудитор приймає рішення про необхідність модифікації аудиторської думки щодо фінансової звітності. Якщо фінансова звітність містить суттєві викривлення, аудитор повинен обговорити це питання з управлінським персоналом і, залежно від концептуальної основи та способу вирішення цього питання визначити, чи потрібно висловлювати модифіковану думку відповідно до МСА 705. У випадках, коли аудитор доходить висновку, що фінансова звітність вводить в оману, він повідомляє управлінський персонал та залежно від способу вирішення визначає, як і яким чином слід надати інформацію у аудиторському звіті [8].

Стосовно процесуальних аспектів складання та використання аудиторського звіту (висновку) 24 грудня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в рамках справи № 914/1979/18 досліджував питання щодо аудиторського висновку, як доказу реальності господарської операції [6].

Згідно з частиною 1 статті 14 Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» аудиторський звіт передбачає надання впевненості користувачам шляхом висловлення незалежної думки аудитора про відповідність в усіх суттєвих аспектах фінансової звітності та/або консолідованої фінансової звітності вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам [1].

Тобто виключно аудиторський висновок не може бути беззаперечним доказом реальності господарських операцій, оскільки оцінка господарських операцій повинна проводитися на підставі комплексного, всебічного аналізу специфіки та умов їх здійснення. Обов'язковою умовою підтвердження реальності здійснення господарських операцій є фактична наявність у сторін договору первинних документів, фізичних, технічних та технологічних можливостей для здійснення відповідних операцій та зв'язку між фактом придбання товару (послуги) і подальшою господарською діяльністю [4].

У Постанові Верховного суду від 06.07.2022 у справі № 914/1979/18 визначене наступне:

1. Виключно аудиторський висновок не може бути беззаперечним доказом реальності господарських операцій, оскільки оцінка господарських операцій повинна проводитися на підставі комплексного, всебічного аналізу специфіки та умов їх здійснення;
2. Обов'язковою умовою підтвердження реальності здійснення господарських операцій є фактична наявність у сторін договору первинних документів, фізичних, технічних та технологічних можливостей для здійснення відповідних операцій та зв'язку між фактом придбання товару (послуги) і подальшою господарською діяльністю;
3. Про неможливість здійснення господарських операцій може свідчити відсутність у контрагента необхідних умов для здійснення певного виду діяльності або трудових ресурсів, транспортних засобів, які є необхідними для здійснення такого виду діяльності,

недостатність часу, майна тощо;

4. Контрагент повинен мати право на зайняття відповідною діяльністю; відповідний вид діяльності має бути передбачений його статутом та внесений до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань за КВЕД [5].

Отже, враховуючи вище викладені обставини, ще раз наголосимо на тому що, аудиторський звіт повинен обов'язково містити інформацію про аудиторське завдання, період аудиту, склад фінансової звітності, межі відповідальності, концептуальну основу перевірки, думку аудитора та інше, звіт повинен бути обмеженим стандартами аудиту, сприяти розумінню суті аудиторської діяльності і підсумків перевірки фінансової звітності та найголовніше це - надавати впевненість щодо стабільності діяльності суб'єкта підприємницької діяльності. Стосовно процесуального аспекту то виключно аудиторський звіт (висновок) не може бути беззаперечним доказом реальності господарських операцій, оскільки оцінка фінансово-господарських операцій повинна проводитися на підставі комплексного, всебічного аналізу специфіки та умов їх здійснення. Обов'язковою умовою підтвердження реальності здійснення господарських операцій є фактична наявність у сторін договору первинних документів, фізичних, технічних та технологічних можливостей для здійснення відповідних операцій та зв'язку між фактом придбання товару (послуги) і подальшою господарською діяльністю.

1. Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» № 2258-VIII від 21 грудня 2017 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#n6>.

2. Гуцаленко Л.В. Контроль якості аудиту у вітчизняній та зарубіжній практиках / Л.В. Гуцаленко, Н.В. Пришляк // Стан та перспективи розвитку обліково-інформаційної системи України: матеріали міжнар. наук. практ. конф. Тернопіль: Крок. 2010. С. 411-413.

3. Л. В. Гуцаленко та Я. В. Сидорук «АУДИТОРСЬКИЙ ВИСНОВОК ЧИ ЗВІТ: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ» - Електронний журнал «Ефективна економіка», URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5680>.

4. Постанова Верховного Суду від 24 грудня 2020 року у справі № 914/1979/18, URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93783639>.

5. Постанова Верховного Суду від 06 липня 2022 року у справі № 923/590/18, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105324925>

6. Інтернет-ресурс Морозов Євгеній «Аудиторський висновок як доказ реальності господарських операцій», URL: <https://advokatmorozov.com/1701-auditorskij-visnovok-yak-dokaz-realnosti-gospodarskikh-operatsij>

7. Інтернет-ресурс «БУКЛІБ» Студентська бібліотека Аудиторський висновок та його види, URL: <https://buklib.net/books/33393/>

8. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України, Міжнародні стандарти аудиту, URL: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-audit>.

УДК 338

DOI: 10.31733/17-03-2023-511-512

Софія КОМОЧКІНА

курсант факультету № 4

Харківського національного

університету внутрішніх справ

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку війни економіка України не лише втратила значну частку потенціалу створення доданої вартості, але й зазнала суттєвих структурних змін.

По-перше, з позиції «праці», вже близько 14,5 млн українців виїхало за кордон [1]. Кількість громадян, яка перемістилася до Західної України також вимірюється мільйонами та постійно збільшується.

По-друге, внаслідок війни в Україні виникла серйозна дисбаланс в економіці, зокрема у сфері енергетики та транспорту. Багато промислових підприємств були знищені або пошкоджені, що призвело до зниження виробництва та збільшення імпорту товарів. Крім того, зменшення видобутку вугілля та газу призвело до збільшення їх імпорту та залежності від інших країн [2].

По-третє, зменшення фінансування соціальних програм та зростання витрат на оборону також мають негативний вплив на економіку країни. Зокрема, це призвело до скорочення бюджетних видатків на освіту та охорону здоров'я, що може призвести до зниження якості життя населення та збільшення соціальної напруженості.

Конфлікт на сході країни призвів до серйозних зрушень в економічній сфері, які стали суттєвими змінами для країни. До основних втрат можна віднести:

1. Зниження виробництва та експорту товарів через обмеження в переміщенні товарів та послуг через відсутність контролю на кордоні та перешкоди в зоні конфлікту.

2. Збільшення державного боргу та зменшення бюджетних надходжень через скорочення податкових платежів та збільшення витрат на оборону.

3. Втрата територій та зниження ресурсної бази для промислового виробництва на території, яка перебуває під контролем окупантів.

4. Втрата людського потенціалу через переселення громадян та втрату кваліфікованих кадрів.

Відновлення економіки після закінчення війни є складним завданням, яке потребує комплексного підходу та координації зусиль усіх галузей економіки та державних органів. Основні напрямки відновлення економіки можуть бути наступні [3]:

1. Інвестиції в економіку. Для відновлення економіки потрібні значні інвестиції. Держава може залучати інвесторів за допомогою стимулювання інвестиційної діяльності, зниження податків на інвестиції та створення сприятливих умов для розвитку бізнесу.

2. Розвиток експорту. Розвиток експорту може стати одним з основних джерел зростання економіки. Для цього необхідно підтримувати експортерів, створювати нові ринки збуту, вдосконалювати логістику та залучати іноземних інвесторів.

3. Реформи. Відновлення економіки потребує проведення реформ у сферах, які несприятливо впливають на розвиток економіки, зокрема в системі оподаткування, банківській системі, правовій системі тощо.

4. Розвиток інфраструктури. Для ефективного функціонування економіки необхідна розвинута інфраструктура. Важливо забезпечити розвиток транспортної інфраструктури, енергетики, інформаційних технологій тощо.

5. Підтримка малих та середніх підприємств. Малі та середні підприємства можуть стати одним з основних джерел зростання економіки. Для цього потрібно забезпечувати підтримку таких підприємств шляхом створення сприятливих умов для їх діяльності.

6. Розвиток людського потенціалу. Необхідно створити умови для навчання та розвитку робочої сили. Повинні бути створені програми професійної підготовки та підтримки для людей, які втратили роботу через війну.

7. Забезпечення макроекономічної стабільності. Уряд повинен забезпечити стабільність курсу гривні, знизити інфляцію та підвищити ефективність фінансової системи.

Утім, країна продовжує боротися з економічними викликами та шукає шляхи відновлення та розвитку. Для цього проводяться реформи, спрямовані на забезпечення стабільності та підвищення конкурентоспроможності економіки. Крім того, держава прагне залучати інвестиції та розвивати партнерства з іншими країнами для підтримки економічного розвитку.

1. Олег Гетьман: Заходи для покращення економічного стану. Investory News. URL: <https://investory.news/oleg-getman-zaxodi-dlya-pokrashhennya-ekonomichnogo-stanu/> (дата звернення: 26.02.2023).

2. Щодо економічного становища в умовах воєнного стану та напрямів його покращення. ГОЛОВНА. URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/377-ekonomika-vv> (дата звернення: 26.02.2023).

3. Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні | Career Hub – платформа розвитку кар'єри. Career Hub – платформа розвитку кар'єри. URL: <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stan/> (дата звернення: 26.02.2023).

УДК 338

DOI: 10.31733/17-03-2023-513-514

А. ОПЕНЬКО

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Лариса НЕСКОРОДЖЕНА**

*(Державний торговельно-економічний
університет)*

РЕЛОКАЦІЯ БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

З початком збройної агресії потреби кожного українця істотно змінилися. Необхідні ресурси для бізнесу вагомо зменшилися у своїх об'ємах. Війна внесла свої правки у стан та можливості підприємств здійснювати свою діяльність. Міграція українців на захід України та за кордон (Польща, Чехія, Німеччина тощо) стало причиною часткової або взагалі повної втрати виробничих потужностей та кваліфікованих кадрів. Також потрібно зауважити на тому, що через постійні обстріли країни-агресора повністю змінилась українська логістика, тому 40 відсотків підприємств або частково зупинені, або взагалі не працюють. За даними Європейської бізнес-асоціації України станом на квітень 2022 року в Україні не припинило працювати до 70% наявних компаній, але вони у більшості випадків працювали в обмеженому режимі. Майже 30% всіх компаній вимушено припинили свою діяльність[2]. Однак у зоні бойових дій, а також у територіально близьких до неї, провадження господарської діяльності є небезпечним для суб'єктів господарювання і його працівників. Тому багато суб'єктів господарювання стали думати про релокацію своєї діяльності.

Релокація – переміщення бізнесу на відносно безпечні території країни або ж взагалі за кордон. Якщо говорити про цілі та завдання релокації бізнес-структур, то це є охорона та збереження виробничих потужностей, активів та майна, а найголовніше - життя працівників, також безпосередньо вже на новому місці – це відновлення діяльності та надання робочих місць. Варто зазначити про нюанси такого процесу, адже одні підприємства мають змогу та можливість переїхати на нові території самостійно, а інші, зазвичай середній та великий бізнес, не можуть і відповідно потребують допомоги в цьому зі сторони держави.

Насправді уряд України досить швидко зреагував на ту ситуацію, що почала складатись після повномасштабного нападу росії й одним з перших кроків, які спрямовувались на допомогу бізнесу стала урядова програма релокації підприємств з прифронтової та бойової зони у більш безпечні місця (переважно захід України) [3]. 11.04.2022 року в Україні була запущена єдина платформа для допомоги у релокації бізнесу, головною метою якої було швидке збирання, опрацювання заявок на релокацію, а також для збирання пропозицій від тих підприємств та господарств, які мають можливість у допомозі «емігрантам» [2].

Відповідно до постанови, програмою переміщення може скористатись і малий, і великий бізнес, який перебуває у зоні підвищеної небезпеки (зона бойових дій, прифронтова), перевезення майна є безоплатним. У такому процесі існує черговість, першими отримають таку допомогу в «еміграції» стратегічно важливі для держави підприємства, а також ті суб'єкти господарювання, які виготовляють товари першої необхідності для військових та цивільного населення (наприклад, харчі, хліб та ін.). Згідно з постановою підприємства можуть переїхати до дев'яти областей – Вінницької, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Хмельницької й Чернівецької, а також у деякі південні райони Волинської та Рівненської області. В Україні також було запущено онлайн-платформу для підтримки підприємств, що продовжують свою діяльність - «Work4UA». Для початку створення економічного опору та фронту держави було запроваджено проект «Працюй на перемогу», який має за головну ціль - залучення фінансової підтримки від українських та іноземних громадян, компаній та організацій для малого і середнього бізнесу України[4].

На практиці релокація бізнес-структур спрацювала так - за даними заступниці Міністра економіки України Тетяни Бережної станом на 25 жовтня 2022 року 761

підприємство перевезло свої виробничі потужності з регіонів активних бойових дій в більш безпечні, 588 з них вже працюють на новому місці. Ще для 274 підприємств зараз здійснюється пошук відповідної локації або способу транспортування [5].

Але є і певні проблеми, з якими стикаються компанії, які вимушено евакуюються з небезпечних місць. Це відсутність житла для працівників, високі ціни на його оренду, недостатність сировини та проблеми з закупкою, з логістикою, з пошуком нових ринків збуту. Тому у даній ситуації є важливим узгодження державних програм релокації з програмами на місцях, тобто повна підтримка від місцевої влади.

Не менше важливою проблемою є економічна свобода – це той ризик, який примушує до 10% українських підприємств здійснювати релокацію за кордон. У рейтингу економічних свобод за підсумками щорічного дослідження Economic Freedom Index 2022 Україна залишається економічно невеликою країною, займаючи 130-е місце серед 177-и країн світу і 44-е місце серед 45-и країн Європи [6].

Причинами стрімкої релокації бізнесу за кордон є: податковий тиск та повільна робота над податковим законодавством, низьким рівнем захисту прав власності, мінливість у впровадженні цифрової митниці тощо.

Всі перелічені проблемні питання в організаційно - економічних проблемах потребують ґрунтовного підходу та системного плану-вирішення. Реалізація пунктів такого плану передбачається у виконанні та розширенні програмних положень щодо релокації бізнесу, обов'язкової співпраці Уряду України з органами місцевої влади. Переміщення підприємств на відносно безпечні місця дає змогу Україні не тільки зберегти виробництво та робочі місця, але ще й задовольнити попит армії та цивільного населення низкою всього необхідного та критично важливого для перемоги у війні з росією.

1. Марчак Д.. Врятувати бізнес від війни. Навіщо державі та бізнесу IT-платформа для релокації. *Економічна правда*. 14 квітня 2022 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/14/685722/> (дата звернення: 19.11.2022).

2. Програма релокації підприємств. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> (дата звернення: 19.11.2022).

3. Тарасовський Ю. Релокація та фінансова підтримка підприємств. *Forbes*. 2022. 19 квітня. URL: <https://forbes.ua/news/relokatsiya-ta-finanova-pidtrimka-pidpriemstv-vukraini-zapustili-dvi-platформи-dlya-dopomogi-biznesu-11042022-5378> (дата звернення: 19.11.2022).

4. Програма релокації: 761 підприємство переміщено в більш безпечні регіони. Міністерство економіки України URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13&title=ProgramaRelokatsii> (дата звернення: 19.11.2022).

5. 2022 Index of Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/country/ukraine> (дата звернення: 19.11.2022).

УДК 336

DOI: 10.31733/17-03-2023-514-516

Ілля ПЕРЕТЯТЬКО

курсант факультету № 4

Харківського національного

університету внутрішніх справ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

Фінансово-економічна безпека є однією з найважливіших складових національної безпеки країни. Україна, як держава, стикається зі складними викликами та загрозами, які можуть вплинути на стан її економіки та фінансів. Важливо забезпечити ефективність фінансово-економічної системи та зменшити ризики, що можуть негативно вплинути на стабільність країни.

Фінансово-економічна безпека є однією з найбільш важливих складових національної безпеки України, але в той же час ця проблема досить нова для нашої країни. Протягом більш ніж 20-ти років незалежності України країна стикнулася з численними складнощами в економіці та фінансах. Перші роки незалежності характеризувалися недостатнім рівнем розвитку ринкових відносин, а також відсутністю необхідної кількості

законів та інституцій, які забезпечують фінансову та економічну безпеку.

З 2000-х років, з початку розвитку ринкової економіки, в Україні було прийнято чимало законів, спрямованих на забезпечення фінансово-економічної безпеки. У цей період українська економіка переживала значні зміни, а також впроваджувалася система податкового та банківського регулювання. У 2014 році Україна стикалася зі складнощами, пов'язаними з Російською агресією

Іншим важливим аспектом фінансово-економічної безпеки України є стійкість фінансового сектору. Фінансовий сектор України складається з банків, страхових компаній, бірж, інвестиційних фондів та інших фінансових установ. Важливо забезпечити стабільну роботу цих установ, щоб не тільки зберегти гроші громадян та бізнесу, а й забезпечити фінансування розвитку економіки країни.

Одним з головних інструментів забезпечення стійкості фінансового сектору є банківський нагляд. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг здійснює контроль за діяльністю банків, щоб забезпечити їх фінансову стійкість. Важливо також забезпечити ефективний механізм ліквідації неплатоспроможних банків, щоб запобігти поширенню кризових явищ на фінансовому ринку.

Значну роль у забезпеченні стійкості фінансового сектору відіграє також національна валюта. Національна валюта повинна бути стійкою та надійною з точки зору внутрішньої та зовнішньої економіки. Важливо забезпечити ефективне управління валютним курсом та резервами країни для підтримки стабільності національної валюти.

Ще однією з ключових складових фінансово-економічної безпеки України є залучення іноземних інвестицій. Це важливий елемент, який допомагає забезпечити стійкість національної економіки та сприяє розвитку господарського потенціалу країни. Для приваблення іноземних інвестицій необхідно створювати сприятливі умови для бізнесу, зменшувати адміністративні бар'єри та спрощувати процедури реєстрації бізнесу. Також необхідно розробляти та впроваджувати інвестиційні програми та проекти, які були б привабливими для іноземних інвесторів.

Однією з головних проблем, яка впливає на фінансово-економічну безпеку України, є корупція. Це серйозна загроза для стабільності економіки, оскільки вона спричинює недовіру іноземних інвесторів, зменшує обсяги інвестицій та негативно впливає на економічний розвиток країни. Тому в Україні ведуться багато реформ та програм, спрямованих на боротьбу з корупцією. Однією з таких реформ є створення Національного антикорупційного бюро України, яке має за мету боротьбу з корупцією на вищому рівні влади. Також в Україні ведеться реформа в сфері публічних закупівель, яка спрямована на запобігання корупції в цій сфері. Успішна боротьба з корупцією є важливим елементом забезпечення фінансово-економічної безпеки України.

Ще однією важливою складовою фінансово-економічної безпеки є стабільність курсу національної валюти. Українська гривня в останні роки переживала значні коливання, що впливає на фінансову стабільність країни та рівень інфляції. Щоб забезпечити стабільність курсу гривні, важливо проводити раціональну грошово-кредитну політику та зберігати достатні резерви валют. Іншим важливим елементом фінансово-економічної безпеки є забезпечення ефективної податкової системи та боротьба з корупцією. Недостатньо ефективна податкова система може призвести до зменшення бюджетних надходжень та збільшення тіньової економіки, що загрожує фінансовій стабільності держави. Корупція також має негативний вплив на економіку та фінансову стабільність країни, тому важливо боротися з нею і забезпечувати прозорість управління фінансовими ресурсами. Загалом, фінансово-економічна безпека України є складною та багатогранною проблемою, яка потребує комплексних рішень та системних змін. Необхідно забезпечувати стійкість банківської системи, стабільність курсу національної валюти, ефективну податкову систему та боротьбу з корупцією. Також важливо залучати інвестиції, підтримувати науково-технічний розвиток, підвищувати рівень конкурентоспроможності економіки та забезпечувати сталий економічний розвиток країни.

Забезпечення економічної та фінансової стабільності в країні є важливим завданням, що стосується не лише держави, а й кожного громадянина. У зв'язку з цим, необхідно приділяти особливу увагу вдосконаленню фінансово-економічної політики, зокрема, податкової та банківської систем, боротьбі з корупцією, розвитку малого та середнього бізнесу, залученню іноземних інвестицій, підвищенню рівня освіти, технологічного розвитку тощо.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки є важливою умовою стабільного

розвитку країни та її конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Продовження реформ, зокрема в енергетиці, пенсійній та медичній галузях, дозволять підвищити рівень життя населення, покращити бізнес-клімат та забезпечити стабільний економічний розвиток.

Крім того, у контексті глобалізації світової економіки та посилення конкуренції, важливо розвивати економічні відносини з іншими країнами та забезпечувати відповідний рівень інтеграції України до світової економіки.

Отже, забезпечення фінансово-економічної безпеки є одним з найважливіших завдань, яке стоїть перед урядом та суспільством в цілому.

УДК 336+349

DOI: 10.31733/17-03-2023-516-517

Ростислав САДОВИЙ

курсант ННІ права та підготовки фахівців
підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

к.ю.н. **Аліна ДІЛГУЛ**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРО ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В умовах економічного спаду в державі є важливим дослідження правової природи фінансової відповідальності, а саме правого регулювання відносин у сфері оподаткування та відповідальності за податкові правопорушення. Зміцнення законності у податкових відносинах є надзвичайно важливим сьогодні, адже це допоможе не лише зменшити показники податкових правопорушень, а й покращити рівень економіки в країні в цілому.

Юридична відповідальність за вчинення правопорушень безперечно є одним із механізмів регулювання суспільних відносин та є його головним запобіжним і в деяких випадках превентивним заходом. Дослідження цього питання є надзвичайно важливим не лише в теоретичному аспекті, але має вагомим практичне значення, а саме від правової природи цього інституту залежить, які санкції та в якому порядку будуть застосовані до порушника податкового законодавства [1, с.43]. Виокремлення фінансової відповідальності за податкові правопорушення, як самостійного виду, і до сьогодні є дискусійним. Багато науковців в галузі фінансового права висловлюють на рахунок цього питання різні погляди, тому ми не можемо констатувати одну думку щодо «статусу» фінансової відповідальності за податкові правопорушення в системі юридичної відповідальності. Дослідивши наукові праці таких науковців, як: Л. Воронова, А. Іванського, Н. Якимчука, М. Кучерявенка, В. Назарова, О. Федорчука, Ф. Ярошенко та інших, можна виділити дві основні теорії щодо даного питання.

По-перше, одні є прихильниками того, що фінансова відповідальність є складником адміністративної відповідальності. На нашу думку, вищезазначене припущення є недоречним, адже є суттєві відмінності які відрізняють ці види відповідальності між собою. Можна виділити такі, зокрема: наявний різний суб'єктний склад при адміністративній – тільки фізичні особи, а при фінансовій – як юридичні так і фізичні особи. Відрізняються вони також за видами відповідальності: адміністративна відповідальність у сфері оподаткування виявляється у сплаті штрафу або попередження, що може застосовуватися до суб'єктів підприємницької діяльності. Фінансова відповідальність за порушення податкового законодавства може відбуватися у таких формах : стягнення всієї суми прихованого або зниженого платежу в бюджет у формі податку; штрафу; пені, що стягується з платника за затримку сплати податку.

По-друге, інші обстоюють позицію того, що фінансова відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності. Прихильники цієї теорії аргументують це тим, що фінансові відносини мають майновий характер, тому правопорушення в даній сфері завжди завдають певної майнової шкоди державі. Також важливим аргументом даної

позиції є те, що фактичною підставою фінансово-правової відповідальності слід вважати фінансове правопорушення, тобто протиправне, винне діяння, що посягає на встановлений порядок у сфері фінансів, яке не передбачає кримінальної або адміністративної відповідальності. Об'єктом такого правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують господарські інтереси держави у сфері утворення, перерозподілу та використання публічних фінансів. Ці відносини регулюються та охороняються нормами фінансового права [2, с.90].

У нормах фінансового законодавства, що встановлюють правила поведінки суб'єктів правовідносин, захищають фінансові інтереси держави, встановлено фінансову відповідальність за порушення цих норм. Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 адміністративна відповідальність не охоплює спеціальні види юридичної відповідальності, які передбачені різними галузями права податкову, банківську та інші. Ми погоджуємося саме із цією правовою позицією, адже вважаємо її більш обґрунтованою та ефективною саме зі сторони практичного застосування фінансової відповідальності. На підтвердження своєї позиції, я вважаю доцільним згадати те, що сам законодавець у статті 111 Податкового кодексу України виокремив як самостійний вид юридичної відповідальності саме фінансову, що настає за порушення законів з питань оподаткування, контроль за дотриманням якого покладено на відповідні контролюючі органи.

Тому, що законодавець таким чином розмежував фінансову відповідальність від адміністративної та кримінальної і надає їй відповідного самостійного статусу у сфері податкового законодавства.

Отже, можна зробити такий висновок, щоб запобігти колізіям у вирішенні питань фінансової відповідальності за порушення податкового законодавства, слід удосконалити чинне законодавство, систематизувати нормативно-правові акти, щоб уникнути різного тлумачення при застосуванні відповідальності та зменшити кількість правопорушень та запобігти вчиненню нових.

1. Ярошенко Ф. О. Історія оподаткування : навчальний посібник: Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. 242 с.

2. Воронова Л. К. Фінансове право України: Підручник. Київ: Прецедент; Моя книга. 2009. 448 с.

3. Онишко, С., & Чубенко, В. (2022). Становлення та рівень розвитку інституційної інфраструктури фінансової безпеки України. *Молодий вчений*, (9 (109)), 144-149.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА – ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-518-519

Олена КІНДРАТЕЦЬ

професор кафедри політології

Запорізького національного університету,

доктор політичних наук, професор

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Існує багато різних елементів системи національної безпеки – економічна, політична, соціальна, воєнна безпека, інформаційна тощо. О. Баранов визнає інформаційну безпеку як стан захищеності національних інтересів країни в інформаційному середовищі [1].

Інформаційна безпека досягається різними шляхами в демократичному та недемократичному суспільстві. Часом в демократичних країнах виникає суперечність між демократією, її цінностями, як то свобода слова та зусиллями по гарантуванню кібербезпеки. На цю проблему звертає увагу М. Давід. Назва його статті промовиста – «Чи зможе демократія витримати кібердобу?: 1984 рік у 21 столітті». У ній йдеться про те, що зусилля з кібербезпеки не мають заперечувати демократичні цінності. Вимоги кібербезпеки та демократії не повинні бути взаємовиключаючими [2].

Пошуки узгодження способів збереження демократії в епоху інформаційної глобалізації та способів боротьби з кіберзлочинами тривають. Поширення дезінформація може зашкодити демократії. Вона нині використовується в різних країнах, навіть в тих, в яких існує консолідована демократія. Інтернет може, як сприяти посиленню демократії, розвитку громадянського суспільства, так і завдавати шкоди.

В умовах війни поширення дезінформації, фейків країною-агресором має на меті порушити політичну стабільність, вплинути на свідомість та поведінку громадян країни-жертви агресії, підірвати довіру до влади. Неправдива інформація використовується, як своєрідна зброя. Сама держава, що проводить агресивну зовнішню політику, організовує кібероперації.

Розвинені демократичні країни теж піддаються «інформаційним атакам», особливо під час виборів. Це спонукало, наприклад, депутатів французького парламенту схвалити закон про боротьбу з фейковими новинами, який дозволяє судам вирішувати, чи є достовірними повідомлення, опубліковані в період виборів, чи вони повинні бути видалені, оскільки є недостовірними.

Кандидати згідно цього закону можуть подати в суд та домогтися видалення суперечливих новинних повідомлень в період виборів. Крім того суд може ще і зобов'язати такі платформи, як Twitter, Facebook тощо розкрити джерело фінансування рекламного контенту [3].

Отже, і країни з давніми демократичними традиціями, а не тільки «молоді» демократії, змушені адаптуватися до нових реалій.

Інформаційну безпеку вважають необхідною умовою існування суспільства, держави. З іншого боку, від самої держави залежить забезпечення цієї безпеки.

Держава відіграє шість різних ролей у кібербезпеці:

- вона гарант безпеки;
- законодавець і регулятор;
- прихильник і представник усього суспільства;
- партнер із безпеки;
- генератор і розповсюджувач знань;
- суб'єкт загрози [4].

Виділення цих ролей дає змогу здійснювати аналіз ефективності інформаційної політики та вивчати її особливості в різних країнах.

Інформаційній політиці в Україні тривалий час не приділялася належна увага. Фейки, на жаль, часто формували невірне розуміння подій, процесів, що відбувалися в державі перш за все у тих, хто не намагався отримати інформацію з різних джерел та порівняти, проаналізувати її.

Важливе значення в попередженні маніпуляцій свідомістю мас, відіграють інститути політичної соціалізації. У авторитарних та поствавторитарних країнах є небезпека того, що влада може вдаватися до необґрунтованого обмеження свободи слова, оправдуючи такі дії існуючими кіберзагрозами. Консолідовані демократії швидше реагують та адаптуються до загроз, які з'явилися в умовах інформаційної глобалізації, змін світового порядку.

1. Баранов А. Інформаційний суверенітет чи інформаційна безпека? Національна безпека і оборона. 2001. № 1 (13). С. 70-76.

2. Howard D. M. Can Democracy Withstand the Cyber Age?: 1984 in the 21st Century. URL: https://repository.uchastings.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3825&context=hastings_law_journal.

3. У Франції прийняли закон проти фейків та пропаганди: росіяни обурені. Європейська правда від 08.07.2018 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/07/8/7084090/>

4. Cavelti M. D., Egloff F. J. The Politics of Cybersecurity: Balancing Different Roles of the State. URL: css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Dunn_Cavelti_Egloff_2019%20STAIR%20Issue%2015.1.pdf.

УДК 342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-519-521

Роман ОПАЦЬКИЙ

доцент кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПВК «РЕДАН»: НОВИЙ ВИКЛИК НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

*Хто не виховує в дитині воїна, той виростить раба
(мудрість древньої Спарти)*

Другий рік відкритої війни росії проти України не приніс нічого агресорові окрім колосальних втрат в живій силі, мільярдних втрат в техніці та збитки від світових санкцій. Країна-агресор поступово перетворюється на ізгоя в світовій спільноті, що призводить до поступового опускання «залізної завіси» над усією державою.

Проте, не бажаючи визнавати свою провину та поразку в агресивній війні, бажаючи досягти хоча б якогось успіху та не гидуючи ніякими засобами, жителі боліт в чергове показали своє справжнє обличчя та звернули свою увагу на підліткове середовище.

В кінці лютого 2023 року Україну сколихнула хвиля масових групових порушень публічного порядку вчинених підлітками у віці від 14 до 17 років. Цей рух отримав назву ПВК «Редан».

Що ж являє собою цей рух? Спільним для цього нового молодіжного руху є об'єднаність навколо японського аніме-серіалу «Hunter x Hunter». У цьому коміксі героя звали Редан і він є ватажок злочинної групи. Чорний колір одягу, зображення павуків, цифра 4 вирізняє підлітків із натовпу.

Основною ідеологією «Редану» є виступ проти «офніків», тобто «гопників і хуліганів», які шукають привід для агресивної бійки, «скінхедів», осіб неросійської зовнішності. Це перше, що викликало в мене здивування та наштовхнуло вбачати кремлівський слід. Україна ніколи не відрізнялася ксенофобними поглядами та нетерпимістю до осіб неслов'янської зовнішності. Ці погляди існують в усіх формах прояву саме на території росії. Сама ж акцентуалізація на «ворогах неросійської зовнішності» говорить про швидкоруч написану програму руху з метою дестабілізації внутрішнього порядку в країні та представлення України перед світовою спільнотою, як країни агресора де культивується культ нацизму, нетерпимості та агресії.

Цікавим є той факт, що перші згадки про ПВК Редан з'явилися саме в Москві 22 лютого 2023 року, де відзначилися масовою бійкою між підлітками в одному із торгових комплексів, а вже 26 та 27 лютого багатьма містами України пройшли подібні спроби «масових бійок» у Вінниці, Житомирі, Івано-Франківську, Києві, Львові, Полтаві, Харкові, Чернівцях та ще кількох містах. Протягом двох днів у різних регіонах держави відбулося близько 30 зібрань молоді. Конфліктних ситуацій між підлітками завдяки втручання поліції не було. До управлінь та відділів поліції запросили понад 700 осіб [1]. Як правило, батьки затриманих неповнолітніх не знали про захоплення своїх дітей.

Швидкість такого розповсюдження вражає навіть в сучасний час інформаційних технологій. Перша згадка в мережі Google про даний рух зустрічається 22 лютого 2023 року. 23 лютого у групах російської соцмережі «Вконтакте» почалася спам-розсилка з однаковим повідомленням, яка і запустила флешмоб, а 28 лютого вперше про це згадав прес-секретар путіна в.в. Пісков Д. С.

Все це свідчить про ціле направлене формування молодіжної субкультури досвідченими фахівцями в галузі проведення інформаційно-психологічних спеціальних операцій.

Окрім того неможливо було очікувати такої синхронності та організованості у підлітків, які одночасно вирішили вийти на вулиці в різних містах України. Не менше сумнівів викликає питання, яким чином настільки синхронно підхопили тему російські засоби масової інформації [2].

В той же час, один із лідерів ПВК «Редан» з Красноярська (росія) пояснює у соцмережах, що головна ідея руху «це боротьба за справедливість і свободу самовираження, що молодь хоче, щоб її не переслідували і не утискали через одяг, зачіску, щоб людей сприймали такими, як вони є, бо, в іншому випадку, буде, що буде», тобто агресивні бійки [3].

В подібних наративах знову ж таки пропагандується улюблена тема кремля про один народ, одну культуру, спільне коріння та майже ідентичність двох країн.

Зазначені заходи, на наш погляд ставлять собі наступні завдання: по-перше, дестабілізація внутрішньополітичної обстановки в державі шляхом масових групових порушень публічного порядку. При цьому для дестабілізації обстановки було вибрано специфічну верству населення. Вибір цей не випадковий, так як: дітьми легше маніпулювати через їх недостатній життєвий досвід та невміння критично мислити; застосовувати заходи примусу правоохоронним органам значно складніше враховуючи що це діти, навіть при груповому порушенні публічного порядку. По-друге, дестабілізація в країні сприятиме підтвердженням обвинуваченням росії про начебто наявність нацизму в Україні. По-третє, у разі не спрацювання перелічених завдань, завжди можна апелювати, про наявність аналогічних рухів і у самій росії, а отже один рух – один народ.

Говорячи про спонтанний сплеск неформального руху ПВК «Редан» в Україні, доцільним буде вказати на професійність правоохоронних органів та їх оперативного реагування на це явище [4].

Завдяки професійному реагуванню поліції вдалося запобігти масовим бійкам, не допущено травматизму дітей та збережено імідж України як правової, демократичної та соціально направленої держави.

Підводячи підсумок викладеному, доречно зробити наступні висновки:

– вісім років гібридної війни та другий рік відкритого збройного протистояння агресії росії згуртували суспільство та підготували країну для протидії різноплановим загрозам;

– гнучкість та оперативність правоохоронної системи при попередженні групових порушень публічного порядку показали ефективність проведених реформ та готовність протистояти новим загрозам;

– отриманий досвід показав, що російська федерація не зупиниться ні перед чим для досягнення своїх цілей не рахуючись ні з моральними ні з загальнолюдськими цінностями;

– враховуючи, що атака була проведена через найнезахищенішу верству населення (дітей), це повинно слугувати сигналом про протистояння ворогові який не має ніяких моральних принципів;

– отриманий досвід правоохоронних органів свідчить про необхідність посилення без пекової складової в першу чергу в інформаційній складовій, зокрема через: моніторинг соціальних мереж з метою виявлення фейкових електронних ресурсів, ресурсів

деструктивного змісту та агітаційних ресурсів спрямованих на виправдання дій росії;

– проведення загальної та індивідуальної профілактично-роз'яснювальної роботи серед незахищених та схильних

– для впливу верств населення з метою недопущення подібних випадків; ціленаправлена робота з батьками, учителями та викладачами для роз'яснення способів виявлення дітей підданих деструктивному впливу та методам проведення профілактичної роботи серед молоді.

1. «Флешмоб» від ПВК «Редан» так і не розгорнувся за рф-сценарієм. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3676617-pvk-redan-ranise-molodnak-bivsa-na-tancah-a-teper-v-trc.html>.

2. «ПВК Редан» в Україні: чергова поразка російських провокаторів. URL: <https://informativ.ua/uk/pvk-redan-v-ukrajini-cherгова-porazka-rosiyskih-provokatoriv>.

3. «Редан»: чому російська субкультура поширюється в Україні. URL: <https://www.radio svoboda.org/a/pavuky-redan-subkultura-biyky/32292295.html>.

4. ПВК «Редан»: чому підлітки влаштовують масові бійки, як їх зупинити і до чого тут Росія. URL: https://24tv.ua/pvk-redan-ukrayini-chomu-pidlitki-vlashtovuyut-biyki-yak-tse_n2264503.

УДК 342.95+004

DOI: 10.31733/17-03-2023-521-524

Володимир ПЯДИШЕВ

професор кафедри кібербезпеки
та інформаційного забезпечення
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Олександр ПРОЦЕНКО

магістрант
Одеського державного
університету внутрішніх справ

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХІД ДО ПИТАНЬ
БОРОТЬБИ З КІБЕРЗАГРОЗАМИ**

Сьогодні саме українські фахівці набувають безпрецедентний досвід боротьби з кіберзагрозами. Проте у цій справі не можна нехтувати досвідом відповідних служб інших держав, зокрема, зі складу Євросоюзу.

Правовою основою боротьби з кіберзагрозами в країнах Євросоюзу є «Регламент (ЄС) 2021/887 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2021 року про заснування Європейського промислового, технологічного та дослідницького центру компетенції з кібербезпеки та мережі національних координаційних центрів» [1]. Проте кожна окрема держава через власні причини більшу увагу звертає на розвиток тих або інших напрямів.

Австрія. У документі «Стратегія кібербезпеки Австрії» [2] окремий інтерес становлять відповідні принципи:

– Всеосяжна політика кібербезпеки;
– Комплексна політика кібербезпеки має наголошувати на поділі завдань між державою, економікою, академічними колами та громадянським суспільством;

– Проактивна політика кібербезпеки означає роботу щодо запобігання загрозам кіберпростору та людям у кіберпросторі;

– Верховенство права: управління кібербезпекою має гарантувати дотримання прав людини, зокрема конфіденційність;

– Субсидіарність: кібербезпека є законним активом. Тому держава не може брати на себе виняткову відповідальність за захист кіберпростору.

З ним її ділять власники та оператори інформаційних та комунікаційних технологій:

– Саморегулювання: слід прагнути підвищення рівня захисту з допомогою власних ініціатив учасників. Проте завдання держави залишається створення нормативно-правової

бази захисту ІКТ;

– Пропорційність: Заходи щодо підвищення рівня захисту та відповідні витрати повинні бути пропорційні відповідному ризику та можливостям обмеження цих загроз.

Бельгія. У документі «Національна оцінка ризиків Бельгії» [3] зазначено, що у 2018 році Національний кризовий центр (NCCN) координував великомасштабну оцінку ризиків для Бельгії на період 2018-2023 років. Було залучено 100 експертів від 40 різних громадських організацій. Опускаючи деякі елементи складного процесу здійснення оцінки, а також результати (цікаві насамперед самим бельгійцям) зосередимося на прийнятих до уваги аспектах впливу на націю: 1) вплив на людину: кількість загиблих, кількість поранених; 2) соціальні наслідки: збої в роботі життєво важливих служб; 3) вплив на навколишнє середовище: площа поразки (км²), шкода екосистемі, можливий ступінь відновлення; фінансові втрати, зростання безробіття, скорочення кількості активних компаній.

Естонія. На державному рівні захист мереж державного та приватного секторів та інформаційних систем, необхідних для функціонування естонської держави, організує Управління інформаційних систем (RIA) [4].

Послуги, необхідні для суспільства, визначено у розділі 3 Закону про кібербезпеку (Cybersecurity Act). Тут, зокрема, визначено мету та діяльність із захисту критичної інформаційної інфраструктури.

Стратегія кібербезпеки на 2019-2022 роки була присвячена стійкості та зосереджена в основному на таких цілях: створення стійкого цифрового суспільства, підтримка індустрії кібербезпеки, досліджень та розробок, участь як провідний міжнародний учасник та підвищення обізнаності суспільства про кіберграмотність. Основними принципами стратегії є:

- захист та заохочення прав та свобод у кіберпросторі;
- кібербезпека розглядається як фактор та підсилювач швидкого цифрового розвитку Естонії;
- для Естонії визнається виняткова важливість забезпечення безпеки криптографічних рішень;
- стверджується, що прозорість та суспільна довіра мають основне значення для цифрового суспільства.

Іспанія. У матеріалах Національного центру захисту інфраструктури та кібербезпеки [5] можна виділити такі моменти.

Національний центр захисту інфраструктури та кібербезпеки (CNPIC) є органом, відповідальним за просування, координацію та нагляд за всією діяльністю із захисту критичних інфраструктур та кібербезпеки, під контролем Міністерства внутрішніх справ Іспанії.

CNPIC підзвітний Державному секретарю з безпеки. Іспанське законодавство щодо захисту від критичної інфраструктури покладає відповідальність за безпечне забезпечення належного надання основних послуг на CNPIC.

Німеччина. У питаннях безпеки критично важливих інформаційних інфраструктур велику увагу приділяється взаємодії з KPMG [6]. Це одна з найбільших у світі мереж, що надають професійні послуги, та одна з аудиторських компаній. Міжнародна штаб-квартира розташована у Амстелвені (Нідерланди). Співпраця з KPMG забезпечує переваги: 1) виявлення вимог на технічному, технологічному та організаційному рівнях; 2) ефективне зниження ризику; 3) надійне юридичне становище у разі інциденту з безпекою; 4) запобігання втратам; 5) придбання нових груп клієнтів; 6) конкурентна перевага перед менш захищеними господарюючими суб'єктами; 7) належний аудит відповідно до Закону про Федеральне управління інформаційною безпекою.

Португалія. У документі «Португалія: кібербезпека» [7] привертає увагу секція «3.1. Заходи безпеки». Закон про безпеку кіберпростору на відповідні організації покладає такі обов'язки: 1) дотримуватись встановлених законом вимог безпеки; 2) повідомляти CNCS про всі інциденти, що серйозно впливають на безпеку мереж, інформаційних систем або надання послуг.

Тут же вказується, що при гарантуванні безпеки мереж та інформаційних систем повинні враховуватися такі фактори: (a) безпека систем та установок; (b) обробка інцидентів; (c) управління безперервністю бізнесу; (d) моніторинг, аудит та тестування; (e) відповідність міжнародним стандартам.

Румунія. У документі «Кібербезпека та захист критичних інфраструктур» [8] інтерес викликає розділ «Проекти щодо досліджень, розробок та інновацій»:

- Інституційні можливості та послуги з дослідження, моніторингу та прогнозування ризиків у космічному просторі – SAFESPACE;
- Кібернетичний полігон для промислових систем керування;
- Проект «Єдиний принцип» – ТООР;
- Центри компетенцій НРС (Високопродуктивні обчислення);
- Дослідження щодо визначення індикаторів та обґрунтування порогових значень щодо наслідків інцидентів кібербезпеки, необхідних для перенесення Директиви ЄС 1148/2016 у Румунії;
- Дослідження передових рішень щодо захисту критично важливих інфраструктур від кібератак – дослідження топологій «SCADA»;
- Вивчення безпеки передачі даних в інтелектуальних середовищах з упором на цілісність і справжність даних, що передаються;
- Дослідження щодо встановлення показників для вимірювання кібербезпеки на національному рівні;
- Розробка на національному рівні сценаріїв управління значними кіберінцидентами;
- Вивчення адаптивних систем раннього розпізнавання кібератак державних ресурсів.

Угорщина. У документі «Законодавство Угорщини про захист даних та кібербезпеку» [9] перелічено 16 законів, а також зазначено орган, уповноважений за обробку даних – Національне управління захисту даних та свободи інформації. Інтерес представляє розділ «3 Очікувані зміни в місцевому законодавстві» з коротким викладом очікуваних змін по наступним секторам:

- Повідомлення про захист даних про співробітників (про обмеження особистих прав, про інформацію, яку запитували у співробітників, про біометричну інформацію);
- Зміни щодо відеоспостереження та систем доступу;
- Зміни щодо охорони здоров'я;
- Зміни щодо фінансового сектора.

Фінляндія. У той час, як у США кібербезпека традиційно розглядалася як військова проблема, наразі вона сприймається як загроза для всіх підприємств. Країна має унікальну історію співпраці між державним та приватним секторами у сфері захисту критичної інфраструктури [10]. Деякі новаторські винаходи родом із Фінляндії, наприклад, шифрування SSH для веб-браузерів, мережі 5G, які тепер дозволяють використовувати Інтернет речей, і перша в Європі попереджувальна національна стратегія кібербезпеки. Фіни знають, що з високими технологіями пов'язаний великий ризик.

Завдяки співпраці держави з приватним сектором Фінляндія посіла своє місце в авангарді виявлення достовірних загроз, з'ясування того, що з ними робити, та здобула перемогу у битві з чорними хакерами. Сьогодні фінські експерти розбираються: які уроки в галузі кібербезпеки піднесли їм останні десятиліття і як цей досвід пристосувати до ринку США та до місцевих проблем у галузі кібербезпеки, а також які конкретно вразливості слід враховувати.

Франція. У документі «Захист критичної інфраструктури у Франції» [11] у розділі «Цілі та проблеми» перелічені та розкриті такі секції:

- Що таке критична діяльність у Франції?
- Як призначаються критичні оператори?
- Що таке критична інфраструктура?
- Якою є політика захисту критичної інфраструктури?

Цікава деталізація останньої секції: розроблена та координувана Генеральним секретаріатом оборони та національної безпеки (SGDSN) політика захисту критично важливої інфраструктури (CIP) забезпечує основу, в якій державні або приватні критично важливі оператори можуть допомогти у реалізації стратегії національної безпеки з точки зору захисту від зловмисних дій (тероризм, диверсії) і природних, техногенних та медичних ризиків. Як стрижень цієї системи, критично важливі оператори повинні аналізувати ризики, яким вони наражаються, і застосовувати заходи захисту в межах своєї компетенції, зокрема, відповідно до плану VIGIPRATE. У Білій книзі з оборони та національної безпеки 2013 року цю політику визначено як засіб підвищення стійкості (незламності) нації.

У досвіді та планах подальшого розвитку питань боротьби з кіберзагрозами у розглянутих десяти держав є невід'ємні напрями, але й багато власних, властивих саме ним.

Для забезпечення комплексного підходу до подальшого кіберзахисту України всі вони підлягають ретельному вивченню.

1. Regulation (EU) 2021/887 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 establishing the European Cybersecurity Industrial, Technology and Research Competence Centre and the Network of National Coordination Centres. Site. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R0887>.
2. Austrian Cyber Security Strategy. Enisa.Europa.EU. Site. URL: https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncss-map/AT_NCSS.pdf.
3. Belgian National Risk Assessment. National Crisis Center. Site. URL: <https://crisiscenter.be/en/what-does-national-crisis-center-do/risk-assessment-and-protection-critical-infra-structures/belgian>.
4. Cyber defence of critical infrastructure. Republic of Estonia Information System Authority. URL: <https://www.ria.ee/en/cyber-security/cyber-defence-critical-infrastructure/cyber-defence-critical-infrastructure>.
5. National Center for Infrastructure Protection and Cybersecurity (CNPIC) – Spain. Cyber Security Intelligence. URL: <https://www.cybersecurityintelligence.com/national-center-for-infrastructure-protection-and-cybersecurity-cnpic-spain-7799.html>.
6. Critical Infrastructure and the IT Security Act. URL: <https://kpmg.com/de/en/home/services/advisory/consulting/services/cyber-security/critical-infrastructure-and-it-security-law.html>.
7. Portugal: Cybersecurity. One Trust DataCuidance. URL: <https://www.dataguidance.com/opinion/portugal-cybersecurity>.
8. Cyber Security Protection of Critical Infrastructures. ICI București. URL: <https://www.ici.ro/en/research-structures/cybersecurity-and-critical-infrastructure/>
9. Data protection and cybersecurity laws in Hungary. CMS Law Tax Future. URL: <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-data-protection-and-cyber-security-laws/hungary>.
10. Cybersecurity – Securing Critical Infrastructure. Business Finland 27.4.2022. URL: <https://www.businessfinland.fi/en/whats-new/events/2022/cybersecurity--securing-critical-infrastructure>.
11. The Critical Infrastructure Protection in France. SGDSN.Gouv.Fr. URL: <http://www.sgdsn.gouv.fr/uploads/2017/03/plaquette-saiv-anglais.pdf>

УДК 342.95+351

DOI: 10.31733/17-03-2023-524-526

Алла ГИРМАН

доцент кафедри міжнародних економічних відносин та регіональних студій
Університету митної справи та фінансів,
кандидат політичних наук

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

XXI століття з усією впевненістю можна назвати століттям постінформаційних технологій. Життя в суспільстві нерозривно пов'язане з отриманням, обробкою, зберіганням

та передачею інформації. Наразі важко уявити собі сферу людської діяльності, яка не застосовує інформаційне наповнення за допомогою дії інформаційних технологій. Окремою складовою цього процесу, очевидно, є інформаційно-телекомунікаційна мережа «Інтернет». Життя без мережі «Інтернет» для будь-якого обивателя вже неможливе.

Відносини у сфері інформаційного простору та його вплив на суб'єкти правозастосування вимагають свого ефективного регламентування і це

вже не просто визнання важливості інформації як інструменту впливу на особистість, групу людей та їх поведінку, а констатація факту необхідності адекватного регулювання її отримання, обробки, зберігання та поширення.

Розвиток інформаційних технологій, масове поширення інструментів отримання та обробки інформації (гаджети, комп'ютери, мобільні станції, поява соцмереж, відеохостингів та ін.) з одного боку суттєво полегшило доступ до отримання будь-якої інформації, включаючи особисту, але, з іншого – створило передумови для ефекту масового зловживання нею, у тому числі, вторгненням у сферу особистих прав та свобод людини.

Відсутність ефективного механізму регулювання правовідносин у мережі «Інтернет»,

вже зараз негативно впливає на захист прав та законних інтересів пересічних громадян, організацій, а часом і інтересів держави (наприклад, в галузі державних автоматизованих систем, авторських та (або) суміжних прав, персональних даних, інтернет-торгівлі та ін.). Всім відома словесна формула: «Хто володіє інформацією, той володіє всім світом» знаходить все більше підтвердження у тих глобальних геополітичних

і соціально-економічних процесах, що відбуваються в сучасному світі, свідками яких ми є. Знання та інформація стали стратегічними ресурсами держави та суспільства, ресурсами соціально-економічного, технологічного та культурного розвитку. Масштаби їх використання можна порівняти з використанням традиційних ресурсів, а величина сумарних витрат на них вже має макроекономічну значимість.

Призначення інформації зазвичай визначається її змістом. За даним критерієм інформацію поділяють на: економічну, правову, соціальну, технічну, організаційну та інші види залежно від її змісту та цілей подання. За своєю природою, сутнісним наповненням інформацію можна створювати, обробляти, передавати, отримувати, зберігати. Така можливість визначає ризик використання її недоброзичливцями (як окремими особами та групами, так і цілими державами) та може завдати шкоди державі та суспільству. Саме з цих позицій обґрунтовано виникнення цілого окремого наукового інституту «інформаційна безпека» та вжиття практичних кроків у вирішенні завдань забезпечення інформаційної безпеки різними акторами такої діяльності: починаючи від приватних осіб та закінчуючи цілими державами та міждержавними утвореннями.

Ураховуючи викладене, важливо розглянути і термін «безпека» також у окремому контексті. Етимологічний аналіз поняття «безпека» дозволяє зробити висновок, що під ним розуміється відсутність небезпеки, тобто створення умов, за яких відсутня небезпека того чи іншого явища та властивості. Зазіхання на ту чи іншу інформацію, що має важливе значення, може спричинити згубні наслідки.

Головною метою будь-якої системи забезпечення безпеки є створення умов запобігання загрозам, тобто недопущення розкрадання, розголошення, втрати, витоку, спотворення та знищення різних об'єктів, які потребують забезпечення безпеки. Крім того, важливо не ототожнювати поняття інформаційної безпеки та комп'ютерної безпеки, що можна спостерігати останнім часом. Це взаємопов'язані категорії, проте комп'ютерна безпека є лише одним із елементів інформаційної безпеки [1]. У свою чергу, поняття «інформаційна безпека» має певну специфіку. Вона полягає у тому, що сама суть слова «інформаційна» зводиться не лише до поняття «інформація», а й до забезпечення безпеки держави, тобто до інформаційної сфери, яку у загальному вигляді можна визначити, як сукупність суспільних відносин щодо інформації, її змісту, і навіть щодо технічних засобів обробки інформації.

До змісту інформаційної безпеки входять такі категорії як: доступність, цілісність, конфіденційність. Доступність – це можливість за прийнятний час отримати потрібну інформаційну послугу. Під цілісністю мається на увазі актуальність та несуперечність інформації, її захищеність від руйнування та несанкціонованої зміни. Зрештою, конфіденційність – це захист від несанкціонованого доступу до інформації.

До системи забезпечення інформаційної безпеки входять такі елементи:

- діяльність у сфері забезпечення інформаційної безпеки;
- засоби здійснення заходів;
- суб'єкти реалізації заходів [2].

Варто зауважити, що слід окремо виявити характеристику поняття інформації з позицій цивільного права. Легальне визначення інформації закріплено у ст. 200 ЦК України, згідно з якою інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Ідентичне визначення інформації закріплено і у ст. 1 Закону України «Про інформацію» [3].

Отже інформація – результат такої форми взаємодії особи із зовнішнім світом, за якої особа отримує всю складну різноманітність про неї, перетворюючи це на знання, а потім на кінцевий продукт інтелектуальної діяльності. Інформація відповідає ознакам нематеріальності, але при цьому її природа передбачає можливість фіксації на матеріальних носіях: паперових, комп'ютерних, магнітних, аудіо-відео носіях та ін. Також до однієї з особливостей, властивих інформації, можна віднести її властивість, що вона може вільно і необмежено поширюватися, звертатися, використовуватись, втілюватись у різних формах, споживатися.

У сучасних умовах воєнних дій в Україні розробка та реалізація практичних заходів

щодо забезпечення інформаційної безпеки є особливо актуальними. Інформаційна війна, на думку американських експертів, належить до одного із новітніх факторів, що має комплексний та динамічний характер і здійснює все більш значущий вплив на інфраструктуру держави. Це по суті новий вид війни, а це, відповідно, потребує системних заходів на рівні державної політики:

- вдосконалення правового забезпечення інформаційної безпеки;
- актуалізації системи ліцензування організацій, які працюють з інформацією чи здійснюють її захист;
- розвиток систем і засобів контролю;
- підготовки кадрів у сфері захисту інформації, крім того, одним із найважливіших напрямів є розширення міжнародної співпраці, участь в міжнародних системах сертифікації.

Отже, швидше за все, питання інформаційної безпеки в майбутньому вирішуватиметься в комплексі нових проблем, що лежать і в площині високих технологій, і в логіці всього світового розвитку.

1. Кодинець А. О. Інформація як об'єкт цивільно-правової охорони. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 39. С. 59.

2. Кодинець А. О. Цивільно-правове регулювання зобов'язальних інформаційних відносин. К. : Алерта, 2016. 582 с.

3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20101013>.

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T030435?an=14>.

УДК 342.95+004

DOI: 10.31733/17-03-2023-526-528

Володимир ПЯДИШЕВ

професор кафедри кібербезпеки
та інформаційного забезпечення
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

СУЧАСНІ АСПЕКТИ КІБЕРЗАХИСТУ КРИТИЧНИХ ІНФРАСТРУКТУР: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Можна без перебільшення стверджувати, що сьогодні увага світової спільноти прикута до подій в Україні, де тривають постійні атаки на критичні інфраструктури з боку російської федерації. Згідно зі звітом Microsoft про цифровий захист за 2022 рік, кібератаки, спрямовані на критичну інфраструктуру в усьому світі, становили до 40 % усіх атак на національні держави. Це сталося в основному через те, що російські хакери атакували українську інфраструктуру та союзників України у триваючій війні [1].

Сьогодні Україна стоїть на передовій лінії, і колись у всьому світі будуть ретельно вивчатися саме її передові практики щодо протистояння кібератакам на критичні інфраструктури. Але ми вважаємо, що наразі нам слід знати та ефективно впроваджувати увесь накопичений у світі досвід боротьби з кібератаками на критичні інфраструктури.

За даними Агентства з кібербезпеки та безпеки інфраструктури США [2], у державі розрізняють 16 секторів критичної інфраструктури:

- хімічний сектор;
- сектор комерційних об'єктів;
- сектор зв'язку;
- критичний виробничий сектор;
- сектор дамб;
- сектор оборонно-промислової бази;

- сектор екстрених служб;
- енергетичний сектор;
- сектор фінансових послуг;
- харчовий та сільськогосподарський сектор;
- сектор державних установ;
- сектор охорони здоров'я;
- сектор інформаційних технологій;
- сектор ядерних реакторів, матеріалів і відходів;
- сектор транспортних систем;
- сектор систем водопостачання та водовідведення.

Оскільки інформаційні технології все більше інтегруються в усі аспекти нашого суспільства, зростає ризик серйозних широкомасштабних подій, які можуть завдати шкоди або порушити послуги, від яких залежить економіка держави та повсякденне життя мільйонів американців [3].

За словами колишнього генерального директора Cisco Джона Чемберса, «є два типи компаній: ті, які були зламані, і ті, які ще не знають, що їх зламали» [4].

Незважаючи на безліч можливих точок входу та безліч типів експлоїтів, які можна використовувати, більшість авторів поділяє найпоширеніші вектори кіберзагроз на три основні категорії [5]:

- Підключені системи управління процесами;
- Зовнішні підключення;
- Внутрішні загрози та викрадені облікові дані.

Фахівці з США висвітлюють п'ять напрямів, що роблять операційні технології вразливими:

Старіння технологій. Більшість систем ОТ було створено за роки до того, як кібербезпека стала проблемою. Більше того, за оцінками Microsoft, 71 % систем все ще працюють на застарілих системах, які не перевіряють нові вразливості чи нові загрози кібербезпеці.

Обмежена можливість виправлення. Оскільки критичні сектори інфраструктури та середовища промислових систем управління працюють цілодобово, тривалі періоди простою не є варіантом. Це надзвичайно ускладнює регулярне оновлення систем.

Слабкі паролі. Пристроєм ОТ бракує надійної автентифікації та шифрування. У результаті досвідчені хакери можуть легко отримати доступ за допомогою грубої атаки.

Обмежені ресурси безпеки. 47 % організацій промислових систем управління не мають внутрішньої команди (групи), яка пропонувала б цілодобову підтримку під час інцидентів кібербезпеки.

Порт 5900 (порт, прийнятий за замовчуванням для ОВМ). З 9 липня по 9 серпня 2022 року на Порт 5900 спостерігався сплеск кібератак.

Більшість авторів вважає за найважливіші три практики для посилення кібербезпеки критичних інфраструктур [6]:

- Інтегрувати кібербезпеку зі штучним інтелектом і машинним навчанням;
- Збільшити видимість промислових мереж і їхнього ризику;
- Мати ретельно розроблений і добре відрепетований план реагування на кризу.

Більш детальний підхід дає вісім рекомендацій [7]:

– Тримайте критично важливі активи в середовищі інформаційних та операційних технологій за брандмауером. Незалежно від того, чи потрібно вам надати легший доступ співробітникам чи партнерам, критичні активи повинні залишатися захищеними;

– Обмежте доступ до ОВМ через Інтернет. Якщо можливо, використовуйте стратегії сегментації для подальшої ізоляції критичної інфраструктури від виробничих мереж, ІТ-пристроїв і автоматизації офісу;

– Регулярно оновлюйте пристрої. Переконайтеся, що всі пристрої в середовищі промислових систем управління мають останні оновлення;

– Застосуйте політику надійних паролів. Усі в організації повинні дотримуватися обов'язкових параметрів для створення надійних складних паролів на всіх пристроях;

– Встановіть розширений контроль доступу. Завдяки двофакторній автентифікації та біометрії ви можете запровадити рольове управління ідентифікацією та доступом для всіх співробітників;

- Надайте пріоритет активам для реєстрації та моніторингу. Постійне ведення

журналів і аналіз мережевого трафіку допоможуть виявити аномалії та потенційні загрози на ранній стадії;

– Увімкніть усі необхідні заходи безпеки для ОВМ. Враховуючи чутливу природу мереж критичної інфраструктури, найкраще централізувати керування пристроями та шифрувати весь трафік і дані. Ви також можете встановити жорсткіші засоби контролю безпеки мережі в середовищі ОТ, включаючи пісочницю (організація процесів, при якій середовище тестування ізольоване від середовища виробництва) та брандмауери нового покоління;

– Надайте персоналу доступ до програм інформування та навчання з кібербезпеки. Ви можете культивувати сильнішу культуру безпеки, пропонуючи постійну освіту для співробітників, наприклад, зосереджуючись на політиці нульової довіри.

Важливість зазначених рекомендацій зростає у сучасних умовах, які характеризуються наступними чинниками. У минулому середовища ОТ рідко підключалися до Інтернету. Але коли цифровий світ перервав світ фізичний, уявні проміжки між ІТ і ОТ почали закриватися. Загроза операційним технологіям в системах комунального господарства зростає. Це підтверджує факт, що 80 % організацій ОТ та промислових систем управління мали інциденти за останній рік. Зрозуміло, що компанії повинні діяти, але перегляд найкращих практик і процесів у ОТ – це складний шлях уперед.

Сьогодні середня вартість витоку даних у Сполучених Штатах становить 9,44 мільйона доларів, що вдвічі перевищує середній світовий показник. Окрім фінансових витрат, коли стабільність країни знаходиться під загрозою, компанії повинні докладати більше зусиль для захисту критично важливих активів.

Однією з найбільших проблем із захистом середовищ критичної інфраструктури є поширене хибне уявлення про те, що мережі промислових систем управління відокремлені від традиційних ІТ-мереж надійним так званим «повітряним зазором». Однак у зв'язку з пандемією COVID-19, 65 % фахівців із безпеки ІТ/ОТ у США кажуть, що їхні ІТ- та ОТ-мережі тепер більш взаємопов'язані. Оскільки все більше ОТ з'являється в Інтернеті, зростає ймовірність кібератак, що просочуються через ІТ-середовища.

Згодом команди корпоративної безпеки повинні між інформацій ними та операційними технологіями знайти певний баланс, який захищатиме та оптимізуватиме обидва середовища. Наприклад, незважаючи на те, що засоби виявлення кінцевих точок і реагування добре підходять для ІТ-систем, вони громіздкі в ОТ. Кожне виявлення може бути виснаженням для ЦП, оскільки система надсилає дані в хмару.

1. Panez R. Analyzing major attacks in 2022: Lessons Learned from Critical Infrastructure Risks. Compuquip. January 18, 2023. URL: <https://www.compuquip.com/blog/analyzing-major-attacks-in-2022-lessons-learned-from-critical-infrastructure-risks#:~:text=According%20to%20Micro soft's%202022%20Digital,allies%20in%20the%20ongoing%20war>.

2. Cybersecurity Essentials for Critical Infrastructure. Dell. Technologies. Intel. URL: <https://www.techtarget.com/searchsecurity/CyberResiliency/Cybersecurity-Essentials-for-Critical-Infrastructure>.

3. Cybersecurity Best Practices. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency. URL: <https://www.cisa.gov/topics/cybersecurity-best-practices>.

4. Ways to Prevent Cyberattacks on Critical Infrastructure. Uearth labs. URL: <https://www.uearthlabs.com/blogs/cybersecurity-critical-infrastructure>.

5. Coleman S. Five Cybersecurity Best Practices for Critical Infrastructure. Risk Management Magazine. March 2, 2023. URL: <https://www.rmmagazine.com/articles/article/2023/03/02/five-cybersecurity-best-practices-for-critical-infrastructure>.

6. Capdevielle E. Three Best Practices to Secure Critical Infrastructure. Nozomi Networks. September 6, 2018. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/three-best-practices-secure-critical-infrastructure-capdevielle>.

7. Panez R. Analyzing major attacks in 2022: Lessons Learned from Critical Infrastructure Risks. Compuquip. January 18, 2023. URL: <https://www.compuquip.com/blog/analyzing-major-attacks-in-2022-lessons-learned-from-critical-infrastructure-risks#:~:text=According%20to%20Micro soft's%202022%20Digital,allies%20in%20the%20ongoing%20war>.

УДК 004
DOI: 10.31733/17-03-2023-529-530

Андрій ГРЕБЕНЮК
завідувач кафедри
економічної та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат технічних наук

БЕЗПЕКОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вторгнення росії в Україну супроводжується кібератаками, спрямованими на інфраструктуру країни, включаючи DDoS-атаки та руйнівні кампанії зі зловмисного програмного забезпечення. Також країна агресор почала використовувати інформацію як зброю, охопивши до цього недоступні засоби для завдання значної шкоди нашій країні. Так, використовуючи інформаційний вплив, маніпуляцію, пропаганду та інші інформаційні компанії.

Стаття 17 Конституції України 10 свідчить: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.... Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [2].

Отже для цивільної особи, яка здійснюють власні спроби зламу, атак на підприємства та іншу інфраструктуру ворожої країни можуть мати несподівані наслідки. І ці наслідки залежать від того як країни відносяться до хакерів та яке в них законодавство. Тому залучання цивільних навіть задля захисту держави потрібно зі зміною законодавства, щоб люди розуміли що вони потрібні державі, а вони зі свого боку робитимуть все для захисту держави на кіберфронті.

В Законі України «Про інформацію» «встановлює загальні правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплює право особи на інформацію в усіх сферах суспільного і державного життя України, а також систему інформації, її джерела, визначає статус учасників інформаційних відносин, регулює доступ до інформації та забезпечує її охорону, захищає особу та суспільство від неправдивої інформації» [1].

Звичайно що, закон не стоїть на місці, а постійно адаптується під нові обставини, умови та, безумовно, технології, які охоплюють усі сфери зокрема безпекові. Так, відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» «інформаційна безпека України – складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом» [3-4].

З введенням в нашій державі військового стану в зв'язку з агресією сусідньої держави та переміщенням значної кількості населення, яке залишило оргтехніку в квартирах офісах не в змозі забрати інформацію якою потім використали спецслужби окупантів.

Ось чому нас шокує той факт, наскільки напрочуд легко кіберзлочинцям отримати доступ до особистих даних на вашому мобільному телефоні. Телефони можуть бути скомпрометовані різними способами, ось деякі з них: доступ до вашої особистої інформації через загальнодоступний Wi-Fi, впровадження жучка, використання помилки в операційній

системі або зараження вашого пристрою шкідливим програмного забезпечення через неправильне посилання під час перегляду веб-сторінок або електронної пошти.

Прогрес цифрової трансформації неминуче спричинив нові загрози кібербезпеці. Існує критична потреба в забезпеченні надійної інформаційної безпеки в країні. В той час як в контексті ескалації конфлікту в Україні потреба в забезпечення воєнної інформаційної безпеки стала найбільш актуальною за всі останні роки.

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. С. 650.
2. Конституція України: Закон України від 08.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.10.2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки». 2021. № 685/2021.
4. Гребенюк А. М. Кіберзлочинність в Україні. Економічна та інформаційна безпека: актуальні питання та інновації: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 4 листопада 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 85-88.

УДК 004

DOI: 10.31733/17-03-2023-530-532

Наталія КОМІХ

доцент кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сучасний розвиток глобального суспільства визначається стрімким прогресом цифрових технологій. Інтернетизація, цифровізація, штучний інтелект є невід'ємною складовою сучасних реалій та буденного життя людини. Зазначені процеси набули інтенсивності за часів пандемії COVID-19. Фактично соціальна реальність в якій існує сучасний індивід розділилась на дві: об'єктивну та віртуальну, доповнену. Ці реальності тісно переплетені і потужно впливають на характер соціальних процесів, форми соціальної взаємодії.

В публічному та, подекуди, в науковому дискурсі віртуальну реальність, віртуальний простір часто синонімічно називають кіберпростором. Підтвердження думки знаходимо в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», згідно якого, кіберпростір – це середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [3].

В кіберпросторі на сьогодні поширені численні загрози: кібератаки на державні та недержавні структури та установи, підприємства, маніпуляції, дезінформація, пропаганда фізичного чи сексуального насильства, екстремістської діяльності, поширення заборонених чи обмежених до продажу товарів, кіберпереслідування, кіберзлочинність, кібершахрайство, надмірне використання екранного часу, пропаганда суїцидів чи доведення до самогубства. А існування чорного ринку – darknet, вже визнано правоохоронцями, та посилило продаж наркотиків, зброї та інших нелегальних товарів та послуг. Фахівці з інформаційних технологій всього світу погодились з тим, що кіберзлочинність – це загроза, яка набуває стрімкого зростання.

Найрозповсюдженими на сьогодні формами кіберзлочинності в світі, на думку швейцарської дослідниці Кавелті Маріам є:

- кібервандалізм – знищення змісту сайту, відключення або перезавантаження серверу;
- інтернет-злочини (діяльність переважно з метою отримання прямого фінансового зиску від такої діяльності), може включати як злочини з комп'ютерної техніки,

так і суто комп'ютерні злочини);

- кібершпиунство – жертвою стає корпоративний сектор, урядові мережі;
- кібертероризм – незаконні напади з боку недержавних суб'єктів стосовно комп'ютерів, мереж та інформації, що міститься в них, які здійснюються для залякування уряду (чи населення) чи з метою досягнення певної поведінки суб'єкта, який залякується;
- кібервійна [4].

Зараз в Україні відбувається кібервійна. Для українського суспільства кіберпростір став місцем розгортання гібридної війни. Кібератаки на державні установ, організації, фінансові структури відбуваються щоденно.

За даними Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України зафіксовано 1123 кібератаки за шість місяців повномасштабного вторгнення. Вони спрямовані

на всі сектори економіки України, включно з ІТ та телекомунікаціями. Серед основних секторів, що були атаковані агресором є: уряд і місцеві органи влади, сектор безпеки і оборони, комерційні організації, фінансовий сектор. Найпоширенішими методами кібератак були і є: збір інформації зловмисником, шкідливий програмний код, втручання, відома вразливість. І це підтверджує факт, що кібератаки є повноцінною реальністю війни [1]. На жаль, саме війна є каталізатором та простором можливостей, умовою для посилення кіберзлочинності завдяки випробуванням та застосуванням інноваційних технологій, штучного інтелекту.

За таких умов потужного значення набуває проблема кібербезпеки вирішення якої відбувається на національному, державному рівні в формі діяльності потужних інституційних організацій, які здатні забезпечити захист та контроль кіберпростору. Маємо дієву структуру Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, яка тісно співпрацює з Міжнародними структурами кіберзахисту. У липні минулого року було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Держспецзв'язком та Урядовим офісом Республіки Словенії інформаційної безпеки у сфері зайнятості та з Агентством кібербезпеки інфраструктури Департаменту національної безпеки інфраструктури Департаменту національної безпеки Сполучених Штатів Америки. Тісне співробітництво у сфері кібербезпеки відбувається з Республікою Польща [1].

З початку війни Служба не тільки активно співпрацює з органами влади та представниками критичної інфраструктури, а і з простими громадянами – через соціальні мережі надає інструкції з розпізнання та запобігання кібератакам. Суб'єктами національної системи кібербезпеки є також Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Національна поліція України, Національний банк України, розвідувальні органи. Координує діяльність цих структур Рада національної безпеки і оборони України.

Не менш важливим для держави є підготовка та прийняття потужного законодавчого супроводу для забезпечення прав та можливостей індивіда у віртуальному просторі та врегулювання відносин всіх учасників взаємодії. Правове підґрунтя інформаційної безпеки в Україні створюють Конституція України, закони України «Про засади забезпечення кібербезпеки України», «Про інформацію», «Про національну безпеку України». Згідно зазначених законодавчих документів чітко зазначається, що кібербезпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства і держави під час використання кіберпростору. Водночас, кіберзахист – це сукупність правових, організаційних, інженерно-технічних заходів, спрямованих на запобігання кіберінцидентам, виявлення та захист від кібератак, ліквідацію їх наслідків. А кіберзлочин – це винне, небезпечне діяння в кіберпросторі, передбачає кримінальну відповідальність згідно Закону України про кримінальну відповідальність [3].

Не менш важливим аспектом кіберзахисту є дотримання громадянами власної інформаційної безпеки. Особливо це стосується працівників державних установ, підприємств критичної інфраструктури. Кожен повинен дбати про власну кібербезпеку і розуміти, що може стати точкою входу для подальшої кібератаки. Сприйняття формуванню культури взаємодії в кіберпросторі, що передбачає знання та компетенції з інформаційної гігієни, фактчекінгу має бути першочерговим завданням для закладів освіти всіх рівнів. Сучасний індивід має знати основні правила: користуватися ліцензійним програмним забезпеченням; не повідомляти стороннім особам персональні дані, дані та паролі доступу до банківських карток і систем; не завантажувати та не відкривати підозрілі комп'ютерні файли; не довіряти повідомленням у месенджерах або sms про виграші та акції сумнівного походження; користуватися антивірусом.

Так, наприклад, з початком повномасштабного вторгнення росії, Держспецзв'язком було створено телеграмканал Кібер Армія України [2]. Метою каналу є надання громадянам інформацію про те, як захиститися від кібератак рашистів. Було надано адреси чатботів, наприклад Кіберполіції та інших служб, куди можна повідомити про загрози, а також про важливі застосунки, які можна використовувати для унебезпечення особи. Так, було повідомлено, що за підтримки Служби безпеки України було створено додаток (YouControl: «Ти хто?») для перевірки підозрілих осіб, щоб не потрапити до диверсанта чи на підозрілу людину. Завдяки додатку можна перевірити дійсність фото з паспорта, перебування людини у державному розшуку та іншу інформацію [2].

Отже, проблеми кібербезпеки та кіберзахисту не зводяться до вирішення винятково технічних аспектів функціонування кіберпростору. Необхідно звертати на такі види захисту як правові, технічні, психологічні, інформаційні та організаційні. Особливо відкритим для громадян є питання самозахисту від кіберзлочинів. А отже, є нагальною потреба у формуванні культури кібербезпеки. Зокрема, закладам освіти, перш за все, потрібно переорієнтуватися на обов'язкове формування культури поведінки у кіберпросторі. Адже, соціалізація сучасного індивіда ускладнюється тим, що потрібно засвоювати певні соціальні норми та правила поведінки, цінності віртуального середовища, формування та набуття сталості яких відбувається тут і зараз.

1. Війна в Україні. Пульс кіберзахисту, серпень 2022. URL: <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/1662392024242416.pdf>.
2. Кібер Армія України. URL: <https://t.me/CyberArmUA>.
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України № 2163-VIII від 05.10.2017 р. Відомості Верховної Ради. 2017. № 45. Ст. 403. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM059780>.
4. Cavelt M. D. Cyberwar: concept, status quo, and limitations. URL: https://www.academia.edu/1058235/Cyberwar_Concept_Status_Quo_and_Limitations.

УДК 004

DOI: 10.31733/17-03-2023-532-534

Олександр КОСИЧЕНКО

доцент кафедри інформаційних технологій
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат технічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З МЕТАДАНИМИ ДОКУМЕНТІВ

Метадані – це дані про дані, інформація про інформацію. Іншими словами – це інформаційно-технічна інформація, що міститься в документах різних форматів, яку не видно при звичайному використанні. Метадані нерідко поміщаються у документ програмним чи апаратним засобом, з якого документ було створено. Так як цей процес автоматизований, користувач може залишатися необізнаним про наявність таких даних, і не вживати заходів для захисту цієї інформації, що нерідко має особливе значення.

Серед типів документів, що містять метадані – документи MS Office, Adobe PDF, Corel Word Perfect, зображення, створені Corel DRAW, Adobe Photoshop, створені або оброблені різними редакторами растрової графіки GIF і JPEG, аудіофайли MP3, відео файли, веб-сторінки, електронні листи.

Це найбільш поширені формати, які використовуються на різних офісних платформах у повсякденній діяльності.

Метадані можуть включати ім'я автора документа, організацію, мітку програмного або апаратного засобу, історію модифікацій документа і так далі. В особливо складних випадках (MS Word) це може бути навіть текст, який колись входив у документ, але пізніше віддалений, але зберігається у файлі документа у вигляді метаданих. Метадані можуть також бути присутніми і у вихідному коді прикладних програм у вигляді коментарів

розробників, і у файлах, що виконуються.

Слід зазначити, що більшість користувачів вважають, що перетворення документа з MS Word в формат PDF знищує всі метадані в документі. Це не завжди так, і передбачливий автор документа повинен спочатку видалити метадані зі вихідного документа (для цього існують спеціальні програми), а потім конвертувати його в pdf формат. Подібні проблеми та методи їх вирішення також існують для інших форматів файлів.

Можна відзначити певні приховані уразливості, пов'язані з метаданими, у юридичній діяльності. Наприклад, ризик для адвоката полягає в тому, що, хоч би яким обережним він був, документ, переданий ним кудись в електронному вигляді, може містити метадані, які ворожі інтересам його клієнта або, у гіршому випадку, розкривають секрети або конфіденційну інформацію клієнта. Багато практикуючих у юристи в малих і середніх фірмах взагалі не знають, що таке метадані, або не розуміють можливих потенційних ризиків. У процесі підготовки остаточного документа юрист, який використовує всі інструменти обробки текстів або даних на своєму комп'ютері, проходить кілька етапів, всі вони нібито приховані в документі та невидимі для всіх, окрім самого юриста. Реальність, однак, така, що історія документа вбудована в його файли і фактично доступна для будь-якого, включаючи адвоката протилежної сторони, який отримує документ в електронному вигляді.

Незважаючи на всю свою специфічність, метадані розглядаються судами іноді як докази, в тому числі і при обґрунтуванні позиції у справі. Для цього тільки необхідно мати елементарні технічні навички. Дослідження метаданих також відіграє не останню роль у розслідуваннях випадків порушень авторських прав, виявленні плагіату чи спроб фальсифікації документів. Відомий факт використання EXIF тега як доказ у кримінальній справі.

Характерним прикладом апаратної (і не тільки апаратної) мітки може бути так званий EXIF тег (Exchangeable Image File Format tag). Він є схованою частиною файлу документа. Саме в цій частині містяться метадані. Слово tag перекладається саме як «мітка» або навіть «цінник, етикетка», що міститься у файлі фотографії у форматі JPEG (або в іншому форматі) цифровими камерами. У цих метаданих, серед інших, такі дані як дата, час, режим зйомки кадру та інше. EXIF тег дозволяє зберігати багато корисного: від параметрів зйомки до відомостей про те, в якій програмі і як відредаговано фотокадр з тією чи іншою метою. Інший цікавий приклад апаратного розміщення метаданих – нанесення кольоровими лазерними принтерами мітки на паперовій роздруківці.

Ризики, що виникають у зв'язку із застосуванням метаданих, можна розділити на дві основні групи: використання коду та розкриття значної інформації. Наприклад, метаданими електронної пошти називають характеристики повідомлень, які, не надаючи вмісту повідомлення, визначають адресатів листування та деякі інші обставини цього процесу. Точніше, до метаданих електронної пошти відносять: ім'я відправника, його поштову адресу,

його IP-адресу в Інтернеті, ім'я одержувача, унікальний ідентифікатор повідомлення та пов'язаних з ним повідомлень; дату, час та тимчасову зону відправлення та отримання повідомлення; формати заголовків повідомлення; тему листа; статус повідомлення; запит на підтвердження отримання та відкриття листа. Як видно, збір метаданих поштового сервісу може дати детальну картину діяльності деякого користувача, навіть якщо він шифрує свої повідомлення. При цьому зібрати дані досить просто.

По-перше, тому, що метадані телекомунікаційних сервісів – пошти, мобільного зв'язку, веб-сервісів та інших – законодавством більшості країн або зовсім не захищаються, або захищаються набагато меншою мірою, ніж зміст самих повідомлень сервісу. Тобто в той час, як розкриття вмісту листування в Інтернеті потребує рішення суду, збір метаданих не вважається атакою на інформаційну безпеку і може проводитися безперешкодно.

По-друге, метадані саме електронної пошти легше прив'язати до певного користувача. Метадані електронної пошти зберігаються на комп'ютерах відправника та одержувача (як і самі повідомлення), але що небезпечно для приватності користувачів, ще й у журналах поштових серверів, які передавали ці повідомлення. Метадані користувачів поштового сервісу набагато легше знайти на серверах провайдерів, ніж метадані користувачів веб-сервісу. провайдера готелю, вокзалу або кафе, де вони тимчасово перебувають, або через сервер публічної пошти, такий як Gmail. Користувач отримує пошту також через певний сервер, на якому у нього є обліковий запис. Ця ситуація не схожа на веб-сервіс, де користувач може відвідати будь-який сервер Інтернету, тому знайти сліди

його відвідувань шляхом перевірки серверів практично неможливо, навіть якщо користувач реєструвався на деяких з них.

Цінність метаданих добре розуміють і використовують спецслужби та поліція деяких країн. Такі технології реалізують масовий збір та аналіз метаданих користувачів мобільного зв'язку. При цьому закони, що охороняють приватність, забороняють прослуховування телефонних розмов, але не забороняють збирати метадані клієнтів мобільного зв'язку.

Слід зазначити, що взагалі загрози та вразливості в обробці метаданих ще недостатньо досліджені фахівцями з кібербезпеки. Із загальним гігантським зростанням обсягів інформації метадані набувають все більшого поширення як засіб індексування даних (спосіб прискорення пошуку інформації в інформаційних системах). Як наслідок, виникають і нові (або будуть виявлені вже існуючі), уразливості, розробляються нові технології впровадження коду.

До іншої групи ризиків відноситься розкриття інформації, що міститься серед метаданих. Це може бути конфіденційна, або яка стосується комерційної таємниці інформація, адреси електронної пошти, шляхи до файлів на системі, на якій було створено або оброблено документ, інша інформація про автора та його програмне та апаратне забезпечення.

Витік інформації через метадані в документах MS Office дав основу деяким інцидентам, які набули міжнародного розголосу. В одному випадку це був документ, підписаний прем'єр-міністром однієї з країн, що стосувався міжнародної ситуації. Дослідження файлу показало віддалений із нього текст, що містив інформацію, не призначену для відкритого доступу. Інший випадок доповнив собою велику літопис позову однієї з фірм до багатьох інших компаній. Аналіз позовної заяви, складеної юридичною компанією, що представляє інтереси фірми, показав, що з тексту видалено назву одного з великих банків – отже, банк був однією з мішеней позову, але з якихось причин юристи фірми утрималися від пред'явлення претензій до банку. Для обізнаної та зацікавленої людини це – важлива інформація.

Висновок зі сказаного вище простий – використанню та захисту метаданих слід приділяти більше уваги у всіх видах діяльності, де використовуються документи, що містять важливу інформацію. При цьому слід зазначити, що взагалі захисту метаданих немає. Шифрування не допомагає їх приховати. Існують методи, що дозволяють видаляти метадані документів перед їх використанням або надсиланням. На жаль, як в юридичній, так і в діловій практиці цьому не завжди приділяється увага, що призводить до різних проблем. Аналіз метаданих став повсякденною практикою для юристів розвинутих країн. На жаль, у питаннях безпеки метаданих в Україні поки що залишається в кращому разі відкритим, швидше – ще не поставленим належним чином. Можливо, у майбутньому законодавство в галузі захисту особистих даних буде суворішим, і метадані як і персональні дані стануть більш захищеними у правовому відношенні.

1. Vaca M. Introduction to Metadata (3rd edition). URL: <https://www.getty.edu/publications/intrometadata/>

2. Is Metadata a Threat to Your Online Security? URL: <https://fastestvpn.com/blog/is-metadata-a-threat-to-your-online-security>.

3. Are Your Documents Leaking Sensitive Information? Scrub Your Metadata! Authors: Michael Spiegel. URL: <https://er.educause.edu/blogs/2017/1/are-your-documents-leaking-sensitive-information-scrub-your-metadata>.

4. Kosyuchenko O., Rybalchenko L. Peculiarities of using visual means of information and analytical activities in legal and law enforcement sphere. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2022. Vol. 2 (1). Pp. 162-169.

5. Rybalchenko L. V., Kosyuchenko O. O., Klinitskyi I. I. Ensuring economic security of enterprises taking into account the peculiarities of information security. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2022. Vol. 2 (1). Pp. 96-102.

УДК 004+351
DOI: 10.31733/17-03-2023-535-536

Людмила РИБАЛЬЧЕНКО
завідувач кафедри інформаційних технологій
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Швидкі зміни, які відбуваються в сучасному інформаційному просторі, потребують ефективного захисту національної інформаційної безпеки, яка має гарантувати українцям безпечне функціонування усіх сфер життєдіяльності. Забезпечення інформаційної безпеки на усіх рівнях соціально-економічного розвитку, удосконалення законодавчого та нормативно правового забезпечення щодо захисту інформації, виявлення можливих загроз та їх попередження, співпраця з іншими державами та міжнародними організаціями є важливою стратегією міжнародної та національної безпеки держави, особливо під час воєнного стану в Україні.

До основних нормативно-правових документів та законів щодо інформаційної безпеки України належать: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», Закон України «Про інформацію», Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», Закон України «Про захист персональних даних» та документи у сфері захисту персональних даних, Закон України «Про доступ до публічної інформації», Закон України «Про національну безпеку України» та інші закони, Доктрина інформаційної безпеки України, Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність та інші.

Питання інформаційної безпеки пов'язано з інформаційними технологіями, які використовуються для забезпечення інформаційної безпеки. Захист інформаційної безпеки полягає не лише у застосуванні несанкціонованого доступу до інформації, а й використанні відповідних методів щодо її безпеки та захисту [1].

Збереження інформаційного суверенітету та формування ефективної системи безпеки в інформаційній сфері, на сьогоднішній час є першочерговим питанням для нашої країни. Забезпечення цілісності суспільства, захист національного інформаційного простору та протидія усім негативним інформаційним впливам є важливим питанням для України.

Забезпечення надійної інформаційної безпеки в державі надасть захист інтересам громадян щодо отримання правдивої та якісної інформації. Інформаційна безпека представляє собою одну із важливих складових національної безпеки країни. Саме інформаційна безпека відображає стан захищеності інтересів громадян та держави від негативних інформаційних впливів і небезпек, які можуть бути пов'язані із несанкціонованим доступом та втручанням до особистої чи державної інформації, а також її розповсюдженням [2].

Питання гарантування інформаційної безпеки в Україні стали найбільш актуальними в умовах війни через вплив та розповсюдження російської пропаганди засобами масової інформації на свідомість громадян України та на громадськість в усьому світі.

Зараз відбуваються суттєві загрози в національному інформаційному просторі України, які несуть небезпеку нашій державі, її суверенітету, цілісності, політичному та економічному розвитку. Створення загроз національній безпеці України в інформаційній сфері становить небезпеку життю кожного її громадянина, має негативний інформаційний вплив на свідомість громадян, інформаційну, технічну та критичну інфраструктуру держави.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій став значним поштовхом для створення нових проявів безпеки, що викликані ситуацією нового технологічного рівня. Розподіл сфер впливу у кіберпросторі постійно посилюється. Спроможність держави захистити свої національні інтереси є пріоритетною складовою кібербезпеки кожної країни. Створення в державі кібервійськ сприятиме потужному забезпеченню захисту інформаційної інфраструктури від можливих кібератак, надійному захисту від втручання в

національний інформаційний простір, а також управління інформаційними системами противника та їх руйнування.

До основних кіберзагроз належать порушення цілісності даних, несанкціонований доступ, конфіденційність інформації, втручання в корпоративну чи державну таємницю, тощо. Такі загрози впливають на функціонування будь-якої інформаційної системи, сфери діяльності підприємства чи установи, а також забезпечення національної безпеки.

Тому для управління будь-якими небезпеками, необхідно створити потужний захист від можливих та потенційних загроз із залученням висококваліфікованого персоналу та з використанням сучасних програмних засобів.

Питаннями національного рівня є визначення кіберзагроз, заходів та можливостей кібербезпеки, розробка основних показників кібербезпеки, їх дослідження за певними ознаками та створення відповідних груп показників кібербезпеки для аналізу та розробки заходів щодо їх уникнення. Усі державні органи та приватні структури взаємодіють між собою для запобігання та подолання негативних наслідків.

Оскільки зараз триває війна в Україні, зростає необхідність у забезпеченні безпеки проти загроз у кіберпросторі. Пріоритетними перспективами є прийняття таких стратегічних рішень, які б були направлено на управління ризиками підприємства та зміцнення їх стійкості щодо забезпечення безпеки. Більшість керівників підприємств бачать кіберстійкість пріоритетом бізнесу в їх організації. Перехід від кібербезпеки до кіберстійкості є важливим кроком до більш надійного та стабільного майбутнього.

Міністерство цифрової трансформації України та Державна служба спеціального зв'язку і захисту інформації проводять роботу щодо посилення захисту від кіберзлочинності через оновлення та реформування законодавчої бази, вдосконалення механізму кіберзахисту органів державної влади, їх інформаційно-телекомунікаційних систем, проведення аналізу стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури [3].

Але сучасний розвиток цифрових технологій йде значно швидше і сприяє поширенню кіберзлочинності, ніж існуюче нормативно-правове законодавство, яке направлено на врегулювання даного виду економічної злочинності.

Таким чином, в умовах військової агресії російської федерації в Україні, сучасний національний інформаційний простір нашої держави є недостатньо захищеним від негативних інформаційних впливів і загроз. Тому захист інформаційного суверенітету, створення потужної та ефективної системи інформаційної безпеки України, протидія кібератакам і загрозам є стратегічними завданнями держави. Тому на державному рівні має бути удосконалено чинне законодавство в напрямку посилення правового забезпечення захисту національної інформаційної безпеки, у тому числі в сфері кібербезпеки та кіберзахисту, через плідну співпрацю з підрозділами провідних країн світу.

1. Rybalchenko L., Kosyuchenko O., Klynytskyi I. Ensuring economic security of enterprises taking into account the peculiarities of information security. Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review». 2022. Vol. 2 (1). Pp. 71-81.

2. Rybalchenko L., Kosyuchenko O. Peculiarities of using visual means of information and analytical activity in legal and law enforcement sphere. Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review». 2022. Vol. 2 (2). Pp. 162-169.

3. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua>.

УДК 327.5+351
DOI: 10.31733/17-03-2023-537-539

Наталія РОМАНЮК

доцент кафедри прикладної економіки,
підприємництва та публічного управління
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»,
кандидат економічних наук

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ: РИЗИКИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сьогодні в Україні особливу увагу приділяють питанням глобалізації ризиків інформаційних війн, правого регулювання та нейтралізації небезпечних для країн наслідків.

Актуальність вирішення проблем інформаційної безпеки визначені у працях І. Жаровської та Н. Ортинської [1], К. Мелекєсцева [2], А. Шугаєва [3].

Інформаційна війна – це процес використання різних методів та стратегій для маніпулювання, контролю та впливу на інформаційне середовище з метою досягнення певних політичних, економічних чи інших цілей. Така війна може проходити на будь-якому рівні, включаючи міжнародний, національний та локальний.

Основні причини інформаційних війн можна виділити наступні (рис. 1):

– Політичні протистояння. Часто інформаційні війни виникають на тлі політичних протистоянь і конфліктів, коли різні сторони намагаються вплинути на громадську думку та добитися підтримки населення.

– Економічні інтереси. Інформаційні війни можуть бути викликані конкуренцією між різними компаніями або країнами за ринки збуту, інвестицій та ресурсів.

– Релігійні та етнічні конфлікти. Інформаційні війни можуть виникнути на тлі релігійних або етнічних суперечок, коли різні сторони намагаються використовувати масові комунікації для збільшення своєї впливовості та мобілізації громадської думки на свою сторону.

– Ідеологічні суперництва. Інформаційні війни можуть виникати як ідеологічні конфлікти між різними країнами, організаціями або групами, коли вони намагаються просунути свої ідеї та цінності у масові свідомості.

– Військова конкуренція. Змагання між різними військовими блоками за вплив на міжнародну безпеку та геополітичний вплив.

Ризики інформаційних війн можуть бути дуже суттєвими та мати довготривалі наслідки (рис. 1):

– Порушення довіри. Інформаційні війни можуть порушити довіру між народами, державами та групами, що призведе до взаємного підозрливості та конфліктів.

– Роз'єднання суспільства. Інформаційні війни можуть спричинити роз'єднання суспільства та збільшення соціальних розбіжностей. Наприклад, вони сприяють поширенню повідомлень, відео-сюжетів, що збільшують соціальний розбрат.

– Відсутність об'єктивної інформації. Інформаційні війни можуть призвести до нестачі або взагалі відсутності об'єктивної інформації, оскільки сторони суб'єктивно обирають формат подачі інформації, щоб досягнути своїх цілей.

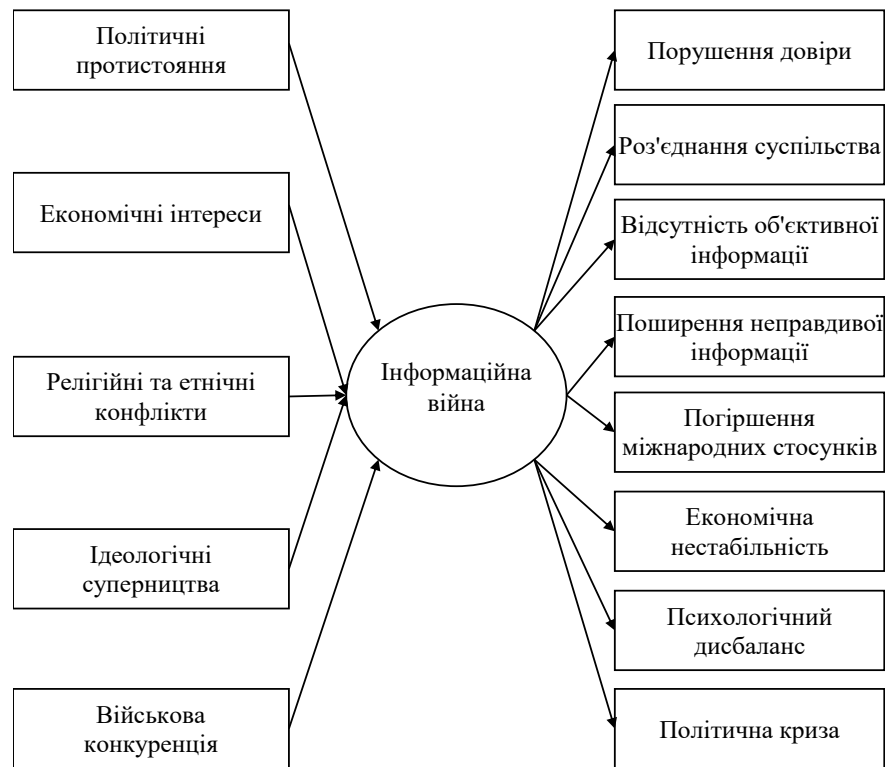

Рис. 1. Причини та наслідки інформаційних війн

Поширення неправдивої інформації. Інформаційні війни можуть сприяти поширенню неправдивої, фальсифікованої інформації, що може вплинути на ухвалення рішень, дії людей та держав.

Погіршення міжнародних стосунків. Інформаційні війни можуть мати серйозний вплив на міжнародні стосунки, зокрема на відносини між державами, в тому числі на політичні та економічні.

Зменшення ефективності діяльності бізнес-структур у регіоні та країні в цілому. Віруси та кібератаки, втрата конфіденційної інформації, вплив на технічну інфраструктуру – негативні прояви впливу інформаційних війн.

Психологічний дисбаланс. Результатом інформаційних війн може бути зміна громадської думки, формування нових соціальних настроїв, дезінформація та паніка.

Економічна нестабільність в країні, регіоні. Суттєвими негативними наслідками можуть бути зміна курсів валют, втрата довіри до економічних інститутів та структур, тощо.

Політична криза. Порушення довіри до державних інститутів, зміна політичної влади, зростання чи загострення військових конфліктів.

Залишитися пасивною стороною в інформаційних війнах вкрай небезпечно, тому важливо розроблювати та впроваджувати заходи, спрямовані на протидію інформаційним війнам:

Підвищення рівня медіаграмотності – населення повинно бути здатне критично оцінювати інформацію, яку отримує. Це можна досягти за допомогою навчання у школах та університетах, а також проведення інформаційних кампаній національного рівня.

Посилення контролю за соціальними мережами – соціальні мережі стали популярними джерелами інформації, але вони також можуть бути використані для поширення дезінформації. Держави можуть зміцнити регулювання соціальних мереж, щоб зменшити можливість поширення шкідливої інформації.

Підвищення рівня кібербезпеки – інформаційні війни можуть бути запущені за допомогою кібератак. Організації та держави повинні зробити все можливе, щоб захистити свої інформаційні ресурси та зменшити ризик кібератак.

Розширення міжнародного співробітництва – інформаційні війни можуть бути глобальними проблемами, отже вони вимагають міжнародної співпраці. Країни повинні

працювати разом, щоб виявляти та припиняти поширення дезінформації та інших видів інформаційних війн.

Розвиток альтернативних джерел новин – люди повинні мати можливість дізнаватися правдиву інформацію з різних джерел, що забезпечить зменшення впливу інформаційних війн та сприятиме розвитку критичного мислення.

Розробка інформаційної політики – держави та різні організації повинні розробляти та впроваджувати заходи, щоб захистити правдиву інформацію, покращити інформаційну грамотність та зменшити вплив дезінформації на громадську думку.

1. Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2020. № 2 (7). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/sep/22118/10.pdf>.

2. Мелекесцев К. І. Про трактування інформаційної війни: від технічно-кібернетичної до історико-психологічної парадигми. Південний архів (історичні науки). 2022. № 38. С. 62-67.

3. Шугаєв А. В. Феномен інформаційної війни. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2019. № 4 (2). URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/4_2019/part_2/31.pdf.

УДК 336+349

DOI: 10.31733/17-03-2023-539-541

Тетяна СЕРГІЄНКО

доцент кафедри міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат політичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що сьогодні в глобальному світі інформація є механізмом, який забезпечує цілеспрямовані дії суб'єктів, а її накопичення дозволяє коригувати поведінку суб'єктів. За допомогою інформації можна дезорієнтувати людей, впливати на політичну діяльність і маніпулювати людською свідомістю. Водночас зміни, які зараз відбуваються під впливом інформаційних потоків, окрім позитивного впливу, несуть у собі й загрози.

Вивченням особливостей інформаційно-психологічної безпеки особистості займалися В. Білик, В. Бінько, К. Бурич, А. Гуровський, А. Данільян, А. Дзюбань, В. Пархоменко, Д. Дмитрієв, І. Єфименко, Б. Коган, П. Косач, Р. Костенко, В. Ліпкан, О. Палій, Р. Погорецький та ін. Щодо забезпечення національної безпеки взагалі та окремих її елементів в своїх наукових працях розглядали такі вчені, як: В. Авер'янов, А. Берлач, О. Бандурка, Д. Бахрах, В. Гіжевський, Є. Додін, В. Колпаков, А. Комзюк, В. Развадовський, В. Шамрай, Х. Ярмак та ін. Проте, незважаючи на досить велику кількість публікацій, сьогодні дане питання залишається актуальним.

Україна, як частина сучасного глобалізованого світу, перебуває в потоці інформаційно-психологічного впливу, що зумовлено її геополітичним положенням та наявністю політичних, економічних та інших інтересів у нашій країні з боку сусідніх держав. У цьому контексті, як зазначає Є. Катаєв, «проблема забезпечення інформаційної безпеки національних інтересів у кожній сфері останнім часом стає дедалі актуальнішою» [5, с. 216]. В першу чергу це пов'язано з розвитком сучасних інформаційних технологій. Активне впровадження інформаційних технологій у суспільне життя, постійне вдосконалення та збільшення кількості нових технологічних рішень призвели до радикальних змін не лише в суспільстві, а й у людській свідомості.

Щодо визначення категорії інформаційно-психологічної безпеки, то одні вчені визначають її як стан, інші як процес, діяльність, здатність, систему гарантій, властивість, функцію тощо. Іншими словами, мова йде про такі соціальні процеси, які ускладнюють або перешкоджають нормальному функціонуванню держави і соціальних інститутів суспільства

та людини як повноцінного і вільного громадянина.

Суб'єктами інформаційно-психологічної безпеки є: громадяни, громадські чи державні організації, які уповноважені гарантувати інформаційну безпеку; державні органи, здатні гарантувати інформаційну безпеку. Об'єктами інформаційно-психологічної безпеки можуть бути особи, колективи, суспільство, держава та світове співтовариство [7, с. 239].

Реалії сьогодення свідчать про те, що сьогодні в Україні існує ціла низка загроз інформаційно-психологічній безпеці особистості, пов'язаних зі спробами певних сил використати інформаційні можливості ЗМІ та мережі Інтернет для формування громадської думки, громадської позиції, і впливати на маси для досягнення власних інтересів. Також використання сучасних технологій і методів маніпулювання масовою свідомістю сьогодні можна спостерігати в ході інформаційних війн, виборчих кампаній, у рекламній сфері, різноманітних телевізійних проектах і телешоу, серіалах тощо. Що стосується сучасного суспільно-політичного процесу, то для нього, безумовно, характерне використання різноманітних форм впливу, найпоширенішою з яких є маніпулювання свідомістю. У сучасному світі влада не має інших засобів впливу, окрім комунікативних [1, с. 13]. Реалізація комунікацій у складних соціальних системах є процесом, необхідним для будь-якої управлінської дії, тому моделювання інформаційного процесу є важливим. Один з дослідників сфери комунікації Є. Бістрицький, зазначає, що «у сучасній масовій комунікації спостерігається критичне ставлення до випадків спотворення прийнятих мовних норм правопису і особливо до хибної логіки – до порушення формальної логіки в побудові комунікативного висловлювання» [3, с. 55]. Перетворення будь-якого інформаційного повідомлення на ресурс стратегічного значення уможливило розвиток постіндустріального суспільства, що також сприяє формуванню та розвитку нових економічних, політичних і міжнародних відносин.

Сьогодні використання впливу на суспільство, використовуючи різні засоби і технології інформаційно-психологічного маніпулювання на людей стало досить звичайним явищем в повсякденному житті. Це стимулювало широку поширеність і інтенсивне застосування різноманітних засобів і технологій впливу на суспільство. Сучасний етап розвитку інформаційних ресурсів не тільки не знизив, а посилив тенденцію до використання новітніх технологій інформаційного впливу маніпулятивного характеру на психіку людей в політичній боротьбі [8, с. 404]. Інформаційно-комунікативний складник сучасного суспільства має маніпулятивний характер. Р. Поліщук, зазначає, «що сучасні інформаційні комунікації здатні керувати свідомістю людей та навіть змінювати ідентифікаційні коди, які є системоутворюючими чинниками формування суб'єктивної реальності та життєдіяльності індивіда, його ціннісних налаштувань» [6, с. 274].

Також, зазначимо, що інформаційно-психологічна безпека суспільства в сучасних умовах порушується внаслідок інформаційно-психологічного впливу, який здійснюється за допомогою різноманітних засобів масової інформації. Засоби масової інформації суттєво впливають на формування громадської думки, а тому є суб'єктом, який впливає на формування політичної свідомості, створюючи в суспільстві образи, які надалі закріплюються в політичній культурі [10, с. 48]. Політичну маніпуляцію можна віднести до контрольованого зовнішнього впливу політичної системи. Це приховане управління політичною свідомістю та поведінкою людей з метою змусити їх діяти чи не діяти в інтересах маніпуляторів, нав'язуючи волю маніпулятора у формі прихованого впливу [9, с. 344].

Фактор маніпулювання свідомістю активно здійснюється через ЗМІ, різноманітні інформаційні ресурси, які є потужним засобом впливу на свідомість людини та використовуються для впливу на неї. Тому для формування маси і, отже, для впливу на громадську думку вже не потрібен безпосередній контакт між великою кількістю людей, оскільки тисячі громадян можуть одночасно перебувати під впливом подій національного масштабу, піддаватися досить сильним емоціям, і їхня індивідуальна психологія перетворюється на психологію масову, бо розсіяні індивіди за таких умов взагалі набувають ознак натовпу. «Серед засобів спеціалізованого впливу політичного маніпулювання на маси – штучно створені та нав'язані образи, мовні формули та шаблони, стереотипи поведінки та готові відповіді на запитання. Засоби масової комунікації в процесі політичної маніпуляції мають на меті формування уніфікованих і свідомо спрощених, зведених до стандартів масової свідомості, уявлень про буття, які не підносяться до рівня теоретичної рефлексії.

У сфері забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особистості та суспільства доцільно розглядати основні механізми взаємодії держави та суспільства з трьох аспектів (див. табл. 1).

Механізми взаємодії у сфері інформаційно-психологічної безпеки

Аспект механізму	Зміст механізму
Інституційний аспект	Комунікаційні зв'язки між владою та суспільством будуються за допомогою консультативно-посередницьких органів (наприклад, громадських рад), які створюються при державних структурах і виконують роль своєрідного «інформаційного мосту»
Нормативно-правовий аспект	Цей аспект безпосередньо залежить від попереднього, оскільки без інституційної основи застосування правових норм у відносинах між владою та суспільством неможливе. Тому влада має можливість залучити громадські організації та об'єднання до реалізації політики безпеки в інформаційній сфері шляхом прийняття необхідних законів, розпоряджень та укладення договорів
Практичний аспект	Останнім етапом співпраці влади та суспільства в інформаційній сфері є реалізація спільних проектів та ініціатив, ухвалення необхідних рішень та активна діяльність у суспільно-політичній практиці

Тому інформаційно-психологічну безпеку можна визначити як стан захищеності інтересів особи, суспільства і держави, при якому гарантується неможливість заподіяння шкоди духовній сфері людини, культурній спадщині суспільства шляхом використання негативної інформації та психологічні впливи. А ефективність забезпечення національної безпеки можлива лише за умови збалансованого існування всіх її складових – насамперед інформаційно-психологічної безпеки.

Також зазначимо, що інформаційна політика влади має працювати не лише на її дії, а й на організацію інформаційних потоків усюю країни. Сучасне суспільство, в якому володіння новітньою інформацією є рушійною силою всіх змін і розвитку. Інформація є основою нового інформаційного світогляду, який формує у свідомості людини нову єдину інформаційну картину світу як інтегративний образ інформаційно-комунікативної реальності – системи масової свідомості.

1. Арабаджиев Д. Ю., Сергієнко Т. І. Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні. Гілея. 7. Ч. 3. Політичні науки. 2019. С.12-15.
2. Бабарикіна Н. А., Сергієнко Т. І. The state of information and psychological security of personality as a measurement of maturity of civil society. Modern technologies in the development of economy and human well-being. Edited by Tetyana Nestorenko and Magdalena Gawron-Łapuszek Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts University of Technology, Katowice Monograph 39. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2020. P. 244-251.
3. Бистрицький Є. Екзистенційна істина і постправа. Філософська думка. 2018. № 5. С. 54-71.
4. Єремєєва І. А. Національний інтерес та сила держави в практиці міжнародних відносин. Multidisciplinary academic notes. Science research and practice: The XV International Scientific and Practical Conference (April 19-22, 2022). Madrid, Spain. Pp. 534-538.
5. Катаєв Є. С. Інформаційно-психологічна безпека особистості в умовах сучасного суспільства. Вісник Національного університету оборони України. 2014. № 2. С. 215-220.
6. Поліщук Р. Інформаційно-комунікативний чинник як сучасний метод впливу на національно-культурну ідентичність українців. Гуманітарно-наукове знання: комунікативні засади: матер. Міжнар. наук. конф. Чернівці, 2017. С. 274-277.
7. Пучков О. О. Інформаційна безпека у контексті сьогоденних реалій: філософський аспект Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії, 2015. № 61. С. 239-245.
8. Сергієнко Т. І. Теоретико-концептуальні виміри інформаційної безпеки в умовах становлення сучасного інформаційного суспільства. Сучасний рух науки: матер. X міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Дніпро, 2020. С. 405-409.
9. Сергієнко Т. І. Національна безпека України в сучасній геополітичній ситуації. Наукові дослідження та інновації в галузі суспільно-гуманітарних наук: зб. матер. I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Мелітополь, 24 листопада 2021 р.). Мелітополь: ТДАТУ, 2021. Ч. 2. С. 343-345.
10. Федорів І. П. Вплив ЗМІ на формування політичної культури. Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. 2011. Т. 121. С. 47-51.

УДК 343.721+343.98

DOI: 10.31733/17-03-2023-542-545

Віталій ТЕЛІЙЧУК

доцент кафедри

оперативно-розшукової діяльності

Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Катерина ГУНЬКО

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

ЩОДО ПРОБЛЕМ ПРОТИДІІ ШАХРАЙСТВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЯК СКЛАДОВОГО ЕЛЕМЕНТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Комп'ютер став одним із найпоширеніших засобів спілкування людей у сучасному світі, зберігання, створення, збору, обробки та використання інформації в будь-якій галузі діяльності людини. Бурхливий розвиток використання мережі «Інтернет» як постачальник товару та різних послуг, а відповідно і сфери грошового обігу призвів до того, що все більша кількість населення України стає жертвами шахрайств, скоєних з використанням мережі Інтернет. Враховуючи вимоги законодавства України, зокрема Конституції України, Кримінального, Кримінального процесуального кодексів та Законів України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність» актуальним є завдання суттєвого покращення діяльності правоохоронних органів щодо запобігання, виявлення зазначеної категорії злочинів та їх ефективного досудового розслідування в умовах воєнного стану [1].

Шахрайство є однією з найбільш поширених злочинних дій не тільки в Україні, а й у світі. Це явище відбувається в різних формах, таких як кібершахрайство, фінансове шахрайство, шахрайство з нерухомістю та багато інших. Шахраї нерідко вдаються до використання новітніх технологій та соціальних мереж, щоб увести в оману своїх жертв. Одним з ефективних засобів протидії шахрайству є використання можливостей оперативних підрозділів, які спеціалізуються на боротьбі з кримінальними правопорушеннями.

За останні кілька років в Україні спостерігається значне збільшення кількості випадків шахрайства. Наприклад, за даними МВС України, у 2020 році було зареєстровано майже 30 тисяч випадків шахрайства, що на 14 % більше, ніж у 2019 році. Однією з найпоширеніших форм шахрайства є кібершахрайство. Згідно з дослідженнями, проведеними компанією Kaspersky, Україна є лідером серед країн Східної Європи за кількістю кібератак. Більшість кібератак спрямовані на злам корпоративних мереж та крадіжку конфіденційної інформації [2]. Іншою формою шахрайства є фінансове шахрайство. Наприклад, банківські картки часто стають об'єктом атак шахраїв, які намагаються отримати доступ до банківських рахунків та викрадають гроші з рахунку.

Коли більшість українців і представників бізнесу намагаються вижити в умовах воєнного стану в країні та допомогти по можливості Зажисникам, шахраї вже підлаштувалися під реалії війни та вигадують все нові шляхи для обману громадян. В умовах воєнного стану онлайн-шахрайства нікуди не зникли, а набули інших форм та масштабів [3]. Сучасний стан свідчить, що, якщо до повномасштабного вторгнення кіберполіція фіксувала 15-20 тис. звернень громадян щодо фінансового шахрайства, то 2022 року ця статистика значно зросла. За 2022 рік Національний банк України виявив та заблокував 4,5 тис. шахрайських сайтів, які дублюють державні для заволодіння даними українців. Зі слів заступника голови НБУ Олексія Шабана, основними авторами таких фішингових сайтів в Україні є спецслужби РФ [4]. Найбільш поширеними видами шахрайства в Україні є такі:

- 1) організація добровільних, благодійних внесків, зокрема для хворих дітей та

бійців АТО;

2) використання електронних торгових майданчиків, зокрема HIFI FORUM, OLX та ін;

3) розповсюдження за акцією або за заниженою ціною будь-яких товарів чи речей;

4) продаж або пропозиція доставки за низькою ціною автомобілів на іноземній реєстрації, або на замовлення у «сірих» автодилерів;

5) поширення фішингових програм та вірусного програмного забезпечення;

6) продаж товарів у групах, які функціонують у соціальних мережах;

7) соціальний інжиніринг (метод проникнення в захищені системи, заснований на використанні соціальної психології) використовується із застосуванням комп'ютера або телефону для доступу до рахунку або полегшення такого доступу або отримання цінної інформації (адреса електронної пошти особи) для цілеспрямованого крадіжки в персональних дачах;

8) пропозиція явно неіснуючої послуги чи методики (генератора електронних засобів, поповнення про гаманців з електронними грошима, ставки спорт);

9) розсилання різного роду електронних листів на електронні поштові скриньки, текст яких вводить в оману одержувача, акцентує увагу останнього на необхідності певного роду платежем [1];

10) збір коштів для військових. Протягом останнього року українці з усього світу намагаються допомогти нашим захисникам хто чим може: купують спорядження, продукти та інші речі. Однак добрі справи для звичайних людей для шахраїв стали можливістю нагріти руки й тут. Збір коштів для військових одна з найпопулярніших схем серед шахраїв, де вони під виглядом волонтерів збирають гроші на амуніцію, лікування чи інші необхідні для військових речі. Проте, такі всеволонтери привласнюють усі донати собі. Або ніби то пропонують товар для військових і просять скинути передоплату, але після переказу коштів продавці замовлення не виконують і разом з так званим товаром хутко зникають з радарів. Також, популярний трюк шахраїв – продаж цигарок, які вони пропонують купити за вигідною ціною блоку тютюнових виробів, проте після передоплати покупець втрачає і гроші, і такий собі примарний товар. Ще одна зі схем, коли аферисти збирають кошти певній людині, яка нібито потім їх передасть захисникам, але як і в попередніх ситуаціях, кошти також залишаються у шахраїв. Для того, щоб уникнути участі у зборі коштів для військових шахраями слід довіряти лише перевіреним благодійним організаціям або державним спеціальним рахункам, перевіряти правильність назв сайтів, на які переходять громадяни та де потрібно внести свої персональні дані. Не слід довіряти неперевіреним та незнайомим людям;

11) ваші рідні безвісти зникли або потрапили у полон. Розміщуючи інформацію про пошук рідних слід обачно вказувати інформацію, адже цими даними можуть скористатися шахраї. Також зловмисники можуть телефонувати батькам або іншим родичам зниклих та називаючи ім'я та прізвище зниклого родича та повідомляють, що нібито він перебуває у полоні, але для того, щоб його визволити потрібно сплатити гроші. У таких випадках слід не панікувати, не піддаватися емоціям та самостійно зв'язатися з родичем, або ж зателефонувати до Об'єднаного центру з пошуку та звільнення полонених або звернутися до найближчої військової адміністрації чи правоохоронців;

12) повідомлення про евакуаційний рейс за умови передплати. Дбаючи про безпеку своїх рідних і близьких, люди готові віддати останнє, щоб уберегти їх і саме на цьому почутті грають шахраї, розміщуючи такі оголошення. Шахраї розміщують оголошення в Інтернеті про перевезення громадян із зони бойових дій до більш безпечного місця. Проте, за свої послуги вони вимагають оплату наперед. Треба пам'ятати, що евакуаційні рейси з небезпечних районів організовує держава і вони безкоштовні;

13) фейкова фінансова допомога. У перші дні повномасштабного вторгнення російської армії в Україну президент Володимир Зеленський оголосив про старт програми фінансової підтримки. В її межах громадяни із зони бойових дій могли подати заявку на отримання 6500 грн. І хоча заявки приймалися до 31 березня через застосунок «Дія», а гроші виплачувалися на спеціальні картки «є Підтримка», однак це не завадило шахраям створити безліч фішингових сайтів, які виманюють карткові дані. Аферисти створили на сайті, замаскованому під Урядовий портал, сторінку «Державні послуги онлайн» та підрубрику з виплати українцям грошей від ООН. Для підтвердження такого нібито «переказу» необхідно сплатити державне мито у визначеному розмірі. Інформацію про програму підтримки від держави завжди публікують офіційні джерела (домен gov.ua).

Також відповідні сповіщення з'являються в «Дії». Тож необхідно ретельно перевіряти онлайн-ресурси, які мають виплачувати допомогу [3].

Урядом України вжито ряд заходів для боротьби з шахрайством. Зокрема, було створено спеціальну службу (3 жовтня 2015 року була створена нова Кіберполіція, як структурний підрозділ Національної поліції), метою якої було реформування та розвиток підрозділів МВС України, що забезпечило підготовку та функціонування висококваліфікованих фахівців в експертних, оперативних та слідчих підрозділах поліції, залучених у протидію кіберзлочинності, та здатних застосовувати на високому професійному рівні новітні технології в оперативно-службовій діяльності. Також, було прийнято законодавчі зміни, які передбачають суворіше покарання для шахраїв: в п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України закріплено, що вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану як обставина, яка обтяжує покарання. Наприклад, частиною першою статтею 190 Кримінального кодексу України передбачено, що заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) карається штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років [5].

У випадку використання умов воєнного стану для вчинення шахрайства, буде братись до уваги найтяжче покарання, а саме обмеження волі на строк до 3 років. Таким чином, відповідальність за вчинення цього кримінального правопорушення за умов воєнного стану не є визначеною, але береться до уваги найтяжча міра покарання, яка закріплена в Кримінальному кодексу України. Проте, для ефективної боротьби з цим явищем, необхідно здійснити ряд заходів за наступними напрямками діяльності. Зокрема, для цього необхідна тісна взаємодія всіх зацікавлених сторін, таких як правоохоронні органи, банки, провайдери інтернет-послуг та інші компанії. Однак, діяльність оперативних підрозділів не є повністю ефективною, а тому потребує удосконалення. Шахраї та кіберзлочинці постійно вдосконалюють свої методи та технології, що ускладнює роботу правоохоронних органів. Крім того, існує ризик порушення прав людини та неправильного застосування силових методів у боротьбі зі злочинністю. Діяльність оперативних підрозділів також потребує підвищення рівня відповідних фінансових та технічних ресурсів для ефективного виконання своїх завдань. Необхідно вдосконалювати технічне обладнання та програмне забезпечення для забезпечення операційної діяльності та розвідки. Крім того, слід забезпечити належну підготовку та кваліфікацію оперативників з метою підвищення ефективності їх роботи.

Окрім того, важливо проводити інформаційну роботу серед громадян про те, як уникнути стати жертвою шахраїв. Зокрема, потрібно регулярно здійснювати консультації про необхідність не ділитися конфіденційною інформацією з незнайомими людьми, не відкривати підозрілі посилання та використовувати надійні паролі для доступу до важливої інформації. У цьому процесі не менш важливою є співпраця з міжнародними партнерами, оскільки шахраїв та кіберзлочинців можна відстежити та покарати тільки за допомогою міжнародної співпраці. Одним з перспективних напрямків розвитку боротьби з шахрайством є використання новітніх технологій, таких як штучний інтелект та блокчейн. Наприклад, за допомогою штучного інтелекту можна виявляти та блокувати підозрілі транзакції, а блокчейн дозволяє зберігати інформацію про транзакції без можливості її зміни та підробки.

Щоб убезпечити себе від аферистів в онлайн просторі необхідно дотримуватися наступних порад:

- не відкривайте жодні посилання в месенджерах, соціальних мережах, SMS. Особливо це стосується скорочених посилань, наприклад, «bit.ly», адже ви не можете знати, що за ними приховано та куди вони ведуть. Завжди перевіряйте інформацію з SMS.;

- не вводьте на сторонніх сайтах дані своєї картки. Слід пам'ятати, що шахраї розраховують на неуважних і технічно неосвічених людей, як правило старшого покоління. Тому попередьте своїх рідних похилого віку, щоб вони не переходили на жодні посилання [4].

Загалом, протидія шахрайству є складним та довготривалим процесом, який потребує постійного удосконалення та адаптації до нових викликів. Однак, за наявності ефективної системи протидії шахрайству та кіберзлочинності, можна забезпечити безпеку для громадян та бізнесу в Україні, що сприятиме розвитку економіки та підвищенню довіри до державних інституцій [6]. Отже шахрайство є серйозною проблемою в Україні, яка стає все більш актуальною в контексті розвитку кібертехнологій. Для ефективної боротьби з цим явищем

необхідно залучати всіх зацікавлених сторін та проводити інформаційну роботу серед громадян. Тільки так можна досягти значних результатів у боротьбі з шахрайством та забезпечити безпеку для громадян та бізнесу в Україні. Використання сил та засобів оперативних підрозділів є ефективним способом протидії цим явищам. Проте, необхідно вдосконалювати їх діяльність та забезпечувати належні ресурси для їх ефективної роботи. Пріоритетним напрямом протидії шахрайству в мережі Інтернет, у тому числі й оперативно-розшукової протидії, є запобігання цим злочинам (профілактика, попередження та припинення), що передбачає такі форми, які визнані стримувати особу від наміру вчинити злочин чи довести злочинний намір до кінця. Протидія шахрайству в мережі Інтернет оперативно-розшуковими заходами включає систему оперативно-розшукових та інших заходів і реалізується в окремих організаційно-тактичних формах. Попередження злочинів є комплексною діяльністю. Запобігання злочинам – складний процес, яке зміст відрізняється від інших видів діяльності. При цьому виділяють низку складових, а саме: профілактика, запобігання та припинення злочинів. Кожен із цих елементів у порівнянні самостійний, але вони взаємопов'язані, мають одну й ту саму мету – не допустити скоєння злочину.

1. Телійчук В., Горілик Д. Оперативно-розшукова протидія шахрайству, що здійснюється через мережу Інтернет. Міжнародний науково-практичний правовий журнал «Legea si Viata». 2019. № 12 (336). С. 105-110. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/105-111_1.pdf.
2. Протидія шахрайству. URL: <https://bit.ly/3JK2pMg>.
3. Інтернет-шахрайства в умовах воєнного стану: як не потрапити на гачок до аферистів. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/internet-shahrajstva-v-umovah-voennogo-stanu-yak-ne-potrapytu-na-gachok-do-aferystiv>.
4. Нацбанк за 2022 рік заблокував 4,5 тис. шахрайських сайтів. URL: https://lb.ua/economics/2023/02/15/545966_natsbank_2022_rik_zablokuvav_45.html.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
6. Капустник І. Проблемні аспекти правового регулювання оперативно-розшукової протидії шахрайствам, що вчиняються організованими групами. URL: <https://bit.ly/3n1v5Yb>.

УДК 343.721+343.98
DOI: 10.31733/17-03-2023-545-546

Денис БРАЖНИК
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА ТЕХНОЛОГІЙ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ (ВІДМИВАННЯМ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Мережа Інтернет, як глобальний інструмент обміну даними між користувачами, мобільні пристрої, різноманітні додатки, месенджери, соціальні мережі, активно інтегруються у всі сфери нашого життя. Окрім того, останнім часом спостерігається стрімкий розвиток інтернет-банкінгу (системи клієнт-банку), купівля товарів та послуг на онлайн біржах та аукціонах, що в свою чергу, призводить до «цифровізації» валютних цінностей, тобто фактично перехід від готівкових коштів або цінностей до електронних. При цьому, і надалі у світі залишається досить актуальною проблемою вчинення злочинів в економічній або суміжних з нею сферах, результатом якої є заволодіння майном фізичних або юридичних осіб.

У зв'язку із такою фактично «фінансовою революцією» у світі стали поширюватися випадки легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем та технологій. Натомість, у практиці розслідування таких кримінальних правопорушень виникають питання, пов'язані із необхідністю виокремлення основних видів інформаційно-телекомунікаційних систем та технологій, які найчастіше використовуються під час вчинення злочинів пов'язаних із

легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» (в редакції від 04.07.2020 року), інформаційно-телекомунікаційна система - сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле [1]. Водночас, телекомунікаційна система – це сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обміну інформацією шляхом передавання, випромінювання або приймання її у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб [1].

Нами досліджено судову практику в Україні за останні десять років, а також аналітичні звіти деяких правоохоронних органів іноземних країн, які займаються боротьбою зі злочинністю, пов'язаною із легалізацією майна, отриманого злочинним шляхом, та виокремлено основні види інформаційно-телекомунікаційних систем та технологій, які використовуються з метою вчинення даного виду злочину, серед яких інформаційно-телекомунікаційні технології (ІКТ) та інформаційно-телекомунікаційні системи (ІКС).

Для загального розуміння проблеми розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем та технологій, необхідно зазначити, що злочинці при вчиненні таких протиправних діянь використовують такі інформаційно-телекомунікаційні технології (ІКТ):

- комп'ютерна техніка, мобільні пристрої та встановлене на них програмне забезпечення, що в сукупності становить електронно-обчислювальні машини (ЕОМ) [2];
- телекомунікаційні системи (бездротовий телефонний або інтернет зв'язок, застосування медіа трансляцій, месенджерів та додатків або програмного забезпечення задля усіх видів обробки відео та аудіо файлів);
- інтернет-банкінг (система дистанційного обслуговування клієнтів банку або інших фінансових інструментів);
- цифрові платіжні системи (наприклад, Google Pay, Pay Pall), онлайн гаманці (наприклад, Ерау, WebMoney), електронні-валютні біржі та аукціони (наприклад, Binance);
- інші інструменти ІКТ та ІКС тощо.

Отже, «світова фінансова революція» та розвиток «передових цифрових технологій», проникнення мережі Інтернет на ЕОМ в усі сфери нашого життя, є результатом появи різноманітних способів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом за допомогою різних видів інформаційно-телекомунікаційних систем та технологій. У зв'язку із чим постає питання в чіткому законодавчо закріпленому розмежуванні понять, які є суміжними з такою областю знань, як інформаційні технології (ІТ), що, в свою чергу, потребує більш досконалої розробки диспозицій статей особливої частини КК України з метою неможливості уникнення відповідальності за вчиненні злочини.

1. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР (в редакції від 04.07.2020 року): URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення 12.01.2023 р.).

2. Верховний Суд України – офіційний веб-сайт, URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/AFB1E90622E4446FC2257B7C00499C02](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/AFB1E90622E4446FC2257B7C00499C02) (дата звернення 19.01.2023 р.).

УДК 004.77+355.02

DOI: 10.31733/17-03-2023-546-549

Сергій РОМАШКО

аспірант кафедри

економіки та соціально-трудомих відносин

Університету митної справи та фінансів

КОНКУРЕНЦІЯ НА РИНКУ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ЯК ФАКТОР ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС

Під час надзвичайних ситуацій та воєнного часу інформаційна безпека стає ще більш важливою, ніж у мирний час, адже це може бути питанням життя чи смерті. Своєчасне та точне поширення інформації може допомогти запобігти та пом'якшити наслідки катастроф,

а також координувати дії військових. Однак досягнення інформаційної безпеки може бути складним завданням, оскільки існують різні типи загроз, зокрема кібератаки, фізичне пошкодження інфраструктури та навмисна дезінформація.

Телекомунікаційні послуги відіграють вирішальну роль у забезпеченні інформаційної безпеки, надаючи необхідну інфраструктуру та засоби зв'язку. Надійна та міцна телекомунікаційна інфраструктура необхідна для своєчасного та точного зв'язку, який є життєво важливим під час надзвичайних ситуацій та воєнного часу.

Висока конкуренція на ринку телекомунікаційних послуг також має значення для забезпечення інформаційної безпеки. Конкуренція стимулює інновації та заохочує телекомунікаційні компанії інвестувати в покращення своєї інфраструктури, роблячи її більш надійною та міцною, а присутність на ринку більшої кількості операторів призводить до надлишкової кількості мереж, що дуже важливо у воєнний час, коли ризики пошкодження мереж занадто високий.

Концепція інформаційної безпеки є складною і багатоаспектною [1]. Згідно з визначенням, запропонованим Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO), інформаційна безпека - це стан забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації.

Телекомунікаційні послуги займають центральне місце в суспільному житті, забезпечуючи швидкий і зручний доступ до інформації, а також забезпечуючи зв'язок між різними регіонами світу. У сучасному світі, де інформація є ключовим ресурсом, телекомунікаційні послуги стають все важливішими в області національної безпеки та захисту інтересів країни.

Однією з найважливіших функцій телекомунікаційних послуг є забезпечення інформаційної безпеки. У цьому контексті, телекомунікаційні послуги включають в себе захист інформації, яка передається по мережі, а також захист від хакерських атак і вірусів. У сучасному світі, коли інформація є цінним активом, телекомунікаційні послуги відіграють важливу роль в захисті інформації від небажаних осіб.

Також, телекомунікаційні послуги є надзвичайно важливими в часи кризи та воєнного стану. У разі війни, телекомунікаційні послуги забезпечують зв'язок між різними частинами армії, а також надають зв'язок для цивільного населення, яке може перебувати в областях, що були зайняті ворогом. Також, телекомунікаційні послуги забезпечують зв'язок з іншими країнами для отримання допомоги та підтримки.

Під час надзвичайних ситуацій та воєнних дій на передній план стає проблема збереження сталих телекомунікацій і, як похідна – проблема збереження цілісності мереж та з'єднань, оскільки без збереження цілісності мереж здійснення сеансів передачі даних, голосу, відео є неможливими.

Тому одним із шляхів вирішення питань сталості телекомунікацій є залучення на ринок більшої кількості гравців. Інвестиційний потенціал галузі зичить цьому.

Телекомунікаційна галузь характеризується гострою конкуренцією, коли численні провайдери змагаються за частку ринку. Є кілька факторів, які сприяють такому високому рівню конкуренції:

А) Технологічний прогрес – телекомунікаційна галузь є залежною від розвитку технологій, що призвів до зростання конкуренції. Нові технології, такі, як 5G і волоконно-оптичні мережі, полегшили новим гравцям вихід на ринок.

Б) Дерегуляція телекомунікаційної галузі – вона призвела до посилення конкуренції, оскільки бар'єри входу були знижені, що дозволило новим гравцям вийти на ринок і конкурувати з відомими провайдерами.

В) Конвергенція послуг – призвела до зростання конкуренції, оскільки постачальники телекомунікацій пропонують ширший спектр послуг, розширений за рахунок появи, поряд з послугами передачі голосу та даних, телебачення та потокових послуг, хмарних обчислень та інших додаткових послуг.

Г) Глобалізація телекомунікаційної галузі – цей фактор посилив конкуренцію, оскільки провайдери з різних країн змагаються за частку ринку. З розвитком Інтернету та збільшенням доступності трансграничних послуг провайдери телекомунікацій більше не обмежуються своїми внутрішніми ринками.

Д) Попит клієнтів на високоякісні послуги за конкурентоспроможними цінами – він також сприяв посиленню конкуренції в телекомунікаційній галузі. Оскільки клієнти стають все більш обізнаними в техніці та вимагають більше від своїх провайдерів, телекомунікаційні компанії змушені впроваджувати інновації та надавати кращі послуги,

щоб утримати своїх клієнтів.

Підсумовуючи сказане, можна зазначити, що галузь телекомунікацій є висококонкурентною через сукупність факторів, включаючи технологічний прогрес, дерегуляцію, конвергенцію послуг, глобалізацію та попит споживачів. Постачальники повинні продовжувати впроваджувати інновації та адаптуватися до мінливих умов ринку, щоб залишатися конкурентоспроможними в цій динамічній галузі.

Розглянемо галузь телекомунікацій України станом на початок дії військового стану. За даними Національної комісії з електронних комунікацій (комісії регулювання зв'язку та інформатизації), в Україні здійснюють діяльність 3 оператора мобільного зв'язку (умовно – Vodafone, Life, Київстар), які надають послуги голосової телефонії та інтернет-зв'язку 3G, 4G (рис. 1) [2].

*Забезпеченість активними ідентифікаційними телекомунікаційними картами мережі рухомого (мобільного) зв'язку на 100 жителів

Рис. 1. Забезпеченість споживачів рухомими (мобільними) зв'язком на 100 жителів* за регіонами станом на 31.12.2021

Послуги фіксованої телефонії здійснює практично монопольно “Укртелеком” з показниками проникнення, наведеними на рис. 2 [3].

Рис. 2. Забезпеченість населення фіксованим телефонним зв'язком у розрахунок на 100 жителів* за регіонами станом на 31.12.2021

Також на ринку присутні декілька тисяч різного розміру та організаційно правових форм провайдерів та операторів фіксованого широкосмугового доступу.

Як ми бачимо, найбільш конкурентним ринком у галузі телекомунікацій на початок військового стану був ринок фіксованого Інтернет-доступу.

На ринку телекомунікацій також присутні декілька магістральних операторів з власними оптико-волоконними мережами масштабу країни та взаємоз'єднаннями з міжнародними операторами. Мережі цих операторів прокладені по своїм географічно різним маршрутам, що є фактором безпеки взаємоз'єднань.

Після року воєнних дій можна зробити наступні висновки.

В галузях телекомунікацій, де спостерігалась низька конкуренція, наприклад, мобільний зв'язок, послуги були гіршої якості або були відсутні взагалі на протязом тривалого часу (в деяких локаціях – до тижня).

В галузях телекомунікацій, де спостерігався високий рівень конкуренції, провайдери послуг досить швидко усували пошкоджені мережі, знаходили технічні рішення та оперативно їх впроваджували для забезпечення зв'язку під час блекаутів.

Ще одне явище на ринку телекомунікацій воєнного часу – це вихід на наш ринок глобального провайдера супутникового Інтернет-зв'язку STARLINK. Завдяки цьому стало взагалі можливим використання БПЛА та іншої високотехнологічної зброї.

Як ми бачимо з вищевикладеного, висока конкуренція в телекомунікаційній галузі позитивно впливає на надійність та безпеку телекомунікаційних послуг в надзвичайних ситуаціях та воєнний час. З одного боку, конкуренція може спонукати компанії до більш швидкого впровадження нових технологій та розширення спектру послуг, що може поліпшити доступність до інформації та комунікації в кризових ситуаціях, з іншого боку – висока конкуренція забезпечує високу надлишковість мереж та споруд телекомунікацій та спонукає провайдерів більш оперативно усувати пошкодження та інші інциденти.

1. Грибіненко О.М. (Гапеева О.М.). Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: Монографія 434 с. / Грибіненко О.М. (Гапеева О.М.). Дніпро: Середняк Т.К., 2020. 434 с.

2. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=149&language=uk>.

3. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=148&language=uk>

УДК 004

DOI: 10.31733/17-03-2023-549-551

Володимир ГНЕДЮК

науковий співробітник

Українського науково-дослідного

інституту спеціальної техніки

та судових експертиз, м. Київ

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА – ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Інформаційна безпека є надзвичайно важливим елементом національної безпеки, особливо в контексті зростання кількості кібератак та кіберзлочинності, яка може негативно вплинути на військову, економічну та соціальну сфери діяльності держави.

У сучасному світі інформаційні технології стали не тільки надзвичайно корисними, але й небезпечними інструментами, що можуть використовуватися з метою злочинної діяльності та ворожих дій проти інших держав. Кібератаки можуть призвести до витоку конфіденційної інформації, відключення критичних інфраструктурних систем, викрадення грошей, а також до відстеження та моніторингу діяльності громадян та державних структур.

У зв'язку з цим, захист інформаційної безпеки важливий як для держави в цілому, так і для кожного громадянина окремо. Зокрема, державні структури повинні бути готовими до відповіді на кібератаки та розробляти ефективні механізми захисту від них, а громадяни повинні знати про можливі небезпеки в інтернеті та використовувати безпечні методи

збереження своїх даних та особистої інформації.

Отже, інформаційна безпека є важливим елементом національної безпеки, який вимагає уваги та захисту, щоб забезпечити стійкість держави та захист громадян від кіберзагроз [1, с. 51].

Україна зосереджує зусилля на захисті своєї інформаційної інфраструктури та кібербезпеці. Деякі технології та методи захисту інформації, які використовуються в Україні:

Шифрування: Шифрування є одним з найпоширеніших методів захисту інформації. Україна використовує шифрування для захисту конфіденційної інформації від несанкціонованого доступу. У 2018 році Україна приєдналася до Всесвітнього співтовариства з криптографії, що дозволяє Україні брати участь у розробці стандартів шифрування та інших криптографічних технологій.

Захист від шкідливих програм: Україна використовує спеціальні програмні засоби, щоб захистити свої комп'ютерні системи від шкідливих програм. Для цього використовуються антивірусні програми, програми захисту від зламу та інші програмні продукти.

Моніторинг та аналіз безпеки мереж: Україна використовує різні програмні та апаратні засоби для моніторингу та аналізу безпеки мереж. Ці засоби дозволяють виявляти потенційні загрози безпеці та реагувати на них вчасно.

Регулярне навчання та підвищення кваліфікації персоналу: Україна зосереджує зусилля на навчанні та підвищенні кваліфікації персоналу з питань кібербезпеки та захисту інформації. Національний кіберцентр України регулярно проводить тренінги та семінари для працівників відповідних органів влади та інших зацікавлених сторін.

Використання багатофакторної аутентифікації: Багатофакторна аутентифікація – це метод захисту інформації, який використовує більше одного виду ідентифікації для підтвердження права доступу до системи. Україна використовує багатофакторну аутентифікацію для захисту своїх комп'ютерних систем та мереж від несанкціонованого доступу.

Міжнародне співробітництво: Україна підтримує міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки. Уряд України підписав численні угоди з іншими країнами з питань кібербезпеки та бере участь у роботі міжнародних організацій, таких як ООН та ЄС, з питань кібербезпеки та захисту інформації [2, с. 74–75].

Усі ці технології та методи захисту інформації допомагають забезпечувати високий рівень інформаційної безпеки в Україні. Однак, також необхідно звернути увагу на те, що українські компанії та організації повинні приділяти належну увагу захисту своїх інформаційних ресурсів та підвищенню кваліфікації своїх фахівців у галузі кібербезпеки.

Недостатній рівень інформаційної безпеки може призвести до витоку конфіденційної інформації, порушення правил регулювання відомчих секретів та значної матеріальної шкоди. Тому важливо не тільки використовувати сучасні технології захисту інформації, але й забезпечувати належний рівень кваліфікації фахівців, а також регулярно проводити аудити та тестування систем захисту на вразливість [4, с. 98].

Під час воєнного стану в Україні приймаються зміни до нормативно-правових актів, що враховують реалії війни. Ці зміни стосуються регулювання інформаційних правовідносин, зокрема заборони поширення інформації, що має суспільно-небезпечний характер, технічного фіксування інформації, посилення відповідальності за поширення забороненої інформації, врегулювання процесуальних дій щодо вилучення інформаційних даних.

Законопроект про кримінальну відповідальність за незаконну фото- та відеозйомку переміщення ЗСУ та міжнародної військової допомоги під час воєнного стану було ухвалено Верховною Радою. Також зміни до Кримінального процесуального кодексу спрощують проведення слідчих дій та тимчасових доступів до речей і документів, дозволяючи слідчому фіксувати комп'ютерні дані на місці обшуку.

Крім того, була посилено кримінальну відповідальність за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції згідно з законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» [3, с. 153].

Сучасні військові конфлікти яскраво демонструють, що інформація може бути ефективною зброєю масового враження. Тому необхідно створити ефективний механізм, який забезпечуватиме державну інформаційну безпеку та дотримання прав людини, а

водночас не порушуватиме свободи та демократію. Українці дуже цінують свої права на свободу та справедливість, захищаючи їх навіть своїм життям.

Для створення ефективної системи інформаційної безпеки необхідно використовувати три логічні складові:

технічну – створення та функціонування всіх необхідних технічних систем;

політичну – державна політика повинна бути спрямована на забезпечення інформаційної безпеки;

правову – всі елементи повинні бути оформлені у відповідні нормативно-правові акти.

Створення інформаційної безпеки в умовах війни є комплексною технічною та політико-правовою діяльністю уповноважених органів, спрямованою на захист держави, суспільства та людини. У час війни захист інформаційної безпеки є пріоритетним, оскільки від нього безпосередньо залежить безпека суспільства та людини. В цей період публічно-правовий захист виходить за межі традиційного регулювання та охоплює приватно-правові відносини [3, с. 154].

Отже, захист інформаційної безпеки є невід’ємною складовою національної безпеки кожної країни. В сучасному світі, де інформаційні технології стають все більш важливими і широко використовуються, захист інформації стає пріоритетним завданням для кожної держави. Збільшення кількості кібератак і кіберзлочинів свідчить про те, що інформаційна безпека стає все більш важливою для забезпечення національної безпеки.

Для побудови ефективної системи інформаційної безпеки в умовах війни необхідно мати комплексну технічну та політико-правову діяльність уповноважених органів, спрямовану на захист держави, суспільства та людини.

1. Бондарчук В. І., Бондарчук О. В. Інформаційна безпека в системі національної безпеки держави. 2019. *Політологічні читання*. №18. С. 50–54.

2. Гінзбург А. І., Семенов В. М. Інформаційна безпека держави: сутність та напрями забезпечення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. №3. 2020. С. 72–79.

3. Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2022. С. 150–155.

4. Кулаківська Г. О. Інформаційна безпека України в умовах інформаційної війни. *Науковий вісник Чернівецького університету*. № 951. 2021. С. 97–101.

УДК 004+159.595

DOI: 10.31733/17-03-2023-551-553

Володимир ГНЕДЮК

науковий співробітник

Олена ГОРУН

головний науковий співробітник

Українського науково-дослідного

інституту спеціальної техніки

та судових експертиз, м.Київ

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА – ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ. РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІ ПРОПАГАНДИ

На сьогоднішній день у людства існує упередженість, що людина суттєво відрізняється від тварин. Але наявність однієї спільної риси спростовує багато тверджень з цього приводу. Мова йде про вбивство. У тваринному світі існує чимало агресивних видів тварин, які здатні вбивати собі подібних, але причини скоєння вбивства у тварин суттєво відрізняються від людських. Люди - єдиний вид, який здатен вигадати історію, аби вважати, що за допомогою вбивства інших людей існує спосіб врятувати собі життя. 24 лютого 2022 року увесь світ був свідком демонстрації ілюзорних імперіалістичних амбіцій росії. Під гаслом «На захист батьківщини!» російська федерація розпочала масштабні вбивства українців, ставлячи перед собою мету виправдання своїх агресивних намірів нібито наявною загрозою життю і безпеці росіян. У веденні агресивної війни російської федерації

проти України існує два аспекти – це кінетичний метод (прямі фізичні дії, приміром ведення прямої війни у вигляді обстрілів) та некінетичні методи, до яких належить інформаційна війна у вигляді пропаганди [1].

Кінетичний метод (війна) несе за собою руйнування. Некінетичні методи потребують значно більше зусиль, і часто цей аспект у війні становить понад 80% від загальної кількості заходів, оскільки війна вимагає від людей чималої гнучкості мислення, аби так само швидко адаптуватися до швидкоплинних змін. Дуже часто вся стратегія протистояння побудована виключно на некінетичних методах через те, що кожна людина чимало часу приділяє увагу тому, що відбувається в інформаційному просторі всього світу. Вся суть таких маніпуляцій полягає в тому, щоб визначити, у що вірить людина, і діяти відповідним чином. Агресором здійснюється буквально «бомбардування» свідомості людства безперервним потоком різноманітної інформації. Оскільки людський мозок – це свого роду інформаційний процесор, некінетичні методи, а саме пропаганда, будується за таким алгоритмом: відправник – повідомлення – отримувач – когнітивний ефект.

Люди, яким притаманне гнучке мислення, можуть давати раду величезному потоку інформації та протидіяти інформаційним атакам.

Люди з недостатньо розвиненим критичним мисленням з легкістю здатні уявляють суть вигаданої історії, і це має кілька причин [2]:

Несвідоме прагнення надавати пояснення подіям, що здаються складними, заплутаними і такими, які лякають. Це в свою чергу дозволяє їм знижувати рівень власної тривоги і стресу від непередбачуваності того, що відбувається у світі.

Бажання відчувати свою особливість і приналежність до «прогресивної групи осіб», «провідної спільноти».

Власні когнітивні спотворення.

Які когнітивні спотворення можуть впливати на створення пропаганди та віру людини в неї:

Ефект ореолу говорить про те, як люди сприймають інших людей: загальне враження про людину впливає на те, що індивідуум відчуває та думає про неї. Фізично привабливим людям, публічним особам та політикам надається оцінка більш розумніших та компетентніших представників спільноти. Тому, формування образу – невід’ємна частина будь-якої пропаганди: пропагандистський лідер завжди здоровий, брутальний і молодий якщо не тілом, то хоч би душею. Йому вибачають нецензурні лексикону, дефекти дикції, фальш, непрофесійність та інші вади. Але ефект ореолу спрацьовує і у зворотний бік – наприклад, при спробі дискредитувати образ політичного опонента.

Люзія кореляції дозволяє людині бачити неіснуючі взаємозв’язки між параметрами, властивостями та явищами на основі стереотипів. Люди схильні приписувати шаблонні характеристики окремим людям, представникам груп, з культурою яких вони не знайомі, наприклад, за національною ознакою. Так Європа перетворюється на «Гейропу», а українці – на «бендерівців», «фашистів».

Упередженість підтвердження передбачає, що люди надають перевагу інформації, яка відповідає особистим віруванням і упередженням, і інтерпретується так, щоб вона краще підлаштовувалась під власну картину світу, при цьому ігноруються факти, що суперечать цій інформації. Люди, які перебувають у інформаційному міхурі, цікавитимуться лише тими аспектами подій, що обмежуються «оболонкою міхура», ігноруючи чи не надаючи значення зовнішньої інформації, як непотрібної чи неправдоподібної.

Побоювання втрати говорить про те, що люди з більшою ймовірністю підуть шляхом мінімізації ризиків, ніж сфокусуються на потенційній вигоді. Так їм легше зберегти поточний звичний стан справ, ніж зробити дії для можливої, але негарантованої зміни становища. Наприклад, всім знайомий «Не розгойдуйте човен». «Не на часі».

Ефект наслідування – більше відомий як «стадний інстинкт». Проявляється у прагненні людей переймати моделі поведінки та ставлення інших через побоювання ізоляції та бажання суспільного схвалення. Тут спрацьовує таке психологічне явище, як соціальний доказ: не знаючи, якому способу поведінки віддати перевагу, люди покладаються на думку оточуючих, вважаючи, що ті краще знають ситуацію. В свою чергу «оточуючими» є ті, хто частіше з’являється в ЗМІ, медійні журналісти.

Ефект хибного консенсусу – тенденція переоцінювати те, наскільки інші погоджуються з нами. Це когнітивне спотворення змушує людей вважати, що їхні власні ідеї та цінності «нормальні» для оточуючих, і більшість людей поділяє їхню думку.

Ангажовані медіа знають, як працюють сліпі плями свідомості, і створюють маніпуляції, спираючись на них. Але пропагандисти також люди, схильні до тих же спотворень, а іноді – і до психічних розладів, маркером яких може стати патологічна брехня, за якої люди щиро вірять у те, що говорять. Але навіть майстерно продуману деструктивну пропаганду можна розпізнати, якщо знати конкретні прийоми маніпуляцій, що використовуються у повсякденній політичній практиці. Одна з таких маніпуляцій полягає у безперервному завантаженні свідомості людини потоком інформації (у якості прикладу можна навести безперервний потік інформаційних шоу російського телебачення, де з ранку до вечора у надається лише деструктивні «наративи» щодо України та її західних партнерів). При цьому, у мозку людини не залишається місця для процесів асоціативного гнучкого мислення [3]. Розслаблений розум шукає нові ідеї та пояснення; завантажений розум може знайти хіба що знайомі ідеї, які зазвичай не мають жодної цінності. На сьогоднішній день технологічний процес, підвищуючи цінність гнучкого мислення, водночас робить його дедалі рідкісним явищем. За останній час це переросло в серйозну проблему, на розв'язання якої спрямовані дослідження та теорії у галузі когнітивної психології.

Флемінг Сплідсбоель Хенсен, старший науковий співробітник Данського інституту міжнародних досліджень, відзначає такі кроки протидії пропаганді [1]:

- нове законодавство;
- технічні рішення (використання штучного інтелекту);
- фінансування (суспільне мовлення);
- якісна журналістика;
- когнітивна протидія.

Україна наразі використовує методи протидії некінетичним методам ведення війни як у короткостроковій перспективі (блокування деструктивних інформаційних джерел), так і у довгостроковій – стимулювання розвитку критичного мислення як у суспільства в цілому, так і в окремих його представниках. Ну думку автора, одним зі шляхів реалізації зазначеної стратегії є розробка та впровадження державної цільової програми соціальної спрямованості, виконання якої дасть змогу:

розробити дистанційні/очні курси, тренінги та навчальні дисципліни для всіх верств суспільства з урахуванням віку, соціального статусу, та етнічної ментальності населення України;

розробити підручники/посібники/навчальні матеріали, у тому числі електронні, з метою надання відповідних знань у галузі когнітивної психології для працівників/службовців/студентів/школярів.

розробити нові, модернізувати існуючі навчальні програми щодо підвищення кваліфікації працівників та державних службовців на основі національних та міжнародних успішних практик.

1. Методи впливу пропаганди та протидія їм. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/metody-vplyvu-propagandy-ta-protydiya-nyum-i30638>.

2. Хто створив «фабрику тролів» або чому люди вірять в пропаганду? URL: <https://i-ua.tv/society/66965-khto-stvoryv-fabryku-troliv-abo-chomu-liudy-viriat-v-propahandu>.

3. Гнучкість. Пластичне мислення в епоху змін/Леонард Млодінов; Пер. з англ. М. Гоцацюка.-К.: Вид. група КМ-БУКС, 2019.-272с.

УДК 004

DOI: 10.31733/17-03-2023-554-555

Egor NICULIN

Laboratory of Information Security

(Academy of Economic Studies,

Chisinau, Moldova)

Scientific adviser: **S.A. Ohrimenco,**

DSc, Professor

CATEGORISATION OF CURRENT IT-CHALLENGES AND THREATS

The development of the modern economy is highly dependent on information technology (IT). At the same time, the increasing use of the same information technology has given rise to a number of problems and threats that could well cause significant damage to businesses and individuals.

Among the most significant threats of this kind facing the modern economy are:

- **Cybercrime** - such as online fraud or cyber extortion;
- **Cyberattacks** - all kinds of hacking, development and introduction of malware and ransomware into networks;
- **Data breaches** - resulting in the loss or theft of confidential information. In particular, financial data, intellectual property (patent data and other trade secrets) and other private information.
- **Disruptive attacks** - Distributed denial of service (DDoS) attacks - can cause significant disruption to various complexes that support economic, financial or production activities;
- **Supply chain attacks** - in which attackers disrupt the software or hardware used in products or services. Both directly harm processes and indirectly undermine trust in technology;
- **Human error.** Despite numerous technical security measures, human error remains a significant threat to the security and stability of systems. And errors can be as simple as getting caught up in phishing scams or using vulnerable passwords, as well as systemic, resulting in ineffective security measures for businesses and organisations [1,3,5].

Thus, it is clear that through the widespread use of information technology and related systems already widely available today, individuals, groups and state agencies can exert concrete influence on economies, finances, politics at various levels and the personal security of citizens. Generally, these influences will be aimed at gaining different types of benefits and competitive advantages. This includes the economy.

These kinds of influences can take many forms, including:

- **Industrial espionage.** State- or corporate-sponsored actors or groups (including decentralised ones) may use attacks of various kinds or cyberspace to steal sensitive information from businesses, organisations and government agencies in the sponsoring state. The goal may be to give domestic companies a global or regional advantage in certain regions and destinations.
- **Market manipulation.** As in the previous example, individual professionals or groups sponsored by governments or corporations may use cyberattacks to manipulate financial markets or steal sensitive financial information to gain advantage.
- **Infrastructure attacks.** Also under the patronage of government agencies or individual corporations, certain actors can use cyberattacks to disrupt the critical infrastructure of rival corporations or states. Attacks could target power grids, transportation systems, communications structures, and more. The target of such an attack would be direct economic damage;
- **Disinformation campaigns:** Dissemination of false information directly about an opponent or critical to its functioning or even existence issues, events or actions. The aim is to achieve a strategic advantage. Including through undermining the trust of citizens, consumers or partners, fraught with significant complications for the opponent, both at the corporate and interstate levels [4,6].

The obvious conclusion is that an individual, society, state or corporation is vulnerable to modern cyber threats. And the number of these challenges, threats and other factors that can undermine information and, consequently, economic security will only increase over time.

These kinds of threats to information security can have serious consequences at various levels. Both for the individual and at the corporate level. And even government systems are seen

as vulnerable in this aspect [7].

The natural countermeasures are seen as investments in security technology, the development of robust cyber security policies and procedures, and the education and training of counter-cyber specialists. [8-10].

In addition, there is a clear need to develop a Single Universal Catalogue of Current IT Challenges and Threats. In addition to the description of threats and methodology of negative impacts, the Universal Catalogue should contain:

Continuously updated databases with examples of actual cybercrime; Detailed descriptions of goals achieved or not achieved by perpetrators; Methods used to disrupt and neutralise threats and subsequent investigations; Recommendations to minimise the chances of disruption to current security protocols and methodologies [11].

Such a catalogue could be the subject of several self-developing international projects running in parallel.

1. Chris Bronk (2016). Cyber Threat. The Rise of Information Geopolitics in U.S. National Security. Praeger Security International. ISBN: 978-1-4408-3498-1.

2. Jason Andress (2019). FOUNDATIONS OF INFORMATION SECURITY A Straightforward Introduction. No starch press. ISBN-10: 1-7185-0004-1 ISBN-13: 978-1-7185-0004-4.

Nurlan Karimov (2019). The European Union Cyber Security and Protection of Human Rights. DOI:10.13140/RG.2.2.26425.31841

4. Bernd W. Wirtz (2019). Digital Business Models. Concepts, Models, and the Alphabet Case Study. Springer. ISBN: 978-3-030-13004-6.

5. N. MACDONNELL ULSCH (2014). Cyber Threat! How to Manage the Growing Risk of Cyber Attacks. John Wiley & Sons, Inc. ISBN 978-1-118-935969-5.

6. Elizaveta Gaufman (2016). Security Threats and Public Perception. Digital Russia and the Ukraine Crisis. Springer. ISBN: 978-3-319-43201-4.

7. Andrew Whiting (2020). Construction Cybersecurity. Manchester University Press. ISBN: 978-1-5261-2332-.

8. Paul Rosenzweig (2013). Thinking about Cybersecurity: From Cyber Crime to Cyber Warfare. The Great Courses. ISBN: 9781470381844.

9. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637967/EPRS_BRI\(2019\)637967_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637967/EPRS_BRI(2019)637967_EN.pdf)

10. <https://www.collegenp.com/technology/the-future-is-now-how-technology-is-changing-the-world/>

11. <https://www.law.kuleuven.be/citip/blog/should-companies-give-confidential-access-to-their-trade-secrets-part-1/>

УДК 004+351.86

DOI: 10.31733/17-03-2023-555-557

Наталія ТОЛОШНА

науковий співробітник

наукової лабораторії соціологічних

та кримінально-правових досліджень

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні як ніколи для України та її громадян потреба в безпеці стала базовою. «Посприяло» цьому повномасштабне вторгнення російської федерації та, як наслідок, реальні та потенційні загрози обстрілів, ракетних атак, наступу ворожих військ, щоденні кровопролитні бої, в яких українські захисники стримують та відбивають натиск держави-терориста.

У таких умовах держава, виконуючи свої безпосередні обов'язки перед громадянами, стоїть на захисті національної безпеки.

Відповідно до термінології закону України «Про національну безпеку України», національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Національні інтереси України, у свою чергу, – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний

суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [1].

Саме зараз, в цей складний час протистояння агресії з боку російської федерації, держава повинна задіяти всі можливі державні органи та системи для захисту своїх громадян, суспільства.

Як вдало зазначає А. Волянчук, з положень згаданого вище нормативно-правового акта ми можемо побачити, що національна безпека України є багатокомпонентним та багатоаспектним поняттям, і для її активної практичної реалізації повинні тісно співпрацювати майже всі внутрішні та зовнішні державні системи [2].

Одним із компонентів практичної реалізації національної безпеки є забезпечення безпеки інформаційного простору. Поряд з політичним та військовим протистоянням агресії з боку російської федерації доводиться тримати в безпеці та чистоті інформаційний простір. Ворог намагається усіма силами дестабілізувати спокій, спровокувати паніку серед громадян України, вносячи в інформаційний простір фейкові повідомлення, заяви.

В Указі Президента України від 28.12.2021 №685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки» визначено, що забезпечення інформаційної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави. Стратегія інформаційної безпеки (далі – Стратегія) визначає актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних. Метою Стратегії є посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина. Досягнення мети здійснюватиметься шляхом ужиття заходів щодо стримування та протидії загрозам інформаційній безпеці України та нейтралізації інформаційної агресії, у тому числі спеціальних інформаційних операцій держави-агресора, спрямованих на підлив державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпечення інформаційної стійкості суспільства та держави, створення ефективної системи взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством, а також розвиток міжнародної співпраці у сфері інформаційної безпеки на засадах партнерства та взаємної підтримки.» [5].

Таким чином, як вдало вказують С. М. Матвієнкі, Ю. І. Шмаленко, В. М. Кольцов, щоб бути захищеними інформаційно, необхідно мати контрольовану державою медійну структуру (Інтернет-ресурси, ЗМІ, телебачення), власну систему пропаганди та здійснення інформаційних атак та контратак стосовно спроб посилення зовнішніх впливів на суспільно-політичні обставини в країні. [3, с.226].

У сучасних умовах для людей потреба в інформації є важливою та цінною як і їх безпека. Цінність інформації та її масштабів в умовах воєнного стану для кожного своя: комусь цікава зовнішня та внутрішня політика держави, для когось важлива інформація про стан військового протистояння нашої держави (ситуація на фронті), інформація про ситуацію в економічній сфері держави, в освіті, медицині.

Маючи достатній вибір джерел та каналів інформування, у громадян є можливість критично оцінювати ситуацію, що склалася, аналізувати події, приймати ті чи інші рішення для власної безпеки.

Щодня вбиваючи українців, держава-агресор не забуває і про проведення інформаційних атак на українське населення, прагнучи за допомогою фейкової інформації посіяти в суспільстві страх та панічні настрої, дестабілізувати політичну та соціально-економічну ситуацію в Україні. Вторгаючись в український інформаційний простір, ворог робить замах на громадянську ідентичність українців [4, с. 21].

З початку повномасштабного вторгнення країни-агресора наша держава постійно адаптується та створює для своїх громадян доступні інформаційні канали (як телевізійні так і телеграм-канали). Такими з перших днів були:

- єдині новини (об'єднання каналів, які цілодобово з перших днів війни висвітлювали ситуацію в країні, наслідки атак противника тощо);
- інформаційні канали в месенджерах з поданням чітких новин про події;
- канали для виявлення фейкових новин, які активно запускає в простір російська федерація;

- додатки для смартфонів щодо оповіщення про повітряну загрозу, випуск ворогом ракет, зліт ворожої авіації;
- канали для внутрішньо переміщених осіб з інформацією про адреси, куди можливо звернутися за гуманітарною допомогою;
- оповіщення від ДСНС про можливу загрозу ракетного удару;
- заклики до громадян від державних структур таких як МВС України, ДСНС про дотримання правил особистої безпеки особливо з небезпечними предметами (найдена зброя та боеприпаси), нагадування про кібербезпеку тощо.

Важливими були заклики держави до громадян довіряти лише перевіреним джерелам інформації, адже ворог в інформаційній війні постійно намагається закидати в наш інформаційний простір фейкову інформацію, свою пропагандистські погляди, для спотворення реальності, дійсності. Вказані кроки прямо або опосередковано спрямовані на порушення національної безпеки України.

Важливим в інформаційному просторі є факт щоденного звернення Президента до своїх громадян, висвітлюючи основні події та досягнення за день цим він не тільки інформує суспільство, а й підсилює віру в перемогу, підтримує дух українського народу. Дані звернення вселяють надію в серця українців і віру в безальтернативність української перемоги над державою-терористом.

Завдяки різноманіттю джерел інформації, достовірності інформації, в українців є можливість бути проінформованими, планувати свої подальші дії, почуватися безпечніше, знаючи про реальну ситуацію в країні. Тому держава, контролюючи інформаційний простір, захищає національні інтереси, формує стан спокою, захищеності, безпеки своїх громадян.

Підсумовуючи викладене варто зазначити, що з початком широкомасштабної війни, яку розпочала сусідня держава проти України, щодня фіксують акти інформаційних атак проти нашої Батьківщини, які, в свою чергу, посягають на національну безпеку України. Для ефективного запобігання та протидії російським інформаційним атакам держава повинна вживати широкий спектр заходів (у тому числі кримінально-правового характеру).

Перспективним напрямком подальших наукових досліджень вважаємо аналіз складів кримінальних правопорушень, що посягають на інформаційну безпеку України.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Волянчук А. Національна безпека України: Складові елементи та виклики сьогодення. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/natsionalna-bezpeka-ukrayiny-skladovi-elementy-ta-vyklyky-sogodennya/>.

3. Матвієнків С. М., Шмаленко Ю.І., Кольцов В.М. Опозиція «легкість-тяжкість» як метафора історичних типів суспільств. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2022. Вип. 37. С. 223-227.

4. Залєвська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С. 20-26.

5. Указ Президента України №685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>.

УДК 004.6

DOI: 10.31733/17-03-2023-558-560

Андрій ДАНИЛОВ

старший викладач кафедри БІТ

Дарія ІВАЩЕНКО

студентка групи КБІКС-19-1 кафедри БІТ
Харківського національного університету
радіоелектроніки.

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ

В сучасному світі, де інформаційні технології є невід'ємною частиною нашого життя, захист інформації стає все більш важливим завданням. Незаконне вилучення інформації може призвести до серйозних наслідків, таких як порушення конфіденційності, цілісності та доступності даних.

З кожним роком збільшується кількість злочинів, пов'язаних з кібербезпекою. Зокрема, зловмисники застосовують різноманітні методи незаконного вилучення інформації, такі як фішинг, кібератаки, розповсюдження шкідливих програм тощо. Ці злочинні дії можуть призвести до значних фінансових втрат, порушення конфіденційності та приватності даних, а також вплинути на репутацію компаній та організацій.

Незаконне вилучення інформації є серйозною загрозою для конфіденційності, цілісності та доступності даних. Конфіденційні дані, такі як особисті дані або комерційна інформація, можуть бути викрадені і використані для злочинних цілей, таких як шахрайство, вимагання викупу або крадіжка особистої інформації. Цілісність даних також може бути порушена, якщо зловмисники вносять небажані зміни до даних або використовують методи шифрування для блокування доступу до даних власникам.

Крім того, доступність даних може бути обмежена, якщо зловмисники використовують методи Denial of Service або інші методи атак на мережу, щоб переважати систему і заблокувати доступ до даних. Таким чином, необхідні ефективні методи протидії незаконному вилученню інформації для збереження конфіденційності, цілісності та доступності даних.

Основні методи незаконного вилучення інформації можуть бути класифіковані за способом отримання даних. Основні методи незаконного вилучення інформації включають:

Фішинг – це метод, при якому злочинці використовують підроблені електронні листи або веб-сайти, щоб отримати доступ до конфіденційної інформації, такої як паролі, номери кредитних карток, паспортні дані і т.д.

Віруси та троянські програми – це програми, які можуть використовуватись для вилучення конфіденційної інформації з комп'ютерів без дозволу власника. Віруси можуть поширюватись через електронну пошту, соціальні мережі або програми, які завантажуються з Інтернету.

Перехоплення трафіку – це метод, при якому злочинці перехоплюють трафік мережі, щоб отримати доступ до конфіденційної інформації, яку пересилають користувачі. Цей метод може бути використаний для отримання доступу до паролів, номерів кредитних карток та іншої конфіденційної інформації.

Фізичний доступ до даних – це метод, при якому злочинці отримують доступ до комп'ютерів або інших пристроїв, щоб викрасти конфіденційну інформацію. Цей метод може використовуватись в офісах або інших місцях, де зберігається конфіденційна інформація.

Соціальна інженерія – це метод, при якому злочинці використовують соціальні навички, щоб отримати доступ до конфіденційної інформації. Наприклад, злочинець може намагатись переконати працівника компанії надати йому доступ до системи, зробивши підробку ідентифікації або зламавши пароль. Також соціальна інженерія може включати в себе фішинг-атаки, коли злочинці надсилають електронні листи, які здаються легітимними, але насправді містять шкідливі посилання або додатки для вилучення інформації.

Існує кілька груп методів захисту від незаконного вилучення інформації, які допомагають зменшити ризики втрати даних і зберегти конфіденційність, цілісність і доступність інформації. Основні методи захисту інформації включають:

Фізичні методи захисту, такі як захист приміщення з обладнанням, забезпечення фізичної безпеки пристроїв зберігання даних, контроль доступу до приміщення з серверами і іншим обладнанням.

Організаційні методи захисту, які включають політики безпеки, культуру безпеки, процедури, правила і інструкції, що встановлюються в компанії для забезпечення безпеки інформації. Такі методи також включають регулярні навчання працівників з питань безпеки даних та аудит безпеки даних.

Технічні методи захисту, які включають захист мереж, захист даних, використання сильних паролів, шифрування даних, контроль доступу і ідентифікацію користувачів.

Юридичні методи захисту, такі як договірні зобов'язання, які обов'язковою умовою між компаніями, що мають доступ до конфіденційної інформації, і правові засоби, що захищають права на інтелектуальну власність та конфіденційність даних.

Технічні методи захисту від незаконного вилучення інформації включають в себе різноманітні технології, які допомагають захистити дані від несанкціонованого доступу. Одним з найбільш ефективних технічних методів захисту є шифрування даних. Шифрування забезпечує захист інформації шляхом перетворення її в код, який може бути прочитаний лише з допомогою ключа. Це ускладнює доступ до даних несанкціонованим особам, які не мають ключа до дешифрування.

Захист від вірусів та шкідливих програм також є важливим методом технічного захисту. Віруси та інші шкідливі програми можуть пошкодити або вкрасти дані, тому комп'ютери та інші пристрої повинні мати антивірусні програми та інші заходи захисту, такі як файрволи та антишпигунські програми.

Мережеві заходи захисту включають в себе використання мережевих протоколів та технологій, які дозволяють захистити мережу від несанкціонованого доступу. Мережеві заходи забезпечення інформаційної безпеки можуть включати в себе захист мережі від атак на віддалене виконання коду або захист від атак типу Denial of Service. Контроль доступу та ідентифікація є ще одним важливим методом технічного захисту. Цей метод включає в себе контроль доступу до систем та даних шляхом використання паролів, ідентифікаторів, карточок доступу та інших інструментів.

Крім того, існують технології, такі як біометричні системи, які дозволяють ідентифікувати користувачів за їхніми унікальними фізичними характеристиками, такими як відбиток, пальця форма обличчя тощо. Це дозволяє забезпечити більш точний та надійний контроль доступу до систем та даних. Інші технічні методи захисту включають встановлення брандмауерів та налагодження системи виявлення вторгнень, що дозволяють виявляти та запобігати спробам несанкціонованого доступу до системи. Також, методом захисту є резервне копіювання даних, яке дозволяє зберегти копію важливої інформації та відновити її у разі втрати.

Організаційні методи захисту також є важливою складовою системи захисту від незаконного вилучення інформації. Політики безпеки, культура безпеки та регулярні оновлення процедур допомагають забезпечити належний рівень захисту даних усередині організації. Політики безпеки визначають стратегії та процедури, яких необхідно дотримуватись для забезпечення безпеки даних, включаючи правила доступу до них, захист від вірусів та шкідливих програм, резервне копіювання даних та інші. Культура безпеки включає в себе свідомість персоналу щодо важливості захисту даних та навчання їх про правила безпеки та заходи, які слід вживати для їх захисту. Регулярне оновлення процедур та навчання персоналу допомагає забезпечити належний рівень захисту даних у всій організації.

Розглянемо декілька основних методів протидії незаконному вилученню інформації, серед яких:

Використання комплексної системи захисту: використання технічних, організаційних та юридичних методів захисту даних.

Регулярні оновлення програмного забезпечення: оновлення програмного забезпечення дозволяє закрити вразливості та запобігти злому.

Використання шифрування даних: шифрування даних дозволяє зберігати інформацію в зашифрованому вигляді, що ускладнює доступ до неї для зловмисників.

Політика безпеки та культура безпеки: розробка та впровадження політики безпеки, яка містить вимоги щодо захисту даних, а також створення культури безпеки серед співробітників.

Навчання персоналу: навчання співробітників технікам безпеки та правилам

користування комп'ютерною технікою та інформаційними системами.

Контроль доступу та ідентифікація: використання засобів контролю доступу до інформації та ідентифікації користувачів.

Резервне копіювання даних: регулярне створення резервних копій даних дозволяє відновити інформацію у разі її втрати або пошкодження.

Моніторинг та аудит безпеки: проведення моніторингу та аудиту безпеки даних для виявлення можливих загроз та слабких місць у системі інформаційної безпеки.

Методи незаконного вилучення інформації можуть бути дуже різноманітними і складними, тому потрібно розробляти ефективні методи їх протидії. Для цього необхідно розуміти потенційні загрози та використовувати відповідні методи захисту даних, щоб забезпечити їх конфіденційність, цілісність та доступність. Також важливо постійно оновлювати методи протидії відповідно до нових загроз та викликів, які постійно змінюються.

УДК 004.6

DOI: 10.31733/17-03-2023-560-561

Андрій ДАНИЛОВ

старший викладач кафедри БІТ

Катерина КОМАРЕЦЬ

студентка групи КБІКС-19-2 кафедри БІТ
Харківського національного університету
радіоелектроніки

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ЗАХИСТУ КРИПТОВАЛЮТИ ВІД ЗЛОВМИСНИКІВ

Впродовж останніх років популярність криптовалют постійно збільшується. Зі збільшенням попиту на використання криптовалют збільшується кількість злочинів пов'язаних з криптовалютою. Саме тому, важливо захистити ці цифрові активи від зловмисників. У роботі наводяться результати аналізу методів захисту криптовалют від зловмисників, зосереджені на використанні шифрування, аутентифікації та інших заходів безпеки.

Під час аналізу предметної галузі було виявлено багато різних методів захисту криптовалют від зловмисників. Одним з найпоширеніших методів є використання криптографічних протоколів, які забезпечують захист від перехоплення та підробки транзакцій. Також існують методи захисту, що ґрунтуються на використанні технологій блокчейн та "розумних контрактів". Однак, незважаючи на наявність таких методів захисту, зловмисники все ще знаходять способи, щоб отримати доступ до криптовалют.

Криптовалюта – це форма цифрових або віртуальних грошей, що базується на криптографічних принципах та технологіях, які забезпечують безпеку транзакцій та контроль над створенням нових одиниць валюти. Криптовалюти працюють на основі децентралізованої системи, яка дозволяє користувачам проводити транзакції без посередництва банків чи інших посередників [4].

Шифрування є ключовим компонентом захисту криптовалют від зловмисників. Шифрування – це процес перетворення даних у нечитабельну форму, що ускладнює доступ до даних. Криптовалютні гаманці використовують шифрування для захисту закритих ключів, які використовуються для доступу до гаманця. Крім того, багато бірж використовують шифрування для захисту даних, які вони зберігають, і запобігання доступу зловмисників до конфіденційної інформації [5].

Автентифікація є ще одним важливим заходом безпеки, який використовується для захисту криптовалют від зловмисників. Автентифікація – це процес перевірки особи користувача перед тим, як дозволити йому отримати доступ до системи. Це часто робиться за допомогою паролів, двофакторної автентифікації, біометричної автентифікації або інших методів. Автентифікація гарантує, що лише авторизовані користувачі можуть отримати доступ до системи, таким чином запобігаючи зловмисникам отримати доступ.

Для захисту криптовалют від зловмисників також можна використовувати інші заходи безпеки. Холодне зберігання – це спосіб зберігання криптовалют в автономному

режимі, який запобігає доступу зловмисників до коштів. Крім того, гаманці з кількома підписами вимагають кількох підписів від авторизованих користувачів, перш ніж транзакція може бути завершена, що може допомогти захистити від зловмисників.

Отже, найнадійніший спосіб захисту криптовалюти від зловмисників – використання комбінацій методів. Розглянемо більш детально кілька методів захисту криптовалюти від зловмисників (окрім тих, що згадано вище):

Мультипідписні гаманці: Мультипідписні гаманці вимагають, щоб кілька людей підписали транзакцію перед її виконанням. Це значно ускладнює крадіжку коштів зловмисникам, оскільки їм потрібно буде отримати доступ до кількох гаманців, щоб здійснити транзакцію. Двофакторна автентифікація: двофакторна автентифікація додає додатковий рівень безпеки вашому гаманцю. Щоб отримати доступ до гаманця, потрібно ввести код, надісланий на ваш телефон або електронну адресу. Це значно ускладнює зловмисникам доступ до ваших коштів.

Апаратні гаманці: апаратні гаманці – це фізичні пристрої, які зберігають ваші закриті ключі в автономному режимі. Це робить їх набагато безпечнішими, ніж програмні гаманці, оскільки зловмисникам потрібно буде отримати фізичний доступ до пристрою, щоб викрасти ваші кошти.

Диверсифікація. Диверсифікація ваших криптовалютних активів – ще один спосіб захистити свої кошти від зловмисників. Розподіляючи свої кошти між кількома гаманцями та біржами, ви значно ускладнюєте зловмисникам доступ до всіх ваших коштів.

Регулярне резервне копіювання: регулярне резервне копіювання вашого гаманця – ще один спосіб захистити свої кошти від зловмисників. Зберігаючи копію свого гаманця в безпечному місці, ви можете відновити свої кошти, якщо ваш гаманець буде втрачено або викрадено.

Також, важливо мати ефективну систему моніторингу та виявлення несподіваних транзакцій, які можуть свідчити про порушення безпеки та намагання зловмисників отримати доступ до криптовалюти. Для цього можна використовувати алгоритми машинного навчання, які допоможуть виявляти небезпечні транзакції та зупиняти їх здійснення.

Додатково, можна розглянути методи захисту на рівні протоколу, такі як використання підписів Schnorr, які забезпечують більшу ефективність та безпеку при здійсненні транзакцій. Також можна використовувати методи затвердження транзакцій на основі кворуму, що дозволяє зменшити ризик зламу системи за допомогою атаки "51% атака".

Забезпечення безпеки криптовалюти – важливе завдання, яке потребує постійного аналізу та удосконалення методів захисту. Застосування комбінації різних методів, таких як біометрична автентифікація, мультипідпис та системи моніторингу транзакцій, може значно підвищити рівень безпеки криптовалюти та зменшити ризик її крадіжки. Також важливо продовжувати дослідження та розробку нових методів захисту, щоб забезпечити безпеку використання криптовалюти в майбутньому.

Найкращим методом захисту криптовалюти від зловмисників є використання комбінації заходів, таких як двофакторна автентифікація, надійні паролі та апаратні гаманці. Двофакторна автентифікація дає додатковий рівень безпеки вашому обліковому запису, вимагаючи додаткової форми автентифікації, наприклад коду, надісланого на ваш мобільний телефон, перш ніж дозволити доступ. Для захисту облікових записів слід використовувати надійні паролі, а для кожного облікового запису слід використовувати унікальні паролі. Нарешті, апаратні гаманці – це фізичні пристрої, які зберігають ваші закриті ключі в автономному режимі та вважаються одним із найбезпечніших методів зберігання криптовалюти.

1. Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A., & Goldfeder, S. (2016). Bitcoin and Cryptocurrency Technologies: A Comprehensive Introduction. Princeton University Press.

2. Bennett, S. (2018). Cryptocurrency Security: Threats and Solutions. Wiley.

3. Drescher, D. (2018). Blockchain Basics: A Non-Technical Introduction in 25 Steps. Apress.

4. Що таке криптовалюта: пояснюємо простими словами. <https://forklog.com.ua/exclusive/shho-take-kryptovalyuta-poyasnyuyemo-prostymy-slovamy> : веб сайт URL <https://forklog.com.ua/exclusive/shho-take-kryptovalyuta-poyasnyuyemo-prostymy-slovamy> (дата звернення: 5.03.2023).

5. П. Кравченко, Б. Скрябін, О. Дубініна (2019) "Блокчейн і децентралізовані системи" 1 частина.

УДК 342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-562-563

Олександр КАРПЕНКО

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Почнемо з того, що обрана тематика є дуже актуальною в сучасному світі, оскільки з розвитком технологій та інформаційного простору зростає кількість загроз інформаційній безпеці.

Інтернет, соціальні мережі та інші електронні засоби зв'язку стали невід'ємною частиною нашого життя, але водночас є потенційними джерелами ризиків і загроз для нашої приватності, конфіденційності та безпеки. За допомогою комп'ютерних технологій можна викрадати, розповсюджувати, підробляти, шкодити інформації, втручатися в особисте життя, відслідковувати користувачів та багато іншого.

Інформаційна безпека являє собою сукупність заходів, спрямованих на захист інформації від несанкціонованого доступу, використання, зміни, втрати або руйнування. Це важливе явище, яке забезпечує захист інформації як ресурсу, який є одним з найважливіших для бізнесу, держави та громадян.

Заходи, які вживаються для забезпечення інформаційної безпеки, можуть включати в себе різні аспекти. Наприклад, це можуть бути технічні заходи, такі як захист комп'ютерних систем від хакерських атак та вірусів, захист мережі від несанкціонованого доступу та перехоплення інформації, а також шифрування інформації для захисту від несанкціонованого доступу [1, с.174].

Крім технічних заходів, важливим елементом інформаційної безпеки є правові заходи, такі як захист права на конфіденційність та особисте життя, захист права на інтелектуальну власність, а також захист персональних даних.

Інформаційна безпека є особливо важливою в умовах сучасного інформаційного суспільства, де інформація є основою бізнесу, науки та технологій, а також має значення для захисту національних інтересів та безпеки країни. Відсутність або недостатність заходів забезпечення інформаційної безпеки може призвести до серйозних наслідків, таких як виток конфіденційної інформації, порушення правил використання персональних даних, а також кібератаки на критичну інфраструктуру.

Процес забезпечення інформаційної безпеки - це системний підхід до забезпечення безпеки інформації, який включає в себе комплекс заходів технічного, організаційного та правового характеру для забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації.

Основні етапи процесу забезпечення інформаційної безпеки:

Аналіз загроз інформаційній безпеці - на цьому етапі встановлюються потенційні загрози для інформаційної безпеки, їхні наслідки та шляхи захисту.

Розробка політики інформаційної безпеки - на цьому етапі встановлюються загальні принципи та вимоги до забезпечення інформаційної безпеки, визначається порядок використання і захисту інформації, а також встановлюється система управління інформаційною безпекою.

Розробка технічних та організаційних заходів забезпечення інформаційної безпеки - на цьому етапі розробляються конкретні заходи для забезпечення безпеки інформації, такі як захист комп'ютерних систем від хакерських атак, встановлення систем контролю доступу до інформації, підвищення кваліфікації персоналу з питань безпеки інформації тощо.

Впровадження системи забезпечення інформаційної безпеки - на цьому етапі виконуються заходи з впровадження розроблених технічних та організаційних заходів, а також встановлюється система моніторингу та аналізу інформаційної безпеки [2, с.89].

Роль правового регулювання у забезпеченні інформаційної безпеки є надзвичайно

важливою, оскільки воно визначає правила використання інформації та відповідальність за її порушення. Правові акти, такі як закони, постанови, нормативні акти, регулюють використання технологій, захищають права на конфіденційність, інтелектуальну власність, персональні дані, встановлюють відповідальність за їх порушення, а також встановлюють механізми контролю за використанням інформації.

Наприклад, Закон України «Про захист персональних даних» встановлює правила збору, збереження, використання та захисту персональних даних громадян, які обробляються в Інтернеті та інших мережевих сервісах. Закон «Про інформацію» встановлює вимоги до забезпечення цілісності інформації, а також відповідальність за її порушення. Закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає правила використання технологій та інформаційних систем, захисту від кіберзлочинів та кібератак, а також встановлює механізми координації дій забезпечення кібербезпеки.

Правове регулювання є важливим інструментом для забезпечення безпеки в інформаційному просторі, оскільки воно визначає правила використання інформації та встановлює відповідальність за її порушення. Встановлення надійних механізмів правового регулювання забезпечення інформаційної безпеки забезпечує захист інформації як ресурсу, який є одним з найважливіших для бізнесу, науки, технологій та держави в цілому. Необхідність правового регулювання пояснюється тим, що в сучасному інформаційному суспільстві інформація займає центральне місце і має значення для захисту національних інтересів, економічного розвитку, технологічного прогресу, інновацій та наукових досліджень.

Правове регулювання забезпечення інформаційної безпеки має на меті встановити стандарти і вимоги до зберігання, обробки, передачі та захисту інформації. Воно визначає обов'язки та права власників інформації, користувачів та постачальників послуг в галузі інформаційної безпеки. Правові норми, що регулюють інформаційну безпеку, також встановлюють механізми відповідальності за порушення правил забезпечення інформаційної безпеки [3, с.104].

Окрім цього, правове регулювання забезпечення інформаційної безпеки встановлює механізми контролю за використанням інформації, які є необхідними для забезпечення безпеки в інформаційному просторі. Такі механізми включають в себе системи моніторингу та аудитування, які дозволяють виявляти можливі порушення правил забезпечення інформаційної безпеки та приймати відповідні заходи для їх усунення.

Отже, правове регулювання є надзвичайно важливим для забезпечення інформаційної безпеки, оскільки воно визначає правила використання інформації та встановлює відповідальність за її порушення. Встановлення правових норм і механізмів контролю за їх дотриманням є необхідним для забезпечення захисту інформації як цінного ресурсу, який є ключовим для розвитку суспільства в цілому. Крім того, правове регулювання є важливим фактором створення довіри в інформаційному просторі, яке є передумовою для розвитку електронної комерції, електронного урядування та інших інформаційних послуг.

Забезпечення інформаційної безпеки є складним та багатоаспектним процесом, в якому принципово важливою є системність та комплексність підходу. Правове регулювання є одним з ключових елементів цього підходу, який визначає правила використання інформації, встановлює механізми контролю та відповідальності за її порушення, а також встановлює стандарти технічного та організаційного забезпечення безпеки інформації. Відповідальне виконання правових вимог щодо забезпечення інформаційної безпеки є важливим фактором для забезпечення ефективного захисту інформації та забезпечення довіри в інформаційному просторі.

1. Козаченко І. О. Роль правового регулювання у забезпеченні інформаційної безпеки держави. *Проблеми законності*. 2020. № 150. С. 170-175.

2. Черній А. Ю. Правове регулювання забезпечення інформаційної безпеки в Україні: актуальні питання. *Юридичний журнал*. 2021. № 1. С. 87-91.

3. Денисенко Л. О. Правове регулювання забезпечення інформаційної безпеки в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. Вип. 97. С. 99-105.

УДК 349.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-564-565

Марина ЛОГІНОВА

викладач кафедри

цивільного права та процесу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ДЛЯ ТРУДОВОГО ПРАВА

У сучасному світі рівень інформаційних технологій знаходиться на досить високому рівні. Інформаційні технології надають нам можливість отримати будь-яку інформацію у будь-який час, зв'язатися з друзями на іншому кінці нашої планети, або замовити таксі. Усе це свідчить про те, що інформаційні технології вже займають досить важливе місце у повсякденному житті кожної людини світу. А що стосовно економіки? Завдяки інформаційним технологіям рівень цифрової економіки досяг досить високого рівня, саме тому пропонуємо розглянути цифрову економіку безпосередньо та її значення для трудового права.

Перш за все, пропонуємо визначити, що саме таке цифрова економіка. Під цифровою економікою розуміють діяльність, у якій основними засобами виробництва є цифрові дані, як числові так й текстові. Сама по собі цифрова економіка базується на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях.[1]

Саме тому, пропонуємо розглянути позитивне значення цифрової економіки для трудового права. По-перше, це створення додаткових робочих місць. Завдяки тому, що за допомогою цифрової економіки є можливість створювати вже привичні нам робочі місця, у онлайн сфері. За допомогою цього з'являються не тільки звичні нам робочі вакансії, але й нові, які напряду пов'язані з роботою цифрової економіки, адже завжди потрібні будуть люди, які будуть слідкувати за діяльністю цієї сфери в цілому, та за потреби налагоджувати її. Також, плавно витікає перевага за якою слід розглядати факт того, що трудова діяльність у інформаційній сфері потребує від робітника тільки наявності комп'ютера та виходу до інтернету чим досить полегшує налагодження гідних умов праці, адже робітник за своїм бажанням може спокійно виконувати свою роботу дистанційно.[2]

Також, одним з плюсів цифрової економіки є те, що у більшості випадків рівень кваліфікаційних навичок для виконання певних завдань пов'язаних з цією сферою набувається потенційними робітниками самостійно, так як це новий вид знань, та чіткої конкретизації для отримання вузьких знань у межах навчальних закладів відсутня, що можливо віднести до одного з мінусів. Проте, аналізуючи саме питання взагалі, можливість отримати даних навичок самостійно значно розширює ринок праці, та кількість вакантних місць роботи, адже кожна людина, за бажанням, може отримати відповідні навички для виконання роботи в межах цифрових технологій.

Тепер пропонуємо розглянути проблемні аспекти. Як вже зазначалось раніше, вітчизняні заклади вищої освіти не мають достатнього рівня кваліфікації, для того щоб мати можливість підготувати працівників, рівень навичок яких був на високому рівні спрямований на виконання роботи вузької спеціалізації пов'язаною з цифровими технологіями. Зазвичай, навички даного плану надаються досить поверхнево та розгалужено, використовуючи при цьому програмне забезпечення яке вже давно вийшло з обсягу. Через ці фактори можливість підготувати кваліфікованих спеціалістів у межах вищих навчальних закладах є неможливою.

Наступною проблемою є те, що сам процес діяльності цифрової економіки досить важко контролювати з боку закону. Перш за все це пов'язане з тим, що завдяки наявності певних знань, є всі можливості обходити встановлені законом податки, або взагалі продавати продукцію, обіг якої обмежений законом на території України. Зараз законодавець досить активно намагається регулювати систему налагодження законності у цифровій економіці, проте вона все одно ще далеко від її ідеальної форми.

Отже, можливо зробити висновок, що цифрова економіка відіграє досить значну роль для трудового права у наше сьогодення, коли рівень цифрових технологій знаходиться на

досить високому рівні. Незважаючи на те, що цифрова економіка має своє певні негативні моменти, усі вони згодом будуть виправлені та розвинуте населення України зможе поглинати усі його блага в цілому обсязі.

1. Круглов, В. (2021). Вплив цифрової економіки на ринок праці. Організаційний комітет, 200.
2. Новікова, О., & Азьмук, Н. (2021). Інформаційна безпека в соціально-трудої сфері: виклики цифровізації економіки. Економіка та суспільство, (30).
3. Kruhlov V., Latynin M., Horban A., Petrov A. Public-private partnership in cybersecurity. CEUR Workshop Proceedings. 2020. № 2654. P. 619–628.

УДК 327.8

DOI: 10.31733/17-03-2023-565-568

Роман МЕЛЬНИК

спеціаліст I-ї категорії,

викладач спецдисциплін

ВСП «Любешівський технічний фаховий

коледж Луцького національного

технічного університету»

ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ ДЕЗІНФОРМІ ТА ПРОПАГАНДИ

Агресія Російської Федерації вплинула не лише на політичну, соціальну, економічну, військову сфери, але й поставила Українську державу перед складними викликами для державної інформаційної політики.

Сьогодні Україна все ще перебуває в процесі осмислення цієї нової реальності й механізмів спротиву інформаційній агресії, переоцінки концепції державної інформаційної політики і подолання наслідків агресії для інформаційного простору держави.

Частина рішень щодо протидії інформаційній агресії (особливо там, де їх пошуком займалися недержавні структури) потрапила у «сіру» правову зону, що погано регулюється чинним законодавством або не регулюється взагалі. Крім цього, стала можливою ситуація, коли застосування чинного законодавства може зашкодити тим, хто здійснює необхідні, але не завжди нормативно врегульовані кроки для захисту України від інформаційної агресії.

Іншою важливою проблемою стала фізична втрата спроможності реалізовувати концепцію єдиного інформаційного простору держави. На окупованих та неконтрольованих територіях окупаційний режим формує жорстко контрольований інформаційний простір, а всі спроби української сторони забезпечити там свою інформаційну присутність є лише обмежено успішними. Фактично, маємо справу з «інформаційною окупацією» з боку Росії анексованих та тимчасово непідконтрольних українських територій.

Супутньою проблемою відновлення інформаційної присутності (крім екстремальних умов, дефіциту кадрів, ресурсів тощо) стала вкрай неефективна організація та координація роботи профільних державних органів щодо відновлення мовлення на Донбасі. Однак навіть за наявності технічних спроможностей залишається актуальною проблема контентного забезпечення мовлення (чи інформаційної присутності) на окупованих територіях. Окремі редакції з контентом, орієнтованим саме на ці території, є лише у кількох проєктів.

При цьому, можемо констатувати, що, незважаючи на низьку оцінку дієвості державної інформаційної політики, реальністю є те, що Україна зробила і продовжує робити все від неї залежне в межах чинної правової системи, системи міжнародних зобов'язань та очікуваної від демократичної держави логіки дій в інформаційному просторі. Однак, це не означає, що таке реагування є достатнім та стратегічно єдино можливим.

В інформаційній сфері на правовому рівні проведено значну роботу: держава вдалася до численних заходів, заборони діяльності конкретних ЗМІ та журналістів, прямих нормативних обмежень і введення санкцій проти пропагандистів. Як позитив, слід відзначити розробку і ретельне дотримання СБУ спеціального «Порядку акредитації представників ЗМІ при оперативному штабі з управління антитерористичною операцією в Донецькій і Луганській областях».

Проте, в широкому контексті інформаційного протиборства України з РФ це дало лише частковий ефект. Зокрема, нерозв'язаною залишається проблема обмеження потоку дезінформації та пропаганди, що транлюється із зони бойових дій недобросовісними медіа, впливаючи як на міжнародну аудиторію, так і на місцеве населення. Далекі від вирішення є також проблема визволення полонених українських журналістів.

Найкращий спосіб боротьби з російською дезінформацією - це недопущення її поширення на початкових етапах ПСО. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки Міністерства культури та інформаційної політики України пропонує низку заходів для запобігання поширенню російських наративів серед цільової аудиторії певної організації.

Дослідник І. Ашманов стверджує: «Усе починається зі зламу інформаційного суверенітету. Інформаційний суверенітет – це можливість держави управляти інформацією, яка доходить до населення, вирішувати – щодо нього доходить, а що ні. Це фактично інформаційна безпека держави, стійкість до атак і можливість проводити свою політику. Звичайно, це нібито суперечить свободі слова, яка насправді теж є частиною інформаційної війни» [1, 144-145].

У ворожій словесній авантурі російського автора, що висловлює типову для російського керівництва точку зору, впадає в око, що, по-перше, він зводить «інформаційний суверенітет» до можливості держави обмежувати свободу слова, тобто здійснювати цензуру. А, по-друге, саму «свободу слова» він фактично заперечує і вважає її породженням «інформаційної війни». Глобалізація інформаційного простору цього разу прирівнюється до «зламу інформаційного суверенітету», слідом за яким ідуть «кольорові» революції. Й навпаки – зміцнення «інформаційного суверенітету» є, з цього погляду, найкращою протитрутою проти «кольорових» революцій, тобто, проти повалення існуючого в тій або іншій країні диктаторського політичного режиму.

Серед зовнішніх загроз – «використання інформаційних та комунікаційних технологій у військово-політичних цілях для здійснення дій, що суперечать міжнародному праву, спрямовані проти суверенітету, політичної незалежності, територіальної цілісності держав і становлять загрозу міжнародному миру, безпеці, глобальній і регіональній стабільності». У програмній статі В. Путіна «Бути сильними. Гарантії національної безпеки для Росії» російський президент закликав дати відсіч не лише агресії, а й спробам організації штучного керованого хаосу (так В. Путін зашифрував «кольорові» революції) [1, с. 384-385].

Для ефективної боротьби з російською пропагандою та дезінформацією потрібно не боротися із самим явищем, а перешкоджати досягненню конкретних цілей російської інформаційної кампанії. Задля цього цільову аудиторію слід робити «стійкою» до наративів і фейків, які продукує російська пропаганда.

Проведення кампаній з розвитку медіаграмотності та критичного мислення цільової аудиторії - ефективний засіб запобігання негативному впливу дезінформації. Це доводить дослідження американського аналітичного центру «RAND», у якому вказано, що після запуску програм з розвитку медіаграмотності населення користувачі соцмереж стали рідше позитивно реагувати на російські джерела незалежно від їх ідеологічної спрямованості [4].

Медіаграмотність - це вміння застосовувати навички критичного мислення для оцінювання повідомлень, знаків і символів, які продукуються медіа. Таким чином, медіаграмотність допомагає визначати, аналізувати та оцінювати негативні або неправдиві меседжі, які поширюються через різні канали комунікації. Отже, що ширша аудиторія вмє застосовувати навички медіаграмотності, то важче наративам російської пропаганди проникати всередину суспільства.

Основний спосіб розвитку медіаграмотності - проведення освітніх кампаній і тренінгів. В Україні цим займається IREX (Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів), яка реалізує проект «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» (Learn to Discern). Він розпочався в Україні у 2015 р., після чого його досвід поширили на більш ніж 12 країн світу. У межах «Вивчай та розрізняй» пройшли навчання понад 400 тренерів з медіаграмотності, а всього до проекту було залучено понад 20 000 дорослих. Серед них - учителі, освітяни закладів вищої освіти, державні службовці, журналісти, лідери громад і громадські активісти.

Діяльність проекту в Україні спрямована, зокрема, на те, щоб навчити вчителів інтегрувати інфомедійну грамотність у свої уроки. Внаслідок цього понад 84 000 учнів на сьогодні навчаються за вдосконаленими уроками, розробленими за підтримки проекту.

Також експерти проекту розробили загальнодоступний онлайн-курс з медіаграмотності «VeryVerified», доступний трьома мовами [3].

Окремі категорії населення схильні мати однакові уподобання, інтереси та цінності, що формує приблизно однаковий пул каналів комунікації, за якими та чи інша цільова аудиторія стежить і довіряє. У зв'язку з цим, для власної цільової аудиторії слід виступати легітимним джерелом, якому можна довіряти більше, ніж іншим каналам комунікації.

Користувачі схильні довіряти тим джерелам інформації, за якими стежить велика кількість людей. Для цього свої повідомлення слід робити різноманітними, креативними та анімованими. Вони повинні бути цікавими, інклюзивними та стійкими. Цікавими меседжі робить оформлення: слід використовувати спеціалізовані відео, розповіді (stories), інтерактивні можливості. Інклюзивні посилання передбачають поширення на якомога більшу аудиторію незалежно від віку, статі та переконань. Цього можна досягти за допомогою конкретної манери, в якій певний канал комунікації доносить інформацію до власної аудиторії (tone of voice) та актуальної тематики. І нарешті, стійкість визначається тим, наскільки довго та як сильно в потенційного читача зберігається меседж у свідомості.

Задля унеможливлення появи фейкових двійників і підвищення рівня довіри серед цільової аудиторії Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки Міністерства культури та інформаційної політики України рекомендує отримати «значок підтвердження» в соцмережах або розмістити на своєму офіційному сайті посилання на справжній профайл. Окрім цього, слід вести не односторонні комунікації, а вступати в діалог зі своєю аудиторією задля створення відчуття спілкування та надання аудиторії можливості бути почутою.

Бездоганна репутація передбачає дотримання неформального етичного кодексу - непоширення дезінформації, закликів до насильства та мови ненависті. Ці та інші принципи, яких слід дотримуватися при реалізації комунікаційної кампанії, викладені в документі під назвою «Кодекс етики українського журналіста». Особливо важливими компонентами якісних комунікацій виступають також прозорість, правдивість, відкритість, справедливість і точність.

Публікація фейків, які були викриті, підриває довіру цільової аудиторії та негативно впливає на подальшу репутацію та діяльність організації. Навіть позитивні для України новини, які є фейками (наприклад, смерть гауляйтера окупованої Херсонської області В. Сальда, узяття ЗСУ села Киселівки під Херсоном або референдум у Белгородській області РФ), шкодять і загрожують репутації наших державних органів і медіа.

Прикладом може слугувати скандал, пов'язаний з діяльністю колишньої Уповноваженої з прав людини Верховної Ради України Л. Денісової. Відповідно до незалежного журналістського розслідування, Л. Денісова поширювала фейки про згвалтування російськими окупантами українських дітей і жінок. Як наслідок, у населення підірвана довіра до інституту Уповноваженого з прав людини, а російська пропаганда отримала новий інструмент впливу для відбілювання своєї репутації [2].

У реаліях нинішнього інформаційного середовища швидкість оприлюднення інформації надзвичайно важлива. Оперативне висвітлення тієї чи іншої події або ж належна і своєчасна реакція залучає широку аудиторію та тим самим збільшує її довіру. Боротьба за довіру між різними каналами та джерелами інформації - це переважно «гра з нульовою сумою», тобто підвищення довіри до одного джерела зменшує довіру до іншого. Саме тому вкрай необхідно виборювати довіру в населення, щоб зменшувати можливі масштаби впливу російської пропаганди.

Після виявлення російської дезінформації слід розробити шляхи боротьби з нею. Одним з ключових інструментів запобігання поширенню дезінформації є регулярне використання основ стратегічних комунікацій - методів, принципів і каналів поширення. Утім, спочатку потрібно визначити доцільність таких дій. Наприклад, Центр стратегічних комунікацій пропонує схему для визначення необхідності боротьби з дезінформацією:

якщо дезінформація ще не з'явилася попередити аудиторію про можливу дезінформацію та окреслити справжню ситуацію;

якщо дезінформація вже з'явилася, однак не поширилася - продовжувати стежити за нею, готувати потенційну відповідь;

якщо дезінформація вже з'явилася й почала масово поширюватися, однак це окремі меседжі, що не перетворилися на наратив або підпадають під один з наявних загальних наративів, - використати контрнативи, без спростування;

якщо дезінформація вже з'явилася й почала масово поширюватися, а окремі меседжі

перетворилися на наратив - спростувати та використати інші методи стратегічних комунікацій.

Не кожен фейк чи дезінформація потребують реагування. Якщо дезінформація не становить жодної загрози діяльності організації та її аудиторії, то боротьба з фейком може лише погіршити ситуацію, спричинивши ефект зворотного результату. Цей феномен полягає в тому, що постійне повторення фейку в контексті його спростування може закріпити його в головах аудиторії як правдиву інформацію.

Отже, принцип такий: повторення інформації робить її знайомою; людський мозок схильний більше довіряти знайомій інформації, яка йому вже траплялася раніше. Саме тому слід ретельно оцінювати фейки та дезінформацію, з якими треба боротися, ґрунтуючись на масштабі впливу на аудиторію.

1. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.

2. Соня Лукашова. Чому омбудсмен Денісова втратила посаду. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/06/27/7354838/> - (дата звернення 3.03.2023).

3. Katya Vogt. What we learned about building resilience to manipulative information from Learn to Discern URL: <https://www.irex.org/insight/what-we-learned-about-building-resilience-manipulative-information-learn-discern.-> 25.10.2021. - (дата звернення 4.03.2023).

4. Todd C. Helmus, James V. Marrone, Marek N. Posard, Danielle Schlang. Russian Propaganda Hits Its Mark. Experimentally Testing the Impact of Russian Propaganda and Counter-Interventions / URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA704-3.html. - (дата звернення 4.03.2023).

УДК 342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-568-570

Вадим ЧАЛИК

викладач кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Вітчизняне адміністративне право, яке перебуває на сучасному етапі історичного розвитку в рамках інституційного реформування всіх державних інститутів, зумовленого прагненням до демократичного переходу, потребує серйозного оновлення та визначення інноваційних шляхів свого подальшого розвитку. Поглиблений розвиток новітніх технологій у сфері зв'язку та процес глобальної інтеграції змушують правоохоронні органи потребувати якісного інформаційного забезпечення та високошвидкісного прийому інформації. Викладене свідчить про актуальність дослідження сучасного розвитку адміністративного права, розробки та впровадження сучасних науково-технічних засобів, інформаційних технологій та їх застосування в українському адміністративному праві.

Сьогодні уявити наше життя без інформаційних технологій просто неможливо. Велика кількість сучасних потреб людини може бути задоволена завдяки стрімкому розвитку цифровізації. Потреби у сфері публічного адміністрування не є винятком. Наша країна обрала курс на формування «сервісної держави», що має на меті розробку великої кількості спеціальних додатків, ресурсів та програм, які мають на меті полегшити процеси отримання адміністративних послуг, що створює лише позитивний ефект на імідж держави як в очах її громадян, так і на світовій арені. Причиною такому процесу є низка факторів, серед яких: зручність отримання послуг в режимі онлайн, економія часу та енергії. Проявом цифровізації адміністративних послуг є запровадження процесу електронного урядування, необхідність та актуальність не викликає жодного сумніву, адже це вимога часу, наступний крок у розвитку суспільних відносин [1, с. 330].

Активний процес інформатизації торкнувся всіх основних сфер суспільної діяльності, зокрема й права. Як багатогранне соціальне явище право має різні прояви, виконує важливі функції, тому застосування в ньому цифрових технологій здійснюється в

різноманітних напрямках. Процес впровадження цифрових технологій у право супроводжується ухваленням відповідних законодавчих актів, якими регламентуються умови та порядок їх застосування в тих чи інших видах юридичної діяльності. Наразі прийнята ціла система таких актів, які, зокрема, визначають правові засади електронного документообігу, функціонування інформаційно-комунікативних систем у сфері публічного управління, електронних державних реєстрів тощо. Однак деякі сфери та напрями застосування цифрових технологій у праві залишаються неврегульованими, а отже, їх впровадження в ці сфери потребує подальшого розвитку [2, с. 117].

Цифрові технології надають широкі можливості для трансформації системи державного управління, зокрема у сфері надання адміністративних послуг. На кожному новому етапі інтеграції цифрових технологій та їх розвитку («оцифрування» процесів, електронний уряд, цифровий уряд) відбуваються вагомі зміни, як у використанні різного роду технологій, так і в організації діяльності органів державної влади, взаємодії з громадянами тощо [3, с. 15].

Якщо на ранніх етапах інтеграції в інноваційну систему державотворення, інформаційні технології давали змогу провести оптимізацію і автоматизацію існуючих адміністративних процедур (часто на основі стандартизації процедур), то нині, на етапі створення цифрового уряду, технології розглядаються як можливість реалізації послуг, створення благ, адаптованих за складом і порядком надання до індивідуальних потреб громадян, що підвищує якість надання державних послуг і суспільних благ, їх суспільну цінність.

Отже, цифрові технології в праві являють собою особливим чином організований процес застосування засобів комп'ютерної та іншої електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення, інформаційно-комунікаційних мереж та інших цифрових засобів, за допомогою яких здійснюється збирання, фіксація, обробка, зберігання та поширення правової інформації, а також створення нових документів в електронній формі.

Прискорена інформатизація життя суспільства і держави вимагає створення внутрішньодержавного правового середовища (із урахуванням міжнародного рівня) у сфері використання інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій. Цифровізація – це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо. Це перехід біологічних та фізичних систем у кібербіологічні та кіберфізичні (об'єднання фізичних та обчислювальних компонентів).

Основними напрямками застосування цифрових технологій у праві є: електронне урядування (публічне управління); електронне правосуддя (судочинство); електронні юридичні послуги (консультації); електронний адвокат; електронна демократія. Видами цифрових технологій у праві є: державні електронні реєстри; інформаційнокомунікаційні системи; інформаційно-пошукові аналітичні правові системи; інформаційні (автоматизовані) системи; електронні комп'ютерні мережі офіційних веб-сайтів державних органів і органів місцевого самоврядування тощо [4, с. 114].

Адміністративне законодавство України у сфері регулювання цифрових технологій у праві визначає: порядок застосування єдиних державних реєстрів; правові засади електронного документообігу в публічному управлінні, вимоги до електронного документа; порядок застосування інформаційних (автоматизованих) та інформаційно-комунікаційних систем у діяльності судів, органів публічного управління тощо. Напрямами подальшого розвитку застосування цифрових технологій у праві, які потребують законодавчого врегулювання, є: електронна система охорони здоров'я; окремі елементи електронної демократії (електронні вибори, референдуми); електронні юридичні послуги, зокрема й адвокатські [5, с. 35].

Метою сучасної держави має стати така інформаційно-технологічна організація взаємодії органів державної (адміністративної) влади та соціуму, яка найбільш повно забезпечить реалізацію потреб громадян і надання їм публічних адміністративних послуг, реалізованих на основі використання цифрових технологій. Цифровізація державних послуг на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій сприятиме підвищенню ефективності, відкритості, прозорості діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, сприятиме формуванню нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. Правове підґрунтя системи цифровізації державних адміністративних послуг мають становити та забезпечувати нормативно-правові документи, які повинні бути переглянуті та відкориговані відповідно до умов сьогодення. Зокрема,

потребує унормування та деталізації процес, спрямований на розширення видів електронних адміністративних послуг «Дія» [4, с. 113].

Незважаючи на ґрунтовну нормативно-правову базу для надання адміністративних послуг через мережу Інтернет, на практиці це не завжди є можливим, зважаючи на технічну оснащеність Центрів надання адміністративних послуг, створення ними власного веб-сайту, виду послуги, яка надається. На нашу думку для кращого забезпечення можливості отримати адміністративну послугу через мережу Інтернет необхідно запровадити доступні механізми взаємодії між суб'єктами надання адміністративних послуг в режимі онлайн, необхідно затвердити алгоритм їхньої роботи для отримання послуги в електронному вигляді, починаючи від інформування про пакет документів і завершуючи отриманням результату послуги, засвідченої в належному форматі [6, с. 59].

Сучасний стан світової спільноти характеризується всеосяжним проникненням комп'ютерних технологій у різні галузі людської діяльності – економічну, соціальну, управлінську та інші. Комп'ютеризація прискорила передачу і обмін отриманою інформацією між суб'єктами адміністративного права. На даний момент робота правозастосовних органів вже не мислима без розгалуженої системи обліків, усередині якої в тісній взаємодії функціонують комп'ютерні підсистеми реєстрації норм та комп'ютерні бази, що дозволяють миттєво отримати необхідні дані. Крім того, спеціальні програми використовуються при проведенні різних видів експертиз, досліджень та багато іншого [7, с. 77].

В Україні є всі умови для реалізації процесів цифровізації та переходу на більш високий технологічний рівень розвитку та надання державних адміністративних послуг. При системному державному підході, що супроводжується формуванням належної правової бази, цифрові технології стимулюватимуть розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з важливих чинників розвитку демократії в країні та підвищення якості життя громадян України.

Отже, управлінська інформаційна система – це пізнавальна діяльність, результатом якої є формування об'єктивної реальності про будь-яку подію. Наразі бракує чітких методів і стратегій отримання загальної та найважливішої інформації, що призводить до проблем на практиці. Для того, щоб цього не сталося, важливо продовжувати вивчати всі питання щодо способів отримання багатоаспектної інформації з метою вдосконалення процесу отримання такої інформації, впровадження новітніх технологій в адміністративне право та її використання, з метою переходу до вищого рівня технологічного розвитку та надання національних адміністративних послуг.

1. Краковська А.Є., Бабик М.К. Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. Вип. 70. С.329-334.

2. Петренко Н. О., Машковська Л. В. Цифровізація державних адміністративних послуг в Україні: нормативно-правові аспекти. Право і суспільство. 2020. № 2. С. 112-119.

3. Адміністративістика в умовах цифровізації: теорія, правове регулювання, практика : монографія / авт. колектив: С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Тіунова, Т. А. Латковська та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 800 с.

4. Петрова М. М. Электронный менеджмент в публичном секторе Болгарии: монография. Faber, 2019, 330 с.

5. Берназюк О. О. Напрями застосування та види цифрових технологій у праві. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Вип. 4. С. 34-38.

6. Єгорова-Луценко Т. П. Цифровізація у сфері надання адміністративних послуг. Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за матеріалами круглого столу, 18 вересня 2020 р. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 53-62.

7. Фунікова О. В. Інноваційні технології в правозастосовній діяльності. Гуманітарний часопис. 2013. № 3. С. 79-84.

УДК 159.9
DOI: 10.31733/17-03-2023-571-572

Віоріка ВЛАСОВА

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності

Науковий керівник:

к.іст.н., доц. **Кирило НЕДРЯ**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

MEDIASAPIENS: ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ЗМІ НА СУЧАСНИКА

В епоху глобальних інформаційних війн, розквіту пропаганди та тотального охоплення всіх сфер життя ЗМІ, на топ-рівень актуальності виходить сама проблема взаємовідносин людини та вже зазначених засобів масової інформації. При чому, якщо раніше питання стояло у обмеженнях і контролі за ЗМІ, то на теперішньому етапі розвитку людства, можемо сказати, що проблема вже у іншому – прийнятті нового типу людини, який ми назвали *mediasapiens*, а також оцінці загроз з цим пов'язаних. Чому ми ставимо питання таким чином? Все достатньо просто, якщо ми відійдемо від традиційного розуміння ЗМІ, де є професійний контент, фахівці, що його створюють, а також відповідні канали передачі – телебачення, радіо, преса. Тепер це вже все історія, оскільки з розвитком комунікаційної сфери та соціальних мереж, фактично кожен є і творцем і споживачем контенту. Звичайний школяр має змогу створити канал в Телеграм, або на Ютуб (подекуди є блогери з віком 12 років, аудиторія яких досягає декількох сотень тисяч глядачів), або мати досить розкручену сторінку в ТікТок. І, безумовно, все це суттєво впливає на характер поведінки як блогера, так і аудиторії, фактично маючи змогу трансформувати системи духовного та морального розвитку, а отже і психологічних характеристик окремих особистостей і суспільства загалом. Адже не дарма існує думка, що той, хто володіє ЗМІ, володіють громадською думкою, а отже має змогу впливати на владу, а подекуди і на глобальні процеси (Приклад – Ілон Маск з Твіттером).

Особливістю цього періоду є перенасиченість інформацією, що призводить до довжини її життя – вона не лише швидко забувається, а й розмиває наші ціннісні орієнтири. Люди перестають співпереживати жертвам катастроф, так як втрачають вміння аналізувати дані та фізично не здатні перевірити кожен прочитану новину. А це вже створює відповідні психологічні наслідки, які, навіть, мають цілком фізіологічні показники. Власне тому, люди піддаються маніпуляціям та споживають фейки.

Такі тенденції науковці почали помічати досить давно. Так, визначний соціолог та культуролог з Канади – Маклуен Г. М., відмічав, що «ера масових і загальнодоступних ЗМІ, а ткож електронної інформації – змінює як життя людини, так і її саму. Засоби масової інформації у сучасному вигляді, фактично знищують на планеті простір і час, стирають кордони, пов'язуючи в єдину мережу найвіддаленіші куточки та абсолютно не знайомих людей. З'являється навіть відповідний термін – «глобальне село» [2, с. 23]. Дослідник показує, як в результаті зазначених процесів, широта і величина світу, звелася ментально до розмірів «села», що стало можливим завдяки все тому ж миттєвому доступу до комунікації та інформації. Цікавим є зауваження науковця, що це село забезпечує «незгоду з усіх питань», що чудово ілюструє проблему відсутності потреби в глибокому аналізі щодо інформації, аргументації і дискусивних навичок. Та і взагалі, якщо взяти глобально, то за таких умов, зникає навіть фізичне тіло людини, яка може бути в мережі ким завгодно і не залежати від будь-яких стереотипів і упереджень. Це дає змогу фактично брехати, виставляючи себе за іншого, не вказувати до кінця яку-небудь інформацію, прикрашати реальність [3]. Людина відчуває себе в абсолютній безпеці, думаючи, що вона настільки замаскована, що ніхто не зможе її впізнати, вона може вступати в різні зв'язки, показувати себе експертом з усіх питань, хоча її обізнаність в даних областях обмежена поверхневими знаннями, але під рукою – інструменти мережі, які виручають (Google, Wikipedia, тощо).

Безумовно, що за такої ситуації, пересічний споживач може перетворитись на

людину з зовсім іншими цінностями та навіть власною ідентичністю. Цьому також сприяє упередження – схильність людини до сприйняття інформації, що підтверджує її власні переконання та ігнорування тієї інформації, що цим переконанням суперечать. Це самоізоляція у певному колі однодумців. Відповідним визначенням для таких груп є – «зона власного комфорту» [4].

Розглядаючи дану тему, обов'язково варто зупинитися на такому інструменті як пропаганда. Хоча, це фактично є певною моделлю побудови інформації та її використання. Варто зауважити, що агресивного використання. Науковці Е. Херман та Н. Хомські, вказували, що пропаганда є фактично зброєю і за наявності зосередженої в певних руках влади, призводить до вибірковості та фільтрації новин [5, с.102]. ЗМІ фактично втрачають незалежність, оскільки вони «служать і пропагують від імені потужних суспільних інтересів, які контролюють та фінансують їх». А у випадку сучасної доступності медіа ресурсу (фактично в кожного у кишені), маніпуляції теж спрощуються і впливають на кожну сферу життя – від політичних переконань, до побудову родинних стосунків та кулінарії. У психології це пояснюється Фактором сенсаційності та скандальності [4]. Сенсація має умовно пріоритетний попит у споживачів та користується підвищеною увагою останніх. Чим скандальніша новина, тим менше її перевірятимуть, аби ніхто не спростував. Схильність до ілюзорної істини — багаторазове повторення певної інформації сприяє формуванню думки щодо її істинності та правдивості, навіть коли людина напевно знала реальний стан речей, особливо без можливості критично та детально розглянути питання [4].

Наразі, фіксується тенденція до зниження довіри до ЗМІ, однак, є одне «Але»! Мова йде про традиційні засоби масової інформації. Так, дослідники звертають увагу на те, що 68% громадян є активними користувачами соціальних мереж для отримання новин. І цей показник постійно зростає [6].

Таким чином, можемо зробити висновок, що ми фактично перебуваємо у перехідному етапі народження нового типу людини – *mediasapiens*, для якої характерні не те що інші цінності, а вони взагалі є дуже пластичними і залежними від того, хто сьогодні авторитет у його кишені. І саме з цими викликами сучасності нам варто боротися, хоча, багато в чому вже запізно.

1. Мак-Люен, Маршалл. Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги / М. Мак-Люен ; пер. з англ. В. І. Постнікова, С. В. Єфремова. — К. : Ніка-Центр, 2001. — 464 с. — С.23.

2. Дослідження про соціальні мережі: [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.applied-research.ru

3. Психологічні аспекти пов'язані з пост правдою: [Електронний ресурс] – Режим доступу: wikiwand.com

4. Виробництво згоди. Політична економія мас-медіа: JeffGoodwin. What's Right (And Wrong) about Left Media Criticism? Herman and Chomsky's Propaganda Model // Sociological Forum / Edward S. Herman, Noam Chomsky. — 1994. — Т. 9, вип. 1. — С. 101–111.

5. Данні соціологічного опитування: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2803560-dovira-ukrainciv-do-zmi-za-rik-znizilasa-na-11.html>

УДК 004

DOI: 10.31733/17-03-2023-572-574

Даніела ГОЛУБЄВА

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ: РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасному світі, коли інформаційні технології досягають високих рівнів розвитку, національна безпека неможлива без забезпечення інформаційної безпеки. Кібератаки, кібершпигунство, кібертероризм і кіберзлочинність можуть серйозно підірвати національну безпеку, тому в кожній країні необхідно розробляти стратегії захисту, які

включають заходи з інформаційної безпеки. У даному науковому дослідженні буде розглянута роль інформаційної безпеки у забезпеченні національної безпеки та розробка стратегій захисту.

Забезпечення інформаційної безпеки стає все більш важливим завданням для країн у сучасному світі. Розвиток технологій та Інтернету призвів до того, що національні інформаційні ресурси стають дедалі більш уразливими перед злочинними та терористичними організаціями. Це створює небезпеку для національних інтересів та підкреслює необхідність розробки та впровадження ефективних заходів забезпечення інформаційної безпеки. З метою захисту національних інтересів країні необхідно виявляти та аналізувати загрози, розробляти та впроваджувати адекватні заходи відповіді на них, та вважати захист інформації пріоритетним державним завданням [1].

У сучасному світі, інформаційна безпека є ключовою у забезпеченні життєво важливих інтересів країни. Розвиток технологій та Інтернету зробив національні інформаційні ресурси дедалі більш уразливими перед злочинними та терористичними організаціями, що створює небезпеку для національних інтересів. Це вимагає розробки та впровадження ефективних заходів забезпечення інформаційної безпеки, щоб захистити національні інтереси. Розробка та виконання адекватних заходів відповіді на загрози є необхідним для країни пріоритетним державним завданням. Тому, з метою захисту національних інтересів, важливо виявляти та аналізувати загрози інформаційної безпеки та розробляти необхідні заходи для їх протидії. При цьому, необхідно враховувати не тільки загрози з боку іноземних держав, терористичних організацій, кримінальних груп та зловмисників, а й внутрішні загрози, такі як кіберзлочини, хакерські атаки та інші небезпечні дії з боку власних громадян і організацій [2].

Інформаційна безпека визначається як стійкість інформаційних систем та даних від незаконного доступу, втрати, порушення цілісності, зміни та розповсюдження. Для забезпечення цієї безпеки необхідний високий рівень технічних, організаційних та правових заходів. Інформаційна безпека є необхідною для захисту національних інтересів та забезпечення національної безпеки [1, 3].

Забезпечення національної безпеки залежить від багатьох факторів, таких як захист від зовнішньої агресії, економічний розвиток, захист прав людини та свободи слова, політична стабільність, інформаційна безпека тощо. Інформаційна безпека є ключовою для забезпечення національної безпеки, оскільки вона включає в себе захист інформації, яка є важливою для національних інтересів.

Стратегії захисту повинні бути розроблені з метою захисту національних інтересів та забезпечення національної безпеки від кіберзагроз. Ці стратегії мають включати технічні, організаційні та правові заходи, які мають бути прийняті на рівні держави, органів влади, підприємств та громадян [2].

Технічні заходи полягають у забезпеченні безпеки інформаційних систем, мереж та даних. Це включає в себе застосування захисного програмного забезпечення, шифрування даних, встановлення захисних мережевих систем, захисту від DDoS-атак та інших методів захисту від кібератак [2, 3].

Організаційні заходи передбачають розробку політики безпеки інформації, регулярне проведення навчання та тренінгів з питань безпеки інформації, а також забезпечення відповідного контролю за дотриманням правил та стандартів безпеки [3].

Правові заходи включають у себе розробку законів та нормативно-правових актів, що стосуються інформаційної безпеки, визначення відповідальності за порушення правил та стандартів безпеки, а також забезпечення відповідного контролю за дотриманням цих норм [3].

Окрім цього, у стратегії захисту необхідно враховувати глобальний характер кіберзагроз та співпрацювати з іншими державами та міжнародними організаціями в області кібербезпеки. У забезпеченні національної безпеки важливо не тільки реагувати на кіберзагрози, але й активно працювати над їх передбаченням та запобіганням, забезпечуючи стійкість інформаційної інфраструктури та ефективне управління кризовими ситуаціями в цій сфері [4].

Особливу увагу в стратегії захисту необхідно приділяти критичним інфраструктурам, таким як електропередача, транспортна мережа, банківська система, медична допомога та інші. Захист цих інфраструктур від кібератак є важливим завданням національної безпеки [3].

Окрім того, важливо забезпечити захист інформаційної безпеки на рівні громадян, зокрема у сфері електронних фінансів, онлайн-платежів та інтернет-банкінгу. Для цього необхідно забезпечити належний рівень безпеки інтернет-сервісів та навчати громадян

правилам безпеки в мережі Інтернет [3].

Сьогодні, в оборонній сфері, інформаційні ресурси та інформаційна структура оборонного потенціалу країни, яка включає в себе збройні сили та військово-промисловий комплекс, є одними з найважливіших об'єктів безпеки. Сучасні засоби озброєння, військова техніка, системи управління військами та зброєю, є системами критичних додатків з високим рівнем комп'ютеризації, що робить їх дуже вразливими до впливу інформаційної зброї, як у військовий, так і у мирний час.

Ці системи можуть стати предметом атак з використанням програмних закладок, що може призвести до повного або часткового блокування зброї стримування країни до моменту загрозової ситуації. Така загроза стає дедалі більш актуальною з кожним роком, як свідчить досвід локальних воєн останніх років. Тому, забезпечення безпеки інформаційних ресурсів та структури оборонного потенціалу стає надзвичайно важливим завданням в оборонній сфері [4, 5].

Отже, стратегії захисту є важливим інструментом у забезпеченні національної безпеки від кіберзагроз. Вони мають включати технічні, організаційні та правові заходи, спрямовані на захист інформаційних систем та даних, розробку політики безпеки інформації, підвищення рівня свідомості та навичок громадян з питань безпеки в Інтернеті, співпрацю з іншими державами та міжнародними організаціями в області кібербезпеки, а також захист критичних інфраструктур від кібератак. Забезпечення інформаційної безпеки є невід'ємною складовою національної безпеки, і від цього залежить не тільки ефективне функціонування держави, а й безпека громадян та їхніх прав і свобод.

1. Белаї С. В., Корнієнко Д. М. Інформаційна безпека сьогодення – невід'ємна складова воєнної безпеки. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави. Київ: Національна академія Служби безпеки України, 2018. С. 408.

2. Войціховський А. В. Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної безпеки європейських країн. Журнал східноєвропейського права. 2018. № 53. С. 26-37.

3. Дерєко В. Н. Теоретико-методологічні засади класифікації загроз об'єктам інформаційної безпеки. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2015. № 2. С. 16-22.

4. Дмитренко М.А. Проблемні питання інформаційної безпеки України. Міжнародні відносини. Серія Політичні науки. 2017. № 17. С. 236-243.

5. Залєвська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека в Україні в умовах російської військової агресії. Південноукраїнський правничий часопис. № 1. 2022. С. 20-26.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-574-575

Олексій ДІДЕНКО

курсант факультету № 4

Харківського національного

університету внутрішніх справ

ЗАСОБИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Інформаційне суспільство – мета більшості сучасних країн світ. В першу чергу, це обумовлено стратегічною перевагою. Такі країни як США, Канада, Японія, члени європейського союзу, вже давно впроваджують інформаційні технології в повсякденні сфери життя.

В основному пов'язаний подальший розвиток інформаційних технологій, з появою нових технічних засобів обробки інформації, які визначають рівень розвитку інформаційних технологій. Покращення управління є найважливішим чинником підвищення ефективності. На основі досягнень ведеться робота з удосконаленням форм і методів управління науково-технічного прогресу, вивчення законів, способів накопичення, обробка та передача інформації.

Згідно з рейтингом міжнародного конкурсу World Digital Competitiveness Ranking [1], Україна у 2021 році посіла 54 місце. Порівняно з 2020 роком показник покращився на чотири позиції. Підсумкова рейтингова система розраховується на основі трьох показників:

якість освіти та науки; регуляторне середовище, фінансовий капітал у ІТ-галузі, стан інтернету та комунікаційних технологій; рівень готовності використання цифрової трансформації. На сьогоднішній день наша держава прагне розпочати новий етап формування інформаційного суспільства. Відбувається перехід від впровадження інформаційних технологій до комплексної побудови цифрової системи в масштабі країни.

Ефективність правоохоронної діяльності значною мірою залежить від якості інформаційного забезпечення, тому інформаційні технології широко використовуються в діяльності правоохоронних органів. Найдоступнішим та найпростішим джерелом інформаційних технологій є сучасний смартфон. Фактично кожен поліцейський може лише за допомогою цього девайса бути на зв'язку з колегами, отримати доступ до онлайн-карт, усіх типів баз даних, навіть дізнатись особисті данні злочинця.

В свою чергу такий легкий доступ до мережі, надає можливість злочинцям порушувати закон, не виходячи з дому. Одним з найпопулярніших видів злочину за допомогою мобільних пристроїв є "онлайн-магазини наркотичних речовин". Більшість з яких працюють через анонімний месенджер "telegram". Такий спосіб збуту має певні переваги: продаж відбувається повністю анонімно, продавець та покупець не мають фізичного контакту [2].

Найпростішим способом боротьби з цим "феноменом" є сам месенджер, в якому є можливість поскаржитись на аккаунт чи канал, набираючи певну кількість скарг, вони блокуються. Існує телеграм бот "стоп наркотик" розроблений працівниками органів внутрішніх справ, який збирає такі канали та дає можливість кожному охочому поскаржитись маючи з собою лише мобільний пристрій, що значно спрощує цю процедуру. Завдяки цьому боту кожен день блокуються сотні аккаунтів.

Ще одним видом використання злочинцями мобільних пристроїв є телефонне шахрайство. Злочинець телефонує жертві представившись працівником банку чи інших установ, та починає запитувати персональні данні. Для запобігання подібних випадків слід дотримуватись наступних рекомендацій: встановити додаток для ідентифікації невідомих номерів, не залишати особисті данні на невідомих сайтах, надавати інформацію про шахраїв відповідним органам.

Висновки. Суспільство широко використовує новітні технології в повсякденному житті, найчастіше, мобільні пристрої. Це стало появою відповідного шахрайства. Органи внутрішніх справ в свою чергу активно використовують мобільні пристрої для протидії відповідній злочинності. Сучасні проблеми потребують сучасного рішення з допомогою засобів захисту інформації та обмеження доступу до персональних даних громадян.

1. World Digital Competitiveness Rankings - IMD. IMD business school. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/> (дата звернення: 03.03.2023).

2. Пядишев В. Г., Монастирський М. В. Смартфони в руках населення як засіб удосконалення діяльності поліції: порівняння українського та зарубіжного досвіду. Південноукраїнський правничий часопис. 2022, 1-2'. С. 152-158.

УДК 342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-575-578

Олександр ДУНЯШЕНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

д.філос.наук, проф. **Елеонора СКИБА**

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА – ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Варто зазначити, що проблема національної безпеки України є особливо актуальною як сьогодні, так і в контексті подальшого загально цивілізаційного розвитку країни. Бурхливий розвиток інформаційної сфери супроводжується появою принципово

нових загроз інтересам особистості, суспільства, держави та її національній безпеці [1, с.68]. Інформація у сучасних умовах створює поле єдності та впливу на формування цілісності духовного та має прояв на різні аспекти соціально-культурного дискурсу. Інформаційна безпека у числі різних завдань безпосередньо та опосередковано сприяє вихованню соціальної індивідуальної та колективної ідентичності, національної у тому числі. Інформація як один із найпотужніших інструментів розбудови духовної національної єдності задовольняє суспільну потребу в урегулюванні соціального життя.

Інформаційна політика України формується як складова частина її соціально-економічної політики, виходячи з пріоритетності національних інтересів та загроз національній безпеці країни. Із правової точки зору вона ґрунтується на засадах правової демократичної держави і впроваджується шляхом розробки та реалізації відповідних національних доктрин, стратегій, концепцій та програм згідно із чинним законодавством. В Україні назріла об'єктивна потреба у державно-правовому регулюванні науково-технологічної та інформаційної діяльності, що відповідає б реаліям сучасного світу та рівню розвитку інформаційних технологій, нормам міжнародного права, але водночас ефективно захищала б власні українські національні інтереси [1, с.68].

Об'єктами інформаційної безпеки є людина, суспільство та держава, забезпечення їхніх інтересів є завданням інформаційної безпеки.

Питання пов'язані з інформаційною безпекою, проблемами інформаційного суспільства та інформаційних війн досліджували такі науковці, як Г.М. Сашук, В. А. Ліпкан, М. В. Гуцалюк, О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, М. І. Пановта ін. Дослідники відзначають існуючі та потенційні ризики у вітчизняній інформаційній сфері: незбалансованість політико-правової бази, відсутність необхідної інформаційної інфраструктури, проблеми входження української держави у світовий інформаційний простір тощо [4, с.2].

Інформаційна безпека, як складова національної безпеки – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, коли запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [4, с.3].

Регулювання інформаційної безпеки в нашій країні здійснюється за допомогою таких нормативно-правових актів: Конституція України, Закон України «Про інформацію», Закон України «Про Національну програму інформатизації», Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України», Концепція національної безпеки України [4, с.3].

У ст. 17. Конституції України зазначено: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу». Інформаційну безпеку слід розуміти як сукупність засобів забезпечення інформаційного суверенітету України, захист інформаційної сфери від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз. Ця безпека має включати ефективну протидію сукупності інформаційних загроз. Необхідність гарантування інформаційної безпеки зумовлюється, по-перше, потребою забезпечення національної безпеки України в цілому, по-друге, існуванням таких загроз інформаційній сфері країни, які можуть завдавати значної шкоди загальним національним інтересам, по-третє, врахуванням того, що за допомогою інформації можна впливати на зміну свідомості і поведінку людей. Завдання інформаційної безпеки – створення системи протидії інформаційним загрозам та захист власного інформаційного простору, інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів держави. При виникненні криз, загостренні конфліктів інформаційна боротьба може перерости в інформаційну війну, яка здійснюється за допомогою інформаційної зброї. Показниками, виступають цілеспрямованість, масштабність та комплексність дій тощо [1, с.69].

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки» стосовно загроз національній безпеці зазначає: на сучасному етапі найбільш важливими потенційними та реальними ризиками стабільності в суспільстві та національній безпеці України в інформаційній сфері є:

- 1) розголошення конфіденційної інформації, що є власністю держави та спрямована на забезпечення національних інтересів та потреб держави та суспільства;
- 2) прояви обмеження доступу громадян до інформації та свободи слова;

- 3) поширення через засоби масової інформації культу та ідеології насильства, жорстокості тощо;
- 4) комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм;
- 5) розголошення інформації, що становить як державну, так і іншу таємницю, що передбачена Законом;
- 6) намагання маніпулювання суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення упередженої, неповної чи недостовірної інформації [4, с.5].

Загроза впливу іншої сторони на інформаційну інфраструктуру країни, інформаційні ресурси, на суспільство, свідомість, підсвідомість особистості, з метою нав'язати державі бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати їхньою поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямку - головна інформаційна загроза національній безпеці. Це і є, власне, загрозою суверенітету України в життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, що реалізовується на інформаційному рівні. Стратегічне інформаційне протистояння є самостійним і принципово новим видом протистояння, здатним вирішувати конфлікт без застосування збройних сил у традиційному розумінні [1, с.69].

Національну безпеку України в інформаційній сфері слід розглядати як інтегральну цілісність чотирьох складових – персональної, публічної (суспільної), комерційної (корпоративної) й державної безпеки [1, с.71].

В умовах воєнного стану країни особливо актуальним постало питання необхідності єдиної інформаційної політики. У зв'язку із цим Президент України підписав Указ № 152/2022, яким увів в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» [3, с.21].

Підвищення медіакультури та медіаграмотності суспільства особливо гостро виявилася в умовах війни. Так, наприклад, несвідомі громадяни публікують у соціальних мережах фото та відео ворожих обстрілів, пересування української військової техніки чи позиції військових, не усвідомлюючи те, що цим полегшують завдання ворогові, створюють загрозу для військових та цивільних людей. Тому органи влади та структури громадянського суспільства мають через засоби масової інформації проводити постійну роз'яснювальну роботу серед населення, а правоохоронні органи – жорстко припиняти такі дії [3, с.22]. Розбудова інформаційного суспільства є завданням не тільки Ради національної безпеки і оборони України, але й сфери наукового знання. Філософія права – є науково-теоретичним знанням, яке однією із своїх функцій має інформаційно-освітню. Якщо суспільство ставить на меті створити державу сталого розвитку, то мета всього виховання як завдання суспільних наук, зокрема філософії права, – формування суб'єкта права, людини, що має критичне мислення, свідомо прямує певним правовим орієнтиром, вважає за справу своєї гідності дотримуватися певних правових ідеалів [8].

Інформаційна політика держави повинна відбивати нагальні питання, що склалися у міжнародній сфері та сфері інформаційної безпеки тощо. Необхідним є забезпечення законодавчого захисту прав та інтересів всіх суб'єктів інформаційних відносин. Найскладнішими тут є такі завдання, що передбачають гармонійне забезпечення інформаційної безпеки держави, особи і суспільства з одночасним виокремленням нагальних пріоритетів, до яких слід віднести створення/відновлення основних точок захисту системи національної безпеки в інформаційній сфері, практичну реалізацію наведеної вище схеми створення ефективної системи інформаційної безпеки держави, перегляд списку нових інформаційних загроз, усунення наявних із визначенням ступеня можливих наслідків та рівнів їх інтенсивності. Основні акценти державної інформаційної політики повинні базуватись на забезпеченні права на достовірну, повну та своєчасну інформацію, свободу слова та інформаційну діяльність, недопущення втручання в зміст та внутрішню організацію інформаційних процесів, крім випадків, визначених законодавством відповідно до Конституції України; забезпеченні інформаційної та національно-культурної ідентифікації України у світовому інформаційному просторі; гарантуванні державної підтримки та розвитку ресурсів науково-технічної продукції та інформаційних технологій [1, с.73].

Таким чином, інформаційне забезпечення національної безпеки виконує важливу багатопланову роль у визначенні національних інтересів і пріоритетів національної безпеки. Для забезпечення інформаційної безпеки держави необхідно всебічне задоволення потреб громадян, підприємств, установ і організацій всіх форм власності в доступі до достовірної та об'єктивної інформації; збереження і примноження духовних, культурних і моральних

цінностей Українського народу; розвиток медіа-культури суспільства і соціально відповідальної медіа-середовища; формування ефективної правової системи захисту особистості, суспільства і держави від деструктивних пропагандистських впливів; створення на базі норм міжнародного права системи і механізмів захисту від негативних зовнішніх впливів, перш за все, пропаганди; розвиток інформаційного суспільства [4, с.9].

1. Боднар І.Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/141443493.pdf>
2. Закон України. Про інформацію / [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>.
3. Залевська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/6.pdf>
4. Панченко О. Інформаційна складова національної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rdc.org.ua/download/stati/Informational-warehouse.pdf>
5. Почепцов, Г. Інформаційна політика: навч. посібник [Текст] / Г. Г. Почепцов. – К.: Знання, 2006. – 663 с.
6. Супрун, В. М. Інформаційний суверенітет як один з елементів інформаційної безпеки держави: І. Р. Боднар. Інформаційна безпека як основа національної безпеки Механізм регулювання економіки, 2014, № 1 теоретико-правовий аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Pravo/2009> .
7. Ярочкін, В. Система безпеки фірми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
8. Скиба, Е. Роль філософії права в формуванні свідомості суспільства сучасної формації. Науково-теоретичний альманах Грані, 2020. 23(5), 64-76. <https://doi.org/10.15421/172054>

УДК 004+351

DOI: 10.31733/17-03-2023-578-579

Ілля ЖЕЛНОВАЧ

курсант факультету №4

Харківського національного

університету внутрішніх справ

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ

Інформація, а також процеси, системи та мережі, які її обробляють, є важливими активами кожної організації, як у державному, так і в приватному секторі. Інформаційна безпека має гарантувати конфіденційність, цілісність і доступність інформації та систем, які її обробляють.

Система управління інформаційною безпекою включає в себе необхідну організаційну структуру (ролі та комітети) та процедурну організацію (процеси безпеки), а також необхідні інструкції (процедури та правила). постійно визначати, управляти, контролювати, підтримувати та покращувати інформаційну безпеку в організації на основі підходу до управління ризиками.

Управління інформаційною безпекою - це безперервний процес, стратегії та концепції якого повинні постійно переглядатися на предмет їх ефективності та результативності, а також оновлюватися за необхідності [1].

Хоча СУІБ призначена для створення цілісної системи управління інформаційною безпекою, цифрова трансформація вимагає від організацій постійного вдосконалення та розвитку їхніх політик безпеки та засобів контролю. Структура та межі, визначені СУІБ, можуть застосовуватися лише протягом обмеженого періоду часу, і на початкових етапах співробітникам може бути складно прийняти їх. Завдання організацій полягає в тому, щоб розвивати ці механізми контролю безпеки в міру того, як змінюються їхні ризики, культура та ресурси.

Стратегія управління інформаційною безпекою організації може бути зумовлена багатьма різними факторами. Програма може бути натхненна внутрішньою політикою або вимагатися зовнішніми силами. Обидва ці потенційні чинники мають відповідні стандарти та вимоги до дотримання.

У деяких випадках внутрішні політики безпеки та бізнес-цілі організації можуть

вимагати впровадження систем управління інформаційною безпекою. Наприклад, ISO 27001, міжнародний стандарт, що описує найкращі практики безпеки, вимагає впровадження системи управління інформаційною безпекою. Компанії, які хочуть пройти сертифікацію на відповідність стандарту ISO 27001, повинні його впровадити. Програма управління безпекою організації також може бути зумовлена зовнішніми факторами. Наприклад, багато організацій працюють відповідно до одного або декількох нормативних актів про захист даних інформації на всіх рівнях організації. Така архітектура повинна включати в себе різні складові, такі як технічні заходи, політики та процедури, навчання та свідомості працівників і т.п. Консолідована архітектура безпеки також дозволяє зменшити дублювання заходів та забезпечити єдиний підхід до управління безпекою інформації в організації [2].

Для ефективного моніторингу та управління безпекою інформації важливо розробити процеси та процедури, які дозволяють ідентифікувати та аналізувати ризики, приймати рішення щодо їхнього зниження або усунення, а також реагувати на інциденти безпеки. Для цього можуть використовуватися різні інструменти, такі як системи управління інформаційною безпекою, системи моніторингу та аналізу журналів подій, системи контролю доступу та інші.

Найважливішим елементом впровадження консолідованої архітектури безпеки є залучення всіх працівників організації до процесу управління безпекою інформації. Це можна здійснити шляхом навчання працівників правилам безпеки, проведення свідомості про безпеку, включення їх у процеси аудиту та відстеження виконання правил безпеки. Такий підхід допоможе забезпечити високий рівень безпеки інформації в організації та знизити ризики її втрати або пошкодження.

Крім того, для успішного впровадження консолідованої архітектури безпеки необхідно розробляти та виконувати регулярні оцінки ризиків, щоб ідентифікувати потенційні загрози та оцінювати їх вплив на бізнес-процеси. Ці оцінки допоможуть визначити пріоритетні напрямки розвитку безпеки інформації та визначити необхідні ресурси для їх впровадження.

Також, управління безпекою інформації повинно бути вбудоване в бізнес-процеси організації, щоб забезпечити максимальну ефективність та ефективність заходів безпеки. Це означає, що безпека інформації повинна бути врахована при плануванні бізнес-процесів, розробці нових продуктів та послуг, прийнятті рішень про інвестиції

Важливо також забезпечити постійний моніторинг та аналіз ефективності заходів безпеки, щоб вчасно виявляти та усувати можливі вразливості. Це допоможе забезпечити стабільність та безпеку інформаційних систем організації на довгострокову перспективу

Висновки: консолідована архітектура безпеки та інтегрована стратегія безпеки дозволяють забезпечити ефективне управління безпекою інформації в організації та захистити її від потенційних загроз. Для досягнення цієї мети необхідно залучити всіх працівників організації та впроваджувати регулярні оцінки ризиків, забезпечити постійний моніторинг.

1 Informationssicherheits-Managementsystem (ISMS) aufbauen und steuern // вебсайт. URL: <https://www.uimc.de/leistungen/informationssicherheit/aufbau-eines-isms> (дата звернення: 24.02.2023).

2. The Importance of Information Security Management // вебсайт. URL: <https://www.checkpoint.com/cyber-hub/network-security/what-is-security-management/what-is-information-security-management/> (дата звернення: 25.02.2023).

УДК 342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-580-581

Вікторія ЗЕЙКАН

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності

Науковий керівник:

викладач **Маргарита МАКСИМОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сучасна нація не може функціонувати без належної інформації, що робить цитату британського прем'єр-міністра Вінстона Черчілля про важливість володіння інформацією значною. Зараз із поширенням сучасних технологій, національна безпека стає більш актуальною, тому необхідно мати комплексний єдиний метод роботи з інформацією. Проте Інтернет та його глобальні зв'язки призводять до проблем із інформаційною безпекою, включаючи витоки даних, маніпуляції політичними та економічними системами, загрозу інформаційної війни та зростаючу стурбованість державною безпекою. Крім того, багато людей стикаються із соціальними наслідками своєї залежності від інформації. Тому, одним із головних завдань сучасної держави є гарантування інформаційної безпеки особистості, що включає захист її психіки та свідомості від небезпечних інформаційних впливів, таких як маніпулювання, дезінформація, спонукування до образ тощо.[2]

Україна визнає важливість інформаційної безпеки і визначає її як ключовий фактор національної безпеки у своїх законах та стратегії. Сучасні війни відбуваються не тільки на полі бою, але й в інформаційній сфері, і тому важливо бути готовим до захисту своєї країни від інформаційних загроз. Це вимагає комплексного підходу до роботи з інформацією та забезпечення інформаційної безпеки особистості, щоб захистити її психіку та свідомість від небезпечних інформаційних впливів. Люди та країни постійно працюють над розумінням тактик, які використовуються в інформаційній війні, щоб протидіяти їм та захистити свої інтереси. Такі тактики включають введення людей в оману, дезінформацію, залякування та інші методи, що можуть шкодити переконанням та свободі людей. [4, с. 181].

Метою інформаційної війни на стратегічному рівні є вплив на рішення та поведінку противника таким чином, щоб він не помічав впливу інших. Якщо така війна буде успішною, але незавершеною, то супротивники прийматимуть рішення та дії, які не відповідатимуть їхнім намірам. Існують різні види інформаційних воєн та важливі етапи їх підготовки. Оперативна підтримка, введення противника в оману, психологічні операції, електронна війна та вогневе знищення є найважливішими компонентами інформаційної війни, які виконуються у комплексі з глибокою та всебічною розвідкою. Для досягнення своїх цілей в новій "інформаційній війні" використовуються різноманітні математичні та програмні засоби, такі як "віруси" та "закладки", методи дистанційного зчитування та видалення інформації. Важливо, щоб інформаційна політика будь-якої країни була збалансованою та підтримувала індивідуальні, соціальні та національні інтереси. Крім того, важливим є розвиток власної системи управління під час бойових дій.

Держава повинна забезпечувати прозорість та інформованість громадян про діяльність своїх установ та органів у сфері інформації. У зв'язку з геополітичним статусом України, ця країна може стати об'єктом реалізації національних інтересів великих держав світу. Запобігання цьому та забезпечення інформаційної безпеки є важливою складовою національної безпеки. Основним напрямком державної політики України у цьому напрямку є забезпечення інформаційного суверенітету країни шляхом розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, впровадження новітніх технологій, удосконалення державного нагляду за розвитком інформаційного поля та захисту національного інформаційного простору від монополізації. [1].

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

2. Жарков Я. Небезпеки особистості в інформаційному просторі. Аналітика. Інформаційна безпека / Я. Жарков // Юстініан. – 2007. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.justinian.com.ua>.

3. Роговец В. Информационные войны в современном мире: причины, механизмы, последствия / В. Роговец // Персонал. – 2000. – № 5. – С. 56-69.

4. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та рг: такі схожі й такі різні / С. Шпилик // Галицький економічний вісник. – 2014. – Том 47. – № 4. – С. 178- 188.

УДК 342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-581-582

Анастасія ЗИБІНА

слухач магістратури

ННІ заочного навчання

та підвищення кваліфікації

Науковий керівник:

ст. викладач **Анатолій ШИЯН**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Відчуття безпеки є однією із базових потреб людства, а в умовах війни – особливо. Інформаційна безпека конкретної особи і суспільства в цілому є складовою національної безпеки. Адже будь-яка загроза національній безпеці країни передусім з'являється в інформаційному просторі.

Дослідженню питань, які тим чи іншим чином пов'язані з інформаційною безпекою, займались ряд вчених, зокрема Лопатіна В., Максимова Р., Марущак А., Нашинець-Наумова А., Нієлса М., Остроухова В., Панова М., Пилипчук В., Почепцова Г., Присяжнюк М., Прозорова А., Расторгуєва С., Рубан В., Стрельцова С., Тихомирова О. та ін. Проаналізувавши наукові праці дослідників формується висновок, що в інформаційній сфері нашої держави є низка проблем, які необхідно вирішувати.

Згідно зі статтею 17 Конституції України, захист інформаційної безпеки нарівні з захистом суверенітету та територіальної цілісності України є найважливішою функцією держави та справою всього українського народу [1, с. 90]. Таким чином, інформаційна безпека є однією з головних складових національної безпеки України, оскільки інформаційна сфера включає в себе знання про інші сфери життєдіяльності суспільства та забезпечує їх «інформаційне обслуговування» за допомогою інформації, функціонуючи як самостійна сфера, а також у взаємозв'язку з іншими сферами життєдіяльності суспільства.

Важливість інформаційної безпеки пояснюється тим, що, по-перше, національні інтереси, їх загрози, управління цими загрозами реалізується лише через інформаційну сферу; по-друге, людина та її права, інформація та інформаційні системи та права на них є основними об'єктами не лише національної безпеки в інформаційній сфері, а й основними елементами всіх об'єктів безпеки в усіх сферах; по-третє, інформаційна складова притаманна кожній сфері життя суспільства.

Механізм забезпечення інформаційної безпеки слід розуміти, як регламентовану законодавством діяльність уповноважених суб'єктів, яка спрямована на охорону та захист інформаційної сфери особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз та удосконалення заходів інформаційної протидії та боротьби.

Останніми роками спостерігається тенденція зайняття механізмом забезпечення інформаційної безпеки провідного місця в системі національної безпеки країни в цілому, адже саме завдяки володінню розвиненими засобами інформації, протидії дезінформації, держава має змогу успішно розвиватися і мати перевагу, наприклад, в економічній чи військовій сферах тощо.

«Хто володіє інформацією, той володіє світом», – сказав колись Вінстон Черчилль. «Хто володіє правдивою та достовірною інформацією, той володіє світом», – скажемо ми.

Живучи в умовах війни, а точніше – в умовах гібридної війни, де окрім військових дій гостро стоїть питання інформаційно-психологічного впливу на людину, варто розуміти

що це і як йому протидіяти.

Вчені називають важливим компонентом гібридної війни – вторгнення в інформаційний простір країни, переслідуючи мету придушити національний опір, сіяти в суспільстві дезінформацію, яка корисна загарбнику. Для цього використовуються різноманітні способи, зокрема, втручання у функціонування інформаційних телекомунікаційних мереж, вплив на ЗМІ тощо.

Аналізуючи вищесказане варто прийти до розуміння, що собою представляє інформаційно-психологічна операція, тобто ІПСО.

Це дещо видозмінений переклад поняття Psychological Operations, PSYOPS. Значення, якщо максимально спростити, полягає в тому, щоб спочатку вплинути на настрої груп у суспільстві. Під час нинішньої війни йдеться про те, щоб передусім забезпечити загарбнику оптимальні умови для взяття під контроль територій, тобто зробити все, щоб українці не чинили опір російським окупантам [3].

До елементів ІПСО відносяться дезінформація, пропаганда, перебільшення певної інформації або применшення іншої, диверсії в тилу, кібератаки.

В умовах проведення росією інформаційно-психологічного впливу на населення України та інших держав світу, варто вжити заходів задля захисту інформаційного простору та механізму забезпечення інформаційної безпеки, передусім, шляхом удосконалення нормативно-правової бази у сфері безпосередньо інформаційної політики, створення системи комплексного моніторингу ЗМІ (включаючи журналістів, на предмет співпраці з агресором), а також популярних інтернет-ресурсів (зокрема, перевірка різноманітних Telegram-каналів, адже з початком повномасштабного вторгнення саме в таких ресурсах була основна хвиля дезінформації, яку з метою поширення паніки серед населення розповсюджував ворог).

Отже, забезпечення інформаційної безпеки держави є однією із складових загальної системи національної безпеки, яка являє собою злагоджену роботу всіх державних та недержавних структур, громадян, з метою недопущення дезінформації, особливо в умовах війни.

1. Довгань О.Д., Ткачук Т.Ю. Система інформаційної безпеки України: онтологічні виміри. Інформація і право. № 1(24). Київ, 2018. С. 89-103.

2. Шемчук В.В. Механізм забезпечення інформаційної безпеки держави: теоретично-методологічні основи. Філософські та методологічні проблеми права. Київ, 2019. С. 51-59.

3. Що таке ІПСО, чому важливо це знати і які операції зараз проводить Росія проти України. URL: <https://tyzhden.ua/shcho-take-ipsa-chomu-vazhlyvo-tse-znaty-i-yaki-operatsii-zaraz-provodyt-rosiia-proty-ukrainy/>

УДК 37

DOI: 10.31733/17-03-2023-582-585

Олена ЛУК'ЯНЕНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

к.т.н. Юлія СИНІЦІНА

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

В умовах постійної підвищеної конкуренції між навчальними закладами неможливо обійтися без таких елементів як комунікаційна політика та інтернет комунікація освітніх послуг. Розвиток та функціонування ринку освітніх послуг супроводжується деякими проблемами: зниження конкурентоспроможності системи освіти, недостатня увага держави щодо розвитку ринку освітніх послуг і т. інш. Одним із інструментів вирішення зазначених

проблем та підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти є розвиток комунікаційної політики з використання ефективної інтернет комунікації.

Основою дослідження проблем розвитку та функціонування ринку освітніх послуг стали роботи науковців, як-от: Т. Каленюк, Т. Боголіб, Є. Белій, Ш. Валієв, Є. Попова, Д. Клячко, Т. Оболенська, Л. Шаховська та інші. Аналіз останніх публікацій з цієї проблематики показав, що питання розвитку та застосуванню інтернет комунікацій досліджували такі вчені, як В. Д. Беннетт та О. Сегерберг, К. Вертайм та Я. Фенвік, О.В. Зозульов та К.А. Полторака, С.М. Ілляшенко, С.В. Нікіфорова та С.В. Совершаєва, М. Окландер та О. Романенко, М. Мерісава, О.Д. Станіна [1] та інші [2].

За результатами дослідження наукових праць видатних вчених визначено, що саме формування веб-сайту ЗВО є актуальним питанням щодо просування освітніх послуг на даному етапі розвитку країни.

Метою дослідження є вдосконалення теоретико-методологічних досліджень інтернет комунікації ЗВО, а саме головного інструменту веб-сайту закладів вищої освіти.

Методологічну основу наукового дослідження становлять система, загальнонаукових та спеціальних методів аналізу: систематизації та узагальнення (визначення основних категорій, їх взаємозв'язку, формування висновків та пропозицій); монографічний та системно-структурний аналіз (для обґрунтування поставлених завдань); розрахунково-конструктивний (визначення шляхів розвитку процесів з урахуванням зміни взаємозв'язаних факторів); оцінно-ситуаційний (визначення якісних показників використання сайту); графічний (візуалізація теоретичних результатів дослідження, тенденцій розвитку комунікаційних процесів); факторного аналізу (дослідження впливу факторів на результати популяризації веб-сайту ЗВО); експертного аналізу, психологічний вербально-комунікаційний метод (дослідження думки користувачів веб-сайтів); SEO аналіз (пошукове просування) веб-сайтів закладів вищої освіти.

Об'єктом дослідження стали веб-сайти закладів освіти системи міністерства внутрішніх справ України, як одного з основних інструментів.

Сучасні технології залучення абітурієнтів до закладів вищої освіти гарантують ріст не тільки кількісного показника вступників, а ще й дозволяють підвищити їх якісний рівень. Залучення потенційних абітурієнтів за допомогою днів відкритих дверей та візитів викладачів до загальноосвітніх навчальних закладів останнім часом демонструють їх неефективність. Слід підкреслити, що застосування різних підходів для просування ЗВО, формування планів їх подальшого розвитку, оновлення асортименту пропонуваніх освітніх послуг, що підкріплене маркетинговими дослідженнями з урахуванням попиту на ринку праці, організація ефективної рекламної діяльності та просування освітніх послуг є головними заходами у підвищенні статусу освітнього закладу та його конкурентоспроможності на ринку.

До основних завдань інформаційно-комунікаційних технологій, які, в свою чергу, забезпечують загальну комп'ютеризацію студентів (курсантів) і викладачів на рівні висувають вимоги, щодо вирішення основних питань, а саме:

- забезпечення виходу в мережу Інтернет в будь-який час та будь якого місця перебування кожного учасника освітнього процесу;
- розвиток єдиного інформаційно-комунікаційного простору освітніх послуг закладу вищої, а саме можливості присутності всіх діючих осіб освітнього і творчого процесу в різний час і незалежно один від одного;
- створення, розвиток та ефективне використання керованих інформаційно-комунікаційних освітніх ресурсів, у тому числі репозитаріїв та особистих користувальницьких баз і банків даних студентів (курсантів) та науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти з можливістю повного доступу для роботи.

Веб-сайти виконують безліч функцій, таких як (рис. 1): інформаційна, аналітична, статистична, розважальна, гносеологічна, культурологічна, соціальна та інші.

Певна річ, що завдяки інтернет комунікації та можливості вільного виходу в мережу інтернет, суспільство має можливість своєчасно та з легкістю отримати необхідну інформацію. В той же час, варто відзначити, що не завжди досягається головна мета, що ставилася при розробці веб-сайту, а саме створення цілісного візуального образу, що дає змогу сформуванню позитивне чи негативне ставлення до закладу вищої освіти. Веб-сайт закладу вищої освіти, це перш за все, канал комунікації (обміну інформацією), який повинен виправдовувати своє існування. Веб-сайт, з позиції PR-діяльності, розглядається як

сукупність інформаційних блоків та інструментів для все можливої взаємодії з цільовими сегментами аудиторії.

На сучасному етапі підвищення конкурентної переваги закладів вищої освіти є розвиток інформаційно-комунікаційної політики з застосуванням результативної інтернет комунікації щодо управлінні його діяльністю.

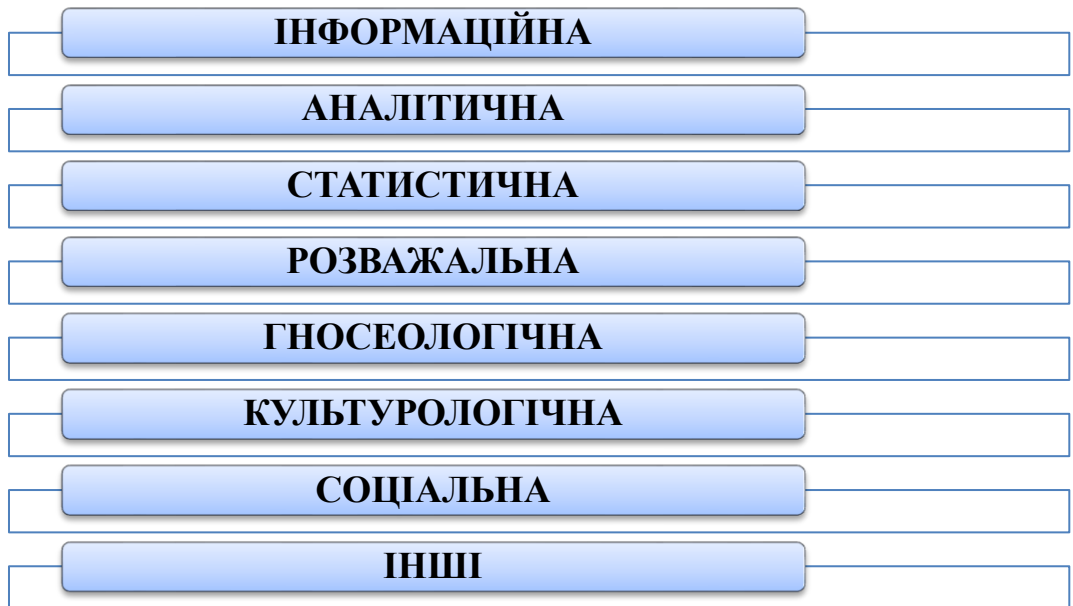

Рис. 1. Загальні функції веб-сайту закладу вищої освіти

Внаслідок розвитку інформаційно-комунікаційної політики з використанням інтегрованих інтернет комунікаційних інструментів, а саме еволюції веб-сайту, в повній мірі, здобувається результативне просування закладу вищої освіти на ринку освітніх послуг, генерування репутації закладу вищої освіти та підвищенню конкурентної переваги.

Незважаючи на відносно велику кількість наукових досліджень на тему еволюції інформаційно-комунікаційної політики та інтернет-комунікації в умовах закладів вищої освіти доречно зауважити, що існує ряд актуальних питань що обумовлені як недостатністю вивченості теми в цілому та і окремих її складових. Це, в свою чергу, корелюється з відсутністю у багатьох закладах вищої освіти чіткого розуміння про призначення інтернет-комунікації або його одностороннім використанням. Зокрема, зосередження потребує теоретико-методологічні складові комплексного аналізу – найважливішого засобу просування освітніх послуг – веб-сайту закладу вищої освіти, що, в свою чергу, приведе до модифікації комунікаційної політики закладів вищої освіти.

Застосування високотехнологічних інтернет-комунікацій, в свою чергу, дозволить радикальним чином змінити весь освітній простір, тому що змушує топ-менеджерів закладів вищої освіти переглянути відношення до систем інформації та їх прозорості. В свою чергу, це не тільки дозволяє більш чітко визначити цільові аудиторії, завдання та вимоги до найважливішого засобу – веб-сайту закладу вищої освіти, але і радикальним чином змінити увесь механізм державного та суспільного контролю за еволюцією системи вищої освіти.

За результати психологічного вербально-комунікаційного методу дослідження (основні показники: колористика, зручність використання, градієнтна заливка, унікальні шрифти, динамічний дизайн, сторітеллінг (наявність відео-або гіф анімації), сінемаграфи (наявність ілюстрацій з частковою анімацією) визначено, що перше місце у рейтингу веб-сайтів ЗВО системи МВС посідає ДДУВС. Саме веб-сайту цього ЗВО відали перевагу користувачі. Друге місце у рейтингу посідає майже за всіма позиціями окрім колористики веб-сайт Дон ДУВС. Третє місце посів веб-сайт ЛьвДУВС окрім колористики.

За результатами проведеного дослідження (основні показники: індексованість URL; критичність помилок; код відповіді серверу; глибина URL; тип контенту; hreflang)

визначено що, найкращі показники згідно основних показників SEO аналізу має веб-сайт ЛьвДУВС (зведена оцінка 3), друге місце серед веб-сайтів ЗВО системи МВС посіли веб-сайти ДДУВС та ХНУВС. Веб-сайти інших ЗВО системи МВС займають третє місце в рейтингу відповідностей.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони є внеском у розвиток загальних положень щодо забезпечення комунікаційної політики закладів вищої освіти а саме інтернет комунікації, яка буде ефективною, лише за умов постійного удосконалення.

1. Синиціна Ю., Бекішев А. Методологічні аспекти цифрової комунікації закладів вищої освіти *Науковий вісник*, Дніпро, 2021, № 3, С. 340 -348;; DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-340-348
2. Синиціна Ю.П., Станіна О.Д. Обґрунтування актуальності цифрової комунікації закладів вищої освіти: *Digital Economy and Digital Society*, Katowice, 2021. С. 148-156 с. URL: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/fd7b8107149ebd5a161d53e43d7ddb2d.pdf>

УДК 351.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-585-586

Владислав МЕДВЕДЄВ
курсант факультету №4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ РОЗРОБЦІ, ВПРОВАДЖЕННІ І ВИКОРИСТАННІ КОМПОНЕНТІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

В умовах сьогодення вирішення службових завдань Національною поліцією України (НПУ) неможливе без здійснення допоміжних видів діяльності, що безпосередньо не переслідують нормативно визначених цілей, але необхідних для їх досягнення. Одним з таких видів діяльності НПУ, відповідно до ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію», є інформаційно-аналітичне забезпечення. Цим терміном будемо позначати регулярну діяльність з отримання інформаційного продукту або надання інформаційних послуг.

Розглянемо зміст і дамо визначення основних компонентів цього поняття. Необхідність інформаційно-аналітичного забезпечення викликається інформаційною невизначеністю окремих службових завдань НПУ. Під інформаційною невизначеністю розуміється невідповідність фактичного і бажаного станів інформованості поліцейських про навколишню дійсність, яка не дозволяє вирішувати окремі завдання їх службової діяльності. Для прикладу, наразі в НПУ відсутній доступ до інформаційних ресурсів митниці, який необхідний під час здійснення поліцейськими перевірки законності перебування на території України іноземців чи автомобілів з іноземною реєстрацією тощо.

Тоді з наведених міркувань випливає, що інформаційна потреба – це певний стан суб'єкта службової діяльності, який виникає у зв'язку з необхідністю отримання відомостей, що забезпечують вирішення службових завдань. При цьому проблема виявлення, опису та вимірювання інформаційних потреб поліцейських стає однією з основних у комплексі проблем інформаційного забезпечення НПУ. Тільки на основі її рішення можна формулювати вимоги до інформаційно-аналітичного забезпечення.

Інформаційні потреби визначають мету інформаційного забезпечення НПУ, яка полягає в наданні поліцейським інформації необхідної якості у відповідні терміни і в рамках діючих технічної та організаційної структур, правового регулювання та фінансування.

Як суб'єкт інформаційного забезпечення НПУ можуть виступати Департамент інформаційно-аналітичної підтримки НПУ (який виступає в якості адміністратора інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України») (ІПНП) або інші структурні підрозділи НПУ, що надають доступ до інформаційних ресурсів; співробітники НПУ, які в установленому порядку отримали доступ до користування інформацією системи ІПНП.

Об'єктом інформаційного забезпечення є психофізіологічний стан персональної або

групової інформованості про значущі елементи навколишнього дійсності.

Середовище діяльності складають сфера домінування і некерована сфера. До сфери домінування відносять кошти, якими володіє суб'єкт діяльності, і елементи навколишньої дійсності, на які вона може впливати.

Некеровану сферу утворює група елементів, на які суб'єкт діяльності не може впливати, але які необхідно враховувати у вигляді обмежень [1].

Актуальні питання в сфері підготовки фахівців

У ході дослідження узагальнено різні підходи науковців щодо моделей підготовки фахівців у галузі інформаційних технологій для оперативних підрозділів Національної поліції. Зокрема запропоновано створити у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України:

Відповідні спеціалізації курсантів, у рамках яких разом з юридичними спеціальними дисциплінами поглиблено вивчати спеціальні технічні дисципліни у галузі інформаційних технологій;

Відповідні групи слухачів-правоохоронців, які вже мають вищу технічну або економічну освіту у галузі інформаційних технологій, з метою поглибленого вивчення ними спеціальних юридичних дисциплін.

За результатами опитування 180 практичних працівників оперативних та інформаційно-аналітичних підрозділів Національної поліції визначено пріоритетні моделі підготовки фахівців у галузі інформаційних технологій для оперативних підрозділів.

Всі ці підходи мають право на існування, єдине, що має їх об'єднувати, – це ретельний відбір кандидатів на навчання. Водночас необхідно враховувати особливості відбору та підготовки фахівців для підрозділів Департаменту кіберполіції Національної поліції України [2].

1. Інформаційні технології в діяльності національної поліції України //вебсайт. URL: <https://journalnam.com.ua/index.php/journal/article/download/339/325> (дата звернення: 02.03.2023).

2. Модель підготовки фахівців у галузі інформаційних технологій для органів національної поліції України// вебсайт. URL:

3. https://www.researchgate.net/publication/331405709_model_pidgotovki_fahivciv_u_galuzi_informacijnih_tehnologij_dla_organiv_nacionalnoi_policii_ukraini (дата звернення 20.11.2022).

УДК 004

DOI: 10.31733/17-03-2023-586-588

Тарас ПРОКОПЧУК

здобувач магістерського рівня вищої освіти Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

В умовах сучасних глобальних та регіональних інформаційних протистоянь, деструктивних комунікативних впливів, зіткнення різновекторних національних інформаційних інтересів, поширення інформаційної експансії та агресії, захист національного інформаційного простору та гарантування інформаційної безпеки стають пріоритетними стратегічними завданнями сучасних держав у системі глобальних інформаційних відносин. Збереження інформаційного суверенітету, формування ефективної системи безпеки в інформаційній сфері є актуальною проблемою і для України, яка часто є об'єктом зовнішньої інформаційної експансії, маніпулятивних пропагандистських технологій та руйнівного інформаційного вторгнення. В умовах збройної агресії РФ захист національного інформаційного простору від негативних інформаційно-психологічних впливів, гарантування інформаційної безпеки та інформаційного суверенітету набувають особливого значення і стають чинниками збереження національної ідентичності України та функціонування її як суверенної та незалежної держави.

Метою теми «Інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози» є дослідження проблем у сфері інформаційних відносин, формування інформаційних ресурсів і

користування ними в Україні, а також шляхів їх вирішення з метою забезпечення національної безпеки нашої держави.

Значення інформації для людини, суспільства, держави відзначається ще за часів Античності, а перші згадки про інформаційну безпеку сягають корінням сивої данини. Наприклад, ще другий Цар єдиного Ізраїльського царства Давид, який правив приблизно у 1010 – 970 роках до нашої ери, у своїй молитві промовляв: “Ти погубиш тих, хто говорить брехню; кровожерним і підступним гребує Господь”. Якщо розмірковувати над цим виразом через призму сучасних інформаційних процесів, під брехнею можна розуміти “дезінформацію” чи “недостовірну інформацію”.

Із розвитком інформаційного суспільства, збільшенням обсягу інформації, до якої людина отримує доступ легко та без особливих зусиль, рівень та кількість інформаційних загроз, швидкість їх розповсюдження та масштабність можливих наслідків зростає.

Таким чином, актуальність забезпечення інформаційної безпеки України, особливо в умовах інформаційної агресії, з кожним днем збільшується, а її ефективне нормативно-правове регулювання стає життєво необхідним для забезпечення суверенітету держави.

Інформаційна безпека є одним із найважливіших чинників національної безпеки України. Інформаційна і національна безпека повною мірою узгоджуються і співвідносяться між собою за схемою «частина» і «ціле». Сьогодні інформаційна складова не існує поза межами загальної національної безпеки, так само, як і національна безпека не буде всеохоплюючою без інформаційної безпеки. Загальним підґрунтям цих понять є, безумовно, поняття «безпека», що обумовлює стан захищеності життєвих інтересів людини як особистості, суспільства, держави. Сьогодні їх слід розглядати у геополітичному вимірі як невід’ємну частину державної політики із системою заходів економічного, політичного, організаційного та іншого спрямування, які адекватні загрозам життєво важливим інтересам громадян, суспільства і держави саме в такому контексті.

Тобто, інформаційна безпека є невід’ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки. Водночас інформаційна безпека є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки. Саме тому розвиток України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави можливий тільки за умови забезпечення належного рівня її інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека є складним, системним і багаторівневим феноменом, на стан і перспективи розвитку якого мають безпосередній вплив зовнішні і внутрішні чинники, найважливішими з яких є: політична обстановка у світі; наявність потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз; стан і рівень інформаційно-комунікаційного розвитку країни; внутрішньополітична обстановка в державі тощо.

Суть інформаційної безпеки полягає у захисті інформаційного простору України від небажаного інформаційного впливу, захисті національних інформаційних ресурсів, забезпеченні безпечного функціонування інформаційних та телекомунікаційних систем, а також у захисті інформації, що циркулює в них. Тому основними системоутворюючими складовими інформаційної безпеки є: захист інформаційного простору; захист інформації з обмеженим доступом; захист інформаційних ресурсів.

До об’єктів інформаційної безпеки відносять свідомість, психіку людей або різноманітні інформаційні системи, які складають інформаційну інфраструктуру держави, а у соціальній сфері – особистість, колектив, суспільство та держава (її конституційний лад).

До суб’єктів інформаційної безпеки відносяться: держава, що здійснює свої функції через відповідні органи державної влади шляхом створення системи забезпечення інформаційної безпеки; громадяни, суспільні або інші організації і об’єднання, що володіють повноваженнями із забезпечення інформаційної безпеки відповідно до законодавства.

Основні цілі забезпечення інформаційної безпеки визначаються пріоритетами національної безпеки, що відповідають інтересам суспільного розвитку, а саме:

- забезпечення інформаційного суверенітету України в умовах глобалізації інформаційних відносин і прагнення інших країн до інформаційного домінування;
- формування інформаційного середовища, орієнтованого на духовний та інтелектуальний розвиток особи і суспільства в цілому;
- підтримка необхідної достатності інформаційних ресурсів України, які забезпечують розвиток особи та стійке функціонування суспільства і держави;
- забезпечення захисту інформації фізичних, юридичних осіб та держави від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз, у тому числі боротьба з комп’ютерними

злочинами;

- забезпечення законності і реалізація прав суб'єктів інформаційних відносин у галузі створення і використання національних інформаційних ресурсів, інформаційних технологій та інформаційної інфраструктури.

Саме тому, з урахуванням зазначених вище факторів, державна політика у сфері інформаційної безпеки повинна реалізовуватись шляхом створення відповідної нормативно-правової бази, яка регулює відносини в сфері інформаційної безпеки, встановлює вимоги і правила провадження діяльності у цій сфері.

Життєва практика переконує, що на сьогодні жодна держава не в змозі захистити себе, використовуючи лише військово-технічні засоби. Забезпечення безпеки стає комплексним завданням, до якого входять політичні, економічні, інформаційні та інші заходи. Успішно вирішувати це завдання вдається завдяки оптимальному застосуванню усіх форм та засобів протидії, включаючи й інформаційне. У багатьох економічно розвинутих державах відбувається об'єднання в одне ціле сил та засобів інформаційно-психологічного впливу, призначених для досягнення воєнних, ідеологічних і політичних цілей.

Проти України широко використовують сучасні технології негативних інформаційно-психологічних впливів, які стають загрозою українському національному інформаційному простору та суверенітету держави. Гарантування інформаційної безпеки України в умовах дестабілізуючих негативних інформаційно-психологічних впливів та експансіоністської агресивної інформаційної політики РФ, потребує консолідації зусиль на усіх рівнях державної влади та громадянського суспільства.

Як протидія масштабним негативним інформаційно-психологічним впливам, операціям та війнам, пріоритетними напрямками державної інформаційної політики та важливими кроками з боку владних органів України мають бути: 1) інтеграція України до світового та регіонального європейського інформаційного просторів; 2) інтеграція у міжнародні інформаційні та інформаційно-телекомунікаційні системи та організації; 3) створення власної національної моделі інформаційного простору та забезпечення розвитку інформаційного суспільства; 4) модернізації усієї системи інформаційної безпеки держави та формування й реалізація ефективної інформаційної політики; 5) удосконалення законодавства з питань інформаційної безпеки, узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами та дієве правове регулювання інформаційних процесів; 6) розвиток національної інформаційної інфраструктури; 7) підвищення конкурентоспроможності вітчизняної інформаційної продукції та інформаційних послуг; 8) впровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій у процеси державного управління; 9) ефективна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства під час формування, реалізації та коригуванні державної політики в інформаційній сфері.

Отже, в умовах сучасних інформаційних протистоянь, експансіоністської політики РФ, національний інформаційний простір України є недостатньо захищеним від зовнішніх негативних пропагандистських інформаційно-психологічних впливів, загроз. Тому захист інформаційного суверенітету, створення потужної та ефективної системи інформаційної безпеки України, розроблення дієвих стратегій і тактик протидії медіа-загрозам повинні стати пріоритетними завданнями органів державної влади та недержавних інститутів.

1. Гріщенко А.О. Підходи до розуміння категорії "інформаційна безпека" та правові засади її забезпечення. Інформація і право. № 4(35)/2020. С. 119-133.

2. Корнейко О., Корнейко С. Застосування та визначення терміну «інформаційна безпека» в національному законодавстві. Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні, 2(19) вип., 2009 р. С. 9-13.

3. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти): Підручник/Остроухой Б.В., Петрик Б.М., Присяжнюк М. М. та ін.; за заг- ред. Є.Д. Скулиша. - К - : КНТ, 2010.

4. Льницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. Політичні науки, Vol. 2, No. 1, 2016 С. 27-32.

5. Інформаційна безпека. Підручник/В.В. Остроухов, М.М. Присяжнюк, О.І. Фармагей, М.М. Чеховська та ін.; під ред. В.В.Остроухова – К.: Видавництво Ліра-К, 2021. – 412 с.

УДК 004+351
DOI: 10.31733/17-03-2023-589-589

Владислав ЯКОВЛЄВ
курсант факультету №4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У світі, де інформаційні технології є все більшою частиною нашого життя, інформаційна безпека стає все більш важливою. Інформаційна безпека стала однією з головних проблем сучасного світу, тому що наша залежність від комп'ютерів і мережі інтернету зростає з кожним роком. Інформаційна безпека стала елементом національної безпеки, оскільки безпека нації залежить від безпеки її інформації.

Інформаційна безпека включає в себе заходи, які призначені для захисту інформації від несанкціонованого доступу, використання, зміни або руйнування. Це включає захист від кібератак, вірусів, шпигунського програмного забезпечення та інших загроз. Важливість інформаційної безпеки полягає в тому, що несанкціонований доступ до важливої інформації може призвести до серйозних наслідків, включаючи втрату конфіденційної інформації, порушення прав людини на приватність і навіть загрози національній безпеці.

В Україні інформаційна безпека також є важливим елементом національної безпеки. Україна, як країна, що переживає складні часи з боку зовнішніх та внутрішніх загроз, повинна бути готова захищати свою інформацію від зовнішніх атак. Інформаційна безпека має важливе значення для забезпечення безпеки нації та захисту від зовнішніх загроз.

Щоб забезпечити інформаційну безпеку, необхідно приймати відповідні заходи. Це включає в себе захист від кібератак, шифрування даних, резервне копіювання даних, використання сильних паролів та багато іншого.

Крім того, важливою складовою інформаційної безпеки є культура безпеки серед користувачів. Люди повинні бути свідомі загроз, які можуть зіткнутися з використанням комп'ютерів та інтернету, та приймати відповідні заходи для захисту своїх даних та інформації. Культура безпеки повинна бути пропагована серед широкої громадськості, щоб забезпечити максимальний рівень безпеки для всіх користувачів.

Крім того, уряд повинен приділяти велику увагу захисту інформації від зовнішніх атак. Необхідно розробляти та впроваджувати стратегії захисту від кібератак, створювати відповідні законодавчі акти та регуляції, забезпечувати належний рівень кібербезпеки на різних рівнях урядової та приватної сфер.

Висновки. Інформаційна безпека є важливим елементом національної безпеки. Це вимагає зусиль як з боку уряду, так і з боку громадян для захисту від різноманітних загроз, які можуть поставити під загрозу конфіденційність, цілісність та доступність важливої інформації. Забезпечення інформаційної безпеки повинно стати однією з головних пріоритетів для кожного, хто користується комп'ютерами та мережами. Захист інформаційного суверенітету, створення потужної та ефективної системи інформаційної безпеки України, розроблення дієвих стратегій і тактик протидії медіа загрозам в умовах збройної агресії проти нашої держави, повинні стати пріоритетними завданнями органів державної влади та недержавних інститутів.

**АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

УДК 343.982

DOI: 10.31733/17-03-2023-590-593

Віталій ТЕЛІЙЧУК

доцент кафедри

оперативно-розшукової діяльності,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Євгеній КАЛАШНИК

здобувач вищої освіти Дніпропетровського

державного університету внутрішніх справ

**ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ФІНАНСОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО
АНАЛІЗУ ТА ФОРЕНЗИК-АУДИТУ У ПРОТИДІІ ШАХРАЙСТВУ
Й КОРУПЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ШЛЯХИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ**

У зв'язку із запровадженням 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану після початку збройного нападу російської федерації, кримінальна ситуація в Україні загострилась, про що свідчить деяке збільшення кількості вчинених злочинів, а також підвищення їх суспільної небезпеки. Для формування ефективної системи протидії злочинності необхідно вивчити та провести кримінологічний аналіз стану злочинності на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Для успішного вирішення завдань, пов'язаних з підвищенням ефективності боротьби зі злочинністю, необхідно, щоб органи, які протидіють злочинності, мали вичерпну, перевірену та своєчасну інформацію про стан, структуру, динаміку злочинності та інші антигромадські прояви, про обставини, що сприяють їх вчиненню, про боротьбу зі злочинами різної категорії. Національна поліція України та інші правоохоронні органи вживають необхідні заходи з метою отримання необхідної інформації щодо осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення, у тому числі членів організованих злочинних груп та організацій. Зазвичай правоохоронні органи мають надлишок інформації, і їм потрібно таким чином її обробляти, щоб вона сприяла прийняттю процесуальних рішень, підвищувала ефективність. У зв'язку із зазначеним, важливим завданням для співробітників кримінальної поліції є грамотне застосування необхідних засобів, що мають можливість оперувати зі значними масивами даних. Ми цілком згодні з В. Калугіним та І. Федоровим, що одним із таких засобів, котрий застосовується оперативними підрозділами Національної поліції України є кримінальний аналіз, який можна визначити, як специфічний вид аналітичної діяльності, що забезпечує ідентифікацію та подальше визначення взаємозв'язку між наявними даними, що стосуються кримінального правопорушення, та іншими, що отримані з отриманими з різних джерел, а також їх можливе подальше використання з метою забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень та оперативного супроводження [1].

З метою забезпечення фінансової безпеки та мінімізації економічних правопорушень різних видів суб'єктам господарювання необхідно застосовувати інноваційні методи та інструменти їх протидії. До останніх можна віднести форензик. Термін forensic з англійської перекладається як «судовий», а у США forensic є синонімом criminalistics (криміналістики) – науки про закономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації [2]. В умовах сьогодення особливо гостро постало питання протидії злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними угрупованнями. Ефективність боротьби зі злочинністю значною мірою залежить від тих прав і повноважень, якими

законодавець наділяє правоохоронні органи. Оперативно-розшукова діяльність є однією із головних ланок загального механізму боротьби зі злочинністю, захисту від неї окремих громадян, інтересів суспільства і держави. Вся процесуальна діяльність правоохоронних і судових органів в сфері кримінального судочинства, незалежно від їх безпосередніх завдань, спрямована на всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин події [3]. Оперативно-розшукову діяльність зазвичай розглядають як комплекс певних заходів, спрямованих на протидію злочинності та попередження протиправної суспільно небезпечної діяльності окремої особи або кола осіб, які мають на меті здійснити посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, цінності і блага. Виходячи із структурно-функціонального аспекту ОРД варто зауважити, що значущою її складовою є оперативна тактика, знання якої є найважливішим для осіб, уповноважених на здійснення ОРД, як в рамках оперативно-розшукової справи, так і кримінального провадження [4].

За сучасних умов мінливої реальності закономірно виникає необхідність у якісному прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні та нейтралізації загроз Національній безпеці України, однак, варто звернути увагу не лише на національний, але й на транскордонний аспект поширення загроз – явища злочинності. Очевидно, що в боротьбі із зазначеною проблемою залучається максимально різноманітний спектр правоохоронних органів та організацій, однак, ми пропонуємо виокремити вагомість дослідження процесу здійснення саме стратегічного аналізу кримінальними аналітиками, його результатів, що полягають у створенні необхідного аналітичного продукту. В загальних рисах, кримінальний аналіз являє собою інформаційну діяльність, що охоплює процеси встановлення та прогнозування зв'язків між даними про злочинну діяльність та іншими, потенційно з ними пов'язаними даними, для їх використання у розробці тактичних та стратегічних засад з протидії злочинності. Тобто, для якісної боротьби з протидією злочинності кримінальні аналітики застосовують цілеспрямоване збирання, упорядкування, фіксацію, дослідження та оцінку інформації щодо кримінальної обстановки на регіональних та окремих територіях міста, а також на державному кордоні, її зрозумілу візуалізацію, передачу та реалізацію.

Глобалізація, поширення політики фінансової інклюзії, розвиток сучасних інформаційних технологій є об'єктивними трендами сучасності. Вони надають необмежені можливості швидкого розвитку економіки, швидкості платежів, інформатизації послуг та їх доступності. Оскільки фінансова інклюзивність громадян має тенденцію до зростання у контексті боротьби зі злочинністю вказані тренди суттєво підвищують значення фінансового аналізу у ході проведення розслідувань в кримінальних провадженнях. Поряд з цим, в Україні спостерігаються значні ризики відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом. Коруption та нелегальна економічна діяльність (включаючи ухилення від сплати податків та шахрайство) є основними предикатними злочинами для подальшого відмивання коштів. Організована злочинність також зростає і суттєво впливає на загальну ситуацію із відмиванням коштів. Завданням для правоохоронних органів повинна стати активна участь кожного з них – у межах компетенції та із застосуванням власних інструментів – у забезпеченні вилучення незаконних прибутків або стягнення компенсаційних виплат [5]. З метою формування економічного змісту фінансових розслідувань, в контексті форензик, слід звернути увагу на дослідження Г. Соломіної щодо ретроспективного аналізу ознак фальсифікацій та мотивування до них відомих вчених-економістів. Зокрема, Т. Голден зосереджує увагу на тому, що при наданні форензик-послуг необхідно досліджувати психологію шахрайства, зрозуміти, яким чином суб'єкт приймає рішення про вчинення фінансового злочину і які чинники на підприємстві створюють передумови для виникнення ризику зловмисних дій. Т. Голден виявляє потенційні помилки, які можуть здійснювати керівництво і аудитори, підозрюючи співробітників в неправомірних діях. Також, автор вважає, що необхідно оцінювати доцільність передачі матеріалів за результатами розслідування в слідчі органи і формує на основі американської судової практики критерії такої оцінки. С. Скалак значною мірою концентрується на схемах спотворення звітності. М. Клайтон займається питаннями методики форензик: формування плану проведення, методики збору і захисту інформації, а також перераховує основні ознаки зловживань. Інші автори видання «A guide to forensic accounting investigation» звертають увагу на проблеми взаємодії форензик і внутрішнього аудиту (Д. Бартолуччі), а також розкриття фактів шахрайства стосовно виручки і доходів (Дж. Френк, Д. Дженсен) [6]. Отже, необхідно впроваджувати методики для виявлення фактів шахрайства всередині підприємства, а також виявлення та припинення фінансових злочинів з боку контрагентів. Керівництву організації

поряд зі стандартними методами аудиту потрібно вдаватися до методів спеціалізованого фінансового контролю і ревізії.

Домінуюче положення на міжнародній арені з надання фінансових аналітичних послуг займають аналітичні підрозділи приватного й публічного секторів «великої четвірки». На регіональних рівнях зазвичай існує ряд організацій менших розмірів та невеликих спеціалізованих фірм. Найбільше можливостей з надання та отримання аналітичних послуг в секторі здійсненні господарської діяльності послуг зосереджено у Великобританії та США, хоча цей сервіс розвивається і в інших регіонах, зокрема в Україні. На жаль, практика показує, що українські підприємці все ще з недовірою ставляться до форензик-розслідувань, віддаючи перевагу більш звичним способам вирішення проблем – внутрішньому аудиту, правоохоронним органам, суду тощо. «Західні» підприємці, навпаки, все частіше звертаються до спеціалістів саме з форензіку.

Однак, варто відзначити, що зараз зарубіжні компанії активно користуються послугами форензик не лише для виявлення ризиків та негативних наслідків злочинної діяльності, а й для забезпечення ефективності діяльності компанії. В Україні ж послуги форензик – порівняно нове поняття на ринку консалтингу, і у підприємців наразі відсутнє комплексне розуміння важливості форензик-послуг для стабільного розвитку бізнесу [7].

Розв'язання зазначених проблем корупції та шахрайства цілком залежить, зокрема від чіткого розуміння характеру та обсягу отриманих в ході дослідження відомостей, оскільки різний характер інформації визначає різні методи її отримання. Таким чином, ключовими критеріями поліпшення аналітичної діяльності спеціалізованих підрозділів є кваліфіковане встановлення відповідності вихідної інформації до інформаційних потреб, аналітичних запитів та передусім відповідності вимогам, що висувуються чинним національним та міжнародним законодавствами. Це забезпечується насамперед, якістю здійснюваних дій аналітиками, вихідних даних та їх репрезентативністю. У цьому плані дуже важливу роль грає іновативність та раціональність використання інструментів, з допомогою яких у аналітиків є можливість ефективно реагувати на будь-які випадки порушення законності у здійсненні господарської діяльності суб'єктами господарювання.

Асоціація дипломованих фахівців з розслідування випадків шахрайства (ACFE) визначила, що країни з перехідною економікою більшою мірою схильні до ризиків шахрайства у діловому середовищі. З причин зазначеного варто виокремити погано розвинену систему внутрішнього контролю і відсутність культури безпеки на підприємствах в цілому. Вважаємо, що передусім використання навіть наявних національних механізмів підрозділів фінансового кримінального аналізу та форензик-аудиту на українських підприємствах – це крок до покращення вітчизняної корпоративної культури, а також неоціненний внесок у боротьбу з корпоративним шахрайством, проте саме цей крок має бути двостороннім, задля своєчасності й ефективності такої діяльності.

Варто зазначити, що важливим та докорінно необхідним для поліпшення якості використання наявних аналітичних можливостей відповідними підрозділами правоохоронних органів слугує своєчасне отримання достовірної інформації безпосередньо від суб'єктів господарювання, що надає дійсну можливість належним чином планувати здійснення досудового розслідування. З цією метою, отримавши оперативну інформацію необхідно виконати такі дії, як її вивчення та осмислення з метою оцінки достовірності, важливості, а також можливості подальшого використання під час проведення слідчих дій або призначення НСРД. Виконання вказаних заходів забезпечить можливість скоротити час проведення досудового розслідування та прийняття у ньому кінцевого процесуального рішення, що в свою чергу сприятиме як можливості з найменшими втратами вийти з неприємного випадку шахрайства, корупції чи інших правомірних дій підприємству, сприяючи процесу збирання доказів та покарання винних, так і послужить важливим чинником забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання в загальному розумінні [1]. Слід звернути увагу, що за даними річного звіту «2020 Report to the Nations» Асоціації сертифікованих експертів з питань шахрайства, шкода від професійного шахрайства може становити трильйони доларів збитків щороку. У звіті виділено три категорії професійного шахрайства: привласнення активів, корупція, шахрайство з фінансовими звітами (хоча і є найменш поширеним, проте – найдорожчим). Більшість компаній (54 %) не отримали відшкодування завданої шкоди [8].

Отже, організація економічних знань, переведення суб'єктів, що використовують фінансову інформацію в боротьбі зі злочинністю, на єдину методологічну основу, розроблення спеціальних прикладних методик і фіксація фінансової складової окремих

видів злочинів, представлення цих методик як загальних алгоритмів дій є найважливішими кроками щодо підвищення ефективності діяльності оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, і правоохоронної системи взагалі.

1. Калугін В. Ю., Федоров І. В. Джерела інформаційно-аналітичної діяльності. URL: http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/APP-1_2022.pdf.
2. Рябчук О. Г., Твердун С. О. Форензік як інструмент протидії економічним злочинам та фінансовому шахрайству на підприємстві. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/40_2021ua/16.pdf.
3. Телійчук В. Щодо питання протидії злочинності оперативними підрозділами як суб'єктами правоохоронної діяльності. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 березня 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 336-337. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/9579>.
4. Телійчук В., Антіпов А. Оперативно-розшукова протидія розповсюдженню наркотичних засобів через мережу Інтернет: деякі особливості використання джерел інформації. «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Техніка», Серія «Фізико-математичні науки»): журнал. 2022. № 5 (5). С. 460-476. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/1627/1625>.
5. Посібник щодо деяких аспектів здійснення фінансових розслідувань. Дослідження фінансових відносин. URL: [https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20\(National%20Studies,%20Guidances%20etc\)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf](https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20(National%20Studies,%20Guidances%20etc)/UKR_FINANCIAL%20INVESTIGATIONS%20MANUAL.pdf).
6. Соломіна Г. В. Форензік. Інструмент фінансового розслідування діяльності підприємства. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка. 2018. Вип. 2. С. 144-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2018_2_24.
7. Форензік: європейський досвід vs. українські реалії. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/forenzik-evropeyskiy-dosvid-vs-ukrayinski-realiyi.html>.
8. Мельничук І. І. Форензік як форма попередження фінансових правопорушень. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/265/253/>.

УДК 342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-593-595

Олександр МУЛИК

аспірант

Науково-дослідного інституту
публічного права

ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У САНКЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Санкції, тобто спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, застосовуються з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України [1], тобто є частиною політики із забезпечення національної безпеки та оборони. З огляду на це, варто погодитися з думкою К. Бугайчука, який слушно підкреслює, що механізм застосування санкцій виступає засобом впливу на відповідних суб'єктів, які порушують основоположні міжнародні документи, а також національне законодавство [2, с. 35].

Взагалі, необхідно зазначити, що санкційна політика активно застосовується в Україні з 2014 року, однак, водночас, слід зауважити, що особливості процедури застосування санкцій, а також випадки їх запровадження проти вітчизняних фізичних осіб у наукових та експертних колах інколи викликають неоднозначну оцінку з точки зору права.

Непрозорість санкційної політики є одним із головних джерел корупційних ризиків при застосуванні санкцій, особливо в органах, які покликані забезпечувати безпеку держави. І. Доронін, посилаючись на доповідь депутату ПАРЄ Д. Фрюнди, зазначає, що серед працівників «служб внутрішньої безпеки» держав поширеними негативними явищами є політичні переслідування та участь у корупційних ланках [3, с. 273; 4]. Враховуючи вказане виникає потреба в удосконаленні правового забезпечення запобігання корупції у вітчизняній санкційній політиці.

Слід наголосити, що у лютому 2023 року Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) підписало Меморандум про співпрацю з Апаратом Ради національної безпеки й оборони України (далі – РНБО) для вдосконалення роботи у сфері

санкційної політики [5]. За даними НАЗК, співпраця передбачає:

- роботу над формуванням та практичною реалізацією обміну інформацією, щоб удосконалити санкційну політику в Україні;
- розробку та впровадження підходів та механізмів, спрямованих на розвиток взаємодії і співробітництва між НАЗК та РНБО для покращення роботи над санкційними списками;
- підготовку спільних досліджень та аналізу у сфері посилення спроможності санкційної політики в державі;
- обмін інформацією, пов'язаною з реалізацією та моніторингом ефективності санкційної політики в державі, застосуванням законодавства в цій сфері, іншою інформацією, у тому числі з автоматизованих інформаційних систем (баз даних) [5].

Попри важливість співпраці державних органів щодо запобігання та протидії корупції, необхідно зазначити, що такий меморандум, незважаючи на принципове значення його появи, на нашу думку, несе в основному лише загальний декларативний характер. У той час, коли корупційні ризики існують безпосередньо в реальному часі та вимагають негайного вжиття конкретних заходів (зокрема, правових) щодо їх нейтралізації вже наразі.

Одним з головних джерел корупційних ризиків у сфері санкційної політики, на наш погляд, виступає непрозорість прийняття окремих рішень щодо застосування санкцій до тієї чи іншої юридичної чи фізичної особи. Для вирішення такої проблеми, вважаємо доцільним розробити відповідну процедуру аналізу даних про суб'єктів, щодо яких планується застосування санкцій, зокрема аналізу причин внесення до санкційних списків, а також джерел отримання такої інформації.

Такий висновок виходить з того, що така процедура може стати важливим фактором у запобіганні корупції в цій сфері, оскільки буде розроблена, зокрема, для того, щоб при поданні до РНБО пропозицій щодо застосування санкцій виключити ризик необґрунтованого застосування санкцій через зловживання певними посадовими особами владою або службовим становищем. Наприклад, при включенні окремого суб'єкта до санкційного списку або фальсифікації даних про такого суб'єкта за наявності конфлікту інтересів, чи за отримання певної винагороди від третіх осіб, яким вигідно застосування санкцій проти конкретного суб'єкта.

Другим суттєвим напрямом удосконалення процедури застосування санкцій як в плані запобігання корупції, так і в плані загального удосконалення санкційного законодавства, на наш погляд, є уточнення кола суб'єктів, до яких можуть бути застосовані санкції. Так, ключовим питанням сьогодення залишається правомірність застосування санкцій до суб'єктів – громадян України., оскільки наразі існують прецеденти застосування санкцій проти власних громадян України та зареєстрованих в Україні юридичних осіб.

Відповідно до Закону України «Про санкції» застосування санкцій можливе проти «...юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента...» [1]. Однак застосування персональних санкцій щодо фізичних осіб без залежності від громадянства можливо лише за умови, якщо така особа здійснює терористичну діяльність, тобто кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачена Кримінальним Кодексом України.

Таким чином, корупційні ризики у санкційній політиці полягають також у тому, що включення окремої фізичної особи-громадянина України до санкційного списку можливе за ініціативи самої фізичної особи з метою уникнення кримінального переслідування, що можливе за умови здійснення посадовими особами правоохоронних органів корупційних правопорушень.

Отже, удосконалення правового забезпечення запобігання корупції у санкційній політиці, яка є складовою частиною сфери національної безпеки і оборони України, можливе за такими напрямами:

- надання процедурі застосування санкцій прозорості;
- запровадження процедур аналізу даних з боку НАЗК про причини подання суб'єктів до санаційного списку на предмет відсутності конфлікту інтересів та зловживання владою або службовим становищем;
- уточнення положень Закону України «Про санкції» щодо можливості застосування персональних санкцій проти громадян України.

1. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 03.03.2023).

2. Бугайчук К. Л. Нормативно-правові аспекти вдосконалення санаційної політики України. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 29–38. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.03>.
3. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2020. 539 с.
4. Control of internal security services in Council of Europe member states: Report Committee on Legal Affairs and Human Rights. Doc 8301, 23.03.1999. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-XrefViewHTML.asp?FileID=8685&lang=EN> (дата звернення: 03.03.2023).
5. НАЗК та РНБО працюватимуть над тим, щоб українська санкційна політика була ефективною. Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. 2023. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-ta-rnbo-pratsyuvatymut-nad-tym-shhob-ukrayinska-sanktsijna-polityka-bula-efektyvnoyu/> (дата звернення: 03.03.2023).

УДК 343.35
DOI: 10.31733/17-03-2023-595-596

Вікторія ЗАДОЯ
викладач кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ,

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОЇ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

За сучасних умов національного розвитку в Україні корупція, як самостійний вид злочинності, стає масштабним і вкрай негативним явищем, проникаючи в усі аспекти, і через це поступово факт її існування ставить під загрозу самі основи українського суспільства та національної безпеки. На цьому фоні формується новий характер системної злочинності, корупційні елементи якої є катализаторами розвитку інших видів злочинності, переважно організованої.

Оскільки корупційна злочинність є особливим загальним видом злочинності, що має всі суттєві ознаки цього суспільного явища (історична мінливість, масштабність, стабільність, самодетермінація, інституційна структурованість, соціальна пасивність), то розглядати лише з точки зору вивчення корупційних злочинів, це концептуальне спрощення та неправильний підхід. Це може призвести до неефективності національної антикорупційної політики, оскільки вона має базуватися на кримінологічних дослідженнях, методологічно обґрунтованих дослідженнях складних суспільних явищ – корупційних злочинів, які нерозривно пов'язані з іншими негативними явищами та процесами в різних сферах корупційної злочинності. Життя, суспільство, політика, економіка, мораль, етика, духовність тощо.

Отже, зважаючи на стрімкі зміни чинного антикорупційного законодавства з одного боку та широке поширення корупційних дій з іншого, необхідно надати додаткові роз'яснення щодо окремих ознак корупційних злочинів. До них відноситься його нова системна, політична, транснаціональна, соціально-моральна та етична природа.

Нові системні ознаки корупційних злочинів яскраво проявляються у посиленні їх організованості та намаганні чинити активний опір соціальному контролю.

Корупційні злочини насамперед проявляються в їх системності. Свідченням цього є поява корупційних мереж, до складу яких входять групи державних службовців, які забезпечують прийняття відповідних рішень, комерційні та фінансові структури, що реалізують отримані вигоди, інтереси, доходи, силове прикриття для представників правоохоронних органів [1].

Тому боротьба з корупційними злочинами має базуватися на системі тривалого та цілеспрямованого кримінологічного забезпечення. Від вирішення питання «хто-кого?» залежить життя нації від цього протистояння двох систем та подолання кризових негараздів і подальший поступальний розвиток українського суспільства.

Сьогодні корупційні злочини практично проникли в різну злочинну діяльність — економічну, загальну, організовану, а також мають ознаки транснаціональної злочинності. Корумповані українські лідери ОПГ поглиблюють зв'язки з іноземними кримінальними структурами, які, в свою чергу, спираються на ці корумповані зв'язки, успішно

використовуючи для цього великі прогалини в українському та міжнародному законодавстві. Ці симбіотичні стосунки є надзвичайно небезпечною пухлиною, яка підриває основи національної безпеки України та її злочинних партнерів [2].

Корупція має політичне забарвлення. Нарешті, великий кримінальний потенціал ми пов'язуємо з діяльністю державного апарату, а також із такими суспільними негативними явищами, як політична корупція. О.Литвинов з цього приводу зазначив: «Криміналізація корупції в суспільно-політичній сфері відбувається в усіх аспектах. Державні інституції є найбільш активно криміналізованими інституціями, оскільки вони є носіями влади та можуть домінувати над фінансовою, матеріальною, природною, інформаційною державою. Криміналізація інститутів громадянського суспільства — політичних партій, груп, об'єднань та інших громадських організацій, суб'єктів господарювання різних. Схильність до наживи з боку окремих економічно впливових груп, які прагнуть фактично узурпувати державну владу шляхом корупції державних структур» [3].

Говорячи про суспільну морально-етичну символіку корупційних злочинів, слід зазначити, що, на жаль, в українському суспільстві сформувалося толерантне ставлення до корупції, і нерідкі випадки, коли в корупційні відносини втягується велика кількість осіб. Як слушно зазначає М. Мельник, корупція є не лише соціальним явищем, а й психологічним та моральним. Адже вона не існує поза людьми — їхніми вчинками та діяльністю. Корупція — це спосіб мислення, який визначає спосіб життя [4]. Це положення підтверджується тим, що корупція часто використовується пересічними громадянами як «привід» для активного вирішення та вирішення різноманітних проблем. Для багатьох підприємців, посадових осіб, громадян отримання неправомірної винагороди за службові дії, які їм вигідні, стало нормою, буденним явищем. Ставлення такого суспільства до корупції дозволяє їй безперешкодно поширюватися в усіх сферах життя країни.

Загалом корупційні злочини вийшли далеко за рамки звичайних злочинів і стали чинником, який реально загрожує національній безпеці, основі національної системи. Вона набула організованих транснаціональних форм і зв'язків з корупцією. Органи державної влади та управління, включно з правоохоронними органами, постраждали від корупції. Цей злочин проник в економічну, фінансову та політичну системи, органи державної влади та управління. Продовжується тенденція зростання кримінального впливу в приватизованому секторі, Ринок нерухомості, зовнішньоекономічна діяльність, обіг стратегічної сировини та енергетичних ресурсів, автомобільний, алкогольний та споживчий ринки.

Безперечно, що корупція, як самостійний вид злочинності, змінюється, існує в суспільстві та невіддільна від нього, постійно з'являються та відновлюються нові ознаки у міру зміни суспільного життя. Одноразові спроби боротьби з цим видом злочинності не дадуть і не дадуть позитивних результатів. Антикорупційна кампанія, яких чимало, не вплинула на зростання поширеності цього антисоціального явища. Тому висновок про те, що лише національна, комплексна, комплексна, системна, нормативна, наукова політика має реальний шанс ефективно протидіяти корупційним злочинам, для нас є беззаперечним.

1. Карпенко М. І., Пашковський В. В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. Юридична наука. 2013. No 5. С. 54–61.

2. Наливайко, І. О. (2021, December). Сучасні механізми запобігання та протидії корупції в Україні. In The 5th International scientific and practical conference "Science, innovations and education: problems and prospects"(December 8-10, 2021) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2021. 1068 p. (p. 1036).

3. Литвинов О. М. Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів: монографія. Херсон: Олді-плюс. 2003. 312 с.

4. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. Київ: Атіка, 2001. 304 с.

УДК 351
DOI: 10.31733/17-03-2023-597-599

Юлія ЯЦИНА
голова ГО «Союз соціальних
технологів України»

ІННОВАЦІЙНІ АНАЛІТИКО-СТАТИСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ДЕРЖАВІ

Ми живемо у часи безпрецедентного сплеску інтересу до інноваційних інформаційних технологій, а саме технологій машинного навчання та штучного інтелекту. Ці інструменти вже давно стали частиною повсякденного життя для мільярдів людей. Велика кількість цифрових продуктів та послуг, таких як, наприклад, інтерактивні карти, індивідуальна реклама та особисті голосові помічники безумовно є лише верхівкою айсбергу. Деякі прихильники штучного інтелекту навіть стверджують, що впровадження штучного інтелекту буде мати такі ж наслідки, що були у вогня чи електрики [3], що він змінить майже кожен сферу людської діяльності. Не залишилася осторонь і сфера державного (публічного) управління, в тому числі напрям протидії корупції.

Під корупцію ми розуміємо протиправне використання посадовою особою наданих їй управлінських ресурсів для особистої чи групової вигоди, що може мати як матеріальну, так і нематеріальну форму. При цьому протиправне використання – це порушення як формальних нормативно-юридичних установ, включаючи норми службової поведінки та етики, так і неформалізованих норм поведінки, етики і моралі [1]. Під інструментами протидії корупції розуміються будь-які засоби щодо створенню перешкод вчиненню корупційних діянь, здійснення опору їх поширенню, а також реагування відносно тих діянь, які вже проявилися у фактично скоєних правопорушеннях.

Інноваційні аналітико-статистичні технології визначаються:

– в широкому значенні як сукупність методів та інструментів, що базуються на використанні математичних та статистичних методів аналізу даних з метою виявлення корисних залежностей та закономірностей в даних, підвищення ефективності прийняття рішень та виявлення аномалій у різних сферах діяльності;

– у вузькому – як процес використання найсучасніших методів та технологій аналізу даних, таких як машинне навчання, глибинне навчання, нейронні мережі, обробка природної мови, аналіз графів тощо з метою виявлення складних залежностей та корисних закономірностей в даних. До таких технологій відносяться також методи аналізу даних у режимі реального часу, які дозволяють отримувати швидкі та точні результати аналізу великих обсягів даних.

Процес впровадження інноваційних аналітико-статистичних технологій у сфері боротьби з корупцією можна умовно поділити на кілька етапів [2, с. 6]:

1. Етап «цифровізації» – на цьому етапі інформаційні технології були введені у сферу боротьби з корупцією як засіб автоматизації процесів. Наприклад, запровадження електронних баз даних, електронного документообігу та електронної звітності.

2. Етап «відкритих даних» – на цьому етапі були створені платформи для публічного доступу до даних про державні закупівлі, бюджетні витрати, доходи та майно посадових осіб тощо. Це дозволило зацікавленим громадянам легше відслідковувати та виявляти випадки корупції.

3. Етап «цифрової ідентифікації» – на цьому етапі були впроваджені засоби та технології для електронної ідентифікації громадян та посадових осіб, що дозволяє підвищити прозорість та відстежуваність державних процесів.

4. Етап «штучного інтелекту та аналітики» – на даному етапі відбувається широке впровадження систем та технологій аналітики даних та штучного інтелекту, що дозволяє більш ефективно виявляти та запобігати випадкам корупції, наприклад, за рахунок аналізу великих обсягів даних та виявлення аномалій в діяльності посадових осіб та державних структур.

5. Етап «цифрової економіки» – на даному етапі активно розвиваються блокчейн-технології, які дозволяють забезпечити надійний захист від підробок, маніпуляцій та фальсифікацій, включаючи документообіг, електронне голосування та інші процеси,

пов'язані з боротьбою з корупцією.

Аналіз стану наукової розробки проблеми інноваційних аналітико-статистичних технологій як інструменту протидії корупції в державі дозволяє охарактеризувати її як науковий напрям, орієнтований на практичне застосування у сфері контролю якості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування провідні інформаційні технології – в першу чергу технології штучного інтелекту та машинного навчання [5; 6].

Машинне навчання та штучний інтелект – це дві тісно пов'язані, але різні концепції в галузі комп'ютерних наук. У загальному сенсі штучний інтелект – це область науки, яка прагне створити машини, які можуть діяти за допомогою інтелекту, аналогічного людському. Машинне навчання – це одна з технологій, що використовуються для створення таких машин [4].

Якщо більш конкретно, то машинне навчання – це методологія, що дозволяє комп'ютерам навчатися з урахуванням наявних даних без застосування явного програмування. Замість того, щоб людина написала програму, яка вирішує певне завдання, алгоритми машинного навчання використовуються для навчання комп'ютера певним патернам у даних. Комп'ютер може використовувати цю інформацію для прийняття рішень або вирішення завдань, які він не бачив раніше.

Штучний інтелект, з іншого боку, є більш загальним поняттям, яке охоплює всі технології, спрямовані на створення комп'ютерних систем, які можуть діяти інтелектуально, тобто сприймати, обробляти та використовувати знання та вирішувати завдання, які потребують людського інтелекту. Технології штучного інтелекту можуть використовувати методи машинного навчання, але можуть включати інші підходи, такі як системи експертних знань, вирішення завдань на основі знань і нейронні мережі [7].

Таким чином, машинне навчання є одним із методів, що використовуються в галузі штучного інтелекту. Обидва ці поняття використовуються в різних галузях, включаючи пошук корупції, де машинне навчання може використовуватися для аналізу великих обсягів даних, а штучний інтелект може використовуватися для розробки систем, які можуть приймати рішення на основі цього аналізу.

Окрім технологій штучного інтелекту та машинного навчання, для успішної боротьби з корупцією необхідне застосування наступних інформаційних технологій [2, с. 10]:

1. Блокчейн – технологія, яка може забезпечити прозорість та незамінність інформації. Завдяки цьому вона може бути застосована для створення систем електронного голосування, угод, контрактів, які неможливо підробити.

2. Децентралізовані системи зберігання даних – дозволяють зберігати дані без централізованого управління, що забезпечує додатковий захист від несанкціонованого доступу та зміни даних.

3. Big Data – дані можуть бути використані для створення прогностичних моделей корупційних схем, визначення ключових факторів, що сприяють корупції, та моніторингу динаміки корупційних процесів.

4. GIS-технології – дозволяють використовувати просторові дані для дослідження корупційних явищ та виявлення зв'язків між ними та конкретними місцями на карті.

5. Інтернет речей (IoT) – може використовуватися для збору даних, моніторингу та контролю за ключовими об'єктами, такими як громадські будівлі, дороги, транспорт тощо.

6. Голосові технології та розпізнавання мови – можуть бути використані для створення систем розпізнавання голосу та подальшої автоматизації державних процесів.

Не зважаючи на всі переваги впровадження інноваційних аналітико-статистичних технологій як інструменту протидії корупції в державі, важливо відзначити, що застосування цих технологій має супроводжуватися законодавчою базою, етичними нормами та сильною політичною та громадською підтримкою. Адже, в іншому випадку, ці технології можуть стати основою для створення «цифрового концтабору».

1. Костенко, Д. В. (2020). Система запобігання корупції в Україні: становлення та розвиток : дис. ... кандидат наук з державного управління : 25.00.01. Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України Міністерства соціальної політики України, Київ.

2. Artificial Intelligence in International Development: A Discussion Paper. (2019). Retrieved from <https://www.idiainnovation.org/s/AIandinternationalDevelopment.pdf>

3. Clifford, C. (2018). Google CEO: A.I. is more important than fire or electricity. CNBC.com. Retrieved from <https://www.cnbc.com/2018/02/01/google-ceo-sundar-pichai-ai-is-more-important-than-fire-electricity.html>

4. Machine Learning Applications for Accounting Disclosure and Fraud Detection. (2021). Hershey,

PA: IGI Global.

5. Managing Machine Learning Projects in International Development: a Practical Guide. (2022). Retrieved from https://www.usaid.gov/sites/default/files/2022-05/Vital_Wave_USAID-AIML-FieldGuide_FINAL_VERSION_1.pdf

6. Paul, A., Jolley, C., & Anthony, A. (2020). Reflecting the Past, Shaping the Future: Making AI Work for International Development. Retrieved from <https://www.usaid.gov/sites/default/files/2022-05/AI-ML-in-Development.pdf>

7. Russell, S. J., & Norvig, P. (2022). Artificial Intelligence A Modern Approach: Pearson Education Limited.

УДК 342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-599-600

Альберт ВОЛЬТОБРИСОВ

студент ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Андрій ЧВАЛЮК**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВІДМІННІСТЬ ПОДАРУНКА ПОСАДОВІЙ ОСОБИ ВІД ХАБАРЯ

На сьогодні, проблема корупції в Україні набрала дуже високі масштаби. Незважаючи на те, що корупція є однією з основних загроз національній безпеці України, протидія корупції має здійснюватися виключно правовими засобами з дотриманням конституційних принципів та приписів законодавства, ухваленого відповідно до Конституції України [1]. Корупція притаманна усім країнам світу і є загальною проблемою людства. Вона порушує принцип верховенства права і спотворює демократичні цінності. Корупція не обмежується тільки державними інституціями, вона щільно проникла у бізнес, ЗМІ, громадські організації.

Відповідно до чинного законодавства корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей, аби одержати неправомірну вигоду для себе чи інших осіб, а також зворотний процес надання неправомірної вигоди [2]. Однією із форм корупції є хабарництво – коли особа, що займає владну посаду, бере або просить неправомірну перевагу (гроші, послуги чи інші цінності) за виконання роботи, яку б і так мала зробити, або за виконання своїх функцій певним чином. Хабар може бути активним і пасивним: 1) активний хабар обіцянка або безпосередньо давання хабаря (на відміну від його одержання – пасивний хабар). Цей термін не означає, що активний хабарник взяв на себе ініціативу, оскільки хабар може бути витребуваний стороною-отримувачем (яка вчиняє «пасивне хабарництво»); 2) пасивне хабарництво акт одержання хабаря. Це не означає, що пасивний хабарник не проявив ініціативи – у багатьох випадках він першим міг вимагати хабар [3]. Отже, хабарництво яке виконано службовою особою – це протиправне діяння у вигляді одержання будь-якої цінності за виконання певної несанкціонованої роботи.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», подарунок – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової [4]. Отже, якщо подарунок надається посадовій особі з цілю неправомірної вигоди, чи якщо ціна подарунка нижче за мінімальну ринкову, може виникати реальний конфлікт інтересів. Впевнено стверджувати, що цей подарунок є хабарем, ще не можна, але корупційне правопорушення вже має місце. Також, якщо посадова особа складає річну податкову декларацію, то вона повинна оподаткувати подарунок від фізичної особи, тобто дарувальника. Пунктом 174.3 ст. 174 Податкового кодексу України визначено, що особами, відповідальними за сплату (перерахування) податку до бюджету, є обдаровувані. Дохід зазначається в річній податковій декларації, крім нерезидентів, які зобов'язані сплатити податок до нотаріального оформлення договору або в сільських населених пунктах – до оформлення уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем

реєстрації договору, та осіб, які отримали об'єкти, що оподатковуються за нульовою ставкою податку на доходи фізичних осіб, а також іншими обдаровуваними – резидентами, які сплатили податок та збір до оформлення подарунку. Відповідно до п. 1 ст. 722 Цивільного кодексу України право власності обдаровуваного на дарунок виникає з моменту його прийняття.

Отже, дарування подарунка посадовій особі стає корупцією тоді, коли фізична/юридична особа (з позитивних намірів) не усвідомлює те, що дарує подарунок неправомірно, тобто порушує низку законів України через незнання, та коли фізична/юридична особа (з негативних намірів) усвідомлює те, що дарує подарунок неправомірно, з власною вигодою, тобто надає цей подарунок та має наявне очікування що посадова особа проявить пільгове ставлення до дарувальника.

Дане кримінальне правопорушення закріплено статтею 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою». Кримінальна відповідальність залежить від самого розміру неправомірної вигоди, та поділяється на три види: 1) значний – 100 і більше; 2) великий – у 200 і більше; 3) особливо великий – у 500 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Подарунок службовій особі і хабар є двома різними поняттями, які мають різні правові наслідки та етичні настанови. Подарунок є добровільним даруванням, яке може мати як матеріальну, так і нематеріальну цінність. Подарунки можуть бути даровані без будь-яких умов і мотивів, і не залежать від того, чи здійснює службова особа певну дію чи ні. Подарунки є частиною культури бізнесу та спілкування між колегами, і можуть мати як символічне, так і практичне значення. Хабар, з іншого боку, є неправомірним даруванням, яке має на меті отримання певних пільг, послуг або рішень від службової особи. За законодавством, отримання хабаря є злочином, оскільки може сприяти корупції та погіршенню якості послуг, що надаються державою. Якщо подарунок має матеріальну цінність, то його слід зареєструвати у спеціальному реєстрі, причому отримання подарунків певного вартісного виміру заборонено законодавством. Також суспільству потрібно розмежовувати «подарунок» та «благодійну допомогу». Ці поняття не є тотожними, вони мають різні тлумачення, правове регулювання, порядок оподаткування [5, с. 200].

Підсумовуючи усе вище сказане, можна зробити висновок, що вже зараз в Україні існує певний механізм у вигляді визначення категорій та форм корупції. Причини корупції загальновідомі та зрозумілі, широко висвітлені в ЗМІ та наукових джерелах і в більшості випадків зводяться до недостатнього контролю, фінансових проблем, недостатньої роботи певних антикорупційних органів та інше. Водночас, якщо більш детально проаналізувати причини та умови та дослідити їх соціальну складову, то можна побачити, що проблема полягає саме на рівні суб'єктивного сприйняття людиною корупції як стандарту суспільного життя. Саме тому законодавцем зроблено чітке розмежування хабаря від подарунка.

1. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 3682 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/31631-zarobigannya-korupciyi> (дата звернення: 11.11.2022).

2. Поняття корупції – Офіс доброчесності НАЗК. Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/encyclopedia/ponyattya-koruptsiyi> (дата звернення: 12.02.2023).

3. Форми корупції – Офіс доброчесності НАЗК. Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/encyclopedia/formy-koruptsiyi> (дата звернення: 14.02.2023).

4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII: станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.02.2023).

5. Рошупкін С. Співвідношення понять «одержання подарунку» та «неправомірна вигода». Підприємство, господарство і право. 2019. № 8. С. 197-202.

УДК 351

DOI: 10.31733/17-03-2023-601-603

Вікторія ЗЕЙКАН

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності

Науковий керівник:

ст. викладач **Олександр ЗАХАРЧЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Без чіткого розуміння впливу цінностей та інтересів людей на неможливе формування національної безпеки України. Безперечно, проблеми у сфері національної безпеки не обмежуються військовими, економічними, екологічними чи інформаційними аспектами, а охоплюють практично всі аспекти життя та діяльності українського народу. М. Пірен зазначає: «...невіддільною функцією кожної держави як соціального утворення є формулювання збалансованої, реалістичної, в основному правильної, ефективно консолідованої політики національної безпеки, спрямованої на гарантування сприятливих умов життя і виробничої діяльності її громадян, державних установ з метою захисту життєво важливих інтересів народу, суспільства і країни від зовнішніх і внутрішніх загроз. Національна безпека України є необхідною умовою збереження і примноження духовних і матеріальних цінностей Українського народу»[5].

Усвідомлюючи небезпеку корупції та її негативний вплив на можливість досягнення поставлених цілей, міжнародне співтовариство та найвищі керівники країн зобов'язалися робити все можливе для запобігання та боротьби з корупцією, з метою підвищення прозорості національних влади та заохочення чесності та непідкупності. Важливими напрямками діяльності визначено підвищення якості законодавства, зміцнення міжнародного співробітництва, розвиток потенціалу правоохоронних органів для ефективної боротьби з організованою злочинністю та корупцією, легалізацію коштів, одержаних незаконним шляхом. Позитивні заходи, спрямовані на підвищення довіри суспільства до системи правосуддя шляхом боротьби з корупцією та заохочення поваги до прав людини, а також шляхом підвищення професіоналізму всіх секторів кримінального правосуддя, визначені як необхідні засоби для спрямування діяльності. Саме таким чином держава може гарантувати відкритість, доступність і справжнє врахування потреб і прав усіх людей[5]. Питання запобігання корупції розглядається з особливою делікатністю через призму найнебезпечніших загроз національній безпеці України.

Професор І. І. Мазур також вважає корупцію загрозою економічній безпеці та невід'ємною частиною національної безпеки. Професор вважає, що взаємозв'язок тіньової економіки та корупції полягає в тому, що тіньова економіка є фінансовою основою корупції, а корупція – механізмом забезпечення функціонування тіньової економіки. Корупція визнається як спосіб комерціалізації чиновниками своїх службових обов'язків [8, с. 134]. Корупція як соціальна реальність і самостійний прояв службової несумлінності визначає як економічні, так і інші види злочинів. Поряд з цим, корупційна злочинність у сфері воєнної безпеки сьогодні є однією з актуальних загроз для національної безпеки України, проведенню оборонної реформи, розвитку євроатлантичних норм та демократичних перетворень українського суспільства. Це знижує ефективність військової організації та боєздатність армії, відволікає ресурси або збільшує їх реальну вартість, негативно впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців, завдає шкоди іміджу Збройних Сил України [9]. Щодо шкідливості та суспільної неприємності корупційних злочинів, особливо у сфері військової безпеки, ми повністю погоджуємося з викладеними думками. Незворотними наслідками наслідків, визначених корупційними злочинами, є саме суспільна шкідливість злочинів, які розслідуються. Корупційні злочини є як причиною, так і наслідком низького рівня життя країни, ненадійного дотримання конституційних засад прав і свобод громадян, економічного розвитку, дефіциту бюджету та

фінансової кризи.

Йдеться, зокрема, про неспроможність українських спецслужб задовольнити потреби суспільства, недостатню національну єдність та суспільну консолідацію, негативні зовнішні впливи на інформаційний простір, тероризм тощо. Водночас завдання національної політики у сфері національної безпеки є переважно декларативними, що не сприяє досягненню конкретних цілей подолання загроз чи мінімізації їх впливу» [6-7]. Сфера національної безпеки не втратила своєї актуальності на початку 2021 року, але ситуація в Україні кардинально змінилася – російська федерація розпочала широкомасштабну агресію проти нашої країни. Потрібна негайна відповідь, оскільки необхідні для захисту суверенітету та територіальної цілісності країни та життя українців. Враховуючи те, що Україна не вступає і не вступала до жодного міжнародного військово-політичного альянсу і має покладатися виключно на себе, необхідним є перерозподіл державних ресурсів та перегляд пріоритетів національної безпеки та оборони.

В. Лагодіна підкреслила: «Проблема досягнення стабільності та безпеки завжди була проблемою, з якою стикалися народи всіх країн і не є новою. Актуальність безпеки виникла одночасно з появою держави. Вона залишається найважливіша функція кожної держави. У зв'язку зі складною структурою національної безпеки як системного явища та високою динамікою її складності теоретико-методологічні основи вирішення цього питання постійно уточнюються» [4]. При цьому «говорячи про Україну сьогодні, то до загроз національній безпеці нашої держави слід віднести на самперед злочинні дії російської федерації, що чиняться для виснаження української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності задля знищення Української держави і захоплення її території; а також корупція та неефективна система державного управління, економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення, загрози енергетичній безпеці, загрози інформаційній безпеці, загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів, загрози безпеці критичної інфраструктури, загрози екологічній безпеці тощо» [3].

Отже, система національної безпеки має багато складових, серед яких завдання: захист національного суверенітету та територіальної цілісності, охорона конституційного ладу, створення умов для досягнення політичної та економічної незалежності, забезпечення громадського порядку, боротьба зі злочинністю та інші. Слід підкреслити, що виконання всіх цих дій здійснюється уповноваженими органами, які реалізують різноманітні національні програми, постанови, директиви та міжнародні договори, а також норми національного законодавства відповідно до їх компетенції. Усі вони мають основне завдання, покладене на них державою, – надійно захищати інтереси держави, створюючи тим самим належні умови для стабільного розвитку кожної людини, суспільства та держави. Варто підкреслити, що ця політика буде ефективною, якщо пріоритет буде надаватися захисту національних інтересів і цінностей у ненасильницький спосіб. Необхідно негайно зайнятися координацією та контролем діяльності державних органів щодо запобігання корупції та забезпечення інституційного реагування на корупцію.

Тому першочерговими завданнями держави, спрямованими на зміцнення національної безпеки, є: створення ефективної системи запобігання корупції, формування комплексних заходів протидії явищу корупції, виявлення та подолання всіх її соціальних причин, як наслідок, координація правоохоронної діяльності органів та державних установ у боротьбі з корупцією взаємодії.

1. Бобрицький Л.В. Рада національної безпеки і оборони України як орган координації і контролю у боротьбі з корупцією. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. Вип. 20. С. 95–102.

2. Горник В.Г. Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : «Державне управління»*. 2018. Т. 29(68). № 3. С. 123–130.

3. Кобко Є.В. Система забезпечення національної безпеки України: елементи та характер їх реалізації в сучасних умовах. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 112–116.

4. Лагодіна В.О. Національна безпека як зміст і мета державної політики України. *Правова інформатика*. 2007. № 2(14). С. 69–76.

5. Пірен М.І. Політичні засади національної безпеки в системі регіонального управління. Зб. наук. пр. Української академії державного управління при Президентів України / за заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. Вип. 2. Ч. I. 380 с.

6. Резнікова О.О. Розробка Стратегії національної безпеки з урахуванням принципів національної стійкості. *Стратегічна панорама. Національний інститут стратегічних досліджень*. 2018.

№ 2. С. 5–11.

7. Собакарь А.О., Нестерцова-Собакарь О.В. Категоріально-теоретичний вимір національної безпеки України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 107–111.

8. Мазур І. І. Антикорупційна політика в системі детінізації економіки. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. Матеріали II міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.). [Редкол. В. В. Черней, В. В. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 133–135.

9. Організаційно-методичні вказівки щодо реалізації державної антикорупційної політики в діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України в 2019 році. Міністерство оборони України. 22.11.2018. URL: https://www.mil.gov.ua/content/corruption/Org_metod_vkazivky_ANTUCORUP_2019.pdf.

УДК 343.35+33

DOI: 10.31733/17-03-2023-603-605

Карина ЙОГАНСЕН

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

ст. викладач **Вікторія ЗУБЕНКО**

(Національна академія внутрішніх справ)

CORUPTION AS A THREAT TO THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Corruption is one of the global problems of our time; it greatly hinders the socio-economic and political development of any country. Its influence on the country's economy is growing, the scale is increasing, and the scope of corruption crimes is expanding.

Ukraine received 33 points out of 100 in the Corruption Perceptions Index (CPI) for 2022. Our score has increased by one point and now Ukraine ranks 116th out of 180 countries in the CPI [1].

The concept of "economic security" is inextricably linked with the concept of "national security". The term "national security" has firmly entered the life of the modern world and has become part of the domestic and foreign policy of many countries. For example, the USA is developing a doctrine, concept and strategy of its national security, where special attention is paid to issues of economic security. Since the economy is one of the vital aspects of the activity of the individual, society and the state, the provision of national security is essentially impossible without the provision of economic security. The security of the country in all its forms is implemented through state financing, the basis of which is GDP, that is, economic security is the lever that ensures the stability of all types of security against external and internal threats and ensures the competitiveness of the state in the international arena. In the system of national security, economic is the material basis of national sovereignty and determines the real possibilities in guaranteeing other types of security. That is, economic security is the basis for the functioning of all its other elements that are part of this system (military, technical, food, environmental).

Corruption (from the Latin corruption-bribery) is a socially dangerous phenomenon in the field of politics and public administration, which is expressed in the deliberate use by representatives of the authorities of their official status to illegally obtain property and non-property benefits in any form. This phenomenon has become a threat to economic security of the state, since its destructive effect is manifested in the decline of the country's international prestige and authority, the destruction of the moral and spiritual foundations of society, the bureaucratization and corruption of public officials, and the increase in the level of crime.

In the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" dated October 14, 2014, corruption is defined as the use by a person specified in the first part of Article 3 of the Law of official powers or opportunities related to them for the purpose of obtaining an illegal benefit or accepting such a benefit or accepting a promise /offers of such a benefit for oneself or other persons or, accordingly, a promise/offer or provision of an unlawful benefit to the person specified in the first part of Article 3 of the Law, or at his request to other natural or legal persons with the aim of inciting this person to unlawfully use the official powers granted to him or related opportunities [2].

The analysis of a number of definitions of the concept of "corruption" makes it possible to single out the general features of this phenomenon, which we propose to include:

1) Mutual obligations;

- 2) Making decisions that contradict moral principles or violate current legislation;
- 3) Mutual benefit;
- 4) Deliberate adjustment of public interests to personal gain;
- 5) Obtaining certain preferences for both parties;
- 6) Efforts of both parties to hide their actions.

Summarizing the above, it should be noted that the concept of corruption is most often associated with bribery of officials and unfair competition, but there are a number of prerequisites that cover various spheres of social life and have developed historically. In particular, among the prerequisites of corruption in Ukraine, the following can be distinguished:

- 1) Imperfect current legal framework that is subject to constant changes, the presence of conflicts and methods of "circumventing" the law by illegal means;
- 2) Corruption of the authorities and excessive bureaucratization of the state apparatus, a "bloated" state with unjustified broad powers;
- 3) The declarative nature of the reforms, the inconsistency in their implementation and sometimes frank delay in the implementation of certain provisions, especially those concerning political figures;
- 4) Non-transparent processes of denationalization of property;
- 5) Transfer of state property to private property in the interests of interested persons, groups, and groups;
- 6) Criminalization of economic relations;
- 7) Passivity of specially created bodies to fight and counter corruption, law enforcement agencies in bringing those guilty of corrupt acts to justice;
- 8) Spread in society of the opinion about the corruption of the authorities, the lack of transparency of the adopted political and state decisions;
- 9) The desire of groups, including criminal groups, to solve their problems through officials of the state apparatus;
- 10) Lack of favorable conditions for conducting business activities, significant tax burden on economic entities.

At the current stage, corruption is one of the key threats to economic security, as it slows down socio-economic progress, the process of establishing the democratic foundations of civil society, and limits the realization of human and citizen rights and freedoms. Corruption has a negative effect on the image of the country in the international arena, which leads to a decrease in the place in international ratings, which leads to a decrease in the volume of foreign investments in the economy of Ukraine.

Corruption as a systemic and complex phenomenon can guarantee business structures the receipt of a state or municipal order, providing a stable source of funding for business activities (a winning tender, participation in the implementation of a certain program or investment project). Corruption makes it possible to deliberately create obstacles for business, artificially limiting its supply, and at the same time receiving a significant profit. Such a situation in economic theory is defined as the formation of monopoly profit, or monopoly rent [3].

In order to combat corruption and ensure the economic security of the state, it is necessary, first of all, to ensure the work of independent anti-corruption bodies (NABU, the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office), to establish a system of electronic declaration and to activate the work of the NAKC in terms of timely and complete disclosure of information in e-declarations. In addition, along with the performance of their direct functions, anti-corruption bodies should cooperate with each other and avoid conflict situations, especially regarding the prosecution of high-ranking officials.

One of the key factors in the successful fight against corruption is the political will, the intentions of the state leadership to prevent and eradicate corruption at all levels of government and in all its manifestations. This should be manifested in the prosecution of any person, regardless of political preferences, position held by this person, proximity to the state leadership or other subjective circumstances. The key and determining role in the implementation of political will belongs to the head of state in connection with broad powers to ensure national security (Chairman of the National Security Council of Ukraine, Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine) and economic security, in particular, coordination of the activities of executive authorities and law enforcement agencies.

Therefore, one of the measures to ensure the overcoming of corruption in public authorities is the transparency of their activities, and most importantly, the return of public trust in officials through the reduction of bureaucracy, the reduction of queues to the offices of high-ranking

officials through the introduction of electronic reception desks and the processing of citizens' appeals in a faster time frame.

1. Corruption perception index - 2022 [Electronic resource] - Access mode: <https://cpi.ti-ukraine.org/en/>

2. Про запобігання корупції [Electronic resource] – Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

3. Corruption, complexity and governance: the role of transparency in highly complex system [Electronic resource] - Access mode: http://www.virtusinterpress.org/IMG/pdf/COC__Volume_8_Issue_3_Spring_2011_Continued2_.pdf.

УДК 351 + 342.95

DOI: 10.31733/17-03-2023-605-606

Олександр КОМАРУК

студент ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н. **Євгенія МІНАКОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ФЕНОМЕН КОРУПЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Корупція – одна з найбільших глобальних проблем у сучасному світі. Яка виникла у тих, чи інших формах задовго до встановлення сьогоденного суспільного устрою у світі. Власне закріплене у законодавстві визначення корупції – це використання особою зазначеною у статті 3 Закону України про запобігання корупції 1 наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання нею неправомірної вигоди, або прийняття такої вигоди, чи прийняття пропозиції (або обіцянки) такої вигоди для себе, чи інших осіб – це визначення зазначено у статті 1 Закону України про запобігання корупції [1].

Академічне визначення корупції – це негативне суспільне явище, яке виражається у протиправному використанні службовими особами, політичними та громадськими діями їх посадових можливостей та певних привілеїв з метою особистого збагачення.

На нашудумку законодавче визначення є більш точним ніж академічне – оскільки воно передбачає більше коло суб'єктів корупційної діяльності, а також більш влучно визначає потенційну вигоду, що має на меті отримати суб'єкт корупційного діяння.

Характерною, яскраво вираженою характеристикою корупційного діяння є конфлікт інтересів [2]. На офіційному порталі Національного агентства з питань запобігання корупції є окремий розділ присвячений конфлікту інтересів. Робочі інтереси особи починають перетинатись (йти у розріз) з приватними інтересами цієї особи.

Зазначимо основні негативні наслідки, що викликані корупцією:

Суттєво заважає країні розвиватися, заважає побудові громадянського суспільства та не дає різним правовим та державним інститутам ефективно працювати.

Корупція призводить до втрати податків – якщо податкові органи привласнюють собі певну частину податків.

Вона гальмує розвиток державної економіки – насамперед через неефективний розподіл і використання державних коштів та ресурсів.

Суттєве зниження ефективності роботи усього державного апарату в цілому, зокрема через втрату часу на подолання перешкод, що їх спричиняє явище корупції.

Корупція призводить до того, що приватні підприємці усіх рівнів втрачають свої кошти – як наслідок стають банкрутами.

Це суттєво знижує, а подекуди навіть взагалі унеможливує інвестиції у різноманітні державні сфери з-за кордону.

Корупція призводить до не цільового та не ефективного розподілу міжнародної допомоги, що зменшує її надходження у майбутньому та не розвиває ті сфери на які ця допомога була виділена.

Корупція призводить до більшої нерівності у суспільстві де його так- би мовити розшарування, до створення сприятливих можливостей для формування олігархату.

Корупція призводить до появи та розвитку організованої злочинності яка згодом починає впливати на суспільні, політичні та економічні процеси в державі.

Корупція призводить до зниження якості суспільного сервісу, та стрімкого падіння суспільних цінностей та морально-етичних норм.

Отже ми розглянули десять основних негативних явищ, що несе за собою корупція – тепер варто задатись питанням як перемогти це явище, чи хоча б суттєво зменшити її рівень.

Однозначно найнижчий рівень корупції саме у тих країнах, де найвищий рівень дотримання законів та де існують і функціонують інститути для втілення законодавчої бази в життя. У 1990-ті роки абсолютна більшість країн світу визнали глобальну корупційну проблему. ООН та Рада Європи прийняли низку важливих документів у цій сфері. Кримінальна конвенція Ради Європи «Про боротьбу з корупцією» [3], що була ратифікована Україною 27 січня 1999 року, а також цивільна конвенція Ради Європи «Про боротьбу з корупцією» [4], що також ратифікована Україною 4 листопада 1999 року. Однак ці документи Ради Європи мають локальне значення, тобто застосовуються лише в державах які їх ратифікувала. ООН прийняла конвенцію проти корупції [5], що була прийнята 31 жовтня 2003 року. І сьогодні – 20 років потому ця конвенція залишається єдиним універсальним обов'язковим документом для боротьби з корупцією, її підписали 181 з 193 країн ООН. Цей документ містить 71 статтю, що поділені на 8 глав. Відповідно до цього документу держави учасники конвенції беруть на себе зобов'язання втілити певні антикорупційні інститути, що спрямовані на запобігання корупції, включаючи отримання хабарів (як внутрішніх, так і зовнішніх), привласнення, торгівлі з пов'язаними особами з відмивання коштів.

В Україні позитивні тенденції в антикорупційному законодавстві стали наслідками Євро Майдану та Революції Гідності. Вище згаданий Закон України «Про запобігання корупції» - який власне і передбачав створення Національного агентства з питань запобігання корупції – набув чинності 28 жовтня 2014 року. З 2016 року в Україні тривала судова реформа, як наслідок у 2018 році розпочав свою діяльність новостворений Вищий Антикорупційний суд України [6], а також у прокуратури забрали функції досудового розслідування частина з яких дісталась новоствореній інституції – Державному Бюро Розслідування (ДБР), що розслідує у тому числі правопорушення пов'язані з високопосадовцями, судьями, слідчими і правоохоронцями та іншими посадовцями. На офіційному порталі ДБР є розділ «Економічні розділи» де можна ознайомитись роботою у цій сфері. Тобто можна зазначити, що починаючи з 2014 року Україна прийняла законодавчу базу за для ефективної протидії корупції, так це відбувалось не таким швидким темпом як того потребувало суспільство однак великі зміни потребують часу.

Отже головний спосіб максимально мінімізувати корупційні прояви – це прийняття та забезпечення функціонування належної законодавчої бази у сфері протидії корупції, а правосвідомість громадян та рівень громадянського суспільства буде рости по мірі того, чим краще, ефективніше будуть функціонувати В Україні Закони.

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (зі змінами і допов.). Відомості Верховної Ради України. 2020. Ст. 2056.

2. Борисов В., Кальман О. Громадянське суспільство та питання подолання корупції. Вісник академії правових наук. 2005. № 2. С. 168–173.2.

3. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ : Ін Юре, 2014. 564 с.

4. Костенко В.М. Світовий досвід протидії корупційним проявам. Держава і право. 2012. № 58. С. 302–308.

УДК 351 + 342.95
DOI: 10.31733/17-03-2023-607-608

Надія СЛІВІНСЬКА

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

викладач **Маргарита МАКСИМОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Корупція в Україні є складною проблемою, яка торкається всіх секторів суспільства. Це підриває верховенство права, підриває довіру суспільства та може призвести до нестабільності. Хоча корупція є давнім викликом в Україні, останніми роками її поширеність і руйнівний вплив зросли. Лише у 2017 році в Україні за корупційні злочини було засуджено 18 державних службовців та високопосадовців. Україна за підсумками 2022 року отримала 33 бали зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції. Таким чином, показник зріс на один бал, і Україна тепер посідає у рейтингу 116 місце (із 180). Хоча вплив корупції найбільше відчувають ті, кого вона безпосередньо торкнеться, вона також має ширший вплив. На всіх рівнях влади корупція та відсутність підзвітності призводять до того, що основні послуги не надаються, а програми неефективні. Зрештою, це може позбавити простих людей їхніх прав і підірвати основи суспільства.

За Методикою стандартного опитування щодо корупції в Україні було взято 5 показників ефективності державної антикорупційної політики. Помічено в ході спостереження поступове зростання частки населення, яка негативно ставиться до корупційних проявів, у 2021 році вона сягає майже половини (49,4%). Частка населення, яка мала власний корупційний досвід (за самооцінкою респондентами їхньої залученості до корупції), лишається стабільною – трохи більше від чверті (26%). Частка готових повідомляти про факти корупційних проявів зменшилася у 2020 році, проте зросла у 2021 році до 9,8% серед населення і до 22,7% серед бізнесу. [1].

Різні філософи мають різні погляди на корупцію. Ось декілька відомих філософів та їхні погляди на корупцію:

Арістотель вважав, що корупція є результатом надмірного багатства та розкоші. Він вважав, що корупція виникає тоді, коли люди більше дбають про власні особисті інтереси, ніж про загальне благо.

Конфуцій вважав, що корупція виникає через відсутність моральних цінностей і етичних принципів. Він вважав, що шлях до запобігання корупції полягає у вихованні моральних якостей та етичної поведінки.

Кант вважав, що корупція є порушенням морального закону. Він стверджував, що корупція підриває принципи справедливості та чесності та руйнує довіру, яка є важливою для соціальної співпраці.

Руссо вважав, що корупція є результатом нерівного розподілу багатства та влади в суспільстві. Він вважав, що корупції можна запобігти, створивши рівніше та справедливе суспільство.

Загалом, філософи схильні погоджуватися з тим, що корупція є проблемою, яка виникає внаслідок недотримання етики, моралі чи справедливості, і що їй можна запобігти шляхом культивування цих цінностей.

Станом на 2014 рік в рейтингу корумпованості країн Україна посіла 142 місце серед 175 країн. Станом на 2021 рік Україна опустилася на 122 місце. Україна у всі часи незалежності страждала від злочинної поведінки можновладців, які розкрадають державні кошти і зловживають своїм службовим становищем навіть під час війни. І повномасштабне вторгнення росії тільки погіршило ситуацію, так як у мирний час корупція ставила під загрозу добробут громадян, а сьогодні – життя мільйонів [2].

І поки українські воїни віддають своє життя за свої сім'ї і землю, народні обранці збагачуються за рахунок підтримки воєнних партнерів, розкрадають гуманітарну допомогу і на посаду голови держкіно назначають кінологів. Також українське ЗМІ 2 листопада 2022 року повідомило про те, як «Близька подруга голови Дніпропетровщини отримала 1,5 млрд на дороги в області», представники держави від коментарів утримались і залучили до

святування звільнення Херсону. Також не можемо оминати Олену Кравець, яка за продюсування програми Тихий вечір з державного бюджету отримає гонорар у розмірі 1 млн гривень, в той час, як в людей через війну немає даху, їжі і вікон, ще планують виділити каналу ІНТЕР і 1+1 по 15 млн гривень. General Motors, на одному з яких, за спостереженнями Bigus Info роз'їжджав Києвом заступник Єрмака – Тимошенко Кирило, також канал наголосив, що 50 автівок були передані Міністерству Інфраструктури і в ході відповіді на депутатське звернення виявилось що «зазначені автомобілі не обліковуються на балансі Міністерства Інфраструктури України», тоді Тимошенко заявив, що користався автомобілем в робочих цілях, так як він стоїть на обліку у ДУС, проте в ході відповіді на депутатське звернення ДУС повідомило, що «не приймало на баланс автомобілі Chevrolet Tahoe», а ці автомобілі передавалися виключно для евакуації людей зі східного регіону, на сьогодні цей автомобіль евакує тільки Тимошенка Кирила в кордонах Києва. НафтоГаз повідомив, що за час повномасштабного вторгнення вони виписали собі премії у розмірі 208 млн грн, при цьому НафтоГаз відзвітував про збитки з січня по квітень у розмірі 57 млрд. на фоні цих подій одразу згадується радник Єрмака пан Вітренко, який у травні у розпал війни купив Bentley за \$500 тис [3].

Висновок: логіка в цьому проста: продемонструвати, що українські можновладці живуть поза їхніми офіційними заробітними платами, що українська влада заплющує очі на це.

Україна створила різні інституції для боротьби з корупцією та забезпечення прозорості та підзвітності. Незалежне антикорупційне бюро (НАБУ) відіграє важливу роль у боротьбі з корупцією, сприяючи доброчесності та прозорості в державному та приватному секторах. НАБУ також отримало багато міжнародних нагород за інноваційний підхід та ефективність у боротьбі з корупцією. Уряд доклав серйозних зусиль для реформування судової системи, щоб забезпечити притягнення корумпованих чиновників до відповідальності. Необхідно докласти більше зусиль для забезпечення успішного впровадження цих реформ та інших заходів для забезпечення більш ефективного надання державних послуг.

Для боротьби з корупцією можна використовувати кілька методів: Юридичні заходи: Уряди можуть запроваджувати суворі закони та правила для запобігання корупції. Це включає створення незалежних антикорупційних органів для розслідування та переслідування корупціонерів. Прозорість і підзвітність: підвищення прозорості в урядових процесах і прийнятті рішень може зменшити можливості для корупції. Цього можна досягти за допомогою таких заходів, як ініціативи відкритих даних, доступ громадськості до інформації, регулярні аудити та інспекції. Зміцнення інституцій: сильні та незалежні інституції, такі як судова система та правоохоронні органи, мають вирішальне значення для запобігання та боротьби з корупцією. Залучення громадянського суспільства: організації громадянського суспільства можуть відігравати вирішальну роль у приборканні корупції, сприяючи прозорості та підзвітності, відстоюючи реформи та контролюючи діяльність уряду. Освіта та обізнаність громадськості: Освітні та просвітницькі кампанії можуть сприяти розвитку культури доброчесності та зниженню терпимості до корупції. Етичне лідерство: Етичне лідерство на всіх рівнях влади та суспільства має важливе значення для стримування корупції. Це включає в себе подання гарного прикладу, заохочення доброчесності та етичної поведінки, а також виховання культури підзвітності.

Важливо зазначити, що боротьба з корупцією є складним і постійним процесом, і для ефективності часто потрібні численні підходи. Найуспішнішими стратегіями часто є ті, які включають поєднання правових заходів, інституційного зміцнення, залучення громадськості та культурних змін.

1. Національне агентство з питань запобігання корупції. Звіт за результатами опитування
2. Мельник М. І. Корупція - корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія / М. І. Мельник. - К. : Юрид. думка, 2004.
3. Телеканал <https://fakty.com.ua>
4. Скулиш Є. Явище корупції: теоретико-правовий аспект/ Євген Скулиш // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. - 2009. - № 3
5. Деріга В. В. Політична корупція: визначення та особливості / В. В. Деріга // Наук. пр. - 2009.
6. Фрадинський О. Соціально-економічні аспекти корупції в Україні / О. Фрадинський // Світ фінансів : наук. журн. - Тернопіль, 2005. - Вип. 2
7. Журавський В. С. Корупція в Україні - не політика: [монографія] / В. С. Журавський, М. І. Михальченко, О. М. Михальченко. - К. : Фенікс, 2007.

УДК 342.95
DOI: 10.31733/17-03-2023-609-610

Ана ХИРСА
студентка ННІ права та інноваційної освіти
Науковий керівник:
к.ю.н. **Євгенія МІНАКОВА**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНО ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Права і свободи людини і громадянина є пріоритетним напрямком діяльності держави. Перш за все, виникає потреба у формуванні ефективних гарантій їх забезпечення та захисту невід'ємної складової демократичних перетворень, яка об'єктивно забезпечує активну діяльність із запобігання та протидії корупції. Поняття «корупція» ми розуміємо як отримання хабарів державними службовцями, продажність чиновників, зловживання владою та посадовим становищем заради особистого збагачення [1]. Найбільшою перешкодою на шляху забезпечення національної безпеки та демократизації суспільства є корупція, і її подолання є основною вимогою провідних лідерів країн світу. Питання корупції та боротьби з нею досліджували такі вчені: Д. Лук'янець, М. Мельника, Є. Невмержицького, В. Сташиса, О. Ткаченко.

Однією з ознак адміністративного правопорушення є суспільна шкідливість дії чи бездіяльності, яка полягає в тому, що вона заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди об'єктам адміністративно-правового захисту, які передбачені ст. 9 КУпАп. Про суспільну та державну шкоду можна вказати на юридичні склади, встановлені статтями, розташованими у Розділі 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Передбачено адміністративну відповідальність за порушення:

- обмежень щодо суміщення та сумісництва з іншими видами діяльності (ст.172-4);
- встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст.172-5); вимог фінансового контролю (ст.172-6);
- вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст.172-7);
- за незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст.172-8);
- невжиття заходів щодо протидії корупції (ст.172-9);
- порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаним з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням (ст.172-9-1);
- порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля (ст.172-9-2) [2].

Відповідно до положень нормативно-правового акту, корупція становить використання собою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 вище зазначеного Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [3].

Система протидії корупції базується на основоположних принципах: верховенства права; законності; комплексності провадження механізмів правового, політичного, організаційного, технічного та фінансового характеру; невідворотності відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень; участі громадськості як одного із елементів так званого моніторингу щодо заходів у сфері протидії корупції закріплених у нормативно - правових актах які регулюють питання протидії корупції та запобігання корупційних правопорушень, але насамперед потрібно вирішувати причини та умови виникнення корупції.

Поняття запобігання корупції, являє собою частину загальнодержавної

антикорупційної політики, об'єднаної національною ідеєю подолання цього негативного явища, полягає у недопущенні її фактів, та розповсюдження, вжиття дієвих заходів з відвертання корупції, включає стратегію розвитку публічно-правових відносин щодо усунення, нейтралізації чи обмеження дії осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (детермінант) корупції та цілеспрямованому впливі за допомогою комплексу заходів для досягнення поставлених цілей щодо зменшення корупції в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України у міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції [4, с. 32].

Одним із міжнародних актів проти корупції є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (2003), яка закріплює такі заходи протидії: сприяння в життю й посиленню заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею; заохочення, сприяння та підтримка міжнародного співробітництва й технічної допомоги в запобіганні корупції та в боротьбі з нею, зокрема в поверненні активів; заохочення чесності, відповідальності й належного управління громадськими справами й державним майном [5].

Адміністративну діяльність щодо запобігання корупції мають здійснювати лише уповноважені суб'єкти виконання завдань і функцій, права та обов'язки яких передбачені чинним законодавством.

Не менш важливими у протидії корупції є суб'єкти реалізації зазначеного законодавства: Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України; Генеральний прокурор і підпорядковані йому прокурори; Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне антикорупційне бюро України, СБУ, НАЗК; уповноважені підрозділи органів державної влади; місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; підприємства, установи, організації, їх посадові особи та працівники, а також громадяни. Висновок: Діяльність із запобігання корупції має здійснюватися зазначеними суб'єктами відповідно до чинного законодавства (окремими державними органами чи підрозділами державних органів та іншими суб'єктами), їх діяльність має регулюватися нормами адміністративного права. До видів адміністративної діяльності, пов'язаної із запобіганням корупції, залежно від її характеру належать превентивна та юрисдикційна діяльність.

1. Гбур З. В. Державне управління економічною безпекою України: теорія та практика: монографія. ТОВ «Друкарня «Рута», 2018. 408 с. URL: <https://www.nuozu.edu.ua/zagruzka2/EB3.pdf>.

2. Відповідальність посадових осіб за вчинення корупційних правопорушень, 2019. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/pol/uk/publish/article/99196;jsessionid=EE7301109BE6203186838F84FEC3A2B9>.

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (зі змінами і допов.). Відомості Верховної Ради України. 2020. Ст. 2056.

4. Шатрава С. О. Адміністративно-правові засади запобігання корупції в органах Національної поліції України: дис. д-ра юрид наук: 12.00.07. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 433 с.

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Конвенція від 31.10.2003 р. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.

УДК 342.95
DOI: 10.31733/17-03-2023-611-612

Нікіта ХМУРІНСЬКИЙ
курсант факультету №4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Корупція є серйозною загрозою для національної безпеки та оборони України, особливо в умовах воєнного стану. Вона порушує закони, підриває довіру до держави та владних структур, зменшує ефективність використання ресурсів і призводить до значних втрат для економіки та людських життів.

Під час воєнного стану, коли країна знаходиться у стані війни або загрози воєнного нападу, корупція може стати надзвичайно небезпечною. Недостатність ресурсів та засобів, що передаються на підтримку національної безпеки та оборони, може стимулювати поширення корупції серед посадовців, що відповідають за закупівлі, розподіл коштів, а також за контроль та нагляд за військовою діяльністю [1].

Корупція може призвести до того, що значна частина виділених на оборону коштів буде витрачена неефективно або зовсім не буде спрямована на потреби військових. Наприклад, посадовці можуть завищувати ціни на закупівлі, використовувати фіктивні компанії для отримання грошей, або взагалі не здійснювати потрібні закупівлі. Крім того, корупція може впливати на ефективність військових дій. Наприклад, у випадку, коли військові не отримують необхідного спорядження та зброї через корупційні схеми, вони можуть бути менш ефективними в бойових діях. Також корупція може призвести до того, що військові розташовуються в менш вигідних позиціях, або їх розташування стає відомим [2].

Україна вийде з війни в ситуації, коли її антикорупційна інституційна база буде слабшою, ніж була до війни [3]. Також в країні стане менше експертів-антикорупціонерів, і вона, якщо країні дотримаються своїх обіцянок щодо відновлення України, буде буквально завалена іноземною матеріально-фінансовою допомогою. Існує ще один важливий елемент, який також впливатиме на корупційний ландшафт країни після війни: прийнятність корупції як можливого засобу вирішення проблем буде принаймні такою ж високою, як і до війни, особливо щодо високого рівня корупції. Підсумовуючи, можна сказати, що після війни Україна зіткнеться зі значно підвищеними корупційними ризиками з послабленням антикорупційної бази. У цьому немає нічого нового; це траплялося в кожній країні, яка коли-небудь брала участь у збройному конфлікті.

Як передумова для успішної боротьби з корупцією, спеціалізовані українські антикорупційні агенції мають якнайшвидше запрацювати на повну потужність: повернувши свій персонал з полів боїв, набравши необхідний новий персонал і перейшовши з «воєнного режиму» у бізнес-режим [6].

Оскільки громадянське суспільство в Україні є надзвичайно важливим і потужним гравцем у боротьбі з корупцією, його участь у цих заходах, а також його повернення до «нормального життя» буде надзвичайно важливим. Проте неурядові організації просто не зможуть досягти свого довоєнного рівня діяльності без значного фінансового внеску з боку внутрішніх і міжнародних донорів, багато з яких припинили своє фінансування під час війни. Навіть якщо необхідні кошти будуть доступні, потрібно знайти спосіб залучити неурядових антикорупційних експертів, які через війну були змушені залишити свою антикорупційну діяльність [4].

Сьогодні Україна перебуває в дуже складній ситуації, і країна, її народ і влада заслуговують на всю можливу допомогу. Однак об'єктивно приплив іноземної допомоги також збільшує ризики корупції. Хоча Україну не можна звинувачувати ні у війні, ні у підвищенні корупційних ризиків, боротьба з корупцією в країні – це виключно відповідальність її уряду. Уряд має підготувати країну до боротьби з корупцією відразу після війни або навіть раніше, а також готову протистояти як старим, так і новим корупційним ризикам. У цій сфері країна також потребуватиме міжнародної

допомоги [5].

Підсумовуючи, у світлі руйнувань, з якими зараз стикається Україна, мабуть, надзвичайно важко зберігати холоднокровність і планувати будь-що, включно з поточними та майбутніми зусиллями по боротьбі з корупцією; однак іншого способу забезпечити максимальну ефективність будь-якої майбутньої антикорупційної діяльності немає. Будь-які помилки, зроблені в цій сфері з будь-якої причини, сентиментальної чи іншої, будуть використані корумпованими особами та іншими безпринципними ворогами України. Цього слід уникати будь-якою ціною, тому міжнародні донори, український уряд і український народ повинні підготуватися до наступної битви, цього разу проти корупції. Вони повинні бути готові робити це відповідно до найкращих міжнародних стандартів і передової практики – професійно, неупереджено та суворо. Будь-яке відхилення від такого підходу матиме дуже шкідливі та дорогі наслідки як для України, так і для міжнародної спільноти.

1. War and Corruption in Ukraine. Home Page. URL: <https://doi.org/10.30709/eucrim-2022-007> (дата звернення: 02.03.2023).

2. Fighting Corruption in Wartime Ukraine. Wilson Center. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/fighting-corruption-wartime-ukraine> (дата звернення: 02.03.2023).

3. EUAM UKRAINE: European Union Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform in Ukraine - Civilian Mission | EEAS Website. EEAS | EEAS Website. URL: https://www.eeas.europa.eu/euam-ukraine/euam-ukraine-european-union-advisory-mission-civilian-security-sector-reform-ukraine_en (дата звернення: 02.03.2023).

4. CSIS Briff against European union advisory of Ukrainian anti-corruption mission Website. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/221108_Lohsen_anti_corruption.pdf?VersionId=b4Src1syzltAtGEWIAE8q7greJVVOxL9 (дата звернення: 02.03.2023).

5. EUAM UKRAINE: European Union Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform in Ukraine - Civilian Mission | EEAS Website. EEAS | EEAS Website. URL: https://www.eeas.europa.eu/euam-ukraine/euam-ukraine-european-union-advisory-mission-civilian-security-sector-reform-ukraine_en (дата звернення: 02.03.2023).

ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ В РІЗНИХ СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 176

DOI: 10.31733/17-03-2023-613-614

Світлана ГАНАБА

професор кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
доктор філософських наук, професор

ПРИРОДА ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Питання рівності, розширення можливостей людиною реалізувати свої природні права не є лише сферою юриспруденції, а й психології, соціології, політології та інших наук, які вивчають людину та її соціальну діяльність. Чому ця тема залишається актуальною та релевантною у суспільстві? Насамперед, тому, що правової точки зору закладено принцип рівності прав, а от практики суспільного життя досить часто свідчать про факти гендерної нерівності та низки суспільних упереджень. Йдеться про приклади прихованої дискримінаційної поведінки, тобто такої, яка обмежує права та свободи людини. Отож, проблема полягає у необхідності у свідомості, думках, діях людини подолати наявні, але почасти приховані форми упередженого ставлення, неповаги до інших, відмінних думок, релігійних, політичних й моральних переконань тощо, перебільшення власних досягнень та приниження інших ідей.

Чоловіки та жінки можуть мати різні інтереси, здібності та світоглядні уявлення, але кожен є унікальним і самоцінним. Суспільство досить часто нівелює цю самобутність шляхом нав'язування певних смаків, правил, очікувань та шаблонів, встановлюючи у такий спосіб «норму», тобто те, що у суспільстві має визначатися й чого варто уникати чи позбуватися. Ці суспільні практики проявляються у стереотипах.

Стереотип – це усталений шаблон мислення, заборони, як правило, не має безпосереднього відношення до реальності. Це поняття було запозичене зі сфери дукарства, де розумілося як певне кліше, відбиток. Зауважимо, що стереотипи є важливою частиною буденної свідомості людини. На основі стереотипів формується низка ефектів міжособистісного сприйняття, створюється тенденції сприйняття соціальних об'єктів як максимально несуперечливих тощо. Природа стереотипів є інертною. Тобто, стереотипи досить повільно змінюються. Сукупність стереотипів розглядається як певний фільтр, через який й за допомогою якого людина сприймає дійсність. Соціальні стереотипи формуються на основі культурно-історичного досвіду, сімейних традицій, інформаційного ресурсу, літературного й музичного контенту тощо. Підґрунтям у формуванні особистісних стереотипів є індивідуальний життєвий досвід людини. Велику частку у соціальних стереотипах займають гендерні стереотипи. Гендерні стереотипи – це сформовані культурою та розповсюджені у ній узагальнені уявлення про те, якими є жінки та чоловіки й якими мають вони бути з точки зору соціальних запитів та орієнтирів певного суспільства. Як ілюстрація гендерних стереотипів висловлювання: «Ну, що ти нюняєш як дівчинка! Мужики не плачуть!», «Ти ж дівчинка, чи варто дівчаткам займатися боксом, а хлопчикам – бавитися з ляльками».

Варто зазначити, що природа гендеру є соціальною. Вона розуміється як сукупність соціально-рольових й культурних інтерпретацій рис особистості та поведінки чоловіка та жінки на відміну від біологічних характеристик. Французька філософія Сімона де Бовуар у книзі «Друга стать. Жінкою не народжуються, жінкою стають» стверджувала, що жінкою

не народжуються, жінкою стають. Дослідниця уважала, що лише завдяки праці жінці вдалося суттєво подолати дискримінацію, що віддаляла її від чоловіка. Лише праця змогла гарантувати їй реальну свободу й той самий час руйнувати систему засновану на її залежності від чоловіка, ліквідувати потребу у посереднику – чоловікові, який пов'язує її із світом зовнішнім [1].

Отож, гендер й стать – це не одне й те саме. Якщо під статтю розуміють фізичні та біологічні характеристики, за якими розрізняють жінок та чоловіків, то під гендером розуміють сукупність ролей, поведінку, діяльність і характеристики, які у певному суспільстві й у певний час вважаються прийнятними для чоловіків та жінок. Таким чином, гендер є побудований соціально. Гендер визначає, що очікується, дозволено чи ціниться в жінці або чоловікові в певному середовищі. У більшості суспільств є відмінності та нерівності в жіночих і чоловічих обов'язках, виконуваних функціях, доступу до ресурсів та контролю над ними, у можливостях для прийняття рішень. Гендер – це частина ширшого соціокультурного контексту, як і інші важливі для соціокультурного аналізу критерії, зокрема клас, раса, рівень бідності, етнічна приналежність, сексуальна орієнтація, вік тощо.

Гендерні стереотипи відтворюються насамперед тоді, коли ми оцінюємо здатність чоловіків виконувати певні завдання та розглядаємо можливості соціальної взаємодії жінок. Працездатність розглядається як показник більшої активності у чоловіків, а турбота про інших – як ознака більшої соціальності у жінок. Відмінності з акцентом на праці та турботі про інших дійсно помітні в поведінці чоловіків і жінок. Так, прагнення до діяльності й надмірна впевненість стають причиною більш ризикованого вибору чоловіків (наприклад, вживання алкоголю та наркотиків, азартні ігри, керування автомобілем), проте жінки у цих сферах більш обережні. Чоловіки і жінки також прагнуть працювати в різних сферах і брати на себе різні обов'язки. Жінки в різних країнах і культурах витрачають більше часу на домашню діяльність, ніж чоловіки, незалежно від їх професійного статусу.

Гендерні стереотипи перебільшують сприйняті наслідки класифікації людей за їх статтю та пропонують надто спрощений погляд на реальність. Вони підсилюють сприйняті межі між жінками та чоловіками і, здавалося б, виправдовують символічні та соціальні наслідки гендеру для диференціації ролей та соціальної нерівності. Широке усвідомлення гендерних стереотипів має велике значення для тих, хто покладається на стереотипні очікування для оцінки інших, а також тих, хто піддається цим судженням. Гендерні стереотипи поділяють жінок та чоловіків і їх наслідки впливають на користувачів стереотипів та цілі обох статей.

Отже, гендерні відмінності розвиваються протягом життя, підставою для них є те, як хлопці та дівчата виховуються та навчаються. У цьому процесі біологічні відмінності слугують основою для спільних переконань про характерні риси та здібності жінок та чоловіків. Проте дослідження вказують на те, що різні суспільні ролі та владні позиції чоловіків як працівників та жінок як домогосподарок, а не біологічні відмінності між ними, підкреслюють та збільшують початкові відмінності. Соціальні ролі та стать людини впливають на гормональну регуляцію, саморегуляцію та соціальну регуляцію. В кінцевому рахунку це викликає різні думки, почуття та поведінку у чоловіків і жінок. Стереотипи загалом та гендерні стереотипи зокрема можуть бути корисними, коли є необхідність робити швидкі оцінки того, як невідомі люди можуть вести себе, або намагатись зрозуміти, наскільки великі групи людей відрізняються одна від одної. Однак ці самі функції роблять стереотипи набагато менш корисними для оцінки точного потенціалу або оцінки визначальних характеристик конкретних людей.

Гендерні стереотипи – це культурні уявлення, нав'язані суспільству роками і навіть століттями про те, якими мають бути чоловіки та жінки. У XXI столітті відбувається боротьба за гендерну рівність та руйнацію цих стереотипів, які заважають суспільному розвитку. Подолання цього явища є актуальним питанням, оскільки саме на основі застосування гендерних стереотипів та упереджень виникає гендерна нерівність, яка залишається суспільною проблемою. Загалом, стереотипи відображають загальні очікування щодо представників певних соціальних груп. Однак, навіть якщо існує загальна різниця між цими групами, то не всі представники цих груп обов'язково відрізнятимуться один від одного.

1. Бовуар С. Друга стать. К. : Наш формат, 2017. 346 с.

УДК 351.74+176
DOI: 10.31733/17-03-2023-615-616

Борис ЛОГВИНЕНКО

професор кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,

**ГЕНДЕРНА СЕНСИБІЛІЗАЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ**

На міжнародному рівні знаковими слід вважати Резолюцію 1325 (2000), ухвалену на 4213-му засіданні Ради Безпеки ООН 31.10.2000, та резолюцій Ради Безпеки ООН 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2242, 2467, 2493, що у сукупності формують порядок денний «Жінки, мир, безпека». Зокрема, резолюція 1325 стала однією з найбільш важливих резолюцій ООН у сфері політики безпеки. Цей документ наголошує на важливій ролі жінок у запобіганні і врегулюванні конфліктів та в розбудові миру, а також закликає держави-члени забезпечити більш активну участь жінок на всіх рівнях прийняття рішень в національних, регіональних і міжнародних інститутах, у механізмах запобігання, управління та вирішення конфліктів. Зазначена резолюція визначає особливу важливість врахування потреб жінок та дівчат у конфліктних ситуаціях та особливу вразливість жінок перед негативними наслідками конфліктів. Рада Безпеки закликає держави-члени ООН активно залучати жінок до прийняття рішень на всіх рівнях в рамках національних, регіональних та міжнародних інститутів та механізмів запобігання, регулювання та вирішення конфліктів [1].

На момент прийняття першого Національного плану у лютому 2016 року, Україна стала першою державою світу, де такий документ було прийнято в умовах збройного конфлікту. У свою чергу, 28.10.2020 Кабінетом Міністрів України було прийнято рішення про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Це другий план, за яким працюватиме Україна ще понад два роки. Планом визначено конкретні кроки, спрямовані на створення умов для забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у подоланні конфліктів, встановленні миру, процесах відновлення, протидії безпековим викликам, системній протидії насильству за ознакою статі та насильству, пов'язаному з конфліктом. У той же час, вагомими перешкодами для виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» в Плані названі недостатність знань і навичок у виконавців Національного плану, обмеженість людських і матеріальних ресурсів, технічного забезпечення [2].

Вищенаведене свідчить про важливість впровадження гендерно чутливих підходів у діяльність Національної поліції. Інакше кажучи, гендерна сенсibilізація у діяльності Національної поліції України є важливою у цілому та в умовах воєнного стану зокрема. Тим більше, що цей пріоритет у розбудові поліції не є новим. Ще у 2016 році відбулася дискусія в рамках проекту Міжнародного центру перспективних досліджень «Модернізація України через гендерну рівність». В межах дискусії було наголошено на тому, що світовий досвід свідчить, що широке залучення жінок до роботи в органах правопорядку слугує ключем до істотного скорочення насилля з боку цих органів по відношенню до громадян. Експерт з гендерних питань О. Захарова слушно наголосила, що: «правоохоронець-чоловік часто бачить свою роботу як «владний контроль», у той час як жінка – як «громадську службу» [3].

Аналіз відкритих Інтернет публікацій щодо результативності проведених на виконання Плану заходів у призмі діяльності Національної поліції дозволяє виокремити наступні проблеми, що мають місце і сьогодні:

- систематичність реалізації заходів та спрямованість зусиль. Важливим є контроль за реалізацією заходів Плану на кожному організаційному рівні, прозора і чітка звітність відповідальних за виконання суб'єктів. Має бути задекларована неможливість зміни курсу в межах відомства, а лише його коригування на підставі відкритих обговорень;
- масштабність та комплексність заходів. Впровадження потребує не лише створення інформаційних брошур про гендерну рівність і формальна звітність про

реалізовані заходи, а й здійснення конкретних кроків – від обладнання вбиральнь та місць для відпочинку в територіальних підрозділах Національної поліції, до врахування жіночої анатомії при розробці предметів однострою і спеціального спорядження;

– роз'яснювальна робота і практичне подолання стереотипів. Більшої консолідації потребують ініціативи окремих громадських організацій, науково-дослідницьких лабораторій закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, спрямовані на досягнення фактичної, а не формальної гендерної рівності у поліції.

Загалом, проблема забезпечення гендерної рівності в поліції не є суто українською, а носить міжнародний характер. Причому сутність проблем, які пов'язані із гендерною сенсibiлізацією в поліції багато в чому є тотожними як для розвинутих демократичних держав, так і для держав третього світу.

Також, в умовах дії воєнного стану, для жінок-поліціанток зростають стресові чинники суб'єктивного і об'єктивного змісту, збільшується загроза сексуального насильства, посилюються напруженість і виникнення конфліктних ситуацій. Разом із тим, позитивними моментами в таких умовах можна вважати зменшення гендерних упереджень, більш тісна взаємодія з населенням та зростання довіри останнього до діяльності поліції, зростання відсотку жінок-поліцейських на керівних посадах.

Не зупиняючись більш детально на особливостях гендерної сенсibiлізації в діяльності Національної поліції, окреслимо перспективні кроки, що потребують впровадження з урахуванням дії воєнного стану. До таких, нами віднесено такі:

– по-перше, при здійсненні добору на вакантні посади в поліції необхідний відхід від наказів та співбесід у бік прозорих та рівних умов конкурсу;

– по-друге, має бути збільшено увагу до відпочинку поліцейських в умовах посиленого несення служби. Відпочинок на службі та вдома має сприяти максимальному відновленню особового складу. Посилення впливу стрес-факторів в умовах війни вимагає належного психологічного супроводу та відновлення поліцейських. Особливо це стосується жінок, які часто поєднують службу із організацією домашнього побуту;

– по-третє вимагає удосконалення роз'яснювальна робота в територіальних підрозділах поліції щодо важливості ролі жінок у поліції, застереження від інфантилізації виконуваних ними службових обов'язків;

– по-четверте, вимагає удосконалення внутрішня організаційна діяльність у поліції щодо дотримання гендерної нейтральності, недопущення мобінгу, сексуальних домагань на службі тощо;

– по-п'яте, мають бути впроваджені організаційні зміни – жіночий однострій та спеціальне спорядження, відповідність санітарно-гігієнічним вимогам і правилам місць несення служби;

– по-шосте, слід посилити увагу до забезпечення особистої безпеки жінок-поліцейських в умовах воєнного конфлікту, визначити ключові алгоритми їхньої безпечної поведінки в різноманітних ситуаціях (окупації, при бойових зіткненнях, деокупації та фільтраційних заходах).

Таким чином, поряд із зростанням ролі жінок в діяльності Національної поліції як сучасної правоохоронної інституції, потрібно приділити належну увагу дієвому забезпеченню їхніх прав як у звичайний так і у особливий період.

1. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Національна соціальна сервісна служба України. URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-oon-1325>.

2. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 р. № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>.

3. Силкові відомства і гендерна рівність: якою є роль жінки у реформованих та нерепформованих органах правопорядку. Прес-служба МЦПД від 28.10.2016 р. URL: <https://icps.com.ua/sylovi-vidomstva-i-enderna-rivnist-yakoyu--rol-zhinky-u-reformovanykh-ta-nereformo-vanykh-orhanakh-pravoporyadku/>

УДК 176

DOI: 10.31733/17-03-2023-617-618

Елеонора СКИБА

професор кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ROLE OF GENDER STUDIES IN THE SYSTEM OF MODERN PHILOSOPHICAL KNOWLEDGE

Today knowledge integrated and linked inextricably most of modern ideas about the future of culture and society with the need for maximum development of the individual, the personal principle of both men and women. These ideas should be used as general principle and should be included in the methodology for analyzing the culture and philosophy of modern community. Such approach made it possible to clarify the essence of gender in modern society.

One of the effective tools for achieving the goal of creating a just and harmonious society is the inclusion of gender studies in the system of modern philosophical knowledge. Consideration of the issue of the relationship between the individual and society, the power and autonomy of the individual, modern identity, problem of freedom and subordination from the standpoint of gender theory significantly changes the previous knowledge about the way of human existence and its organization.

To solve these urgent problems we have to pay great attention with methods. As we understand we have to pay into effect structuralism. This method helps to reveal and subject to socio-philosophical analysis the content, nature and role of gender studies and feminist theory in the culture of modern discourse, determine the trends of their development and interaction with the philosophical currents of modernity.

To achieve this goal, the researcher who needs to receive deep knowledge should solve the following specific tasks: to explore the philosophical and methodological interaction of gender theory and nowadays situation in European philosophy; to reveal the essence of gender theory, the causes of the emergence in the system of modern humanitarian knowledge. To overcome the problem of gender violence we need to reveal the features of the modern philosophical vision of the masculine and feminine. When conducting deep analyses of gender difference and gender violence we can reveal the possibilities of using a gender approach in solving urgent philosophical and socio-cultural problems of our time: the autonomy of the individual and its identification, the relationship of power to women and men, gender dominance, gender and gender stratification [1].

To reduce the gender stereotype influence on many social issues it is important to make the socio-philosophical analysis of the social and culture discourse, study the nature and role of gender implications and feminist theory in modern culture, to identify trends in their development and interdependence with philosophical trends in today reality.

When trying to understand the origin of reproducing the gender violence in today reality the study methods of historicism, a systematic approach, dialectical unity of the individual, special and general helps us to see the source of this phenomenon. When we want to change the situation, it is necessary to shift the focus from the abstract to the concrete and pay attention comparative and dialectical methods.

Our society need to be reduce the bad consequences of gender stereotypes influence that is why the theoretical analysis of the social philosophy of modernity is the fundamental provisions of modern changes in community. The scientific works of M. Foucault, J. Baudrillard, J.-F. Lyotard, J. Lacan, R. Barthes and others using the methods of deconstruction, phenomenological reduction, approaches and techniques of hermeneutics help us to see the possible ways of this problem solving.

Methodologically, research work proceeds from the fact that all traditionally considered «natural» differences between the sexes have not biological, but social grounds, and therefore the main methodological approach to solving gender problems is the theory of the sociocultural construction of gender. To reveal the constantly continues reproduction of gender inequality and problem related it is important to make the critical analysis on traditional knowledge on discourse.

The deconstruction of many myths of patriarchal culture (for example, about how male hunted for food, and female gathered crops for helping them) became possible largely due to the experience of the West in the 70s. Such scientists as

N. Hartsock believes, for example, that feminists, through the «awakening of consciousness» method, reinvented the original Marxist method, which claims that gender theory is based on experience and integrates personal and political transformation, and that both are part of the same revolutionary process [2].

Exploring the issues of metaphysics and the theory of knowledge, most modern feminist scholars pay main attention to the problems of values, recognizing the importance of the value component at the heart of any issues of feminist philosophy [3]. In the works of many authors, questions of ethical and aesthetic values are considered (K. Whitbeck, E. Fergusson, E. M. Jaggar, J. Code, etc.); numerous studies focus on issues of social and political philosophy, as well as other areas of axiology [2-3].

One of the most effective way to reduce the impact of gender issues is putting into the practice the principles of multiplicity and difference.

One of effective way to overcome stereotypes was made by gender theories who challenged traditional binary oppositions including such as intellectual/emotional; abstract/concrete (sensual), unconscious (repressive)/conscious, thought-creativity of administrative work, true beliefs outside of society / socially induced false beliefs.

Gender theorists radically changed the masculine-normative terms of the discussion about reality and experience, forced to recognize the differences produced by gender, prompted researchers to accept the postmodern-feminist theory of identity, in which gender is understood as a relevant links in the complex issues of class, race, ethnicity, and age.

1. Skyba E. Gender challenges of modern societies. *Philosophy, economics and law review*. 2021. Vol. 1 (2), pp. 18-24.

2. Hartsock N. *The feminist standpoint revisited and other essays*. Boulder, Colorado: Westview Press. 1998.

3. Hartsock N. Rethinking Modernism: Minority vs Majority Theories. *Cultural Critique*. 1987. № 7. Pp. 187-206.

УДК 176

DOI: 10.31733/17-03-2023-618-619

Роман КАРПЕНКО

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук

GENDER POLICY IN ACADEMIC SCIENCE DURING WAR

First of all, to reveal the essence of oneself concepts of gender and gender inequality, in particular, we consider it expedient to refer to an encyclopedic dictionary. The term "gender" is interpreted as a concept that "unites and characterizes socially formed psychological traits, signs, properties of the subject's social behavior determined by his gender" [1, p.12]. Hence gender Inequality can be considered a violation of rights equal access to social and economic benefits depending on gender. Next, we present the results in more detail analysis of the gender situation in educational institutions.

Looking at the statistical data, it is possible to observe the dominance of women is about 80% of the total the number of teachers and lecturers, while in the field women make up 52.4% of institutions of higher education. Taking into account the research of the Center for the Study of Society, we observe that the index gender parity, that is, the ratio of women and men among university students of III-IV levels accreditation – 1.1, in universities I-II – 1.21 [2].

Such thus, for the 2013-2014 academic year in Ukraine women made up 52.3% of all students of universities I-IV accreditation levels. Such uneven distribution among women and men, depending on the specialty, is typical not only for students, but also for the teaching staff, that is, we observe the presence of horizontal segregation, in particular, among the teachers of

universities of III-IV level of accreditation in the fields of humanities, 73% are women, in the field of "economy and finance" - 67%, social sciences - 75%, pedagogy - 67%, among teachers women in natural sciences only - 45%, among IT - 43%, and among teachers of technical sciences, who after humanitarians are the largest group, women only 13%.

Thus, higher education is characterized by gender inequality, the presence of clearly expressed "male" and "female" specialties, as well as imbalance during career advancement levels, and, moreover, in "women's" specialties, men earn and occupy more there are more management positions, and "male" positions are held by women more difficult to advance or just work.

The cause of such inequality can be consider, firstly, a double load, which have almost all women, except for the hired one labor, they are engaged in housework and maternal, which limits opportunities to professional development and growth; second, gender education, which assumes that the little one children are guided into certain frameworks set by them an article.

As a result, such gender inequality does not work enable a woman to fully use her capabilities, satisfy her ambitions and, as a result, to raise the level of material condition.

Thus, without restructuring psychological landmarks that women can be for a long time successful outside the home, outside the family, as well to compete with men on equal terms, simple it is impossible to carry out the gender process education of society

1. Young K. Women, Science, and Gender Bias. The Boston Globe. October 20, 2007.

2. Female Academic Performance Lies in the Gender Bias. URL: <http://www.brightsurf.com/printfriendly/printage.php>.

УДК 176+796.01

DOI: 10.31733/17-03-2023-619-620

Дмитро ПЕТРУШИН

доцент кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат наук з фізичного виховання

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Аспект фізичної культури, через свою точність, використовується, щоб через поняття гендеру, гендерних досліджень, спробувати розібратися з рядом існуючих соціальних і соціально-психологічних проблем.

Фізичне виховання дітей та молоді в основному базується на статевому диморфізмі, в основі якого лежить біологічна відмінність чоловіків і жінок. Визначивши психічні та соціальні ролі чоловіків і жінок, вчені вживають терміни «гендер» і «гендерна відмінність».

Гендер – соціальні ознаки, які приписують жінкам і чоловікам; пов'язані з фемінністю та маскуліністю соціальної ролі, яких у певному суспільстві очікують від жінок і чоловіків.

Гендерні відмінності – відмінності між людьми, зумовлені їх статевою приналежністю.

Впровадження гендерного підходу в навчальні заклади покликане сприяти подоланню гендерних стереотипів, які заважають успішному розвитку особистості, сприяти становленню партнерських відносин між статями.

Його потрібно розглядати не тільки як сукупність фізичних відмінностей, а й такий соціальний чинник, як виховання. Таким чином, через систему фізичних вправ, що враховує індивідуальні гендерні особливості, можна сприяти формуванню зразків маскуліності та фемінності як соціальних моделей поведінки молодого покоління.

Ще в стародавніх філософіях освіти можна виділити різні способи навчання дітей різної статі. Відмінності у вихованні хлопчиків і дівчаток визначаються різними ролями і функціями, які чоловіки і жінки повинні виконувати в майбутньому в сім'ї і суспільстві. Різні подальші долі хлопчиків (чоловіків) і дівчаток (жіночок) завжди були в центрі уваги виховання дітей різної статі.

В стародавньому світі система виховання різностатевих дітей базувалася на

традиційному розподілі чоловічих і жіночих соціальних ролей у суспільстві, диференційованому підході, заснованому на видах діяльності, що виключає жінку з сімейного вогнища.

Аналіз наукової літератури дає підстави для висновку, що розвиток фізичного виховання історично зумовлювався соціальними та біофізіологічними факторами. О. Ворожбитова стверджує, що спеціалізовані соціальні категорії є механізмами подолання протиріччя між біологічно обумовленим набором фізіологічних можливостей людини та необхідністю узгодження окремих їх сторін.

Отже, гендерний підхід у фізичному вихованні виступає одним зі складників особистісно орієнтованого підходу до навчання та виховання особистості, урахуваючи її індивідуальні особливості відповідно до статі, сприяє вибору на цій основі оптимального й ефективного змісту, форм і методів навчання й виховання, створює розвивальне освітнє середовище.

1. Круцевич Т. Ю., Захарченко М. О., Марченко О. Ю. Врахування гендерного підходу в процесі занять з фізичного виховання учнівської молоді. К. : Національний університет фізичного виховання і спорту України, 2017. № 3 (1). С. 180-183.

2. Круцевич Т. Ю., Марченко О. Ю. Концептуальні засади гендерного підходу у фізичному вихованні школярів. К. : Національний університет фізичного виховання і спорту України, 2019. № 2. С. 104-114.

УДК 343.54

DOI: 10.31733/17-03-2023-620-622

Вікторія РУФАНОВА

слідчий-криміналіст відділу
розслідування злочинів, скоєних
проти життя та здоров'я особи,
СУ ГУНП у Дніпропетровській області,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ РАТИФІКАЦІЇ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ НА СТАН ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі Стамбульська конвенція) була ратифікована 20 червня 2022 р. Україна приєдналась до визнання загальноєвропейської мети цього договору: захист жінок від усіх форм насильства, недопущення кримінального переслідування

та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства, яке може бути вчинено також стосовно чоловіків та дітей (хлопців та дівчат) [1].

Ратифікація Стамбульської конвенції є результатом серйозного занепокоєння щодо масштабів та форм поширення гендерно зумовленого насильства. Переважно жінки та дівчата (80 % із загальної кількості постраждалих) піддаються таким формам гендерно зумовленого насильства як домашнє насильство, зґвалтування, сексуальні домагання, злочини «честі», примусові шлюби, каліцтво жіночих геніталій тощо.

Варто зазначити, що ратифікація та набрання чинності Стамбульської конвенції відбулася в період збройного конфлікту, який став наслідком збройної агресії з боку РФ. Дія Стамбульської конвенції поширюється і на період збройних конфліктів та захищає постраждалих від його наслідків, адже саме цей період характеризується тривалими порушеннями прав людини, особливо цивільного населення, у тому числі жінок та дітей.

Після початку повномасштабного вторгнення на територію України набули поширення такі форми гендерно зумовленого насильства, як зґвалтування, погрози зґвалтування, каліцтво статевих органів, сексуальне рабство, у тому числі примусовий шлюб, тортури сексуального характеру, примусова проституція, примусове оголення, сексуальні домагання тощо.

У ст. 4 Стамбульської конвенції зазначається, що сторони угоди засуджують усі форми дискримінації стосовно жінок та повинні своєчасно вживати законодавчих та інших

заходів з метою запобігання дискримінації. Зокрема мова йде про закріплення в національному законодавстві принципу рівності між жінками та чоловіками, заборону дискримінації жінок за допомогою санкцій, а також скасування дискримінаційних законів та практик [1].

Звернемо фокус уваги на ті зміни, які було внесено до Кримінального кодексу України з метою імплементації положень Стамбульської конвенції. Так, міжнародний договір рекомендує країнам учасникам криміналізувати сексуальне насильство (ст. 33), переслідування (ст. 34), фізичне насильство (ст. 35), сексуальне насильство, в тому числі звалтування (ст. 36), примусовий шлюб (ст. 37), каліцтво жіночих геніталій (ст. 38), примусовий аборт та примусову стерилізацію (ст. 39), сексуальні домагання (ст. 40), злочини в ім'я честі, передбачити в законодавстві обставини, що обтяжують покарання, обмежувальні та захисні приписи. Сторони повинні забезпечити, щоб провадження могло продовжуватися навіть, якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу.

Станом на березень 2023 р. Кримінальний кодекс містить норми, які передбачають відповідальність за гендерно зумовлене насильство та є реалізацією положень Стамбульської конвенції. Так, встановлена кримінальна відповідальність за домашнє насильство (ст. 126-1); примусовий шлюб (ст. 151-2); незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134 КК); невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст. 390-1). Кримінальний кодекс України доповнено розділом про обмежувальні заходи щодо осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91-1). Змінено редакцію низки статей, які передбачають відповідальність за посягання на статеvu свободу та статеvu недоторканість особи (ст.ст. 152, 153, 154 КК та ін.). У лютому 2021 року КК доповнено ст. 156-1 «Домагання дитини для сексуальних цілей» та іншими статтями, спрямованими на захист дітей від сексуального насильства (ст.ст. 301-1, 302-2 КК), відредаговано обставини, що обтяжують покарання: «б-1) вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та ін.

Також, ст. 121 КК доповнено новою формою тяжкого тілесного ушкодження як «каліцтво статевих органів», однак Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень не містять пояснення, що слід вважати таким ушкодженням [2]. Це в свою чергу викликає труднощі під час кваліфікації діянь винної особи.

Поряд з цим, слід зазначити, що не криміналізованим на сьогодні залишається сексуальне домагання, як цього рекомендує ст. 40 Стамбульської конвенції та переслідування (ст. 34), у тому числі кіберпереслідування [3].

Сексуальне домагання (харасмент) – це будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища [1]. Формами домагань може бути переслідування жертви на сайтах соціальних мереж, надсилання текстових повідомлень через мобільний телефон чи електронну скриньку, в інтернет форумах.

Переслідування, будучи умисною поведінкою, яка полягає у повторному здійсненні загрозливої поведінки, спрямованої на іншу особу, що змушує його чи її боятися за свою безпеку, може проявлятися й у формі кіберсталкінгу (кіберпереслідування) – переслідування за допомогою використання Інтернету, електронної пошти або мобільних телефонів. Кіберсталкінг полягає в повторному здійсненні загрозливої поведінки, спрямованої на іншу особу, що змушує його чи її боятися за свою безпеку (надсилання електронних листів, текстових повідомлень, які є образливими або загрозливими; розміщення образливих коментарів про респондента в Інтернеті; обмін інтимними фотографіями або відео респондента в Інтернеті або по мобільному телефону) [4].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що Стамбульська конвенція має позитивний вплив на протидію гендерно зумовленому насильству та трансформацію національного законодавства. Ратифікація Стамбульської конвенції є вирішальним кроком на шляху до євроінтеграції та демонстрації всьому світу, що права людини є пріоритетом у діяльності держави. Повага до автономії людини, захист її честі, гідності, забезпечення недоторканості є тими орієнтирами, якими прагне керуватися держава в лиці її органів.

Поряд з цим, залишаються не вирішеними питаннями належного впровадження заходів попередження вчинення гендерно зумовленого насильства, ефективної взаємодії правоохоронних органів, зміни свідомості та відношення до потерпілих від такого

насильства та механізм взаємодії з кривдником. Збройний конфлікт оголив проблему сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, зокрема щодо правильної кваліфікації таких дій, притягнення винних до відповідальності, надання допомоги постраждалим. Відсутній механізм виплати компенсацій постраждалим. Це лише вершина тих проблем, які сьогодні вирішує наша країна, однак поряд з цим, не викликає заперечень, що вектор руху до європейських цінностей, гендерної рівності та недопустимості гендерно зумовленого насильства – це шлях до європейських цінностей, розвитку, миру та добробуту у майбутньому.

1. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Закон України від 20.06.2022 р. № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text/>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції): Закон України від 18.02.2021 р. № 1256-IX. Офіційний вісник України. 2021. № 23. С. 120.

3. Руфанова В. Кібернасильство як форма гендерно зумовленого насильства. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 5 С. 128-131. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fjournal-vjhr.sk%2Fwp-content%2Fuploads%2F2022%2F01%2FVJHR_5_2021-Last.pdf&clen=2312107&chunk=true.

4. Violence against women: an EU-wide survey. Main results. European Union Agency for Fundamental Rights, 2014. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-againstwomen-eu-wide-survey-main-results-report>.

УДК 343.541.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-622-624

Ольга ШАРМАР

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗГВАЛТУВАННЯ ЯК ФОРМА ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В українському законодавстві відсутнє поняття гендерно-обумовлене насильство, яке в доктрині розглядається в розумінні насильства в сім'ї, насильства над дітьми. До певного часу національне законодавство не регулювало проблеми гендерно-обумовленого насильства саме в контексті збройного конфлікту. Активізація процесів подолання гендерно-обумовленого насильства та недискримінації почали привертати значну увагу після підписання Україною Угоди про асоціацію між Україною та ЄС через необхідність гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС. Ще одним фактором став початок тісного співробітництва зі структурами ООН в рамках розв'язання гуманітарних питань, пов'язаних із військовим конфліктом, який виник в Україні з початком агресії РФ у 2014 р.

Поняття «гендерно-обумовлене насильство», «домашнє насильство», «сексуальне насильство» досить часто розглядаються як синоніми. Під гендерно-обумовленим насильством (далі – ГОН) охоплюється порушення низки прав людини та може мати різні прояви до, під час та після завершення конфлікту, пов'язаного зі збройним конфліктом та домашнім насильством.

Кримінальний кодекс України у розділі IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» передбачає кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, до яких відносяться згвалтування, сексуальне насильство, примушування до вступу в статевий зв'язок, вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, розбещення неповнолітніх та домагання дитини для сексуальних цілей.

Враховуючи норми чинного кримінального законодавства до сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом можна віднести: згвалтування, примусову проституцію, примусова вагітність, примусовий аборт, примусову стерилізацію,

примусовий шлюб, каліцтво статевих органів, тощо.

Науковою розробкою цієї проблематики займалися такі вчені: І.В. Басиста, А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, І. В. Дроздова, Д.Г. Заброда, А.В. Запорожцев, К.В. Катеринчук, А. Кореневич, С.С. Косенко, А.В. Лабунь, О.М. Мусієнко, О. Харитоновна, А.В. Савченко, М.І. Хавронюк. Однак, попри широке коло наукових досліджень у сфері захисту від сексуального насильства як однієї із форм домашнього насильства визначення домашнього насильства та сексуального насильства як гендерно-обумовленого насильства залишаються недостатньо формалізованими.

Зупинимось на аналізі проблемних питань однієї з форм сексуального насильства зґвалтуванні. Починаючи з 2019 р. редакція норми ст. 152 КК, яка містила поняття зґвалтування була змінена і приведена у відповідність до міжнародних стандартів після того, як Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок висловив зауваження щодо недоліків відповідної статті КК і рекомендував розширити визначення зґвалтування [1, с. 33]

У зв'язку з цим у 2019 р. набрали чинності зміни, відповідно до яких зґвалтуванням вважається «вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи», а згода вважається «добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин». Це поняття ґрунтується на відсутності наданої згоди з урахуванням обставин, які формують ситуацію примусу і відповідає визначенню, яке міститься в міжнародному кримінальному праві, зокрема у елементах злочинів МКС.

Однак зґвалтування не позбавлене недоліків, а саме в ч. 1 ст. 152 КК є незрозумілим формулювання до тіла якої особи – потерпілої чи суб'єкта злочину зґвалтування здійснюється проникнення для того, щоб вчинене могло кваліфікуватись як зґвалтування. Правильно було б конкретизувати проникнення як дію, яка вчиняється гвалтівником для проникнення в тіло потерпілої особи. Тому вважаємо за необхідне ч. 1 ст. 152 КК викласти в наступній редакції: «зґвалтування вважається «вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло потерпілої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування)»».

Ще однією проблемою, яка дискутується в національному законодавстві є заборона застосування процедури медіації/примирення у справах, пов'язаних з домашнім насильством в тому числі і сексуальним. Так, відповідно до п.11 розпорядження КМУ від 21 квітня 2021 р. № 361-р «Про затвердження плану невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» передбачається удосконалення законодавства щодо застосування процедури примирення у справах, пов'язаних із домашнім насильством, та забезпечення права особи, яка постраждала від домашнього насильства, на пред'явлення позову про розірвання шлюбу: підготовка пропозицій щодо внесення змін до законодавства, в тому числі до Сімейного кодексу України та до проекту Закону України «Про медіацію», зареєстрованого у Верховній Раді України (реєстраційний номер 3504 від 19 травня 2020 р.), стосовно заборони застосування процедури медіації/примирення у справах, пов'язаних з домашнім насильством. Мінсоцполітики, Мін'юст, МВС, міжнародні та громадські організації (за згодою) [2]. Водночас в ст. 32 Конституції України передбачено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. У зв'язку з цим заборона примирення у справах, пов'язаних з домашнім насильством обмежує особисті конституційні права.

1. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України / А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич та ін. ; за заг. ред. В. Щербаченка, Г. Янової. ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». – К., 2017. 216 с.

2. Про затвердження плану невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства: розпорядження КМУ від 21.04.2021 р. № 361-р URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.01.2023 р.).

УДК 342.722

DOI: 10.31733/17-03-2023-624-625

О. БАБЕНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Марина ЮННА

доцент кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ДЛЯ СЕКТОРУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Кожне розвинуте демократичне суспільство визначає однією з головних умов свого вдосконалення діяльність, яка полягає у забезпеченні повноцінної рівності між жінками та чоловіками. Створення умов рівності між чоловіками та жінками сприяє розвитку інших суспільних інститутів.

Нині в Україні конституційно-правова сутність принципу рівності прав жінки і чоловіка є сукупністю основоположних уявлень та норм, що:

- 1) відображають усталені погляди на права жінки і чоловіка, їх сутність, розкривають змістовні характеристики, фіксують правові цінності;
- 2) є загальноприйнятими вимогами, вираженими в узагальненій формі й адресованими всім суб'єктам права [1, с. 125-126].

Дійсно, у наш час залучення осіб жіночої статі щодо несення служби в органах національної безпеки не викликає ніяких сумнівів. Жінки, у більшості випадків, складають повноцінну конкуренцію особам чоловічої статі.

Спостерігаючи за європейським досвідом, пов'язаним із забезпеченням гендерних взаємовідносин у системі національної безпеки, ми можемо спостерігати, що жінки становлять значну кількість усього персоналу. Зокрема, особливості несення служби жінкою, наприклад, у європейській поліції, містить у собі низку позитивних супутніх факторів і явищ: вона сприяє якості відбору персоналу до того чи іншого органу національної безпеки, а також, власне, покращує соціально-психологічний клімат у колективі. Загалом жінки характеризуються більш високим рівнем виконавчої дисципліни.

Натомість, у наших умовах жінка стикається з низкою проблем при несенні служби в органах та підрозділах Національної поліції України до яких можна віднести ознаки сексизму, що проявляються у висловах колег та керівництва іншої статі, а також небажанні окремих чоловіків на виконавчі чи керівні посади нижчої ланки призначати осіб жіночої статі.

Варто додати, що у статті 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначено, що державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій;
- запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок;
- забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства;
- виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;
- захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі [2].

Згаданим законом визначено інституційний механізм забезпечення гендерної рівності, зокрема, у статті 7 Закону йдеться про органи, установи та організації, наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, якими є:

- Верховна Рада України;
 - Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
 - Кабінет Міністрів України;
 - Міністерство соціальної політики України – спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
 - органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
 - громадські об'єднання [2].
- Таким чином, можемо підсумувати, що у сучасних умовах і законодавчому регулюванні суспільних відносин у сфері гендерної рівності в разі їх порушення, врегулюванням цього питання будуть займатися вище зазначені органи.

1. Деметрадзе Т. Р. Конституційний принцип рівності прав жінки і чоловіка: поняття, зміст, механізм його реалізації та захисту: дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 204 с.;

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: від 08 вересня 2005 р. /Верховна Рада України. Київ : Парлам. вид-во, 2005. (Закон України)

УДК 343.54

DOI: 10.31733/17-03-2023-625-627

Інна МЕЛЬНИЧЕНКО

ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОГЛЯД НА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ, КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Основним аспектом системи безпеки у воєнній сфері на національному рівні залишається повномасштабна збройна агресія рф, яка ведеться з застосуванням різноманітних форм та методів, у тому числі й заборонених міжнародним гуманітарним правом.

Активізація збройного конфлікту, який розпочався у 2014 р., відбулася у лютому 2022 р., коли рф здійснила повномасштабний наступ на територію незалежної, суверенної та демократичної України. Поширення набули випадки сексуального насильства, яке вчиняється військовими рф щодо населення України. Події сьогодні свідчать, що випадки сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, набувають критичного масштабу, поширеності, систематичності, особливої жорстокості. Військові рф використовують сексуальне насильство як частину свого військового арсеналу [1, с. 128]. Вчинення сексуального насильства, тортур, катувань, вбивств, каліцтва цивільних осіб, які ідентифікують себе як українці вивезення дітей на територію рф, руйнування критичної інфраструктури, - всі ці дії є частиною військової стратегії рф.

Так, за офіційними даним начальниці Управління з організації розслідування злочинів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, Офісу генпрокурора Ірини Діденко, станом на 1 березня 2023 р. зафіксовано 156 фактів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, більшість з них у Херсоні (65 випадків), Запорізькій області (6 випадків) тощо. Однак, реальна кількість їх набагато більша. Поряд з цим, важливо усвідомлювати, що контекст війни проявляється у тому, що коли військові вчиняють сексуальне насильство, то в першу чергу вони керуються не сексуальним бажанням та потягом, а прагненням принизити, познущатися, проявити власне домінування, знуцання, прояв домінування, залякати тощо [2].

Жахливим наслідком сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом є те, що постраждала особа вже ніколи не відновиться після пережитих знуцань, подібного морального знищення. Особі, яка вціліла після сексуального насильства все життя

доведеться жити зі спогадами та наслідками від незаконного посягання на її статеву свободу та недоторканість.

Вчинення сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом є посяганням на захищені Конституцією цінності найвищого порядку: людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку (ст. 3 Конституції України). Також, у ст. 29 Основного Закону визначено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість [3].

Згідно Академічного тлумачного словника української мови, недоторканість особи - це гарантія від усяких посягань з боку кого-небудь [4]. В умовах збройного конфлікту таке посягання здійснюється військовими рф та посягає на статеву свободу та статева недоторканість. При цьому, в умовах збройної агресії, активних воєнних дій, окупації території, держава зустрічається із загрозами національній безпеці та не завжди здатна забезпечити гарантовані Конституцією України цінності.

У Законі України «Про національну безпеку України» загрози національній безпеці України визначені як явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [5]. В цьому аспекті воєнний конфлікт як у формі війни, так і збройного конфлікту є таким явищем, який нівелює всі демократичні цінності. Під час воєнного конфлікту порушується воєнна безпека як стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз.

Національними інтересами України як складовими національної безпеки виступають життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [5].

З вищевикладеного витікає, що збройний конфлікт, який наразі триває в Україні, з усіма супутніми явищами та процесами, є прямою загрозою національній безпеці України.

Сексуальне насильство, є однією із похідних загроз національній безпеці, у вигляді існування збройної агресії та розвитку збройного конфлікту на території України. При чому важливо розуміти, що саме існування рф як країни є потенційною загрозою для національної безпеки України. Так, у п. 39 Стратегії національної безпеки України, яку було прийнято у березні 2021 р. зазначається, що рф як держава-агресор є джерелом довгострокових системних загроз національній безпеці України [6].

Історично вже підтверджено, що під час збройних конфліктів вчиняються найбільш тяжкі злочини, які потребують як внутрішнього державного, так і міжнародного реагування, задля того, аби якомога швидше припинити порушення основоположних прав людей та мінімізувати масштаби поширення збройного протистояння.

Загроза, яку сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, становить для миру і безпеки, артикулюється на міжнародному рівні. Так, у 1992 р. проблема масових зґвалтувань була прийнята до уваги Радою Безпеки ООН. Систематичне насильство над жінками під час збройного конфлікту було визнано міжнародним злочином [7, с. 223].

У Статуті міжнародного кримінального суду, який було створено для здійснення юрисдикції стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння, воєнними та злочинами проти людяності визначено 1) зґвалтування, 2) сексуальне рабство, 3) примушення до проституції, 4) примусова вагітність, 5) примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства, яка становить грубе порушення Женевських конвенцій [8].

У Конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) визначено, що жодний примус фізичного чи морального порядку не може застосовуватися до осіб, які перебувають під захистом. Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушення до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність [9].

Таким чином, резюмуючи вищевикладене, зазначимо, що сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є міжнародним воєнним злочином, який зумовлений збройною агресією рф проти України. Важливим кроком на шляху усунення цієї загрози є припинення збройного конфлікту, однак, усвідомлюючи масштаби та градус збройного протистояння, зараз про це говорити зарано. Виходячи з реалій розвитку подій, домінуючими векторами державної політики на шляху протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, залишаються: 1) проведення превентивних заходів; 2) здійснення просвітницької роботи

щодо зниження ризику стати потерпілою від насильства; 3) надання допомоги в евакуації з потенційно небезпечних населених пунктів; 4) якісне надання медичної, правової, психологічної та інших видів допомоги постраждалим; 5) якісне розслідування всіх випадків насильства; 6) недопущення повторної травматизації потерпілих осіб; 7) забезпечення невідворотності покарання та притягнення всіх винних до відповідальності.

Отже, з огляду на те, що збройний конфлікт ще триває, обов'язком держави є вжиття всіх можливих заходів для того, щоб кожен громадянин відчував себе у безпеці та був впевнений у забезпеченні з боку держави реалізації принципу верховенства права та законності, збереження державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу тощо. З цією метою пріоритетами в діяльності правоохоронних органів повинні залишатися відповідно до компетенції запобігання та протидія всім видам та формам сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні.

Погляд на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, через оптику загроз національній безпеці, свідчить, що воно є явищем, яке унеможливило, ускладнило реалізацію та збереження національних інтересів та національних цінностей та виступає загрозою національній безпеці України.

1. Руфанова В. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: сучасні виклики. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. С. 127-131. URL : chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/06/VJHR_2_2022.pdf.

2. «Убивства, звалтування, тортури»: скільки воєнних злочинів російської армії вже підтвердили в Україні і які перспективи трибуналу? URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/novynuryazovuya-trybunal-haaha-putin/32292306.html>.

3. Конституція України. Верховна Рада України. 28 червня 1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print>.

4. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL : <http://sum.in.ua/s/nedotorkannistj>

5. Про національну безпеку. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2469-19#Text>.

6. Стратегія національної безпеки України. Безпека людини – безпека країни. Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12/>

7. Rufanova Viktoriia, Shablysty Volodymyr, Spilnyk Serhiy, Sydorenko Nataliia, Mozol Stanislav. Conflict-related sexual violence as a threat to peace and security of the world. *Amazonia Investiga*. Volume 11 - Issue 53: May, 2022. Page 220-226. URL : <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2021>

8. Rome Statute of the International Criminal Court. A/CONF.183/9 of 17 July 1998. URL : <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

9. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. Організація Об'єднаних Націй. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_154https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_154.

УДК 340.134

DOI: 10.31733/17-03-2023-627-628

Владислава МАСОХА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Дмитро ТІНІН

викладач кафедри тактико-спеціальної
підготовки Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИКОРІНЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРИОТИПІВ НА ОСНОВІ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

Від початку появи перших людей, існувало питання гендерної рівності. Здебільшого пригнічувались саме права жінок. Через патріархальну систему, їм вдалось здобути не багато. Починаючи з 19 століття, коли феміністська течія виборолла жінкам право працювати, з'явилися категорії розмежування «робота для жінок» та «робота для

чоловіків».

Першим, хто порушив питання рівності прав чоловіків та жінок, був Платон. У своїй праці «Держава» філософ зазначив, що «як чоловіки, так і жінки можуть брати участь у всіх справах».

Першим ініціатором поширення гендерних відносин була ООН. У 2010 році в ООН була створена нова структура, яка називалась «ООН-жінки», де піднімались питання гендерної рівності.

В Україні важливим документом у якому ґрунтуються рівні права чоловіків і жінок є Конституція. У статті 24 зазначено що «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1].

Найбільшим досягненням в даному питанні є ратифікація Стамбульської конвенції 20 червня 2022 року. Незважаючи на те, що наша держава підписала її у листопаді 2011 року, проте до дня ратифікації повинно було минути понад 10 років. В дані роки держава чинила супротив Раді церков та деяким народним депутатам, які виступали проти Стамбульської конвенції в Україні. Вони вважали, що така Конвенція суперечить сімейним цінностям та моралі українського суспільства. Проте видання The village у 2020 році було зафіксовано 209 тисяч звернень щодо насильства в сім'ї, у 2022 році кількість зросла у двічі та становила 326 тисяч [2].

У Конвенції пропонується встановити кримінальну відповідальність за насильство щодо жінок і забезпечити за нього покарання. На разі в Україні діє низка законів за порушення вимог яких передбачена цивільна, адміністративна і кримінальна відповідальність. Проте стандарт тексту цих статей зазначений у Конвенції Ради Європи, що містить значно вужчі поняття ніж у Стамбульській Конвенції.

Ратифікація даної Конвенції дає змогу Україні вимагати від країн, ратифікувавших цей документ, притягнення кривдників, які можуть переховуватись в межах їх кордонів, до відповідальності.

Директорка Amnesty International в Україні Оксана Покальчук зазначила: «Ратифікація Стамбульської конвенції є найбільш рішучим кроком у боротьбі з гендерно обумовленим насильством, що гарантуватиме істотні зміни в законодавстві та роботі державних інститутів відповідно до міжнародних стандартів» [3]. Це пов'язано з тим, що контроль за виконанням вмісту Конвенції буде вести не лише Україна, а й експерти Ради Європи.

Ми вважаємо, що ратифікація Стамбульської Конвенції є великим кроком в розвитку нашої демократичної держави. Адже цей процес відбувся у найтяжчі для України часи, а саме військового нападу агресора на територіальні межі вільної країни.

Ратифікувавши Конвенцію, Україна зазначила, що не розглядатиме жодне положення з тих, що змушує вносити зміни до Конституції чи Сімейного кодексу. Також, держава не може гарантувати виконання положень Конвенції на тимчасово окупованих територіях до повного відновлення там конституційного ладу України. Тобто, чітко зазначено, що всю відповідальність за акти насильства на тимчасово окупованих територіях буде нести країна-агресор.

Отже, з дня ратифікації Стамбульської Конвенції в Україні, ми можемо бачити ряд змін, які впливатимуть на майбутнє нашої держави. Але для більш успішного виконання пунктів Конвенції потрібні уповноважені органи, які будуть мати якісну підготовку та відповідати за гендерну рівність в країні. Саме це й було на меті даного документу. Адже ніхто не має права чинити фізичне, психологічне або моральне насильство над іншою особою.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення 04.03.2023 р.)

2. В Україні вдвічі зросла кількість звернень щодо домашнього насильства за 2021 рік: The Village URL:<https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/321357-v-ukrayini-udvichi-zroslo-kilkist-zvernen-schodo-domashnogo-nasilstva-za-2021-rik> (дата звернення 04.03.2023 р.)

3. Що таке Стамбульська конвенція й чому святкують її ратифікацію в Україні: Суспільне культура URL:<https://suspilne.media/amp/252040-so-take-stambulska-konvencija-j-comu-svatkuut-ii-ratifikaciju-v-ukraini/> (дата звернення 04.03.2023 р.)

УДК 343.541.2
DOI: 10.31733/17-03-2023-629-630

Захра РАГІМЛІ
курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:
викладач **Максим КАЛІМАН**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: РОЛЬ ЖІНКИ У РЕФОРМОВАНИХ ОРГАНАХ ПРАВОПОРЯДКУ

Питання щодо гендерного паритету в суспільстві останнім часом є дуже актуальною, насамперед в рамках ухвалення Стамбульської конвенції, яка присвячена питанню гендерного поділу за ознакою статі. В Україні ця проблема теж постає, наприклад в статті 24 Конституції України визначено, що не можуть бути привілеїв чи обмежень за ознаками, зокрема й статі. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям. [1]

Основною метою нашої держави в питанні гендерної рівності є становлення гендерного суспільства, забезпечення рівних прав і можливостей як для жінок, так і для чоловіків. Гендер націлений на справедливе встановлення міри свободи чоловіків та жінок, а саме їх статусу.

Жінки завжди мали статус меншин з точки зору можливостей працевлаштування, законних прав, системи освіти, політичної влади та впливових посад. Такий статус жінки набули через гендерного стереотипу, де роль жінки це мама, дружина, домогосподарка, вихователька, а чоловіка – це захисник, керівник, військовослужбовець. Ці ролі ніяк не відповідають справжнім прагненням і можливостям чоловіків та жінок. Цей гендерний стереотип утворює соціальні ролі та статуси, формуючі шаблони поведінки відносин між жінкою та чоловіком, де жінка переважно залежить від чоловіка. Гендерна рівність в Національній поліції України тільки вийшов на шлях подолання статевої дискримінації. Залучення жінок до проходження служби в поліції свідчить про процес становлення гендерних відносин в Україні. Експерти виділяють такі переваги роботи жінок в поліції:

Жінка менш схильна до того, щоб безпідставно застосувати силу;

Жінка має таку ж компетенцію як і її колега-чоловік;

Жінка більше схильна до себе, особливо в тих випадках, коли потерпілим являється дитина чи жінка, яка пережила насильство або ж є жертвою домашнього насилля;

На нашу думку, у поліції потрібно більше жінок, так як вони найкращі психологи, бо вони більше схильні до вміння тонко відчути, те що відбулося. Тим паче, жінки більш дисципліновані, комунікабельні та більш відповідально відносяться до будь-якої справи, жіноча інтуїція та мудрість ніколи не підводить, а в роботі поліцейського це дуже важлива якість. Аби вирішити конфліктну ситуацію жінка-поліцейська не буде в першу чергу застосувати фізичну силу, а намагатиметься домовитись, у чоловіків-поліцейських не завжди так виходить. [2] Ці всі якості є позитивними рушіями для того, щоб ефективно виконувати свої службові обов'язки і виступають наслідком результативності роботи.

Курс навчання для чоловіків-поліцейських та жінок-поліцейських однаковий та для оцінювання їхніх знань та навичок використовують однакові критерії, але чомусь жінок-поліцейських не залучають до спеціальних операцій, наприклад, таких як звільнення заручників тощо, хоча жінки більш схильні до засвоєння матеріалів під час навчання та більш успішно складають іспити.

Міжнародні дані свідчать про те, що жінки переважно займають до 15% працівників правоохоронних органів, але більша частина жінок в поліції виконують паперову роботу та керівних посад не займають.[3] В 2016 році видано було 2 накази Міністерства оборони, в яких було вказано про розширення штатів до 160 посад для жінок у ЗСУ. Це свідчить про

реальну прогресивну зміну в політиці гендерної рівності [4, с. 10].

Узагальнюючи вищенаведене, можемо зробити такий висновок: роль жінки в правоохоронних органах займає дуже важливе місце і щоб позбутися такої проблеми, як гендерний стереотип в роботі поліцейського, потрібно не замилювати її, а навпаки підключити до її вирішення набагато ширші кола, такі як – представник громадянського суспільства, політики та експертне середовище. Хоч і рівноправ'я закріплено законодавчо, але для суспільства відійти від настанов дуже важко, яке спостерігається у перевазі чоловіка над жінкою, що явно простежується у разі вибору жінки професії, особливо служби в органах НПУ.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. No 30. ст. 141. З наступним змінами та доповненнями.
2. «У поліції немає жінок і чоловіків. Є поліцейські» URL: <https://povaha.org.ua/u-politsiji-nemaje-zhinok-i-cholovikiv-e-politsejski-lutski-patrulni/> (Дата звернення 04.03.2023р.)
3. «Жінки в поліції» URL: <http://noborders.org.ua/zhinki-v-politsiyi> (Дата зверненн 04.03.2023р.)
4. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки. Київ, 2017. 264 с.

УДК 342.722

DOI: 10.31733/17-03-2023-630-631

Зорина СІВЕРСЬКА

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції

Марина ЮНІНА

доцент кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ

Гендерна політика в Україні особливо в умовах обраного курсу на побудову європейських демократичних інститутів постає зовсім у новому, актуальному світлі та вимагає утвердження цінностей гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і в різних його інституціях зокрема. Це, насамперед, недопущення гендерної дискримінації, забезпечення рівної участі жінок та чоловіків щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків, унеможливлення проявів гендерного насильства тощо [1].

Цілі досягнення гендерної справедливості були сформульовані і в заявах з викладом позицій ВООЗ, Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу (ЄС). Для цілей справжнього аналітичного огляду під терміном "проблема політики" розуміється то, яким чином системи охорони здоров'я могли б підходити до досягнення гендерної справедливості з тим, щоб зменшити розрив між чоловіками і жінками в відношенні здоров'я і поліпшити коефіцієнт корисної дії у своїй роботі [2, с. 31].

В даному документі названі деякі з основних підходів, які використовуються для досягнення гендерної справедливості в системах охорони здоров'я, і більш докладно описуються три приклади, щоб показати, як можна було б розвивати ці методи в контексті політики охорони здоров'я різних країн Європи.

Правове регулювання гендерних відносин є найефективнішим способом з усіх способів впливу на запобігання дискримінації та її усунення. Це обумовлено тим, що тільки правове регулювання передбачає як превентивні заходи, так і відповідальність за порушення прав жінок в різних сферах відносин.

Гендерна законодавство України складається з міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України, і національного законодавства, прийнятого на підставі міжнародних норм. Звісно ж, що саме національне законодавство може враховувати всі особливості відносин в країні, появи категорій осіб, які потребують особливого захисту, не властивих іншим країнам [3, с. 123].

Згідно з тенденціями в Європейському Союзі та Україні основними завданнями гендерної політики на загальному рівні є: активне включення жінок в публічну сферу

діяльності (представництво паритетної жіночої перспективи в політиці та прийнятті управлінських рішень; формування регуляторних політик із специфічних питань – як материнство, виховання; підвищення економічної спроможності жінок, розвиток жіночого підприємництва), з одного боку; з іншого боку – збільшення «чутливості до чоловічого питання» та підвищення ролі чоловіка в приватній сфері – створення умов для відповідального батьківства, активної участі у виховному та освітньому процесі дітей, перерозподіл домашніх обов'язків [4].

Гендерну рівність протягом тривалого часу не вважали складовою реформи сектору безпеки, саме тому вона не була інтегрована на стратегічному рівні.

Людство складається з двох начал: чоловічого і жіночого. Чоловіче, як прийнято вважати, більш наполегливе і агресивне, і жіноче – більш терпиме і витривале. Баланс цих енергій сприяв би гармонізації людства. Тому так важливо рух жінок за свої права, які в той же час пов'язані з загальними закономірностями соціального прогресу, перспективами людства [5, с. 318].

За одне століття жінки відвоювали право на освіту, економічну незалежність, політичні права, право на планування сім'ї. В результаті повністю змінилося соціальне становище і поведінку жінок, які стали носіями нової психології, збільшеного самосвідомості.

Усталені стереотипи заважають жінкам проявляти весь свій потенціал, перешкоджають їм бути активним елементом громадянського суспільства. Для цього, на нашу думку, необхідно розробити республіканську стратегію забезпечення рівності чоловіків і жінок; сформувати нову структуру у виконавчій владі - Комісію з питань забезпечення гендерної рівності; органам державної влади і місцевого самоврядування стимулювати діяльність жіночих громадських організацій, за допомогою системи грантів і програм; жіночим організаціям активно інформувати населення про свою діяльність [2, с. 32].

Практика показує, що в тих суспільствах, де є хоча б відносно гендерна рівноправність, де жінки мають можливість бути представленими в політиці, бізнесі, громадському житті, спостерігається порівняльне благополуччя. У таких суспільствах досягається баланс різних енергій і світовідчуття, який сприяє сприятливому розвитку держави [6, с. 134].

Слід зауважити і про дискримінацію та сексуальні домагання щодо жінок, які поширені в секторі безпеки. Чи мало людей у секторі не визнають, що дискримінація та сексуальні домагання щодо жінок є проблемою, яка потребує розв'язання. Одним з можливих пояснень такої ситуації є обмежене розуміння того, що є дискримінацією та сексуальними домаганнями загалом. Унаслідок цього бракує інформації про поширеність дискримінації та сексуальних домагань, а також конкретних механізмів звітування. Також немає даних про випадки сексуального насильства та зґвалтування в секторі безпеки. Водночас наявна певна дискримінація чоловіків питаннях відпустки для догляду за дитиною, оскільки чоловікам заборонено брати таку відпустку на час проведення операції АТО/ООС [7].

Таким чином, проведений аналіз свідчить, що сучасний етап реформування Національної поліції України вимагає урахування гендерного аспекту та нових якостей від правоохоронця. Гендерна політика сьогодні побудована на домінуванні компетентності та професіоналізму без урахування статевої належності.

1. Стройко Т.В., Єремєєва А. Рівень гендерної рівності в умовах євроінтеграційних прагнень України. 2018 URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/105.pdf.

2. Камінська Н.В., Чернявський С.С., Перунова О. С. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. с. 31-32.

3. Дрозд О. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС України: питання сьогодення. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. № 3. С. 112–116.

4. Хавлін, Т. В. «Гендерна політика в рамках Європейського Союзу та український вибір». Український соціум 2. 2018. с. 25. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/04/113-122__no-2__vol-25__2008__UKR.pdf.

5. Ляшенко Н.О., Гузьман О.А. Соціологічні аспекти дослідження гендерного паритету в органах внутрішніх справ. Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. 2010. № 48. С. 318–325.

6. Політова А. Права жінок-поліцейських та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті. Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 21 жовт. 2016р.). Маріуполь, 2016. С. 132–134.

7. Берлінська М. «Невидимий батальйон 3.0. Сексуальні домагання у військовій сфері в Україні: соціологічне дослідження». 2021. С. 9 Соціологічне дослідження. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20138/Nevidymyi_batalion_3.0.pdf?sequence=3&isAllowed=y.

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ФІЗИЧНИХ І ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

УДК 347.91

DOI: 10.31733/17-03-2023-632-633

Катерина АПАНАСЕНКО

доцент кафедри цивільного,
господарського права та процесу,
доктор юридичних наук, доцент

Алеся ПАЛЬОНА

здобувач вищої освіти
Національного університету
«Чернігівська політехніка»

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Важливим питанням механізму судового захисту прав на сучасному етапі розвитку процесуальних відносин є забезпечення ефективних та швидких інструментів судового захисту, оптимізація судового процесу та звільнення учасників від дотримання зайвих для них формальностей під час розгляду нескладних спорів. На даний час наказне провадження є універсальною правовою процедурою при розгляді справ, у тому числі в господарських судах, що активно застосовується в зарубіжних країнах. Безперечною є основною рисою наказного провадження. Для нього властиво, що право стягувача вимагати виконання не оскаржується, проте боржник ухиляється від виконання свого обов'язку. За відсутності спору про право немає потреби в судовому розгляді та повноцінному змагальному процесі. На сьогодні актуальним є проведення теоретичних досліджень, що пояснюють сутність наказного провадження та його характерних особливостей у господарському процесі, а також узагальнення передового зарубіжного досвіду, накопиченого наукою та судовою практикою, з метою визначення основних напрямів удосконалення вітчизняного законодавства.

У вітчизняному господарському судочинстві наказне провадження було запроваджено відносно нещодавно – із набуттям чинності новими редакціями процесуальних кодексів 2017 року. Відповідно до ч. 1 ст. 148 ГПК України судовий наказ може бути видано тільки за вимогами про стягнення грошової заборгованості за договором, укладеним у письмовій (в тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [1]. Не важко помітити, що можливості застосування наказного провадження в господарському судочинстві є доволі незначними, адже стосуються лише однієї категорії справ, на яку власне поширюються правила наказного провадження.

На момент обговорення законопроекту науковці та практичні працівники неоднозначно ставилися до такого нововведення: одні висловлювали сподівання на запровадження у господарське судочинство наказного провадження як на механізм оптимізації та спрощення процесу, інші ж критично його оцінювали [2, с. 99]. У той же час у світовій практиці наказне провадження застосовується здавна.

Так, прототип наказного провадження існував ще за часів римського права у вигляді преторського інтердикту. Інтердикт був обов'язковим для виконання відповідачем правовим актом представника органу вищої влади, спрямованим на відновлення порушеного права позивача. Претор на прохання заявника після розслідування фактів давав інтердикт (розпорядження) про негайне припинення будь-яких дій, що порушують інтереси останнього. У міру збільшення кількості справ претор став давати інтердикти без перевірки фактів у вигляді умовного розпорядження, яке можна було заперечити. Особа, проти якої

видано інтердикт, мала право його оскаржити, судовий розгляд призводив до підтвердження чи виправдання відповідача. Таким чином, можна зробити висновок, що інтердиктне провадження в класичну епоху було швидким та зручним способом захисту інтересів громадян, особливою (факультативною) формою процесу.

У сучасному світі спрощені процедури для розгляду господарських справ є доволі поширеним явищем в судовій практиці зарубіжних країн. До того ж тенденції спрощення судочинства спостерігаються не лише в окремих країнах, а й в інтеграційних об'єднаннях – зокрема, в рамках Європейського Союзу. Свідченням цього є видання Комітетом Міністрів Рекомендації № R(81)7 державам-членам, спрямованої на полегшення доступу до правосуддя [3].

Крім того, 12 грудня 2006 року Європейський Парламент і Рада ЄС прийняли Регламент №1896/2006 «Про введення Європейського наказного провадження», який дозволив кредиторам стягувати борги за безспірними вимогами, у тому числі в комерційних справах, у судах країн-членів ЄС відповідно до єдиної процедури видачі європейського наказу про сплату, що іменується «European order for payment procedure» та діє на основі стандартних форм [4].

У цілому ж у законодавстві держав-членів ЄС втілено дві моделі організації наказного провадження:

– документарна, яка передбачає подання заявником до суду письмових доказів на підтвердження його вимог, і за умови підтвердження підстав судом видається судовий наказ;

– бездокументарна, в якій обґрунтованість вимог заявника не розглядається, а наказ видається, якщо заява є прийнятою та відповідає лише формальним вимогам. Така модель наказного провадження сприяла полегшенню комунікації між сторонами та судом, передбачає широке застосування електронних засобів та інформаційних технологій.

Доволі широко використовуються можливості моделі наказного провадження у Франції, де, до того ж, передбачається диференціація судових проваджень, відмінних від позовної процедури. Ідея про те, що деякі види спорів повинні вирішуватися за спрощеною процедурою, уникаючи формалізму звичайного порядку судочинства, була висловлена у Франції на початку ХХ століття. Проте лише у 1980-х роках вона була законодавчо втілена. Серед спрощених судових проваджень виокремлюється видача судами наказів про сплату (*injunction de payer*), вчинення певних дій (*injunction de faire*), дозвіл на невідкладне питання (*refere*), одноосібний розгляд справ за запитом (*procedure des ordonnances sur requete*) [5, с. 13].

На нашу думку, для України є доволі перспективним запровадження електронного наказного провадження, що вже апробовано зарубіжними державами. Його втілення в національне законодавство сприяло би зниженню навантаження на вітчизняну судову систему, своєчасному та ефективному захисту порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, зменшенню витрат з державного бюджету. До того ж, відповідний законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження електронного наказного провадження у цивільному та господарському судочинстві» свого часу вже реєструвався в парламенті за № 3769 [6].

Таким чином, наказне провадження є універсальною правовою процедурою при розгляді справ, у тому числі в господарських судах, що активно застосовується в зарубіжних країнах при розгляді безспірних вимог. Наша держава може скористатися зарубіжним досвідом, у тому числі щодо запровадження електронного наказного провадження.

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

2. Бутирська І. Наказне провадження у господарському судочинстві. Право України. 2020. № 7. С. 98-109.

3. Рекомендація R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_133.

4. EC Regulation # 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure. Official Journal of the European Union. 2007. L. 199/1.

5. Іванов О. О. Спрощене провадження: зарубіжний досвід. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 3. С. 10-15.

6. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження електронного наказного провадження у цивільному та господарському судочинстві № 3769 від 14.01.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57662.

УДК 347.211

DOI: 10.31733/17-03-2023-634-636

Лілія ЗОЛОТУХІНА

професор кафедри

цивільно-правових дисциплін,

доктор юридичних наук, професор

Андрій СИДОРЕНКО

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Надійне законодавче забезпечення охорони і захисту права інтелектуальної власності є одним із факторів, що свідчать про готовність України до інтеграції у європейські співтовариства. Все це й обумовлює прискіпливу увагу до дослідження актуальних проблем права інтелектуальної власності.

Розвиток соціуму є неможливим без інтелектуальної діяльності, що детермінує проблему її забезпечення та, зокрема, юридичного захисту результатів цієї діяльності, тобто інтелектуальної власності, правовий вимір якої в сучасних вітчизняних умовах характеризується проблематичністю. Проблеми права інтелектуальної власності особливо актуалізуються в період становлення та розбудови інформаційного суспільства [1, с. 21].

Перш за все, слід зауважити, що право інтелектуальної власності – це право особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти, визначені чинним законодавством України. Воно є недоторканим: ніхто не може бути позбавлений цього права чи обмежений в його здійсненні, крім випадків та у порядку, встановлених законом.

До об'єктів права інтелектуальної власності зокрема належать: літературні та художні твори у сфері літератури, науки та мистецтва; виконання; фонограми, відеограми і передачі (програми) організацій мовлення; комп'ютерні програми, копії даних (бази даних); винаходи, корисні моделі, промислові зразки; наукові відкриття; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; позначення: комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення тощо; нерозголошена інформація (комерційна таємниця) [2, с. 39]. Крім того, до об'єктів права інтелектуальної власності належить захист від недобросовісної конкуренції.

Перед державною системою охорони інтелектуальної власності стоять спрямовані на подальше поширення міжнародних та європейських стандартів завдання оптимізації правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності, необхідність проведення державної політики, спрямованої на поширення відповідних знань у цій сфері серед різних верств населення [3, с. 213]. Крім того, надзвичайно важливу роль у розбудові економічно незалежної держави, формування культури та поваги до прав інтелектуальної власності відіграють державні органи та впровадження ними різних заходів як у середині держави, так і на її міжнародному рівні.

Важливим завданням розвитку України на сучасному етапі є створення ефективної інноваційної системи, яка спроможна забезпечити технологічну модернізацію національної економіки, підвищити її конкурентоспроможність на основі передових технологій. Необхідно удосконалити ринок результатів інтелектуальної діяльності, державну систему правової охорони інтелектуальної власності та перетворити науковий потенціал країни в дієвий ресурс економічного зростання [3, с. 213-214]. Безумовно, стрімкі зміни в соціальній, духовній та економічній сферах, які відбуваються сьогодні в Україні, спонукають до реформи системи права інтелектуальної власності в цілому.

Важливо підкреслити, що незважаючи на активне дослідження проблем права інтелектуальної власності в останні роки, багато питань ще не отримали адекватного вивчення. Зокрема, залишаються не достатньо визначеними роль і значення інтелектуальної діяльності та інтелектуальної власності в соціально-економічному розвитку України; не визначені достатньо актуальність, зміст, види та місце інтелектуальної власності в системі цивільного права України; склад об'єктів та суб'єктів права інтелектуальної власності за

чинним законодавством України, які підлягають цивільно-правовій охороні. Потребують більш глибокого дослідження і цивільно-правові форми охорони права інтелектуальної власності, зокрема особисті немайнові й майнові права; реалізація особистих немайнових і майнових прав суб'єктів інтелектуальної власності. Питання правотворення у сфері оптимізації інтелектуального розвитку країни, удосконалення управління системою інтелектуальної власності потребує постійної уваги з боку держави. У контексті зазначеного вище вбачається доцільним розглянути основні базові або пріоритетні напрями правотворення у сфері інтелектуальної власності країни [3, с. 215].

Навіть побіжний аналіз норм, що регулюють відносини у сфері інтелектуальної власності, свідчить про існування проблем як теоретичного, так і суто практичного характеру, що потребують вирішення на законодавчому рівні [4, с. 115]. Звідси постає питання про посилення систематизації і кодифікації законодавчих актів, а ще важливіше – питання про якість правових актів [5, с. 15-17], що регламентують державне регулювання сфери інтелектуальної власності в Україні.

Законодавство про права інтелектуальної власності являє собою досить складну, недостатньо системну сукупність нормативно-правових актів. Тому вважаємо необхідно подальшу систематизацію законодавства, що регулює право інтелектуальної власності та його удосконалення.

Удосконалення правотворення у сфері інтелектуальної власності повинно відбуватися комплексно й послідовно, спираючись на відповідну спеціальну національну програму, яка підпорядкована не швидкоплинним інтересам тих або інших політичних та комерційних сил, а інтересам усього суспільства [6, с. 192]. Крім того, окрему увагу потрібно приділяти юридичній техніці, термінам і категоріям, які застосовуються в нормативних актах, адже недостатньо чітка регламентація відносин призводить до непорозумінь, протистояння й відкритих конфліктів.

Оптимізація правотворення у сфері інтелектуальної власності в Україні ефективно сприятиме розвитку наукового та інтелектуального потенціалу української нації, здійсненню економічного прориву в умовах світової економічної кризи тощо.

Необхідно запроваджувати принципово нову систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації органів, що здійснюють реалізацію державної політики у сфері права інтелектуальної власності. Слід мати на увазі, що реформування уповноважених органів у нинішніх умовах повинно бути зумовлено сучасними завданнями та функціями держави, переходом до системи державного управління тощо.

На даний момент актуальним є питання інтеграції України до Євросоюзу, що, у свою чергу, вимагає трансформації законодавства, вдосконалення чинного законодавства, щоб увійти у рамки міжнародних стандартів та європейських вимог [7, с. 274]. Так, однією з найважливіших зовнішньополітичних цілей після проголошення незалежності України визначила входження її до європейських міжнародних організацій.

На сучасному етапі державного будівництва необхідним є упровадження в національну правову систему України єдиних європейських стандартів, яке вимагає вдосконалення усіх існуючих процесів шляхом їх реформування та трансформації, що сприятиме поліпшенню правового клімату в Україні тощо. В цьому аспекті важливим є трансформація європейських принципів права інтелектуальної власності.

Сучасна «цифрова» технологічна революція пов'язана зі створенням та освоєнням революційних технологій, формуванням нових напрямків сталого розвитку. Дослідження механізмів створення та застосування новітніх технологій націлено на підвищення ефективності державного регулювання, включаючи цивільно-правові аспекти правовідносин у сфері громадянського обігу майнових прав інтелектуальної власності.

Поява інформаційних технологій, їх подальший розвиток та промислове застосування стимулюють прогрес науки і техніки, водночас скасовують традиційні кордони між областями техніки, сприяють взаємному проникненню технологій у нові складніші галузі техніки.

Підсумовуючи, потрібно підкреслити, що з метою формування ефективної державної політики у сфері права інтелектуальної власності, головним покликанням якого є розвиток права особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти, необхідні соціально-політичні та інституційні зміни в українському суспільстві в цілому.

В сучасних євроінтеграційних умовах сучасна Україна, як ніколи раніше, потребує правильного й розумного реформування державної політики у сфері права інтелектуальної власності. Адже державна влада відіграє досить важливу роль у перетворенні України на

демократичну, сильну й цілісну державу, тому влада нашої держави повинна направити свої зусилля на доведення правової реформи у сфері права інтелектуальної власності до певного рівня й втілити її у життя.

1. Крусян А. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності в Україні: конституційно-правовий контекст. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 21-29.
2. Денисюк О. П. Проблеми та перспективи розвитку охорони інтелектуальної власності в Україні. *Адвокат*. 2009. № 7. С. 38-41.
3. Бошицький Ю. Л. Інтелектуальна власність в сучасній Україні – актуальні питання модернізації та правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 213-217.
4. Харитонова О. І. Деякі проблеми визначення співвідношення цивільного законодавства і законодавства про інтелектуальну власність. *Часопис цивілістики*. 2013. Вип. 14. С. 109-115.
5. Дідич Т. О. Удосконалення нормопроекування як основа стабільності законодавства незалежної України. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2013. С. 14-18.
6. Бошицький Ю. Л. Проблеми правотворення в сфері охорони інтелектуальної власності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3 С. 192-196.
7. Гришак С. В. Теоретичні основи адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Форум права*. 2012. № 4. С. 273-277.

УДК 349.2+342.734

DOI: 10.31733/17-03-2023-636-638

Олена КОВАЛЕНКО

в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
ім. професора О. І. Процевського,
доктор юридичних наук, професор

Юлія АНДРЕЄВА

здобувач вищої освіти
Харківського національного педагогічного
університету ім. Г. С. Сковороди

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО УЗГОДЖЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВАХ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У відповідності до визначення у ст.43 Конституції України, «право на працю може бути реалізовано у різних формах: трудового договору, цивільно-правових договорів, пов'язаних із виконанням роботи, підприємницької чи індивідуальної діяльності тощо», однак, саме трудовий договір є основною формою реалізації права на працю [1, с.140].

Варто погодитись із М.І. Іншиним, що трудовий договір є необхідною передумовою для застосування до працівників юридичних гарантій, пов'язаних із трудовою діяльністю. Виникнення трудових правовідносин означає охоплення працівника сферою дії трудового права, у якій функціонують гарантії, передбачені його нормами [2, с.193]. Адже саме трудовий договір відкриває для працівника шлях розповсюдження на нього найбільш впливової з точки зору відстоювання прав трудящих, галузі права – трудового права.

У сільському господарстві трудовий договір як форма реалізації права на працю застосовується, переважно, у фермерських господарствах та сільськогосподарських кооперативах. Останні є формами ефективного підприємництва в Україні і можуть залучати до своєї діяльності працівників, тобто укладати трудові договори. Так, наприклад, «у разі виробничої потреби фермерське господарство має право залучати до роботи в ньому інших громадян за трудовим договором (контрактом)» [3, ч.1 ст. 27].

Фермерські господарства є однією з найпоширеніших форм господарювання у сільському господарстві. Їх кількість, згідно з даними Державної служби статистики станом на 1 жовтня 2020 року в Україні становила 47,603 тис. фермерських господарств (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя).

Повідомляється, що це на 178 одиниць більше, ніж на 1 липня цього року і на 1031 більше, ніж роком раніше [4].

Члени фермерського господарства, здійснюючи господарську діяльність на власний ризик, самостійно вирішують питання, що стосуються як робочого часу, так і часу відпочинку. На підтвердження цього свідчать і наступні приписи законодавця, а саме Закону України «Про фермерське господарство»: «трудові відносини у фермерському господарстві базуються на основі праці його членів» [3, ч. 1 ст. 27] і «трудові відносини членів фермерського господарства регулюються Статутом» [3, ч. 2 ст. 27].

В. Бригадир зазначає наступне щодо природи праці членів фермерських господарств: «по-перше, нововведеньми законодавець ще більше закріпив існуючу в наукових джерелах позицію про родинно-трудова природу фермерського господарства як форми підприємницької діяльності громадян. Ключовим моментом є не просто створення підприємницької структури, а об'єднання родини задля праці в ній; по-друге, поняття «праця» щодо членів фермерських господарств розглядається як соціально корисна діяльність фізичної особи задля отримання прибутку. Праця розглядається як прояв підприємницької діяльності громадянина, а не як виконання трудових обов'язків; по-третє, праця працівника за трудовим законодавством розглядається як процес, у якому винагорода не ставиться в залежність від отримання чи неотримання роботодавцем прибутку. У фермерському господарстві винагорода за виконану членом господарства роботу не є обов'язковим атрибутом чи результатом праці. Член фермерського господарства може отримати винагороду тільки за умови досягнення прибутку від результатів підприємницької діяльності і тільки за умови прийняття рішення про розподіл отриманого прибутку» [5, с. 124-125].

У Законі «Про сільськогосподарську кооперацію» не міститься норм про регулювання робочого часу чи часу відпочинку членів сільськогосподарських кооперативів, однак визначені правила щодо отримання прибутків за результатами діяльності. «Дохід сільськогосподарського кооперативу формується з надходжень у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах від господарської та іншої діяльності кооперативу, а також інших не заборонених законодавством джерел... Фінансовий результат (прибуток) сільськогосподарського кооперативу, що залишається після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, передбачених законом, розподіляється загальними зборами сільськогосподарського кооперативу за результатами його діяльності за рік у порядку, передбаченому статутом, у вигляді відрахувань до фондів кооперативу, а для сільськогосподарського кооперативу, що діє з метою одержання прибутку, – також після сплати патронажних дивідендів членам кооперативу та дивідендів членам і асоційованим членам кооперативу та здійснення відрахувань на інші цілі, не заборонені законодавством. Загальні збори сільськогосподарського кооперативу, а якщо це передбачено статутом, – правління можуть прийняти рішення про виключення фінансового результату (прибутку), що залишається після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, передбачених законом, чи його частини з розподілу між членами кооперативу.

У разі якщо сільськогосподарський кооператив діє без мети одержання прибутку, членам такого кооперативу за рішенням загальних зборів сільськогосподарського кооперативу може повертатися частина попередньо надлишково сплаченої вартості наданих таким кооперативом послуг у порядку, визначеному Правилами внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського кооперативу.

У сільськогосподарському кооперативі, що діє без мети одержання прибутку, дивіденди та патронажні дивіденди не виплачуються» [6, ст.25].

Аналізуючи норми законів «Про фермерське господарство» [3], «Про сільськогосподарську кооперацію» [6], С. Губський відмічає, що, на жаль, чинне законодавство України визначило «правовий статус усіх юридичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників, що базуються на колективній формі власності...» але здебільшого ці правові норми визначають їх правовий статус як учасників цивільно-правових та інших (нетрудових) відносин і традиційно недостатньо приділяють уваги внутрішній регламентації їх праці як учасників трудових правовідносин» [7, с. 88].

Варто погодитись із цією думкою з уточненням, що у цій площині мова йде про ці організації як про роботодавців. Бо, як відомо, трудові відносини – це відносини, що виникають на підставі трудового договору. І не можна вважати трудовими усі відносини, в яких реалізується право на працю. Це у повній мірі дотично й до відносин у фермерських господарствах та сільськогосподарських кооперативах – праця, яка в них застосовується не на підставі трудового договору – тобто праця їх членів, їх учасників не протікає в межах

трудовах відносин, як раніше було відмічено. І, на мою думку, це варто зазначити в цих законах, щоб не допускати термінологічної плутанини. Зокрема, слід редагувати положення п.д ч.5 ст.7 Закону України «Про фермерське господарство» та замінити словосполучення «трудові відносини членів господарства» на «відносини з реалізації права на працю членів господарства».

Також варто коректувати ч. 1 і ч. 2 ст. 27 Закону України «Про фермерське господарство» і замість терміну «трудові відносини» щодо членів фермерського господарства застосовувати термін «відносини із реалізації права на працю». Такі термінологічні узгодження є, на мою думку, необхідними для правильності кваліфікації відносин, визначенні галузі права, яка їх має регулювати, а отже й для захисту прав та інтересів суб'єктів, що беруть в них участь. Вважаю, в правовому регулюванні є неприпустимою плутанина, бо право – це регулятор відносин, це інструмент запровадження справедливості. А це є можливим тільки, коли термінологія застосовується правильно.

1. Коваленко Е.А. Философско-правовые аспекты свободы воли в определении права на труд в Украине. URL: Международный научно-практический правовой журнал *Leges et viata* 2014, №2/2. С.138-141. <http://legesviata.in.ua/archive/2014/2-2.pdf>.

2. Іншин М. І. Трудовий договір крізь призму сьогодення: Сутність, значення, особливості. *Право України*. 2012. № 9. С.192-197.

3. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р., № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>.

4. Agravery. Аграрне інформаційне агентство. 15.04.2020 р. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-narahovuetsa-472-tis-fermerskih-gospodarstv>.

5. Бригадир І.В. Правова природа праці членів фермерських господарств. Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення: матер. V Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 жовтня 2016 р.). Х. : ХНУВС, 2016. С. 127-129.

6. Про сільськогосподарську кооперацію. Закон України від 21.07.2020 р. № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>.

7. Губський С. М. Стан правового регулювання праці працівників фермерських підприємств. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип.1 (16). С. 86-93.

УДК 349.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-638-640

Лілія ЗОЛОТУХІНА

професор кафедри
цивільно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор

Лілія ШАКАЛО

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Актуальність даного дослідження зумовлено тим, що на сьогодні велика кількість іноземців перебувають на території України. І кожна особа хоче працевлаштуватись аби надалі проживати в комфортних умовах. У той же час іноземні особи та особи без громадянства, які прибули на територію України для працевлаштування на визначений строк, роботодавці приймають на роботу на підставі дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, виданого в порядку, визначеному ЗУ «Про зайнятість населення». У результаті чого держава надає зручні умови для ефективної зайнятості населення, сприяє працевлаштуванню, підготовці і підвищенню трудової кваліфікації, а при необхідності забезпечує перепідготовку осіб, вивільнюваних у результаті переходу на ринкову економіку.

Питання працевлаштування іноземців в Україні розглядали такі вчені, як: Ф. Цесарський, П. Пилипенко, О. Горбань, О. Заржицький, В. Кохан, Н. Хуторян, Н.

Болотіна та ін. У зв'язку зі змінами законодавства постало ряд питань, котрі потребують подальшого наукового дослідження.

Згідно зі ч. 1 ст. 26 Конституції України, законодавець передбачає, що іноземні особи та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, а також несуть ті самі обов'язки, як і громадяни України [1]. Можна сказати, що не може бути окремих винятків для певних осіб, оскільки всі є рівними перед законом і державою. Тому, всі керуються Конституцією України, іншими законами та нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами.

Як відмічає А. Жукова, то ставши незалежною державою, Україна в 1991 році затвердила своє суверенне право на розвиток офіційних відносин у багатьох міжнародних організаціях, зокрема, в Міжнародній організації праці. Внаслідок чого формування ринкових відносин виросла можливість обміну трудовими ресурсами з іншими державами шляхом працевлаштування іноземних громадян на території України [2, с. 146]. Дійсно, на сьогодні можна побачити, що велика кількість міграційних іноземних людей перетинають кордон аби працевлаштуватись на території України, а також реєструють свої власні бізнеси та згодом здійснюють діяльність в Україні. Залучення висококваліфікованих іноземних спеціалістів і робітників, потреба в яких є відчутною для національної економіки, здійснюється на підставах, визначених ЗУ «Про імміграцію».

Працевлаштування іноземців регулюється КЗпП України, ЗУ «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», ЗУ «Про зайнятість населення», Порядком видачі, продовження дії та анулювання дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, затвердженим постановою КМУ від 27.05.2013 р. № 437 та іншими нормативно-правовими актами.

Варто зазначити, що для іноземних осіб існують певні особливості, одними з таких є ті, що іноземний найманий працівник може суміщати роботу на посаді, визначену дозволом, з роботою на посаді тимчасово відсутнього працівника, за умови, що суміщення триває не більше 60 календарних днів протягом календарного року. А також іноземці не можуть призначатися на посаду або займатися трудовою діяльністю у разі, коли відповідно до законодавства призначення на належну посаду або провадження підходящого виду діяльності пов'язане з відповідністю до громадянства України, якщо інше не передбачене міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана ВР України.

До особливих категорій іноземних осіб та осіб без громадянства, котрі претендують на працевлаштування на території України належать такі, як: іноземні ІТ-професіонали; випускники університетів, котрі входять до першої сотні у світових рейтингах університетів, відповідно до переліку, визначеного КМУ; іноземні високооплачувані професіонали; засновники та/або учасники, та/або контролери юридичної особи, створеної в Україні; іноземні працівники творчих професій.

Згода на працевлаштування іноземної особи видається на строк не більше одного року. Функціонування такої згоди може бути продовжена на той самий строк. У результаті, трудовий договір з іноземцями також може бути укладений на строк до одного року. Як висвітлює Ф. Цесарський, то даний такий строк зумовлює певні проблеми під час укладення таких трудових договорів, особливо, коли вони вимагають визначеності у перспективі стосовно подальшої роботи [3, с. 230].

Варто звернути увагу на те, що регіональний центр зайнятості ухвалює рішення про видачу дозволу протягом семи робочих днів з дня отримання заяви та доданих до неї документів, а при продовженні дії дозволу – протягом 3 робочих днів. У залежності отримання позитивного результату, роботодавець протягом 10 робочих днів за видачу згоди на працевлаштування іноземця вносить відповідну плату, розмір якої залежить від строку дії виданого дозволу та може становити від двох до шести прожиткових мінімумів для працездатних осіб, в якому роботодавцем подані документи з 1 січня 2022 року – 2 481 грн. Роботодавець має укласти з іноземцем трудовий договір не пізніше, ніж за 90 календарних днів з дати видачі дозволу та в десятиденний строк після його укладання надати копію договору, засвідчену роботодавцем до служби зайнятості.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що іноземці не можуть призначатися на окремі посади або займатися певною трудовою діяльністю, якщо відповідно до законодавства України призначення на посади або зайняття певною діяльністю пов'язане з належністю до громадянства України. А також на іноземних осіб, котрі працевлаштовані в Україні, поширюються всі загальні положення чинного трудового

законодавства України, а саме: охорони праці, тривалості робочого часу, часу відпочинку та інших гарантій трудових прав працівників.

1. Яцкевич І. І. Правове регулювання реалізації іноземцями права на працю в Україні. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 2 (12). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15yirvu.pdf>.

2. Жукова А. І. Правове регулювання працевлаштування іноземців на території України. Економіка, фінанси, право. 2011. № 5. С. 146-149.

3. Цесарський Ф. А. Порядок укладення індивідуальних трудових договорів, які передбачають використання праці іноземців, та можливості його вдосконалення. Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. праць. Х. : Право, 2011. Вип. 22. С. 227-235.

УДК 347.451.41

DOI: 10.31733/17-03-2023-640-642

Кристина РЕЗВОРОВИЧ

завідувач кафедри

цивільного права та процесу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ЩОДО УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ
КВАРТИРИ ІЗ ВІДСТУПЛЕННЯМ ПРАВА ВИМОГИ
У НЕЗАВЕРШЕНОМУ БУДІВНИЦТВІ**

Введення на всій території України 24 лютого 2022 року воєнного стану дуже вплинуло на ринок нерухомості: фактично він перестав повноцінно працювати. Перші місяці робота реєстрів була призупинена з метою гарантування безпеки та недопущення зі сторони країни-агресора будь-яких несанкціонованих дій. Відсутність доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно повністю унеможливило укладання будь-яких угод. Наразі робота реєстру відновлена, 10.02.2023 року було оновлене програмне забезпечення ДРРП. В останні кілька років до початку повномасштабного вторгнення Російської федерації, відбувався «будівельний бум» у найбільших містах нашої держав. Хоча в первинному сегменті вибір об'єктів невеликий, проте купівельна спроможність громадян обмежена. Збільшення кількості укладення договорів переуступки у 2019-2022 рр. є не випадковою. Одні громадяни хотіли набути власність на нерухоме майно у майбутньому за нижчою ціною, інші розглядали цей вид договору як спосіб заробітку; треті – не хочуть нести ризиків зі здачі майна в експлуатацію, або ж змінюють свої плани щодо житла. Оскільки варто знати усі «підводні камені» такого правочину, потрібно проаналізувати особливості його укладення та виявити недоліки правового регулювання.

У цивілістичній науці договір переуступки також називають договором цесії, відступленням прав та обов'язків, або ж відступленням права вимоги, оскільки у Цивільному кодексі України (далі – ЦК) відсутній термін «переуступка». Зокрема, у п. 1 ч. 1 ст. 512 ЦК вказано, що відступлення права вимоги – це передання ним своїх прав іншій особі за правочином (і це одна з підстав заміни кредитора у зобов'язанні) [7].

Відповідно до Постанови Верховного Суду від 11 вересня 2018 р. у справі № 910/7320/17 «відступлення права вимоги є правочином (договором), на підставі якого старий кредитор передає свої права новому кредитору, а новий кредитор приймає ці права і зобов'язується або не зобов'язується їх оплатити» [3].

У Законі України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» (далі – ЗУ) наведено спеціальне його тлумачення, де також зазначено, що «покупець за договором купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості (перший продаж), яким сплачено повну або часткову вартість за майбутній об'єкт нерухомості, має право відступити свої права та обов'язки за таким договором (право вимоги) іншій особі (особам) за згодою продавця за договором купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості (перший продаж)» [4].

Тому, на договір купівлі-продажу квартири з відступленням права вимоги розповсюджуються положення про договір купівлі-продажу, оскільки частина третя статті 656 ЦК України передбачає, що предметом договору купівлі-продажу може бути право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. До договору купівлі-продажу права вимоги застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено договором або законом [7].

Сторонами аналізованого договору є кредитори – первісний та новий. Іншими словами – це заміна сторони у купівлі квартири у незавершеному будівництві. Попередній інвестор припиняє правовідносини із забудовником, новий – набуває статусу першого, з переходом не лише усіх прав, але й зобов'язань («зобов'язання зберігається цілком і повністю, змінюється лише його суб'єктний склад у частині кредитора»[2]). У майбутньому такий суб'єкт стає повноцінною стороною договору купівлі-продажу квартири, оскільки правовий статус незавершеного будівництва не дозволяє покупцеві отримати право власності навіть після оплати повної вартості квартири, він є пріоритетним власником права вимоги.

Окрім зазначених вище сторін, обов'язковою умовою є згода забудовника на укладення такого договору. Як правило, вона оформлюється у договорі переуступки, забудовник виступає його третьою стороною, рідше – у форму документу, де він засвідчує свою згоду.

Проте у вже згаданому ЗУ децю інше правило. Так, відповідно до ч. 1 ст. 14 Проекту, «згода замовника будівництва та/або девелопера будівництва та/або управителя фонду фінансування будівництва на друге на наступні відчуження власником спеціального майнового права на майбутній об'єкт нерухомості такого майбутнього об'єкту нерухомості не вимагається» [4].

Видається, що запропонований припис оправданий, адже є недобросовісні будівельні компанії, які можуть обмежувати можливість переуступки, або ж взагалі її забороняти (з корисливих мотивів), що є порушення прав громадян.

Окрім того, усунення забудовника як третьої сторони договору переуступки допоможе зекономити кошти іншим сторонам. Адже, як відомо, первинний інвестор повинен сплатити комісію або штраф забудовнику як обов'язкову умову переуступки. Сума його, як правило, складає від 1 до 5 %.

Щодо істотних умов договору, то відповідно до ч. 1 ст. 638 ЦК, ними є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди [7].

Слід звернути увагу на умову про предмет. Предметом договору про відступлення права вимоги є певний обсяг прав первісного кредитора, які передаються новому кредитору (іншими словами, зміст права вимоги). У зв'язку з цим, описуючи предмет, кредитору варто вказати зобов'язання, право вимоги за яким відступається (тобто назва та реквізити відповідного договору); та обсяг та зміст прав, які передаються новому кредитору [5].

За загальним правилом (ст. 513 ЦК), покупка квартири у новобудові за договором переуступки розрізняється за тим, який саме договір укладався між первісним покупцем та компанією забудовником. Якщо між сторонами укладався попередній договір купівлі-продажу, то відповідно відступається право на покупку саме цієї квартири у майбутньому. Якщо ж це був договір іншого виду, наприклад договір купівлі продажу майнових прав, цінних паперів чи інвестиційний, то відступається право вимоги на квартиру у забудовника [8].

Варто зазначити, що у ЗУ такі істотні умови договору купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості чітко виписані, що не може не тішити. Зокрема, істотних умов договору щодо другого та наступного відчуження майбутнього об'єкта нерухомості налічується 13 пунктів (стаття 14) [4].

У ЦК також вказано, що правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні вчиняється у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторові [7].

Тобто, якщо, до прикладу, попередній договір був укладений без нотаріального посвідчення, у простій письмовій формі, у такій же формі повинен укладатися договір переуступки. Проте, така довільність не видається правильною, адже ви можете натрапити на недобросовісних сторін договору, що може мати наслідком втрати будь-яких прав на нерухомість і неможливістю або ж недостатністю доказової бази для захисту ваших прав у

суду.

В ч. 1 ст. 15 вищезгаданого ЗУ вказано, що «покупець за договором купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості (перший продаж), яким сплачено повну або часткову вартість за майбутній об'єкт нерухомості, має право відступити свої права та обов'язки за таким договором (право вимоги) іншій особі (особам) за згодою продавця за договором купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості (перший продаж). Такий договір підлягає нотаріальному посвідченню» [4].

Варто погодитися, що на сучасному етапі процедура укладення договору купівлі-продажу квартири із відступленням права вимоги у незавершеному будівництві складається з наступних етапів: отримання дозволу від забудовника; перевірка дозвільних документів і строків будівництва; аналіз забудовника на відсутність позовів у суді; перевірка інших об'єктів будівельної компанії; перевірка інвестора; складання договору відступлення з зазначенням штрафів та інших особливих умов; завірення договору у нотаріуса (або проста письмова форма). В разі купівлі квартири з відступленням прав покупець надає стандартний пакет документів, у тому числі паспорт, код, згоду чоловіка або дружини [6].

Варто ще зупинитися на пункті – «перевірка дозвільних документів». Юристи та експерти у сфері нерухомості, наголошують, що існує два головні ризики, пов'язаних з купівлею квартири з переуступки – те, що вона може бути розташована в «проблемному» ЖК – у забудовника виникли складності, що заважають йому завершити будівництво, а також продаж одночасно кільком покупцям. Для страхівки потрібно перевіряти ряд пунктів, до прикладу – наявність у забудовника необхідних документів на землю, цільове призначення ділянки, містобудівні умови та обмеження і т.д., в тому числі й наявність судових розглядів [1]. Така ситуація, щонайменше, видається дивною. Де ж тут державні органи, які мають гарантувати забезпечення прав громадян? Видається, що уже давно потрібно створити єдиний державний реєстр благонадійних забудовників з доступом до них усіх громадян, де, зокрема, будуть наведені усі підтверджуючі законність будови документи. Це допоможе в боротьбі із шахрайством у цій сфері, зокрема подвійних чи потрійних історій переуступок, дасть змогу запобігти будівництву самовільних будівель тощо.

Отож, договір переуступки є вторинним договором набуття права на квартиру у новобудові. Він є ризикованішим для нового інвестора, адже, окрім загальних ризиків, потрібно перевірити цілий ряд питань. Загалом правове регулювання укладення договору купівлі-продажу квартири з відступленням права вимоги у незавершеному будівництві не позбавлене недоліків. Саме тому прийняття Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» є закріпленням юридичної гарантії безпеки набувача таких прав та зобов'язань, адже це найбільш незахищений суб'єкт у цій сфері.

1. Ковтун О. Купівля квартири за договором переуступки: як правильно оформити, наскільки вигідно, та які «підводні камені». Український капітал. 2020. № 3. URL: <https://ucap.io/kupivlya-kvartiry-za-dogovorom-pereustupky-yak-pravylno-oformyty-naskilky-vygidno-ta-yaki-pidvodni-kameni/>

2. Постанова Верховного Суду від 04.06.2020 р. у справі № 910/1755/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/89868748?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=cons12&_ga=2.70374736.1571882751.1647974832-1648784590.1497464007.

3. Постанова Верховного Суду від 11.09.2018 р. у справі № 910/7320/17. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/76385332?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=cons12&_ga=2.29472511.1571882751.1647974832-1648784590.1497464007.

4. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: Закон України від 15.08.2022 р. № 2518-IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-IX#Text>.

5. Савченко Ю. Уступка права вимоги: правила та порядок реалізації. Buh.ligazakon.net. 2021. URL: https://buh.ligazakon.net/analytics/203367_ustupka-prava-vimogi-pravila-ta-poryadok-realzats.

6. Скаун В. Як придбати квартиру з відступленням прав в Україні? DOM.RIA. 2019. URL: <https://dom.ria.com/uk/articles/kak-kupit-kvartiru-po-pereustupke-v-ukraine-173312.html>.

7. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text=відступлення#w1_1.

8. Янків Б. Покупка квартири у новобудові за договором переуступки. Yankiv. 2020. URL: <https://yankiv.com/ua/pokupka-kvartiry-u-novobudovi-za-dogovorom-pereustupky/>

9. Резворович К. Момент виникнення права власності на житловий будинок (квартиру) та на об'єкти незавершеного будівництва: недоліки цивільно-правового регулювання. InterConf, 2021. С. 144-150.

УДК 347.67

DOI: 10.31733/17-03-2023-643-644

Тамара ЯРОШЕВСЬКА

професор кафедри
цивільно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

Анастасія БЛІК

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ

Актуальність теми дослідження. Спадкування за заповітом – це одне з найбільш важливих спадкових питань, яке є витоком проблем у юридичній галузі. Оскільки фактично кожна людина за життя набуває статусу спадкоємця, або ж сама після смерті приречена стати спадкодавцем. Згідно з чинним законодавством України кожний дієздатний громадянин може за життя визначити долю належного йому майна на випадок смерті. Таке розпорядження зроблене у встановленій законом формі називається заповітом.

Свобода заповіту – це один з прикладів диспозитивності в спадковому праві. Передусім диспозитивність свободи заповіту проявляється через право заповідача вільно, на свій розсуд скласти заповіт, вносити до нього зміни або взагалі скасувати, визначити зміст заповіту через такі складові як:

- призначення спадкоємців;
- установа заповідального відказу;
- покладання інших обов'язків на спадкоємців зокрема немайнового характеру.

При тому свобода заповіту інститутом спадкування не обмежується, оскільки для формування черг спадкоємців, законодавець вдається до абстрактної моделі, допустиме волевиявлення спадкодавця щодо розподілу майна яким він володіє. Наявність заповіту робить можливим відмову від прийняття спадщини лише на користь іншого спадкоємця за заповітом [1, с. 453].

Отже, право на спадкування визначається вихідним правовим інститутом спадкового права, навколо якого реалізується здійснення прав і спадкодавця, і спадкоємців, їх захист та охорона. Його вважають найдавнішим інститутом права, який не втрачає своєї актуальності, адже він є основним регулятором майнових інтересів громадян та їх сімей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми спадкування приділялася чимала увага з боку українських вчених. У правовій доктрині спадкові правовідносини були предметом досліджень таких правників, як О. Кухарев, В. Васильченко, І. Жилінкова, А. Довгерт, З. Ромовська, А. Гончарова, Є. Рябоконт, Р. Майданик, О. Цибульська, С. Фурса, Р. Шишка та інших. Але цій проблемі присвячені лише окремі думки авторів або аналіз цивільного законодавства. Тому на сьогодні ще залишається потреба дослідження питання актуальних проблем спадкування за заповітом.

Виклад основного матеріалу. Законною підставою для спадкування за заповітом є воля спадкодавця, яка реалізується шляхом складання заповіту, який містить в собі вимоги щодо права на обов'язкову частку у спадщині. Згідно зі статтею 1233 Цивільного кодексу України заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті [2].

Однією з центральних проблем успадкування за заповітом є те, що трапляються випадки, коли родичі померлого спадкодавця виявляють факт складання заповіту на особу, якій спадкодавець не міг заповісти майно. В такій ситуації потрібно звертатися до суду з вимогою визнати заповіт недійсним. Підставою для позову може бути складення заповіту проти волі спадкодавця. Такі обставини підтверджуються за судової психологічно-психіатричної експертизи на підставі письмових доказів, пояснень свідків, медичної документації.

Спадкування за заповітом є спеціальним видом спадкування. Дозволивши фізичній особі скласти заповіт, законодавець при цьому зобов'язав її дотримуватись норм чинного законодавства, обмежуючи тим самим її волю при вирішенні питань, пов'язаних з

визначенням осіб, до яких можуть перейти належні йому майнові та деякі немайнові права у випадку своєї смерті. Однак проблема полягає в тому, що цивільне законодавство надає можливість скласти заповіт лише громадянам, які набули повної дієздатності. Такі особи вже мають цивільну дієздатність, однак підпадають під вікове обмеження. З цього приводу точаться різні думки, як, наприклад, на думку Ковальчука Я. [3, с. 32], неповнолітня особа має право розпоряджатися своїми доходами, а так, як передача земельного майна за заповітом є одним зі способів такого розпорядження, питання залишається досить спірним.

Заповіт складається в письмовій формі із зазначенням місця та часу його складення. Він має бути особисто підписаний заповідачем, за винятком окремих випадків, установлених законом, а також посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, визначеними в Цивільному Кодексі України. Стосовно нотаріального посвідчення заповіту також виникають проблеми. Насамперед це стосується того факту, що нотаріус, посвідчуючи секретний заповіт, не ознайомлюється з його змістом – це суперечить чинному законодавству. Адже це суперечить вимогам статті 47 Закону України «Про нотаріат» [4], який містить вимогу до нотаріусів не приймати документи, текст яких неможливо прочитати.

Ще одним дискусійним питанням є юридична доля заповіту. Бо згідно з чинним законодавством заповідач має право у будь-який час скасувати заповіт чи скласти новий, а також внести до нього зміни. Заповіт, який було складено пізніше, буде повністю скасовувати попередній заповіт, або ж лише в тій частині, яка йому суперечить. З цього випливає, що кожний новий заповіт буде скасовувати попередній заповіт і не буде відновлювати той заповіт, який заповідач склав перед ним.

Є ще багато невирішених проблем, серед них: заповіт подружжя, з умовою, посвідчення заповітів, спадкоємці обов'язкової частки у заповіті та інші, від яких ще доведеться позбавитися сучасному законодавству.

Висновки. За допомогою заповіту спадкодавець має можливість вирішувати долю свого майна у спосіб переходу його до іншої фізичної особи, втілюючи таким чином своє суб'єктивне право власника. Проте, на нашу думку, інститут спадкування за заповітом не є досконалим та потребує багато змін і доповнень для усунення його недоліків не лише в теоретичних аспектах, а й в практичних. Оскільки, від цього залежить не лише реалізація волі заповідача, а й доля спадкоємців.

1. Ярошевська Т. В., Хирса А. В. Диспозитивність у спадковому праві. Innovations and prospects of world science. Міжнар. наук.-практич. конф. (Ванкувер, 12-14 жовтня 2022 р.). Ванкувер. Канада, 2022. 455 с. С. 450-454.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., №435-IV / Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. С. 356.(зі змінами та доповненнями станом на 2022 рік).

3. Ковальчук Я.В. Право на складання заповіту. Юридичний журнал. 2006. № 10 (52). С. 32-33.

4. Про нотаріат: Закон України № 3425-ХІІ від 02.09.1993 р. Вісник Верховної Ради України. 1993. № 39. Ст. 383.

УДК 347.451
DOI: 10.31733/17-03-2023-645-646

Роман КАРПЕНКО

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Ельвіра КРИСТЄВСЬКА,

здобувач вищої освіти
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ НОТАРІАЛЬНОГО ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Поява приватної форми власності на землю, введення земельних ділянок у цивільний обіг та реформування чинного законодавства в незалежній Україні дали можливість власнику земельної ділянки вступати в цивільно-правові відносини, укладати договори купівлі-продажу земельної ділянки.

Вчинення нотаріальних дій щодо посвідчення правочинів із земельними ділянками має здійснюватися з додержанням вимог чинного законодавства. Згідно зі ст. 14 Конституції України громадяни, юридичні особи й держава набувають у власність земельні ділянки виключно відповідно до закону [1, ст. 14]. За Земельним Кодексом України, громадяни та юридичні особи можуть набувати у власність земельні ділянки із земель державної та комунальної власності лише з підстав, передбачених законом, зокрема за договором купівлі-продажу, дарування, міни, іншими земельно-правовими правочинами [2, ст. 116].

Дослідження практики нотаріального посвідчення договорів купівлі-продажу, земельних ділянок, свідчить про те, що виникає багато питань, які потребують свого теоретичного обґрунтування та законодавчого вирішення. Договору купівлі-продажу земельних ділянок, присвятили свої дослідження українські вчені: В. Борисова, О. Дзера, Н. Ільєва, К. Кучерук та інші.

На думку О. Дзери, договір купівлі-продажу – це оплатний, двосторонній і консенсуальний договір [3, с. 290]. К. Кучерук закріпив в законодавчому порядку наступне визначення поняття договору купівлі-продажу земельної ділянки: це цивільний договір, за яким одна сторона (продавець) зобов'язується у встановленому законом порядку передати у власність другій стороні (покупцю) конкретно визначену на місцевості земельну ділянку, а покупець зобов'язується у встановленій формі прийняти земельну ділянку і сплатити визначену договором покупну ціну [4, с. 7]. Деякі види цивільно-правових правочинів згідно законодавству потребують обов'язкового нотаріального посвідчення. Мова йдеться, про правочини, що передбачають перехід права власності на земельні ділянки, яскравим прикладом є договір купівлі-продажу земельної ділянки. Такий правочин, відповідно до ст. 132 Земельного кодексу України посвідчується в нотаріальному порядку.

В процесі посвідчення такого роду правочинів нотаріус зобов'язаний перевірити цілу низку обставин і витребувати необхідні документи. Нотаріуси посвідчують договори відчуження нерухомого майна за умови подання документів, що підтверджують право власності на майно, що відчужується та, у передбачених законодавством випадках, документів, що підтверджують державну реєстрацію прав на це майно в осіб, які його відчужують. Перелік документів, якими може бути підтверджене право власності громадян чи юридичних осіб на нерухоме майно.

Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. При посвідченні договорів відчуження земельної ділянки на виконання вимог ст. 81 Земельного Кодексу України нотаріусами перевіряється, чи є фізична особа громадянином України, особою без громадянства або громадянином іноземної держави. Особу встановлюють на підставі паспорта або іншого документа, що її посвідчує [2, ст. 81]. Також нотаріус має з'ясувати дійсні наміри сторін на укладення угоди і роз'яснити їм зміст угоди та її юридичні наслідки.

Сьогодні нотаріус за даними Єдиного реєстру може пересвідчитись у відсутності заборони чи арешту, накладеного на земельну ділянку. Нотаріус має доступ до електронної бази заборон та арештів, що значно спрощує цю процедуру. Відшкодовує ці кошти особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. Крім того, нотаріусу треба з'ясувати чи є земельна ділянка, яка відчужується об'єктом права спільної сумісної власності подружжя чи належить особі на праві особистої власності. При посвідченні правочину щодо відчуження земельної ділянки, яка є спільним майном подружжя, якщо правостановлюючий документ оформлений на ім'я одного з подружжя, нотаріус вимагає письмову згоду іншого з подружжя. Одночасно, нотаріус перевіряє чи не обтяжена земельна ділянка, яка відчужується боргом та чи не має арештів щодо неї.

Нотаріус посвідчує цей правочин, за наявності документа про сплату до бюджету податку на доходи фізичних осіб, обчисленого з ціни, зазначеної у правочині, але не нижче оціночної вартості такого нерухомого майна, визначеної суб'єктом оціночної діяльності згідно з вимогами нормативно-правових актів з оцінки майна, та документа про оціночну вартість. Здійснення нотаріального посвідчення договору про відчуження нерухомості за відсутності документа, що підтверджує сплату сторонами договору визначеної нотаріусом суми податку, є неналежним виконанням нотаріусом покладених на нього функцій податкового агента.

Отже, договір купівлі-продажу земельної ділянки – це двосторонній договір, відповідно до якого продавець, передає або зобов'язується передати конкретну земельну ділянку у власність покупцеві, а покупець приймає або зобов'язується прийняти цю земельну ділянку і сплатити за неї певну грошову суму, який укладається в письмовій формі, підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та державній реєстрації. Після проведення усіх перевірок, витребування усіх необхідних документів, нотаріус посвідчує договір відчуження земельної ділянки та як спеціальний суб'єкт, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно, проводить реєстрацію переходу права власності від відчужувача до набувача.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України, 1996 р. № 30, Ст. 141.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. URL: [http:// www.rada.kiev.ua](http://www.rada.kiev.ua).
3. Дзера О. В., Кузнецова Н. С., Майданик Р. А. Цивільне право України. Особлива частина: підручник (3-тє вид., перероб. і доп.). К. : Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.
4. Кучерук К. І. Договір купівлі-продажу земельної ділянки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 19 с.

УДК 347.626

DOI: 10.31733/17-03-2023-646-648

Тамара ЯРОШЕВСЬКА

професор кафедри
цивільно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

Каміла ГЕРАСИМЕНКО

здобувач вищої освіти,
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ВІДНОСИНИ ПОДРУЖЖЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Особисті немайнові сімейні правовідносини наразі є доволі актуальним інститутом права, оскільки його значення виражається в специфічному характері взаємодії приватних та правових обов'язків у сім'ї. Однак, такі правовідносини набувають дещо іншого значення коли це стосується міжнародної сфери. Перш за все, визначимо, що собою становлять немайнові відносини подружжя. Як зазначає М. Байрачна «це правовідносини особистих немайнових благ та інтересів осіб, які перебувають у шлюбі» [1, с. 49]. Отже, такі відносини в першу чергу, є моральними канонами, виконання яких не можна забезпечити за

допомогою застосування юридичних санкцій. Таким чином, даний інститут належить до приватних відносин, на які не поширюється сфера дії санкцій сімейного законодавства. Однак, даний умовивід був сформований за українською науковою сферою та практикою регулювання даних правовідносин. Тому, постає питання, чи регулюються дані правовідносини в міжнародному просторі іншим чином, та які законодавчі норми впливають на процес регулювання немайнових правовідносин подружжя.

Для більш ефективного розкриття відмінностей між українським та міжнародним приватним правом слід проаналізувати норми сучасного українського законодавства, що регулюють сферу немайнових відносин подружжя. Фундаментальним джерелом є Сімейний кодекс України, шостою главою даного кодексу регулюються правовідносини немайнового характеру, до таких відноситься: «право на материнство та батьківство, право на повагу до своєї індивідуальності, право на фізичний та духовний розвиток, право на розподіл обов'язків та вирішення питань сім'ї, обов'язок турбуватися про сім'ю, та право на особисту недоторканність» [2]. Отже, основними особливостями немайнових сімейних правовідносин є відносини виникають лише між подружжям, відсутність економічного аспекту у правовідносинах, та наявність прав та обов'язків між подружжям, що є невідчужуваними. Закон передбачає рівність прав та обов'язків подружжя в сім'ї, при цьому не встановлюються переваги жодного з них у розв'язанні будь-якого питання. Санкції за невиконання подружжям обов'язків особистого характеру законом прямо не передбачені, проте зловживання особистими правами, невиконання обов'язків, зневага до інтересів сім'ї в ряді випадків тягне за собою для порушника негативні наслідки у цій сфері.

Що стосується регулювання правовідносин на міжнародному рівні, то варто виходити перш за все з загальних міжнародних актів. Правила щодо застосування права до немайнових правовідносин подружжя, а також майнових відносин, передбачені в Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах [3]. Конвенція містить врегулювання правовідносин за різним ступенем складності, наприклад, якщо особи мають різне громадянство, чи якщо проживають на території громадянином якої є тільки один з подружжя.

Загалом слід зазначити, що ступінь правової захищеності особистих немайнових прав у сімейних відносинах в багатьох державах вкрай низький. У Бразилії чоловік має право забороняти дружині працювати поза домом, а в Мексиці навіть професію для дружини обирає чоловік [4, с. 48]. У мусульманських країнах особистим немайновим відносинам притаманні особливі риси, оскільки ісламському світу властиво неухильне виконання всіх мусульманських звичаїв та традицій. В більш розвинених країнах світу стає актуальним впровадження шлюбного договору між подружжям, що містить не положення щодо регулювання майнових правовідносин, а саме розподіл обов'язків для налагодження добробуту в сім'ї. Наприклад, у США особисті немайнові відносини можна регулювати за допомогою батьківської угоди (parenting agreement), яка «містить переважно умови, пов'язані з життям, вихованням і турботою про дітей» [5].

У європейських країнах романо-германської правової системи питання особистих немайнових відносин, у тому числі ті, які пов'язані з вихованням дітей, місцем проживання подружжя та багато інших, також можна включити у шлюбному договорі. Однак, на нашу думку, при цьому необхідно враховувати принцип рівності прав подружжя. Не рівне правове положення між подружжям може ускладнювати проблему розподілу обов'язків, виховання дітей, та розпорядження фінансами.

Отже, наявність немайнових сімейних правовідносин є наявною в будь-яких правовідносинах світу. Саме цей інститут характеризується значним колом специфічних рис, а також, в більшості випадків відсутністю впровадження відповідальності за невиконання подружніх обов'язків. Розглянуті нами проблеми, поза всяким сумнівом, потребують подальшого наукового осмислення та правової регламентації. Звісно ж, що розв'язання актуальних питань, на нашу думку, може стати нормативне закріплення можливості укладання окремого шлюбного договору, який містить питання особистих немайнових відносин подружжя, чи наявність змішаного договору, у якому будуть регламентовані як майнові, так і особисті немайнові правовідношення подружжя в міжнародному праві.

1. Байрачна М. І. Загальна характеристика особистих немайнових прав подружжя. Право і суспільство. 2019. № 2. С. 48-52.

2. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III: станом на 19 лют. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

3. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (укр/рос): Конвенція Співдружності незалеж. держав від 22.01.1993 р.: станом на 21.01.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text.

4. Палій Н. О. Правові аспекти протидії дискримінації жінок (міжнародний досвід). Бюлетень Міністерства юстиції України. 2019. № 3. С. 47-51.

5. Parenting agreements | Family Relationships Online. Home | Family Relationships Online. URL: <https://www.familyrelationships.gov.au/parenting/parenting-agreements#:~:text=A%20parenting%20plan%20is%20a,format%20for%20a%20parenting%20plan>.

УДК 349.41

DOI: 10.31733/17-03-2023-648-650

Ольга КРОНДА

доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Іван ІЛЬЧЕНКО

магістрант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОВОЄННІ ЗМІНИ ДО ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Військова агресія Росії відгукнулася у всіх без винятку сферах життя нашого українського суспільства. Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», введеним в дію Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2120-IX, в Україні введено воєнний стан. Однією з основних складових нашого суспільного життя, яка має негайно реагувати на такий серйозний виклик, є законодавчо-правова сфера. І земельне законодавство не стало тут виключенням, адже земля і як природний ресурс, і як нерухоме майно разом з іншими природними ресурсами та об'єктами нерухомості опинилася в епіцентрі воєнних дій і військових подій в Україні. На сьогодні законодавець здійснив чимало важливих кроків, аби адаптувати земельне законодавство до нових реалій [1, с. 237].

Від початку повномасштабного вторгнення в Україну минуло вже понад десять місяців. Безумовно, це складний час, і реалії, в яких опинилась наша країна, що повсякчасно вимагають прийняття непростих рішень. Аби забезпечити функціонування держави в умовах воєнного стану, мінімізувати кризові явища в різних сферах суспільних відносин, було прийнято чимало законодавчих змін. Не залишилась поза увагою і сфера земельних відносин. За період дії воєнного стану законодавство, що регулює земельні відносини в Україні, вже кілька разів змінювалося і, найімовірніше, це не останні зміни. Тема правового регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану є актуальною з огляду на активний законодавчий процес у цій сфері.

Згідно з п. 3 зазначеного Указу Президента України у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст.ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Зокрема, гарантована ст. 41 Конституції України непорушність і недоторканість права власності (в тому числі і на землю) зараз певним чином обмежена. У зв'язку із цим проаналізуємо українське законодавство, яким так чи інакше коригуються особливості перебігу земельних відносин в умовах воєнного стану [1, с. 237].

Так, 24.03.2022 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» № 2145-IX (далі – «Закон 2145»). Цей документ є відправною

точкою в розвитку спеціального законодавства в сфері земельних правовідносин в умовах воєнного стану. Вказаний закон покликаний вдосконалити окремі процедури та спростити набуття прав користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану з метою їх раціонального використання у 2022 році для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та забезпечення продовольчої безпеки України [2]. Наступним законодавчим актом, що стосувався сфери суспільних відносин став Закон №2247-IX від 12.05.2022 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» (надалі – Закон № 2247) [3].

І парламентарі одним «кроком» не обмежились. В тісній зв'язці із Законом № 2247 (земельна зміни) проголосували Закон № 2254-IX від 12.05.2022 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» (надалі – Закон № 2254).

До когорти важливих законів, що були проголосовані в цілому 12.05.2022, долучився Закон № 2259-IX від 12.05.2022 «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану». Цей документ важливий для територіальних громад новими, розширеними повноваженнями місцевого голови в сфері земельних правовідносин, містобудування та архітектури [4].

Та й на цьому законодавець не зупинився. 12.05.2022 був прийнятий в цілому та передано на підпис Президенту законопроект № 3774 щодо удосконалення механізму протидії рейдерству. Документ покращує механізми реєстрації речових прав, в тому числі прав користування земельною ділянкою.

Уряд теж не стояв на місці. Звернімо увагу на три важливі постанови Уряду, які формують земельне законодавство в умовах воєнного стану.

Постанова КМУ від 19.04.2022 № 480 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану», яка тоді частково запустила роботу Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [5].

Постанова КМУ від 07.05.2022 № 564 «Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану», яка відновила робота Державного земельного кадастру на особливих умовах, яка встановила відновлення роботи Державного земельного кадастру на особливих умовах [7].

Постанова КМУ від 10.05.2022 № 563 «Деякі питання регулювання земельних відносин», яка запровадила зміни до типового договору оренди землі у зв'язку із прийняттям Закону №2145. Встановлена заборона доступу сертифікованих інженерів-землепорядників до ДЗК до припинення правового режиму воєнного стану [6].

Тобто маємо низку законодавства в сфері управління земельними ресурсами в умовах воєнного стану.

Верховна Рада 19 жовтня 2022 року прийняла закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» [8].

Законом пропонується, зокрема:

- відновити проведення земельних торгів з передачі у користування земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності;
- відновити реєстрацію прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, яка була зупинена через війну;
- закріпити право розміщення об'єктів виробництва біометану у складі сільськогосподарських комплексів на земельних ділянках сільськогосподарського призначення без зміни цільового призначення;
- скасувати необхідність відшкодування втрат сільськогосподарського призначення у разі зміни цільового призначення земельних ділянок сільськогосподарського призначення;
- врегулювати питання внесення до Державного земельного кадастру відомостей про якісні характеристики ґрунту, заходи щодо охорони земель і ґрунтів, обмеження у використанні земель;
- встановити, що громадяни та юридичні особи, які одержали право постійного користування земельними ділянками державної та комунальної власності, але відповідно до

Земельного кодексу України не можуть бути суб'єктами такого права, можуть викупити такі земельні ділянки із розстроченням платежу або отримати їх в оренду із визначеними умовами таких договорів;

– дозволити в умовах воєнного стану безоплатну приватизацію земельних ділянок, на яких розташовані будівлі, споруди, що перебувають у приватній власності, а також земельних ділянок, які передані громадянам у користування до набрання чинності Земельним кодексом України, тощо.

Отже, як бачимо, умови воєнного стану вплинули на всі сфери суспільного життя і не минули осторонь земельне законодавство. Земля і як природний ресурс, і як нерухоме майно разом з іншими природними ресурсами та об'єктами нерухомості опинилася в епіцентрі воєнних дій і військових подій в Україні. На сьогодні законодавець здійснив чимало важливих кроків, аби адаптувати земельне законодавство до нових реалій, тому прийняті законодавчі зміни стосовно сфери земельних відносин ще точно не останні, так як сучасні реалії диктують свої умови, які впливають на перебіг земельних відносин в нашій державі.

1. Заєць О. Правові форми набуття прав на землю в контексті повоєнних змін до законодавства України. Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матер. Міжнародної науково-практичної конференції (12 травня 2022 року). 389 с.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану Закон України від 12.05.2022 р. № 2259-IX.

5. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 р. № 480.

6. Деякі питання регулювання земельних відносин Постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 р. № 563.

7. Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 р. № 564.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та Закон України від 19.10.2022 р. № 2698-IX.

УДК 347.68

DOI: 10.31733/17-03-2023-650-652

Тамара ЯРОШЕВСЬКА

професор кафедри

цивільно-правових дисциплін,

доктор юридичних наук, доцент

Максим ДРОЗДОВ

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПРАВО НА СПАДКУВАННЯ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Спадкове право як підгалузь цивільного права завжди було предметом правового інтересу науковців. З розвитком суспільних відносин з'являються нові об'єкти, що належать людині, право власності на які може переходити в порядку спадкування. Попри те, що проблематика спадкування прав інтелектуальної власності досліджується науковцями, залишається багато невирішених питань, які потребують подальшого дослідження.

Спадкуванню прав інтелектуальної власності присвячені роботи таких вчених, як

О. Басай, С. Бутнік-Сіверський, С. Довгий, В. Жаров, В. Зайчук, О. Орлюк, О. Підпригора, С. Фурса та ін.

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини й не припинилися внаслідок його смерті. До складу спадщини не входять права та обов'язки, нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема особисті немайнові права.

Спадкоємець, який прийняв спадщину, може отримати свідоцтво про право на спадщину. Відсутність підтвердження права на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадкування, оскільки спадщина належить спадкоємцям з моменту її прийняття, але факт переходу виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, які, відповідно до ст. ЦК України або іншого закону, який набув чинності після їх державної реєстрації, підлягають державній реєстрації.

Права інтелектуальної власності належать до об'єктів немайнової спадщини. До складу спадщини можуть входити лише майнові права на об'єкт права інтелектуальної власності, що діють на момент відкриття спадщини. Отже, особисті немайнові права інтелектуальної власності не входять до складу спадщини [1, с. 91-93].

До прав інтелектуальної власності належать: 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; 2) виключне право дозволяти використання об'єктів права інтелектуальної власності; 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єктів права інтелектуальної власності, включаючи заборону такого використання; 4) інші права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Право власності померлої особи на винахід і корисну модель засвідчується патентом, запатентованим промисловим зразком і знаками для товарів і послуг зі свідоцтвом. Відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про авторське право та суміжні права» авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Створення та здійснення авторського права не вимагає реєстрації твору чи іншого його спеціального оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей. Отже, документи, що засвідчують право власності власника об'єкта авторського права, подавати не потрібно [2, с. 222-224].

Майнові права творця (або іншої особи, яка володіє авторським правом) включають:

а) виключне право на використання твору;

б) виключне право дозволяти чи забороняти використання твору іншими особами.

Виключне право на твір творця (або іншої особи, якій належить авторське право) дозволяє йому використовувати твір у будь-якій формі та будь-яким способом.

Виключне право автора (або іншої особи, якій належать права інтелектуальної власності) дозволяти чи забороняти використання твору іншими особами дає йому право дозволяти чи забороняти: 1) відтворення твору; 2) публічне виконання творів і їх оголошення; 3) публічне виставлення та загальний огляд; 4) будь-яке передрукування творів особою, яка не здійснила перше видання; 5) переклади творів; 6) вдосконалення, адаптації, виправлення та інші подібні зміни проєкту; 7) включати твори до складу збірників, антологій, енциклопедій тощо; 8) розповсюдження твору шляхом першого продажу, іншим способом відчуження, лізингу чи прокату, а також розповсюдження примірників твору до першого продажу; 9) представляти свої твори широкому загалу таким чином, щоб їх представники могли бачити їх у будь-якому місці та в будь-який час; 10) комерційний прокат і лізинг після першого продажу, відчуження іншим особам – аудіовізуальних оригіналів або копій, комп'ютерні програми, бази даних, ноти, а також твори, записані на фонограмах чи відеограмах або в машинозчитуваній формі; 11) імпорт примірників творів тощо.

Особисті немайнові права автора не підлягають передачі.

Спадкоємці мають право захищати автора твору і протистояти будь-якому спотворенню, скороченню чи іншій зміні твору, а також іншим посяганням на твір, що завдають шкоди честі та репутації автора [4, с. 10-11].

Закінчення терміну дії авторського права на твори означає, що вони стають суспільним надбанням. За умови збереження особистих немайнових прав автора кожен може вільно без сплати авторського права використовувати твори, що стали власністю суспільства [2, с. 88-89].

До складу спадщини входять також права творця твору, які він отримав від продажу оригіналу твору. Наступні спадкоємці користуються протягом вищезгаданого періоду стосовно оригінальних творів образотворчого мистецтва, проданих творцем, невідчужуваним правом на отримання п'яти відсотків від ціни будь-якого наступного

продажу твору через аукціон, галерею, салон, магазин тощо, після першого продажу автором проєкту (коректне відстеження). У цьому випадку оплату сплачують зазначені аукціони, галереї, салони, магазини тощо. Як зазначає з цього приводу О. Харитонова, спадкування авторської винагороди, яка накопичилася за життя автора, але не була одержана вчасно або не виникла вчасно чи накопичена відповідно до авторського договору про використання твору, відрізняється від спадкування авторського права після смерті творця, але до прийняття спадщини спадкоємцями. При цьому об'єктом спадкування є не виключно права інтелектуальної власності, а певна грошова сума, яка успадковується на загальних підставах [1, с. 36-44].

Якщо спадкодавець за життя не подавав заяву на видачу патенту, спадкоємці мають право подати відповідну заяву, одночасно вказавши спадкодавця як винахідника і себе як заявника. Складними є випадки, коли спадкодавець звернувся за відповідним патентом, але помер, не отримавши його.

Отже, права інтелектуальної власності є особливим об'єктом спадкування і характеризуються такими ознаками: мають нематеріальний характер, поділу не підлягають і здійснюються спадкоємцями спільно, діють у встановлений законом строк. Як специфічний об'єкт цивільного обороту об'єкти права інтелектуальної власності мають особливий порядок спадкування, що зумовлюється тим, що на об'єкт інтелектуальної власності існують як майнові, так і немайнові права. При цьому за загальним правилом спадкоємці отримують тільки майнові права щодо інтелектуальної власності. Фактично спадкоємці виступають власниками інтелектуальних прав, які набуваються внаслідок спадкового правонаступництва, а тому не мають такого ж обсягу прав, як у творця цього об'єкта. І якщо майнові права інтелектуальної власності переходять у спадок, то немайнові права – лише в обов'язку, необхідному для захисту прав спадкодавця як творця об'єкта права [6, с. 453].

-
1. Харитонова О. І. Право інтелектуальної власності: підручник. К. : Юрінком Інтер, 2017. 540 с.
 2. Рябоконт Є. О. Авторське право як об'єкт спадкового правонаступництва. Вісник Національного ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. 2016. № 45-48. С. 222-224.
 3. Бутнік-Сіверський С. Спадкування прав інтелектуальної власності на знак для товарів і послуг. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2017. № 3. С. 36-44.
 4. Гаценко О. О. Удосконалення правового регулювання питань визначення обов'язкової частки у спадщині при спадкуванні авторських прав. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. № 6-1 (2). С. 10-15.
 5. Чурпіта Г. В. Актуальні проблеми спадкового права: навч. посібник. К. : КНТ, ЦУЛ, 2015. 336 с.
 6. Ярошевська Т. В., Хирса А. В. Диспозитивність у спадковому праві. Innovations and prospects of world science. Міжнар. наук.-практич. конф. (Ванкувер, 12-14 жовтня 2022 р.). Ванкувер. Канада, 2022. С. 450-454.

УДК 347.922

DOI: 10.31733/17-03-2023-652-653

Марина ПОЛЩУК

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІН В СФЕРІ ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію українського народу законодавство набуло значних змін. 24.02.2022 року Указом Президента України № 64/2022 був введений воєнний стан на території України. Через динамічний характер подій врегулювання багатьох правовідносин набуло значних змін, безпосередньо, також правосуддя. Правосуддя – є єдиним механізмом забезпечення законності та справедливості в державі, а тому, його зупинення є неможливим через

загальнообов'язковий характер. Навіть в умовах воєнного стану цивільне судочинство як і інші види правосуддя продовжує функціонувати надалі, але, маючи деякі зміни щодо процесуальних питань.

Відповідно до ст. 12-2 та ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплено положення щодо здійснення судочинства в період воєнного стану [22]. Відповідно до положень закону судочинство повинно діяти на основі Конституції України та інших законів, що визначають порядок функціонування судів в Україні. Законодавець встановлює обмеження щодо діяльності судів, однак, забороняє створювати надзвичайні та особливі суди. Важливим є факт того, що строки в судочинстві залишаються незмінними, тобто, законодавець закріплює заборону щодо прискорення судового процесу чи скорочення. Однак, змін набула територіальна підсудність справ, це означає, що у разі загрози життя чи неможливості проведення судового засідання допускається зміна місця знаходження суду. Стаття 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які були внесені 03.03.2022 року встановили новий механізм зміни територіальної підсудності судових справ [23].

Варто з'ясувати, чи залишається незмінною процедура позовного провадження. З аналізу законодавства України стадія відкриття позовного провадження залишається незмінною, а тому, кожна особа, що вважає свої права порушеними може звернутися за захистом до суду. Однак, діяльність працівників суду в більшості випадків буде здійснюватися в дистанційній формі, даний захід впроваджується для зменшення кількості осіб в судовому приміщенні. Варто наголосити, що розгляд справ буде обмежуватися для простих осіб, що не є учасниками справи, а тому, на нашу думку, принцип гласності та відкритості судового процесу не здійснюється в даному випадку.

Розгляд позовної заяви може відбуватися в режимі відео конференції, що здійснюється на підставі заяви позивача. Варто мати на увазі, що в період воєнного стану суд може обмежувати прийом громадян та допуск посторонніх осіб.

Позитивним аспектом для учасників провадження є можливість поновлення процесуальних строків, запроваджений воєнний стан є поважною причиною у разі їх пропуску. Крім того, впроваджений розгляд справ, що мають невідкладний характер, однак, це може здійснюватися лише за письмовою згодою всіх учасників справи.

Варто зазначити, що функціонування системи судочинства в період воєнного стану більшістю зумовлено вже звиклим режимом, що був впроваджений під час пандемії Covid-19, зокрема, це простежується в питанні цифровізації. Варто зазначити, що в останній час держава все більше створює законодавчу ініціативу в сфері залучення нових цифрових ресурсів.

На закінчення необхідно відзначити, що на сьогодні незаперечний пріоритет розвитку та широкого застосування судами сучасних цифрових технологій з метою якісного та своєчасного захисту прав громадян у період воєнного стану. Очікується, що це зробить правосуддя не лише більш оперативним, а й доступнішим для громадян та бізнесу. Однак залишаються сумніви, що всі види судочинства зможуть безболісно для законності та обґрунтованості підсумкових процесуальних рішень запроваджувати нові формати.

1. Чорна С. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 8. С. 186-190.
2. Грицаєнко О. Л. До питання ефективності захисту прав особи в адміністративному судочинстві. Вчені записки. 2020. С. 22.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р.: станом на 01.08.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV: станом на 15.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
5. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
6. Атаманчук І. В. Право на судовий захист цивільних прав та інтересів у світлі європейських стандартів. Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку. 2020. С. 75-78.
7. Полюк Ю. І. Деякі зміни цивільного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом: порівняльно-правовий аспект. Форум права. 2018. № 2. С. 98-108.
8. Слободянюк П. Л. Принцип справедливості в контексті судового захисту прав людини. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1. С. 242-253.
9. Чунарьова Є. Я. Принцип змагальності сторін в цивільному процесі. 2019. С. 178.
10. Поліщук М. Г. Особливості розгляду окремих категорій цивільних» методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять (для студентів 3, 4 курсу денної форми навчання юридичного факультету). 2022. 12 с.

УДК 347.65/.68

DOI: 10.31733/17-03-2023-654-655

Тамара ЯРОШЕВСЬКА

професор кафедри
цивільно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

Вікторія ЛАГУТІНА

здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ СПАДКОВОГО ПРАВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОДАЛЬШОГО ОНОВЛЕННЯ СПАДКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Перед початком роботи необхідно наголосити на те, що принципи спадкового права прямо не відтворені в нормах ЦК України, а впливають із їхнього змісту, при цьому маючи фундаментальний характер, що становить певну проблему та детермінує написання даної роботи. Тож, у цілому нині принципи містяться не у тексті законів чи інших нормативних правових актів, а у свідомості законодавця, суддів та інших суб'єктів правотворчості та правозастосування.

Принципи, котрі ми будемо розглядати, мають універсальний характер, оскільки реалізуються в усіх інститутах спадкового права та виражають найважливіші його закономірності. Вказана ознака має бути покладена в основу вирішення питання про визначення кола принципів у спадковому праві. Також, вони мають бути сформульовані за ідеологією сучасного спадкового права і відповідати загальним принципам цивільного законодавства.

Зауважимо, що хоча принципи цієї галузі впливають з її сутності, змісту окремих правових норм, вони не закріплені в них безпосередньо, а повністю охоплюють усі інститути спадкового права як підкатегорії цивільного права. Тому деякі положення, що наводяться в доктрині, слід вважати не принципами, а скоріше нормами, що регулюють той чи інший вид відносин [1, с. 152]. Насамперед йдеться про черговість одержання права на спадкування, яка при цьому може бути змінена самими спадкоємцями або судом (ст. 1259 ЦК України) і є законодавчою нормою, що регулює порядок успадкування за законом [2]. Так само важко віднести рівність часток спадщини при успадкуванні за законом до основної ідеї спадкового права, з урахуванням застосування відповідної норми лише в межах інституту спадкування за законом, а також можливості зміни часток у спадщині за згодою спадкоємців (ч. 2, 3 ст. 1267 ЦК України) [2].

Надалі розглянемо наступний принципи – універсального спадкового правонаступництва. правонаступництво, що забезпечує стабільність майнового обороту після смерті власника, окреслює динаміку переходу прав та обов'язків спадкодавця до його спадкоємців і тому є «серцем» спадкування. Фактично спадкове правонаступництво являється юридичним наслідком повного здійснення спадкових правовідносин, а поняття «спадкове правовідношення» та «спадкове правонаступництво» пов'язані причинно-наслідковим зв'язком.

Наступний принцип – свободи заповіту, що виступає основною та фундаментальною засадою та виявляється у всіх інститутах спадкового права. Зауважимо, що вказаний принцип за своїм концептуальним значенням наближений до встановленої у ст. 3 ЦК України свободи договору [2]. Однак ці принципи не збігаються з огляду на те, що заповіт за своєю правовою природою є одностороннім правочином, а не договором, і дія його має відстрочення у часі.

Додаємо, що вищевказаний принцип спадкового права виходить за межі наданої особі права призначати спадкоємців і розділяти між ними спадщину, у зв'язку з тим, що динаміка розвитку спадкових відносин визначається волевиявленням особи, вчиненим за життя в порядку, встановленому законом. Це, своєю чергою, зводить заповіт до рівня регулятора цивільних відносин.

Далі – принцип соціальної справедливості, керуючись котрим законодавець намагається враховувати різні обставини. На думку деяких учених, у спадковому праві

немає норм, нейтральних стосовно дії вказаного принципу [3, с. 52]. Все законодавство про спадкування має враховувати принцип соціальної справедливості.

Реалізація вищевказаного принципу забезпечує баланс інтересів між учасниками спадкових правовідносин, які в силу істотних обставин (вік, стан здоров'я) потребують додаткового захисту та спадкоємцями за заповітом. Це призвело не лише до обмеження свободи заповіту у зв'язку з встановленням правила про обов'язкову частку спадщини, а й до включення в п'яту чергу утриманців спадкодавця, які не є членами його сім'ї, а також до можливості зміни порядку набуття права успадкування через закон. Така чітка соціальна спрямованість спадкового права є його специфікою і не властива цивільному праву загалом. На наш погляд, даний принцип у сфері спадкового права не тотожний справедливості як загальній zasadі цивільного законодавства.

Таким чином, принципи спадкового права є універсальними, оскільки вони застосовуються у всіх установах у цій галузі. Ці принципи прямо не відтворюються у нормах спадкового права, а впливають зі змісту і мають принциповий характер, висловлюючи найважливіші закономірності у сфері спадкового права. До принципів спадкового права належать принципи універсального спадкового правонаступництва, свободи заповіту, соціальної справедливості.

Від принципів спадкового права слід відрізнити нормативні положення, які регулюють певний вид правовідносин у сфері спадкового права (черговість закликання до спадкування спадкоємців за законом; рівність спадкових часток при спадкуванні за законом; визнання прав спадкування за законом предметів домашнього вжитку за належними спадкоємцями тощо), проте за своєю сутністю та функціональним призначенням не є принципами.

1. Оксанюк Н. М. Класифікація принципів спадкування. Часопис Київського університету права 2016/4. С. 151-155.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5886>.

3. Нестерцова-Собакарь О. В. Спадкове право: навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2017. 164 с.

УДК 347.67

DOI: 10.31733/17-03-2023-655-657

Марія РЕЗНИКОВА

доцент кафедри цивільного,
трудового та господарського права,
кандидат філософських наук, доцент

Гюльджан РУСТАМОВА

здобувач вищої освіти
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ. ВИКОНАННЯ ЗАПОВІТУ

Спадкове право України як інститут цивільного законодавства поділяється на дві частини (підінститути) – спадкування за заповітом і спадкування за законом. Але є підстави стверджувати, що загальним видом спадкування є спадкування за законом, а спадкування за заповітом є спеціальним видом спадкування. Дозволивши фізичній особі скласти заповіт, законодавець, при цьому, зобов'язав її дотримуватись норм діючого законодавства, обмежуючи тим самим її волю при вирішенні питань, пов'язаних з визначенням осіб, до яких можуть перейти належні йому майнові та деякі немайнові права у випадку своєї смерті.

Тому, спадкування за заповітом в об'єктивному розумінні можна визначити як складову частину цивільно-правового інституту «спадкове право», норми якої регулюють відносини, що виникають у разі укладання фізичною особою належним чином оформленого правочину щодо зміни встановленого законом порядку переходу до інших осіб належного їй майна або вирішення долі інших належних їй благ у випадку своєї смерті.

Але незважаючи на обмеження прав фізичної особи при укладанні нею заповіту, закон надає їй широкі можливості при вирішенні питань наступного правонаступництва.

Іншими словами, у неї є широкі можливості щодо вибору майбутніх спадкоємців, визначення майна, яке буде складати спадщину тощо. Саме за допомогою заповіту фізична особа може вирішувати питання майбутнього переходу її майна до інших осіб, втілюючи таким чином в життя своє суб'єктивне право власника.

Заповіт – це особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті (ст. 1233 ЦК). Скласти заповіт – означає визначити осіб, які можуть стати правонаступниками заповідача у разі його смерті. Таке визначення є нічим іншим як волевиявлення. А волевиявлення – це дія. В основі заповіту лежить дія, яка може бути представлена однією або кількома особами. Прикладом укладання заповіту кількома особами є заповіт подружжя. Незалежно від того скільки осіб беруть участь в укладанні заповіту він є одностороннім правочином, хоча сам по собі передбачених наслідків не породжує.

Він виступає лише первинним фактом, який у сполученні з іншими юридичними фактами – відкриття спадщини і згодою спадкоємців прийняти її, приводить до виникнення правовідношення: спадкоємці за заповітом закликаються до спадщини.

В літературі робиться висновок, що заповіт є строковим правочином, оскільки смерть заповідача є неминучою і законом встановлюється строк для прийняття спадщини [1, с. 573]. Оцінюючи даний висновок, бажано звернути увагу на наступне. Враховуючи, що правочин може бути лише правомірною дією, спрямованою на досягнення певного ефекту, то є очевидним, що заповіт спрямовується не на настання смерті заповідача. Заповідач не сумнівається в тому, що помре. Складаючи заповіт, він ставить перед собою мету – визначити осіб, яким перейде визначене ним майно після його смерті.

Незважаючи на особливості заповіту як правочину, на нього розповсюджується загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину (ст. 203 ЦК).

Однією з таких вимог є вимога про те, що фізична особа, яка вчиняє правочин повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності, іншими словами, мати повну цивільну дієздатність. На нашу думку, укладати правочин мають право не тільки повнолітні особи, а й ті кому хоч і не виповнилося 18 років, але їм була надана повна цивільна дієздатність.

Свої особливості має посвідчення секретних заповітів. Найбільш істотною особливістю є та, що нотаріус посвідчує секретний заповіт без ознайомлення з його змістом. При тому, нотаріус повинен роз'яснити заповідачу, що текст заповіту має бути викладений таким чином, щоб розпорядження заповідача не викликало неясностей чи суперечностей після відкриття спадщини.

Посвідчуючи таким чином секретний заповіт, нотаріус діє всупереч вимог ст. 47 Закону України «Про нотаріат», згідно якої для вчинення нотаріальних дій не приймаються документи, які не відповідають вимогам законодавства, або містять відомості, що принижують честь, гідність та ділову репутацію юридичної особи, які мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші незастережені виправлення, документи, текст яких неможливо прочитати, а також документи написані олівцем. Звичайно, зазначені недоліки можуть бути притаманні секретному заповіту, вкладеному в конверт заповідачем, а роз'яснення нотаріуса про дотримання вимог щодо тексту заповіту можуть бути і несприйнятими заповідачем.

Виконання заповіту – це здійснення останньої волі спадкодавця, вираженої в заповіті. Особливості призначення виконавця заповіту:

- фізична особа з повного цивільною дієздатністю або юридична особа;
- особа може бути призначена виконавцем заповіту лише за її згодою, яка може бути виражена на тексті самого заповіту або додана до нього;
- особа може подати до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяву про згоду бути виконавцем заповіту після відкриття спадщини.

Призначення виконавця заповіту може бути здійснено такими способами:

– за ініціативою спадкоємців – спадкоємці мають право пред'явити позов про усунення виконавця заповіту, призначеного заповідачем, від здійснення ним своїх повноважень, якщо він не може забезпечити виконання волі заповідача. Якщо заповідач не призначив виконавця заповіту або якщо особа, яка була ним призначена, відмовилася від виконання заповіту або була усунена від виконання заповіту, то спадкоємці мають право обрати виконавця з числа спадкоємців або призначити ним іншу особу (ч. 1, 2 ст. 1287 ЦК України);

– призначений нотаріусом за місцем відкриття спадщини – якщо заповідач не призначив виконавця заповіту або якщо виконавець заповіту відмовився від виконання

заповіту чи був усунений від його виконання і якщо цього потребують інтереси спадкоємців (ст. 1288 ЦК України);

– призначений судом – на вимогу одного з спадкоємців, якщо вони не можуть досягти згоди щодо призначення виконавця заповіту (ч. 3 ст. 1287 ЦК України).

Насправді в Україні як і в деяких інших країнах, нотаріус не посвідчує секретний заповіт, а посвідчує лише підпис особи на конверті, зі слів якої можна уявити, що там знаходиться заповіт. Це дає підстави погодитись з висновком Ю. Заїки про те, що секретний заповіт укладається у простій письмовій формі, оскільки заповідач сам його складає і особисто підписує. Таким чином законодавець фактично легалізує просту письмову форму заповіту.

УДК 347.658

DOI: 10.31733/17-03-2023-657-658

Тамара ЯРОШЕВСЬКА

професор кафедри

цивільно-правових дисциплін,

доктор юридичних наук, доцент

Олексій МАКСИМОВ

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ГРОМАДОЮ ПРАВА НА ВІДУМЕРЛУ СПАДЩИНУ

Перехід відумерлої спадщини у комунальну власність територіальної громади права має важливе практичне значення, оскільки без належної матеріальної бази ефективного здійснення територіальною громадою своїх функцій як власника є малоефективним. Актуальність цього питання полягає у визначенні механізму переходу відумерлої спадщини у власність територіальної громади.

За цивільним законодавством, що регулює питання спадкового права закріпленого у книзі 6 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) є врегулювання питання у разі відсутності спадкоємців за заповітом та законом, або в разі усунення таких від права спадкування, чи неприйняття ними спадщини. В такому разі законодавством є передбачена процедура визнання спадщини відумерлою, що регулюється статтею 1277 ЦКУ [1].

Таким чином, законодавець врегулював питання набуття прав на нерухоме майно та/або рухоме майно в разі, відсутності спадкоємців. Територіальна громада має право подати заяву про визнання спадщини відумерлою після спливу одного року з часу відкриття спадщини. В разі визнання спадщини відумерлою в судовому порядку спадщина переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття, а ось нерухоме майно переходить у власність іншої громади в разі іншого місцезнаходження. Також в разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – заяву про визнання спадщини відумерлою може бути подана кредитором. В такому разі суд має залучити до розгляду справи органи місцевого самоврядування, використовуючи норми цивільного законодавства, щодо місцезнаходження нерухомого майна, що входить до складу спадщини.

Під час «простоювання» майна, що в майбутньому може бути визнано відумерлим, з метою його збереження до набрання законної сили рішення суду, що може визнати таку спадщину відумерлою [2, с. 119-120].

Слід також звернути увагу на процесуальні аспекти передбачені Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України) [3]. Заява подається до суду загальної юрисдикції за місцем відкриття або за місцезнаходженням нерухомого майна, яке входить до складу спадщини. Відповідно до ЦПК України, а саме статті 293 заява про визнання спадщини відумерлою подається в порядку окремого провадження під час якого зацікавлена сторона намагається визнати певний юридичний факт. В зміст заяви, однак за структурою визначеною ЦПК України, це походить на позов, однак від цього зміст не змінюється. Тож, за нормою статті 335 ЦПК України у заяві про визнання спадщини відумерлою треба зазначити відомості про час; місце; майно, а також докази які свідчать про належність цього майна

спадкодавцю; відсутність спадкоємців за заповітом, або за законом, чи осіб які були усунуті від права на спадкування, або осіб що не прийняли спадщину, або відмовилися від такої. За загальним правилом заява про визнання спадщини відумерлою може бути подана після спливу одного року після відкриття спадщини, однак не раніше.

Стосовно спеціально строку для звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою законодавець зазначає, що заява може бути подана після спливу одного року з дня відкриття спадщини. Однак не таким чином, як зазначено у статті 1270 ЦКУ, де визначено, що строк відкриття спадщини є пів року, тобто не більше, не менше. Однак у разі частини 2 статті 1277 ЦКУ визначено, що заява про визнання спадщини відумерлою може подаватися послі спливу 1 року, однак скільки часу є у зацікавлених осіб – не визначено, тобто така заява може бути подана і через 2 чи 5 років.

Не менш важливим фактом є те, що у разі наявності певних вимог кредиторів до спадкодавця задовольнити їх вимоги. Такі вимоги мають бути задовільнені пропорційно до вартості відумерлого майна, однак в його межах вартості, що визнається відумерлим.

У висновку можна дійти думки, що питання визнання спадщини відумерлою в цілому визначена не тільки у просторі цивільного законодавства, а й цивільного процесуального законодавства України, що дає змогу зацікавленим особам набувати права на відумерлу спадщину згідно з законом у судовому порядку.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5886>.

2. Кухарев О. С. Визнання спадщини відумерлою: окремі питання правозастосування. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2013. № 4. С. 119-128.

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.lfnf>.

УДК 347.77

DOI: 10.31733/17-03-2023-658-659

Лілія ТИМЧЕНКО

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Світлана ГРИСЕНКО

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ФРАНЧАЙЗИНГУ

На сьогоднішній день питання щодо розвитку української економіки є досить «гострим» та важливим, яке потребує вирішення. Одним із каталізаторів, який міг би дати змогу для вирішення проблем в сфері підприємницької діяльності в національній економіці можна назвати франчайзинг. Оскільки в сучасному світі франчайзинг є відносно не новою течією, але для вітчизняної економіки є досить ефективним видом господарської діяльності. Він надає можливість на розширення меж своєї підприємницької діяльності національним суб'єктам господарювання, а також дає змогу переймати досвід завдяки партнерству з іноземцями, що в додаток може навчити швидкого адаптування до досить мінливих умов в діловому середовищі.

Не дивлячись на те що, роль франчайзингу в провідних країнах світу має загальну значимість, серед дослідників нема загального погляду на дану діяльність. Визначення франчайзингу вперше було зазначено в Оксфордському словнику англійської мови, де було написано, що «franchising – це права і свободи єпископів, які були надані королівською короною у 1559 році, а Franchise – ярмарки, ринки та інші місця, призначенням яких є торгівля». Але таке припущення є хибним і не має достатнього наукового підґрунтя [1]. Загальне визначення Міжнародної асоціації франчайзингу: «Франчайзинг – це договірні відносини між франшизодавцем і франшизодержувачем, де франшизодавець пропонує або зобов'язується виявити постійний інтерес до діяльності франшизодержувача в таких сферах, як ноу-хау та навчання персоналу, тоді як франшизодержувач здійснює власну діяльність під спільним

фірмовим найменуванням, форматом чи процесом, яким володіє франшизодавець, та вклав або вкладе значні інвестиції у це підприємство із власних ресурсів» [2].

Переважає більшість дослідників, котрі вивчають дану тему дотримуються думки, що франчайзинг бере свій початок у США. Під кінець XIX століття, після того як достатньо велика кількість великих компаній США почали малому бізнесу продавати право на продаж своїх виробів на території всієї країни. Першим, хто освоїв основи франчайзингу стала компанія «Зінгер». Причиною, котра спонукала власника вищевказаної компанії до цього стала нестача коштів для найму робітників, тому що в той період часу купівля-продаж відбувалася вдома у покупця, шляхом наочної демонстрації властивостей товару. Для того щоб обсяг виробництва не зменшувався було прийнято рішення продати право на реалізацію швейних машин незалежним продавцям на певній території [3]. Франчайзинг на початку 1930-х років став основною течією розвитку ресторанів фаст-фуду, як приклад можна привести такі компанії як Kentucky Fried Chicken, McDonald's, Hardee's та інші. Як наслідок після «великої депресії» в Сполучених Штатах Америки компанії почали використовувати своєрідний аналог франчайзингу – джоббінг.

В 60-70 двадцятого сторіччя в США стався різкий сплеск франчайзингу в розвитку малого та середнього бізнесу. Для країн пострадянського простору, включаючи Україну розвиток франчайзингу почався пізніше, а саме в 80-роках двадцятого століття, в той час коли світова практика свідчить про активне використання даного виду здійснення підприємницької діяльності понад 150 років [4].

Якщо дивитися на дослідження франчайзингової діяльності в межах України потрібно вказати те, що перший франчайзинговий договір був підписаний в 1994 році. Однак ні в одному нормативно-правовому документі державного значення категорія франчайзингу не зазначена. Зустрічається вона лише в законопроекті «Про франчайзинг», котрий було подано на розгляд до Верховної Ради України ще в 2001 році, але який так і не було прийнято. Станом на сьогодні сукупність всіх теоретичних та практичних питань, які пов'язані з такою господарською діяльністю, регулює Господарський та Цивільний Кодекси України, котрі замість категорії «франчайзинг» використовують термін «комерційна концесія». У главі 76, ст. 1115 Господарського Кодексу зазначено, що «за договором комерційної концесії одна сторона (правовласник) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг» [5]. Якщо порівнювати це визначення з визначенням Міжнародної асоціації франчайзингу ми можемо дійти висновку, що ці два поняття є досить близькими за своїми значеннями, але не є зовсім тотожними, оскільки мають абсолютно різну природу походження. Варто також зазначити те, що розбіжність цих термінів і відсутність чіткого визначення на законодавчому рівні рівні автоматично створюють ряд перешкод для ефективного розвитку подібних економічних відносин в Україні [6].

Не дивлячись на наявність недоліків, котрі мають місце на національному ринку франчайзингу, поступовий розвиток відбувається не так швидко як в країнах ЄС та США. Однак зазначений вид бізнесу, в стані кризового становища являється одним із найперспективніших і менш ризикованих, до того ж він надає можливість підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки. Оскільки поняття «франчайзинг» не закріплене на законодавчому рівні, а використовується термін «комерційна концесія» в цьому і проявляється складність відносин. Це зумовлює наявність різних позицій щодо формулювання його сутності, до того ж світова спільнота не дійшла до єдиної точки зору щодо визначення сутності франчайзингу, тому в кожній країні він набув свої специфічні властивості.

1. Амеліна І. В., Семенець В. В. Розвиток франчайзингової діяльності в Україні. Економіка та управління підприємствами. 2015. № 2 (51). С. 21-24.

2. Давидюк Л. П. Розвиток франчайзингового бізнесу в Україні та світі. Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2019. № 1 (46-1). С. 13-19.

3. Присвітла О. В. Сутність становлення франчайзингової форми ведення бізнесу. Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету. 2021. № 2 (1). С. 23-29.

4. Семененко І. М. Використання франчайзингу в діяльності промислових підприємств. Бізнес Інформ. 2012. № 7. С. 102-104.

5. Господарський Кодекс України, гл. 76, ст. 1115. URL: http://code.leschishin.org/ec/ec_36.php.

6. Григоренко Т. М. Сучасний стан розвитку франчайзингових систем в Україні. Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 9. С. 98-110.

УДК 349.2 + 341.96
DOI: 10.31733/17-03-2023-660-661

Тамара ЯРОШЕВСЬКА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

Вікторія МЕЛЬНИЧЕНКО
здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

У міжнародному приватному праві відокремлюють багато колізійних норм, але особливу увагу потрібно приділити саме трудовим відносинам, адже для їх правового регулювання національне законодавство різних країн містить відповідні правові норми в законах, кодексах, положеннях, статутах тощо.

В Україні питання колізійного регулювання трудових відносин із іноземним елементом досліджували К. Буряк, А. Довгерт, А. Любашенко, С. Сергеева, В. Кисіль та інші вчені. Важливим є те, що у більшості наукових праць, зазначають про відокремлену підгалузь – міжнародне приватне трудове право і трудові відносини у міжнародному приватному праві.

У Законі України «Про міжнародне приватне право» ст. 52 закріплено основне положення про те, що до трудових відносин застосовується право держави, у якій виконується робота. Відповідно, у даній статті там міститься *lex locilaboris* (закон місця виконання роботи) – це основний принцип законодавства про міжнародне приватне право багатьох країн світу.

Закон місця укладення трудового договору зрідка знаходить застосування, тому що не завжди можна однозначно визначити таке місце. Крім того, законодавство про матеріальну працю місця укладення договору може відрізнитися від місця виконання роботи [1, с. 106].

Існує *lex personalis* (особистий закон працедавця – фізичної чи юридичної особи). Цей принцип застосовується тоді, коли місце роботи визначити проблематично або робота виконується у двох або більше державах.

Важливим ще є *lex voluntatis* (закон автономії волі) – це дія імперативних норм, що стосуються захисту інтересів прав працівника.

Основне обмеження автономної волі в трудових договорах і трудових відносинах – вибір права сторін не повинен призводити до того, що працівник позбавляється захисту, який забезпечується імперативними положеннями законодавства, а саме чинний відповідно до колізійних норм країни суду, але законодавство багатьох країн не передбачає автономного волевиявлення як принципу регулювання трудових відносин [1, с. 105].

Потрібно зазначити, що трудові відносини – це суспільні відносини врегульовані нормами трудового права в яких особа виконує певну роботу для іншого індивіда за грошову суму. Також, часто міжнародне приватне право регулює індивідуальні трудові відносини, тобто – це відносини, які виходять за межі національного правопорядку між роботодавцем і працівником. Не потрібно забувати, що міжнародне приватне право регулює й колективні трудові відносини між трудовими колективами, профспілками тощо.

Індивідуальний трудовий договір характеризується: а) відсутністю економічної та соціальної незалежності, принаймні одного з учасників договору щодо узгодження діяльності; б) відсутністю особистої свободи прийняття рішень щодо способів та обставин при реалізації та під час узгодженої діяльності (підприємницької свободи прийняття рішень) [2, с. 97].

Також, можна зазначити, що особливістю трудових відносин в міжнародному приватному праві є іноземний елемент.

В Законі України «Про міжнародне приватне право» ст. 1 «іноземний елемент» визначається таким чином – це ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що

регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм: хоча б один учасник правовідносин є іноземцем, особою без громадянства чи іноземною юридичною особою; об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; юридичний факт, який впливає на виникнення, зміну або припинення правовідносин, мав чи має місце на території іноземної держави [3].

Можна навести три основні групи відносин, для яких характерна наявність такого елемента: а) відносини, суб'єктом яких виступає сторона, яка за характером є іноземною. Це може бути громадянин іноземної держави, іноземна організація або навіть іноземна держава; б) відносини (як правило, майнові), коли всі їх учасники належать до однієї держави, але об'єкт (наприклад, спадкове майно), у зв'язку з яким виникають відповідні відносини, знаходиться за кордоном; в) відносини (як правило, майнові), виникнення, зміна або припинення яких пов'язане з юридичним фактом, що має місце за кордоном (спричинення збитків, укладення договору, смерть тощо) [4, с. 473].

Наприклад, у морській та повітряній галузях високий попит праці іноземних моряків і пілотів. Відповідно, трудові відносини великої кількості українців, які працюють на судах або літаках під іноземним прапором регулюються законодавством країни, де зареєстрований транспортний засіб, *lex flagi* (закон прапора), на якому вони виконують свої обов'язки. Отож, це трудові відносини з іноземним елементом.

Проте зважаючи на світові тенденції регламентації правовідносин з іноземним елементом, національне міжнародне приватне право ще не цілком відповідає основним принципам і цінностям, що функціонують у світовій спільноті стосовно регулювання правовідносин міжнародного приватного характеру.

Таким чином, недосконалість вітчизняної доктрини породжує нагальну потребу в їх удосконаленні, дослідженні рекодифікаційних тенденцій інших держав і водночас у збереженні національно нормативного фонду міжнародного приватного права. У цьому випадку досвід країн ЄС може стати корисним зразком та стимулом опрацювання і практичного втілення європейської правової ідеології. Порівняльний аналіз колізійних регулювальних механізмів іноземних країн, засвоєння кодифікаційного досвіду й основних тенденцій розвитку законодавства в країнах ЄС, розгляд можливості запозичення певних інститутів та норм, їхнє запровадження у законодавство України досі залишаються актуальними у міжнародному приватному праві. Саме тому усі зазначені питання потребують правового аналізу, глибокого теоретичного дослідження й оцінки у сфері колізійного права.

1. Буряк К. М. Особливості колізійного регулювання міжнародних трудових відносин. *Правова держава*. 2021. С. 103-108.

2. Любашенко А. О. Особливості колізійного регулювання трудових правовідносин в міжнародному приватному праві (на прикладі Чеської Республіки). *Юридичний вісник*. 2013. № 1 (26). С. 94-98.

3. Про міжнародне приватне право: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

4. Белогубова О. О. Теоретичні проблеми відокремлення трудових відносин із іноземним елементом у самостійну сферу правового регулювання. *Актуальні проблеми політики*. 2010. С. 470-477.

УДК 346.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-662-663

Лілія ТИМЧЕНКО

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук

Максим ДРОЗДОВ

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Господарські правовідносини формувалися значний історичний період. Відомо, що нині господарські правовідносини регулюються нормами господарського права, яке є комплексною галуззю права, а його норми регулюють відносини у сфері господарювання в державній та приватній сферах. Господарсько-правові відносини тісно пов'язані з адміністративними та цивільно-правовими відносинами, але визначаються межами господарської діяльності та її організацією, певним суб'єктним складом і спрямованістю як на задоволення суспільних, так і приватних інтересів. Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську компетенцію (сукупність господарських прав і обов'язків) і здійснюють господарську діяльність та мають відособлене майно й відповідають за свої зобов'язання в межах цього майна, крім випадків, передбачених законом. На нашу думку, актуальним і необхідним є дослідження суб'єктів господарських правовідносин.

Дане дослідження вивчали наступні вчені: О. Бортнік, А. Бутирський, О. Гарагонич, В. Кройтор, О. Синегубов, І. Середницька та ін.

До суб'єктів господарювання згідно з ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу (далі ГК) відносять: господарські організації - юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та мають реєстрацію в установленому законодавством порядку; громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які займаються господарською діяльністю й зареєстровані відповідно до закону як підприємці [1].

Отже, на законодавчому рівні закріплено кого відносять до суб'єктів господарських відносин. Важливим аспектом є саме процедура створення суб'єктів господарських правовідносин та їх способи.

Створення суб'єктів господарювання, їх державна реєстрація, по-перше це за рішенням власника (власників) або уповноваженого ним органу (загальний порядок). Уповноважені органи, які можуть бути засновниками підприємств, визначаються власником, також у випадках, спеціально передбачених законами, – за рішенням інших органів; організацій і громадян (спеціальний порядок). Також ст. 56 ГК визначає способи створення суб'єкта господарювання:

- шляхом створення нового суб'єкта господарювання;
- шляхом реорганізації суб'єкта(ів) діяльності (злиття, приєднання, відокремлення, поділу, реорганізації);
- шляхом примусового відокремлення (виділення) діючого суб'єкта господарювання, який діє відповідно до антимонопольного законодавства, за рішенням антимонопольного органу [1; 4, с. 78].

На підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, після його прийняття учасниками він стає установчим документом. Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності здійснюється державним реєстратором лише у виконавчому комітеті міської ради районного міста, району, районів в містах Києві та Севастополі державної адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи або за місцем проживання фізичної особи-підприємця.

Строк державної реєстрації юридичної особи не повинен перевищувати трьох

робочих днів з дня надходження документів для проведення державної реєстрації юридичної особи. Припинення діяльності суб'єкта господарювання на законних підставах може бути двох видів: добровільне та примусове. Правовими підставами для добровільного припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності є ініціатива власника цього суб'єкта чи уповноважених ним органів або обставини, передбачені законом чи установчими документами (наприклад, у зв'язку із закінченням терміну його дії коли було створено або якщо воно досягло мети, для якої було створено). Види правових підстав примусу:

- у разі допущених при створенні юридичної особи неусувних порушень, а також в інших випадках, встановлених законом, суд визнає її державну реєстрацію недійсною;
- здійснення діяльності, що суперечить установчим документам, або діяльності, забороненої законодавством;
- недотримання вимог законодавства щодо мінімального розміру статутного капіталу суб'єкта господарювання – юридичної особи;
- неподання протягом року податкових декларацій та документів фінансової звітності до органів державної податкової служби відповідно до законодавства;
- наявності в Єдиному державному реєстрі запису про відсутність суб'єкта господарювання – юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням [5, с. 4-5].

У ч. 1 ст. 59 ГК передбачає дві правові форми припинення суб'єкта господарювання: реорганізацію і ліквідацію. У випадку ліквідації суб'єкт господарювання припиняється як суб'єкт права без правонаступництва Загальний порядок ліквідації суб'єкта господарювання (ліквідаційний процес) встановлено ст. 111 ЦК та ст. 60 ГК. Ліквідаційний процес передбачає здійснення щодо суб'єкта господарювання певних заходів [1].

Зокрема, суб'єкти господарського права (господарські правовідносини) – учасники господарських відносин, які безпосередньо здійснюють господарську діяльність або керують нею, створені в установленому законом порядку, мають необхідне для здійснення такої діяльності майно та мають суб'єкт господарського права.

Суб'єкти господарського права дуже різноманітні, тому їх класифікують, тобто поділяють на групи. За критерієм характеру послуги поділяються:

- суб'єкти господарювання, тобто суб'єкти господарського права, які безпосередньо здійснюють господарську діяльність (до них належать фізичні особи-підприємці, підприємства, виробничі кооперативи, більшість господарських товариств, комерційні банки тощо);
- суб'єкти організаційно-господарських повноважень, що здійснюють управління господарською діяльністю, у тому числі організацію такої діяльності (до них належать господарсько-функціональні міністерства та відомства, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі комітети, господарські товариства, виробничо-фінансові групи, холдинги, власники) власність підприємства, Національний депозитарій України) [2, с. 43; 3, с. 176].

Таким чином, під суб'єктами господарських правовідносин є особи або об'єднання фізичних осіб, які здійснюють господарську діяльність та мають необхідне для цього майно, отже надаються їм на підставі відповідного закону. Крім того, суб'єкти господарювання здійснюють господарську компетенцію (сукупність господарських прав і обов'язків), засновану на праві власності, праві управління господарством, праві управління навколишнім середовищем, і відповідають за свої зобов'язання, також можливо визначити відмінні ознаки господарсько-правового статусу учасника господарських відносин. Суб'єкти господарювання можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі мікропідприємництва, суб'єктів середнього та великого підприємництва залежно від кількості працівників та річного доходу від будь-якої діяльності.

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1798-12>.

2. Гарагонич О. В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств: проблеми теорії і практики: монографія. Київ, 2019. 406 с.

3. Бутирський А. А. Господарське право: навч. посібник. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2020. 144 с.

4. Кройтор В. А., Синегубов О. В., Бортнік О. Г. Господарський процес: навч. посібник. Харків : ХНУВС, 2020. 328 с.

5. Середницька І. А. Суб'єкти господарських правовідносин: конспект лекцій. Одеса: ОДУВС, 2017. 54 с.

УДК 347.2/3

DOI: 10.31733/17-03-2023-664-665

Андрій ЧВАЛЮК

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

ВІДСУТНІСТЬ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ДИТИНИ, ЯКА ДОСЯГЛА ПОВНОЛІТТЯ

З моменту набрання чинності Сімейним кодексом України (далі – СК України) 10 січня 2002 року минуло більше двадцяти одного року. За цей час склалася практика застосування новітніх на той час положень сімейного законодавства, зокрема, у сфері регулювання аліментних зобов'язань членів сім'ї. Однак окремі положення вітчизняного сімейного законодавства все ще викликають питання під час їх практичного застосування. Одним із таких дискусійних положень є процес заміни сторони у виконавчому провадженні при стягненні заборгованості із сплати аліментів.

Варто уточнити, що СК України не містить легального визначення терміну «аліментні зобов'язання». Натомість законодавець вводить такі поняття, як «права та обов'язки подружжя щодо утримання», «обов'язок матері, батька по утриманню дитини та його виконання» тощо [1]. Між тим, аліментні зобов'язання як правова категорія є усталеною категорією в науці сімейного права.

У СК України термін «аліменти» вживається і як синонім утримання, і як допомога. Таким чином, право на утримання (аліменти) має той з подружжя, хто є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий з подружжя може надавати йому матеріальну допомогу (ч. 2 ст. 75); утримання одного з подружжя надається другому з подружжя у натурі або у грошовій формі за їхньою згодою. За рішенням суду аліменти присуджуються одному з подружжя, як правило, у грошовій формі (ч. 1, 2 ст. 77). Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину, визначаються за домовленістю між ними.

У науці сімейного права існують різні погляди на поняття утримання та аліментів. Так, О.О. Дерій визначає аліменти, з одного боку, як утримання, яке добровільно надається одним членом сім'ї іншому члену сім'ї і яке може полягати в їжі, одязі, догляді тощо, як у натуральній, так і в грошовій формі, а з іншого боку, аліменти – це гроші або майно, що надаються особою, яка зобов'язана сплачувати аліменти, на утримання іншої особи [2, с. 283]. В.І. Труба вважає, що «утримання» є більш широким поняттям, оскільки включає в себе взаємний обов'язок піклуватися, забезпечувати членів сім'ї засобами до існування, який виконується як добровільно, так і примусово, або примусово у разі виникнення права на утримання одного з учасників сімейних правовідносин, який не здатний утримувати себе через порушення здоров'я або відсутність власних засобів для існування. Аліментні зобов'язання (аліменти) співвідносяться з поняттям «утримання» як частина з цілим, оскільки відображають примусове або добровільне виконання обов'язку з утримання [3, с. 46].

Якщо аліменти стягуються у грошовій формі на підставі рішення суду або договору між платниками аліментів, то відбувається трансформація зобов'язання з утримання в аліментні зобов'язання. Аліментні зобов'язання – це правовідносини, в яких одна сторона – боржник – платник аліментів зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора – одержувача аліментів) певну дію, яка полягає у сплаті аліментів у грошовій формі, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Таке розуміння аліментного зобов'язання свідчить про його сутність як грошового зобов'язання, хоча й обумовленого специфікою сімейних правовідносин [4, с. 412].

Порядок виплати аліментів нерідко порушується платником аліментів, від чого страждають діти, які не отримують належного матеріального утримання або отримують його невчасно. Відповідно до ст. 179 СК України аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини. Згідно із ч. 2 ст. 179 СК України той із батьків (інший законний представник), хто отримує аліменти, має ними розпоряджатися тільки за цільовим призначенням і в інтересах дитини.

СК України передбачено прядок дій у разі виникнення заборгованості зі сплати аліментів. Так, ст. 194 зафіксовано, що аліменти можуть бути стягнуті за виконавчим листом за минулий час, але не більш як за десять років, що передували пред'явленню

виконавчого листа до виконання. Відповідно до ст. 180 СК України обов'язок виплачувати аліменти батьки дійсно несуть тільки до повноліття дитини. Після цього виплати припиняються. Але борг, який виник у період аліментних зобов'язань, також підлягає оплаті і після досягнення дитиною повноліття.

Проблема криється у тому, що законодавством не передбачена повноцінна можливість дитини реалізувати своє право на належне утримання батьками. Так, неурегульованим залишається питання отримання дитиною, яка досягла повноліття, боргу зі сплати аліментів одного з батьків напряму, а не через того із батьків (іншого законного представника), хто отримував аліменти до досягнення дитиною вісімнадцятирічного віку. Так, ухвалою Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 23 лютого 2023 року по справі №263/11225/15-ц судом було залишено без задоволення позов про заміну стягувача у виконавчому листі (заміна матері на дитину – уточнено авт.), оскільки аліменти на утримання неповнолітньої дитини не передбачають правонаступництва у зв'язку із досягненням повноліття особою на утримання якої вони стягувались.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження» [5], сторонами виконавчого провадження є стягувач і боржник. Стягувачем є фізична або юридична особа чи держава, на користь чи в інтересах яких видано виконавчий документ. Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [6] передбачає заміну кредитора у зобов'язанні на іншу особу. Така зміна можлива внаслідок: передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги); правонаступництва; виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем); виконання обов'язку боржника третьою особою (ч. 1 ст. 512 ЦК України).

Згідно з ч. 5 ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження» у разі вибуття однієї із сторін виконавець за заявою сторони, а також заінтересована особа мають право звернутися до суду із заявою про заміну сторони її правонаступником. Для правонаступника усі дії, вчинені до його вступу у виконавче провадження, є обов'язковими тією мірою, якою вони були б обов'язковими для сторони, яку правонаступник замінив.

Відступлення права вимоги не вважається окремим видом договору, це правочин, який опосередковує перехід права. Відступлення права вимоги може відбуватися, зокрема, внаслідок укладення договору: купівлі-продажу чи міни (ч. 3 ст. 656 ЦК України); дарування (ч. 2 ст. 718 ЦК України); факторингу (гл. 73 ЦК України).

До підстав правонаступництва відносять смерть фізичної особи, припинення юридичної особи та деякі інші причини. Таким чином, дійсно, ні цесія, ні правонаступництво згідно законодавства не передбачають можливості для повнолітньої дитини реалізувати своє право бути стягувачем у виконавчому провадженні на заборгованість, яка була нарахована зі сплати аліментів.

Ми вважаємо це грубим порушенням прав дитини, адже з огляду на ст. 30 ЦК України, при досягненні дитиною 18-річного віку, повноваження батьків, усиновлювачів, опікунів та органів опіки та піклування, як законних представників закінчується, оскільки фізична особа має здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Отже, з метою захисту майнових прав та інтересів дитини вважаємо за доцільне усунути дану прогалину шляхом внесення відповідних змін до Цивільного кодексу України.

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року №2947-III. Голос України. 2002. № 38.

2. Дерій О.О. Поняття аліментного зобов'язання. Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. К., 2013. Вип. 59. С. 282-287.

3. Труба В.І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство. 2014. Т. 19, Вип. 3. С. 44-49.

4. Красицька Л.В. Про аліментне зобов'язання як грошове зобов'язання \ Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку: матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 98-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслової (Харків, 28 лют. 2020 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Нац. акад. прав. наук України, Від-ня цивіл.-прав. дисциплін, Асоц. цивілістів України. Харків: Право, 2020. С. 410-413.

5. Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 року №1404-VII. Голос України. 2016. № 122-123.

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. Голос України. 2003. № 45.

УДК 347.918

DOI: 10.31733/17-03-2023-666-667

Лідія ТИМЧЕНКО

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук

Анна ЛЕЩЕНКО

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ ТА ЇХ ПРАВОВИЙ СТАТУС

Третейський суд відповідно до закону є незалежним від держави органом, який утворюється за угодою заінтересованих фізичних чи юридичних осіб або відповідним рішенням у порядку, передбаченому законом України, для вирішення спорів із цивільних і господарських відносин. За згодою сторін на розгляд арбітражу можуть бути передані всі спори, що виникають із цивільних і фінансових відносин, крім випадків, передбачених законом. Для вирішення конкретного спору в Україні можуть створюватися та діяти постійно діючі третейські суди та третейські суди. Постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору утворюються без статусу юридичної особи [1].

У травні 2004 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про третейські суди», відповідно до якого Міністерство юстиції України та його регіональні органи здійснюють державну реєстрацію постійно діючих третейських судів. Закон «Про третейські суди України» регулює порядок утворення і діяльності третейських судів в Україні та встановлює вимоги до третейського суду для захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб.

В Україні створюються та діють постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору. Постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору утворюються без статусу юридичної особи. Порядок формування судів визначається відповідно до статті 8 Закону, відповідно до якої можуть утворюватися та діяти постійно діючі третейські суди, зареєстровані відповідно до чинного законодавства України:

- всеукраїнських громадських організаціях;
- всеукраїнських організаціях роботодавців;
- фондових і товарних біржах, саморегульованих організаціях професійних учасників ринку цінних паперів;
- торгово-промислових палатах;
- всеукраїнських асоціаціях кредитних спілок, Центральній спілці споживчих товариств України;
- об'єднаннях, асоціаціях суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб, у тому числі банків [1].

Наказ про постійно діючий третейський суд містить відомості про найменування третейського суду, місцезнаходження третейського суду, відомості про засновника третейського суду, склад, підсудність, а також порядок утворення органів самоврядування третейських суддів, порядок обрання третейських суддів, голова правління, арбітраж, обґрунтування та порядок припинення арбітражу. Положення про постійно діючий третейський суд може містити інші положення, які засновник визнає необхідними для забезпечення діяльності третейського суду відповідно до цього Закону. Регламент третейського суду визначає порядок і правила звернення до третейського суду, порядок формування складу третейського суду, правила вирішення спорів у третейському суді та інші питання, віднесені до юрисдикції третейського суду. в суді відповідно до цього Закону. Положення про третейський суд можуть містити положення, які не суперечать принципам організації та діяльності третейського суду, визначеним у цьому законі, навіть якщо вони не врегульовані цим актом і необхідні для задовільного функціонування третейського суду.

свою юрисдикцію для вирішення спорів.

Списки третейських суддів постійно діючих третейських судів повинні містити такі відомості про третейських суддів: дата народження, освіта, спеціальність, останнє місце роботи, загальний стаж роботи, стаж роботи за спеціальністю. Міністерство юстиції України здійснює постійно діючу державну реєстрацію арбітражу, засновником якого є всеукраїнське громадянське суспільство. Свідоцтво встановленого зразка видається з державної реєстрації постійно діючим арбітражним судом. Безперервно діючий третейський суд визнається створеним з моменту його державної реєстрації. Засновникам може бути відмовлено в державній реєстрації постійно діючих арбітражних прав. Підставами для відмови у державній реєстрації є неподання документів, зазначених у частині другій статті 9, невідповідність положення про постійно діючий третейський суд та його положення вимогам цього Закону. У разі відмови в реєстрації Міністерство юстиції України надсилає заявнику письмове вмотивоване рішення. Відмова в державній реєстрації постійно діючого третейського суду може бути оскаржена до компетентного суду.

1. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text>.

2. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

УДК 347.19

DOI: 10.31733/17-03-2023-667-669

Мар'ян ЮНАЦЬКИЙ

доцент кафедри цивільного
та господарського права,
кандидат економічних наук

Вікторія РЕВИКІНА

курсант факультету №1 КННІ
Донецького державного університету
внутрішніх справ

ПРАВОВІ СПОСОБИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

З моменту появи інституту реорганізації та до сьогодні законодавець традиційно не дає визначення поняття «реорганізація», а лише встановлює види реорганізації та регламентує питання правонаступництва, саме тому ми вважаємо доцільним виокремити дане питання та винести його на обговорення.

Проблематика даного питання, а також безпосередньо поняття «реорганізація підприємницьких юридичних осіб» було і є предметом дослідження таких вчених, як О. А. Беляневич, Д. В. Жекова, І. М. Кучеренко, А. В. Коструби, Б. Черепакіна та інших. Однак актуальність питання не потребує додаткових аргументів, оскільки реорганізація підприємницьких юридичних є законним інструментом розвитку бізнесу та економічних можливостей ринку товарів, робіт та послуг.

Остаточно юридична особа перестає існувати після внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Звернувшись до статті 104 ЦК України, слід зазначити, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. А у разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників [1].

Реорганізація підприємницької юридичної особи — це форма припинення юридичної особи, під час якої відбувається процес перетворення однієї юридичної особи в іншу, шляхом зміни форми власності, об'єднання з іншими підприємствами, поділу на декілька окремих підприємств. Реорганізація може бути проведена за різними причинами, такими як розширення або згорання діяльності юридичної особи, оптимізація діяльності, зниження витрат, підготовка до продажу тощо. Процес реорганізації юридичної особи може бути

проведений у будь-якій формі власності: ТОВ, АТ, КП та ін.

Зміст поняття реорганізація - включає здійснення таких операцій, як злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення. Визначаючи згадані поняття слід розглянути Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», тому-що у цьому нормативно-правовому акті передбачено законодавче закріплення наведених термінів. Так, відповідно до статті 49 цього Закону, злиттям є створення нового господарського товариства - правонаступника з переданням йому всього майна, всіх прав та обов'язків декількох товариств, що припиняються внаслідок цього; статтею 50 визнано термін «приєднання», а саме: приєднання є припинення одного або декількох товариств з переданням ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, всіх прав та обов'язків іншому господарському товариству – правонаступнику; у статті 51 зазначений термін «поділ»: поділом є припинення товариства з переданням всього його майна, всіх прав та обов'язків двом чи декільком новим товариствам - правонаступникам згідно з розподільним балансом; у статті 47 дано визначення терміну «виділ»: де виділом є створення одного або більше товариств із переданням йому (їм) згідно з розподільним балансом частини майна, прав та обов'язків товариства, з якого здійснюється виділ, без припинення останнього; зміст терміну «перетворення» зазначено у статті 52 цього Закону, так: під перетворенням розуміють зміну організаційно-правової форми товариства з його подальшим припиненням та переданням усього майна, всіх прав і обов'язків новому господарському товариству – правонаступнику [2].

Намагаючись розглянути дане питання через призму законодавства країн Європи, слід зазначити, існування різних способів реорганізації підприємницьких юридичних осіб, а також кожна країна має свої власні правила та процедури реорганізації. Так, аналізуючи законодавство Німеччини, варто звернути увагу на Закон про реорганізацію (§ 123 UMWG) від 28. 10. 1994р., який набув чинності 01.01.1995р. Ним передбачено чотири можливі форми реорганізації юридичних осіб: 1) злиття; 2) поділ; 3) передання майна; 4) зміна організаційно-правової форми. Також, цим Законом передбачено види злиття: 1) шляхом передачі майна одного або декількох суб'єктів права як цілого іншому суб'єкту права; 2) шляхом створення нової юридичної особи та передачі майна двох або більше суб'єктів як цілого новому суб'єкту права [3].

До нормативної бази польського законодавства, що визначає правові засади реорганізації і трансформації торговельних товариств, є положення Розділу IV Кодексу торговельних товариств Польщі. Відповідно до нього існують поняття злиття, приєднання, поділу, який включає реорганізацію торговельних товариств у формі приєднання, створення нових товариств, змішаного способу поділу (приєднання та створення нових товариств) та виділу, перетворення. Відповідно до пунктів 1, 2 ст. 492 § 1 КТТ під приєднанням розуміють перехід усього майна товариства, що приєднується, до іншого товариства (до якого здійснюється приєднання) в обмін на частки або акції, які товариство, до якого здійснюється приєднання, надає учасникам або акціонерам товариства, що приєднується; а злиття – це процедура, на підставі якої до товариства, що виникло в результаті злиття, переходить майно усіх товариств, що беруть участь у злитті, в обмін на частки або акції новоствореного товариства, які отримують учасники або акціонери товариств, що беруть участь у злитті [4].

Аналізуючи норми Торгового Кодексу Франції, слід зазначити, наявність трьох розділів у главі VI «Злиття і поділ товариств», а саме: 1) загальні положення; 2) спеціальні положення щодо акціонерних товариств; 3) спеціальні положення щодо товариств з обмеженою відповідальністю. Перший розділ передбачає ймовірність здійснення злиття та поділу шляхом приєднання або створення нового товариства, а другий та третій – особливості здійснення злиття та приєднання щодо акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю [5].

Таким чином, аналізуючи законодавство окремих європейських країн, можна дійти висновку, що реорганізація може здійснюватися шляхом злиття та поділу товариств, що можуть здійснюватися як шляхом приєднання, так й в результаті створення нових товариств з відмінністю у визначенні цілей здійснення реорганізації для виконання завдання укрупнення капіталу чи, навпаки, дроблення капіталу компаній. Крім того, відповідними спеціальними нормами виділено можливість здійснення перетворення як зміни організаційно-правової форми товариства. Тому, відповідно до європейського законодавства можна виділити три основні способи реорганізації – злиття, поділ та перетворення, що поділяються на підвиди. На відміну від європейського, законодавство

України виділяє п'ять способів реорганізації – злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення юридичних осіб.

Доцільним буде зазначити про існування такого поняття як можливість здійснення змішаної реорганізації, що передбачає один з способів зміни її організаційно-правової форми. Цей вид реорганізації передбачає створення нової юридичної особи шляхом злиття двох або більше юридичних осіб різних організаційно-правових форм. За змішаної реорганізації одна з юридичних осіб перетворюється на акціонерне товариство або товариство з обмеженою відповідальністю, а потім зливається з іншою юридичною особою, що має різну організаційно-правову форму. Після злиття новостворена юридична особа зберігає найменування однієї з юридичних осіб, що брали участь у злитті. Змішана реорганізація юридичної особи може бути вигідною з точки зору оптимізації оподаткування, зниження адміністративних витрат та забезпечення більш ефективного управління. Проте, для здійснення змішаної реорганізації потрібна попередня підготовка документації, проведення експертизи та отримання дозволів від регулюючих органів.

Слід зазначити, що чинне законодавство України не виділяє як самостійний вид «змішану» реорганізацію. Так, відповідними нормами статтей Цивільного кодексу України не передбачено законодавче унормування змішаної форми реорганізації, проте відсутня й пряма заборона на її здійснення. Відповідно до ч. 2 ст. 150 ЦК України товариство з обмеженою відповідальністю може бути перетворене в акціонерне товариство, чи у виробничий кооператив [1]. Закон України «Про акціонерні товариства» також встановлює обмеження, передбачаючи, що акціонерне товариство (АО) може перетворитися лише на інше господарське товариство або виробничий кооператив. Варто зазначити, що у даному Законі виключено можливість змішаної реорганізації АО. Так, згаданий законодавчий акт встановив норми, відповідно до яких акціонерне товариство не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення [6].

Отже, зі всього вищесказаного можна зробити висновок, що реорганізація – припинення господарського товариства з переходом прав і обов'язків у порядку правонаступництва. Цей процес є надзвичайно важливим інструментом для реструктуризації товариств, і проводиться товариствами з огляду на економічні міркування. Чинне законодавство закріплює п'ять форм реорганізації, серед яких: злиття, приєднання, поділ, перетворення і виділ.

1. Цивільний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

2. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. Закон України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

3. Kalimeyer in Kallmeyer, Harald (Hrsg.): Umwandlungsgesetz: Kommentar; Verschmelzung, Spaltung und Formwechsel bei Handelsgesellschaften / 2., Überarb. und erw. Aufl.- Köln: O. Schmidt Verl., 2001, § 123.

4. Корпоративне право Польщі та України: монографія. Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Гербет Анджей [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 375 с.

5. Комерційний кодекс Франції. Wolters Kluwer. 2008. 1269 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=aMPbjF677MC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 02.03.2023).

6. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 року № 2465-IX/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1985> (дата звернення: 02.03.2023).

УДК 338.6

DOI: 10.31733/17-03-2023-670-671

Лілія ТИМЧЕНКО

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук

Дар'я СЕРГА

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

На сьогоднішній день, сфера підприємницької діяльності досить важлива в кожній країні (державі) світу, вона не може існувати без економічної конкуренції, оскільки існує безліч підприємств, товариств та організацій, які кожного дня роблять все, щоб бути кращим за інші. Україна як економічно розвинена держава, реалізує конкурентну політику, розробляє і приймає нормативно-правові акти щодо захисту економічної конкуренції та постійно розвивається, тим самим розвиває своє законодавство у цій сфері.

Основним Законом України, а саме ст. 42, закріплюється що, «держава гарантує захист конкуренції в підприємницькій діяльності, не допускає неправомірне обмеження конкуренції, зловживання монополюючим становищем на ринку та недобросовісну конкуренцію» [1].

Для того, щоб повністю розкрити наведене вище питання, треба визначити зміст поняття «економічна конкуренція». Керуючись ЗУ «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001, «економічною конкуренцією (конкуренцією) є змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначити умови обороту товарів на ринку» [2].

За своїм функціональним призначенням, конкуренція спонукає зниження цін, покращення якості й розширення вибору продукції на ринку. Покращення науково-технологічних досягнень дає значний позитивний результат, хоч і потребує витрат. Як негативний аспект, конкуренція не піддається контролю, тим самим впливає на діяльність організацій, які не можуть вплинути на неї.

Конкурентне законодавство України закріплює норми, категорії та інститути декількох галузей права, керуючись якими, регулює відносини в різних сферах з використанням норм матеріального та процесуального права.

Як стверджує О. Бакалінська, конкурентне законодавство – це «засіб примирення і взаємодії між державою і приватними секторами економіки». Виходячи з цього, саме формування єдиної внутрішньо узгодженої системи регулювання добросовісних конкурентних відносин в Україні є обов'язковою умовою ефективного функціонування й розвитку ринкової економіки [3, с. 20].

Не менш важливим є розуміння поняття «добросовісна конкуренція», але його визначення на національному рівні не закріплено в жодному нормативно-правовому акті. На думку О. Бакалінської, добросовісною конкуренцією є форма взаємодії учасників конкурентного змагання, за якої суб'єкти господарювання під час здійснення господарської діяльності дотримуються чесних і добрих звичаїв, вимог добросовісності, розумності та справедливості, через що отримують переваги в конкурентній боротьбі, в свою чергу, споживачі мають свободу у виборі товару, робити чи послуг високої якості [3, с. 15].

У преамбулі Договору про заснування Європейської Спільноти (1957 р.) як основним завданням визначено постійне гарантування розвитку й чесної конкуренції, в свою чергу, остання виявляється безпосередньо в розумінні всіх «правил гри», а саме в знанні та дотриманні правил і принципів [4].

Важливою складовою частиною діяльності найбільших міжнародних економічних організацій є антимонопольна політика. Так, у 1980 р. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКДАТ) ухвалила «Комплекс узгоджених на багатосторонній основі принципів і правил контролю за обмежувальною діловою практикою», таким чином, на основі цього нормативно-

правового акту і під впливом антикартельного європейського законодавства міжурядова група експертів розробила «Типовий закон про конкуренцію» (2000 р.) [5]. Але він, як і усі інші нормативно-правові акти, не містить правил економічної конкуренції.

Також важливо зазначити, що учасник ринку має право вибору вступати чи не вступати в ринкові відносини. Але коли суб'єкт вступає в господарські ринкові відносини, він безпосередньо має право очікувати від інших учасників не утворення труднощів для вільного доступу на ринок, свободи економічної діяльності з дотриманням встановлених норм здійснення господарської діяльності, вимагати припинення неправомірних дій у конкуренції та відшкодування завданих збитків.

Підсумовуючи вище зазначене, можна зробити такий висновок, що у процесі господарської діяльності всі учасники ринкових (господарських) відносин мають дотримуватися правил, які встановлені для певного виду господарської діяльності та утримуватися від дій, які заборонені. Рівність між суб'єктами господарювання є важливим аспектом даної сфери діяльності, оскільки будь-яке відхилення від нормативних приписів щодо вимог здійснення господарської діяльності у певній сфері може супроводити отримання неправомірних переваг такого суб'єкта господарювання стосовно інших, які в свою чергу дотримуються встановлених норм та не порушують заборони.

На даному етапі розвитку, Україні необхідно вдосконалити своє законодавство, зокрема, щодо економічної конкуренції, оскільки правила і принципи, наразі, ніяким чином не закріплені.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.

3. Бакалінська О. Правове забезпечення добросовісної конкуренції в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.04. К. : Національна академія приватного права і підприємництва ім. Ф. Бурчака. Київ, 2015. 32 с.

4. Договір про заснування Європейської Спільноти, ЄЕС, Договір, Міжнародний документ від 25.03.1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text.

5. Resolution 35/63 adopted by the General Assembly at its 35th Session on 5 December 1980 (Restrictive business practices). 1980. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/35/a35r63e.pdf>.

УДК 347.61/.64

DOI: 10.31733/17-03-2023-671-673

Марина ЮНІНА

доцент кафедри

цивільного права та процесу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРІВ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ОКРЕМІ ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ВІДНОСИНИ МІЖ БАТЬКАМИ ТА ДІТЬМИ

Немайнові відносини між батьками та дітьми регулюються нормами Закону України «Про охорону дитинства», главою 13 Сімейного кодексу України, Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами. Особливостями таких правовідносин є те, що, по-перше, вони виникають здебільшого між батьками та неповнолітніми дітьми, по-друге, мають строковий характер, через те, що завершуються з досягненням вісімнадцятирічного віку дитини, по-третє, в таких правовідносинах враховуються інтереси як дітей, так і батьків.

Якщо батьки живуть окремо один від одного внаслідок розлучення чи через інші обставини постає питання щодо подальшого виховання дітей. Згідно зі ст. 141 Сімейного кодексу України батьки мають однакові права та обов'язки щодо дитини, не дивлячись на те, чи перебувають вони у шлюбі, чи ні [8]. Тому для спрощення процедури розірвання шлюбу передбачена можливість укладення договору між батьками про місце проживання дитини.

Цей договір визначає безпосереднє місце проживання дитини та участь того з батьків, хто проживає окремо, у вихованні дитини та її утриманні задля підтримання

збалансованого біологічного, соціального, духовного та психічного розвитку дитини. Такий правочин укладається в письмовій формі з нотаріальним посвідченням [4, с.165]. Суб'єктами даних договірних правовідносин можуть бути не тільки батьки, але й інші родичі, якщо суд вважатиме, що наразі, проживання дітей у них більше відповідає інтересам останніх [5].

Відповідно до ч. 3 ст. 160 Сімейного кодексу України: якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою. Ст. 29 Цивільного кодексу України також наголошує на тому, що особа віком від 14 років може вільно обирати собі місце проживання, окрім обмежень, які встановлюються законом, що, на нашу думку, може стати певним стимулом для належного виконання батьками своїх обов'язків. Тобто особа, починаючи з 14 років, може самостійно вирішувати питання щодо визначення місця свого проживання та місця реєстрації. При цьому обмежень у такому вирішенні питання немає, тобто неповнолітній може вимагати зареєструвати його навіть за тією адресою, де не зареєстрований жоден з його батьків. На нашу ж думку, більш доцільним було б нормативно обмежити певним чином право такої неповнолітньої особи на обрання місця проживання, виклавши ст. 29 ЦК в наступній редакції: «Фізична особа, у віці від 14 до 18 років, батьки якої проживають окремо, може самостійно обрати собі місце проживання разом з кимось із батьків, за винятком обмежень, які встановлюються законом». Також, на нашу думку, слід погодитись з твердженням О.В. Розгон, яка пропонує законодавчо закріпити обставини, за яких фізична особа у віці від 14 років може самостійно вирішувати питання щодо визначення місця проживання. До таких обставин дослідниця пропонує віднести укладання такою особою шлюбу, народження дитини, навчання, роботу за трудовим договором тощо [4, с. 208].

Після того як колишнє подружжя визначило з ким буде проживати дитина, з'являється необхідність врегулювання порядку здійснення немайнових батьківських прав та обов'язків того з батьків, який проживає окремо. З цією метою може бути укладений відповідний договір (договір щодо здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків тим з подружжя, хто проживає окремо від дитини). Відповідно до ст. 15 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III «дитина має право на спілкування з батьками, що проживають окремо, а ті, в свою чергу, зобов'язані брати участь у її вихованні» [3]. Проте змістом цього договору є не лише права та обов'язки того з батьків, хто проживає окремо, але й того, хто мешкає разом з дитиною. Наприклад, обов'язки останнього можуть складати як пасивні (не перешкоджати спілкуванню дитини з другим з батьків, якщо воно не перешкоджає нормальному розвитку дитини (ч. 3 ст. 157 Сімейного кодексу України)), так і активні дії у разі домовленості сторін. Активні дії, наприклад, полягають у всьому сприяттві зустрічі дитини з іншим з батьків (допомагати добиратися дитині до місця зустрічі та забирати її після) [4].

Таким чином, зміст цього правочину полягає в наданні права на спільне проживання з дитиною одному з батьків, а іншому – надання обов'язку не порушувати цього права та брати участь у вихованні дитини, у випадку невиконання чого він повинен відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому з батьків, хто проживає з дитиною разом (ч. 4 ст. 157 Сімейного кодексу України).

Укладаючи такий договір, батьки можуть визначити в ньому участь у вихованні кожного з батьків, місце спілкування дитини та одного з батьків, хто проживає окремо, їх регулярність, тривалість та ін., однак вони зобов'язані згідно зі ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства» брати до уваги інтереси своєї дитини та цим договором створити сприятливі умови для зростання своєї дитини [17]. Ще однією особливістю цього договору є те, що думка дитини повинна бути врахована під час вирішення її батьками питання щодо її виховання та забезпечення, що зазначено в ст. 171 Сімейного кодексу України [8].

Вказані договори спрямовані на впорядкування відносин між батьками з приводу місця проживання дитини та подальшої участі в її вихованні того з батьків, який проживає окремо від дитини. Адже, як зазначає Т. Кондратенко, відсутність спільної згоди батьків щодо вказаних питань, визначеної у договірному або у судовому порядку (у разі якщо батькам не вдалось самостійно домовитись) може призвести до так званого «законного» викрадення, коли один з батьків забирає дитину без погодження з другим. При цьому такі дії не порушують законодавство, якщо, звісно, він або вона не позбавлені батьківських прав, тобто у відповідності до ст. 141 Сімейного кодексу мають на дитину такі ж самі права, як і другий з батьків [2].

Отже, ці договори є гарантією належного виконання батьківських прав та обов'язків

обох батьків, вони укладаються для забезпечення інтересів дитини після розірвання шлюбу й унеможливлення порушення прав як того з батьків, хто проживає окремо, так і дитини щодо комунікації між ними. Вони також забезпечують принцип рівності прав і обов'язків батьків у вихованні дітей, який зазначений в ч. 1 ст. 141 Сімейного кодексу України, в якій також закріплені наслідки його порушення.

1. Дутко А.О. Загальна характеристика правовідносин батьків і дітей. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. 2015. № 827. С. 99–102. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4825/dutko2.pdf>
2. Кондратенко Т. Щодо необхідності визначення місця проживання дитини при розірванні шлюбу. URL: <https://radako.com.ua/news>
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
4. Розгон О.В. Договори у сімейному праві України: монографія. Київ: Ін Юре, 2018. 302 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/288638128.pdf>
5. Розгон О.В. Договір між батьками про місце проживання дитини. Юридичний радник. 2013. № 2 (68). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-b4-d0-be-d0-b3-d0-be-d0-b2-d1-96-d1-80-d0-bc-d1-96-d0-b6-d0-b1-d0-b0-d1-82-d1-8c-d0-ba-d0-b0-d0-bc-d0-b8-d0-bf-d1-80-d0-be-d0-bc-d1-96-d1-81-d1-86-d0-b5-d0-bf-d1-80-d0-be-d0-b6-d0-b8-d0-b2/>
6. Розгон О.В. Проблемні питання визначення місця проживання дитини до та після розірвання шлюбу її батьків. МЕН № 5 (89), жовтень, 2016 р. С. 204-214.
7. Сімейне право України: підручник/ Дутко А. О. та ін.; за ред. Дутко А. О. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
8. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3112>

УДК 004

DOI: 10.31733/17-03-2023-673-676

Михайло ДУБЕЛЬ

асистент кафедри політології
та державного управління
Донецького національного
університету імені Василя Стуса,
доктор філософії

ЗНАЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ДИСТРИБУЦІЇ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ЗАПОРУКИ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Перетворення концепції сталого розвитку в головну парадигму глобальної безпеки суспільства в майбутньому стало однією з найпомітніших подій останніх десятиліть.

Відповідно до встановленої у суспільстві моделі соціально-економічного розвитку та мети її існування будувалася система дистрибуції. Головним завданням дистрибуції другої половини ХХ століття було запропонування якомога більшого обсягу товарів споживання, формування потреби у суспільстві до споживання надмірного обсягу матеріальних благ. Бізнес-процес дистрибуції формувався на підставі запропонованих суспільством цілей розвитку. Тому важливо зауважити на взаємозв'язку між зміною цілей розвитку світового суспільства та трансформацією системи дистрибуції. Відповідно, перетворення концепції сталого розвитку в головну парадигму розвитку сучасного суспільства мало вплив на трансформацію системи дистрибуції та розвиток цифрової дистрибуції. Можна прослідкувати і зворотній зв'язок. Розвиток та трансформація системи дистрибуції певним чином мала вплив на формування концепції сталого розвитку. Зміна світогляду споживача призвела до розумного споживання, певних обмежень, пошуку шляху гармонізації взаємостосунків між суспільством та навколишнім природним середовищем.

Мета роботи – виявити значення цифрової дистрибуції для реалізації сталого розвитку як запоруки глобальної безпеки.

Значний вплив на появу концепції сталого розвитку як основи глобальної мали роботи «Римського Клубу» [1]. Використання обчислювальної техніки для побудови

моделей розвитку виробництва в умовах обмежених природних ресурсів та зростання чисельності населення дали приголомшливі результати. Головним досягненням фахівців Римського Клубу стало привертання уваги світового співтовариства до проблеми вичерпання ресурсів за умови їх екологічно ненормованого споживання. Вперше світове суспільство зіткнулося з розрахунками кінця світу через вичерпання ресурсів. Відповідна реакція світової економічної системи у вигляді енергетичної кризи 70-х років XX століття певним чином поставила крапку на подальшому ненормованому споживанні ресурсів та розвитку техногенного способу суспільного виробництва.

Головними умовами сталого розвитку як основи для глобальної безпеки виступають наступні [2]:

- пріоритетність якісних показників перед кількісними;
- збереження культурного та біологічного різноманіття;
- узгодження природокористування з особливостями еволюції екосистем.

Вплив цифрової дистрибуції на досягнення Цілей сталого розвитку проявляється у різних напрямках. Цифрова дистрибуція може сприяти вирішенню такої цілі сталого розвитку, як подолання бідності через комплексний характер впливу. Розвиток мережі розповсюдження інформації обов'язково призведе до підвищення рівня освіти та культури населення найбідніших країн. Підвищення рівня освіти призведе до зростання доходів населення, зробить ринки найбідніших країн більш цікавими для інвесторів, сприятиме підвищенню кваліфікації робочої сили в країнах, що розвиваються.

Прикладом такого впливу може бути будь-яка країна з числа нових індустріальних. Розвиток виробництва та застосування інформаційно-комунікаційних технологій призвів до підвищення доходів населення, підвищення якості життя, що, в свою чергу, призвело до ще більш стрімкого зростання обсягів розвитку цифрової дистрибуції. Виникає свого роду замкнене коло – інформація породжує знання. Знання перетворюється в кваліфікацію, яка збільшує дохід. Все більша частка доходу йде на задоволення інтелектуальних потреб, що призводить до зростання якості життя. Задля підтримки високої якості життя суспільство потребує ще більше інформації. Таким чином виникає потреба у нових знаннях.

Вирішення проблеми подолання бідності автоматично призводить до досягнення другої цілі сталого розвитку – подолання голоду. Окрім зростання доходів населення, позитивний внесок цифрової дистрибуції у вирішення проблеми подолання голоду полягає в можливості отримання спеціальних знань з особливостей ведення сільського господарства в різних регіонах та різних агрокліматичних умовах. Розповсюдження корисної інформації допоможе перевести сільське господарство у всьому світі на шлях інтенсивного розвитку за рахунок впровадження новітніх розробок аграрної техніки та сучасних технологій. Сталий розвиток сільського господарства неможливий без застосування сучасної інформаційної основи, автоматизованих систем та застосування інтелектуальних систем керування виробничими процесами в агропромисловому комплексі. Навіть інформація про зміни кліматичних умов може стати вирішальною при окремих виробничих процесах у сільському господарстві. Вплив цифрової дистрибуції вкрай важливий для сталого розвитку агропромислового комплексу, забезпечення продовольчої безпеки, ліквідації голоду.

Якісна освіта передбачає можливість отримати освітні послуги протягом усього життя. В даному сенсі вплив цифрової дистрибуції на досягнення Цілей сталого розвитку полягає у наданні можливості отримання якомога простішого доступу до потрібної інформації. Дистанційні форми навчання здобувають все більше розповсюдження та визнання у світі. Цифрова дистрибуція пропонує все більш різноманітний вибір освітніх послуг.

Продовження ери спалювання вуглецевих продуктів повинно припинитись негайно. Головний вплив цифрової дистрибуції на ціль забезпечення доступною та чистою енергією повинен будуватися на доказі неможливості подальшого екологічно необґрунтованого використання паливних ресурсів та негативних екологічних наслідках традиційної енергетики [3].

Вплив цифрової дистрибуції на поведінку користувачів частково проявився через формування відповідного ставлення до стану навколишнього середовища. Інформація про вплив суспільства на зміну навколишнього середовища розповсюджувалась завдяки засобам масової інформації та інформаційно-комунікаційних технологій. Небайдужі члени суспільства створювали громадські організації з охорони природи, прав споживачів, захисту свободи тощо. Значною мірою цьому сприяв розвиток техніки та технологій. Процес діджиталізації в умовах глобалізації світової економічної системи вивів на новий рівень можливість людини сприймати інформацію та її розповсюджувати. Головним фактором

виробництва стає інформація.

Діджиталізація світового економічного простору зробила значний внесок у процес розвитку цифрової дистрибуції. Змінювалось середовище існування людини. Замість звичних природних екосистем з'явилися нові,

які поєднують ознаки природного оточення з антропогенними. Головною ознакою зміни середовища існування суспільства стало пристосування природних екосистем до впливу господарської діяльності. Нові ландшафти не можуть існувати без втручання людини. Штучно створені екосистеми можуть існувати тільки за умови постійного контрольованого втручання людини в усі процеси. Наприклад, для існування газону навколо будинку потрібно придбати відповідні до кліматичних умов насіння трав, систему поливу, механізми для догляду за травою тощо. Головним чином, розвиток світової економічної системи у XXI столітті відбувається завдяки розвитку цифрових технологій. Цифрова дистрибуція сама є елементом інфраструктури.

У взаємозв'язку процесів глобалізації світової економіки та діджиталізації усіх сфер життя виникає образ суспільства майбутнього. Однією з ознак суспільства майбутнього є вирівнювання рівню соціально-економічного розвитку між країнами та регіонами, що виступає наступною ціллю сталого розвитку. Проблема нерівності є однією з найгостріших та суперечливих у сучасному світі. Перш за все, потрібно зупинитися на аналізі причин нерівності. Наявність корисних копалин або значної чисельності робочої сили, сприятливі кліматичні умови та інші чинники економічного зростання вже давно не грають вирішальну роль у формуванні економічного потенціалу сучасної територіальної соціально-економічної системи. Головним фактором розвитку стає інформація та спроможність використовувати її задля процвітання суспільства. Мабуть, в цьому є загроза для країн, що розвиваються. Перш за все, найменш розвиненим країнам потрібно навчитися вдало користуватися інформацією, технологіями, що їм можуть бути запропоновані, досвідом розвинених країн.

Вплив цифрової дистрибуції на процес вирівнювання соціально-економічного розвитку між країнами та регіонами, як цілі сталого розвитку, має полягати в наданні інформації щодо необхідних кроків на шляху подолання проблем розвитку, досягнення соціальної справедливості, рівності та процвітання. Досвід найбільш розвинених країн світу формує певну модель побудови суспільства, котру можна використовувати країнам, що розвиваються. Безперечно, потрібно враховувати регіональні, національні, культурні та інші особливості розвитку окремих територіальних соціально-економічних систем різного рівню.

Вплив цифрової дистрибуції на досягнення цілей екологічного спрямування представлено на рис. 1.

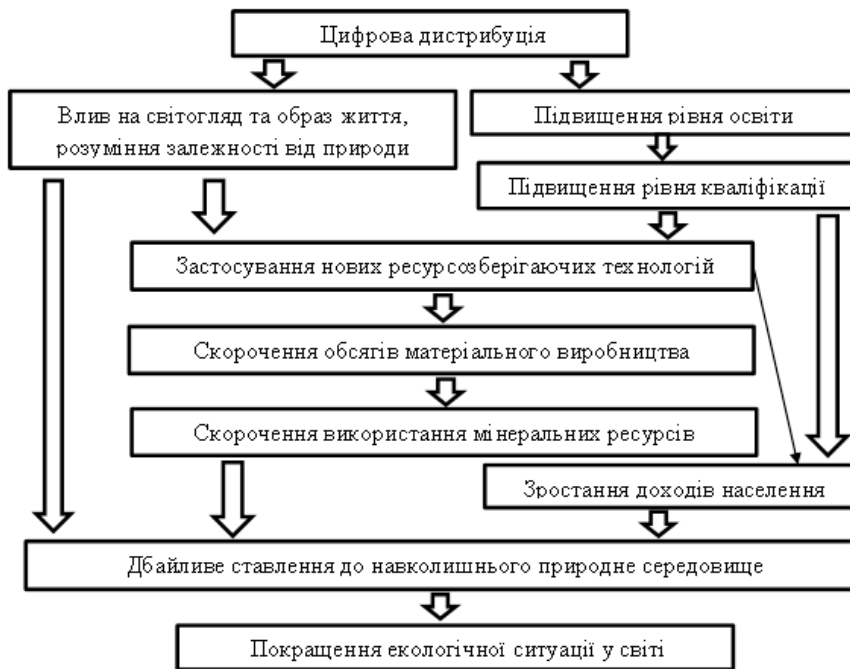

Рис. 1. Вплив цифрової дистрибуції на досягнення екологічних цілей сталого розвитку [4]

Завдяки впливу цифрової дистрибуції формується громадська думка, виникають спільноти захисту окремих природних екосистем та біосфери у глобальному розумінні. Зокрема, за рахунок цифрової дистрибуції змінюється уявлення суспільства про наслідки господарської діяльності для світового океану та його ресурсів, що сприяє досягненню відповідної цілі сталого розвитку [3].

Вплив цифрової дистрибуції на досягнення цілей сталого розвитку повинен проявлятися у зміні світогляду населення найменш розвинених країн світу. Цей вплив повинен відбуватися у різних напрямках. Перш за все, необхідно вирішити проблему зростання освітнього рівня розвитку населення країн, що розвиваються. Зв'язок між зростанням чисельності населення та рівнем освіти прямий. Вищому рівню освіти відповідає нижчий коефіцієнт народжуваності. Отже, освіта допоможе населенню країн, що розвиваються змінити пріоритети свого життя та більш розважливо ставитися до процесу створення сім'ї та продовження роду.

Наступна ціль сталого розвитку пов'язана з розбудовою відкритого та мирного суспільства, заснованого на пануванні сильних інститутів та широкому доступі населення до усіх гілок влади. Доступність влади є ознакою демократії. Тому не дивно, що розвиток цифрової дистрибуції буде мати самий позитивний наслідок на досягнення цієї цілі сталого розвитку. Створення цифрового контенту та його розповсюдження не має кордонів та має демократичне спрямування.

Таким чином, перетворення концепції сталого розвитку в головну парадигму глобальної безпеки мало вплив на трансформацію системи дистрибуції та сприяло розвитку цифрової дистрибуції. У свою чергу, розвиток та трансформація системи дистрибуції певним чином впливають на досягнення цілей сталого розвитку. Цифрова дистрибуція в цих умовах набула міцного фундаменту для свого розвитку. Пропозиція цифрового контенту передбачає вирішення цілей сталого розвитку та задоволення користувачів в інтелектуальному продукті, що формує новий світогляд, заснований на принципах розумного споживання, певних обмежень, пошуку шляху гармонізації взаємостосунків між суспільством та навколишнім природним середовищем.

1. Meadows D., Dennis H., Meadows L., Randers J., Behrens W. *The Limits to Growth*. New York: Potomac, 1972.

2. Yatsenko O., Zavadzka Yu., Khrystenko O., Musiets T., Aksyonova O. Innovative transformations of the agricultural complex in the context of global challenges of sustainable development. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2021. Т. 5 (40). Рр. 216-224.

3. Дубель М. Циркулярна економіка як механізм досягнення цілей сталого розвитку в умовах глобалізації та діджиталізації світової економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1354>.

4. Дубель М. В. Трансформація бізнес-процесу дистрибуції під впливом глобальної діджиталізації: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини». Вінниця : ДНУ ім. В. Стуса, 2022. 250 с.

УДК 347.963

DOI: 10.31733/17-03-2023-676-678

Марина Логінова

викладач кафедри
цивільного права та процесу

М. Волик

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАВДАННЯ І ФОРМИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Насамперед необхідно зазначити про те, що для забезпечення прав і свобод громадян і держави саме такий суб'єкт як прокурор потрібен у цивільному судочинстві. Даний суб'єкт виступає так званим наглядачем, котрий стежить за вірністю цивільного процесу, за

дотриманням прав кожного. Проте, необхідно констатувати той факт, що в умовах сьогодення відбувається посилення відповідальності прокурора за порушення процесуальних норм у цивільному процесі.

З-поміж іншого, прокурор представляє державу в аспекті захисту її інтересів у таких випадках: порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо ці інтереси не захищаються або неналежним чином реалізуються органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншою особою, суб'єкта владних повноважень, до компетенції якого належать відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу [1, с.20].

В юридичній літературі в сфері цивільного права представництво прокурором інтересів громадянина чи держави в суді розглядається по-різному: деякі юристи взагалі вважають, що позиція даного суб'єкта в цивільному процесі нічим не відрізняється від процесуальної позиції сторони чи третьої особи, а також позиції прокурора в суді інші стверджують, що представництво інтересів держави чи громадянина прокуратурою в суді є одним із видів судового консульства.

Доцільно також зазначити, що даний суб'єкт не може виступати стороною, третьою особою, оскільки він захищає не свої права та інтереси, а права та інтереси іншої особи, у розгляді та вирішенні яких він не має особистого інтересу у справі, а представляє державний інтерес, оскільки саме держава відповідно в основному законі наділила прокуратуру такою функцією, як представництво інтересів громадянина чи держави в суді.

Виділяючи визначені в процесуальній науці та законодавстві форми участі прокурора в суді, не слід виділяти таку з них, як участь у розгляді справ судами. Адже такі процесуальні дії або є продовженням звернення прокурора до суду із заявою (перша форма), або безпосередньо складають зміст реалізації ним другої форми — вступу прокурора у справу.

Що стосується інших форм, то вони являють собою саме перелік процесуальних дій, які мають характерні ознаки процесуальних стадій (або самі стадії), що входять до однієї з двох процесуальних форм прокурорського представництва - 1) звернення з позовом до суду; 2) вступ з власної ініціативи у справу, порушену за позовом інших осіб.

У цій сфері є певні труднощі. Так, наприклад, при аналізі особливостей участі прокурора у формі звернення до суду з позовом у малозначних справах залишається невирішеним питання щодо надання йому права порушувати клопотання про необхідність проведення судового засідання.

Щодо участі прокурора у розгляді малозначних справ у суді першої інстанції у формі його вступу у справу, порушену за позовом інших осіб, то здійснення в цій формі представницької функції для посадових осіб прокуратури здається обмеженим.

Отже, здійснення прокуратурою функції представництва інтересів держави в суді першої інстанції у малозначних справах у формі вступу прокурора у справу, порушену іншими особами, є формальним. Іншими словами, встановлені основним цивільним законом нашої держави процесуальні обмеження щодо участі прокурора у справі, а також особливості розгляду малозначних справ практично нівелювали можливість участі прокурора в цивільному процесі у формі вступу до суду при розгляді справи в суді першої інстанції [2, с. 90].

Отже, єдиною ефективною формою представництва прокурором інтересів держави в апеляційному провадженні є його порушення, а саме звернення до суду апеляційної інстанції з апеляційною скаргою.

Що стосується приєднання до апеляційного провадження, ініційованого іншими особами, то, як і в суді першої інстанції, реалізація покладеної на нього конституційної функції видається проблематичною, зважаючи на те, що у малозначних справах в суді апеляційної інстанції, судовому засіданні не виконується.

Отже, виконання прокурором функції представництва інтересів держави в цивільному процесі відбувається не тільки при розгляді справ у суді першої або апеляційної інстанції, а й при перегляді судових рішень в порядку.

Однак на цій стадії процесу участь посадових осіб прокуратури в суді у малозначних справах є винятком. Це зумовлено специфікою цивільного процесуального законодавства, яке, за окремими винятками, не передбачає порядку касаційного оскарження судових рішень учасниками справи, в тому числі прокурором, у малозначних справах.

Виходячи з викладеного, слід зазначити, що прокурор у цивільному процесі є самостійним суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, котрий виконує функцію представництва в суді з метою захисту прав, свобод та інтересів інших осіб.

1. Гузе К. А. Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді: монографія / К. А. Гузе. - Харків : Право, 2016. 200 с.
2. Прокурор у цивільному процесі. Гнатів О., Троян В. Актуальні проблеми правознавства. № 2. 2020. С. 89-93.

УДК 347.9

DOI: 10.31733/17-03-2023-678-680

Катерина МІТУСОВА

викладач кафедри

цивільного права та процесу

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Національна безпека у державі складається з зовнішніх чинників, а саме захищеність незалежності, суверенітету та територіальна цілісність, а також з внутрішніх чинників, що має свій вираз у захищеності прав та інтересів громадян та іноземців, що перебувають на території цієї держави. Забезпечення належного захисту прав, свобод та інтересів громадян є важливою складовою для розбудови та розвитку громадянського суспільства, закріплення впевненості у захисті та гарантії свободи людей, мотивування до розвитку та становлення держави у світовій платформі як правової.

Україною з початку незалежності взято курс на закріплення основ демократії, будівництва та розвитку правової держави, виховання на правовому рівні громадянського суспільства.

Так, стаття 3 Конституції України закріплює, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. [1]

Серед закріплених у Розділі II Конституцією України прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, статтею 55 визначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. [1]

Положення щодо доступу до правосуддя, зокрема, закріплені у статті 2 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», відповідно до якої суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. [2]

Отже, для звернення до суду за захистом порушених прав особа повинна сплатити судовий збір, що згідно статті 1 Закону України «Про судовий збір» справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень. Зазначений Закон врегульовує питання щодо розміру, порядку сплати та визначає коло об'єктів справляння судового збору. Окрім цього, Законом України «Про судовий збір» передбачені пільги щодо сплати судового збору, зокрема, статтею 5 вказаного закону зазначений вичерпний перелік осіб, які звільнені від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях у кількості 25 суб'єктів (станом на 22.02.2023 рік). [3]

Під час дослідження окремих елементів забезпечення прав громадян на доступ до правосуддя, слід брати до уваги економічний аспект такого доступу, що включає себе не тільки встановлення відповідного розміру судового збору, що має відповідати принципу розумності, але й питання щодо відстрочки, розстрочки, а також звільнення (часткового чи повного) від сплати судового збору.

Слід взяти до уваги важливість сплати судового збору учасниками судового процесу, зокрема, заявниками та позивачами, адже саме такий внеском громадяни роблять обов'язкою платіж поповнюючи бюджет держави. Однак варто не розглядати таку плату як спосіб поповнення державного бюджету, ставлячи фінансові інтереси держави над захистом прав та інтересів громадян, тому саме законодавство, що регулює підстави та порядок сплати судового збору повинно встановлювати відповідний баланс у даному питанні для

забезпечення державою гарантій прав осіб на доступ до правосуддя.

Однак, з 24 лютого 2022 року – із повномасштабним вторгненням підступної сусідньої держави на територію незалежної суверенної України збільшилась кількість осіб, що потребують додаткової допомоги та підтримки з боку держави у різних сферах життєдіяльності, у тому числі і під час звернення до суду за захистом своїх прав, свобод та інтересів. Враховуючи такі об'єктивні обставини, доцільним було б внесення змін до законодавства України, що врегульовує порядок та особливості звернення осіб до судових інстанцій, у тому числі шляхом збільшення осіб, які мають пільги щодо сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях.

На сьогоднішній день у Верховній Раді України зареєстровано законопроект «Про внесення змін до статті 5 Закону України «Про судовий збір» щодо встановлення пільги по судовому збору для громадян України» від 18.01.2022 року за № 6526. Відповідно до пояснювальної записки до вказаного проекту Закону України передбачено запровадження пільг по сплаті судового збору для окремих категорій громадян України, під час звернення із позовом до суду. [4]

Отже, зазначеним проектом Закону України пропонується внесення змін до статті 5 Закону України «Про судовий збір» шляхом розширення кола осіб, які звільняються від сплати судового збору під час звернення до судових інстанцій за захистом прав та інтересів, зокрема, планується доповнити наступними суб'єктами: позивачі – ветерани війни та інші особи, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» - у справах, незалежно від характеру порушених прав; позивачі – члени багатодітної родини; позивачі – члени малозабезпеченої сім'ї; позивачі - діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування до досягнення 35 річного віку; позивачі особи, які здійснюють позови на користь осіб, які зазначені у частині першій статті 5 цього Закону; позивачі студенти з питань виплачених стипендій. [4]

Такі можливі рушійні зміни у захисті певного кола громадян є дійсно позитивним етапом для розширення соціальних гарантій для незахищеної прошарки населення. Однак, враховуючи, що зазначений законопроект було зареєстровано 18 січня 2022 року, тому вважаю, що було б доцільним внесення змін до означеної норми закону актуальними на сьогоднішній день змінами.

Внаслідок збройної агресії росії на території України щодня страждають українці, зокрема, втрачаючи житло, майно, транспортні засоби, робочі місця, а також отримують ушкодження здоров'я, що має наслідком матеріальних збитків та навіть неплатоспроможності.

Згідно статистичних відомостей станом на липень 2022 року, викладених Комітетом 1 у Пропозиціях Робочої групи з аудиту збитків, понесених внаслідок війни, до Плану відновлення України Національної ради з відновлення України від наслідків війни, з початку війни Росії проти України за швидкою аналітичною оцінкою Київської школи економіки сума прямих задокументованих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі станом на 13.06.2022 складала понад \$95.5 млрд або приблизно 2,6 трлн гривень (за вартістю заміщення). В оцінках прямих втрат не враховано вартість непошкоджених активів на територіях, окупованих після 24.02.2022, та вартість активів, окупованих та/або пошкоджених до 24.02.2022. [5]

Вказані статистичні дані узагальнюють масштаби збитків, які Україна, як держава, та кожен українець окремо несуть внаслідок збройної агресії з 24 лютого 2022 року.

Зазначена категорія громадян потребує додаткової соціальної підтримки та допомоги з боку держави, зокрема, надання належного доступу до правосуддя за захистом їх прав у разі такої необхідності. Саме державна гарантія на законодавчому рівні може закріпити впевненість у громадян захищеності їх прав та інтересів. Так, встановлені ставки судового збору, визначені у Законі України «Про судовий збір» можуть стати певним бар'єром у зверненні громадян за захистом своїх прав та інтересів до суду.

Дійсно потребують реформування законодавчі акти, що регулюють питання сплати судового збору, зокрема, доданням норм щодо врахування рівня доходів позивача (заявника), вчасну чи невчасну виплати заробітної плати, сімейні обставини, наявність осіб, що перебувають у позивача (заявника) утриманців тощо.

Так, статтею 136 Цивільного процесуального кодексу України уповноважують суд на розстрочення, відстрочення або зменшення розміру судового збору враховуючи майновий стан особи, що звертається. Однак, зазначена норма не наділяє суд повноваженнями щодо звільнення від сплати судового збору із вказаних підстав.

Задля забезпечення такого належного доступу до правосуддя, вважаю, слід розширити коло осіб, які мають пільгу щодо сплати судового збору під час звернення до судових інстанцій шляхом внесення змін до статті 5 Закону України «Про судовий збір».

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, слід втілювати рушії зміни у сфері підтримки постраждалого населення України, так як приватно-правові відносини у контексті захисту прав людей під час звернення до суду є однією із складових національної безпеки та захищеності населення з боку держави.

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 22.02.2023)

2. Про судоустрій та статус суддів [Електронний ресурс] // Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>. (дата звернення: 22.02.2023)

3. Про судовий збір [Електронний ресурс] // Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>. (дата звернення: 22.02.2023)

4. Проект Закону про внесення змін до статті 5 Закону України "Про судовий збір" щодо встановлення пільги по судовому збору для громадян України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73596. (дата звернення: 22.02.2023)

5. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Проект Плану відновлення України [Електронний ресурс] / Національна рада з відновлення України від наслідків війни // Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни». – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf>. (дата звернення: 22.02.2023)

УДК 347.9

DOI: 10.31733/17-03-2023-680-683

Марина ПЕТЕШЕНКОВА

суддя Дніпровського апеляційного суду
(м. Дніпро, Україна)

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ТА ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ

Практика застосування процесуального законодавства судами різної юрисдикції з кожним роком збільшується, ускладнюється та формує нові алгоритми дій учасників розгляду правових спорів. Кількість випадків зловживання процесуальними правами та застосування заходів примусу до учасників судового процесу під час розгляду як приватних так публічних спорів залишається досить високою. Негативні наслідки вчинення таких протиправних дій учасниками судового процесу опосередковано відбиваються на строках проведення судового розгляду справ, що призводить, зокрема, до відкладення їх розгляду, застосуванні заходів процесуального примусу тощо.

Відсутність сталого розуміння категорії зловживання процесуальними правами та його кваліфікуючих ознак призводить до низького рівня застосування норм Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) та Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України), що передбачають заходи процесуального впливу щодо недобросовісних учасників судового процесу. Прийняття змін до КАС України та ЦПК України у 2017 та 2020 роках сформували засади сучасного механізму запобігання, протидії зловживанням процесуальними правами в адміністративному та цивільному судочинстві та їх припинення, проте правозастосовна практика продовжує виявляти значне коло прогалин законодавства у цій сфері та демонструє різне застосування судами норм КАС України та ЦПК України під час протидії такому зловживанню.

Сучасник механізм запобігання та припинення зловживання процесуальними правами був закріплений у Кодексі адміністративного судочинства України Законом

України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1]. Цим законом КАС України було доповнено нормами, що утворюють базові засади запобігання, припинення та протидії зловживанню процесуальними правами учасниками адміністративного процесу. Зокрема: в ст. 2 закріплено один із принципів адміністративного судочинства - неприпустимість зловживання процесуальними правами; в ст. 45 «Неприпустимість зловживання процесуальними правами» викладено перелік та зміст дій, що можуть бути визнані судом як зловживання процесуальними правами»; ст. 139 передбачено право суду «покласти на сторону, що зловживала процесуальними правами судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору»; ст.ст. 144 - 149 передбачають право суду «застосувати заходи процесуального примусу для спонукання відповідних осіб до виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства, а також зміст та порядок застосування таких заходів» [2].

Окремі зміни до КАСУ стосовно удосконалення системи застосування судом заходів протидії зловживанню процесуальними правами були внесені Законом України 15 січня 2020 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» [2]. Цим законом передбачено в профільних кодексах закріпити перелік дій, які залежно від конкретних обставин справи суд може визнати зловживанням процесуальними правами, що суперечать завданням судочинства, зокрема: «подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже було вирішене судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, спрямованих на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи або виконання судового рішення; подання кількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав або подання кількох позовів з аналогічним предметом та з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями; подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер; необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою; укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі» [2].

В той же час слід засвідчити, що поняття «зловживання процесуальними правами» не закріплено в КАС України, у зв'язку із цим Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду в рішенні №814/218/14 від 13.03.2019 року висловив свою позицію стосовно такого поняття і визначив його як форму умисних, несумлінних дій учасників процесу, що знаходить своє вираження, зокрема, у вчиненні дій, неспіврозмірних із наслідками, до яких вони можуть призвести, використанні наданих прав всупереч їх призначенню з метою обмеження можливості реалізації чи обмеження прав інших учасників провадження, перешкоджання діяльності суду з правильного та своєчасного розгляду та вирішення спорів, необґрунтованого перевантаження роботи суду [3]. Однак слід зауважити, що чітких критеріїв зловживання процесуальними правами ні в адміністративному ні цивільному судовому процесі не визначено, це є предметом наукового дослідження, яке базується на практиці діяльності відповідних судів.

Поліщук В.Ю. досліджуючи на монографічному рівні механізм запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному судочинстві приходять до висновку, «що Україна, з урахуванням змін до КАС України 2017 та 2020 років, має наразі найвищий ступінь деталізації механізму запобігання зловживанню процесуальними правами у адміністративному судочинстві», на його думку «до основних заходів механізму протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному судочинстві віднесено: 1) заходи запобігання, а саме норми права, що встановлюють принцип добросовісного використання процесуальних прав, заборону зловживати такими правами, вдосконалення правових норм; статистичну звітність про факти зловживань та

застосовні заходи процесуального примусу до таких учасників, розширення суддівської дискреції, роз'яснень вищих судових інстанцій 2) заходи припинення, якими в більшій мірі є заходи процесуального примусу; 3) заходи притягнення до відповідальності, як правило штрафи та збільшення сум відшкодування судових витрат за зловживання процесуальними правами» [4, с.152].

В підсумку слід зазначити, що зловживання процесуальними правами як категорія адміністративного судочинства по своїй суті є діяльністю учасників судового процесу, що спрямована на затягування судового процесу та здійснення інших дій, що порушують принципи адміністративного судочинства. Зловживання процесуальним правом встановлюється адміністративним судом, наслідком чого може бути застосування заходів процесуального примусу, передбачених ст. 144–149 КАС України. За відсутності формальних ознак порушення конкретних положень КАС України метою зловживання процесуальними правами є отримання певної вигоди, більшої, ніж за умови їх добросовісного використання, а наслідками є заподіяння шкоди суспільним або особистим інтересам інших осіб.

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII Відомості Верховної Ради. 2017. № 48, ст.436.

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15 січня 2020 року № 460-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 29. ст.194.

3. Рішення №814/218/14 Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13.03.2019 року. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_13_03_2019_roku_u_spravi_814_218_14 (дата звернення 03.03.2023).

4. Поліщук В.Ю. Механізм запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному судочинстві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2020. № 47. Т. 1. 147–152.

УДК 347.919.8

DOI: 10.31733/17-03-2023-682-683

В. РЕПАЛЮК

аспірант Київського університету права
Національної академії наук України

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ: ПРАКТИКА ЄС

Важливою й актуальною проблемою дослідження даної теми є функціонування і вдосконалення трудового законодавства у сфері відповідальності найманих працівників у контексті уніфікації національного законодавства із законодавством ЄС та практикою його застосування.

Окремі питання дисциплінарної відповідальності у своїх наукових доробках висвітлили: С.В. Венедіктов, М.О. Дей, С.І. Кожушко, Д.П. Полівчук, В.В. Середа, Н.М. Хуторян, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко та інші.

Доцільно зазначити, що аналіз зарубіжного законодавства про дисциплінарну відповідальність та практики його застосування дозволяє виявити фундаментальні змістовні відмінності в нормативно-правовому регулюванні правовідносин дисципліни праці [1], і на цій підставі окреслити існуючі законодавчі прогалини в національному законодавстві. У цьому аспекті правовий досвід Французької Республіки, як «колиски» зародження трудових прав, уявляється обґрунтованим. У межах цього дослідження, доцільно звернути увагу на розуміння відповідальності державних службовців Франції щодо процесуальної форми.

Так, основи дисциплінарної відповідальності державних службовців Франції визначають: Конституція Французької Республіки від 4 жовтня 1958 року; Закон Про права і обов'язки державних службовців (Loi № 83-634 du 13 juillet 1983 portant droits et

obligations des fonctionnaires, Version consolidée au 20 juin 2020) № 83-634 від 13 липня 1983 р.; Закон Про статутні положення, щодо територіальної державної служби № 84-53 від 26 січня 1984 р (Loi №84-53 du 26 janvier 1984 portant dispositions statutaires relatives à la fonction publique territorial, Version consolidée au 08 août 2019); Декрет Про дисциплінарне провадження щодо державних службовців № 84-961 від 25 жовтня 1984 р. (Décret № 84-961 du 25 octobre 1984 relatif à la procédure disciplinaire concernant les fonctionnaires de l'Etat, Version consolidée au 20 juin 2020; Декрет Про дисциплінарну процедуру територіальних посадовців № 89-677 від 18 вересня 1989 р (Décret № 89-677 du 18 septembre 1989 relatif à la procédure disciplinaire applicable aux fonctionnaires territoriaux, Version consolidée au 20 juin 2020) та іншими нормативно-правовими актами.

Так, за невиконання своїх обов'язків державний службовець Франції може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності (стягненню). Закон № 84-53 від 26 січня 1984 р. виділяє чотири групи дисциплінарних стягнень для територіальних службовців (ст.89), зокрема:

- перша група: попередження; тимчасове усунення з посади на строк до трьох днів.
- друга група: виключення з табеля на просування по службі; пониження на посаді на один ступінь; тимчасове усунення з посади на термін від чотирьох до п'ятнадцяти днів;
- третя група: пониження на посаді до нижчестоящого рівня або пониження в класі; тимчасове усунення з посади на термін від шістнадцяти днів до двох років;
- четверта група: звільнення на пенсію (якщо особа прослужила п'ятнадцять років і більше) або позбавлення повноважень (відставка).

Виключення з табеля на просування може бути застосоване в якості додаткової міри до покарання другої і третьої груп.

Дефініція «попередження» передбачає – усні або письмові зауваження, які не заносяться в особисту справу службовця. Окрім попередження, усі стягнення оголошуються постановою.

Дефініція «догана» – більш суворіша міра, ніж попередження, вона заноситься в особисту справу службовця, але не впливає на хід його кар'єри.

У разі тимчасового усунення з посади такий працівник звільняється від служби на термін від одного дня до двадцяти чотирьох місяців. У цей період він не отримує ніякої винагороди (заробітну плату, надбавки). Період усунення не включається в стаж служби такого працівника, що необхідний для підвищення по службі, призначення пенсійного забезпечення.

Тимчасове усунення від посади може супроводжуватися відтермінуванням. А саме пониження на посаді, припускає переведення такого суб'єкта, що містить ознаки трудових відносин, на посаду нижчого рівня, ніж той, який він обіймає. Означена міра дисциплінарного стягнення здійснює достатній вплив на професійний рівень, що обумовлює затримку підвищення.

Підставою дисциплінарної відповідальності державного службовця є дисциплінарний проступок. Зазначимо, що трудове законодавство Франції в частині регулювання праці державних службовців, містить визначення поняття «дисциплінарний проступок». Під цим розуміють «будь-яке порушення, здійснене посадовцем при виконанні їм своїх обов'язків або поза службою» [2].

Таким чином, дисциплінарна відповідальність, у контексті практики ЄС, на прикладі Франції, як стягнення, не тягне за собою кримінальної відповідальності за порушення, яке здійснене державним службовцем. Водночас не карана в дисциплінарному порядку недостатня професійна кваліфікація службовця або проступки, здійснені в стані неосудності або діяння, що підпадають під амністію.

1. Кожушко С. І. Становлення і розвиток законодавства про дисципліну праці України. Право і Безпека. 2005. Т. 4, № 3. С. 117-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2005_4_3_34.

2. La procédure disciplinaire. URL : <https://www.fonction-publique.gouv.fr/la-discipline>, accessed on 19.12.2021.

УДК 347.919.8
DOI: 10.31733/17-03-2023-684-686

В. РУДЕНКО

аспірант

Науковий керівник:

д.ю.н., проф. **О. КОВАЛЕНКО**

*(Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди)*

СУТНІСТЬ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

У період розвитку української державності, особливо в період гострої фази війни, коли держава-агресор поставила собі за мету позбавити українську націю свободи, гідності та матеріального добробуту, який, крім іншого, забезпечується розвитком науково-технічного та інтелектуального потенціалу країни, особливої уваги заслуговує питання розвитку прав і свобод людини. Щодо науково-технічного та інтелектуального потенціалу, то такий розвиток передусім забезпечується встановленням чітко визначеної системи охорони прав інтелектуальної власності. Найбільш цінним багатством людства є його інтелект та об'єкти, які завдяки цьому інтелекту створюються, тому охорона інтелектуальної власності сприяє використанню винахідницьких і творчих талантів суспільства, що є надважливим для повноцінного розвитку держави.

У зв'язку з обраною темою дослідження доречно звернути увагу на те, що в ст. 1 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) [1, ст. 1] вказано, що особисті немайнові відносини не лише мають характеристику цивільних, а й зазначені в наведеній статті ЦК перед майновими відносинами, що підкреслює їх важливість взагалі.

Правове регулювання й захист прав інтелектуальної власності в трудових відносинах певною мірою здійснюється в позитивному праві на рівні міжнародної спільноти та національному рівні, як загальними нормами ЦК України, так і нормами спеціального законодавства. Зокрема, наявний стан речей передбачає існування важливої проблеми, а саме: визначення сутності немайнових прав суб'єктів відносин інтелектуальної власності в трудових відносинах та співвідношення таких немайнових прав із загальною цивілістичною категорією «особистих немайнових прав».

Зазначеними обставинами пояснюється актуальність розгляду проблематики, яка є предметом цього дослідження.

Основною нормою, в якій передбачені особисті немайнові права інтелектуальної власності, є стаття 423 ЦК України. Деякі науковці проводять диференціацію особистих немайнових прав, передбачених у зазначеній статті, на такі:

- особисте немайнове право, пов'язане з майновим правом, розуміючи під цим – право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником та ін.) об'єкта права інтелектуальної власності. У цьому випадку визнання творцем породжує для людини усю повноту майнових прав інтелектуальної власності [1, ст. 424]. Іноді в науковій літературі це право називають правом батьківства (paternité) [2, с. 59], оскільки воно є одним із найбільш важливих особистих немайнових прав, що виникають у творця у зв'язку із створенням об'єкта права інтелектуальної власності. Це право знаходить своє вираження насамперед у сфері авторських відносин як право авторства. Першість цього права в системі авторських прав зумовлена фактом, що решта авторських прав на твір, як майнових, так і особистих немайнових, надаються особі саме в результаті визнання її автором певного твору та є похідними від нього;

- особистими немайновими правами, не пов'язаними з майновими правами, є право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності, та деякі інші особисті немайнові права.

Співвідношення між вказаними правами виглядає наступним чином. Особисте немайнове право на визнання творця об'єкту інтелектуальної власності автором, породжує для нього усю сукупність майнових прав інтелектуальної власності. Та, навіть, якщо

творець не реалізує будь-яке з майнових прав, це не вплине на його право бути автором твору, захищати недоторканість цього твору та ін.

Водночас, підхід до розгляду особистих немайнових прав у сфері інтелектуальної діяльності лише як до складової загальної системи прав у сфері інтелектуальної діяльності, є одностороннім та неправильним. Адже особливість особистих немайнових прав якраз і полягає в тому, що вони існують у двох основних аспектах: а) як елемент системи особистих немайнових прав фізичної особи; б) як елемент системи прав у сфері інтелектуальної діяльності [3, с. 481].

Аналізуючи особисті немайнові права у сфері інтелектуальної діяльності як складову системи особистих немайнових прав, можна стверджувати, що вони зумовлені самою природою особистих немайнових прав, які, зокрема, є вираженням природних прав людини й утворюють частину її правового статусу. Їх можна зарахувати до спеціальних особистих немайнових прав, тобто до особистих немайнових прав, притаманних фізичним особам лише внаслідок виконання певних діянь (поведінки), що сприймається суспільством як соціально корисна, або внаслідок спеціального правового статусу цієї особи. Зазначена категорія особистих немайнових прав наділена низкою особливостей порівняно з іншими суб'єктивними цивільними правами. До основних із них можна віднести: а) специфічну сферу їх існування, а саме, вони тісно пов'язані зі сферою інтелектуальної діяльності та існувати поза нею не можуть; б) належність цих прав не всім фізичним особам, на відміну від загальних особистих немайнових прав, а лише тим, які займаються інтелектуальною діяльністю, і є творцями об'єктів інтелектуальної власності, зокрема, і об'єктів авторського права; в) специфічність моменту їх виникнення, який визначається не з часу народження, а з моменту, що чітко пов'язується із створенням об'єкта інтелектуальної власності чи іншим юридичним фактом щодо цього об'єкта; г) специфічність моменту їх припинення.

Важливо також зазначити, що система особистих немайнових прав у сфері інтелектуальної діяльності здебільшого ґрунтується на особистих немайнових правах у сфері авторства, оскільки саме ця категорія особистих немайнових прав найчастіше ставала об'єктом наукових досліджень, які мають широку правову регламентацію.

Характерною ознакою є те, що особисті немайнові права є чинними безстроково [1, ст. 425]. За загальним правилом вони належать лише творцю, але можуть переходити від нього до іншої особи у виняткових випадках, які встановлюються законом. Така констатація особливо важлива для трудових відносин, коли інтереси сторін трудових відносин щодо прав на певний об'єкт інтелектуальної власності зазвичай протилежні. Саме у ст. 429 ЦК України йдеться про те, що «особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якій працює працівник» [1, ст. 429]. На практиці, як вказує Постанова Пленуму Вищого Господарського суду України № 12 від 17.10.2012 року в пункті 35 особисті немайнові права не відчужуються і залишаються за авторами [1, п. 35]. Вони не успадковуються через їх особистісний характер, тісний та невіддільний зв'язок із носієм. Однак право на недоторканість твору охороняється й після смерті автора на підставі прямої законодавчої вказівки. Щодо винятків із загального правила можна зазначити випадок, коли здійснюється перехід у разі смерті автора його права на охорону недоторканості твору до особи, уповноваженої на це автором, а за відсутності такого уповноваження недоторканість твору охороняється спадкоємцями автора, а також іншими заінтересованими особами [1, ст. 439].

Однак у розглянутій статті не передбачено, що право на недоторканість твору належить уповноваженій автором особі чи за відсутності такої спадкоємцям та іншим заінтересованим особам. Вказана норма передбачає, що право автора після смерті підлягає охороні зазначеними особами. Розглядаючи категорію інших заінтересованих осіб, при цьому їх визначення законодавець не наводить, то до них відносимо, наприклад, роботодавця. Можна стверджувати, що таке право не належить, а здійснюється такими особами. Тому воно є невіддільне та не може належати іншій особі. Будь-яке положення законодавства України не передбачає випадків за яких особисті немайнові права авторів належать іншим особам. Можна констатувати, що така норма не має практичного застосування та може бути по-іншому сформульована.

Специфічність особистих немайнових прав суб'єктів промислової власності полягає в тому, що зазначені права можуть належати не тільки творцю цього об'єкта промислової власності, а й іншим особам, передусім заявникам, спадкоємцям, роботодавцям. Проте

зазначені особи, які можуть бути суб'єктами особистих немайнових прав, не є правонаступниками автора. Вони наділені цими особистими немайновими правами чинним законодавством, тому і є суб'єктами цих прав згідно з законом. Особисті немайнові права всіх авторів мають моральний характер, вони є основою для суспільної оцінки того чи іншого автора та оцінки його вкладу в розвиток науки, культури, мистецтва та в прискорення науково-технічного прогресу.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Відп. ред. Я. М. Шевченко. Хмельницький: Видавництво Хмельн.ун. управл. та прав., 2007. 626 с.

3. Пленум Вищого Господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності»: від 17.10.2012 р., № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12#Text>

УДК 347.627

DOI: 10.31733/17-03-2023-686-687

А. КОЗАР

старший партнер, директор Адвокатського об'єднання «КД-ГРУП», адвокат

І. МЕЖЕВСЬКИЙ

Юрист Адвокатського об'єднання «КД-ГРУП»

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ЩОДО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ З ІНОЗЕМЦЕМ В УКРАЇНІ

На жаль чи на щастя, багато українців шукають кращого життя за кордоном, у тому числі шляхом укладення шлюбного союзу з іноземцями. Але, як свідчить практика, щасливе спільне подружжя може зберігатися не довго, що призводить до руйнування сімейного життя та надалі супроводжується процесом розірвання шлюбу.

Останнім часом в Україні досить актуальним постають випадки розірвання шлюбів з іноземцями, через що, чоловік чи жінка (громадянин(-ка) України) потребують правильної правової підтримки. З огляду на те, що одна зі сторін не є громадянином України, існує багато нюансів і специфіка завдань, вирішення яких, вимагає додаткових юридичних знань.

Завдяки досконалому аналізу національних і міжнародних нормативно-правових актів адвокатами та юристами Адвокатського об'єднання «КД-ГРУП» не складе труднощів вирішити будь-які завдання, пов'язані з розлученням.

При здійсненні даної процедури дуже важливо приділити максимум уваги таким аспектам, як:

- 1) Право якої країни слід використовувати для регулювання розлучення з іноземцем;
- 2) Яка нормативно-правова база допоможе Вам досягти успіху;
- 3) Переваги при оформленні розлучення в Україні;
- 4) Прецедент розлучення в Україні, для громадян іншої країни;
- 5) Рішення суду – є офіційним доказом, яке може підтвердити факт припинення шлюбних обов'язків;
- 6) Що робити з дітьми? І багато іншого.

Розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем в Україні здійснюється з урахуванням норм Закону України «Про міжнародне приватне право» [1].

Відповідно до законодавства України, подружжя, яке не має спільних дітей, може розірвати шлюб органом ДРАЦС проте, як правило, розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем здійснюється в судовому порядку.

Згідно з частиною першою статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право», зокрема передбачено, що суди України можуть приймати до свого провадження і

розглядати будь-які справи з іноземним елементом, якщо на території України відповідач у справі має місце проживання або місцеперебування, або рухоме чи нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення, або знаходиться філія або представництво іноземної юридичної особи – відповідача, а також, якщо дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території. До такої події можна віднести укладання шлюбу між громадянином України і іноземцем на території України і видання відповідного свідоцтва про шлюб.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» в разі розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем, один з яких проживає в Україні, питання підсудності визначається за загальними правилами, встановленими статтями 27-29 Цивільного процесуального кодексу України [2].

До Вашої уваги хочемо навести приклад реальної судової справи, в якій було надано правову допомогу суб'єктам сімейних відносин, в якій чоловік виступав іноземцем, а жінка громадянкою України.

31 серпня 2002 року між, Івановою Світланою та Пшевським Каземіром був зареєстрований шлюб, про що районним відділом державної реєстрації актів цивільного стану управління юстиції в Книзі реєстрації актів про одруження зроблено запис за № 697 та видано свідоцтво про одруження серії III-КИ №1633828.

Від шлюбу з відповідачем у подружжя є син – Пшевський Іван, 30 грудня 2005 року народження, що підтверджується свідоцтвом про народження серії I-КИ №0388833, виданим 18 січня 2006 року відділом реєстрації актів цивільного стану міського управління юстиції в області.

Спільне життя позивачки з відповідачем не склалося, а тому у шлюбних відносинах не перебували довгий час. Кожен з них живе своїм життям та своїми інтересами. Примирення між позивачкою та відповідачем неможливе. Подальше спільне життя Іванової С. і відповідача як подружжя і збереження шлюбу суперечило б їхнім інтересам, а також інтересам їхньої дитини.

Причиною припинення шлюбних відносин стала різниця інтересів, характерів, відсутність в родині взаєморозуміння та довір'я.

Згідно з частиною 3 статті 105 Сімейного кодексу України шлюб припиняється внаслідок його розірвання за позовом одного з подружжя на підставі рішення суду, відповідно до статті 110 цього Кодексу [3].

Таким чином, суддею позовні вимоги Іванової Світлани до Пшевського Каземіра про розірвання шлюбу – задоволено, а шлюб між ними, зареєстрований 31 серпня 2002 року у відділі реєстрації актів громадянського стану управління юстиції, актовий запис № 697 - розірваний.

Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частину судового рішення або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення.

Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після завершення апеляційного перегляду.

На підставі всього вищевикладеного, розірвання шлюбу з іноземцем здійснюється в судовому порядку, тому, щоб перегорнути нову сторінку свого життя, слід ретельно побудувати покрокову тактику вирішення проблеми, аби уникнути будь-яких складнощів в процесі цивільних правовідносин.

1. Закону України «Про міжнародне приватне право», Документ 2709-IV, чинний, поточна редакція — Редакція від 15.10.2022, підстава - 2627-IX

2. Цивільний процесуальний кодекс України, Документ 1618-IV, чинний, поточна редакція — Редакція від 06.11.2022, підстава - 2689-IX

3. Сімейний кодекс України, документ 2947-III, чинний, поточна редакція — Редакція від 19.02.2022, підстава - 2008-IX

4. Постанова №11 Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя, Документ v0011700-07, поточна редакція — Прийняття від 21.12.2007

УДК 347.651

DOI: 10.31733/17-03-2023-688-689

В. МЕНЧИНСЬКА

викладач вищої кваліфікаційної категорії

О. КВАШУК

викладач вищої кваліфікаційної категорії,

викладач-методист,

*(ВСП Уманський фаховий коледж
технологій та бізнесу УНУС)*

ФАКТ ПОСТІЙНОГО ПРОЖИВАННЯ ЗІ СПАДКОДАВЦЕМ НА ЧАС ВІДКРИТТЯ СПАДЩИНИ ЯК ПІДСТАВА СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ

Відповідно до Цивільного кодексу України спадкування – це перехід майнових і окремих особистих немайнових прав та обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [1]. Спадкоємцями можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, а також держава та інші суб'єкти публічного права. У фізичних осіб є перевага перед іншими суб'єктами: вони можуть спадкувати як за законом, так і за заповітом. Юридичні особи, держава, інші суб'єкти публічного права можуть спадкувати тільки за наявності прямої вказівки про це у заповіті. У разі, якщо фізична особа не залишила заповіту, або заповіт виявився недійсним, або відсутні умови, які зазначені у заповіті з умовою, або спадкоємці за заповітом не прийняли спадщину, або фізична особа розпорядилася лише частиною свого майна - настає спадкування за законом. Право на спадкування виникає у день відкриття спадщини. При спадкуванні за законом майно переходить до зазначених у законі спадкоємців відповідно до встановленої черговості. Підставами закликання до спадкування за законом можуть бути шлюбні відносини, родинні чи сімейні стосунки, усиновлення, знаходження на утриманні спадкодавця не менше п'яти років до його смерті. Розширення кола осіб, що закликаються до спадкування за законом, неможливе.

Відповідно до ч.ч. 1,1 ст.ст. 1220, 1221 ЦК України спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою. Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця [1]. Для прийняття спадщини чи відмови від неї встановлюється строк у шість місяців, який починається з дня смерті особи. Для того щоб не допустити пропуску встановленого законодавством строку, спадкоємцю необхідно звернутися до нотаріуса для подачі заяви про прийняття спадщини чи про її відмову. Проте спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом 6 місяців він не заявив про відмову від неї.

Такими, що прийняли спадщину вважаються також малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, якщо не було подано заяву про відмову від спадщини у порядку, встановленому цивільним законодавством.

Спадкоємець, який прийняв спадщину, може одержати свідоцтво про право на спадщину у нотаріуса, в той же час відсутність такого свідоцтва не позбавляє спадкоємця права на спадщину, тобто в будь-який час така особа може звернутись до нотаріуса із заявою про видачу такого свідоцтва. Жодних строків для спадкоємців, які прийняли спадщину проте її не оформили в нотаріальному порядку законодавство не встановлює. Фактом, який підтверджує постійне проживання спадкоємця зі спадкодавцем на час відкриття спадщини буде відмітка про реєстрацію місця проживання у паспорті. У разі відсутності такої відмітки доказом постійного проживання із спадкодавцем можуть бути: довідка житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу, відповідного органу місцевого самоврядування про те, що спадкоємець на день смерті спадкодавця проживав разом із цим спадкодавцем. Проте на практиці нотаріуси відмовляють у видачі свідоцтва про право на спадщину таким спадкоємцям або в усному порядку, або приймають відповідну постанову. В такому разі фізична особа (спадкоємець), яка постійно проживала зі спадкодавцем на час відкриття спадщини може звернутись до

суду і встановити даний факт в судовому порядку.

Статтею 2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» передбачено, що громадянам України, а також іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, гарантуються свобода пересування та вільний вибір місця проживання на її території, за винятком обмежень, які встановлені законом. Реєстрація місця проживання чи місця перебування особи або її відсутність не можуть бути умовою реалізації прав і свобод, передбачених Конституцією України, законами чи міжнародними договорами України, або підставою для їх обмеження [2].

Згідно ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» місцем проживання є житло, розташоване на території адміністративно-територіальної одиниці, в якому особа проживає постійно або тимчасово. Реєстрацією є - внесення інформації до Єдиного державного демографічного реєстру та до паспортного документа про місце проживання або місце перебування особи із зазначенням адреси житла [2].

Відповідно до ст.29 ЦК України, місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. Фізична особа може мати кілька місць проживання. Таким чином особа, яка проживала разом із спадкодавцем на час його смерті без місця реєстрації має право у судовому порядку встановити факт постійного проживання із спадкодавцем на момент його смерті.

Аналогічна правова позиція викладена у Постановах Пленуму Верховного Суду України від 21.02.2018 року по цивільній справі №317/2329/15-ц та від 28.02.2018 року по цивільній справі №633/344/16-ц. Відповідно до роз'яснень, викладених у пункті 23 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 року № 7, якщо постійне проживання особи зі спадкодавцем на час відкриття спадщини не підтверджено відповідними документами, у зв'язку із чим нотаріус відмовив особі в оформленні спадщини, спадкоємець має право звернутися в суд із заявою про встановлення факту постійного проживання зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, а не про встановлення факту прийняття спадщини [3].

За роз'ясненнями п.2 вказаної постанови слідуює, що якщо виникнення права на спадкування залежить від доведення певних фактів, особа може звернутися в суд із заявою про встановлення цих фактів, яка у разі відсутності спору, розглядається за правилами окремого провадження. Зокрема, у такому порядку суди повинні розглядати, заяви про встановлення родинних відносин із спадкодавцем, проживання з ним однією сім'єю тощо [3].

Згідно ст.3 СК України, сім'єю складають особи, які спільно проживають, мають взаємні права і обов'язки, пов'язані спільним побутом [4].

Цивільне законодавство також передбачає, що у четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини. Даний факт також підлягає доказуванню і як правило встановлюється в судовому порядку. Проте слід врахувати, що право на спадкування у спадкоємців кожної наступної черги спадкоємців за законом виникає у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, неприйняття ними спадщини, відмови від її прийняття, усунення їх від права на спадкування.

За наявності рішення суду, яке набрало законної сили і заяви спадкоємця нотаріус видає свідоцтво про право на спадщину. Відомості про видачу свідоцтва про право на спадщину вносяться нотаріусом до Спадкового реєстру.

1. Цивільний кодекс України. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5689>.

2. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>.

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 року № 7. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>

4. Сімейний кодекс України. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

УДК 347.211

DOI: 10.31733/17-03-2023-690-691

Ю. ЯШАН

адвокат, м. Кропивницький

У. НЕЗЕЛЕННИКОВА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Визначаючи цінні папери об'єктом цивільних правовідносин, слід звернути увагу на те, що у цивільному праві України вони відносяться до рухомих і неподільних речей, а також вони можуть бути індивідуально-визначеними та визначатись родовими ознаками. Ще більшого використання у господарському обороті в межах території України, обіг цінних паперів розпочався у другій половині XIX ст. і був зосереджений навколо товарно-фондових бірж в основних фінансових центрах. Як певний вид розрахунку, цінні папери мають певну вартість через те, що передають певні права та можуть бути використані як для здійснення обрахунку, так і у формі застави для забезпечення платежів та кредитів. Ринкова економіка без існування цінних паперів та їх організованого ринку неможлива, через те, що вони є інструментом залучення коштів, об'єктом вкладання фінансових ресурсів, мають вільний характер переходу від одного власника до іншого, не обмежені в обігу і, залежно від виду, засвідчують наявність цих правовідносин, зокрема корпоративних прав, відносин позики, які ґрунтовно врегульовані загальним і спеціальним законодавством, і знаходяться під ревізуванням держави. Цінні папери є невіддільними частками для стратегічного розвитку ринкової економіки. Тому аналіз цієї теми є доцільним у зв'язку з розвитком цивільного обігу. Наразі використання цінних паперів стає більш поширеним, а отже з'являється необхідність в їх аналізі.

У відповідності до статті 194 Цивільного Кодексу України та ЗУ «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» цінні папери – це документи, що мають утверджену форму, а також характеризують відносини між особою, що від свого імені розміщує цінні папери і зобов'язується реалізувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску та особою, яка має законне право на зазначений вид документу, а також засвідчує грошові чи інші майнові права за відповідними реквізитами, що у свою чергу, передбачає виконання зобов'язань і передачу прав на них іншим особам [3, 4].

Дійсність цінних паперів залежить від наявності реквізитів, які передбачені законодавством України. У пункті 2 ст. 196 Цивільного кодексу України зазначено, що документ, який не містить обов'язкових реквізитів та не відповідає формі, встановленій для цінних паперів, не є цінним папером.

Властивістю цінного паперу є його оборотоздатність: можливість передачі документу від однієї особи до іншої. Тобто дана функція дозволяє при переході цінного паперу до іншого власника наділяти його всіма правами, які ним засвідчуються. За визначенням М.І. Кулагіна, під публічною достовірністю цінних паперів розуміють те, що «доброчесний держатель цінного паперу визнається носієм зазначеного у ньому права незалежно від прав попередніх держателів паперу» [1]. Виходячи з цього, такий вид документів як цінні папери стають для учасників майнових відносин вигідними з тим, що мають додаткові гарантії реалізації прав, встановлених у цінних паперах. У пункті 2 статті 198 Цивільного Кодексу України зазначено особливості цінних паперів, така як: відмова від зобов'язання, засвідченого даним документом, з посиланням на недостатність підстави зобов'язання або його недійсність не допускається.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що цінні папери є комплексним інститутом цивільного права, що включає елементи зобов'язального та речового права. Цінні папери в законодавчій формі мають більш виражену речову природу, що і наголошується у статті 177 Цивільного Кодексу України, в якій цінні папери визначені як речі. Це документи, що засвідчують зобов'язальні відносини між емітентом та особою, якій вони належать, що вони відповідно до закону можуть бути самостійним об'єктом

права.

1. Гаращенко Л.П., Шкуратовський В.С. Правова характеристика цінних паперів: теоретичний аналіз. Молодий вчений. № 11 (26) листопад, 2015 р.
2. Деякі аспекти набуття права власності на об'єкти безхазяйного нерухомого майна. Міністерство юстиції України: Київ, 2021. URL: <https://minjust.gov.ua/>
3. Цивільний Кодекс України: кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. Київ: Верховна Рада України, 2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
4. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/print1491296480899025#top>.

УДК 347.121
DOI: 10.31733/17-03-2023-691-692

Д. АФАНАСЬЄВ
курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Науковий керівник:
к.ю.н., доц. **Марина ЮНІНА**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сучасна соціально-політична ситуація в Україні є досить дестабілізованою з огляду на здійснення повномасштабного вторгнення РФ на територію України з метою вчинення злочину агресії, забороненого Статутом Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), численними резолюціями Генеральної Асамблеї ООН тощо. Через військову агресію РФ проти України, на всій території нашої країни Указом Президента України, Володимира Зеленського, 24 лютого 2022 року о 05:30 ранку було введено воєнний стан і його дія продовжується до теперішнього часу [1]. Так дія воєнного стану здійснила значний вплив і на цивільне право, яке в наш час займає одне з провідних місць серед галузей права, та з яким ми стикаємось кожного дня.

Дія такого правового режиму, відповідно до ст.64 Конституції України передбачає можливість обмеження певних прав і свобод громадян, а також інших законних інтересів як фізичних, так і юридичних осіб із зазначенням термінів, на які встановлено такі обмеження. Так, в переліку таких конституційних прав, на які можуть встановлюватись обмеження, права власності не зазначено, однак в статті 41 Основного Закону нашої держави, яка й передбачає саме це право, чітко визначено, що право власності є непорушним і ніхто не може бути протиправно його позбавлений. В цій же статті, частині 5 зазначено наступне: до об'єктів права приватної власності може застосовуватись примусове відчуження або вилучення тільки як виняток з мотивів суспільної необхідності, а також на підставах і в порядку, конкретно встановлених Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 29.09.2022 [2].

Звернувшись до ст.1 ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», надається визначення двом важливим термінам: примусове відчуження та вилучення майна. Під примусовим відчуженням законодавець має на увазі «позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах діючого воєнного стану». За такої процедури обов'язковим є попереднє, а за неможливості – наступне, повне відшкодування вартості майна за державні кошти. Повертаючись до вилучення майна, то це стосується державних підприємств або державних господарських об'єднань. Отже при здійсненні такої процедури майно вилучається без відшкодування його вартості [3].

В статті 5 цього закону прямо передбачено, що такі процедури здійснюються на підставі рішень військового командування спільно з військовими адміністраціями, якщо

такі були утворені, або із залученням міських державних адміністрацій, органів виконавчої влади чи місцевого самоврядування [3]. Відповідно до пункту 4 частини першої статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» орган, який видав рішення про здійснення примусового відчуження або вилучення майна, зобов'язаний видати про це відповідні документи встановленого зразка в установленому законом порядку [4].

І хоча такі правові норми існують, практика вже налічує безліч випадків, коли небайдужі громадяни України або іноземці, які проживають в нашій державі, добровільно віддають особисте майно волонтерам нашої країни або державним органам задля досягнення Збройними силами України скорішого визволення тимчасово окупованих територій російською федерацією.

В умовах сьогоденної війни держава з метою досягнення поставлених перед собою цілей, особливо в сфері деокупації території України може користуватись правом вилучення речей або їх примусового відчуження через органи виконавчої влади. Треба звернути увагу на те, що нормативними актами це визначено, але ще спочатку війни менталітет українців змінився. Більшість з нас зараз робить усе можливе для якнайшвидшої перемоги і як приклад, то добровільно віддають необхідне майно(автомобілі, засоби зв'язку та інше) на потреби ЗСУ.

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 28.09.2022).

2. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 29.09.2022).

3. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення 28.09.2022).

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 29.09.2022).

УДК 347.45/.47

DOI: 10.31733/17-03-2023-692-694

Катерина БАЙРАК

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Марина ЮНІНА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ДЕТЕКТИВНИХ ПОСЛУГ

Все частіше фізичні та юридичні особи звертаються за допомогою приватних детективів та установ, які надають послуги приватних розслідувань. Зокрема, це пов'язано із якістю надання розшукових послуг, адже у той час як слідчий в Національній поліції має десятки проваджень одночасно, детектив займається однією справою, тому якість та час розслідування суттєво різняться. А також приватні детективи можуть надавати такі послуги, які не можуть надаватись працівниками відповідних державних органів, зокрема стеження за одним із подружжя з метою фіксації подружньої зради. На жаль сьогодні надання детективних послуг залишається майже не врегульованим належним чином, незважаючи на те, що детективна діяльність у КВЕД зазначена як один з видів господарської діяльності.

Наразі лише 17 лютого 2021 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні Проект Закону «Про приватну детективну діяльність». Метою вказаного закону є визначення правових засад організації та здійснення приватної детективної діяльності, а також особливостей державного контролю в цій сфері.

Детективні послуги – це діяльність, яка полягає в пошуку, отриманні, обробці та передачі інформації про осіб, об'єкти і події, що здійснюється на підставі договору, укладеного між замовником та детективом, що передбачено статтею 2 законопроекту «Про

детективні послуги». Цією ж статтею передбачено перелік послуг, які можуть надаватися приватними детективами, які є суб'єктами виконання детективних послуг. До таких послуг відносяться, наприклад: «пошук осіб, які втратили родинні зв'язки, у тому числі тих, причини та обставини зникнення яких не відомі, та можливості їх відновлення; спроможності фізичних осіб та господарюючих суб'єктів приватного права до виконання трудових, а також майнових а/або фінансових зобов'язань як складових їх ділової репутації; перевірка одного з подружжя на наявність факту подружньої зради тощо» [1].

Відповідно до ст.3 цього законопроекту суб'єктами приватної детективної діяльності виступають приватні детективи та об'єднання приватних детективів [1]. Такі приватні детективи можуть надавати свої послуги, за наявності відповідної ліцензії.

На даний момент цей законопроект не є прийнятим, тому де-юре усі приватні детективи та детективні організації, які діють на території України, є незаконними [2]. Не дивлячись на це, детективи чітко дотримуються усіх нормативно-правових актів України та не виходять за межі, які ними передбачені. Тому чимало осіб користуються можливістю отримати детективні послуги. Проте виникають певні проблеми із правовим регулюванням укладення та виконання договорів про надання детективних послуг.

Згідно ч.1 ст.6 Цивільного кодексу України сторони можуть укласти договір, який прямо не передбачений нормами цивільного права, однак базується на загальних засадах цивільного законодавства. Також відповідно до ст.627 ЦК України, сторони договору є вільними у виборі контрагента та умов договору, а також предмету договору, проте вони не повинні протирічити вимогам цивільного законодавства [3].

Варто зауважити, що договір, який регулює правовідносини осіб у питанні з надання детективних послуг, є договором про надання послуг, оскільки вони регулюють майнові відносини. Саме тому до договору будуть застосовуватися норми гл.63 ЦК України «Послуги. Загальні положення». Договір про надання детективних послуг хоч і має ознаки договору про надання послуг, проте потребує самостійного врегулювання.

Сторони, укладаючи договір, повинні враховувати не тільки власні інтереси, а й зважати на істотні умови, що закріплені у ЦК України, до яких відносяться: час, ціна, строк, форма договору, а також права та обов'язки учасників.

В нормах законодавства України не закріплено, у якій формі повинно бути укладено договір про надання послуг, тому він може бути укладений у довільній формі, що передбачено ч. 1 ст. 639 ЦК України. Проте на думку багатьох правників (К. Бугайчук, В. Каленяк, К. Калюга) [4] договір про надання детективних послуг краще укладати у письмовій формі із засвідченням у нотаріуса, оскільки тоді учасники матимуть можливість оскаржити договір у суді, а також матимуть можливість захищати власні права та інтереси.

Щодо ціни договору, то в ній повинен бути чітко вказано перелік витрат, які будуть компенсовані (витрати, пов'язані із транспортними послугами) та винагорода, яку детектив отримає.

Предметом виступає послуга, яка буде надана детективом, до таких відносяться послуги, передбачені законопроектом «Про детективні послуги». Зокрема, такі послуги полягають у пошуку, отриманні, обробці та передачі інформації про осіб, об'єкти і події, щодо яких замовник такої послуги має інтерес.

Важливе місце у договорі займають обов'язки учасників, зокрема обов'язком детектива є якісне виконання вказаної у договорі послуги у зазначений час.

А до прав детектива відносяться: право знати всю інформацію що стосується усіх можливих ризиків, пов'язаних із виконанням зазначеної у договорі послуги; право мати можливість на відшкодування шкоди, заподіяної у зв'язку із виконанням укладеного договору, та за обставин, що не залежали від приватного детектива.

Обов'язком ж клієнта є оплата усіх витрат, пов'язаних із наданням послуг, які були зазначені у договорі; виплата винагороди за надані послуги, а також відшкодування шкоди, яка була завдана детективові у зв'язку із виконанням послуги, яку було замовлено клієнтом.

Права, які має отримувати клієнт: отримувати усю інформацію щодо перебігу розслідування; вимагати відшкодування шкоди від детектива, якщо шкода була заподіяна з його вини; не оплачувати послугу, якщо вона була виконана невчасно або неякісно, тобто не так, як зазначено у договорі.

Саме тому, як було вказано вище, на нашу думку, такий договір слід укладати у письмовій формі із нотаріальним засвідченням, щоб повністю врегулювати всі права та обов'язки учасників.

Оскільки договір укладається між суб'єктом надання детективних послуг та

клієнтом, то він є двостороннім договором, оскільки він має ознаки передбачені ч.3 ст. 626 ЦК України.

Виходячи із вищевказаного, можна дійти висновку, що договір про надання детективних є двостороннім, строковим, оплатним. Такий договір повинен укладатись, на нашу думку, у письмовій формі та засвідчуватись нотаріально.

На даний момент договір про надання детективних послуг не виокремлений у нормах чинного законодавства та належить до так званих непоіменованих договорів, тобто укладається на загальних засадах цивільного законодавства. Наразі жодним нормативно-правовим актом не закріплено порядок надання детективних послуг та статус приватного детектива в цілому. Саме тому для ефективної організації та здійснення приватної детективної діяльності сьогодні є необхідним створення дієвої нормативної бази.

1. Про приватну детективну діяльність: проект Закону № 3010. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2VI00G?an=520>.

2. Кармаліта М.В. Правова доктрина – джерело права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.0. К., 2011. 199 с.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44, ст.356

4. Старушкевич А. Детективна діяльність в Україні: поняття, суб'єкти, напрями правового регулювання. Право України. 2004. № 12. С. 71–75.

УДК 349.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-694-695

Наталія БЕЗРІДНА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

ст. викладач **Олена НАГОРНА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

РОЗКРИТТЯ ПОНЯТТЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ ТА ПОРЯДКУ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Актуальною проблемою науки трудового права є регулювання трудових відносин між працівником та роботодавцем. З моменту коли найманий працівник уклав трудовий договір із власником чи підприємством (далі – роботодавцем), виникають трудові правовідносини. Нормами трудового законодавства визначено статус працівника та роботодавця, порядок укладення чи розірвання договору, умови оплати праці та надання відпусток, тривалість та види робочого часу та інше. Проте, через зміни умов договору, застосування норм законодавства, невиклати заробітної платні чи порушення прав однієї зі сторін, загалом, народжуються трудові спори.

Мета даної роботи полягає у вивченні поняття трудового спору та порядку його вирішення. Це необхідно для того, щоб зрозуміти, які важелі спрямовані на відновлення порушених прав учасників спору, та як потрібно діяти, щоб не дійти до крайнього способу вирішення трудового спору – страйку. Важливо те, що процес вирішення трудового спору захищає права суб'єктів, їх свободи та законні інтереси. Виходячи з вищевикладеного дана тема має актуальне значення для вивчення, як у науковому аспекті, так і у практичному.

Науковці Прилипко С. М. та Ярошенко О. М., визначають трудові спори, як нерегульовані розбіжності між сторонами соціально-трудоових відносин, що виникли на основі законодавства про працю, зміни умов праці або встановлення нових вимог [1, с. 715].

У свою чергу, Шевченко Д. В. характеризує трудові спори, як розбіжності, що порушують права учасників трудових правовідносин та виникають на основі законних документів про працю, а також зазначає, що сторонами трудового спору може виступати не одна особа, а відразу декілька [2, с. 239].

За аналізом визначення поняття «трудоові спори» бажаємо зазначити, що воно характеризується багатьма ознаками. До таких ознак відносяться:

Розбіжність між сторонами;
Суб'єкти трудового права (роботодавець та працівник);
Причини виникнення через зміну умов праці, договору;
Застосування вимог чинного законодавства.

Отже, трудові спори виникають через порушення прав та інтересів сторін, що уклали трудовий договір. Причинами можуть бути: порушення чи зміна умов праці, мінімальна заробітна плата або взагалі ненадання її, заподіяння будь-якої шкоди, примусове виконання роботи тощо. З метою вирішення трудового спору, особа чиї права було порушено, має право звернутися із заявою до відповідного юрисдикційного органу. Ця діяльність покладається на комісії з трудових спорів (далі – КТС) та суди.

Переходячи до порядку розгляду та вирішення трудових спорів зазначимо, що відносини, які виникають під час цього процесу мають процесуальний характер.

Як зазначає авторка Бутинська Р. Я. у своїй роботі, що КТС – є основним юрисдикційним примирним органом, що має вирішувати трудові спори [3, с. 37].

Склад КТС повинен становити не менше 15 працюючих фізичних осіб. Обирається склад комісії загальними зборами трудового колективу підприємства, установи чи організації. Порядок обрання, чисельність, склад та строк повноважень комісії також визначаються під час загальних зборів трудового колективу на підприємстві, установі чи організації [4, с. 41].

При розгляді трудового спору в суді існує подвійне регулювання процесуальних відносин, що виникають у процесі вирішення трудового спору, а саме за допомогою норм трудового права та цивільно-процесуального права. Звертаючи увагу на те, що трудові спори виникають через порушення трудових правовідносин, порядок розгляду трудового спору збігається з порядком розгляду цивільних справ. Норми цивільного процесуального права значною мірою використовуються у судах під час розгляду справ з трудових спорів [5, с. 109].

У цьому випадку потрібно звернути увагу на Закон України «про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)». Цей Закон містить правові та організаційні засади щодо функціонування системи з вирішення трудового спору, дія якого спрямована на діяльність сторін трудових правовідносин, що беруть участь у розв'язанні розбіжностей. Як говорять більшість юристів, що цей Закон є новацією для вирішення трудових спорів.

Варто звернути увагу і на медіацію, яка є сучасним та альтернативним способом вирішення трудових спорів. В аспекті розгляду даного питання висвітлено проект Закону «Про медіацію» №2425 від 26.06.2013 р., згідно з яким медіація є процедурою альтернативного, добровільного врегулювання спорів, шляхом переговорів між сторонами спору за допомогою медіатора або медіаторів [6].

Враховуюче вищевикладене варто додати, що механізм вирішення трудового спору має важливе значення, адже ефективне та оперативне розв'язання спору, усунення причин виникнення розбіжностей між учасниками спору, залежить від його правової бази.

Отже, трудові спори – це розбіжності, що виникають через непорозуміння між працівником та роботодавцем, причиною яких є питання, що стосуються працездатності осіб і вимог чинного законодавства. Сторонами трудового спору є роботодавець та працівник. Порядок вирішення трудового спору здійснюється завдяки судовому порядку або комісії з трудових спорів. Під час розгляду трудового спору важливо, щоб строки цього процесу зводилися до мінімуму, а процес прийняття рішення був ефективним. Рекомендовано утриматися від проведення страйків, адже це може ще більше погіршити правовідносини між працівником та роботодавцем. Як для працівника, так і для роботодавця варто пам'ятати, що Конституція України гарантує кожному право на працю, надає можливість вільно кожному заробляти собі на життя.

1. Прилипка С. М. Трудове право України : підручник. С. М. Прилипка, О. М. Ярошенко. Вид. 4. Х. : ФІНН, 2011. 800 с.

2. Шевченко Д. В. Поняття, класифікація та порядок вирішення трудових спорів, конфліктів в Україні. Часопис Київського університету права. 2012. №2. С. 239-241.

3. Бутинська Р. Я. Правовий статус учасників колективно-трудова правовідносин : монографія. Львів: Видавництво «Растр-7», 2020. 234 с.

4. Авторський колектив. Трудове право України : підручник. Київ: ХНУВС, 2019. 408 с.

5. Чумаченко І. Сучасні проблеми процесуальних відносин у трудовому праві України. Підприємство, господарство і право. 2020. № 5. С. 107 – 111.

6. Про медіацію : проект Закону України № 2425 від 26.06.2013 р. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/JG1VDA0A>

УДК 347.232

DOI: 10.31733/17-03-2023-696-697

Дар'я ВОРОНА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Марина ЮННА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

На сьогоднішній день правове регулювання права власності визначається запровадженням таких пріоритетів для розвитку нових засад права власності, зокрема, для цивільного законодавства, яке забезпечує перехід економіки України до розвинених ринкових відносин шляхом оптимального розвитку власності. А також набуває значення конституційний обов'язок держави захищати права і свободи людини, створювати належні умови для їх реалізації та захисту. Ефективною гарантією захисту прав власника є те, що примусовий продаж об'єктів права власності і подальше зобов'язання повного відшкодування вартості допускається лише у випадках воєнного чи надзвичайного стану. Та саме через події, які наразі відбуваються на території України, близько 3.5 мільйонів українців, за різними джерелами, залишилися без своїх домівок, тому на нашу думку, станом на 2022 рік, ця тема актуальна як ніколи раніше.

Зокрема за статтею 41 Конституції України, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Всі підстави припинення права власності залежно від значення волі власника можна поділити на дві групи: 1) припинення права власності з волі власника; 2) припинення права власності незалежно від волі власника. Припинення права власності з волі власника найчастіше відбувається внаслідок передачі цього права іншій особі на підставі правочинів (договорів купівлі-продажу, дарування тощо). Можливі також знищення речі власником (шляхом її споживання, переробки в іншу річ, фізичної ліквідації) і безадресна відмова від права власності на майно (дерелікція). Припинення права власності незалежно від волі власника може бути двох різновидів: а) припинення права власності з об'єктивних причин (загибель речі, загублення речі власником; сплив строку набувальної давності); б) припинення права власності внаслідок волевиявлення інших суб'єктів права (примусовий викуп майна, звернення стягнення на нього за зобов'язаннями власника, реквізиція, конфіскація тощо) [3, с. 78].

Що стосується примусового відчуження об'єктів права приватної власності, то воно може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1].

Застосування примусу при припиненні права власності здійснюється за різними критеріями: неналежне (безгосподарне) утримання або нецільове використання особливо цінних об'єктів; суспільні інтереси (потреби); санкція за правопорушення (конфіскація майна, звернення стягнення на майно); локалізація наслідків надзвичайних ситуацій (реквізиція) тощо [2, с. 72].

На нашу думку, також слід доповнити ст. 349 ЦК частиною, в якій вказати, що при припиненні права власності на майно в разі його знищення через форс-мажорні обставини (зокрема, воєнні дії) є обов'язковим відшкодування вартості втраченої власності за рахунок держави. Це необхідно для забезпечення прав громадян у разі втрати ними майна під час воєнних дій. Прикладом є події у Маріуполі, що змушують замислитися над цим, адже після

ворожої атаки деяких кварталів просто немає, все зруйновано, володіти нічим. Але ця гіпотеза не стосується права на володіння землею, на якій раніше була домівка, оскільки навіть після її зруйнування право власності на землю не зупиняється.

Таким чином, проаналізувавши питання, правових засад припинення права власності, ми визначили що цей інститут в Україні потребує доопрацювання законодавцем окремих положень, таких як законодавчі акти, які регулюють питання припинення права власності, оскільки через введення на території України воєнного стану є деякі зміни і нововведення, через які припинення відповідного права здійснюється не через волю одного з законодавчих органів або у разі відчуження такого права, а через зруйнування відповідного об'єкта, на який особа має право власності. Ми пропонуємо або ввести відшкодування повної ціни такого об'єкта, або надання нового об'єкта для поновлення права власності.

1. Конституція України, Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.01.2020, підстава - 27-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Горяйнов А.М. Примусове припинення права власності. Судова апеляція. 2009. № 3(16). С. 67-72.

3. Купар Л. В. Особливості припинення права власності. Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу. наук.практ.конф.Полтава. 2015, С. 76-81.

УДК 347.99

DOI: 10.31733/17-03-2023-697-698

А. ГОЛУБЄВА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Марина ЛОГІНОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Законності та обґрунтованості повинні відповідати судові акти, що містять висновки суду щодо суті справи в цілому або за окремими приватними питанням цивільного судочинства. Однак правозастосовча діяльність судів знає чимало випадків відхилення від зазначених вимог, коли суди виносять незаконні татнеобґрунтовані судові постанови, що свідчить про можливість існування судових помилок під час розгляду та вирішення справ у порядку цивільного судочинства.

Тому потрібен правовий механізм, що дозволяє своєчасно виявляти та усувати судові помилки. Одним із таких механізмів є перегляд рішень та ухвал суду першої інстанції в касаційному порядку, тобто касаційне провадження

Отже, касаційне провадження – це врегульоване відповідними нормами соціальне ставлення, що утворюється у зв'язку з переглядом вищим судом законності і обґрунтованості які вступили в законну силу висновків і ухвал судів першої інстанції з участю суду першої інстанції, акти якого піддаються перевірці, а ще осіб, які беруть участь у справі.[1.с.108]

Доступність, оперативність, колегіальність, перевірочний характер діяльності суду першої інстанції, поєднання елементів його діяльності, апеляції та ревізії найбільш яскраво розкривають сутність касаційного провадження

Перевірочний характер касаційного провадження обумовлений його цілями. Однією з цілей касації вважається виявлення судових промахів шляхом вивчення та оцінки наявних у справі, а ще додатково поданих доказів. Причому вивчення та оцінка судом касаційної інстанції нових доказів обмежена варіантами, коли вони (докази) не мали можливість бути представлені стороною до суду першої інстанції. Іншою метою касації вважається знищення виявлених промахів шляхом скасування або зміни неправильного судового акта
Перевірочний характер касаційного провадження обумовлений його цілями.[2.с.111]

Однією з цілей касації вважається виявлення судових промахів шляхом вивчення та оцінки наявних у справі, а ще додатково поданих доказів. Причому вивчення та оцінка судом касаційної інстанції нових доказів обмежена варіантами, коли вони (докази) не мали можливість бути представлені стороною до суду першої інстанції. Іншою метою касації вважається знищення виявлених промахів шляхом скасування або зміни невірною судового акта.

Судовий процес - це завжди складна процедура, яка здавалося б, досить детально визначена законодавством, але при цьому на практиці нерідко стикається з проблемними питаннями, які наполегливо просять власного дозволу, саме тому законодавство жодного разу не стоїть на місці, щодня розвивається і змінюється. Не є винятком із цього і сфера касаційного провадження у цивільному процесі.

Вірному дозволу судами цивільних справ та, відповідно з цим, дієвої оборони прав та легітимних інтересів членів процесу сприяють правильне усвідомлення завдань та функцій суду касаційної інстанції, її ролі та сенсу в системі цивільного судочинства. [З.с.235]

Одним з аспектів касаційного порядку оскарження є термін подання касаційної скарги. Закон враховує певний строк для оскарження – 13 днів з дня введення в силу судових розпоряджень,

Отже, основною функцією процесуально-правового інституту касаційного оскарження є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, а також забезпечення однакового застосування закону. Суд касаційної інстанції, на відміну від апеляційного, не розглядає повторно, певну справу.

1. Мінченко, Раїса Миколаївна. "Деякі питання касаційного провадження в цивільному судочинстві України." Актуальні проблеми держави і права 56 (2010): 107-110.

2. Тимошенко, О. А. "Поняття та сутність касаційного провадження в цивільному судочинстві." Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені ЕО Дідоренка 3 (2011): 105-114.

3. Тимошенко, О. А. "Становлення та розвиток правового регулювання касаційного провадження в цивільному судочинстві України." Часопис Київського університету права 2 (2012): 234-238.

УДК 347.45

DOI: 10.31733/17-03-2023-698-699

Даніела ГОЛУБЄВА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Марина ЮНІНА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ДЕТЕКТИВНИХ ПОСЛУГ

Міжнародний досвід демократичних країн засвідчує неабияку необхідність створення національної системи, що дозволить функціонувати приватним детективним агентствам. Приватна детективна діяльність в Україні й досі залишається недостатньо врегульованою: в законі немає прямої заборони, але, водночас, немає і законодавчого її регулювання. Актуальним питанням сьогодні є глибоке вивчення і дослідження можливості запровадження інституту приватної детективної діяльності в Україні.

Проблему розроблення правового регулювання приватної детективної діяльності і його здійснення досліджували наступні вчені: І. Б. Гончаренко, Г. І. Козаченко, О. Д. Литвин, А. Й. Француз, В. І. Литвиненко, О. М. Ляшенко, П. А. Попов, М. К. Федорин, С. С. Юрко, В. В. Корольов, Ю. О. Михайлов та інші.

У травні 2012 року було створено «Всеукраїнську асоціацію приватних детективів»,

до складу якої входить майже 50 підприємств, які надають приватні детективні послуги. У своїй діяльності приватні детективи дуже часто посилаються на Закон України «Про інформацію» – з клієнтом укладається договір про надання йому інформаційно-аналітичних послуг, а не детективних [1]. Стаття 1 Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність»: Договір про надання приватних детективних (розшукових) послуг – це домовленість, за якою одна сторона (приватний детектив, приватне детективне підприємство (агентство)) зобов'язується здійснити надання приватних детективних (розшукових) послуг другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені цим Законом та договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання послуг та фактичні витрати, необхідні для виконання договору.

За своїм змістом, приватна детективна діяльність наближена до правоохоронної діяльності. В той же час, багатьма дослідниками цього зазначається, що спільного між ними мало. Приватна детективна діяльність відрізняється від діяльності правоохоронних органів за наступними ознаками: приватна детективна діяльність здійснюється виключно на договірній основі та розрахована на отримання прибутку; приватна детективна діяльність базується на договірних відносинах, в яких чітко визначені межі та час їхнього виникнення і припинення; особи, які здійснюють приватну детективну діяльність, не мають повноваження посадових осіб правоохоронних органів і в разі порушення своїх обов'язків несуть відповідальність не в такому порядку, як вони; приватна детективна діяльність носить переважно превентивний характер [1].

Сторонами договору виступають клієнт з одного боку та приватний детектив або приватне детективне агентство з іншого. Клієнт – це фізична або юридична особа, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, в інтересах яких здійснюється приватна детективна (розшукова) діяльність. Приватний детектив – фізична особа, яка здійснює приватну детективну (розшукову) діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом [2].

Закон не містить чітких норм стосовно істотних умов договору про надання детективних послуг, а отже даний договір буде вважатися укладеним при досягненні сторонами згоди з тих істотних умов, які визначені загальними нормами чинного наразі законодавства. До таких умов належать: 1) предмет договору; 2) фіксована ціна, яка включає розмір і порядок оплати; 3) строк надання послуг [2].

Зазначений перелік важко назвати істотними умовами договору, адже більшість з них насправді є або реквізитами, або звичайними умовами за своєю суттю. Відсутність у чинному законодавстві переліку істотних умов може викликати серйозні проблеми і тим, вважається чи ні конкретний договір укладеним. Ця проблема постає на підставі, що суб'єктний склад сторін такого договору не стабільний: правовий статус сторін може бути таким, що договір буде вважатись або цивільно-правовим, в інших випадках – господарським, а тому перелік істотних умов для таких категорій договорів, згідно із загальними нормами законодавства є різним, що і створює необхідність конкретизації істотних умов такого договору в спеціальних нормах.

Отже, впровадження в національну правову практику інституту приватного детектива і наступна його регламентація на законодавчому рівні є відповідальним і важливим кроком, який потребує глибокого вивчення та детального дослідження на сучасному етапі свого становлення в Україні.

1. Француз А. Й., Галагоза В. О. Перспективи запровадження інституту приватної детективної діяльності в Україні. Правничий вісник Університету «КРОК». 2019. № 35. С. 140-147.

2. Пономарьова Т. С. Договір про надання детективних послуг: проблеми правового регулювання. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2017. № 1. С. 106-113.

УДК 347.91/95

DOI: 10.31733/17-03-2023-700-701

Д. ГОРДІЄНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Марина ЛОГІНОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА

Захист інтересів та гарантія дотримання прав сторін цивільних та цивільно-процесуальних відносин є одним із беззаперечних орієнтирів та стандартів існування демократичного суспільства. Держава, створюючи умови для повноцінної й максимальної реалізації особами власної правосуб'єктності, затверджує широкий вибір способів такої реалізації.

Інститут представництва розглядається, з одного боку, як засіб розширення процесуальних та суб'єктних можливостей сторін цивільних та цивільно-процесуальних відносин, з іншого – є гарантом підвищення рівня правового захисту особи[3]

У ст. 58 ЦПК України зазначено, що сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника[2].

У юридичній літературі виділяють різні критерії для визначення видів представництва. Залежно від підстав виникнення, представництво поділяється на види: законне та договірне представництво.

Обов'язковим є законне процесуальне представництво.

Законне (необхідне, обов'язкове) процесуальне представництво виникає на підставі закону, адміністративного чи судового акта за наявності таких юридичних фактів, як спорідненість, усиновлення, встановлення опіки чи піклування тощо. Положення ст. 59 ЦПК України визначають вичерпне коло осіб, що мають право здійснювати законне представництво в процесуальних відносинах:

1) малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом;

2) неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом[2]

Суд може залучити до участі в таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена. До числа інших осіб, на яких закон покладає функції законних представників, належать державні чи громадські дитячі, виховні заклади або заклади охорони здоров'я, в яких дитина чи недієздатна особа постійно проживає. Відповідно до ст. 245 Сімейного кодексу України функції опікуна та піклувальника щодо такої дитини покладаються на адміністрацію цих закладів[3].

Договірне представництво виникає на підставі укладеного договору доручення, трудового договору, членства в громадській організації та з інших підстав. Представником у цивільному процесі при договірному представництві насамперед може бути адвокат, який може діяти в інтересах будь-яких осіб, оскільки його діяльність регулюється спеціальним Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1]. У.Бек та З.Довбуш з цього приводу зазначають, що «порівняно з іншими учасниками цивільного процесу адвокат має більше гарантованих законодавством можливостей щодо збирання доказів шляхом направлення адвокатського запиту та їх подання через «Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему». Але це є об'єктивним фактом через існування визначених на законодавчому рівні державних гарантій забезпечення діяльності адвокатів [4].

Аналіз положень ст. 60 ЦПК України дав змогу виокремити низку особливостей представництва інтересів юридичних осіб, а також органів публічних відносин (органи

державної влади та місцевого самоврядування):

– по - перше, представництво інтересів юридичних осіб суттєво обмежене, оскільки вони позбавлені можливості залучати до розгляду справи та захисту власних інтересів співробітників та фахівців у ролі представника;

– по - друге, відповідно до ч. 4 ст. 60 ЦПК України «одна й та сама особа може бути одночасно представником декількох позивачів або декількох відповідачів або декількох третіх осіб на одній стороні, за умови відсутності конфлікту інтересів між ними»;

Стосовно способу участі адвоката та інших представників у судовому процесі, привертають увагу положення ст. 62 ЦПК України, які визначають особливості підтвердження правосуб'єктності представника. Зокрема, такими документами є:

Процесуальний статус представника повинен підтверджуватися відповідними документами, які перераховані в ст. 62 ЦПК України, а саме:

1) довіреністю фізичної або юридичної особи;

2) свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна. Повноваження адвоката, як представника, можуть підтверджуватися не тільки довіреністю, але й ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Висновок. Підбиваючи підсумки дослідження особливостей представництва в цивільному процесі, слід зауважити на таких основних аспектах.

По-перше, сучасний ЦПК України та судова реформа, яка впроваджується в державі, фактично вводять монополію на представництво сторін адвокатом у судах. З одного боку, це пов'язано із високим рівнем професійних знань, підвищеною відповідальністю та специфічністю правового статусу адвоката. Але водночас така монополія викликає питання обмеження можливостей для особи реалізувати її власне право на судовий захист, залучаючи у ролі представника іншу особу, не адвоката.

По-друге, ЦПК України все ж таки залишає можливість для реалізації відносин представництва в цивільному процесі між фізичною особою та іншою особою, яка не має статусу адвоката, але може здійснювати представництво в малозначних справах. Особистісною такою можливістю розглядається не стільки гарантування права особи на судовий захист, скільки спробою зменшити навантаження якраз таки на адвокатів, оскільки малозначні справи мають велику питому вагу в загальній кількості справ, що вирішуються цивільними судами.

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. No 5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення 14.11.2022)

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року. No 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 14.11.2022)

3. Ханік-Посполітак Р.Ю. Представництво в цивільному процесі за новим цивільним процесуальним кодексом України. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2018. No 1. С. 50-54.3. Лазько Г.З. Джерела інституту представництва у цивільно-процесуальному праві України. Часопис Київського університету права. 2005.

4. Світлична Г.О. Представництво у цивільному судочинстві: традиції та новації. Порівняльно-аналітичне право. No 5. 2019. С. 131-135.

УДК 347.9

DOI: 10.31733/17-03-2023-702-704

С. ГУСЄВА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Марина ЛОГІНОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЦИВІЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

На сучасному етапі розвитку України та суспільства наявність інтересу в цивільних процесуальних правовідносинах як інституті цивільного процесуального права визначається чинником постійної потреби захисту прав, свобод чи інтересів особи, прав та інтересів осіб, які мають право на захист прав, свобод або інтересів громадян, юридичних осіб, інтересів держави шляхом всебічного, справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду та вирішення цивільних справ у повній відповідності до чинного законодавства. Така потреба значно підвищує роль науково-методологічних підходів у дослідженні цивільних процесуальних правовідносин.

Початковим кроком до встановлення змісту цивільних процесуальних відносин має стати системний аналіз підходів, представлених у чинному цивільному законодавстві з цього питання. На нашу думку, у концепції цивільного процесуального права погляди юристів на визначення змісту цивільних процесуальних відносин можна поділити на три основні категорії. До першої категорії належать висновки дослідників, які базуються на традиційному для цивілістики уявленні про те, що зміст цивільних процесуальних відносин, як і будь-яких інших правовідносин, формується як сукупність прав та обов'язків їх суб'єктів. Зокрема, М. Зейдер, досліджуючи зміст цивільних процесуальних відносин, вважав недостатньо аргументованою точку зору, згідно з якою зміст правовідносин полягає в поведінці їх учасників, у їх процесуальних діях. На його думку, такий підхід не можна вважати прийнятним, оскільки він ігнорує головне в будь-яких правовідносинах, а саме права та обов'язки.

Проте абсолютизація цього методологічного підходу може призвести до того, що предметом дослідження юристів стануть не реальні правовідносини, а абстрактні, оскільки в цьому випадку безпосередня процесуальна діяльність суб'єктів цивільних процесуальних відносин як одна з ключові складові цивільного процесу залишаються поза увагою.

До другої категорії слід віднести теорії, в яких визначення змісту цивільних процесуальних відносин пов'язується з діяльністю суду та інших суб'єктів цивільного процесу. На думку прихильників цієї методологічної позиції, ключовим поняттям у визначенні змісту цивільних процесуальних відносин є поняття цивільної процесуальної діяльності. Зокрема, В. Щеглов зазначав, що змістом таких відносин є процесуальні дії його суб'єктів, їх поведінка, а не їхні права та обов'язки [1].

На його думку, неправильно розглядати будь-які правовідносини лише як сукупність прав і обов'язків, оскільки в цьому випадку вони характеризуватимуть лише абстрактну, можливу поведінку учасників процесу без вивчення реальних дій суб'єктів. Так само І. Жеруоліс вважав, що співвідношення прав і обов'язків суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин свідчить про те, як суб'єкти відносяться один до одного, як вони взаємодіють, і що, як наслідок, вони є формою цивільного права. процесуальні відносини, а не їх зміст [3]. Таким чином, вчений не тільки вважав дії змістом цивільних процесуальних правовідносин, а й виключав можливість віднесення до їх змісту прав і обов'язків, стверджуючи, що вони є формою вираження цих відносин.

Третю категорію теорій, які пропонуються для визначення змісту цивільних процесуальних правовідносин, можна охарактеризувати як синтетичну (або універсальну), оскільки цей підхід ґрунтується на ідеї необхідності поєднання положень перших двох напрямків. При цьому зміст цивільних процесуальних відносин становлять як права та обов'язки, так і процесуальна діяльність їх суб'єктів. На думку відомого процесуаліста М.

Штефана, більш обґрунтованою слід визнати точку зору, згідно з якою під змістом цивільних процесуальних правовідносин розуміють сукупність прав і обов'язків учасників процесу, а також процесуальних дій щодо їх реалізації.

Цю позицію поділяють також В. Комаров і П. Радченко, які вважають, що «зміст правовідносин єдиний, суб'єктивні права та обов'язки не можуть бути виключені зі змісту процесуальних правовідносин, оскільки вони визначають відносини між суб'єктами. Не можна також виключати зі змісту правовідносин дії, в результаті яких відбувається реалізація суб'єктивних прав і обов'язків» [2].

Аналізуючи сутність кожного з цих підходів, слід визнати, що суб'єктивні процесуальні права та обов'язки, безумовно, становлять зміст цивільних процесуальних правовідносин. Проте слід також враховувати, що цивільний процес, окрім прав та обов'язків суб'єктів, закріплених на нормативному рівні, передбачає також їх діяльність. Тобто, вступаючи у цивільні процесуальні відносини, суб'єкти реалізують надані їм законом цивільні процесуальні права та обов'язки шляхом вчинення конкретних процесуальних дій. Таким чином, права та обов'язки нерозривно пов'язані з процесуальними діями і утворюють єдиний зміст цивільних процесуальних правовідносин. У сучасній теорії права виділяють два види змісту правовідносин: формальний (правовий) і матеріальний. Визнається, зокрема, що правовідносини, що складаються з прав та обов'язків, залишаються у сфері необхідного як суто юридичне явище, яке переводить абстрактні права та обов'язки на рівень окремого та одиничного. Згідно з цією думкою, правовідносини — це можливість реальної дії, а не сама дія. Дії утворюють матеріальний зміст правовідносин.

Якщо виходити з того, що юридичний зміст становлять цивільні процесуальні права та юридичні обов'язки, а цивільна процесуальна діяльність – фактичний зміст, то можна зробити висновок, що зміст цивільних процесуальних відносин характеризується синтезом фактичного та юридичного. Водночас, вказуючи на структуру змісту цивільних процесуальних правовідносин, її слід визначити не лише формально (структурно), а й більш конкретно через аналіз окремих складових елементів цього змісту, а саме цивільних процесуальних прав та обов'язків та процесуальна діяльність підр. Важливість вивчення понять цивільних процесуальних прав та обов'язків полягає в тому, що обсяг процесуальних прав та обов'язків у суді, їх зміст і характер залежать від процесуального становища конкретного суб'єкта.

Кожен суб'єкт цивільних процесуальних відносин законодавством наділений комплексом притаманних лише йому суб'єктивних цивільних процесуальних прав, що реалізуються через процесуальну діяльність. Так, ч. 1 ст. 4 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів. Для того щоб особа, яка звертається до суду, могла оптимально реалізувати своє право на судовий захист, вона наділяється правами та обов'язками. Зокрема, ст. 43 ЦПК України визначаються права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі [1].

Розглядаючи складові змісту цивільних процесуальних відносин, слід пам'ятати, що цивільні процесуальні права та обов'язки реалізуються на практиці шляхом здійснення суб'єктами цивільного процесу процесуальної діяльності. При такому розумінні особливого значення набуває процесуальна діяльність. Зміст процесуальної діяльності суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин становить сукупність їх окремих дій, що здійснюються на підставі конкретного суб'єктивного права або виконання конкретного обов'язку.

Підсумовуючи результати нашого дослідження, можна зробити такі висновки.

По-перше, на сьогодні в науці цивільного права та цивільного процесу існує три основні методологічні підходи до визначення поняття змісту цивільних процесуальних відносин. Для перших двох характерна абсолютизація одного з двох елементів змісту цивільних процесуальних відносин, а саме цивільних процесуальних прав та обов'язків або цивільної процесуальної діяльності.

Третій підхід характеризується цілісним трактуванням змісту цивільних процесуальних відносин як єдності цивільних процесуальних прав, обов'язків і цивільної процесуальної діяльності.

По-друге, серед методологічних підходів до визначення змісту цивільних правовідносин, представлених у сучасній науці цивільного процесуального права, найбільш правильним слід визнати так званий інтегративний (синтетичний) підхід, який, прагнучи уникнути абсолютизації ролі суб'єкта цивільного процесуального права, має на меті

визнати так званий інтегративний (синтетичний) підхід. цивільних прав та обов'язків, з одного боку, та процесуальної діяльності – з іншого, обґрунтовує їх нерозривну діалектичну єдність, через аналіз якої власне і розкривається зміст поняття цивільних процесуальних відносин.

По-третє, цивільну процесуальну діяльність як один із основних елементів змісту цивільних процесуальних відносин можна охарактеризувати як врегульовану нормами цивільного процесуального права модель можливої чи необхідної поведінки суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, вчинення якої є у зв'язку з необхідністю досягнення мети та завдань своєї участі в цивільному процесі шляхом реалізації наданих цивільних процесуальних прав та обов'язків.

1. Цивільний Кодекс України: Закон України від 23.02.2006 р. № 435-IV. Дата оновлення: 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 15.11.2022)
2. Комаров В. В. Суб'єкти цивільного процесуального права. Харків: Юрид. ин-т., 1990. С. 20-21.
3. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс. Київ: Ін Юре, 2005. С. 94.

УДК 343.913

DOI: 10.31733/17-03-2023-704-706

Єлізавета ДАВИДОВА

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н. **Марина ПОЛЩУК**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ З ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ ТА ЧИСЛО ОСІБ З ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ

Особа злочинця з психічними розладами – це особа, яка має порушення психічної діяльності, що не досягли психотичного рівня і не виключають осудності, але тягнуть за собою особистісні зміни і можуть призвести до відхилень у поведінці, а також ускладнюють соціальну адаптацію такої особи, знижують її здатність керувати своїми діями, і яка характеризується специфічною сукупністю соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та соціально-психологічних ознак. [9]

Виходячи з викладеного вище поняття особистості злочинця, остання включає весь комплекс соціально-демографічних, психосоціальних та індивідуально-психологічних характеристик, які певним чином корелюють із злочинною поведінкою та характеризують її суспільну небезпеку. [2]

Також значно зросла кількість злочинів, вчинених особами з психічними розладами. Це можна пояснити тим, що в центрі обставин, що визначають злочинну поведінку особи, знаходиться особистість злочинця, його психофізіологічні особливості та різноманітні психічні вади, які сильно впливають на вибір поведінки особи. [2.стр 23]

Дослідники відзначили високу поширеність (від 30% до 40%) психічних розладів серед жорстоких злочинців. До них відносяться всі порушення психоактивності, які не досягають рівня психозу і не виключають причини, але призводять до індивідуальних змін і, таким чином, до поведінкових відхилень. До таких аномалій належать психози, розумова відсталість, епілепсія, шизофренія в стадії ремісії, наслідки черепно-мозкових травм, органічні захворювання головного мозку, судинні захворювання з психічними змінами, хронічний алкоголізм, наркоманія та інші психічні розлади. [9стр. 43]Більшість перелічених розладів є прикордонними психічними станами між психічним здоров'ям і хворобою (це неврози, психози, окремі форми реактивних станів тощо).Слід зазначити, що збереження та зміцнення психічного здоров'я є одним із пріоритетних напрямків діяльності держави. Примусові заходи медичного характеру як специфічні заходи соціального захисту, спрямовані на захист людей від суспільно небезпечних діянь з боку осіб, які страждають на психічний розлад, а також усунення зазначеної небезпеки шляхом ефективного лікування

таких людей. Принципового значення, наголошують фахівці, набуває на сьогодні реформування існуючої у державі системи надання психіатричної допомоги з метою підвищення її ефективності та наближення до демократичних зразків, що діють у розвинутих країнах світу. Добровільність — принцип «інформованої згоди» — та наявність медичних показань стають вирішальними чинниками систем надання психіатричної допомоги. Встановлені національним законодавством заходи та порядок надання психіатричної допомоги у примусовому порядку передусім мають відповідати загально визначеним міжнародним нормам і стандартам у сфері надання психіатричної допомоги, зокрема, резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 18 лютого 1992 р. № 46/119 щодо принципів захисту осіб із психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги; положень та поглядів Всесвітньої психіатричної асоціації про права і юридичний захист психічно хворих, прийнятих Генеральною Асамблеєю ВПА на VIII Всесвітньому конгресі по психіатрії 17 жовтня 1989 р. в Афінах; Конвенції про передачу осіб, які страждають психічними розладами, для проведення примусового лікування, яка підписана 28 березня 1997 р. ратифікована Україною із застереженнями 11 січня 2000 р. Будь-яке примусове втручання в життя людини, обмеження її свободи та особистої недоторканності шляхом надання психіатричної допомоги у примусовому порядку є грубим порушенням прав людини та основних прав пацієнта, тому для такого втручання необхідні особливі підстави, чітко визначені критерії та встановлені гарантії захисту прав людини, до якої застосовуються відповідні примусові заходи. [5 стр. 64] Лікування та госпіталізація не повинні проводитися проти волі пацієнта, якщо тільки пацієнт не страждає серйозним психічним розладом. Діагноз має встановлюватися відповідно до міжнародно прийнятих медичних стандартів, лікарі при цьому мають діяти із дотриманням канонів медичної науки. Серйозність психічного захворювання та шкоди, яку пацієнт може спричинити собі та оточуючим, мають бути встановлені у відповідності з їх визначенням у національному законодавстві. Остаточне рішення про госпіталізацію пацієнта у примусовому порядку може бути прийнято тільки судом або компетентним незалежним органом, передбаченим у законі, і тільки після відповідних належних слухань. [1 стр3]

Пацієнти повинні бути повністю проінформовані про своє лікування та права. Вони мають повне право на оскарження та особисто бути присутнім на слуханні в суді чи іншому компетентному органі.

Психіатричний огляд проводиться лікарем-психіатром для з'ясування наявності у особи психічного розладу, чи потребує особа психіатричної допомоги, визначення виду та порядку надання такої допомоги. Право на медичну допомогу є одним із особистих немайнових прав, які захищають природне існування людини. Застосування заходів медичного характеру є втручанням у життя людини, яке суттєво впливає на її права, тому закон виходить з того, що право на оскарження має бути обмежене обмеженим колом осіб. Перелік осіб, які звертаються до суду з клопотанням про примусове психіатричне лікування, є вичерпним і не потребує розширеного пояснення.

Водночас необхідно наголосити на наступному, види обов'язкової психіатричної допомоги та лікування, передбачені законом, застосовуються рішенням суду.

До психіатричних закладів законом віднесені психоневрологічні, наркологічні чи інші спеціалізовані заклади, центри, відділення тощо всіх форм власності, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної допомоги, а саме - лікарняні багатoproфільні заклади - Українська психіатрична лікарня з інтенсивним наглядом; Лікарняні однопрофільні заклади - психіатричні лікарні, психіатричні диспансери, психоневрологічні лікарні. Офіційним представником психіатричного закладу виступає керівник цього закладу. [2]

Відповідно до закону підставами для проведення психіатричного огляду особи без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника є відомості щодо можливості обґрунтованого припущення про наявність у особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність. [3 стр. 7]

Під усвідомленою згодою відповідно до ст. 1 Закону розуміється згода, вільно висловлена особою, здатною зрозуміти інформацію, що надається доступним способом, про характер її психічного розладу та прогноз його можливого розвитку, мету, порядок та тривалість надання психіатричної допомоги, методи діагностики, лікування та лікарські засоби, що можуть застосовуватися в процесі надання психіатричної допомоги, їхні побічні ефекти та альтернативні методи лікування.

Підставою для надання амбулаторної психіатричної допомоги без усвідомленої згоди

особи або її законного представника може бути встановлення в неї тяжкого психіатричного розладу, внаслідок чого вона може завдавати значної шкоди своєму здоров'ю у зв'язку з погіршенням психіатричного стану у разі ненадання їй психіатричної допомоги.

Під тяжким психіатричним розладом розуміється розлад психічної діяльності (затямарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати оточуючу дійсність, свій психічний стан і поведінку. Діагноз психічного розладу встановлюється відповідно до загально визначених міжнародних стандартів діагностики та Міжнародної статистичної класифікації хвороб, травм і причин смерті, прийнятих Міністерством охорони здоров'я України для застосування в Україні. Діагноз психічного розладу не може базуватися на незгоді особи з існуючими в суспільстві політичними, моральними, правовими, релігійними, культурними цінностями або на будь-яких інших підставах, безпосередньо не пов'язаних із станом її психічного здоров'я.

Основою організації психіатричного амбулаторного лікування осіб з психічними розладами (як дорослих так і дітей) є аптечний підхід до надання медичних послуг. Одним з основних напрямів охорони здоров'я виступає аптечне надання хворим із психічними розладами і станом, а саме - профілактика.

1. Відповідь Міністерства охорони здоров'я на запит Громадського, інформують "Вікна". <https://vikna.if.ua/news/category/all/2018/01/14/80220/view>
2. С. М. Лозова (2015 р.) "Особливості вивчення особистості злочинця з психічними аномаліями в процесі розслідування згвалтування". http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/390/osoblivosti_vivchennya_osobistosti_zlochincya_z_psihichnimi_anomaliyami_v_procesi_rozsliduvannya_z_valtuvannya.pdf?sequence=3
3. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 19, ст.143 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 7 [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/5452EEC5460BA531C2257B33004E9F68](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/5452EEC5460BA531C2257B33004E9F68)
5. Закон України «Про психіатричну допомогу» <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>
6. Цивільний процесуальний кодекс України (статті 339 - 342).
7. Окреме провадження в Україні, Навчальний посібник, 2016 р. Розділ 5 Розгляд справ про примусове здійснення певних правових дій. <http://mego.info/>
8. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 р. № 385 https://zakononline.com.ua/documents/show/236286___680428
9. Цивільний процесуальний кодекс стаття.340-341 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
10. Розгляд заяви про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку. Стаття 279. Підсудність (Верховна Рада) <https://i.factor.ua/ukr/law-60/section-426/article-18299/>

УДК 347.751

DOI: 10.31733/17-03-2023-706-708

Андрій ЖУК

студент ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Олена ОРЛОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПЕРЕВАЖНІ ПРАВА НАЙМАЧА НА ПРИДБАННЯ МАЙНА У РАЗІ ПРОДАЖУ ЙОГО НАЙМОДАВЦЕМ

Не зважаючи на те, що питання переважного права наймача на придбання майна у разі його продажу наймодавцем унормовано положеннями Цивільного кодексу України (надалі - ЦК) [1], проблеми у їх трактуванні та практичному застосуванні продовжують виникати, що обумовлює необхідність проведення теоретико-правового аналізу зазначеної проблематики не лише на основі сучасних досягнень доктрини цивільного права, але і з огляду на напрацьовану судову практику, яка за своєю сутністю породжена відповідними

проблемами правозастосування.

Зокрема, загальними положеннями про найм (оренду), відповідно до ч.2 ст.777 ЦК, встановлено, що наймач, який належно виконує свої обов'язки за договором найму, у разі продажу речі, переданої у найм, має переважне право перед іншими особами на її придбання.

Зазначене правило є загальним і правове регулювання зобов'язальних правовідносин, заснованих на окремих видах договорів найму (оренди), вирішує це питання по-різному з огляду на особливості правової природи цих цивільних зобов'язань, предмета найму (оренди). Так, наприклад, ч.2 ст.791 ЦК України прямо визначає, що однією із особливостей договору прокату є те, що наймач не має переважного права на купівлю речі у разі її продажу наймодавцем; згідно з ч.2 ст. 832 ЦК позичкодавець має право на відчуження речі, яка передана ним у користування і до набувача речі переходять права та обов'язки позичкодавця, а користувач, як і у випадку договору прокату, не має переважного права перед іншими особами на купівлю речі, переданої йому у користування. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 822 ЦК у разі продажу житла, яке було предметом договору найму, наймач має переважне перед іншими особами право на його придбання.

Аналіз наведених положень цивільного законодавства щодо переважного права наймача на придбання предмета найму (оренди) у разі його продажу свідчить про відсутність чітко врегульованого механізму реалізації наймачем такого права, порядку та можливих способів захисту у випадку його порушення, умов та особливостей деталізації, вирішення цього питання сторонами при укладенні відповідних видів договорів, адже зміст згаданих правових приписів обмежується лише вказівкою на існування такого права у наймача або визначенням випадків, коли наймач не має переважного права, залежно від різних договірних конструкцій та об'єкта охорони цивільного права.

З цього приводу цікавими є висновки Великої Палати Верховного Суду у справі № 909/337/19 за позовом орендаря про переведення прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу частини павільйону, в якій суд касаційної інстанції вирішив правову проблему, яка полягала у можливості чи неможливості застосування до спірних правовідносин положень ч.4 ст. 362 щодо переважного прав співвласника майна та п.3 ч.2 ст. 258 ЦК як аналогії закону [2]. У цій справі важливими для формування сталої правозастосовної практики та праворозуміння є кілька висновків касаційного суду. Зокрема, суд дійшов висновку, що за аналогією закону до цих правовідносин все ж підлягають застосуванню положення ч.4 ст. 362 ЦК, і позов про переведення прав та обов'язків, що відповідає такому способу захисту прав та інтересів, як зміна правовідношення, найкраще відповідає змісту порушеного переважного права, характеру його порушення, наслідкам, які спричинило порушення, а також найпростішим шляхом забезпечує відновлення та реалізацію відповідного переважного права.

Такий же підхід щодо вирішення питання способів захисту переважного права наймача на придбання майна у разі його продажу наймодавцем обґрунтований у цивілістиці, хоча висловлюються також пропозиції щодо внесення змін до ст.16 ЦК та застосування такого способу як встановлення правовідношення [3, с.94].

Крім іншого, суд касаційної інстанції у цій справі звернув увагу на важливу умову реалізації переважного права наймача на придбання предмета договору найму (оренди), зокрема, зазначивши, що за змістом ч.2 ст. 777 ЦК переважне право наймача на придбання предмета найму (оренди) існує щодо тієї ж самої речі, яка передана йому в найм (оренду). Тобто предмет найму (оренди), що використовується на підставі відповідного договору найму (оренди), та предмет, який планується до продажу власником речі, мають бути ідентичними [2].

Вбачається, що за аналогією до правовідносин, заснованих на договорі найму (оренди), має застосовуватися і сам порядок здійснення наймачем переважного права, визначений ст.362 ЦК. При цьому, сторони не обмежені у праві деталізувати у договорі найму порядок здійснення переважного права наймача задля забезпечення стабільного та передбачуваного регулювання взаємних прав та обов'язків.

Також в науці цивільного права розглядається питання співвідношення переважного права наймача та свободи договору як однієї із загальних засад цивільного законодавства, що також є слушним з огляду на неповноту правового регулювання зазначених аспектів у відповідних правовідносинах [4]. Втім варто погодитися, що закріплення переважного права наймача житла в разі його продажу обумовлено, перш за все, необхідністю забезпечити охорону прав та інтересів наймача щодо користування відповідним житлом, є

додатковим механізмом запобігання можливим порушенням прав особи на житло.

В цілому конструкція переважного права наймача у разі продажу майна наймодавцем за своєю сутністю є необхідним та виправданим законодавчим обмеженням права наймодавця на продаж предмета договору найму (оренди), покликаним забезпечувати охорону прав наймача та його законних очікувань на продовження користування майном у разі наміру наймодавця його продати, особливо з огляду на особливості правової природи тих чи інших правовідносин щодо користування майном. Відтак, переважне право на придбання наймачем майна, яке перебувало у його користуванні, є самостійним механізмом дотримання балансу прав та інтересів сторін цивільного правовідношення.

Водночас, неповнота правової регламентації, відсутність чітко визначеного та відокремленого від інших подібних правовідносин порядку здійснення наймачем переважного права на придбання майна у разі його продажу наймодавцем, а також відсутність законодавчо передбачених наслідків недотримання такого порядку, наслідків зловживання наймачем таким правом обумовлює необхідність подальшого вдосконалення відповідного правового регулювання з метою вирішення актуальних питань, виявлених завдяки доктринальному аналізу та сучасній практиці правозастосування.

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1960> (дата звернення 30.11.2022).

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду: у справі № 909/337/19 від 23 червня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90359317> (дата звернення 30.11.2022).

3. Боднар В. Деякі проблеми застосування способів захисту переважних прав. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Вип. 90. С. 92-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_90_29 (дата звернення 25.11.2022).

4. Главацький Т.Я. Переважне право наймача на придбання житла: виникнення та порядок здійснення. Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право». № 2, 2020. С.61-64. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_2_2020-1.pdf (дата звернення 30.11.2022).

УДК 346

DOI: 10.31733/17-03-2023-708-709

К. ЗАРВА

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

к.іст.н., доц. **А. ЯКУНІНА**

*(Дніпровський державний
технічний університет)*

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

Господарське право — це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Предметом господарського права є будь-яка господарська діяльність, тобто виробництво та реалізація продукції, виконання робіт і надання послуг з метою одержання прибутку чи без такої мети, яка здійснюється на території України суб'єктами господарювання всіх видів і форм власності, а також діяльність державних органів щодо управління економікою.

Господарське право є комплексною галуззю права, яке базується на нормах цивільного права щодо правоздатності фізичних та юридичних осіб, права власності, цивільно-правових угод і конкретизує їх, а також містить норми адміністративного, фінансового, трудового права, які регулюють господарську діяльність. Тобто, в цій галузі права поєднуються майнові та організаційні елементи.

Господарське право і найближче до нього за змістом цивільне право співвідносяться як загальне і спеціальне. Цивільне право визначає загальні засади регулювання майнових та особистих немайнових відносин, в які вступають фізичні та юридичні особи, а господарське

— конкретизує цивільно-правові норми відносно конкретних сфер і видів господарської діяльності. Складний характер предмета господарського права обумовлює використання декількох, а не одного, як у звичайних галузях права, методів правового регулювання. Першим з них є метод автономних рішень суб'єктів господарських відносин. Він передбачає надання суб'єктам господарювання права самостійно приймати будь-які рішення щодо господарювання (обрання видів діяльності, методів та форм їх здійснення, партнерів тощо), якщо вони не суперечать законодавству.

Другий метод полягає у наданні державою суб'єктам господарських відносин рекомендацій щодо певних сторін господарської діяльності — встановлення зразків певних господарських документів (договорів, актів тощо), форм і методів здійснення окремих етапів господарювання (бухгалтерського обліку, звітності тощо).

Третім є метод владних приписів, який передбачає встановлення в законах та інших нормативно-правових актах обов'язкових для суб'єктів господарювання норм поведінки за певних ситуацій. Це може бути перелік видів діяльності, які забороняються підприємцям, спеціальні режими здійснення окремих видів підприємництва, обов'язки, які підприємці мають виконувати для забезпечення державних потреб, тощо.

Залежно від характеру конкретних господарських відносин держава обирає для їх регулювання той метод, який є найефективнішим.

Господарський процес — установлений нормами господарського процесуального права порядок досудового врегулювання та судового розгляду господарських спорів. Основне завдання господарського процесу — примирення сторін, а у разі неможливості його досягнення — швидке вирішення спору.

Предметом науки є система нормативно-правових актів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання процедур господарського судочинства, тобто правове регулювання процесуальної діяльності, механізм якої включає формування та реалізацію господарського процесуального законодавства, а також охоплює питання історичного розвитку законодавства про господарське судочинство, організацію господарських судів, правового статусу суддів господарських судів, загальної характеристики органів господарської юрисдикції та деякі інші питання.

Стадії господарського процесу

I. Досудове врегулювання (факультативна стадія).

Досудове врегулювання господарського спору — це сукупність заходів, що можуть бути здійснені підприємствами та організаціями, права яких порушені, для усунення спірної ситуації, що виникла, до звернення з позовом до господарського суду. Сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою, тобто невжиття цих заходів не позбавляє сторону права подати позов про захист свого права.

Досудове врегулювання включає такі стадії:

пред'явлення претензії;

розгляд претензії;

повідомлення заявника про результати розгляду претензії.

II. Судове врегулювання

Судове врегулювання господарського спору передбачає передання зацікавленою стороною невіршеного спору на розгляд господарського суду шляхом вчинення позову. Судове врегулювання здійснюється за правилами господарського судочинства.

Господарський процес у справі повинен завершуватись виконанням рішення, ухвали, постанови господарського суду, що набрали законної сили. Ця стадія — стадія виконання судових рішень — спрямована на практичну їх реалізацію діяльністю зобов'язаних суб'єктів. Рішення господарського суду підлягають обов'язковому виконанню підприємствами, організаціями, посадовими особами та іншими суб'єктами.

УДК 347.919.8

DOI: 10.31733/17-03-2023-710-711

Інна ЗОЛОТОНОША

студентка ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н. Дмитро ЗАДАЛЯ

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОЦЕДУРА ЗАСТОСУВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ

Процедура застосування дисциплінарної відповідальності: порядок розгляду справ та основні принципи Дисциплінарна відповідальність є важливим механізмом контролю за поведінкою осіб у різних сферах діяльності, будь то працівники, медичні працівники, педагоги або представники правоохоронних органів. Процедура застосування дисциплінарної відповідальності гарантує справедливе розглядання справ та встановлення винних осіб згідно з встановленими нормами та принципами [1].

Порядок розгляду справ про дисциплінарну відповідальність може відрізнятися в залежності від конкретної сфери діяльності та національного законодавства. Однак, як правило, процес включає наступні етапи:

Подання заяв або повідомлень: розгляд справи може ґрунтуватися на поданні письмової заяви потерпілої сторони або повідомленні до відповідного органу, відповідального за проведення дисциплінарного розслідування. Дисциплінарні розслідування: Дисциплінарні розслідування проводяться органами, уповноваженими розглядати справи, для збору необхідних доказів і свідчень, а також для визначення особливостей справи [2]. Розслідування може включати інтерв'ю, допити свідків, огляди документів та інші дії, необхідні для повного та об'єктивного з'ясування обставин справи.

Прийняття рішення: Після завершення розслідування установи судового розгляду справи приймається рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності. Це рішення може бути прийнято у формі поради, дисциплінарного попередження, дисциплінарного стягнення або в інший спосіб відповідно до законодавства та внутрішніх правил. Право на захист: Особа, яка притягується до дисциплінарної відповідальності, має можливість викласти письмовий захист, підтверджений показаннями або доказами. Вона також може мати право брати участь у слуханнях і матеріалах справи. Порядок оскарження: якщо ви не згодні з рішенням про притягнення до дисциплінарної відповідальності, ви можете оскаржити його до вищого органу або до спеціалізованого органу дисциплінарної відповідальності. Процес апеляції включає перегляд доказів і аргументів обох сторін і може вимагати нового розслідування або переоцінки доказів [3].

Основними принципами процедури застосування дисциплінарної відповідальності є:

Презумпція невинуватості: Особа вважається невинуватою, поки її вина не буде доведена відповідними доказами. Дисциплінарна відповідальність має ґрунтуватися на об'єктивних фактах та адекватних доказах.

Право на чесний процес: Особі, проти якої порушено справу, гарантується право на чесний й процес, що означає, що вона має право на повну інформацію про обвинувачення, доступ до всіх доказів, можливість представити свою позицію та захищатися від обвинувачень. Вирішення справи повинно здійснюватися на підставі закону та забезпечувати можливість оскарження рішення вищою інстанцією.

Об'єктивність та незалежність: Процедура розгляду справи повинна бути об'єктивною і незалежною [4]. Рішення повинні ґрунтуватися на фактах і доказах, а не на підприємстві чи політичному чи іншому впливі. Агентство, яке розглядає справи, повинно мати достатню автономію та незалежність від зовнішнього впливу.

Гласність: процес застосування дисциплінарної відповідальності має бути прозорим і доступним для громадськості. Справи мають розглядатися відкрито, якщо це не суперечить інтересам правосуддя чи конфіденційності. Пропорційність: застосування дисциплінарної відповідальності має бути пропорційним до вчиненого порушення. Санкції та покарання

мають бути справедливими та пропорційними характеру та тяжкості порушення.

Захист особистих прав: Процедури повинні забезпечувати належний захист прав осіб, які підлягають дисциплінарному стягненню. Важливо зазначити, що процедура застосування дисциплінарної відповідальності має на меті не лише покарання винних осіб, але й корекцію їхньої поведінки та запобігання подібним порушенням у майбутньому [5]. Тому при прийнятті рішення про дисциплінарну відповідальність слід враховувати цілісність і пропорційність санкцій, спрямованих на досягнення позитивного впливу на поведінку особи.

Загальні положення та основні принципи процедури застосування дисциплінарної відповідальності сприяють забезпеченню справедливості, прозорості та довіри до процесу. Це робить процедуру ефективним і надійним механізмом впливу на поведінку осіб у різних сферах діяльності.

Отже, процедура застосування дисциплінарної відповідальності включає порядок розгляду справ, який передбачає дисциплінарне розслідування, прийняття рішення, право на захист та можливість апеляції. Вона ґрунтується на принципах презумпції невинуватості, чесного процесу, об'єктивності, незалежності, публічності, пропорційності та захисту прав особи. Виконання цих принципів допомагає забезпечити справедливість і довіру до процедури дисциплінарної відповідальності.

Можна зробити наступні висновки. Процедура застосування дисциплінарної відповідальності має свою послідовність етапів, які передбачають дисциплінарне розслідування, прийняття рішення та можливість апеляції. Крім того, вона базується на основних принципах, які включають презумпцію невинуватості, чесний процес, об'єктивність, незалежність, публічність, пропорційність та захист прав особи.

Процедура починається з дисциплінарного розслідування, яке включає проведення інтерв'ю, допити свідків, огляд документів та інші дії, необхідні для повного та об'єктивного з'ясування обставин справи. Розслідування проводиться з метою зібрати достатньо доказів та інформації для ухвалення обґрунтованого рішення. Після завершення розслідування приймається рішення щодо дисциплінарної відповідальності. Це рішення має бути об'єктивним, заснованим на фактах і доказах, а не на особистих уподобаннях чи підприємливості. Особі, проти якої порушено справу, гарантується право на захист та можливість представити свою позицію перед прийняттям рішення. Вона також має право на конфіденційність інформації, яка стосується справи.

У разі незгоди з прийнятим рішенням особа має право на апеляцію, тобто на оскарження рішення вищою інстанцією.

1. Бородін, І. Л. Дисциплінарна відповідальність та дисциплінарне провадження . Право України.2006. № 12. С. 93–97.

2. Петков, В. П. Дисципліна як гарант у профілактиці правопорушень. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 3. С. 89–90.

3. Андрушко, А. В. Основні проблеми загальної дисциплінарної відповідальності у трудовому праві. *Держава і право : зб. наук. пр.* 2007. Вип. 37. С. 371–377.

4. Кабаченко, М. О. Особливості дисциплінарної відповідальності . *Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 40–43 URL: <http://nbuv.gov.ua/jpdf/Ptduj2013j1j11.pdf>

5. Чумак, О. О. Дисциплінарна відповідальність працівників державної виконавчої служби України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 587–593. URL : <http://nbuv.gov.ua/jpdf/appj2013j26j80.pdf>

УДК 349.6

DOI: 10.31733/17-03-2023-712-713

В. КІЗЛОВА

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

к.іст.н., доц. **А. ЯКУНІНА**

*(Дніпровський державний
технічний університет)*

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО. ОХОРОНА ВОД В УКРАЇНІ

Екологічне право України — це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що складаються з приводу використання, відтворення природних ресурсів в їх неподільному стані з природним середовищем, охороною навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки, метою яких є досягнення гармонійного співвідношення між природою і суспільством.

Актуальність теми. У зв'язку із загостренням екологічних проблем, пов'язаних із забрудненням водних ресурсів в Україні, питання збереження якості води є досить актуальним, оскільки для нормального існування людям необхідна питна вода. Це зумовлює необхідність удосконалення відповідного законодавства з метою впорядкування раціонального використання водних джерел і подальшого формування ефективного, адекватного організаційно-правового механізму охорони вод.

Система екологічного законодавства передбачає галузевий, тобто з огляду на предмет правового регулювання, поділ нормативно-правових актів. Така її структура зумовлена комплексним характером відносин, що потребують правового забезпечення. Система законодавства передбачає поділ на дві частини: Загальну та Спеціальну.

До загальної частини відносяться НПА: ЗУ «Про охорону навколишнього середовища», «Про екологічну експертизу», Постанова КМУ «Про затвердження положення про державну систему моніторингу довкілля» та інші.

До спеціальних НПА відносяться: Земельний кодекс, Водний кодекс, Лісовий кодекс, Кодекс України про надра, Закони «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», Про природно-заповідний фонд» та інші.

Зміст предмета екологічного права складають відносини стосовно використання природних ресурсів (природоресурсні правовідносини) та правовідносини в галузі екології (природоохоронні правовідносини). Таким чином, норми, що регулюють дані правовідносини, формують окремі підгалузі екологічного права, яке, в свою чергу, є комплексною галуззю права.

Екологічні правовідносини - це суспільні відносини, що врегульовані нормами екологічного права, які виникають, існують і припиняються відповідно до вимог і на підставах, передбачених законодавством.

Екологічному праву притаманні ті ж методи регулювання, що й іншим галузям права, але є й властиві тільки цій галузі. Це, насамперед, метод екологізації. Його застосування обумовлено наступним. Будь-яке природокористування має враховувати закони природи, підпорядковуватися їм. Щоб це відбувалося не стихійно, а упорядковано, необхідно екологізувати кожну дію, пов'язану із впливом на навколишнє природне середовище.

На одну людину в Україні в середньому припадає лише 1 тис. кубічних метрів річкового стоку у рік, у той час, як за оцінкою Європейської Економічної Комісії ООН держава, водні ресурси якої не перевищують 1,7 тис. кубічних метрів на людину, вважається водонезабезпеченою.

Особливості нераціонального використання водних ресурсів призвели до порушення норм якості води до таких рівнів, які ведуть до деградації водних екосистем. Значна частина населення України використовує для своїх життєвих потреб недоброякісну воду. До основних забруднюючих воду речовин належать нафтопродукти, феноли, азот, важкі метали. Основними причинами забруднення поверхневих вод є скид неочищених та не досить очищених комунально-побутових і промислових стічних вод безпосередньо у водні об'єкти та через систему міської каналізації; надходження до водних об'єктів

забруднюючих речовин у процесі поверхневого стоку води із забудованих територій та сільгоспугідь; ерозія ґрунтів на водозабірній площі.

Забруднення вод призводить до виникнення різноманітних захворювань населення, зниження загальної резистентності організму і, як наслідок, до підвищення рівня загальної захворюваності, зокрема на інфекційні та онкологічні захворювання.

Діюча нині система моніторингу вод є неефективною та застарілою, не відповідає сучасним європейським стандартам.

Основні речовини, що призводять до забруднення, - сполуки важких металів, сполуки азоту та фосфору, нафтопродукти, феноли, сульфати, поверхнево-активні речовини. Останнім часом зростає забруднення медичними відходами та мікропластиком, яке на сьогодні не контролюється

Відповідно до статті 110 Водного кодексу України, порушення водного законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України.

УДК 347.121+342.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-713-715

I. КРАВЕЦЬ

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Марина ЮНІНА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Із моменту повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, велика кількість людей, переважно зі східних областей, змушена була покинути своє колишнє місце проживання, щоб шукати прихисток у більш безпечних регіонах. Мова йде про величезні показники внутрішньо переміщених осіб, чисельність яких можна порівняти із тими, що були у часи Другої світової війни або катастрофі на Чорнобильській атомній електростанції. [1]. Державний апарат України не обійшов питання врегулювання правового статусу вказаних осіб, а натомість почав активне вдосконалення вітчизняного законодавства задля забезпечення ефективності надання соціального захисту. Для найкращого розуміння цілісної картини змін до законодавства видається доцільним проаналізувати найбільш основні з них [2].

За даними Міністерства соціальної політики України кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, а також Автономної Республіки Крим та міста Севастополя станом на 06 квітня 2021 року становить 1 473 650 осіб. З них осіб працездатного віку – 397740, дітей – 195884, осіб з інвалідністю – 51586, пенсіонерів – 764427, сімей – 1195680 [3]. За даними УВКБ ООН на початок 2022 року в Україні налічується 2,1 млн внутрішньо переміщених осіб, яким буде надано допомогу протягом першого півріччя 2022 року [4]. За даними останнього дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ) кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на вересень 2022 року зросла до 6,9 млн осіб [5].

Варто зазначити, що правовий статус «внутрішньо переміщена особа» не є новою категорією як для України, так і для світової практики. Необхідність надання допомоги особам, які вимушені з об'єктивних причин стихійно змінити місце свого проживання з'явилася в 70-х роках ХХ століття в результаті цивільних війн, що розгорілися на територіях Анголи, В'єтнаму, Камбоджі та Судану [6].

У міжнародних правових актах та національному законодавстві осіб, що з різних обставин змінили своє місце проживання, позначають різними термінами: «біженці»,

«мігранти», «(вимушені) переселенці», «переміщені особи». У науковій літературі досить часто ці терміни використовують як синоніми.

Внутрішньо переміщені особи – це люди, які залишили свої домівки, рятуючись від небезпеки, але не перетнули міжнародний кордон, а залишилися на території рідної країни. ВПО перебувають під законним захистом свого уряду. Вони зберігають усі права та захист відповідно до міжнародного законодавства з прав людини [6].

Щодо захисту цивільних прав внутрішньо переміщених осіб, то реалізація внутрішньо переміщеними особами права на житло як складова їхнього соціального захисту залишається найгострішим питанням дотепер. Під час воєнних дій значна кількість людей змушені були залишити своє місце проживання і перебратися до більш безпечних регіонів України. Проблема їх тимчасового перебування вирішили небайдужі люди, які надали безкоштовний прихисток переселенцям. Для підтримки та залучення небайдужих громадян Уряд ухвалив рішення про механізм компенсації їм комунальних витрат. Так, кошти виділені таким громадянам повинні покрити частину комунальних витрат. Проте, коли саме громадян зможуть отримати компенсацію та яким буде її розмір, поки невідомо [7].

Серед прав внутрішньо переміщених осіб, визначених Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є права, сутнісно пов'язані із правом на житло. Це, передусім, передбачені ст. ст. 9, 91 права на: безпечні умови проживання, створення належних умов для постійного та тимчасового проживання, оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення, на отримання комунальних послуг [8]. Також ст. 17 визначає зміст державної підтримки з питань сприяння з надання внутрішньо переміщеним особам кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла [8]. Аналізуючи наведені норми Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» у співвідношенні з міжнародними соціальними стандартами, конституційними засадами та нормами інших, суміжних нормативно-правових актів, робимо декілька висновків.

Найм житла державного/комунального чи приватного сектора. За статистикою 45% внутрішньо переміщених осіб живуть в орендованих квартирах, 10% – в орендованих будинках, і 5% – в орендованих кімнатах. (54%) підтвердили, що орендують житло неофіційно, без будь-якого договору або інших документів. Частка внутрішньо переміщених осіб, які проживають із родичами або приймаючими сім'ями, становить 17% [9]. Відтак належна та ефективна для регламентація відносин зазначеного виду є актуальною. Правова регламентація цих відносин здійснюється ст. 810-1 Цивільного кодексу України [10].

Отже, підсумовуючи, воєнний стан зароджує багато проблем не тільки для держави, а і людству. Порушуються закони реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, які потребують певних рішень за допомогою конституційних засад та нормативних актів. Особисті та соціальні права людини і громадянина є основоположними, тому вони потребують негайного вирішення.

1. Гець, Валерій Михайлович. "Про оцінку економічних втрат України внаслідок збройної агресії РФ: Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 30 березня 2022 року." Вісник Національної академії наук України 5. 2022. с. 30-38.

2. Кучеренко, Олексій Миколайович. "Особливості правового регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах воєнного стану." The 4 th International scientific and practical conference—Modern research in world sciencel (July 10-12, 2022) SPC—Sci-conf. com. ual, Lviv, Ukraine. 2022. 1161 p. 2022.

3. Міністерство соціальної політики України: веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19998.html>

4. Екстрене звернення. Україна. Цикл гуманітарних програм. 2022. URL: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ukraine%20Flash%20Appeal%202022-UK.pdf> (дата звернення: 02.10.2022).

5. Лія Ільченко «В Україні планують створити ще одну категорію громадян з правом безплатного проїзду в транспорті» 12 вересня, 2022 URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/v-ukrajini-planujut-stvoriti-shche-odnu-katehoriju-hromadjan-z-pravom-bezplatnoho-projizdu-v-transporti.html> (дата звернення: 02.10.2022).

6. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. Адміністративне право і процес. 2017. № 1. С. 51-58.

7. Слободянюк В. Проблемні питання реалізації закону України «про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» в період війни. Матеріали всеукр. науково-практ. конференції «Молодь – аграрній науці і виробництву» Актуальні питання розвитку аграрного та земельного права: національний і міжнародний вимір : веб-сайт. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7712/1/Problemni_pytannia.pdf (дата звернення: 13.10.2022).

8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. Дата оновлення: 06.09.2021. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

9. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (червень 2020). URL: https://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_17_ukr_web.pdf (дата звернення: 02.10.2022).

10. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.10.2022).

УДК 347.626

DOI: 10.31733/17-03-2023-715-716

В. КРИСЬКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Марина ЮНІНА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВО СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

В Україні діє основний закон – Конституція, яка забезпечує захист прав і свобод людини. Відповідно до ст.13 КУ держава гарантує захист усіх суб'єктів права власності та особистого господарювання, всі громадяни рівні перед законом. Ніхто не може бути протиправно позбавлений прав власності. Права приватної власності згідно ст.41 КУ є непорушним.

З цивільними правовідносинами ми зіштовхуємося щодня. Навіть воєнний стан не може виключити їх тому, що підстави, за яких його введено, обмежують більшість прав та свобод особи як особистості. Це є приводом зародження нових цивільно-правових відносин через те, що руйнується майно, фізичні та юридичні особи не в змозі відповідати за зобов'язаннями тощо. Положеннями ЦК України передбачається, що невід'ємною складовою існування громадян є права та свободи людини, і вони потребують певного захисту у разі посягання на них.

Сьогодні в нашій країні кожного дня порушують та всякими способами намагаються обмежити права не тільки людини як громадянина, а ще й права власності. Військова агресія РФ проти України, яка почалася 24 лютого 2022 року й досі триває, розгорнула ряд цивільно-правових проблем із якими зіткнулася держава та кожен громадянин. Здебільшого порушення торкається життя та здоров'я осіб, захисту права власності та інших речових прав. Багато сімей втратили свої домівки, роботу, деяким взагалі довелося покинути своє рідне місто. Глава 19 Цивільного кодексу України містить засади захисту та права особи щодо права власності.

В період збройного конфлікту значно зросла кількість випадків мародерства. Мародерство – це викрадення в умовах воєнного стану речей поранених чи вбитих осіб, його предметом може бути лише приватне право [1].

Наразі держава посилила покарання за привласнення чужого майна на полі бою або використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи шляхом пограбування людей. Внесені доповнення та зміни до ст.185 «Крадіжка», ст. 186 «Грабіж», ст. 187 «Розбій», ст. 189 «Вимагання», ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заподіяння ним шляхом зловживання службовим становищем» Кримінального кодексу України, якими кваліфіковано дані діяння в умовах військового або надзвичайного стану за ч. 4 відповідних статей [2].

До категорії так званих ризиків війни можна додати роздачу чи нелегальний продаж зброї цивільним особам, адже більшість не мають відповідних навичок користування зі

зброєю або у деяких осіб можуть бути психічні чи розумові розлади, через які вони можуть завдати шкоду власникам майна. Загрозою для права власності є насамперед безпосереднє його знищення внаслідок військових дій. Також злочинці використовують конфліктну ситуацію задля власного збагачення, а саме вчиняють неправомірні дії щодо переоформлення чужої власності.

Наразі у власників знищеного майна виникає багато проблем. Якщо це особиста власність, то родини залишаються без житла, якщо це підприємство чи організація – то без заробітку. У випадку якщо зруйнувався об'єкт іпотеки, тоді обидві сторони правовідносин зазнають шкоди. Особи, які придбали майно на кредитні кошти, залишаються з обов'язком виплатити кошти за власність, якої не існує. Кредитор опиняється в заплутаній ситуації: об'єкт, який забезпечував виконання боржником виплати кредиту, за рахунок якого можна було б повернути борг у випадку його неналежного повернення, після руйнування перестає існувати.

Захист права власності включає в себе наступне:

- уповноважена особа може використовувати указані законом засоби власного примусового впливу на правопорушника, захищати належне йому право шляхом самозахисту;

- застосування особою юридичних заходів оперативного впливу на злочинця, так званих “оперативних санкцій”

- можливість звернутися до компетентних державних чи суспільних органів з вимогою схиляння зобов'язаної особи до певної поведінки [3].

Власник має право витребувати особисте майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним (ст.387 ЦКУ).

Захист права власності має за мету припинення дій, які порушують право та відновлення такого права. Право власності постійно перебуває під охороною держави доки воно не буде порушено. Найпопулярнішим є речово-правовий спосіб захисту права власності, який спрямований на відновлення права володіння, застосування та право розпоряджатися ним з боку певних осіб, чи на виключенні перешкод у визнанні самого права. Захист права власності можливий з моменту появи загрози цього порушення.

Охорона права власності цивільним правом здійснюється за допомогою цілої сукупності цивільно-правових норм, які гарантують безперешкодний розвиток відносин власності. Майновий характер захисту права власності відбувається шляхом звернення стягнення на майно, яке належить особі, що порушила право на власність. Компенсаційний чи так званий відновлюваний характер захисту прав власності закріплюється в тому, що відновлюється майновий стан власника, право власності якого було порушено, за допомогою цивільно-правових засобів захисту [4].

Особа, чие майно знищено, може захистити своє право власності. Для цього необхідно обов'язково зафіксувати факт знищення майна. Можна скористатися відомим додатком “Дія” за Порядком подання повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій та терористичних актів, внаслідок військової агресії Російської Федерації, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380. Особи, які не можуть скористатись додатком, можуть звернутися до центру надання адміністративних послуг. Якщо ж майно було застраховане, слід звернутись до страхової компанії згідно положень договору.

Очевидно, що сама РФ як держава-агресор має нести відповідальність за завдані нею негативні наслідки цивільному населенню. Велика частина населення втратила прибутки, отримали втрати від простою підприємств, а деякі і зовсім втратили майнові активи. Відшкодувати збитки доведеться не тільки за матеріальні втрати власності, а й за моральну шкоду, завдану наслідками збройної агресії, у зв'язку з порушеннями звичаїв та всіх людських законів і законів війни.

1. Мародерство : веб-сайт. URL:<https://uk.wikipedia.org/wiki/Мародерство> (дата звернення 27.09.2022)

2. Кримінальний кодекс України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 27.09.2022)

3. Цивільно-правовий захист права власності : навчально-методичний посібник. / Харитонов Є.О. та ін. Одеса, 2018. 62 с.

Приватне право і підприємництво / Харитонova О.І. та ін. ; за ред. Є.О. Харитонova, К.Г. Некіт. Одеса, 2018. 72 с.

4. О.В. Кіряк, Ю.П. Пацурківський, М.М. Гудима-Підвербецька Цивільне право : навчальний посібник. Чернівці, 2021. 304 с.

УДК 343.98+349
DOI: 10.31733/17-03-2023-717-718

Сергій КУШНІР
здобувач кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

АГРАРНЕ РЕЙДЕРСТВО: ЙМОВІРНІ ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

Аграрне рейдерство це дуже небезпечне явище для економіки країни, яке має суттєвий вплив на зниження інвестиційної привабливості аграрного сектору й загрожує дискредитацією земельної реформи. При цьому, через запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, проблема подолання аграрного рейдерства зараз стає ще більш актуальною.

Зауважимо, що перші запобіжні заходи з протидії аграрному рейдерству й запровадженню прозорості в земельній сфері вже реалізовані Верховною Радою України. Зокрема, у 2018–2020 рр. було ухвалено закони щодо протидії рейдерству й захисту прав власності [1].

Проте, починаючи з 24 лютого 2022 року, в Україні триває воєнний стан. На жаль, в такий складний період ризик рейдерських атак особливо високий. За таких умов важливо забезпечити стабільну роботу бізнесу на тих територіях, де не ведуться активні бойові дії. Це передусім стосується компаній, що працюють в аграрній сфері, оскільки забезпечення продовольчої безпеки є одним із ключових завдань держави на найближчі декілька років.

Так, після початку війни українські аграрії зіткнулися з небаченими до цього часу труднощами: затримкою початку посівного сезону, різким підвищенням цін на насіннєві матеріали, добриво та паливо, порушенням логістичних зв'язків, зменшенням кількості робочої сили, припиненням роботи державних реєстрів, що на певний час унеможливило купівлю-продаж землі та укладення чи переукладення договорів оренди, неможливістю працювати у нічний час, зумовленою комендантською годиною та ще безліччю інших.

До того ж, як ніколи гостро постало питання протидії аграрному рейдерству, особливо зважаючи на масове захоплення врожаю та сільськогосподарської техніки на окупованих територіях [2].

Відомо, що способи аграрного рейдерства та механізми рейдерських атак мають різні форми, втім завжди базуються на недоліках законодавства. В більшості випадків рейдери діють виключно за законом, використовуючи законодавчі лазівки і прогалини, організовують скупку боргів підприємства, намагаються тимчасово погіршити економічне і фінансове становище, шукають недоліки, якими можна скористатися: допущені порушення законодавства у договорах, недоліки статутів чи інших внутрішніх документів тощо [3].

Водночас, рейдерські атаки виокремлюються комбінацією різних способів, диверсифікацією підходів, гнучким пристосуванням до змін в законодавстві та ситуації в конкретному регіоні.

Узагальнюючи численні публікації різних фахівців у сфері земельних відносин можна виділити такі способи аграрного рейдерства:

- встановлення юридичного контролю над юридичною особою (корпоративними правами) орендаря;
- шахрайське набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення або ж права користування ними;
- захоплення врожаю та сільськогосподарської техніки на окупованих територіях;
- використання недоліків чинної системи реєстрації прав;
- укладення нових договорів з власниками щодо орендованих земельних ділянок;
- комплексна рейдерська атака з застосуванням фізичної сили тощо.

Отже, які все ж такі способи протидії з наведеними вище явищами?

Так, починаючи з 24 лютого 2022 року, з моменту введення воєнного стану в Україні з'явилися нові ризики, на які необхідно реагувати належним чином. Для посилення захисту бізнесу, фізичних осіб та їх майна, а також, щоб спростити роботу аграрних підприємств у частині отримання земельних ділянок і державної реєстрації прав на них та водночас захистити такі компанії від рейдерських атак, Верховна Рада прийняла низку важливих

законів, ключовими серед яких є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24.03.2022 р. № 2145-IX та Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству» від 12.05.2022 № 2255-IX [4].

Видається, що досить ефективною превентивною функцією протидії аграрному рейдерству є правильне оформлення документів на землю та інше майно підприємства. Тому важливо, щоб орендні правовідносини було оформлено належним чином з урахуванням вимог до укладення договорів, що застосовуються, у тому числі, під час воєнного стану.

У підсумку зазначимо, що ухвалення низки антирейдерських законів надасть змогу істотно зменшити проблему рейдерських атак. Проте рейдери не стоять на місці і користуються іншими способами заволодіння активами агрокомпаній. Саме тому, ми переконані, що заходами протидії аграрному рейдерству можуть слугувати: публічність у медіа; громадський резонанс; відкритість і публічна активність; кваліфікований юридичний супровід всього процесу; активна протидія шляхом контракти на ключових осіб або на замовників атаки; допомога у боротьбі з боку довірених осіб і організацій.

1. Практичні рекомендації із запобігання і протидії аграрному рейдерству: URL:https://farmer.dp.ua/wp-content/uploads/Agro-Raid_web.pdf.

2. Кавчук А. Протидія аграрному рейдерству в умовах воєнного стану: URL: https://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA015779.

3. Поліводський О., Кобилянський В., Юхновський О. Юридична безпека у земельних відносинах. Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/5ee8ff206cdf1023999043.pdf>.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству : Закон України від 12 трав. 2022 р. № 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text>.

УДК 347+342.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-718-719

Артем МАРЦАФЕЙ

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності

Науковий керівник:

ст. викладач **Олександр ЗАХАРЧЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Приватно-правові відносини у контексті захисту прав людини – це важлива тема, яка вимагає уваги та дослідження. У даній тезі розглянемо основні правові аспекти цієї проблеми та можливі шляхи її вирішення.

Приватно-правові відносини є взаєминами між фізичними та юридичними особами, які базуються на приватному праві. Ці відносини можуть включати питання, пов'язані з власністю, контрактами, спадковим правом, трудовим правом та іншими аспектами повсякденного життя. У контексті захисту прав людини, приватно-правові відносини можуть включати такі проблеми, як дискримінація, насильство, порушення прав власності, прав на працю, житло та освіту.[2]

Одним з найбільш актуальних правових питань, пов'язаних з приватно-правовими відносинами та захистом прав людини, є боротьба з дискримінацією. Дискримінація може мати різні форми та виявляється у різних сферах життя, таких як робота, освіта, доступ до товарів та послуг. Для боротьби з цією проблемою необхідно створений ефективний механізми захисту прав людини та забезпечення доступу до правосуддя.

Іншою важливою проблемою є насильство в приватних відносинах, таких як сімейні відносини, стосунки між партнерами та інші. Забезпечення безпеки та захисту прав жертв насильства є важливою метою, яку можна досягти шляхом встановлення ефективних законів та механізмів їх виконання.

Приватно-правові відносини є важливим елементом сучасного правового життя. Вони забезпечують реалізацію прав людини в різних сферах діяльності та становлять основу для здійснення захисту прав людини.[3]

Передусім, важливо зазначити, що приватно-правові відносини характеризуються тим, що сторонами є фізичні та юридичні особи, які самостійно визначають умови взаємовідносин. Однак, при цьому вони мають дотримуватися принципів справедливості, рівності та нешкідливості для третіх осіб.

У контексті захисту прав людини, приватно-правові відносини мають бути спрямовані на забезпечення прав громадян, у тому числі, прав на життя, здоров'я, житло, освіту, працю та інші. Законодавство передбачає низку механізмів, які дозволяють забезпечити захист прав людини у приватно-правових відносинах.[1]

Наприклад, законодавство про охорону праці забезпечує захист прав працівників від зловживань з боку роботодавців. У цьому випадку, приватно-правові відносини регулюються трудовим договором, але захист прав працівників забезпечується державою за допомогою нормативно-правових актів та контролю за дотриманням законодавства.

Ще одним прикладом можуть бути приватно-правові відносини у сфері нерухомості, де відбувається реалізація прав на власність. Приватно-правові відносини стали неодмінною складовою сучасного життя. Ці відносини базуються на договірній основі та регулюються цивільним правом. Захист прав людини є одним з головних завдань сучасного права.[4]

Перш за все, необхідно визначити, що саме мається на увазі під поняттям "права людини". Права людини - це невід'ємний елемент сучасного демократичного суспільства, який закріплюється в міжнародних та національних законах. Ці права включають право на життя, свободу, безпеку та право на забезпечення соціального забезпечення та медичної допомоги.

У контексті приватно-правових відносин захист прав людини може бути забезпечений через вдосконалення правової системи, зокрема, шляхом розробки та впровадження нових законів та нормативно-правових актів, які забезпечують правовий захист людей від порушень прав у приватних справах.

Однією з найбільш актуальних проблем в контексті приватно-правових відносин та захисту прав людини є порушення прав споживачів. У сучасному світі зростає кількість порушень прав споживачів у зв'язку зі збільшенням обсягу торгівлі та розвитком електронної комерції. Захист прав споживачів може бути забезпечений через розробку та впровадження законів, які регулюють діяльність підприємств та забезпечують захист прав споживачів.[5]

1. Сафонова, І. В. (2017). Захист прав людини в приватно-правових відносинах. *Юридична Україна*, 4(57), 53-58.

2. Краснов, В. В. (2018). Приватно-правові відносини у контексті захисту прав людини. *Вісник Полтавської юридичної академії*, 3(45), 42-46.

3. Євтушенко, І. В. (2018). Приватно-правові відносини як фактор захисту прав людини. *Право України*, 6, 91-94.

4. Родіна, О. В. (2016). Приватно-правові відносини та їх вплив на захист прав людини. *Право та держава: електронний науковий фаховий журнал*, 24, 66-70.

5. Маркова, О. В. (2019). Правовий захист прав людини в приватно-правових відносинах: концептуальні засади та реалізація. *Право і безпека*, 1, 92-97.

УДК 347.2/.3+343.98

DOI: 10.31733/17-03-2023-720-722

Сергій КУШНІР

здобувач кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

ЗАХИСТ БІЗНЕСУ, ФІЗИЧНИХ ОСІБ ТА ЇХ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Починаючи з 24 лютого 2022 року, в Україні триває воєнний стан. На жаль, в такий складний період ризик рейдерських атак особливо високий. Для посилення захисту бізнесу, фізичних осіб та їх майна прийнято Закон України № 2255-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству»[1].

Зокрема, цим Законом вносяться зміни до законів «Про оренту землі», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Утім, чи допоможуть нововведення дієво протистояти рейдерам в сьогоднішніх умовах війни та поступового відновлення доступу до державних реєстрів? Вбачаємо за доцільне, розібратись та проаналізувати основні зміни Закону, який набрав чинності 26 липня 2022 року.

По-перше, Законом передбачено проведення реєстраційних дій ФОП та бізнесу в автоматичному режимі.

Так, одним із нововведень Закону є запровадження можливості проведення реєстраційних дій в автоматичному режимі з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг. Тобто для проведення таких дій не потрібна участь державного реєстратора.

При цьому, Законом визначений чіткий перелік реєстраційних дій, які можуть проводитись у такому режимі, а саме державна реєстрація: фізичної особи підприємцем (далі ФОП); змін до відомостей про ФОП; припинення підприємницької діяльності ФОП, крім державної реєстрації припинення підприємницької діяльності ФОП у зв'язку з її смертю, оголошенням померлою або визнанням безвісно відсутньою; створення юридичної особи на підставі модельного статуту; змін до відомостей про юридичну особу, що проводиться виключно на підставі відомостей, зазначених керівником юридичної особи у заяві, та не потребує рішення учасників юридичної особи, зокрема зміна місцезнаходження юридичної особи, видів діяльності, інформації для здійснення зв'язку з юридичною особою; змін до відомостей про юридичну особу, що потребує рішення учасників юридичної особи (крім рішень щодо розміру статутного (складеного) капіталу, розміру часток у статутному (складеному) капіталі, складу учасників чи керівника юридичної особи), – за умови одностайного прийняття рішення такими учасниками, що підтверджується їх кваліфікованими електронними підписами; рішення про припинення юридичної особи або про відміну рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом юридичної особи, – за умови одностайного прийняття рішення такими учасниками чи відповідним органом юридичної особи, що підтверджується їх кваліфікованими електронними підписами [2].

Зауважимо, що така реєстрація здійснюється з використанням засобів електронної ідентифікації з високим рівнем довіри.

По-друге, оскарження державної реєстрації щодо нерухомого майна та бізнесу. Тобто, як і раніше рішення, дії або бездіяльність (далі – рішення) державного реєстратора можуть бути оскаржені до Міністерства юстиції України, його територіальних органів або до суду. При цьому, Законом конкретизовано, що рішення територіальних органів Міністерства юстиції України можуть бути оскаржені до Міністерства юстиції України або до суду, а Міністерства юстиції України – лише до суду.

Що стосується строку оскарження, то звернутися зі скаргою можна протягом двох місяців з дня, коли особа дізналася про порушення своїх прав, але не пізніше одного року з дня прийняття рішення. Раніше такий строк становив 60 календарних днів з дня прийняття

рішення. Тобто, можливості для подання скарги в контексті строку збільшено [2].

Крім того, збільшено строк для оскарження рішень територіальних органів Міністерства юстиції України. Замість 15 календарних днів з дня прийняття рішення передбачено один місяць з дня, коли особа дізналася про порушення своїх прав, але не пізніше шести місяців з дня прийняття рішення.

Доцільно зазначити, що з дати подання скарги перебіг строку на оскарження зупиняється. У разі повернення скарги перебіг такого строку продовжується з дати повернення. Це важливо враховувати, адже у випадку повернення скаржник має право повторно подати відповідну скаргу.

Також, сьогодні все більше систем переводять в електронний вигляд. Сфера державної реєстрації не стала виключенням, адже Законом дозволяється подача скарги в електронній формі з використанням засобів електронної ідентифікації з високим рівнем довіри.

У подальшому, після подачі скарги вона повинна бути розглянута протягом одного місяця з дня їх надходження. Такий строк може бути продовжено, але таким чином, щоб загальний строк розгляду скарги не перевищував 45 днів.

За результатами розгляду скарги приймається одне з таких мотивованих рішень: про задоволення скарги (якщо оскаржувані рішення не відповідають законодавству у сфері державної реєстрації); про відмову в задоволенні скарги (якщо оскаржувані рішення відповідають законодавству у сфері державної реєстрації); про залишення скарги без розгляду по суті (якщо спливає строк для подання скарги; з такого самого питання вже приймалося рішення по суті; відкрите за заявою скаржника судове провадження, предметом якого є оскарження тих самих рішень; скаргу подано особою, права якої у зв'язку з оскаржуваним рішенням не порушено або яка не має на це повноважень; за відповідною заявою скаржника) [2].

Водночас, віднині в імперативному порядку не пізніше наступного робочого дня з дня прийняття рішення воно повинне бути опубліковане на офіційному вебсайті Міністерства юстиції України чи відповідного територіального органу.

По-третє, зупинення проведення реєстраційних дій щодо нерухомого майна. Так, проведення реєстраційних дій зупиняється на підставі: судового рішення про заборону вчинення реєстраційних дій, що набрало законної сили; заяви власника об'єкта нерухомого майна про заборону вчинення реєстраційних дій щодо власного об'єкта нерухомого майна.

Слід звернути увагу, що Законом передбачені випадки, коли відповідна заява власника не буде прийнята, а саме у разі: невстановлення особи заявника; невстановлення належності об'єкта нерухомого майна заявнику на праві власності; повторного подання такої заяви, якщо не спливає п'ятиденний строк, з моменту подачі первісної заяви або реєстрації судового рішення про скасування судового рішення, на підставі якого уже зупинялось проведення реєстраційних дій [2].

По-четверте, Законом передбачено скасування процедури зупинення розгляду документів для державної реєстрації ФОП та бізнесу.

З цього часу державний реєстратор не зупинятиме розгляд документів, поданих для державної реєстрації ФОП чи бізнесу з недоліками та, відповідно, не надаватиме строк для усунення таких недоліків, а відразу відмовлятиме у державній реєстрації.

До прикладу, раніше у разі подання документів або відомостей не в повному обсязі, заявнику надавався строк для усунення таких недоліків. Натомість відповідно до Закону це є підставою для відмови у державній реєстрації.

За цих обставин, якщо протягом місяця з дня прийняття рішення про відмову заявником повторно подано документи для відповідної державної реєстрації, адміністративний збір не справляється [2].

По-п'яте, передбачається розірвання договору оренди землі лише за погодженням загальних зборів. Тобто, юридична особа – орендар землі сільськогосподарського призначення може розірвати договір оренди лише за наявності рішення загальних зборів про погодження розірвання такого договору. Це пов'язано з тим, що за Законом правочин про розірвання договору оренди (суборенди) землі сільськогосподарського призначення є значним правочином. У разі розірвання договору оренди за відсутності згоди загальних зборів, такий правочин буде вважатися нікчемним.

Водночас, таке положення не поширюється на акціонерне товариство, повне та командитне товариства, юридичну особу публічного права, а також на юридичну особу, статутом якої прямо передбачено, що такий правочин не є значним.

Відтак, внесені законодавцем зміни фактично удосконалюють існуючі та запроваджують нові механізми протидії рейдерству викликані умовами воєнного стану. Щодо нових змін, то основною з них є норма про неможливість розірвання договору оренди сільськогосподарської землі без згоди учасників товариства. З-поміж іншого, Закон оновлює правила у сфері державної реєстрації, зокрема, можливість реєстрації в автоматичному режимі, зупинення строків оскарження реєстрації. Проте, наскільки ефективними будуть такі нововведення у боротьбі з рейдерами, зможе показати лише практика.

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству : Закон України від 12 травня 2022 року № 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text>

2. Протидія рейдерству : діє новий Закон. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/protidiya-rejderstvu-diye-novij-zakon/>

УДК 347.99

DOI: 10.31733/17-03-2023-722-724

Артем МОРОЗ

студент ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

к.ю.н. Марина ПОЛЩУК

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВРЕГУЛЮВАННЯ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України система судочинства набула значних змін щодо законодавчого регулювання. Природа судової влади, без сумніву, відрізняє її від законодавчої влади: суди не створюють нових норм права, не ухвалюють законів, але суди, безумовно, виступають закономірною системно-визначальною завершальною стадією правотворчості, що надає правотворчості остаточної форми.

Перш за все, на нашу думку є доречним здійснити огляд змін законодавчої бази, що зумовила зміни в сфері здійснення права на звернення з касаційною скаргою. Від 26.04.2022 був зареєстрований проект закону «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України» [7]. Перш за все, хотілося б звернути увагу на те, що для всіх судів, що знаходяться на території де ведуться бойові дії були здійснені зміни, що пов'язані зі змінами територіальної підсудності. Перш за все, суди, які зазнають небезпечного впливу з боку агресора повинні змінити своє місцезнаходження на іншу, більш безпечну територію. змін набула територіальна підсудність справ, це означає, що у разі загрози життя чи неможливості проведення судового засідання допускається зміна місця знаходження суду. Відповідно до ст. 12-2 та ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплено положення щодо здійснення судочинства в період воєнного стану [8]. Більшість змін були пов'язані зі зміною процесуальних строків, та введенням підстави для їх перенесення через воєнний стан. [2]

Проект закону передбачає два розділи, перший розділ включає внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України, що безпосередньо стосується змін в касаційному провадженні. Другий розділ буде передбачати основні питання, що стосуються набрання чинності цим законом сили. [1]

Перше, що хотілося зазначити, це впровадження в судову систему більше проваджень письмового провадження. Таким чином, усі касаційні скарги пропонується розглядати в письмовому провадженні, але, це не буде стосуватися цивільного процесу, на нашу думку, таке впровадження може негативно вплинути на систему касаційного

провадження з цивільних справ, варто розглядати усі сфери судочинства за рівними критеріями, щоб не було утиску прав скажників. [6]

Вручення судових рішень хочуть впровадити шляхом їх розміщення на сайті, тобто, «шляхом розміщення інформації на офіційному вебпорталі судової влади з посиланням на веб адресу такого судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень» [9]. З цього приводу варто звернути увагу на законопроект Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус судів" який містить відсылку на Портал «Дія». На даний час, більшою інформацію законодавство не наповнено, однак, законопроекти в більшості випадків ще є в стадії розробки.

Також, розглядається можливість дистанційної участі учасників суду в касаційних провадженнях. На сьогодні, на нашу думку, дане положення можна реалізувати через платформу «Електронний суд». Однак, варто враховувати моменти, що стосуються забезпечення зв'язку, доступу до мережі Інтернет, та ін. [6]

Отже, законодавство, що передбачає можливість здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану знаходиться на стадії розробки, ми вважаємо, що законодавець повинен здійснювати негайні дії для вдосконалення системи судоустрою та здійснення судового провадження. Система потребує змін, щодо доступу багатьох людей до правосуддя в таких складних умовах існування. Не варто забувати, що діяльність суду це впершу чергу забезпечення конституційних прав особи на право судового захисту.

Таким чином, касаційне провадження є безпосереднім продовженням руху цивільної справи по судових інстанціях. Завданнями касаційного провадження є перевірка правильності застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права. [5] Касаційне провадження є самостійною формою забезпечення однакового застосування законодавства судами першої та апеляційної інстанцій. Основна функція суду касаційної інстанції полягає в перевірці законності і обґрунтованості оскаржених (опротестованих) судових рішень першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку. Значення касаційного провадження полягає в тому, що воно забезпечує законність рішень і ухвал суду першої і апеляційної інстанції, захист прав, свобод і охоронюваних законом інтересів осіб, які беруть участь у справі, захист публічних інтересів, а також забезпечує однакове застосування закону судами України та превентивну їх дію, спрямовану на попередження порушення законності громадянами. [4]

Суб'єктами права касаційного оскарження виступають сторони та інші особи, які брали участь у справі, а також особи, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Об'єктами касаційного оскарження є: 1) рішення та ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку; 2) рішення та ухвали апеляційного суду. Оскаржувати в касаційному порядку рішення можна в будь-якому разі, якщо для цього наявні відповідні підстави. Деяко по-іншому вирішується питання стосовно касаційного оскарження ухвал суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також постановлених за результатами їх перегляду ухвал апеляційного суду. Такі ухвали можуть бути оскаржені у касаційному порядку лише у тому разі, коли вони перешкоджають подальшому провадженню у справі. [2]

Повноваження суду касаційної інстанції — це сукупність його прав та обов'язків, пов'язаних з застосуванням процесуально-правових наслідків щодо рішень і ухвал суду першої інстанції та апеляційної інстанції, постановлених у цивільних справах, законність яких перевіряється в касаційному порядку. Підставою до відміни судового рішення служить його незаконність і необґрунтованість. Судове рішення вважається незаконним за умови, якщо встановлено порушення або неправильне застосування норм матеріального або процесуального права. [3]

У юридичній літературі такі порушення процесуального права підрозділяють на дві групи - порушення, що спричиняють у всіх випадках за собою відміну рішення (безумовні підстави) та порушення, які хоч і спричинили за собою незначні порушення процесуальні закону, але не надали і не могли надати істотного значення для правильного виведення суду. Стаття 386 ЦПК України визначено перелік підстав, за яких особа, що вважає, що її права були порушені винесенням рішення чи ухвали апеляційного суду може звернутися до суду вищої інстанції через «неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права». А саме, це стосується підстав: 1) Суд вирішуючи справу допустив помилку, та не врахував висновків суду та судової практики щодо вирішення даного спору; 2) Якщо скажником є вмотивовані обґрунтування щодо

необхідності відступлення від висновку суду, що стосується застосування норм права;
3) Якщо судова практика не містить вироку Верховного суду щодо регулювання подібних правовідносин.

Що стосується питання залишення касаційної скарги без руху чи її повернення, воно повинно регулюватися нормами ст. 393 ЦПК України. Цивільним законодавством чітко передбачено випадок, за яким касаційна скарга залишається без руху, про що суд постановляє ухвалу. Недодержання вимог цивільно-процесуального кодексу щодо змісту та форми касаційної скарги є підставою для відмови у відкритті касаційного провадження. Тому, хоча Конституція України та ЦПК України передбачає право на судовий захист, однак на особу покладається обов'язок дотримання усіх процесуальних вимог. Також, цікавим є встановлення норми, відповідно до якої, у разі спливу одного року особа не може звернутися до касаційного суду, навіть маючи на це достатні підстави. Однак, дане положення не стосується випадків, коли особа не могла подати скаргу через обставини непереробної сили. Також, касаційна скарга може не прийматися з підстав, що передбачені п. 4 ст. 393 ЦПК України, а саме: «якщо скарга подана особою, яка не має процесуальної дієздатності; скаргу було подано до суду, що не є судом касаційної інстанції; є наявною заява про відкликання касаційної скарги; касаційна скарга містить підстави, що не передбачені за розглядом компетенції касаційного суду». Закон зобов'язує суд касаційної інстанції виконувати «суцільну» перевірку щодо підсумкових судових рішень, що оскаржуються, і вибірково - за проміжними судовими рішеннями. [9]

Отже, законодавство, що передбачає можливість здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану знаходиться на стадії розробки, ми вважаємо, що законодавець повинен здійснювати негайні дії для вдосконалення системи судоустрою та здійснення судового провадження. Система потребує змін, щодо доступу багатьох людей до правосуддя в таких складних умовах існування.

1. Проскурняк І.Г. Суд і процес в Київській Русі. Незалежний суд - гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (30 трав. 2009 р.). Чернівці. 2009. с. 212
2. Глущенко С.В. Касаційне оскарження як конституційна засада перевірки судових рішень.: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
3. Закропивний О.В. Розвиток територіальної організації судів в Україні до судової реформи 1864 року (історико-правовий аспект). Адвокат. 2012. №.6. С. 15
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 08.11.2022).
5. Помазанов А. В. Здійснення права на касаційне оскарження та відкриття касаційного провадження. Вісник Національного технічного університету України Київський політехнічний інститут. Політологія. Соціологія. Право. 2018. №2. С. 132-136.
6. Поліщук М.Г. «Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану» Юридичний науковий електронний журналу стр.168
7. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 6 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 08.11.2022).
8. Про судоустрій і статус суддів. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/conv#n250> (дата звернення: 08.11.2022).
9. Помазанов А. В. Касаційне провадження у цивільному процесі України в контексті міжнародних стандартів судочинства. Приватне право і підприємництво. 2018. №. 18. С. 84-89.
10. Нестеренко А. А. Ознаки, завдання та функції касаційного оскарження судового рішення. Scientific notes of Lviv University of Business and Law. 2020. Т. 26. С. 159-164.

УДК 347.99
DOI: 10.31733/17-03-2023-725-727

Анастасія НОВКОВА
студентка ННІ права та інноваційної освіти
Науковий керівник:
к.ю.н. **Марина ПОЛЩУК**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІН ПОРЯДКУ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ: ОСНОВНІ НЕДОЛІКИ ТА СПОСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

З 24.02.2022 року, правова система держави набула значних змін з провадженням воєнного стану по всі території України. Є цілком логічно, що з впровадження надзвичайного стану повсякденна діяльність багатьох державних органів буде мати ненормований графік роботи. Дана проблема торкнулася також судової системи. Взагалі, доречним було б зазначити, що не беручи до уваги усі складнощі з початком війни, держава здійснює налагодження та забезпечення стабільної роботи багатьох органів державної влади. На сьогодні, ми можемо простежити чітке дотримання конституційної гарантії «заборони обмеження права на судовий захист». [4]. Тобто, за будь-яких умов, кожна людина має право звернутися для відновлення чи захисту своїх прав. Законодавчі органи затвердили Закон України «Про правовий режим воєнного стану» яким чітко зазначено норму, що встановлює виключність функції правосуддя, та її застосування лише судами [3].

Отже, на нашу думку, буде доречним здійснити аналіз нововведень у зв'язку з воєнними діями на території України щодо регулювання апеляційного провадження в сфері цивільного судочинства. Здійснити загальний розгляд основних недоліків, та висунути пропозиції щодо удосконалення системи законодавства в період воєнного стану. [2].

Найбільш актуальним є аналіз діяльності системи судів на окупованих територіях, чи територіях де ведуться бойові дії. Внесенні зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дають змогу дійти до висновку, що правила територіальної підсудності на таких територіях мають дещо інший характер. Відповідно до ч. 7 ст. 147 визначено, що «у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану отже бути змінено територіальну підсудність судових справ шляхом її передання до суду, що найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя» [3].

Що стосується процесу розгляду справи, то більш доступнішою стала можливість його перенесення чи відкладення, тому що, враховуючи небезпечні умови життя на сьогодні не кожний учасник судового процесу зможе бути присутнім, та навіть не завжди подати заяву про відкладення розгляду справи. На нашу думку, держава повинна врегулювати низку питань пов'язаних з доступом кожного учасника до судового провадження шляхом залучення системи електронного суду. [1].

Більш актуального значення набуває інститут подовження процесуальних строків. Проблема виникає в тому, що на сьогодні немає чіткої норми, що регулює правовідносини щодо можливого подовження процесуального строку через причину воєнного стану. Тобто, більшість науковців вказують на те, що позивач, чи особа, що подала апеляційну скаргу можуть лише заявити щодо відкладення розгляду справи, однак, не подовжити строк на її вирішення. Через такий характер подій, ми можемо чітко зрозуміти, що більшість судових проваджень, що зараз перебувають на розгляді суду будуть мати невизначений статус. Якщо запровадити подовження процесуальних строків, то суд зможе більш детально розглянути справу, здійснити низку процесуальних питань. [6]. Перенесення судового розгляду перш за все – невизначеність, тобто, практична реалізація судового розгляду через деякий час буде мати безліч питань, а також, може призвести до порушення прав громадян, тому що, багато людей повинні будуть спиратися на рішення суду першої інстанції, який можливо має неправомірний характер. Крім того, перенесення справи без чітко визначеного строку порушує принцип розумності строків, законності та розумності. Варто розуміти, що повага до суду, та ставлення до нього як справедливого органу буде відсутня через неналагоджену судову систему, що може порушувати права особи.

Узагальнюючи, можемо викремити основні положення, що характеризують інститут апеляційного оскарження. Апеляційне оскарження і перевірка рішень і ухвал суду першої інстанції, що не набрали чинності (законної сили) як процесуальна гарантія захисту прав і охоронюваних законом інтересів сторін, інших осіб, які брали участь у розгляді справ і зміцнення законності і виконання завдань цивільного судочинства досягається реалізацією ними права на оскарження судових актів і перевіркою судом апеляційної інстанції їх законності і обґрунтованості шляхом повторного розгляду справи (перевірення), з можливістю вставити нові факти, досліджувати нові докази, а також докази, які до сліджувалися судом першої інстанції з порушенням встановленого порядку. [3].

Право на апеляційне оскарження — необхідний складовий елемент права на справедливий судовий розгляд, оскільки дозволяє усунути допущені судові помилки. Інститут оскарження та перевірки судових рішень бере свій початок у римському праві, проходить тривалий шлях становлення та розвитку та знаходить своє місце у судовій системі українського законодавства. Важливість апеляції у цивільному судочинстві не викликає сумнівів як у теоретиків, так і у практиків, що діють. Саме інститут апеляційного провадження є необхідною гарантією забезпечення конституційного права на судовий захист прав і свобод людини і громадянина. Основні функції та завдання суду апеляційної інстанції проявляються перш за все з аналізу ЦПК України. Суд другої інстанції сприяє уніфікації судової практики, тобто, він повинен встановлювати однакове тлумачення та застосування закону. Крім того, ми дійшли до висновку, що суд апеляційної інстанції здійснює систематичний контроль за правильним судовим правозастосуванням та його діяльністю взагалі, а також, гарантування сторонам можливості скасування неправильних судових актів.

Досить оптимальним для реалізації розумних строків судового захисту є і встановлений термін оскарження, впродовж якого справа і скарга мають бути направлені до суду апеляційної інстанції. Щодо цього варто зауважити, що значну роль відіграє принцип розумності строків, що є безпосередньо одним з головних принципів цивільного судочинства. Перш за все, ст. 121 ЦПК закріплює: «суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій». Частина 2 ст. 354 ЦПК закріплює положення щодо врегулювання обставин, та права на поновлення строку для апеляційного оскарження, якщо особа мала поважні причини для його пропуску. Апеляційне провадження є однією із стадій цивільного процесу регламентованою Розділом V ЦПК України. У процесі її реалізації проводиться перевірка судових рішень та ухвал, що не набрали законної сили, прийнятих судами першої інстанції. Право заявити скаргу щодо незгоди з рішенням суду є важливою гарантією прав учасників цивільного судочинства. Безпосередньо, статтею 355 ЦПК закріплено правило звернення з апеляційною скаргою до суду апеляційної інстанції. Що стосується змісту апеляційної скарги. Відповідно до ст. 356 ЦПК «апеляційна скарга подається у письмовій формі». Перш за все, апеляційна скарга повинна відповідати вимогам ст. 356 ЦПК, а саме: 1) найменування суду; 2) найменування та загальна інформація про апелянта, та інших учасників процесу; 3) рішення чи ухвала суду, яка буде ухвалюватися. [2].

Невідповідність судового акта наведеним вимогам свідчить про те, що в суді першої інстанції було допущено помилку, яка підлягає усуненню в суді другої інстанції. Важливим є встановлення форми розгляду апеляційної скарги, цивільне судочинство закріплює процедуру спрощеного позовного провадження для розгляду апеляційної скарги. Зазначена особливість прийняття рішення судом у рамках спрощеного провадження полягає в тому, що воно зводиться до оголошення лише вступу та резолютивної частини. Інститут апеляції у механізмі реалізації права на судовий захист є невід'ємним інструментом, і тому потребує виявлення проблем та визначення можливих напрямів їх вирішення. [6].

Що стосується здійснення апеляційного оскарження в умовах воєнного стану. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій уведено воєнний стан, здійснюється лише судами. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно приймаються рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом. [5].

Справи, які не є невідкладними, розглядатимуться лише за наявності письмової згоди на це всіх учасників судового провадження. Що стосується процесу розгляду справи, то більш доступнішою стала можливість його перенесення чи відкладення, тому що, враховуючи небезпечні умови життя на сьогодні не кожний учасник судового процесу зможе бути присутнім, та навіть не завжди подати заяву про відкладення розгляду справи.

Більш актуального значення набуває інститут подовження процесуальних строків.

Проблема виникає в тому, що на сьогодні немає чіткої норми, що регулює правовідносини щодо можливого подовження процесуального строку через причину воєнного стану. При цьому аналіз судової практики засвідчує, що саме лише посилання на факт впровадження на території України воєнного стану не є безумовною підставою для поновлення процесуального строку у справі.

1. Менюк Д. О. Історія становлення та розвитку інституту перегляду судових рішень у цивільному процесі України. Журнал внесено до міжнародних наукометричних баз HeinOnline (США) та. 2019. С. 233.
2. Гетманцев О.В. Формування та розвиток цивільного процесуального законодавства в Україні: питання історичної періодизації. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. 2013. Вип. 644. С. 83–86.
3. Думич Х.М. Австрійський цивільний процесуальний кодекс 1895 року: причини укладення, структура і зміст. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 32(1). С. 17–19.
4. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ
5. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 : станом на 15 черв. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text> (дата звернення: 31.10.2022).
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 15 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 31.10.2022).
7. Шамара Р. П. Загальна характеристика апеляційного провадження в цивільному судочинстві України. The 18 th international scientific and practical conference «modern science, practice, society»(25-26 may 2020). Boston, USA 2020. 514 р. 2020. с. 475.
8. Орленко А. І., Юридична особливність апеляційного провадження. 2022. С. 230

УДК 347.78

DOI: 10.31733/17-03-2023-727-728

К. ОМЕЛЬЧЕНКО

студентка

міжнародно-правового факультету

Науковий керівник:

д.ю.н., проф. **Т. КУРМАН**

*(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)*

ПРАВО УКРАЇНСЬКИХ АВТОРІВ НА ВИНАГОРОДУ В МЕЖАХ ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО РИНКУ ВІДПОВІДНО ДО УНІФІКОВАНИХ АКТІВ ЄС

Розвиток цифрових технологій стосується багатьох сфер сучасного життя, в тому числі й сфери авторського і суміжних прав. Сучасний розвиток науково-технічного прогресу, поява нових можливостей для відтворення та введення у цивільний оборот результатів творчої діяльності, з одного боку, забезпечує нові інноваційні можливості для розвитку творчого потенціалу митців-авторів, а з іншого, створює ситуацію, за якої автори фактично позбавлені можливості отримати значну частину своєї законної винагороди, що залишається на рахунках власників відповідних платформ-посередників чи піратських веб-сайтів.

Загалом, право інтелектуальної власності являє собою сукупність особистих немайнових та майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності. Особисті немайнові права - право на присвоєння творчому результату свого імені чи спеціальної назви; право на видання твору під своїм іменем чи під псевдонімом; право вимагати чи забороняти зазначати своє ім'я при використанні твору; право на недоторканність твору. Відповідно майнове право - право на використання твору шляхом його переробки, що тісно пов'язане з особистим немайновим правом на недоторканність твору [1, с. 242 -243].

Відповідно до ст. 37 Закону України “Про міжнародне приватне право” до правовідносин у сфері захисту прав інтелектуальної власності застосовується право держави, у якій вимагається захист цих прав. Таким чином навіть до набуття Україною

членства в ЄС, до українських авторів, що створюють свої праці в одній з держав-членів ЄС, у випадку порушення їхніх прав будуть застосовуватися єдині стандарти, прийняті у ЄС. Наприклад, якщо громадянин України написав пісню, а громадянин Польщі продає цю пісню через онлайн-платформу в Польщі без зміни форми та змісту, без доволу нашого громадянина, то для захисту прав громадянина України застосовуватиметься польське законодавство, що має відповідати Директивам та Регламентом ЄС.

07 червня 2019 р. набула чинності Директива (ЄС) 2019/790 Європейського парламенту та Ради від 17.04.2019 р. про авторське право та суміжні права в межах єдиного цифрового ринку (далі Директива), яка доповнює попередні Директиви 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. Її метою є встановлення правил, що спрямовані на подальшу гармонізацію законодавства ЄС, що застосовується до авторського права та суміжних прав [2, с. 84].

Ця Директива містить низку положень, присвячених виплаті справедливої винагороди авторам та виконавцям. Так, у ст. 14 Директиви закріплено обов'язок прозорості: держави, які її підписали мають забезпечити, щоб автори та виконавці отримували регулярно та з урахуванням особливостей кожного сектору вчасну, адекватну та достатню інформацію про експлуатацію своїх творів від тих осіб, яким вони надали ліцензію або передали свої права, зокрема щодо способів використання, отриманих доходів та належної винагороди [2, с. 87]. Відповідно до ст. 18 держави-члени мають гарантувати, що коли автори ліцензують або передають свої виключні права на використання продюсеру, мовнику, видавцеві, лейблу або іншій подібній стороні, вони мають право «отримувати відповідну і пропорційну винагороду». До речі, слід підкреслити, що дана категорія не є нормативно визначеною, а є оціночною. А у випадку, якщо спочатку узгоджена винагорода виявляється непропорційно низькою порівняно з усіма наступними відповідними доходами, отриманими від використання творів та виконань, то згідно із ст. 20 держави-члени мають забезпечити право авторів вимагати від сторони, з якою було укладено договір, або від її правонаступників додаткової, належної та справедливої винагороди [3; 4 с. 66]. При цьому пунктом 1 ст. 3 Директиви встановлено, що держави-члени мають передбачити виняток із прав авторів щодо репродукцій та витягів, вироблених дослідницькими організаціями з метою здійснення аналізу тексту та даних творів чи інших предметів, до яких вони мають законний доступ для цілей наукових досліджень [2, с. 85]. Крім того ст. 22 вимагає, щоб держави-члени вводили право відкликання, яке може бути реалізоване, коли автор або виконавець надає виключні права виробнику, видавцеві, лейблу або аналогічній стороні, яка не може використовувати твір. Таким чином авторам і виконавцям буде дозволено шукати інші способи використання свого твору, якщо протягом тривалого часу його не використовували [4, с.??].

Висновки. Українські автори у ЄС користуються захистом, передбаченим положеннями уніфікованих актів, які мають знайти закріплення і в законодавствах держав-членів: Директиви 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. Вагомим надбанням стосовно захисту прав авторів у цифровому просторі, зокрема, на оплату, є Директива (ЄС) 2019/790 Європейського парламенту та Ради від 17.04.2019 р. про авторське право та суміжні права в межах єдиного цифрового ринку. Її положення зобов'язують держави-члени імплементувати до свого національного законодавства положення щодо виплати справедливої винагороди авторам та виконавцям та можливості перегляду укладених ними договорів про передання прав та ліцензійних договорів. Вказані положення є універсальними, хоча й зазначені в цій Директиві, однак не є пов'язаними лише з використанням творів у цифровій формі. Однак реальна цінність та ефективність Директиви буде наочною лише при практичному застосуванні та за наявності низки преюдиційних рішень Суду ЄС з тлумачення її положень.

1. Петряев С.Ю.. Особливості реалізації окремих авторських прав. Часопис Київського університету права. 2019. № 4. С. 242 –248.

2. Коршун О.Т. Директива про авторське право на єдиному цифровому ринку: окремі питання впровадження норм Директиви ЄС в Україні. Збірник наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». 2021. №3. С. 80 – 91.

3. Андрощук Г. Директива ЄС з авторського права: статті, що викликають занепокоєння у власників торгових марок. Юридична газета. 2021. URL : <https://jur-gazeta.com/golovna/direktiva-es-z-avtorskogo-prava-statti-shcho-viklikayut-zanepokoennya-u-vlasnikiv-torgovih-marok.html>. (дата звернення 11.11.2022)

4. Капіца Ю.М. Директива 2019/790/ЄС про авторське право в єдиному цифровому ринку та питання адаптації законодавства України. Інформація і право. 2019. №30. С. 65–77.

УДК 347.964.1
DOI: 10.31733/17-03-2023-729-727

Мирослава ПОЛЩУК
студентка ННІ права та інноваційної освіти
Науковий керівник:
к.ю.н. **Марина ПОЛЩУК**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОСОБА, ЯКА НАДАЄ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ТА СПРИЯЄ РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЮ СПРАВ В СУДІ

Правову допомогу може надавати особа, котра являється фахівцем у галузі права та має право надавати юридичну допомогу відповідно до закону.

Маючи на меті забезпечення реалізації встановлених прав і свобод людини і громадянина Конституція України закріплює певні правові гарантії. Зокрема, ч. 1 ст. 59 Конституції встановлює право кожного на юридичну допомогу. Право на юридичну допомогу – це можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги, гарантована Конституцією [9].

Тож, залучення особи, яка надає юридичну допомогу, являється однією із форм реалізації права на юридичну допомогу, передбаченого ч. 1 ст. 59 Конституції та ст. 15 ЦПК України.

Особа, яка надає правову допомогу має:

бути фахівцем у галузі права;

мати право надавати юридичну допомогу відповідно до положень закону.

Суб'єктами надання юридичної допомоги можуть бути: адвокат, нотаріус, патентний повірений, аудитор, спеціалісти в галузі права (особи з вищою юридичною освітою та які не належать до інших категорій правових радників), юридичні особи приватного права.

Не вважаються юридичними радниками особи, котрі [8, с. 32]:

перебувають у робочих відносинах з юридичними особами, до службових обов'язків яких входить надання юридичних послуг цій юридичній особі; [2, с. 1]:

перебувають на державній службі, в органах місцевого самоврядування, до посадових обов'язків яких належить надання юридичних послуг;

нотаріуси під час здійснення нотаріальних дій.

Підкреслимо, що особа, яка надає юридичну допомогу, не може бути ототожнена з представником, хоча в їх якості можуть виступати одні й ті ж самі особи (приміром, адвокат). [8, с.9]:

З цього приводу скажемо, що особа, яка надає юридичну допомогу, відноситься до інших учасників процесу, а представник до осіб, котрі є учасниками справи. Отже, особа, яка надає юридичну допомогу, порівнюючи з представником, не діє від імені іншої особи, не користується правами представника і не несе його обов'язків. Вона не може бути юридично зацікавлена у вирішенні справи, і від її дій не залежить виникнення, розвиток та припинення цивільного судочинства. [2, с. 189]:

Відмінність процесуального статусу особи, яка надає юридичну допомогу, та представника має велике практичне значення. Це впливає на можливість відшкодування витрат на надання юридичної допомоги.

Виділяють наступні види юридичної допомоги [7, с. 69]:

консультація та роз'яснення з юридичних питань;

підготовка клопотань, скарг та інших правових документів;

надання юридичного висновку;

медіація (юридична допомога, яка має метою досягнення компромісу між законними інтересами та вимогами двох та більше осіб для припинення спору між ними);

інші юридичні послуги, які не заборонені законодавством.

Особа, яка надає юридичну допомогу, має обмежене коло процесуальних прав. До них відносять [2, с. 189]:

право на ознайомлення з матеріалами справи та робити з них витяги;

право на знання копій документів, що долучені до справи;
право брати участь у судовому засіданні.

На юридичну допомогу при розгляді цивільних справ мають лише особи, котрі є учасниками справи. Вони мають звернутися до суду із заявою про допуск особи, яка надає юридичну допомогу, до участі у цивільній справі. Після розгляду даного клопотання суд виносить ухвалу.

У зв'язку з тим, що Закон не передбачає підстави для відмови у прийнятті цього запиту, то, якщо особа відповідає вимогам, що передбачені у ЦПК України, суд має винести ухвалу про допуск її до участі у розгляді та вирішенні цивільної справи.

У випадках, якщо фізичні особи користуються послугами фахівців без залучення їх до участі у цивільному процесі за рішенням суду, останні не набувають процесуального статусу особи, яка надає юридичну допомогу.

Тож, підсумовуючи данне питання, зазначимо, що нами були розглянуті основні права та повноваження осіб, що сприяють розгляду і вирішенню цивільних справ. Правову допомогу може надавати особа, котра являється фахівцем у галузі права та має право надавати юридичну допомогу відповідно до закону. Нами було відмічене те, що не слід ототожнювати особу, яка надає юридичну допомогу та представника. Відмінність процесуального статусу особи, яка надає юридичну допомогу, та представника має велике практичне значення. Це впливає на можливість відшкодування витрат на надання юридичної допомоги.

Баглай Т.О. Правовий статус експерта та спеціаліста в цивільному процесі. Проблеми законотворчого процесу в Україні : шляхи вирішення та перспективи розвитку : зб. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та юристів. Дніпропетровськ, 2017. С. 15-20.

Балюк І.А. Перекладач у господарському та інших судових процесах України. І.А. Балюк Порівняльно-аналітичне право. № 3. 2016. С. 89–92.

Василів С., до питання правового статусу інших учасників судового процесу в цивільному судочинстві. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки". Цивільне право і процес. № 3 (27), 2020 р., с. 1-7.

Васильєва-Шаламова Ж.В. Роль і місце перекладача в реалізації принципу мови судочинства в цивільному процесі України. Ж.В. Васильєва-Шаламова. Вісник Академії адвокатури України. Т. 12. № 1(32). 2017. С. 61–69.

Грабовська О., Вілінський М., експерт у цивільному судочинстві. Підприємство, господарство і право 2021 р., с. 5-10.

Заварза Т. В. Порівняльний цивільний процес : навч.-метод. посіб. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 156 с.

Заяць О., Скриньковський Р. Проблемні аспекти участі експерта у цивільному судочинстві України. 2019. № 9. С. 3001-3011.

8. «Критерії ефективності судової влади, окремі напрями підвищення ефективності цивільного судочинства» Colloquium-journal № 30(153), 2022

Część 3 (Warszawa, Polska) str.54

УДК 347.45/.47
DOI: 10.31733/17-03-2023-731-732

М. РАК

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Марина ЛОГІНОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Суспільство складається із сукупності суспільних відносин у різноманітних галузях та відповідно сферах діяльності людини. Не є винятком, й суспільні відносини. Які регламентуються Цивільним кодексом України (далі – ЦК України), тобто цивільно-правові відносини. Відповідно в таких цивільно-правових відносинах існують суб'єкти, які володіють відповідними правами та обов'язками, визначеними чинним законодавством [3]. В розрізі нашої теми нас власне цікавить питання щодо чого виникають цивільні права та здійснити аналіз одного видів об'єктів цивільних прав, а саме послуг як об'єкта зазначеного виду прав.

Питання послуг як об'єкта цивільних прав стало предметом дослідження багатьох вчених, таких як В.А. Васильєвої, В.В. Вітрянського, Н.В. Дроздової, О.С. Іоффе, М.В. Короткова, В.В. Резнікова, Д.І. Степанова, Н.В. Федорченко, Є.Д. Шешеніна та інших. Отже, виклад матеріалу необхідно почати із визначення поняття послуг як об'єкта цивільно-правових відносин. Адже, виникають певні недоліки у чинному законодавстві, які полягають у тому, що законодавчо тлумачення поняття послуг не визначено. Глобальність цього недоліку полягає в тому, що зазначене поняття можна розглядати з різних аспектів, тобто як правову категорію та відповідно економічної [4].

Розпочати нас аналіз доречно із зазначення того, що послуги є одним із видів об'єктів цивільних прав, що визначено статтею 177 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Не зважаючи на те, що послуги чинним законодавством визнаються об'єктами цивільних прав, нормативне визначення та розкриття обсягу зазначеного поняття відсутнє, як вже було сказано раніше. Водночас у цивільному законодавстві України відсутнє поняття «послуга», ст. 901 ЦК України містить визначення договору про надання послуг, за яким одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Отже, надання послуги завжди передують замовлення щодо її надання, а також вона споживається у процесі здійснення певної діяльності [1].

Також поняття послуг визначено й Законом України «Про захист прав споживачів», відповідно до якого послугою є діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. У свою чергу серед науковців доволі поширеним є таке поняття послуг: «...правомірні дії суб'єктів правовідносин, в результаті яких задовольняються певні потреби інших осіб» [2].

Із зазначеного випливає, що незважаючи на те, що у різних сферах поняття послуг є доволі різноманітним. Але, навіть не зважаючи на це, зазначені поняття мають спільні ознаки, які проявляються в тому, що, по-перше, послуга це вчинення певної дії чи діяльності, яка обов'язково відповідає чинному законодавству. По-друге, перед наданням певного виду послуг передують укладення відповідного договору. По-третє, здійснення послуг спрямоване на задоволення особистих потреб особи (замовника). Відсутність матеріального характеру, синхронність та якість надання послуги є наступними її ознаками [5].

Отже, з вищевикладеного можемо зробити висновок, що цивільно-правові відносини є доволі різноманітними та передбачають доволі багатий спектр об'єктів цивільних прав. Одним з таких об'єктів є послуги. Законодавчо послуги визначено як об'єкт цивільних прав, а от тлумачення цього поняття законодавець не визначив. Отже, провівши

порівняльний аналіз відповідних нормативно-правових актів та науковців можемо зробити висновок, що послуги як об'єкт цивільних прав передбачають діяльність, попередньо визначено договором, положення якого не суперечать чинному законодавству, та яка передбачає задоволення особистих потреб особи, яка замовила здійснення певного виду послуг (замовника).

1. Цивільний кодекс України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.11.2022);
2. Закон України «Про права споживачів» Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст.379 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 04.11.2022);
3. Донець А.Г. Правові ознаки послуги як об'єкта цивільних прав Актуальні проблеми приватного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Актуальні проблеми правознавства 2017 №1 т.2 93 присвяч. 93-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків, 27 лют. 2015 р. Харків, 2015. С. 285–290;
4. Скрипник В.Л. Послуги як особливий об'єкт цивільних прав URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc36/part_2/11.pdf
5. Світлак І. Послуга як об'єкт цивільних прав URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article>

УДК 349.3

DOI: 10.31733/17-03-2023-732-733

А. РИБАЛКО

здобувач вищої освіти,

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **М. СМОЛЯРОВА**

(Національний університет
«Запорізька політехніка»)

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ВІКОМ В УКРАЇНІ У ПОРІВНЯННІ З РЕСПУБЛІКОЮ ПОЛЬША

Держава як соціальна інституція повинна захищати громадян не тільки в міжнародних та публічних правовідносинах, а й у соціальній сфері. Однією з найбільш вразливою категорією громадян є особи, які досягли пенсійного віку.

Пенсії за віком існують не тільки у законодавстві України, а у законодавстві більшості розвинених країн, зокрема, країн Євросоюзу. Враховуючи, що Україна стала країною-кандидатом на вступ до Європейського Союзу, вважаємо доречним порівняти пенсійне законодавство України з однією з країн Євросоюзу. На наш погляд, найлогічнішим буде порівняння правових норм України та Республіки Польща, адже й історично і географічно ці дві країни досить близькі.

Почати варто безпосередньо з віку, з якого особа має право на допомогу від держави. Згідно зі Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1], а саме частинами 1 та 3 статті 26, особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років за наявності страхового стажу не менше 15 років по 31 грудня 2017 року. У разі відсутності, починаючи з 1 січня 2019 року, страхового стажу передбаченого законодавством, право на призначення пенсії за віком мають особи після досягнення віку 65 років. При деяких обставинах цей вік може бути змінено – і це передбачено чинним законодавством – однак за загальним правилом застосовується положення статті 26 вищезазначеного закону.

У Республіці Польща дуже схожий підхід до віку, з якого особи можуть мати право на пенсійні виплати. Згідно із статтею 24 Закону про пенсії та пенсії по інвалідності від Фонду соціального страхування [2], застраховані особи, які народилися після 31 грудня 1948 року, мають право на пенсію за віком після досягнення пенсійного віку не менше 60 років для жінок і не менше 65 років для чоловіків. Такий пенсійний вік діє у країні з 1 жовтня 2017 року [3]. Отже, у Польщі законодавець вирішив зробити різний пенсійний вік для чоловіків і жінок, в той час, коли в Україні за загальним правилом пенсійний вік настає для обох статей у одному віці – 60 - 65 років в залежності від наявності та тривалості

страхового стажу.

Наступним пунктом порівняння хотілося б зазначити страховий (або ж трудовий) стаж, який в порівнюваних країнах дещо відрізняється. В Україні це, згідно з законом, для особи 60 та більше років наявність страхового стажу не менше 15 років по 31 грудня 2017 року. У разі відсутності, починаючи з 1 січня 2019 року, такого страхового стажу, право на призначення пенсії за віком мають особи після досягнення віку 65 років за наявності страхового стажу від 15 до 19 років. У Польщі ж страховий стаж, необхідний для отримання пенсії, становить 20 років для жінок і 25 років відповідно для чоловіків. Проте, якщо немає такої кількості років стажу, пенсійне забезпечення все одно буде виплачено, але в меншому розмірі – залежно від суми пенсійних внесків, які були сплачені раніше.

Останнім, але не менш важливим критерієм порівняння пенсійного законодавства двох країн, буде розмір мінімальної пенсії. Мінімальна страхова пенсія в Польщі дорівнює 853 злотих (що дорівнює майже 7 тисяч гривень на сьогодні) на місяць, але на практиці такий низький рівень пенсійної допомоги встановлюється для всього 4-5 % старих поляків, а також для іноземців, які змогли підтвердити свій страховий стаж, достатній для нарахування пенсії в Польщі. Решто громадян отримують трохи більше: середня виплата на місяць коливається в межах 1500-2000 злотих [4]. В Україні розмір мінімальної пенсійної виплати встановлюється Законом України «Про Державний бюджет України» [5], який затверджений на певний рік. У січні 2022 року відбулося перше підвищення мінімальної пенсії згідно з вищезазначеним законом, і становила 1934 гривень. Наступні підвищення відбувалися 1 липня підвищилась мінімальна пенсія до 2027 гривень та на 1 жовтня – мінімальна пенсійна виплата становить 2680 гривень. Це стосується незайнятих осіб, які досягли віку 65 років та більше, і мають страховий стаж – чоловіки не менше 35 років, жінки – не менше 30 років. Для пенсіонерів 70 років та більше зі стажем 35 років (для чоловіків) та 30 (для жінок) років – мінімальна пенсія встановлена на рівні 3000 гривень. Отже, і законодавство Республіки Польща, і законодавство України регулюють фінансову допомогу для такої важливої, і водночас вразливої категорії громадян як особи, які досягли пенсійного віку. Проте положення щодо віку, з якого особа може мати право на пенсійні виплати, кількість років страхового стажу та безпосередньо розмір цих пенсійних виплат суттєво відрізняються.

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09 липня 2003 р. № 1058-4 / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№49-51. Ст. 376.

2. U S T AWA z dnia 17 grudnia 1998 r.o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. URL:<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19981621118/U/D19981118Lj.pdf> (дата звернення: 13.11.2022).

3. Яковлєва О. Вихід на пенсію в Польщі: що потрібно знати про особливості нарахування виплат у країні-сусідці. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/robova/vyhid-na-pensiyu-v-polshhi-osoblyvosti-polskoyi-pensijnoyi-sistemy/> (дата звернення: 13.11.2022).

4. Пенсія в Польщі: для поляків і не тільки. URL: <https://migrant.biz.ua/polsha/zhittya/pensiivpolshhi.html#:~:text=Мінімальна%20страхова%20пенсія%20в%20Польщі,достатній%20для%20нарахування%20пенсії%20в> (дата звернення: 13.11.2022).

5. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02 грудня 2021 р. № 1928-9 / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2022. №3. Ст. 12.

УДК 347.94

DOI: 10.31733/17-03-2023-734-735

Д. САЙГАЧЕНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Марина ЛОГІНОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Дана тема є актуальною на даний час оскільки прецедентне право України останніми роками показало збільшення кількості цивільних розглядів, у яких виникають суперечки щодо електронних доказів. У цій категорії справ суди зобов'язані додати матеріали справи та вивчити оригінал та копії цих доказів у суді. З огляду на це, використання електронних доказів у цивільному судочинстві викликає багато питань.

Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII внесено суттєві зміни до Цивільного процесуального кодексу України, зокрема, щодо застосування електронних доказів у цивільному судочинстві. А саме ЦПК України у ч. 1 ст. 100 вперше було визначено, що електронний доказ – це інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить інформацію про обставини справи, зокрема електронні документи (включаючи текстові документи, графіки, плани, фотографії, відео- та аудіозаписи) веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі [1].

У п. 2 ст. 100 ЦПК передбачено, що електронні докази мають бути подані в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, який еквівалентний власноручному підпису. Законом може бути встановлено інший порядок посвідчення автентичності електронної копії електронного запису.

Однак, незважаючи на позитивні зрушення, одна з проблем із використанням електронних доказів полягає в тому, що в національному законодавстві немає положень, на підставі яких можна було б точно визначити, що є оригіналом, а що є копією електронного доказу. В результаті часто виникають дискусії щодо неоднозначності прецедентного права та використання електронних доказів у цивільному судочинстві.

ЦПК України у ч. 3 ст.100 передбачає, що сторони мають право надавати електронні докази на паперових носіях, засвідчені в установленому законодавством порядку. Порядку засвідчення електронних копій та паперових копій законом не передбачено [1].

Сторона процесу, яка представляє копію електронного доказу, повинна зазначити, що він або будь-хто інший має оригінальний електронний доказ. Якщо оригінал електронного доказу не подано та інша сторона процесу або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, цей доказ не розглядатиметься судом. Однак можна впевнено сказати, що електронні докази можна залишити в оригіналі, оскільки інформацію, опубліковану в Інтернеті, можна легко змінити або видалити [4, с. 76].

Враховуючи можливість безперешкодного копіювання електронного доказу без обмеження кількості копій та без втрати його якісних характеристик у процесі копіювання, можна передбачати певні практичні проблеми у разі відокремлення оригінального електронного доказу від його копії а також щодо завірення копій електронних доказів.

Доки видача завірених копій електронних доказів не буде врегульована на законодавчому рівні, особи, які беруть участь у розгляді, можуть надавати лише оригінальні електронні докази. Проте процедуру такого подання також чітко не регламентовано, тому залишається питання, що саме слід вважати електронним доказом. В результаті у суду можуть виникнути питання про допустимість та оцінку цих доказів. Наприклад, відео або знімок екрана, представлені на компакт-диску, флеш-карті або іншому носії, вважаються оригіналом, якщо вони були створені за

допомогою веб-камери, а потім збережені в Інтернеті та потім скопійовані на компакт-диск або флеш-накопичувач? Подібні питання можуть виникнути з відео, звукозаписами або скріншотами, які створюються під час прямої трансляції сервісу YouTube та відповідно зберігаються на сервері цього сервісу. Науковець Петренко В.С. наголошує, що подальше копіювання такого відео чи фото на компакт-диск не вважається оригіналом.

Усі ідентичні копії електронного документа, записані на фізичних носіях даних, є оригіналами і мають однакову юридичну силу. Особливість електронного документа полягає в тому, що інформація, що міститься в ньому, представлена в електронно-цифровому вигляді, а це означає, що на відміну від паперових документів, електронні документи не мають жорсткої прив'язки до матеріального носія. Це означає, що той самий електронний документ може існувати одночасно на різних носіях[2, с. 113].

Цю проблему можна вирішити за допомогою зміни деяких положень ЦПК України, яка передбачає можливість перевірки електронних доказів за місцем їх знаходження, у разі якщо їх доставка в суд неможлива. А саме, ЦПК України доповнено ч. 7 та ч. 8 ст. 85 ЦПК України, згідно з якою суд, на запит сторони або самостійно, може переглядати веб-сайт та інші сайти зберігання даних в Інтернеті, щоб ідентифікувати та фіксувати їх вміст. Наприклад, діючий ЦПК України наділяє суд процесуальними повноваженнями безпосередньо перевіряти сайт та інші місця зберігання даних в Інтернеті з метою виявлення та реєстрації їхнього змісту.

Однак перевірка таких доказів на місці можлива доти, доки електронні докази не були видалені з місця зберігання, що є досить поширеним явищем, оскільки суд не матиме доступу до вихідних електронних доказів. І без чіткого визначення «оригінального електронного доказу» можуть виникнути сумніви в його допустимості, якщо він був скопійований на компакт-диск або інший носій, оскільки в цьому випадку доказ може вважатися електронною копією, а не оригіналом[3, с. 45].

З урахуванням вищевикладеного можна зробити висновок, що відсутність чіткого підходу в законодавстві до визначення «оригіналу» та «копії» електронних доказів може призвести до зловживань сторонами при багаторазовому використанні одного й того самого документа. Від цього насамперед залежить доказова цінність електронних доказів. Частково цю проблему регулює п. 2 ст. 423 ЦПК України, встановивши таку підставу для повторного розгляду справи за нововиявленими обставинами, такими як підроблені електронні докази[1]. Однак, цивільне процесуальне право не містить механізму захисту електронних доказів від підробки або знищення. Швидкий розвиток електронних технологій та поява великої кількості нових програм допомагають спростити підробку або знищення інформації в електронній формі, що унеможливує або дуже ускладнює для суду дослідження та оцінку електронних доказів. В результаті суд може взяти до уваги недостовірні докази та невірно визначити обставини справи. Лише чітке визначення всіх аспектів правової системи електронних доказів допоможе захистити та забезпечити законні інтереси учасників цивільного судочинства та, таким чином, сприятиме їхньому розвитку. Тому важливо розмежувати ці концепції.

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. (дата звернення 14.11.2022)

2. Петренко В. С. Молодий вчений. Електронні докази як елемент інформаційних технологій у цивільному судочинстві. Київ, 2018. № 1 (53). С. 111-115.

3. Павлова Ю. С. Прикарпатський юридичний вісник. Окремі аспекти допустимості електронних доказів у цивільному процесуальному законодавстві України. Харків, 2017. №5(20). С. 85

4. Андронов І.В. Цивільний процес України: Підручник / за заг. ред. Р.М. Мінченко. Київ, 2016. 186 с.

УДК 347.12

DOI: 10.31733/17-03-2023-736-738

С. САМГОРОДСЬКА

здобувач вищої освіти, група

Науковий керівник:

д.ю.н. **В. МИКОЛАЄЦЬ**

(Державний податковий університет)

ЕЛЕКТРОННИЙ ПРАВОЧИН ЯК РІЗНОВИД ЮРИДИЧНИХ ПРАВОЧИНІВ

Актуальність дослідження. Розвиток світової цивілізації вже давно сягнув високого рівня. На сучасному етапі щодень з'являються нові засоби електронного зв'язку. Відповідно зростає потреба у вирішенні ряду питань, які стосуються діджиталізації усіх сфер, зокрема і правничої.

Наразі гостро стоїть питання застосування електронних правочинів, адже у зв'язку поширенням пандемії COVID-19 та встановлення карантину на території із значним поширенням захворювання, а також у зв'язку із введенням на території України воєнного стану на підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» дедалі більше актуалізувалась потреба в укладенні договорів онлайн. Зважаючи на вказані обставини, потреба у переході багатьох процесів з офлайн режиму до онлайн, що стосуються регулювання правовідносин суб'єктів права, пов'язана не лише із розвитком цивілізаційних процесів, а й є необхідною мірою.

Виклад основного матеріалу. Електронний правочин являє собою дію особи, яка спрямована на набуття, зміну або ж припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем [1]. Головними відмінностями від традиційного правочину є спосіб волевиявлення та виконання правочину, а також метод комунікації сторін під час вчинення та виконання правочину.

Електронна форма правочину вже давно прирівнюється до письмової форми та є рівнозначною за юридичною силою з традиційними правочинами. Підтвердженням слугує стаття 205 ЦК України, в якій чітко зазначено, що правочин може вчинитися в усній або в письмовій (електронній) формі. Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, а також якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Можливість спілкування, обговорення деталей правочину в Інтернеті, за допомогою листів, різного роду повідомлень надає електронним правочинам перевагу над традиційними, адже є шанс узгодити всі нюанси без потреби їхати в певне місце [1].

Щоб переконатися в дієвості та важливості електронних правочинів достатньо дослідити розвиток електронної комерції. Буквально з кожним днем збільшується обсяг продажу товарів через Інтернет, відповідно це все супроводжується укладенням електронних документів. Кожен з нас щодня укладає договори купівлі-продажу, замовляючи щось в мережі Інтернет. Електронні правочини значно спрощують цей процес, адже в нас немає прив'язаності до місцезнаходження як покупця, так і продавця. Розглянемо становище і вимоги до електронного правочину в нашій державі.

Згідно зі статтею 10 Закону України «Про електронну комерцію» електронні правочини вчиняються на основі відповідних пропозицій (оферт). Шляхом пропонування та акцептування оферти сторонами правочину укладається електронний правочин в електронній комерції. Інформацію про послуги, роботи, товари майбутні покупці отримують в рекламуванні та надсиланні комерційних електронних повідомлень, які надсилаються покупцям безпосередньо після їх згоди, на отримання такої інформації. Підписується електронне повідомлення за допомогою електронного підпису або електронного цифрового підпису, відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги».

Згідно з діючим законодавством, покупець має отримати підтвердження вчинення електронного правочину. Таким електронним документом слугує чек, квитанція, квиток або

ж будь-який інший документ в момент вчинення правочину чи у момент виконання продавцем обов'язку передати покупцеві товар [2].

Німеччина одна з перших почала цифровізацію законодавства та правочинів. На сьогоднішній день тут стрімко зростає обсяг електронної торгівлі. Станом на 2019 рік, частка продажів в через Інтернет становила 16% від загального обсягу роздрібною торгівлі. Зараз цей показник збільшився майже вдвічі. Цьому передували зміни в Німецькому цивільному уложенні (НЦУ) в частині регулювання видів форм правочинів та видів підписів. Таким чином в НЦУ з'явилася стаття, яка присвячувалася електронній формі правочину — ст. 126a [3].

Питання електронного цифрового підпису вперше було врегульовано в німецькому законодавстві Законом «Про Цифровий Підпис». Цей закон визначив вимоги до електронного цифрового підпису, постачальників послуг із сертифікації, а також для органів тестування та підтвердження, які перевіряють відповідність і виконання цих вимог.

У 2014 році Європейським Парламентом і Радою було прийнято Регламент №910/2014 про електронну ідентифікацію і довірчі послуги для електронних правочинів у внутрішньому ринку. Положення Регламенту мають пряму дію та використовуються як в країнах ЄС, так і в Німеччині. Тому характерною рисою німецького законодавства, яке регулює порядок і укладення електронних договорів, є те, що воно досить ліберальне, адже надає багато можливостей для електронної торгівлі та не впроваджує в законодавстві перепон для неї, та досить зваженим, тому що вимагає, щоб окремі договори були укладені в електронній чи письмовій формі, обов'язково з електронним цифровим підписом [4].

Ще однією прогресивною країною в плані документообігу є Польща, де електронна комерція регулюється Директивами Європейського союзу, що діють на всій його території: Директива 1999/93 / ЄС про електронні підписи; Директива 2000/31 / ЄС про електронну комерцію; Директива 2001/29 / про інформаційне суспільство; Директива 97/7 / ЄС про дистанційні продажі.

Згідно до параграфу 2 ст.61 Цивільного кодексу Польщі «волевиявлення, виражене в електронній формі, вважається вираженням іншої особи в момент, коли його введено у засіб електронної комунікації з допомогою способу, який дає змогу цій особі ознайомитися з його змістом». Тобто польський законодавець таким чином зрівняв юридичну силу волевиявлення, яке вчинено в електронній формі з традиційним, яке вчинене у письмовій [5].

Схожою рисою польського законодавства з українським, є вимоги до безпечності електронного підпису: 1) пов'язаний виключно з особою, що підписалась; 2) створений за допомогою безпечних засобів та даних, що слугують складанню електронного підпису, які особа, що підписалась, може тримати під своїм повним контролем; 3) пов'язаний із даними, до яких він приєднаний таким чином, що будь-яку подальшу зміну даних можна виявити [4].

Виходячи із вищесказаного, можна дійти висновку, що польський законодавець досить серйозно підійшов до закріплення на законодавчому рівні таких термінів, як «електронний підпис», «електронний правочин» тощо.

Що стосується українського законодавства слід зазначити, що в нас є низка нормативно-правових актів, які регулюють торгівлю в Інтернеті. Серед них Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003, Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017, які визначають саме поняття електронного документа, електронного документообігу, закріплюють світові тенденції щодо визнання юридичної сили електронного документа, права та обов'язку суб'єктів електронного правочину тощо.

Висновки. Наприкінці, доходимо до висновків про те, що дослідження використання інституту електронного правочину є актуальним у зв'язку з постійним розвитком інформаційних та телекомунікаційних мереж та у зв'язку із розвитком електронної комерції. Більше того, використання вказаного інструменту у зобов'язальних правовідносинах є якісно новим етапом у регулюванні правовідносин суб'єктів, оскільки включає ряд переваг: оперативність, інтерактивність; більша ефективність використання власних ресурсів. Крім того, можливість їх використання значно пролегшує життєдіяльність контрагентів, оскільки передбачає більш ширші межі розповсюдження своїх послуг/широкі ринки збуту товарів; ефективне використання часу та високий рівень конкурентноспроможності як продавця, так і продукту через швидку реакцію на запит покупця.

Незважаючи на наявність досліджень присвячених поняттю та сутності електронного

правочину, а також сфер і порядку використання, залишається дискусійним бангато питань щодо його місця в системі правочинів як одного з найбільш поширених юридичних фактів в системі цивільного права.

1. Центрально-Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції. Центрально-Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції. URL: <https://www.justice-km.gov.ua/poryadok-vchinennya-elektronnih-pravochiniv> (дата звернення: 18.10.2022).

2. Грибачова І.П., Соколова О.П. Електронні правочини, Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 12. С. 121–123. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/26> (дата звернення: 19.10.2022).

3. Філатова Н. Ю., Логойко О. О. Порівняльний аналіз особливостей укладення електронних договорів в Україні і Німеччині: Правові аспекти: Правова держава. 2020. № 38. С. 92–99. URL: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.38.204140> (дата звернення: 18.10.2022).

4. Електронний правочин та електронна форма правочину. URL: https://pidru4niki.com/68093/pravo/elektronniy_pravochin_elektronna_forma_pravochinu (дата звернення: 18.10.2022).

5. Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640160093/U/D19640093Lj.pdf> (дата звернення: 19.11.2022).

УДК 347.9

DOI: 10.31733/17-03-2023-738-740

К. СЛІВІНСЬКА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Марина ЛОГІНОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЦИВІЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

За належністю всі цивільні процесуальні обов'язки сторін слід класифікувати на загальні, тобто ті, якими, поряд зі сторонами, наділені й інші особи, які беруть участь у справах позовного провадження, та спеціальні, тобто ті, які властиві виключно сторонам цивільної справи. Загальні цивільні процесуальні обов'язки сторін, своєю чергою, за юридичним значенням ми класифікуємо на основні та додаткові.

Для усіх осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, у тому числі і для сторін, законодавець встановив два основні загальні обов'язки: 1) для підтвердження своїх вимог або заперечень подавати усі наявні у них докази або повідомляти про них суд до або під час попереднього судового засідання, а якщо попереднє судове засідання у справі не проводиться, – до початку розгляду справи по суті (ч. 2 ст. 27, ч. 2 ст. 60, ч. 1 ст. 131 ЦПК України). Слід зазначити, що відповідний обов'язок сторін стосується як факту, так і часу подання доказів. Отже, для підтвердження своїх вимог або заперечень сторони зобов'язані: а) подати усі свої докази суду. Подання доказів особами, які беруть участь у справі, передбачає їх передачу в розпорядження суду [1, с. 172]. Якщо у осіб, які беруть участь у справі, є складнощі щодо отримання доказів, суд за їх клопотанням зобов'язаний витребувати ці докази (ч. 1 ст. 137 ЦПК України).

Крім того, залучення доказів судом може здійснюватися шляхом надання ним судових доручень щодо збирання доказів (ст. 132 ЦПК України); б) вчинити процесуальну дію, визначену у п. «а», до або під час попереднього судового засідання, а якщо попереднє судове засідання у справі не проводиться, – до початку розгляду справи по суті. У разі подання доказів з порушенням зазначених вимог, вони не приймаються, якщо сторона не доведе, що докази подано несвоєчасно з поважних причин (частини 1, 2 ст. 131 ЦПК України). Ступінь поважності причин, з яких докази були подані з порушенням вимог цивільного процесуального законодавства, визначається у кожному конкретному випадку окремо на розсуд суду, у провадженні якого перебуває цивільна справа. Але за

результатами узагальнення судової практики поважними причинами пропуску більшості процесуальних строків слід вважати такі факти: хвороба, перебування у тривалому службовому відрядженні, неналежне повідомлення про час та місце проведення судового засідання тощо [1, с. 343]; 2) добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 27 ЦПК України).

Відповідно до ст. 10 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін, що означає: кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законодавством України. Функція суду у цьому випадку зводиться до здійснення правосуддя, розв'язання спору на підставі наданих сторонами доказів, а також сприяння всебічному і повному з'ясуванню обставин справи шляхом роз'яснення особам, які беруть участь у справі, їхніх прав та обов'язків, попередження про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяння у здійсненні їхніх прав у випадках, встановлених законодавством України. Зокрема, відповідно до п. 5 ч. 6 ст. 130 ЦПК України суд за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про витребування доказів та виклик свідків, про проведення експертизи або про судові доручення щодо збирання доказів.

Слід акцентувати наявність ініціативи осіб, які беруть участь у справі, в отриманні допомоги суду у витребуванні та поданні доказів, що є невід'ємним елементом реалізації принципу диспозитивності цивільного судочинства. Незважаючи на регламентацію обов'язку сторін довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, встановлених законом, окремі процесуалісти відстоюють позицію надання суду ініціативи збирати докази у цивільній справі. Головним аргументом прибічників цієї концепції є те, що при збиранні доказів судом забезпечується встановлення об'єктивної істини у справі [2, с. 92; 3, с. 6–10; 4, с. 25–30].

Погодитися з цим важко, оскільки збирання доказів за ініціативою суду порушуватиме один із основних принципів цивільного судочинства – принцип диспозитивності, відповідно до якого суд розглядає цивільні справи в межах заявлених вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Збирання доказів за ініціативою суду може призвести до з'ясування нових обставин, на які сторони не посилалися для обґрунтування своїх вимог і заперечень, та, як наслідок, до розширення заявлених сторонами вимог. Це є прямим порушенням ч. 1 ст. 11 ЦПК України. Якщо ж законодавчо закріпити право суду перевищувати межі заявлених сторонами вимог, це означатиме фактично визнати право суду змінювати підставу позову на власний розсуд без погодження зі стороною, без урахування її думки (у відповідному контексті ми є солідарними з Т.В. Сахновою [5, с. 53]).

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що суб'єктами обов'язку довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, встановлених законом, слід вважати виключно сторін цивільної справи. За належністю всі цивільні процесуальні обов'язки сторін слід класифікувати на загальні, тобто ті, якими, поряд зі сторонами, наділені й інші особи, які беруть участь у справах позовного провадження, та спеціальні, тобто ті, які властиві виключно сторонам.

Загальні цивільні процесуальні обов'язки сторін, своєю чергою, поділяються на основні та додаткові. «Добросовісність» у здійсненні сторонами своїх процесуальних прав і виконанні процесуальних обов'язків слід тлумачити як використання правових важелів процесуального статусу сторони виключно для досягнення встановленої законом процесуальної мети. Необхідно закріпити у цивільному процесуальному законодавстві України механізм юридичної відповідальності за порушення сторонами обов'язку добросовісно користуватися своїми процесуальними правами. У зв'язку із цим у ЦПК України слід передбачити правову норму, яка б чітко регламентувала: 1) які дії сторін слід кваліфікувати як зловживання сторонами своїми процесуальними правами; 2) які процесуальні заходи мають застосовуватися до сторін за відповідне порушення цивільного процесуального закону; 3) які витрати мають бути компенсовані особам, які беруть участь у справі, у зв'язку з виявленням відповідних порушень. Суб'єктами обов'язку довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, встановлених законом, слід вважати виключно сторони цивільної справи. Закріплене у ч. 3 ст. 10, ч. 1 ст. 60 ЦПК України термінологічне словосполучення «кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень», слід тлумачити як процесуальний обов'язок сторони діяти певним чином.

1. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. С.С. Бичкової. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К.: Атіка, 2010. – 896 с.
2. Ванесева Л.А. Судове пізнання пізнання в цивільному процесі: навч. посібник / Л.А. Ванесева; за ред. Н.А. Чечина. – Харків, 1972. – 133 с.
3. Мухін І.І. Важливі проблеми оцінки судових доказів в кримінальному і цивільному судочинстві / І.І. Мухін. – Л., 1974. – 108 с.
4. Смишляев Л.П. Предмет доказування і розподіл обов'язків по доказуванню в цивільному процесі / Л.П. Смишляев. – К., 1961. – 47 с.
5. Сахнова Т.В. Реформа цивільного процесу: проблеми и перспективи / Т.В. Сахнова // Держава і право. – 1997. – № 9. – С. 50–56.

УДК 347.23

DOI: 10.31733/17-03-2023-740-741

Д. СОБИЛЬСЬКИЙ

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Марина ЛОГІНОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ТА ОБМЕЖЕНЬ ЩОДО ПРАВА ВЛАСНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Інститут права власності з часів його виникнення є основою цивільного обороту. Правомочності, що входять до суб'єктивного права власності, дозволяють власникам вступати в різні правовідносини з приводу певного майна. Водночас, незважаючи на те, що право власності визначають як безмежне панування особи над річчю, але воно не є безмежним.

Заглиблюючись у вивчення права власності, ми бачимо, що найчастіше воно обмежено будь-яким чином. Як зазначав В.П. Грибанов, всяке суб'єктивне право, будучи мірою можливої поведінки уповноваженої особи, має певні межі, як у своєму змісті, і характером його здійснення. Ці кордони можуть бути більшими або меншими, але вони існують завжди.

Надання власнику можливості на власний розсуд вчиняти щодо належного йому майна будь-які дії без вказівки на обмеження у вигляді законів, прав та інтересів інших осіб може призвести до непередбачуваних наслідків. Встановлення певних меж та обмежень для власників обумовлено тим, що будь-який суб'єкт права власності є частиною суспільства і не може існувати незалежно від нього, а тому має враховувати його інтереси [1, с.89].

Крім того, держава для забезпечення життєдіяльності суспільства покликана вирішувати покладені на неї політичні, економічні, соціальні та інші завдання, чому власники повинні сприяти, визнаючи за державою право, у разі потреби, накладати на них певні обмеження.

Ці обмеження можуть стосуватися об'єктів, що перебувають у власності, можливості здійснення правочинів власника з володіння, користування та розпорядження правом, самої можливості придбати майно у власність тощо.

Щодо суб'єктивного права власності можна виділити три категорії, що формують рамки його здійснення:

- межі (кордони права);
- обмеження права;
- обтяження права.

Розмежування вищезгаданих категорій являє собою науковий і практичний інтерес, оскільки безпосередньо пов'язане з кваліфікацією обмежень, що накладаються на право власності, наступним законодавчим закріпленням даних понять та використанням їх у правозастосовчій практиці.

Обмеження права власності в кожному випадку є обмеженням розсуду власника при здійсненні його прав з володіння та розпорядження майном (включаючи власне розпорядження, встановлення обтяжень та знищення майна), обумовленим у певних випадках самою природою відносин власності, або волею законодавця, або волевиявленням самого власника.

Обмеження можна визначити як межі, що впливають із законів та інших нормативних актів, з рішень державних органів, межі, за які не повинна виходити діяльність економічних суб'єктів, обмежені можливості використання ресурсів. Обмеження права покликане забезпечити інтереси більшості та дозволити потребу встановлення кордону між протилежними інтересами суб'єктів права.

Внаслідок встановлення обтяження власник утискається у правах через наявність прав третіх осіб щодо його майна (прав оренди, застави, обмеженого користування сусідньою земельною ділянкою) або прав вимоги від нього вчинення на їх користь, або дій у зв'язку з володінням обтяженим правом (прав одержувача ренти вимагати від власника виплати певного грошового утримання) [2, с.65].

Право власності, незважаючи на те, що воно надає власнику найповніший перелік правочинів щодо майна, підлягає обмеженню за допомогою:

– фіксації природних кордонів (меж) здійснення права власності, необхідних для збереження балансу економічних та соціальних інтересів усіх членів суспільства, а також держави;

– встановлення органами державної влади обмежень права власності, спрямованих на звуження одного чи кількох правомочий власника, які відновлюються в колишньому обсязі при знятті вищезгаданих обмежень. При цьому у третіх осіб не виникає жодних прав на майно, що перебуває у власності;

- створення обтяжень (в основному волевиявленням власника), що тягнуть за собою передачу частини прав власника третім особам, відповідно, з вилученням їх у власника. Як і при знятті обмежень, усунення обтяжень призводить до відновлення прав власника в повному обсязі.

При цьому встановлення меж, обмежень та обтяжень права власності слугує інтересам суспільства та держави в цілому, допомагаючи підтримувати економічний, соціальний, політичний добробут суспільства.

1. Цивільне право України : навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО. В. І. Борисова, К. Ю. Іванова, Б. П. Карнаух, Ю. С. Ходико. Харків : Право, 2021. 396 с.

2. Цивільне право у схемах і таблицях з ілюстраціями. Загальна частина. Навчально-наочний посібник. / Укладач С.С. Мирзи. Одеса: ОДУВС, 2021. 70 с.

УДК 347.626

DOI: 10.31733/17-03-2023-741-743

А. СОЛДАТЕНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Марина ЮНІНА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВО СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

Розглядаючи загально правові проблеми різноманітного характеру, особливе значення має з'ясування сутності “права спільної сумісної власності подружжя”. Це обумовлює необхідність його аналізу, виявлення розбіжностей між спільною та частковою сумісною власністю, адже все це має велике значення для точного й однозначного застосування норм Цивільного та Сімейного Кодексу України. Правозастосовна практика виявляє безліч проблем, які потребують вирішення. Наприклад, суперечки, пов'язані з поділом спільного майна колишнього подружжя, становлять значну частину справ, що

розглядаються судами. Тому, даний напрям є актуальним у сучасному житті.

Право спільної сумісної власності подружжя посідає одне з основних місць в системі майнових відносин між ними. Найважливішим в даному випадку є принцип спільності нажитого у період шлюбу майна. Згідно ст. 70 СКУ, під час вирішення суперечок щодо поділу спільного сумісного майна подружжя, суд може віддалитися від засади рівності часток подружжя, якщо один із них не приділяв уваги матеріальному забезпеченню сім'ї, приховував, знищував або якоюсь мірою пошкоджував спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї.

Отже, загальні риси щодо право власності, його виникнення і припинення більшою мірою мають відношення й до спільної власності подружжя. Проте, це у свою чергу не усуває існування цілого ряду спеціальних правил, що виражають індивідуальний характер та спрямованість відносин спільної власності[1, с. 325]. Найбільш поширеною підставою припинення права спільної власності на набуте подружжям у період шлюбу майно є його поділ, у результаті якого встановлюється частка кожного з подружжя у спільному майні [2, с. 320].

Найпоширенішим випадком виникнення спільної сумісної власності є виникнення між подружжям спільних цивільних правових відносин. Відповідно до ч. 3 ст. 368 Цивільного Кодексу, що відповідає ст. 60 Сімейного Кодексу України, майно, набуте подружжям підчас шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності. Правовий режим такого майна регулюється положеннями сімейного законодавства. Подружжя не можуть змінювати встановлений законом правовий режим на власний розсуд, але вони можуть вчиняти дії стосовно придбаного майна в період шлюбу. Фундаментом цієї норми є погляди розробників Сімейного Кодексу, на думку яких, спільна сумісна власність подружжя є матеріальною передумовою міцності шлюбу, здійснення подружжям різних соціальних функцій, зокрема народження і виховання дитини. Основна ідея поділу майна полягає у скасуванні режиму спільності та виникненні на його основі режиму поділу майна. Кожен з подружжя після поділу майна стає власником тієї чи іншої речі чи сукупності речей і не пов'язує своїх дій з другим з подружжя щодо володіння, користування та розпорядження майном. Межа між спільною та приватною власністю одного з подружжя дуже вузька, а правова практика в цьому відношенні досить нечітка[3].

Визначальним у праві спільної сумісної власності подружжя є те, що майно, нажите під час шлюбу, є спільним, і щодо цього майна вживаються спеціальні домовленості володіння, користування та розпорядження. Режим спільної власності подружжя означає, що: 1) майно, набуте подружжям за час шлюбу, вважається спільним, якщо сторони не домовилися про інше; 2) подружжя має рівні права внаслідок спільної власності на майно; 3) майно належать подружжю без визначених часток кожного в праві власності[3, с.108]. Проте, один із подружжя може заперечити презумпцію спільної власності та звернутися до суду з позовом про визнання особистого права власності на ту чи іншу річ, але в цьому випадку тягар доказування покладається на нього. Презумпцію спільної власності можуть спростувати такі ознаки: 1) набуття майна до шлюбу; 2) придбання речі (подарунок від батьків, моральна шкода тощо) за кошти, які є особистою власністю заявника; 3) придбати щось за рахунок коштів від продажу особистого майна; 4) придбання за власний рахунок у період окремого проживання [3, с. 183].

Цивільний кодекс України містить положення про те, що у разі смерті, подружжя може заздалегідь визначити долю свого спільного майна. Це стало можливим завдяки існуванню таких спадкових інститутів, як заповіт подружжя та договір про спадкування. Шлюбні договори та договори наслідування дуже схожі, але мають деякі відмінності. По-перше, подружній заповіт може бути скоєно лише щодо спільного майна подружжя, а предметом спадкового договору може бути як майно подружжя, так і особисте майно одного з подружжя. По-друге, будь-хто з подружжя(як чоловік так і жінка) має право відмовитися від спільного заповіту, і така відмова має бути нотаріально посвідченою. Цивільний кодекс України не містить норми про те, що подружжя може відмовитись від спадкового договору. Розірвання в судовому порядку можливе лише на вимогу відчужувача або набувача, якщо набувач не дотримується розпорядження відчужувача. По-третє, у разі смерті одного з подружжя нотаріус забороняє передачу майна, зазначеного у заповіті подружжя. При нотаріальному посвідченні такого акту, нотаріус забороняє продаж майна, що є предметом спадкового договору, навіть якщо жоден із подружжя не помер [4, с. 124].

Майно подружжя за правом спільної власності може бути розділене між сторонами. Розлучення скасовує право спільності щодо майна, придбаного подружжям, і зазвичай є

наслідком припинення шлюбу. Поділ спільного майна можливий як під час шлюбу, так і після його розірвання. Відповідно до п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», у разі виникнення між подружжям спорів щодо майна необхідно визначити обсяг спільно нажитого майна, наявного на момент припинення спільного ведення господарства, а також з'ясувати джерело і час його набуття. Слід зазначити, що закон не зобов'язує подружжя ділити майно у разі добровільного або судового розірвання шлюбу. Це означає, що подружжя також може спільно розпоряджатися спільним майном після розірвання шлюбу.

Отже, право спільної сумісної власності подружжя посідає одне з основних місць у системі майнових відносин між ними. Завдяки йому для подружжя створюються стабільні умови для доцільного використання сімейного бюджету, та рівномірного матеріального становища.

1. Гриняк А. Спільні питання спільної власності подружжя за новим цивільним та сімейним законодавством України. А. Гриняк, Право України, 2007, № 6. 358 с.

2. Сімейне право: підручник Л. М. Баранова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової; Нац. унт "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2012. 348 с.

3. Міністерство Юстиції. Поділ спільного майна подружжя: спірні питання та шляхи вирішення. URL: <https://minjust.gov.ua/m/podil-spilnogo-mayna-podrujja-spirni-pitannya-ta-shlyahivirishennya> (дата звернення: 06.10.2022)

4. Ромовська Зорислава Василівна. Українське сімейне право : підручник: академічний курс. З. В. Ромовська. К.: Правова єдність, 2009. 500 с.

5. Бермічева О. В. Спільна сумісна власність подружжя як об'єкт зовнішніх майнових правовідносин (особливості спадкових відносин). Міжнародне право і національне законодавство: Зб. наук. пр. проф.-викл. складу каф. правових дисциплін. Вип. 4. К.: Київський міжнародний університет, 2005. 115 – 126 с.

УДК 347.78

DOI: 10.31733/17-03-2023-743-745

В. СТРЮКОВА

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

к.іст.н., доц. **А. ЯКУНІНА**

*(Дніпровський державний
технічний університет)*

АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА ПЕРЕКЛАД

Авторське право є інструментом власності кожної людини, права і ключовою галуззю права інтелектуальної власності; воно призначене захищати зовнішню форму вираження об'єкта (твір, малюнок, збірник, фотографія та інше), тобто їхнє «матеріальне втілення». Авторське право не може використовуватись для захисту абстрактних ідей, концепцій, фактів, стилів та технік, що можуть бути використані у творі.

Авторське право історично виникло внаслідок потреби захистити права авторів літературних творів та творів мистецтва. Нині Авторське право поширюється фактично на будь-які результати творчої діяльності, включаючи бази даних, фільми, фотографії і скульптури, архітектурні проекти, рекламні проспекти, карти і технічні креслення. Авторські права — це набір суб'єктивних виключних прав, які дозволяють авторам літературних, мистецьких та наукових творів отримати соціальні блага від результатів своєї творчої діяльності.

Питання авторства та його захисту для перекладача є досить спірним і важким. Адже, аби його вирішити слід усвідомити та розтлумачити низку важливих питань, таких як: що є об'єктом захисту Авторського права, який вид перекладу здійснює перекладач, строк давності оригіналу твору та наявність чи відсутність договору між перекладачем або агенцією та автором оригіналу твору, його умови.

Перш за все слід розібратися чи підпадає текст оригіналу під захист авторських прав. Зокрема, згідно українського законодавства, твори народної творчості (фольклор), повідомлення про новини, події не є об'єктами авторського права, тож можуть бути перекладені будь-ким. Те саме стосується і творів, строк охорони яких минув – за загальним правилом це відбувається зі спливом 70 років після смерті автора. У разі, якщо мова йде про переклад твору, який є об'єктом захисту Авторського права, необхідно отримати письмовий дозвіл автора оригіналу твору на переклад та публікацію чи використання іншим чином такого твору у вигляді письмового договору між автором та перекладачем. В договорі такого характеру фіксуються всі права, які передаються, їхній строк та територія.

Після перекладу тексту авторського «твору» іншою мовою новий документ згідно законодавства є «похідним твором». Законодавчими актами не захищені авторські права на текст перекладу, який не містить творчої праці перекладача. Наприклад:

- буквальний переклад. Цей вид перекладу (інша назва - підрядковий) точно повторює оригінальний текст. Буквальний переклад часто замовляють, як «підготовку» остаточної редакції. Нерідко буквальний переклад – це результат копіткої праці досвідченого перекладача. Трапляється, що особливості тексту потребують від лінгвіста укладення детальних коментарів або використання спеціального словника.

- переклад, виконаний за допомогою спеціалізованих комп'ютерних програм.

- існує ще один вид перекладу, який зустрічається доволі рідко, який за українським законодавством не належить до об'єктів авторського (і суміжного) прав. Це так званий «зворотний переклад» твору на мову, якою був виданий оригінал. Таку операцію проводять у тому випадку, якщо, скажімо, оригінальний документ було втрачено.

Згідно із статтею 20 Закону України «Про авторське право і суміжні права» перекладачам і авторам інших похідних творів належить авторське право на здійснені ними переклад, адаптацію, аранжування або іншу переробку.

Перекладачі і (або) автори інших похідних творів користуються авторським правом на створений ними твір за умови дотримання ними прав автора, твір якого зазнав перекладу, адаптації, аранжування або іншої переробки.

Авторське право перекладачів і (або) авторів інших похідних творів не перешкоджає іншим особам здійснювати свої переклади і переробки тих самих творів .

При перекладі похідного твору мають дотримуватися майнові та немайнові авторські права:

Майнові права:

- право на використання твору;
- виключне право дозволяти використання твору;
- право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання;
- інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Немайнові права:

- право бути визнаним як автор твору;
- вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо;
- забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору;
- обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору;
- право на недоторканність твору;
- протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню або іншій зміні твору чи будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі та репутації автора, а також супроводженню твору без його згоди ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо.

Як і автор перекладу твору, перекладач має особисті немайнові та майнові права, які виникають з моменту створення творчого перекладу.

Особисті немайнові права належать лише перекладачу та є невідчужуваними: право на ім'я, псевдонім тощо .

А от майнові права можуть передаватися, зокрема, й видавцю. Залежно від зацікавленості сторін перекладач, здійснюючи переклад на замовлення видавця, може:

- передати (відчужити) майнові права на переклад видавцю
- надати дозвіл (ліцензію) на використання цього перекладу. Ці обставини фіксуються у відповідних договорах, які поширюються на ті випадки, коли перекладач не перебуває у трудових відносинах з видавцем, тобто не є штатним працівником видавництва.

Договори укладають завчасно, коли переклад твору ще не створено. У них сторони визначають вимоги до створення перекладу твору та співпраці.

Перший вид договору передбачає, що з моменту створення перекладу твору (підписання акту прийому-передачі) перекладач передає видавцю всі майнові права на переклад. Тобто перекладач, отримавши разовий гонорар, не може впливати на подальше використання свого перекладу, серед іншого: самостійно перевидавати його, віддавати іншому видавцю, надавати для театральної постановки абощо.

За другим – перекладач надає видавцю виключну ліцензію, тобто дозвіл на використання перекладу твору у визначений договором спосіб (друк, аудіо, постановка, електронна публікація, екранізація тощо) на певній території та протягом визначеного проміжку часу. Така ліцензія видається лише одному видавцю і виключає можливість використання перекладу та надання перекладачем тотожних ліцензій іншим особам. Після завершення терміну дії ліцензії договір потребує поновлення, або ж права повертаються до перекладача (чи його спадкоємців). Тоді перекладач (або його спадкоємці) можуть передати права або надати дозвіл на використання перекладу іншій особі. Наведене стосується перекладу твору як такого, а не його видання, тобто книжки, аудіо-диска тощо.

Отже, враховуючи розвиток сучасного суспільства, прагнення досягти європейських стандартів та співпрацювати з усіма країнами світу, виникає потреба користуватися послугами перекладача. Продукт діяльності такого фахівця, тобто переклад тексту, підпадає під захист авторського права лише тоді, коли оригінал вважають «похідним текстом», переклад є продуктом творчої діяльності перекладача, а також дотримуються усі права(матеріальні та нематеріальні) автора та перекладача. Задля виконання вищенаведених вимог, між перекладачем та власником авторських прав або між перекладачем та видавцем укладаються відповідні угоди.

УДК 347

DOI: 10.31733/17-03-2023-745-746

Ю. ТКАЧОВА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Марина ЛОГІНОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО У СИСТЕМІ ПРАВОВИХ ГАЛУЗЕЙ

Розвиток громадянського права на етапі характеризується поверненням до класичних морально-етичних основ приватного права. Переосмислення їхньої ролі та значення дозволяє зумовити подальший розвиток всього цивільного права. Категорії сумлінності, розумності та справедливості традиційно відносять до класичних оціночних понять приватного права. Завдяки їх існуванню цивільно-правове регулювання набуває необхідної гнучкості, оскільки суд при їх застосуванні має можливість враховувати обставини конкретної справи.

Загальне поняття, ознаки та структура правових норм докладно досліджено наукою «теорія права», яка також детально диференціює правові норми на види. По суті, жоден підручник з теорії права не обійшов стороною питання поняття, структури, ознак та класифікації правових норм за видами, чого не можна сказати про цивілістичну науку, в рамках якої поняття, ознаки та призначення безпосередньо цивільно-правових норм практично не розглядалися. Незважаючи на багаторічну практику угруповання правових норм, жоден учений так і не спробував створити галузевої теорії норм права – вчення про норми права окремо взятої галузі».

Отже, можна умовно виділити такі підходи до розуміння норми права, що склалися у межах науки «теорія права». У відповідно до першого підходу норма права – це загальнообов'язкове правило поведінки, згідно з другим – це правило поведінки, яке

регулює суспільні відносини, з третього підходу до розуміння норми права, норма права є правило регулювання суспільних відносин.

Можна виділити кілька підходів до поняття цивільного права: розглядати його як галузь права, як галузь науки та навчальну дисципліну. Як галузь права громадянське право є системою норм права, що регулюють майнові та немайнові відносини, засновані на рівності, автономії волі та майнового самостійності учасників відносин. Якщо розглядати цивільне право як частину науки, воно є частиною науки правознавства (юридичної науки) і системою навчання про цивільне право як галузі права, розвиток норм цивільного права, порівняно із зарубіжним правом. Як навчальна дисципліна громадянське право є системою загальнонавчаних знань про цивільне право як галузі права та науки.

Право являє собою систему загальнообов'язкових формально визначених правил поведінки, встановлених чи санкціонованих державою та забезпечених заходами державного примусу. Основними елементами системи права є її галузі права. Галузі права відрізняються один від одного двома критеріями: предметом та методом правового регулювання. При цьому під предметом правового регулювання розуміються однорідні суспільні відносини, регульовані цією галуззю права; метод правового регулювання - це система прийомів та способів, за допомогою яких дана галузь права регулює відносини [2].

Принципи громадянського права мають правотворче та правозастосовне значення. Правотворче значення принципів проявляється в тому, що вони є орієнтиром при прийнятті нових норм права. У правозастосовчій практиці принципи допомагають тлумачити норми права, і навіть можуть безпосередньо застосовуватися під час використання аналогії права (у разі, коли відносини не врегульовані нормами громадянського права, відсутні звичаї, договірне регулювання даних відносин, а також відсутній закон, що регулює подібні відносини).

Цивільне право як галузь права є внутрішньо організовану на принципах єдності та диференціації сукупність правових норм, що регулюють засновані на рівності, автономії волі та майнової самостійності учасників, а у випадках, прямо передбачених чинним законодавством, та на владному підпорядкуванні однієї сторони іншій майнових відносин, а також засновані на рівності, автономії волі та майнової самостійності учасників, пов'язані з майновими особисті майнові відносини, та особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими, якщо інше не випливає із суті цих відносин [3].

Отже, цивільне право являється фундаментальною галуззю приватного права України. У відносинах, які опосередковує приватне право, держава як влада не бере участі. Приватне право регулює суспільні відносини на засадах координації суб'єктів.

1. Цивільне право України: Навч. пос. — К.: Центр навчальної літератури, 2016. — 384 с.

2. Цивільне право : практикум / Р. Я. Демків, І. М. Євхутич, Т. В. Курило, В. О. Кучер, В. М. Парасюк / за ред. В. О. Кучера. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. Ч. 1. 180 с.

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96- ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення 12.11.2022)

УДК 347.626.6
DOI: 10.31733/17-03-2023-747-748

Д. ШАМША

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Марина ЛОГІНОВА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОДІЛ МАЙНА ПРИ РОЗІРВАННІ ШЛЮБУ

Проблема розірвання шлюбу в Україні набула своєї актуальності, починаючи з 90-х років ХХ століття. На сьогоднішній день, за даними статистики, щороку вона збільшує свої масштаби. Половина із укладених шлюбів розпадається. Ось тут і виникають інші проблеми, пов'язані з поділом майна між колишнім подружжям. Як правило, якщо це питання не вдається вирішити за згодою, то ця процедура набуває неприємного і тривалого характеру і вимагає розгляду в суді. Для її успішного вирішення необхідно детальне знання законодавчої бази з питання, що розглядається.

У разі розірвання шлюбу щодо розподілу майна між подружжям можуть виникнути різні ситуації. По-перше, подружжя може розірвати шлюб без поділу майна. У цьому випадку слід пам'ятати, що сам собою факт розірвання шлюбу не припиняє спільну власність подружжя і все майно, яке було спільним на той момент, як і раніше, ставитиметься до спільної власності.

У процесі розлучення перед подружжям постає питання щодо місця проживання спільних дітей чи дитини та поділу спільного майна.

Законний режим майна подружжя встановлює, що все майно, нажите подружжям під час шлюбу, є їх спільною власністю, а разі поділу майна під час розлучення, ділиться у рівних частках [1].

На даний момент правознавці підтверджують проблемність інституту спільної власності стосовно сімейних відносин. Положення про спільну власність подружжя міститься у таких нормативно-правових актах, як Цивільний кодекс та Сімейний кодекс.

Ділити чи ні майно при розлученні чи після нього – особиста справа подружжя (колишнього подружжя). Закон не передбачає втрату режиму спільності того майна, яке було придбано під час шлюбу. Але проблеми можуть виникнути тоді, коли через якийсь час після розлучення хтось із колишнього подружжя побажає все ж таки розділити майно: до цього моменту частина речей може бути втрачена (гараж згорів внаслідок пожежі, частина меблів стала непридатною внаслідок тривалого використання, тобто природних причин, і була викинута, та ін), продана колишнім чоловіком і т.д.

На думку І.В. Жилінкової, поділ майна подружжя здійснюється у два етапи:

- 1) суд визначає розмір часток чоловіка та жінки в праві на майно;
- 2) здійснення поділу майна відповідно до встановлених часток [2, с. 113].

Можна виділити ряд проблемних ситуацій, що мають місце при розподілі майна. По-перше, бажання реалізації правомочності розпорядження квартирою одним із подружжя, право власності на яке виникло до реєстрації шлюбу з метою придбання нового об'єкта нерухомого майна. Кошти, отримані чоловіком після продажу квартири, і нове нерухоме майно, що купується на ці кошти, будуть вважатися його особистим майном. Однак все майно, придбане під час шлюбу, буде спільно нажитим майном, а, отже, будинок або інша житлоплоща, придбана одним із подружжя під час шлюбу, буде спільною власністю [3].

Питання розділу предметів розкоші з огляду на відсутність точного переліку речей, визнаних предметами розкоші, та безпосередньо їх відношення до особистого чи до загального майна відбувається судом. У категорію даних речей, як правило, входять: напівдорогоцінне або дорогоцінне каміння; хутряні вироби, ексклюзивні спортивні машини, антикваріат, предмети мистецтва, інші унікальні дорогі речі тощо [3].

Нерідко суперечки розподіл майна тісно взаємопов'язані з нормами житлового

права. При судовому розгляді необхідно визначити, чи є площа житлового приміщення, що оспорується, спільно нажитим майном чи право власності на дане майно було придбано одним чоловіком до одруження [4]

Отже, процес поділу майна між подружжям є складним, трудовмісним та довгим процесом, який потребує обізнаності в галузі законодавства. Також доцільно зазначити, що існують певні проблеми правового регулювання питання щодо поділу спільної сумісної власності, і вони потребують детального аналізу та вивчення з боку науковців.

1. Дзера О.В. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник. 2010. – 976 с.
2. Сімейне право України: підручник / Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін.; за ред. В.І. Борисової та І.В. Жилінкової. Вид. 3-тє, переробл. і перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 113 с.
3. Чудік, Т. В. "Особливості поділу майна подружжя." Молодий вчений 3 (2). 2018. с. 633-637.
4. Поліщук Л. Форми права власності за законодавством України .2011. № 14. С. 13-16.

УДК 347.2

DOI: 10.31733/17-03-2023-748-749

Н. ШКОЛЬНИК

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Марина ЮНІНА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЦІННІ ПАПЕРИ В УКРАЇНІ – ОБЛІГАЦІЇ

Цінні папери мають важливе значення для формування економіки країни. Розвиток економічних відносин в Україні став причиною появи нових форм власності та форм організаційно-правового господарювання, зміни багатьох категорій, особливо цінних паперів.

Відповідно до частини 1 Статті 11 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» облігацією є цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником коштів, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує обов'язок останнього повернути власникові її номінальну вартість у передбачений проспектом або рішенням про емісію строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено проспектом або рішенням про емісію [1].

Дослідженням теоретичних та практичних аспектів функціонування та розвитку ринку державних цінних паперів у цілому та облігацій зокрема займалися такі вчені, як: О. Барановський, Д. Богиня, А.Г. Борщ, Ю.А. Василенко, В.М. Воробйов, О.І. Гапонюк, А. Білоконь, Ю.М. Коваленко, Г. Кучер, Д. Леонова, В.К. Савчук, В.В. Михальський, В.О. Тарасенко, Н.М. Ткаченко, І. Лютий [2].

Облігації є одними із найдавніших цінних паперів та способів залучення грошових коштів чи покриття дефіциту бюджету в державі або у приватному підприємстві.

Облігація доводить, що її власник вніс певну суму коштів, і засвідчує, що емітент зобов'язаний повернути номінальну вартість цінного паперу та фіксований відсоток протягом визначеного періоду. Адже найважливішою ознакою облігацій є і вартісний, і часовий показники.

Тема є надзвичайно актуальною, адже ситуація в Україні в економічній сфері є проблемною, через витрату коштів на військові дії. Тому зараз поширений такий вид облігацій як військові облігації. Це державні цільові цінні папери. Після їх розміщення держава отримує кошти, які спрямовує на потреби країни та фінансування ЗСУ в умовах воєнного стану.

Понад 200 років держави використовували військові облігації для збору коштів під час війни. Вперше облігації з'явилися в США в 1812 році, але в той час придбати його могла лише фінансова еліта. Пізніше, під час громадянської війни в США 1861-1865 рр.,

облігації були доступні для всіх громадян[3].

Сьогодні українці дуже згуртовані та шукають можливості долучитися до боротьби з російською агресією. Кожен хоче бути корисним. Чимало людей виявили бажання та пішли добровольцями до війська, щоб захищати свою країну від агресії ворога, долучилися до територіальної оборони, навчаються надавати медичну допомогу пораненим та займаються волонтерством.

Держава надає ще один дієвий інструмент підтримки нашої армії — це військові облігації. Вони не тільки внесок у перемогу, а й допоможуть українцям заощадити і навіть примножити власні гроші. Кошти від облігацій спрямовані на підтримку Збройних Сил та розвиток економіки України під час воєнного стану.

Отже, розгляд проблем та особливостей облігацій потребує детального аналізу у сучасному світі. Дана тема є актуальною на теперішній час для нашої країни. Оскільки ведуться військові дії, потрібні засоби для утримання армії під час війни. Уряд створює облігації, які допомагають фінансувати війну. Тим часом ті, хто стає власником військових облігацій, отримують дохід у вигляді річних відсотків. Наша держава та суспільство робить все, щоб покращити рівень економіки в Україні та шукає дієві шляхи для підтримки армії.

1. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки || від 23.02.2006р. - № 3480-IV (редакція 13.04.2022р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

2. Гришук Н. В. Облігації як дольові цінні папери в активізації фондового ринку України. Облік і фінанси АПК. 2011. № 4. С. 142-146.

3. Історія виникнення військових облігацій. URL: <https://dzvin.media/news/yak-praczuvatymut-vijskovi-obligacziyi-v-diyi/>

УДК 347.78

DOI: 10.31733/17-03-2023-749-750

І. ЯРОВИЦЬКИЙ

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Марина ЮНІНА**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Захист прав інтелектуальної власності є пріоритетом на шляху інтеграції України до Європейського співтовариства та відбудови громадянського суспільства. Оцінка інтелектуального потенціалу та привабливості України залежить не лише від ефективності захисту інтелектуальної власності, але й від її міжнародного авторитету, зниження рівня злочинності тощо.

Оскільки інтелектуальна діяльність є продуктом людського суспільства тоді винаходи, географічні відкриття, торгова марка чи літературний, це все є втіленням людської ідеї у конкретному об'єкті. Розповсюдження та використання цих ідей сприяє розвитку усього суспільства, але породжує проблему визнання й охорони майнових та особистих немайнових прав творця / автора цього об'єкта [1].

Тому розвиток сфери інтелектуальної власності в Україні регулюється положеннями Конституції України, нормами Митного, Цивільного, Кримінального кодексів України, спеціальними законами та підзаконними нормативними актами, та нормами європейських нормативно-правових актів з питань інтелектуальної власності, а саме: Всесвітня конвенція про авторське право [4], Договір про патентну кооперацію від 19 червня 1970 року [5], тощо, які увійшли у законодавче поле України, адже міжнародні договори мають пріоритет над національним законодавством і основними вимогами до України є: комп'ютерна підтримка, захист аудіовізуальної продукції, захист лікарських засобів, захист від недобросовісної конкуренції, захист торгових марок і знаків обслуговування.

Однак рівень захисту прав інтелектуальної власності в Україні залишається на низькому рівні, що доволі часто стає джерелом суперечок міжнародних економічних відносинах. Так, комітет освіти і науки Верховної Ради оприлюднив висновки міжнародних експертів про те, що Україна за рівнем захисту інтелектуальної власності посідає лише 114-е місце у світі, що вимагає кардинального поліпшення ситуації [2, 329].

А причиною, насамперед, є відмінність окремих положень українського законодавства від норм європейських директив та регламентів, через які виникають певні колізії. Це призводить до розбіжних судових рішень з однотипних питань [3].

Слід також зазначити, що система захисту інтелектуальної власності є недосконалою, що гальмує розвиток української економіки і лякає інвесторів, особливо у наукоємних галузях.

Також зазначимо ще про процес розгляду спорів щодо інтелектуальної власності, який більшою мірою не покращився. Поширеною проблемою є відсутність спеціально підготовлених суддів, які б могли вирішувати спори, пов'язані з дотриманням прав інтелектуальної власності, і високою завантаженістю суддів та важкістю вирішення питань у даній сфері.

Слід зазначити, ще один такий фактор як піратство. Цей фактор не тільки шкодить іноземним виробникам, знижуючи репутацію країни між іншими державами, а й спричинює велику кількість правопорушень в нашій країні, які найчастіше спостерігаються на ринках комп'ютерного обладнання та аудіовізуальної продукції, що демонструє особливо слабкі форми захисту інтелектуальної власності, такі як авторське право та суміжні права. Через цей фактор гальмується розвиток галузей економіки, та галузі пов'язаних із творчою та науковою діяльністю.

Таким чином, враховуючи те, що світовий науково-технічний прогрес розвивається швидше, ніж правові реформи в українській сфері, подальші реформи в цій сфері повинні сприяти підвищенню захисту прав інтелектуальної власності та осучасненню української нормативно-правової бази до європейського рівня.

Також необхідно приділити увагу підготовці фахівців, напрямами професійної підготовки яких є стратегічний менеджмент, маркетинг, технічний аудит, фінанси та розвиток комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності. Паралельно вдосконалювати структуру та зміст вищої освіти шляхом інтеграції інтелектуальної власності та інноваційних розробок до освітніх програм.

1. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_052#Text

2. Договір про патентну кооперацію від 19 червня 1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895_001

3. Непотрібна інтелектуальна власність: де і чому гальмує Україна. URL: <https://www.civicsynergy.org.ua/articles-in-the-media/nepotribna-intelektualna-vlasnist-de-i-chomu-galmuye-ukrayina/>

4. Назаренко С.М., Майстро Д.С., Перерва П.Г. Сучасні проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://core.ac.uk/download/pdf/162868431.pdf&ved=2ahUKEwj5rb3u26f6AhWMp4sKHZCbBZwQFnoECA0QAQ&usg=AOvVaw0cI58JRzLtfyRk9yTxdn_

5. Гришко І. Ю. Сучасний стан захисту прав інтелектуальної власності в Україні. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/79095/1/Grishko_plagiarism.pdf

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТОСТІ СУСПІЛЬСТВА Й ДЕРЖАВИ

УДК 81

DOI: 10.31733/17-03-2023-751-753

Ірина ЦАРЬОВА

професор кафедри

українознавства та іноземних мов

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор філологічних наук, доцент

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЕРЖАВИ

Феноменом безпекового середовища держави є геополітична, політико-дипломатична, воєнна, економічна, інформаційна та інші сфери, де зароджуються, існують, накопичуються або виявляються сприятливі умови або небезпечні явища, потенційні та реальні загрози національним інтересам, у яких реалізується політика національної безпеки, відбувається взаємодія з міжнародними структурами безпеки стратегічними партнерами, союзниками, воєнно-політичними та іншими організаціями в інтересах забезпечення сталого розвитку на певному часовому інтервалі.

Відображення дійсності в мовній свідомості відбувається на рівні концептів. Концепт є невід'ємною частиною свідомості людини, глобальною одиницею розумової діяльності. Концепт має три складники: образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле. Тільки в єдності цих компонентів формується повноцінний концепт. Інакше кажучи, структурою його змісту є ядро, базові шари та інтерпретація. До складу концепту також відносять понятійний і ціннісний компоненти, оцінку, асоціацію. В україністиці концептуальний аналіз привернув увагу Т. Вільчинської, К. Голобородька, В. Іващенко,

Л. Лисиченко, Н. Мех, О. Селіванової, Т. Сукаленко, Л. Шевченко та інших науковців. Проаналізувавши численні праці лінгвістів, важко не погодитися з твердженням про те, що розуміння концепту «безпека» у сучасному мовознавстві є варіативним:

– термін «безпекове середовище» є поєднанням двох понять «безпека» (захист інтересів держави, особи, суспільства) та «середовище» (сукупність певних умов, у яких існує особа, суспільство і держава);

– термін «безпекове середовище» – це сукупність умов і чинників існування держави, які забезпечують захист від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Слово «безпека» укладається зі значущих частин *bez* і *reka*, поєднані з дієсловом *rekti*. Прийменник «без» загальнослов'янського індоєвропейського характеру. Вихідне, початкове значення – «поза», при відсутності – «крім» [1, с. 161]. У народній етимології «пекло» пов'язують зі словом «пекти». Пекло – найнебезпечніше місце. Як відомо, етимологічне значення того чи того слова не завжди збігається із сучасним. Утім вказані значення слова «безпека» в принципі тотожні. У сучасній українській мові слово «безпека» означає стан, коли кому-, чому-небудь ніхто і ніщо не загрожує, а небезпека – це можливість якогось нещастя, лиха, катастрофи [3, с. 32].

З плином часу концепт БЕЗПЕКА стає все більш широковживаним у сучасному мовознавстві та займає стійку позицію в медіадискурсі сьогодення. Здебільшого це зумовлено тим, що суспільство прагне бути обізнаним з реаліями політичного життя. Основою Конституції України обрані права й свободи людини. Відповідно до її положень, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1). Проблема безпеки людини тісно переплетена з проблемою функціонування суспільства. Об'єднання окремих осіб перетворюється на моральне і суспільне ціле, тобто державу. Тому й питання безпеки особистості, громадянського суспільства та держави загалом

забезпечуються не окремою людиною у «війні всіх проти всіх», а цивілізовано, на основі права та закону. Безпеку можемо також визначати як стан розвитку захищеності важливих інтересів соціуму, його структур від внутрішніх та зовнішніх загроз. Це, безперечно, «результат соціальної діяльності щодо безпеки особистості, суспільства, держави».

Словники сучасної юридичної англійської мови пропонують різні трактування лексем *safety / security* (безпека, захист), де ключовими значеннями лексем є: *safety* (захист), *security* (безпека), *secure* (захищати), *safe* (безпечний).

Номінація лексеми *safety* в словнику:

- *not in danger, when someone or something is safe from danger or harm* (що не знаходиться в небезпеці);
- *harmful / not harmful, how safe something is to use, do* (нешкідливий, що не завдає шкоди);
- *how safe someone is in a particular situation* (ступінь безпеки у певній ситуації);
- *a place where you are safe from danger* (безпечне місце, притулок) [4].

Види безпеки настільки багатогранні, оскільки для характеристики існує низка понять, і кожне віддзеркалює особливості тих чи тих видів. Насамперед безпека держави досягається за наявності ефективного механізму управління та координації діяльності політичних сил та громадських груп, а також дієвих інститутів їхнього захисту. Безпека суспільства передбачає наявність громадських інститутів, норм, розвинених форм суспільної свідомості, що дозволяють реалізувати права і свободи всіх груп населення та протистояти діям, що ведуть до розколу суспільства (у тому числі й держави). Безпека особистості полягає у формуванні комплексу правових і моральних норм, громадських інститутів та організацій, які дозволяють їй розвивати та реалізовувати соціально значущі потреби та здібності, не відчуваючи протидії з боку держави та суспільства.

Концепт експлікує значення мови як другорядне, що виявляється допоміжним засобом. Виходячи з цього, можна сказати що визначення концепту засноване на такому принципі: концепт – це те, що називає зміст певного поняття, тобто є синонімом сенсу [2].

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, усе більше світових засобів масової інформації задля висвітлення хроніки війни, окрім лексеми *safety / security* (безпека, захист), стали використовувати також такі номінатори як «*war*» (війна), «*invasion*» (вторгнення), «*occupation*» (окупація), «*attack*» (напад), що, на наш погляд, більш адекватно та повно відображають ситуацію в Україні.

Об'єктивну реальну силу, яка визначає взаємозв'язок та взаємозалежність країн на основі економічних та політичних процесів, охоплює всі сфери життєдіяльності та підживлюється новими процесами розвитку охоплює глобалізація. Причому це несе для країн-учасниць не лише вигоди, а й нові небезпеки, що, у свою чергу, визначає їхню подальшу зовнішню та внутрішню політику. Це підтверджує загальноприйняту думку про те, що безпекове середовище держави пронизує всі сфери людської діяльності [5, с. 805]. Не заперечуючи позитивного впливу глобалізації, що виражається в ефекті конкуренції, до якої вона неминує веде, у появі єдиних правил гри, у розробці заходів колективної безпеки, що відкривають великі можливості для розвитку всіх країн ми бачимо і можливі негативні наслідки. Вони пов'язані з отриманням значних переваг сильнішими та економічно розвиненими країнами, що може стати основою майбутніх конфліктів – економічних, політичних і навіть військових між окремими країнами та їх союзниками.

Отже, необхідність формування безпекового середовища потребує побудови цілісної підсистеми стратегічного аналізу, заснованої на використанні сучасних аналітичних технологій, насамперед технологій штучного інтелекту. Водночас це підвищує вимоги до якості підготовки управлінського персоналу, оволодіння сучасними методами аналізу. На захист національних інтересів держави стало громадянське суспільство, тимчасово взявши на себе важливі функції у сфері забезпечення національної безпеки. У такий спосіб реалізувалися механізми спонтанної самоорганізації, які містять значний потенціал стійкості держави та суспільства, як складних систем. Ураховуючи те, що російська загроза, як і глобальна безпекова невизначеність, мають довгостроковий характер, зміцнення національної стійкості, як стратегічна мета повністю відповідає національним інтересам України.

1. Мельничук О. С. Етимологічний словник української мови: у 7 т. К. : Наук. думка, 1982. Т. 1: А-Г. 632 с.

2. Мельничук О. Д. Концепти як елементи семантики тексту. URL: <http://studentam>.

net.ua/content/view/8783/97/

3. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 2 (85). С. 31-46.

4. Longman Dictionary of Contemporary English (LonC). URL: <http://www.ldoceonline.com>.

5. Tsareva I. Russian-Ukrainian War (2014-2022): words that have acquired new meanings. The Russian-Ukrainian war (2014-2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic and legal aspects: scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. Pp. 804-812.

УДК 371

DOI: 10.31733/17-03-2023-753-754

Михайло АЛЕКСАНДРОВ

провідний науковий співробітник

Державного науково-дослідного

інституту МВС України,

кандидат юридичних наук,

старший дослідник

ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ СИЛ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ЗАХОДАХ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

В умовах збройної агресії Росії проти України особливого значення набуває військово-патріотичне виховання молоді. Відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», військово-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований

на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони [1]. Як зазначає у своїй статті Т. Ціпан, належна організація військово-патріотичного виховання в закладах освіти – вважлива умова формування в старшокласників готовності до захисту України, підготовки їх до військової служби в Збройних Силах України (ЗСУ) та інших військових формуваннях [2, с. 230]. Однак варто зазначити, що, по-перше, заходами військово-патріотичного виховання має бути охоплена не лише учнівська молодь, алей інші верстви населення, які придатні до військової служби. По-друге, у сфері безпеки і оборони діють не тільки ЗСУ й військові формування, алей й органи безпеки та розвідки, правоохоронні органи. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку», сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України [3]. Відповідно, необхідно сформуванати правову основу для участі складових сил сектору безпеки і оборони України в процесах військово-патріотичного виховання.

Відповідно до Плану дій реалізації стратегії національно-патріотичного виховання, до заходів військово-патріотичного виховання можуть бути залучені, окрім МОУ, можуть бути залучені Міністерство внутрішніх справ України (МВС), Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Адміністрація Державної прикордонної служби (ДПСУ), Національна поліція України (НПУ) [3]. Одночасно зазначені органи можуть залучатися до таких заходів:

– налагодження військово-шефської співпраці із закладами освіти, військовими частинами, вищими військовими закладами освіти щодо надання допомоги в організації проведення заходів національно-патріотичного спрямування на базі військових музеїв, території військових містечок, кімнат бойових традицій;

– надання організаційно-методичної допомоги інститутам громадянського суспільства військово-патріотичного спрямування у проведенні військово-історичних фестивалів, військово-патріотичних зборів, реконструкцій воєнно-історичних подій, військово-патріотичних ігор;

- надання допомоги закладам освіти в організації та проведенні навчально-польових зборів та інших організаційно-масових заходів військово-патріотичного спрямування;
- проведення третього етапу підсумкових наметових таборувань Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»);

– організація проектів і заходів з набуття компетентностей для осіб, які працюють у сфері національно-патріотичного виховання або долучаються до впровадження державної політики у цій сфері [3].

Втім, необхідно зазначити, що відповідно до законів та положень про відповідні органи виконавчої влади участь у військово-патріотичному вихованні населення віднесена лише до завдань МОУ. У положеннях про МВС та ДСНС, а також у законах «Про Державну прикордонну службу України» та «Про національну поліцію» функції участі у заходах військово-патріотичного виховання відсутні. Таким чином, для вдосконалення правового забезпечення залучення сил сектору безпеки та оборони України необхідно у відповідних нормативно-правових актах передбачити для них функцію участі у військово-патріотичному вихованні населення України.

Другим проблемним питанням є те, що не всі органи, які складають сектор безпеки і оборони України, залучені до заходів національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання. На нашу думку, до заходів національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання необхідно залучити такі державні органи та військові формування, як Служба безпеки України (СБУ) та Національна гвардія України (НГУ). Такі заходи необхідні тому, що гібридний характер війни вимагає готовності населення не тільки до служби у лавах Збройних Сил, а й до протидії загрозам в інформаційному та політичному полі, а також до охорони об'єктів критичної інфраструктури.

Наприклад, СБУ, як державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України [4], можна залучити до формування в населення первинних навичок щодо протидії загрозам в інформаційному просторі, а також елементарним заходам щодо збереження державної таємниці, особливо на підприємствах та у державних установах, які працюють з метою забезпечення обороноздатності країни.

НГУ, як військове формування з правоохоронними функціями, на яке покладене завдання з охорони об'єктів критичної інфраструктури [5], може проводити заходи військово-патріотичного виховання з працівниками об'єктів критичної інфраструктури для набуття останніми навичок караульної служби та протидії диверсіям на об'єктах.

Отже, на сьогодні відкритим залишається питання залучення усіх сил сектору безпеки та оборони України до заходів військово-патріотичного виховання. У контексті правового забезпечення це питання можна вирішити наступними шляхами:

- внесенням змін у положення та Закони, якими регулюється діяльність тих чи інших сил сектору безпеки та оборони України, відповідно до яких ці органи або військові формування можуть приймати участь у заходах національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання;
- внесення змін до Плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання, відповідно до яких необхідно залучити до заходів національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання ті сили сектору безпеки та оборони України, які на сьогодні ще не задіяні у заходах з реалізації плану.

1. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.

2. Ціпан Т. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді в умовах воєнного стану. Інноватика у вихованні. 2022. № 16. С. 223-232.

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

4. Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text>.

5. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

6. Про Національну гвардію: закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>.

УДК 34.09
DOI: 10.31733/17-03-2023-755-756

Едуард РИЖКОВ
професор кафедри
економічної та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ДОНБАСУ ТА КРИМУ

Після перемоги України у військовому протистоянні з Російською Федерацією частина населення добровільно залишить тимчасово-окуповані території Донбасу та Криму за своїми переконаннями чи з міркувань особистої безпеки, бо є за вітчизняним законодавством зрадниками, колаборантами або пособниками ворогові (ст.ст. 111, 111-1, 111-2 Кримінального кодексу України) [1-3].

Інша частина залишиться, маючи надію на успішну асиміляцію до оновлених умов життя у вільній Україні, або в надії на те, що правоохоронні органи не зможуть у правовий спосіб встановити їх приналежність до вище зазначеного контингенту [4-5].

Проте, ця категорія громадян після мінімум дев'ятирічної обробки їх свідомості і підсвідомості засобами інформаційно-психологічного впливу з боку агресора становить потенційну загрозу нашому суспільству та державі [6-7].

Наукові дослідження у цій галузі безпеліційно стверджують про існування такого феномену, що проявляється як результат програмування і відповідно як наслідок використання певних технологій з боку спеціальних служб агресора [8].

Людство на сучасному етапі свого розвитку поступово підходить до необхідності запровадження кримінальної відповідальності за заподіяння шкоди свідомості людини інструментами інформаційно-психологічного впливу [9-10].

Україна, як полігон російських спецслужб в повній мірі зазнала руйнувань свідомості значної частини свого населення [11]. Теж саме стосується і населення самої РФ. Проте їх доля буде вирішуватись у свій час і в іншій спосіб.

З цих міркувань, вважаємо за доцільне на державному рівні розглядати питання щодо створення відповідних інституцій та груп фахівців, які будуть проводити роботу з реабілітації на добровільних началах порушень свідомості потерпілих громадян України з метою їх повної реабілітації і соціалізації.

Враховуючи потенційну загрозу з боку Російської Федерації на майбутнє, пропонуємо також внести відповідні статті до вітчизняного Кримінального кодексу, які передбачають криміналізацію психологічного впливу, насильно здійсненого на свідомість людини відповідними засобами та технологіями, що формує змінений стан свідомості та психіки, який у свою чергу призводить до тимчасової втрати критичності, самостійності, спроможності правильно сприймати, оцінювати та передбачати результати своїх дій.

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Рижков Е. В. Організаційно-правові передумови документування колабораціонізму в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. Спец. вип. № 2 (121). С. 236-243.

3. Рижков Е. В. Колабораціонізм у питанні деокупації Криму. Крим – це Україна: стратегія деокупації та реінтеграції: матер. Міжнар. наук.-практ. круг. столу (м. Одеса, 24 лютого 2023 року). Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. С. 226-234.

4. Албул С. В. Теоретичні аспекти оперативно-розшукового документування колабораційної діяльності. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 липня 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 5–8.

5. Рижков Е. В., Поляков Е. В. Оперативно-розшукова психологія як засіб підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. Одеса: ОІВС, 2000. № 4. С. 117-119.

6. Маркова М. В. Інформаційно-психологічна війна як нова загроза здоров'ю населення України: реальність небезпеки та напрями протидії. Здоров'я України. URL: <http://health-ua>.

com/article/5219-nformatcijnopsihologchna-vjna-yak-nova-zagroza-zdorovyu-naselennya-ukrani-re.

7. Хворост Х. Ю. Інформаційно-психологічний вплив у розрізі безпеки здоров'я. Наука і освіта. 2016. №. 2-3. С. 184-190.

8. Гулай В. В., Базилук К. Ф. Інформаційно-психологічна складова гібридної війни Російської Федерації проти України (2014-2021 рр.): теоретико-медологічні засади дослідження.

9. Рижков Е. В. Енергоінформаційна безпека суспільства і держави з позиції діяльності правоохоронних органів. Злочини проти особистої волі людини: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (м. Харків, 19-20 вересня 2000 р.). Харків : «Книжкове видавництво» Лествиця Марії», 2002. С. 83-88.

10. Долженков О. Ф., Запорожцев Г. Є., Кіцул А. П., Рижков Е. В. Використання психологічних знань в оперативно-розшуковій діяльності: монографія. Одеса : НДРВВ ОІВС, 2001. 231 с.

11. Кузнецова О. Технології рефлексивного управління людьми в російських ЗМІ та протидія їм. URL: [https:// science.lpnu.ua/ sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16170/kuznetsova3.pdf](https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16170/kuznetsova3.pdf).

УДК 377+378

DOI: 10.31733/17-03-2023-756-758

Олександр ГЕРАЩЕНКО

доцент кафедри тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки, кандидат юридичних наук, доцент

Олександр КОНЄВ

викладач кафедри тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ЗАБЕСПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Реформування системи освіти МВС України, удосконалення і підвищення рівня якості є важливою соціокультурною проблемою, яка обумовлюється процесами глобалізації та потребами формування позитивних умов для індивідуального розвитку майбутнього фахівця, його соціалізації та самореалізації у сучасному світі, зокрема на підґрунті особистісно-компетентнісного підходу.

У світі змін культурно-освітніх парадигм від людини потрібні компетентності нового формату, навички ХХІ століття, тобто глобальні компетентності, а саме:

– особистісні якості, риси характеру, які допомагають адаптуватися до стрімких змін навколишнього середовища (духовно- моральні цінності, соціально-культурні цінності, уміння працювати на результат, лідерські якості, ініціативність, допитливість, наполегливість);

– базові знання, вміння та навички, які допомагають вирішувати повсякденні завдання (навички осмисленого читання і письма, природничо- наукові знання, математична грамотність, фінансова та підприємницька грамотність, ІКТ-грамотність, культурна і суспільна грамотність тощо);

– компетенції, що допомагають вирішувати більш складні завдання, в ситуації невизначеності і швидких технологічних змін навколишнього середовища (критичне мислення, вміння спілкуватися, працювати в колективі, конструктивно взаємодіяти з членами команди, креативність, творче мислення) [1].

Аналізуючи співвідношення професіоналізму з різними аспектами зрілості фахівця, вчені виділяють чотири види професійної компетентності: спеціальну, соціальну, особистісну, індивідуальну:

Спеціальна, або діяльнісна професійна компетентність, характеризує володіння діяльністю на високому професійному рівні і включає не лише наявність спеціальних знань, а й уміння застосувати їх на практиці.

Соціальна професійна компетентність характеризує володіння способами спільної професійної діяльності і співпраці, прийнятими в професійному співтоваристві прийомами професійного спілкування.

Особистісна професійна компетентність характеризує володіння способами самовираження і саморозвитку, засобами протистояння професійній деформації. Сюди ж відносять здатність фахівця планувати свою професійну діяльність, самостійно приймати рішення, бачити проблему.

Індивідуальна професійна компетентність характеризує володіння прийомами саморегуляції, готовність до професійного зростання, неохочість професійному старінню, наявність стійкої професійної мотивації [2].

Рада Європи визначила п'ять ключових здоров'я зберігаючих компетенцій, яким вона надає особливого значення і якими повинні оволодіти молоді європейці:

Соціально-політична компетенція – здатність брати на себе відповідальність за власне здоров'я, брати участь у спільному прийнятті рішень, регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом, брати участь у функціонуванні та у поліпшенні демократичних інститутів.

Соціокультурна компетенція стосується збереження життя в полікультурному суспільстві. Щоб перешкоджати виникненню расизму або ксенофобії, поширенню клімату нетерпимості, освіта повинна «озброїти» молодь міжкультурними компетенціями, такими, як розуміння відмінностей, повага один одного, здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій.

Комунікативну компетенцію можна визначити як природну здібність людини до здорового спілкування, і як складову та фундаментальну характеристику професійної компетентності, володіння усним і письмовим спілкуванням, володіння кількома мовами, які важливі в роботі та суспільному житті.

Інформаційна компетенція. Суть даної компетенції трактується як сукупність готовності та потреба працювати з сучасними джерелами інформації в професійній та побутовій сферах діяльності, здатність критично аналізувати інформацію.

Здатність вчитися протягом життя розглядається як основа безперервної підготовки в професійній діяльності, а також в суспільному та особистому здоровому житті [3].

Таким чином, компетентісна зберігаюча парадигма – це адаптована під потреби постіндустріального суспільства, цифрова та інформаційна сучасна модель освіти МВС з аспектами забезпечення національної безпеки.

1. Дубасенюк О. А. Модернізація системи освіти в Україні в умовах сучасних глобалізаційних процесів. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: монографія. К. : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2013. С. 253-262.

2. Кондес Т. В. Психологічні аспекти формування здоров'язберігаючих компетенцій в системі підготовки спеціалістів соціономічного профілю. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць. Київ, Ніжин: П. П. Лисенко, 2018. № 9 (11). С. 106-114.

3. Burlakova I., Sheviakov O. Socio-psychological technologies of professional health formation. Public Administration and Law Review. Tallinn, Estonia: Scientific Center of Innovative Researches OÜ, 2021. Vol. 3 (7).

УДК 159.923

DOI: 10.31733/17-03-2023-758-759

Кирило НЕДРЯ

завідувач кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
кандидат історичних наук, доцент

Вадим БОЛГАРЕНКО

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ ОСОБИСТОСТІ ВІДПОВІДНО ДО ДАНИХ З СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Зважаючи на фактично всебічну і всеохоплюючу цифровізацію і, фактично, віртуалізацію всіх сфер життя людини і суспільства, перед правоохоронцями постає низка нагальних проблем, що потребують посиленої уваги. До таких відноситься як встановлення особи у віртуальному просторі, так і саме психологічний аналіз, оскільки можливості інтернету дозволяють не лише змінювати ім'я та прізвище, а фактично бути ким завгодно, без будь-якої прив'язки до реального образу (Приклад можна навести загалі з віртуальними світами Манги, Lineage, та ін). Особливо гостро ця проблема стоїть по відношенню до підлітків і дітей, які, є надзвичайно вразливою категорією до відповідної залежності, а отже і злочинів. Чому? Тому ще це зараз частина масової культури та моди на соціальні мережі, на колекціонування кількості друзів на сторінці, або ж «постів» чи «історій». Нині це все – наш світ повсякденності. На сьогодні, українці є невід'ємною користувацькою складовою більшості актуальних на території СНД та Європи соціальних мереж та месенджерів, а також, як і більшість користувачів, надзвичайно полюбують хизуватися власним життям шляхом демонстрації ледь не усього, що відбувається навколо (часто видаючи уявне за справжнє і маніпулюючи думкою).

Саме людські слабкості є прихованою формулою успіху соціальних мереж. Кожного дня кількість користувачів збільшується, як змінюється і демографія. А з часом, 90% вже не уявляють життя без них. Віртуальний простір слугує людям, здавалося б, кращою паралельною реальністю, наповненою потоком відфільтрованої, а отже приємної інформації (така собі «тепла ванна»), даючи змогу почувати себе потрібними та важливими в суспільстві. Іншою стороною цих процесів є ослаблення, а подекуди і зникання відчуття самозбереження через штучно підвищений емоційний стан, більшість навіть не здогадується як багато кваліфікований фахівець може зрозуміти про людину по одній лише сторінці, наприклад, в мережі «Meta(Facebook)», чи профілю в «Instagram».

Соціальна мережа – це ціла соціальна структура, що утворена та функціонує шляхом об'єднання індивідів чи організації спільнот людей з однаковими інтересами або уподобаннями, що співіснують в межах єдиних інформаційних кордонів тієї ж соціальної структури. Користувачі обирають конкретні соціальні мережі через суб'єктивні (пошук людини, що сподобалась, необхідність у спілкуванні, розвиток власного бренду в мережі) чи об'єктивні (необхідність бути не гірше інших, йти в ногу з часом, бути в курсі подій, тощо) причини.

Однак, поглянемо на соціальні мережі з точки зору психології. Безумовно, що взаємозв'язки в них не є випадковими (навіть коли вони штучні – мають певну ціль, завдання та мотив), а отже вони є чудовим середовищем для аналізу і вивчення людської особистості, адже кожен користувач не просто лишає про себе комплекс взаємопов'язаних даних, а й надає можливість ледь не будь-кому прослідкувати модель та стиль поведінки особи. В соціальних мережах відсутні комунікативні бар'єри, що надає можливість висвітлювати спектр різноманітної інформації про себе, яка є беззаперечно корисною для фахівців сфери психології, адже сприяє створенню первинного аналізу особистості клієнта, а також її психологічного портрету.

Тому, ключовими даними при ознайомленні з профілем особи в соціальній мережі є:

1. Коло знайомих, друзів. Якщо особа має велику кількість друзів, її можна вважати відкритою для нових знайомств, товариською та комунікабельною, однак це також

свідчить про нерозбірливість в контактах з іншими і відсутність міцних дружних взаємин з конкретними особами зокрема. Наявність незначної ж кількості друзів вказує на самотійність, замкнутість, а також наявність певних критеріїв у переконаннях особи, щодо інших осіб, які бажають почати спілкування чи наблизити взаємини до дружніх, тобто особа не відкрита до нових знайомств. Проте, до аналізу також варто додати статистичні дані активності особи в соціалізації, тобто, якщо активність переважно низька, і кількість відвідувань сторінки менша 5 разів за місяць, статистичні дані кількості друзів не свідчать про те, що у житті він не комунікабельний та замкнутий, адже передусім інтереси й мотивація у кожної особистості різні;

2. Наявна на сторінці текстова інформація. До цієї категорії варто віднести такі особливості як: зазначена інформація про кар'єрне становище, отриману освіту, особливості особистого життя, та особистих даних, до яких можна віднести і спрямування підписів публікацій, і особливості у вподобань серед музики, груп, інтересів, а також наявність життєвого кредо, аспекти життєвої позиції. Аналізуючи описані дані, можна прослідкувати наявність принципів, особливостей переконань, світогляду, про це свідчить наявна освіта, зацікавленість художньою літературою, сповідування модних тенденцій, відношення до сучасних технологій, тощо. Інформація про кар'єрне становище, досягнення дають можливість оцінити тенденції до самореалізації особи, а також стану її розвитку в обраній професійній діяльності. Особисті ж дані вимагають набагато ґрунтовнішого аналізу;

3. Вподобані особою публікації, відмічені хештеги, перепощені -фото, -відео матеріали, тематика публікацій, тощо, тобто виокремлювати в процесі аналізу критерії, що характеризують людину як інтроверта чи екстраверта. Ці дані значно сприятимуть ефективності аналізу даних особистості у будь-якій соціальній мережі.

4. Відвідувані місця за геотегами.

5. Групи в яких зареєстрована людина.

Доповнюючи попередньо зазначене, уваги також варті такі додаткові дані як схильність до певного ведення способу життя, наявність чи відсутність теплих відносин з родиною, рідними людьми, наявність закоханості чи почуттів до осіб протилежної статі, частота зміни нікнейму, статусів, тощо. Іноді, важливо зрозуміти, що хвилює особу, наскільки вагомо ці хвилювання впливають на сприйняття та особливості вирішення особою тих чи інших ситуацій, проблем, казусів, це дає більш менш чітке розуміння з психологічного аспекту про стан самооцінки особи, а також її схильність до нанесення собі шкоди, скоєння суїциду.

Беззаперечним є твердження про те, що неможливо здійснити ефективний аналіз особистості чи створити психологічний портрет виходячи лише з одного із зазначених пунктів, адже вони формують комплексне уявлення про особу. Також, зазначимо, що віртуальні цінності, які виокремлює доволі значна кількість користувачів у соціальних мережах не завжди співпадають з реальним станом речей, адже люди в своїй природі досить часто схильні до формування образу чи мрії, яким хотіли б наслідувати, які в баченні є пріоритетними, однак, в силу обставин, чи власних слабо розвинутих вольових рис характеру не можуть знайти відображення в реальності. Враховуючи усе вищезазначене, додамо, соціальні мережі й справді можна розглядати як інструмент здійснення ефективного аналізу особистості, істотну роль в здійсненні якого займає саме психологічний аспект.

1. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки, 2019, 263 с.

УДК 351.74+377/78
DOI: 10.31733/17-03-2023-760-761

Оксана МИСЛИВА

доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент

Юрій БУЛАНОВ

ад'юнкту кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЛОКПОСТІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПІДГОТОВЦІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Потреба в збройному протистоянні РФ внаслідок її повномасштабної військової агресії проти України актуалізувала необхідність оновлення системи професійної освіти поліцейських з урахуванням загальноєвропейських стандартів. Актуальності набули питання їх якісної та швидкої підготовки до дій в особливих умовах, адже виконання службових обов'язків у мирний час і під час воєнного стану суттєво відрізняються.

Слід визнати, що органи та підрозділи поліції виявились неготовими до дій в особливих умовах. Насамперед, у зв'язку з тим, що працівники поліції не мали необхідних знань і вмінь з військової підготовки, зокрема, використання тактики сучасного бою та застосування військового озброєння (мінометів, гранатометів, систем залпового вогню, танків), а також практичних навичок захисту від ураження ним. За відсутності часу та відповідної підготовки такий досвід почав здобуватися поліцейськими з 2014 року на території тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей і дотепер по всій території України безпосередньо під час виконання службових обов'язків.

Напрацювання тактичної та бойової підготовки працівниками поліції здійснювались на існуючих вітчизняних та зарубіжних настановах і рекомендаціях країн, які мають досвід бойових дій, миротворчих місій, звільнення території від збройної окупації.

Серед основних форм службово-бойової діяльності поліції під час війни виявились патрулювання, відпрацювання та зачистка території оперативного реагування та забезпечення роботи контрольно-пропускних пунктів, насамперед, блокпостів як місць несення служби, які обладнуються за правилами підготовки опорного пункту до кругової оборони з використанням штатного та підручного інженерного майна (мішки з піском, залізобетонні захисні конструкції різноманітного типу, колоди), засобів зв'язку та місцем для перевірки документів і догляду транспорту.

Як показала практика року війни в Україні, несення служби на блокпостах є обґрунтованим і за змістом відповідає проведенню стабілізаційних і проти диверсійних заходів на роздоріжжі важливих доріг, в'їздах (виїздах) до міст та населених пунктів і станцій з метою їх зовнішньої ізоляції населеної місцевості від ворожих диверсійно-розвідувальних груп та незаконних збройних формувань, а також своєчасного виявлення їх пересування, шляхів можливого виходу бойовиків та здійснення безперервного контролю за рухом транспорту, людей, їх перевірки та огляду, запобігання ймовірного постачання боєприпасів та зброї тощо.

Слід відзначити, що ефективність блокпосту багато в чому залежить від його планування та облаштування, що включають оцінку оперативної ситуації та особливості ландшафту, а також, безперечно, від якісного особового складу – професійного забезпечення сил підрозділу.

Як правило, типовими для облаштування блокпоста є такі елементи, як шлагбаум або інші пристрої для зупинки транспорту чи ділянка вимушеного зниження його швидкості чи обладнані пристрої для його примусової зупинки; загороження проти гусеничної техніки – «їжаки» чи бетонні блоки, мішки із піском; колючий дріт по периметру та маскувальні сітки; позиції для бойової техніки (БМП, БТР, БРДМ); захищені від стрілецької зброї та мінометних обстрілів укриття для особового складу; зони візуального спостереження (за можливості, оглядові вишки).

Важливим елементом облаштування блокпоста є окопи вздовж дороги перед під'їздом до блокпоста, які дозволяють запобігти об'їзду блокпоста транспортним засобом чи швидко укритися особовому складу чи цивільним особам, яких перевіряють під час транзиту, а також мінно-вибухові загородження (чи імітація мінування) з відповідними попереджувальними табличками.

Враховуючи, що блокпости у приміській території значно звужують дорогу, для проїзду важкої військової техніки доцільно мати об'їзний шлях, але який перебуває у зоні контролю (спостереження). Бажано, щоб блокпост мав додаткову групу прикриття.

Доволі важливим є питання узгодження алгоритмів дій із підрозділами ЗСУ, які несуть службу на блокпостах одночасно з поліцейськими, порядку реагування та підпорядкованості в надзвичайних ситуаціях та у разі ускладнення оперативної обстановки, позначенні своїх і чужих цілей, налагодженні якісного зв'язку між собою та з іншими підрозділами та органами МВС тощо (схем дублювання радіосигналів, сигнальних ракет та інших умовних сигналів, мобільного зв'язку тощо).

В сучасних умовах бойових дій в Україні із застосуванням важкої та залпової артилерії, стрілецької зброї різних калібрів, із застосуванням ворогом у будь-який час доби тактики розвідувальних та диверсійних груп, БпЛА, активної роботи ворожої агентури під прикриттям, кожен поліцейський на блокпосту повинен не лише забезпечити бойову ефективність і особисту безпеку, а ще й надати домедичну допомогу постраждалому.

Важливою є організація на блокпосту місць та визначення методів евакуації поранених, їх сортування. Очевидно, що вкрай необхідними є не лише вказані вміння та навички, а ще й матеріально-технічне забезпечення швидкохідною та броньованою технікою.

Очевидно, що для виконання поставлених завдань під час організації та несення служби на блокпосту працівниками Національної поліції України в умовах загрози національній безпеці України та забезпечення національних інтересів, необхідно підвищувати їх професійний рівень, що зумовлює об'єктивну потребу в подальшому вдосконаленні вогневої, тактичної та тактичної екстреної домедичної складових під час первинної професійної підготовки, післядипломної освіти, підготовки у закладах вищої освіти системи МВС та системі службової підготовки як у повсякденній обстановці, так і в умовах кризових ситуацій (екстремальних або надзвичайних подій), психологічної готовності до подій з різним ступенем ризику тощо. Тематика несення служби на блокпостах має бути включена у відповідні програми підготовки поліцейських.

УДК 159.99+351.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-761-763

Кирило НЕДРЯ

завідувач кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності,
кандидат історичних наук, доцент

Катерина МІТЧЕНКО

старший викладач кафедри
гуманітарних дисциплін та психології
поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ:
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, який, згідно Закону, служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав та свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [2, с. 12]. Все вищезазначене, вже підіймає проблему необхідності належного забезпечення психологічним супроводом, однак не обмежуючих виключно ним. Це і так, з точки зору та досвіду автора, є очевидним, оскільки до супроводження обов'язковими елементами

загальної системи супроводу і підтримки має бути належна психологічна підготовка до початку службової, або службово-бойової, діяльності, яка має в себе включати і стресостійкість, і комунікативні навички та вміння, і елементи вмінь щодо психоаналізу, поведінкової психології, психології жертв, тощо. Але і це теж не все. Так, сама служба має в собі містити психологічну профілактику, постійне навчання необхідним психологічним знанням, супровід і можливий контроль родини, моніторинг рівню довіри з аудиторією обслуговування, і, тим паче, необхідні реабілітаційні заходи, як підчас, так і вже після завершення служби. Все це особливо актуально в умовах війни, яка не лише не нівелює попередні проблеми, а загострює їх та створює купу нових. Зважаючи на це, питання саме нормативно-правового забезпечення є першочерговим і ключовим.

Почнемо з того, що правовими підставами для забезпечення психологічного супроводження правоохоронців є передусім Конституція України, закони України, постанови Кабінету Міністрів України, а також відомчі та міжвідомчі накази та інструкції.

Загальні положення та підстави для психологічного супроводження службової діяльності зазначених категорій осіб здійснюється відповідно до Конституції України, Законів України «Про Національну поліцію», «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про психіатричну допомогу», Наказу МОЗ України від 15.04.2008 № 199 «Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу», Указу Президента України від 09 грудня 2015 року № 691 «Про перелік посад, які можуть бути заміщені поліцейськими в державних органах, установах та організаціях», Положення про Національну поліцію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877, Порядком організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України 06 лютого 2019 року № 88, наказу Міністерства внутрішніх справ України від 25.12.2015 № 1631 «Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських», наказу Національної поліції України від 02.12.2016 № 1257 «Про затвердження переліку психологічних методик», Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України 17.11.2015 № 1465, доручення Національної поліції України від 06.11.2017

№ 12084/01/12-2017 «Про вдосконалення психологічного супроводження поліцейських під час проведення службових розслідувань», методичних рекомендацій Міністерства внутрішніх справ України «Про надання медико-психологічної реабілітації, психологічного супроводження та адаптації постраждалим учасникам АТО» (від 31.08.2015 № 31868/Тх), листів керівництва Національної поліції України щодо роз'яснень здійснення психологічного супроводження поліцейських.

Ну а тепер, щодо деталей. Так, варто зауважити, що Конституція не містить в собі визначення психологічного (ментального) здоров'я та особливостей його збереження, узагальнюючи його у ст. 49 до норми «кожна людина має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» [7]. В Законі України «Про Національну поліцію» питання регулювання та забезпечення психічного здоров'я поліцейських теж не розкривається, однак окремо нормотворець орієнтує на «зобов'язання проходити щорічний медичний огляд (диспансеризацію), в тому числі психофізіологічне обстеження та тестування в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України. Також, норма проходження такого обстеження та тестування передбачена при доборі кандидатів на службу, а при заміщенні на певні посади. [2, с. 24-54]. Таким чином, норма творець фактично пішов шляхом дублювання і легітимізації вже існуючої системи, закріпленої у Порядку організації системи психологічного забезпечення правоохоронців, затвердженого наказом МВС України від 06 лютого 2019 року № 88 [11].

Вищезазначений Порядок основними завданнями та напрямками діяльності системи психологічного забезпечення визначає: психологічне вивчення (психодіагностика), психологічна підготовка, психопрофілактична робота, підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах; психологічне супроводження службової діяльності працівників поліції, у тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій, психологічне супроводження освітнього процесу у ЗВО та установах (зкладах) Національної поліції, які здійснюють професійну підготовку поліцейських [11]. Таким чином, низка проблем, поставлених автором у вступному абзаці, фактично випадає з поля регулювання даного Порядку.

Безумовно, що певне коло проблем потрапило до поля зору фахівців опісля 2014 р., який став своєрідним вододілом для постановки даного питання у розрізі «до» та «після». Так, фактично вперше гучно, було піднято проблему психопрофілактичної роботи та реабілітації для співробітників поліції, які перебували в екстремальних ситуаціях, в тому числі ООС (АТО) [11]. Однак, дані аспекти психологічного супроводження не регламентується додатково якимись нормативно-правовими актами і лише визначені Порядком, який, як ми вже зазначали, затверджений у 2019 р. Варто ще окремо згадати про Методичні рекомендації Міністерства внутрішніх справ України «Про надання медико-психологічної реабілітації, психологічного супроводження та адаптації постраждалим учасникам АТО» (від 31.08.2015 №31868/Тх), які не мають сили прямої норми. А така категорія осіб як вимушені переселенці з числа поліцейських, нажалі випала з уваги. А зважаючи на ситуацію опісля 24 лютого 2022 р., дана проблема є над актуальною.

Заслугує на увагу суттєва активізація роботи в цьому напрямку, при чому, починаючи з 2021 р., коли було створено відповідну міжвідомчу робочу групу, де ініціатива була проявлена саме з боку Міністерства внутрішніх справ. Однак, допоки, саме нормативних змін не відбулося. Але, заради справедливості, маємо відмітити, що на теперішній момент, склалася ситуація, де практика випереджає норму, що є реакцією на нагальні потреби, а саме робота з пораненими, полоненими, учасниками бойових дій, де чільне лідерське місце посідає і МВС у тісній співпраці з іншими державними органами і представниками Сил оборони. Проте, у якості висновків, можемо лише побажати, якомога скорішого регулювання і закріплення всіх питань і напрацювань саме в нормативно-правовому полі, що у повному обсязі дозволить виокремити саме ментальне здоров'я поліцейського у якості категорії для медико-соціальної експертизи, а отже і забезпечення відповідних гарантій, що суттєво збільшить як престиж служби, так і наблизить їх до осіб військовослужбовців.

1. Про вищу освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 26.11.2015 р. К. : Алерта, 2015. 74 с.
3. Про освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
4. Про працю: Закон України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KD0001?an=12>.
5. Про психіатричну допомогу: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.
6. Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17.11.2015 р. № 1465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1445-15#Text>.
7. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>.
8. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських: Наказ МВС України від 25.12.2015 р. № 1631. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08#Text>.
9. Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу: Наказ МОЗ України від 15.04.2008 р. № 199.
10. Про затвердження переліку психологічних методик: Наказ Національної поліції України від 02.12.2016 № 1257.
11. Порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України 06.02.2019 р. № 88.

УДК 81+323.1

DOI: 10.31733/17-03-2023-764-765

Василь ПИВОВАРОВ

завідувач кафедри культурології

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого,

кандидат філологічних наук, доцент

МОВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВИРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У сучасних умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну, під час воєнного стану особливої актуальності набуває питання української мови як важливого чинника у сфері національної безпеки, вираження національної ідентичності, вияву нескореності Українського народу. Мовна політика перестає бути лише лінгвістичним питанням, вона виступає складним сполученням як соціальних і культурних питань, так і складовою забезпечення національної безпеки й вираження національної ідентичності.

Питання національної ідентичності актуалізувалось на тлі воєнних дій. Дослідники [2] стверджують, що проблема національної ідентичності корелюється з проблемами держави-нації в цілому. В сучасних умовах набуває важливості питання тригерів, які штовхають до утвердження та захисту, включно зі зброєю в руках, свою культурну, етнічну, релігійну приналежність. Особливості сучасного етапу формування національної ідентичності в Україні визначаються потребою реалізації ідеї нації на основі цінностей українства. Теми мови в російсько-українській війні досліджують і здобувачі вищої освіти [5]. Отже, мовна політика, визначення національної ідентичності – це питання національної безпеки.

Прийняття Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [4], який вступив в силу з 01.01.2023 року, має суттєво підвищити значення державної мови у формуванні національної свідомості, що сприятиме зміцненню національної безпеки. Відчуття належності до українського народу має відбуватися через мову, традиції, цінності. Особливого значення зазначене питання набуває для сфери національної безпеки і оборони, адже утвердження української національної та громадянської ідентичності громадян як одної з визначальних засад держави значно посилює її у здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам.

Мовна політика є умовою розвитку культури, суспільства, формування національної свідомості. У період війни українська мова як основа нації, державотворення яскраво репрезентує дух народу, його творчість, є основним показником національної безпеки.

У період війни актуалізувалося формування військової й емоційно-експресивної лексики, використання жаргонізмів тощо. Так, до слова фронт додають різні епітети: «освітній», «фінансовий», «трудоий» та ін. Щодо фронтів визначень з'явилися слова «зеленка», «нуль», «мопед» та ін. У мовній практиці з'явилися назви новітньої зброї. Набуло розповсюдження застосування зниженої лексики: «свинособаки», «русня», «орки», «московити» та ін., а також виник і масово поширився мем «бавовна», яким називають вибухи на тимчасово окупованій території України та на території країни-окупанта. Додалися зневажливі мовні помилки щодо написання назви країни з маленької літери: «росія», «рф».

Щодо значення мови у формуванні національної ідентичності ще багато років тому науковці [1] вважали за доцільне припинити поширену в Україні практику призначень на високі державні посади осіб, які не володіють державною мовою. Те, що особи починають вивчати українську мову, уже посідаючи високі посади, свідчить про те, що вони не відчували своєї причетності до України, і вища освіта вже здобувалась державною мовою. Без запровадження української мови в бізнес-середовище Україна буде залишатися у сфері зовнішніх економічних і політичних впливів.

Для досягнення вагомих результатів в ефективній мовній політиці необхідно посилити вплив компетентнісного підходу [3] у модернізації вищої освіти. Вимоги до встановлених рівнів кваліфікації використовують всеохожно органи влади; установи,

організації, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин; заклади освіти, роботодавці; інші юридичні та фізичні особи, отже, усі, хто забезпечує національну безпеку з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування та розвитку кваліфікацій, де мовленнєвий аспект представлений у вимогах Національної рамки кваліфікацій повною мірою.

Для виявлення зацікавленості темою національної ідентифікації та мовної політики під час воєнного стану зроблено оцінку ситуації з використанням інструменту Google Trends [6], який дає змогу в просторі та часі визначитися з пошуковою активністю щодо того чи іншого терміна. На 05 березня 2023 року визначено за останній рік по Україні попит на термін національна ідентичність, який виявився статистично значущими, але серед регіонів зацікавленості виділено тільки місто Київ, що є недостатнім для формування стійкої політики національної безпеки з урахуванням цього чинника.

Одночасно зроблено вимірювання пошуку терміна мовна політика за останній рік, тобто за період воєнного стану, тренди збігаються і мають майже рівний бальний вимір, у середньому мовна політика 20 балів, а національна ідентичність – 15 балів, що свідчить про близькість цих напрямів за своєю суттю.

Уведення у вимір терміна національна безпека показало його переважання, але невелике, бальний вимір становив тільки 35, але тепер щодо національної безпеки з'явилась Львівська область, але це також є дуже чутливим щодо відчуття й обізнаності та розуміння важливих трендів для самозбереження та самоідентифікації. Крім того, відзначено різкі коливання інтересу до тієї чи іншої теми, піки яких разом за цими трьома складовими ніколи за рік воєнного стану не збігалися. Це теж потребує більш глибокого аналізу державної політики щодо визначення основних факторів національної безпеки, розуміння національної самоідентифікації та напрямів мовної політики.

Проведене дослідження має важливе значення для триєдиного спорідненого вивчення тем мовної політики, національної ідентичності та національної безпеки. Поки що недостатній з погляду вимірювання в пошукових систем рівень запитів свідчить про наявні ризики у спротиву тяжкій агресії стосовно народу України. Потрібно продовжувати дослідження цих тем і акцентування у вищій освіті необхідності підвищення мовленнєвої компетентності всіх учасників освітнього процесу, що буде сприяти як високому кваліфікаційному рівню, так і зарадить більш глибокому усвідомленню національної ідентичності.

1. Воропаєва Т. Українська мова як базова основа національної ідентичності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство. 2007. Вип. 11. С. 13-17.

2. Заяць Н. В. Національна ідентичність як основа для розвитку політичної нації в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2022. Серія: Юриспруденція. 2022. № 56 С. 28-32. URL: [https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc56/juspradenc56.pdf#page=28SSN 2307-1745](https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc56/juspradenc56.pdf#page=28SSN%20307-1745).

3. Пивоваров В. Компетентнісні комунікаційні вимоги Національної рамки кваліфікацій та мовленнєве регулювання за Законом України «Про вищу освіту». Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». 2015. Вип. 52. С. 225-228.

4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.

5. Супрун А. Мовний чинник у російсько-українській війні. Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2022. 45 с. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24458/Suprun_Movnyi_chynnyk_u_rosiisko-ukrainskii_viini.pdf?sequence=1.

6. Google Trends. URL: <https://livepage.pro/knowledge-base/google-trends.html>.

УДК 799.313

DOI: 10.31733/17-03-2023-766-767

Віталій ПОКАЙЧУК

завідувач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Євген БАХЧЕВАН

завідувач кафедри вогневої підготовки
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Олена БОЙКО

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕРНОЇ ЗБРОЇ У ПІДГОТОВЦІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Виклики які стоять перед закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання, в умовах загрози національній безпеці України та забезпечення національних інтересів, передбачають підготовку висококваліфікованих поліцейських готових до дій у ситуаціях з різним ступенем ризику, здатних прогнозувати їх розвиток та своєчасно приймати правомірні рішення, у тому числі і правомірно застосовувати та використовувати сучасні зразки вогнепальної зброї, постійно вдосконалювати навички безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, з різних положень, в обмежений час, у русі тощо.

Одним із рішень удосконалення освітнього процесу для здобувачів вищої освіти з навчальних дисциплін практичної спрямованості вбачається використання маркерної зброї, яка призначена для набуття навичок та підвищення рівня вогневої та тактико-спеціальної підготовки співробітників сил сектору безпеки та оборони України та вирішує проблему ефективного та реалістичного навчання особового складу практичним навичкам прийняття рішення на відкриття та ведення вогню у ситуаціях з різним ступенем ризику та економії бюджетних коштів.

З моменту, як ручна вогнепальна зброя стала масовим озброєнням усіх армій світу, виникла необхідність навчання особового складу безпечному поводженню з нею, практичним навичкам відкриття і ведення вогню та тренування тактичних навичок. Крім самих тренувань, важливим аргументом було і залишається питання економії коштів.

У XX столітті навчання практичним навичкам ведення вогню стало ще доступнішим з використанням Airsoft та Paintball систем. Але не вирішувало проблему реалістичності підготовки (повної відповідності бойовій (службовій) зброї; коректної роботи частин і механізмів; звуковий ефект; ефект віддачі; психологічна готовність до летального застосування зброї; психологічна готовність до летального застосування зброї проти тебе).

Беручи до уваги вищезазначене, в реаліях викликів перед якими знаходяться сили сектору безпеки та оборони України, вбачається два основних завдання:

– Максимально спростити та в найкоротші терміни підготувати особовий склад до виконання завдань за призначенням в частині тактичної грамотності та застосування вогнепальної зброї;

– Максимально зменшити вартість зазначеної підготовки.

Вирішення зазначених, та начебто взаємовиключних одне одного, завдань вбачається з використанням спрощеного методу практичної підготовки особового складу та навчання за рахунок створення навчальних, а відповідно, і більш дешевих у виробництві боєприпасів.

Використання маркерних набойів зі штатними зразками зброї підвищує реалістичність

тренувального процесу порівняно з використанням нелетальної зброї (Airsoft та Paintball систем).

На сьогодні зразки маркерних комплексів під брендом Simunition американської компанії General Dynamics Ordnance та канадської фірми Tactical Systems (Glock G17 Т 9 мм FX) використовуються підрозділами Національної поліції України (КОРД, управліннями патрульної поліції в областях, Академії патрульної поліції) в рамках службової підготовки та навчальними закладами Державної прикордонної служби України для проведення більш реалістичних практичних занять, злагодження дій у груповій роботі, командних тренувань без істотного травматичного ефекту для учасників, але з явно видимим результатом.

Зазначені зразки маркерної зброї у перелічені підрозділи постачались міжнародними партнерами.

Найбільш проблемним питанням використання маркерної зброї в перелічених підрозділах є постачання та наявність боєприпасів.

Переваги використання маркерної зброї у підготовці поліцейських:

- Проведення тренування один проти одного без істотного травматичного ефекту для учасників, але з очевидним результатом;
- Реалістичність тренувального процесу (підготовки особового складу – повна відповідність бойовій (службовій) зброї, коректна робота частин і механізмів зброї, звуковий ефект від застосування, ефект віддачі від застосування);
- Формування психологічної готовності до летального застосування вогнепальної зброї у людину, готовності до дій у надзвичайних ситуаціях;
- Формування готовності до дій у ситуаціях з різним ступенем ризику, здатності прогнозувати їх розвиток та своєчасно приймати правомірні рішення;
- Формування навичок правомірного застосування (використання) зброї по нерухомих і рухомих цілях, з різних положень, в обмежений час, в русі;
- Формування психологічної та фізичної готовності до летального застосування (вогневого ураження, поранення) противником (правопорушником).

Перелічене вище не можливо досягнути з використанням бойової зброї, Airsoft та Paintball систем.

Спираючись на вище викладене вбачається доцільність та необхідність:

- розробки та виготовлення тренувальних набоїв вітчизняними виробниками;
- розробки та виготовлення маркерної зброї на основі вітчизняних зразків зброї, як для короткоствольної калібру 9x19 мм., так і штурмових гвинтівок калібру 223 Remington, 5.45x39 мм., 7.62x39 мм. в комбінації зі штатною зброєю, яка за допомогою змінних елементів конвертувалась би в тренувальну;
- забезпечення ЗВО МВС України зазначеною маркерною зброєю та набоями до неї.

Використання зазначених зразків озброєння планується в рамках навчальних дисциплін практичної спрямованості: для слухачів первинної професійної підготовки: «Тактична підготовка», «Вогнева підготовка», «Алгоритм дій патрульних поліцейських у різних ситуаціях службової діяльності (сценарії)»; для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня: «Тактико-спеціальна підготовка», «Вогнева підготовка»; для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня: «Вогнева та тактико-спеціальна підготовка», «Організація та проведення спеціальних операцій підрозділами Національної поліції»; в рамках післядипломної освіти поліцейських (спеціалізації та підвищення кваліфікації).

УДК 636.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-768-769

Сергій СЕРХОВЕЦЬ

доцент кафедри кінології,
кандидат педагогічних наук, доцент

Лука СТЕФАНКІВ

здобувач вищої освіти
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ КІНОЛОГІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Наявні та потенційні транскордонні загрози переконливо доводять, що нині неможливо розглядати поняття «міжнародна безпека» та «національна безпека» окремо один від одного, адже між ними існує досить тісний взаємозв'язок, що в свою чергу обумовлює відповідні механізми їх забезпечення.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» термін «національна безпека» передбачає своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам, до яких віднесено поширення організованої злочинної діяльності, міжнародного тероризму, можливість незаконного ввезення в країну зброї, боєприпасів, вибухових речовин і наркотичних засобів, нелегальна міграція.

Дієвим механізмом протидії окресленим загрозам національній безпеці України є система кінологічних підрозділів складових сектору безпеки і оборони України. Зокрема, сучасна система кінологічного забезпечення сектору безпеки і оборони України складається з кінологічних підрозділів Збройних Сил України, Національної гвардії України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Служби безпеки України, Управління державної охорони України, розвідувальних органів України. Зауважимо, що за період 2014-2022 років правоохоронна система нашої держави досягла вагомих результатів у розвитку кінологічної служби в цілому. Зокрема, створену розгалужену мережу кінологічних підрозділів на усій території країни; оновлено програми підготовки кінологів зі службовими собаками у відомчих закладах освіти (кінологічних навчальних центрах); ліцензовано та запроваджено підготовку майбутніх офіцерів кінологічних підрозділів за відповідною освітньо-професійною програмою; налагоджено взаємодію між кінологічними підрозділами окреслених складових сектору безпеки і оборони щодо спільного використання кінологів зі службовими собаками під час проведення відповідних спеціальних операцій чи пошукових заходів; модернізовано навчально-матеріальну базу, яка використовується для підготовки й використання кінологічних розрахунків; удосконалено нормативно-правову базу, що визначає основні засади діяльності кінологічних підрозділів; проведено низку заходів (семінари, тренінги, вебінари, конференції), спрямованих на підвищення професійного рівня керівного складу та інспекторів-кінологів.

Однак, наростаюче науково-технологічне відставання України від розвинутих країн, у тому числі, й у сфері кінологічного забезпечення, зумовило потребу у зміні окремих підходів до організації підготовки фахівців для потреб кінологічних підрозділів. Так, основними напрямками удосконалення системи кінологічного забезпечення на сучасному етапі розвитку нашої держави вважаємо:

- координація діяльності усіх кінологічних підрозділів складових сектору безпеки і оборони щодо основних напрямів діяльності;
- удосконалення системи обміну досвідом між закладами освіти, які здійснюють підготовку фахівців кінологічних підрозділів та механізму його впровадження до практичної діяльності;
- впровадження міжнародних стандартів підготовки й використання кінологів зі

службовими собаками (сучасні методики підготовки службових собак), а також стандартів ветеринарного забезпечення діяльності кінологічних підрозділів;

– організація тісної співпраці з кінологічними підрозділами ЄС та інших економічно розвинутих країн з питань підготовки й використання кінологів зі службовими собаками для протидії реальним та потенційним загрозам;

– розробка, відповідне погодження та реалізація Єдиної програми підготовки кінологів усіх складових сектору безпеки і оборони України (з урахуванням функцій відповідного відомства), що дозволить забезпечити сумісність кінологічних підрозділів під час міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом, наркобізнесом, нелегальною міграцією;

– впровадження сучасних методик відбору кандидатів для навчання та службових собак для дресирування;

– підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців кінологічних підрозділів за міжнародними програмами й методикою (підготовка їх як мультиплікаторів);

– оновлення навчально-матеріальної бази (засобів підготовки кінологів зі службовими собаками) з урахуванням сучасних досягнень науки й техніки;

– удосконалення механізму правового регулювання порядку використання наркотичних засобів у підготовці службових собак до пошуку таких засобів, а також підготовки й використання мінно-розшукових собак окремими кінологічними підрозділами;

– розвиток міжвідомчої взаємодії щодо оптимізації системи кінологічних підрозділів та уніфікації підходів до організації їхньої діяльності;

– удосконалення системи підготовки кінологічних розрахунків для мінно-розшукової служби (створення належної навчальної матеріально-технічної бази, мінних полів);

– автоматизація окремих видів діяльності та впровадження Єдиної бази даних кінологів та службових собак;

– нарощування науково-методичного забезпечення діяльності кінологічних підрозділів, активізація роботи науково-дослідних інститутів за перспективними напрямками розвитку службової кінології.

Окреслений перелік не є вичерпний та потребує подальшого науково-методичного забезпечення реформування системи кінологічного забезпечення у контексті поглиблення транскордонного співробітництва з суміжними державами.

УДК 81

DOI: 10.31733/17-03-2023-769-772

Irina SUIMA

Associate professor

of the Department of translation

and linguistic training of foreigners

Oles Honchar Dnipro National University,

PhD in Philological Sciences

LEGAL DISCOURSE IN TRANSLATION ASPECT

Nowadays, discourse in science is a complex phenomenon that has three components. They include the participants of communication, the situation of this communication and the text through which this communication takes place [2, p. 11-14]. The concept «discourse» can be considered in different ways. In a broad sense, it is a complex combination of linguistic means and supralinguistic factors (a manifestation of behavior in such a form that is accessible to sensory perception). Such a combination gives an understanding of the participants of the communication, their direction, goals, conditions under which the message was created and its perception. Discourse is an unchanging and abstract description of structural and semantic features that are used in certain texts.

Since the legal discourse refers to the institutional one, it represents the status-oriented communication of the participants, which corresponds to the system of role prescriptions and

norms of behavior in specific situations of institutional communication. There are various approaches to defining the concept of «legal discourse». We found the following understanding of legal discourse in the works of researchers. According to E. Derdy: «Legal discourse is a discourse that is represented by English-language legal documents and legal literature as a particularly complex communicative event, a special type of language that has received a text form, the understanding of which is possible only in the presence of non-linguistic factors» [5, p. 21]. Legal discourse is a form of language used in real time, which reflects a person's legal awareness in relation to the development of society at the cultural and civilizational levels [1, p. 39].

The activity of legal discourse is characterized by a specialized nature, and the language of law in it is a component of a certain social activity of a group of people. The specificity of legal professional thinking is embodied in legal discourse as in the field of communication. With the help of such thinking, such features and properties as addressability and addressability, use of arguments, terminology, disclosure of the content of various legal concepts, etc. [4, p. 89].

All components of the legal field are expressed through discourse. These elements are reflected in the discourse, with the help of which they are implemented. They can be a referential aspect of the discourse (the subject of its communication), or exist as components of the pragmatic context.

The main component of legal discourse is legal texts. The legal text performs not only an informative and influential function, it also represents the socio-pragmatic position of the author who created this or that text. A legal text is a set of legal terms that represent a whole terminological system. By its essence, legal vocabulary is cognitively derivational and social, and this essence is revealed in the fact that with the help of the legal sphere, certain conceptual and semantic blocks are formed, in which the components can be arranged according to certain models. In legal discourse, cognitive information falls mostly on legal terms, but a certain part of these terms is known not only to specialists in the field of law, but also to every ordinary citizen, since the use of this vocabulary goes far beyond the boundaries of legal texts. Like any term, a legal term has such characteristic features as: unambiguity, systematicity, accuracy, brevity, standardization, absence of emotional coloring and relative independence from the context. For example: victim, defendant, defense, responsibility, offense, law, etc.

Legal texts are also characterized by the use of phrases that are used in the field of law and are determined by the specific focus of the subject. For example: a criminal group, a defense representative, commit an offense, a court hearing, make a court decision, in the case file, groundless facts, testify, etc.

When creating a legal text, various means are used in order to fully and accurately convey information to the recipient. A person who is not competent in the field of jurisprudence is forced to seek the help of a specialist for the correct interpretation of a legislative document. For example, an average citizen may have difficulties in interpreting such legal terms as: legal entity, operational management, business administration, etc., and only a competent specialist will help to correctly interpret the term, which will contribute to its understanding [3].

The interpretation of legal discourse includes both a professional understanding of reality and a set of techniques for the practical interpretation of legal documentation. In legal discursive communication, interpretation is the understanding of meaning, and it also helps to systematically analyze legal language and language in general. So, the legal text is perceived as a law text in dynamics, in the process of interpretation and clarification.

When interpreting the legal discourse, an important aspect is the special procedures for analyzing legislative documents along with the restoration of the history and conditions of their creation. The interpretation of the legal text takes place with the help of psychological, historical and philological interpretation. In view of this, in the interpretation of the legal text, it is worth investigating the lexico-semantic features of the legal discourse and professional methods of its interpretation. In the process of interpretation, the main category is linguistic understanding, which is manifested in the grammatical, stylistic and typological form of interpretation.

These forms of interpretation reflect the correct command of the syntax and dictionary meanings of linguistic realities that are included in the legal text.

Nowadays, the study of legal discourse based on the interpretation of legal terminology is quite important, since the conceptual scope of certain lexical units is inadequately organized. When interpreting concepts, its ambiguous understanding often prevails, rather than a scientific one, and this is precisely what is unacceptable when analyzing legal documentation, laws, articles, etc.

The problem of interpretation of jurisprudence texts is to preserve the features that are

inherent in scientific reasoning, as well as acquires the legal specificity of human activity. In view of this, only taking into account these circumstances, it is possible to construct a method of interpreting legal discourse. Among the conducted research on the interpretation of legal discourse, it can be seen that it is rather difficult to establish a boundary between legal consciousness and the legislative text, since perception accounts for most of the professional activity of a legal specialist. That is why for the correct interpretation of the legal text and its understanding, an important task is to consider the problem of interpreting the legal text as the main component of the legal discourse.

Thus, the legal discourse needs careful research, since the legal text represents the dominant legal discourse, and such a text, in turn, represents an impetus for the socio-legal development of society.

The specificity of legal discourse manifests itself at different levels in different ways. So, for example, when we talk about the lexical level, we understand that this text is saturated with specific terminology. For example: regulation, regulatory act, protocol, extract, etc.

In addition, at the syntactic level of the legal text, we can observe the following features: an advantage in the use of nominal compound predicates compared to verb ones (have the right to, be responsible, be bound to, be defective, be convicted of), as well as the sentence becomes common with homogeneous members of the sentence and separate meanings (The project contains shortcomings of a technical and legal nature) Homogeneous members are used to extend the sentence in order to convey the unambiguity of the interpretation and the completeness of the statement.

Syntactic features of legal discourse are conditioned by using complete structures that convey the logical connection of a condition or cause. This feature is conveyed with the help of certain linguistic means such as: according to, in case of, for the reason of, together with that, etc.

The syntax of legal discourse is characterized by the use of not only simple common sentences with homogeneous members and separated definitions, but also the use of complex ordinal sentences with comparative and contrasting conjunctions (for example, comparative conjunctions – and, opposites – however, but, yet, however), as well as with causal – consequent connection.

The use of complex sentences with a subordinate clause, definition or circumstances is one of the most used types of sentences in the legal text. This type of sentence is considered the most common because the nature of the law provides for the need to indicate the relationship between the condition and the cause. That is why we can observe compound sentences with several subordinate clauses in legal texts, as with the help of subordination it is possible to provide additional information, clarify certain circumstances and conditions so that certain misunderstandings do not arise when interpreting the law.

The structure of the legal text requires clarity, brevity and specificity, the transfer of cause-and-effect relationships and their logical ordering, and therefore legal experts must present the various circumstances of the case and convey a complex system of concepts in their relationship. They can fulfill this condition by using complex syntactic structures, which will give them the opportunity to convey a message clearly, informatively and unambiguously.

As we have already mentioned, the use of phrases is characteristic of a legal text, because they are one of the main tools in the terminological system. The largest share falls on word combinations in which there is such a type of connection as management. Phrases can be classified by the number of components in it, namely: two-component, three-component and multi-component.

To begin with, consider two-component phrases. From the name it becomes obvious that this type of phrase consists of two components. There are several combinations to form a two-component phrase:

1. adjective + noun: сімейне право – family law; громадський добробут – public welfare; фінансові установи – financial institutions; смертна кара – death penalty; протиправні дії – unlawful means; умисні дії – intended actions.

2. noun + noun: права особи – human rights; вчинення злочину – commission of crime; поділ влади – division of power; виконання законів – observance of the laws; правила судочинства – rules of procedures; склад злочину – components of crime.

3. verb + noun: змінювати рішення – modify judgements; здійснювати правосуддя – administer justice; заслуховувати справу – bring a case; забезпечити справедливість – provide for justice.

4. noun + preposition + noun: доведення до самогубства – incitement to suicide;

вбивство на замовлення – murder for hire; неповага до суду – contempt of court.

Three-component structures:

1. adjective+adjective+noun: вищі судові органи – supreme legal bodies; тяжке тілесне ушкодження – grave bodily injury; надзвичайний судовий наказ – extraordinary writ; організоване злочинне групування – organized crime.

2. adjective+noun+noun: особиста безпека суддів – personal security of judges; порушення кримінальної справи – the start of criminal case; законодавчі норми права – legislative norms of law; суд останньої інстанції – the last resort court.

3. noun+noun+noun: огляд місця події – the examination of venue; призначення справ до судового розгляду – submission of cases for hearing; вручення виклику до суду – service of process; суд у справах неповнолітніх – juvenile court.

Information in legal texts must convey a specific meaning and content, therefore, for its correct understanding, it is most appropriate to use simple sentences. But given the fact that a legal expert seeks to express a complete opinion in one sentence, using various types of subordination, this leads to the frequent use of complex, large-scale and information-overloaded sentences. This feature of legislative texts creates obstacles in the understanding of its content by an average citizen and forces people to seek help from a competent specialist in the field under discussion.

1. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Юридичні науки. К. : Новий друк, 2009. С. 39-42.

2. Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія. 2002. Вип. 32 (3). С. 11-14.

3. Бибик С. П., Сюта Г. М. Ділові документи та правові папери: листи, протоколи, заяви, договори, угоди. Харків : Фоліо, 2005. 491 с.

4. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ. 2013. 284 с.

5. Дерді Е. Т. Терміни-словосполучення в англійській юридичній термінології. Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія. Черкаси, 1999. 113 с.

УДК 371

DOI: 10.31733/17-03-2023-772-774

Інна ШИНКАРЕНКО

доцент кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат психологічних наук, доцент

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Сімейна політика є однією із складових стратегії національної безпеки України. Саме в родині здійснюється первинна соціалізація особистості, її залучення до людських цінностей. Як влучно зазначив відомий філософ Ф. Бекон, любов до Батьківщини починається з любові до родини [1, с.33].

У важкі часи, які переживає наша країна, сімейне виховання набуває особливого значення. Саме від того, які цінності дитина сприймає від своїх батьків, залежить формування її соціальної позиції, відношення до різних аспектів дійсності, її самовизначення як суб'єкта власної життєдіяльності.

Основними суб'єктами виховання є батьки, які повинні розуміти, що провідною метою виховання та освіти має бути формування високоморальної, добропорядної та чесної особистості. Батьківський обов'язок – не тільки дати життя, але і виховати гідних людей [4, с. 214].

Які ж існують шляхи вирішення зазначеної проблеми? Чи існує оптимальний тип організації сімейного виховання за якого буде розвиватися високоморальна, добропорядна та чесна особистість? Так, така тактика виховання дійсно існує, це є співробітництво. Визначимо його ознаки.

Співробітництво – найбільш прийнятний тип виховання, що визначений багатьма психологами та педагогами.

Слід також відзначити, що дана модель виховання є найбільш складною для її практичної реалізації, оскільки потребує сумісних та кропітких зусиль як з боку батьків, так і від дітей, пошуку нових способів та уникнення старих форм взаємодії.

У родині, яка практикує співробітництво, немає поняття «Я», тобто еґо-структури, що заснована лише на задоволенні особистих інтересів та амбіцій. Зазначена структура повністю витісняється та заміщується поняттям «Ми», визнаючи прагнення до альтруїзму, взаємодопомози та взаємопідтримці своєю вищою метою і обов'язком [5, с.101].

За таких умов не може панувати хтось один із подружжя, пригнічуючи тим самим іншого та тішучись своєю безмежною владою у родині. Таким чином, єдиним можливим типом сімейної організації, який заснований за критерієм сімейної влади, у даному випадку, може бути тільки егалітарна сім'я, а не матріархальна чи патріархальна, як у більшості випадків. Це вимагає від партнерів поваги, любові та довіри, в першу чергу, щодо один до одного, а потім вже до дітей.

Дитина, яка виховується в атмосфері співробітництва, зберігає достатній ступінь ініціативності та самостійності, їй притаманний необхідний ступінь свободи для ухвалення рішень і її думки та погляди завжди враховуються старшим поколінням.

Також визначним у даній моделі виховання є те, що такі сім'ї об'єднують загальні сімейні цінності та традиції. Тут прийнято разом проводити дозвілля і працювати.

Доречним буде питання: «В чому істотна різниця даної моделі від зазначених раніше?». У моделі невтручання також прийнято наділяти дитину вищим ступенем самостійності, а для моделі гіперопіки характерним є сумісне проведення вільного часу.

Найбільш істотна відмінність співробітництва від усіх перелічених моделей зводиться, отже, до того, що батьки чітко усвідомлюють, що життя дорослої людини сповнене тяжкими випробуваннями та драматичними подіями, якими рано чи пізно піддається кожен.

Для того щоб завоювати довіру та прихильність своїх дітей такі батьки не захищають свою дитину від навколишнього світу, як це властиво політиці гіперопіки. Вони сміливо, рішуче та якомога раніше допомагають своїм дітям йти у життя, лишатися не пасивним спостерігачем навколишніх подій, а стати їх активними творцями та учасниками.

Отже, батьки, що практикують дану модель, не залишають дитину на призволяще, а завжди, за будь-яких обставин, надають їй необхідну допомогу та підтримку, як у вигляді поради, так і у вигляді конкретних дій, але не пригнічуючи ініціативність самої дитини.

Емоційне здоров'я родини – це не просто прерогатива благополучної сім'ї, але і мудре правило культурного та гармонійного устрою сімейних відносин.

Співробітництво передбачає розвиток у дитини найпозитивніших якостей характеру, таких як, доброта, чесність, відповідальність, альтруїзм, відкритість, ініціативність [2, с.11].

Але не слід доходити висновку, що дана модель виховання є універсальним засобом у рішенні усіх проблем, пов'язаних із сімейним вихованням. Як було зазначено раніше, на сучасному етапі розвитку людство ще не винайшло такі методи виховання, які б стали панацеєю від усіх негараздів. Адже таких методів і не може існувати. Якби вони були, особистість вихователя знецінилася, а отже і людська особистість вцілому.

Тому у багатьох педагогів збігаються думки про те, що у питанні виховання першість посідає саме особа самого вихователя, а не засоби та методи, які застосовуються ним у процесі виховання.

Це не означає, що вихователь має право використовувати у своїй виховній діяльності такі прийоми, які свідомо згубно позначаються на подальшому розвитку дитини.

Хочеться наголосити на тому, що високоморальна людина може виховати гідну особистість, навіть володіючи мінімальною кількістю необхідних теоретичних знань, умінь і навичок з питань педагогіки, переважно спираючись лише на власний життєвий досвід.

Діти безперечно прагнутимуть наслідувати такій людині завжди і в усьому, наслідувати її поведінку, особливостям, дрібним нюансам характеру. Тоді як людині, яка не змогла набути душевної гармонії, полюбити життя та людей, здобути необхідну кількість життєвого досвіду буде недостатнім і тони прочитаної літератури з питань виховання дітей. Ніякі засоби та методики не допоможуть проникнути їй у серце та душу дитини, викликати у дитині довіру та відкритість.

Достатньо розповсюдженою є також така проблема, коли в родині взагалі відсутній який би то не був тип організації сімейних відносин.

Дуже часто це виникає тоді, коли батьки не можуть дійти згоди у питаннях

виховання, і відбувається зіткнення протилежних поглядів і думок, що найбільш згубно та деструктивно дається ознаки на розвиток дитини.

Діти, які часто переживають конфлікти у батьківській родині, у своєму дорослому житті відчувають внутрішньоособистісний конфлікт, занижену самооцінку, за будь-яких стресових ситуаціях піддані депресії та невпевненості в собі, у них часто розвиваються неврози [7, с. 402]. Порушення духовної рівноваги у родині призводить до психологічної патології у дитини, яка розвивається. У дитини формується негативна картина світу, і це значно погіршує якість його власного дорослого життя у майбутньому. Така людина не буде вірити нікому, вона буде надзвичайно важка у спілкуванні, сповнена песимізму та цинізму.

Діти з сімей, які переживають часті конфлікти, можуть стати озлобленими, агресивними, жорстокими у дорослому житті. Такі діти не розуміють чужий біль, і у багатьох з них є потяг завдавати болю іншим. Дитина може бути схильна до протизаконних дій, скоювати жорстокі вчинки, часто – немотивовані, щодо інших людей. Збільшується ризик безконтрольної поведінки дитини через втрату батьківського авторитету. Дитина гірше засвоює моральні та загальнокультурні цінності. У дитини з конфліктної родини формуються специфічні риси характеру, що заважають її соціалізації.

Яким чином мають поводити себе батьки у подібних ситуаціях? Перш за все, вони повинні подумати не про себе, а подбати про свою дитину, про те, наскільки сильно ви травмуєте та руйнуєте його психіку своїми безглуздими сварками та конфліктами.

Не варто вести нескінченні війни між собою, відстоювати виключно власну правоту та вважаючи лише свої методи виховання, єдиними вірними. Формування і становлення нової особистості, що відбувається в сімейній атмосфері, значною мірою залежить від обраного батьками стилю виховання. Здійснюючи свідомий, вмотивований вибір, батьки самі визначають, якою людиною в майбутньому стане їхня дитина. Не можна забувати, що дітям потрібне середовище стабільне та благополучне, у ньому вони відчувають себе впевненіше та вільніше. У сім'ях, де батько допомагає мамі у хатніх справах, де панує повага та піклування про дідуся та бабусю, де є дійсний приклад у подоланні труднощів, негараздів, конфліктних ситуацій, процвітають людяність, гуманність дітей. Таким чином, сім'я є не тільки осередком виховання дитини, а і справжнім університетом людських стосунків [6, с.83].

Отже, завжди, в усі часи сім'я була і є найважливішою частиною життя і суспільства, і кожної людини. Як структуроутворююча система суспільного життя вона фокусує всі кординальні зміни, що відбуваються в суспільстві. Від того, настільки сім'я стабільно, ефективно виконує свої основні функції, залежить благополуччя як кожної людини, так і держави загалом [3, с. 67].

1. Алексєєнко Т. Ф. Сучасне сімейне виховання: концептуалізація ідей теорії та практики: монографія / Т. Ф. Алексєєнко. – Умань: Жовтий О. О., 2016. – 436 с.
2. Берегова Н. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2020. Випуск 6. С. 10-15.
3. Драган М. Є. Вплив стилю сімейного виховання на розвиток вольових якостей молодих школярів. Практична психологія у сучасному вимірі: IX Міжнародна наук.-практ. конференція, Дніпро, 29 березня 2018 р. – Дніпро: Університет ім. Альфреда Нобеля, 2018. – 244 с.
4. Замашкіна О. Д. Педагогіка сімейного виховання: навч. посібник. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2016. – 400 с.
5. Максимович О. М. Сучасна сім'я: проблеми виховання дітей: монографія / О. М. Максимович. – Івано-Франківськ, 2017. – 200 с.
6. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах: монографія / Л. В. Гончар, Т. В. Кравченко, І. М. Мачуська, К. М. Павицька, А. В. Хижняк: за заг. ред. Л. В. Гончар. – Харків: Друкарня Мадрид, 2016. – 176 с.
7. Шинкаренко І. Насильство дітей у сім'ї як загроза національній безпеці держави Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 березня 2021 р.). - Дніпро: ДДУВС, 2021. – С. 401-403.

УДК 351.74+614.8
DOI: 10.31733/17-03-2023-775-776

Олександр ДЯЧЕНКО

ад'юнкт кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЯК ГАРАНТІЯ ЙОГО ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасному суспільстві поліцейська робота стає все більш складною та вимагає від працівників правоохоронних органів високого рівня професійної підготовки та емоційної стабільності. Поліція є невід'ємною частиною суспільства, що забезпечує охорону громадського порядку та безпеки. Виконуючи свої обов'язки, поліцейські стикаються з небезпеками, стресом та травматичними подіями, які можуть негативно впливати на їх психічне здоров'я та викликати ризик професійного вигорання.

У зв'язку з цим, питання доступу поліцейських до психологічної допомоги є актуальним та важливим. Під час виконання своїх обов'язків поліцейські часто знаходяться в складних та стресових ситуаціях, що може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних захворювань. Тому, право поліцейських на психологічну допомогу є важливим елементом забезпечення ефективної роботи правоохоронних органів.

Як зазначено у дослідженні Кісіль З.Р., Кісіль Р.В., поліцейські, в залежності від напрямку діяльності та спеціалізації, стикаються з такими стресовими ситуаціями, як комунікація з агресивними громадянами; застосування заходів фізичного примусу, спецзасобів, зброї на враження; спілкування із засудженими чи рецидивістами; подеколи конфліктне спілкування з безпосередніми керівниками та об'єктами; хронічна втома та виснаженість; неможливість приділяти увагу сім'ї тощо[1].

Поліцейські, здійснюють важливу роботу з охорони громадського порядку та безпеки, тому мають право на доступ до психологічної допомоги, яка допомагає зменшити вплив травматичних подій на їхнє психічне здоров'я та забезпечує їх ефективність та довготривалу працездатність. Проте в законодавстві України не існує чітких норм щодо регулювання питання щодо психологічної підтримки поліцейських.

Відповідно до Наказу МВС №88 від 06.02.2019 року, який затверджує порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної Поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських [2].

Чинний наказ визначає завдання, засади організації, принципи, напрями, функції системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції та курсантів. Проте даний підзаконний нормативно-правовий акт не регулює усіх проблемних питань в аспекті психологічного забезпечення в Національній поліції. Тому державі необхідно розширити правову базу в даній сфері, наприклад, розробити та створити спеціальний закон, розширити зміст та коло регульованих питань вищезгаданим наказом тощо.

Окрім проблем правового регулювання, значна частина психологів, які здійснюють добір поліцейських на службу та проводять з ними роботу, є цивільними особами, тобто вони не володіють вичерпною інформацією про особливості діяльності правоохоронних органів та специфічні умови служби, а отже, не можуть адекватно діагностувати придатність (або непридатність) кандидата на службу в поліції, а також на належному рівні працювати з особовим складом вже діючих працівників [3; с. 11].

Отже, психологічне забезпечення поліцейських є необхідною складовою для ефективного виконання ними службових обов'язків, але насамперед для підтримання здоров'я самого поліцейського як людини, біологічної істоти, підвищення рівня стресостійкості та психо-емоційної стабільності. Так як поліцейський під час виконання своїх повноважень майже щоденно стикається зі стресовими ситуаціями, які можуть призвести до емоційного вигорання, психологічних захворювань тощо. Тому необхідно

удосконалювати правову базу, більш детально удосконалювати законодавство щодо регулювання даного питання, а також зменшити до певних меж кількість цивільних психологів в службі психологічної підтримки поліцейських, так як поліцейський є однією з тих професій, яка потребує приділення належної уваги психологічному здоров'ю своїх працівників.

1. Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. Особливості феномену синдрому емоційного вигорання у працівників Національної поліції України. Соціально-правові студії. 2019. Випуск 4 (6). С. 111-123. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2794/1/17.pdf> С.115.

2. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: Наказ МВС № 88 від 06.02.2019 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/383027___383092.

3. Сокурєнко, В. В. Аналіз сучасного стану психологічної роботи в органах Національної поліції. Сокурєнко В.В. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 квіт. 2017 р.) МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 11-13. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1956>.

УДК 34+776

DOI: 10.31733/17-03-2023-776-778

Анна ЖЕЛІЗНЯК

ад'юнкт кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОСНОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ

Проблема психологічного забезпечення поліцейських в Україні на протязі значного часу існування потребує все більш нових, сучасних та ефективних методів вирішення, адже професійна поліцейська діяльність майже щодня супроводжується підвищеною психоемоційною напругою, надзвичайними ситуаціями екстремального характеру, що потребує неабиякої стресостійкості та резильєнтності (психологічної пружності) від особового складу Національної поліції. Діяльність під час забезпечення карантинних обмежень, супровід масових заходів, залучення в складі зведених груп на лінії розмежування й безліч інших ситуацій, що можуть мати місце в роботі поліцейського – все це потребує також належної організації психологічного супроводу.

Додаткової актуальності зазначена проблема набуває в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану й збройної відсічі збройній агресії російської федерації. Будь-яка діяльність починається з її правового забезпечення, а отже психологічне забезпечення важливо розглядати, насамперед, з окреслення нормативної основи психологічного забезпечення поліцейських в Україні.

В преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі - ВООЗ) зазначено, що здоров'я є станом повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не тільки відсутністю хвороб чи психічних дефектів [1]. Комплексне уявлення про охорону здоров'я людини відображає сучасні тенденції на національному рівні, яке включає не лише належний стан фізичного здоров'я, а й соціальну та психічну складові.

У свою чергу згідно статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. У свою чергу, держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а головним обов'язком держави визначається утвердження й забезпечення прав і свобод людини [2]. Таким чином поняття психічного здоров'я є невід'ємною частиною загального здоров'я людини, а, отже, має відповідним чином забезпечуватись державою.

Переходячи до положень титульного Закону України «Про Національну поліцію», зауважимо, що статтею 95 цього Закону закріплено, що поліцейським гарантується безоплатне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я МВС України. Крім викладеного, поліцейські зобов'язані щороку проходити комплексний медичний огляд (диспансеризацію), а за необхідності – цільові медичні огляди, психофізіологічні обстеження і тестування в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України, а під час дії воєнного стану поліцейським гарантується безоплатне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я будь-якої форми власності [3].

Серед підзаконних актів, якими врегульовано питання психологічного забезпечення населення в Україні в цілому та поліцейських зокрема, слід виокремити наступні:

1) Наказ МВС України від 06.02.2019 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» [4];

2) Наказ МВС України від 17.12.2015 № 1583 «Про затвердження Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядку обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції» [5];

3) Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.06.2022 № 1052 «Про Робочу групу у складі Міжвідомчої координаційної ради з питань охорони психічного здоров'я та надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» [6];

4) Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.06.2018 № 810 «Про затвердження Стандарту психологічної діагностики та форм документів з організації психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності» [7].

5) Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р «Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року» [8].

Важливо відмітити, що значна кількість нормативно-правових джерел, з яких ми свідомо навели далеко не повний перелік, свідчить про надзвичайну увагу до зазначеного аспекту супроводу поліцейської служби.

З викладеного можна зробити висновок, що психологічне забезпечення поліцейських важливо розглядати як складову більш широкого поняття – «медичного забезпечення поліцейських». На рівні національного законодавства, насамперед, у відомчому аспекті, психологічне забезпечення є відносно новим напрямком, який активно розвивається на протязі останніх років у відповідності до передових стандартів функціонування поліцейських служб демократичних держав Європи. Психологічне забезпечення поліцейських вбачається нами надзвичайно важливим. Окрім, власне, психологічного супроводу службової діяльності діючих працівників поліції в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій, а також профілактичних заходів, спрямованих на підвищення стресостійкості поліцейських, не меншої уваги потребує психологічне забезпечення наступних категорій осіб: а) які звільнилися з лав Національної поліції; б) які приймали участь у АТО/ООС, відсічі збройній агресії; в) які здобувають освіту в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських; г) які вступають на службу до Національної поліції (професійний психофізіологічний відбір (психофізіологічне обстеження).

1. Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). Міжнародний документ від 07.04.1948. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU46004> (дата звернення 05.03.2023).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. 1996. № 30, ст. 141.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2015, № 40-41, ст.379.

4. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: Наказ МВС України від 06.02.2019 № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text> (дата звернення 05.03.2023).

5. Про затвердження Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядку обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції: Наказ МВС України від 17.12.2015 № 1583. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0037-16#Text> (дата звернення 05.03.2023).

6. Про Робочу групу у складі Міжвідомчої координаційної ради з питань охорони психічного здоров'я та надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.06.2022 № 1052. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-20062022--1052-pro-robochu-grupu-u-skladi-mizhvidomchoi--koordinacijnoi-radi-z-pitan-ohoroni-psihichnogo-zdorov%e2%80%99ja-ta-nadannja-psihologichnoi-dopomogi-osobam-jaki-postrazhdali-vnaslidok-zbrojnoi-agresii> (дата звернення 05.03.2023).

7. Про затвердження Стандарту психологічної діагностики та форм документів з організації психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності: Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.06.2018 № 810. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0723-18#Text> (дата звернення 05.03.2023).

8. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 05.03.2023).

УДК 327.83

DOI: 10.31733/17-03-2023-778-780

Андрій КАЛАШНИК

аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

У питаннях національної безпеки української держави гуманітарна сфера відіграє одну з ключових ролей. І це не випадково, адже вирішальними умовами буття українського суспільства як цивілізації та унікального етнополітичного організму є саме духовні (гуманітарні) цінності.

З поняттям «національна безпека» пов'язане достатньо широке коло проблем, що охоплюють різноманітні сфери життя. При цьому шляхи подальшого безпечного та сталого розвитку української цивілізації останнім часом дедалі більше пов'язуються зі станом гуманітарної сфери країни та характеризують її ціннісними орієнтирами та пріоритетами. Забезпечення гуманітарної безпеки й особливо духовної складової розвитку українського суспільства є наразі не абстрактною проблемою, а нагальною вимогою часу, з огляду на виклики та загрози, що мають місце в цій сфері.

Поняття національної безпеки є багатоаспектним: воно включає економічну, військову, правову та іншого роду складові. При цьому у сучасному науковому дискурсі саме немілітаризованому характеру безпеки приділяється особливе увага. Більше того, саме культура, наука, освіта, суспільна моральність, духовність та інші складові все частіше виступають як повноправні і навіть визначальні компоненти як міжнародної, так і національної безпеки.

У світі з середини дев'яностих років минулого століття почалося зміщення акцентів з економічної сфери на гуманітарну. Кількісні, абсолютні показники на кшталт валового внутрішнього продукту (ВВП) перестали бути критерієм успішності розвитку нації і держави, їх змінили індекси людського розвитку й щастя. Україна володіє значними гуманітарними ресурсами - і питання полягає тільки в тому, чи зможе вона правильно їх використати. Успадкувавши галузевий підхід до управління державою, влада традиційно розглядає окремо складові гуманітарної сфери (освіту, культуру, науку тощо), хоч вони є не тільки елементами цілісного. Функціонуючи через взаємозв'язки і зв'язки із відповідними інститутами зовнішнього середовища, вони створюють кумулятивний ефект змін в певному напрямку. Чи цей напрямок нас задовольняє? Оцінюючи в цілому сьогодні гуманітарну безпеку, можемо побачити, що в ній проявляються негативні тенденції, а значить, і основний сценарій майбутнього України можна вважати негативним [1].

Водночас, з урахуванням фундаментальних національних інтересів, визначених Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку України», одними з

головних пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки не випадково законодавцем визначено: «суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу»; «захист прав, свобод і законних інтересів громадян України» [2].

До найбільш небезпечних для майбутнього України можливих проявів цієї гуманітарної кризи відносяться:

- зниження інтелектуального та культурного рівня суспільства;
- девальвація загально визнаних цінностей та спотворення ціннісних орієнтирів;
- зростання агресії та нетерпимості, прояви асоціальної поведінки;
- деформація історичної пам'яті, негативна оцінка значних періодів вітчизняної історії, поширення хибного уявлення про історичну відсталість України.

Дослідження показують, що внутрішні виклики та загрози в гуманітарній сфері в першу чергу у сфері культури та освіти України за своїм негативним впливом на процеси соціально-економічного та науково-технологічного розвитку нашої країни, а також на забезпечення її національної безпеки є значно серйознішими, порівняно із зовнішніми викликами та загрозами.

Створення передумов майбутнього розвитку українського суспільства як цивілізації, вимагає конкретних кроків, що спираються на глибокий аналіз моральних, історичних, соціальних, економічних, політичних та інших аспектів. Акценти соціокультурної та гуманітарної властивості пов'язаних з безпекою суспільства і держави зовсім не випадкові. Вони засновані на домінуючій сьогодні в українському суспільстві системі цінностей, на його запиті щодо зміни життя громадян, на об'єктивному аналізі загроз і викликів цивілізаційній ідентичності українського суспільства. Так само Законом України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» у статті 10 визначено засади внутрішньої політики України саме у гуманітарній сфері [3], які виходячи із змісту статті, передбачають реалізацію заходів у сфері мовної політики, освіти і науки, надання культурних та мистецьких послуг, духовного розвитку суспільства та захисту суспільної моралі, охорони та розвитку релігійних, міжконфесійних та етнічних відносин, організації та захисту інформаційного простору, охорони здоров'я, організації спортивної діяльності, реалізації молодіжної політики тощо.

Як було зазначено вище, у сучасних умовах вузловим моментом стає цивілізаційна безпека. Тому влада і громадянське суспільство повинні усвідомлювати основні виклики та загрози цивілізаційного характеру та керуватися у своїй діяльності базовими національними інтересами та цінностями.

Названі вище виклики та загрози багато в чому обумовлені глобальними процесами деструктивного характеру націлених на руйнування самостійних і суверенних культур і суспільств, а відповідно ціннісних цивілізаційних систем. Особливо небезпечним викликом для гуманітарної сфери України є зайва цифровізація суспільства, яка підміняє живе спілкування людини з людиною, збільшує обсяг порожньої та непотрібної інформації, обмежує можливість культурних комунікацій. Однак у такому протистоянні немає необхідності йти в різні практики ізоляціонізму, навпаки необхідно посилювати вплив національної культури в рамках міжкультурної взаємодії, демонструвати наші національні цінності та життєстверджуючі зразки організації українського суспільства.

У зв'язку з вищесказаним необхідно виробити шляхи, способи та механізми з нейтралізації та мінімізації перелічених вище загроз і викликів гуманітарної сфери країни, що надають негативний вплив на суспільну свідомість і руйнівний вплив на цивілізаційну ідентичність. На наш погляд, з метою протидії загрозам та викликам безпеки гуманітарної сфери українського суспільства доцільним є:

- концептуальне визначення та осмислення національної ідеї як вектора та основи розвитку суспільства, держави, цивілізаційної ідентифікації;
- відтворення суверенних соціокультурної, соціально-економічної та політичної систем;
- радикального поліпшення структури зайнятості населення на користь частки високооплачуваних працівників;
- приведення у відповідність системи конституційних прав і свобод людини та громадянина до новітніх міжнародних стандартів у цій сфері, з урахуванням міжнародних договорів, ратифікованих Україною;
- формування демократичного, консолідованого суспільства, де знання та можливості їх практичного застосування стануть важливим засобом самореалізації і розвитку особистості та незамінними чинниками сталого і прискореного розвитку держави.

Необхідно всьому суспільству усвідомити, що безпека гуманітарної сфери, як однієї зі складових системи національної безпеки, є найбільш уразливою з точки зору деструктивного внутрішнього та зовнішнього впливу, наростаючі виклики та загрози національній безпеці України в гуманітарній сфері життя суспільства в даний час, не менш значущі, ніж військово-політичні, економічні і навіть екологічні загрози.

1. Гуманітарна катастрофа в Україні в контексті ідей «рускава міра» URL: https://lb.ua/blog/vasyl_kuymbida/337350_gumanitarna_katastrofa_ukraini.html

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України №392/2020 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

3. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

УДК 82-3

DOI: 10.31733/17-03-2023-780-782

Iryna BASARABA

Instructor of foreign languages department
National Academy of the State Border Guard
Service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnytskyi

FEATURES OF PHRASEOLOGISMS FUNCTIONING IN MILITARY-ORIENTED PROSE

Phraseology (from the Greek phrasis "expression, phrase" and logos "word, teaching") is a unique product of human activity, which is not a stable formation and is a phenomenon that is constantly developing and transforming [1]. An immanent feature of phraseology is its emotionality and expressiveness. The usage of idioms in artistic texts strengthens their emotional load.

Many scientists and linguists, such as F. Buslaiev, I. Sreznevskiy, O. Potebnia, P. Fortunatov, O. Shakhmatov, O. Selivanova, Ya. Bechko, V. Bilonozhenko, Sh. Balli, K. Mizin, O. Zubach, H. Lavrynenko, A. Melerovych, O. Smyrnytskyi paid attention to the problem of research and classification of phraseological units. However, in the analyzed scientific works, the question of the phraseological space peculiarities of artistic military texts was not reflected, which necessitated scientific investigations into the functioning of phrases in the specified literary sources.

Talking about military-oriented prose, which describes military actions and wars, their consequences, so their main goal is the formation of motivation, patriotic consciousness of the reader, awareness of the fears and troubles that war brings, and a deep conviction in the need to preserve peace. The use of phraseology by the authors of such works of art contributes to the strengthening of the emotional and psychological load of the text. In this context, an interesting question is the study of the phraseological space of artistic texts on military topics. In addition, in light of the need to achieve a high level of knowledge of the English language by the military, the study of the peculiarities of the functioning of idioms was carried out on the examples of English-language fiction.

As a result of using a number of research methods [2], we discovered morphological, syntactic and lexical-semantic features of phraseological units used in English military-oriented prose. At this stage of our research, it was important to identify the functional aspects of idiomatic usage in the specified texts.

As already mentioned, in order to obtain reliable conclusions about the morphology, semantics and structure of phraseological units, 1,670 phraseological units were selected from English literary texts on the military theme in compliance with all the requirements for the formation of a sample using the methods of mathematical statistics. It is worth noting that idioms repeated in the text were not included in the sample.

The results of our scientific investigations established that all phraseological units used in the studied texts can be conditionally divided into *verbal, substantives, adjectival and adverbial*, as well as separate exclamations, proverbs, sayings. Of course, each researcher will distribute idioms according to the specified classes at their own discretion, and the results of the distribution may differ slightly. The basis of our division was the presence of a nuclear component in the phraseological unit, as well as the syntactic role of the phraseology in the sentence, which was determined in the context of the subject of the work.

As a result of the conducted research, it can be stated that the most used phraseological units in military-oriented prose are *verbal* phraseological units, which make up about 64,31% of all studied phraseological units. Among verbal phraseological units, the most used structural model is *V+N*, which accounts for almost half of the total volume of verbal phrases.

The next most frequently used are *substantive* phraseological units, which make up 19.34% of the total number of phrases selected in the sample. For such idioms, the core component is a noun and the most used construction is *Prep+N*.

Adverbial and *adjectival* phraseological units are few, namely, 5,99% and 8,02%, respectively. The most characteristic constructions for adverbial phrases are *Conj+Adv+Conj+Adj* and *V+Pron+Adv*, and for adjectives – *Adj+N* and *Prep+Adj+N*.

Exclamations, proverbs, sayings are the least common in texts on military-oriented topics, only 2,34%, and structural models are both single-component and multi-component.

In addition, as a result of the research, it was established that metaphorical phraseological units are used in artistic texts on a military topics, which are 28.8% of the total sample. The use of mathematical statistics methods proved the evenness of the distribution of the studied phraseological units throughout the text in the works on military themes.

The analysis of a sample of 1670 phraseological units revealed a sufficiently large number of motivated phraseological units, which is about 74,91%, which significantly exceeds the number of unmotivated ones (25,09%), but at the same time, among unmotivated phraseological units, the number of metaphorized ones significantly exceeds their number among those motivated by a phrase.

This situation is explained by the fact that the investigated texts describe military actions, operations, organizational moments of wars, and this leads to the need to use motivated (understandable in terms of content) phrases that do not contain metaphors (without "hidden" content), that is, those that encourage clear active actions. By the way, this explains the authors' use of a large number of verbal phraseological units in the texts.

During our research, the lexical-semantic fields of the phraseological space were identified, which was carried out using the method of expert evaluations. Experienced scientific and pedagogical teachers, translators and native speakers acted as experts.

As a result of the work, 6 main lexical-semantic fields were singled out: "action", "feature", "object", "circumstance", "time", "emotions and feelings". The largest lexical-semantic field according to the research results is the lexical-semantic field "Action" (45,99% of the total number of phrases in the sample), the field "feature" is almost three times smaller (14,55%), all other fields are approximately identical, the volume of which is from 8,02% to 11.86% of the selected phrases ("time" – 11,86%, "subjectivity" – 8,02%, "emotions and feelings" – 11,14%, "circumstance" – 8,44%).

In addition, on the basis of the distribution of phraseological units between lexical-semantic fields and the analysis of the content of each field, it can be concluded that the greatest accumulation occurs:

- verbal phraseological units are in the lexical-semantic field "action";
- substantive - in the lexical-semantic field "subjectivity";
- adjectival - in the lexical-semantic field of "feature";
- adverbial - in the lexical-semantic field "circumstance";
- exclamations, proverbs, sayings - in the lexical-semantic field of "emotions and feelings".

In other words, there is a connection between the filling of classes of phraseological units by morphological feature and the filling of isolated lexical-semantic fields of the idiomatic space of military-oriented prose. To prove this thesis, methods of correlation analysis were used, which confirmed its reliability at a high level of statistical significance [3].

It is worth noting that for the lexical-semantic field "time" it is impossible to establish such a regularity. In this field, there are phraseological units of each class, and the most are verbs (6,29%), but their number is almost entirely less, compared to the number of verbal phraseological

units in the "action" field. Therefore, the accumulation of verb phraseology is observed precisely in the "action" field.

Thus, the conducted research made it possible to outline the phraseological space of artistic texts on military themes, to identify its features and to draw conclusions about its content and functioning.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. та гол. ред. В.Т.Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
2. Єріна А.М., Захожай В.Б., Єрін Д.Л. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 212 с.
3. Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів: посіб. Вінниця: Нова книга, 2013. 176 с.

УДК 347.78

DOI: 10.31733/17-03-2023-782-784

Олександра БОГДАН

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності

Катерина МІТЧЕНКО

старший викладач кафедри
гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З КОМБАТАНТАМИ

Останнім часом значну кількість наших співгромадян, переважно чоловіка найбільш продуктивного, працездатного віку (від 18 до 55 років) беруть участь у повномасштабній війні, яка є надзвичайно потужною екстремальною ситуацією, що призводить до інтенсивного психоемоційного перенапруження, подолання якого стає можливим лише завдяки потужним вольовим зусиллям людини.

Світова статистика свідчить, що кожен п'ятий учасник бойових дій за відсутності будь-яких фізичних ушкоджень страждає на нервово-психічні розлади.

Після повернення учасники бойових дій відчують песимізм, неможливість впливати на перебіг подій, втрачають сенс буття і віру в себе. Вони змінилися та стали іншими, вони навчилися жити за законами війни. Але закони війни небезпечні у мирному житті для самих воїнів та оточуючих їх людей. Багатьом їх заважають повсякденно жити і ефективно працювати, інколи ж є нестерпними для пересічних людей. Всі ці прояви вчені називають посттравматичними стресовими розладами (ПТСР) [2, с. 35].

На жаль, обов'язковим наслідком кожного збройного конфлікту є поява певної частини колишніх військовослужбовців, які мають проблеми адаптації і не можуть пристосуватися до умов мирного життя, вимог суспільства, тією чи іншою мірою нехтують прийнятими соціальними нормами.

Особливості проявів поведінки ветеранів бойових дій, які мають проблеми соціальної адаптації або страждають на ПТСР: посилений інстинкт до виживання; недовіра, підозрілість, настороженість; прагнення надмірного планування, контролю; ослаблений самоконтроль; залежність; критичне та зневажливе ставлення до інших людей; загострене почуття власної гідності.

Виділяють три групи факторів, поєднання яких призводить до виникнення ПТСР:

- інтенсивність травмуючої події, її тривалість, несподіваність та неконтрольованість;
- сила захисних механізмів особистості та наявність соціальної підтримки;
- особисті фактори ризику: вік на момент травмуючих подій, наявність травмуючих подій та психічних розладів в попередні періоди життя людини [3, с. 103].

Кожна держава та кожне суспільство керується законами, які гарантують права та свободи громадян. На варті цих права і свободи стоять органи влади, насамперед НПУ. Саме поліцейські щодня перебувають на передньому краї боротьби зі злочинністю та охороною громадського порядку. Тому саме вони мають чітко усвідомлювати ключові ризики, які можуть виникати під час взаємодії з такою непростотою суспільною групою, як комбатанти.

У свою чергу, більшість громадян стосовно військових транслюють поблажливість, або ігнорують, або вважають, що з ними щось “не те”. Це ознаки завуальованої зневаги із боку суспільства, які гостро відчують учасники бойових дій. Щоразу коли на нього дивляться з болем, жалістю, страхом, осудом чи глузуванням – ветеран відчуває злість та агресію. Тому перше і найголовніше правило ефективної комунікації з військовослужбовцями – це доброзичливе та поважне ставлення до них.

Для того, щоб знизити ризики появи ПТСР та сприяти зціленню, необхідно:

- налагодити режим дня та повернути, за можливості, частину звичних справ;
- заручитися підтримкою близьких – налагодити спілкування зі значущими людьми, якщо це надає підтримку та налаштовує на позитив;
- включатися у фізичну активність (робити фізичні вправи або щонайменше – гуляти на свіжому повітрі);
- обмежити перегляд новин та сортувати інформацію, обирати лише достовірні канали, які не транслюють кровопролиття та іншого вкрай негативного та негативно емоційно забарвленого контенту;
- залучатися до допомоги іншим, адже волонтерів дає величезний ресурс;
- звернутися за допомогою до психолога/психотерапевта, який допоможе опанувати техніки емоційної стабілізації себе і близьких та попередити або зупинити розвиток ПТСР [3, с. 108].

Алгоритм ефективної комунікації з ветеранами:

- під час спілкування демонструвати доброзичливість, уважність та повагу;
- з боку поліцейського неприпустима перевага, байдужість, грубість, брати;
- продемонструвати позитивну реакцію на повідомлення особи про участь у бойових діях, але вкажіть, що істинному герою не личить порушувати закон;
- разом з тим, слід уникати детального обговорення конкретних бойових ситуацій, які можуть викликати болючі переживання.

Слід відмітити, якщо ситуація для комбатанта незрозуміла, навколо виникає несподівана суєта, гучні звуки - він емоційно напружується, прислухається, ніби завмирає. Це потрібно йому, щоб зібрати інформацію, зорієнтуватися, визначити причину хаосу, оцінити ситуацію, правильно приготуватися і відреагувати [3, с. 132].

✓ Для ефективної взаємодії необхідно встановити візуальний контакт, переконатися, що поліцейського чують та можуть контактувати.

✓ Під час спілкування триматись дружньо, ввічливо, природно, говорити чітко, розбірливо, зрозуміло.

✓ Тримати дистанцію.

✓ Чітко формулювати свою вимогу, проінформуйте яка інформація потрібна від нього, чим він може бути корисною.

У разі відмови учасника бойових дій підкоритися законним вимогам:

✓ не приходити у роздратування, коли вимоги одразу не виконуються, спокійно наполягати, чітко надавати кваліфікацію протиправним діям, попереджати про покарання у разі їх продовження;

✓ бути готовим повторити свої роз'яснення та вимоги стільки разів, скільки знадобиться, навіть якщо співрозмовник вдає, що не слухає, голос можна підвищити, але не кричати;

✓ промовляти можливу перспективу конструктивного розвитку ситуації;

✓ уникайте затримання в людному місці озброєної агресивної особи, яка може почати хаотичну стрілянину, кинути гранату або отримати силову підтримку з боку групи товаришів [2, с. 76].

Формування комунікативної культури працівників поліції повинно розглядатися в поліцейських структурах як важливе завдання в межах розвитку їхньої професійної культури, адже їхній рівень комунікації безпосередньо залежить від правової культури, наявності різнобічних знань, сформованості певних моральних принципів та якостей. Чітке

дотримання правил етикету спілкування є важливою умовою високої культури поведінки поліцейських як під час виконання службових обов'язків, так і в позаслужбових відносинах.

1. Колегія УГКЦ у справах душпастирства охорони здоров'я. Перша психологічна допомога. – Львів: Друкарські куншти, 2015. – 184 с.
2. Кокур О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічних знань про психічні розлади для військових психологів. Методичний посібник. – Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2018. – 310 с. 182
3. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? Довідник для широкого кола фахівців. – Київ, 2020 – 192 с.

УДК 725.891

DOI: 10.31733/17-03-2023-784-785

Олена ЛОПАЄВА

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ БОЙОВОГО МУЛЬТИМЕДІЙНОГО СТРІЛЕЦЬКОГО КОМПЛЕКСУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ

Комп'ютерно-тренажерні технології є ефективним засобом підвищення якості підготовки курсантів. Вони дозволяють удосконалювати професійний і методичний рівень викладачів, розширювати їхні можливості в навчанні особового складу. Викладачі з вогневої підготовки за весь цикл викладання цієї дисципліни повинні виконати чималу кількість завдань для того, щоб сформувати у здобувачів вищої освіти навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС України практичні навички поведінки з вогнепальною зброєю, а також закласти базовий комплекс теоретичних знань. Зокрема, треба звернути увагу на формування у здобувачів вищої освіти стійких навичок влучної стрільби зі стрілецької зброї за умовами вправ, передбачених Курсом стрільб, безпечного поведінки з вогнепальною зброєю, закріпити знання з матеріальної частини зброї і тактико-технічних характеристик зброї, яка передбачена для озброєння в Національній поліції України[1, с. 314]. Цей факт не підлягає сумніву. Головне грамотно й ефективно організувати застосування цих технологій.

Одна з головних переваг бойових мультимедійних стрілецьких комплексів полягає в максимальному наближенні умов виконання вогневих завдань до реальної обстановки з можливістю програмувати різні варіанти розвитку епізодів ситуаційних завдань. Застосування тренажера без кульової стрільби «СКАТТ» дозволяє скоротити час на пояснення техніки виконання пострілу і підвищує ефективність навчання здобувачів вищої освіти. Викладач у режимі реального часу може спостерігати весь процес здійснення пострілу кожним поліцейським [2, с.7]. Грамотне застосування тренажерів у жодній мірі не припускає заміну практичної роботи на стрільбищах з бойовою зброєю та боеприпасами, а тільки доповнює й розширює можливості навчання та підтримки рівня набутих навичок. Сучасним відображенням безкульового тренажера «Скатт» є тренажер «Mantis-X». Особливість даного тренажера полягає в тому, що він може використовуватися як при тренуванні без набоїв, так і при стрільбі з бойової зброї[2, с. 33].

Використання комп'ютерних технологій в процесі підготовки курсанта вимагає особливого рівня підготовки викладача, адже високі й різноманітні можливості тренажерів і навчальних програм необхідно застосовувати вибірково. Але в той же час потрібен комплексний підхід, що суворо визначає рівень умінь та навичок курсантів, різноманітність можливостей тренажерного засобу. Використання Ітерактивного мультимедійного лазерного тирю «РУБІН-У» дозволяє відпрацьовувати навички як на початковому етапі підготовки поліцейських, так і під час підготовки поліцейського (підрозділу) до виконання оперативно-службових та службово-бойових завдань (поліцейських операцій)[2, с. 44].

Використання бойового мультимедійного стрілецького комплексу забезпечує

наступні переваги у навчальному процесі:

- прискорення процесу придбання курсантами необхідних умінь і навичок;
- можливість використовувати різні типи мішеней, виконувати їх масштабування;
- можливість моделювати різну мішеневу обстановку й ситуаційні завдання.

В ході навчання з використанням бойового інтерактивного стрілецького комплексу стрілець стає учасником дії мультимедійного сюжету, що відбувається в реальному часі та миттєво змінюється залежно від точності кожного пострілу. Кількість можливих сюжетів і варіантів їх розвитку необмежена. Залежно від рівня підготовки стрільців керівник стрільби має можливість спрощувати або ускладнювати вправи. Результат кожного пострілу фіксується комп'ютером і зберігається в базі даних для всіх учасників стрільби. Крім стрільби по мультимедійному сюжету можливо виконання вправ по нерухомих, рухомих та мішенях, що з'являються. У такому разі існує можливість зміни кількості виникнення мішеней, час знаходження мішені на екрані, швидкість руху мішені. Точки виникнення мішені й траєкторію їх пересування система призначає випадковим чином, що виключає можливість звикання стрільця й упередженого прицілювання в точку виникнення мішені.

Формування професійних якостей у курсантів на заняттях з вогневої підготовки з використанням мультимедійного стрілецького комплексу, слід виділити три основні напрями формування цих якостей. Перший полягає у вивченні теорії вогневої підготовки: під час теоретичних занять в аудиторії та самостійної підготовки, тобто без бойової зброї (при вивченні матеріальної частини зброї). Другий – звикання до зброї (вивчення, тренування, відпрацювання нормативів з учбовою зброєю). Третій – формування професійних якостей під час відпрацювання вправ зі стрільби та ситуаційних завдань на вогневому рубежі в стрілецькому тирі з бойовою зброєю.

Втілення новітніх технічних засобів розроблених з використанням мультимедійних технологій потребують інноваційного методичного забезпечення процесу підготовки курсантів.

Не спростовуючи традиційних методів викладання вогневої підготовки, слід зазначити, що успішне виконання вправ, передбачених курсом стрільби з вогнепальної зброї, зумовлює нагальну потребу з використання нових, досконаліших форм, методів та засобів з підвищення інтенсивності навчання.

1. Казначеев Д., Ю. Волков Основні проблеми засвоєння теоретичних знань та оволодіння практичними навичками зі стрільби здобувачами вищої освіти під час занять з вогневої підготовки: педагогічний погляд Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2022. – № 3 (118). – С. 313-318

2. Використання інтерактивного мультимедійного обладнання у підготовці поліцейських : навч. посіб. / кол. авт. ; ред. С.А. Комісаров. – Дніпро : ДДУВС, 2022. – 196 с.

УДК 81

DOI: 10.31733/17-03-2023-785-786

Юлія ГАЛЕНКО

викладач кафедри українознавства
та іноземних мов Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТОСТІ СУСПІЛЬСТВА Й ДЕРЖАВИ

Лінгвістичний аспект є важливим складовим формування безпекового середовища особистості, суспільства й держави. Мова є основним засобом спілкування, адже вона дозволяє передавати інформацію, узгоджувати дії та вирішувати різноманітні проблеми. У зв'язку з цим, правильне використання мови є важливою умовою формування безпекового середовища.

Зокрема, використання відповідних термінів та їх правильне тлумачення дозволяє уникнути непорозумінь, уточнити деталі та запобігти конфліктам. Крім цього, використання різних мовних засобів може впливати на формування думок, переконань та ставлення до певної проблеми, що, у свою чергу, може впливати на безпеку окремих осіб та

суспільства в цілому.

У контексті формування безпекового середовища важливо також уникати мовної дискримінації, негативних стереотипів та образ. Використання національних мов викликає повагу до інших культур та націй, підвищує рівень взаєморозуміння та сприяє формуванню толерантності в суспільстві.

Одним з аспектів забезпечення національної безпеки є підвищення статусу української мови як національної. Сьогодні експерти відзначають наявність мовних війн та необхідність лінгвістичної безпеки як нового напрямку безпеки державної. Проте поняття мовна безпека сьогодні в Україні мало вживається і систематично не аналізується [1, с. 92].

Крім того, лінгвістичний аспект формування безпекового середовища також пов'язаний із забезпеченням комунікації між суб'єктами безпеки. Наприклад, у роботі правоохоронних органів національна мова використовується як інструмент спілкування між працівниками внутрішніх справ, а також і з громадянами та іншими організаціями, які володіють українською мовою. Тому важливо, щоб мова була зрозумілою та чіткою для всіх сторін, а також не викликала непорозуміння та конфліктів. Під час спілкування з іноземними колегами та іноземними громадянами, що перебувають на території України в різних статусах (як цивільні особи, що прибули в країну з туристичною метою, так і учасники кримінального процесу – підозрювані, злочинці, потерпілі, свідки і т.д.), при неможливості спілкуватися їхньою національною мовою, залучається перекладач, який володіє національною або зрозумілою опоненту мовою. При цьому третя особа (перекладач) повинен володіти іноземною мовою на високому рівні задля забезпечення адекватного спілкування в рамках провадження та запобігання помилкам і непорозумінням, які можуть мати велику вагу і в подальшому вплинути на долю учасників процесу.

Лінгвістичний аспект також пов'язаний зі збереженням та розвитком мовної культури, яка в свою чергу є важливим елементом формування безпечного середовища. В умовах глобалізації та міжкультурного спілкування розвиток мовної культури є необхідним для підтримки міжнаціонального діалогу та співпраці, що забезпечує зниження рівня міжнаціональних конфліктів.

У ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» законодавець визначає національну безпеку як “захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз”. На нашу думку, з наведеного можна синтезувати поняття безпекового середовища через призму лінгвістичного аспекту [2].

Таким чином, можна стверджувати, що лінгвістичний аспект формування безпекового середовища особистості, суспільства та держави є важливим елементом, який має вплив на сприйняття людьми оточуючого світу та на формування їхніх переконань та ставлення до проблем безпеки. Тому варто звертати увагу на розвиток лінгвістичних навичок, збереження мовної культури та використання мовних засобів, які сприяють формуванню толерантного та безпечного середовища.

Крім того, лінгвістичний аспект формування безпекового середовища також включає розробку іміджевої політики держави, що має на меті формування позитивного іміджу в міжнародному співтоваристві. В умовах загострення глобальних конфліктів, терористичних актів, інформаційної війни та інших загроз національній безпеці стає важливим завойовування довіри і підтримки світового співтовариства, а також формування іміджу держави як відповідального та надійного партнера.

Отже, лінгвістичний аспект формування безпекового середовища особистості, суспільства й держави включає не тільки мовні засоби забезпечення національної безпеки, але й розробку мовної стратегії, яка має на меті формування належного ставлення до безпеки, інформування громадськості про стан національної безпеки, розвиток духовно-культурної сфери держави та формування позитивного іміджу в міжнародному співтоваристві.

1. Біда, Т., Старинець Р. «Мовна безпека як складова національної безпеки», с. 91-94. «Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека» : матер. XIII Всеукр. наук. конф. молодих учених, студентів та курсантів (м. Київ, 10 квітня 2022 р.). – Київ : НА СБУ, 2022. – 204 с.

2. Закон України «Про національну безпеку України». Документ 2469-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 15.06.2022, підстава – 1882-IX.

УДК 351.74+377/378
DOI: 10.31733/17-03-2023-787-790

Олена ЛОПАСВА
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Під час глобальних змін та низки реформ правоохоронних органів, важливим постає питання про підготовку правоохоронців абсолютно нового формату, які би професійно та на високому рівні виконували свої службові обов'язки. Забезпечення нормального функціонування сучасного держави як об'єднання громадян у суспільстві за прямим призначенням організації, а також визначення пріоритетів розвитку на початкових етапах вимагає чіткого та змістовного політичні та законодавчі норми. 7 листопада 2015 року Закон України "Про Національну поліцію"[1]. Але однією з найважливіших проблем варто вважати процес підготовки правоохоронців за новітніми стандартами та правилами, які мають властивість відрізняються від існуючих раніше. Проте вдале виконання працівниками внутрішніх справ завдань багато в чому залежить від умілого володіння прийомми особистої безпеки як в типових, так і в екстремальних ситуаціях[2].

Сьогодні в Україні підготовка поліцейських здійснюється на засадах закордонного досвіду з його найбільш ефективним підходом до вирішення проблем практичного навчання. Першими дану підготовку пройшли працівники підрозділів патрульної поліції, які вивчили та впровадили у власну діяльність важливий закордонний досвід. На даному етапі триває підготовка кандидатів на службу до підрозділів особливого призначення, які з використанням спеціальних тактик, озброєння, обладнання та засобів професійно та злагоджено виконують поліцейські функції під час організації та проведення спеціальних операцій у ситуаціях з високим ступенем ризику, а також здійснює заходи стосовно безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. У рамках такої підготовки теж проведено заняття, на яких обговорено наболілі питання про збереження життя поліцейських [3].

Основна частина: В умовах реформування діяльності кадрів сил безпеки України наша країна звернула особливу увагу на питаннях, пов'язаних з удосконаленням професійної підготовки кадрів. Причини удосконалення є перехід нашої держави до Європейських стандартів, збройна агресія на сході країни, також ускладнилась криміногенна ситуація, відбулось зростання протиправних діянь із застосуванням зброї та вільний обіг зброї[4].

Спочатку розглянемо систему підготовки поліцейських в Україні. Першим та важливим аспектом у підготовці поліцейських в Україні є навчання у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання, оскільки тут дають потужну базу знань для подальшої професійної діяльності. Але по закінченню навчання та прибуття на місце служби молоді офіцери зіштовхуються з певними труднощами, щодо застосування своїх знань на практиці. Так з метою вирішення цієї проблеми були розроблені рекомендації міжнародної організації праці щодо безперервної підготовки поліцейського. Це було зумовлено тим, що працівник Національної поліції повинен постійно удосконалювати, розвивати свої вміння, навички та знання. Таке безперервне навчання здійснюється протягом усього життя і складає в собі три ступені підготовки: довузівський, вузівський та після вузівський[5].

Перший етап – довузівська підготовка. Вона повинна включати в себе правовиховну підготовку школярів, це можуть бути уроки правознавства, історія та інше правове виховання учнів. Але найголовнішим в цьому етапі є профорієнтаційна підготовка, так звана допомога молоді для обрання вірного професійного шляху у житті. Та й тут є деякі аспекти. Коли проводиться профорієнтаційна підготовка щодо залучення кандидатів на навчання до лав Національної поліції, школярів охоплює романтика цієї професії та за так званими рожевими окулярами вони не бачать ту реальність яка є насправді. Дітей охоплює жага до героїчних перемог над злочинністю, до великої слави та зміни ладу країни. Так, це

все реально, але потрібно одразу бачити й іншу сторону медалі, це робота в екстремальних ситуаціях, велика небезпека не тільки своєму життю та здоров'ю, а й для своєї сім'ї, це ненормований робочий день, це виїзди на місця скоєння злочинів та контакт з правопорушниками й потерпілими. У цьому й полягає вся проблематика обрання та розуміння майбутньої професії. Тому перед тим як обирати свій професійний шлях, молоді потрібно ознайомитися з усіма аспектами їх майбутньої праці[6].

Наступний, другий етап у системі підготовки української поліції є вузівська підготовка. Це найбільш складний процес з усього шляху підготовки поліцейських. З першу йде відбір кандидатів, цей процес здійснюється кадровими працівниками підрозділів внутрішніх справ та внутрішніх військ України. Далі, після відбору, йде конкурсний відбір, на мою думку це найскладніше в даній системі та на даному етапі конкурс складає три ланки: результати зовнішнього незалежного оцінювання, медичне обстеження з вагомим уклоном на психологічне обстеження, визначення рівня фізичної підготовки та останній крок – співбесіда у ВНЗ щодо готовності дитини до служби в лавах Національної поліції. Наступним кроком є навчання у ВНЗ. Воно включає в себе заняття різних видів і різних напрямків. Це лекційні, семінарські, практичні заняття, це консультації, самостійна та індивідуальна робота, наукова робота. Та для того щоб усе це не було сумною сірою рутиною, керівники ВНЗ розбавляють освітній процес навчання самодіяльністю та спортом, для того щоб кожен міг розвиватися всесторонньо та у тому напрямку до якого тягнеться душа. Саме це і є безперервне навчання, удосконалення себе та свого навколишнього світу. Якщо на освітній процес не тільки дивитися з боку, а й відчувати на собі, то й на цьому етапі можна виділити недоліки. Так, різноманітність лекцій, семінарів, самостійної та індивідуальної роботи це добре, але кожна з цих робіт потрібно закріплювати практикою у вигаданих та реальних ситуаціях. Це потрібно для формування та усвідомлення професійних навичок та вмінь, щоб потім не виникало проблем з методикою розслідування матеріалів кримінальних справ та правильністю складання процесуальних документів, застосування тактико спеціальних навичок, технік ведення вогню й рукопашного бою[7].

Дотримання заходів безпеки на заняттях з вогневої підготовки, є важливою складовою частиною цієї дисципліни. Даний предмет вимагає врівноважено характеру, високою моральною та особистою відповідальністю від кожного поліцейського, який взяв в руки зброю. В моменти роботи зі зброєю розкривається особистість, демонструючи, як кращі, так і гірші свої сторони[1, с.160].

Одна з найважливіших причин допущення нещасних випадків на заняттях з вогневої підготовки пов'язана з непрофесійними діями співробітниками Національної поліції. Тому відповідно до нормативними документами, на заняттях, безпеку при проведенні стрільби забезпечується: чіткої її організацією, точним дотриманням заходів безпеки і високою дисциплінованістю всіх учасників стрільби [2, с.35]. Викладачам (керівникам стрільб та їх помічникам), в межах своїх прав, необхідно створити умови для занять з вогневої підготовки, всіма наявними засобами припиняти небалістичність, формувати здоровий морально-психологічний клімат, дотримуватися заходів безпеки. Керівник стрільб (помічник керівника стрільб) повинен не тільки стежити за правилами поведінки в тирі, а також правилами поведінки з вогнепальною зброєю та придивлятися до емоційного стану особи зі зброєю.

На практиці не поодинокі випадки, коли навчається особа, здає на оцінку «відмінно» теоретичну частину, добре виконує нормативи з вогневої підготовки та прийоми стрільби з навчальною зброєю, але на вогневому рубіжі складається зовсім інша ситуація. Деякі, отримуючи в руки бойову зброю і бойові патрони, виявляють розгубленість і скутість, забувають раніше отримані і відпрацьовані навички щодо безпечного поводження зі зброєю, втрачається самоконтроль за своїми діями [3].

Причиною цього явища виступає природна реакція людини на незвичні дії і відчуття (виникнення страху перед зброєю, звук пострілу, боязнь віддачі). Зовнішніми характерними ознаками в учнів, на які необхідно звертати увагу керівнику стрільб, є:

- прискорене дихання;
- пітливість долонь;
- збільшення тремору рук і коливань зі зброєю;
- розкоординація рухів, внаслідок чого відбувається втрата стійкості і рівноваги при зготовці до стрільби. Стрілець починає переступати на місці з ноги на ногу, намагаючись знайти найбільш зручне становище.

З метою дотримання заходів безпеки при проведенні стрільб, в тирі або на стрільбищі

важливо створити умови для їх дотримання. Так, обов'язково потрібно мати схему безпечного напрямки зброї з нанесенням його кордонів і позначенням місця, в якому можна безпечно перевірити зброю на незарядженому. Всі учасники стрільб повинні знати ці безпечні напрямки.

Підводячи висновок, зверну увагу, що безпека при проведенні стрільб забезпечується не тільки точним дотриманням встановлених заходів безпеки, правильною організацією стрільб і високою дисциплінованістю співробітників, чітким і грамотним керівництвом проводяться заходів і т.д., але і рядом інших елементів. До яких відносяться, по-перше, професійні дії керівника стрільб, уважність та індивідуальний підхід до кожного стріляє, повний контроль відбувається обстановки. По-друге, усвідомлені дії кожного стріляючого і контроль своїх дій під час стрільб. Стріляє повинен розуміти і усвідомлювати цілі і завдання, поставлені перед ним, оцінювати свої можливості, враховувати свій психо-емоційний стан. По-третє, дотримання заходів безпеки стріляє залежить і від поведінки всіх інших учасників стрільб, наприклад, не можна штучно провокувати стріляючого на порушення заходів безпеки шляхом ходіння між людьми які працюють «вхолосту» і мішеню.

Останній етап – після вузівська підготовка. Вона полягає у постійному, безперервному процесі навчання, підвищення кваліфікації, науковими роботами та самовдосконаленням.

Отже, якщо підсумувати вище сказане, можна зробити такий висновок, тільки після проходження усіх етапів навчання ми можемо отримати реально високкваліфікованого та конкурентноспроможного працівника Національної поліції України[7].

Тепер розглянемо систему підготовки польської поліції. В основу її структури був взятий досвід таких країн : Німеччина, Голландія, Великобританія, Франція. Згідно ЗП «Про поліцейську службу» у лавах поліції може служити громадянин Республіки Польща, що має середню освіту, добру репутацію, який не відбував покарання, має добрі фізичні і розумові здібності, які є достатніми для служби. На відміну від України процедура прийняття кандидата до рядів поліції є багатоланковою та відбувається не тільки в навчальних підрозділах, а й в польових умовах. Усе це складає: розгляд документів кандидата, вступна співбесіда, тестування на визначення розумових, психічних і фізичних здібностей, медична комісія. Підготовка фахівців починається з Вищої школи поліції в Щитно, навчальному центрі поліції в Легіоново та школи поліції в Катовіце, Слупську і Пілі. Вона включає в себе різні стадії. Перша - базова підготовка. Офіцери розвивають базові навички та техніки виконання поліцейських обов'язків, вдосконалюють практичні навички. У продовж базової підготовки в офіцері виховується самодисципліна, відповідальність, мужність, чесність. Далі йде спеціальна підготовка, під час якої поліцейські отримують середню професійну кваліфікацію. Наступним кроком є вища професійна підготовка, де окрім знань офіцери отримують можливість підвищення звання і призначення на посади командного складу. Така школа забезпечує післядипломне навчання своїм випускникам. Але й на цьому не закінчується навчання польських поліцейських. Вони мають можливість підвищення знань у виді професійного вдосконалення. Це може бути центральне, локальне, зовнішнє підвищення кваліфікації. Такі курси стають додатком професійних вмінь та навичок, що дозволяють покращити роботу поліцейського і таким чином покращувати систему забезпечення охорони населення і виконання своїх функціональних обов'язків[8].

Дивлячись на систему підготовки української поліції, де ще зберіглися радянські задатки складної системи освіти правоохоронців, в інших розвинених країнах вже діє інша система. На їх думку, поліцейському необхідно пройти курси первинної професійної підготовки та здати іспити по його закінченню. Так перший курс триває від 4 до 6 тижнів, де дають базові знання, після його закінчення поліцейський починає працювати в патрулі й паралельно цьому продовжує навчання. Проходить курси підвищення кваліфікації, тренінги з силової, психологічної та вогневої підготовки. Це є базою, а далі за власним бажанням, якщо хочеш в якийсь певний підрозділ, проходи конкурс, займай посаду і працюй в своє задоволення. Така сучасна модель підготовки фахівців для підрозділів поліції полягає у переході від старої профільної системи навчання до нового рівня, де знання надаються у короткій термін знань, навичок і вмінь, які повинні будуть використані безпосередньо на практиці[9].

Щодо загальних висновків хотілося б сказати, що хоча Україна і Польща це країни сусідки, нас розділяє лише кордон, в нас є спільні коріння, але система підготовки правоохоронних органів дуже різниться між собою. І на мою думку було б не погано взяти деякі аспекти зарубіжного досвіду і залучити їх до нашої системи. Отже, основними є: -

чітке законодавче регулювання всіх інших сфер життя правоохоронні органи; конкретне визначення функцій та завдань кожен підрозділ або служба в Національній поліції; - визначення джерела фінансової підтримки реформ; - поступова реформа, яка дозволить поліцейським перебудувати свою професійну діяльність світогляд та всіх інших, щоб адаптуватися до змін[10]. Підводячи підсумок вищевикладеному, варто наголосити Україна вже активно бере участь у європейській інтеграції процесів. В теперішній час це наочно демонструє поточна реформа всю правоохоронну систему.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015.
2. Фондова лекція. НАВС. 2016. ULR: https://nmi3.naiu.kiev.ua/files/kafedry/ogp/ОППДНП_тема_5.doc
3. Ліщук В.Б. Особиста безпека як важлива складова в службовій діяльності поліцейських Науковий вісник Лівівського державного університету внутрішніх справ 2016. № 4. С.208-209
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
5. Іваниця А. В. Актуальні питання підготовки кадрів поліції у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 2
6. Швець Д. В. Особливості професійної підготовки поліцейських порівняний аналіз Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО». Випуск 25, 2018. С. 14-17 ULR: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3484/Osoblyvosti_profesiinoi_pidhotovky_politseiskykh_porivnialnyi_analiz_Shvets_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y
7. Андріїв А. Особливості підготовки поліцейських кадрів у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання Підприємство, прово та процес № 6. 2017.
8. Пасько О.В. Система підготовки майбутніх працівників для Національної поліції Національний юридичний журнал: теорія та практика. 2016. № 5. 191 - 194. ULR: <http://www.jurnaluljuristic.in.ua/archive/2016/5/43.pdf>
9. Мартиненко О. Система підготовки польської поліції (за матеріалами МВС України) // Права людини в Україні. Інформаційний портал харківської правоохоронної групи. URL: <http://khp.org/index.php?id=1399022448>
10. Власюк В., Генеральний директор Директорату з прав людини, доступу до правосуддя та правової обізнаності Міністерства Юстиції // блог. ULR:https://lb.ua/blog/vladyslav_vlasyuk/368596_pro_suchasnu_model_pidgotovki_novih.html
11. Вогнева підготовка» Навчальний посібник МВС України// За заг. Редакцією В.Ф. Глушенко. – Вінниця: «ДТП», 1998. – 160 с.
12. Тактика спеціальна підготовка працівників органів внутрішніх справ України: метод. рек. / розроб.: В.О. Артем'єв, В.В.Колесніков; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фізичної підготовки. – Х. : ХНУВС, 2009. – 35 с
13. Наказ «Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю» Міністерство внутрішніх справ України 01.02.2016 № 70 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text>

УДК 351.74+377/378

DOI: 10.31733/17-03-2023-790-792

Володимир РОГАЛЬСЬКИЙ
старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК ГАРАНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

24 Лютого Президент Російської Федерації оголосив про початок вторгнення в Україну. Ворожі війська щодня обстрілюють та знищують ключові об'єкти інфраструктури, здійснюють масові обстріли мирного населення з використанням артилерії, реактивних

систем залпового вогню та балістичних ракет. Тому роль Національної поліції у забезпеченні внутрішньої безпеки держави в умовах воєнного стану відіграє суттєве значення [1].

Поліцейські продовжують інтенсивну роботу в умовах воєнного часу – розкриття злочинів, несення служби на блокпостах, проведення евакуації населення, перевірка документів, пошук диверсантів, огляд автотранспорту, боротьба з мародерством.

Слід підкреслити, що від ефективності роботи поліції в умовах воєнного стану значною мірою залежить безпосереднє забезпечення внутрішньої безпеки.

Згідно зі статистичними даними, кримінальна ситуація в Україні залишається складною та продовжує негативно впливати на національну безпеку країни. Події, що відбуваються на території нашої держави, призводять до серйозної кризи, безпосередньо пов'язаної з проблемами організованої злочинності, міжнаціональної та релігійної ворожнечі та тероризму. Конфлікти, що виникають, характеризуються мізантропією та людиноненависництвом, зокрема жорстокістю та цинізмом.

Рівень кадрової забезпеченості МВС України визначає, зокрема, здатність справлятися з поставленими завданнями щодо забезпечення боротьби зі злочинністю в різних сферах людської діяльності. Тому роботу з особовим складом Національної поліції України вважають одним із найважливіших резервів підвищення ефективності оперативно-службової діяльності правоохоронців. У зв'язку з реформами, що проводяться в державі, в правоохоронних органах не вистачає кваліфікованих і сумлінних працівників. Це пов'язано зі збільшенням морально-психологічного та фізичного навантаження на працівників, зниженням престижу служби в Національній поліції України, значним підвищенням професійного ризику тощо. У таких несприятливих для держави та самих правоохоронців умовах гостро постає питання фізичної та психічної підготовки персоналу. На практиці працівник Національної поліції України під час виконання своїх професійних обов'язків щоденно зазнає надмірного емоційного та фізичного навантаження. Цей висновок ще раз підкреслює зазначені вище аспекти щодо важливості початкової підготовки майбутніх поліцейських та підвищення професійної кваліфікації у подальшій співпраці з ними. Успішне виконання службово-бойового завдання працівником НПУ залежить від професійної підготовки працівника: фізичної та психологічної.

Рівень фізичної підготовленості безпосередньо пов'язаний з волею, яка визначає такі позитивні якості поліцейського: дисциплінованість, цілеспрямованість, старанність, відданість справі, мужність і відвага. Важливим показником готовності поліцейського до роботи є ступінь морально-вольової стійкості. Морально-вольова стійкість – це здатність у важких умовах зберігати сприятливий для успішної роботи психічний стан [2, с.183].

На сьогоднішній день збільшується кількість осіб, які після денної форми навчання направляються для продовження служби в органи місцевого самоврядування та звільняються з лав Національної поліції України, не пропрацювавши більше трьох років. Певний відсоток молодих працівників звільняється в перший рік роботи. За словами колишніх працівників, однією з головних причин такого швидкого звільнення є емоційне вигорання, щоденні високі нервово-психічні навантаження. Така ситуація є проблемою, яка виникає через професійну невідповідність молодих спеціалістів до вимог служби в Національній поліції України.

Важливу роль у виховному процесі відіграють педагогічні заходи щодо забезпечення особистої безпеки майбутнього пенітенціарного. Як показує вітчизняний та зарубіжний досвід у сфері підготовки поліцейських, здатність працівника забезпечувати особисту безпеку безпосередньо залежить від рівня його загальнопрофесійної підготовки, яка включає фізичну підготовленість, досвід та ефективність медіаційних стратегій, тактик і прийомів [3, с. 15].

Загальною комплексною проблемою для нашої країни та низки інших країн залишається пошук методів і шляхів зниження до мінімуму професійного ризику за допомогою системи заходів щодо забезпечення особистої безпеки працівника міліції. Отже, на особисту безпеку працівника впливають такі фактори: специфіка професійної діяльності працівника правоохоронних органів, рівень його безпеки у професійній діяльності; наявність характерних матеріалів і спеціальних технічних заходів і засобів; цілеспрямована робота з кадрами в зазначеному напрямку; фізична та психічна підготовленість працівника.

Професійна безпека є одним із найважливіших елементів системи забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів України. Безпекою поліцейського вважається стан його захищеності від протиправних нападів з боку організованих злочинних груп та

окремих осіб у всіх формах і сферах життя, здатність і вправність поліцейського протистояти зовнішнім і внутрішнім руйнівним факторам і підтримувати безпеку. висока ефективність.

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що роль Національної поліції у забезпеченні внутрішньої безпеки держави в умовах воєнного стану відіграє досить важливу роль. Рішення та дії поліцейських мають бути законними, справедливими та законними. Нарешті, багатофункціональну діяльність від імені держави здійснює Національна поліція України, роль і якої полягає в безпосередній реалізації національних інтересів, а саме: забезпечення захисту конституційних прав і свобод громадян, захист суспільства від тероризму, забезпечення соціальної стабільності суспільства тощо. І врешті-решт, від якості професійної підготовки майбутніх поліцейських залежить майбутнє нашої держави.

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України 2102-IX від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення 03.03.2023).

2. Євсюков О. Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого навчального закладу: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. Ф. Євсюков. – Х., 2009. – 172 с.

3. Антоненко В. Ф. Формування потреби фізичного самовдосконалення у майбутніх офіцерів-прикордонників: автореф. дис ... канд. пед. наук: 20.02.02. Хмельницький, 1998. 20 с.

УДК 399.31

DOI: 10.31733/17-03-2023-792-793

Олена ЛОПАСВА

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН ВДОСКОНАЛЕННЯ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Нинішня криміногенна ситуація в Україні загрозлива, ризикована і небезпечна не тільки для її державних інститутів, а й для всього населення країни. Право на охорону здоров'я та захист свого життя, здоров'я і майна, а також здоров'я, життя і майна інших осіб може бути реалізовано за допомогою конкретних засобів, до яких відноситься зброя. І вже тим більше співробітниками Національної поліції, про які згідно зі ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» покладено завдання щодо забезпечення громадської безпеки та порядку; захист прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидія злочинності.

Службова діяльність співробітників Національної поліції відбувається в екстремальних умовах, при наявності ряду несприятливих факторів, серед яких: постійне перебування в осередку конфліктних ситуацій, імовірність збройного нападу; необхідність негайного прийняття рішення про застосування тієї чи іншої міри примусу, своєчасний перехід від запобіжного заходу до заходів примусу і навпаки; підвищена стомлюваність, нервозність; постійне носіння важкої техніки (бронежилети, озброєння, спецтехніка та ін.); низька фізична активність при патрулюванні в автомобілі, що негативно позначається на фізичному стані і загальний стан здоров'я співробітників. Висока фізична підготовка і формування спеціальної моторики і умінь вимагає дій, пов'язаних з переслідуванням і затриманням правопорушників [1, с.14].

Вартим уваги є те, що якісний рівень розвитку психологічної підготовленості у працівника поліції забезпечує надалі адекватну поведінку та ефективні дії, що в сукупності з високою фізичною підготовкою, в кінцевому підсумку, дозволить співробітнику, незалежно від складності поставленого завдання, домогтися його успішного виконання [2, с.84].

Також важливим є те, що у процесі навчання вогневої підготовки необхідно створювати умови і моделювати ситуації, які будуть сприяти формуванню у тих, хто

навчається, незалежно від статевої приналежності, сміливості і рішучості, впевненості у своїх силах і можливостях. Прийняття рішень здійснюється на основі не тільки розумових операцій, але і вгадування задуму злочинця. В такому випадку, дії працівника у кризових ситуаціях визначаються процесами антиципації, тобто передбачення [1, с.16].

Умовами сприяння успішності в навчанні курсантів вищого закладу освіти системи Міністерства внутрішніх справ є актуалізація психологічного супроводження навчальних занять з вогневої підготовки; диференційований та індивідуальний підходи до навчання курсантів [3, с.45].

Важливою умовою є контроль за емоційною регуляцією діяльності курсантів; оволодіння курсантами оцінним компонентом та адекватним застосуванням його в екстремальних ситуаціях тренувань або військових навчань.

Також звертаємо увагу, що не варто прискорювати процес навчання і переходити до складних видів стрілецьких вправ до тих пір, поки ви не досягнете стійких позитивних результатів в початкових вправах. Зміст підготовки встановлюється нормативними актами, які приймаються органами МВС України. Професіонал у будь-якій сфері діяльності повинен бути не тільки компетентним і знаючим працівником, а й творцем нового рівня соціальності, відповідальним за результати своєї праці, бути вимогливим до себе і до своїх колег, володіти активною громадянською позицією[4, с.690].

Отже, у висновках варто сказати, що процес вивчення вогневої підготовки залежить від багатьох різноманітних чинників, а саме психології, фізичної та моральної складової курсанта. Задля процесу вдосконалення вогневої підготовки майбутніх поліцейських, варто звернути увагу першочергово на дані чинники, і створити позитивні умови для розвитку курсантів системи МВС.

1. Волянський В. Планування й організація комплексних занять із вогневої та спеціальної фізичної підготовки на базовому етапі навчання курсантів вищих навчальних закладів МВС України, В. Волянський, Ю. Корнійчук, В. Штома, Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. : Фізичне виховання і спорт. 2013. Вип. 11. С. 14-17

2. Остапович В.П., Бабенко В.Г., Кирієнко Л.А. Психологічна та фізична готовність особистості до дій в екстремальних ситуаціях: практичний посібник за ред. В.О. Криволапчука. Київ.: ДНДІ МВС України, 2016. 84 с.

3. Криволапчук В.О., Кримська М.С., Решко С.М. Спеціальна фізична підготовка: навч. посіб. Київ.: Нац. ун-т внутр. справ, 2009. 209 с.

4. Поливанюк В., Д. Бодирев, О. Завістовський Правові та методичні основи організації вогневої та фізичної підготовки працівників територіальних органів Національної поліції України Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2021. – Спец. вип. № 2 (115). – С. 679-683

УДК 351.74+796.894

DOI: 10.31733/17-03-2023-793-795

Маргарита ЧОБОТЬКО

викладач кафедри спеціальної
фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ НАЙБІЛЬШ ЧАСТОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИЙОМІВ ЗАТРИМАННЯ ПОЛІЦІЄЮ В РОБОТІ

В глобальній мережі з'являється все більше інформації та відеоматеріалів, в яких поліцейські застосовують фізичну силу до громадян. Аби зрозуміти всі тонкощі даного інституту, необхідно звернутися до спеціального Закону України – «Про Національну поліцію». Застосування фізичної сили поліцейськими є заходом примусу. Це випливає зі ст. 42 вказаного закону, в якій зазначається, що поліція під час виконання повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу – фізичний вплив (сила) [1].

Фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників. Також

існують певні критерії при застосуванні фізичного впливу. Такі критерії встановлюються ст. 43 спеціального Закону: поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є невинуватим або неможливим. Попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі звуку.

Особливо важливим приписом Закону є те, що вид та інтенсивність застосування заходів примусу визначаються з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення.

Тобто, коли поліцейський застосовує фізичний вплив, наприклад, до людини похилого віку, яка є фізично слабкою, то в даному випадку матиме місце вихід за межі застосування такої сили. Те ж саме стосується і застосування такого впливу до людей з обмеженими можливостями, або особи, яка не становить жодної загрози, а просто відстоює свої права. Якщо внаслідок виходу за такі межі тій чи іншій особі робиться зле, поліцейські зобов'язані надавати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу.

Заборонено застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб. Всі ці положення містяться в ст. 43 спеціального Закону [2].

Що стосується безпосереднього застосування фізичної сили, то відповідно до ст. 44 Закону України «Про національну поліцію», поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом.

Наведені критерії є оціночними і підлягають всебічній оцінці з боку поліцейського, проте існують випадки, коли недотримання вищевказаних критеріїв є явними. Приміром, Ви рухаєтеся за кермом, Вас зупиняють працівники поліції та вимагають пред'явлення документів, а Ви вимагаєте підтвердження законності вимог поліцейських, бо впевнені, що з Вашого боку жодних порушень не було, або Ви просто намагаєтеся домогтися послідовності тих чи інших дій поліцейського. Інколи часто працівники поліції такий самозахист своїх прав зі сторони водіїв розцінюють як злісну непокору законній вимозі працівника поліції (ст. 185 КУпАП), відчиняють двері автомобіля (можливий варіант розбиття скла автомобіля) та витягують водія, застосовуючи фізичний вплив. Такі дії можуть виражатися різними способами: покласти на землю і завдаючи фізичного болю одягати наручники, бити, викручувати руки, ставити коліно на голову.

Якщо ж поліцейських завдав тій чи іншій особі тілесні ушкодження, то відповідно до ч. 2 ст. 44 спеціального Закону, поліцейський зобов'язаний письмово повідомити свого керівника, а той зобов'язаний повідомити прокурора про завдання особі тілесних ушкоджень унаслідок застосування фізичної сили.

Відповідальність за перевищення під час застосування даних заходів настає за ст. 365 Кримінального кодексу України, відповідно до якої перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Якщо ж такі дії супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування (ч.2 даної статті), відповідальність може наставати у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Якщо ж описані вище дії спричинили тяжкі наслідки (ч.3 даної статті), то вони

караються караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [3].

Саме тому, якщо Ви стали жертвою таких незаконних діянь, рекомендуємо Вам звернутися до місцевої прокуратури або Державного бюро розслідувань. Саме останній правоохоронний орган уповноважений здійснювати досудове розслідування діянь, які підпадають під названі у ст. 365 Кримінального кодексу України.

Таким чином, ми бачимо, що дотримання критеріїв застосування фізичного впливу поліцейськими є оціночним та застосовується за внутрішнім переконання поліцейського. Найвагомим у даному випадку є розуміння критеріїв своєчасності та співрозмірності застосування фізичного впливу. У разі порушення Ваших прав, не зволікайте та відразу фіксуйте всі факти таких порушень та їх наслідків будь-яким можливим способом.

1. Бондаренко В. В. Модель фізичної підготовленості працівників підрозділів патрульної поліції / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Вип. 12 (94). 2017. С. 8–11.

2. Журавльов Д. Р., Проскурня Є. Є. Рекомендації щодо усунення помилок при виконанні прийомів затримання та конвоювання / Матеріали викладені у авторській редакції з незначними коректорськими правками. 2020. – С. 62.

3. Набивач В. В., Журавель О. А. Види наслідків при силовому затриманні / The 9 th International scientific and practical conference “Modern research in world science”(November 28-30, 2022) SPC “Sci-conf. com. ua”, Lviv, Ukraine. 2022. 1977 p. – 2022. – С. 1844.

УДК 399.31

DOI: 10.31733/17-03-2023-795-796

Олена ЛОПАСВА

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

К. ЗАВАЛЬНЮК, Р. СТАШЕЙКО

курсанти ННІ права та підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ІНТЕГРУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕТОДУ КРУГОВОГО ТРЕНУВАННЯ У МЕТОДИКУ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ

Кризові процеси соціально-політичного та кримінального характеру, що відбуваються в суспільстві, призводять до зростання злочинності, ускладнення кримінальної обстановки в країні. Сучасні умови вимагають від співробітників органів правопорядку та безпеки твердих знань та стійких навичок при поводженні з табельною зброєю в різних ситуаціях. З об'єктивних причин вимоги постійно підвищуються, оскільки злочинці вдосконалюють свою підготовку для протидії правоохоронцям використовуючи для цього всі можливі способи, внаслідок чого зростає загроза для суспільства, держави, і, звичайно, самих співробітників поліції [1]. Вогнева підготовка є одним з провідних та найважливіших розділів професійної підготовки співробітників правоохоронних органів.

Її мета полягає у старанній підготовці до вмілого та ефективного застосування бойової стрілецької зброї при виконанні оперативно-службових та службово-бойових завдань.

Зрозуміло, що для досягнення такої складної мети і вирішення основних завдань при вогневій підготовці необхідна багатопланова робота викладача (інструктора), з одного боку, і велика самовіддача, старання курсанта, з іншого боку. Крім цього в процесі вогневої підготовки обов'язковою умовою є реалізація більшості компонентів бойової готовності до зброї. У зв'язку з цим виникає проблема підбору оптимальних форм і методів проведення занять, за допомогою яких можна ефективно реалізувати бойову підготовку курсантів. Кругове тренування це організаційно-методична форма занять, основу якої складає серійне повторення вправ, підібраних і об'єднаних у комплексі, які виконуються в порядку

послідовної зміни по замкнутому колу [2]. У навчально-тренувальному процесі метод кругового тренування використовується для розвитку фізичних якостей та є ефективною формою підвищення рівня фізичної підготовленості. У зв'язку з тим, що метод характеризується високою інтенсивністю виконання вправ і високою моторною щільністю заняття, його застосування.

У процесі навчання курсантів, слухачів та співробітників МВС техніці та тактиці поліцейської стрільби на практичних заняттях з вогневої підготовки розвиваються загальні фізичні якості (витривалість, сила, швидкість, і спеціальні фізичні якості (координаційна, стійкість, витривалість.) Крім цього для підготовки співробітника до ефективного застосування зброї при виконанні оперативно-службових завдань необхідно розвивати і виховувати такі морально-психологічні якості, як самовладання, витримка, рішучість стан, який дозволить поліцейському прийняти рішення і виконати необхідні дії для застосування табельної зброї в умовах вогневого контакту з правопорушником.

Кількість «станцій» на заняттях визначається залежно від наступних умов. По-перше, від кількості та змісту навчальних питань, поставлених для вивчення та вдосконалення на конкретному занятті. По-друге, від етапу навчання, на якому проходить заняття: на початковому плануються 2-3 заняття, 4-5 заняття, 5-6 навчальні. По-третє, від стану матеріально-технічної бази. Наявність необхідного обладнаного місця.

При реалізації принципу систематичності та послідовності, що базуються на відомих положеннях: від легкого до важкого, від простого до складного, від відомого до невідомого, вивчати і освоювати техніку прийому стрільби доцільно спочатку по елементах (хват, виготовка, прицілювання, керування спусковим гачком). Окремо, а потім в цілому комплексного виконання пострілу «вхолосту». При навчанні тактики стрільби в першу чергу необхідно овоїти індивідуальні техніко-тактичні дії.

Таким чином, доцільно зробити висновок, наскільки продуктивним може бути використання методу кругового тренування в навчанні співробітників поліції в роботі з вогнепальною зброєю, а саме ефективного застосування її при виконанні оперативно-службових завдань. Елементи цього методу можуть бути успішно інтегровані в організацію практичних занять з вогневої підготовки.

1. Верем'єв, А.С. Підвищення ефективності навчання співробітників, курсантів та слухачів прийомам та правилам стрільби з бойової зброї 2016р.

2. Калашнікова, Р.В. Метод комплексно-кругового тренування та його застосування на заняттях фізичної культури навчально-методичний посібник для викладачів, 2014 р.

УДК 351.865

DOI: 10.31733/17-03-2023-796-797

Маргарита ЧОБОТЬКО

викладач кафедри спеціальної

фізичної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИЛ ОБОРОНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

В наш час психологічне забезпечення є дуже важливим фактором у підготовці військовослужбовців, поліцейських та багатьох інших сил безпеки і оборони України. Тому, вивчаючи дану тему, слід роз'яснити багато нюансів.

По-перше, що ж саме значить поняття психологічне забезпечення. Взагалі, це є комплекс узгоджених за цілями, часом, послідовністю, силами та засобами заходів, що здійснюються командирами, штабами, органами виховної роботи, службами для досягнення високого морального духу особового складу, який забезпечує успішне виконання службово-бойових завдань в умовах мирного і воєнного часу.[1]

Слід зазначити, що основними напрямками формування морально-психологічного забезпечення в період воєнного стану є декілька елементів, такі як: духовно-моральний

напряму, який включає в себе усвідомлення особистістю вищих цінностей, ідеалів та орієнтирів, соціально значущих процесів і явищ реального життя, здатність керувати ними як визначальними принципами та позиціями у практичній діяльності і поведінці, виховання найважливіших духовних, моральних і культурно-історичних цінностей, що відображають специфіку формування і розвитку суспільства, національної самосвідомості, світосприйняття і світогляду нації.

Наступним елементом є психологічний напряму, який складається з закріпленням у військовослужбовців психологічної стійкості, здатності до ефективних і адекватних дій у мирний і воєнний час.

Також, в вище наведеному визначенні зазначено, що психологічне забезпечення є певним комплексом заходів. В даний комплекс, на нашу думку, слід віднести насамперед прогнозування та оцінку морального духу, морально-психологічного стану та психологічної безпеки особового складу. Адже, якщо людина морально не готова до виконання службових завдань і керівники не будуть про це знати, то у період виконання завдання дана особа може не лише собі нанести моральну та фізичну шкоду, але і оточуючим її людям.

Наступним етапом повинно бути психологічна підготовка особового складу до виконання бойових завдань, яка буде готувати осіб до всіх тих перешкод, які можуть стати на їх шляху. Адже, на нашу думку, майже не жодна людина може витримати той моральний тиск, який відчують, наприклад, військовослужбовці в період виконання певних завдань, які можуть бути пов'язані із застосуванням зброї та тому подібне.

Та останнім, ключовим елементом слід зазначити надання психологічної допомоги особовому складу, який отримав психічні травми. Даний етап є дуже важливим та необхідним, адже у службовців які протягом певного часу перебувають під впливом стрес-факторів виникає, наприклад, стомленість, яка може погано впливати ефективність бойової діяльності. Через стомленість може виникати втрата концентрації, зниження уваги, порушення мислення та сприйняття реальної ситуації. Також, можуть виникати психічні розлади та захворювання, які в кінцевому результаті призводять до часткової або повної втрати бойової здатності [2].

Тому, на нашу думку, такий фактор, як морально-психологічне забезпечення не слід уникати, адже від нього може залежати як моральне, так і психологічне здоров'я військовослужбовців.

1. Говоруха В.В., Ілюк О.О. Морально-психологічне забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України // Навч. посіб. – Х.: Військ. інститут ВВ МВС України, 2002. – с. 279. URL: http://moemesto.ru/stav/file/15158312/Moralnopsykholohichne_zabezpechennya_SBD.pdf

2. Савельєва А. С., Кудерміна О. І. Основні принципи та функції морально-психологічного забезпечення діяльності сил сектору безпеки і оборони // Збірник тез Всеукраїнського міжвідомчого психологічного форуму «забезпечення психологічної допомоги в секторі сил оборони УКРАЇНИ»(30 червня 2022 року) – С. 94-96. https://www.researchgate.net/publication/363468599_ROBOTA_PENITENCIARNOGO_PSIHOLOGA_V_UMOVAN_VIJNI

УДК 399.31
DOI: 10.31733/17-03-2023-797-799

А. ГОНЧАРЕНКО
курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВІДСУТНОСТІ АБО ОБМЕЖЕНОГО ОСВІТЛЕННЯ

Під час тактичних дій пов'язаних з застосуванням вогнепальної зброї, необхідно враховувати всі умови для введення вогневого контакту. У ході застосування даного поліцейського заходу примусу існує безліч факторів та особливостей, які впливають на

ефективність виконання дій при введенні вогневого контакту, потрібно враховувати погодні умови, пору доби, обстановку що склалася, освітлення та простір приміщення та інше. Усі ці фактори можуть, як покращувати рівень ефективності заходу примусу, так і знижувати його. Можна стверджувати, що необхідність дій з вогнепальною зброєю в умовах відсутності чи обмеження освітлення є крайньою формою необхідності. Враховуючи вищевикладене дана тема є актуальною, а також має, як практичне значення, так і наукове.

Основна мета даної теми полягає у підвищенні професійного рівня знань працівників поліції під час виконання службових завдань з використанням вогнепальної зброї в умовах з обмеженим освітленням.

Акцентована увага і на тому, що виконання оперативних завдань в зазначених вище умовах, ставить перед працівником поліції певні психологічні бар'єри, а це в свою чергу впливає на якість роботи. До почуття небезпеки, страху перед можливою помилкою додається заподіяння шкоди сторонній особі. Тому за можливості для працівників поліції необхідно проводити додаткові заняття та відпрацьовувати алгоритм дій у таких випадках.

До факторів, що впливають на результат застосування даного заходу примусу відносяться:

- Одяг та екіпіровка;
- Пора року та пора доби;
- Особиста впевненість правоохоронця у правомірності своїх дій;
- Наявність сторонніх осіб у зоні ураження;
- Раптовість ситуації;
- Фактори, що можуть відволікати увагу;
- Положення тіла, тактика дій під час пересування;
- Психологічна готовність;
- Емоційний стан працівника [1, с. 151].

У ході опитування працівників поліції з різних регіонів було встановлено, що на ефективність виконання оперативних завдань з застосуванням зброї суттєво впливає відсутність або обмеженість освітлення у приміщенні. По-перше, такий факт оперативної обстановки відноситься до екстремальної ситуації, а по-друге, умови ведення вогняного контакту тільки погіршують ситуацію. Це все може унеможливити виконання поставлених задач перед правоохоронцями. Отже, відпрацювання дій в таких умовах вимагає особливої тактико-спеціальної підготовки з урахуванням усіх недоліків та чинників.

Для оперативно-тактичної підготовки особового складу до виконання завдань в зазначених умовах, доцільно використовувати тактичний принцип плановості й оперативності, який означає завчасну розробку планів, створення систем керування та зв'язку, бойову та тактичну підготовку особового складу тощо. У надзвичайних ситуаціях цей процес надасть діям правоохоронців швидкості та рішучості. Адже проблема з освітленням може призвести до повільних та нерішучих дій в оперативній обстановці, а це у свою чергу призведе до провалу операції. Але до небажаних наслідків також може призвести поспішність у прийнятті рішень [2, с. 117]

Якщо працівник поліції під час виконання службового завдання опинився в умовах з обмеженим освітленням, то йому необхідно діяти за такими правилами:

- Контролювати простір над собою;
- Не стояти прямо перед вікнами чи дверима;
- Вибирати позицію руху, у якій спина буде захищена;
- Рухатись переконуючись у власній безпеці, короткими ривками;
- Прикривати один одного з напарником [3, с. 76].

Наголошується увага на тому, що застосування зброї в умовах відсутності або обмеженого світла – досить небезпечно, тому треба уникати зіткнення та не провокувати стрільбу, а головне пам'ятати, що зброя є останнім варіантом.

Отже, тактика дій щодо застосування вогнепальної зброї ґрунтується на засвоєнні інформації викладеної в інструктивних документах, відповідних нормативно-правових актах та посібниках. Опанування вогнепальною зброєю надає змогу поліцейському ефективно діяти та успішно виконувати оперативні завдання. При застосуванні вогнепальної зброї поліцейський повинен правильно оцінювати ситуацію, враховувати всі небезпечні чинники та ситуативні фактори.

1. Власенко І. В., Симоненко Г. В. Вплив умов вогняного контакту на результати використання вогнепальної зброї. Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. 2014. № 4(41). С. 150-152.

Тактико-спеціальна підготовка: навч. посіб. О. Г. Комісаров, А. О. Собакар, Е. Ю. Соболю, О. С. Юнін та ін. . Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро: ДДУВС, 2017. 277 с.

Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції : навч. посібник. О. І. Тьорло, Ю. Р. Йосипів, В. М. Синький та ін. Львів: ЛьвДУВС. 2018. 480 с.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-799-800

Катерина ГУНЬКО

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції

Науковий керівник:

ст. викладач **Володимир ТИМОФЄВ**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БОЙОВОЇ МОТИВАЦІЇ СИЛОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ ТА ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

З початком військових дій український народ показав весь героїзм і самовідданість: багато людей, які своїми силами чинили опір окупантам, тисячі людей, які охоче захищають свою домівку, землю та близьких. Кількість добровольців, які хотіли вступити до лав ЗСУ перевищило всі очікування. Ті, хто не встигли приєднатися до ЗСУ, займаються волонтерством і вони досі не втрачають надії долучитися до територіальної оборони чи допомагати буд-яким іншим чином. Доведено, що укладаючи так званий «контракт із війною», наші воїни готові жертвувати своїми нагородами, званнями, кар'єрою, адже у них особливе ставлення та розуміння то професіоналізму. Готуючись до війни, військові налаштовують себе на щоденні страждання та обмеження. Тому розкриваючи образ воїна ми наголошуємо, що від них постійно вимагається високий рівень ініціативності та психологічної підготовленості в усіх починаннях.

Бойова готовність та національна безпека пов'язані між собою в тому, що бойова готовність забезпечує захист країни в разі загрози національній безпеці. Якщо країна не забезпечує достатньої бойової готовності своїх збройних сил, то це може призвести до порушення національної безпеки в разі загрози з боку інших країн, терористичних організацій, кібератак та інших форм загроз. А також для забезпечення національної безпеки необхідно мати комплексну стратегію, яка включатиме в себе не тільки підготовку збройних сил до можливої війни, а й заходи з протидії іншим формам загроз, що могли би порушити безпеку країни.

Науковцями доведено, що в умовах війни військових вирізняє особлива кмітливість, хитрість, винахідливість, рішучість і незламна жага втілити всі набуті теоретичні вміння та навички у практичному бою. Тривале зберігання спокою в умовах бою й хаосу, сила характеру та вміння переносити психологічний тиск в умовах ворожого оточення. Вирішальну роль у нашому дослідженні приділено мотивації воїна як передумові здійснення неможливого, вміння діяти в команді та проявляти лідерські якості [1].

На сторінках наукової праці Фредріка Герцберга ми вбачаємо такі принципи, реалізація яких стає дієвим мотивом в діяльності військовослужбовця. Серед них варто зазначити такі: 1) підвищена відповідальність військових за виконання своїх бойових завдань, до яких вони можуть бути залучені, через не високий рівень контролю; 2) покладання на них відповідальності за повний цикл операції або завершену частину роботи; в) надання військовослужбовцям доступу до інформації, а не передача її через безпосередніх начальників; г) постійне використання можливостей для того, щоб перед бійцями постійно ставилися нові, складніші й небезпечніші завдання, з якими їм раніше не доводилося мати справу; д) постановка перед військовослужбовцями спеціальних завдань, виконання яких дозволить зробити їх вузькопрофільними спеціалістами-експертами [2, 42].

Військовим психологам, фахівцям з психомоторики, які відбирають новобранців

для подальшого вступу на службу серед солдатів, на початковому етапі досить важко з'ясувати, наскільки у них розвинені психічні, психомоторні, вольові якості, необхідні для виконання досить складних, специфічних, ризикованих завдань. На початковому етапі відбору майбутні бійці повинні пройти випробування страхом, небезпекою, невизначеністю, повною ізоляцією від основних сил, холодом, спрагою, болем [3]. На наступних етапах відбору військові психологи повинні контролювати, наскільки солдати готові продовжувати діяти добровільно після невдачі, зберігаючи високий мотиваційний запал. У результаті це дає змогу з'ясувати, наскільки вони справді мають екзистенціальну відданість боротьбі та чи здатні вони подекуди виконувати юридично чутливі завдання.

Висновки до яких прийшли тисячі українських військових свідчать, що точність і стриманість по відношенню до суперника можна пояснити наступним висловом: «Я не міг пробачити ворогу його жорстоке ставлення до дітей і жінок. Такі вчинки йшли в розріз з усім тим, чому мене навчали. Саме це вплинуло на моє рішення стати снайпером», – зазначає сержант Володимир [1].

Заслуговує нашої уваги розвиток досвіду формування навичок ухвалення ризикових рішень а саме: збільшення вірогідності виконання тих умов, які зможуть забезпечити успіх, завдяки умовам, які в цій ситуації він вважає менш важливими.

Підсумовуючи вищезазначене, хочемо наголосити, що в момент написання цієї статті триває рік героїчного протистояння Українського народу вторгненню російської федерації. Українські воїни героїчно стоять на своєму фронті та боронять нашу незалежну країну. Але, ми спробували зрозуміти та знайти підходи, що допоможуть підтримати бойову мотивацію силових підрозділів. Кожного дня ми керуємося емоціями, почуттями, цінностями, однак на війні людина зіштовхується з іншою реальністю. Ця реальність налаштована на «виживання» тебе і побратимів, які воюють пліч-о-пліч. Наприклад, якщо у буденному житті ми проявляємо «злість», то на війні – у схожій ситуації у нас проявляється «лють». Під час війни людина перебуває у неймовірно підсилених емоціях, на піку можливостей – вона швидко думає, вирішує та діє. Більшість на війні зовсім по іншому цінують життя. Звісно, усе це змінює воїнів і світ вже зовсім не буде, таким, як завжди. Це не означає, що він стане кращим чи гіршим- але вже точно буде іншим. Віримо в нашу перемогу! Віримо у Збройні Сили України!

1. Хміляр, О. Психологія бойової мотивації воїна [Електронний ресурс] / О. Хміляр // Вісник Національного університету оборони України. - 2017. - № 3. - Режим доступу: <http://nuou.org.ua/index.php/naukovo-informatsiiny-zbirnyk/arkhiv-vypuskiv/2017/135-vipusk-3-2017/7402-hmilyar-o-psikhologiya-boiovoi-motyvatcii-voina> [Дата звернення: 26.02.2023]

2. Herzberg, F. One more time: How do you motivate employees? / F. Herzberg // Harvard Business Review. - 2003. - Vol. 81, No. 1. - P. 87-96.

3. Красницька, О. Постать справжнього командира-лідера [Електронний ресурс] / О. Красницька // Науковий журнал "Національна безпека і оборона". - 2013. - № 2. - Режим доступу: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2668/1/15.pdf> [Дата звернення: 26.02.2023]

УДК 159.99+174.4

DOI: 10.31733/17-03-2023-800-801

Іван ІВАНЕНКО

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Науковий керівник:

ст. викладач **Катерина МІТЧЕНКО**

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

КОМУНІКАЦІЙНА КОМПЕТЕНЦІЯ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах правового режиму воєнного стану комунікаційна компетенція працівників правоохоронних органів, зокрема поліції, відіграє не малу роль забезпеченні публічного та громадського порядку в державі. Так, робота підрозділів поліції, специфіка роботи яких

пов'язані із комунікацією, забезпечує постійне спілкування з громадянами, що само по собі сприяє формуванню довіри та відкритості з боку суспільства до поліції в цілому. У зв'язку із повномасштабним вторгненням російських військ на територію України, відповідні підрозділи комунікації продовжують виконувати свої функціональні обов'язки, посилено нести службу в умовах воєнного стану та забезпечувати підтримання правопорядку в містах нашої країни.

Взагалі, комунікація являє собою невід'ємну умову побудови громадянського суспільства, в якому відкрито функціонують громадянські та державні інституції, завдяки забезпеченню широкого діалогу, можливості вільного висловлення позицій, думок та досягнення спільної мети, яка полягає у забезпеченні реалізації прав та законних інтересів [1, с. 185].

Питання комунікативної компетенції досліджувалось багатьма науковцями, однак, хотілось би зазначити думку Т. Крашеніннікової, яка визначає комунікативну компетентність як спроможність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми та, яка включає уміння розширювати (або звужувати) коло спілкування, розуміти партнера по спілкуванню, прогнозувати наслідки різноманітних комунікативних ситуацій [2]. У свою чергу, не можна не погодитись із думкою В. Зеленого, який зазначає, що комунікативний елемент визначається однією із найважливіших складових створення іміджу правоохоронних органів за допомогою взаємодії із засобами масової інформації та громадськістю задля формування у неї необхідних суджень про діяльність зазначених органів [3]. Тобто, викладене вище означає те, що працівники поліції мають професійно та якісно змісти встановлювати контакт із населенням, адже через це безпосередньо залежить рівень довіри всього суспільства до даного органу виконавчої влади.

Зазначимо, що на сьогодні, головними завданнями комунікаційної компетенції працівника поліції є: 1) роз'яснення населенню обмежень воєнного стану; 2) надання їм психологічної та правової допомоги; 3) забезпечення взаємодії з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування. Також, не менш важливим є зауважити на тому, що працівники комунікаційних підрозділів неодноразово долучались до встановлення комунікативного зв'язку в різних регіонах нашої держави та за кордоном, що в подальшому, надало змогу налагодити комунікацію з представниками регіональних підрозділів поліції та країн Європи.

Російські війська майже кожного дня завдають ракетних, авіаційних та артилерійських ударів, а також поширено використовують дрони-Камікадзе, відносно жилих кварталів, у зв'язку із чим велика кількість людей втрачає не тільки житло та все приналежне ним майно, а також родичів та близьких людей. Через це поліцейські допомагають таким особам, як в моральному (психологічному) плані, так і відбирають показання, задля відкриття кримінальних проваджень, за злочини, які порушують звичай війни, щоб в подальшому відповідні люди отримали відшкодування збитків, у зв'язку із вищевикладеними діями країни-агресора. Також, поліцейські, діяльність яких направлена на здійснення комунікаційних заходів з населенням, можуть надавати психологічну допомогу, шляхом проведення бесід.

Отже, можна зробити висновок, що комунікаційна компетентність працівників поліції є невід'ємним елементом їх професійної діяльності в цілому, особливо вона має велике значення в умовах сучасності. Так, найбільш потужною зброєю в боротьбі зі злочинністю (у тому числі в умовах воєнного стану) є саме громадська підтримка та допомога, а даний фактор неможливо реалізувати без високого рівня довіри в населення, що досягається за допомогою комунікації. В умовах воєнного стану, дана діяльність допомагає населенню нашої країни, як в психологічному та фізичному плані, так і в правничому, адже за весь період війни було запроваджено досить велику кількість змін у чинне законодавство, а також з'явилися певні обмеження прав та свобод громадян України, які допускаються саме на період дії правового режиму воєнного стану.

1. Ульянов О., Бахчеван Є., Ніколаєв О. Комунікативні практики в діяльності Національної поліції України. Scientific Foundations of state and law, 2022. 184-192 с.

2. Крашеніннікова Т. В. Комунікативна компетенція працівника національної поліції: навчальний посібник. Дніпро: Адверта, 2017. 107 с.

3. Зелений В.І. Позитивний імідж правоохоронних органів та його формування в сучасних умовах. Військова освіта, 2016. 104-111 с.

УДК 343.91

DOI: 10.31733/17-03-2023-802-803

Карина ЛАГУН

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

д.ю.н., проф. **Віктор ПЛЕТЕНЕЦЬ**

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ МАНІЯКІВ-ВБИВЦЬ РФ В ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Криміналістична психологія не «прив'язана» до окремих відомств, територій та держав. Вона інтернаціональна насправді і є загальним міжнародним, загальнопланетарним надбанням. Все психолого-криміналістичне, що ефективно «працює» у руслі боротьби зі злочинністю за кордоном, успішно може використовуватися і в нашій країні (за умови допустимості з точки зору чинних законів). І навпаки: те, чого досягла передова думка в галузі вітчизняної криміналістичної психології, корисний практичний досвід українських юристів та психологів можуть стати надбанням та приносити плоди при науковому вивченні та у практиці виявлення та розкриття злочинів в інших країнах. Тому аж ніяк не випадково, що вченими акцентується увага на прогресі в галузі криміналістичної психології в США та передових європейських країнах, на тому позитивному впливі, який цей процес робить на діяльність поліцейських детективів та слідчих. На нашу думку, популяризація цього досвіду може виявитися корисною для подальшого розвитку криміналістичної психології в Україні та вдосконалення оперативно-розшукової та слідчої практики [1, с.87].

Як зазначає Л. Міллер, слово маніяк все частіше фігурує у кримінальній хроніці та криміналістичній літературі сучасного періоду. Моторошний, відштовхуючий, лякаючий вигляд кривавих вбивць привертає загальну неослабну увагу [2].

Поняття «серійні вбивства» було введено у лексикон на Заході наприкінці 70-х років ХХ сторіччя. В Україні воно почало вживатися лише з початку 90-х років. З цього часу ним користуються засоби масової інформації, правоохоронці, вчені. Поняття "серійні злочини", "серійні вбивства", "серійні вбивці" фігурують в офіційних документах органів прокуратури та МВС. (Тим часом законодавцю це поняття не знайоме. У кримінальному законі вказівок ні на серійні злочини, ні на серійні вбивства не міститься. Закон вживає іншу термінологію. В КК України йдеться про повторність, сукупність, рецидив кримінальних правопорушень як форми множинності злочинів) [3, с.18].

Досить актуальним є перенесення та дослідження психолого-криміналістичного портрету маніяків-вбивць на реалії сьогодення в Україні. Події, які відбуваються на території нашої держави з 24 лютого 2022 року повним чином характеризують нечувану відсутність людяності та будь-яких моральних якостей в російських окупантів. Спробуємо навести портрет ознак, якими характеризуються російські вбивці при «виконанні бойових завдань».

Зазначимо, що такий маніяк-вбивця ніколи не обмежується скоєним. Його кримінальна агресія періодично відновлюється, виявляючись у нових, чергових епізодах вбивств, до яких можемо віднести Бучу, Гостомель, масові вбивства на окупованих територіях Херсонської, Запорізької та Харківської областей. Вони не знають жалю чи цінності людського життя й статевої недоторканості.

При цьому, як наголошує В.М. Плетенець, масштаби сексуального насильства в Україні є в декілька десятків разів вищими від кількості зареєстрованих фактів [4, с.230]. Для такого вбивства характерна надмірність насильства (так зване "надвбивство"). На відміну від убивств, які є засобом досягнення будь-якої іншої мети (матеріальна вигода, усунення суперника, помста, приховування іншого злочину), серійне вбивство відбувається заради вбивства та катування жертви, маніпуляції з трупом, що неодноразово підтверджується викладеними в мережу Інтернет відео, на якому російські вбивці знущаються над тілами та трупами українських захисників [5, с.10].

У звичайному житті серійний вбивця зовсім не відповідає стереотипному образу душогуба. Це може бути поважний батько, зразковий чоловік, шановний громадянин, або просто сільський житель. В дослідженні цієї ознаки досить точно допомагають розібратися сучасні соціальні мережі, по яким легко можна ідентифікувати вбивць-загарбників, які зображені на світлинах звичайними пересічними громадянами та сім'янами. Зазначимо, що окупантів можна віднести до категорії дезорганізованих вбивць. Дані вбивці мають низький або рідше середній рівень інтелекту. Вони, зазвичай, не планують протиправні діяння, довго не обирають жертву, а вчиняють злочин, коли виникає така можливість. Для них характерна імпульсивність та домінування емоційної складової над інтелектуальною.

Отже, у висновках варто сказати, що аналіз психологічного портрету рашистських маніяків-вбивць демонструє просто нелюдські якості цих осіб, які вбивають мирне населення та військових нашої держави ради власного задоволення, що демонструє значні проблеми їхнього психічного стану. Дослідження даного явища тільки починає набирати все більшу і більшу актуальність, адже звірства цих маніяків-вбивць продовжуються і по цей день й потребують відповідних подальшого вивчення з оцінкою у міжнародних судових інституціях.

1. Криміналістика: Підручник / [В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв] ; за заг. Ред.. А.Ф. Волобуєва; МВС України, Харк. Нац. Ун-т внутр. Справ. Харків: ХНУВС, 2011. 666 с.
2. Miller L. Serialkillers: I. Subtypes, patterns, and motives. Aggression and Violent Behavior. 2014. P. 2.
3. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська]. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2014. 380 с.
4. Плетенець В.М. Сексуальне насильство в умовах воєнного стану в Україні: становище й шляхи виявлення та подолання Науковий вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2022. Вип. 2 (98). 284 с.
5. Католик Г. Психологічний портрет серійного вбивці в інтрасуб'єктивному сприйнятті пересічного громадянина. Збірник тез II Міжнародної наукової конференції „Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки“, 21-22 квітня. Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2022. С. 9–11

УДК 343.91

DOI: 10.31733/17-03-2023-803-806

Аліна ЛУКОМСЬКА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

к.психол.н., доц. **Інна ШИНКАРЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ВПЛИВ ФЕНОМЕНУ ТРИВОЖНОСТІ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Законодавче визначення поняття національної безпеки наводиться у однойменному Законі України «Про Національну безпеку України», за яким під даним терміном розуміють захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1]. З цього випливає, що національна безпека України є багатокомпонентним та багатоаспектним поняттям, і для її активної практичної реалізації повинні тісно співпрацювати майже всі внутрішні та зовнішні державні системи.

Основним завданням забезпечення національної безпеки є захист державного ладу. А головною передумовою процвітання держави – є формування у свідомості громадян знань правових норм для подальшого забезпечення соціальної єдності. Але людству не відоме таке суспільство, у якому усі громадяни поведуться відповідно до загальноприйнятих правил. У суспільстві завжди існують особи, які порушують суспільноприйняті правила та норми. Відхилення у поведінці особи, що входять у протиріччя з юридичними, етичними,

моральними нормами суспільства, прийнято називати девіацією, а поведінку – девіантною (від латинського – *deviato* – відхилення), іншими словами, девіантна (залежна) поведінка становить певні вчинки, які не відповідають соціально схваленим нормам та загальноприйнятим правилам поведінки в суспільстві [2, с. 56].

Девіантну поведінку можна кваліфікувати як певні вчинки або сукупність таких вчинків, що зазвичай входять у протиріччя із суспільно прийнятими моральними, соціальними та юридичними нормами. Тому важливо буде зауважити, що жодне суспільство не зможе просто провести межу та розділити усіх на тих, хто підкоряється певним суспільним нормам, та тих, хто відхиляється від них. Незважаючи на те, що девіантна поведінка виявляється в різних формах, всі вони взаємопов'язані. Пияцтво, вживання наркотиків, агресивна поведінка, протиправна поведінка утворюють єдиний блок. Залучення індивіда до одного виду девіантної поведінки підвищує вірогідність його залучення до інших. А це викликає і певні порушення в психіці індивіда [3, с. 366].

У багатьох осіб з відхиленою поведінкою зазвичай підвищена тривожність. Відчуття тривоги під час таких невизначених часів як війна є невідворотними. Тривожність впливає на людину, призводячи до знесилення, поганого настрою і безпорадності. Водночас, поведінка адиктивної особистості характеризується прагненням до відходу від реальності через страх перед повсякденним, наповненим зобов'язаннями та регламентаціями життям. Отже, будь-яка залежність носить антинормативний характер і розглядається суспільством як негативна поведінка, що відхиляється [4, с. 220].

Розгляд проблеми тривожності і тривоги як особистісного ресурсу представляється актуальним в умовах війни, і пов'язаними з нею соціально-економічними труднощами. Вирішення цієї проблеми сприяє зниженню негативних переживань, зменшенню почуття загрози. Невизначеність породжує невпевненість та почуття страху за своє майбутнє. Усвідомлення свого майбутнього – найважливіша частина зрілої особистості. Тому чинники сучасного середовища, активно впливаючи на картину майбутнього, здатні змінити чи навіть зруйнувати орієнтацію людини на досягнення поставленої мети.

Проблема тривожності та залежної поведінки є особливо актуальною в сучасному суспільстві. Залежність є формою рабства, яка обмежує особистісні можливості. Тривожність – постійна або ситуативна властивість людини переходити в стан підвищеного неспокою, відчувати страх та тривогу під час специфічних соціальних ситуацій, які пов'язані з підвищеним емоціональним або фізичним навантаженням.

В англійській мові поняття «тривога» та «тривожність» знайшли своє відображення лише у єдиному слові – «*anxiety*». Тому, для правильного розуміння, під час вивчення зарубіжної психологічної літератури, необхідно звертати увагу на контекст використання вищезазначених слів. Адже в українській мові такої проблеми не існує, що дає можливість відрізнити один феномен від іншого.

Варто зазначити, що тривога – це стан занепокоєння, що виникає у людини через ситуацію, яка являє їй певну фізичну або психологічну загрозу. За З. Фрейдом, неприємний стан тривоги може бути корисним адаптивним механізмом, що спонукає індивіда до захисної поведінки задля подолання загрози.

Тривожність, в свою чергу, є індивідуальною психологічною особливістю, яка проявляється у схильності людини часто переживати сильну тривогу через незначні проблеми. Термін «тривожність» нерідко використовується також для визначення більш широкого кола переживань, що виникають незалежно від конкретної ситуації.

Було проаналізовано та визначено, що найчастіше терміни «тривога» та «тривожність» використовуються в таких сенсах:

- тривога як психічний стан (безпосередньо тривога);
- тривога як властивість особистості (тривожність).

Головна відмінність між цими поняттями полягає в тому, що під «тривоگو» розуміють емоційний стан, який виникає в певний момент часу та пов'язаний з конкретною ситуацією, яка загрожує індивіду. В той же час, під «тривожністю» – розуміють стійку властивість, рису характеру, яка характеризується підвищеною схильністю до переживання стану тривоги [5, с. 225].

Причинами виникнення тривоги можуть бути: очікування безпредметної та невизначеної небезпеки; тривога як первинна реакція людини на стан безпорадності; тривога як реакція на глибоке сильне потрясіння якоюсь подією; тривога як гіпертрофована реакція на реальну чи уявну небезпеку, її рівень безпосередньо пов'язаний зі ступенем значущості ситуації для конкретного індивіда.

Доцільно розділяти нормальну тривогу від патологічної, оскільки за другий випадок використання цього стану як ресурсу неможливо. Основна відмінність між цими двома формами полягає в тому, що у разі патології тривога ґрунтується на нереальній чи спотвореній оцінці загрози. Коли тривожність дуже сильна вона може паралізувати людину, перетворюючись на паніку, на різні психічні розлади, заважаючи повноцінному життю людини

У випадку, коли особа постійно відчуває тривогу, то вона може стати її особистісною рисою. Тривога в даному контексті є схильністю людини до переживання, що характеризується виникненням реакції тривоги на широке коло ситуацій. Отже, тривога є адаптивною реакцією організму, яка готує його до фізичних чи розумових процесів для подолання труднощів або досягнення цілей. Саме в такому ракурсі розгляду поняття «тривожність» та «тривога» входять у предметну галузь акмеології, в якій описуються різноманітні ресурси професійного та особистісного розвитку, а також акмеологічні та когнітивні ресурси у професіоналізації суб'єктів.

Варто зазначити, що всі люди – індивідуальні та неповторні, так само як їх рівень тривожності. Саме тому для вимірювання подібних індивідуальних розбіжностей американський учений Дж. Тейлор у 1953 році розробив тест, який складається з кількох тверджень, наприклад, «Мені часто сняться погані сни» або «Мене легко засмутити». З часом вчений дійшов висновку, що тривожність диференціюється за двома різновидами: один – як більш-менш стійка риса особистості, а другий – як реакція індивіда на загрозову ситуацію. В першому випадку йдеться про тривожність як властивість особистості, а в другому – про тривогу в сенсі ситуативної характеристики, як реакції на можливу подальшу загрозу.

Однією з форм порушення нормального життя людини є напруженість, що викликана емоційним станом. Часто підвищена емоційна напруженість супроводжується страхами, занепокоєнням, побоюваннями і в подальшому переростає в стійкий стан тривожності.

Тривожність зазвичай підвищена при нервово-психічних і важких соматичних захворюваннях, у здорових людей, що переживають наслідки психологічної травми, а також у багатьох осіб з відхиленою поведінкою.

Тривога може відповідати і не відповідати ступеню небезпеки, бути відносно неї адекватною, або ні. Дуже часто особистісна тривожність виникає від перебільшення небезпеки, недооцінки себе і своїх сил та власної невпевненості.

Стан тривоги або ситуативна тривожність виникають як реакція людини на різноманітні, найчастіше соціально-психологічні стресори (очікування негативної оцінки або агресивної реакції, сприйняття негативного ставлення до себе, загроза своїй самоповазі та престижу). В той час, як особистісна тривожність, як риса характеру, дає уявлення про індивідуальні відмінності у схильності до дії різноманітних стресорів. Отже, в даному випадку мова йде про відносно стійку схильність індивіда сприймати загрозу своєму «Я» в найрізноманітніших ситуаціях та реагувати на такі ситуації підвищенням ситуативної тривожності. Рівень особистісної тривожності характеризує минулий досвід індивіда, тобто наскільки часто йому доводилося відчувати ситуативну тривожність [6, с. 125].

Варто зауважити, що прояви тривожності в різних ситуаціях не однакові. В одних випадках люди схильні поводитися тривожно завжди і скрізь, в інших вони виявляють свою тривожність лише час від часу, залежно від складності конкретної ситуації.

Нами було визначено, що відчуває людина під час тривожності на фізіологічному рівні: посилення серцебиття, прискорене дихання, підвищення хвилинного об'єму циркуляції крові, підвищення загальної збудженості, зниження порогу чутності. На психологічному рівні тривожність відчувається як: напруга, заклопотаність, нервозність, почуття невизначеності, почуття небезпеки, невдачі, неможливість прийняти рішення тощо. Тривожність проявляється: в беспорядності, невпевненості в собі, перебільшенні значимості ситуацій і відчуття безсилля перед ними.

Водночас, певний рівень тривожності – природна і обов'язкова особливість активної діяльності особистості. У кожної людини існує свій оптимальний або бажаний рівень тривожності – це так звана корисна тривожність. Є категорія людей, тривожність яких дуже висока, що становить реальну загрозу для самооцінки і навіть життєдіяльності. Під рівнем тривожності необхідно розуміти особливе поєднання характеру переживання, усвідомлення, вербального і невербального вираження в характеристиках поведінки, спілкування і діяльності. Форма тривожності проявляє себе в способах її подолання та компенсації, що складаються стихійно.

У зв'язку з цим дуже важливим питанням є діагностика тривоги, яку людина переживає в даний момент. У разі виявлення високого рівня тривоги завданням психолога буде надання людині психологічної допомоги з її зниження до оптимального рівня з наступною активізацією і включенням у дію внутрішніх ресурсів самого індивіда. Отже, тривога і тривожність можуть мати як дезорганізуючий, негативний вплив на діяльність суб'єкта, так і позитивний, адаптивний і мобілізуючий. Лише низький та середній рівні тривоги сприяють активізації діяльності, а отже, допомагають людині у проясненні загрозової ситуації, виявленні реальних чи уявних небезпек. Помірний рівень тривоги створює передумови для пошуку та активізації всіх ресурсів людини з одночасним руйнуванням та заміною неефективних способів поведінки на результативні. Зрештою це робить особу найбільш адаптивною.

Отже, вищевикладеного впливає, що в цілому тривожність є проявом неблагополуччя особистості. Суспільний лад та національна безпека нашої країни на пряму залежить від життєвої позиції громадян. Адже тривожність є передумовою її трансформації у делінквентну форму поведінки. Єдиний спосіб змінити всю цю ситуацію, яка склалася у сучасному суспільстві, – покращити життя, допомогти людуству вирішити та подолати всі проблеми. Тому психологам та поліцейським при роботі з людьми, перш за все, необхідно сконцентрувати усю увагу на здійсненні превентивних заходів, які будуть сприяти попередженню виникнення асоціального способу життя, що у свою чергу забезпечить соціальну єдність та національну безпеку держави.

1. Про основи національної безпеки: Закон України №964IV від 19.06.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 04.03. 2023).
2. Кузьменко В. В., Діса О. В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки: навчальний посібник. Дніпро, 2019. 69 с
3. Шинкаренко І. О. Психосоціальні проблеми девіантної поведінки молоді. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 15 березня 2018 р. ДДУВС. С. 365-367.
4. Шинкаренко І. О. Соціально-психологічні чинники формування девіантної поведінки неповнолітніх злочинців. Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС . Запоріжжя, 2008. №4. С. 219-225.
5. Фрейд З. Истерия и страх. Архангельск: Правда Севера, 2006. 358 с
6. Волошок О. В. Психологічний аналіз проблеми тривожності особистості. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інститут психології ім. Г. С. Кастюка АПН України. 2010. Вип. 10. С. 120-128.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-806-809

Ліана СЕЛЕЦЬКА

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності

Науковий керівник:

ст. викладач **Катерина МІТЧЕНКО**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ НАДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ПЕРВИННОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Проблема насильства в сім'ї в національних масштабах вперше стало розглядатися у Сполучених Штатах Америки. Приводом для цього стала публікація в журналі Американської медичної асоціації, в 1962 році, статті

Г. Кемпа «Синдром дитини, яку б'ють». Термін «домашнє насилля» вживається в Європейській Конвенції про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством. Під домашнім насиллям розуміються всі акти фізичного,

сексуального, психологічного чи економічного насильства, що здійснюється у сім'ї або на побутовому рівні або між колишнім чи теперішнім подружжям, партнерами, незважаючи на те, чи проживає правопорушник із жертвою або окремо від неї [1, с. 8].

Треба зауважити, що у більшості країн світу до кінця XX століття законодавчо і на практиці захист від домашнього насильства був практично відсутнім. Вперше у 1993 році ООН випустила документ під назвою «Стратегія боротьби із насильством в родині: довідкове керівництво», в якому було наголошено, що право на особисте сімейне життя не є правом на жорстоке поводження із членами родини. За останні десятиліття ми спостерігаємо активізацію боротьби із правовою безкарністю за домашнє насильство.

Першим документом, спрямованим на правову заборону насильства щодо жінок стала Стамбульська конвенція 2014 року, основний заклик якої полягає в тому, щоб покінчити з терпимістю щодо домашнього насильства. У колишньому Радянському Союзі обговорення проблеми сімейного насильства на державному рівні було під заборону і вважалося «закритою» темою, якої займалися лише кримінологи та інші окремі фахівці [4, с. 154].

Відомий фахівець із запобігання домашньому насильству Луїс Аларкон дає наступне визначення насильству: «насильство – це дії, що здійснюються одним (або декількома) особами, які характеризуються такими ознаками:

- 1) здійснюються умисне і направлені на досягнення певної мети;
- 2) завдають шкоди (фізичної, моральної, матеріальної тощо) іншій особі;
- 3) порушують права і свободи людини;
- 4) той, хто здійснює насильство, має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо), що робить неможливим ефективний самозахист жертви насильства [6, с. 23].

Домашнє насильство є досить поширеним явищем в українському суспільстві, від якого страждають як діти, жінки, батьки, так і чоловіки. Для запобігання та попередження такого явища був розроблений та набув чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Згідно нього домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Слід зазначити, що в нашій державі функціонує велика кількість закладів, які надають допомогу постраждалим від домашнього насильства, куди кожна така особа може звернутись за допомогою. Насамперед такі заклади надають постраждалим від домашнього насильства особам тимчасове житло та психологічну й юридичну допомогу.

Серед завдань уповноважених підрозділів Національної поліції України в цій сфері виокремлюють також виявлення фактів домашнього насильства та оперативне реагування на них; отримання та негайний розгляд заяв та повідомлень про домашнє насильство; інформування потерпілих про їх права та соціальні пільги, якими вони можуть скористатися у разі потреби; винесення термінових заборонних приписів стосовно осіб, що здійснюють домашнє насильство [2].

Питання надання поліцейськими первинної психологічної допомоги саме особам, які постраждали від психологічного насильства недостатньо вивчене науковою спільнотою. Саме поняття перша психологічна допомога – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчують страждання і потребу. Може надаватись не лише професійними психологами, а й іншими спеціалістами, які знайомі з правилами її надання [5, с. 22]. У більшості випадків надається при тяжкому впливі психотравмуючої події на особу. Саме оцінка поведінки постраждалого є вирішальною для винесення рішення про надання первинної психологічної допомоги [3, с. 88].

На сьогодні вироблено декілька підходів надання первинної психологічної допомоги і в більшості з них вона розглядається як втручання, що орієнтоване на задоволення потреб, яке не є психотерапією.

Австралійська спільнота Червоного хреста вказує, що первинна психологічна допомога - це надання гуманної, турботливої і співчутливої підтримки, яка спрямована на вирішення, у першу чергу, насущних практичних проблем і задоволення потреб населення,

яке постраждало від надзвичайних ситуацій, стихійного лиха чи травмуючої події, та суворо слідує принципу «не нашкодь» [7, с. 15].

Модель індивідуального кризового втручання George S. Everli передбачає наступні етапи первинної психологічної допомоги: стабілізація (інформування, задоволення базових потреб, пом'якшення дії гострих стресорів); визнання події і реакції постраждалого на неї; полегшення розуміння постраждалим як того, що вже відбулося, так і того, що відбувається у теперішньому, нормалізація; поширення ефективних копінг-стратегій; відновлення незалежного функціонування чи перенаправлення постраждалого з забезпеченням подальшого догляду [7, с. 17].

Raphael вказує, що первинна психологічна допомога має містити такі заходи, як: звернення до базових потреб (фізичний захист, досягнення почуття безпеки, задоволення фізіологічних потреб); звернення до психологічних потреб (втішання, емоційна підтримка, надання поведінкової підтримки, забезпечення емоційного вентильовання, поширення конструктивної поведінки); забезпечення соціальної підтримки (возз'єднання постраждалих з родинами, використання екстрених соціальних та суспільних підтримуючих зв'язків); сприяння продовженню надання допомоги (проведення сортування і перенаправлення осіб, які гостро потребують кваліфікованої допомоги, використання для підтримки постраждалих вже створених та ефективно існуючих соціальних мереж) [7, с.15].

Регіональний радник з профілактики та усунення стресу у Тихоокеанському та Азіатському регіоні при департаменті з питань безпеки ООН Н. Агазде вказує, що первинна психологічна допомога зазвичай має складатися з наступних етапів:

- спостереження за ситуацією з її наступною оцінкою та обстеженням постраждалого;
- забезпечення доступу до постраждалого і налагодження довірчого контакту;
- забезпечення постраждалому безпеки і захист від будь-якої шкоди, включно аутоагресії; при необхідності – пошук можливостей надання невідкладної медичної допомоги; задоволення основних потреб;

- стабілізація емоційного стану постраждалих і зменшення дії зовнішніх стимулів;
- інформаційний обмін; надання допомоги у вирішенні практичних питань; налагодження зв'язків зі службами соціальної підтримки;

- проведення базового тренінгу копінг-стратегій; безперервний зв'язок зі службами підтримки і перенаправлення; збереження гідності постраждалого в умовах кризи [7, с. 18].

Проаналізував досвід роботи з постраждалим цивільним населенням внаслідок бойових дій на сході України директор Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України І. Пінчук запропонувала наступні алгоритми надання первинної психологічної допомоги особам, які переживають стрес:

- ненав'язливе надання практичної допомоги та підтримки;
- оцінку потреб і проблем; надання допомоги в задоволенні насущних потреб (наприклад, таких як їжа, вода, інформація);

- вміння вислуховувати людей, але не примушуючи їх говорити;
- вміння втішити і допомогти людині заспокоїтися; надання допомоги в отриманні інформації, встановленні зв'язку з відповідними службами та структурами соціальної підтримки; захист від подальшої шкоди.

І. Пінчук вказує, що при освоєнні алгоритму надання первинної психологічної допомоги важливо розуміти, чим вона не є. Це не та допомога, яку можуть надавати лише фахівці, це не професійна консультація, перша психологічна допомога не передбачає детальне обговорення подій, які викликали стан дистресу, це не прохання до потерпілого проаналізувати, що з ним відбулося, і встановити точну хронологію і суть подій [7, с. 16].

Слід відмітити, що переживання насильства однозначно є травмуючою ситуацією для всіх учасників. Тому є доречним більш детальне вивчення питання надання поліцейськими первинної психологічної допомоги особам постраждалим від домашнього насильства та напрацьовувати практичні рекомендації в даному напрямку.

1. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія за заг. ред. проф. Т.О. Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021. - 199 с.

2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 12.12.2022)

3. Мітченко К.В. Надання первинної психологічної допомоги дітям, що стали жертвами злочинів Безпека дитини: правовий, організаційний, психологічний та інформаційний виміри: матеріали всеукраїнської наук.-практ.конференції, Дніпро: Дніпроп.держ. ун-т внутр. справ, 2022.– С.

87 - 92

4. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: Навчально-методичний посібник до спеціалізованого курсу з протидії насильству в сім'ї для курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Київ, 2012. 246 с.

5. Перша психологічна допомога: посібник для працівників на місцях. – Київ: Університетське видавництво. ПУЛЬСАРИ., 2017. – 66 с.

6. Протидія домашньому насильству органами Національної поліції: метод. посіб. / С.В. Альошкін, О.В. Даценко, К.Л. Бугайчук, Т.М. Малиновська, К.Ю. Шеремет. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2019. 93 с

7. Протоколи надання першої психологічної допомоги військовослужбовцям Національної гвардії України в екстремальних умовах діяльності : посібник / О.С. Колесніченко, Я.В. Мацегора, І.І. Приходько / За заг. ред. проф. І.І. Приходька. Харків: НА НГУ, 2018. 40 с.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/17-03-2023-809-810

Катерина ЧОРНА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Науковий керівник:

викладач **Роман МАРКОВ**

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

РІВЕНЬ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК КЛЮЧОВА ВИМОГА ДО КАНДИДАТА НА СЛУЖБУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Національна поліція України відноситься до системи правоохоронних органів, серед основних функцій якої не лише розслідування правопорушень та притягнення винних осіб до відповідальності, а й вчинення дій для виявлення та припинення правопорушень, а також затримання осіб, які можуть бути причетні до їх скоєння.

Отже, з аналізу цих цілей та завдань Національної поліції України, можна дійти цілком закономірного висновку про те, що працівники цього органу повинні мати не лише ґрунтовні юридичні знання, а й мати відповідний рівень фізичної підготовки, що дозволить працівнику ефективно реалізовувати покладені завдання.

Звідси, потребує дослідження категорія «рівень фізичної підготовки» як ключова вимога до кандидата на службу в Національній поліції України та її роль у подальшій професійній діяльності поліцейського.

Відповідно до положень статті 49 Закону України «Про Національну поліцію» рівень фізичної підготовки є невід'ємною вимогою для кандидатів на посаду поліцейського. Тобто, як бачимо, на вимога щодо рівня фізичної підготовки особи-кандидата на посаду поліцейського є законодавчо визначеною [1].

При цьому, деталізується це положення в рамках спеціального підзаконного нормативно-правового акту – Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення з організації перевірки рівня фізичної підготовленості кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України» від 9 лютого 2016 року № 90 [2].

Серед основних причин, які зумовлюють важливість рівня фізичної підготовки кандидатів на посаду поліцейського можна виокремити такі:

- по-перше, рівень фізичної підготовки поліцейських безпосередньо впливає на виконання ними службових обов'язків. Зокрема, відповідно до статті 44 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейські мають право застосовувати фізичні заходи примусу в тому числі прийоми боротьби (рукопашного бою). Виходячи із вказаного, розуміємо, що законодавцем надано правоохоронцям спеціальне право на застосування прийомів рукопашного бою, а отже вони повинні вправно та якісно вміти їх виконувати. Отже, рівень фізичної підготовки тут неабияк важливий [4, с. 6];

- по-друге, цілком слушною є думка науковця Бортник С., який переконаний, що рівень фізичної підготовки поліцейського впливає на формування професійно важливих психічних якостей, такі як психічна стійкість та витривалість, концентрація та

переключення уваги, швидкість оперативного мислення, точність ймовірного прогнозування та формування професійних рис характеру – сміливість, рішучість, витриманість та впевненість у власних силах. Окрім цього, рівень фізичної підготовки дозволяє підтримувати професійну працездатність та стійкість організму до навантаження у процесі службової діяльності [5, с. 15];

- по-третє, доцільно звернути увагу на позицію Белінської Н. та Пекарського С., які підкреслюють важливість фізичної підготовки у роботі працівників Національної поліції України, зокрема, вони зазначають, що спеціальна фізична підготовка сприяє досягненню об'єктивної готовності працівника поліції до ефективних та своєчасних дій з протидії злочинцям з мінімальним ризиком для здоров'я та життя поліцейського [1, с. 13-14].

Таким чином, рівень фізичної підготовки є ключовою вимогою до кандидата на службу в Національній поліції України, оскільки він впливає на ефективність виконання поліцейським своїх службових обов'язків та дозволяє поліцейському уникати надмірного фізичного та психологічного навантаження, що може призводити до стресів, депресивних станів, та в кінцевому випадку до професійного вигорання.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. № 580-VIII. Дата оновлення: 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#n484> (дата звернення: 06.12.2022 року)

2. Про затвердження Положення з організації перевірки рівня фізичної підготовленості кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 9 лютого 2016 року № 90. Дата оновлення: 06.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0306-16#Text> (дата звернення: 06.12.2022 року)

3. Актуальні проблеми фізичної підготовки працівників Національної поліції в умовах воєнного стану: матеріали Регіональної науково-практичної конференції молодих вчених (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 16 вересня 2022 року). Кропивницький, 2022. 264 с. (дата звернення: 06.12.2022 року)

4. Анісімов Д.О., Антипова А.К. Фізична підготовка курсантів як необхідна складова нормальної діяльності правоохоронних органів. «Молодий вчений». № 7 (107). 2022. С. 5-8. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-7-107-2> (дата звернення: 06.12.2022 року)

5. Бортник С. М. Фізична підготовка працівника поліції як важлива складова його професіоналізму. Актуальні проблеми розвитку службово-прикладних, традиційних та східних одноборств. 2021. С. 14-16. URL: <https://orcid.org/0000-0002-5281-6007> (дата звернення: 06.12.2022 року)

Для нотаток

Наукове видання

МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА:
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

*Матеріали VI Міжнародної
науково-практичної конференції*

(м. Дніпро, 11 березня 2022 року)

Українською та англійською мовами

Редактори, оригінал-макет –
Є.В. Коваленко-Марченкова, А.В. Самотуга

Підп. до друку 17.05.2023. Формат 70x108/16. Друк – трафаретний (RISO), цифровий.
Гарнітура – Times. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 66,50. Обл.-вид. арк. 50,36.
Тираж – 50 прим. Зам. № 02/22-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rrv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018